

Fr. 1
Aa 9r
Bc 17ra
P 1ra
Mw 117r
Gw 2ra

CONCORDIA DISCORDANTIUM CANONUM
AC PRIMUM DE IURE NATURE ET CONSTITUTIONIS

(D.1 d.a.c.1) ¶ Humanum genus duobus regitur, naturali videlicet iure et moribus. Ius nature est, quod in lege et evangelio continetur, quo quisque iubetur alii facere, quod sibi vult fieri, et prohibetur alii inferre, quod sibi nolit fieri. Unde Christus in evangelio: "Omnia quecumque vultis ut faciant vobis homines et vos eadem facite illis. Hec est enim lex et prophete." Hinc Ysidorus in v libro Ethimologiarum ait: 5

(D.1 c.1) DIVINE LEGES NATURA, HUMANE MORIBUS CONSTANT.

Omnes leges aut divine sunt aut humane. Divine natura, humane moribus constant. Ideoque hee discrepant, quoniam alie aliis gentibus placent. **(§ 1)** Fas lex divina est, ius lex humana. Transire per agrum alienum fas est, ius non est. 15

(D.1 d.p.c.1) ¶ Ex verbis huius auctoritatis evidenter datur intelligi, in quo differant inter se lex divina vel humana, cum omne quod fas est nomine divine vel naturalis legis accipiatur, nomine vero legis humane mores iure conscripti et traditi intelligantur. **(§ 1)** Est autem ius generale nomen multas sub se species continens. 20

P 1rb

Unde in eodem libro Ysidorus ait:

7–9 Matt. 7:12

13 Omnes – 17 est Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.2.1 (ed. Lindsay, 6–10)

AaPbBcPGwBiBmBpCdErLhMvMwPfPyVa

1 concordia – 2 constitutionis *BcMw BiPfPy Fr.: om. AaGw BmBpCdErMvVa, quasi ut rubricam ad D.1 c.1 locat P 3 ante vocem regitur rasura septem ferme litteras P 4 nature BcP CdMmKa Fr.: naturale AaMw BiBmBpErLhMvPbPfPyVa Rom. 11 divine]* quod divine *Gw 18 huius]* his *P Lh 19 vel]* et *BpCdLhPyVa Fr. 23 species continens]* cont. spec. *BmBpCdLhPbPy Fr.*

(D.1 c.2) IUS GENUS, LEX AUTEM SPECIES EIUS EST.

Ius generale nomen est. Lex autem iuris est species. Ius autem dictum quia iustum est. Omne autem ius legibus et moribus constat.

Bc 17rb

(D.1 c.3) QUID SIT LEX.

Lex est constitutio scripta.

(D.1 c.4) QUID MOS.

Mos autem longa consuetudo est de moribus tracta tantumdem.

(D.1 c.5) QUID CONSUETUDO.

Fr. 2

Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cum deficit lex. (§ 1) Nec differt, an scriptura, an ratione consistat, quoniam et legem ratio commendat. (§ 2) Porro si ratione lex constat, lex erit omne, iam quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod discipline conveniat, quod saluti proficiat. (§ 3) Vocatur autem consuetudo, quia in communi est usu.

(D.1 d.p.c.5) ¶ Cum itaque dicitur “non differt, utrum consuetudo scriptura vel ratione consistat”, apparet quod consuetudo partim est redacta in scriptis, partim moribus tantum utentium est reservata. Que in scriptis redacta est, constitutio sive ius vocatur. Que vero in scriptis redacta non est, generali nomine consuetudo videlicet appellatur.

Aa 9v

P 1va

2 ius – 4 constat Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.3.1 (ed. Lindsay, 11-14). **6 Lex – scripta** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.3.2 (ed. Lindsay, 14). **8 mos – 9 tantumdem** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.3.2 (ed. Lindsay, 16-17). **11 Consuetudo – 18 usu** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.3.3 (ed. Lindsay, 17-23). **19 non – 20 consistat** D.1 c.5 §1, *vide pag.* 2: 12s.

AaPbBcPGwBiBmBpCdErLhMvMwPpPyVa **1 est Va]** **4 constat Lh]** **18 usu Bp]**

1 ius – est] *rubricam ad c. 1 hic ponat P* **genus BcP^{pc} BiCdPfvA Fr.:** generale *AaGw MvPy^{pc}(?), om. Bm* **autem AaBcPGw BiBmMvPyVa Rom., om. ErKa Fr.** **est om. Aa** **3 dictum BcP Mv orig.:** dictum est *AaMw BmBpPbPy:* est dictum *BiEr Fr.* **5 quid – lex]** *rubricas ad c. 2, 3, 4 et 5 spectantes hic locat P; ad c. 3 et 4 spectantes hic locat BiPy* **7 mos]** sit mos *BpErMvPbPf Fr.* **8 mos]** usus *P* **longa – est]** est l. con. *Mw Fr.* **10 consuetudo]** sit con. *BmBpErMvPbPy Fr.* **13 an¹] a Bc^{pc}, om. Mw** **quoniam]** quando *BcMw BpErPf* **et om. BpBiCd** **15 iam quod]** quod iam *Aa* **iam add. supra lin. Bc, om. Mw** **19 itaque dicitur]** autem *Mw* **22 scriptis]** scripturis *Aa^{pc}Mw* **23 ius]** lex *Mw* **24 generali – videlicet]** mos *Mw*

(§ 1) Est et alia divisio iuris, ut in eodem libro testatur Ysidorus ita dicens:

(D.1 c.6) Ius aut naturale est aut civile aut gentium.

(D.1 c.7) Ius naturale est commune omnium nationum, eo quod ubique instinctu nature, non constitutione aliqua habetur, ut viri et femine coniunctio, liberorum successio et educatio, communis omnium possessio et omnium una libertas, acquisitio eorum que celo, terra marique capiuntur. Item depositae rei vel commendatae pecuniae restitutio, violentiae per vim repulsio. (§ 1) Nam hoc aut si quid huic simile est numquam iniustum, set naturale equumque habetur.

(D.1 c.8) QUID IUS CIVILE.

Ius civile est quod quisque populus vel civitas sibi proprium humana divinaque causa constituit.

Fr. 3 (D.1 c.9) QUID IUS GENTIUM.

Ius gentium est sedium occupatio, edificatio, munitio, bella, captivitates, servitutes, postliminia, federa pacis, inducie, legatorum non violandorum religio, conubia inter alienigenas prohibita. (§ 1) Hoc inde ius gentium appellatur, quia eo iure omnes fere gentes utuntur.

(D.1 c.10) QUID IUS MILITARE.

Ius militare est belli inferendi solemnitates, federis faciendi nexus, signo dato egressio in hostem vel commissio. Item signo dato receptio. Item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur. Item stipendiorum modus, digni-

3 ius – 12 habetur Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.4.1-2 (ed. Lindsay, 24-8) **14 ius – 15 constituit** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.5 (ed. Lindsay, 9-10) **17 ius – 21 utuntur** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.6 (ed. Lindsay, 11-15). **23 ius – 4: 3 portio** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.7.1-2 (ed. Lindsay 16-22).

AaPbBcPGwBiBmCdErMvMwPpPy

3 ius – est *om. Bc* **ius** *Bc. rubricam* quid ius naturale *praem. Aa^{pc}P:* que (sint *add. Fr.;* sit *add. Pf*) species iuris (sunt *add. Pb*) *praem. Aa^{pc} PbPf Fr.:* quid sit ius naturale et (*om. Mv*) que sint species eius iuris *praem. MvPy:* que sit species iuris. Quid sit ius naturale *praem. BiBm* **aut**¹ *add. supra lin. Aa^{pc}:* autem *BiPfPy:* aliud *Mw* **4 ius – commune** *om. Bc* **ius** *rubricam* quid sit ius naturale *praem. ErPbPf Fr.* **5 aliqua]** hominis *Mw* **7 educatio]** puerorum educatio *CdErPbPfPy* **10 violentie – vim]** iniurie *Mw* **13 quid – 15 constituit** *post. D.1 c.9 locat Aa^{pc}* **quid – civile** *AaBcP:* quid sit ius civile *BiBmErMvPbPfPy Fr.:* quid ius civile sit *Cd* **civile]** gentium *Aa* **15 humana divinaque]** divina humanaque *Mw CdPbPy Fr.* **16 quid** *AaBcP BiMvPb:* quid sit *BmCdErPfPy Fr.* **22 quid** *Aa^{pc}BcP BiCdMv:* quid sit *BmErPfPy Fr.* **26 item]** sunt *P*

tatum gradus, premiorum honor, veluti cum corona vel torques donantur. Item prede decisio et pro personarum qualitatibus et laboribus iusta divisio ac principis portio.

(D.1 c.11) IUS PUBLICUM.

5 Ius publicum est in sacris et sacerdotibus et magistratibus.

(D.1 c.12) QUID IUS QUIRITUM.

Ius Quiritum est proprie Romanorum, quod nulli tenent nisi Quirites, id est Romani. (§ 1) In quo agitur de legitimis hereditatibus, de curationibus, de tutelis, de usucapionibus, que iura apud nullum alium populum reperiuntur, set propria sunt Romanorum et in eos solos constituta. **(D.2 d.a.c.1)** Constat autem ius Quiritum ex legibus et plebiscitis et senatusconsultis et constitutionibus principum et edictis sive prudentium responsis.

Fr. 3

(D.2 c.1) QUID SIT LEX.

Lex est constitutio populi, qua maiores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt.

(D.2 c.2) QUID PLEBISCITUM.

20 Plebiscita sunt, que plebes tantum constituunt et vocantur plebiscita, quod ea plebs sciat vel quod sciscitatur et rogat, ut fiat.

P 2ra

(D.2 c.3) QUID SENATUSCONSULTUM.

25 Senatus consultum est quod tantum senatores populis consulendo decernunt.

(D.2 c.4) QUID CONSTITUTIO VEL EDICTUM.

5 ius – magistratibus Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.8 (ed. Lindsay 23-24). **8 ius – 15 responsis** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.9.1-2 (ed. Lindsay 1-8). **17 Lex – 18 sanxerunt** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.10 (ed. Lindsay 9-10) **20 Plebiscita – 22 fiat** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.11 (ed. Lindsay 11-13) **24 consultum – 25 decernunt** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.12 (ed. Lindsay 14-15).

AaPbBcPGwBiBmCdErMvMwPfPy **3 portio Cd]**

4 ius *BcP Py^{ac}*: quid ius *Aa BiBmMv*: quid sit ius *CdErPbPf Fr.* **7 quid** *AaBcP BiBm*: quid sit *CdErMvPf Fr.* **10 de curationibus]** *Aa*: vel curatoribus *add. supra lin. Aa^{pc}*: decretionibus *Bc^{ac}P*: contentionibus *Pf^{ac}*: vel de curatoribus *Pb* *post usucapionibus glossam* usucapio est adiectio vel acquisicio domini per possessionis continuationem temporis lege diffiniti *add. Aa, del. Aa^{pc}* **13 ante vocem constat paragraphum add.** *BmKaMaPy Fr.Rom., om. Aa^{ac}Bc^{ac}P Bj^{ac}MmMv* **14 et¹ Aa^{pc}**: ex *Aa^{ac}BcP Bj^{pc} Pb, om. Bj^{ac}Bm(?)Mv* **et senatusconsultis om. Aa^{ac}BcP Mv**: ex senatusconsultis *Aa^{pc}PbPf,* **15 prudentium]** prudentum *Pb Fr.* **19 quid** quid sit *Gw Bm*

Constitutio vel edictum est quod rex vel imperator constituit vel edidit.

Fr. 4 (D.2 c.5) QUE SINT RESPONSA PRUDENTUM.

Responsa sunt que iuris consulti respondere dicuntur consulentibus. Unde et responsa Pauli dicta sunt. Fuerunt enim quidam prudentes et arbitri equitatis, qui institutiones civilis iuris compositas ediderunt, quibus dissidentium lites contentionesque sopirent.

Aa 10r

Bc 17vb

(D.2 c.6) QUE SINT ETIAM TRIBUNICIE LEGES VEL CONSULARES.

Quedam etiam leges dicuntur ab his, qui condiderunt, ut consulares, tribunicie, Iulie, Corneliae. Nam et sub Octaviano Cesare subfecti consules Papius et Pompeius legem tulerunt, que a nominibus eorum appellatur Papia Pompeia continens patrum premia pro suscipiendis liberis. Sub eodem quoque imperatore Falcius tribunus plebis legem fecit, ne quis plus extraneis testamento legaret, quam ut quarta pars superesset heredibus, ex cuius nomine lex Falcia nominata est.

P 2ra

(D.2 c.7) QUID SIT LEX SATIRA.

Satira vero lex est, que de pluribus simul rebus eloquitur, dicta a copia rerum et quasi a saturitate. Unde et satiram scribere est poemata varia condere, ut Oratii, Iuvenalis et Persii.

(D.2 c.8) QUE SINT RODIE LEGES.

Rodie leges navalium commerciorum sunt, ab insula Rodo cognominate, in qua antiquitus mercatorum usus fuit.

1 Constitutio – **2 edidit** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.13 (ed. Lindsay 16-17). **4 responsa** – **8 sopirent** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.14 (ed. Lindsay 18-22). **11 Quedam** – **19 est** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.15.1-2 (ed. Lindsay 23-6). **21 Satira** – **24 Persii** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.16 (ed. Lindsay 9-12). **26 Rodie** – **28 fuit** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.17 (ed. Lindsay 13-15).

AaPbBcPGwBiBmErMvMwPpPy **6 enim Pb]**

1 imperator] imperator vel papa vel eius consensu aliquis Mw **4 responsa** AaBcP BiBm^{ac}ErMvPpPy^{ac} orig.: responsa prudentum (vel -tium) Gw CdCkDIgClnKsMaMdMiPbPnSaSfTzVdVr Fr.Rom. orig. **quid** quid sit GwMw BmEr **quid** quid sit Gw BmErPb **sunt** om. AaBcP ErPy^{ac}: prudentium Gw **5 et** om. Fr. **9 que** – **10 consulares** om. **etiam** om. Aa BmErMvPpPy Fr. **leges** om. Bc Bi **14 eorum]** illorum P BiBmErMvPp **17 extraneis]** in extraneis AaBcP BiBmMv

(D.3 d.a.c.1) ¶ Omnes hee species secularium legum partes sunt. Set quia constitutio alia est civilis, alia ecclesiastica. Civilis vero forense vel civile ius appellatur. Quo nomine ecclesiastica constitutio appellatur videamus.

5 **(§ 1)** Ecclesiastica constitutio canonis nomine cense-
tur. Quid autem canon sit Ysidorus in vi libro Ethimologiarum declarat dicens:

(D.3 c.1) QUID SIT CANON.

Canon grece, latine regula nuncupatur.

10 **(D.3 c.2)** UNDE REGULA DICATUR.

Regula dicta est eo quod recte ducit nec aliquando aliorum trahit. Alii dixerunt regulam dictam vel quod regat vel normam recte vivendi prebeat vel quod distortum pravumque est corrigat.

15 **(D.3 d.p.c.2)** ¶ Porro canonum alii sunt decreta pontificum, alii statuta conciliorum. Conciliorum vero alia sunt universalialia, alia provincialialia. Provincialium alia celebrantur auctoritate Romani pontificis presente videlicet legato sancte Romane ecclesie, alia vero auctoritate patriarcharum vel primatum vel metropolitanorum eiusdem provincie. Hec quidem de generalibus regulis intelligenda sunt.

P 2va

20 **(§ 1)** Sunt autem quedam private leges tam ecclesiastice quam seculares, que privilegia appellantur, de quibus in v libro Ethimologiarum Ysidorus ait:

Fr. 5

Bc 18ra

25 **(D.3 c.3)** QUID SIT PRIVILEGIUM.

Privilegia sunt leges privatorum, quasi private leges. Nam privilegium inde dictum est, quod in privato feratur.

30 **(D.3 d.p.c.3)** ¶ Officium vero secularium sive ecclesiarum legum est precipere quod necesse est fieri, prohibere quod malum est fieri, permittere vel licita, ut premium petere vel quedam illicita, ut dare libellum repudii, ne fiant graviora. Unde in eodem libro Ysidorus scribit dicens:

9 Canon – nuncupatur Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 6.16.1 (ed. Lindsay 10-11). **11 Regula – 14 corrigat** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 6.16.1 (ed. Lindsay 11-14). **26 Privilegia – 27 feratur** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.18 (ed. Lindsay 16-18).

AaBcPGwBiBmErMvMwPFPy

5 canonis nomine nom. can. *Ka Fr.* **10 regula dicatur]** dic. reg. *Gw*
29 quod] que *P Py* **30 quod** que *P* **fieri om. Bi** **32 scribit – 33**
dicens] dicit *Bm*

(D.3 c.4) QUID SIT OFFICIUM LEGUM.

P 2vb Omnis autem lex aut permittit aliquid, ut vir fortis petat premium; aut vetat, ut sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat; aut punit, ut qui cedem fecerit, capite plectatur. Eius enim premio aut pena vita moderatur humana aut precipit, ut “Diliges Dominum Deum tuum.” 5

Fr. 5 **(D.4 d.a.c.1) ¶** Causa vero constitutionis legum est humanam coercere audaciam et nocendi facultatem refrenare, sicut in eodem libro Ysidorus testatur dicens: Aa 10v

(D.4 c.1) QUARE LEGES SINT FACTE. 10

Facte sunt autem leges, ut earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia et in ipsis improbis formidato supplitio refrenetur nocendi facultas.

(D.4 d.p.c.1) ¶ Preterea in ipsa constitutione legum maxime qualitas constituendarum est observanda, ut contineant in se honestatem, iustitiam, possibilitatem, convenientiam et cetera, que in eodem libro Ysidorus enumerat dicens: 15

Gw 2rb **(D.4 c.2) QUALIS DEBEAT ESSE LEX.** 20

Erit autem lex honesta, iusta, possibilis, secundum naturam, secundum consuetudinem patrie, loco temporique conveniens, necessaria, utilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo privato commodo, set pro communi civium utilitate conscripta. 25

6 Luc. 10:27 Deut. 6:5

2 Omnis – **5 humana** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.19 (ed. Lindsay 19-23). **11 Facte** – **13 facultas** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.20 (ed. Lindsay 24-27). **21 Erit** – **25 conscripta** Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.21 (ed. Lindsay 1-6). Ivo, *Decretum* 4.168; *Coll. Trip.* 3.6.10; *Panormia* 2.142.

AaBcPGwBiBmErMvMwPfPy

1 quid – **legum** *eras. ante d.p.c. 3, add. in marg. Aa* **3 premium]** premia Aa **sacrarum]** sacrorum *P^{ac}* **4 fecerit]** fecerat *P* **5 eius** peius *P^{ac}* *capitem novum littera p magna rubraque picta introducens* **6 diliges** *AaB^{ac}* *BiErMvPfPy: dilige BmKa Fr.: dilig(er)e P* **10 leges** – **facte** sint facte leges *Aa Mv* **sint]** sunt *P* **11 coerceatur]** cohercetur *B^{cac}*: cohercet *P^{ac}* **12 improbos]** probos *Aa^{ac}* **13 refrenetur]** refr. audatia (et *add. Er) BiBmEr* **18 enumerat]** declarat *Bc* **20 debeat]** debeant *B^{cac}*: debet *Py* **24 in captionem** *BiBmMv Ls.^{R2} Rom. orig.:* in captione *AaBcMwP ErPy^{ac}(ut vid.): inconueniens Ka Fr.:* **25 commodo]** commodo scripta *Mw* **civium utilitate]** ut. civ. *Ka Fr.*

(D.4 d.p.c.2) ¶ Ideo autem in ipsa constitutione ista consideranda sunt, quia cum leges institute fuerint, non erit liberum iudicari de ipsis, set oportebit iudicare secundum ipsas. P 3ra

5 Unde Augustinus ait in libro de vera religione:

(D.4 c.3) DE LEGIBUS TUNC EST IUDICANDUM, CUM INSTITUUNTUR, NON CUM INSTITUTE FUERINT.

In istis temporalibus legibus, quamquam de his homines iudicent, cum eas instituunt, tamen cum fuerint institute ac firmate, non licebit iudici de ipsis iudicare, set secundum ipsas. Bc 18rb Fr. 6

(D.4 d.p.c.3) ¶ Leges instituuntur, cum promulgantur, firmantur, cum moribus utentium approbantur. Sicut enim moribus utentium in contrarium nonnullae leges hodie abrogate sunt, ita moribus utentium leges ipse confirmantur. Unde illud Telesphori pape (quo decrevit, ut clerici generaliter a quinquagesima propositum ieiunandi susciperent) quia moribus utentium approbatum non est, aliter agentes transgressionis reos non arguit. (D.4 d.p.c.5) Quod similiter de eo capitulo est intelligendum, quod beatus Gregorius Augustino Anglorum episcopo scribit dicens:

(D.4 c.6) A QUINQUAGESIMA IEIUNANDI PROPOSITUM SUMANT, QUOS ECCLESIASTICI GRADUS DIGNITAS EXORNAT. 25 NAT.

Denique sacerdotes et diaconi et reliqui, quos dignitas ecclesiastici gradus exornat, a quinquagesima propositum ieiunandi suscipiant, quo et aliquid ad pensum sancte in-

8 In – 11 ipsas Augustinus Hipponensis, *De uera religione* 31 (ed. Daur, CCSL 32.264.40). Ivo, *Decretum* 4.169; *Coll. Trip.* 3.6.11; *Panormia* 2.143
16 illud – pape cf. *Coll. Trip.* 1.6.1; D.4 c.4 (2 rec.). **26 Denique – 9: 23 faciamus** Ps.-Gregorius I, *Ep.* (JE †1987; J³ †3158) *primum in Decreto Ivonis* 4.29 *invent.* **Coll. Trip.* 1.57.69a.

AaBcPGwBiBmErMvMwPpPy 3 secundum codex Mk mutilus hoc cum verbo incipit

3 iudicari AaBcP BiBmEr^{pc}Mv: iudicare Mw Er^{pc}Pf Fr. 6 de – 7 fuerint super rasuram Aa^{pc} 7 fuerint] fuerunt P: sunt Mv 10 ac] et Fr. 15 leges ipse] ipse leges Fr. 16 quo] quod P Py: qui Pb 17 propositum – 18 susciperent AaBcP BaBbBcKaKbMePy: a carnibus et deliciis ieiunent BiBmCdMaMcMiMkMmMvPbPpKsSbShTxVa Fr.: a carnibus et deliciis propositum ieiunandi suscipiant Gg: ieiunandi propositum (prop. iei. Er^{pc}) susciperent et a carnibus et deliciis abstineant BrEr^{pc}Mz 22 scribit] scripsit P BiBmMkPf

stitutionis adiciant, et eorum, qui in laicali ordine consistunt, observantiam sicut loco, ita religione precellant. (§ 1) De ipsa vero die dominica hesitamus, quidnam dicendum sit, cum omnes laici et seculares illa die plus solito et ceteris diebus accuratius cibos carniū appetant, et nisi nova quadam aviditate usque ad medias noctes se ingurgitent, non aliter se huius sancti temporis observationem suscipere putant, quod utique non rationi, set voluptati, immo cuidam cecitati mentis ascribendum est. Unde nec a tali consuetudine averti possunt et ideo cum venia suo ingenio relinquendi sunt, ne forte peiores existant, si a tali consuetudine prohibeantur. Ut enim ait Salomon: "Qui multum emungit, elicit sanguinem." Et post pauca. (§ 2) Par autem est, ut qui his diebus a carne animalium abstinemus, ab omnibus quoque, que sementivam trahunt originem carnis, ieiunemus, a lacte videlicet, caseo et ovis. Et post pauca. (§ 3) Ceterum piscium esus ita Christiano relinquitur, ut hoc ei infirmitatis solatium, non luxurie pariat incendium. Denique qui a carne abstinet, nequaquam sumptuosiora marinarum beluarum convivia preparat. (§ 4) Vinum ergo ita bibere permittimur, ut ebrietatem omnino fugiamus. Alioquin restat, ut omnia, que corpori libent, similiter faciamus.

Aa 11r
P 3va
Fr. 7
Bc 18va

(D.4 d.p.c.6) ¶ Hec etsi legibus constituta sint, tamen quia communi usu approbata non sunt, se non observantes transgressionis non arguunt. Alioquin his non obediētes proprio privantur honore, cum illi, qui sacris nesciunt obedire canonibus, penitus officio iubeantur carere suscepto, nisi forte quis dicat hec non decernendo esse statuta, set exhortando conscripta. Decretum vero necessitatem facit, exhortatio autem liberam voluntatem excitat.

(D.5 d.a.c.1) Hec que de privilegiis et ceteris infra positis scripta sunt, tam secularibus quam ecclesiasticis legibus conveniunt.

13 Prov. 30:33

AaBcPGwBiBmErMkMvMwPfPy

4 et² om. Py Fr. 7 sancti] sacri Fr. 9 cecitati mentis] mentis cec. Fr. 14 qui his] quibus Fr. 18 hoc om. Pf Fr. 20 convivia AaP Fr.: convivia Bc^{ac} BiBmMv 21 ergo] quoque Fr. ebrietatem AaBcP ErPy: ebrietates BiBmMkMvPf Fr. 24 sint] sunt Aa Fr.: sit(?) Mv 26 transgressionis] transgr. reos Rom.Fr. 27 honore Bc^{pc} qui – 28 cano- nibus Cf. C.25 q.1 c.13, pag.

Nunc ad differentiam naturalis iuris et ceterorum revertamur. (§ 1) Naturale ius inter omnia primatum obtinet et tempore et dignitate. Cepit enim ab exordio rationalis creature nec variatur tempore, set immutabile permanet. (§ 2) Set cum naturale ius lege et evangelio supra dicatur esse comprehensum, quedam autem contraria his, que in lege statuta sunt, nunc inveniuntur concessa, non videtur ius naturale immutabile permanere. In lege namque precipiebatur, ut mulier, si masculum pareret xl, si vero feminam, octoginta diebus a templi cessaret ingressu. Nunc autem statim post partum ecclesiam ingredi non prohibetur. Item mulier, que menstruam patitur, ex lege immunda reputabatur; nunc autem nec ecclesiam intrare nec sacre communionis misteria percipere, sicut illa, que parit, vel illud, quod gignitur, nec statim post partum baptizari prohibetur. Unde eidem Augustino Gregorius scribit dicens:

(D.5 c.2) MULIER ENIXA GRATIAS ACTURA ECCLESIAM INTRARE HORA EADEM NON PROHIBETUR.

Si mulier eadem hora, qua genuerit, actura gratias intrat ecclesiam, nullo pondere peccati gravatur. Voluptas etenim carnis, non dolor in culpa est. In carnis autem commixtione voluptas est, in prolis partu gemitus. Unde et ipsi prime mulieri dicitur: "In doloribus paries." Si itaque enixam mulierem prohibemus intrare ecclesiam, ipsam ei penam vertimus in culpam.

9–10 cf. Lev. 12:2-5 13 cf. Lev. 15:19-20 24 Gen. 3:16

20 Si – 26 culpam Gregorius I, *Ep.* 11.56a (JE 1843; J³ 2970) 8 (ed. Ewald, MGH Epp. 2.338.23-27). **Coll. Trip.* 1.57(55).70

AaBcPGwBiBmErMkMvMwPpPy 9 post **mulier** folio amisso deficit *Bm*

1 **nunc**] nunc autem *BiBm^{pc}ErMv^{pc}* 3 **rationalis**] rationalis *BiMk*

4 **nec**] nam nec *BiBmErMcMk* 12 **menstruam**] menstrua *Pf Fr.*

18 **mulier** – 19 **prohibetur**] *AaBcPGw BiMaMcMkMvPy Rom.*: Mulier in ipsa qua genuerit hora gratias actura ecclesiam intrare non prohibetur *Ka Fr., om. Mw Er* 19 **hora eadem**] eadem hora *AaP MvPy* 23 **pro-**

lis partu] partu vero prolis *BiMk Fr.* **gemitus**] dolor et gemitus *Er*

24 **et om. Fr.** 26 **vertimus** – **culpam**] in cul. ver. *Fr.*

(D.5 c.3) Item.

P 4ra MULIEREM ENIXAM VEL QUOD AB EA GENITUM FUERIT EADEM HORA NICHIL PROHIBET BAPTIZARI.

Baptizari autem vel enixam mulierem vel hoc quod genuerit, si periculo mortis urgetur, vel ipsa hora eadem qua gignit vel eadem, qua natum est id quod gignitur, nullo modo prohibetur, ne dum adhuc tempus ad prebendum redemptionis misterium queritur, interveniente paululum mora inveniri non valeat, qui redimatur.

(D.5 c.4) Item.

ANTEQUAM PUER ABLACTETUR VEL MATER PURIFICETUR, AD EIUS CONCUBITUM VIR NON ACCEDAT.

Aa 11v Ad eius vero concubitum vir suus accedere non debet, quousque qui gignitur ablactetur. Si autem filios suos ex prava consuetudine aliis ad nutriendum tradunt, nisi purificationis tempus transierit, viris suis non debent admisceri. Quippe et sine partus causa cum in menstruis consuetis detinentur, viris suis misceri prohibentur, ita ut morte lex sacra feriat, si quis vir ad menstruam mulierem accedat. (§ 1) Que tamen mulier, dum consuetudine menstruam patitur, prohiberi ecclesiam intrare non debet, quia ei nature superfluitas in culpam reputari non valet, et per hoc, quod invita patitur, iniustum est, ut ecclesie ingressu privetur. Novimus namque, quod mulier, que fluxum patiebatur sanguinis, post tergum Domini humiliter veniens vestimenti eius fimbriam tetigit, atque ab ea statim sua infirmitas recessit. Si ergo in fluxu sanguinis posita laudabiliter potuit Domini vestimentum tangere, cur que menstruam patitur sanguinis, ei non liceat ecclesiam intrare? Si enim ea bene presumpsit, que vestimentum

4 Baptizari – 9 redimatur Gregorius I, *Ep.* 11.56a (JE 1843; J³ 2970) 8 (ed. Ewald, MGH Epp. 2.338.27-339.2). Ivo, *Decretum* 1.62; **Coll. Trip.* 1.57(55).71; *Panormia* 1.22. **13 Ad – 30 intrare** Gregorius I, *Ep.* 11.56a (JE 1843; J³ 2970) 8 (ed. Ewald, MGH Epp. 2.339.3-18). **Coll. Trip.* 1.57(55).72-73. **30 Si – 12: 11 esuriamus** *Ibid.* 25-33.

AaBcPGwBiErMkMvMwPpPy 11 mater *Pf*

2 genitum fuerit] gignitur *ErPf* **4 vel**¹] et vel *BcP* **5 urgetur** *AaP KaMvPy*: urgetur *Bc BiMk*: grauetur *MaMc* **6 natum** *Mw BiMcMkMvPy Fr. Trip.*: natus *AaBcP* **id quod]** is qui *Aa* **12 vir]** viro *Bc*: virum *Bi* **14 ablactetur]** non abl. *Bc^{ac}* **suos om.** *AaMw BiPy^{ac}* **19 menstruam]** menstruatam *Mw ErPy* **20 consuetudine]** consuetudinem *Fr. male* **21 debet]** valet *Ka Fr.* **22 reputari – valet]** non debet rep. *Fr.* **23 ingressu – 24 privetur** priv. ing. *Er Fr.* **26 vestimenti]** vestimenta *Bc^{ac}* **27 sua infirmitas]** inf. sua *Fr.*

Domini in languore posita tetigit, quod uni persone infirmanti conceditur, cur non concedatur cunctis mulieribus, que nature sue vitio infirmantur? (§ 2) Sancte autem communionis misterium in eisdem diebus percipere non debet prohiberi. Si autem ex veneratione magna percipere non presumit, laudanda est, set si perceperit, non est iudicanda. Bonarum quippe mentium est etiam ibi culpas suas agnoscere, ubi culpa non est, quia sepe sine culpa agitur, quod venit ex culpa. Unde etiam cum esurimus, sine culpa comedimus, quibus ex culpa primi hominis factum est, ut esuriamus.

(D.6 d.p.c.3) ¶ His ita respondetur: In lege et evangelio naturale ius continetur. Non tamen quecumque in lege et evangelio inveniuntur naturali iuri coherere probantur. Sunt enim in lege quedam moralia, ut “non occides” et cetera, quedam mistica, utpote sacrificiorum precepta et alia his similia. Moralia mandata ad naturale ius spectant atque ideo nullam mutabilitatem recepisse monstrantur. Mistica vero quantum ad superficiem a naturali iure probantur aliena, quantum ad moralem intelligentiam inveniuntur sibi annexa. Ac per hoc, etsi secundum superficiem videantur esse mutata, tamen secundum moralem intelligentiam mutabilitatem nescire probantur.

(§ 1) Naturale ergo ius ab exordio rationalis creature incipiens, ut supra dictum est, manet immobile. Ius vero consuetudinis post naturalem legem exordium habuit, ex quo homines convenientes in unum ceperunt simul habitare. Quod ex eo tempore factum creditur, ex quo Cain civitatem edificasse legitur, quod cum diluvio propter hominum raritatem fere videatur extinctum, postea a tempore Nemroth reparatum sive potius immutatum existimatur, cum ipse simul cum aliis alios cepit opprimere. Alii sua imbecillitate eorum dicioni ceperunt esse subiecti,

15 Ex. 20:13 28–29 cf. Gen. 4:17 29 cf. Gen. 7-9

25 supra cf. D.5 d.a.c.1 §1, pag. 10: 3s.

AaBcPGwBiErMkMvMwPy

4 non – 5 percipere bis scr. sed exp. Bc 5 percipere – 11 esuriamus
 verba verisimiliter fo. 20ra erasa et mox fo. 19va secunda manu rescripta, ut
 series textuum secundae recensiois servetur Bc 6 presumit] presumat Bc^{ac}
 14 coherere] coherere Bc^{ac} 22 moralem] mortalem Bc^{ac} intelligen-
 tiam] intelligentiam Bc 30 extinctum] extractum Bc, ut vid
 postea Bc Rom.: postmodum Er: postea postmodum Fr. 33 dicioni]
 dicioni Bc^{ac}

unde legitur de eo: “Cepit Nemroth esse robustus venator coram Domino,” id est hominum expressor et exstinctor, quos ad turrem edificandam allexit.

Fr. 12 (D.7 d.a.c.1) Ius autem constitutionis cepit a iustificationibus, quas Dominus tradidit Moysi dicens: “Si emeris servum ebreum” et cetera. Unde Ysidorus in v libro Ethimologiarum ait: 5

(D.7 c.1) DE CONDITORIBUS LEGUM.

P 4vb Moyses gentis Hebraee primus omnium divinas leges
Bc 20rb sacris litteris explicavit. Foroneus rex Grecis primus leges iudiciaque constituit. Mercurius Trismegistus primus leges Egyptiis tradidit. Solon primus leges Atheniensibus dedit. Ligurgus primus Lacedemonibus iura ex Apollinis auctoritate confinxit. Numa Pompilius, qui Romulo successit in regno, primus leges Romanis edidit. Deinde cum populus seditiosos magistratus ferre non posset, decemviro legibus scribendis creavit, qui leges ex libris Solonis in Latinum sermonem translatis xii tabulis exposuerunt. 10 15

(D.7 c.2) NOMINA EORUM, QUI LEGES XII TABULARUM EXPOSUERUNT. 20

Fuerunt autem hii Appius Claudius, Genutius, Veterius, Iulius, Manilius, Sculpitius, Sextius, Curatius, Romedius, Postomius. Hii decemviri legum conscribendarum electi sunt. Leges autem redigere in libris primus consul Pompeius instituere voluit, set non perseveravit obtrectatorum metu. Deinde Cesar cepit id facere, set ante interfectus est. Paulatim autem antique leges vetustate atque incuria obsoleverunt, quarum etsi iam nullus est usus, 25

1–2 Gen. 10.8-9. 5–6 Ex. 21:2

2 id – 3 allexit Glossa ord. ad Gen. 10:9 (ed. Rusch, 1480, b3va); cf. Alcuinus, *Interrogationes et responsiones in Genesim*, interr. 145, ed. PL 100.532D. 9 Moyses – 18 exposuerunt Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.1.1-3 (ed. Lindsay, 1-10). 21 Fuerunt – 14: 7 vocavit Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 5.1.4-7 (ed. Lindsay, 10-5).

AaBcPGwBiErMkMvMwPy

2 expressor] oppressor Er Fr. exstinctor] extractor Bc, ut vid.
3 turrem] turrim Er Fr. 6 v libro] libro V Fr. 13 dedit] edidit Er Fr.
ligurgus] Licurgus Fr. lacedemonibus] Lacedemoniis Fr.
17 solonis] Salomonis Bc^{ac}:Salonis Er 19 tabularum] tabulis Er
21 Veterius] Veturius Fr.: Sextus Veturius Rom. 22 manilius] Manilius Er Fr.
curatius] Curiatius Fr. romedius] Romilius Fr.
23 postomius] Posthumius Fr. 28 obsoleverunt ErMiPaPf Fr.: neglecte sunt (vel obsoleverunt supra lin.Aa) AaMe: obsolverunt P Tx: obsolverunt Cg^{ac} Rom.: absolverunt Bc

notitia tamen necessaria videtur. Nove a Constantino
 Cesare ceperunt et reliquis succedentibus, erantque per-
 mixte et inordinate. Postea Theodosius minor Augustus
 ad similitudinem Gregoriani et Hermogeniani codicem
 5 factum constitutionum a Constantini temporibus sub pro-
 prio cuiusque imperatoris titulo disposuit, quem a suo
 nomine Theodosianum vocavit.

P 5ra

(D.8 d.a.c.1) ¶ Differt etiam ius nature a consuetudine
 et constitutione. Nam iure nature sunt omnia communia
 10 omnibus, quod non solum inter eos servatum creditur, de
 quibus legitur: "Multitudinis credentium erat cor unum et
 anima una" et cetera, verum etiam ex precedenti tempore
 a philosophis traditum invenitur. Unde apud Platonem
 illa civitas iustissime ordinata traditur, in qua quisque
 15 proprios nescit affectus. Iure vero consuetudinis vel con-
 stitutionis hoc meum est, illud vero alterius. Unde Augu-
 stinus ait super Iohannem:

Bc 20va

(D.8 c.1) IURE DIVINO OMNIA SUNT COMMUNIA OMNI-
 20 BUS. IURE VERO CONSTITUTIONIS HOC MEUM, ILLUD AL-
 TERIUS EST.

Quo iure defendis villas ecclesie, divino, an humano?
 Divinum ius in scripturis habemus, humanum in legibus
 regum. Unde quisque possidet, quod possidet? Nonne iure
 humano? Nam iure divino "Domini est terra et plenitudo
 25 eius." Pauperes et divites Dominus de uno limo fecit, et
 pauperes et divites una terra subportat. Iure ergo humano
 dicitur: "hec villa mea est, hec domus mea est, hic servus

Fr. 13

P 5rb

Aa 13r

11–12 Act. 4:32 24–25 Ps. 23:1 I Cor. 10:26 25 cf. Gen. 2:7

11 Multitudinis – 12 una 13 Platonem Plato, *Timaeus a Calcidio translatus* 18C-D (ed. Jensen et Waszink, *Corpus Platonicum medii aevi* 4.xx; cf. Kuttner, *Gratian and Plato, Church and Government in the Middle Ages*, Cantabrigiae 1976, 93-118). 21 Quo – 15: 18 possidentur Ivo, *Decretum* 3.194; **Coll. Trip.* 3.3.26; *Panormia* 2.63. Quo – 15: 3 humano Augustinus, *In Iohannis Evangelium tractatus* 6.25 (ed. Willems CCSL 36.66.14-23).

AaBcPGwBiErMkMvMwPy

GgIn^{ac}Ka^{ac}KsLbMfMmPbPkSaVdVr: absoluerunt BiGcMaMcMkMrMzP-
 t^{ac}Sb^{ac}VaVc: aboleverunt Kb^{ac}MvPy: exoleverunt orig. 6 a] ad Bc^{ac}

7 theodosianum] theodosium Bc^{ac} 8 nature] naturale Er 11 Mul-
 titudinis AaBcP BiMkMvPy: Mult. autem Er Rom.Fr. 17 ait – Iohan-
 nem om. P super] supra Fr. 22 scripturis AaBc^{ac}P Rom. Trip. orig.:
 scripturis divinis BiErGgHkInMeMkPy Fr. 25 dominus BcP
 BiErMkMv: deus Fr., om. Aa de – 26 divites om. Aa^{ac} 26 terra om.
 Bc^{ac}P 27 domus] servus Aa BiPy servus] domus Aa BiPy

meus est.” Iura autem humana iura imperatorum sunt. Quare? Quia ipsa iura humana per imperatores et reges seculi Deus distribuit generi humano. Item. (§ 1) Tolle iura imperatoris et quis audet dicere: “hec villa mea est, meus est iste servus, mea est hec domus”? Si autem, ut teneantur ista ab hominibus, regum iura fecerunt, vultis recitemus leges, ut gaudeatis? Item. (§ 2) Relegantur leges, ubi manifeste preceperunt imperatores, eos qui preter ecclesie catholice communionem usurpant sibi nomen Christianum nec volunt in pace colere pacis auctorem, nichil nomine ecclesie audeant possidere. (§ 3) Set dicitis quid nobis et imperatori? Set ut iam dixi, de iure humano agitur. Apostolus voluit serviri regibus, voluit honorari reges et dixit: “Regem reveremini.” Noli dicere: “Quid mihi et regi?” Quid tibi ergo et possessioni? Per iura regum possidentur possessiones. Dixisti “Quid mihi et regi?” Noli dicere possessiones tuas, quia ipsa iura renuntiasti humana, quibus possessiones possidentur.

P 5va (D.8 d.p.c.1) ¶ Dignitate vero ius naturale similiter prevalet consuetudini et constitutioni. Quecumque enim vel moribus recepta sunt, vel scriptis comprehensa, si naturali iuri fuerint adversa, vana et irrita sunt habenda.

Unde Augustinus ait Confessionum libro ii:

Bc 20vb (D.8 c.2) ADVERSUS NATURALE IUS NULLI QUICQUAM AGERE LICEAT.

Que contra mores hominum sunt flagitia, pro morum diversitate sunt vitanda, ut pactum inter se gentis aut

14 I Petr. 2.17

3 Tolle – 7 gaudeatis *Ibid.* (ed. 28-31) 7 Relegantur – 18 possidentur *Ibid.* 6.25-26 (ed. 66.33-67.7) 26 Que – 16: 15 omnibus Augustinus, *Confessiones* 3.8.15 (ed. Skutella, Bibl. Teubneriana 48.10-28). Ivo, *Decretum* 4.178; **Coll. Trip.* 3.6.15

AaBcPGwBiErMkMvMwPy 14 dicere *Mw*]

5 hec domus *Aa BiMkMvPy Trip.*: hec domus mea est *BcP Fr.*: domus haec mea est *Rom. orig.* ut *om.Fr.* 7 recitemus *Aa^{ac} Bj^{ac} Trip.* *Ls.^{oz}*: reticemus *BcP*: reticeamus *Er^{ac}MkMvPfpPy^{pc} Fr.*: ut reticeamus *Aa^{pc} Er^{pc} Rom.* post gaudeatis *vocem etc. add. Fr.* 12 set] set ut *Fr., Bc* 13 regibus legibus *Bc^{ac} Trip.^{vl}* 14 reges leges *P^{ac}* regem – 15 regi *om. P* reveremini] veneremini *Aa^{pc} (litterae vene supra ras.) Bc^{pc}*: vel reveremini *add. supra lin. Aa^{pc}*: uemini *Bc^{ac} (re supra lin. add. Bc^{pc})*: ueremini *Trip.* 16 possidentur ///identur *Bc^{ac}* 18 possessiones possidentur *possid. possess. Fr.* 19 similiter *AaBcP BiErMkMvPy*: simpliciter *Fr.* 23 confessionum *om. Fr.* 25 liceat *Bc Gw*: licet *Fr.*

consuetudine civitatis vel lege firmatum nulla civis aut peregrini libidine violetur. Turpis enim omnis pars universo suo non congruens. (§ 1) Cum autem Deus aliquid contra morem aut pactum quorumlibet iubet, etsi numquam ibi factum est, faciendum est, etsi omissum, instaurandum, etsi statutum non erat, instituendum est. (§ 2) Si enim regi licet in civitate, cui regnat, iubere aliquid, quod neque ante ipsum quisquam nec ipse umquam iusserat et non contra societatem civitatis eius obtemperatur, immo contra societatem non obtemperatur (generale quippe pactum est societatis humane, obtemperare regibus suis) quanto magis Deo regnatori universe creature sue ad ea que iusserit sine dubitatione serviendum est? Sicut enim in potestatibus societatis humane maior potestas minori ad obediendum preponitur, ita Deus omnibus.

Fr. 14

P 5vb

(D.8 c.3) Item Nicolaus Higmaro Remensi archiepiscopo.

MALA CONSUETUDO RADICITUS EST EVELLENDATA.

Mala consuetudo non minus quam perniciosa corruptela vitanda est, que nisi citius radicitus evellatur, in privilegiorum ius ab impiis assumitur, et incipiunt prevaricationes et varie presumptiones celerrime non compresse pro legibus venerari et privilegiorum more perpetuo celebrari.

(D.8 c.4) Item Augustinus de unico baptismo libro ii.

19 Mala – 23 celebrari Nicolaus I, *Ep.* 80 (JE 2823; J³ 6041; ed. Perels, MGH Epp. 6.430.3-6). Ivo, *Decretum* 4.203; **Coll. Trip.* 3.7.4; *Panormia* 2.164.

AaBcPGwBiErMkMvPy

27 diversitate vel consuetudine *add. supra lin. Bc^{pc}* **inter – gentis** gentis inter se *Fr.* **1 consuetudine civitatis** *BcP Py Fr.: civ. con. Aa BiErMkMv* **2 Turpis** *BcP Mk^{ac} Trip. orig.: turpis est Fr.* **universo – 3 suo]** suo univ. *Fr.* **8 et** set *Bc^{ac}* **10 ante non verbum** si *add. Aa ErMv Fr., om. BcP BiMkPy Trip. Rom.* **generale** genera *Bc^{ac}* **13 serviendum** obtemperandum *Aa supra ras.* **15 omnibus** hominibus *Er* **16 post Nicolaus** verbum papa *add. Cd Rom.Fr., om. AaBcP BiGgErMaMcMeMkMvPfPy* **Higmaro** *Bc: Hincmaro Fr.* **19 Mala** m/a (mea?q) *Bc^{ac}*

Aa 13v VERITATI ET RATIONI CONSUEUDO EST POSTPONENDA.

"Veritate manifestata cedat consuetudo veritati": plane quis dubitet veritati manifestate consuetudinem cedere? Item: "Nemo consuetudinem rationi et veritati preponat, quia consuetudinem ratio et veritas semper excludit".

5

(D.8 c.5) Item Gregorius vii Guimundo Aversano episcopo.

QUELIBET CONSUEUDO VERITATI EST POSTPONENDA.

Bc 21ra Si consuetudinem fortassis opponas, advertendum est quod Dominus dicit: "Ego sum veritas." Non dixit: "Ego sum consuetudo", set "veritas." (§ 1) Et certe, ut beati Cipriani utamur sententia, quelibet consuetudo, quantumvis vetusta, quantumvis vulgata, veritati est omnino postponenda, et usus, qui veritati est contrarius, est abolendus.

10

P 6ra

15

(D.8 c.6) Item Augustinus in libro de baptismo parvulorum.

VERITATE REVELATA CONSUEUDINEM SIBI CEDERE OPORTET.

20

Fr. 15 Qui contempta veritate presumit consuetudinem sequi aut circa fratres invidus est et malignus, quibus veritas revelatur, aut circa Deum ingratus est, inspiratione cuius ecclesia eius instruitur. Nam Dominus in evangelio: "Ego

3 Ioh. 14.6 11¹ Joh. 14:6 24–18: 1 Joh. 14:6

3 Veritate – 6 excludit Ivo, *Decretum* 4.208; **Coll. Trip.* 3.7.8; *Panormia* 2.165.2 Veritate – 4 cedere Augustinus, *De baptismo* 3.6.9 (ed. Petschenig, CSEL 5.203.18-19). Veritate – veritati *Sententiae episcoporum LXXXVII* (Conc. Carthaginense a. 256) 30 (ed. Diercks, CCSL 3E.55.262-263). 5 Nemo – 6 excludit *Sententiae episcoporum LXXXVII* 63 (ed. Diercks 87.412-414). Cf. Augustinus, *De baptismo* 3.8.11 (ed. Petschenig, CSEL 51.204.8-10) 10 Si – 15 abolendus Gregorius VII (JL 5277; ed. Cowdrey, *Epistolae vagantes*, 151, n. 67); Ivo, *Decretum* 4.213; **Coll. Trip.* 3.7.9; *Panormia* 2.166. *Utrum epistola falsa an genuina sit, dubitatur, cf. Gerhard Ladner, "Two Gregorian Letters: On the Sources and Nature of Gregory VII's Reform Ideology," Studi Gregoriani 5 (1956), 221-242.* 21 Qui – 18: 7 excludit Ivo, *Decretum* 4.234; **Coll. Trip.* 3.7.14 Qui – 24 instruitur *Sententiae episcoporum LXXXVII* 28 (ed. Diercks, CCSL 3E.51.240-243); cf. Augustinus, *De baptismo* 3.5.8 (ed. Petschenig, CSEL 51.203.10-14). 24 Dominus – 18: 2 consuetudo 30 (ed. 55.255-263); cf. *De baptismo* 6.9 (ed. 16-18).

AaBcPGwBiErMkMvPy 22 est [Bm denuo incipit

1 postponenda post opponendam(?) Bc 4 manifestate manifesta est Bc^{ac} 15 est abolendus abol. est Fr.

sum," inquit, "veritas." Non dixit: "Ego sum consuetudo." Itaque veritate manifestata cedat consuetudo, revelatione igitur facta veritatis cedat veritati, quia et Petrus, qui circumcidebat, cessit Paulo veritatem predicanti. Igitur
 5 cum Christus veritas sit, magis veritatem quam consuetudinem sequi debemus, quia consuetudinem ratio et veritas semper excludit.

(D.8 c.7) Idem in libro iiii de baptismo.

CONSUETUDO FRUSTRATA RATIONI OPPONITUR.

10 "Frustra," inquit, "quidam, qui ratione vincuntur, consuetudinem nobis obiciunt, quasi consuetudo maior sit veritate aut non sit in spiritualibus sequendum, quod melius est a Spiritu sancto revelatum." Hoc plane verum est, quia ratio et veritas consuetudini preponenda est. Set si
 15 consuetudini veritas suffragatur, nichil oportet firmius retineri.

P 6rb

(D.8 c.8) Item Ciprianus.

RATIONEM CONSUETUDO IMPEDIRE NON DEBET.

20 Consuetudo, que apud quosdam irrepserat, impedire non debet, quo minus veritas prevaleat et vincat. Nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est. Propter quod relicto errore sequamur veritatem scientes, quia et apud Esdram veritas vicit, ut scriptum est: "Veritas valet
 25 et invalescit in eternum et vivit et obtinet in secula seculorum." Idem. Ignosci potest simpliciter erranti, sicut de se ipso dicit beatus Paulus apostolus: "Qui primo fui blas-

Bc 21rb

23–24 III Ezrae 4:38 26–19: 2 I Tim. 1:13

2 **revelatione** – 4 **predicanti** *Sententiae* 56 (ed. 81.388-390); cf. *De baptismo* 7.10 (ed. 22-24). 4 **Igitur** – 6 **debemus** *Sententiae* 77 (ed. 99.463-464); cf. *De baptismo* 9.12 (ed. 204.12-14). 6 **quia** – 7 **excludit** *Sententiae* 63 (ed. 87.413-414); cf. *De baptismo* 8.11 (ed. 9-10). 10 **Frustra** – 16 **retineri** Augustinus, *De baptismo* 4.5.7 (ed. Petschenig, CSEL 51.228.1-7). Ivo, *Decretum* 4.235; *Coll. Trip.* 3.7.15; *Coll. 3 libr.* 3.9.2 **Frustra** – 13 **revelatum** Cyprianus, *Ep.* 73.13.1 (ed. Diercks, CCSL 3C.543.205-208). *Coll. 3 libr.* 3.9.10. 19 **Consuetudo** – 19: 6 **superetur** **Consuetudo** – 24 **seculorum** Cyprianus, *Ep.* 74.9.2 (ed. Diercks, CCSL 3C.575.179-185). **Coll. 3 libr.* 3.9.3. 25 **Ignosci** – 19: 6 **superetur** Cyprianus, *Ep.* 73.13.1-2 (ed. 543.208-544.214). **Coll. 3 libr.* 3.9.10.

AaBcPGwBiBmErMkMvPy 5 **Christus** AaP BiBmMkMvPy]

2 **cedat** Bc: veritati cedat Er Fr. 3 **igitur** ergo Fr. **cedat** BcP B^{jac}Mc: cedat consuetudo Aa B^{ip}cBmCdErPyV^{ap}c Fr.: cedat usus Mk: cedat error Trip.; hic Gratianus noster vel scriba eius certe dormivit 7 **excludit** B^{op}cCd: ex///dit B^{oc}c: excedit Trip. 9 **frustra rationi** rat. fru. Fr. 13 **est**¹ om. Bc 26 **Paulus apostolus** ap. Paul. Fr.

phemus, persecutor et iniuriosus, set misericordiam merui, quia ignorans feci.” Post inspirationem vero et revelationem factam, qui in eo quod erraverat perseverat, prudens et sciens iam non in venia ignorantie peccat. Presumptione enim atque obstinatione quadam nititur, cum ratione superetur. 5

Fr 16 (D.8 d.p.c.9) ¶ Liquido igitur apparet, quod consuetudo naturali iuri postponitur. (D.9 d.a.c.1) Quod autem constitutio naturali iuri cedat multiplici auctoritate probatur. Ait enim Augustinus ad Bonifacium: 10

Aa 14r (D.9 c.1) LEGES PRINCIPUM NATURALI IURI PREVA-
Gw 2va LERE NON DEBENT.

P 6va (S1) Quicumque legibus imperatorum, que pro Dei veritate feruntur, obtemperare non vult, acquirit grande supplicium. Quicumque ergo legibus imperatorum, que contra Dei voluntatem feruntur, obtemperare non vult, acquirit grande premium. 15

(D.9 c.3) Idem in prologo libri tercii de Trinitate.

SCRIPTURIS CANONICIS TRACTATORUM LITTERE DESERVIENT. 20

Noli meis litteris quasi canonicis scripturis inservire. Set in illis et quod non credebas cum inveneris, incunctanter crede: in istis autem, quod certum habebas, nisi certum intellexeris, noli firme tenere.

(D.9 c.4) Idem ad Vincentium Victorem libro ii. 25

IN OPUSCULIS TRACTATORUM MULTA CORRIGENDA INVENIUNTUR.

Negare non possum, nec debeo, sicut in ipsis maioribus, ita multa esse in tam multis opusculis meis, que posunt iusto iudicio et nulla temeritate culpari. 30

Bc 21va (D.9 c.5) Idem ad Ieronimum, epistola octava.

13 Quicumque – **17 premium** Augustinus, Ep. 185.8 (ed. Goldbacher, CSEL 57.7.15-18). Ivo, *Decretum* 4.184; **Coll. Trip.* 3.6.17; *Panormia* 2.154 **21 Noli** – **24 tenere** Augustinus, De trinitate 3 proem. 2, ed. Mountain et Glorie, CCSL 50.128.38-41. Ivo, *Decretum* 4.71; **Coll. Trip.* 3.6.4; *Panormia* 2.120 **28 Negare** – **30 culpari** Augustinus, *De natura et origine animae* 4.1, ed. Urba et Zycha, CSEL 60.380.10-12. Ivo, *Decretum* 4.73; **Coll. Trip.* 3.6.6;

BcGwEr

1 persecutor et pers. Fr. **9 iuri** iu/ri Bc^{ac} **11 iuri** om. Bc^{ac} **16 Dei voluntatem** vol. Dei Fr. **26 opusculis tractatorum** tract. op. Fr.

IN SCRIPTURIS CANONICIS MENDACIA NON ADMITTUNTUR.

Ego solis eis scriptorum, qui iam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque referre, ut nullum eorum scribendo errasse audeam credere, aut si aliquid in eis offendero, quod videatur contrarium veritati, nichil aliud quam vel mendosum esse codicem, vel non esse assecutum interpretem, quod dictum est, vel me minime intellexisse, non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaque polleant, non ideo verum putem, quia ita ipsi senserunt, set quia michi per alios auctores, vel canonicas vel probabiles rationes, quod a vero non abhorreat, persuadere potuerunt.

P 6vb

(D.9 c.7) Idem in epistola prima ad Ieronimum.

NICHIL AUCTORITATIS CANONICIS SCRIPTURIS REMANEBIT, SI AD EAS MENDACIA FUERINT ADMISSA.

Si ad scripturas sanctas admissa fuerint vel officiosa mendacia, quid in eis remanebit auctoritatis? Que tandem de scripturis illis sententia proferetur, cuius pondere contentiose falsitatis obteretur improbitas?

(D.9 c.8) Idem de unico baptismo libro ii.

LITTERIS OMNIUM EPISCOPORUM SACRA SCRIPTURA PREPONATUR.

Quis nesciat sanctam scripturam canonicam, tam veteris quam novi testamenti, certis terminis suis contineri, eamque posterioribus omnibus episcoporum litteris ita preponi, ut de illa omnino dubitari et disceptari non possit, utrum verum vel utrum rectum sit, quicquid in ea scriptum constiterit esse? Episcoporum autem litteras, que post confirmatum canonem vel scripte sunt vel scribuntur, et per sermonem forte sapientiosem cuiuslibet in ea re peritioris et per aliorum episcoporum grauiorem

Bc 21v

3 Ego – **13 potuerunt** Augustinus, *Epistulae* 82.3, ed. Daur, CCSL 31A.98.50-60. Ivo, *Decretum* 4.74; **Coll. Trip.* 3.6.7; *Panormia* 2.119 **17 Si** – **20 improbitas** Augustinus, *Epistulae* 40. , ed. Daur, CCSL 31.160.c.33. Ivo, *Decretum* 4.215; **Coll. Trip.* 3.7.10 **24 Quis** – **21: 3 est** Ivo, *Decretum* 4.227; **Coll. Trip.* 3.7.12

BcGwEr **13 potuerunt** *Er*]

3 solis solis *Bc^{ac}* **4 didici** dici *Bc^{ac}* **5 audeam** audea/ *Bc^{ac}* **aut** ac *Fr.* **15 scripturis remanebit** rem. scr. *Fr.* **17 Si** – **fuerint** *add. in marg. Bm* **20 obteretur** conteretur *Bc* **22 Litteris** – **23 preponatur** Quod (p.c.) sacra scriptura litteris omnium episcoporum (ep. o. *Gw*) est preponenda *BcGw* **31 cuiuslibet** – **32 peritioris** *super ras. Aa^{pc}*

P 7ra auctoritatem doctioremque prudentiam, et per concilia licere reprehendi, si quid in eis forte a veritate deviatum est?

(D.9 c.9) Idem in epistula ad Vincentium.

EX DICTIS QUORUMLIBET EPISCOPORUM CONTRA DIVINA MANDATA CALUMNIE NON SUNT COLLIGENDE. 5

Noli frater contra divina tam multa, tam preclara, tam indubitata testimonia colligere velle calumpnias ex episcoporum scriptis sive nostrorum, sicut Illarii sive (antequam pars Donati separetur) Cypriani et Agrippini. Primo, quia hoc genus litterarum ab auctoritate canonis distinguendum est. Non enim sic leguntur, tamquam ita ex eis testimonium proferatur, ut contra sentire non liceat, si cubi forte aliter sapuerint, quam veritas postulat. In eo quippe numero sumus, ut non dedignemur etiam nobis dictum ab Apostolo accipere: "Et si quid aliter sapitis, hoc quoque Deus vobis revelavit". 10 15

(D.9 c.10) Idem in epistola ad Fortunatum.

NON DEBETUR PAR AUCTORITAS CANONICIS SCRIPTURIS ET EARUM EXPOSITIONIBUS. 20

Neque quorumlibet disputationes, quamvis catholicorum et laudatorum hominum, velut scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat salva honorificentia, que illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere, si forte invenerimus, quod aliter senserint quam veritas habet, divino adiutorio vel ab aliis intellecta vel a nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum, quales volo esse intellectores meorum. 25

P 7rb
Bc 22ra

(D.9 d.p.c.11) Cum ergo naturalis iure nichil aliud precipiatur, quam quod Deus vult fieri, nichilque vetetur, quam quod Deus prohibet fieri. Denique cum in canonica scriptura nichil aliud, quam in divinis legibus inveniatur, 30

7 Noli – 17 revelavit Ivo, *Decretum* 4.236b; **Coll. Trip.* 3.7.16b **21**
Neque – 28 meorum Ivo, *Decretum* 4.237; **Coll. Trip.* 3.7.17

BcGW

2 deviatum de///atum *Bc^{ac}* **4 in epistula** *om. Fr.* **ad Vincentium** *avincentium Bc^{ac}* **5 Ex – 6 colligende** *Bc*: Contra divina mandata calumpnie non colligantur ex quorumlibet dictis episcoporum *Fr.* **13 proferatur** *propheratur Bc* **15 dedignemur** *dedigne// Bc^{ac}* **16 hoc** *om. Fr.* **17 Deus vobis** *vobis Deus Fr.* **19 auctoritas** *BcRom.:* *reuerentia Fr.* **20 earum expositionibus** *exp. earum Fr.* **30 Deus** *Deus prohibet Bc^{ac}*

divine vero leges natura consistant. Patet, quod quecumque divine voluntati seu canonicè scripture contraria probantur, eadem et naturali iuri inveniuntur adversa. Unde quecumque divine voluntati seu canonicè scripture seu
 5 divinis legibus postponenda censentur, eisdem naturale ius preferri oportet. Constitutiones ergo vel ecclesiasticè vel seculares, si naturali iuri contrarie probantur, penitus sunt excludende.

(D.10 d.a.c.1) ¶ Constitutiones vero principum ecclesiasticis constitutionibus non preminent, set obsecuntur. Unde Nicolaus papa scribit episcopis in concilio apud Convicinium congregatis:

(D.10 c.1) LEX IMPERATORUM ECCLESIASTICA IURA DISSOLVERE NON POTEST.

15 Lege imperatorum non in omnibus ecclesiasticis controversiis utendum est, presertim cum inveniuntur evangelicè ac canonicè sanctioni aliquociens obviare. Idem: Lex imperatorum non est supra legem Dei, set subtus. Imperiali iudicio non possunt iura ecclesiastica dissolvi. (§
 20 **2**) Non quod imperatorum leges (quibus sepe ecclesia utitur contra hereticos, sepe contra tyrannos atque contra pravos quosque defenditur) dicamus penitus rennuendas, set quod eas evangelicis, et apostolicis atque canonicis
 25 decretis (quibus postponende sunt) non posse inferre preiudicium asseramus.

P 7va

Bc 22rb

(D.10 c.2) Item Simachus in vi sinodo.

15 Lege – 17 obviare Nicolaus I, *Ep.* 57 (JE 2723; J³ 5825; ed. Perels, MGH Epp. 6.357.21-23). Anselmus 12.33; *Polycarpus* 1.29.9; *Coll. 3 libr.* 1.9.9, ed. Motta, 1.43-44.1-5, 15-21. *Capitulum in hisce tribus collectionibus idem (vel quasi) multa verba post vocem obviare addit, sicut etiam codices editionesque secundae recensionis. Articulus lex imperatorum incipiens vacat.* Ivo, *Decretum* 4.86.1; *Coll. Trip.* 1.64.3; **Panormia* 2.138. **18 Lex – subtus** Benedictus Levita, *Capitularia*, Additio 3.18 (ed. Pertz, MGH LL 2.2.140a.14-15); cf. Ambrosius, *Epistulae* 10.75.10 (ed. Zelzer, CSEL 82.3.78.70-72). Ivo, *Decretum* 4.86 (Nicolaus I) et 16.11 (Pius); *Coll. Trip.* 3.29.4; **Panormia* 2.139 (); *Polycarpus* 6.1.2 (Pius); *Coll. 3 libr.* 1.8.6 (*sine inscr.*), ed. Motta, 1.36. **19 Imperiali – 25 asseramus** Nicolaus I, *Ep.* 57 (ed. Perels, 357.31-36). Ivo, *Decretum* 4.187 (Nicolaus); *Coll. Trip.* 1.64(62).4 (Nicolaus); **Panormia* 2.140 (Nicolaus).

BcGw

2 contraria contrarii Bc^{ac} **3 inveniuntur** Bc^{ac}: inveniuntur Bc^{pc}
12 Convicinium Bc: ConvicinumFr. **15 controversiis** controversis Bc^{ac}
16 est esse P976 **20 Non – leges** eras., ut opinor, et in margine rescr. Bc
22 rennuendas renuendas Bc **23 et** Bc, om. Fr. **24 posse** per se Bc^{ac}

NICHIL EVANGELICIS REGULIS OBVIAM, IMPERATORI
AGERE LICET.

Fr. 20 Non licet imperatori vel cuiquam pietatem custodienti
aliquid contra divina mandata presumere nec quicquam,
quod evangelicis, propheticis aut apostolicis regulis ob- 5
viet, agere.

(D.10 d.p.c.6) ¶ Ecce quod constitutiones principum
ecclesiasticis legibus postponende sunt. Ubi autem evan-
gelicis atque canonicis decretis non obviaverint, omni
Fr. 21 reverentia digne habeantur. Unde Augustinus ait in Dia- 10
logo contra Petilianum:

(D.10 c.7) LEGES IMPERATORUM IN ADIUTORIUM EC-
CLESIE ASSUMI LICET.

Si in adiutorium vestrum terreni imperii leges assu-
mendas putatis, non reprehendimus. Fecit hoc Paulus 15
cum adversus iniuriosos Romanum civem se esse testatur.

(D.10 c.9) Item Leo iii Lotario Augusto.

LEGES IMPERATORUM CUSTODIRI OPORTET.

P 7vb De capitulis vel preceptis imperialibus vestris vestro- 20
rumque etiam pontificum predecessorum irrefragabiliter
custodiendis et conservandis, quanto valuimus et valemus
Christo propitio et nunc et in evum conservaturos modis
omnibus profiteamur. Et si fortasse quilibet vobis aliter
Fr. 22 dixerit vel dicturus fuerit, sciatis eum pro certo menda- 25
cem.

(D.10 c.11) Item Gelasius Rufino et Aprilli episcopis.

14 Si – 16 testatur Ivo, *Decretum* 4.183; *Coll. Trip.* 3.6.16; **Panormia*
2.153 19 De – 24 mendacem Ivo, *Decretum* 4.176; **Panormia* 2.149

BcGw 14 Si [*AaP BiBmMkMvPy*

1 Nichil nichil quod *Fr.* obviam *Bc:* obviet *Fr.* 4 aliquid] aliqua
Bc^{sc} 13 assumi licet] lic. ass. *Fr.* 15 fecit] nam fecit *BiBmMk*
19 vestrorumque] nostrorumque *Pan.* 20 etiam *Bc, om. Fr.* 21 et¹
om. BcP MvPy, incl. B^{pc} Pan. 24 dixerit *BiMvPy Fr. Pan.:* dixit *AaBcP*
BmLdMk

LEGES PRINCIPUM ET REGULE PATRUM CONTEMPNI
NON DEBENT.

5 Quis autem leges principum aut patrum regulas aut
admonitiones paternas debere dicat contempni, nisi qui
inpunitum sibi tantum estimet transire commissum?

Bc 22va

(D.10 c.12) Item Theodorico regi.

LEGES ROMANORUM PRINCIPUM AB OMNIBUS SUNT
SERVANDE

10 SERVENTUR AB OMNIBUS ROMANORUM PRINCIPUM
LEGES.

Certum est magnificentiam vestram leges Romanorum
principum, quas in negotiis hominum custodiendas esse
precepit, multo magis circa reverentiam beati Petri apo-
stoli pro sue felicitatis augmento velle servari.

15 (D.10 c.13) Item Leo iiiii Lotario Augusto.

ROMANA LEX NULLIUS TEMERITATE DEBET COR-
RUMPI.

20 Vestram flagitamus clementiam, ut sicut actenus Ro-
mana lex viguit absque universis procellis, et quod pro
nullius persona hominis reminiscitur esse corrupta, ita
nunc suum robur proprium et vigorem obtineat.

(D.11 d.a.c.1) ¶ Quod vero legibus consuetudo cedat,
Ysidorus testatur in Sinonimis, libro ii:

3 Quis – 5 commissum Gelasius I, *Ep.* 22 (JK 658; J³ 1302; ed. Thiel, *Epistolae* 1.389); cf. *Ewald in Neues Archiv* 5 (1880), 516, n. 22. Ivo, *Decretum* 6.104; *Coll. Trip.* 1.48(46).28; **Panormia* 2.150 **11 Certum – 14 servari** Gelasius I, *Fragm.* 12 (JK 722; J³ 1378; ed. Thiel, *Epistolae* 1.489-490; ed. Mommsen, MGH Auct. ant. 12.391, n. 6); cf. *Ewald in Neues Archiv* 5 (1880), 522, n. 47. Ivo, *Decretum* 4.180; *Coll. Trip.* 48(46).38; **Panormia* 2.151 **18 Vestram – 21 obtineat** Leo IV, *Ep.* (JE 2638; J³ 5474; ed. de Hirsch-Gereuth, MGH Epp. 5.608.27-29); cf. *Ewald in Neues Archiv* 5 (1880), 392, n. 43b. Ivo, *Decretum* 4.181b; **Panormia* 2.152

AaBcPGwBiBmMkMvPy

1 regule Bc: regulas Fr. **patrum** om. Bc **2 debent** Bc: decet Fr.
3 aut² om. Bc^{ac} **4 dicat** om. Bc **5 sibi]** se BmMk **tantum** Fr.: ta-
men Bc^{ac}: non Bc^{pc} **commissum** Aa BmPy Fr. Pan.: commissa BcP
MkMv^{ac}: commissam Bi **7 leges – 8 servande** Serventur ab omn. Rom.
princ. leg. BiBmMvPy **post principum** verba observande sunt add. A
sunt – 8 servande] serventur Mk, om. Aa **19 quod** om. Aa Py **pro**
om. P

- P 8ra **(D.11 c.1)** PRAVUS USUS LEGE ET RATIONE SUPERATUR.
- Fr. 23 Usus auctoritati cedat. Pravum usum lex et ratio vincat.
- (D.11 c.2)** Item Nicolaus papa Michaeli imperatori. 5
- STATUTIS PONTIFICUM CONSUECUDO CUIUSQUAM REFRAGARI NON POTEST.
- Consequens est, ut quod ab huius sedis rectoribus plena auctoritate sancitur nullius consuetudinis prepediente occasione, proprias sequendo tantum voluntates removeatur set firmiter atque inconcusse teneatur. 10
- (D.11 c.4)** Item Codicis libro vii titulo ii.
- USUS ET CONSUECUDO LEGEM ET RATIONEM VINCERE NON POTEST.
- Consuetudinis ususque longevi non vilis auctoritas est: verum non usque adeo valituram memento, ut aut rationem vincat aut legem scriptam. 15
- Fr. 24 **(D.11 d.p.c.4) ¶** Cum vero nec sacris canonibus, nec humanis legibus consuetudo obviare monstratur, inconcussa servanda est. Unde Augustinus ait vel ex dictis Basilii: 20
- Bc 22vb

3 Usus – vincat Ivo, *Decretum* 4.207; **Coll. Trip.* 3.7.7; *Panormia* 2.165.1
8 Consequens – 11 teneatur Nicolaus I, *Ep.* 86 (Photio; JE 2691; J³ 5769; ed. Perels, MGH Epp. 6.448.5-7). Ivo, *Decretum* 4.211a; *Coll. Trip.* 1.64(62).14 **15 Consuetudinis – 17 scriptam**† *Cod. Iust.* 8.52.2. Ivo, *Decretum* 4.202; **Coll. Trip.* 3.7.3; *Panormia* 2.163; *Polycarp.* 3.23.5; *Coll. 3 libr.* 3.9.8

AaBcPGwBiBmMkMvPy

1 lege – superatur] rat. sup. et lege MvPy Fr. **5 papa]** papa I Fr.
12 item – ii iulius papa Gw **13 Usus – 27: 7 sunt**† om. Py **16 valituram memento**† sui momento valitura MrPk **valituram**† AaBc MwP B^{iac}(?)CgGgMvMmMz^{ac}Sb^{ac}VcW^{iac} Trip.: valitura BmCuErLbPf Vr^{ac}(?): sui (suo Fa) valituram FaG^{ac}Ka^{ac}Kb: sui valitura BrCdCu^{pc}Gc^{pc}Hk InKsLdMdMeMiPbSaVaVdWo Fr. orig.: valitura sui Aa^{pc} GtMaMcMk^{pc}Tx: valitura ui M^{kac} **memento** AaBcMw B^{iac} Cu^{ac}CgGgMeMmMvMz^{ac}Vc W^{iac} Trip.: momento P BmBrCdErGcHkInKaKbKsLbLdMaMcMdMiMkPb PfSaSbTxVaVdVr(?)Wo Fr. orig.: momento sui Vo **rationem]** id est ius nature add. Aa CdGgInMdMeMIVdWo, adi. ut glossa Vo: id est ius naturale Tx: id est equitatem rudem et incompositam add. KaKbMvVc **17 scriptam]** id est constitutionem add. Aa CdGgInMdMeMIVdWo: id est ius constitutionis Tx, adi. ut glossa Vo: id est in preceptis redactam add. KaKbMvVc

(D.11 c.5) INVIOABILIS EST CONSUETUDO, QUE NEC HUMANIS LEGIBUS NEC SACRIS CANONIBUS OBIARE MONSTRATUR.

5 Ecclesiasticarum institutionum quasdam scripturis, Aa 15v
 10 quasdam vero apostolica traditione per successores in ministerio confirmatas accipimus; quasdam vero consuetudine roborata approbavit usus, quibus par ritus et idem P 8rb
 15 utriusque pietatis debetur affectus; unde quis vel aliquantum sacrarum expertus scripturarum esitaverit? Si enim attenderimus consuetudines ecclesie non per scripturas a patribus traditas nichil extimare, quantum religio detrimenti latura sit, intentivum despicientibus liquido constabit. (§ 1) Que enim (ut inde ordiamur) scriptura salutifere crucis signaculo fideles docuit insigniri? que vel triphariam digesta super panem et calicem prolixè orationis vel consecrationis verba commendavit? Nam non modo, quod in evangelio continetur vel ab apostolo insertum secretis dicimus, set et alia plura adicimus magnam quasi vim comendantia misteriis. Que orientem versus nos orare litterarum forma docuit? Benedicimus fontem baptismatis oleo unctionis. Huc accedit, quod ter oleo inungimus quos baptizamus, verbis abrenuntiare satane et angelis eius informamus. Unde et hec et alia in hunc modum non Fr. 25
 25 pauca, nisi tacita ac mistica traditione a patribus ecclesiastico more ac reverentiori diligentia sunt in ministeriis observata magis silentio quam publicata scripto?

(D.11 c.6) Idem ad Casulanum presbiterum.

LAUDABILIS EST CONSUETUDO, QUE NICHIL FIDEI CONTRARIUM USURPAT. Gw 2vb
 P 8va

30 Consuetudinem laudamus, que tamen contra fidem catholicam nil usurpare dinoscitur. Bc 24ra

(D.11 c.7) Item ad eundem.

4 Ecclesiasticarum – **26 scripto** Ivo, *Decretum* 4.69; *Coll. Trip.* 3.6.2; *Panormia 2.159 **30 Consuetudinem** – **31 dinoscitur** Ivo, *Decretum* 3.66; *Panormia 2.157

AaBcPGwBiBmMkMvPy

12 latura sit] sit latura *Mv Fr.*: lata sit *P* **intentivum** *om. Bc^{ac}P Py^{ac}*:
 incentivum *Aa* **14 que vel** *Bc*: que per *Aa^{ac}*: vel que *Fr.* **18 dicimus**
 dicimus *Bc^{ac}* **21 inungimus]** inungimus *Bc* **22 abrenuntiare** abrenuntiamre *Bc^{ac}* **et** *om. Fr.* **23 informamus** infermamus(?) *Bc^{ac}* **et**¹
om. Fr. **26 magis** *om. BcP Mv* **28 est** *om. Bc* **fidei** – **29 usurpat**
P: contra fidem usurpare videtur *Aa Gw*

MOS POPULI ET MAIORUM INSTITUTA PRO LEGE TENENDA SUNT.

In his rebus, de quibus nichil certi statuit divina scriptura, mos populi Dei et instituta maiorum pro lege tenenda sunt. Et sicut prevaricatores legum divinarum, ita contemptores consuetudinum ecclesiasticarum coercendi sunt.

5

(D.12 c.3) Item Nicholaus Michaeli imperatori.

NON EST RESISTENDUM CONSUETUDINI, CUI CANONICA NON OBSISTAT AUCTORITAS.

10

Fr. 28 Scit sancta Romana ecclesia, quod nichil obsunt saluti credentium diverse pro loco et tempore consuetudines, si illis canonica non obsistat auctoritas, pro qua eis obviare debeamus, unde nil iudicamus eis debere vel posse resisti.

(D.12 c.5) Item Nicholaus Igmario archiepiscopo.

15

TRADITIONES A PATRIBUS INSTITUTE NON SUNT INFRINGENDE.

Ridiculum est et satis abhominabile dedecus, ut traditiones, quas antiquitus a patribus suscepimus, infringi patiamur.

20

(D.12 c.6) Constitutionum libro i titulo i.

MORES DIUTURNI PRO LEGE SUNT HABENDI.

P 8vb Diuturni mores consensu utentium approbati legem imitantur.

3 In – 7 sunt Ivo, *Decretum* 3.68; *Coll. Trip.* 3.6.1; **Panormia* 2.158 **11 Scit – 14 resisti** Ivo, *Decretum* 4.223/5.44g; **Panormia* 2.155 **18 Ridiculum – 20 patiamur** Nicolaus I, *Ep.* 100 Hincmaro archiepiscopo Remensi (JE 2879; J³ xxx), ed. Perels, MGH *Ep.* 6.604.14-16. Ivo, *Decretum* 4.212; **Panormia* 2.156.2 **23 Diuturni – 24 imitantur** *Inst. Iust.* 1.1.9. Ivo, *Decretum* 4.194a; *Coll. Trip.* 3.29.117a; **Panormia* 2.160a; *Coll. 3 libr.* 2.28.14a

AaBcPGwBiBmMkMvPy

1 ante mos verba ubi auctoritas deficit *add. Fr.* **populi** romanorum *G maiorum om. Gw tenenda – 2 sunt* *AaBcP Bj^{ac}*: servantur *Fr.* **9 resistendum** restituendum *Bc cui – 10 auctoritas* non obstat canonicam auctoritas *Aa 10 obsistat P BiBmMkMvPy*: obsistit *Fr.*: obstat *AaBc Rom., fortasse recte 13 obsistat BmMk Rom. Pan.^{vi}*: obsistit *AaBcP BiMv Fr. Pan.*: obstat *PyPan.^{vi} 15 archiepiscopo]* episcopo *MvPy^{ac} Fr. 21 i¹] ii Mk i²] ii Aa Bi, om. Mk 23* Item Iustinianus *praem. Fr., om. AaBcP BmPy mores AdBcP BaBbBmBn^{ac}CdCgC-kDIeRgCgGtInMdPbPy^{ac}SaSf*: mores nisi legi sint adversi *AbBbBhBn^{ac}BpCdGrInMaMcMvSaV^{ac}Vx Fr.*: mores si legi non sunt

(D.12 c.7) Item Codicum libro viii capitulo quinquagesimo ii titulo i.

QUICQUID FIT CONTRA LONGAM CONSUECUDINEM
REVOCARI OPORTET.

5 Consuetudo precedens et ratio, que consuetudinem
suasit, tenenda est. Et quicquid contra longam consuetu-
dinem fiet, ad sollicitudinem suam revocabit preses pro-
vincie.

Aa 16r

10 (D.12 c.8) Item Gregorius universis episcopis Numi-
diis.

INMOTA PERMANEAT CONSUECUDO, QUE CONTRA FI-
DEM CATHOLICAM NICHIL USURPARE DIGNOSCITUR.

15 Nos consuetudinem, que contra fidem catholicam ni-
chil usurpare dignoscitur, inmotam permanere concedi-
mus, sive de primatibus constituendis, sive de ceteris capi-
tulis, exceptis his, qui ex Donatistis ad episcopatum per-
veniunt, quos provehi ad primatus dignitatem (etiam cum
20 ordo eos deferat ad locum eundem) modis omnibus prohi-
bemus. Sufficiat autem illis commisse sibi plebis curam
gerere, non autem illos antistites, quos catholica fides in
ecclesie sinu et edocuit et genuit, ad obtinendum culmen
primatus anteire.

Bc 24rb

Fr. 29

(D.12 c.9) Item Gregorius.

NON NEGENTUR QUE CONSUECUDINIS SUNT.

25 Quemadmodum illicita perpetrare non patimur, sic que
sunt consuetudinis non negamus.

(D.12 c.11) Item Augustinus ad Ianuarium.

P 9ra

5 Consuetudo – 7 provincie *Cod. Iust.* 8.52(53).1 (ed. Krueger (1877),
792.12-14). Ivo, *Decretum* 4.201; *Coll. Trip.* 3.7.2; *Panormia* 2.162 **13**

Nos – 22 anteire Ivo, *Decretum* 4.204; *Coll. Trip.* 3.7.5; *Coll. 3 libr.* 3.9.1

25 Quemadmodum – 26 negamus **Coll. 3 libr.* 3.9.5

AaBcPGwBiBmMkMvPy

adversi *AaBc^{ac}*; cf. *Brendan J McManus*, An interpolation at D.12 c.6,
BMCL 18 (1988), 55-57. **1 codicum** *Pan.*: codicis *BiBmPy Fr.* **capit-**

tulo – 2 ii *Pan.*, om. *BmMk* **quinquagesimo – 2 ii** 52 *Fr.*: lii *Pan*

quinquagesimo | *Aa BiPy* **2 i** 2 *Fr.* **11 permaneat** *BcP*: maneat

BiBm Fr. **13 Nos** *Bc Fr.*, om. *AaP* **14 inmotam** nos inmotam *Aa*

15 ceteris ce//teris *Bc^{ac}* **16 his** iis *Fr.* **18 eos deferat** eosdem ferat

Bc^{ac} **19 commisse** comississ// (-et?) *Bc^{ac}* **26 sunt consuetudinis** *Fr*

sunt om. *Bc*

QUOD NEQUE CONTRA FIDEM NEQUE CONTRA BONOS
MORES ESSE CONVINCITUR, INDIFFERENTER EST HABEN-
DUM.

Illa autem, que non scripta, set tradita custodimus, que
quidem toto orbe terrarum observantur, datur intelligi 5
vel ab ipsis apostolis, vel plenariis conciliis, (quorum est
in ecclesia saluberrima auctoritas), commendata atque
statuta retineri: sicuti id quod Domini passio et resurrec-
tio et ascensio in celum, adventus Spiritus sancti anniver-
saria solemnitate celebratur: et si quid aliud tale occurre- 10
rit, quod servetur ab universis, quacunque se difundit
ecclesia. (§ 1) Alia vero, que per loca terrarum regiones-
que variantur, sicuti est quod alii ieiunant sabbatum, alii
non: alii vero cotidie communicant corpori et sanguini
domini, alii certis diebus accipiunt: et si quid aliud huius-
modi animadverti potest, totum hoc genus rerum liberas 15
habet observationes; quod enim neque contra fidem, ne-
que contra bonos mores esse vincitur, indifferenter
habendum, et pro eorum, inter quos vivitur, societate
servandum est. Mater Mediolanum me secuta invenit 20
ecclesiam sabbato non ieiunantem; ceperat fluctuare quid
ageret. Tunc ego consului de hac re beatissime memorie
Ambrosium episcopum; at ille ait: cum Romam venio,
sabbato ieiuno, cum Mediolani sum, non ieiuno. Sic et tu,
ad quam forte ecclesiam veneris, eius morem conserva, si 25
cuiquam non vis esse scandalum, nequamquam tibi. Hoc
cum matri renuntiassem, libenter amplexa est.

(D.12 d.p.c.11) ¶ Hoc autem de consuetudine illa intel-
ligendum est, que vel universalis ecclesie usu, vel tempo-
ris prolixitate roboratur. Ceterum, si pro varietate tempo-
rum vel animorum varie consuetudines introducantur, 30
inventa oportunitate, resecande sunt potius quam obser-
vande.

(D.12 c.12) Unde Augustinus scribit ad inquisitiones
Ianuarii: 35

RESECANDA SUNT, QUE NEQUE AUCTORITATE, NEQUE
MORIBUS UNIVERSITATIS COMPROBANTUR.

4 Illa – 27 est Polycarp. 3.23.5; *Coll. 3 libr. 3.9.7

AaBcPGwBiBmMkMvPy] 10 solemnitate AaP BiBmMkMvPy]
1 contra² om. AaBcP Bi 4 scripta scripta sunt Aa Bi^{pc}Mk^{pc} 5 orbe
terrarum terr. orbe Fr. 9 anniversaria anniversario(?) Bc^{ac} 11 di-
fundit difund/ Bc^{ac} 14 vero om. Bc 26 nequamquam nec quemquam
Fr. 37 universitatis universitatibus(?) Bc^{ac}

Omnia talia, que neque sanctarum scripturarum aucto-
 ritatibus continentur, nec in conciliis episcoporum statuta
 inveniuntur, nec consuetudine universe ecclesie roborata
 sunt, set diversorum locorum diversis moribus innumera-
 biliter variantur, ita ut vix aut numquam omnino inveniri
 possint cause, quas in eis constituendis homines secuti
 sunt, ubi facultas tribuitur, sine ulla dubitatione resecanda
 existimo. Quamvis enim neque hoc inveniri possit, quo-
 modo contra fidem sint, ipsam tamen religionem, quam
 paucissimis et manifestissimis celebrationum sacramentis
 misericordia Dei esse voluit liberam, ideo servilibus one-
 ribus premunt, ut tollerabilior sit conditio Iudeorum, qui
 etiamsi tempus libertatis non cognoverint, legalibus ta-
 men sacramentis, non humanis presumptionibus subiciun-
 tur.

Aa 16v

Bc 24vb

P9va

(D.13 d.a.c.1) ¶Item adversus naturale ius nulla di-
 pensatio admittitur, nisi forte duo mala ita urgeant ut
 alterum eorum necesse sit eligi. Unde in Tolletano conci-
 lio viii legitur:

(D.13 c.1) MINUS MALUM DE DUOBUS EST ELIGEN-
 DUM.

Duo mala, licet cautissime omnino sint precavenda
 tamen si periculi necessitas unum ex his temperare com-
 pulerit, id debemus resolvere, quod minori nexu noscitur
 obligari. Quid autem levius ex his, quidve gravius sit,
 pure rationis acumine investigemus. Etenim dum peierare
 compellimur, creatorem quidem offendimus, set nos tan-
 tummodo maculamur. Cum vero noxia promissa comple-
 mus et Dei iussa contempnimus et proximis impia crude-
 litate nocemus, et nos ipsos crudeliori mortis gladio truci-
 damus. Illic enim duplici culparum telo perimimur, hic
 tripliciter iugulamur.

(D.13 c.2) Item Gregorius in Moralibus parte vi^a, libro
 xxxv, capitulo xiiii.

1 Omnia – 14 subiciuntur Ivo, *Decretum* 4.206; **Coll. Trip.* 3.7.6; *Panormia* 2.168
22 Duo – 32 iugulamur Conc. Toletanum VIII (a. 653) 2
 (ed. Vives, 273). Ivo, *Decretum* 12.16; *Coll. Trip.* 3.22.15; *Panormia* 8.119

BcGw

8 existimo extimo *Bc* **11 ideo** *om. Bc* **13 cognoverint** cognoverunt
Bc **16 naturale** naturales(?) *Bc^{sc}* **dispensatio** dispensatione(?) *Bc^{sc}*
18 Tolletano concilio conc. Toll. *Fr.* **22 Duo** Quo *Bc^{sc}* **omnino** *Bc*
Rom., *om. Fr.* **26 investigemus** vestigemus *Bc* **peierare** periurare
Bc **31 perimimur** perimitnur(?) *Bc^{sc}*

DE EODEM.

Nervi testiculorum Leviathan perplexi sunt, quia suggestionum illius argumenta implicatis inventis alligantur, ut plerosque ita peccare faciant, quatinus si fortasse fugere peccatum appetant, hoc sine alio peccati laqueo non evadant, et culpam faciant dum vitant, ac nequaquam se ab una valeant solvere, nisi in alia se consentiant ligare. Quod melius ostendimus, si qua ex conversatione hominum alligationis huius exempla proferamus. (§ 1) Ecce quidam, dum mundi huius amicitias appetit, cuilibet alteri similem sibi vitam ducenti, quod secreta illius omni scilento contegat, se iureiurando constringit. Sed his, cui iuratum est, adulterium perpetrare cognoscitur, ita ut etiam maritum adultere occidere conetur. Is autem, qui iusiurandum prebuit, ad mentem revertitur et diversis hinc inde cogitationibus impugnatur, atque hoc scilente formidat, ne scilento adulterii simul et homicidii participes fiat, prodere trepidat, ne reatu se periurii obstringat. Perplexis ergo testiculorum nervis ligatus est, qui in quamlibet partem declinet, metuit, ne a transgressionis contagione liber non sit. (§ 2) Alius cuncta, que mundi sunt, deserens, ac per omnia frangere proprias voluntates querens, alieno se subdere regimini appetit, set eum, qui sibi ad Deum preesse debeat, minus cauta inquisitione discernit: quia fortasse is, qui sine iudicio eligitur, cum preesse iam ceperit, agere que Dei sunt prohibet, que mundi sunt iubet. Pensans itaque subditus, vel que sit culpa inobedientie, vel quod contagium secularis vite, et obedire trepidat, et non obedire formidat, ne aut obediens Deum in suis preceptis deserat, aut rursus non obediens Deum in electo priore contempnat. (§ 3) Alius pensare pondus honoris ecclesiastici negligens id locum regiminis premiis ascendit. Set quia omne, quod hic eminet, plus meroribus afficitur, quam honoribus gaudet, dum cor tribulatione premitur, ad memoriam culpa revocatur, doletque se ad laborem cum culpa pervenisse, et quam sit

BcGW

6 ac *Bc*: atque *Fr.* **9 alligationis** *Fr.*: /ligationis*Bc^{ac}*: ligationis *Bc^{ac}*
12 his *Bc*: is *Fr.* **14 Is** hi(?) *Bc^{ac}* **17 adulterii** adulteri/ *Bc^{ac}* **19 testiculorum nervis** *nerv. test. Fr.* **20 quamlibet]** *quamlib// Bc^a*
transgressionis – **21 sit** *supra ras. Bc* **21 Alius** – **mundi** (*litteris di exceptis*) *add. in marg. Bc* **22 ac** *hac Bc^{ac}* **omnia** *omnia// Bc^{ac}*
23 subdere *subde Bc* **28 vel** – **30 deserat** *supra rasuram Bc* **30 rursus** *rursum Bc* **32 id** *ad Bc*

iniquum, quod admiserit, ex ipsa fractus difficultate co-
 gnoscit. Reum se igitur cum impensis premiis agnoscens, Bc 25rb
 vult apte sublimitatis locum deserere, set timet, ne gra-
 uius delictum sit suscepti gregis custodiam reliquisse;
 5 vult suscepti gregis curam gerere, set formidat, ne dete-
 rior culpa sit, regimina pastoralis gregis empta possidere.
 Per honoris ergo ambitum ligatum culpa hinc inde se
 conspicit. Esse quippe sine reatu criminis neutrum videt,
 si aut susceptus semel grex relinquatur, aut rursus sacra
 10 accio seculariter empta teneatur. Undique metuit et su-
 spectus latus omne pertimescit, ne aut stans in empto
 regimine non digne, lugeat quod non etiam deserens P 10rb
 emendat, aut certe regimen deserens, dum aliud flere niti-
 tur, rursus aliud de ipsa gregis destitutione committat. (§
 15 **4**) Est tamen, quod ad destruendas Behetmoth versucias
 subtiliter fiat, ut cum mens inter minora et maxima pec-
 cata constringitur, si omnino nullus sine peccato aditus
 patet, minora semper eligantur; quia et qui murorum un-
 dique ambitu, ne fugiat, clauditur, ibi se in fugam precipi-
 20 tat, ubi brevior murus ingeritur. Hinc Paulus, cum quo-
 sdam in ecclesia incontinentes aspiceret, concessit mi-
 nima, ut maiora declinarent, dicens: “Propter fornicatio-
 nem autem unusquisque suam uxorem habeat.” Et quia Fr. 33
 tunc solum coniuges in admixtione sunt sine culpa, cum
 25 non pro explenda libidine, set pro suscipienda prole mi-
 scentur, ut hoc etiam, quod concesserat sine culpa (quam-
 vis minima) non esse monstraret, illico adiunxit: “Hoc
 autem dico secundum indulgentiam, non secundum impe-
 rium.” Non enim est sine vitio, quod ignoscitur, non pre-
 30 cipitur. Peccatum profecto vidit, quod posse indulgeri
 previdit. Set cum in dubiis constringimur, utiliter minimis
 Bc 25va
 subdimur, ne in magnis sine venia peccemus. (§ **5**) Itaque
 P 10va
 plerumque nervorum Behemoth istius perplexitas solvi-
 tur, dum ad virtutes maximas per commissa minora tran-
 35 situr.
 (D.14 d.p.c.1) ¶|Consuetudinis autem vel constitutio-
 nis rigor nonnumquam relaxatur. Unde Leo papa ait: Aa 17v

BcGw

6 gregis gre (*scil. graciae*) Bc **15 Behetmoth** behet moth Bc **17 adi-**
tus additus Bc^{ac} **24 admixtione** admixcione Bc **25 pro**² pro/ Bc^{ac}
28 dico om. Bc **secundum**² s//// Bc^{ac} **30 vidit** vid/ Bc^{ac} **32 Ita-**
que ita Bc **36 Consuetudinis]** consuetudines Bc^{ac} **constitutionis]**
 constitutiones Bc^{ac}

(D.14 c.2) QUE CONSTITUTIONES VALEANT TEMPERARI, VEL QUE NON.

Sicut quedam sunt, que nulla ratione convelli possunt, ita multa sunt, que aut pro necessitate temporum, aut pro consideratione etatum oporteat temperari; illa semper conditione servata, ut in his, que vel dubia fuerint aut obscura, id noverimus sequendum, quod nec preceptis evangelicis contrarium, nec decretis sanctorum Patrum inveniatur adversum. 5

Fr. 34 **(D.15 d.a.c.1)** ¶ De naturali iure et constitutione vel consuetudine hactenus disseruimus, differentiam, qua ab invicem discernuntur, assignantes: nunc ad ecclesiasticas constitutiones stilum vertamus, earumque originem et auctoritatem, prout ex libris sanctorum patrum colligere possumus, breviter assignantes. 10 15

(D.15 c.1) QUO TEMPORE CEPERINT CANONES GENERALIUM CONCILIORUM.

P 10vb Canones generalium conciliorum (ut Ysidorus ait libro vi libro Ethimologiarum cap. xvii) a temporibus Constantini ceperunt. In precedentibus namque annis persecutione fervente docendarum plebium minime dabatur facultas. Inde Christianitas in diversas hereses scissa est, quia non erat episcopis licentia conveniendi in unum, nisi tempore supradicti imperatoris. Ipse enim dedit facultatem Christianis libere congregari. Sub hoc etiam sancti patres in concilio Niceno de omni orbe terrarum convenientes iuxta fidem evangelicam et apostolicam secundum post apostolos symbolum tradiderunt. (§ 1) Inter cetera autem concilia quatuor sunt venerabiles sinodi, que totam principaliter fidem complectuntur, quasi quatuor evangelia, vel totidem paradisi flumina. (§ 2) Harum prior Nicena synodus ccc xv iii episcoporum Constantino Augusto imperante peracta est: in qua Arriane perfidie condempnata est blasphemia, quam de inequalitate sancte Trinitatis idem Arrius asserebat, et consubstantialem Deo patri Dei filium eadem sancta synodus per symbolum diffinivit. (§ 3) 20 25 30 35

3 Sicut – **9 adversum** Anselmus 2.76; *Coll. Trip.* 1.45(43).46; *Polycarp.* 7.13.1; *Coll. 3 libr.* 1.17.1 **18 Canones** – **34: 38 appellatur** Isidore, *Etym.*, c. 16

BcGW

3 ratione – **possunt** pos. rat. conv. *Bc* **14 patrum** *om. Bc* **19 libro** *om. Fr.* **xvii]** 16 *Fr.* **35 Arrius]** arrianus *Bc* **et** *om. Bc*

Secunda synodus c I patrum sub Theodosio seniore Constantinopolim congregata est, que Macedonium, Spiritum sanctum Deum esse negantem, condemnans, consubstantialem Patri et Filio Spiritum sanctum demonstravit, dans simboli formam, quam tota Grecorum et Latinorum confessio in ecclesiis predicat. (§ 4) Tertia synodus Ephesina prima cc episcoporum sub iuniore Theodosio Augusto edita est, que Nestorium, duas personas asserentem in Christo, iusto anathemate condemnavit, ostendens manere in duas naturas unam Domini Iesu Christi personam. (§ 5) Quarta synodus Calcedonensis DCXXX sacerdotum sub Martino principe habita est, in qua Euticem Constantinopolitanum abbatem verbi Dei et carnis unam naturam pronuntiantem, et eius Dioscorum defensorem, quondam Alexandrinum episcopum, et ipsum rursus Nestorium episcopum cum reliquis hereticis, una Patrum sententia dampnavit; predicans eadem synodus Christum Dominum sic natum de Virgine, ut in eum substantiam et divine et humane confiteamur nature. (§ 6) He sunt quatuor synodi principales, fidei naturam plenissime predicantes. Set et si qua sunt concilia, que sancti Patres spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum quatuor auctoritates omni manent stabilita vigore: quorum gesta in hoc opere condita continentur. (§ 7) Synodus autem ex greco interpretatur comitatus vel cetus. Concilii vero nomen tractum est ex more Romano. Tempore enim, quo causa agebatur, conveniebant omnes in unum, communique intentione tractabant. Unde et concilium a communi intentione dictum quasi consilium; consilium quasi considium, d in I literam transeunte; vel concilium dictum est ex communi intentione, eo quod in unum dirigant omnem mentis obtutum: supercilia enim oculorum sunt; unde qui sibimet dissentiant, non agunt concilium, quia non sentiunt in unum. Cetus vero conventus est vel congregatio, a coeundo, id est a conveniendo in unum. Hinc et conventus est nuncupatus, quod ibi homines conveniunt; sicut conventus cetus sic et concilium a societate multorum in unum appellatur.

BcGw 10 personam *Bc*] 20 predicantes [*AaBcP BiBmMkMvPy*

1 c I centum quinquaginta *Aa* seniore – 2 Spiritum *supra ras. Bc*
 3 Deum *supra ras. Bc* 8 est *om. Bc* 22 auctoritates] auctoritatem
AaBcP 31 omnem *BcP*: communem *Aa* obtutum *Bc*: obtutum *Pac*
Bi^{ac}BmMkMvPy 32 enim et enim *AaBcP Bm* unde – 37 conventus
supra ras. Bc

(D.15 c.2) De quatuor quoque conciliis scribit beatus Gregorius, ita dicens:

DE AUCTORITATE QUATUOR CONCILIORUM.

Sicut sancti evangelii quatuor libros, sic quatuor concilia suscipere et venerari me fateor. Nicenum scilicet, in quo perversum Arrii dogma destruitur: Constantinopolitanum quoque, in quo Eunomii et Macedonii error vincitur: Ephesinum etiam primum, in quo Nestorii impietas iudicatur: Calcedonense vero, in quo Euticetis Dioscorique prauitas est reprobata; hec tota devotione amplector, integerrima approbatione custodio, quia in his velut in quadrato lapide sancte fidei structura consurgit, et cuiuslibet vite atque actionis norma existit. (§ 1) Quintum concilium quoque veneror, in quo epistola, que Ibi dicitur, erroris plena reprobatur; Theodorus personam mediatoris Dei et hominis in duabus substantiis separans, ad impietatis perfidiam cecidisse convincitur, scripta quoque Theodori, per que beati Cirilli fides reprehenditur, ausu dementie prolata, refutantur. Cunctas vero quas prefata veneranda concilia personas respuunt, respuo, quas venerantur, amplector: quia dum universali sunt consensu constituta, se et non illa destruit, quisquis presumit aut absolvere quos religant, aut ligare quos absolvent.

(D.15 c.3) De eisdem scribit etiam Gelasius Papa dicens:

QUE CONCILIA SANCTA ROMANA ECCLESIA SUSCIPIAT.

Sancta Romana ecclesia post illas veteris et novi testamenti scripturas, quas regulariter suscipimus, etiam has suscipi non prohibet: Sanctam sinodum Nicenam CCCXVIII. patrum, mediante Maximo Constantino Augusto, in qua Arrius hereticus dampnatus est; sanctam sinodum Constantinopolitanam, mediante Theodosio seniore Augusto, in qua Macedonius hereticus debitam dampnationem excepit; sanctam sinodum Ephesinam primam, in qua Nestorius dampnatus est consensu beatissimi pape Celestini, mediante Cirillo Alexandrine sedis antistite, et Ar-

4 Sicut – **23 absolvunt** Anselmus 6.50; *Coll. Trip.* 2.11(10A).3; *Polycarp.* 3.20.4; *Coll. 3 libr.* 1.16.6 **28 Sancta** – **36: 30 sunt** Ivo, *Decretum* 4.64; *Coll. Trip.* 1.48(46).1a; *Panormia* 2.91

AaBcPGwBiBmMkMvPy

9 Dioscorique et Dioscori *AaBc BmPy* **14 Ibi]** Ibe *Fr.* **16 hominis** *AaBcP BmMkPy*: hominum *Bi Fr.*

cadio episcopo ab Italia destinato; sanctam sinodum Calcedonensem, mediante Martiano Augusto et Anatolio Constantinopolitano episcopo, in qua Nestoriana et Eutyciana heresis simul cum Dioscoro eiusque complicibus dampnate sunt; sed et si qua sunt concilia a sanctis Patribus hactenus instituta, post istorum quatuor auctoritatem et custodienda, et recipienda decernimus. (§ 1) Iam nunc subiciendum est de opusculis sanctorum patrum, que in ecclesia catholica recipiuntur. (§ 2) Opuscula beati Cypriani martiris et Cartaginensis episcopi. (§ 3) Item opuscula beati Gregorii Nazanzeni episcopi. (§ 4) Item opuscula beati Athanasii Alexandrini episcopi. (§ 6) Item opuscula beati Iohannis Constantinopolitani episcopi. (§ 9) Item opuscula beati Ylarii Pictaviensis episcopi. (§ 10) Item opuscula beati Ambrosii Mediolanensis episcopi. (§ 11) Item opuscula beati Augustini episcopi Ipponensis. (§ 12) Item opuscula beati Ieronimi presbiteri. (§ 13) Item opuscula beati Prosperi viri religiosissimi. (§ 14) Item opuscula beati Leonis pape ad Flavianum episcopum destinata, cuius textum si quisquam usque ad unum iota disputaverit, et non eam in omnibus venerabiliter receperit, anathema sit. (§ 15) Item opuscula atque tractatus omnium patrum orthodoxorum, qui in nullo a sancte Romane ecclesie consortio deviaverunt, nec ab eius fideli predicatione seiuncti sunt, sed communionis ipsius gratia Dei usque ad ultimum diem vite sue participes fuerunt, legenda decernimus. (§ 16) Item decretales epistole, quas beatissimi pape diversis temporibus ab urbe Romana pro diversorum patrum consolatione dederunt, venerabiliter suscipiende sunt.

(D.16 d.a.c.1) ¶ Apostolorum canones, qui per Clementem Romanum pontificem, sicut quidam asserunt, dicuntur esse translati, sunt I. Hos non recipiendos, set inter apocripha deputatos Ysidorus scribit dicens:

(D.16 c.1) CANONES APOSTOLORUM APOSTOLICA AUCTORITATE REICIUNTUR.

Canones, qui dicuntur apostolorum, seu quia eosdem nec sedes apostolica recipit nec sancti patres illis consen-

37 Canones – 37: 4 deputata *Coll. Trip. 2 Praefatio

AaBcPGwBiBmMkMvPy 33 dicuntur *AaP BiBmMkMvPy*]

19 opuscula *AaBcP BiBmMvPy*: epistola *Mk^o Trip.*: epistolam *Fr* destinata *AaBcP BiBmMkMvPy Trip.*: destinatam *Fr. Trip.*^{vi} **34 apo-**

- sum prebuerunt, pro eo quod ab ereticis sub nomine apostolorum compositi dinoscuntur, quamvis in eis inveniatur utilia, auctoritate tamen canonica atque apostolica eorum gesta constat esse remota et inter apocrypha deputata. 5
- Fr. 42 (D.16 c.2) Zeferinus autem econtra scribit episcopis per Siciliam constitutis.
- APOSTOLORUM CANONES SUNT RECIPIENDI.
Sexaginta sententias apostoli prescripserunt cum aliis quam plurimis episcopis et servandas esse censuerunt. 10
- (D.16 c.3) Item Leo papa viiii. contra epistolam Nicete abbatis.
- Gw 3ra EXCEPTIS QUINQUAGINTA CAPITULIS CANONES APOSTOLORUM INTER APOCRIFA DEPUTANTUR.
- Clementis librum, id est Petri apostoli itinerarium, et canones apostolorum numerant patres inter apocrypha, exceptis capitulis I., que decreverunt orthodoxe fidei adiungenda. 15
- (D.16 c.4) Sexta synodus, cap. ii.
- Placuit huic sancte sinodo, ut amodo confirmata et rata sint canonum apostolorum lxxxv capitula. 20
- Epistola Ysidori in capite canonum.
- Ysidorus servus Christi lectori suo conservo. (§ 1) Propter eorum auctoritatem ceteris conciliis preponimus canones, qui dicuntur apostolorum, licet a quibusdam apocryphi dicantur, quoniam per plures eos recipiunt et sancti patres eorum sententias synodali auctoritate roboraverunt et inter canonicas posuerunt constitutiones. 25
- 9 Sexaginta – 10 censuerunt** Ivo, *Decretum* 4.107.2; *Panormia 2.105; Polycarp. 3.20.10 **15 Clementis – 17 adiungenda** Ivo, *Decretum* 4.105; *Panormia 2.124 **20 Placuit – 21 capitula** Ivo, *Decretum* 4.106-107; Coll. Trip. 2.13.1b; *Panormia 2.125a-b **23 Ysidorus – 38: 6 suum ? Ysidorus – conservo** Ps.-Isidorus, *Praefatio* 1 (ed. Hinschius, 17). **24 Propter – 28 constitutiones** Ps.-Isidorus, *Praefatio* 4 (ed. Hinschius, 17).
- BcGw
- cripha** Bp Fr.: apocrypha scripta **38 recipit** Aa
BcCdHkInKaKbMcMeMzPfSaSb^{pc}Tr Fr.: recepit BiMkMmPkSb^{ac} Gu.
3 tamen] tam Bc^{ac} **4 constat** constant Bi^{pc}BrCdInMmMzPfPkSa
15 et a Aa^{ac}: ac Aa^{pc} **16 apocrypha** Fr.: apocrypha scripta Bp **17 capitulis I** quinquaginta cap. Fr. **23 lectori]** lectorio Aa^{ac} **26 per plures** populares Aa

Item. (§ 2) Primus ordo, ut predictum est, de celebrando concilio insertus habetur, et postmodum canonum apostolorum ac primorum apostolicorum (id est, a sancto Clemente usque ad sanctum Silvestrum) decretorum atque
5 diversorum conciliorum breviarium est interpolatum sequens ordinem suum.

(D.16 d.p.c.4) ¶ Item cum Adrianus papa vi sinodum recipiat cum omnibus canonibus suis, cum etiam sancta viii universalia concilia professione Romani pontificis sint
10 roborata, in vi autem sinodo, sive in vi concilio, apostolorum canones sint recepti et approbati: patet, quod non sunt inter apocrypha deputandi. Scribit Adrianus papa Tharsio patriarche:
Fr. 43

(D.16 c.5) SEXTA SINODUS AUCTORITATE ADRIANI
15 CORROBORATUR.

Sextam sanctam sinodum recipio cum omnibus canonibus suis.

(D.16 d.p.c.5) ¶ Sed dubitatur de ea, an canones conscripserit, quod ex quarta actione sexte sinodi facile absoluitur. Ait enim Petrus episcopus Nicomediae:
20

(D.16 c.6) SEXTA SINODUS CANONES CONSCRIPSIT.

Habeo librum continentem canones sancte sinodi sexte. Patriarcha dixit: (§ 1) Quidam per ignorantiam scandalizantur pro canonibus istis, dicentes: Numquid
25 sexta sinodus canones fecit? Sciant ergo, quoniam sancta sinodus sexta sub Constantino congregata est contra eos, qui dicebant unam operationem esse et voluntatem in Christo, in qua sancti Patres illos utpote hereticos anathematizaverunt, et orthodoxam fidem explanaverunt. (§ 2)
30 Soluta est hec sinodus Constantini XIV anno. Post quatuor vero aut quinque annos iidem sancti Patres congregati sunt sub Iustiniano, filio Constantini, et predictos canones promulgaverunt, de quibus nullus dubitet. Qui enim sub Constantino in sinodo fuerunt, iidem ipsi sub
35 Iustiniano istis canonibus subscripserunt. Oportebat

7 Adrianus 16 Sextam – 17 suis Ivo, *Decretum* 4.122; **Coll. Trip.* 2.12.3(2.10A.6) 22 Habeo – 39: 8 promulgavit Ivo, *Decretum* 4.121.1a-b; **Coll. Trip.* 2.12.1a-b(2.10A.5)

BcGw 12 deputandi *Bc*]

10 vi¹ *Bc*: septima *Fr.* in² *om. Bc* 11 sint sunt *Bc* 12 Scribit – 13 patriarche *Fr.*: Item scribit Adrianus papa tharsio patriarche : Item Hadrianus

enim, ut sinodus universalis canones ecclesiasticos promulgaret. Item: (§ 3) Sancta sinodus sexta post promulgatam ab ea diffinitionem contra Monothelitas, Constantino imperatore, qui eam congregaverat, non post multo defuncto, Iustiniano filio eius regnante pro eo. (§ 4) Eadem sancta sinodus divinitus inspirata iterum Constantinopolim quarto aut quinto anno congregata est, et canones CII. numero ad correctionem ecclesie promulgavit.

(D.16 d.p.c.6) ¶ Ex his ergo colligitur, quod sexta sinodus bis congregata est: primo sub Constantino et nullos canones constituit: secundo sub Iustiniano filio eius, et prefatos canones promulgavit. Unde sancti Patres in eadem Sinodo secundo congregati dixerunt:

(D.16 c.7) CONSTITUTIONES SINODI SEXTE.

Quoniam sancte et universales sinodi, quinta sub Iustiniano Augusto, sexta sub Constantino patre suo Augusto, de misterio fidei plenissime disputantes, canones non fecerunt, sicut cetera quatuor universales sinodi: propterea nos convenientes in hanc imperialem urbem sacros canones conscripsimus. Item: (§ 1) Placuit huic sancte sinodo, ut amodo confirmata et rata sint canonum apostolorum LXXXV capitula. Item: (§ 2) Confirmamus et ceteros sanctorum canones et sinodos, id est, Nicenam, Anchiritanam, Neocesariensem, Gangrensem, Antiocenam, Laudicensem, Constantinopolitanam, Ephesinam primam, Calcedonensem, Sardicensem et Cartaginensem, et opuscula Theophili Alexandrini episcopi et martiris, Trismegisti Gregorii, Neocesariensis episcopi, Athanasii episcopi Alexandrini, Basilio Cesaree Capadocie episcopi, Gregorii Niseni episcopi, Gregorii Theologi, Amphilochoi Iconiensis episcopi, Timothei Alexandrini episcopi, Germani Constantinopolitani episcopi, Cirilli Alexandrini episcopi, Cipriani Cartaginensis episcopi, et sinodum suam.

(D.16 c.8) Item ex Libro Diurno professio Romani pontificis.

15 Quoniam – 33 suam Ivo, *Decretum* 4.123; **Coll. Trip.* 2.13.1a-c(2.10A.8)

Gw

15 quinta sexta Aa 16 sexta quinta Aa patre suo patre tuo add. supra lin. Aa^{pc} 27 Theophili Alexandrini super ras. Aa^{pc}

AUCTORITATE ROMANI PONTIFICIS SANCTA OCTO
CONCILIA ROBORANTUR.

5 Sancta octo universalia concilia, primum Nicenum,
Constantinopolitanum, Ephesinum, Calcedonense quin-
tum et sextum, Constantinopolitanum; item Nicenum;
octavum quoque Constantinopolitanum usque ad unum
apicem immutilata servare, et pari honore et veneratione
digna habere, et que predicaverunt et statuerunt omnibus
10 modis sequi et predicare, quecumque condempnaverunt
ore et corde condempnare profiteor.

(D.16 c.9) Quo autem tempore sexta sinodus et se-
cunda et prima et quarta et quinta congregatae sunt, Beda
in libro de temporibus scribit, dicens:

DE TEMPORIBUS CONCILIORUM.

15 Sexta sinodus universalis Constantinopolim celebrata
est, et greco sermone conscripta, temporibus pape Aga-
thonis, exequente piissimo principe Constantino intra
palatium suum, simulque legatis Apostolice sedis, et epi-
scopis CL. residentibus. (§ 1) Prima universalis sinodus in
20 Nicea congregata est contra Arrium CCCXVIII Patrum,
temporibus Iulii pape, sub Constantino principe. (§ 2)
Secunda in Constantinopolim c.l. Patrum, contra Macedo-
nium et Eudoxium, temporibus Damasi pape et Gratiani
principis, quando Nectarius eiusdem urbis episcopus est
25 ordinatus.

(D.16 c.10) Prima autem sinodus in Nicea, CCCXVIII
Patrum, contra Arrium Alexandrinum presbiterum, qui
tres gradus in trinitate asserebat, Patrem maiorem, Fi-
lium minorem, Spiritum sanctum creaturam, temporibus
30 Constantini principis Silvestri pape Romani, Macharii
Ierosolimitani, Alexandri Alexandrini, qui condempnata
eadem heresi statuerunt canones XX, quorum auctor ma-
xime prefatus Alexander episcopus fuit. (§ 1) Secunda in
Constantinopolim CL. patrum, contra Macedonium Con-
stantinopolitanum episcopum, qui negabat Spiritum sanc-
tum Deum esse, temporibus Gratiani Theodosii princi-
pum, Damasi pape Romani, Cirilli Ierosolimitani, Nectarii

Fr. 46

3 Sancta – 10 profiteor Ivo, *Decretum* 4.132; **Coll. Trip.*
2.11.1(2.10A.1); *Panormia* 2.103 15 Sexta – 25 ordinatus Ivo, *Decretum*
4.125a; **Coll. Trip.* 2.11.2(2.10A.2)

Gw

5 item et item *Aa*^{ac} 22 cl cc.l.*Aa*^{ac}

Alexandrini, qui condempnata prefata heresi statuerunt canones III, quorum auctor maxime B. Nectarius Constantinopolitanus episcopus fuit. (§ 2) Tertia in Epheso CCC. Patrum, contra Nestorium Constantinopolitanum episcopum, qui dicebat, beatam Virginem Mariam non Dei, sed hominis tantummodo genitricem, ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis, temporibus Theodosii principis imperatoris iunioris, Celestini pape Romani, Iuvenalis Constantinopolitani episcopi, Cirilli Alexandrini; qui XV capitula contra Nestorii blasphemias totidem capitula, auctore eodem sancto Cyrillo, anathematizando conscripserunt. (§ 3) Quarta in Calcedone DCXXX Patrum, contra Euticen Constantinopolitanum abbatem, qui asserebat, Christum post humanam assumptionem non ex duabus naturis existere, sed solam in eo divinam naturam permanere, temporibus Martiani principis, Leonis pape Romani, Iuvenalis Ierosolimitani, Anatholii Constantinopolitani, qui condempnata prescripta heresi statuerunt canones XXVII., quorum auctor maxime idem sanctus Anatholius Constantinopolitanus episcopus fuit. (§ 4) Quinta in Constantinopolim, contra Theodorum Mosophenum et omnes hereticos, qui Theodorus dicebat alium esse Dei verbum, et alium Christum, et sacram Mariam Virginem negabat genitricem Dei fuisse, temporibus Iustiniani principis, Vigilius pape Romani, Domnini Antiocheni, Eutichii Constantinopolitani; qui XIV capitula anathematizando scripserunt contra Theodori et sociorum eius blasphemias. (§ 5) Sexta in Constantinopoli CL. Patrum, contra Macharium Antiocenum episcopum et socios eius, qui unam voluntatem et operationem in Christo falsa suspitione astruebant, temporibus Constantini principis, Agatonis pape Romani Gregorii Constantinopolitani; qui condempnata prefata heresi anathematizando scripserunt novem capitula interius annexa.

Fr. 47

(D.16 c.11) Prima annotatio Anquiritane sinodi, que ante Nicenam fertur fuisse, sed propter auctoritatem maiorem postponitur; in qua Patres XVIII. statuerunt canones XXIV quorum auctor maxime Vitalis Antioceus episcopus extitit.

(§ 1) Secunda Neocesariensis, que post Anquiritanam, et Antioceam legitur fuisse; in qua Patres XVIII. statue-

Gw

10 totidem – 11 capitula *lineis canc. Aa^{pc}*

runt canones XIV quorum auctor maxime Vitalis Salami-
 nus extitit. (§ 2) Tertia Gangrensis, que post Nicenam
 legitur fuisse, in qua Patres XVII. statuerunt canones XX
 propter quasdam necessitates ecclesiasticas, maxime con-
 5 tra Eustasium, qui dicebat, quod nullus in coniugali gradu
 positus, nec ullus fidelis, qui non omnibus renuntiaret que
 possideret, spem ad Dominum haberet, et multa alia vene-
 nosa, que enumerare longum est. (§ 3) Quarta Sardicenis-
 sis, in qua Patres LX statuerunt canones XXI. quorum
 10 auctor maxime Osius Cordubensis episcopus, et Vincen-
 tius Capuanus episcopus, et Ianuarius Beneventanus, et
 Calepodius Neapolitanus sancte Romane ecclesie legati
 extiterunt. (§ 4) Quinta Antiocena, in qua Patres XXX
 statuerunt canones XXV quorum auctor maxime Euse-
 15 bius Palestinensis episcopus extitit. (§ 5) Sexta Laudicenis-
 sis, in qua Patres XXII. statuerunt canones LVIII., quo-
 rum auctor maxime Theodosius episcopus extitit. (§ 6)
 Septima Cartaginensis, in qua Patres CCVIII. statuerunt
 canones XXXIII., quorum auctor maxime Aurelius Carta-
 20 ginensis episcopus extitit. Etiam S. Augustinus Yponensis
 episcopus in eadem synodo legitur fuisse, temporibus Ho-
 norii Augusti. (§ 7) Octava Africana sub Theodosio mi-
 nore Augusto, in qua Patres CCXXIV recitaverunt et
 firmaverunt canones CV, qui per diversa concilia Africane
 25 provincie temporibus Aurelii Cartaginensis episcopi le-
 guntur esse conscripti. (§ 8) Nona Arelatensis, in qua
 Patres DC. statuerunt canones, quorum auctores maxime
 Silvester urbis Rome episcopus, et S. Maurinus Arelaten-
 sis episcopus extiterunt, temporibus Constantini Augusti,
 30 sicut quidam asserunt. (§ 9) Decima item Arelatensis, in
 qua Patres XIX statuerunt canones, quorum auctor ma-
 xime Cesarius Arelatensis episcopus extitit. (§ 10) Unde-
 cima item Arelatensis, in qua Patres XVIII statuerunt
 canones. (§ 11) Duodecima item Arelatensis in Vico Or-
 35 tensico, in qua Patres XI constituerunt canones, quorum
 auctor maxime S. Cesarius episcopus extitit. (§ 12) Ter-
 tiadecima item Arelatensis, in qua Patres XIX statuerunt
 canones, quorum auctor maxime Sarpidius Arelatensis
 episcopus extitit. (§ 13) Quartadecima Aurasicensis, in
 40 qua Patres XVI statuerunt canones, quorum auctor ma-
 xime Ilarius episcopus extitit. (§ 14) Quintadecima Epau-
 nensis, in qua Patres XXVI statuerunt canones XL., quo-
 rum auctor maxime Cesarius episcopus extitit. (§ 15) Sex-

Fr. 48

 GW

	tadecima Agathensis, in qua Patres XXXIII statuerunt canones, quorum auctor maxime Cesarius extitit. (§ 16)	
	Septima decima Aurelianensis, in qua Patres LXXII statuerunt canones, quorum maxime auctor Aurelianus Are-	
	latensis episcopus extitit. (§ 17) Octavadecima item Aure-	5
	lianensis, in qua Patres XXXI statuerunt canones, quo-	
	rum auctor maxime Melanius Rodonensis episcopus exti-	
	tit. (§ 18) Nonadecima item Aurelianensis, in qua Patres	
	XXV statuerunt canones, quorum auctor maxime S. Albi-	
	nus Andegavensis episcopus extitit. (§ 19) Vicesima Ar-	10
Fr. 49	vernensis, in qua Patres XV statuerunt canones, quorum	
	auctor maxime Honoratus Breutensis episcopus extitit. (§	
	20) Vicesima prima Maticensis, in qua Patres XXI sta-	
	tuerunt canones, quorum auctor maxime Priscus Lugdu-	
	nensis episcopus extitit. (§ 21) Vicesima secunda item	15
	Maticensis, in qua Patres LXVII statuerunt canones, quo-	
	rum auctor maxime idem Priscus Lugdunensis episcopus	
Bc 28vb	extitit. (§ 22) Vicesima tertia Lugdunensis, in qua Patres	
	XVII statuerunt canones, quorum auctor maxime Philip-	
	pus Viennensis episcopus extitit. (§ 23) Vicesima quarta	20
	item Lugdunensis, in qua Patres XX constituerunt cano-	
	nes, quorum auctor maxime Priscus Lugdunensis episco-	
	pus extitit.	
	(D.16 c.12) EPISTOLA ATHANASII POSTULANTIS CAPI-	
	TULA NICENI CONCILII.	25
	Septuaginta Niceni capitula, que de prefata sinodo,	
	iubente domino meo Alexandro, decreta omnium episco-	
	porum attuli que sunt igne combusta, optamus, ut a sede	
	sancte ecclesie vestra auctoritate percipere per presentes	
	legatos mereamur. Item: (§ 1) Presentibus nobis septua-	30
	ginta in memorata sinodo capitula tractata sunt: triginta a	
	Grecis, greca edita lingua; et triginta a Latinis, similiter	
	latina edita lingua. Sed visum est CCCXVIII episcopis	
	Spiritu sancto repletis, et maxime iam dicto Alexandro, et	
	apostolice sedis apocrisiariis, ut decem capitula adunaren-	35
	tur, aliis atque congruis locis insererentur, et ad formam	
	LXX discipulorum, vel totius orbis terre linguarum, sep-	
	tuaginta tanti et tam excellentis concilii fierent capitula,	
	que omnem Christianorum informarent orbem.	

26 Septuaginta – 39 orbem Ivo, *Decretum* 4.108; **Panormia* 2.106

Gw

19 XVII] xvii *Bc*

(D.16 d.p.c.12) ¶ Quomodo ergo viginti tantum capitula in Nicena synodo statuta dicuntur, cum septuaginta capitula (ut Athanasius scribit) in ea statuta monstrentur? His ita respondetur: Capitula Nicene synodi quedam in desuetudinem abierunt: viginti tantum in Romana ecclesia habentur. Unde Stephanus papa scribit, dicens Luitberto episcopo Maguntino:

Bc 32ra

Fr. 50

(D.16 c.13) NICENI CONCILII VIGINTI TANTUM CAPITULA HABENTUR.

Viginti tantum capitula Nicene synodi in sancta Romana ecclesia habentur; sed quo neglectu alia defecerint, ambiguum est. Plurimi arbitrantur Antioceno ea esse concilio inserta.

(D.17 d.a.c.1) ¶ Generalia concilia quorum tempore celebrata sint, vel quorum auctoritas ceteris premineat sanctorum auctoritatibus, supra monstratum est. Auctoritas vero congregandorum conciliorum penes apostolicam sedem est. Unde Marcellus papa scribit Maxentio:

(D.17 c.1) ABSQUE ROMANI PONTIFICIS AUCTORITATE CONGREGARI SINODUS NON DEBET.

Sinodum episcoporum absque huius sancte sedis auctoritate (quamquam quosdam episcopos possitis congregare) non potestis regulariter facere.

(D.17 c.6) Item Simachus papa.

PROVINCIALIA CONCILIA SINE ROMANI PONTIFICIS PRESENTIA PONDERE CAREBUNT.

Concilia sacerdotum ecclesiasticis legibus quotannis decreta per provincias, quia presentiam pape non habent, valetudinem perdiderunt. Legite insanissimi, aliquando in illis preter apostolici apicis sanctionem aliquid constitutum, et non de maioribus negotiis ad consultationem, si quid occurrerit, prefate sedis arbitrio fuisse servatum?

(D.19 d.a.c.1) ¶ De epistolis vero decretalibus queritur, an vim auctoritatis obtineant, cum in corpore cano-

10 Viginti – 13 inserta Ivo, *Decretum* 4.232; **Panormia* 2.107 21 Sinodum – 23 facere Anselmus 2.62; Ivo, *Decretum* 2.240; **Coll. Trip.* 1.29.2(1) 27 Concilia – 32 servatum Ivo, *Decretum* 4.242; **Coll. Trip.* 1.50(48).3

Gw 20 debet Gw]

3 monstrentur super ras. Aa^{pc}

num non inveniuntur. De his ita scribit Nicolaus papa archiepiscopis et episcopis per Gallias constitutis.

(D.19 c.1) DECRETALES EPISTOLE VIM AUCTORITATIS HABENT.

Bc 32rb	Si Romanorum pontificum decreto ceterorum opuscula tractatorum approbantur vel reprobantur, ita ut, quod	5
Fr. 59	vere sedes apostolica probavit, hodie teneatur acceptum, et quod illa repulit, hactenus inefficax habeatur: quanto potius, que ipsa pro catholica fide, pro sanis dogmatibus, pro variis et multifariis ecclesie necessitatibus et fidelium moribus diverso tempore scripsit, omni debent honore preferri, et ab omnibus prorsus in quibuslibet oportunitatibus discretione vel dispensatione magistra reverenter assumi? Quamquam quidam vestrum scripserint, haud illa decretalia priscorum pontificum in toto canonum codicis corpore esse descripta et ideo inter canones esse assumenda, cum ipsi, ubi sue intentioni hec suffragari conspiciunt, illis indifferenter utantur, et solum nunc ad immutationem sedis apostolice potestatis, et ad suorum argumentum privilegiorum minus accepta esse perhibeant. Item: (§ 1) Si ideo non esse decretales epistolas priscorum pontificum Romanorum admittendas dicunt, quia in codice canonum non habentur adscripte, ergo nec Gregorii S., nec ullius alterius, qui ante fuit vel post ipsum est, aliquod institutum vel scriptum est recipiendum, eo quod in codice canonum non habeatur adscriptum. Ergo doctrinam eorum et sanctiones, que ab omni lingua venerantur, quia in codice canonum non habentur adscripte, de codicibus suis eradant. Ut quid vel membranas occupant, postquam non habentur accepte? Sed quare multum immoremur, cum nec ipsas divinas scripturas veteris et novi testamenti iam recipiemus, si istos dixerimus audiendos? Etenim neutrum horum in codice canonum ecclesiasticorum habetur insertum. Sed responsuri sunt isti, qui ad resistendum potius quam ad obediendum parati sunt, aientes quod inter canones inveniatur capitulum S. pape Innocenti, cuius auctoritate doceatur, a nobis utrumque testamentum esse recipiendum, quamquam in ipsis paternis canonibus nullum eorum ex toto contineatur insertum. Quibus ad hec asserendum est, quoniam si vetus novumque testamentum sunt recipienda, non quod codici canonum ex toto habeantur annexa, sed quod de his reci-	10 15 20 25 30 35 40

5 Si – 46: 43 probauimus Ivo, *Decretum* 5.33a-b; **Coll. Trip.* 1.64(62).10-11

piendis S. pape Innocentii prolata videatur esse sententia,
 restat nimirum quod decretales epistole Romanorum pon-
 tificum sunt recipiende, etiamsi non sint codici canonum
 compaginate, quoniam inter ipsos canones unum B. Leo-
 nis capitulum constat esse permixtum, quo ita omnia de-
 cretalia constituta sedis apostolice custodiri mandantur,
 5 ut si quis in illa commiserit, noverit sibi veniam denegari. Fr. 60
 Dicendo vero: "omnia decretalia constituta," nullum de
 decretalibus constitutis pretermisit, quod non mandaverit
 esse custodiendum. Et rursus asserendo: "omnium prede-
 10 cessorum nostrorum," nullum pontificum Romanorum,
 qui ante se fuerunt, excepit, cuius ita non preceperit de-
 cretalia constituta ab omnibus custodiri, ut si quis in illa
 commiserit veniam sibi deinceps noverit denegari. Itaque
 15 nihil interest, utrum sint omnia necne decretalia sedis
 apostolice constituta inter canones conciliorum immixta,
 cum omnia in uno corpore compaginari non possint, et
 illa eis intersint, que firmitatem his, que desunt, et vigo-
 rem suum assignant, presertim cum sinodalia gesta inter
 20 que ipsi canones statuti sunt, in codice canonum non ha-
 beantur, sed a nobis omni cultu debito venerentur. Conso-
 nat autem huic beatissimo Leoni pape sanctus et facundis-
 simus in decretis suis papa Gelasius, ita inquit: "Decre-
 25 tales epistolas, quas beatissimi pape diversis temporibus
 ab urbe Roma pro diversorum Patrum consultatione de-
 derunt, venerabiliter suscipiendas decernimus." In quo
 notandum est, quod "Decretales," non dixit, "epistolas,
 que inter canones habentur," vel tantum: "quas moderni
 pontifices ediderunt;" sed: "quas beatissimi pape diversis
 30 temporibus ab urbe Roma dederunt." Dicens autem: "di-
 versis temporibus" etiam illa tempora vir sanctus compre-
 hendit, que crebrescentibus paganorum persecutionibus
 ad sedem apostolicam deferri causas episcoporum difficil-
 lime permittebant. His ita divina favente gratia prelibatis
 35 ostendimus, nullam differentiam esse inter illa decreta,
 que in corpore canonum habentur, sedis apostolice presu-
 lum, et ea, que pre multitudine vix per singula volumi-
 num corpora reperiuntur; cum omnia et omnium decesso-
 rum suorum decretalia constituta atque decretales episto-
 40 las, quas beatissimi pape diversis temporibus ab urbe
 Roma dederunt, fore venerabiliter suscipiendas et custo-
 diendas, eximios presules, Leonem scilicet et Gelasium,
 mandasse probauimus.

Fr. 60

Bc 32vb

(D.19 c.2) Item Agato papa omnibus episcopis.

OMNES SANCTIONES APOSTOLICE SEDIS IRREFRAGABILITER SUNT OBSERVANDE.

Sic omnes apostolice sedis sanctiones accipiende sunt, tanquam ipsius voce divina Petri firmate.

(D.19 d.p.c.7) ¶ Hoc autem intelligendum est de illis sanctionibus vel decretalibus epistolis in quibus nec precedentium Patrum decretis, nec evangelicis preceptis aliquid contrarium invenitur. Anastasius enim secundus favore Anastasii imperatoris, quos Acatius post sententiam in se prolatam sacerdotes vel Levitas ordinaverat, acceptis offitiis rite fungi debere decrevit, ita inquit:

(D.19 c.8) NULLA LESIONIS PORTIO ATTINGAT QUI AB HERETICIS IAM DAMPNATIS ORDINATUR.

Secundum ecclesie catholice consuetudinem sacratissimum serenitatis tue pectus agnoscat, quod nullum de his, quos baptizavit Acatius, vel quos sacerdotes sive Levitas secundum canones ordinavit aliqua ex nomine Acatii portio lesionis attingat, quo forsitan per iniquum tradita sacramenti gratia minus firma videatur. (§ 1) Nam et baptisma (quod procul sit ab ecclesia) sive ab adultero sive a fure datum fuerit, ad percipientem munus pervenit illibatum, quia vox illa, que sonuit per columbam omnem maculam humane pollutionis excludit quod declaratur cum dicitur: "Hic est, qui baptizat in Spiritu sancto et igne." Nam si visibilis solis istius radii, cum per loca fedissima transeunt, nulla contactus inquinatio maculantur, multo magis illius, qui istum visibilem fecit, virtus nulla ministri indignitate constringitur. Nam et Iudas, cum fuerit sacrilegus atque fur, quicquid egit inter apostolos pro dignitate commissa, beneficia per indignum data nulla ex hoc detrimenta senserunt, declarante hoc ipsum Domino manifestissima voce: "Scribe, inquit, et Pharisei super cathedra Moysi sedent; que dicunt, facite: que autem faciunt, nolite facere; dicunt enim et non faciunt." (§ 2) Quicquid ergo ad hominum profectum quilibet in ecclesia ministri pro offitio suo videntur operari, hoc totum contineri implente divinitatis effectum. Ita ille, per quem loquitur Christus, Paulus affirmat: "Ego plantaui, Apollo rigavit: sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat, est aliquid neque qui rigat, sed qui incrementum dat,

3 Sic – 4 firmate xxxx. Ivo, *Decretum* 4.238; **Coll. Trip.* 3.8.1; *Panormia* 2.101; *Polyc.* 1.19.6; *Coll. 3 libr.* 1.10.2 (ed. Motta, 1.45). Cf. Dusil, *Wissensordnungen*, 360. **14 Secundum – 48: 13 videantur** **Coll. Trip.* 1.49(47).1-2; *Coll. 3 libr.* 3.7.55

Deus.” (§ 3) A Deo autem non queritur, quis, vel qualis predicet, sed que predicet, ut invidos etiam bene Christum confirmet predicare, quo malo diabolus ipse delectus est, et hoc ipse predicare non desinit. Ideo ergo et hic, cuius nomen dicimus reticendum, male bona ministrando sibi tantum nocuit. Nam inviolabile sacramentum, quod per illum datum est aliis, perfectionem sue virtutis obtinuit. (§ 4) Quod quidem verum est generaliter, aliquorum nisi tantum se extenderit curiosa suspicio, ut imaginetur, prolato a papa Felice iudicio, postea inefficaciter in sacramentis, que Acatius usurpavit, egisse; ac proinde eos oportet metuere, qui vel in consecrationibus, vel in baptisate ministeria tradita susceperunt, ne irrita beneficia videantur.

Fr. 64

(D.19 d.p.c.8) ¶ Quia ergo illicite et non canonice, sed contra decreta Dei, predecessorum et successorum suorum hec rescripta dedit, (ut probat Felix et Gelasius, qui Acatium ante Anastasium excommunicaverunt, et Hormisdas, qui ab ipso Anastasio tertius eundem Acatium postea dampnavit), ideo ab ecclesia Romana repudiatur, et a Deo percussus fuisse legitur hoc modo:

(D.19 c.9) ANASTASIUS A DEO REPROBATUS, NUTU DIVINO PERCUSSUS EST.

Anastasius II, natione Romanus, fuit temporibus Theoderici regis. Eodem tempore multi clerici se a communione ipsius abegerunt, eo quod communicasset sine concilio episcoporum vel presbiterorum et clericorum cuncte ecclesie catholice diacono Tessalonicensi, nomine Fotino, qui communicaverat Acatio; et quia occulte voluit revocare Acatium et non potuit, nutu divino percussus est.

Bc 33va

(D.20 d.a.c.1) ¶ Decretales itaque epistole canonibus conciliorum pari iure exequantur. Nunc autem queritur de expositoribus sacre scripture, an exequantur, an subiciantur eis? Quo enim quisque magis ratione nititur, eo maioris auctoritatis eius verba esse videntur. Plurimi autem tractatorum, sicut pleniori gratia Spiritus sancti, ita ampliori scientia aliis precellentes, rationi magis adhesisse probantur. Unde nonnullorum pontificum constitutis Augustini, Ieronimi atque aliorum tractatorum dicta eis videntur esse preferenda. (§ 1) Sed aliud est causis terminum imponere aliud scripturas sacras diligenter exponere. Negotiis diffiniendis non solum est necessaria scientia,

24 Anastasius – 30 est Ivo, *Decretum* 14.40.2; *Algerus 3.59

sed etiam potestas. Unde Christus dicturus Petro: “Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in celis” et cetera, prius dedit sibi claves regni celorum: in altera dans ei scientiam discernendi inter lepram et lepram, in altera dans sibi potestatem eiciendi aliquos ab ecclesia, vel recipiendi. Cum ergo quelibet negotia finem accipiant vel in absolute innocentium, vel in condemnatione delinquentium, absolutio vero vel condemnatio non scientiam tantum, sed etiam potestatem presidentium desiderant: aparet, quod divinarum scripturarum tractatores, etsi scientia pontificibus premineant, tamen, quia dignitatis eorum apicem non sunt adepti, in sacrarum scripturarum expositionibus eis preponuntur, in causis vero diffiniendis secundum post eos locum merentur. Unde Leo IV scribit Britannie episcopis:

(D.20 c.1) ALIORUM SCRIPTURE ROMANORUM PONTIFICUM DECRETIS NON SUNT PREPONENDE.

De libellis et commentariis aliorum non convenit aliquos iudicare, et sanctorum conciliorum canones relinquere vel decretalium regulas, que habentur apud nos simul cum canonibus. Quibus in omnibus ecclesiasticis utimur iudiciis, id est apostolorum, Nicenorum, Anciranorum, Neocesariensium, Gangrensiarum, Sardicensium, Carthaginensium, Affricanensium, et cum illis regule presulum Romanorum, Silvestri, Siricii, Innocentii, Zosimi, Celestini, Leonis, Ylarii, Gelasii, Ormisde, et Gregorii iunioris. Isti omnino sunt, et per quos iudicat episcopi, et per quos episcopi simul et clerici iudicantur. Nam si tale emerit vel contigerit inusitatum negotium, quod minime possit per istos finiri tunc illorum quorum meministis dicta Ieronimi, Augustini, Ysidori vel ceterorum similiter sanctorum doctorum similium si reperta fuerint, magnanimitate sunt retinenda ac promulganda, vel ad apostolicam sedem referatur de talibus. (§ 1) Quam ob causam luculentius et magna voce pronunciare non timeo: quia, qui illa, que diximus sanctorum patrum statuta, que apud nos canones pretitulantur (sive sit episcopus, sive clericus, sive laicus), non indifferenter recipere convincitur, nec catholicam et apostolicam fidem, nec sancta quatuor evangelia utiliter et efficaciter ad effectum suum retinere vel credere probatur.

18 De – 41 probatur Ivo, *Decretum* 4.72; °*Coll. Trip.* 1.61.9/3.6.5; °*Panormia* 2.118; *Polycarp.* 3.20.5; *Coll. 3 libr.* 1.16.13

(D.21 d.a.c.1) ¶ Decretis ergo Romanorum pontificum et sacris canonibus conciliorum ecclesiastica negotia, et supra monstratum est, terminantur. Ministri vero sacrorum canonum et decretorum pontificum sunt summi pontifices et infra presules atque reliqui sacerdotes, quorum institutio in veteri testamento est inchoata, et in novo plenius consummata. (§ 1) Summi enim pontifices et minores sacerdotes a Deo sunt instituti per Moysen, qui ex precepto Domini Aaron in summum pontificem, filios vero eius unxit in minores sacerdotes. Postea Daudid, cum ministeria domus Domini ampliaret, ianitores et cantores instituit. Porro Salomon quendam modum exorzizandi invenit, quo demones adiurati ex obsessis corporibus pellebantur; huic offitio mancipati exorciste vocati sunt, de quibus Dominus in evangelio: "Si ego in Beelzebub eicio demonia, filii vestri (exorciste videlicet) in quo eiciunt?" Hec omnia in novo testamento ecclesia imitata habet suos ianitores, quos hostiarios appellamus. Pro cantoribus lectores simul et cantores instituit. Exorcistas autem nomine antiquo et offitio permanente recepit. Pro filiis vero Aaron omnes infra summum pontificem sacerdotium administrantes sunt consecrati. (§ 2) Inter eos quedam discretio servata est, ut alii appellentur simpliciter "sacerdotes," alii "archipresbiteri," alii "corepiscopi," alii "episcopi," alii "archiepiscopi" seu "metropolitae," alii "primate," alii "patriarche," alii "summi pontifices." (§ 3) Horum discretio a gentilibus maxime introducta est, qui suos flamines alios simpliciter flamines, alios archiflamines, alios protoflamines appellabant. Simpliciter vero maiorum et minorum sacerdotum discretio in novo testamento ab ipso Christo sumpsit exordium, qui XII apostolos tanquam maiores sacerdotes, et LXXII discipulos quasi minores sacerdotes instituit. Petrum vero quasi in summum sacerdotem elegit, dum ei pro omnibus et pro omnibus claves regni celorum tribuit, et a se petra petri sibi nomen imposuit, atque pro eius fide se specialiter rogasse, testatus est, et ut ceteros confirmaret subiunxit dicens: "Ego pro te rogavi, Petre, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos." Hanc eandem formam apostoli secuti in singulis civitatibus episcopos et presbiteros ordinarunt. Levitas autem ab apostolis ordinatos legimus, quorum maximus fuit B. Stephanus: subdiaconos et acolitos procedente tempore ecclesia sibi constituit. De his etiam scribit B. Ysidorus libro VII Ethimologiarum c.12.

Bc 34ra

Fr. 67

Bc 34rb

nomina illorum et nominum causas exponens, ita in-
quiens:

(D.21 c.1) UNDE NOMEN ECCLESIASTICORUM GRA-
DUUM SUMATUR.

Cleros et clericos hinc appellatos credimus, quia Ma- 5
thias sorte electus est, quem primum per apostolos legi-
mus ordinatum. KLEROS enim grece, latine sors vel he-
reditas dicitur. Propterea ergo dicti sunt clerici, quia de
sorte sunt Domini, vel quia Domini partem habent. Gene- 10
raliter autem clerici nuncupantur omnes, qui in ecclesia
Christi deserviunt, quorum gradus et nomina sunt hec:
Hostiarius, psalmista, lector, exorcista, acolithus, subdia-
conus, diaconus, presbiter, episcopus. (§ 1) Ordo episco-
porum quadripartitus est, id est in patriarchis, archiepi- 15
scopis, metropolitanis atque episcopis. (§ 2) Patriarcha
summus Patrum greca lingua interpretatur: quia primum,
id est apostolicum retinet locum, et ideo, quia summo
honore fungitur tali nomine censetur, sicut Romanus,
Antiocenus, Alexandrinus. (§ 3) Archiepiscopus greco 20
vocabulo quod sit summus episcoporum: tenet enim vicem
apostolicam, et presidet tam metropolitanis quam ceteris
episcopis. (§ 4) Metropolitanis autem a mensura civitatum
vocantur; singulis enim provinciis preminent, quorum
auctoritati et doctrine ceteri sacerdotes subiecti sunt, sine 25
quibus nihil reliquis episcopis agere licet; sollicitudo enim
totius provincie ipsis commissa est. (§ 5) Omnes autem
superius designati ordines uno eodemque vocabulo epi-
scopi nominantur; sed ideo privato nomine quidam utun-
tur, propter distinctionem potestatum quam singulariter 30
acceperunt. (§ 6) Patriarcha Patrum princeps: ARCHON
enim princeps: archiepiscopus princeps episcoporum, me-
tropolitanus a mensura civitatum. (§ 7) Episcopatus au-
tem vocabulum inde dictum est, quod ille, qui episcopus
efficitur, superintendat, curam scilicet subditorum gerens: 35
SKOPEIN enim grece, latine intendere dicitur. Episcopi
autem grece, latine speculatores interpretantur; nam spe-
culator est prepositus in ecclesia dictus, eo quod specule-
tur atque perspiciat populorum infra se positorum mores
et vitam. (§ 8) pontifex princeps sacerdotum est, quasi via 40
sequentium. Ipse et summus sacerdos, ipse et pontifex
maximus nuncupatur. Ipse enim sacerdotes et Levitis
efficit: ipse omnes ordines ecclesiasticos disponit: ipse
quid unusquisque facere debeat ostendit. Ante autem pon-
tifices et reges erant. Nam maiorum hec erat consuetudo,

Bc 34va
Fr. 68

ut rex esset et sacerdos et pontifex. Unde et Romani imperatores pontifices dicebantur. (§ 9) Vates a vi mentis appellatus cuius significatio multiplex est: nam modo sacerdotem, modo prophetam significat, modo, poetam. (§ 10) Antistes sacerdos dictus est ab eo, quod antestat: primus enim est in ordine ecclesie; ut supra se nullum habeat. Sive latine sacerdos dux. (§ 11) Sacerdos autem nomen habet compositum ex greco et latino, quod est sacrum dans; sicut enim rex a regendo, ita sacerdos a sacrificando dictus est: consecrat enim et sacrificat. Sacerdotes autem gentilium flamines dicebantur. Hi in capite habebant pileum, in quo erat brevis virga, desuper habens lane aliquid quod cum propter estum ferre non possent filum tantum in capite religare ceperunt; nam nudis eos penitus capitibus incedere nefas erat. Unde et a filo quo utebantur flamines dicti sunt, quasi filamines. Verum festis diebus filo deposito pileum imponebant pro sacerdotii eminentia. (§ 12) Presbiter grece, latine senior interpretatur: non modo pro etate vel decrepita senectute, sed propter honorem et dignitatem, quam acceperunt presbiteri nominantur: ideo autem et presbiteri sacerdotes vocantur, quia sacrum dant, sicut episcopi; qui licet sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non habent quia nec crismate frontem signant, nec paraclitum spiritum dant, quod solis deberi episcopis, lectio actuum apostolorum demonstrat. Unde et apud veteres idem episcopi et presbiteri fuerunt, quia illud nomen dignitatis est, et non etatis. (§ 13) Levitate ex nomine auctoris vocati. De Levi enim Levite exorti sunt, a quibus in templo Dei mistici sacramenti ministeria explebantur Hi grece diaconi, latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote consecratio, ita in diacono ministerii dispensatio habetur. (§ 14) Ypodiacones grece, quos nos subdiaconos dicimus, qui ideo sic appellantur, quia subiacent preceptis et offitiis Levitarum. Oblationes enim in templo Dei a fidelibus ipsi suscipiunt, et Levitis altaribus superponendas deferunt; hi apud Ebreos Nathinei vocantur. (§ 15) Lectores a legendo, psalmiste a psalmis canendis vocati; illi enim predicant populis, quid sequantur; isti canunt, ut excitent ad compunctionem animos audientium; licet quidam lectores ita miserabiliter pronuntient, ut quosdam ad luctum lamentacionemque compellant. Idem etiam pronuntiatores vocantur, quod porro annuntient. Tanta enim et tam clara erit eorum vox, ut quamvis longe positorum aures adimpleant. (§ 16)

Bc 34vb

Fr. 69

Bc 35ra

Cantor autem vocatus qui vocem modulatur in cantu. Huius duo genera dicuntur in arte musica, sicut ea doctissimi homines latine dicere potuerunt, precentor et succentor: precentor scilicet, qui vocem premit in cantu, succentor autem, qui subsequenter canendo respondet. Con- 5
centor autem dicitur, quia consonat; qui autem non consonat nec concinit, nec concentor erit. (§ 17) Acolithi grece, latine ceroferarii dicuntur a deportandis cereis, quando legendum est evangelium, aut sacrificium offerendum; tunc enim accenduntur luminaria ab eis, et deportantur, 10
non ad effugandas tenebras, dum sol eodem tempore rutilat, sed ad signum leticie demonstrandum, ut sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de qua in evangelio legitur: "Erat lux vera, que illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum." (§ 18) Exorciste ex greco in 15
latinum adiurantes sive increpantes vocantur, invocant enim super cathecuminos, vel super eos, qui habent spiritum immundum, nomen Domini Iesu, adiurantes per eum, ut egrediatur ab eis. (§ 19) Hostiarii, idem et ianitores, qui in veteri testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur in illud immundus in omni re. Dicti autem hostiarii, quod presint hostiis templi. Ipsi enim tenentes clavem omnia intus, extraque custodiunt, atque inter bonos et malos habentes iudicium, fideles recipiunt et respuunt infideles. 20
25

(D.21 d.p.c.3) ¶ In his omnibus, quanto celsior gradus, tanto maior auctoritas invenitur. In maioribus siquidem est regendi et iubendi potestas, in minoribus obsequendi necessitas. Unde Nicolaus papa scribit Constantinopolitano episcopo dicens: 30

(D.21 c.4) INFERIORES A SUPERIORIBUS IUDICANDI SUNT.

Inferior sedes potioem absolvere non potest. Sola enim potior inferiorem convenienter absolvit. Hinc liquido providetur, quia quem non potest absolvere, nec potest iudicio inferior potioem ligare. Unde Propheta ait: "Numquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea? aut exaltabitur serra contra eum, qui trahit eam?" His ita ex divina scriptura commemoratis, sole clarius exhibuimus, non posse quemquam, qui minoris auctoritatis est, 35
40

33 Inferior – 54: 2 subiugare *Coll. Trip. 1.64(62).69

7 nec¹ non *Aa*^{ac}

eum, qui maioris est potestatis, iudiciis suis addicere, aut propriis diffinitionibus subiugare.

(D.21 c.5) Idem.

DE EODEM.

5 Nolite nos existimare cuiuscumque proximorum no-
strorum, ea que sunt digna reprehensione, velle defen- Bc 35va
dere, sed quod ita velim filios circa patrem spiritualem, et
discipulos erga magistrum devotos esse ac sobrios, ut Fr. 71
10 nulla penitus temeritate ad eorum vitam, ut non dicamus
diiudicandam, sed nec saltem tenuiter reprehendendam
prosiliant.

(D.22 d.a.c.1) ¶ Quia ergo maior a minori iudicari non
debet videndum est, que inter ceteras ecclesias primum
15 locum, que secundum, vel tertium obtineat. Romana ec-
clesia (sicut supra dictum est) primum locum inter cete- Fr. 73
ras obtinet, Alexandrina ecclesia secundum, Antiocena
ecclesia tertium ab ea locum accepit. Unde Nicolaus papa
scribit Mediolanensibus:

(D.22 c.1) ROMANA ECCLESIA CETERARUM PRIMATUM
20 OBTINUIT.

Omnes sive patriarche in cuiuslibet apicem sive metro-
poleon primatus, aut episcopatum cathedras, vel eccle-
siarum cuiuslibet ordinis dignitatem instituit Romana
ecclesia. Illam vero solus ipse fundavit, et super petram
25 fidei mox nascentis erexit, qui beato eterne vite clauigero
terreni simul et celestis imperii iura commisit. Non ergo
quolibet terrena sententia, sed illud verbum, quo con-
structum est celum et terra, per quod denique omnia con-
dita sunt elementa, Romanam fundavit ecclesiam. Illius
30 certe privilegio fungitur, illius auctoritate fulcitur. Unde
non dubium est, quia, quisquis cuilibet ecclesie ius suum
detrahit, iniusticiam facit. **(§ 1)** Qui autem Romane eccle-
sie privilegium ab ipso summo omnium ecclesiarum capite
traditum auferre conatur, hic proculdubio in heresim labi-
35 tur; et cum ille notetur iniustus, hic est dicendus hereti-
cus. Fidem quippe violat, qui adversus illam agit, que est
mater fidei: et illi contumax invenitur, qui eam cunctis
ecclesiis pretulisse cognoscitur. Et infra: **(§ 2)** Unde et

Bc 35vb

5 Nolite – 11 prosiliant *Coll. Trip. 1.64(62).68 **21 Omnes – 55: 2**
ecclesiam *Anselmus 1.63

5 nos vero *Aa^{sc}* ante **nostrorum** *litteras* no (ut vid.) *eras. Aa*

ipse S. Ambrosius se in omnibus sequi magistram sanctam Romanam profitetur ecclesiam.

(D.22 c.2) Item Anacletus Servus Christi Iesu.

NON AB APOSTOLIS, SED AB IPSO DOMINO ROMANA ECCLESIA PRIMATUM OBTINUIT.

5

Fr. 74 Sacrosancta Romana et apostolica ecclesia non ab apostolis, sed ab ipso Domino salvatore nostro primatum obtinuit, sicut B. Petro apostolo dixit: "Tu es Petrus," et reliqua usque: "soluta in celo." (§ 1) Adhibita est societas in eadem Romana urbe beatissimi Pauli apostoli, vasis electionis, qui uno die eodemque tempore cum Petro gloriosa morte coronatus est, et ambo sanctam ecclesiam Romanam consecraverunt, atque aliis urbibus omnibus in universo mundo tam sua presentia quam venerando triumpho pretulerunt. Et licet pro omnibus assidua apud Deum omnium sanctorum effundatur oratio, his tamen verbis Paulus beatissimus Romanis proprio cirographo pollicetur, dicens: "Testis enim mihi est Deus, cui servio in spiritu meo in evangelio Filii eius, quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis." (§ 2) Prima ergo sedes est celesti beneficio Romana ecclesia, quam (ut memoratum est) beatissimi Petrus et Paulus suo martirio consecrarunt. (§ 3) Secunda autem sedes apud Alexandriam B. Petri nomine a Marco, eius discipulo atque evangelista, consecrata est. (§ 4) Tercia vero sedes apud Antiochiam eiusdem, B. Petri habetur honorabilis: quia illic, priusquam Romam veniret, habuit, et Ignatium episcopum constituit; et illic primum nomen Christianorum exortum est. Et post pauca. (§ 5) Inter beatos apostolos quedam fuit discretio, et post licet omnes essent apostoli, Petro tamen a Domino concessum est (et ipsi inter se voluerunt id ipsum), ut reliquis omnibus preesset apostolis, et Cephas, id est caput et principium teneret apostolatus; qui et eandem formam suis successoribus et reliquis episcopis tenendam tradiderunt. Et non solum hoc in novo testamento est constitutum, sed etiam in veteri fuit; unde scriptum est: "Moyses et Aron in sacerdotibus eius," id est primi inter eos fuerunt. Et post pauca: (§ 6) Hec vero apostolica sedes caput et cardo (ut prefatum est) a Domino, et non ab alio constituta est; et sicut cardine ostium regitur, sic huius sancte apostolice

10

15

20

25

30

35

40

Bc 37ra

6 Sacrosancta – 56: 2 reguntur xxx. *Anselmus 1.66 (ed. Thaner, 34); cf. Anselmus 1.2; *Panormia* 4.2; *Polyc.* 1.2.1 et 1.1.5a; *Coll. 3 libr.* 1.1.2 (ed. Motta 1.5-6). Cf. Dusil, *Wissensordnungen*, 360.

sedis auctoritate omnes ecclesie (Domino disponente) reguntur.

Fr. 75

(D.22 d.p.c.2) ¶Hac auctoritate Alexandrina ecclesia secundum a prima locum habere censetur. Sed postea in Constantinopolitana synodo ecclesia Constantinopolitana secundum a sede apostolica locum accepit. Unde in eadem Sinodo constitutum est ita:

(D.22. c.3) SECUNDUM A ROMANO PONTIFICE CONSTANTINOPOLITANUS OBTINET LOCUM.

Constantinopolitane civitatis episcopum habere oportet primatus honorem post Romanum episcopum, propter quod sit nova Roma.

(D.22 d.p.c.6) ¶Hinc datur intelligi, quod Alexandrina ecclesia de secunda facta sit tertia, et Antiocena de tertia sit facta quarta: nisi forte quis duas contendat esse secundas, ut Constantinopolitanam et Alexandrinam parem sue dignitatis velit locum obtinere.

(D.23 d.a.c.1) ¶Breviter que inter ecclesiastica officia sit differentia monstravimus. Nunc a summo incipientes, et iisque ad ultimum gradum descendentes, qualiter quisque eorum debeat ordinari, sanctorum auctoritatibus ostendamus.

Fr. 77

(D.23 c.1) DECRETUM NICOLAI PAPE DE ELECTIONE ROMANI PONTIFICIS.

In nomine Domini nostri et salvatoris Iesu Christi. Ab incarnatione eius anno MLIX mense aprili, indictione XII, propositis sacrosanctis evangelis, presidente quoque reverendissimo ac beatissimo Nicolao papa, in basilica Lateranensis patriarchii, que cognominatur Constantiana, consentientibus etiam reverendissimis episcopis, abbatibus, presbiteris, diaconibus, idem venerabilis pontifex apostolica auctoritate decernens de electione summi pontificis, inquit: (§ 1) Novit beatitudo vestra, dilectissimi fratres et coepiscopi, inferiora quoque membra non latuit, defuncto pie memorie domino Stephano predecessore nostro hec apostolica sedes, cui auctore Deo deservio, quot adversa pertulerit, quot denique per simoniace heresis trapezitas repetitis malleis crebrisque tusionibus subiacuerit, adeo ut columna Dei viventis iam pene videre-

Bc 37rb

10 Constantinopolitane – 12 Roma Coll. Trip. 2.8.3; Polycarp. 2.21.3; Coll. 3 libr. 1.1.9 25 In – 58: 33 absolvat *Panormia 3.1

tur nutare, et sagena summi piscatoris procellis intumescentibus cogeret in naufragii profunda submergi. Unde, si placet fraternitati vestre, debemus auxiliante Deo futuris casibus prudenter occurrere, et ecclesiastico statui, ne rediviva mala (quod absit) prevaleant, in posterum providere. (§ 2) Quapropter instructi predecessorum nostrorum aliorumque sanctorum Patrum auctoritate, decernimus atque statuimus, ut, obeunte huius Romane ecclesie universalis pontifice, inprimis cardinales episcopi diligentissima simul consideratione tractantes, mox sibi clericos cardinales adhibeant: sicque reliquus clerus et populus ad consensum nove electionis accedant, nimirum precaventis, ne venalitatis morbus aliqua occasione subrepat. Religiosissimi viri preduces sint in promovenda pontificis electione, reliqui autem sequaces. (§ 3) Certus vero atque legitimus hic electionis ordo perpenditur, si, perspectis diversorum Patrum regulis sive gestis, etiam illa B. predecessoris nostri Leonis sententia recolatur. "Nulla," inquit, "ratio sinit, ut inter episcopos habentur, qui nec a clericis sunt electi, nec a plebibus expetiti, nec a comprovincialibus episcopis cum metropolitani iudicio consecrati." Quia sedes apostolica cunctis in orbe terrarum prefertur ecclesiis atque ideo super se metropolitanum habere non potest, cardinales episcopi proculdubio metropolitani vice funguntur, qui videlicet electum antistitem ad apostolici culminis apicem provehant. (§ 4) Eligatur autem de ipsius ecclesie gremio, si reperitur idoneus; vel si de ipsa non invenitur, ex alia assumatur; salvo debito honore et reverentia dilecti filii Henrici, qui in presentiarum rex habetur, et futurus imperator Deo concedente speratur, sicut iam sibi concessimus et successoribus illius, qui ab hac apostolica sede hoc ius personaliter impetraverint. (§ 5) Quod si pravorum atque iniquorum hominum ita perversitas invaluerit, ut pura, sincera atque gratuita fieri in Urbe non possit electio, cardinales episcopi cum religiosis clericis catholicisque laicis, licet paucis, ius potestatis obtineat, eligere apostolice sedis pontificem, ubi congruerit. (§ 6) Plane, postquam electio fuerit facta, si bellica tempestas vel qualiscumque hominum conatus malignitatis studio restiterit, ut is, qui electus est, in apostolica sede iuxta consuetudinem inthronizari non valeat, electus tamen, sicut vere papa, auctoritatem obtineat regendi Romanam ecclesiam, et disponendi omnes facultas illius; quod beatum Gregorium ante consecratio-

nem suam fecisse cognovimus. (§ 7) Quod si quis contra hoc nostrum decretum sinodali sententia promulgatum per seditionem, vel presumptionem, aut quolibet ingenio electus aut etiam ordinatus, seu inthronizatus fuerit, auctoritate divina et sanctorum apostolorum Petri et Pauli, perpetuo anathemate cum suis auctoribus, fautoribus et sequacibus a liminibus sancte Dei ecclesie separatus abiciatur sicut antichristus, et invasor et destructor totius Christianitatis; nec aliqua super hoc audientia aliquando reservetur ei: sed ab omni ecclesiastico gradu, in quocumque fuerat prius, sine retractatione deponatur: cui quisquis adhererit, vel qualemcumque tamquam pontifici reverentiam exhibuerit, aut in aliquo eum defendere presumpserit, pari sententia sit mancipatus. (§ 8) Quisquis huius nostre decretalis sententie temerator extiterit, et Romanam ecclesiam sua presumptione confundere et perturbare contra hoc statutum temptaverit, perpetuo anathemate atque excommunicatione dampnetur, "et cum impiis, qui non resurgent in iudicio," deputetur, omnipotentis contra se sentiat iram, et sanctorum apostolorum Petri et Pauli (quorum presumit ecclesiam confundere), in hac vita et in futura furorem sentiat "fiat habitatio eius deserta, et non sit, qui inhabitet in tabernaculis eorum, fiant filii eius orphani et uxor eius vidua, commotus amoveatur ipse et eius filii, et mendicent, et eiciantur de habitationibus suis, scrutetur fenerator omnem substantiam eius, et diripiant alieni labores eius, orbis terrarum pugnet contra eum, et cuncta elementa sint ei contraria," et omnium sanctorum quiescentium merita illum confundant, et in hac vita super eum apertam vindictam ostendant. (§ 9) Observatores autem huius nostri decreti omnipotentis gratia protegat, et auctoritas beatorum, apostolorum Petri et Pauli ab omnium vinculis peccatorum absolvat.

Fr. 79

Bc 39ra

(D.23 d.p.c.1) ¶Episcopi vero et ceteri ordinem infra constituti qualiter ordinari debeant, ex auctoritate Cartaginensis concilii IV, cui interfuit Augustinus tempore Honorii Augusti, ostendamus, ab eorum examinatione incipientes:

(D.23 c.2) QUOMODO SIT EXAMINANDUS, QUI IN EPISCOPUM ELIGITUR.

Qui episcopus ordinandus est, antea examinetur, si natura sit prudens, si docibilis, si moribus temperatus si vita castus, si sobrius, si semper suis negociis cavens si humilis, si affabilis, si misericors, si litteratus, si in lege Domini instructus, si in scripturarum sensibus cautus, si in dogmatibus ecclesiasticis exercitatus; et ante omnia, si fidei documenta verbis simplicibus asserat, id est Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum Deum esse confirmans, totamque trinitatis deitatem coessentialem et consubstantialem et coeternalem et coomnipotentem predicans; si singulas quasque in trinitate personas plenum Deum, et totas tres personas unum Deum, si incarnationem divinam non in Patre, neque in Spiritu sancto factam, sed in Filio tantum credat, ut, in divinitate qui erat Dei Patris Filius, Deus verus ex Patre esset et homo verus ex matre, carnem ex matris visceribus habens, et animam humanam rationabilem, simul in eo utriusque nature, id est Deus et homo, una persona, unus Filius, unus Christus, unus Dominus, creator omnium que sunt et auctor, Dominus et rector cum Patre et Spiritu sancto omnium creaturarum; qui passus sit pro salute nostra vera carnis passione, mortuus vera corporis sui morte, resurrexit uera carnis sue receptione et vera anime resumptione, in qua veniat iudicare vivos et mortuos. (§ 1) Querendum est etiam ab eo, si novi et veteris testamenti, id est legis et prophetarum et apostolorum unum eundemque credat auctorem Deum, si diabolus non per conditionem, sed per arbitrium factus sit malus. (§ 2) Querendum etiam ab eo, si credat huius, quam gestamus, et non alterius carnis resurrectionem, si credat iudicium futurum, et recepturos singulos pro his, que in hac carne gesserunt, vel penas, vel premia, si nuptias non prohibeat, si secunda matrimonia non dampnet, si carnum perceptionem non culpet, si penitentibus reconciliatis communicet, si in baptismo omnia peccata, id est tam illud originale peccatum contractum, quam illa, que voluntarie admissa sunt, dimittantur, si extra ecclesiam catholicam nullus salvetur. (§ 3) Cum in his omnibus examinatus inventus fuerit plene instructus, tunc cum consensu clericorum et laicorum et

1 Qui – 60: 5 acquiescat *Statuta ecclesiae antiquae* 1 (ed. Munier, CCSL 148.164.1-166.41). Ivo, *Decretum* 5.62; **Coll. Trip.* 2.21(18).1; *Polycarpus* 2.8.5; *Coll. 3 libr.* 2.1.52

21 pro – nostra om. Aa^{ac} 22 corporis carnis et corpore **Aa^{ac} 27 ante Deum** *unam litteram eras. Aa*

conventu totius provincie episcoporum, maximeque metropolitani vel auctoritate, vel presentia ordinetur episcopus. Suscepto in nomine Christi episcopatu, non sive delectationi, nec suis moribus, sed his Patrum diffinitionibus acquiescat.

(D.23 c.5) Item ex concilio Cartaginensi IV

SI ELECTO IN EPISCOPUM ALIQUA OBICIUNTUR, QUINQUE VEL SEX EPISCOPI AD EIUS PURGATIONEM PERVENIANT.

10 Illud statuendum est, ut, quando ad eligendum episcopum convenerimus, si qua contradictio oborta fuerit (quia talia sunt facta apud nos), non presumant ad purgandum eum, qui ordinandus est, tres tantum, sed postulentur ad numerum supradictorum duo vel tres, et in eadem plebe, cui ordinandus est, discutiantur primo persone contradicentium, postremo etiam illa, que obiciuntur, pertractentur, et, cum purgatus fuerit sub conspectu publico, ita demum ordinetur. Si hoc cum vestre sanctitatis animo concordat, roboretur vestre dignitatis responsione. Ab universis episcopis dictum est: "Satis placet".

Bc 39va

(D.23 c.7) QUALITER ORDINETUR EPISCOPUS.

Episcopus cum ordinatur, duo episcopi ponant et teneant evangeliorum codicem super caput et cervicem eius, et uno super eum fundente benedictionem, reliqui omnes episcopi, qui adsunt, manibus suis caput eius tangant.

(D.23 c.8) QUALITER ORDINETUR PRESBITER.

Presbiter cum ordinatur, episcopo eum benedicente et manum super caput eius tenente, etiam omnes presbiteri, qui presentes sunt, manus suas iuxta manus episcopi super caput illius teneant.

(D.23 c.11) QUALITER ORDINETUR DIACONUS.

10 Illud – 20 placet Conc. Carthaginense III (a. 397) = *Reg. eccl. Carthag. excerpta* 50 (a. 397), ed. Munier, CCSL 149.188.202-212; 322.105110; 336.259-337.268. Ivo, *Decretum* 5.60; **Coll. Trip.* 2.20(17).29.
22 Episcopus – 25 tangant Anselmus 6.47; Ivo, *Decretum* 5.124; **Coll. Trip.* 2.21(18).2; *Polycarpus* 2.9.1; *Coll. 3 libr.* 3.26.2 **27 Presbiter – 30 teneant** Anselmus 7.55; Ivo, *Decretum* 6.12; **Coll. Trip.* 2.21(18).3; *Panormia* 3.33; *Polycarpus* 2.32.1; *Coll. 3 libr.* 3.26.3

Diaconus cum ordinatur, solus episcopus, qui eum benedicit, manus super caput illius ponat quia non ad sacerdotium, sed ad ministerium consecratur.

(D.23 c.15) QUALITER ORDINETUR SUBDIACONUS

Subdiaconus cum ordinatur, quia manus impositionem non accipit, patenam de manu episcopi accipiat vacuum et calicem vacuum; de manu vero archidiaconi accipiat urceolum cum aquamanile et manutergium. 5

(D.23 c.16) QUALITER ORDINETUR ACOLITUS.

Acolitus cum ordinatur, ab episcopo quidem doceatur, qualiter in officio suo debeat agere: sed ab archidiacono accipiat ceroferarium cum cereo, ut sciat se ad accendenda ecclesie luminaria mancipari; accipiat et urceolum vacuum ad suggerendum vinum in eucharistiam sanguinis Christi. 10

Bc 39vb

(D.23 c.17) QUALITER ORDINETUR EXORCISTA. 15

Exorcista cum ordinatur, accipiat de manu episcopi libellum, in quo scripti sunt exorcismi, dicente sibi episcopo: "Accipe, et commenda memorie, et habeto potestatem inponendi manus super energuminum, sive baptizatum, sive catecuminum." 20

(D.23 c.18) QUALITER ORDINETUR LECTOR.

Lector cum ordinatur, faciat de illo verbum episcopus ad plebem, indicans eius fidem ac vitam atque ingenium; post hoc spectante plebe tradat ei codicem, in quo lecturus est, dicens: "Accipe et esto relator verbi Dei, habiturus, si fideliter et utiliter impleveris officium, partem cum eis, qui verbum Dei ministraverint." 25

Fr. 85

(D.23 c.19) QUALITER HOSTIARIUS.

Hostiarius cum ordinatur, postquam ab archidiacono instructus fuerit, qualiter in domo Dei debeat conversari, 30

1 Diaconus – 3 consecratur Anselmus 7.52; Ivo, *Decretum* 6.13; **Coll. Trip.* 2.21(18).4; *Panormia* 3.34; *Polycarpus* 2.32.1 **5 Subdiaconus – 8 manutergium** Anselmus 7.51; Ivo, *Decretum* 6.14; *Panormia* 3.35; **Coll. Trip.* 2.21(18).5; *Panormia* 3.35; *Polycarpus* 2.32.1 **10 Acolitus – 14 Christi** Anselmus 7.50; Ivo, *Decretum* 6.15; **Coll. Trip.* 2.21(18).6; *Panormia* 3.36; *Polycarpus* 2.32.1 **16 Exorcista – 20 catecuminum** Anselmus 7.47; Ivo, *Decretum* 6.16; **Coll. Trip.* 2.21(18).7; *Panormia* 3.37; *Polycarpus* 2.32.1 **22 Lector – 27 ministraverint** Anselmus 7.48; Ivo, *Decretum* 6.17; **Coll. Trip.* 2.21(18).8; *Panormia* 3.38; *Polycarpus* 2.32.2 **29 Hostia-**

24 in quo unde *Aa^{9c}*, ut vid.

ad suggestionem archidiaconi tradat ei episcopus claves ecclesie de altario, dicens ei: "Sic age, quasi redditurus Deo rationem pro his rebus, que his clauibus recluduntur."

5 **(D.23 c.20) QUALITER PSALMISTA.**

Psalmista, id est cantor, potest absque scientia episcopi, sola iussione presbiteri officium suscipere cantandi, dicente sibi presbitero: "Vide, ut, quod ore cantas, corde credas, et quod corde credis, operibus comprobas."

10 **(D.23 c.24) QUIBUS VESTIBUS INDUTA SANCTIMONIALIS EST CONSECRANDA.**

Sanctimonialis virgo, cum ad consecrationem suo episcopo offertur, in talibus vestibus applicetur, qualibus semper usura est, sanctimonie et professioni aptis.

Bc 40ra

15 **(D.23 c.33) QUALITER SPONSUS ET SPONSA SINT BENEDICENDI.**

Sponsus et sponsa cum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus suis vel a paranimphis offerantur, qui cum benedictionem acceperint, eadem nocte pro reverentia ipsius benedictionis in virginitate permaneant.

20 **(D.24 d.a.c.1) ¶**Qualiter episcopus sit examinandus, qualiter ipse simul cum reliquis infra ipsum constitutis sit ordinandus, breviter monstratum est. Nunc autem videndum est de sacerdotibus et reliquis, an sine examinatione sint promovendi. De his ita scribit Paulus Apostolus ad Timotheum: "Manus cito nemini imposueris, et nichil sine preiudicio facias in alteram partem declinando."

Fr. 87

(D.24 c.2) Item ex concilio Cartaginensi III, c. 22.

ANTE PROBATIONEM NULLUS ORDINETUR CLERICUS.

rius – 62: 3 recluduntur Anselmus 7.47; Ivo, *Decretum* 6.18; **Coll. Trip.* 2.21(18).9; *Panormia* 3.39; *Polycarpus* 2.32.1

6 Psalmista – 9 comprobos Anselmus 7.46; Ivo, *Decretum* 6.19; **Coll. Trip.* 2.21(18).10; *Panormia* 3.40; *Polycarpus* 2.32.1; *Coll. 3 libr.* 3.26.5

12 Sanctimonialis – 14 aptis Ivo, *Decretum* 7.32; **Coll. Trip.* 2.21(18).11; *Panormia* 3.188; *Polycarpus* 4.36.12; *Coll. 3 libr.* 2.30.6

17 Sponsus – 20 permaneant Ivo, *Decretum* 8.6.2; **Coll. Trip.* 2.21(18).12; *Panormia* 6.20; *Coll. 3 libr.* 3.11.43

27 preiudicio iudicio *Aa^{pc}*

Fr. 88 Nullus ordinetur clericus, nisi probatus vel episcoporum examine, vel populi testimonio.

(D.24 d.p.c.4) ¶ Cum itaque sine examinatione nullus sit ordinandus, quemadmodum, et quo tempore sacerdotum et ceterorum infra positorum examinatio fieri debeat, considerandum est. De his in concilio Nannetensi sic statutum legitur: 5

(D.24 c.5) QUI ORDINANDI SUNT, FERIA QUARTA AD EXAMINATIONEM CONVENIANT.

Bc 40rb Quando episcopus ordinationes facere disponit, omnes, 10
 qui ad sacrum ministerium accedere volunt, feria quarta ante ipsam ordinationem evocandi sunt ad civitatem, una cum presbiteris, qui eos representare debent; et tunc episcopus a latere suo eligere debet sacerdotes et alios prudentes viros, gnaros divine legis et exercitatos in ecclesiasticis sanctionibus, qui ordinandorum genus, vitam, patriam, etatem, institutionem, locum, ubi educati sunt, si sint bene litterati, si in lege Domini instructi, ante omnia diligenter investigent; si fidem catholicam firmiter teneant et verbis simplicibus asserere queant. (§ 1) Ipsi autem, quibus cura committitur, cavere debent, ne aut favoris gratia, aut cuiuscumque muneris cupiditate illecti a vero deviant, ut indignum et minus idoneum ad sacros gradus suscipiendos episcopi manibus applicent. Quod si fecerint, et ille, qui indigne accesserit, ab altari removebitur, et illi, qui donum sancti Spiritus vendere conati sunt, coram Deo iam condemnati, ecclesiastica dignitate carebunt. (§ 2) Igitur per tres dies continuos diligenter examinentur, et sic sabbato qui probati sunt episcopo represententur. 15
 20
 25
 30

Fr. 89

(D.24 d.p.c.5) ¶ Alias autem, sine clericorum concilio videlicet et populi testimonio, nullum episcopus ordinare presumat. Unde in concilio Cartaginensi IV legitur:

(D.24 c.6) SINE CLERICORUM SUORUM CONSILIO EPISCOPUS CLERICOS NON ORDINET. 35

1 Nullus – **2 testimonio** Conc. Cartaginense (a. 397): *Breviarium Hippone* 20 (ed. Munier, CCSL149.39.122-123). **Coll. Trip.* 2.20(17).14; *Coll. 3 libr.* 2.1.46 **10 Quando** – **29 represententur** Ivo, *Decretum* 6.21; **Coll. Trip.* 3.10.2; *Panormia* 3.21; *Polycarpus* 2.29.1

Episcopus sine consilio clericorum suorum clericos non ordinet, ita ut civium conniventiam et testimonium querat.

5 (D.24 d.p.c.6) ¶ Queritur, quid fieri debeat de his, qui sine examinatione proventi sunt. De his ita legitur in concilio Martini pape:

(D.24 c.7) DE HIS, QUI SINE EXAMINATIONE ORDINANTUR, ET POSTEA PECCATA SUA CONFITENTUR.

10 Si quis presbiter aut diaconus sine aliqua examinatione ordinati sunt, aut certe, cum discuterentur, criminosi peccata sua confessi sunt, aut post ordinationem ab aliis detecti, abiciantur ex clero. (§ 1) Similiter vero et de universo clericorum ordine servetur; nam hoc sibi, quod irrehensibile est, sancta ecclesia catholica defendit.

Bc 40va

15 (D.25 d.a.c.1) ¶ Quod nullus sine examinatione ordinandus sit, breviter probatum est. Quid autem ad episcopum, quid ad unumquemque inferiorem pertineat, Ysidorus Ispalensis episcopus in epistola ad Ludifredum scribit, ita dicens:

20 (D.25 c.1) QUOD EPISCOPI ET CETERORUM SIT IN ECCLESIA OFFITIUM.

25 Perlectis sanctitatis tue litteris gavisus sum, quod optatam salutem tuam earum relatu cognovi. De his autem, que in consequentibus insinuare eloquii tui sermo studuit, gratias ago Deo, quod sollicitudinem offitii pastoralis impendis, qualiterque ecclesiastica officia ordinentur, perquiris; et licet omnia prudentie tue sint cognita, tamen quia affectu fraterno me consulis, ex parte, qua valeo, expediam, et de omnibus ecclesie gradibus quid ad quemque pertineat eloquar. (§ 1) Ad hostiarium namque pertinent claves ecclesie, ut aperiat et claudat templum Dei et omnia, que sunt intus extraque, custodiat; fideles recipiat, excommunicatos et infideles excipiat. (§ 2) Ad exorcistam pertinet exorcismos memoriter retinere, manusque super energuminos et catecuminos in exorzizando imponere. (§ 3) Ad acolitum pertinet preparatio luminariorum in sacratio; ipse cereum portat, ipse suggesta pro eucharistia cali-

Fr. 90

1 Episcopus – 3 querat *Statuta ecclesie antiqua* 10 (ed. Munier, CCSL 148.168.24-26). **Coll. Trip.* 2.21(18).21; *Coll. 3 libr.* 3.26.6 **9 Si – 14 defendit** Martinus Bracarensis, *Capitula* 24 (ed. Vives, 93). Anselmus 8.13; **Coll. Trip.* 2.53(47).24 **22 Perlectis – 66: 28 sacrificiis** Ivo, *Decretum* 6.20; **Coll. Trip.* 3.10.1; *Panormia* 3.41

cis preparat. (§ 4) Ad psalmistam pertinet offitium canendi, dicere benedictiones, laudes, sacrificium, responsoria, et quicquid pertinet ad canendi peritiam. (§ 5) Ad lectorem pertinet lectiones pronunciare, et ea, que prophete vaticinaverunt, populis predicare. (§ 6) Ad subdiaconum pertinet calicem et patenam ad altare Christi deferre et Levitis tradere, eisque ministrare; urceolum quoque et aquamanile et manutergium tenere; episcopo et presbiteris et Levitis pro lavandis ante altare manibus aquam prebere. (§ 7) Ad diaconum pertinet assistere sacerdotibus, et ministrare in omnibus, que aguntur in sacramentis Christi: in baptismo scilicet, in crismate in patena et calice; oblationes quoque inferre et disponere in altari; componere etiam mensam Domini atque vestire, crucem ferre, et predicare evangelium et Apostolum. Nam sicut lectoribus vetus testamentum, ita diaconibus novum predicare preceptum est. Ad ipsum quoque pertinet offitium precum et recitatio nominum; ipse premonet aures habere ad Deum, ipse hortatur clamare ipse donat pacem et ipse annuntiat. (§ 8) Ad presbiterum pertinet sacramentum corporis et sanguinis Domini in altario conficere, orationes dicere, et benedicere dona Dei. (§ 9) Ad episcopum pertinet basilicarum consecratio, unctio altaris et confectio crismatis. Ipse predicta officia distribuit et ordines ecclesiasticos, ipse sacras virgines benedicit, et, dum precessit in singulis unusquisque, iste tamen est preordinator in cunctis. (§ 10) Hi sunt ordines et ministeria clericorum, que tamen auctoritate pontificali in archidiaconi cura, et primicerii ac thesaurarii sollicitudine dividuntur. (§ 11) Archidiaconus enim imperat subdiaconibus et Levitis; ad quem pertinent ista ministeria: ordinatio vestiendi altaris a Levitis, cura incensi et sacrificii necessaria sollicitudo, quis Levitarum Apostolum et evangelium legat, quis preces dicat, seu responsoria in dominicis diebus aut solemnitatibus decantet. Sollicitudo quoque parrochiarum et ordinatio et iurgia ad eius pertinent curam, pro reparandis diocesanis basilicis ipse suggerit sacerdoti; ipse inquit parrochias cum iussione episcopi et ornamenta vel res basilicarum vel parrochiarum, gesta libertatum ecclesiasticarum episcopo idem refert, collectam pecuniam de communionem ipse accipit et episcopo defert, et clericis partes proprias idem distribuit. Ab archidiacono nuntiantur episcopo excessus diaconorum, ipse denuntiat sacerdoti in sacrario ieiuniorum dies atque solemnitatum, et

Bc 40vb

5

10

15

20

25

30

Fr. 91

35

40

ab ipso publice in ecclesia predicatur; quando vero archidiaconus absens est, vicem eius diaconus sequens adimplet. (§ 12) Archipresbiter vero se esse sub archidiacono, eiusque preceptis, sicut episcopi sui, obedire sciat, et (quod ad eius specialiter ministerium pertinet), supra omnes presbiteros in ordine positos curam agere, et assidue in ecclesia stare, et, quando episcopi sui absentia contigerit, ipse eius vice missarum sollempnia celebret et collectas dicat, vel cui ipse iniunxerit. (§ 13) Ad primicerium pertinent acoliti, exorciste, psalmiste atque lectores; signum quoque dandum pro offitio clericorum, pro vite honestate, et officium cantandi et peragendi sollicitate, lectiones, psalmum, laudes, offertorium responsoria quis clericorum dicere debeat. Ordo quoque et modus psallendi in choro pro sollempnitate temporum, ordinatio quoque pro luminaribus deportandis. Si quid etiam necessarium fuerit pro reparatione basilicarum, que sunt in urbe, ipse denuntiet sacerdoti; epistolas episcopi pro diebus ieiuniorum parochianis per hostiarios ipse dirigat; clericos, quos delinquere cognoscit, ipse dstringat quos vero emendare non valet, eorum excessus ad agnitionem episcopi deferat; basilicarios ipse constituat, et matriculas ipse disponat. Quando autem primicerius absens est, ea, que dicta sunt, ipse exquirat, qui ei aut lege est proximus aut eruditione. (§ 14) Ad thesaurarium pertinent hostiarii basilicarum ordinatio, incensi preparatio, cura crismatis conficiendi, cura baptisterii ordinandi, preparatio luminariorum in sacrario et sacrificiis.

(D.25 d.p.c.1) ¶ Ex hac epistola liquet, quid cuiusque officii sit. (D.25 d.p.c.3) Nunc autem per singulos gradus ordine recurrentes, qui ex quibus ordinibus, in quem gradum conscendere possint; qui post lapsum valeant reparari, vel non; quibus culpis a proprio gradu mereantur deici; quo accusante, quibus testificantibus possint convinci; cuius sententia sint solvendi vel dampnandi, breviter consideremus. (§ 1) Ac primum a pontificali gradu incipientes, qualem oporteat eum esse, qui in episcopum ordinandus est, diligenter investigemus, Apostoli regulam secuti, quam in huiusmodi re Timotheo et Tito scribit dicens: "Oportet episcopum esse inreprehensibilem": id

Aa 31v

40 | Tim. 3:2.
Tit. 1:7.

30 Nunc cum paragrapho praecedenti super ras. Aa^{pc} autem om. Aa^{ac}

est, non obnoxium reprehensioni. Hoc ad Timotheum. Ad Titum autem: "Oportet episcopum esse sine crimine": quod (ut Ieronimus scribit ad Oceanum) idem est. (§ 2) Nomine autem criminis quodlibet peccatum intelligitur; unde in eadem epistola Ieronimus dicit: "Res pene contra naturam est, ut sine peccato aliquis sit: sed talis eligatur, cuius comparatione ceteri grex dicantur." In epistola vero ad Titum crimen vocatur criminale peccatum vel criminalis infamia: unde ibi legitur: "Crimen est querela, id est peccatum accusatione et dampnatione dignum." (§ 3) Quod autem sine crimine iubetur esse qui in episcopum eligitur, non ante baptisma, sed post baptismum intelligendum est, ut a tempore videlicet baptismatis nullius criminis conscientia mentem eius remordeat.

(D.25 c.6) A DIE BAPTISMI SINE CRIMINE DEBET INVENIRI, QUI IN EPISCOPUM EST ORDINANDUS.

Primum itaque sine crimine iubetur esse episcopus, quod alio verbo ad Timotheum inreprehensibilem nominatum puto: non quod eo tantum tempore, quo ordinandus est, sit sine crimine ullo, et preteritas maculas nova conversatione diluerit, sed quod ex eo tempore, quo in Christum renatus est, nulla peccati conscientia mordeatur. Quomodo enim potest preses ecclesie auferre malum de medio eius, qui in delictum simile corruerit? aut qua libertate peccantem corripere, cum tacitus ipse sibi respondeat, eadem se admisisse, que corripit?

Fr. 95 **(D.25 d.p.c.6) ¶**Ecce, quod ordinandus in episcopum, non solum tempore sue ordinationis, sed etiam omni tempore post baptisma a crimine debet esse immunis.

(D.26 d.a.c.1) ¶Sequitur in utraque epistola: "unius uxoris virum" post baptisma videlicet, non ante baptismum. Unde Ieronimus scribit ad Oceanum:

(D.26 c.1) POST BAPTISMUM DEBET ESSE MONOGAMUS, QUI EPISCOPUS EST ORDINANDUS.

Unius uxoris virum, id est monogamum, post baptismum. Si enim et ante coniugem habuerit, que obierit, non ei imputatur, cui prorsus novo nec stupra, nec alia, que ante fuerunt, iam obsunt.

1 non – reprehensioni Glossa ord. ad I Tim. 3:2. **2 Oportet – crimine**
3 Ieronimus – Oceanum D.25 c. 6; cf. Glossa ord. ad I Tim. 3:2. **5 Res**
– 7 dicantur **9 Crimen – 10 dignum** **17 Primum – 26 corripit**
 Hieronymus, *Comm. in epistolam ad Titum* 1:6 (ed. PL 26.563D-564A).
 *Coll. 3 libr. 2.14.60

(D.26 c.2) Augustinus vero econtra testatur, scribens in epistolam ad Titum.

QUI ANTE BAPTISMUM HABUERIT UNAM, ET POST BAPTISMUM ALTERAM, ORDINANDUS NON EST.

5 Acutius intelligunt, qui nec eum, qui catecuminus vel
paganus habuerit alteram, ordinandum censuerunt, quia
de sacramento agitur, non de peccato. Propter sacramenti
sanctitatem sicut femina, si catecumina vitiata est, non
10 potest post baptisma inter Dei virgines consecrari, ita non
absurde visum est bigamum non peccasse, sed normam
sacramenti amisisse non ad vite meritum, sed ad ordina-
tionis signaculum. Unius uxoris vir, episcopus significat
ex omnibus gentibus unitatem uni viro Christo subditam.
15 (§ 1) Sicut duobus dominis servire, sic ab uno Deo apostata-
re, atque in alterius superstitionem ire non licet.

(D.26 c.3) Item Innocentius Rufo et Eusebio, et ceteris

Fr. 96

BIGAMUS PROBATUR, QUI ANTE BAPTISMUM HABUERIT
UNAM ET POST BAPTISMUM ALTERAM.

20 Deinde ponitur, non dici oportere bigamum eum, qui
catecuminus habuerit uxorem atque amiserit, si post bap-
tismum fuerit aliam sortitus, eamque primam videri, que
novo homini copulata sit, quia illud coniugium per bap-
tismi sacramentum cum ceteris criminibus sit ablatum.
25 Quod cum de una utique dicitur certe, si tres habuerit in
vetere positus homine uxores, erit ei, que post baptismum
quarta est, sic interpretantibus prima virginis eque nomen
accipiet, que quarto ducta est loco. Quis (oro) istud non
videat contra Apostoli esse preceptum, qui ait: "unius
30 uxoris virum oportere fieri sacerdotem?" Sed obicitur,
quod in baptismo totum, quicquid in veteri homine ge-
stum est, sit solutum. Dicite mihi (ut cum pace vestra
loquar), crimina tantum dimittuntur in baptismo, an et
illa, que secundum Domini precepta ac Dei instituta com-
35 plentur? Uxorem ducere crimen est, an non est crimen?
Si crimen est, ergo (ut prefata venia dixerim) erit auctor
in culpa, qui, ut crimina committerentur, in paradiso pre-
cepit, cum ipse eos benedixit. Si vero non est crimen, quia

5 **Acutius** – 15 **licet** Anselmus 9.49; Ivo, *Decretum* 8.294; *Coll. Trip.* 3.15.108; *Panormia* 6.65; *Polycarpus* 2.31.32; *Coll. 3 libr.* 2.14.34 20
Deinde – 69: 42 **completum** Ivo, *Decretum* 1.292; *Coll. Trip.* 1.40(38).15; *Polycarpus* 6.4.52; *Coll. 3 libr.* 3.11.33

quod Deus instituit nefas est crimen appellari, et Salomon addidit: "Etenim a Deo preparatur viro uxor," quomodo creditur inter crimina esse dimissum quod Deo auctore legitur consummatum? Quid de talium filiis percensetur? Numquid non erunt admittendi in hereditatis consortium, qui ex ea suscepti sunt, que ante baptismum fuit uxor, eruntque appellandi vel naturales, vel spurii, quia non est legitimum matrimonium, nisi illud (ut vobis videtur), quod post baptismum assumitur? Ipse Dominus, cum interrogaretur a Iudeis, si liceret dimittere uxorem, atque exponeret fieri non debere, addidit: "Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet." Ac ne de his locutus esse credatur, que post baptismum sortiuntur, meminerint hoc et a Iudeis interrogatum et Iudeis esse responsum. (§ 2) Quero, et sollicitus quero, si una eademque sit uxor eius, qui ante catecuminus, postea fit fidelis, filiosque ex ea, cum esset catecuminus suscepit, ac postea, cum fidelis, alios: utrum sint appellandi fratres, an non habeant postea defuncto patre heriscunde hereditatis consortium, quibus filiorum nomen regeneratio spiritualis creditur abstulisse? Quod cum ita sentire absurdum est, que ratio est hoc defendi, et vacua magis opinione iactari, quam aliqua auctoritate roborari, cum non possit inter peccata deputari, quod lex precepit et Deus adiunxit? (§ 3) Numquid qui catecuminus virtutibus studuit humilitatem secutus est, patientiam tenuit, elemosinas fecit, morti destinatos qualibet ratione eripuit, adulteria exhorruit, castitatem tenuit, quero, si hec, cum fuerit factus fidelis, amittit, quia per baptismum totum, quod vetus homo gesserat, putatur auferri? Aspicias gentilem hominem Cornelium orationibus atque elemosinis vacantem, angelum audientem per revelationem ipsumque Petrum videntem; numquid per baptismum hec illi ablata sunt, propter que ei baptisma videtur esse concessum? Si ita creditur, mihi credite, non modicum erratur, quia quicquid bene gestum fuerit et secundum precepta legalia custoditum, non potest facientibus deperire. (§ 4) Nuptiarum ergo copula, quia Dei mandato perficitur, non potest dici peccatum, et quod peccatum non est, solvi inter peccata credi non debet, eritque, integrum estimare aboleri non posse nomen prioris uxoris, cum non sit dimissum pro peccato, quod ex Dei voluntate sit completum.

5 hereditatis bis scr. Aa^{9c}

(D.26 c.4) Item Ambrosius in libro de offitiis.

IN BAPTISMATE CULPA DIMITTITUR, NON LEX CONIUGII ABOLETUR.

Una tantum, nec repetita nobis copula permittitur, et
 5 in ipso coniugio lex est, non iterare coniugium, nec secunde coniugis coniunctionem. Quod plerisque mirum videtur, cum etiam ante baptismum iterata coniugia electioni muneris et prerogative ordinationis impedimenta generent, cum etiam delicta obesse non soleant si lavacri remissa fuerint sacramento. Sed intelligere debemus, quia
 10 baptismo culpa dimitti potest, lex aboleri non potest. In coniugio non culpa, sed lex est. Quod culpe est igitur, in baptismo relaxatur: quod legis, in coniugio non solvitur. Quomodo autem potest hortator esse viduitatis, qui ipse
 15 coniugia frequentaverit?

(D.26 d.p.c.4) ¶Iohannes etiam Baptista, dum Herodem ab incestu prohiberet dicens: "Non licet tibi habere uxorem fratris tui," evidenter ostendit, inter infideles
 20 coniugia esse. Unde datur intelligi, quod bigami dicuntur non solum qui post baptismum coniugia frequentant, sed etiam qui ante baptismum unam, et post baptismum alteram habuisse probantur. **(D.27 d.a.c.1)** Quod autem unius uxoris vir episcopus iubetur eligi, queritur, an de tempore ordinationis hoc sit accipiendum, ut tempore sue administrationis eius copula possit fungi, quam unicam et virginem sibi desponsavit. Hoc Martinus papa prohibet dicens:

Fr. 98

(D.27 c.1) NON ORDINETUR DIACONUS, NISI CASTITATEM PROFESSUS FUERIT.

Diaconus qui eligitur, si contestatus fuerit pro accipiendo matrimonio, et se dixerit in castitate permanere
 30 non posse, hic non ordinetur. Quod si in ordinatione tacerit et ordinatus fuerit, et postea matrimonium desideraverit, alienus sit a ministerio et vacet a clero.

(D.27 d.p.c.1) ¶Hac auctoritate datur intelligi, quod
 35 illi, qui habent uxores vel accipere volunt, nec diacones, nec sacerdotes fieri possunt, nisi continentiam profiteantur. **(§ 1)** Si vero diaconus a ministerio cessare voluerit, contracto matrimonio licite potest uti. Nam etsi in ordina-

4 Una – 15 frequentaverit Ivo, *Decretum* 8.291; *Coll. Trip.* 3.15.107; *Panormia* 6.64 29 Diaconus – 33 clero Martinus Bracarenensis, *Capitula* 39 (ed. Vives, 97). Ivo, *Decretum* 6.376; *Coll. Trip.* 2.53(47).39; *Panormia* 3.97

tione sua castitatis votum obtulerit, tamen tanta est vis in sacramento coniugii, quod nec ex violatione voti potest dissolvi coniugium ipsum.

Unde Augustinus in libro de bono coniugali ad Iulianum:

(D.27 c.2) NUBENTES POST VOTUM NON SUNT ABINVICEM SEPARANDI.

Quidam nubentes post votum adulteros asserunt. Ego autem dico, quod graviter peccant qui tales dividunt.

Fr. 99 **(D.27 c.3)** Item Theodorus.

DE EODEM.

Si vir votum virginitatis habens adiungitur uxori, postea non dimittat uxorem, sed tribus annis peniteat.

(D.27 c.4) DAMPNABILE EST VOVENTIBUS VELLE NUBERE.

Voventibus virginitatem non solum nubere, sed etiam velle dampnabile est.

(D.27 c.5) Idem contra Iovinianum.

DAMPNATIONEM HABEBIT, SI NUPSERIT, QUE VIRGINITATEM VOVIT.

Si nupserit virgo, non peccat: non illa virgo, que semet cultui divino dedicavit. Harum enim si qua nupserit, habebit dampnationem, quia primam fidem irritam fecit.

(D.27 c.6) Item Nicolaus.

QUE SANCTIMONIALEM SE ESSE FINGIT NON VALET NUBERE.

Quod interrogasti de femina, que post obitum mariti sui sacrum velamen super caput suum inposuit, et finxit se sub eodem velamine sanctimoniam esse, postea vero ad nuptias rediit: bonum mihi videtur, quia per ypocrisim ecclesiasticam regulam conturbare voluit, et non legitime in voto suo permansit, ut penitentiam agat de illusionem

8 Quidam – 9 dividunt *Caput incertum.* **12 Si – 13 peniteat** (ed. Finsterwalder, *Canones*). **16 Voventibus – 17 est** *Caput incertum.* **21 Si – 23 fecit** Hieronimus, *Adversus Iovinianum* 1.13 (ed. PL 23.229C). Ivo, *Decretum* 7.124; *Coll. Trip.* 3.13(15).8(a); *Panormia* 3.192(a). **27 Quod – 72: 2 inchoavit** Nicolaus I, *Ep.* 146 (J³ 6117; JE 2844; ed. 47.663.29-34). Ivo, *Decretum* 7.65/7.152; *Coll. Trip.* 3.12.6; *Panormia* 3.205

4 bono – Iulianum]

nefanda, et revertatur ad id, quod spondit, et in sacro ministerio permaneat, quod inchoavit.

(D.27 c.8) Item Calixtus papa.

5 IN SACRIS ORDINIBUS CONSTITUTI, NON DUCANT UXORES: ET SI DUXERINT, SEPARENTUR.

10 Presbiteris diaconibus, subdiaconibus et monachis concubinas habere, seu matrimonium contrahere penitus interdiciamus; contracta quoque matrimonia ab huiusmodi personis disiungi, et personas ad penitentiam debere redigi, iuxta sacrorum canonum diffinitionem iudicamus.

15 **(D.27 d.p.c.8)** ¶ Hic distinguendum est, quod voventium alii sunt simpliciter voventes, de quibus Augustinus et Theodorus locuti sunt, alii sunt, quibus post votum accedit benedictio consecrationis, vel propositum religionis, de quibus Ieronimus et Nicolaus et Calixtus scripserunt. Unde contra eundem Iovinianum Ieronimus scribens, ait:

(D.27 c.9) INCESTE SUNT VIRGINES, QUE POST CONSECRATIONEM NUBUNT.

20 Virgines, que post consecrationem nupserint, non tam adultere sunt, quam inceste.

25 **(D.28 d.a.c.1)** ¶ Ecce ostensum est, quod nolentes continentiam, nec ad subdiaconatum, nec ad superiores gradus conscendere possunt. Unde ad subdiaconatum accedentes, non sine voto castitatis iubentur admitti, auctoritate B. Gregorii, qui scribens Petro subdiacono ait:

Fr. 100

(D.28 c.1) NON FIAT SUBDIACONUS, QUI SE CASTE VICTURUM NON PROMITTIT.

30 Nullum facere subdiaconum presumant episcopi, nisi qui se victurum caste promiserit: quia nullus debet ad ministerium altaris accedere, nisi cuius castitas ante susceptum ministerium fuerit approbata.

Fr. 101

(D.28 c.6) Item ex concilio Arelatensi II

6 Presbiteris – 10 iudicamus Conc. Lateranense I (a. 1123) 21 (ed. Gresser, COGD 2.1.94.116-119). Anselmus A' 4.62 **20 Virgines – 21 inceste** Ivo, *Decretum* 7.124; *Coll. Trip.* 3.13.8; *Panormia* 3.192 **29 Nullum – 32 approbata** Gregorius I, *Registrum* 1.42 (J³ 2128; JE 1112; ed. Norberg, CCSL 140.54.173-174, 55.181-182; ed. Ewald, MGH Epp. 1.67.25, 31-32). Anselmus(AD) 8.14; **Coll. Trip.* 1.57(55).60; *Panormia* 3.89; *Coll. 3 libr.* 3.26.11

IN CONIUGIO CONSTITUTUS AD SACERDOTIUM ASSUMI
NON DEBET.

Assumi aliquem ad sacerdotium in coniugii vinculo
constitutum non oportet, nisi fuerit promissa conversio.

(D.28 c.7) Item ex eodem III 5

NON ORDINENTUR DIACONI, QUI CASTITATEM NON
PROFITENTUR.

Preterea placuit, ut deinceps non ordinentur diacones
coniugati, nisi qui prius conversionis proposito confessi
fuerint castitatem. 10

(D.28 d.p.c.7) ¶ Verum illa priori auctoritate diaconi-
bus videtur permitti coniugium, cum ad sacerdotium tan-
tum coniugati prohibentur assumi. Porro sequenti videtur
permitti subdiaconibus, cum de diaconibus specialiter
precipitur, ut sine probatione castitatis non ordinentur. 15
Hoc idem in Anchiritana Sinodo videtur esse permissum,
in qua sic statutum est:

(D.28 c.8) DIACONI NON PROHIBEANTUR A MINISTE-
RIO PRO NUPTIIS, SI IN ORDINATIONE DICUNT, SE CONTI-
NERE NON POSSE. 20

Fr. 103 Diaconi quicumque ordinantur, si in ipsa ordinatione
protestati sunt, dicentes, se velle habere uxores, nec posse
se continere, hi, si postea ad nuptias venerint, maneat in
ministerio, propterea quod his licentiam dederit episco-
pus. Quicumque sane tacuerint, et susceperint manus
inpositionem professi continentiam, si postea ad nuptias
convenerint, a ministerio cessare debent. 25

(D.28 c.9) Item ex concilio Neocesariensi.

PRESBITER DUCENS UXOREM, AB ORDINE DEPONATUR.

Presbiter si uxorem duxerit, ab ordine illum deponi
debere. Quod si fornicatus fuerit, vel adulterium commise- 30

3 Assumi – 4 conversio Conc. Arelatense (a. 442-506) 2 (ed. Munier, CCSL 148.114.3-4). *Coll. Trip. 2.27(24).2 **8 Preterea – 10 castitatem** Conc. Arausicanum (a. 441) 21 (ed. Munier, CCSL 148.84.90-92). *Coll. Trip. 2.29(26).10 **21 Diaconi – 27 debent** Conc. Ancyritanum (a. 314) 10 (*Isidori vulgata*; ed. Turner, EOMIA 2.1.80.1-12, col. IV). *Coll. Trip. 2.2.1; cf. *Panormia* 3.87; *Polycarpus* 4.32.73 **30 Presbiter – 74: 2 oportet** Conc. Neocaesariensi (a. 314-325) 1 (*Isidori vulgata*; ed. Turner, EOMIA 2.1.118.1-6, col. IV). *Coll. Trip. 2.3.1; *Panormia* 3.91; *Polycarpus* 6.8.15; *Coll. 3 libr.* 3.12.4; cf. Ivo, *Decretum* 6.185

rit, extra ecclesiam abici et ad penitentiam inter laicos redigi oportet.

(D.28 c.10) Item Gregorius.

5 DE EO, QUI RELICTAM CUIUSDAM DIACONI DUXIT UXOREM.

10 Quia sunt culpe, in quibus culpa est relaxare vindictam, querenda est semper veritas, ut inquiri debeat, utrum accusatum noxa condempnet, an a pena innocentia patefacta subducatur. Itaque pervenit ad nos, Fantinum defensorum ultionem exercere in Petrum latorem presentium voluisse, pro eo, quod (quantum dicitur) relictam cuiusdam diaconi, tempore quo conductor fuerit, marito traderit. Sed quoniam iste coniugem diaconi asserit non fuisse, dicens, nec eam virginem ad eum venisse, denique
15 nec religiosam vestem mutasse, postquam ille in sacro ordine promotus est, adiciens etiam, priusquam ad diaconem veniret et postea, illam prava opinione vixisse: Ideo fraternitatem tuam his hortamur affatibus, ut cum Dei, sicut decet, timore causam hanc subtili omnino investigatione perquiras et, si in coniugio diaconi mulierem, de qua
20 agitur, fuisse constiterit, et suprascriptus lator memorato defensori et rectori patrimonii ad vindictam modis omnibus tradatur, et cum competenti emendatione hi, qui male sociati sunt, disiungantur. Si vero in eius coniugio non fuerit, memoratum Fantinum ex nostro mandato commo-
25 nere te volumus, ut ei facere nil presumat, nec falsa illum accusatione in aliquo pregravet.

(D.28 c.13) Item Pelagius Cetego patricio.

30 CUIUSDAM EPISCOPI ORDINATIO DIFFERTUR, QUIA UXOREM HABET ET FILIOS.

35 De Siracusane urbis antistite optaveramus in ipso initio glorie vestre desiderii obedire, nisi nos multiplex ratio ipsius non paucis temporibus ordinationem differre sacerdotii coegisset, ob hoc, quod vel persone qualitas (sicut et vos nostis melius), vel superstes uxor aut filii (per quos ecclesiastica solet periclitari substantia), nostros

6 Quia – 27 pregravet Gregorius, *Registrum* 14.5 (J³ 3072: JE 1918; ed. Norberg, CCSL 140A.xx.xx-xx; ed. Ewald, MGH Epp. 2.423.28-424.12). Ivo, *Decretum* 9.126.1; **Coll. Trip.* 1.57(55).68; *Coll. 3 libr.* 2.32.163 **31 De – 75: 22 relicturus** Pelagius I, *Ep.* 33.2-5 (J³ 1931; JK 922; ed. Gassó et Batlle, 90.5-91.30). **Coll. Trip.* 1.56(54).12 **De – 75: 21 sociaret** Anselmus 6.40 (ed. Thaner, 287-288).

animos diutius ab eius ordinatione suspenderet. Et quantum ad cautelam humanam pertinet, integro anno pene distulimus, opinantes, quod in melius Siracusanorum provenire posset electio. Sed quia in voluntatis sue proposito inrevocabiliter perstiterunt, et nullus est alius repertus in ecclesia eadem, nisi longioribus adhuc temporum differretur spatiis; ne paulo amplius insanirent (sicut filii vestri viri magnifici pretoris testificatione didicimus), inter huiusmodi ambiguitates illud consultius iudicavimus faciendum, ut congrua providentia causam, propter quam principalis constitutio habentem filios et uxorem ad episcopatus ordinem promoveri prohibet, salva dispositione concilii muniremus. Qua de re summo studio ab eodem Siracusane urbis episcopo priusquam a nobis contingeret ordinari, huiusmodi exegimus cautionem, per quam et suam fateretur, quantula esset, presentis temporis habita rerum descriptione substantiam, et nichil umquam per se, aut per filios et uxorem, sive quamlibet propinquam aut domesticam vel extraneam forte personam de rebus audeat usurpare ecclesie, et universa sui episcopatus quesita tempore ecclesie sue dominio sociaret, nichil ultra id, quod modo descriptum est, suis filiis vel heredibus relicturus.

(D.28 d.p.c.13) ¶ Ecce hac auctoritate electus in episcopatum prohibetur habere uxorum et filios. Eligi autem ad episcopatum non debet, nisi aut sacerdos aut diaconus; subdiaconus vero non, nisi necessitate cogente. Sive ergo presbiter sive diaconus sive subdiaconus fuerit, apparet, quod in prefatis ordinibus constituti licite matrimonio possunt uti. (§ 1) Quia ergo auctoritate Gregorii, qui relictam diaconi marito tradidit, puniendus est; item in Neocesariensi concilio presbiter ducens uxorem, non diaconus, iubetur deponi; item in Anchiritana sinodo diaconi, qui in ordinatione sua dicunt, se velle habere uxores, si postea ad nuptias venerint, non prohibentur a ministerio: patet, quod nec diaconi, nec subdiaconi sunt prohibendi a coniugio. Sed quod de electione obicitur, verum quidem est in episcopatum non eligendum, nisi in sacris ordinibus constitutum; sed ipsum uxorem habere et filios, non repugnat premissis auctoritatibus de continentia clericorum.

29 constituti //stituti *codex Fd mutilus his cum litteris incipit* | **matrimonio Fd]**

28 post subdiaconus *litt. una duaeve eras. Aa*

(§ 2) In laicali enim habitu, vel in minoribus ordinibus constitutus potuit habere uxorem et filios: postea ex consensu uxoris continentiam professus subdiaconatum vel diaconatum vel presbiterii gradum adeptus fuerat, et tamen uxori et filiis ipsum necessaria subministrare oportebat. (§ 3) Illud autem Gregorii duobus modis solvitur: vel quia ecclesia illa, cui diaconus ille militaverat, nondum continentie votum susceperat in diaconibus et reliquis ministris; vel quia (sicut de electo in episcopum supra scriptum est) ante subdiaconatum memoratus diaconus eam in uxorem duxerat. (§ 4) Illud autem Neocesariensis et Anchiritane sinodi vel ex tempore, vel ex loco intelligitur: ex tempore, quia nondum introducta erat continentia ministrorum altaris; ex loco quia utraque synodus orientalis est, et orientalis ecclesia non suscipit generale votum castitatis. Hoc tamen diligenti observatione custodit, ut post adeptum sacerdotium, defuncta priore uxore, cum qua sacerdos factus fuerat, si alteram duxerit, deponatur. Item opponitur illud, quod legitur in canone Apostolorum:

(D.28 c.14) PRESBITER CAUSA RELIGIONIS NON CONTEMPNAT PROPRIAM UXOREM.

Si quis docuerit, sacerdotem sub obtentu religionis propriam uxorem contempnere, anathema sit.

(D.28 c.15) Item ex concilio Gangrensi.

ANATHEMA SIT, QUI PRESBITERUM CONIUGATUM OCCASIONE NUPTIARUM DISCERNIT.

Si quis discernit presbiterum coniugatum, tanquam occasione nuptiarum quod offerre non debeat, et ab eius oblatione ideo abstinet, anathema sit.

(D.28 c.16) Item ex VI Sinodo.

AB OFFITIO ABSTINEAT PRESBITER NON LEGALIBUS NUPTIIS DETENTUS.

Presbiterum, non legalibus nuptiis detentum, cathedram quidem habere, sed ab offitio abstinere precipimus.

Fr. 106

23 Si – 24 sit cf. *Canones apostolorum* 6 (ed. Turner, EOMIA 1.10-11); cf. *Berardi* 1.12. Ivo, *Decretum* 5.184; *Panormia* 3.113; *Polycarpus* 4.6.3; *Coll. 3 libr.* 2.17.16/3.48.3 28 Si – 30 sit Conc. Grangrense (a. 342) 4 (ed. COGD); Ivo, *Decretum* 2.128; **Coll. Trip.* 2.4.4; *Coll. 3 libr.* 2.17.21. 34 Presbiterum – 77: 11 est Concilium in Trullo (a. 692) 4 (ed. xxxix, COGD 1.233 CHECK!). **Coll. Trip.* 2.13(11).12(11)

Sufficit enim huiusmodi ei indulgentia, quia benedicere aliis eum, qui vulnera sua debet curare, consequens non est. Benedictio enim sanctificationis traditio est. Qui vero hanc non habet propter delictum ignorantie, quomodo aliis tradet? Non enim publice neque private benedicat, nec corpus Domini dispenset aliis, nec alio modo ministret; sed sufficiat ei, quod presidet, et inploret a Deo, ut dimittatur ei iniquitas ignorantie sue. Manifestum est autem, quod et huiusmodi non legitime nuptie solventur, et nullatenus vir accessum habeat ad eam, propter quam sacro ministerio privatus est.

(D.28 c.17) Item Nicolaus ad consulta Bulgarorum.

DE PRESBITERIS NON EST LAICIS IUDICANDUM.

Consulendum decernitis utrum presbiterum habentem uxorem debeatis sustentare et honorare, an a vobis proicere. In quo respondemus: Quoniam licet ipsi sint valde reprehensibiles, vos tamen Deum convenit imitari, qui solem suum facit oriri super bonos et malos. Deicere enim a vobis ideo non debetis, quoniam nec ludam Dominus, cum esset mendax discipulus, a numero apostolorum deiecit. Verum de presbiteris vobis, qui laici estis, nec iudicandum est, nec de vita eorum quicquam investigandum; sed episcoporum iudicio, quicquid illud sit, est reservandum.

Fr. 106 (D.29 d.a.c.1) ¶ Sed notandum est, quod secundum Ysidorum pleraque capitula ex causa, et loco, et tempore, consideranda sunt. (D.30 d.a.c.1) Illud autem, quod in canone apostolorum, et in Gangrensi concilio, et in VI sinodo legitur, ex causa consideratur et ex tempore. Causa fuit heresis Manicheorum, que coniugium detestabatur. (D.31 d.a.c.1) Tempus quia nondum erat institutum, ut sacerdotes continentiam servarent. Unde Gregorius scribit Petro subdiacono Sicilie:

(D.31 c.1) QUI CASTITATEM NON PROMISIT, AB UXORE SUA SEPARARI NON COGATUR.

Bc 44vb Ante triennium omnium ecclesiarum subdiaconi Sicilie prohibiti fuerant, ut more Romane ecclesie suis uxoribus nullatenus misceantur. Quod mihi durum atque incompetens videtur, ut, qui usum continentie non invenit, neque

14 Consulendum – 23 reservandum Nicolaus I, *Ep.* 99.70 (J³ 6021; JE 2812; ed. Perels, MGH Epp. 6.592.3-10). Ivo, *Decretum* 2.82; **Coll. Trip.* 1.64(62).60; *Panormia* 5.12 35 Ante – 78: 14 approbata **Panormia* 3.89; *Polycarpus* 4.32.39

castitatem promisit, compellatur a sua uxore separari, atque per hoc (quod absit) in deterius cadat. Inde videtur mihi, ut a presenti die episcopis omnibus dicatur, ut nullum facere diaconum presumant, nisi qui se victurum caste promiserit, quatenus et preterita mala que proposito mentis appetita non sunt, violenter non exigantur et futura caute caveantur. (§ 1) Qui vero post eandem prohibitionem, que ante triennium facta est, continenter cum suis coniugibus vixerint, laudandi atque remunerandi sunt, atque ut in bono suo permaneant exhortandi. (§ 2) Eos autem, qui post prohibitionem factam a suis se uxoribus continere noluerint, ad sacrum ordinem nolumus promoveri, quia nullus debet ad altaris ministerium accedere, nisi cuius castitas ante susceptum ministerium fuerit approbata.

(D.31 d.p.c.1) ¶Causa vero huius institutionis mundicia fuit sacerdotalis ut libere cunctis diebus orationi possent vacare. Si enim (ut Apostolus ait) ab uxoribus est cessandum, ut expeditius orationi vacemus, ministris itaque altaris, quibus cotidiana necessitas orandi incumbit, numquam coniugali offitio vacare permittitur. Unde Beda super Lucam ait:

(D.31 c.2) SACERDOTIBUS SEMPER CASTITAS OBSERVANDA PRECIPITUR.

Sacerdotibus, ut semper valeant altari assistere semper ab uxoribus continendum, semper castitas observanda precipitur.

(D.31 c.3) Item in concilio Cartaginensi II

Fr. 112

QUI DIVINIS SACRAMENTIS DESERVIUNT, CONTINENTES ESSE OPORTET.

Episcopos, presbiteros diacones ita ut placuit, et decet sacrosanctos antistites aut sacerdotes, aut Levitas, vel qui sacramentis divinis inserviunt, continentes esse decet in omnibus.

(D.31 c.4) Item Innocentius I Victricio Rotomagensi episcopo.

SACERDOTES ET LEVITE SUIS NON MISCEANTUR UXORIBUS.

25 Sacerdotibus – 27 precipitur *Panormia 3.92 31 Episcopos – 34 omnibus Conc. Cartaginense (a. 390) 2 (ed. Munier, CCSL 149.13.29-33). Coll. Trip. 2.19(16).1; *Panormia 3.93

Tenere debet ecclesia omni modo, ut sacerdotes et Levite cum uxoribus suis non misceantur, quia ministerii quotidiani necessitatibus occupantur. Scriptum est enim: “Sancti estote, quoniam sanctus sum, Dominus Deus vester.” Nam priscis temporibus anno vicis sue de templo non discedebant (sicut de Zacharia legimus, nec domum suam omnino tangebant, quibus utique propter sobolis successionem usus fuerat relaxatus, quia ex alia tribu et preterquam ex semine Aaron ad sacerdotium nullus accedere precipiebatur: quanto magis hi sacerdotes et Levite pudicitiam ex die ordinationis sue observare debent, quibus vel sacerdotium, vel ministerium sine successione est, nec preterit dies, qua vel a sacrificiis divinis, vel a baptismatis officio vacent?

(D.31 c.6) Idem Exsuperio Tolletano episcopo. 15

QUI AB UXORIS OFFITIIS ABSTINENT, AD SACRIFICIA ADMITTANTUR.

Eos ad sacrificia admitti fas sit, qui vel cum uxore non exercent officium carnale.

Fr. 113 **(D.31 c.7)** Item Ieronimus contra Iovinianum. 20

SACERDOTI, CUI SEMPER EST ORANDUM, SEMPER EST MATRIMONIO CARENDUM.

Si laicus et quisque fidelis non potest orare, nisi careat officio coniugali, sacerdoti, cui semper offerenda sunt sacrificia, semper orandum est; si semper orandum est, semper ergo matrimonio carendum. 25

(D.31 d.p.c.7) ¶ Quod autem Manicheorum causa de coniugio sacerdotum illud supra dictum sit, ex Gangrensi concilio apparet, in quo sic statutum legitur:

(D.31 c. 8) ANATHEMA SIT, QUI NUPTIAS VITUPERAT. 30

Si quis vituperat nuptias, et dormientem cum viro suo fidelem ac religiosam detestatur aut culpabilem estimat, velut que regnum Dei introire non possit, anathema sit.

(D.31 c.9) Item ex eodem.

DE EODEM. 35

1 Tenere – 14 vacent Ivo, *Decretum* 6.94; *Coll. Trip.* 1.40(38).21; **Panormia* 3.94 **18 Eos – 19 carnale** **Panormia* 3.95 **23 Si – 26 carendum** **Panormia* 3.96

Quicumque virginitatem custodiens aut continentie studens, velut horrescens nuptias, nec propter hoc, quod bonum et sanctum est, nomen virginitatis assumit, anathema sit.

5 (D.31 d.p.c.9) ¶Potest et aliter intelligi illud, quod in canone apostolorum legitur, ut iste sit sensus capituli: "Si quis docet sacerdotem uxorem suam contempnere," non uxorem quam in sacerdotio accepit, sed quam, dum esset
10 adhuc laicus vel in minoribus ordinibus constitutus, sibi copulavit, cum qua continentiam professus est, cum ad sacros ordines conscenderet quam nullus debet contempnere, hoc est, ab animo et cura sua abicere, quin ei necessaria provideat. Probatum autem hec interpretatio auctoritate Leonis pape, qui scribens Rustico Narbonensi episcopo ait:
15

(D.31 c.10) MINISTRIS ALTARI EPISCOPIS ET PRESBITERIS EADEM LEX EST CONTINENTIE.

Lex continentie eadem est altaris ministris, que episcopis aut presbiteris, qui cum essent laici sive lectores, licite
20 et uxores ducere, et filios procreare potuerunt; sed cum ad predictos pervenerunt gradus, cepit eis non licere quod licuit. Unde, ut de carnali fiat spirituale coniugium, oportet eos nec dimittere uxores, sed qui habent sic habere videantur quasi non habeant, quo et salva sit caritas conubiorum, et cessent opera nuptiarum.
25

(D.31 c.11) Item Leo IX contra epistolam Nicete abbatis.

Fr. 114

EPISCOPUS VEL PRESBITER UXOREM PROPRIAM A SUA CURA NON ABICIAT.

30 Omnino confitemur, non licere episcopo, presbitero, diacono, propriam uxorem causa religionis abicere a cura sua, sed ut ei victum et vestitum largiatur, sed non ut cum illa ex more carnaliter iaceat. Sic et sanctos apostolos legimus egisse, B. Paulo apostolo dicente: "Numquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi,
35 sicut frater Domini et Cephas?" Vide insipiens, quia non dixit: numquid non habemus potestatem sororem mulierem "amplectendi?" sed "circumducendi," scilicet ut mer-

18 Lex – 25 nuptiarum Anselmus 6.185; Ivo, *Decretum* 6.68; *Coll. Trip.* 1.45(43).10; **Panormia* 3.106; *Polycarpus* 4.32.23; *Coll. 3 libr.* 2.14.46 30
Omnino – 81: 2 coniugium **Panormia* 3.115.2

cede predicationis sustentaretur ab eis, nec tamen deinceps foret inter eos ulterius carnale coniugium.

(D.31 d.p.c.11) ¶ (§ 1) Ut igitur ex his auctoritatibus apparet, sacerdotes, uxoribus, quas in laicali habitu vel in minoribus ordinibus constituti sibi legitime copularunt, necessaria subministrare, debita vero reddere non valent. **(§ 2)** Sed obicitur illud Tripartite ystorie: 5

(D.31 c.12) DISSUASU PAHFNUCII NICENA SINODUS NON CONSTITUIT, NE PRESBITERI CUM SUIS UXORIBUS DORMIRENT. 10

Nicena sinodus volens corrigere vitam hominum in ecclesiis commorantium, posuit leges, quas canones vocamus, in quorum tractatu videbatur aliquibus introducere legem, ut episcopi, presbiteri, diaconi, subdiaconi cum coniugibus, quas ante consecrationem duxerunt non dormirent. Surgens autem Pahfnucius confessor contradixit, honorabiles confessus nuptias, et castitatem dicens esse cum propria coniuge concubitum, suasitque concilio, ne talem ponerent legem, gravem esse asserens causam, que aut ipsis aut eorum iugalibus occasio fornicationis existeret. Et hoc quidem Pahfnucius (licet nuptiarum esset inexpertus) exposuit, sinodusque laudavit sententiam eius, et nichil ex hac parte sancivit, sed hoc in uniuscuiusque voluntate, non necessitate permisit. 15 20

(D.31 c.13) Item VI Sinodus. 25

NON IN PERPETUUM, SED TEMPORE OBLATIONIS A COMPLEXU SUARUM UXORUM SACERDOTES ABSTINEANT.

Fr. 115 Quoniam in Romani ordine canonis esse traditum cognovimus, eos, qui ordinati sunt diaconi vel presbiteri, confiteri, quod iam non suis copulentur uxoribus: antiquum sequentes canonem apostolice diligentie et constitutionis, sacrorum virorum legales nuptias amodo valere volumus, nullo modo cum uxoribus suis eorum conubia dissolventes, aut privantes eos familiaritate ad invicem in tempore oportuno. Quicumque ergo dignus inventus fuerit subdiaconali ordinatione, aut diaconali, aut sacerdotali, hi nullo modo prohibeantur ad talem ascendere gradum pro uxoris sue cohabitatione; nec in tempore ordinationis 30 35

11 Nicena – 24 permisit *Panormia 3.85 **28 Quoniam – 82: 10 deponatur** *Panormia 3.86

sue profiteri cogantur, quod abstinere debeant a legalis uxoris familiaritate. Item: (§ 1) Oportet eos, qui altari ministrant, in tempore oblationis sanctorum continentes esse in omnibus, ut a Deo possint consequi que simpliciter postulant. (§ 2) Si quis igitur presumpserit contra apostolicos canones aliquos presbiterorum, diaconorum privare a contactu et communione legalis uxoris sue, deponatur. (§ 3) Similiter et presbiter aut diaconus, qui religionis causa uxorem suam expellit, excommunicetur; si vero in hoc permanserit, deponatur.

(D.31 d.p.c.13) ¶Hoc autem ex loco intelligendum est. Orientalis enim ecclesia, cui VI synodus regulam vivendi prescripsit, votum castitatis in ministris altaris non suscipit. Unde Stephanus papa ait:

15 (D.31 c.14) OCCIDENTALIS NON ORIENTALIS ECCLESIA CASTITATIS OBTULIT VOTUM.

Aliter se habet orientalium ecclesiarum traditio, aliter huius sancte Romane ecclesie. Nam eorum sacerdotes, diaconi atque subdiaconi matrimonio copulantur; istius autem ecclesie vel occidentalium nullus sacerdotum a subdiacono usque ad episcopum licentiam habet coniugium sortiendi.

(D.31 d.p.c.14) ¶Similiter et capitulum Nicolai ex loco consideratur, quia gens Bulgarorum noviter conversa ad fidem propositum sacre religionis ex integro assumere nondum didicerat. (§ 1) Quod autem in c. VI synodi presbiter non legitimis nuptiis detentus punitur, non legales nuptie secunde intelligende sunt, a quibus auctoritate canonica quilibet sacerdos debet esse immunis. Illud autem Gangrensis concilii: "Si quis discernit presbiterum coniugatum" et cetera. similiter intelligendum est vel localiter traditum, vel coniugatum ab ea appellatum, quam ante tempus sue ordinationis duxerat. (§ 2) Illud quoque Martini pape: "Si subdiaconus secundam duxerit uxorem," non dissimiliter intelligendum est. primam enim uxorem ante subdiaconatum habere permittitur, qua defuncta vel castitatem professa promovetur iste ad subdiaconatum. Promotus autem, si secundas desideraverit nuptias, sententie Martini pape subiacebit. (D.32 d.a.c.1)

Fr. 116

17 Aliter – 22 sortiendi *Panormia 3.84

1 legalis legalibus Aa^z

Servanda est ergo continentia ab omnibus in sacris ordinibus constitutis. Unde Leo papa ait:

(D.32 c.1) NEQUE ETIAM SUBDIACONIS CONUBIUM CONCEDITUR.

Cum sacerdotum tam excellens est electio, ut hec, que in aliis membris ecclesie non vocantur ad culpam in illis tamen habeantur illicita. Cum enim extra clericorum ordinem constitutis nuptiarum societati et filiorum procreationi studere sit liberum, ad exhibendam tamen perfecte continentie puritatem nec subdiaconibus carnale quidem conubium conceditur, ut et qui habent sint tamquam non habentes, et qui non habent permaneant singulares. Quod si in hoc ordine, qui quartus extat a capite, dignum est custodiri, quanto magis in primo, vel secundo tertio servandum est, ne aut levitico aut presbiterali honore, aut episcopali excellentia quisquam idoneus existimetur qui se a voluptate luxurie nec dum refrenasse detegitur.

(D.32 c.3) Item Gregorius Augustino Anglorum episcopo

EXTRA SACROS ORDINES CONSTITUTI DUCANT UXORES ET AB ECCLESIA STIPENDIA ACCIPIANT.

Si qui vero sunt clerici extra sacros ordines constituti, qui se non possunt continere, sortiri uxores debent, et stipendia sua exterius accipere, quia et de eisdem Patribus novimus scriptum, quod dividebatur singulis, prout cuique opus erat. De eorum ergo stipendio cogitandum atque providendum est, et sub ecclesiastica regula tenendi sunt, ut bonis moribus vivant, et canendis psalmis invigilent, et ab omnibus illicitis et cor et linguam et corpus Deo auctore conseruent.

(D.32 c.4) Item Nicolaus papa Adoni Viennensi Archiepiscopo.

SUBDIACONO UXOREM DUCERE NON LICET.

De illo clerico Alwico nomine, quem per ordines ecclesiasticos usque ad subdiaconatum vixisse dicitis, cur vestra auctoritate uxorem duxerit, miramur, eo quod nulli umquam (exceptis illis, quibus ecclesiastica regula habere permittit) uxorem ducendi licentiam damus.

5 Cum – 17 detegitur Ivo, *Decretum* 6.98; **Coll. Trip.* 1.45(43).48 **22 Si – 30 conseruent** Ivo, *Decretum* 6.86; **Coll. Trip.* 1.57(55).87 **34 De – 38 damus** Ivo, *Decretum* 6.119; **Coll. Trip.* 1.64(62).45

(D.32 c.6) Item Alexander II

NON EST AUDIENDA MISSA PRESBITERI, QUI CONCUBINAM HABET.

5 Preter hoc autem precipiendo mandamus, ut nullus
missam audiat presbiteri, quem scit concubinam habere
indubitanter vel subintroductam mulierem. Unde etiam
sancta synodus hec a capite sub excommunicatione statuit,
10 dicens: **(§ 1)** Quicumque sacerdotum, diaconorum, subdiaconorum post constitutum beate memorie predecessoris
nostri sancti pape Leonis aut Nicolai de castitate clericorum, concubinam palam duxerit, vel ductam non reliquerit,
15 ex parte omnipotentis Dei et auctoritate apostolorum principum Petri et Pauli precipimus et omnino contradicimus,
ut missam non cantet, nec evangelium legat nec epistolam ad missam neque in presbiterio cum his ad divina offitia, qui prefate constitutioni obedi-
20 entes fuerint, maneat, neque partem ab ecclesia suscipiat. **(§ 2)** Precipientes etiam statuimus, ut hi predictorum ordinum, qui
eisdem predecessoribus nostris obediens castitatem servaverint, iuxta ecclesias (sicut oportet religiosos clericos) simul manducent et dormiant, et quicquid eis ab ecclesia competit, hoc communiter habeant. Deinde, ut decime et primitie seu oblationes vivorum et mortuorum
25 ecclesiis Dei fideliter reddantur a laicis, et ut in dispositione episcoporum sint, quas qui retinuerint, a sancte ecclesie communionem separentur.

Fr. 118

(D.32 c.7) Item ex VI Sinodo.

QUI UXOREM DUCERE VOLUERIT, ANTE ORDINEM SUBDIACONATUS HOC FACIAT.

30 Si quis eorum, qui ad clerum accedunt, voluerit nuptiali iure mulieri copulari, hoc ante ordinem subdiaconatus faciat.

Fr. 120

(D.32 c.8) Item ex concilio Cartaginensi III

35 LECTORES AUT UXORES DUCANT, AUT CONTINENTIAM PROFITEANTUR.

Lectores cum ad annos pubertatis veniunt, cogantur aut uxores ducere, aut continentiam profiteri.

4 Preter – 26 separentur *Coll. Trip. 1.68(66).3 **30 Si – 32 faciat** Coll. Trip. 2.13(11).3; *Panormia 3.102 **36 Lectores – 37 profiteri** Conc. Cartaginense (a. 397) 18 (ed. Munier, CCSL149.38.114-116). Anselmus 7.133; Coll. Trip. 2.20(17).11; *Panormia 3.111; Coll. 3 libr. 2.17.19

(D.32 c.9) Item Gregorius Bonifatio episcopo Regitano.

SUBDIACONOS CONTINENTIAM OBSERVARE OPORTET.

Subdiaconibus tuis hoc, quod de singulis statuimus, decrevimus observari, nec illam diffinitionem nostram cuiusquam contumacia sinas aut temeritate corrumpi. 5

(D.32 c.10) Item Urbanus II in Sinodo apud Melfiam.

BENEFICIO ET OFFITIO CAREANT, QUI POST DIACONATUM UXORIBUS VACANT.

Eos, qui post diaconatum uxoribus vacare voluerint, ab omni sacro ordine removemus, offitio atque beneficio ecclesie carere decrevimus. Quod si ab episcopo commoniti non se correxerint, principibus indulgemus licentiam, ut eorum feminas mancipent servituti. Si vero episcopi consenserint eorum pravitatibus, ipsi offitii interdictione mulcentur. 10 15

(D.32 c.11) Item Dominico Grandensi patriarche.

EXCLUDENDI SUNT A SUORUM GRADUUM DIGNITATE SUBDIACONI, ET DEINCEPS, SI CONTINENTES ESSE NOLUERINT. 20

Erubescant impii, et aperte intelligant iudicio Spiritus sancti eos, qui in tribus sacris gradibus, presbiteratu, diaconatu, subdiaconatu positi, mulierculas non abiecerint et caste non vixerint, excludendos ab eorundem graduum dignitate. De manifestis quidem loquimur: secretorum autem cognitor et iudex est Deus. 25

(D.32 c.12) AD SACROS ORDINES NON ACCEDAT, NISI VIRGO, AUT PROBATE CASTITATIS.

Nemo ad sacrum ordinem permittatur accedere, nisi aut virgo, aut probate castitatis, et qui usque ad subdiaconatum unicam et virginem uxorem habuerit. 30

(D.32 c.13) Item in Cartaginensi concilio.

IN TRIBUS GRADIBUS CONSTITUTI ETIAM AB UXORIBUS ABSTINEANT.

4 Subdiaconibus – 6 corrumpi *Panormia 3.99 **10 Eos – 16 mulcentur** *Panormia 3.101 **21 Erubescant – 26 Deus** *Panormia 3.103 **29 Nemo – 31 habuerit** *Panormia 3.104

Placuit episcopos, presbiteros, diaconos, subdiaconos secundum priora instituta etiam ab uxoribus. Quod nisi fecerint ab ecclesiastico removeantur officio, ceteros vero clericos ad hoc non cogi sed uniuscuiusque ecclesie consuetudinem observari debere.

Fr. 121

(D.32 c.14) Item Leo contra epistolam Nicete Abbatis.

IN MINORIBUS ORDINIBUS CONSTITUTI UXORES DUCANT, NISI VOTO ET RELIGIOSO HABITU PROHIBEANTUR.

Seriatim et aperte prosequamur, quod sancta Romana ecclesia in gradibus clericorum ait. Clericos hostiarios, lectores, exorcistas, acolitos, si extra votum et habitum monachi inveniuntur et continentiam profiteri noluerint, uxorem ducere virginem cum benedictione sacerdotali permittit, non autem viduam aut repudiatam, quia propter hoc deinceps nec ad subdiaconatum provehi poterunt, nec laicus nisi virginem sortitus uxorem aut bigamus ad clericatum, vel si quis ex prefatis ordinibus desiderat, ad subdiaconatum ascendere non potest sine consensu uxoris sue, ut fiat de carnali deinceps spirituale coniugium, nemine eos cogente. Neque permittitur postea uxor iungi eidem marito suo carnaliter, nec cuiquam nubere in vita aut post mortem illius.

(D.32 c.15) Item ex concilio Calcedonensi.

NON LICEAT CLERICIS ALTERIUS SECTE UXOREM ACCIPERE.

Quoniam in quibusdam provinciis concessum est lectoribus et psalmistis uxores ducere, constituit sancta synodus, non licere cuiquam ex his accipere secte alterius uxorem.

(D.32 c.16) Item Niceni Concilii.

NON HABITENT CUM CLERICIS MULIERES, NISI QUE NATURALI FEDERE OMNEM SUSPICIONEM EXCLUDUNT.

Interdixit per omnia sancta synodus, non episcopo, non presbitero, non diacono, non subdiacono non alicui omnino, qui in clero est, licere subintroducendam mulierem

1 Placuit – 5 debere Cf. D.84 c.4 (2 rec.). Conc. Carthaginense (a. 401) 3 (ed. Munier, CCSL 149.201.652-657; cf. 126.255-259, 142.274-278 et 356.22-26). *Coll. Trip.* 2.22(19).3; **Panormia* 3.105. **9 Seriatim – 22 illius** **Panormia* 3.107. **26 Quoniam – 28 uxorem** *Coll. Trip.* 2.10.25; **Panormia* 3.110 **33 Interdixit – 87: 2 suspiciones** Anselmus 6.183; Ivo, *Decretum* 6.186; **Panormia* 3.112

habere, nisi forte aut matrem, aut sororem, aut amitam, aut etiam eas idoneas personas, que fugiant suspiciones.

(D.32 c.18) Item Gregorius in Dialogorum libro IV.

PRESBITER UXOREM SUAM QUASI SOROREM DILIGAT ET QUASI HOSTEM FUGIAT. 5

Presbiter quidam commissam sibi regebat ecclesiam cum magno timore Domini, qui ex tempore accepti ordinis presbiteram suam ut sororem diligens, sed quasi hostem cavens, ad se propius non sinebat accedere, eamque sibi appropinquare nulla occasione permittens, ab ea sibi communionem funditus familiaritatis abscidit. 10

(D.33 d.a.c.1) ¶ Ecce, quod in sacris ordinibus constituti uxores habere non possunt, vel si bigami aliqui inventi fuerint, ad sacros ordines ascendere non valent. Sed queritur, si quis preter uxorem concubinam habuerit, utrum in sacerdotem promoveri valeat? Talis a sacris ordinibus auctoritate canonum Apostolorum prohibetur, in quibus sic statutum legitur: 15

(D.33 c.1) SECUNDIS NUPTIIS POST BAPTISMA COPULATUS, AUT CONCUBINAM HABENS, AD SACRUM ORDINEM CONSCENDERE NON VALET. 20

Si quis post acceptum sacrum baptismum secundis fuerit nuptiis copulatus aut concubinam habuerit, non potest fieri episcopus, nec sacerdos, nec diaconus, aut prorsus ex numero eorum, qui ministerio sacro deserviunt. 25

(D.33 d.p.c.1) ¶ Deservientes sacro ministerio intelliguntur subdiaconi, qui calicem diacono offerunt, et acoliti, qui cum cereis diacones precedunt, unde ceroferarii dicuntur, qui etiam vinum et aquam preparando calici subministrant. Concubina intelligenda est preter uxorem, ut iste sit sensus capituli: "Si quis post acceptum sacrum baptismum secundis fuerit nuptiis copulatus, aut concubinam habuerit": distinguendum est, antequam uxorem duxerit, sive post mortem uxoris. Unde B. Gregorius ait: 30

(D.33 c.2) DUARUM MATRONARUM MARITUS POST BAPTISMUM CLERICUS NON ORDINETUR. 35

6 Presbiter – 11 abscidit *Panormia 3.114 **22 Si – 25 deserviunt**
 Canones apostolorum 17 ("mod." MB; ed. Turner, EOMIA 1.xxx.xx-xx).
 Anselmus 6.137; Ivo, *Decretum* 8.287; *Coll. 3 libr. 2.14.44

Maritum duarum matronarum post baptismum clericum non ordinandum censuimus; neque eum, qui unam quidem concubinam, vel meretricem in matrimonio assumpsit; nec illum, qui semetipsum abscidens quodlibet membrum indignatione aliqua vel iusto, vel iniusto tenore superatus truncaverit; nec illos qui usuras accepisse convincuntur, aut in scena luisse noscuntur; nec eum, qui publica penitentia mortalia crimina deflevit; neque illum, qui in furiam aliquando versus insanivit, vel afflictione diabolica vexatus est; neque eum, qui per emptionem ad imitationem Simonis Magi pecuniam obtulerit.

(D.33 c.6) Item Innocentius papa.

QUI TEMPORE BAPTISMI UXORES HABENT, SI POSTEA RELIGIOSE VIXERINT, CLERICI FIERI NON PROHIBENTUR.

Laici, qui habentes uxores baptizati sunt, ac sic se instituerunt ut in nullo opinio eorum vacillet, aut clericis iuncti sunt, aut monasteriis, ex quo baptizati sunt, adhaeserunt, si non concubinam, si non pellicem norunt, si in bonis operibus vigilaverint, non prohibentur huiusmodi ad clericatus sortem assumi.

(D.34 d.p.c.3) ¶ Concubina autem hic ea intelligitur, que cessantibus legalibus instrumentis unita est, et coniugali affectu asciscitur; hanc coniugem facit affectus, concubinam vero lex nominat. De hac dicitur in concilio Tolletano:

(D.34 c.4) QUI NON HABET UXOREM, LOCO ILLIUS CONCUBINAM LICET HABERE.

Is qui non habet uxorem et pro uxore concubinam habet, a communione non repellatur: tamen ut unius mulieris aut uxoris aut concubine sit coniunctione contentus.

(D.34 c.5) Item Ysidorus de distantia veteris et novi testamenti.

DE EODEM.

1 Maritum – 11 obtulerit Anselmus 7.22; Ivo, *Decretum* 8.295; *Polycarpus* 2.31.33; **Coll. 3 libr.* 2.14.33 **15 Laici – 20 assumi** Anselmus 7.39; Ivo, *Decretum* 6.95; *Coll. Trip.* 1.40(38).25; *Panormia* 3.45; *Polycarpus* 2.31.39; **Coll. 3 libr.* 2.14.23 **28 Is – 30 contentus** Conc. Toletanum I (a. 397-400) 17 (ed. Vives, 24). Ivo, *Decretum* 8.64; *Coll. Trip.* 2.38(35).9; *Panormia* 6.49

Christiano non dicam plurimas, sed nec duas simul habere licitum est, nisi unam tantum aut uxorem, aut certe loco uxoris (si coniux deest) concubinam.

Fr. 127 (D.34 d.p.c.6)¶Ceterum, si non talis concubina fuerit, et etas illius, de quo agitur, future incontinentie suspicionem auferre dignoscitur, apostolica concessione ad ordinem diaconatus provehi potest. Unde Pelagius papa scribit Florentino episcopo: 5

(D.34 c.7) QUI POST MORTEM UXORIS DE ANCILLA FILIOS HABUERIT DIACONUS FIERI PERMITTITUR. 10

Fraternitatis tue relatione suscepta, eius latorem secundas quidem nuptias expertum non fuisse didicimus, castitatem tamen eum priori non servasse coniugio designasti. Et quamvis multa sint, que in huiusmodi casibus observari canonice iubeat sublimitatis auctoritas: tamen quia defectus nostri temporis, quibus non solum merita, sed corpora ipsa hominum defecerunt, districtio illius non patitur manere censuram, et etas istius, de quo agitur, future incontinentie suspicionem auferre dignoscitur, ut ad diaconatus ordinem possit provehi, concessisse nos noveris. (§ 1) Micinam vero ancillam eius, de qua se post uxoris transitum filios habere confessus est, iubemus, ut tua dispositione cuicumque monasterio continentiam professura tradatur. 15 20

Fr. 128 (D.34 d.p.c.8)¶Quod ergo de pellice et meretrice apud Gregorium et Innocentium scribitur, propter spem future incontinentie constitutum esse creditur, quia difficile continentiam servat, qui se illicito concubitu maculare non metuit. Vel prohibetur ordinari, qui pellicem vel meretricem cognoverit maritali affectu, vel quia corrupta florem virginitatis amiserat vel quia meretricari non desinit, licet in uxorem ducatur. Utrumque enim inpedimentum cuilibet prestat, quo minus ad sacros ordines pertingere valeat. Unde Ylarius papa scribit, dicens: 25 30

(D.34 c.9) QUI VIRGINEM NON DUXIT UXOREM, AD SACROS ORDINES NON ACCEDAT. 35

1 Christiano – 3 concubinam Ivo, *Decretum* 8.66; *Panormia* 6.50. Cf. Berardi 3.481-482. 11 Fraternitatis – 24 tradatur Pelagius I, *Ep.* 47 (J³ 1946; JK 1007; ed. Gassó et Batlle, 127.1-128.19). Anselmus 7.63; *Coll. Trip.* 1.56(54).18; *Polycarpus* 2.1.13; *Coll. 3 libr.* 1.17.5 26 Innocentium Cf. *D.33 c. 6.*

4 non talis natalis Aa^{ac} 10 permittitur non perm Aa^{ac}

Curandum ergo inprimis est, ne ad sacros ordines (sicut gestis prioribus ante prescriptum est) quisquam, qui uxorem virginem non duxerit, aspiret.

5 (D.34 c.10) Item Gregorius urbis Rome Presul Scillacino episcopo.

BIGAMUS, VEL PENITENS, CORPORE VITIATUS, LITTERAS IGNORANS, CURIE VEL CONDITIONI OBNOXIUS, CLERICUS NON FIAT.

10 Precipimus, ne umquam illicitas ordinationes facias, nec bigamum aut qui virginem sortitus non est uxorem, aut ignorantem litteras, vel qualibet parte corporis vitiatum, vel penitentem, vel curie aut cuilibet conditioni obnoxium, ad sacros ordines permittas accedere: sed si quos huiusmodi repereris, non audeas promovere.

15 (D.34 c.11) Item in Neocesariensi concilio.

NON FIAT SACERDOS, CUIUS EVIDENTER UXOREM CONSTAT ADULTERIUM ADMISISSE.

20 Si cuius uxorem adulterium commisisse, cum esset laicus, evidenter fuerit comprobatum, hic ad ministerium ecclesiasticum admitti non potest. Quod si in clericatu eo iam constituto adulteravit, dato repudio dimittere eam debet. Si vero retinere eius consortium velit, non potest suscepto ministerio perfrui.

25 (D.34 d.p.c.12)¶Premissis auctoritatibus bigami et qui virgines non sunt sortiti uxores a sacris ordinibus prohibentur. Sed queritur, si quis ante baptismum viduam duxerit uxorem, an propterea sit prohibendus a sacris ordinibus? De his ita scribit Innocentius papa Victricio Rotomagensi episcopo:

Fr. 129

30 (D.34 c.13) QUI ANTE BAPTISMA, SEU POST BAPTISMA VIDUAM UXOREM DUXERIT, NON ADMITTATUR AD CLERUM.

35 Si quis viduam (licet laicus) duxerit uxorem, sive ante baptismum, sive post baptismum, non admittatur ad clerum, quia eodem vitio videtur exclusus. In baptisate enim crimina dimittuntur, non accepte uxoris consortium

1 Curandum – **3 aspiret** *Anselmus 7.12; *Panormia* 3.50; *Polycarpus* 2.31.7 **9 Precipimus** – **14 promovere** *Anselmus 7.35; Ivo, *Decretum* 8.288; *Coll. 3 libr.* 2.14.26 **18 Si** – **23 perfrui** Anselmus(AG) 7.19; *Coll. Trip.* 2.3.4; *Polycarpus* 2.31.47; *Coll. 3 libr.* 2.14.43 **33 Si** – **91: 3 habeantur** *Anselmus 7.8; *Polycarpus* 2.31.37; *Coll. 3 libr.* 2.14.15

relaxatur. (§ 1) Quod si non putatur uxor esse computanda, que ante baptismum ducta est, ergo nec filii, qui ante baptismum geniti sunt, pro filiis habeantur.

(D.34 d.p.c.13)¶¶Prohibentur etiam bigami a quolibet ordine clericatus, iuxta illud Ambrosii ad Vercellenses. 5

(D.34 c.14) QUI SECUNDA CONIUGIA SORTITUR, CLERICUS NON FIAT.

Cognoscamus, non solum de episcopo et presbitero Apostolum statuuisse, sed etiam Patres in concilii Niceni tractatu addidisse, clericum quemquam non debere esse, qui secunda coniugia sit sortitus. 10

(D.34 d.p.c.14)¶¶Similiter etiam viduarum mariti, vel ancillarum, vel meretricum, clerici fieri non possunt. Unde in canonibus Apostolorum legitur:

(D.34 c.15) SPECTACULIS PUBLICIS MANCIPTAM, VEL EIECTAM, VEL ANCILLAM DUCENS UXOREM, DIACONUS NON FIAT. 15

Si quis viduam aut eiectam acceperit, aut meretricem, aut ancillam, vel aliquam de his, que publicis spectaculis mancipantur, non potest esse episcopus, aut presbiter, aut diaconus, aut ex eorum numero, qui ministerio sacro deserviunt. 20

(D.34 d.p.c.16)¶¶Sed postea temporum defectui condescendens papa Martinus in minoribus ordinibus eos constitui permisit, dicens: 25

(D.34 c.17) INTER LECTORES VEL HOSTIARIOS DEPUTETUR SUBDIACONUS, SECUNDAM DUCENS UXOREM.

Si subdiaconus secundam uxorem duxerit, inter lectores vel hostiarios habeatur, ita ut Apostolum non legat.

(D.34 d.p.c.17)¶¶Necessitate tamen exigente bigami usque ad subdiaconatum possunt promoveri. Unde Martinus papa ait: 30

(D.34 c.18) VIDUAM DUCENS UXOREM, SUBDIACONUS FIERI POTEST.

8 Cognoscamus – 11 sortitus Ivo, *Decretum* 8.290b; *Panormia* 6.63 18
Si – 21 deserviunt Polycarpus 2.31.2 28 Si – 29 legat Martinus Bracaren-
sis, *Capitula* 44 (ed. Vives, 98). *Coll. Trip. 2.53(47).44

Lector, si viduam uxorem alterius acceperit, in lectoratu permaneat, aut si necessitas fuerit, subdiaconus fiat, nichil autem supra. Similiter et si bigamus fuerit.

5 (D.34 d.p.c.19) ¶ Vidua vero intelligenda est, si post
solempne fedus nuptiarum morte interveniente a viro suo
divisa fuerit. Ceterum si antequam conveniant fatali ne-
cessitate ab alterutro divisi fuerint, licet ex sponsalibus
uxor sit appellata, non tamen post mortem sponsi, et si in
10 proprio sit ducta, et cum eo velata, vidua appellatur, nec
ex eius copula a sacris ordinibus aliquis prohibetur. Unde
Pelagius papa scribit:

(D.34 c.20) QUI CUM ALIO VELATAM, NON TAMEN ILLI
NUPTAM, UXOREM DUXIT, SACERDOS FIERI NON PROHIBETUR.

15 Valentino clerico, cui mulier cum alio ante velata, non
tamen illi nupta, sed virgo permanens, post mortem eius,
cum quo velata erat sponso, coniugali est copula sociata,
quia iterum velamen accepit, nullum in promovendo ge-
neretur obstaculum, quia nichil est (quantum ad hunc
20 articulum pertinet) quod ei de canonicis obuiet constitu-
tis.

Aa 42r

(D.35 d.a.c.1) ¶ A quibus ordinibus bigami prohibean-
tur, et utrum reputentur bigami, qui ante baptismum ha-
buerunt unam, et post baptismum alteram, et an liceat
25 sortiri uxores in sacris ordinibus constitutis, multorum
auctoritatibus breviter monstratum est. (§ 1) Sequitur
autem in descriptione illa apostolica: "ut sit sobrius," qui
ordinandus est, "non vinolentus," quod ex auctoritate
veteris testamenti introductum est. Ministri enim templi
30 prohibentur vinum et siceram libere, ne ebrietate graven-
tur corda eorum, ut sensus eorum vigeat semper et tenuis
sit, vel quia venter mero estuans facile despumat in libi-
dines. Unde Noe in ebrietate nudavit femora; Loth, quem
Sodoma non vicit, una vicerunt. (§ 2) Quod autem vino-
35 lentus esse prohibetur, non semel, sed frequenter vino
repletus debet intelligi. Hinc etiam in canonibus Aposto-
lorum legitur:

Fr. 131

1 Lector – 3 fuerit Martinus Bracarenensis, *Capitula* 43 (ed. Vives, 98).
*Coll. Trip. 2.53(47).43 **15 Valentino – 20 constitutis** Pelagius I, *Ep.*
57.1 (J³ 1955; JK 1016; ed. Gassó et Batlle, 151.3-152.8). Ivo, *Decretum*
6.113; *Coll. Trip. 1.56(54).22

19 ante quia paragraphus videtur erasum esse Aa^{ac}

(D.35 c.1) DIACONUS, PRESBITER ET EPISCOPUS EBRIETATI ET ALEE DESERVIENTES, NISI DESIERINT, DEPONANTUR.

Episcopus, aut presbiter, aut diaconus, alee atque ebrietati deserviens, aut desinat, aut certe dampnetur, Subdiaconus autem, aut lector, aut cantor similia faciens, aut desinat, aut communionem privetur. Similiter et laicus. 5

Fr. 133 **(D.36 d.a.c.1)** ¶ Oportet etiam esse ordinandum prudentem. Quod contra eos notandum est, qui sub nomine simplicitatis excusant stulticiam sacerdotum. Prudentem autem oportet episcopum intelligi non solum litterarum peritia, verum etiam secularium negotiorum dispensatione. Unde in epistola Gelasii pape: 10

(D.36 c.1) ILLITTERATI ET CORPORE VITIATI NON PROMOVEANTUR AD CLERUM. 15

Illitteratos aut aliqua parte corporis imminutos, nullus presumat ad clerum promovere, quia litteris carens sacris non potest esse aptus officii, et vitiosum nichil Deo prorsus offerri legalia precepta sanxerunt. (§ 1) Similiter, qui se ipsos abscondunt. 20

Fr. 134 **(D.36 c.2)** Item Zosimus papa.

AD SUMMUM SACERDOTIUM NON ASPIRET, QUI DIVINIS STIPENDIIS NON EST ERUDITUS.

Qui ecclesiasticis disciplinis per ordinem non est inbutus, et temporum approbatione divinis stipendiis eruditus, nequaquam ad summum ecclesie sacerdotium aspirare presumat; et non solum in eo ambitio inefficax habeatur, verum etiam ordinatorum eius careant eo ordine, quem contra precepta Patrum crediderant presumendum. 25

(D.36 d.p.c.2) ¶ Ecce, quod sacrarum litterarum oportet episcopum habere peritiam: unde in veteri testamento inter cetera ornamenta pontifex rationale ferebat in pectore, in quo scribebatur manifestatio et veritas, quia in pectore pontificis manifesta debet esse cognitio veritatis. (§ 1) Hinc etiam vectes, quibus archa portabatur, iugiter annulis erant inserti, ut, cum archa esset portanda, nulla fieret mora de intromittendis vectibus, quia predicatorum, per quos ecclesia circumfertur, sacris litteris semper de- 30 35

4 Episcopus – 7 laicus *Panormia* 3.170; *Coll. 3 libr.* 2.22.30 **16 Illitteratos – 20 abscondunt** Ivo, *Decretum* 6.37; **Panormia* 3.47 **24 Qui – 29 presumendum** Anselmus 6.24; Ivo, *Decretum* 5.102; *Coll. Trip.* 1.41(39).1

bent insistere, ne tunc querant discere, cum ex officio alios docere debeant. (§ 2) Hinc etiam David prius ex gratia Spiritus sancti donum scientie percepit, et postea regni administrationem assecutus est. (§ 3) Salomon quoque non divitias, non longa tempora huius vite, sed sapientiam a Deo petiit et inpetravit. (§ 4) Hinc etiam Dominus prius ponit verba sua in ore prophete, et postea constituit eum super gentes et regna, dicens ad Ieremiam: "Ecce, dedi verba mea in ore tuo. Ecce, constitui te hodie super gentes et super regna etc." (§ 5) Hinc etiam Malachias ait: "Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem exquirunt de ore eius, quia angelus Domini exercituum est." (§ 6) Hinc idem salvator noster prius in medio doctorum sedit, audiens illos et interrogans, et postea predicare cepit, quia prius quisque debet discere, et postea predicandi officium usurpare. (§ 7) Hinc et Salomon prius ait: "tempus tacendi," et postea: "loquendi," quia veritas prius tacendo discitur, et postea loquendo predicatur. (§ 8) Hinc idem Dominus ait: "Qui audit, dicat, veni." (§ 9) Hinc etiam prius apostolos docuit, deinde eos ad predicandum misit, dicens: "Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbe." Sic etiam post resurrectionem prius illis sensum aperuit et scripturas explanavit, et postea dixit eis: "Euntes in mundum universum, etc." Unde cum de quinque panibus quinque milia hominum vellet reficere, prius panes accipiens fregit, et postea discipulis dedit, et per eos demum turbis apposuit, quia sacramenta legis et prophetarum prius disserendo exposuit, et postea eorum scientiam discipulis dedit, et tandem per eos illam fidelibus dispensavit. (§ 10) Et hinc Petrus cum rectoribus ecclesie scriberet ait: "Parati reddere rationem omni poscenti vos satisfactionem de ea fide et spe, que in vobis est." (§ 11) Hinc etiam Paulus scribens ad Timotheum ait: "Attende lectioni et exhortationi et doctrine."

(§ 12) Ex quibus omnibus liquido colligitur, quod non sufficit prelatis bona conversatio et morum honestas, nisi addatur scientia doctrine. (§ 13) Unde sacerdotes ingressuri tabernaculum prius lavabantur in labro eneo, quod fecerat Moyses ex speculis mulierum. (§ 14) Hinc etiam in Canticis Canticorum oculi, per quos prelati ecclesie intelliguntur, assimilantur columbis, que resident iuxta fluentia plenissima. Hinc etiam Ieronimus in Levitico:

Fr. 135

35 ante Ex paragraphum eras. Aa^{ac}

- Fr. 135 (D.37 d.a.c.1) Sed queritur, an secularibus litteris oporteat eos esse eruditosi De his ita scribitur in concilio Cartagin. IV.
- (D.37 c.1) LIBROS GENTILIUM NON LEGAL EPISCOPUS.
Episcopus libros gentilium non legat, hereticorum autem pro necessitate aut tempore. 5
- (D.37 c.2) Item Ieronimus ad Damasum de prodigo filio.
REPREHENDUNTUR SACERDOTES, QUI OMISSIS EVANGELIIS LEGUNT COMEDIAS. 10
Sacerdotes Dei omissis evangeliiis et propheciis videmus comedias legere, amatoria bucolicorum versuum verba cantare, tenere Virgilium, et id, quod in pueris est causa necessitatis, crimen in se facere voluptatis.
- (D.37 c.7) B. Ieronimus ab angelo verberatur, quia Ciceronis libros legebat. 15
Item Rabanus de pressuris ecclesiasticis.
Legimus de B. Ieronimo, quod, cum librum legeret Ciceronis, ab angelo correptus est, eo quod vir Christianus paganorum figmentis intenderet. 20
- (D.37 d.p.c.7) Hinc etiam filius prodigus ille in evangelio reprehenditur, qui de siliquis, quas porci manducabant, ventrem suum replere cupiebat. (§ 1) Hinc etiam Origenes cinifes et ranas, quibus Egiptii percussi sunt, vanam dialecticorum garrulitatem et sphistica argumenta intellegit. Ex quibus omnibus colligitur, quod non est ab ecclesiasticis secularium litterarum querenda peritia. (§ 2) Sed econtra legitur, quod Moyses et Daniel omni scientia Egiptiorum et Caldeorum eruditi fuerint. Legitur etiam, quod percepit Dominus filiis Isrel, ut spoliarent Egiptios auro et argento, moraliter insruens, ut sive aurum sapientie, sive argentum eloquentie apud poetas inveniremus, in usum salutifere eruditionis vertamus. (§ 3) In Levitico etiam primitias mellis, id est dulcedinem eloquentie humane Domino iubemur offerre. (§ 4) Magi quoque tria munera Domino obtulerunt, in quibus nonnulli trest 25 30 35
- 5 Episcopus – 6 tempore** *Statuta ecclesiae antiquae* 5 (ed. Munier, CCSL 148.167.12-13). Anselmus 7.204; Ivo, *Decretum* 4.160/5.197; *Coll. Trip.* 2.21(18).15; **Panormia* 2.130 **11 Sacerdotes – 14 voluptatis** Ivo, *Decretum* 4.162; **Panormia* 2.131 **18 Legimus – 20 intenderet** Ivo, *Decretum* 4.164; **Panormia* 2.132

partes philosophie volunt intelligi. (§ 5) Denique, ut in expositione psalterii Cassiodorus testatur, omnis splendor rethorice eloquentie, omnes modi poetice locutionis, que libet varietas decore pronuntiationis a divinis scripturis spsit exordium. (§ 6) hinc etiam Ambrosius ait super epistol. Colosensium: "Omnis ratio superne scientie vel terrene creature in eo est, qui est caput earum et auctor, ut, qui hunc novit, nichil ultra querat, quia hic est perfecta virtus et sapientia; quicquid alibi queritur, hic perfecte invenitur. In Daniele et Salomone ostendit infidelibus esse se auctorem totius sapientie. Quod infideles non putant, quia non legunt in evangeliis et prophetis astrologiam, et alia huiusmodi, que despecta sunt, quia nichil valent ad salutem, sed mittunt in errorem, et, dum his student, curam anima non habent. Qui vero Christum novit, thesaurum sapientie et scientie invenit, quia id novit, quod utile est." Hinc etiam Beda ait in Lib. II Regum:

(D.37 c.8) NON PROHIBEANTUR CLERICI SEculares LITTERAS LEGERE.

Turbat acumen legentium et deficere cogit, qui eos a legendis secularibus libris omnibus modis existimat prohibendos, in quibus si qua inventa sunt utilia, quasi sua sumere licet. Alioquin Moyses et Daniel sapientia et litteris Egiptiorum Caldeorumque non paterentur erudiri, quorum tamen supersticiones simul et delicias horrebant. Nec ipse magister gentium aliquot versus poetarum suis vel scripturis indidisset, vel dictis.

(D.37 d.p.c.8) Cur ergo legi prohibentur, que tam rationabiliter legenda probantur? Sed seculares litteras quidam legunt ad voluptatem, poetarum figmentis et verborum ornatu delectati; quidam vero ad eruditionem eas addiscunt, ut errores gentilium legendo detestentur, ut utilia, que in eis invenerint, ad usum sacre eruditionis devote invertant. Tales laudabiliter seculares litteras addiscunt. Unde B. Gregorius quendam episcopum non reprehendit, quia eas didicerat, sed quia contra episcopale offitium pro lectione evangelica grammaticam populo exponebat.

(D.37 c.9) Hinc etiam Ambrosius scribit super Lucam:

SECULARES LITTERE LEGENDE SUNT, UT NON IGNORANTUR.

20 Turbat – 27 dictis Ivo, *Decretum* 4.85; **Panormia* 2.133

Legimus aliqua, ne legantur; legimus, ne ignoremus; legimus, non ut teneamus, sed ut repudiemus.

(D.37 c.10) Item Ieronimus super epistolam ad Titum.

GRAMATICA LEGENDA EST, UT PER EAM SACRE SCRIPTURE INTELLIGANTUR.

5

Si quis gramaticam artem novit vel dialecticam, ut recte loquendi rationem habeat, et inter falsa et vera diiudicet, non inprobamus. **(§ 1)** Geometria autem et arithmetica et musica habent in sua scientia veritatem, sed non est scientia illa pietatis. Scientia autem pietatis est legere scripturas et intelligere prophetas, evangelio credere, apostolos non ignorare. **(§ 2)** Gramaticorum autem doctrina potest proficere ad vitam, dum fuerit in meliores usus assumpta.

10

(D.37 c.15) Item Ysidorus in lib. III Sententiarum.

15

QUARE PROHIBETUR CHRISTIANUS POETICA FIGMENTA LEGERE.

Ideo prohibetur Christianus legere figmenta poetarum, quia per oblectamenta fabularum nimium mentem excitant ad incentiva libidinum. Non enim solum thura offerendo demonibus immolant, set etiam eorum dictalibentius capiendo.

20

(D.37 d.p.c.15) Ut itaque ex premissis auctoritatibus apparet, inperitia sacerdotibus semper debet esse adversa, quoniam, cum per ignorantiam cecati aliis ducatum prestate ceperint, ambo in foveam cadunt; unde dicitur in Psalmo: "Obscurentur oculi eorum, ne videant, et dorsum eorum semper incurva." Cum enim obscurantur illi, qui preeunt, ad ferenda onera peccatorum facile sequentes inclinantur. Elaborandum est itaque sacerdotibus, ut ignorantiam a se quasi quandam pestem abiciant. Licet enim servus nesciens voluntatem domini sui, et non faciens, dicatur vapulare paucis, non tamen hoc de omnibus generaliter intelligitur. Ut enim ait Apostolus. "Qui ignorat, ignorabitur." Quod de eo intelligendum est, "qui noluit intelligere, ut bene ageret."

25

30

35

1 Legimus – 2 repudiemus *Panormia 2.134 **6 Si – 14 assumpta**
*Panormia 2.135-36; Coll. 3 libr. 2.34.49? **18 Ideo – 22 capiendo** Ivo,
Decretum 4.167a; *Panormia 2.137; Coll. 3 libr. 2.34.35

20 solum eras. Aa, ut vid. **21 etiam]** rasura Aa

Unde Augustinus ait in libro Quest.

(D.37 c.16) Non omnis ignorans est immunis a pena. Ille enim ignorans potest excusari a pena, qui quod disceret non invenit. Illis autem hoc ignosci non poterit, qui, habentes a quo disceren, operam non dederunt.

(D.38 d.a.c.1) Cum itaque voluntaria ignorantia omnibus sit noxia sacerdotibus est periculosa. Unde in Tolle-tano concilio legitur:

(D.38 c.1) SACERDOTIBUS MAXIME IGNORANTIA EST VITANDA.

Ignorantia mater cunctorum errorum maxime in sacerdotibus Dei vitanda est, qui docendi officium in populo Dei susceperunt. Sacerdotes enim legere sanctas scripturas admonentur, Paulo apostolo dicente ad Timotheum: "Adtende lectioni, exhortationi, doctrine," et: "semper permane in his." Sciant ergo sacerdotes scripturas sacras et canones, et omne opus eorum in predicatione et doctrina consistat, atque edificent cunctos tam fidei scientia quam operum disciplina.

(D.38 c.3) Item Leo episcopus Constantinopolitanis.

INSCIENTIA SACERDOTUM NEC EXCUSATIONE DIGNA EST NEC VENIA.

Si in laicis videtur intolerabilis inscientia, quanto magis in his qui presunt, nec excusatione est digna, nec venia?

(D.38 c.4) Item Celestinus omnibus orthodoxis episcopis.

CANONES NON LICET SACERDOTIBUS IGNORARE.

Nulli sacerdotum liceat canones ignorare, nec quicquam facere, quod possit Patrum regulis obviare.

(D.38 c.5) Item ex dictis S. Augustini.

QUE SACERDOTIBUS NECESSARIA SUNT AD DISCENDUM.

11 Ignorantia – 19 disciplina Conc. Toletanum IV (a. 633) 25 (ed. Vives, 202). *Anselmus 7.100; Ivo, *Decretum* 5.202; *Coll. Trip.* 2.40(37).5
23 Si – 24 venia *Anselmus 7.101; *Polycarpus* 4.5.2; *Coll. 3 libr.* 3.19.48
29 Nulli – 30 obviare *Anselmus 7.102; *Polycarpus* ?; *Coll. 3 libr.* 2.1.2

Que ipsis sacerdotibus necessaria sunt ad discendum, id est sacramentorum liber, lectionarius, antiphonarius, baptisteriam, computus, canones penitentiales, psalterium, omelie per circulum anni dominicis diebus et singulis festivitibus apte. Ex quibus omnibus si unum defuerit, sacerdotis nomen vix in eo constabit, quia valde periculose sunt evangelice mine, quibus dicitur: "Si cecus ceco ducatum prestat, ambo in foveam cadunt."

(D.38 c.8) Item Zepherinus papa.

SACRE SCRIPTURE INHERENTES NON OBSCURANTUR INIQUITATE MUNDANA.

Sicut stellas celi non extinguit nox, sic mentes fidelium inherentes firmamento sacre scripture non obscurat mundana iniquitas.

(D.38 c.9) Item Ieronimus in Isaia.

IGNORANTIA SCRIPTURARUM EST IGNORANTIA CHRISTI.

Si iuxta apostolum Paulum Christus Dei virtus est et Dei sapientia est, ignorantio scripturarum est ignoratio Christi.

(D.38 c.16) Item Clemens papa.

EPISCOPUS PROPTER OBPROBRIUM SENECTUTIS A PARVULIS ET A MINIMIS DISCERE NON ERUBESCAT.

Nullus episcopus propter obprobrium senectutis vel nobilitatem generis a parvulis vel minimis eruditus, si quid forte est utilitatis aut salutis, inquirere negligat. Qui enim rebelliter vivit, et discere atque bona agere recusat, magis diaboli quam Christi membrum esse ostenditur, et potius infidelis quam fidelis monstratur.

(D.39 d.a.c.1) ¶ Ecce plenarie monstratum est, quod sacerdotes oportet litterarum tam sacrarum quam secularium esse peritos. Nunc queritur, an secularium negotiorum oporteat eos habere peritiam? Hanc prelati esse necessariam, multis rationibus probatur. Debent namque prelati subditis non solum spiritualia, sed etiam carnalia subsidia ministrare, exemplo Christi, qui turbas sequentes

1 Que – **8 cadunt** *Anselmus 7.103; Ivo, *Decretum* 6.22; *Panormia* 3.24; *Polycarpus* 4.32.52; *Coll. 3 libr.* 3.26.20 **12 Sicut** – **14 iniquitas** **Coll. 3 libr.* 2.34.1 **18 Si** – **20 Christi** **Coll. 3 libr.* 2.34.3 **24 Nullus** – **29 monstratur** **Coll. 3 libr.* 2.34.4

non solum verbo docebat, sed etiam virtute sanabat et corporalibus alimentis reficiebat. Ut autem prelati hec omnia plene perficere possint, secularium negotiorum oportet eos habere sollertiam, ut eorum cautela et ecclesie
 5 serventur indempnes, et cuique necessaria pro suo modo subministrentur. Unde quidam in episcopum electus a B. Gregorio pro sua simplicitate repellitur, ne eius occasione res ecclesie dilapidarentur. Unde idem scribit nobilibus civibus Neapolim:

10 **(D.39 c.1)** SECULARIUM NEGOTIORUM INPERITI NON SUNT IN EPISCOPOS ORDINANDI.

Petrus diaconus, quem a vobis electum asseritis, omnino (ut dicitur) simplex est, et nostis, quia hoc tempore talis in regiminis debet arce constitui, qui non solum de salute animarum, verum etiam de extrinseca utilitate et
 15 cautela sciat esse sollicitus.

(D.40 d.a.c.1) ¶ Oportet quoque episcopum esse ornatum et hospitem. Ornamenta episcopalia virtutes debent intelligi, que a Domino eis repromittuntur, dum dicitur:
 20 “Sacerdotes eius induam salutari.” Unde in veteri testamento variis vestibus ex precepto Domini sacerdotes ornati leguntur, quia multimodis virtutibus splendere debet vita pontificis, ut gradui conferat decorem, quem ab eo non accepit. Non enim loca, sed vita et mores sanctum
 25 faciunt sacerdotem. Unde ex offitio suscepto non licentiam peccandi, sed necessitatem bene vivendi se noverint assecutos. Unde Simacus papa ait:

(D.40 c.1) OFFITIUM SACERDOTII NON CONFERT, SED ADIMIT LICENTIAM DELINQUENDI.

30 Non nos beatum Petrum (sicut dicitis) a Domino cum sedis privilegio, vel successores eius, peccandi iudicamus licentiam suscepisse. Ille perhennem meritorum dotem cum hereditate innocentie transmisit ad posteros. Quod illi concessum est per actuum lucem, ad illos pertinet,
 35 quos par conversationis splendor illuminat. Quis enim sanctum esse dubitet, quem apex tante dignitatis attollit? In quo si desint bona acquisita per meritum, sufficiunt, que a loci predecessore testantur. Aut enim claros ad hec fastigia erigit, aut qui eriguntur, illustrat.

40 **(D.40 c.2)** Item Ieronimus.

12 Petrus – 16 sollicitus *Anselmus 6.10; *Polycarpus* 2.1.26; *Coll. 3 libr.* 2.1.35 **30 Non – 39 illustrat** *Polycarpus* 3.8.3; **Coll. 3 libr.* 2.22.47

FILII SANCTORUM SUNT, QUI EXERCENT OPERA EORUM.

Non est facile stare in loco Petri et Pauli et tenere cathedram regnantium cum Christo, quia hinc dicitur: non sanctorum filii sunt, qui tenent loca sanctorum, sed qui exercent opera eorum. 5

(D.40 c.3) Item Gregorius.

MORUM NOBILITAS, NON LOCI VEL GENERIS, SACERDOTES NOTIFICET.

Fr. 146 Nos, qui presumus, non ex locorum vel generis dignitate, sed morum nobilitate innotescere debemus, nec urbium claritate, sed fidei puritate. 10

(D.40 c.4) Idem Anastasio Presbitero.

NON LOCA VEL ORDINES, SED MERITA NOS DEO CONIUNGUNT. 15

Non loca vel ordines creatori nostro nos proximos faciunt, sed nos aut merita bona coniungunt, aut mala disiungunt.

(D.40 c.9) Item Ambrosius.

GRATIA, NON LOCUS SALVAT ANIMAM. 20

Illud autem adverte, quia extra paradysum vir factus est, mulier intra paradysum, ut advertas, quod non loci, non generis nobilitate, sed virtute unusquisque gratiam sibi comparat. Denique extra paradysum, hoc est in inferiori loco, vir factus melior invenitur, et illa, que in meliori loco, hoc est in paradiso, facta est, inferior invenitur. 25

(D.40 c.12) Item Iohannes Crisostomus.

NON EST VERE SACERDOS OMNIS, QUI NOMINATUR SACERDOS.

Fr. 148 Multi sacerdotes, et pauci sacerdotes; multi nomine, et pauci in opere. Videte ergo quomodo sedeatis super cathedram, quia non cathedra facit sacerdotem, sed sacerdos cathedram; non locus sanctificat hominem, sed homo locum; non omnis sacerdos sanctus, sed omnis sanctus sacerdos est. Qui bene sederit super cathedram honorem accipit cathedre; qui male sederit, iniuriam facit cathedre; 30 35

3 Non – 6 eorum Ivo, *Decretum* 5.321; **Coll. 3 libr.* 2.22.48 **10 Nos – 12 puritate** Ivo, *Decretum* 5.322; *Polycarpus* 3.8.2; **Coll. 3 libr.* 2.22.49 **16 Non – 18 disiungunt** *Coll. Trip.* 1.57(55).109; *Polycarpus* 3.8.1; **Coll. 3 libr.* 2.22.50 **21 Illud – 26 invenitur** **Coll. 3 libr.* 2.22.51 **30 Multi – 102: 14 est** **Coll. 3 libr.* 2.22.53-54

ideoque malus sacerdos de sacerdotio suo crimen acquirit, non dignitatem. In iudicio enim sedens, si quidem bene vixeris et bene docueris, populum instruis; si vero bene docueris et male vixeris, tui solius condempnator eris.

5 Nam bene vivendo et bene docendo populum instruis, quomodo vivere debeat: bene autem docendo et male vivendo Deum instruis, quomodo te debeat condempnare. Idem: **(§ 1)** Quicumque desideraverit primatum in terra, inveniet confusionem in celo, nec inter servos Christi computabitur, qui de primatu tractaverit, nec unusquisque eorum festinet, quomodo appareat aliis maior, sed quomodo omnibus inferior videatur, quoniam non qui maior fuerit in honore, ille est iustior, sed qui fuerit iustior, ille maior est.

15 **(D.41 d.a.c.1)** ¶ Ecce, quibus oporteat sacerdotem esse ornatum moribus. Scilicet preterea oportet illum esse ornatum in exterioribus, habitu videlicet et incessu: habitu, ut nec fulgidis, nec sordidis se vestibus ornet. Ut enim ait Ieronimus nec affectate sordes, nec exquisite deliciae laudem pariunt, quod tam de vestibus, quam de cibis intelligendum est. Unde Augustinus ait in libro de doctrina Christiana:

20

(D.41 c.1) PRO MORIBUS EORUM, CUM QUIBUS VIVIMUS, ALIMENTIS UTI DEBEMUS.

25 Quisquis rebus pretereuntibus restrictius utitur quam sese habent mores eorum, cum quibus vivit, aut intemperans, aut supersticiosus est. Quisquis vero sic eis utitur, ut metas consuetudinis bonorum, inter quos versatur, excedat, aut aliquid significat, aut flagitiosus est. In omnibus enim talibus non usus rerum, sed libido in culpa est. **(§ 1)** Quid igitur locis, et temporibus, et personis conveniat, diligenter attendendum est, nec temere flagitia reprehendamus. Fieri enim potest, ut sine aliquo vitio cupidinis vel voracitatis preciosissimo cibo sapiens utatur, insipiens autem fedissima gule flamma in vilissimum ardescat, et sanius quisque maluerit more Domini pisce vesci, quam lenticula more Esau, nepotis Abraham, aut hordeo more iumentorum. Non enim propterea continentiores sunt nobis plerumque bestie, quia vilioribus escis aluntur. Nam

30

35

40 in omnibus huiusmodi rebus non ex earum rerum na-

Fr. 149

25 Quisquis – **103: 2 facimus** Ivo, *Decretum* 4.24; *Coll. Trip.* 3.5.2; *Pa-normia* 2.195

tura, quibus utimur, sed ex causa utendi et modo appetendi vel probandum est, vel improbandum quod facimus.

Fr. 151 (D.41 d.p.c.8)¶ Sicut ergo in cibis mores eorum, cum quibus vivimus, observare monemur, sic et de indumentis intelligendum est. Ut enim alibi dicitur: “quisquis contemptis his, cum quibus vivit, lautiora sibi vel austeriora pre ceteris indumenta vel alimenta querit, aut intemperans sui est, aut supersticiosus.” Incessu autem debet esse sacerdos ornatus, ut gravitate itineris mentis maturitatem ostendat. Incompositio enim corporis (ut Augustinus ait) qualitatem indicat mentis. Unde istoriographus ille, cum mutabilitatem eius describeret, cuius conscientia excita curis vastabat mentem, inter cetera etiam hoc notabile indicavit: “Incessus eius modo citus modo tardus”.

(D.42 d.a.c.1)¶ Hospitalem vero sacerdotem esse oportet, ne sit in numero eorum, quibus in iudicio dicitur: “Hospes eram non suscepistis me.” Qui enim Apostolum secutus alios ad hospitalitatem debet invitare, quomodo hospitalitatis exhortator poterit esse, qui domum propriam hospitibus claudit? Si enim sacerdos primum a se ipso et a domestica sua ecclesia debet exigere quod postea populis imperet; si primum, imitando Christum, ipse debet facere que postea populum doceat: necesse est, ut pauperes hospitio recipiat, quo ad hospitalitatem facilius suo exemplo subditos attrahat. (§ 1) Ordinandus itaque sacerdos ad memoriam revocet, quomodo Abraham et Loth per hospitalitatis opera Deo placere, et angelos hospitio recipere meruerunt; quomodo angeli, Sodomis hospitalem domum ingressi, Loth cum familia sua liberaverint; quomodo clausas domos cum hospitibus ignis ingressus perdidit; quomodo etiam secundum Ieronimum aliena rapere convincitur, qui ultra necessaria sibi retinere probatur; ac sic per opera pietatis instituat ut etiam presentis vita subsidia, et eterne claritatis premia a Domino percipiat: utrumque enim pietati promittitur. (§ 2) Unde Apostolus scribens ad Timotheum ait: “Exerce te ipsum ad pietatem. Nam corporalis quidem exercitatio ad modicum utilis est; pietas autem utilis est ad omnia, habens promissionem vite, que nunc est, et future.” Ab hac quisquis alienus fuerit, in sacerdotem ordinari non poterit (§ 3) Si enim vidua in ecclesia recipi prohibetur, que pauperes non recipit in hospitio, que pedes sanctorum non lavit, que omne opus bonum non est executum: multo magis sunt

prohibendi a sacerdotio, qui ab opere pietatis probantur alieni. (§ 4) Unde quidam hospitalitatis opera despicientes in Gangrensi concilio excommunicantur. Sic enim in eo statutum est:

5 (D.42 c.1) NON SINT DESPICIENDI, QUI CONVIVIA PAUPERIBUS EXHIBENT.

Si quis despicit eos, qui fideliter agapas, id est convivias, pauperum exhibent et propter honorem Domini convocant fratres, et noluerit communicare huiusmodi vocationibus, paruipendens quod geritur, anathema sit.

10 (D.42 d.p.c.1)¶ Hinc etiam Iohannes evangelista in epistola sua quendam Diotrepem excommunicat, qui nec pauperes recipiebat, et recipientes de ecclesia eiciebat.

15 (D.43 d.a.c.1)¶ Pudicus quoque debet esse sacerdos, ut et moribus, et verbis pudorem indesinenter exhibeat. Unde in Canticis Canticorum gene sponse, id est predicatorum, turturi comparantur. (§ 1) Debet etiam gratiam docendi habere, quia ut Ieronimus ait: "Innocens absque sermone conversatio, quantum exemplo prodest, tantum silentio nocet. Nam latratu canum et baculo lupi sunt arcendi." In ipsa autem doctrina discretum oportet esse rectorem, ne aut tacenda proferat, aut dicenda taceat. Unde Gregorius in XV capitulo sui Pastoralis ait:

25 (D.43 c.1) DE DISCRETIONE PREDICATIONIS, ET SILENTII.

Sit rector discretus in silentio, utilis in verbo, ne aut tacenda proferat, aut proferenda reticescat. Nam sicut incauta locutio in errorem pertrahit, ita indiscretum silentium hos, qui erudiri poterant, in errorem derelinquit. Sepe namque rectores improvidi, humanam amittere gratiam formidantes, loqui libere recta pertimescunt, et iuxta veritatis vocem nequaquam iam gregis custodie pastorum studio, sed mercenariorum vice deserviunt, quia veniente lupo fugiunt, dum se sub silentio abscondunt. Hinc namque eos per Prophetam Dominus increpans ait in Ysaia: "Canes muti, non valentes latrare." Hinc rursum queritur dicens in Ezechiele: "Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Isrel, ut staretis in prelio in die Domini." Ex adverso quippe ascendere est pro defensione gregis voce libera huius mundi potestatibus contraire. Et in die Domini in prelio stare est pravis decer-

7 Si – 10 sit Anselmus(AD) 5.76; Ivo, *Decretum* 15.136

tantibus ex iustitie amore resistere. Pastori enim recta
 timuisse dicere, quid est aliud quam tacendo terga pre-
 buisse? qui nimirum, si pro grege se obicit, murum pro
 domo Isrel hostibus opponit. Hinc rursus delinquenti
 populo dicitur in Hieremia: "Prophete tui viderunt tibi
 falsa et stulta, nec aperiebant iniquitatem tuam, ut te ad
 penitentiam provocarent." Prophete quippe in sacro elo-
 quio nonnunquam doctores vocantur, qui dum fugitiva
 esse presentia indicant, que sunt ventura manifestant;
 quos divinus sermo falsa videre redarguit, quia, dum cul-
 pas corripere metuunt, incassum delinquentibus promissa
 securitate blandiuntur, qui iniquitatem peccantium nequa-
 quam aperiunt, quia ab increpationis voce conticescunt.
 Clavis quippe apertionis est sermo correctionis quia incre-
 pando culpam detegit, quam sepe nescit ipse etiam qui
 perpetravit. Hinc Paulus ait ad Titum: "Ut potens sit ad
 exhortandum in doctrina sana et eos qui contradicunt,
 redarguere." Hinc per Malachiam dicitur: "Labia sacerdo-
 tis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore eius,
 quia angelus Domini exercituum est." Hinc per Ysaïam
 Dominus ammonet dicens: "Clama, ne cesses, sicut tuba
 exalta vocem tuam." Preconis quippe offitium suscipit,
 quisquis ad sacerdotium accedit, ut ante adventum iudicis,
 qui terribiliter sequitur, ipse scilicet clamando gradiatur.
 Sacerdos ergo, si predicationis est nescius, quam clamoris
 vocem daturus est preco mutus? In Actibus Apostolorum:
 hinc est enim, quod super pastores primos in linguarum
 specie Spiritus sanctus insedit, quia nimirum, quos reple-
 verit, de se protinus loquentes facit. Hinc Moysi precipi-
 tur in Exodo, ut tabernaculum sacerdos ingrediens tintin-
 nabulis ambiatur, ut videlicet predicationis voces habeat,
 ne superni inspectoris iudicium ex silentio offendant. Scrip-
 tum quippe est: "Ut audiatur sonitus, quando ingreditur
 sanctuarium in conspectu Domini, et non moriatur." Sa-
 cerdos namque ingrediens vel egrediens moritur, si de eo
 sonitus non audiatur, quia iram contra se occulti iudicis
 exigit, si sine predicationis sonitu incedit. Apte autem
 tintinnabula vestimentis illius describuntur inserta. Vesti-
 menta etenim sacerdotis quid aliud quam recta opera de-
 bemus accipere? Propheta attestante, qui ait in Psalmo
 CXXXVI: "Sacerdotes tui induantur iusticia." Vestimentis
 itaque illius tintinnabula inherent, ut vite viam cum lin-
 gue sonitu ipsa quoque opera sacerdotis clament. Sed cum
 rector se ad loquendum preparat, sub quanto cautele stu-

dio loquatur, attendat, ne, si inordinate ad loquendum
 rapitur, erroris vulnere audientium corda feriantur, et
 cum fortasse sapientem se videri desiderat, unitatis com-
 pagem insipienter abscidat. Hinc namque veritas dicit in
 5 Marco: "Sal in vobis, et pacem habete inter vos." Per sal
 quippe verbi sapientia designatur. Qui ergo sapienter
 loqui nititur, magnopere metuat, ne eius eloquio audien-
 tium unitas confundatur. Hinc Paulus ait ad Romanos:
 "Non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad
 10 sobrietatem." In Exodo in sacerdotis veste iuxta divinam
 vocem tintinnabulis mala Punica coniunguntur. Quid
 enim per mala Punica nisi fidei unitas designatur? Nam
 sicut in malo Punico uno exterius cortice multa interius
 15 grana muniuntur, sic innumeros sancte ecclesie populos
 unitas fidei contegit, quos intus diversitas meritorum
 tenet. Ne igitur rector incautus ad loquendum prouat,
 hoc, quod iam premisimus, per semetipsam discipulis cla-
 mat veritas in Marco: "Habete sal in vobis, et pacem ha-
 20 bete inter vos": ac si figurate per habitum sacerdotis dicat:
 Mala Punica tintinnabulis iungite, ut per omne, quod
 dicitis, unitatem fidei cauta observatione teneatis. (§ 1)
 Providendum quoque est sollicita intentione rectoribus,
 ut ab eis nullo modo non solum prava, sed nec recta qui-
 dem nimie et inordinate proferantur, quia sepe dictorum
 25 virtus perditur, cum apud corda audientium loquacitatis
 incauta inopportunitate levigatur, et auctorem suum hec
 eadem loquacitas inquinat, que servire auditoribus ad
 usum profectus ignorat. Unde bene per Moysen dicitur in
 Levitico: "Vir, qui fluxum seminis patitur, immundus erit."
 30 In mente quippe audientium semen secuturæ cogitationis
 est audita equalitas locutionis, quia, dum per aurem sermo
 concipitur cogitatio in mente generatur. Unde ab huius
 mundi sapientibus in Actibus Apostolorum predicator
 egregius semiverbius vocatus est. Qui ergo fluxum semi-
 35 nis sustinet, immundus asseritur, quia multiloquio subdi-
 tus ex eo se inquinat; quod si ordinate promeret, prolem
 recte cogitationis edere in audientium corde potuisset,
 dumque incautus per loquacitatem diffluit, non ad usum
 generis, sed ad immundiciam semen fundit. Unde Paulus
 40 quoque, cum de instantia predicationis discipulum admo-
 neret, dixit ad Timotheum Ep. II: "Testificor coram Deo
 et Christo Iesu, qui iudicaturus est vivos et mortuos et
 adventum ipsius et regnum eius, predica verbum, insta
 oportune, inopportune." Dicturus: "inopportune," premisit:

Fr. 155

“oportune,” quia scilicet apud auditoris mentem ipse sua vilitate se destruit, si habere inportunitas oportunitatem nescit.

(D.43 d.p.c.5)¶ Pariter quoque observare debet sacerdos, ne indignis et non intelligentibus secreta misteria sua predicatione reserare incipiat. Qui enim ea docet, que ab auditoribus intelligi non valent, non eorum utilitatem, sed sui ostentationem facit. Unde in expositione: “Beati immaculati,” dicitur: “Viciium animi est, indignis secreta vulgare, quod fit vel loquacitate incauta, dum sine iudicio volat irrevocabile verbum, vel adulatione, ut ei placeat, cui secreta revelat, vel iactatione scientie, ut plura scire videatur.” In quibus omnibus profecto datur intelligi, quanta debeat esse discretio in predicatione sacerdotis, qua si forte caruerit, tanquam torto naso, sacerdotalis officii iudicatur indignus.

Fr. 156 (D.44 d.a.c.1) Cum autem vinolentus esse prohibetur, gule intemperantiam nequaquam habere permittitur; neque enim ebrietas prohibetur, et voracitas permittitur. Utrumque enim inter opera tenebrarum Apostolus connumerat, scribens Romanis: “Non in comessionibus et ebrietatibus.” Ventris namque ingluvies ad luxuriam facile provocat, et omne bonum opus dissolvit. Unde venter et genitalia sibimetipsis vicina sunt, ut ex vicinitate membrorum confederatio intelligatur vitiorum. Hinc etiam Nabusardan princeps cocorum muros Ierusalem destruxisse legitur, quia venter, cui multitudo cocorum deservit, edificia virtutum ad solum redigit. Sacerdos itaque de altario vivere, non luxuriari querat. Unde Ieronimus ait: “Tibi o sacerdos de altario vivere, non luxuriari permittitur.” (§ 1) Sunt autem comessiones non solum sacerdotibus, sed etiam laicis noxie qui festivos et solempnes dies non aliter se digne celebrare putant, nisi comessionibus deserviant. Unde Augustinus scribit ad Aurelium episcopum:

(D.44 c.1) NON EST VACANDUM COMESSATIONIBUS ET EBRIETATIBUS.

Comessiones et ebrietates ita concesse putantur et licite, ut in honorem beatissimorum martirum non solum per dies solempnes, (quod unus quisque non lugendum videat, qui hec non carnis oculis inspicit?), sed etiam

38 Comessiones – 108: 11 frangatur Ivo, *Decretum* 3.68; **Coll. Trip.* 3.26.3

cotidie celebrentur. Et post pauca: Non ergo aspere, quantum estimo, non duriter, non modo imperiose ista tolluntur: magis docendo quam iubendo, magis monendo quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine. Severitas autem exercenda est in peccata paucorum. Et si quidem minamur, cum dolore fiat, de scripturis comminando vindictam futuram, ne nos ipsi in nostra potestate, sed Deus in nostro sermone timeatur. Ita prius movebuntur spirituales vel spiritualibus proximi, quorum auctoritate et lenissimis quidem, sed instantissimis admonicionibus cetera multitudo frangatur.

(D.44 d.p.c.12) ¶ Si ergo laicis comessiones dampnabiles sunt, multo magis sacerdotibus inputantur ad gehennam. Venter enim pinguis (ut ait Ieronimus) crassum sensum generat, cum sacerdotalis sensus econtra vigil debeat esse et tenuis; atque ideo edacitatis vitio obnoxii in sacerdotes ungi non debent. Hi enim (ut ait Gregorius in *Moralibus*), qui adhuc viciorum bello subiacent, nequaquam per predicationis usum preesse magisterio ceterorum debent.

Fr. 160

(D.45 d.a.c.1) ¶ Sequitur: “non percussorem”. Non enim oportet episcopum ita esse irascibilem et perturbati sensus, ut percutiat, qui debet esse patiens: sed sequatur eum, qui dorsum posuit ad flagella. Unde Gregorius scribit Iohanni episcopo Constantinopolitano:

(D.45 c.1) VERBORUM CORRECTIONE, NON VERBERIBUS TIMERI DEBENT EPISCOPI.

Quid autem de episcopis, qui verberibus volunt timeri, canones dicant, bene fraternitas vestra novit. Pastores enim facti sumus, non percussores. Egregius predicator dicit: “Argue, obsecra, increpa cum omni patientia et doctrina.” Nova vero atque inaudita est ista predicatio, que verberibus exigit fidem.

(D.45 c.2) Item in quodam concilio.

Neminem quisquam peccantem clericum cede attingat, non presbiter diaconum, non episcopus clericum vel servitorem ecclesie ad cedem perducatur. Quod si ita causa ex-

28 Quid – 33 fidem *Polycarpus* 4.10.3; **Coll. 3 libr. 2.22.44* **35 Neminem – 109: 2 ecclesiam** **Coll. 3 libr. 2.22.45*

1 ante Et paragraphum eras. *Aa^{9c}*

igit, id est, si incorrigibilis extiterit clericus, triduo privetur honore, ut penitens redeat ad matrem ecclesiam.

(D.45 c.6) Item Leo episcopus.

BENIVOLENTIA PLUS QUAM SEVERITAS ERGA CORRIGENDOS AGAT.

5

Licet nonnumquam accidant, que in sacerdotalibus sunt reprehendenda personis, plus tamen erga corrigendos agat benivolentia quam severitas, plus cohortatio quam commotio, plus karitas quam potestas. Sed ab his, qui que sua querunt, non que Iesu Christi, facile ab hac lege disceditur; et dum dominari magis quam consulere subditis placet honor inflat superbiam, et quod provisum est ad concordiam, tendit ad noxam.

10

(D.45 c.7) Item ex canone Apostolorum.

DEICIATUR AB OFFITIO DIACONUS PRESBITER ET EPISCOPUS VERBERIBUS TIMERI QUERENS.

15

Episcopum, aut presbiterum, aut diaconum percutientem fideles delinquentes aut infideles inique agentes, et per huiusmodi volentem timeri, ab offitio suo deici precipimus, quia numquam nos Dominus hoc docuit. E contrario vero ipse, "cum percuteretur, non repercutiebat, cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non comminabatur."

20

(D.45 d.p.c.8) ¶ Salomon vero econtra ammonet, dicens: "Percute filium tuum virga, et liberabis animam eius a morte." Hinc etiam B. Gregorius scribit in Dialogo, B. Benedictum quendam monachum virga percutiendo sanasse, quem crebra ammonitione curare non poterat. Hinc etiam Dominus flagello facto de resticulis male versantes in templo flagellavit et de orationis domo eiecit. Hinc etiam Apostolus fornicatorem illum satane corporaliter vexandum tradidit, et magum illum corporali cecitate dampnavit. Hinc etiam in canonibus pueri, qui ante rationales annos irrationabiliter versantur, verberibus castigari iubentur. Virgines quoque, si religionis veste deposita aliis se copulaverint, ergastulis retrudi precipiuntur. Hinc etiam Gregorius in Moralibus scribit libro XX parte 4. capitulo 11.:

25

30

35

(D.45 c.9) DISCIPLINA NON EST SERVANDA SINE MISERICORDIA, NEC MISERICORDIA SINE DISCIPLINA.

40

6 Licet – **13 noxam** *Polycarpus* 4.30.3; **Coll. 3 libr. 2.22.46* **17 Episcopus** – **22 comminabatur** *Anselmus(AE)* 6.159; *Polycarpus* 4.10.1

Disciplina vel misericordia multum destituitur, si una sine altera teneatur. Sed circa subditos inesse debet rectoribus et iuste consulens misericordia, et pie seviens disciplina. Hinc est, quod semivivi illius vulneribus, qui a Samaritano in stabulum ductus est, et vinum adhibetur et oleum, ut per vinum mordeantur vulnera, per oleum foventur: quatinus unusquisque, qui sanandis vulneribus preest, in vino morsum districtionis adhibeat, in oleo molliciem pietatis; per vinum mundantur putrida, per oleum sananda foventur. Miscenda ergo est lenitas cum severitate, faciendum est quoddam ex utroque temperamentum, ut neque multa asperitate exulcerentur subditi, neque nimia benignitate solvantur. Hoc nimirum illa tabernaculi archa significat, in qua cum tabulis virga simul et manna est, quia cum scripture sacre scientia est in boni rectoris pectore si est virga districtionis, sit et manna dulcedinis. Hinc etiam David ait: "Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt." Virga enim percutimur, et baculo sustentamur. Si ergo est districtio iusticie, que feriat, sit et consolatio baculi, que sustentet. Sit itaque amor, sed non emolliens, sit vigor sed non exasperans, sit zelus, sed non immoderate seviens; sit pietas, sed non plus quam expediat parcens. Intueri libet in Moysi pectore misericordiam simul cum severitate sociatam. Videamus amantem pie et districte sevientem. (§ 1) Certe cum Isreliticus populus ante Dei oculos pene inveniabilem contraxisset offensam, ita ut eius rector audisset: "Descende, peccavit populus tuus," ac si ei divina vox diceret: "qui in tali peccato lapsus est, meus non est," atque subiungeret: "Dimitte me, ut irascatur furor meus contra eos, et deleam eos, faciamque te in gentem magnam," ille semel et iterum pro populo, cui preerat, obicem se ad impetum Dei irascentis opponens ait: "Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti." Pensemus ergo, quibus visceribus eundem populum amavit, pro cuius vita de libro vite deleri se petiit. Sed tamen iste, qui tanto amore eius populi constringitur, contra eius culpas pensemus quanto zelo rectitudinis accendatur. Mox enim, ut culpe venia delerentur obtinuit zelo rectitudinis succensus ait: "Ponat vir gladium super femur suum, ite et redite de porta usque ad portam per medium castrorum, et occidat unusquisque fratrem et amicum et proximum suum; cecideruntque in die illo quasi viginti tria milia hominum." Ecce, qui vitam hominum etiam cum sua morte petiit,

Fr. 164

paucorum vitam gladio extinxit. Intus arsit igne amoris: foris accensus est zelo severitatis. Tanta fuit pietas, ut se pro illis coram Domino morti offerre non dubitaret; tanta severitas, ut eos, quos divinitus feriri timuerat, ipse iudicii gladio feriret. Sic amavit eos, quibus prefuit, ut pro eis nec sibi parceret, et tamen delinquentes sic persecutus est, quos amavit, ut eos etiam parcente Domino prosterneret. Utrobique legatus fortis, utrobique mediator admirabilis, causam populi apud Deum precibus, causam Dei apud populum gladiis allegavit. Intus amans divine ire supplicando obstitit: foris seviens culpam feriendo consumpsit. In regimine ergo utrumque Moyses miscuit, ut nec discipline deesset misericordia, nec misericordie disciplina. Unde hic quoque iuxta utramque virtutem dicitur: “Cumque sederem quasi rex circumstante exercitu, eram tamen merentium consolator.” Sedere quippe circumstante exercitu vigor est discipline regiminis: merentium vero corda consolari ministerium pietatis.

(D.45 d.p.c.13) ¶ Ex his omnibus apparet, quod nec lenitas mansuetudinis sine rectitudine severitatis, nec zelus rectitudinis sine mansuetudine in prelati debet inveniri. Percussores ergo, qui premissis auctoritatibus ab episcopali offitio remonentur, non quilibet corporaliter flagellantes, sed pretermissa mansuetudine ad verbera semper parati intelligendi sunt, qui per flagella non vicia corrigere, sed timeri appetunt; quibus Petrus scribit: “Ne sitis dominantes in clero, sed forma facti gregis ex animo.” Hinc etiam Gregorius scribit in *Moralibus*, libro XIX parte 4. capitulo 23.:

(D.45 c.14) MANSUETUDO ET DISTRICTIO AB INVICEM NON SEPARANTUR.

Sunt namque nonnulli ita districti, ut omnem etiam mansuetudinem benignitatis amittant; et sunt nonnulli ita mansueti, ut perdant districti iura regiminis. Unde cunctis rectoribus utraque summopere sunt tenenda, ut nec in discipline vigore benignitatem mansuetudinis, nec rursus in mansuetudine districtionem deserant discipline, quatinus nec a compassione pietatis obdurescant, cum contumaces corrigunt nec discipline vigorem molliant, cum infirmorum animos consolantur. Regat ergo discipline vigor mansuetudinem, et mansuetudo ornet sermone vigorem, et sic alterum commendetur ex altero, ut nec vigor sit rigidus, nec mansuetudo sit dissoluta.

Fr. 166

(D.45 d.p.c.17)¶ Hinc etiam alibi dicitur: “Rectorem subditis pietas matrem, disciplina vero patrem exhibeat.”

(D.46 d.a.c.1)¶ Sequitur: “Non litigiosum.” Nichil est enim impudentius arrogancia rusticorum, qui garrulitatem auctoritatem putant, et parati ad lites in subiectos tumide intonant, quod ex arrogancia superbie provenire manifestum est. Unde Gregorius scribit in *Moralibus*, libro XXIII parte 5. capitulo 12.:

(D.46 c.1) ARROGANTES NESCIUNT HUMILITER INFERRE QUE DOCENT.

Hoc habet proprium doctrina arrogantium, ut humiliter nesciant inferre quod docent, et recta, que sapiunt, recte ministrare non possunt. In verbis enim eorum proditur, quod, cum docent, quasi in quodam sibi videntur summitatis culmine residere, eosque, quos docent, ut longe infra se positos velut in imo respiciunt, quibus non consulendo, sed vix dominando dignantur loqui. Recte autem his per Prophetam Dominus dicit: “Vos autem cum austeritate inperabatis eis et cum potentia.” Cum austeritate enim et potentia inperant, qui subditos suos non tranquille corrigere ratiocinando, sed aspere inflectere dominando festinant. At contra doctrina vera tanto vehementius hoc elationis vicium fugit per cogitationem, quanto ardentius suorum verborum iaculis ipsum magistrum elationis insequitur. Cavet enim, ne eum moribus elatis predicet, quem in cordibus audientium sacris sermonibus insectatur.

(D.46 d.p.c.1)¶ Ecce, quare litigiosi prohibentur in episcopos ordinari. Est et alia causa huius prohibitionis. Litigiosi namque vel adulationibus animos principum sibi conciliant, vel fratribus suis detrahendo infamie notam ingerunt, vel inter fratres discordiam seminando seditiones numquam facere cessant; que omnia in prelatibus dampnabilia esse probantur. Unde Gregorius scribit in *Moralibus*, in libro XVIII parte 4. capitulo 3.:

Fr. 168

(D.46 c.2) DE HIS, QUI PECCANTIBUS ADULANTUR.

Sunt nonnulli, qui, dum malefacta hominum laudibus efferunt, augent que increpare debuerunt. Hinc enim per Prophetam dicitur: “Ve qui consuunt pulvillos sub omni cubito manus, et faciunt cervicalia sub capite universe etatis.” Ad hoc quippe sub cubito pulvillus vel cervical sub capite iacentis ponitur, ut molliter quiescat. Quisquis

ergo male agentibus adulatur, pulvillum vel cervical sub capite vel cubito iacentis ponit, ut qui corripit ex culpa debuerat, in ea fultus laudibus molliter quiescat. (§ 1) Hinc rursus scriptum est: "Ipse edificabat parietem, illi autem linebant eum." Parietis quippe nomine peccati duricia designatur. Edificare ergo parietem est contra se quempiam obstacula peccati construere. Sed parietem liniunt, qui peccata perpetrantibus adulantur, ut, quod illi perverse agentes edificant, ipsi adulantes quasi nitidum reddant. (§ 2) Sed sanctus vir sicut mala de bonis non estimat, ita iudicare bona de malis recusat, dicens: "Absit a me, ut iustos vos iudicem: donec deficiam, non recedam ab innocentia mea."

(D.46 c.3) ADULATOR VEL PRODITOR CLERICUS AB OFFITIO DEGRADATUR.

Clericus, qui adulationibus et prodicionibus vacare deprehenditur, degradetur ab offitio.

(D.46 c.4) Item.

EXCOMMUNICENTUR AB EPISCOPO, QUI FRATRIBUS NON PROBANDA OBICIUNT.

Accusatores fratrum episcopus excommunicet, et si emendaverint vicium, recipiat eos ad communionem, non ad clerum.

(D.46 c.8) Item.

NON SUNT ORDINANDI, QUI SEDICIONIBUS VACANT.

Sedicionarios statuimus numquam ordinandos clericos, sicut nec usurarios, vel iniuriarum suarum ultores.

(D.47 d.a.c.1)¶ Quod autem in fine huius capituli usurarii ordinari prohibentur, inde est, quia usuram exercentes cupiditati deservire probantur; cupidi autem ab Apostolo ordinari prohibentur, quia tales facile a iusto deviant. Unde in canonibus Apostolorum legitur:

(D.47 c.1) DIACONUS, PRESBITER ET EPISCOPUS EXIGENS USURAS, NISI DESIERIT, DEONATUR.

Episcopus aut presbiter aut diaconus usuras a debitoribus exigens, aut desinat, aut certe deponatur.

16 Clericus – **17 offitio** Ivo, *Decretum* 6.267; **Coll. Trip.* 2.21(18).55; *Panormia* 3.173; *Coll. 3 libr.* 2.22.25 **21 Accusatores** – **23 clerum** **Coll. Trip.* 2.21(18).54 **26 Sedicionarios** – **27 ultores** Ivo, *Decretum* 6.36; **Coll. Trip.* 2.21(18).66/2.31(28).68; *Coll. 3 libr.* 2.14.54 **35 Episcopus** – **36 deponatur** Ivo, *Decretum* 13.73; *Panormia* 3.170a; *Polycarpus* 6.17.6

(D.47 c.2) Item ex concilio Niceno. 17.

USURAS EXIGENS SIVE CLERICUS, SIVE REGULE SUBIECTUS, DEICIATUR.

5 Quoniam multi sub regula constituti avaritiam et turpia lucra sectantur, oblitque divine scripture, dicentis: "Qui pecuniam suam non dedit ad usuram," mutuam dantes centesimas exigunt: iuste censuit sancta et magna sinodus, ut, si quis inventus fuerit post hanc diffinitionem usuras accipiens, aut aliquam adinventionem vel quolibet modo negotia transigens, aut emiola, id est sescupla 10 modo negotia transigens, aut emiola, id est sescupla exigens vel aliquid tale prorsus excogitans turpis lucri gratia, deiciatur a clero et alienus existat a regula.

Fr. 170

(D.47 c.3) Hinc etiam Gregorius in libro XIX Moralium, parte IV, c. 35, de dilectoribus seculi scribit, dicens:

15 Temporalibus lucris deservientes Deo nequaquam militare probantur

Omnes huius seculi dilectores in terrenis. . . usus terrene voluptatis.

(D.47 d.p.c.8)¶ Necesse est etiam, ut ille, qui ordinandus est, "sue domui sit bene prepositus," id est, si in laicali habitu uxorem habuerit vel filios, a viciis ad virtutum studia et verbo et exemplo provocet, ut quod postea precepturus est populis, prius exigit a domesticis. Unde Apostolus Ephesiis scribit, ut uxores suas sicut sua corpora diligant, et filios suos non ad iracundiam provocent, sed enutrient illos in omni disciplina et correctione Domini. Unde cum ad Timotheum scribens, dixisset: "sue domui bene prepositum," statim subiunxit: "habentem sibi subditos filios in omni castitate, non in accusatione luxurie." 20 Non enim talium cohabitator frontem habet alios redarguendi. Unde de B. Iob legitur, quod pro filiis suis cotidiana Deo offerrebat sacrificia, offerrens olocausta per singulos, quos tanta karitatis perfectione in unum constrinxit, ut quisque eorum in suo die convivium fratribus pararet, et ad epulandum secum tres sorores suas pariter invitaret. Quod quia Heli facere dissimulavit, ac falsa pietate superatus filios delinquentes ferire noluit, (sicut in libro Regum legitur) apud districtum iudicem semetipsum cum filiis crudeli dampnatione percussit, unde ei divina voce dicitur: "Honorasti filios tuos plus, quam me." Hinc 30 40

4 Quoniam – 12 regula Anselmus(AD) 7.153; Ivo, *Decretum* 6.196; Polycarpus 4.32.59

etiam David erga filios bonitatem, non discipline severitatem exercens, eorum iventutem experimento didicit perniciosam, quorum puericiam vaga licentia permisit esse voluptuosam. Unus quippe eorum sororem suam stupro corrumpens, a fratre eius, Absalone videlicet, inter epulas, quas fratribus suis fraudulenter paraverat, obtruncatus est. Absalon vero, postquam veniam a patre obtinuit, regno illum expulit; ad concubinas eius ingressus est; demum per invia deserti patrem persequens, quercui inhesit, atque ita suspensus interiit. Hinc etiam Paulus ad Timotheum scribit, dicens: “Qui suorum et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit et est infideli deterior.” Iure ergo, qui domui sue preesse nescit in episcopum ordinari prohibetur, quia qui in re minima, et de qua sibi familiarior debet cura inesse, fidelis non est, quomodo in ecclesia Dei (ubi tot sunt et alieni) sollicitam diligentiam exhibebit?

Fr. 174

(D.48 d.a.c.1)¶ Prohibentur etiam “neophiti” in episcopos ordinari, ut qui heri erat catecuminus, hodie non fiat episcopus, qui heri erat in teatro, hodie non sedeat in ecclesia, qui vespere erat in circo, hodie non ministret altario, qui dudum fuerat fautor istrionum, hodie non sit consecrator virginum. Causa autem huius prohibitionis est secundum Apostolum, ne elatus in superbiam tamquam religio Christiana plurimum eo egeret, incidat in ruinam diaboli. Momentaneus namque sacerdos nescit humilitatem, modos personarum vel se contempnere; non ieiunavit, non flevit non se correxit non pauperibus erogavit. In arrogantiam (que est ruina diaboli) incidunt, qui puncto hore necdum discipuli fiunt magistri, et sicut Innocentius ait, “miserum est, eum fieri magistrum, qui necdum didicit esse discipulus.” Unde de eisdem in Niceno concilio legitur:

(D.48 c.1) NEOPHITUS IN EPISCOPUM NON EST ORDINANDUS.

Quoniam multa sive per necessitatem, sive ex quacunque causa, contra regulam gesta sunt, ita ut homines ex vita gentili nuper adhuc cathecumini vel instructi statim ad spirituale baptisma venissent, et continuo, cum baptizati sunt etiam ad episcopatum vel presbiterium provecti sunt: recte igitur visum est, de cetero nil tale fieri. Nam et tempore opus est, ut sit catecuminus, et post baptismum

36 Quoniam – 116: 8 cleri *Coll. Trip. 2.1.2; Coll. 3 libr. 2.14.7*

multa probatione indiget. evidens namque est preceptum apostolicum, dicens: “Non neophitum, ne forte elatus in superbiam in iudicium incidat et in laqueum diaboli.” Si vero precedente tempore mortale aliquod peccatum admisit, et convictus duobus vel tribus testibus fuerit, cessabit a clero qui huiusmodi est. Si quis vero preter hec fecerit, tanquam contraria statuti sancti concilii gerens, etiam ipse periclitabitur de statu sui cleri.

(D.48 d.p.c.1) ¶ Neophiti vero hodie appellantur ad propositum sacre religionis noviter accedentes. Unde B. Gregorius scribit, dicens:

(D.48 c.2) QUI DICANTUR NEOPHITI.

Sicut neophitus dicebatur, qui in initio sancte fidei erat erudicione plantatus, sic modo neophitus habendus est, qui repente in religionis habitu plantatus ad ambiendos sacros ordines irrepserit. **(§ 1)** Ordinate ergo ad ordines ascendendum est. Nam casum appetit, qui ad summi loci fastigia postpositis gradibus per abrupta querit ascensum.

(D.49 d.a.c.1) ¶ Ecce a quibus viciis debeant esse immunes qui in episcopum sunt ordinandi. Qui enim intercessores pro populo ad Deum parantur necesse est ut eius gratiam bene vivendo mereantur. Ut enim ait Gregorius in Pastoralis. **(§ 1)** “Sollicite formidandum est, ne, qui placare posse iram Dei creditur, hanc ipse ex proprio reatu mereatur. Cuncti enim liquido novimus quia is, qui displicet, cum ad intercedendum mittitur, irati animus ad deteriora provocatur. Qui ergo desideriis terrenis astringitur, caveat, ne districti iram iudicis gravius accendens, dum loco delectatur glorie, fiat subditis auctor ruine. Sollerter ergo se quisque metiatur, nec locum regiminis assumere audeat, si adhuc in se viciium dampnabiliter regnat; nec is, quem crimen depravat proprium, intercessor fieri appetat pro culpis aliorum.”

Fr. 175

(D.49 c.1) QUI VICIIS MACULATUS EST SACRIFICIUM DEO OFFERRE NON DEBET.

Hinc etenim superna voce ad Moysen dicitur in Levitico: “Loquere ad Aaron: homo de semine tuo per familias, qui habuerit maculam, non offerat panem Deo suo, nec accedat ad ministerium eius.” Ubi et repente subiungitur; “Si cecus fuerit, si claudus, si vel parvo vel grandi vel

13 Sicut – 18 ascensum Anselmus 6.25; Polycarpus 2.1.30; Coll. 3 libr. 2.1.16

torto naso, si fracto pede, si mancus, si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si iugem scabiem, si impetiginem in corpore, vel ponderosus.” (§ 1) Cecus quippe est, qui superne lumen contemplationis ignorat, qui presentis vite tenebris pressus, dum lucem venturam nequaquam diligendo conspicit, quo gressus operis porrigat nescit. Hinc etenim prophetante Anna dicitur in libro Regum: “Pedes sanctorum suorum servabit, et impii in tenebris conticescent.” (§ 2) Claudus vero est, qui quidem quo pergere debeat aspicit, sed per infirmitatem mentis vite viam perfecte non valet tenere quam videt; quia videlicet quis ad virtutis statum dum fluxa consuetudine non erigitur, quo desiderium innititur, illuc gressus operis efficaciter non sequitur. Hinc etenim Paulus dicit ad Ebreos: “Remissas manus et dissoluta genua erigite, et gressus rectos facite pedibus vestris, ut non claudicans erret, magis autem sanetur”. (§ 3) Parvo autem naso est, qui ad tenendam mensuram discretionis idoneus non est. Naso quippe odores fetoresque discernimus. Recte ergo per nasum discretio exprimitur, per quam virtutes eligimus, delicta reprobamus. Unde et in laude sponse dicitur in canticis canticorum: “Nasus tuus sicut turris, que est in Libano,” quia nimirum sancta ecclesia que ex causis singulis temptamenta prodeant per discretionem conspicit, et ventura viciorum bella ex alto deprehendit. Sed sunt nonnulli, qui, dum estimari hebetes nolunt, sepe se in quibusdam inquisitionibus plus quam necesse est exercentes ex nimia subtilitate falluntur. Unde hic quoque subditur: “uel grandi vel torto naso.” Nasus etenim grandis et tortus est discretionis subtilitas immoderata, que, dum plus quam decet excreverit, actionis sue rectitudinem ipsa confundit. (§ 4) Fracto autem pede vel manu est, qui viam Domini pergere omnino non valet, atque a bonis actibus funditus exors vacat, quatenus hec non ut claudus saltem cum infirmitate teneat, sed ab his omnimodo alienus existat. (§ 5) Gibbus vero est, quem terrene sollicitudinis pondus deprimit, ne umquam ad superna respiciat, sed solis his, que in infimis calcantur, intendat, quid et si quando aliquid ex bono patrie celestis audierit ad hoc, nimirum perverse consuetudinis pondere pregravatus, cordis faciem non attollit, qui cogitationis statum erigere non valet, quem terrene usus sollicitudinis curvum tenet. Ex horum quippe specie Psalmista dicit in Psalmo XXVII: “Incurvatus sum et humiliatus sum usquequaque.”

Fr. 176

Quorum culpam quoque per semetipsam veritas repro-
 bans ait in Luca: "Semen autem, quod in spinis cecidit, hi
 sunt, qui audierunt et a sollicitudinibus et divitiis et vo-
 luptatibus vite euntes suffocantur, et non referunt fruc-
 5 tum." (§ 6) Lippus vero est, cuius quidem ingenium ad
 cognitionem veritatis emicat, sed tamen hoc carnalia
 opera obscurant. In lippis quippe oculis pupille sane sunt,
 sed humore defluenti infirmantes palpebre grossescunt,
 quorum quia infusione crebra atteritur, etiam acies pupille
 10 vitatur. Et sunt nonnulli, quorum sensum carnalis vite
 operatio sauciat, qui videre recta subtiliter per ingenium
 poterant, sed usu pravorum actuum caligant. Lippus ita-
 que est, cuius sensum natura exacuit, sed conversationis
 pravitas confundit, cui bene per Angelum dicitur in Apo-
 15 calypsi: "Colirio inunge oculos tuos, ut videas." Colirio
 quippe oculos ut videamus inungimus, cum ad cognoscen-
 dam veri luminis claritatem intellectus nostri aciem medi-
 camine bone operationis adiuvamus. (§ 7) Albuginem
 vero habet in oculo, qui veritatis lucem videre non sinitur,
 20 quia arrogantia sapientie seu iusticie cecatur. Pupilla
 namque oculi nigra videt, albuginem, tollerans nichil vi-
 det, quia videlicet sensus humane cogitationis, si stultum
 se peccatoremque intelligit, cognitionem intime claritatis
 apprehendit. Si autem candorem sibi iusticie seu sapientie
 25 tribuit, a luce se superne cognitionis excludit, et eo clari-
 tatem veri luminis nequaquam penetrat, quo se apud se
 per arrogantiam exaltat, sicut de quibusdam dicitur ad
 Romanos: "Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti
 sunt." (§ 8) Iugem vero habet scabiem, cui carnis petulan-
 30 tia sine cessatione dominatur. In scabie etenim fervor
 viscerum ad cutem trahitur, per quam recte luxuria desi-
 gnatur, quia si cordis temptatio usque ad operationem
 prosilit, nimirum fervor intimus usque ad cutis scabiem
 prorumpit, et foris iam corpus sauciat, quia dum in cogita-
 35 tione voluptas non reprimitur, etiam in actione domina-
 tur. Quasi enim cutis pruriginem Paulus curabat abster-
 gere, cum dicebat ad Corinthios: "Temptatio non appre-
 hendat vos, nisi humana," ac si aperte diceret: Humanum
 quidem est in corde temptationem perpeti, demoniacum
 40 vero est temptationis certamine et operatione superari. (§
 9) Impetiginem quoque habet in corpore quisquis avaricia
 vastatur in mente, que si in parvis non compescitur, nimi-
 rum sine mensura dilatatur. Inpetigo quippe sine dolore
 corpus occupat et absque occupati tedio excrescens mem-

Fr. 177

brorum decorem fedat, quia et avaritia capti animum, dum quasi delectat, exulcerat, dum adipiscenda queque cogitationi obicit, ad inimicicias accendit, et dolorem in vulnere non facit, quia estuanti animo ex culpa habundantiam promittit. Sed decor membrorum perditur, quia aliarum quoque virtutum per hanc pulcritudo depravatur, et quasi totum corpus exasperat, quia per universa animum subplantat, Paulo adtestante, qui ait ad Timotheum: "Radix omnium malorum est cupiditas." (§ 10) Ponderosus vero est, qui turpitudinem non exercet opere, sed tamen ab hac cogitatione continua sine moderamine gravatur in mente; qui nequaquam quidem usque ad opus nefarium rapitur, sed eius animus voluptate luxurie sine ullo repugnationis stimulo delectatur. Viciium quippe est ponderis, cum humor viscerum ad virilia labitur, que profecto cum molestia dedecoris intumescunt. Ponderosus ergo est, qui totis cogitationibus ad lasciviam defluens, pondus turpitudinis gestat in corde; et quamvis prava non exercent opera, ab his tamen non elevatur mente, nec ad usum boni operis in aperto valet assurgere, quia gravat hunc in abditis pondus turpe. (§ 11) Quisquis ergo quolibet horum vitio subigitur, panes Domino offerre prohibetur, ne profecto aliena delicta valeat diluere is, quem adhuc propria devastant. (§ 12) Quia igitur paucis ad pastorale magisterium dignus qualiter veniat, atque indignus hoc qualiter pertimescat, ostendimus, nunc is, qui ad illud digne pervenerit, in eo qualiter vivere debeat, demonstramus.

(D.49 c.2) Item Ieronimus super Malachiam.

INDOCTUS, TERRENA LUCRA QUERENS, VITIOSUS ORDINARI NON DEBET.

Sacerdotes nomen Domini despiciunt, et, quantum ad se, panem pollutum offerunt, qui ad altare indigne accedunt, quique dato munere sacerdotium presumunt. Panem quoque polluit, qui doctrinam Domini in populo male dispertit, et qui honorat potentem et despicit pauperem. Et infra: **(§ 1)** "Si offeratis cecum ad immolandum, nonne malum est?" etc. Superius accusati de panibus nunc accusantur de victimis. Cecum animal offert, qui ordinat indoctum in loco docti, magistrumque facit, qui vix discipulus esse poterat. Claudum offert, qui lucra terrena querentem locat, utpote pedem in diversa ponentem, unum in divinis, alterum in carnalibus, cui potest inferri illud de libro Regum: "Usquequo claudicas in duas partes?" Lan-

guidum offert, qui vitiosum pro religioso habet, quique tardum et pigrum probat patientem, dicens illum negligentie redarguendum. Indignum est enim dare Deo quod dedignatur homo.

5 **(D.50 d.a.c.1)**¶ Ex premissis auctoritatibus liquido demonstratum est, quod variis criminibus irretiti in sacerdotes ordinari non possunt. Nunc autem de hisdem queritur, utrum post actam penitenciam, vel in propriis ordinibus remanere, aut ad maiores gradus conscendere valeant? Multorum auctoritatibus deiciuntur variis criminibus irretiti a propriis ordinibus, et ab accessu maiorum prohibentur. Unde Gregorius ait Constantino Mediolanensi episcopo: Fr. 178

15 **(D.50 c.1)** LAPSI IN SUUM ORDINEM REPARARI NON POSSUNT.

Si lapsis ad suum ordinem revertendi licentia conceditur vigor canonice proculdubio frangitur discipline, dum pro reversionis spe prave actionis desideria quis concipere non formidat. Et post pauca: **(§ 1)** Illud pre omnibus studeate, ut lapsos in sacro ordine nullius vobis supplicatio aliquo modo revocare studeat, ne huiusmodi non statuta, sed temporaliter dilata credatur esse vindicta.

20 **(D.50 c.2)** Item Martinus papa Amando episcopo.

25 QUI POST ORDINATIONEM LABITUR, DEPOSITUS PERMANEBIT.

Qui semel post suam ordinationem in lapsum ceciderit deinceps iam depositus erit, nullumque gradum sacerdotii poterit adipisci.

30 **(D.50 c.3)** Item Gregorius papa Sabino episcopo.

PRESBITER POST LAPSUM NULLA RATIONE IN SACRO ORDINE REPARARI VALET.

35 Presbiterum, de quo nos fraternitas tua latoris presentium legatione consuluit, nulla ratione in sacro ordine post lapsum aut permanere, aut revocari posse cognoscat. Circa quem tamen mitius agendum est, quia commissum facinus facili dicitur professione confessus.

16 Si – 22 vindicta Anselmus 8.32/8.22; Ivo, *Decretum* 6.80a-b; *Coll. Trip.* 1.57(55).56a-b; **Panormia* 3.145a-b; *Coll. 3 libr.* 2.18.5 **26 Qui – 28 adipisci** **Panormia* 3.141; *Coll. 3 libr.* 2.18.12 **32 Presbiterum – 36 confessus** Anselmus 8.23; **Panormia* 3.146; *Coll. 3 libr.* 2.18.7

(D.50 c.4) Item Iohannes VIII Cenomantico Venetensi episcopo.

POST PERACTUM HOMICIDIUM SACERDOTALE OFFITIUM AMMINISTRARI NON POTEST.

Fr. 179 Miror minus doctam scientiam tuam sacerdotem putare et post perpetratum homicidium posse in sacerdotio ministrare, immo (quod est ineptius) nobis suadere velle, ut ipsi tali presumptioni preberemus assensum. Quis enim tam demens tamque perversi sensus tale quid existimaret vel post quantamcumque penitentiam concedendum, cum omni sit canonice discipline contrarium? Debet ergo sacerdotio privatus lacrimarum fonte flagitium tam immane diluere, ut talibus saltem remediis curatus salutis possit invenire suffragium.

(D.50 c.5) Item Nicolaus papa. 15

AD MAIOREM GRADUM PROVEHI NON POTEST CLERICUS, QUI PAGANUM OCCIDERIT.

Clericum, qui paganum occiderit, non oportet ad maiorem gradum provehi, qui carere debet etiam acquisito, homicida enim est. Nam cum discreti sint milites seculi a militibus ecclesie, non convenit militem ecclesie militare seculo, per quod ad effusionem sanguinis necesse sit pervenire. 20

(D.50 c.6) Idem Osbaldo Corepiscopo Quadrantino.

QUI SE DEFENDENDO PAGANUM OCCIDERIT, SACERDOTALI CAREAT OFFITIO. 25

De his clericis, pro quibus consuluistis, scilicet, qui se defendendo paganum occiderunt, si postea per penitentiam emendati ad pristinum possint gradum redire, aut ad altiorem ascendere, scito, nos nullam occasionem dare nec ullam tribuere licentiam eis quemlibet hominum quolibet modo occidendi. Verum si contigerit, ut clericus sacerdotalis ordinis saltim paganum occiderit, multum sibi consulit, si ab officio sacerdotali recesserit; satiusque illi est in hac vita Domino sub inferiori habitu inreprehensibiliter famulari, quam alta indebite appetendo in profundum dampnabiliter dimergi. 30 35

5 Miror – **14 suffragium** Iohannes VIII, Ep. 51 (JE 3010; J³ 7024; ed. Caspar, MGH Epp. 7.304.2-8). Ivo, *Decretum* 6.114/10.51; *Coll. Trip.* 1.65(63).6; *Panormia* 3.153 **18 Clericum** – **22 pervenire** Ivo, *Decretum* 6.120; **Coll. Trip.* 1.64(62).48 **27 De** – **37 dimergi** **Coll. Trip.* 1.64(62).44

(D.50 c.7) Item ex concilio Agatensi.

EPISCOPUS, PRESBITER, AUT DIACONUS CAPITALE CRIMEN COMMITTENS CADAT AB OFFITIO.

5 Si episcopus, presbiter, aut diaconus capitale crimen commiserit, aut cartam falsaverit, aut falsum testimonium dixerit, ab offitii honore depositus in monasterio detrudatur et ibi quamdiu vixerit laicam tantummodo communionem accipiat.

(D.50 c.8) Item ex concilio Martini pape.

10 QUI HOMICIDII FACTO AUT PRECEPTO, AUT CONSILIO POST BAPTISMUM CONSCIUS FUERIT, CLERICUS NON ORDINETUR.

15 Si quis viduam aut ab alio relictam duxerit, non admittatur ad clerum. Quod si irrepperit, deiciatur. Similiter si homicidii aut facto, aut precepto, aut consilio, aut defensione post baptismum conscius fuerit et per aliquam subreptionem ad clericatum venerit, deiciatur, et in fine vite sue communionem accipiat.

Fr. 180

20 **(D.50 c.9)** Item Gregorius Ianuario episcopo Caralitano.

DE SACRIS ORDINIBUS LAPSI REPARARI NON POSSUNT.

25 Pervenit ad nos, quosdam de sacris ordinibus lapsos vel post penitentiam, vel ante penitentiam ad ministerii sui offitium revocari; quod omnino prohibemus, et in hac re sacratissimi quoque canones contradicunt. Qui igitur post acceptum sacrum ordinem lapsus in peccatum fuerit carnis, sacro ordine careat, et ad ministerium altaris non accedat.

(D.50 c.10) Idem Venantio Lunensi episcopo.

30 DE EODEM.

35 Accedens ad Gorgonam insulam fraternitas vestra discutiatur id, quod ad nos de Saturnino expresbitero est perlatum. Pervenit namque ad nos, quia postquam de sacris ordinibus lapsus a sui sacerdotii ordine deiectus est, ad explendum ministerium presbiterii presumpsit acce-

4 Si – 8 accipiat *Coll. Trip. 2.31(28).49; Coll. 3 libr. 2.18.20 **13 Si – 18 accipiat** Martinus Bracarenis, *Capitula 26* (ed. Vives, 94). *Coll. Trip. 2.53(74).26 **22 Pervenit – 28 accedat** *Anselmus 8.19; Ivo, *Decretum* 6.78; Coll. Trip. 1.57(55).54; *Panormia* 3.133; *Polycarpus* 4.41.5; Coll. 3 libr. 2.18.2 **31 Accedens – 123: 25 permisimus** *Anselmus 8.20-21; Ivo, *Decretum* 6.83; Coll. Trip. 1.57(55).66; *Polycarpus* 4.41.7-8; Coll. 3 libr. 2.18.3-4

dere, et omnipotenti Deo hostias immolare. Quod si ita factum vestra fraternitas repererit, eum sacri corporis et sanguinis domini participatione privatum in penitentiam redigat, ita ut usque ad diem ultimum in eadem excommunicatione permaneat et viaticum tantummodo exitus sui tempore percipiat. Sin autem eum talem penitentiam agere fraternitas vestra cognoverit, ut ei iuste ad recipiendam inter laicos communionem etiam ante exitum debeat misereri, hoc in tue fraternitatis ponimus potestate. Et infra: **(§ 1)** Preterea ad fraternitatis tue consulta respondentes statuimus, diaconem et abbatem, quem de portu Veneris indicas cecidisse, ad sacrum ordinem non debere vel posse aliquo modo revocari. Quem quidem sacro ordine privatum in penitentiam deputare te convenit; cuius si postea actus conversatioque meruerit, priorem inter alios monachos, ubi decreveris, standi locum obtineat. Subdiaconi quoque, quos similis culpa constringit, ab officio suo irrevocabiliter depositi, inter laicos communionem accipiant. In portu autem Veneris loco lapsi diaconi alium, qui hoc officium implere debeat, ordinabis. Saturninum vero expresbiterum, ut numquam ad sacri ordinis ministerium presumat accedere, scriptis cavere decrevimus; sed eum in insula Gorgona atque Capraria sollicitudinem de monasteriis gerere, et in quo est statu sine cuiusquam adversitate manere permisimus.

Fr. 181

(D.50 c.11) Idem.

LOCO LAPSI ALIUS ORDINANDUS EST.

Postquam quemquam criminaliter cadentem in locum, quo lapsus est, nulla permittit ratio revocari, et ultra tres menses ecclesiam vacare pontifice statuta sacrorum canonum non permittunt, ne cadente pastore dominicum gregem hostis (quod absit) antiquus insidiando dilaniet, fraternitas vestra deprecationi eorum consentire et in lapsi loco debet episcopum ordinare.

(D.50 c.12) Item Martinus papa.

QUI POST ORDINATIONEM IN LAPSUM CECIDERIT, SACRA MISTERIA NON DEBET TRACTARE.

Si post ordinationem suam quispiam in lapsum ceciderit, et prevaricationis peccato fuerit deprehensus obnoxius

28 Postquam – 34 ordinare *Anselmus 8.22; *Coll. 3 libr. 2.18.6* **38 Si – 124: 2 tractare** Martinus I, *Ep. 2* (JE 2059; ed. PL 87.136B). Algerus 2.42 can. d, ed. Kretzschmar, 288.18-21. **Coll. 3 libr. 2.18.13*

omnimodo prohibendum est, eum manibus lutulentis atque pollutis misteria nostre salutis tractare.

(D.50 d.p.c.12) ¶Econtra exemplis et auctoritate probatur, post actam penitenciam proprios gradus licite
5 posse administrare, et ad maiores conscendere. Maria enim, soror Aaron, postquam lepra percussa est, quia in Moysen murmuraverat, acta penitencia mundata est, et pristinam gratiam prophetandi recepit. Aaron post conflatum vitulum etiam in summum sacerdotem est consecra-
10 tus. David post adulterium et homicidium spiritum prophetie recepit, et in proprio gradu permansit. Achab post mortem Nabuthe viri sanctissimi per penitenciam humiliatus in regia sede remansit. Et, ut pretereamus multa exempla veteris testamenti, Petrus negavit Christum, et
15 tamen postea princeps apostolorum factus est; Paulus Stephanum lapidavit, et tamen a Deo in apostolum electus est. Multi quoque ab heresi ad unitatem catholice fidei revertentes in suis ordinibus recepti sunt, alii vero ad episcopalem etiam gradum sunt promoti, utpote Augustinus et alii quam plures.
20

(D.50 c.14) CLERICI POST LAPSUM IN SUIS ORDINIBUS REPARARI POSSUNT.

Ponderet unusquisque sermones suos, et quod sibi loqui non vult alteri non loquatur. Unde bene sacra scriptura ait: "Quod tibi non vis fieri, alteri ne facias". Nos
25 enim tempore indigemus, ut aliquid maturius, agamus, ne precipitemus consilia et opera nostra, neque ordinem corumpamus. (§ 1) Sed si aliquis lapsus quo modo fuerit, portemus eum et fraterno corripiamus affectu, sicut ait B. Apostolus: "Si preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi." (§ 2) Porro S. David de mortiferis criminibus penitenciam egit, et tamen in honore permansit. (§
30 3) B. quoque Petrus amarissimas lacrimas fudit, quando Dominum negasse penituit, sed tamen apostolus permansit. Et Dominus per Prophetam pollicetur, dicens: "Peccator in quacumque die conversus fuerit et ingemuerit, omnium iniquitatum eius non recordabor amplius." Errant itaque, qui putant, sacerdotes post lapsum, si condignam egerint penitenciam, Domino non posse ministrare, et
40

23 Ponderet – 125: 30 sacrificiis Ivo, *Decretum* 6.48-49; *Coll. Trip.* 1.14.11; *Panormia* 3.148; *Polycarpus* 4.41.1; **Coll. 3 libr.* 2.18.27-28

Fr. 183 suis honoribus frui, si bonam vitam deinceps duxerint, et suum sacerdotium digne custodierint. Et ipsi, qui hoc putant, non solum errant, sed etiam traditas ecclesie claves despiciere videntur, de quibus dicitur: "Quecunque solveritis in terra, erunt soluta et in celo." Alioquin hec sententia aut Domini non est, aut vera est. (§ 4) Nos vero indubitanter tam Domini sacerdotes quam reliquos fideles post dignam satisfactionem posse redire ad honores credimus, testante Domino per Prophetam: "Numquid qui dormit, non adiciet, ut resurgat"? Et propheta David penitentiam agens dixit: "Redde mihi leticiam salutaris tui, et spiritu principali confirma me." Ipse namque post penitentiam et alios docuit, et sacrificium Deo obtulit, dans exemplum doctoribus sancte ecclesie, si lapsi fuerint et condignam penitentiam Deo gesserint, utrumque facere posse. Docuit enim, quando dixit; "Docebo iniquos vias tuas, et inpii ad te convertentur." Sacrificium Deo obtulit pro se, dum dicebat: "Sacrificium Deo spiritus contribulatus". Videns enim Propheta scelera sua mundata per penitentiam, non dubitavit predicando et Domino libando curare aliena. (§ 5) Mutatur ergo homo a peccato et gratia Dei resurgit a lapsu et in pristino manet officio iuxta predictas auctoritates. Videat, ne amplius iaceat, sed evangelica sententia in eo maneat que ait: "Vade et amplius noli peccare." Unde ait Apostolus: "Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis eius". (§ 6) Sententiam, que misericordiam vetat, non solum tenere, fratres, sed etiam audire refugite, quia potior est misericordia omnibus holocaustomatibus et sacrificiis.

(D.50 c.16) Item Gregorius Secundino.

LAPSI REPARARI POSSUNT.

Tua sanctitas requisivit, ut tibi de sacerdotali officio post lapsum resurgendi auctoritatem scriberemus, dum dicis de hoc canonum diversorum te legisse diversas sententias, alias resurgendi, alias nequaquam: ideo nos generaliter a Nicena synodo incipientes, cum reliquis quatuor veneramur, quia in cunctis sententiis unanimiter concordant. Nos vero precedentes Patres sequimur quia (auctore Deo) a sacra doctrina illorum non discordamus. A capite itaque incipientes usque in quartum altaris ministerium,

33 Tua – 126: 26 **predixit** Ivo, *Decretum* 6.85; *Panormia* 3.147; **Coll. 3 libr.* 2.18.29

hanc formam servandam cognovimus, ut sicut minorem maior prece-
 dit honore, ita et crimine, et quem maior se-
 quitur culpa, maiori implicetur vindicta et post penitencia
 credatur esse fructuosa. (§ 1) Quid enim prodest triticum
 5 seminare, et fructum illius non colligere? aut domum
 construere, et non illic habitare? Post dignam itaque sati-
 sfactionem credimus posse redire ad honorem. (§ 2) Ad
 fontem misericordie recurrentes evangelicam proferamus
 sententiam: "Gaudeo," inquit, "super uno peccatore peni-
 10 tenciam agente quam super nonaginta novem iustis, qui
 non indigent penitencia." Et ovem perditam, nonaginta
 novem non errantibus relictis, humero pii pastoris ad
 ovile reportandam Dominus ipse testatur. Si ovis perdita
 errans post inventionem ad ovile humero deportatur,
 15 predictis nonaginta novem non errantibus relictis in de-
 serto cur post penitenciam ad ecclesie ministerium lapsus
 non revocetur? Sicut in Apocalipsi dicitur de ministro
 ecclesie: "Memento unde cecideris, et age penitenciam, et
 prima opera fac." Quid est enim gravius, aut carnale delictum
 20 admittere, sine quo pauci inveniuntur, aut Dei filium
 iureiurando negare? In quo verbo hunc ipsum B. Petrum
 apostolorum principem, ad cuius sacrum corpus indigni
 sedemus, lapsum esse cognovimus. Sed post negationem
 penitencia secuta est, et post penitenciam misericordia
 25 data, quia ab apostolatu eum non distulit, qui ante ipsum
 se negare predixit.

Fr. 185

(D.50 c.17) Idem.

POST ACERRIMAM PENITENCIAM LAPSI REPARANTUR.

Quid est hoc, quod Prophete iacenti dicitur: "Sta supra
 30 pedes tuos, et loquar tecum?" Qui enim iacenti loqueba-
 tur, cur stanti promittit se esse locuturum? sed sciendum
 est, quia alia sunt, que iacentes, alia que stantes audire
 debemus. Iacenti enim dicitur, ut surgat; stanti autem
 precipitur, ut ad predicationem proficisci debeat. Adhuc
 35 enim nobis in infirmitatis confusione iacentibus preberi
 non debet auctoritas predicationis. Sed cum iam in bono
 opere surgimus, cum iam recti stare ceperimus, dignum
 est, ut ad lucrandos alios in predicatione mitti debeamus.
 Stans ergo Propheta visionem spiritualem vidit, et cecidit;
 40 cadens vero admonitionis verba suscepit, ut surgeret;
 surgens autem preceptum audivit, ut predicaret. Nam qui
 adhuc ex superbie vertice stamus, cum iam de eternitatis

29 Quid – 127: 4 surgamus *Coll. 3 libr. 2.18.18?*

timore aliquid sentire ceperimus, dignum est, ut ad penitenciam cadamus. Et dum infirmitatem nostram subtiliter agnoscentes humiliter iacemus, per divini verbi consolationem ad fortiora opera surgamus.

(D.50 c.18) Idem.

5

DE EODEM.

Ferrum de terra tollitur, cum fortis propugnator ecclesie a terrena, quam prius tenuit, actione separatur. Non ergo in eo debet despici, quod fuit, quia iam incipit esse quod non fuit.

10

(D.50 c.20) Item Ieronimus.

DE EODEM.

Ihesus filius Iosedech sacerdos magnus quamquam in typo precesserit adventum salvatoris, qui nostra peccata portavit et alienigenam ex gentibus sibi copulavit ecclesiam, tamen secundum litteram post sacerdotium sordidatus inducitur, et stat diabolus a dexteris eius, et candida illi deinceps vestimenta redduntur.

15

(D.50 d.p.c.24) ¶ Quomodo igitur huiusmodi auctoritatum dissonantia ad concordiam revocari valeat, breviter inspiciamus. Sunt quidam, quos non odium criminis, sed timor vilitatis, amissio proprii gradus et ambitio celsioris ad penitentiam cogit. Hos sacri canones irrecuperabiliter deiciunt, quia qui simulatione penitencie vel affectione honoris adeo non consequitur veniam, nec ab ecclesia meretur reparationem. Unde Augustinus scribit ad Bonifacium:

20

25

(D.50 c.25) Quare constitutum est in ecclesia, ne post penitentiam aliquis ad clericatum redeat.

Ut constitueretur in ecclesia, ne quisquam post alicuius criminis penitentiam clericatum accipiat, vel ad clericatum redeat, vel in clericatu maneat, non desperatione indulgentie, sed rigore factum est discipline. Alioquin contra claves datas ecclesie disputabitur, de quibus dictum est: "Quecumque solveritis in terra, soluta erunt et in celo." Sed ne forte etiam de ceteris criminibus spe honoris ecclesiastici animus intumescens superbe ageret penitentiam, severissime placuit, ut post actam de crimine damp-

30

35

7 Ferrum – 10 fuit *Coll. 3 libr. 2.18.30 **13 Ihesus – 18 redduntur**
 *Coll. 3 libr. 2.18.31 **30 Ut – 128: 16 subueniat** Anselmus 8.3; Ivo,
 Decretum 6.386; *Coll. Trip. 3.10.21

nabili penitenciam nemo sit clericus, ut desperatione temporalis altitudinis medicina maior et verior esset humilitatis. Nam et S. David de criminibus mortiferis egit penitenciam, et tamen in honore suo perstitit, et B. Petrum, quando amarissimas lacrimas fudit, utique Dominum negasse penituit, et tamen apostolus mansit. Sed non ideo putanda est supervacua posteriorum diligentia, qui ubi saluti nichil detrahebatur, humilitati aliquid addiderunt, quo salus tucius muniretur, experti, credo, aliquorum fictas penitencias per affectatas honorum potentias. Cogunt enim multas invenire medicinas multorum experimenta morborum. Verum in huiusmodi causis, ubi per graves dissensionum scissuras non huius aut illius hominis periculum, sed populorum strages iacent, detrahendum est aliquid severitati, ut maioribus malis sanandis karitas sincera subueniat.

Fr. 188

(D.50 c.28) Item Ysidorus ad Massanum episcopum.

QUI SUNT REPARANDI POST LAPSUM, VEL QUI NON.

Domino sancto meritisque beato fratri Massano episcopo Ysidorus episcopus. Quod in epistolis venerabilis fraternitas tua innotuit, videlicet quod in canone Anquiritano c. XIX legitur, post lapsum corporalem restaurandum honoris gradum post penitenciam, alibi vero legitur, post huiusmodi delictum nequaquam reparandum antiqui ordinis meritum: hec diversitas hoc modo solvitur. Illos enim ad pristinos gradus redire canones precipiunt, quos penitencie precessit satisfactio vel condigna peccatorum confessio. At contra hi, qui neque a vicio corruptionis emendantur, atque hoc ipsum carnale delictum, quod admittunt, vindicare quadam supersticiosa temeritate nituntur, nec gradum utique honoris, nec gratiam recipiunt communionis. Ergo ita est determinanda sententia, ut necesse sit illos restaurari in loco honoris, qui per penitenciam reconciliationem merentur divine pietatis. Hi non inmerito consequuntur ad apte dignitatis statum, qui per emendationem penitencie recepisse noscuntur remedium vite. Id autem, ne forte magis sit ambiguum, divine auctoritatis sententia confirmatur. Ezechiel quidem propheta sub tipo prevaricatricis Ierusalem ostendit, post penitencie satisfactionem pristinum restaurari honorem: "Confundere," inquit, "o Iuda, et porta ignominiam tuam." Et

Fr. 189

19 Domino – 129: 26 auctoritas Anselmus 8.34; *Coll. Trip.* 3.10.33; **Panormia* 3.149; *Polycarpus* 4.41.11; *Coll. 3 libr.* 2.18.32/3.26.16

post Paululum: “Et tu,” inquit, “et filie tue revertimini ad antiquitatem tuam”. (§ 1) Quod dixit, “confundere,” ostendit, post opus peccati debere quemquam erubescere, et post confessionem pro admissis sceleribus verecundam frontem humo prostratam demergere, pro eo quod dignum confusione perpetravit opus. Deinde precepit, ut post ignominiam id est deiectionem sui nominis sive dignitatis revertatur ad suam antiquitatem. Ergo dum quisque post opus confusionis sue confunditur, atque ignominiam portans depositionem suam cum humilitate luget, revocari secundum Prophetam ad priorem poterit statum. Item Iohannes evangelista Angelo Ephesi ecclesie inter cetera quedam similia scribit: “Memor esto unde cecideris, et age penitentiam, et prima opera fac; alioquin veniam tibi, et movebo candelabrum tuum de loco suo”. (§ 2) Ecce in quantum valui concilii Anquiritani antiquam plane et plenam auctoritate sententiam sacris testimoniis explanavi, ostendens, eum posse restaurari in proprio ordine, qui per penitencie satisfactionem novit propria delicta deflere. Qui vero nec luget que gessit, sed lugenda sine ullo pudore religionis vel timore divini iudicii committit, nullo modo eum posse ad pristinum gradum restaurari cognoscas. (§ 3) In fine autem huius epistole hoc Fr. 190 adiciendum putavi, ut quotiescumque in gestis conciliorum discors sententia invenitur, illius concilii magis teneatur sententia, cuius antiquior et potior extat auctoritas.

(D.50 d.p.c.28)¶ Quicumque igitur pro criminibus suis digne Deo penitentiam obtulerint, auctoritate Gregorii et Ieronimi et Augustini et Ysidori gradum pristinae dignitatis recipere possunt. Qui autem non odio criminis, sed timore vilitatis vel ambitione honoris falsas Deo penitencias offerunt, in pristini honoris gradum reparari minime poterunt. Sed obicitur illud Hormisde pape, qui scribit omnibus episcopis per universas provincias:

(D.50 c.29) DIACONUS AUT PRESBITER IN ADULTERIO DEPREHENSUS REPARARI NON POSSUNT.

Si quis diaconus aut presbiter post acceptam benedictionem Leviticam cum uxore sua incontinens invenitur, ab offitio suo abiciatur. (§ 1) Ecce manifeste constat, quia secundum titulos antiquorum Patrum sancto Spiritu suggerente conscriptos, et secundum sententias CCCXVIII

38 Si – 130: 39 desevit *Coll. 3 libr. 2.18.17

episcoporum, (quas etiam Gallicani canones continere videntur), clerici in adulterio deprehensi, aut ipsi confessi, aut ab aliis convicti, ad honorem redire non possunt. Quia forte non desunt, quibus pro nimia pietate suprascripta sanctorum Patrum severitas minime placeat, sciant, se
 5 CCCXVIII episcoporum, qui et reliquos canones statuerunt, sententias reprehendere vel dampnare. Sed forte maior est in illis pietas, quam in supradictis CCCXVIII episcopis? maior est in illis misericordia, quam in S. Iohanne papa? maior karitas, quam in reliquis sanctis sacerdotibus, qui hoc exemplo remedia ecclesiarum suis diffinitionibus deliberaverunt? Et ideo aut prona voluntate preceptis illorum consentiant, aut omnibus illis contrarios se et inimicos esse cognoscant. Que est ista iusticie inimica bonitas, palpare criminosos, et vulnera eorum usque ad diem iudicii incurata servare? (§ 2) Quod si eos durissimam penitentiam per plures annos videremus agere, tunc nos et saluti eorum possemus consulere, et statuta canonum deberemus temperare. Cum vero in aliquibus nec compunctio humilitatis, nec instantia orandi apareat, nec beatum David imitentur, qui dicit: "Lavabo per singulas noctes lectum meum; lacrimis meis stratum meum rigabo;" et illud: "Cinerem tamquam panem manducabam et potum meum cum fletu miscebam;" nec eos ieiuniis vel
 10 lectionibus vacare videamus, possumus agnoscere, si ad pristinos gradus vel honores redirent, cum quanta negligentia et cum quanto torpore et inimica sue anime securitate permanerent, credentes, quod sic eis non acta digna penitentia dimiserit Deus, quomodo sacerdotes indulsisse videntur. Vere dico, quia illi ipsi, quibus cum periculosa et falsa misericordia indulgere videmur, cum ante tribunal Christi pro tantis peccatis dampnandi advenerint, contra nos causam dicturi sunt, dicentes, quod dum aut asperitatem lingue eorum expavimus, aut falsa blandimenta et periculosas adulationes ipsorum libenter accepimus, in
 15 eisdem peccatis permanere eis inutiliter indulgemus, aut ipsa peccata augere permittimus, non recordantes illud, quod in veteri testamento scriptum est: quia uno peccante contra omnes ira Dei deseivit.

Fr. 191

40 (D.50 c.30) Item Ieronimus.

DIFFICILE EST POST LAPSUM AD PRISTINUM GRADUM REDIRE.

Quicumque dignitatem divini gradus non custodiunt, contenti fiant animam salvare. Reverti enim in pristinum gradum difficile est.

(D.50 c.31) Item Basilius.

LAPSUS POST PENITENCIAM ALTARIO TANTUMMODO
MINISTRET. 5

Qui sub gradu ceciderit post penitentiam, contentus fiat baptizare, communionem infirmis dare, et altario ministrare tantummodo.

(D.50 d.p.c.32) ¶ Sed illud Hormisde pape desidiosos et negligentis, non vere penitentes reparari prohibet. (§ 1) Illud autem Ieronimi fatetur hoc esse difficile, non impossibile. (§ 2) Basilius autem circa delinquentes rigorem iusticie servandum ostendit, quem circa penitentes alii relaxandum misericorditer affirmant. (§ 3) Possunt et aliter distingui premissae auctoritates. Quorum crimina manifesta sunt ante vel post ordinationem, a sacris ordinibus deiciendi sunt; quorum autem peccata occulta sunt et secreta satisfactione secundum sacerdotis edictum purgata, in propriis ordinibus remanere possunt. 10 15 20

(D.50 c.34) QUI SINT REPARANDI POST LAPSUM, VEL QUI NON.

De his vero visum nobis est scribendum esse, qui sacros ordines habent et ante vel post ordinationem contaminatos in capitalibus criminibus se esse profitentur. In quibus, ut mihi videtur, hec distancia esse debet, ut hi, qui deprehensi vel capti fuerint publice in periurio, furto atque fornicatione et ceteris huiusmodi criminibus, secundum sacrorum canonum instituta a proprio gradu decendant, quia scandalum est populo Dei tales personas superpositas habere, quas ultra modum vitiosas esse constat. Nempe inde detrahunt homines sacrificio Dei (sicut quondam, filiis Hely peccantibus fecisse leguntur, et rebelles hinc atque contrarii existentes eorum pravis exemplis cotidie peiores fiunt. Qui autem de predictis peccatis absconse a se admissis per occultam confessionem coram angelis Dei, presente etiam sacerdote, qui eis indicturus est penitentiam, confitentur, et semetipsos graviter deli- 25 30 35

1 Quicumque – 3 est Ivo, *Decretum* 15.91; *Polycarpus* 4.41.12; **Coll. 3 libr.* 2.18.23 **7 Qui – 9 tantummodo** Ivo, *Decretum* 15.93; **Coll. 3 libr.* 2.18.24 **23 De – 132: 4 est** Ivo, *Decretum* 6.400; *Coll. Trip.* 3.10.35; *Panormia* 3.152; **Coll. 3 libr.* 2.18.25

quisse queruntur, si se per ieiunia et elemosinas vigiliisque et sacras orationes purgare certaverint, his etiam gradu servato spes venie de misericordia Dei promittenda est.

5 **(D.50 d.p.c.35)**¶ Quod vero supra de homicidiis statutum legitur, intelligendum est, quando facultas datur effugiendi, nec necessitate clauduntur obsidionis. Ceterum, cum necessitate angustati effugere non possunt, si tunc homicidium admiserint, purgati per penitentiam et offitio, et communioni reddentur. Unde in Ilerdensi concilio
10

Fr. 194

15 **(D.50 c.36)** CLERICI IN OBSIDIONIBUS POSITI NECESSITATE SI SANGUINEM FUDERUNT, POST DUORUM ANNORUM PENITENTIAM OFFITIO ET COMMUNIONI RESTITUANTUR.

De his clericis, qui in obsessionibus positi necessitate fuerint, id statutum est, ut qui altario ministrant et Christi corpus et sanguinem tradunt, vel vasa sacro offitio deputata contrectant, ut ab omni humano sanguine etiam
20 hostili se abstineant. Quod si in hoc inciderint, tam offitio quam communiōe corporis Domini duobus annis priventur, ita ut duobus annis vigiliis, ieiuniis, orationibus et elemosinis pro viribus, quas Dominus donaverit, expientur; et ita demum offitio vel communioni reddantur, ea
25 tamen ratione, ne ulterius ad offitia potiora promoveantur. Quod si in diffinito tempore negligentiores circa salutem suam extiterint, protelandi ipsius penitencie tempus in potestate maneat sacerdotis.

30 **(D.50 d.p.c.36)**¶ Casu quoque si clericus homicidium fecerit, in proprio gradu ex dispensatione remanere permittitur. Unde Urbanus II scribit Guarnerio Merseburgensi episcopo:

35 **(D.50 c.37)** QUI CASU HOMICIDIUM FACIT, EX DISPENSATIONE IN SUO ORDINE PERMANEAT.

Clerico iaciente lapidem puer interemptus dicitur. Nos pro amore tuo in suo ordine eum permanere permittimus, ut tamen semper in penitencia et timore permaneat.

16 De – 28 sacerdotis Conc. Ilerdense (a. 546) 1 (ed. Vives, 55). *Coll. Trip. 2.37(34).1; Coll. 3 libr. 3.19.51 **35 Clerico – 37 permaneat** *Pannonia 3.154

(D.50 c.38) Item Stephanus V Sichiberto Corsice episcopo.

DE EODEM.

Quia te quasi obnoxium iudicas, eo quod a Sarracenis captus homines interfecisse videris, bene facis. Sed quoniam non tua sponte id fecisse cognosceris inde canonice nullo modo iudicaris. 5

(D.50 d.p.c.51)¶¶Premissis auctoritatibus, lapsis permittitur, ut post penitentiam in suis ordinibus reparari valeant; ad maiorem autem conscendere post lapsum nulla eis auctoritate permittitur, immo penitus prohibetur. Unde in Ilerdensi concilio legitur: 10

(D.50 c.52) LAPSI IN SUIS ORDINIBUS REPARARI POSSUNT, SED NON AD MAIORA CONSCENDERE.

Fr. 198 Hii, qui altario sancto deserviunt, si subito flenda carnis fragilitate corruerint, et Domino respiciente digne penituerint, ita ut mortificato corpore cordis contriti sacrificium Deo offerant, maneat in potestate pontificis vel veraciter afflictos non diu suspendere, vel desidiosos prolixiori tempore ab ecclesie corpore segregare; ita tamen, ut sic offitiorum suorum loca recipiant, ne possint ad altiora offitia ulterius promoveri. 15 20

(D.50 d.p.c.52)¶¶Sed exemplo B. Petri (qui postquam trine negationis maculas confessione diluit amoris, non solum in gradu sui apostolatus remansit, verum etiam in pastorem totius ecclesie a Christo institui meruit,) probantur lapsi post dignam penitentiam non solum propria offitia retinere, sed etiam ad maiora posse conscendere. Quod autem B. Petrus post negationem pastor ecclesie a Domino sit institutus, probatur auctoritate B. Gregorii, qui in omelia dominice resurrectionis de eodem principe apostolorum scribit, dicens: 25 30

(D.50 c.53) PETRUS POST CULPAM NEGATIONIS PRINCEPS APOSTOLORUM A DOMINO EST INSTITUTUS.

Considerandum est nobis, cur omnipotens Deus eum, quem cuncte ecclesie preferre disposuerat, ancille vocem pertimescere et se ipsum negare permisit. Quod nimirum magne actum pietatis dispensatione cognoscimus, ut is, qui futurus erat pastor ecclesie, in sua culpa disceret, qua- 35

4 Quia – 7 iudicaris *Panormia 3.155 15 Hii – 22 promoveri Ivo, Decretum 15.87; Coll. Trip. 2.37(34).5; Coll. 3 libr. 2.18.26

liter aliis misereri debuisset. Prius itaque eum ostendit sibi, et tunc preposuit ceteris, ut ex sua infirmitate cognosceret, quam misericorditer aliena infirma tolleraret.

5 (D.50 d.p.c.54)¶ Item obicitur, penitentes ad sacros ordines promoveri non debent: non ergo lapsi post penitencia ad maiora pertingere possunt. Unde in Cartaginiensi concilio IV legitur:

Fr. 199

(D.50 c.55) NON ORDINETUR CLERICUS EX PENITENTIBUS.

10 Ex penitentibus, quamvis sit bonus, tamen clericus non ordinetur. Si per ignorantiam episcopi factum fuerit, deponatur a clero, quia se ordinationis tempore non prodidit fuisse penitentem. Si autem sciens episcopus ordinaverit talem, etiam ipse ab episcopatu suo ordinandi dumtaxat potestate privetur. Simili sentencie subiacebit episcopus, si sciens ordinaverit clericum, qui viduam aut repudiatam uxorem habuerit, aut secundam.

(D.50 c.56) Item Siricius papa Himerio episcopo.

20 BIGAMUS, PENITENS, VIDUE MARITUS, SACRE MILITIE SE INGERENS, SINE SPE PROMOTIONIS IN SUO ORDINE PERMANEAT.

25 Quicumque penitens, quicumque bigamus, quicumque vidue maritus ad sacram miliciam indebite et incompetenter irreperit, hac sibi condicione a nobis veniam intelligat relaxatam, ut in magno debeat computare beneficio, si adempta sibi omni spe promocionis in hoc quo invenitur ordine perpetua stabilitate permaneat.

(D.50 c.58) Item Hormisda papa omnibus episcopis per universas provincias.

30 QUI AD PENITENCIAM AGENDAM IN MONASTERIO RECLUDITUR, PRESBITER NON ORDINETUR.

35 Si ille, qui ultro petit penitentiam, quamvis eam perfecte agat, non potest episcopus aut presbiter ordinari, ita ut, etiamsi per ignorantiam ordinatus fuerit et postea convincitur penitentiam accepisse, deiciatur: ille, qui invitatus ad penitentiam agendam mittitur in monasterio, (qui utique nichil aliud, quam penitens dicendus est), qua conscientia ad sacerdocium pervenire permittitur? Nemo

10 Ex – 17 secundam Ivo, *Decretum* 15.5; **Coll. Trip.* 2.21(18).67-68; *Panormia* 3.60; *Coll. 3 libr.* 2.14.53 **22 Quicumque – 27 permaneat**
*Anselmus 8.6/7.17 **32 Si – 135: 6 dubito** *Anselmus 7.18; *Polycarpus* 2.31.51; *Coll. 3 libr.* 2.14.56

Fr. 200 mihi alia quelibet contra auctoritatem sedis apostolice vel CCCXVIII episcoporum, vel reliquorum canonum constituta obiciat; quia quicquid contra illorum diffinitionem (in quibus Spiritum sanctum credimus locutum) dictum fuerit, recipere non solum temerarium, sed etiam periculosum esse non dubito. 5

(D.50 c.59) Item Gelasius Urbis Rome episcopus omnibus episcopis.

BIGAMI, VEL QUI LIBET POST PENITENCIAM SACRIS NON APPLICENTUR MINISTERIIS. 10

Non confidat quisquam pontificum fas esse, digamos aut coniugia sortientes ab aliis derelicta, sive quoslibet post penitentiam, vel sine litteris, vel corpore viciatos, vel condicionarios, aut curie publicarumque rerum nexibus implicatos, aut passim nulla temporis congruentis expectatione discussos, divinis servituros applicare ministeriis. 15

(D.50 d.p.c.60)¶Hoc non de quibuslibet penitentibus intelligitur, sed de illis tantum, qui post penitentiam secularis militie cingulum accipiunt. De quibus Innocentius episcopus scribit Victorio Rotomagensi episcopo. 20

(D.50 c.61) NON DEBET FIERI CLERICUS, QUI POST REMISSIONEM PECCATORUM MILICIE CINGULUM HABUIT.

Si quis post remissionem peccatorum cingulum milicie secularis habuerit, ad clericatum omnino admitti non debet. 25

(D.50 d.p.c.61)¶Potest et aliter intelligi. Est quedam penitentia, que solemnis appellatur, que semel tantum in ecclesia conceditur, de qua Ambrosius ait: "Sicut unum est baptisma, ita unica est penitentia." Item: "Non est secundus locus penitencie." Item: "Reperiantur quam plurimi, qui sepius agendam penitentiam putant, qui luxuriantur in Christo. Nam si vere penitentiam agerent, numquam iterandam postea putarent." 30

(D.50 c.62) Item Augustinus ad Macedonium.

Quamvis caute et salubriter provisum sit, ut locus humillime penitencie semel tantum in ecclesia concedatur, ne medicina nimis utilis minus vilis haberetur, tamen 35

11 Non – 16 ministeriis *Anselmus 7.15 23 Si – 24 debet *Anselmus 7.10; *Coll. Trip.* 1.40(38).19; *Polycarpus* 2.31.8; *Coll. 3 libr.* 2.14.57 35
 Quamvis – 136: 1 negatur Ivo, *Decretum* 15.24b; *Coll. Trip.* 3.28.5

cotidie peccantibus numquam per penitenciam venia negatur.

Fr. 201

(D.50 d.p.c.62) ¶ Hec autem penitencia quomodo inponenda sit in Agatensi concilio legitur, in quo sic statutum est:

(D.50 c.63) QUOMODO PENITENTES AD PENITENCIAM ACCEDANT.

Penitentes tempore, quo penitenciam petunt, inpositionem manuum et cilicium super capita a sacerdote (sicut ubique statutum est) consequantur. Si autem comas non deposuerint, aut vestimenta non mutaverint, abiciantur et nisi digne penituerint, non recipiantur. uveenibus etiam penitencia propter etatis fragilitatem non facile committenda est. Viaticum tamen omnibus in morte positus non est negandum.

(D.50 d.p.c.64) ¶ Hanc penitenciam nulli umquam clericorum agere conceditur, atque ideo huiusmodi penitentes ad clerum admitti prohibentur. Unde in Cartaginensi concilio V statutum legitur:

Fr. 202

(D.50 c.65) CLERICIS NON INPONATUR MANUS TAMQUAM PENITENTIBUS.

Confirmandum est, ut, si quando presbiteri vel diaconi in aliqua graviori culpa convicti fuerint, qua eos a ministerio necesse sit removeri, non eis manus tamquam penitentibus vel tamquam fidelibus laicis inponatur, neque umquam permittendum est, ut rebaptizati ad clericatus gradum promoveantur.

(D.50 c.66) NEC CLERICO PENITENCIAM AGERE, NEC PENITENTI AD CLERICATUM ACCEDERE PERMITTITUR.

Illud quoque nos par fuit providere, ut sicut penitenciam agere nulli umquam conceditur clericorum, ita post penitudinem ac reconciliationem cuiquam laicorum non liceat honorem clericatus adipisci, quoniam quamvis sint omnium peccatorum contagione mundati, nulla tamen debent gerendorum sacramentorum instrumenta suscipere, qui dudum fuerint vasa viciorum.

8 Penitentes – 15 negandum Ivo, *Decretum* 15.17; *Coll. Trip.* 2.31(28).13; *Coll. 3 libr.* 3.19.113/3.53.10 **22 Confirmandum – 27 promoveantur** Ivo, *Decretum* 15.85; **Coll. Trip.* 2.22(19).11 **30 Illud – 36 viciorum** Anselmus 7.16; Ivo, *Decretum* 15.63; *Coll. Trip.* 1.38(36).9; *Polycarpus* 2.31.6; **Coll. 3 libr.* 2.14.66

(D.50 d.p.c.67)¶¶Probantur etiam auctoritate Tolletani concilii huiuscemodi penitentes ad clerum non admittendi, in quo sic statutum est:

(D.50 c.68) CAUSA NECESSITATIS AD CLERUM PENITENTES ADMITTANTUR.

5

Fr. 203 Placuit, ut penitentes non admittantur ad clerum, nisi tantum si necessitas aut usus exegerit; tunc deputentur inter hostiarios vel inter lectores, ita ut apostolum vel evangelium non legant. (§ 1) Si qui autem ordinati sunt in diacones, inter subdiacones habeantur, ita ut manum non inponant nec sacra contingant. (§ 2) Cum vero penitentem dicimus, qui post baptisma aut pro homicidio, aut pro diversis criminibus gravissimisque peccatis publicam penitentiam gerens sub cilicio divino fuerit reconciliatus altario.

10

15

(D.51 d.a.c.1)¶¶Ecce quod criminosi vel non vere penitentes vel publicam penitentiam agentes, a sacris prohibentur ordinibus. Adiecit quoque sancta mater ecclesia, ut curiales, aut post baptisma militantes, aut in foro decertantes, a sacris prohibeantur ordinibus. Unde Innocentius ait:

20

(D.51 c.1) POST BAPTISMA MILITANTES, VEL IN FORO DECERTANTES, A SACRIS PROHIBENTUR ORDINIBUS.

Aliquantos ex his, qui post acceptam baptismi gratiam in forensi exercitacione sunt versati et obtinendi pertinaciam susceperunt, adscitos ad sacerdotium esse comperimus, quorum numero aliqui perhibentur ad sacerdotium assumi; aliquantos ex milicia, qui cum potestatibus obediunt, seua necessario precepta sunt exsecuti; aliquantos ex curialibus, qui, dum parerent potestatibus, que sibi sunt inperata fecerunt; aliquantos, qui voluptates et editiones populi celebrarunt, ad honorem summi sacerdotii pervenisse, quorum omnium neminem ad societatem quidem ordinis clericorum oportuerat pervenire. Que singula si discutienda mandemus, non modicos motus aut scandala Ispaniensibus provinciis, quibus mederi cupimus, de studio emendationis inducemus; idcirco remittenda potius hec putamus. Sed ne deinceps similia committantur dilectionis vestre maturitas providere debebit, ut tante usurpa-

25

30

35

Fr. 204

6 Placuit – 15 altario Conc. Toletanum I (a. 397-400) 2 (ed. Vives, 20). Anselmus 7.26; *Panormia* 3.61; *Coll. 3 libr.* 2.14.55 **24 Aliquantos – 138: 3 deponantur** **Coll. 3 libr.* 2.14.65

tionis nunc finis necessarius inponatur, eo videlicet constituto, ut, quicumque tales ordinati fuerint, cum ordinatibus suis deponantur.

(D.51 c.2) Idem Felici episcopo Nucetano.

5 DE QUIBUS LAICIS AD CLERICATUM NON POSSUNT PERVENIRE.

Designata sunt genera laicorum, de quibus ad clericatum aliqui pervenire non possunt, id est, si quis fidelis administraverit. De curialibus autem manifesta ratio est, quoniam etsi inveniantur huiusmodi viri, qui clerici debeant fieri, tamen quoniam sepius ad curiam repetuntur, cavendum est ab his propter tribulationem, que sepe de his ecclesie provenit.

(D.51 c.5) Item ex Tolletano concilio IV

15 A QUIBUS DEBET ESSE INMUNIS, QUI IN EPISCOPUM EST ORDINANDUS.

Qui in aliquo crimine detenti sunt, qui infamie nota aspersi sunt, qui scelera aliqua per publicam penitentiam se admisisse confessi sunt, qui in heresim sunt lapsi, qui in heresi baptizati aut rebaptizati esse noscuntur, qui semetipsos absciderunt aut qui naturali defectu membrorum aliquid minus habere noscuntur, qui secunde uxoris conjunctionem sortiti sunt aut numerosa coniugia frequentaverunt, qui viduam vel a marito relictam duxerunt aut corruptarum mariti fuerunt, qui concubinas aut fornicarias habuerunt, qui servili conditioni obnoxii sunt qui ignoti sunt, qui neophiti vel laici sunt, qui seculari milicie dediti sunt, qui curie nexibus obligati sunt, qui inscii litterarum sunt, qui nondum ad triginta annos pervenerunt, qui per gradus ecclesiasticos non ascenderunt, qui ambitu honorem querunt, qui honorem muneribus obtinere moliantur, qui a decessoribus in sacerdotium eliguntur. **(§ 1)** Sed nec ille deinceps sacerdos erit, quem nec clerus, nec populus proprie civitatis elegit, vel auctoritas metropolitani, vel conprovincialium sacerdotum assensus non exquisivit. Quicumque ergo deinceps ad ordinem sacerdotii postulatus, et in his, que predicta sunt, exquisitus, in nullo horum deprehensus fuerit, et examinatus probabili vita atque doctrina exstiterit, tunc secundum sinodalia vel

Fr. 205

7 Designata – 13 provenit *Anselmus 7.7; Polycarpus 2.31.38 **17 Qui**
– **139: 12 subiacebit** Conc. Toletanum IV (a. 633) x (ed. Vives, 1999 -
200). *Coll. Trip. 2.40(37),3

decretalia constituta cum omnium clericorum vel civium voluntate ab universis conprovincialibus episcopis, aut certe a tribus, in sacerdotem die dominico consecrabitur, convenientibus ceteris, qui absentes sunt, suis litteris, et magis auctoritate vel presencia eius, qui metropolitanus Episcopus constitutus est. Episcopus autem conprovincialis ibi consecrandus est, ubi metropolitanus elegerit; metropolitanus autem non nisi in civitate metropoli, conprovincialibus ibidem convenientibus. (§ 2) Si quis autem deinceps contra predicta vetita canonum ad sacerdotii gradum indignus aspirare contenderit, cum ordinatoribus suis adepti honoris periculo subiacebit.

Fr. 206 (D.53 d.a.c.1)¶ Curiales autem, ut supra scriptum est, ideo ordinari prohibentur, quia frequenter, dum ab ecclesia repetuntur, plurima incommoda ecclesia sequitur, vel quia iidem curiales non voto religionis, sed ut offitiorum suorum ratiocinia fugiant, ad ecclesias se transferunt. Unde Gregorius scribit libro VIII Registro omnibus episcopis de lege Mauriti Augusti:

(D.53 c.1) QUARE SIT CONSTITUTUM, NE CURIALES ORDINENTUR.

Legem, quam piissimus inperator dedit, ne forte hi, qui milicie vel rationibus sunt publicis obligati, dum causarum suarum periculum fugiunt, ad ecclesiasticum habitum veniant vel in monasteriis convertantur, vestre studii fraternitati transmittere, maxime ob hanc causam, quod hi, qui seculi actionibus implicati sunt, in clero ecclesie prepropere suscipiendi non sunt, quia, dum in ecclesiastico habitu non dissimiliter quam prius vixerant vivunt, nequaquam student seculum fugere, sed mutare. Quod si etiam tales quique monasterium petunt, suscipiendi nullo modo sunt, nisi prius a negociis publicis fuerint absoluti. (§ 1) Si qui vero ex militaribus viris in monasteriis annumerari festinant, non sunt temere suscipiendi, nisi vita eorum subtiliter inquisita fuerit. Et iuxta normam regularem in suo habitu per triennium probati, tunc monachicum habitum Deo auctore suscipiant.

(D.54 d.a.c.1)¶ Servi autem ordinari prohibentur, nisi a propriis dominis libertatem legitimam consequantur. Unde Leo episcopus omnibus scribit episcopis:

22 Legem – 37 suscipiant Ivo, *Decretum* 10.124; **Coll. Trip.* 3.20.51

(D.54 c.1) SERVUS AD CLERICATUS OFFITIUM NON PROMOVEATUR.

Nullus episcoporum servum alterius ad clericatus officium promovere presumat, nisi forte eorum petitio aut
 5 voluntas accesserit, qui aliquid sibi in eo vendicant potestatis. Debet enim esse immunis ab aliis, qui divine milicie est aggregandus, ut a castris dominicis, quibus nomen eius asscribitur, nullius necessitatis vinculis abstrahatur.

(D.54 c.2) Item ex Triburiensi concilio.

Fr. 207

10 **DE SERVILI CONDICIONE AD SACROS ORDINES NULLUS ACCEDAT.**

Nulli de servili condicione ad sacros ordines promoveantur, nisi prius a dominis propriis legitimam libertatem consequantur; cuius libertatis charta ante ordinationem in ambone publice legatur, et, si nullus contradixerit rite consecrabuntur. Porro servus non canonice consecratus, postquam de gradu deciderit, eius condicionis sit, cuius fuerat ante gradum.

Bc 66rb

(D.54 c.4) Item ex concilio Tolletano IX

20 **POST DONUM LIBERTATIS FAMULI ECCLESIE DEVOCENTUR IN CLERUM.**

Qui ex famulis ecclesie servituri devocantur in clerum ab episcopis suis, necesse est, ut libertatis percipiant donum, et si honeste vite claruerint meritis adiuti tunc demum maioribus fungantur officiiis. Quos vero flagitii sordidaverit incorrigibilis noxa, perpetua servitus condicionis religet in catena.

30 **(D.54 d.p.c.4)** ¶ Qui autem a dominis suis ordinandi libertatem consequuntur, ab eorum patrocinio penitus debent esse alieni, ut in nullo eorum obsequiis inveniantur obnoxii. Unde in concilio Tolletano IV legitur:

3 Nullus – 8 abstrahatur Anselmus 7.23; Ivo, *Decretum* 6.64; *Coll. Trip.* 1.45(43).5; *Polycarpus* 2.31.16; *Coll. 3 libr.* 2.14.38 **12 Nulli – 18 gradum** Conc. Triburiense (a. 895; versio Cataulanensis) 30 (ed. Hartmann, MGH Conc. 5.xxx.xx-xx). Ivo, *Decretum* 6.41; **Coll. Trip.* 3.10.3; *Panormia* 3.48; *Polycarpus* 2.31.46 **22 Qui – 27 catena** Conc. Toletanum IX (a. 655) 11 (ed. Vives, 303). Ivo, *Decretum* 6.373; **Coll. Trip.* 2.47(41).5

(D.54 c.5) AD CLERICATUM SUSCIPIANTUR QUI NULLO OBSEQUIO RETENTO A DOMINIS SUIS LIBERTATEM PERCIPIUNT.

Quicumque libertatem a dominis suis ita percipiunt, ut sibi in eis nullum obsequium patronus retinet, isti, si sine crimine sunt, ad clericatus ordinem liberi suscipiantur, quia directa manumissione absoluti noscuntur. Qui vero retento obsequio manumissi sunt, pro eo, quod adhuc patroni servitute tenentur obnoxii, nullatenus sunt ad ecclesiasticum ordinem promovendi, ne, quando voluerint eorum domini, fiant ex clericis servi.

(D.54 d.p.c.8) ¶ Ceterum si a dominis suis libertatem consecuti non fuerint et ad ecclesiasticos ordines aliquo modo irreperint, presbiter peculii amissione multetur, diaconus vero aut vicarium pro se prestabit aut in servitute revocabitur. Ceteri vero gradus non possunt quemquam a nexu servitutis absolvere.

Fr. 209 Unde Gelasius papa scribit Martino et Iusto episcopis:

(D.54 c.9) SERVUS SI LATENTER IRREPSEIT AD SACERDOTIUM, PECULII AMISSIONE MULTETUR.

Bc 66va Ex antiquis regulis et novella sinodali explanatione comprehensum est, personas obnoxias cingulo celestis milicie non precingi. Set nescio utrum ignorantia aut voluntate rapiamini, ita ut ex hac causa nullus pene episcoporum videatur extorris. Ita enim nos frequens et plurimorum querela circumstrepit, ut ex hac parte nichil penitus putetur constitutum. **(§ 1)** Actores siquidem illustris viri filii nostri Amandiani graviter conqueruntur, homines suo iuri debitos alios iam clericos, alios iam diaconos ordinatos, cum non solum post modernum concilium (quod tantorum collectione pontificum sub omnium saluberrime provisionis assensu constat esse perfectum) huiusmodi persone suscipi non deberent, verum etiam, si qui forte in divine cultu milicie ante fuerint ignorantia faciente suscepti, eliminari prorsus et exuti religioso privilegio, ad

4 Quicumque – **11 servi** Conc. Toletanum IV (a. 619) 73 (ed. Vives, 216). Ivo, *Decretum* 6.126; **Coll. Trip.* 2.40(37).30; *Coll. 3 libr.* 3.20.5 **21 Ex** – **142: 11 turbentur** Anselmus 7.24; *Coll. Trip.* 1.48(46).26; *Panormia* 3.164; *Polycarpus* 2.31.26; *Coll. 3 libr.* 2.14.36

12 Ceterum [*BcFd* **17 absolvere** *Fd*]

14 peculii peculii *Bc^{cc}* **multetur** *BcFd^{bc}*: multetur *Fr.* **15 servitute** servitute *Bc* **16 revocabitur** devocabitur *Fd* **18 papa** *Bc: om. Fr.*

dominorum suorum possessiones iusta debuerint ammonitione compelli. Et ideo, fratres karissimi, eos, quos supradicti viri actores in clericatus officio monstraverint detineri, discussos et obnoxios adprobatos, custodito legum tramite sine intermissione restituite, ita ut si quis iam ex his presbiter reperitur, in eodem gradu peculii sola amissione multatus maneat. Diaconus vero aut vicarium prestat, aut, si non habuerit, ipse reddatur. Reliqua vero officia sciant, neminem posse ab obnoxietate, si convincitur, vendicari, quatenus hoc ordine custodito nec dominorum iura, nec privilegia ulla ratione turbentur.

(D.54 c.10) Idem Herculentio, Stephano et Iusto episcopis.

Bc 66vb

SERVUS CLERICUS FACTUS SERVITUTI MANEAT OBNOXIUS.

Frequens quidem et assidua nos querela circumstrepit de his pontificibus, qui nec antiquas regulas, nec decreta nostra noviter directa cogitantes, obnoxias possessoribus illigatasque personas venientes ad clericale cingulum non refutant. **(§ 1)** Nuper etenim rectores illustris femine Placidie petitorii oblatione conquesti sunt, Sabinum Marcellianensis sive Cusulinatis urbis antistitem Antiochum servum iuris patrone sue (absentis domine occasione captata) ad presbiterii honorem usque perductum, eiusque fratrem Leoncium clericali officii privilegio decorasse. Et ideo, fratres carissimi, inter supradictos actores, et eos, qui extreme condicionis repetuntur obiectu, cognitionem vobis nostra auctoritate deputamus, ut omni veritate discussa, si revera obiectam sibi maculam iuste refragationis non poterit ratione diluere, Leoncium clericum, quem gradus prefinitus legibus non defendit, ad sequendam condicionis sue necessitatem modis omnibus redibete. Antiochum vero, quia propter sacerdotium iam retolli non potest, si in sua ecclesia in hoc in quo est honore collocare desiderat, non velud redditum sibi habeat, sed pro ministeriorum celebratione susceptum.

Fr. 210

16 Frequens – **36 susceptum** Anselmus 7.25; Ivo, *Decretum* 6.354; *Coll. Trip.* 1.48(46).27; *Panormia* 3.165; *Polycarpus* 2.31.27; *Coll. 3 libr.* 2.14.37

Bc 11 turbentur *Bc*]

1 debuerint debuerunt *Bc* **3 actores** auctores *Bc^{ac}* **5 restituite** restitue *Bc* **7 multatus** *om. Bc* **8 si non** sine *Bc^{ac}* **10 vendicari** uendicare *Bc(post corr.?)* **hoc** *om. Bc^{ac}*

(D.54 c.11) Idem Rufino et Aprili episcopis.

DE EODEM.

Quis aut leges principum, aut patrum regulas, aut ammonitiones modernas dicat debere contempni, nisi qui in punitum sibi tantum existimat transire commissum? 5
Actores siquidem filie nostre illustris et magnifice femine Maxime petitorii nobis insinuatione conquesti sunt, Silvestrum atque Candidum, originarios suos, contra constitutiones, que supra dicte sunt, etiam contradictione preeunte a Lucerino pontifice diacones non legitime ordinatos. Et ideo, fratres karissimi, tante prevaricationis excessus noveritis sagacius inquirendos, et, si constiterit querelam veritate fulciri, continuo, qui contradictione preeunte non legitime sunt creati, a sacris offitiis repellantur. 15

(D.54 c.19) Item ex concilio Aurelianensi.

DE EODEM.

Si servus, absente aut nesciente domino, episcopo sciente quod servus sit, presbiter aut diaconus ordinatus fuerit, ipso in clericatus officio permanente, episcopus eum 20
Fr. 213 domino duplici satisfactione recompenset. Si vero episcopus eum servum nescierit, qui testimonium perhibent, aut eum supplicaverint ordinari, simili redibitione teneantur obnoxii.

(D.54 c.21) Item Leo omnibus episcopis.

DE EODEM.

Admittuntur passim ad sacrum ordinem, quibus nulla natalium, nulla morum dignitas suffragatur, et qui a dominis suis consequi libertatem minime potuerunt, ad fastigium sacerdotii (tamquam servillis vilitas hunc honorem capiat) provehuntur. Ab his itaque, fratres karissimi, omnes vestre provincie abstineant sacerdotes, et non tantum ab his, sed etiam ab aliis originariis, vel qui alicui conditioni obligati sunt, volumus temperari, nisi forte eorum peticio aut voluntas accesserit, qui aliquid sibi in eos vendicant potestatis. 35
Fd 9vb

3 Quis – 14 repellantur Ivo, *Decretum* 4.179; *Panormia* 2.150 **18 Si – 24 obnoxii** Ivo, *Decretum* 6.125; *Coll. Trip.* 2.32(29).5 **27 Admittuntur – 36 potestatis** Ivo, *Decretum* 6.64; *Coll. Trip.* 1.45(43).5; *Polycarpus* 2.31.16; *Coll. 3 libr.* 2.14.39

(D.54 d.p.c.21)¶ De servis monasterii queritur, an ecclesiasticis offitiis possint aggregari, an non. Sed famuli ecclesiarum non sunt ordinandi, sicut supra dictum est, nisi a propriis episcopis libertatem consequuntur. Porro
5 serus monasterii libertatem consequi non valet, non ergo ad clericatum sibi accedere licet. Quod autem liber fieri non possit, probatur auctoritate octave Sinodi, in qua sic statutum legitur:

(D.54 c.22) MONASTERII SERVUM ABBATI VEL MONACHO NON LICET FACERE LIBERUM.

Abbati vel monacho monasterii servum non licebit facere liberum. Qui enim nichil proprium habet, libertatem rei aliene dare non potest, nam, sicut et seculi leges
15 sanxerunt, non potest alienari possessio, nisi a proprio domino.

Fr. 214

(D.54 d.p.c.22)¶ Hac auctoritate prohibentur servi adipisci libertatem recedendi ab obsequio monasterii, sed non prohibentur nancisci libertatem promovendi ad sacros ordines. Potest enim in sacris ordinibus constitutus monasterii obsequiis perpetuo deservire, ac sic servus
20 monasterii et libertatem adipisci et sacris offitiis valet associari. Unde in alio capitulo prefate constitutionis hec causa redditur: "Iniustum est enim, ut monachis rurale opus facientibus servi eorum otio torpeant ac deliciis affluant."

Quid autem servi ecclesiarum (quo nomine etiam monasterii servos significari intelligimus) ad sacre religionis propositum debeant assumi, auctoritate beati Gregorii probatur, qui generali Sinodo residens dixit:

(D.54 c.23) SI CONVERSATIONIS PROBATE FUERIT FAMULUS ECCLESIE, POTESIT ORDINARI.

Multos ex ecclesiastica familia novimus ad omnipotentis servitium festinare, ut ab humana servitute liberi in divino servitio valeant in monasteriis conversari. Quod si
35 passim dimittimus, omnibus fugiendi ecclesiastici iuris dominium occasionem prebemus. Si vero festinantes ad omnipotentis servitium incaute retinemus, illi invenimur negare quedam, qui dedit omnia. Unde necesse est, ut si quis ex iuris ecclesiastici vel secularis milicie servitute ad

11 Abbati – 15 domino *Coll. Trip. 2.17(14).27(29) **32 Multos – 145: 11 mulctantur** Anselmus 7.165; Coll. Trip. 1.57(55).25; Polycarpus 6.16.23; Coll. 3 lbr. 2.14.40

Dei servitium converti desiderat, probetur prius in laicali habitu constitutus. Et si mores eius atque conversatio bono desiderio illius testimonium ferunt, absque ulla retractione in monasterio omnipotenti Domino servire permittatur, ut ab humano servitio liber recedat, qui divino amore districtiorem appetit subire servitutem. Si autem et in monachico habitu secundum Patrum regulas irreprehensibiliter fuerit conversatus, post prefixa sacris canonibus tempora iam ad quodlibet ecclesiasticum officium provehatur, si tamen illis non fuerit criminibus maculatus, que in testamento veteri morte mulctantur.

(D.54 d.p.c.23) ¶ Ecce, quomodo servi ad clericatum valeant assumi, vel quomodo non admittantur.

Fr. 215 **(D.55 d.a.c.1)** ¶ Corpore vero vitiiati similiter a sacris offitiis prohibentur. Unde Gelasius papa scribit, dicens:

(D.55 c.1) QUI DE MONASTERIALIBUS DISCIPLINIS AD CLERICALE MUNUS ACCEDIT ET DE LAICIS, ANTEACTA EIUS VITA EXAMINETUR.

Priscis igitur pro sua reverentia manentibus institutis, (que, ubi nulla rerum vel temporum perurget angustia, regulariter convenit custodiri), quia eatenus ecclesie vel cunctis vel sufficientibus private sunt ministeriis, ut plebibus ad se pertinentibus divina munera subplere non valeant, concedimus, ut, si quis monasterialibus disciplinis eruditus ad clericale munus accedit, etiam de laicis, anteacta eius vita requiratur, **(§ 1)** ne sit aliquo facinore infectus, vel illitteratus, vel bigamus, vel ab adolescentia sortitus, vel corpore vitiatum, vel servilis vel originarie condicionis, vel curie vel publicarum nexibus rerum implicatus, vel publica penitencia notatus, vel nulla congruentis temporis expectatione discussus.

(D.55 c.3) Item Ylarius papa.

Fr. 216 **NON ORDINENTUR PENITENTES, VEL INSCII LITTERARUM.**

Penitentes vel inscii litterarum, aut aliqua membrorum dampna perpassi, ad sacros ordines aspirare non audeant.

19 Priscis – 31 discussus Gelasius I, *Ep.* 14 (JK 636) 2 (ed. Thiel, 362-363). Algerus 1.9 can. b, ed. Kretzschmar, 199.2-11. Cf. C.1 q.7 d.p.c. 6. Ivo, *Decretum* 3.142-3; *Coll. Trip.* 1.48(46).5; *Polycarpus* 2.31.50; *Coll. 3 libr.* 1.17.4. **35 Penitentes – 146: 2 dissolvit** Anselmus 7.13; *Coll. 3 libr.* 2.16.2

Quisquis autem talium consecrator extiterit, factum suum ipse dissolvat. Fd 10ra

5 (D.55 d.p.c.3)¶ Corpore autem vitati intelliguntur non casu, sed propria voluntate abscisi. Unde in canonicis Apostolorum legitur:

(D.55 c.4) QUI SEMETIPSUM ABSCIDIT, NON ORDINETUR.

10 Si quis abscidit semetipsum, (id est, si quis amputaverit sibi virilia), non fiat clericus, quia suus est homicida, et Dei condicionis inimicus. (§ 1) Si quis, cum clericus fuerit, absciderit semetipsum, omnino dampnetur, quia suus est homicida.

(D.55 c.6) NON EST ORDINANDUS, QUI PARTEM DIGITI SUI VOLENS ABSCIDIT.

15 Qui partem cuiuslibet digiti sibi ipsi volens abscidit, hunc ad clerum canones non admittunt. Cui vero casu aliquo contigerit, dum aut operi rustico curam inpendit, aut aliquid faciens se non sponte percutit, hos canones precipiunt et clericos fieri, et, si in clero reperti fuerint, non abici. In illis enim voluntas est iudicata, que sibi ausa fuerit ferrum inicere; in istis vero casus veniam meruit.

20 (D.55 d.p.c.6)¶ Similiter intelligendum est de his, qui per languorem a medicis secantur, aut a barbaris absciduntur, aut a dominis castrantur. Unde in Niceno concilio legitur:

(D 55. c.7) QUI PER LANGUOREM A MEDICIS DISSECATUR, AD CLERUM VALET ADMITTI.

30 Si quis a medicis propter languorem desectus est aut a barbaris abscisus, hic in clero permaneat. Si quis autem se sanus abscidit, hunc in clero constitutum abstinere conveniet, et deinceps nullum talium debere promoveri. Sicut autem hoc claret, quod de his, qui hanc rem affectant audentque semetipsos abscidere, dictum sit, sic eos, quos aut barbari, aut domini castraverunt, inveniuntur autem alias dignissimi, tales ad clerum suscipit ecclesia. Fr. 217

35 (D.55 c.8) Item ex canone Apostolorum.

15 Qui – 21 meruit Anselmus 7.30; Ivo, *Decretum* 6.58; *Coll. Trip.* 1.40(38).11; *Panormia* 3.43; *Polycarpus* 2.31.9; **Coll. 3 libr.* 2.16.1 28 Si – 35 ecclesia Anselmus 7.31; *Polycarpus* 2.31.54; **Coll. 3 libr.* 2.16.3

LICITE ORDINETUR EPISCOPUS, QUI PER HOMINUM
INSIDIAS EUNUCHIZATUR.

Eunuchus, si per insidias hominum factus est, vel si in
persecutione eius sunt amputata virilia, vel si ita natus
est, et est dignus, fiat episcopus.

5

(D.55 c.9) Item ex concilio Martini pape.

NON EXCLUDUNTUR A CLERO, QUI A MEDICIS, VEL A
BARBARIS, VEL A DOMINIS SUIS EXSECANTUR.

Si quis pro egritudine naturalia a medicis secta habue-
rit, similiter et qui a barbaris aut a dominis suis castrati
fuerint, et moribus digni inveniuntur, hos canon admittit
ad clerum promoveri. Si quis autem sanus non per disci-
plinam religionis et abstinentie sed per abscissionem a
Deo plasmati corporis, existimat, posse a se carnales con-
cupiscentias amputari, et ideo se castraverit, non eum
admitti decernimus ad aliquod clericatus officium. Quod si
iam ante fuerit promotus ad clerum, prohibitus a suo mi-
nisterio deponatur.

10

15

(D.55 c.11) Item Stephanus Roberto Metensi episcopo.

NON PROHIBETUR A CLERO, QUI DIGITUM CASU SIBI
ABSCIDIT.

20

Lator presentium, Flavinus scilicet clericus, ad sanc-
tam sedem apostolicam veniens, detulit a te directam no-
bis epistolam, qua indagare studuisti, eum a Normannis
nuperrime captum sinistre manus digitum habere absci-
sum, sciscitaris, si ob hoc ad ecclesiasticum ordinem va-
leat promoveri, an non. Quod et nos reperientes, quia
sollertia tua, magis super hoc sollicita, a sede apostolica
doceri flagitat, normam iusticie semper sequi desidera-
mus, studium tue sanctitatis merito collaudamus, reveren-
tiam tuam scire volentes, quoniam si ita est, quod a Nor-
mannis digitum ipsum habeat abscisum, ad promovendum
(si alias dignus fuerit) nil ei nocebit, eo quod quid de his,
qui a dominis, vel a medicis, sive a paganis non sponte
tale quid patiuntur, sacri censeant canones, dilectionem
tuam latere non credimus.

25

30

35

(D.55 c.12) Item Gelasius papa Palladio episcopo.

Fr. 218

3 Eunuchus – 5 episcopus *Coll. 3 libr. 2.16.6 **9 Si – 18 deponatur**
Martinus Bracarenensis, *Capitula* 21 (ed. Vives, 92). Ivo, *Decretum* 6.374;
*Coll. Trip. 2.53(47).21; *Panormia* 3.56 **22 Lator – 36 credimus** Ivo,
Decretum 6.118; *Coll. Trip. 1.66(64).8; *Panormia* 3.44

TEMPORE SINCERITATIS DIGNITAS ACCEPTA SEQUENTI
DEBILITATE NON AMITTATUR.

Precepta canonum, quibus ecclesiastica regitur disci-
plina, sicut non paciuntur venire ad sacerdotium debiles
5 corpore, ita si quis in eo fuerit constitutus actu, ac tunc
fuerit sauciatus, amittere non potest quod tempore sue
sinceritatis accepit. (§ 1) Stephanus siquidem presbiter
petitorio nobis deflevit oblato, quod habetur in subditis,
10 olim sibi et ante annos plurimos collatam presbiterii di-
gnitatem, quam revera immaculati corporis iudicio susce-
pisset; sed nuper propter provincie vastitatem (quam
Thuscie pre omnibus barbarorum diversa sectantium, et
ambiguitas invexit animorum), dum imminentes gladios
15 evadere fuge presidio niteretur, acutis sudibus occurrentia
sibi septa transsiliens, inferiores partes corporis inservisse
suggessit, que vix adhibita curatione biennio potuisset
abstergi. Et ideo, frater karrissime, supradicto locum
suum dignitatemque restitue, quatenus sacrosancta miste-
ria, sicut consuevit, exerceat. Nec enim convenit ob hoc
20 auferri ante susceptum ordinem, in quo postmodum in
invaliditudine corporis casu probatur faciente prolapsus.

(D.55 d.p.c.12)¶Hoc autem non de omnibus membris
intelligendum est. Qui enim oculum casu amiserit, licet
desit voluntas, tamen sacerdotium adipisci non potest.
25 Unde Pelagius scribit Rufino episcopo:

(D.55 c.13) NON SUNT PRESTANDA IURA SACERDOTII,
CUI OCULUS EST ERUTUS.

Illi, cui erutus est oculus, non possunt iuxta canones
sacerdotii iura concedi. Neque enim aliquid ei prodest,
30 quod oculus invitus amisit, cum nec volens quisquam
oculum amisisse credendus est, nec sacratissimos canones
aliquem casum in amissione oculi, ei qui ad sacerdotium
adipiscendum non inpediret, suis excepisse regulis inveni-
mus; sed hoc tantummodo ad prohibitionem fecisse vide-
35 mus, ut qui caret oculo, sacerdotii offitium adipisci non
possit. Sed nec illi ullatenus quasi in compensatione iniurie
sacratus ordo concedi poterit, qui ad tantam sacerdotem

3 Precepta – 21 prolapsus Anselmus 7.32; Ivo, *Decretum* 6.107; **Coll. Trip.* 1.48(46).31; *Panormia* 3.55; *Coll. 3 libr.* 2.16.4 **28 Illi – 149: 2 facultatem** Pelagius I, *Ep.* 34.3-5 (J³ 1932; JK 993; ed. Gassó et Batlle, 94.13-95.24). Anselmus 11.150; Ivo, *Decretum* 6.111; **Coll. Trip.* 1.56(54).14

16 potuisset *Bc*

proprium potuit iracundiam provocare, ut ille et offitium, in quo erat, amitteret, et iste propectus sui perderet facultatem.

Fr. 219 (D.56 d.a.c.1)¶Presbiterorum etiam filii ad sacra officia non sunt admittendi. Unde Urbanus papa II ait: 5

(D.56 c.1) FILII PRESBITERORUM A SACRIS ORDINIBUS REMOVENTUR.

Presbiterorum filios a sacris ministeriis removemus.

(D.56 d.p.c.1)¶Sed hoc intelligendum est de illis, qui paterne incontinentie imitatores fuerint. Verum si morum honestas eos commendabiles fecerit, exemplis et auctoritate non solum sacerdotes, sed etiam summi sacerdotes fieri possunt. (D.56 d.p.c.2) Felix enim tertius, natione Romanus, ex patre Felice presbitero fuit. Item Gelasius, natione Afer, ex patre episcopo Valerio natus est. Item Agapitus, natione Romanus, ex patre Gordiano presbitero originem duxit. Quamplures etiam alii inveniuntur, qui de sacerdotibus nati apostolice sedi prefuerunt. Hinc Augustinus ait: 10

Fr. 220 (D.56 c.3) VICIA PARENTUM FILIIS NON INPUTENTUR. 15

(D.56 c.3) VICIA PARENTUM FILIIS NON INPUTENTUR. 20

Undecumque homines nascuntur, si parentum vitia non sectantur, honesti et salvi erunt. Semen enim hominis ex qualicumque homine Dei creatura est, et eo male utentibus male erit, non ipsum aliquando malum erit. Sicut autem boni filii adulterorum nulla est defensio adulterorum, sic mali filii coniugatorum nullum crimen est nuptiarum. 25

(D.56 c.4) Item Iohannes Crisostomus supra Mattheum homilia III

DE EODEM. 30

Numquam de viciis erubescamus parentum, sed unum illud queramus semperque amplectamur, virtutem videlicet. Huiusmodi enim, etiamsi alienigenam habet matrem, etiamsi fornicatione pollutam vel quolibet huiusmodi de-

8 Presbiterorum – removemus Anselmus(AG) 6.150; Ivo, *Decretum* 6.410; *Coll. Trip.* 3.10.42; *Panormia* 3.51; **Coll. 3 libr.* 2.1.43 **21 Undecumque – 26 nuptiarum** Ivo, *Decretum* 6.415; **Coll. Trip.* 3.10.45 **31 Numquam – 150: 12 mirabilis** Ivo, *Decretum* 6.414; **Coll. Trip.* 2.17(14).5

8 post. removemus *verba* nisi aut in cenobiis aut in canonicis religiose probati fuerint conuersari *add. BhBpCgGgMz Fr., om. Bc^{ac} B^{j^{ac}}GtMvSb*

decore sordidatam, nichil tamen de eius aut vilitate fusca-
bitur, aut crimine polluetur. Quod si fornicatorem ipsum
ad meliora conversum nequaquam vita conmaculat prior,
multo magis ex meretrice natus et adultera, si propria
5 virtute decoretur, parentum suorum non decoloratur ob-
probriis. Item: (§ 1) Non est omnino, non est nec de vir-
tute nec de vicio parentum aut laudandus aliquis, aut cul-
pandus, nemo inde vere aut obscurus, aut clarus est, imo
etiam considerantius aliquid dicamus ac expressius, ne-
10 scio, quomodo ille magis resplendet, qui ex parentibus a
virtutibus prorsus alienis, ipse tamen fuerit Dei virtute
mirabilis.

Fr. 221

(D.56 c.11) Unde idem Urbanus in fine superioris ca-
pituli distinguendo subiunxit:

15 Si religiosi inventi fuerint filii sacerdotum, ordinentur.
Nisi aut in cenobiis, aut in canonicis religiose probati
fuerint conversari.

(D.56 c.12) Item Alexander II

Fr. 223

DE EODEM.

20 Apostolica vobis auctoritate precipimus, ut si eum, qui
ecclesia electus est, digniorem altero esse, canonicamque
eius electionem probaveritis, nostra fulti auctoritate con-
secretis. Nam pro eo, quod filius sacerdotis dicitur, si ce-
tere virtutes in eum conveniant, non reicimus, sed suffra-
25 gantibus meritis connivendo eum recipimus.

(D.56 d.p.c.12)¶Hoc autem, quod de filiis sacerdotum
dicitur, ex dispensatione ecclesie introductum videtur, et
quod ex dispensatione introducitur, ad consequentiam
regule trahi non poterit. Unde Urbanus scribit Bartholo-
30 meo Thuronensi Archiepiscopo:

(D.56 c.13) FILII SACERDOTUM NON PROHIBENTUR AB
EPISCOPATU, SI CETERE VIRTUTES IN EIS INVENIANTUR.

35 Cenomanensem electum, pro eo, quod filius sacerdotis
dicitur, si cetera virtutes in eum conveniant, non reicimus,
sed suffragantibus meritis patienter suscipimus: non ta-

16 Nisi – 17 conversari Anselmus(AG) 6.150; Ivo, *Decretum* 6.140; *Coll. Trip.* 3.10.42; *Panormia* 3.51; **Coll. 3 libr.* 2.1.43 20 Apostolica – 25 recipimus **Coll. 3 libr.* 2.1.42 33 Cenomanensem – 151: 2 consulitur **Panormia* 3.53

13 Unde idem Bc

men, ut pro regula in posterum assumatur, sed ad tempus ecclesie periculo consulitur.

(D.56 d.p.c.13) ¶ Cum ergo ex sacerdotibus nati in summos pontifices supra leguntur esse promoti, non sunt intelligendi de fornicatione, sed de legitimis coniugiis nati, que sacerdotibus ante prohibitionem ubique licita erant, et in orientali ecclesia usque hodie eis licere probatur. **(§ 1)** Quod autem viciū originis semini inputari negatur, videtur esse contrarium illi sentencie “Adulterorum filii abominatio sunt Domino.” Sed sicut supra dictum est de presbiterorum filiis, ita et hoc de filiis adulterorum intelligendum videtur, ut illi dicantur esse abhominatio Domino, ad quos paterna flagitia hereditaria successionē descendunt. Similiter et illud Urbani intelligendum est, quod ipse scribit Patrono Legionensi episcopo:

(D.56 c.14) DE EODEM.

Quia simpliciter ad sedem apostolicam veniens humiliter peccatum confessus es, quod pontificii tui videbatur offitium inpedire, videlicet quod ex matre non legitima procreatus sis, quam vivente propria uxore pater tuus cognovisse cognoscitur, nos apostolice mansuetudinis gratia admonente a ceteris que sacerdotium inpediunt criminibus tam tui professione quam fratrum testimonio, qui tecum sunt, immunem te agnoscentes, et vitam tuam religiosam audientes, ab huius te peccati vinculo absolutum in suscepto sacerdotali offitio confirmamus.

Fr. 224 **(D.57 d.a.c.1)** ¶ Item, qui in egritudine constitutus baptizatur, presbiter ordinari non debet. Unde in Neocesariensi concilio legitur:

(D.57 c.1) NON ORDINETUR PRESBITER, QUI IN EGRI-
TUDINE CONSTITUTUS BAPTIZATUR.

Si quis in egritudine constitutus baptizatus fuerit, presbiter ordinari non debet, (non enim fides illius voluntaria sed ex necessitate est), nisi forte postea ipsius studium et fides probabilis fuerit, aut hominum raritas exegerit.

(D.58 d.a.c.1) ¶ Item ex monachali habitu nullus assumatur ad ecclesiasticum offitium, nisi fuerit oblatus voluntate proprii abbatis. Unde Gregorius scribit:

17 Quia – **26 confirmamus** *Panormia 3.54 **32 Si** – **35 exegerit** Ivo, *Decretum* 6.101; *Coll. Trip. 2.3.8; Polycarpus 2.31.47; Coll. 3 libr. 2.14.29

(D.58 c.1) MONACHUS NON ORDINETUR CLERICUS, NISI VOLUNTATE ABBATIS EPISCOPO FUERIT OBLATUS.

Ad ecclesiasticum vero offitium nullus ex monasterio producat⁵ur monachus, nisi quem abbas loci admonitus propria voluntate obtulerit episcopo.

(D.58 c.2) Item ex concilio Cartaginensi V

DE EODEM.

Si quis de alterius monasterio repertum vel ad clericatum promovere voluerit, vel in suo monasterio maiorem monasterii constituere, episcopus, qui hoc fecerit, a communione ceterorum seiunctus, sue tantummodo plebis communione contentus sit, et ille neque clericus neque prepositus perseveret.

(D.59 d.a.c.1)¶ Item qui ecclesiasticis disciplinis inbuti, et temporum approbatione discussi non sunt ad summum sacerdotium non aspirent. Unde Zosimus papa:

Fr. 225

(D.59 c.1) NON ASPIRET AD SUMMUM SACERDOTIUM QUI ECCLESIASTICIS DISCIPLINIS NON EST INBUTUS.

Qui ecclesiasticis disciplinis inbutus per ordinem non est et temporum approbatione divinis stipendiis eruditus, nequaquam ad summum ecclesie sacerdotium aspirare presumat, et non solum in eo ambitio inefficax habeatur verum etiam in ordinatores eius, ut careant eo ordine, quem sine ordine contra precepta Patrum crediderant presumendem.

(D.60 d.a.c.1)¶ Ecce, ex parte ostensum est, qui possint ad sacerdotii ordinem promoveri, et qui non. Nunc autem considerandum et, ex quibus ordinibus in archipresbiterum, vel prepositum, vel episcopum, vel archiepiscopum sint eligendi. De his ita statutum est in concilio Urbani pape celebrato Alvernie:

Fr. 226

(D.60 c.2) Item Calixtus papa.

3 Ad – 5 episcopo *Coll. Trip. 1.57(55).83 **8 Si – 13 perseveret** *Coll. Trip. 2.22(19).13; Polycarpus 4.35.36; Coll. 3 libr. 2.29.18 **19 Qui – 25 presumendem** Anselmus 6.24; Ivo, Decretum 5.103; Coll. Trip. 1.41(39).1

16 aspirent debent Sh **Unde – 25 presumendem** Hoc capitulum paleam esse indicant Rom.Fr.; cf. Buchner n. 52. **17 Non – 25 presumendem** om. Sh

NULLUS IN PREPOSITUM, VEL ARCHIEPISCOPUM, VEL ARCHIPRESBITERUM, VEL ARCHIDIACONUM NISI PRESBITER, VEL DIACONUS ORDINETUR.

Nullus in prepositum, nullus in archiepiscopum vel archipresbiterum, nullus in decanum nisi presbiter vel diaconus, nullus in archidiaconum nisi diaconus ordinetur. 5

(D.60 d.p.c.3) ¶ Horum unum propter procacitatem quorundam statutum est, qui nomen prepositure adepti offitium contempnunt, nolentes fieri sacerdotes; alias autem inane esset, cum etiam in episcopum eligi possint in subdiaconatu constituti, iuxta illud Urbani pape: 10

(D.60 c.4) NON ELIGATUR IN EPISCOPUM NISI IN SACRIS ORDINIBUS CONSTITUTUS.

Nullus in episcopatum eligatur, nisi in sacris ordinibus religiose vivens inventus fuerit. Sacros autem ordines dicimus diaconatum et presbiteratum. Hos siquidem solos primitiva legitur habuisse ecclesia, subdiacones vero, quia et ipsi altaribus ministrant, oportunitate exigente concedimus, si tamen spectate sint religionis et scientie. Quod ipsum non sine Romani pontificis vel metropolitani scientia fieri permittimus. 15 20

(D.60 d.p.c.4) ¶ Alterum vero, ut in episcopum vel archiepiscopum nisi in sacris ordinibus constitutus non eligatur, propter dignitatem ordinis statutum est.

Fr. 227 **(D.61 d.a.c.1)** ¶ Item laici non sunt in episcopum eligendi, sed per singulos ordines prius sunt probandi. Unde Gregorius Brunichilde Regine Francorum: 25

(D.61 c.1) SACERDOTES EX LAICIS NON SUNT ORDINANDI.

Sacerdotale offitium vestris in partibus in tanta (sicut didicimus) est ambitione perductum, ut sacerdotes, quod nimis grave est subito, ex laicis ordinentur. 30

Fr. 228 **(D.61 c.3)**

Non negamus in laicis esse Deo placitos mores, sed milites suos probatos sibi querunt instituta fidelium. Discere quis debet antequam doceat, et exemplum religiose conversationis de se potius aliis prestare quam sumere. 35

(D.61 c.5) Item Leo episcopus.

4 Nullus – 6 ordinetur Anselmus(AB) 4.56b **14 Nullus – 21 permittimus** Ivo, *Decretum* 5.72.2; *Coll. Trip.* 3.9.3; *Panormia* 3.5

DE EODEM.

(§ 4) Merito Patrum beatorum venerabiles sanctiones, cum de sacerdotum electione loquerentur, eos demum sacris amministrationibus idoneos censuerunt, quorum
5 omnis etas a puerilibus exordiis usque ad perfectiores annos per discipline ecclesiastice stipendia cucurrisset, ut unicuique testimonium prior vita preberet, nec potest de eius provectione dubitari, cui pro laboribus multis, pro moribus castis, pro actibus strenuis celsioris loci premium
10 debetur.

(D.61 d.p.c.8)¶His omnibus auctoritatibus laici prohibentur in episcopatum eligi. (§ 1) Econtra B. Nicolaus ex laico est electus in episcopum, B. Severus ex lanificio assumptus est in archiepiscopum, B. Ambrosius, cum nondum esset baptizatus, in archiepiscopum est electus. (§ 2)
15 Sed sciendum est, quod ecclesiastice prohibitiones proprias habent causas, quibus cessantibus cessant et ipse. Ut enim laicus in episcopum non eligeretur, hec causa fuit, quia vita laicalis ecclesiasticis disciplinis per ordinem non erudita nescit exempla religionis de se prestare aliis, que
20 in se ipsa experimento non didicit. Cum ergo quilibet laicus merito sue perfectionis clericalem vitam transscendit, exemplo B. Nicolai et Severi et Ambrosii eius electio potest rata haberi.

25 (D.61 c.10) Item obicitur illud Sardicensis Concilii:

SCOLASTICUS EX FORO AUT EX ADMINISTRATIONE POTEST POSTULARI EPISCOPUS.

Osius episcopus dixit: Et hoc necessarium arbitror, ut diligentissime tractetur, si forte aut dives, aut scolasticus
30 de foro aut ex administratore episcopus fuerit postulatus, ut non prius ordinetur, nisi ante lectoris munere, et offitio diaconi aut presbiteri fuerit perfunctus, et ita per singulos gradus (si dignus fuerit) ascendat ad culmen episcopatus.

Fr. 231

35 (D.61 d.p.c.10)¶Sed aliud est postulari, aliud eligi. Postulatur nexibus curie adstrictus ab inperatore, clericus alterius civitatis a suo episcopo; sed non eligitur aliquis nisi in sacris ordinibus constitutus. Fit enim electio cum solempnitate decreti omnium subscriptionibus roborati:
40 postulatio vero simplici petitione. Quam DISTINCTIONEM B. Gregorius innuit in registro scribens cuidam episcopo:

(D.61 c.11) ELECTIO EPISCOPI DEBET FIERI CUM SOLEMNITATE DECRETI OMNIUM SUBSCRIPTIONIBUS ROBORATI.

Episcopus, dum fuerit postulatus, cum solemnitate decreti omnium subscriptionibus roborati, et dilectionis tue testimonio litterarum ad nos sacrandus occurrat. 5

(D.61 d.p.c.11)¶ Sic B. Ambrosius ante susceptum baptisma ab imperatore postulatus, non electus est. Item clerici unius ecclesie non sunt preferendi in electione his, qui bene militant in propria ecclesia. Unde Celestinus papa: 10

(D.61 c.12) EXTRANEI EMERITIS IN SUIS ECCLESIIS NON PREPONANTUR.

Nec emeritis in suis ecclesiis peregrini et extranei, et qui ante ignorati sunt, ad exclusionem eorum, qui bene civium suorum merentur testimonium, preponantur. 15

(D.61 c.13) Item.

DE EODEM.

Nullus invitis detur episcopus. Tunc alter de altera ecclesia eligatur, si de civitatis ipsius clero, cuius est episcopus ordinandus, nullus (quod evenire non credimus) dignus poterit reperiri. Primum enim illi reprobandi sunt, ut aliqui de alienis ecclesiis merito preferantur. Habeat unusquisque sue fructum milicie in ecclesia, in qua suam per omnia officia transegit etatem. In aliena stipendia minime alter obrepat, nec alii debitam alter audeat sibi vindicare mercedem. Sit facultas clericis renitendi, si se viderint pregravari, et quem sibi ingeri ex transverso viderint non timeant refutare. Qui etsi non debitum premium, vel liberum de eo, qui eos rector est, debent habere iudicium. 20 25 30

Fr. 232 **(D.61 c. 16)** Item Gregorius in Registro.

DE EODEM.

Obitum Victoris Panormitane civitatis antistitis directa relatio patefecit. Quapropter visitacionis destitute ecclesie fraternitati tue operam solemniter delegamus. Et ideo fraternitas tua ad predictam ecclesiam ire prope- ret et assiduis adhortationibus clerum plebemque eiusdem ecclesie ammonere festinet, ut, remoto studio, uno eodemque consensu talem preficiendum sibi expetant sacerdotem, qui tanto ministerio valeat dignus reperiri, et a vene- 35 40

randis canonibus nullatenus respuatur. (§ 1) Commone-
 mus etiam fraternitatem tuam, ut nullum de altera eligi
 permittas ecclesia, nisi forte inter clericos ipsius civitatis,
 in qua visitacionis inpendis offitium, nullus ad episcopa-
 5 tum dignus (quod evenire non credimus) poterit inveniri.

(D.62 d.a.c.1)¶ Breviter monstratum est, ex quibus
 ordinibus in quos gradus sunt eligendi. Nunc videndum
 est, a quibus sunt eligendi et consecrandi. Electio clerico-
 rum est, consensus plebis. Unde Leo papa:

Fr. 234

10 (D.62 c.1) NON SUNT HABENDI INTER EPISCOPOS, QUI
 NEC A CLERICIS ELIGUNTUR, NEC A PLEBIBUS EXPETUN-
 TUR.

Nulla ratio sinit, ut inter episcopos habeantur, qui nec
 a clericis sunt electi, nec a plebibus expetiti.

15 (D.62 c.2) Item Celestinus.

POPULUS NON DEBET PREIRE, SED SUBSEQUI.

Docendus est populus, non sequendus.

(D.63 c.1) LAICI ELECTIONI PONTIFICUM SE IPSOS NON
 20 INSERANT.

Fr. 234

Nullus laicorum principum vel potentum semet inserat
 electioni vel promotioni patriarche, metropolitae, vel cuiu-
 slibet episcopi, ne videlicet inordinata et incongrua fiat
 confusio vel contentio, presertim cum nullam in talibus
 potestatem quemquam potestativorum vel cetero laico-
 25 rum habere conveniat. Et infra: Quisquis secularium prin-
 cipum vel potentum, vel alterius dignitatis laicus adversus
 communem ac consonantem atque canonicam electionem
 ecclesiastici ordinis agere temptaverit, anathema sit, do-
 nec obediat et consentiat, quicquid ecclesia de ordinatione
 30 atque electione proprii presulis se velle monstraverit.

Fr. 235

(D.63 c.2) DE EODEM.

Adrianus papa secundus (quod Nicolaus decessor eius
 disposuerat) missos suos, Donatum scilicet Hostiensem
 episcopum, et Stephanum Nephesium episcopum, et Ma-
 35 rinum diaconem sancte Romane ecclesie, ad Basilium
 imperatorem et ad filios eius Constantinum et Leonem
 Augustos Constantinopolim direxit, cum quibus et Ana-
 stasius bibliothecarius Romane sedis, utriusque lingue,
 grece scilicet et latine, peritus, perrexit, et sinodo congre-
 40 gata (quam octavam universalem sinodum illuc conve-
 nientes appellaverunt) exortum scisma de Ignatii deposi-

tione et Fotii ordinatione sedaverunt, Fotium anathematizantes et Ignatium restituentes. In qua sic statutum est: Consecrationes et promotiones episcoporum, concordans prioribus conciliis, clericorum electione ac decreto et episcoporum collegio fieri hec sancta et universalis sinodus diffinivit et statuit atque iure promulgavit, neminem laicorum principum vel potentum semet inserere electioni vel promotioni patriarche, vel metropolitani, aut cuiuslibet episcopi, ne videlicet inordinata et incongrua hinc fiat contentio vel confusio, presertim cum nullam in talibus potestatem quemquam potestativorum vel laicorum ceterorum habere conveniat, sed silere et attendere sibi, usquequo regulariter a collegio ecclesie suscipiat finem electio futuri pontificis. Si vero quis laicorum ad concertandum et cooperandum invitatur ab ecclesia, licet huiusmodi cum reverentia, si forte voluerit, obtemperare se asciscentibus. Taliter enim dignum pastorem sibi regulariter ad suam et ecclesie salutem promovet.

(D.63 c.6) Item ex concilio Laudicensi.

DE EODEM.

Non est permittendum turbis electionem eorum facere, qui sunt ad sacerdotium promovendi.

Fr. 237 **(D.63 c.7)** Item ex secunda actione VI sinodi CCCL.

IRRITA SIT ELECTIO EPISCOPI AUT PRESBITERI A PRINCIPIBUS FACTA.

Episcoporum, Omnis electio episcopi, vel presbiteri, aut diaconi a principibus facta irrita maneat secundum regulam, que dicit: "Si quis episcopus, secularibus potestatibus usus, ecclesias per ipsas obtinuerit, deponatur, et segregetur omnesque, qui illi communicant."

(D.63 c.8) Item ex concilio Martini pape.

NON ELIGANTUR A POPULO, QUI SUNT PROMOVEDI AD CLERUM.

Non liceat populo facere electionem eorum, qui ad sacerdotium promoventur, sed in iudicio episcoporum sit, ut ipsi eum probent, si in sermone et fide et spirituali vita edoctus sit.

(D.63 d.p.c.8) ¶His omnibus auctoritatibus laici excluduntur ab electione sacerdotum, atque iniungitur eis necessitas obediendi, non libertas inperandi. Econtra vero

34 Non – 37 sit Martinus Bracarensis, *Capitula* 1 (ed. Vives, 86).

scribet B. Gregorius Iohanni episcopo prime Iustiniane Ilirice:

(D.63 c.9) VOLUNTAS PRINCIPIS IN ORDINATIONE PONTIFICIS DESIDERATUR.

5 Quia igitur suscepta fratrum atque coepiscoporum relatio ad locum vos sacerdotii totius concilii unito consensu et serenissimi principis voluntate declarat accersiri, gratias salvatori nostro magna cum exultatione retulimus. Nos quoque in persona fraternitatis tue per omnia
10 consentimus, atque omnipotentem Dominum deprecamur, ut karitatem vestram sicut sua gratia elegit, ita in omnibus sua protectione custodiat.

(D.63 c.11) Item Gelasius papa Philippo et Gerontio episcopis.

15 IN ELECTIONE EPISCOPI POPULUS DEBET ADESSE.
Plebs Dictrensis data nobis petitione deflevit, diu se sine rectoris proprii gubernatione dispergi. Ac, sicut asseritur, is qui a nobis iam probatus dicitur, a paucis et tenuibus iam putatur electus, cum ad nos pertineat, universos
20 assidua admonitione compellere, ut omnes in unum, quem dignum sacerdotio viderint et sine aliqua reprehensione, consentiant. Et ideo, fratres karissimi, diversos ex omnibus sepe dicti loci parrochiis presbiteros, diaconos et universam turbam vos oportet sepius convocare, quatinus
25 non prout cuilibet libuerit, sed concordantibus animis talem, vobis ammonentibus, sibi querant sola divinitatis attentione personam, quam nulla contrarietas a constitutis possit revocare prescriptis.

(D.63 c.12) Item Stephanus episcopus servus servorum Dei, Romano Archiepiscopo Ravennati.

DE EODEM.

Nosse tuam fraternitatem volumus, ad nostras aures fore perventum, Immolensem episcopum ab hac luce migrasse; in cuius successoris electione populi divisionem
35 provenisse audivimus. Quod quia sepe contingere solet, querentibus singulis que sua sunt, non que Iesu Christi, non adeo miramur. Verumtamen in hoc plurimum oportet tuam adhiberi sollicitudinem, ut convocato clero et populo talis ibi eligatur per Dei misericordiam, cui sacri non
40 obuiant canones. Sacerdotum quippe est electio, et fidelis populi consensus adhibendus est; quia docendus est populus, non sequendus.

(D.63 c.13) Item Nicolaus papa Iohanni Ravennati Archiepiscopo.

DE EODEM.

Episcopos per Emiliam non consecres, nisi post electionem cleri et populi.

5

Fr. 239 (D.63 c.14) Item Pelagius papa Tulliano episcopo Grumentino.

DE EODEM.

Litteras karitatis tue suscepimus, quibus significas, Latinum diaconum tuum ad episcopatum ecclesie Marcellianensis a clero et omnibus, qui illic conveniunt, postulari. Hoc itaque dicimus, ut si eum omnes eligunt, et vis eum concedere, gratum nobis esse cognosce; et si potest, ante diem sanctum festinet occurrere, ut vel sabato ipso noctis magne post baptismum cum Dei gratia valeat ordinari.

10

15

(D.63 c.15) Idem Laurentio episcopo Centumcelensi.

SACRA PRINCIPIS ORDINANDIS EST NECESSARIA.

Principali devotissimorum militum, qui illic in civitate Centumcelensi consistunt, relatione ad nos directa, sacram insinuant se clementissimi principis inpetrasse, que eis presbiterum, diaconum et subdiaconum fieri debere precepit. Ideo hortamur dilectionem tuam, ut personas ipsas videas, et diligenter requiras, ne aliquid contra canones commisissent; et si eos inculpabiles repereris, et vite ipsorum testimonium laudabile videris, veniente mediana ebdomada pasce, (si Dominus voluerit, et si vixerimus) unumquemque per officia, que prediximus promovere non differas.

20

25

(D.63 c.16) Item Leo IV Lothario et Lodevico Augustis.

30

PAPA ROGAT AUGUSTOS, UT REATINAM ECCLESIAM CUIDAM ELECTO DIGNENTUR CONCEDERE.

Reatina ecclesia, que per tot annorum spatia pastoralibus curis destituta consistit, dignum est, ut brachio amplitudinis vestre sublevetur, ac gubernationis tegmine protegatur. Unde salutationis alloquio premissis vestram man-

35

4 Episcopos – 5 populi Conc. Romanum (a. 861) 2 (ed. Hartmann, MGH Conc. 4.63.4). **9 Litteras – 15 ordinari** Pelagius I, *Ep.* 56.1-3 (J³ 1954; JK 1015; ed. Gassó et Batlle, 146.2-148.14). *Anselmus 6.52 (ed. Thaner, 294-295); Ivo, *Decretum* 6.112; *Coll. Trip.* 1.56(54).21; *Polycarpus* 2.28.5; *Coll. in 3 libr.* 2.3.5.

suetudinem deprecamur, quatinus Colono humili diacono eandem ad regendum ecclesiam concedere dignemini, ut, vestra licentia accepta, ibidem eum Deo iuvante consecrare valeamus episcopum. Si autem in predicta ecclesia nolueritis ut preficiatur episcopus Ausculanam ecclesiam, que viduata existit, illi vestra serenitas dignetur concedere, ut consecratus a nostro presulatu Deo omnipotenti vestroque inperio grates peragere valeat.

(D.63 c.18) Item Stephanus Guidoni Comiti.

10 INPERATORIS EPISTOLA IN ELECTIONIS CONFIRMATIONE DESIDERATUR.

Lectis sagacitatis vestre apicibus, que defuncto ecclesie Reatine antistite clerum et plebem eiusdem elegisse futurum sibi antistitem, nobis consecrandum vestro studio directum esse, ne ipsa ecclesia diu sine proprio constet pastore, fatebantur; nos, de obitu prioris dolentes, nunc ipsum electum unanimitate et canonica ipsius ecclesie electione, ut mandastis, tam citissime ordinare omisimus, quod imperialem nobis, ut mos est, absolutionis minime detulerit epistolam. Pro qua scilicet re ambiguum nobis est; ideo voluntati vestre in hoc parere distulimus, ne augustalis animus durissime quocumque modo perciperet. Sed scientes, ecclesiam Domini sine proprio pastore diu non debere consistere, glorie vestre mandamus, quoniam nos aliter agere non debuimus, ut vestra sollertia inperiali (ut prisca consuetudo dictat) percepta licentia, et nobis, quemadmodum vos scire credimus, inperatoria directa epistola, tunc voluntati vestre parebimus de hoc, eundemque electum Domino adiuvente consecrabimus; quod, karissime filii, moleste nullo modo suscipiatis.

Fr. 240

(D.63 c.19) Item Leo papa.

CLERICORUM ET CIVIUM VOLUNTATE METROPOLITANUS EST ORDINANDUS.

35 Metropolitano defuncto, cum in loco eius alius fuerit subrogandus, provinciales episcopi ad civitatem metropolitim convenire debent, ut omnium clericorum atque civium voluntate discussa ex presbiteris eiusdem ecclesie vel ex diaconibus optimus ordinetur.

(D.63 c.20) Item Ysidorus in libro Offitiorum.

CUM CLERO ET POPULO ARCHIPRESBITERI FIAT ELECTIO.

Si in plebibus archipresbiteri obierint aut pro aliquo reatu exinde eiecti fuerint archidiaconus quantocius profiscatur illuc, et cum clericis et populis ipsius plebis electionem faciat, quatinus dignus pastor domui Dei constituatur, et, dum ordinatur, eius providentia ipsa plebs custodiatur. 5

(D.63 c.22) Item ex Historia ecclesiastica.

INPERATOR IUS HABET ELIGENDI PONTIFICEM. 10

Adrianus papa Romam venire Karolum regem ad defendendas res ecclesie postulavit. Karolus vero Romam veniens Papiam obsedit, ibique relicto exercitu in sancta resurrectione ab Adriano papa Rome honorifice susceptus est. Post sanctam vero resurrectionem reversus Papiam, cepit Desiderium regem; deinde Romam reversus, constituit ibi synodum cum Adriano papa in patriarchio Lateranensi in ecclesia S. Salvatoris, que synodus celebrata est a CLIII episcopis religiosis et abbatibus. Adrianus autem papa cum universa synodo tradiderunt Karolo ius et potestatem eligendi pontificem, et ordinandi apostolicam sedem. Dignitatem quoque patriciatu ei concesserunt. Insuper archiepiscopos et episcopos per singulas provincias ab eo investituram accipere diffinivit, et ut, nisi a rege laudetur et investiatur episcopus, a nemine consecratur, et quicumque contra hoc decretum esset, anathematis vinculo eum innodavit, et nisi respisceret, bona eius publicari precepit. 15 20 25

(D.63 c.23) Item Leo papa.

ELECTIO ROMANI PONTIFICIS AD IUS PERTINET IMPERATORIS. 30

In synodo congregata Rome in ecclesia S. Salvatoris. Ad exemplum B. Adriani apostolice sedis antistitis, qui

11 Adrianus – 28 precepit Hadrianus I, *Decretum de investituris* (JE 1, p. 292; J³ †4320; ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.2.825b.5-828b.10); cf. ed. Märtl, *Falsche Investiturprivilegien*, MGH Fontes iuris 13.141.31-147.79. **Panormia* 8.135. *De traditione canonica*, cf. Märtl, *Die kanonistische Überlieferung der falschen Investiturprivilegien*, Bull. Med. Can. Law 17 (1987), 33-44. **32 In – 162: 24 feriri** Leo VIII, *Privilegium minus* (interpolatum; JE †3705; BZ †367; J³ †7863; ed. Pertz, MGH LL 2.2.166.38-50); cf. ed. Märtl, *Falsche Investiturprivilegien*, MGH Fontes iuris 13.150.19-153.54. **Panormia* 8.136. *De traditione canonica*, cf. Märtl, *Die kanonistische Überlieferung der falschen Investiturprivilegien*, Bull. Med. Can. Law 17 (1987), 33-44.

domino Karolo, victoriosissimo regi Francorum ac Longobardorum, patriciatus dignitatem, ac ordinationem apostolice sedis, et investituram episcoporum concessit, ego quoque Leo, servus servorum Dei, episcopus, cum
 5 cuncto clero ac Romano populo constituimus, confirmamus et corroboramus, et per nostram apostolicam auctoritatem concedimus atque largimur domino Ottoni primo, regi Teutonicorum, eiusque successoribus huius regni Italie, in perpetuum sibi facultatem eligendi successorem, atque summe sedis apostolice pontificem ordinandi, ac per
 10 hoc archiepiscopos seu episcopos, ut ipsi ab eo investituram accipiant et consecrationem, unde debent, exceptis his, quos inperator pontifici et archiepiscopis concessit. Et ut nemo deinceps cuiusque dignitatis vel religionis eligendi vel patricium vel pontificem summe sedis apostolice, aut quemcumque episcopum ordinandi habeat facultatem absque consensu ipsius inperatoris, (quod tamen fiat absque omni pecunia), et ut ipse sit patricius et rex. Quod si a clero et populo quis eligatur episcopus, nisi a
 15 supradicto rege laudetur, et investiatur, non consecretur. Si quis contra hanc apostolicam auctoritatem aliquid molietur, hunc excommunicationi subiacere decernimus, et nisi resipuerit, inrevocabili exilio puniri vel ultimis suppliciis feriri.

25 **(D.63 d.p.c.25)** ¶ Electiones quoque summorum pontificum atque aliorum infra presulum quondam inperatoribus representabantur, sicut de electione B. Ambrosii et B. Gregorii legitur. Quibus exemplis et premissis auctoritatibus liquido colligitur, laicos non excludendos esse ab
 30 electione, neque principes esse reiciendos ab ordinatione ecclesiarum. Sed quod populus iubetur electioni interesse, non precipitur advocari ad electione faciendam, sed ad consensum electioni adhibendum. Sacerdotum enim (ut in fine superioris capituli Stephani pape legitur) est electio, et fidelis populi est humiliter consentire. Desiderium ergo plebis requiritur an clericorum electioni concordet. Tunc enim in ecclesia Dei rite preficietur antistes, cum populus pariter in eum acclamaverit, quem clerus communi voto elegerit.

Fr. 242

Fr. 243

40 Unde Celestinus papa ait:

(D.63 c.26) PLEBIS NON EST ELIGERE, SED ELECTIONI CONSENTIRE.

Cleri, plebisque consensus et desiderium requiratur.

(D.63 c.27) Item Leo I

DE EODEM.

Vota civium, testimonia populorum, honoratorum arbitrium, electio clericorum in ordinationibus sacerdotum constituentur. Et infra: Per pacem et quietem sacerdotes, qui futuri sunt, postulentur, teneatur subscriptio clericorum, honoratorum testimonium, ordines conventus et plebis.

(D.63 d.p.c.27) ¶ Principibus vero atque inperatoribus electiones Romanorum pontificum atque aliorum episcoporum referendas usus et constitutio tradidit pro scismaticorum atque hereticorum dissensionibus, quibus nonnumquam ecclesia Dei concussa periclitabatur, contra quos legibus fidelissimorum inperatorum frequenter ecclesia munita legitur. Representabatur ergo electio catholicorum principibus, ut eorum auctoritate roborata nullus hereticorum vel scismaticorum auderet contraire, et ut ipsi principes tamquam devotissimi filii in eum consentirent, quem sibi in patrem eligi viderent, et ei in omnibus suffragatores existerent, sicut Valentinianus B. Ambrosio legitur dixisse: "Noli timere, quia Deus, qui te elegit, semper adiuvabit te, et ego adiutor et defensor tuus, ut meo ordini decet, semper existam."

Unde Stephanus papa statuit dicens:

(D.63 c.28) PRESENTIBUS LEGATIS INPERATORIS ORDINETUR PONTIFEX ROMANUS.

Quia sancta Romana ecclesia, cui Deo auctore presidemus, a plurimis patitur violentias pontifice obeunte, que ob hoc inferuntur, quia absque inperiali noticia pontificis fit consecratio, nec canonico ritu et consuetudine ab inperatore directi sunt nuncii, qui scandala vetent fieri: volumus, ut, cum instituendus est pontifex, convenientibus episcopis et universo clero eligatur presente senatu et populo qui ordinandus est, et sic electus ab omnibus presentibus legatis inperialibus consecratur, nullusque sine sui periculo iuramenta vel promissiones aliquas nova adinventione audeat extorquere, nisi que antiqua exigit consuetudo, ne vel ecclesia scandalizetur, et inperialis honorificentia minuatur.

Fr. 244

(D.63 d.p.c.28) ¶ Verum, quia inperatores quandoque modum suum ignorantes non in numero consentientium, sed primi distribuentium, immo exterminantium esse

voluerunt, frequenter etiam in hereticorum perfidiam
 prolapsi catholice matris ecclesie unitatem inpugnare
 conati sunt, sanctorum Patrum statuta adversus eos pro-
 dierunt, ut semet electioni non insererent, et quisquis
 5 eorum suffragio ecclesiam obtineret anathematis vinculo
 innodaretur. Postremo presentibus legatis inperatorum et
 inconsultis electiones Romanorum pontificum leguntur
 celebrate, et tandem idem inperatores religioso mentis
 affectu prefatis privilegiis renunciaverunt, multa insuper
 10 donaria ecclesie Dei conferentes. Unde Gregorius IV scri-
 bit:

(D.63 c.29) INCONSULTIS LEGATIS INPERATORIS
 ADRIANUS AD PONTIFICATUM ELIGITUR.

Cum Adrianus secundus ad Romanum pontificatum ab
 15 ecclesia Dei genitricis domine nostre, que dicitur "Ad
 presepe", traheretur ad Lateranense patriarchium, certa-
 tim a populo et clero et proceribus deportatus est. Quod
 audientes missi Lodoici inperatoris moleste tulerunt, indi-
 gnati scilicet, quod, dum presentes essent, non fuerunt
 20 invitati, nec optate a se futuri presulis electioni interesse
 meruerunt. Qui accepta ratione, quod non causa Augusti
 contemptus, sed futuri temporis prospectu hoc commis-
 sum fuerat (ne videlicet legatos principum in electione
 Romanorum presulum mos expectandi per huiusmodi
 25 fomitem inolesceret), omnem indignationem medullitus
 sedaverunt, et ad salutandum electum etiam ipsi humiliter
 accesserunt.

(D.63 c.30) Item pactum constitutionis Inperatoris
 primi Lodoici cum Romanis pontificibus.

30 ROMANI PONTIFICIS ELECTIO A LODOICO ROMANIS
 CONCEDITUR.

Ego Lodoicus Romanus Inperator Augustus statuo et
 concedo per hoc pactum confirmationis nostre tibi B. Pe-
 35 tro principi apostolorum, et per te vicario tuo domino
 Pascali summo pontifici et successoribus eius in perpe-
 tuum, sicut a predecessoribus vestris usque nunc in ve-
 stra potestate et ditone tenuistis et disposuistis, civitatem
 Romanam cum ducatu suo, et suburbanis atque viculis
 omnibus, et territoriis eius montanis, atque maritimis
 40 littoribus, et portubus, seu cunctis civitatibus, castellis,
 oppidis, ac villis in Tuscie partibus. Idem: **(§ 1)** Quando
 divina vocatione huius sacratissime sedis pontifex de hoc
 mundo migraverit, nullus ex regno nostro aut Francus,

Fr. 245

aut Longobardus, aut de qualibet gente homo sub nostra potestate constitutus, licentiam habeat contra Romanos aut publice, aut privatim veniendi, vel electionem faciendi, nullusque in civitatibus aut territoriis ad ecclesie B. Petri apostoli potestatem pertinentibus aliquod malum propterea facere presumat; sed liceat Romanis cum omni veneratione et sine qualibet perturbatione honorificam suo pontifici exhibere sepulturam, et eum, quem divina inspiratione et B. Petri intercessione omnes Romani uno consilio atque concordia sine aliqua promissione ad pontificatus ordinem elegerint, sine qualibet ambiguitate vel contradictione more canonico consecrare, et, dum consecratus fuerit, legati ad nos, vel ad successores nostros reges Francorum dirigantur, qui inter nos et illum amicitiam et caritatem ac pacem socient.

(D.63 c.32) AB IMPERATORE VEL NUNTIIS EIUS ELECTIONE ROMANI PONTIFICIS NULLUM GENERETUR OSTACULUM.

Constitutio primi Enrici et primi Ottonis cum romanis pontificibus. Ut nullus missorum nostrorum cuiuscumque inpeditionis argumentum in electione Romani pontificis componere audeat, omnino prohibemus. Item in electione Romanorum pontificum neque liber neque servus ad hoc venire presumat, ut illis Romanis, quos ad hanc electionem per constitutionem sanctorum patrum antiqua admisit consuetudo, aliquod faciat inpedimentum. Quod si quis hanc nostram constitutionem presumpserit exilio tradatur.

(D.63 c.33) Item Constitutio Ottonis.

IURAMENTUM OTTONIS, QUOD FECIT DOMINO PAPE IOHANNI.

Tibi domino Iohanni pape ego rex Otto promittere et iurare facio per Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et per hoc lignum vivifice crucis, et per has reliquias Sanctorum, quod, si (permittente Deo Romam venero, sanctam Romanam ecclesiam et te rectorem ipsius exaltabo secundum meum posse, et numquam vitam, aut membra, neque ipsum honorem quem habes, mea voluntate, aut meo con-

16 Ab [*Fd* **27 tradatur** *Fd*]

16 Ab – **28 tradatur** *Hoc capitulum paleam esse minus recte indicant Rom.Fr.; cf. autem Buchner, n. 58 et p. 317, qui capitulum in codicibus collatis omnibus invenit.* **21 inpeditionis** inpeditionibus *Fd^{bc}* **25 admisit** admisit *Fd^{bc}* **26 consuetudo** consuetudo *Fd^{bc}*

sensu, aut meo consilio, aut mea exortacione perdes, et in Roma nullum placitum aut ordinationem faciam de omnibus, que ad Te aut ad Romanos pertinent, sine tuo consilio, et quicquid de terra S. Petri ad nostram potestatem
5 venerit, tibi reddam. Cuicumque regnum Italicum commiserero, iurare faciam illum, ut adiutor tui sit ad defendendam terram S. Petri secundum suum posse.

(D.63 d.p.c.34)¶ Ex his constitutionibus et pacto Lo-
10 dowici inperatoris deprehenditur, inperatores illis renunciasse privilegiis, que de electione summi pontificis Adrianus papa Karolo inperatori, et ad imitationem eius Leo papa Ottoni I regi Theutonicorum fecerat. Cum ergo ex premissis auctoritatibus cunctis liqueat electionem clericorum tantummodo esse, queritur, quorum sit ipsa electio, an clericorum maioris ecclesie tantum, an etiam religiosorum aliorum, qui in eadem civitate fuerint? Sed (sicut in breviatione canonum Fulgentii, Cartaginensis ecclesie diaconi, invenitur) septimo concilio Nicensi et Ma-
15 cerensi concilio statutum est, ut ad eligendum episcopum sufficiat ecclesie matricis arbitrium. Nunc autem sicut electio summi pontificis non a cardinalibus tantum, immo etiam ab aliis religiosis clericis auctoritate Nicolai pape
20 est facienda, ita et episcoporum electio non a canonicis tantum, sed etiam ab aliis religiosis clericis, sicut in generali sinodo Innocentii pape Rome habita constitutum est.

Fr. 247

(D.63 d.p.c.35)¶ Nunc ergo queritur, si vota eligentium in duas se diviserint partes, quis eorum sit preferendus alteri? De his ita scribit Leo episcopus:

(D.63 c.36) CUM VOTA ELIGENTIUM IN DUAS SE DIVISERINT PARTES, QUIS SIT PREFERENDUS ALTERI.
30

Si forte, quod nec reprehensibile, nec inreligiosum iudicamus, vota eligentium in duas se diviserint partes, is metropolitani iudicio alteri preferatur, qui maioribus iuvatur studiis et meritis; tantum ut nullus detur invitis et
35 non petentibus, ne plebs invita episcopum non optatum contempnat, aut oderit.

(D.64 d.a.c.1)¶ Hinc considerandum est, a quibus vel qua tempore sacri ordines sint distribuendi, vel quibus in locis patriarche, primates, archiepiscopi, episcopi, corepiscopi et reliqui sacerdotes sint ordinandi. A quibus ordi-
40

24 in – 25 est Cf. Conc. Lateranum II (a. 1139) 28 (ed. Brett et Somerville, 271; ed. xxxx, *Conc. oecumen. gen. decreta.*, xxx).

nentur episcopi, in Niceno concilio diffinitum est, in quo sic legitur,

(D.64 c.1) AB OMNIBUS CONPROVINCIALIBUS EPISCOPI ORDINENTUR.

Fr. 248 Episcopi ab omnibus, qui sunt in sua provincia, debent ordinari. Si vero hoc difficile fuerit, vel urgente necessitate, vel itineris longitudine, tres episcopi debent in unum congregari, ita ut ceterorum, qui absentes sunt, consensum litteris teneant. Potestas sane vel confirmatio pertinebit per singulas provincias ad metropolitanum episcopum. 5
10

(D.64 c.2) Item Anacletus papa.

DE EODEM.

Ordinationes episcoporum auctoritate apostolica ab omnibus, qui in eadem provincia sunt, episcopis celebrande sunt. **(§ 1)** Quod si omnes simul minime convenire potuerint, assensum tamen suis prebeant precibus, ut ab ipsa ordinatione animo non desint. 15

(D.64 c.4) Item Anicius papa.

CETERIS ASSENTIENTIBUS CUM TRIBUS CONPROVINCIALIBUS ORDINETUR EPISCOPUS. 20

Conprovinciales episcopi, si necesse fuerit, ceteris consentientibus a tribus episcopis iussu archiepiscopi consecrari possunt.

(D.64 c.5) Item Innocentius. 25

NON ORDINETUR EPISCOPUS EXTRA CONSCIENTIAM METROPOLITANI.

Extra conscientiam metropolitani nullus audeat ordinare episcopum. Integrum enim est iudicium, quod plurimorum sententiis confirmatur. Nec unus episcopus presumat ordinare episcopum, ne furtivum beneficium prestitum videatur. Hoc enim et synodus Nycena constituit atque constituendo diffinivit. 30

(D.65 d.p.c.8) ¶ His auctoritatibus datur intelligi, quod episcopi a conprovincialibus suis debent ordinari. Sed queritur, si in provincia fuerint plurimi episcopi, et contigerit forte unum remanere episcopum, quid fieri debeat? Ille, quia solus est, non potest ordinare episcopum; conprovinciales non habet, cum quibus consecrare episcopum valeat. Cum ergo talis necessitas fuerit, quid faciendum 35
40

sit, in Sardicensi concilio diffinitur, in quo sic statutum legitur:

5 (D.65 c.9) SI UNUS TANTUM IN PROVINCIA REMANSE-
RIT EPISCOPUS, AD CONSECRATIONEM EPISCOPI DE VICINA
PROVINCIA EPISCOPI CONVOCENTUR.

10 Si forte in provincia unum tantum remanere episcopum
contigerit, superstes episcopus convocet episcopos vicine
provinciae, et cum eis ordinet conprovinciales sibi episco-
pos. Quod si facere neglexerit, populi conveniant episco-
pos vicine provinciae, et illi prius commoneant episcopum,
15 qui in eadem provincia commoratur, et ostendant, quod
sibi petant populi rectorem, et doceant iustum esse, ut
veniat ipse, et cum eis ordinet episcopum. Sed si litteris
conventus tacuerit et dissimulaverit, nichilque rescripse-
rit, tunc satisfaciendum est populis, ut veniant ex vicina
provincia, et episcopum ordinent.

(D.66 d.a.c.1)¶ Archiepiscopi autem ab omnibus sue
provincia episcopis debent ordinari. Unde Anicius papa
ait:

Fr. 252

20 (D.66 c.1) AB OMNIBUS SUFFRAGANEIS EPISCOPIB AR-
CHIEPISCOPI ORDINETUR.

25 Archiepiscopus ab omnibus sue provinciae episcopis
ordinetur. (§ 1) Hoc autem, quod de archiepiscopi conse-
cratione preceptum est, ut omnes suffraganei eum ordi-
nent, nullatenus licet inmutari, quia ille qui preest ab om-
nibus episcopis, quibus preest debet constitui. Sin autem
aliter presumptum fuerit, viribus carere non dubium est,
quia irrita erit secus acta ordinatio.

Fr. 253

30 (D.66 d.p.c.1)¶ De episcopis non ordinandis a paucio-
ribus quam a tribus episcopis, scribit Anacletus dicens:

35 (D.66 c.2) Porro et Ierosolimitarum primus archiepi-
scopus B. Iacobus, qui Iustus dicebatur, et secundum car-
nem Domini frater nuncupatus est, a Petro, Iacobo et
Iohanne apostolis ordinatus est, successoribus videlicet
dantibus formam eorum, ut minus quam a tribus episco-
pis, reliquisque omnibus assensum prebentibus, nullate-
nus episcopus ordinetur, et communi voto ordinatio cele-
bretur.

40 (D.67 d.a.c.1)¶ Presbyteri vero et corepiscopi ab uno
episcopo ordinari possunt. Unde Anacletus:

(D.67 c.1) SACERDOTES AB UNO POSSUNT ORDINARI EPISCOPO.

Reliqui sacerdotes a proprio ordinantur episcopo, ita ut cives et alii sacerdotes assensum prebeant, et ieiunantes celebrent ordinationem. Similiter et diaconi ordinantur. Ceterorum autem graduum distributioni trium veracium testimonium episcopi scilicet approbatione sufficere potest. 5

(D.67 c.2) DE EODEM.

Episcopus sacerdotibus ac ministris solus honorem dare potest. 10

(D.68 d.a.c.1) ¶ Queritur de illis, qui ordinantur ab eis, quos non constat fuisse episcopos, an sint iterum consecrandi, an non? Quod vero consecrandi non sint, probatur auctoritate Gregorii, qui scribens Iohanni episcopo Ravennati, ait: 15

Fr. 254 **(D.68 c.1)** SEMEL CONSECRATUS ITERUM CONSECRARI NON DEBET.

Sicut semel baptizatus iterum baptizari non debet, sic et semel consecratus iterum consecrari non potest. Sed si quis cum levi culpa ad sacerdotium venit, pro culpa penitentia debet indici, et tamen ordo servetur. 20

(D.68 c.2) DE PRESBITERIS, QUI ORDINANTUR AB EIS, QUOS CONSTAT NON FUISSE EPISCOPOS.

Presbyteri, quos reperisti, si incogniti fuerint viri illi, qui ordinantur, et dubium est, eos episcopos fuisse, an non, qui eos ordinaverunt, si bone actionis virique catholici sunt ipsi presbyteri, et in ministerio Christi omnique sancta lege edocti, ab episcopo suo benedictionem presbyteratus suscipiant et consecrentur, et sic ministerio sacro fungantur. 25 30

(D.68 d.p.c.2) ¶ Quod ergo consecratus in eodem ordine iterum consecrari prohibetur, de eo intelligendum est, qui consecratus est ab illo, quem certum erat ius consecrandi habere. Qui autem ab illo consecratur, quem non constat ius consecrandi habuisse, iterum consecrandus est, quia si ille ius consecrandi non habuerit iste ex olei effusione nichil consecrationis accepit. Et quia in ipso ordine consecratus non erat, nunc quasi primum ad con- 35

10 Episcopus – 11 potest Conc. Hispalense II (a. 619) 6 (ed. Vives, 166-167).

secrationem veniens ab episcopo sacerdotalem benedictionem et consecrationem consequitur. Si autem ius consecrandi habuerit, in prima unctione consecutus est consecrationem; in secunda vero non reiteratur consecratio, sed
5 sola unctio, sicut de quo dubium est, an sit baptizatus an non, debet baptizari; qui si prius baptizatus non fuerat, consequitur gratiam baptismi, si autem baptizatus erat, nichil accipit in secunda unctione, nec pertinet hoc ad reiteracionem baptismi, sed ad cautelam salutis.

10 **(D.68 d.p.c.3)** ¶ Inter episcopos autem et corepiscopos hec differentia est, quod episcopi non nisi in civitatibus, corepiscopi etiam in vicis ordinari possunt. Episcopi formatas tribuunt, corepiscopi non nisi commendaticias et
15 pacificas dare valent. Episcopi ius consecrandi habent, corepiscopi minores tantummodo ordines tribuunt, Leviticam autem et sacerdotalem benedictionem prestare non valent. De his ita scribit Leo episcopus omnibus episcopis:

Fr. 255

(D.68 c.4) IN QUIBUS COREPISCOPI AB EPISCOPIS DIFFERANT.

20 Quamvis corepiscopis et presbiteris plurima cum episcopis ministeriorum communis sit dispensatio, quedam tamen sibi prohibita noverint, sicut est presbiterorum et diaconorum, et virginum consecratio, constitutio altaris, ac benedictio vel unctio. Si quidem nec erigere altaria, nec
25 consecrare ecclesias eis licitum est, nec per inpositionem manuum fidelibus baptizatis vel conversis hereticis paracletum Spiritum sanctum tradere, nec crisma conficere, nec crismate baptizatorum frontes signare, nec publice quidem in missa quemquam penitentem reconciliare, nec
30 formatas cuilibet epistolas mittere. Quoniam, quamquam consecrationem habeant, pontificatus tamen apicem non habent.

35 **(D.68 d.p.c.4)** ¶ Hi vero propter insolentiam suam, qua episcoporum officia sibi usurpabant, ab ecclesia hodie prohibiti sunt. Unde Damasus papa ait:

(D.68 c.5) ORDO COREPISCOPORUM A SACRA SEDE REPROBATUR.

40 Corepiscopi tam ab hac sacra sede, quam ab episcopis totius orbis prohibiti sunt. Nimis enim eorum institutio improba, nimis est et prava, quia, ut de summo sacerdotis ministerio aliquid presumant, omni auctoritate caret. **(§ 1)** Nam non amplius, quam duos ordines inter discipulos

Domini esse cognovimus, id est duodecim apostolorum, et LXXII discipulorum. Unde iste tertius processerit, ignoramus. Et quod ratione caret extirpare necesse est. (§ 2) Quod autem episcopi non sint, qui minus quam a tribus episcopis ordinati sunt, omnibus patet. Prohibitum, est enim a sanctis Patribus, ut qui ab uno vel a duobus sunt ordinati episcopi non nominentur episcopi. Si nomen non habent, qualiter offitium habebunt? 5

Fr. 256 (D.69 d.a.c.1)¶ Tonsura vero clerici de manu abbatis suscipi potest, si eidem abbati manus inpositio ab episcopo facta noscatur. Unde in Septima Sinodo legitur: 10

(D.69 c.1) ABBATES, QUIBUS AB EPISCOPIS MANUS INPONITUR, ALIQUOS TONSURARE POSSUNT.

Quoniam videmus multos sine manus inpositione a parvula etate tonsuram clerici accipientes, nondumque ab episcopo manus inpositione percepta super ambonem irregulariter in collecta legentes, precipimus amodo id minime fieri. Id ipsum quoque conservandum est etiam inter monachos. (§ 1) Lectoris autem manus inpositione licentia est unicuique abbati solummodo in proprio monasterio faciendi, si dumtaxat eidem abbati manus inpositio facta noscatur ab episcopo secundum morem preficiendorum abbatum, dum constet illum presbiterum esse. (§ 2) Simili modo secundum antiquam consuetudinem corepiscopum preceptione oportet episcopi promovere lectores. 15 20 25

(D.70 d.a.c.1)¶ Ab episcopis alterius civitatis clericus ordinari non poterit, nec etiam a proprio absolute ordinandus est: absoluta autem ordinatio Calcedonensi concilio prohibetur et vacuam habere manus inpositionem precipitur; in quo sic statutum est: 30

(D.70 c.1) NULLUS EST ABSOLUTE ORDINANDUS.

Neminem absolute ordinari presbiterum iubemus, vel diaconum, nec quemlibet in ecclesiastica ordinatione constitutum, nisi manifeste in ecclesia civitatis, sive possessionis, aut in martirio, aut in monasterio, hic, qui ordinatur, mereatur ordinationis publice vocabulum. Eorum autem, qui absolute ordinantur, decrevit sancta synodus vacuam habere manus inpositionem, et nullum tale factum valere ad iniuriam ipsius, qui eum ordinavit. 35

(D.71 d.a.c.1) ¶ De clericis vero non ordinandis ab episcopo alterius civitatis, in Sardicensi concilio statutum est, in quo Ianuarius episcopus legitur dixisse:

5 **(D.71 c.1)** CLERICI AB EPISCOPO ALTERIUS CIVITATIS
NON ORDINENTUR.

Illud quoque sanctitas vestra statuatur, ut nulli episcopo liceat alterius civitatis ecclesiasticum sollicitare et in sua diocesi clericum ordinare. Quia ex his contentionibus solent nasci discordie, et ideo prohibeat omnium sententia, ne quis hoc facere audeat. **(§ 1)** Osius episcopus dixit: Et hoc universi constituimus, ut quicumque ex alia parochia voluerit alienum ministrum sine consensu ipsius et sine voluntate ordinare, non sit rata eius ordinatio.

Fr. 258

(D.71 c.3) Item ex Niceno concilio.

15 QUI SINE EPISCOPI SUI CONSENSU ORDINATUR, IRRITA
SIT EIUS ORDINATIO.

Si quis ausus fuerit aliquem, qui ad alterum pertinet, in ecclesia ordinare, cum non habeat consensum illius episcopi, a quo recessit clericus, irrita sit huiusmodi ordinatio.

(D.71 c.4) Item ex concilio Calcedonensi.

CLERICUS UNIUS ECCLESIE IN ALIA NON ORDINETUR.

25 Clericos in singulis ecclesiis constitutos non liceat, sicut iam diffinivimus, in alterius civitatis ecclesiis ordinari; sed quiescant in ea, in qua ab initio ministrare meruerunt, exceptis illis, qui proprias civitates perdidit, et ex necessitate ad alias ecclesias migraverunt. Si vero quicumque episcopus post diffinitionem istam ad alium episcopum pertinentem clericum susceperit, placuit sancte
30 sinodo, et hunc, qui suscepit, et eum, qui susceptus est, tamdiu excommunicatos manere, quamdiu ipse clericus revertatur ad propriam ecclesiam.

(D.71 c.6) Item ex concilio Cartaginensi.

35 SINE LITTERIS SUI EPISCOPI IN ALIQUA ECCLESIA CLERICUS
NON SUSCIPIATUR.

Primatus episcopus Begeselitanus dixit: Suggesto sanctitati vestre, ut statuatis, non licere clericum alienum ab aliquo suscipi sine litteris episcopi sui, neque apud se retinere, nec laicum usurpare sibi de plebe aliena, ut eum
40 obtineat sine conscientia eius episcopi, de cuius plebe est. Gratus episcopus dixit: Hec observantia pacem custodit;

nam et memini in sanctissimo concilio Sardicensi similiter statutum, ut nemo alterius plebis hominem usurpet: sed si forte erit necessarius, petat a collega suo, et per consensum sui episcopi habeat.

- Fr. 259 **(D.72 c.2)** Item ex concilio Cartaginensi III 5
 DE EODEM.
 Clericum alienum, nisi concedente episcopo, nemo
 Fr. 260 audeat vel retinere, vel promovere in ecclesiam sibi credi-
 tam. Clericorum autem nomen etiam lectores et psalmiste
 et hostiarii retinent. 10
 (D.72 c.3) Item ex concilio Milevitano.
 IN UNA ECCLESIA ORDINATUS IN ALIA NON SUSCIPIA-
 TUR.
 Placuit, ut quicumque in ecclesia vel semel eligitur ab
 alia ecclesia ad clericatum non teneatur. 15
 Fr. 262 **(D.74 d.a.c.1)**¶ Queritur de his qui ab episcopis suis
 promoveri contempnunt, an inviti sint sublimandi, an
 non? De his ita statutum invenitur in concilio Aurelia-
 nensi III:
 (D.74 c.2) Item Gregorius Natali episcopo. 20
 NULLUS PROMOVEATUR INVITUS.
 Sicut iustum est, ut nemo crescere compellatur invitus,
 ita censendum puto, ne quisquam insons ab ordinis sui
 ministerio deiciatur iniuste.
 (D.74 c.3) QUI AB EPISCOPIS SUIS PROMOVERI CON- 25
 TEMPNUNT, A LOCO SUO DEICANTUR.
 Si qui clerici ab episcopis suis promoveri contempse-
 rint, nec illic maneant, unde recedere noluerunt.
 (D.74 c.4) ITEM DE EODEM.
 Placuit, ut quicumque clerici vel diaconi pro necessita- 30
 tibus ecclesiasticarum rerum non obtemperaverint episco-
 pis suis, volentibus eos ad honorem ampliorem in ecclesia
 sua promovere, nec illic ministrent in gradu suo, unde
 recedere noluerunt.
 (D.74 d.p.c.6)¶ Verum illud Gregorii de his intelligen- 35
 dum est, qui non causa necessitatis, sed causa ingrati-
 tudinis callide ab episcopis suis promoveri queruntur. Illud
 autem Cartaginensis concilii de his intelligitur, qui nolunt
 obtemperare episcopis suis propter necessitatem ecclesie

volentibus eos ad altiora promovere. Hanc **DISTINCTIO-**
nem ex decreto Simplicii pape quilibet valet corroborare,
qui scribens Iohanni Archiepiscopi Ravennati, ait inter
cetera:

5 **(D.74 c.7)** NON EST ALIQUIS INVITUS AD EPISCOPA-
TUM PERTRAHENDUS.

Ubi ista didicisti, que in episcopum et confratrem no-
strum Gregorium non dilectione, sed invidia perpetrasti?
quem inexcusabili violentia pertrahi ad te passus es atque
10 vexari, ut ei tantum honorem non per animi tranquillita-
tem, sed per amentiam, sicut dicendum est, irrogares?
Neque enim talia potuissent fieri sanitate consilii. Nolu-
mus exaggerare quod gestum est, ne cogamur iudicare
quod dignum est; nam privilegium meretur amittere, qui
15 permissa sibi abutitur potestate. Denunciamus autem,
quod, si post hec aliquid tale presumpseris, et aliquem seu
episcopum, vel presbiterum, vel diaconum invitum facere
forte credideris, ordinationes tibi Ravennatis ecclesie vel
Emiliensis noveris auferendas.

20 **(D.74 c.8)** Item Gregorius Antonino Subdiacono.

Fr. 264

DE EODEM.

Honoratus, archidiaconus Salonitane ecclesie a sancte
memorie decessore meo missa supplicatione poposcerat,
ut ab antistite suo invitus provehi ad fortioris gradus or-
25 dinem contra morem nullo modo cogeretur. Hoc enim
fieri sibi non causa provehendi, sed causa ingratitude
perhibebat. Pro qua re tunc etiam sancte memorie prede-
cessor noster scriptis suis Natali fratri coepiscopoque
nostro interdixerat, ne Predictum Honoratum archidiao-
30 num invitum proveheret, neve dolorem concepte ingratu-
tudinis in corde retineret. Cumque etiam a me hec eadem
summpere fuerint interdicta, non solum mandata Dei
negligens, sed etiam scripta nostra contempnens, pefa-
tum archidiaconem quasi ad fortiorem honorem prove-
35 hens conatus est callide degradare. Unde actum est, ut,
eodem archidiaconatus loco submoto, alium adscisceret,
qui eius obtemperare moribus potuisset. Quem Honora-
tum archidiaconem arbitramur antistiti suo aliunde displi-
cere non posse, nisi quod eum vasa sacra suis parentibus
40 dare prohibebat. Quam causam subtili volumus et tunc
sancte memorie decessor meus, et nunc ego indagatione
perquirere, sed sui suorumque actuum conscius personam
suam ad iudicium postposuit destinare. Unde experien-

tiam tuam presentis precepti auctoritate duximus fulcien-
dam, quatinus, conveniens in Salonia, Natalem fratrem
nostrum et coepiscopum nostrum saltim tot scriptis am-
monitum studeat adhortari, ut supra memoratum archi-
diaconem in suo statu suscipiat. Quod si facere hoc contu-
maciter, ut consuevit, forte distulerit, usum pallii ei, qui
ab hac sede concessus sibi fuerat, ex auctoritate sedis apo-
stolice contradices. Quem si etiam amisso pallio adhuc in
eadem pertinacia perseverare perspexeris, dominici corpo-
ris et sanguinis eundem antistitem participatione privabis.

(D.74 d.p.c.8) ¶ Adhibenda est etiam disciplina, qua
nolentes promoveri ad sacros ordines ad obediendum
episcopis suis pronocentur. In minoribus siquidem ordini-
bus constituti paulatim per singulos gradus sunt prove-
hendi, ut contempnentes suis obedire episcopis doleant
sibi esse prelatos, quos prius habebant subiectos. Unde
Gelasius scribit Victori episcopo:

(D.74 c.9) CUM MAIORES ORDINARI CONTEMPSERINT,
DE MINORIBUS PROMOVEANTUR ORDINIBUS.

Fr. 265 Consuluit dilectio tua de suorum promotione clerico-
rum, perhibens, quod diaconi ad presbiterii gradum (quo
ecclesiam tuam memoras indigere) venire detrectant.
Quapropter, quia invitos fieri ecclesiastica moderatio gra-
vitasque non patitur, ut ex nolentibus fiant volentes ordi-
natio illa potest perficere, si quos habes in acolitis, vel
subdiaconibus maturiores etate, et quorum sit vita proba-
bilis, hos in presbiterium studeas promovere, ut, qui in
suis proficere noluerunt, reddantur suis inferioribus post
minores. Ipsa commoda presbiteri propensius quam dia-
coni consequantur, ut hac saltem ratione constricti et
honorem, quem refugerant, appetere nitantur, et questum.

(D.75 d.a.c.1) ¶ Tempus autem consecrationis, sicut in
Ordine Romano habetur, ad episcopi benedictionem non
eligitur. Omni enim tempore benedicuntur, dummodo
ieiunii et hora tertia benedictionem accipiant. Unde Ana-
cletus urbis Rome episcopus scribit omnibus episcopis:

(D.75 c.1) ORDINATIONES EPISCOPORUM QUA HORA
FIERI DEBEANT.

Ordinationes episcoporum auctoritate apostolica ab
omnibus, qui in eadem fuerint provincia, episcopis sunt
celebrande. Qui simul convenientes scrutinium cum preci-
bus, celebrent, manus cum sanctis evangelii inponentes,

dominica die, hora tertia orantes, sacraque unctione prophetarum exemplo regum capita perungentium, eos more apostolorum et Moysi ungentes; quia omnis sanctificatio constat esse in Spiritu sancto, cuius virtus invisibilis
 5 sancto est crismati permixta, et hoc ritu solempnem celebrent ordinationem.

(D.75 d.p.c.2)¶ Ceterorum vero ordinationes non nisi certis temporibus et diebus, maxime sacerdotum et Levitarum, fieri debent, vespera videlicet sabati, vel mane diei dominice continuato ieiunio. Unde Zepherinus urbis
 10 Rome Archiepiscopus scribit omnibus episcopis:

(D.75 c.3) PRESBITERI ET LEVITE QUA HORA ORDINENTUR.

Ordinationes presbiterorum Levitarumque tempore
 15 congruo, multis coram astantibus, solempniter agite, et probabiles ac doctos viros ad hoc opus provehite, ut de eorum societate et adiumento plurimum gaudeatis.

(D.75 c.4) Item Leo episcopus Dioscoro Alexandrino episcopo.

20 DE EODEM.

Quod a Patribus nostris propensiori cura novimus esse servatum, a nobis quoque volumus custodiri, ut non passim diebus omnibus sacerdotalis vel levitica ordinatio celebretur, sed post diem sabati eiusque noctis, que in
 25 prima sabati lucescit, exordia consecrandi eligantur, in quibus his, qui consecrandi sunt, ieiunis et a ieiunantibus sacra benedictio conferatur. Quod eiusdem observantie erit, si mane ipso die dominico, continuato sabati ieiunio, ordinatio celebretur, a quo tempore precedentis noctis initia non recedunt, quod ad diem resurrectionis (sicut etiam in pasca Domini declaratur) pertinere non dubium est.

(D.75 c.7) Item Gelasius omnibus episcopis.

DE TEMPORIBUS ORDINATIONIS.

35 Ordinationes presbiterorum et diaconorum nisi certis temporibus et diebus exerceri non debent, id est quarti mensis ieiunio et septimi et decimi; sed etiam quadragesimalis initii, ac mediane hebdomade, sabati ieiunio circa vesperas ipsas ordinationes noverint celebrandas, nec
 40 cuiuslibet utilitatis seu presbiterum, seu diaconum his preferre audeant, qui ante ipsos fuerint ordinati.

- Fr. 267 **(D.76 c.12)** Item Pelagius Petro episcopo Potentino.
 SABATO MAGNO POST HORAM BAPTISMATIS EPISCOPUS
 VALET ORDINARI.
 Dilectionis tue scripta suscepimus, quibus significas,
 Latinum ecclesie Grumentine diaconem ad episcopatum 5
 Marcellianensis ecclesie sive Clusitane ab omnibus fuisse
 electum, quod iam ante hoc tempus retulistis; et iussimus,
 ut veniret, credentes eos de persona eius ab episcopo suo
 dimissoriam accepisse. Quod si modo fecerunt, facite eum
 velociter ad urbem Romam occurrere, ut, si Deus iusserit, 10
 in magno sabato post horam baptismi ordinetur. Quia si
 ante memoratum diem non occurrerit, cogetur usque ad
 quarti mensis ieiunia sustinere.
- Fr. 272 **(D.77 d.a.c.1)**¶ His temporibus secundum Anacletum,
 Zepherinum, Gelasium et Pelagium episcopi, presbiteri et 15
 diaconi sunt ordinandi. Metropolitanus autem iuxta Leo-
 nem papam ex presbiteris eiusdem ecclesie vel ex diaconi-
 bus optimus ordinetur. Ex monachis autem vel laicis nul-
 lus nisi per gradus ecclesie ad summum sacerdotium de-
 bet pervenire. Unde Gelasius papa: 20
- (D.77 c.2)** QUE INTERVALLA TEMPORIS IN SINGULIS
 GRADIBUS SINT OBSERVANDA.
 In singulis gradibus hec tempora sunt observanda, si
 ab infantia ecclesiasticis ministeriis nomen dederit, ut 25
 inter lectores et exorcistas quinquennio teneatur, exinde
 acolitus vel subdiaconus quatuordecim annis fiat, et sic ad
 benedictionem diaconatus, si meretur, accedat, in quo
 ordine quinque annis, si inculpate gesserit, adherere debe-
 bit. Exinde suffragantibus stipendiis, per tot gradus datis
 proprie fidei documentis, sacerdotium poterit promereri, 30
 de quo loco, si eum exactior vita ad bonos mores perduxerit,
 summum pontificatum sperare debet. (§ 1) Defenso-
 res etiam ecclesie, qui ex laicis fiunt, supradicta observa-
 tione teneantur, si meruerint in ordine esse clericatus.
- (D.77 c.8)** Item Gelasius. 35
- PER QUE INTERVALLA TEMPORUM ORDINETUR QUI DE
 MONACHIS IN CLERICATUM ELIGITUR.
 Si quis de religioso proposito et disciplinis monasteria-
 libus eruditus ad clericale munus accedit, inprimis eius
 vita acta inquiretur, si nullo gravi facinore probatur infec- 40
- 4 Dilectionis – 13 sustinere** Pelagius I, *Ep.* 58.1-2 (J³ 1975; JK 1017;
 ed. Gassó et Batlle, 153.2-154.12). Anselmus 6.51; *Polycarpus* 2.28.4.

tus; si secundam fortasse non habuerit uxorem, nec a marito relectam sortitus ostenditur.

(D.77 c.9) Idem.

5 Monachus vero novitius morum honestate fulcitus, continuo lector, vel notarius, aut certe defensor effectus, post tres menses existat acolitus, maxime si huic etiam etas suffragatur; sexto mense subdiaconi nomen accipiat, ac si modeste conversationis honesteque voluntatis existat, nono mense diaconus, completoque anno sit presbyter; cui tamen, quod annorum fuerant interstitia collatura, sancti propositi sponte suscepta docetur prestitisse devotio. (§ 1) Si vero laicus quispiam ecclesiasticis est aggregandus offitiis, tanto sollicitius in singulis, que superius comprehensa sunt, huiusmodi decet examinare personam, quantum inter mundanam religiosamque vitam esse constat discriminis, quia utique convenientia ecclesie ministeria deputanda sunt, non inconvenientibus meritis ingerenda, tantoque magis quod sacris aptum possit esse servitiis in eorum querendum est institutis, quantum de tempore, quo fuerint assequenda, decerpitur, ut morum hoc habere doceatur probitas, quod prolixior consuetudo non contulit, ne per occasionem supplende penurie clericatus vitia potius divinis cultibus intulisse, non legitime familie Domini computemur procurasse compendia. Quorum promotionibus super anni metas sex menses nichilominus subrogamus, quoniam, sicut dictum est, distare debet inter personam divino cultui deditam, et de laicorum conversatione venientem. Que tamen eatenus indulgenda credimus ut ecclesiis ab hac occasione cessantibus canonum paternorum vetus forma servetur.

Fr. 275

(D.79 d.a.c.1) ¶ Apostolicus autem non nisi a Cardinalibus et religiosis clericis est intronizandus. Unde Nicolaus papa ait:

Fr. 275

35 **(D.79 c.1)** DE EO QUI SINE CONCORDI ELECTIONE CARDINALIUM INTRONIZATUR.

Si quis apostolice sedi sine concordi et canonica electione Cardinalium eiusdem ac deinde sequentium clericorum religiosorum intronizatur, non papa vel Apostolicus, sed apostaticus habeatur.

40 **(D.79 d.p.c.7)** ¶ Sed queritur, si duo temeritate concertantium ordinati fuerint, quis eorum alteri sit preferen-

dus? De his ita scribit Honorius Augustus ad Bonifatium papam:

(D.79 c.8) SI TEMERITATE CONCERTANTIUM DUO FUERINT ORDINATI.

Si duo forte contra fas temeritate concertantium fuerint ordinati, nullum ex eis futurum sacerdotem permittimus, sed illum solum in sede apostolica permansurum censemus, quem ex numero clericorum nova ordinatione divinum iudicium et universitatis consensus elegerit. 5

(D.79 d.p.c.8) ¶ Hoc autem capitulum non de eo intelligendum est, qui uno per apostasiam ordinato a Cardinalibus et religiosis clericis apostolice sedi intronizatur, etiamsi ille apostaticus ita cathedram B. Petri violenter tenuerit, ut canonica electio intra Urbem fieri non valeat. Unde Nicolaus papa statuit, dicens: 10 15

(D.79 c.9) DE EO, QUI PECUNIA VEL POPULARI TUMULTU, NON CANONICA ELECTIONE ORDINATUR.

Si quis pecunia vel gratia humana, aut populari tumultu seu militari, sine canonica et concordie electione cardinalium, et sequentium religiosorum clericorum fuerit apostolice sedi intronizatus, non Apostolicus, sed apostaticus habeatur, liceatque cardinalibus et aliis clericis timentibus Deum et laicis invasorem anathematizare et humano auxilio a sede apostolica pellere. Quod si intra Urbem perficere nequiverint, apostolica auctoritate extra urbem congregati in loco, quo eis placuerit, electionem faciant, concessa electo auctoritate regendi et disponendi res et utilitatem sancte Romane ecclesie iuxta qualitatem temporis, quasi intronizatus sit. 20 25

Fr. 279

(D.79 d.p.c.9) ¶ Electio vero Romani pontificis etiam cum deliberatione predecessoris fieri debet. Unde Simacus ait: 30

(D.79 c.10) SI PAPA DE ELECTIONE SUI SUCCESSORIS DECERNERE NON POTERIT.

Si transitus pape inopinatus evenerit, ut de sui electione successoris, ut supra placuit, non possit ante decernere, siquidem totius in unum convenerit ecclesiastici ordinis electio, consecretur electus episcopus. Si vero, ut fieri solet, studia ceperint esse diversa eorum, de quibus certamen emerit, convincat sententia plurimorum: sic 35 40

tamen, ut sacerdotio careat, qui captus promissione non recto iudicio de electione decreverit.

(D.79 d.p.c.10) ¶ Sicut supra monstratum est, electio summorum sacerdotum a Cardinalibus et religiosis clericis debet fieri: eiectione vero eorum divino iudicio est reservata. Unde Anacletus papa ait:

(D.79 c.11) SUMMORUM SACERDOTUM EIECTIONEM SIBI DOMINUS RESERVAVIT.

Eiectionem summorum sacerdotum sibi Dominus reservavit, licet electionem eorum bonis sacerdotibus et spiritualibus populis concessisset.

(D.80 d.a.c. 1) ¶ Loca vero, in quibus primates, patriarche, archiepiscopi, episcopi, presbiteri sunt ordinandi, hec sunt secundum Lucium papam, ac Clementem, atque Anacletum. Ait enim Lucius papa:

(D.80 c.1) IN QUIBUS LOCIS PRIMATES VEL PATRIARCHE DEBEANT ORDINARI.

Urbes et loca, in quibus primates presidere debent, non modernis, sed multis ante adventum Christi sunt statute temporibus quarum primates gentiles etiam pro maioribus negotiis appellabant. (§ 1) In ipsis vero urbibus post adventum Christi apostoli et eorum successores patriarchas et primates posuerunt, ad quos episcoporum negotia, salva in omnibus apostolica auctoritate, et maiores cause post apostolicam sedem sunt referende.

(D.80 c.2) Item Clemens papa.

Fr. 280

DE EODEM.

In illis civitatibus vero, in quibus olim apud ethnicos primi flamines eorum atque primi legis doctores erant, episcoporum primates vel patriarchas poni B. Petrus precepit, qui reliquorum episcoporum causas et maiora negotia in fide agitent. (§ 1) In illis autem, in quibus dudum apud ethnicos predictos erant eorum archiflamines, quos tamen minores tenebant quam memoratos primates, archiepiscopus institui precepit. (§ 2) In singulis vero reliquis civitatibus singulos, et non plures episcopos constitui precepit, qui episcoporum tantum vocabulo potirentur; quoniam nec inter ipsos apostolos par fuit institutio, sed unus prefuit omnibus.

(D.80 c.3) Item Anacletus.

DE EODEM.

Episcopi non in castellis neque in modicis civitatibus debent constitui, sed presbyteri per castella et modicas civitates atque villas debent ab episcopis ordinari et poni, singuli tamen per singulos titulos suos. Episcopus non ab uno, sed a pluribus episcopis debet ordinari, et, ut dictum est, non ad modicam civitatem, ne vilescat nomen episcopi, sed ad honorabilem titulandus et denominandus est. Presbyter vero ad qualemcumque locum in eo constitute ecclesie est preficiendus.

Fr. 281 (D.81 d.a.c.1) ¶ Hec de ordinandis et ordinatoribus atque de singulorum graduum *DISTINCTIONIBUS* et offitiis dixisse nos sufficiat. Verum quia aliquantulum diffusius in his immorati sumus, precedentibus coherentia quedam sub epilogo ad memoriam subiciamus. Debet autem ordinandus in episcopum, (ut Apostolus scribit esse "sine crimine," id est sine peccato mortifero, quod non solum de episcopo, sed etiam de quolibet electo ad aliquam preposituram ecclesie oportet intelligi. Unde Augustinus scribit supra Iohannem:

(D.81 c.1) *SINE CRIMINE ID EST SINE GRAVI PECCATO DEBET ESSE QUI ORDINATUR EPISCOPUS.*

Apostolus Paulus, quando elegit ordinandos vel presbyteros, vel diacones, et quicumque ordinandus est ad preposituram ecclesie, non ait: "Si quis sine peccato est," (hoc enim si diceret, omnis homo reprobaretur, et nullus ordinaretur,) sed ait: "Si quis sine crimine est:" sicut est homicidium, adulterium, aut aliqua inmunditia fornicationis, furtum, fraus, sacrilegium et cetera huiusmodi. (§ 1) Crimen autem est grave peccatum, accusatione et dampnatione dignissimum.

(D.81 d.p.c.1) ¶ Quolibet itaque horum implicatus ordinari non debet; vel si iam ordinatus ante tempus vel post tempus sue ordinationis aliquid eorum admisisse convincitur, suscepti gradus offitio privabitur. Unde Simacus papa ait:

(D.81 c.2) *MONITORIS PERSONAM RECTE NON SUSCIPIT, QUI VERBIS, NON OPERIBUS DOCET.*

Nemo recte monitoris personam suscipit, nisi qui actibus suis errata condempnat, et amorem innocentie conversatione demonstrat.

(D.81 c.4) Item ex concilio Niceno.

Fr. 282

NON RECIPIT ORDO ECCLESIASTICUS, QUI IN EXAMINATIONE, VEL POSTEA CONFESSUS ORDINATUR.

5 Si qui sine examinatione promoti presbiteri sunt, et postea examinati confessi sunt peccata sua, et, cum confessi fuissent, homines venientes contra regulam eis manus inposuerunt, hos ecclesiasticus ordo non recipit. In omnibus enim quod inreprehensibile est defendit ecclesia.

(D.81 c.5) Item eiusdem concilii.

10 LAPSI, PER IGNORANTIAM AUT CONTEMPTU ORDINANTIUM TONSORATI, DEICIANTUR.

15 Quicumque ex his, qui lapsi sunt, per ignorantiam iam ordinati sunt, vel contemptu eorum, qui eos ordinaverunt, hoc non preiudicat regule ecclesiastice. Cum enim compertum fuerit, deponentur.

(D.81 c.6) Item Innocentius.

ALIENUS FIAT A MINISTERIO, QUI ILLUD VIVENDO ILLICITE POLLUIT.

20 Maximilianus filius noster qualem querelam detulerit, libelli eius series adnexa declarat. Qui zelo fidei ac discipline ductus, non patitur ecclesiam pollui ab indignis presbiteris, quos in presbiterio filios asserit procreasse. Et ideo, fratres, huius libelli, qui subiectus est, tenore perspecto, eos, qui talia perpetrasse dicuntur, debetis in medio collocare, discussisque obiectionibus, que ipsis presbiteris inpinguntur, si convinci potuerint, a sacerdotali removeantur officio, (quia qui sancti non sunt sancta attrahere non possunt,) atque alieni efficiantur a ministerio, quod vivendo illicite polluerunt.

(D.81 c.7) Item Eugenius papa.

CUILIBET AB ORDINE DEPONENDO EPISCOPI PROVIDENTIA LOCUS PENITENTIE DEPUTETUR.

35 Sacerdos, aut quis alius in ordine ecclesiastico provectus, si in eo scelere invenitur, quo abiciendus conprobetur, depositus providentia episcopi bene proviso loco constituatur, ubi peccatum lugeat et ulterius non committat.

Fr. 283

(D.81 c.12) Item ex canone Apostolorum.

33 Sacerdos – 36 committat Conc. Romanum (a. 826) 14 (ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.2.573.20-574.2). Cf. Conc. Romanum (a. 853) 14, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.322.12-14.

IN CRIMINE CAPTUS PRESBITER VEL DIACONUS DEONATUR, SED COMMUNIONE NON PRIVETUR.

Presbiter aut diaconus, qui in fornicatione, aut furto, aut periurio, aut homicidio captus est, deponatur, non tamen communione privetur; dicit enim scriptura: "Non iudicat Deus bis in id ipsum." 5

(D.81 c.13) Item.

DE EODEM.

Si quis episcopus, aut presbiter, aut diaconus post diaconii sui gradus acceptos fuerit fornicatus aut mechatus, deponatur, et ab ecclesia proiectus inter laicos agat penitentiam. 10

Fr. 286 **(D.81 c.19)** Item Lucius papa.

DE EODEM.

Ministri altaris presbiteri sive diaconi ad officia dominica tales eligantur, qui continenciam servant. (§ 1) Si vero post ordinationem suam ministro contigerit proprie uxoris invadere cubile, sacrarii non intret limina, nec sacrarii portitor fiat nec altare contingat, nec ab offerentibus holocausti oblationem suscipiat, nec ad dominici corporis portionem accedat, nec propinet, neque sine maioris natu auctoritate minora gerat officia; urceum sane vel calicem ad altare non suggerat. 15
20

(D.81 c.20) Idem.

CLERICUS MATRONARUM DOMICILIA FREQUENTANS DEONATUR. 25

Clericus solus ad femine tabernaculum non accedat, nec properet sine maioris natu sacerdotis iussione; nec solus presbiter cum sola femina fabulas misceat, nec archidiaconus sub pretextu humilitatis aut officii frequenter intret domicilia matronarum, aut forte per clericos aut domesticos matrone mandet aliquid secrete. Si agnitum fuerit, et ille deponatur, et ille a liminibus ecclesie arceatur. 30

Fr. 290 **(D.82 c.2)** Item Innocentius Exsuperio Tolletano episcopo. 35

QUI VOLUPTATEM OFFITIO PREPOSUERIT, MODIS OMNIBUS SUBMOVEATUR.

Proposuisti, quid de his observari debeat, quos in diaconii ministerio aut in officio presbiterii positos incontinentes esse aut fuisse generati filii prodiderunt. De his 40

etiam manifesta divinarum legum est disciplina, et beate recordationis Siricii episcopi monita evidentia compearunt, ut incontinentes in offitiis talibus positi omni honore ecclesiastico privarentur, nec admittantur ad tale ministerium, quod sola continentia oportet impleri. Est enim vetus admodum sacre legis auctoritas iam inde ab initio custodita, quod in templo anno vicis sue habitare precepti sunt sacerdotes, ut servientes sacris oblationibus puros et ab omni labe purgatos sibi vendicent divina misteria, neque eos ad sacra offitia fas sit admitti, qui exercent vel cum uxore carnale consortium, quia scriptum est: "Sancti estote, quia ego sanctus sum Dominus Deus vester." Quibus utique propter sobolis successionem propterea usus fuerat relaxatus, quia de alia tribu, ad sacerdotium nullus fuerat iussus accedere. Quo magis ipsi sacerdotes vel Levite pudicitiam ex die ordinationis sue servare debent, quibus et sacerdotium, vel ministerium sine successione est, nec preterit dies, qua vel a sacrificiis divinis, vel baptismatis offitio vacent? Nam si Paulus ad Corinthios dicens scribit: "Abstinete vos ad tempus, ut vacetis orationi," et hoc utique laicis precepit, multo magis igitur sacerdotes, quibus et sacrificandi et orandi iuge offitium est, semper debebunt ab huiusmodi consortio abstinere; qui, si contaminatus fuerit carnali concupiscentia, quo merito exaudiri se posse credit, cum dictum sit: "Omnia munda mundis, coinquinatis autem et infidelibus mundum nichil est; sed coinquinata est eorum mens vel conscientia?" Sed fortasse hoc licere sibi credit, quia scriptum est: "Unius uxoris virum." Non dixit hoc, ut permaneat in concupiscentia generandi, sed propter incontinentiam futuram. Quod apertius declarat dicens: "Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem iam non estis in carne, sed in spiritu." Sed ea plane dispar et diversa sententia est. Nam si ad aliquos forma ecclesiastice vite pariter et discipline, que ab episcopo Siricio ad omnes provincias comeavit, non probatur pervenisse, his ignorantibus venia non negabitur, ita ut de cetero penitus incipiant abstinere et ita gradus suos, in quibus fuerint inventi, retentent, ut eis non liceat ad potiora conscendere; quibus in beneficio esse debet, quod hunc ipsum locum, quem retinent, non amittunt. (§ 1) Si qui autem scisse formam vivendi missam a Siricio deteguntur, neque statim cupiditates libidinis abiecerint, illi sunt modis omnibus submovendi, qui

Fr. 291

post admonitionem cognitam preponendam arbitrati sunt voluptatem.

(D.82 d.p.c.4) ¶ Qui autem propter peccatum iubetur deponi, post condignam penitentiam in suo ordine poterit reparari. Unde in Gangrensi concilio legitur:

5

(D.82 c.5) QUE PENITENTIA SIT INPONENDA SACERDOTI, QUI DE FORNICATIONE CONVICTUS FUERIT.

Presbiter, si fornicationem fecerit, quamquam secundum canones Apostolorum debeat deponi, tamen iuxta auctoritatem B. Silvestri pape, si non in vitio perduraverit, si sua sponte confessus adiecit, ut resurgeret, decem annis in hunc modum peniteat: tribus siquidem mensibus a ceteris remotus pane et aqua a vespera in vesperam utatur, diebus autem dominicis et precipuis festis modico vino et pisciculis atque leguminibus recreetur, sine carne et sagimine, ovis et caseo; sacco indutus humi adhereat, die ac nocte iugiter misericordiam Dei omnipotentis imploret. Finitis tribus mensibus continuis exeat: tamen in publicum non procedat, ne grex fidelis in eo scandalum patiat; nec enim debet sacerdos publice penitere, sicut laicus. Postea aliquantis per resumptis viribus, unum annum et dimidium in pane et aqua expleat, exceptis dominicis diebus et precipuis festivitibus, in quibus vino et sagimine, ovis et caseo iuxta canonicam mensuram uti poterit. Finito primo anno et dimidio, corporis et sanguinis Domini, ne indurescat, particeps fiat, et ad pacem veniat, psalmos cum fratribus in choro ultimus canat, ad cornu altaris non accedat, iuxta B. Clementis vocem minor gerat offitia. Deinde vero usque ad expletionem septimi anni omni quidem tempore, exceptis pascalibus diebus, tres legitimas ferias in unaquaque ebdomada in pane et aqua ieiunet. Expleto septimi anni circulo, si fratres apud quos penituit, eius condignam penitentiam laudaverint, episcopus in pristinum honorem iuxta B. Calixti pape auctoritatem eum revocare poterit. Sane sciendum est, quia secundam feriam unum psalterium canendo, aut unum denarium pauperibus dando, si opus est, redimere poterit. Finitis septem annis, deinde usque ad finem decimi anni sextam feriam (nulla interveniente redemptione) observet in pane et aqua. **(§ 1)** Eadem quoque penitentia erit sacerdoti de omnibus aliis peccatis et criminibus, que eum in depositionem adducunt. Neque hoc cuili-

10

15

20

25

30

35

40

Fr. 293

bet videatur onerosum, si sacerdos post lapsum digne, ut supra dictum est, penitens ad pristinos redeat honores.

(D.83 d.a.c.1) ¶Providendum quoque est, ne is, qui ad ordinandum eligitur, etsi a proprio vitio videatur alienus, consentiendo alienis inquinetur. Ut enim Simacus papa ait: "Non est grandis differentia, utrum lethum inferas, vel admittas. Mortem enim languentibus probatur infligere, qui hanc, cum possit, non excludit." Hinc Gregorius VII ait:

10 (D.83 c.1) SUSPENDATUR AB OFFITIO, CLERICORUM SUORUM FORNICATIONI CONSENTIENS EPISCOPUS.

Si quis episcopus fornicationem presbiterorum, diaconorum, vel crimen incestus in sua parrochia precio vel precibus interveniente consenserit, vel commissum auctoritate sui offitii non inpugnaverit, ab offitio suspendatur.

(D.83 c.2) Item Augustinus.

MAXIME ECCLESIAM LEDIT SUB NOMINE SANCTITATIS DELINQUENS.

Nemo quippe in ecclesia amplius nocet, quam qui perverse agens nomen vel ordinem sanctitatis et sacerdotis habet. Delinquentem namque hunc nullus redarguere presumit, et in exemplum culpa vehementer extenditur, quoniam pro reverentia ordinis peccator honoratur. Episcopus itaque, qui talium crimina non corrigit, magis dicendus est canis inpudicus quam episcopus.

(D.83 c.3) Item Innocentius.

QUI NON RESISTIT ERRORI, CONSENTIT.

Error, cui non resistitur, approbatur, et veritas, cum minime defensatur, obprimitur. Negligere quippe, cum possis perturbare perversos, nichil est aliud quam fovere. Nec caret scrupulo societatis occulte, qui manifesto facinori desinit obuiare.

Fr. 294

(D.83 c.4) Item Pius papa.

NON PRODEST SUO ERRORE NON POLLUI, QUI ALIENO CONSENTIT.

Quid enim prodest illi suo errore non pollui, qui consensum prestat erranti?

(D.83 c.5) Item Gregorius.

QUI NON OCCURRIT, CONSENTIT.

Consentire videtur erranti, qui ad resecanda, que corrigi debent, non occurrit.

(D.83 d.p.c.6) ¶[Quamquam sacerdotem tam a suis, quam ab alienis criminibus oporteat esse immunem, tamen si aliorum sese habuerit, non ideo verba sue predicationis debent contempni. Sicut enim Ieronimus ait: ut lixivium per cinerem humidum fluens lavat, et non lavatur, ita bona doctrina per malum doctorem animas credentium lavat a sorde peccatorum.

(D.84 d.p.c.2) ¶[Quod autem de munditia castitatis sacerdotibus inperatur, hoc etiam de quibuslibet altari deservientibus intelligendum est. Unde in Cartaginensi concilio II Aurelius episcopus dixisse legitur:

(D.84 c.3) QUI SACRAMENTIS DIVINIS DESERVUNT CONTINENTIAM IN OMNIBUS SERVENT.

Fr. 296 Cum in preterito concilio de continentie et castitatis moderamine tractaretur, gradus isti tres conscriptione quadam castitatis per consecrationes adnexi sunt; episcopos inquam, presbiteros et diacones ita placuit, ut concederet sacros antistites ac Dei sacerdotes, nec non et Levitas, vel qui sacramentis divinis inserviunt, continentes esse in omnibus, quo possint simpliciter quod a Domino postulant inpetrare, ut quod apostoli docuerunt et ipsa servavit antiquitas nos quoque custodiamus. Ab universis episcopis dictum est: Omnibus placet, ut episcopi, presbiteri, diaconi, vel qui sacramenta contrectant, pudicitie custodes etiam ab uxoribus abstineant. Ab omnibus dictum est: Placet, ut in omnibus et ab omnibus pudicitia custodiatur, qui altario deserviunt.

(D.84 d.p.c.4) ¶[Similiter, quod monogamus episcopus esse iubetur, etiam ad reliquos ordines ecclesiasticos derivari oportet. Unde Siricius episcopus scribit Ymerio Tarraconensi episcopo:

(D.84 c.5) LAICA SIT TANTUM COMMUNIONE CONTENTUS CLERICUS, VIDUAM AUT SECUNDAM DUCENS UXOREM.

Quisquis clericus aut viduam, aut secundam uxorem duxerit, omni ecclesiastice dignitatis privilegio mox denudetur, laica tantum sibi communionem concessa. Quam ita

demum poterit possidere, si nichil postea, propter quod hac carere debeat, admittat.

(D.85 d.a.c.1) ¶Hospitalitas vero usque adeo episcopis necessaria est, ut, si ab ea inveniatur alieni, iure prohibeantur ordinari. Unde Gregorius scribit Iohanni episcopo: Fr. 297

(D.85 c.1) HOSPITALITATEM NESCIENS NON FIAT EPISCOPUS.

Florentinum archidiaconum ecclesie Anchonitane, qui ad episcopatum electus fuerat, scripture quidem sacre scientiam habere, sed ita etatis senio iam confractum accepimus, ut ad regiminis officium non possit assurgere; adicientes etiam, illum ita tenacem existere, ut in domo eius amicus ad karitatem numquam introeat. Rusticus autem diaconus eiusdem ecclesie, qui similiter electus fuerat, vigilans quidem homo dicitur, sed, quantum asseritur, psalmos ignorat. Florentinum vero diaconum ecclesie Ravennatis, qui electus ab omnibus memoratur, sollicitum esse novimus, sed qualis sit interius omnino nescimus. Ideoque fraternitas tua una cum fratre nostro et coepiscopo nostro Armenio, suprascripte ecclesie Anchonitane visitatore, illuc festinet accedere, et diligenter de vita ac moribus singulorum requirere si nullo sint crimine consci, quod eos ad hoc officium vetet accedere. Pariter etiam requirendum est, si hoc, quod de prefato archidiacono dictum est, quia numquam amicus domum eius ingressus est, ita se veritas habet, et utrum ex necessitate, an ex tenacia talis sit; aut si ita senex est, ut ad regendum non possit assurgere, vel si tactis sacrosanctis evangeliiis (sicut nobis nunciatum est) iusiurandum prebuerit, numquam se ad episcopatum accedere. Sed et de Rustico diacono quantos psalmos minus tenet scrutandum est. Florentino autem diacono Ravennati, si nullum, sicut diximus, crimen est, quod obsistat, apud episcopum eius necesse est, agere ut ei debeat concessionem concedere; non tamen ex nostro mandato vel edicto, ne contra suam voluntatem eum concedere videatur.

(D.86 d.a.c.1) ¶Doctorem autem episcopum oportet esse, ne inferiorum culpe in eum refundantur, qui docendi officium accepit, quod exequi nescit vel negligit. Unde Leo episcopus scribit Aquilegensi episcopo: Fr. 298

(D.86 c.1) NEGLIGENTIE RECTORUM INPUTANTUR
CULPE INFERIORUM.

Inferiorum ordinum culpe ad nullos magis referende sunt, quam ad desides negligentesque rectores, qui multam sepe nutriunt pestilentiam, dum austeriorem dissimulant adhibere medicinam. 5

(D.86 c.2) Item Leo episcopus Rustico Narbonensi episcopo.

HOMINES SUNT DILIGENDI, PECCATA ODIO HABENDA.

Odio habeantur peccata, non homines; corripiantur tumidi, tolerantur infirmi; et quod severius castigare necesse est non sevientis plectatur animo, sed medentis. 10

(D.86 d.p.c.4) ¶ In doctrina vero sacre scripture debet auctoritatem preferre, non secularium litterarum peritiam ostentare. Non enim est episcopalis officii grammaticam exponere, ne laudes Iovis personent ore pontificis. Unde Gregorius scribit Desiderio episcopo: 15

Fr. 299

(D.86 c.5) SACRAM SCRIPTURAM, NON GRAMMATICAM DEBET EPISCOPUS EXPONERE.

Cum multa nobis de vestris studiis fuissent nunciata, ita nostro cordi est nata leticia, ut negare ea, que sibi vestra fraternitas concedenda deposcit, minime valeremus. Sed post hec pervenit ad nos, (quod sine verecundia memorare non possumus) fraternitatem tuam grammaticam quibusdam exponere. Quam rem ita moleste suscepimus, ac sumus vehementius aspernati, ut ea, que prius dicta fuerant, in gemitum et tristitiam verteremus, quia in uno se ore cum Iovis laudibus Christi laudes non capiunt. Et quam grave nefandumque sit episcopis canere, quod nec religioso conveniat, considera. 20 25 30

(D.86 d.p.c.5) ¶ Liberalem quoque necessitatem patientibus sacerdotem esse oportet; alias autem vacuum portabit nomen episcopi. Unde Gregorius scribit Secundo servo Dei inter cetera:

(D.86 c.6) SINE LIBERALITATE INANE PORTATUR NOMEN EPISCOPI. 35

Fratrem nostrum Marianum episcopum verbis, quibus vales, excita, quia eum obdormisse suspicor. Dic ergo illi, ut cum loco mutet et mentem. Non sibi credat solam lectionem sufficere et orationem, ut remotus nichil studeat 40

de manu fructificare: sed largam manum habeat, necessitatem patientibus concurrat, alienam inopiam suam credat, quia, si hoc non habet, vacuum episcopi nomen tenet.

5 (D.86 d.p.c.22) ¶ Similiter etiam oportet episcopum non esse percussorem, id est ad vindictam facilem. Unde Gregorius scribit Iohanni episcopo Corinthiorum:

(D.86 c.23) AD VINDICTAM FACILIS EPISCOPUS ESSE NON DEBET.

10 Si quid vero de quocumque clerico ad aures tuas pervenerit, quod te iuste possit offendere, faile non credas, nec ad vindictam te res accendat incognita; sed presentibus ecclesie tue senioribus diligenter veritas est perscrutanda, et tunc, si qualitas rei poposcerit, canonica districtio culpam feriat delinquentis.

15 (D.86 c.24) Item Ianuario episcopo.

DE QUODAM EPISCOPO, QUI ANTE MISSARUM SOLEMPNIA, DIE DOMINICO AD EXARANDAM MESSEM CUIUSDAM PROPECTUS EST.

20 Tanta nequitia ad aures meas de tua senectutte pervenit, ut eam, nisi humanitus pensarem, fixa iam maledictione feriremus. Dictum quippe est mihi, quod dominicorum die, priusquam missarum solemnia celebrare, ad exarandam messem latoris presentium perrexisti, et post exarationem eius missarum solemnia celebrasti; post missarum solemnia etiam terminos possessionis illius
25 eradicare minime timuisti. Quod factum que pena debeat sequi, omnes, qui audiunt, sciunt. Dubii autem de tanta perversitate fuemus, sed filius noster Cyriacus abbas a nobis requisitus, ita se cognovisse perhibuit. Et quia
30 adhuc canis tuis parcimus, hortamur, aliquando respice miser senex, atque a tanta levitate morum et operum perversitate compescere. Et quanto morti vicnior efficeris, tanto sollicitior atque timidior esse debes. et quidem pene sententia in te fuerat iaculanda; sed quia simplicitatem
35 tuam cum senectute cognovimus, interim tacemus. Eos vero, quorum consilio hoc egisti, in duobus mensibus excommunicatos esse decrevimus: ita ut, si quid eis intra duorum mensium spatium humanitus evenerit, benedictione viactici non priventur. Deinceps autem ab eorum
40 consiliis cautus existe.

(D.86 d.p.c.25) ¶ Prohibetur etiam episcopis turpis
lucri esse cupidus, ne aliquo inhonesto negotio victum vel
cetera necessaria sibi querat. Quod generaliter de omni-
bus divino cultui mancipatis, id est clericis et monachis,
intelligi oportet. Unde in Calcedonensi concilio legitur: 5

(D.86 c.6) QUI CONNUMERANTUR IN CLERO, TURPIBUS
NON DESERVANT LUCRIS.

Pervenit ad sanctam sinodum, quia de his qui in clero
connumerantur, quidam propter turpis lucri gratiam alio-
rum possessionum conductiones, et causas secularium 10
suscipiunt, et a sacris offitiis se per desidiam separant, ad
domos autem secularium concurrunt, et substantiarum
eorum gubernationes avaritie causa suscipiunt. Decrevit
igitur sancta et magna sinodus, neminem horum deinceps,
hoc est episcopum, sive clericum, aut monachum, condu- 15
cere possessiones, aut misceri secularibus procurationibus
posse, nisi forte, qui legibus ad minorum etatum tutelam
sive curationes inexcusabiles attrahuntur, aut cui ipsius
civitatis episcopus ecclesiasticarum rerum commiserit
gubernacula, et orphanorum atque viduarum, que inde- 20
fense sunt, aut earum personarum, que maxime ecclesia-
stico indigent amminiculo propter timorem Dei. Si quis
vero transgressus fuerit hec precepta, ecclesiastice correc-
tioni subiaceat.

Fr. 306 **(D.88 c.1)** DE EODEM. 25

Decrevit sancta sinodus, nullum deinceps clericum aut
possessiones conducere, aut negociis secularibus se mi-
scere, nisi propter curam aut pupillorum aut orphanorum
aut viduarum, aut si forte episcopus civitatis ecclesiastica-
rum rerum sollicitudinem eum habere precipiat. Ubi pa- 30
tet, quia alia sunt negocia secularia, alia ecclesiastica.
Nonne Moyses in seculo erat, cum crebro intraret taber-
naculum, et exiret, qui intus contemplatione rapiebatur,
foris infirmantium negociis urgebatur? Sic et Iacob ascen-
dentes et descendentes angelos vidit, quia rectores eccle- 35
sie non solum contemplando ascendunt, sed deorsum
quoque ad membra illius miserando descendunt. Et dum
sacerdotes horum facta imitantur, et se custodiunt, et
subditorum onera portant.

Fr. 307

(D.88 c.2) Item Gelasius. 40

DE EODEM.

Consequens est, ut illa quoque, que de Piceni partibus nuper ad nos missa relatio nuntiavit, non pretereunda putaremus, id est, plurimos clericorum negotiationibus inhone-
 5 stis et turpibus lucris inminere, nullo pudore censentes evangelicam lectionem, qua ipse Dominus negotiatores ex templo verberatos asseritur expulisse, nec Apostoli verba recolentes, quibus ait: "Nemo militans Deo implicat se negociis secularibus;" psalmistam quoque David surda dissimulantes aure, cantantem: "Quoniam non
 10 cognovi negotiationes, introibo in potentias Domini." Proinde huiusmodi aut ab indignis posthac questibus noverint abstinendum, et ab omni cuiuslibet negotiationis ingenio cupiditateque cessandum, aut, in quocumque
 15 gradu sint positi, mox a clericalibus offitiis cogantur abstinere, quoniam domus Dei domus orationis et esse debet et dici, ne per offitia negotiationis potius sit latronum spelunca.

(D.88 c.8) Item Gregorius Quertino prefecto.

20 RATIOCINIORUM CAUSAS CLERICUS NON DEBET ASSUMERE.

Inutile et valde laboriosum est, hominem litteratum ratiociniorum causas assumere, et in eis, quod non expedit, se obligare.

25 **(D.88 c.9)** Item Ieronimus.

FUGIENDUS EST CLERICUS NEGOTIATOR.

Negotiatorem clericum, ex inope divitem et ex ignobili gloriosum, quasi quasdam pestes fuge.

(D.88 c.14) Item Cyprianus.

30 NOMINE SACERDOTIS CAREAT, QUI DEI MINISTROS A SUIS EVOCAT OFFITIIS.

Neque apud altare Dei merentur nominari in sacerdotum prece, qui ab altari sacerdotes et ministros voluerint avocare. Et ideo Victor, cum contra formam nuper in concilio a sacerdotibus datam Geminum Faustinum presbiterum ausus sit tutorem constituere, apud vos ob dormicionem eius non fiat oblatio, aut aliqua deprecatio pro nomine eius frequentetur in ecclesia, ut sacerdotum decretum religiose aut necessarie factum servetur a nobis.

40 **(D.89 d.a.c.1)** ¶ Domui quoque sue oportet bene esse prepositum, ut quedam inde quodammodo future dispen-

Fr. 310

Fr. 311 sationis argumenta assumantur. In dispensatione vero ecclesie hanc regulam observandam noverit, ut nulli quantumlibet exercitate persone duo simul officia committat, neque secularibus viris res ecclesiasticas gubernandas committat. Unde Gregorius scribit omnibus episcopis: 5

(D.89 c.1) UNI PERSONE DUO NON COMMITTANTUR OFFITIA.

Singula ecclesiastici iuris officia singulis quibusque personis singillatim committi iubemus. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita in ecclesie corpore secundum veridicam Pauli sententiam in uno eodemque spiritali corpore conferendum est hoc officium uni, alii committendum est illud, neque enim quantumlibet exercitate uni persone uno tempore duarum rerum officia committenda sunt: quia si totum corpus oculus, ubi auditus? Sicut enim varietas membrorum per diversa officia et robor corporis servat, et pulcritudinem representat, ita varietas personarum diversa nichilominus distributa officia et fortitudinem et venustatem sancte Dei ecclesie manifestat. Et sicut indecorum est, ut in corpore humano alterius fungatur officio alterum membrum, ita nimirum noxium simulque turpissimum, si singula rerum ministeria personis totidem non fuerint distributa. 25

(D.89 c.2) Item Gregorius Antemio Subdiacono.

QUILIBET EPISCOPUS VICEDOMINUM ET YCONOMUM HABEAT.

Volumus, ut frater noster Pascasius et vicedominum sibi ordinet et maiorem domus, quatinus possit vel hospitibus supervenientibus, vel causis, que eveniunt, idoneus et paratus existere. Si vero negligentem eum prospicis, vel ea, que dicimus, implere differentem, omnis eius clerus adhiberi debet, ut communi consilio ipsi eligant, quorum persone ad ea, que prediximus valeant ordinari. 35

Fr. 312 **(D.89 c.4)** Item ex concilio Calcedonensi.

DE EODEM.

Quia in quibusdam ecclesiis, sicut ad nos pervenit, sine yconomo episcopi res ecclesiasticas tractant, placuit, omnes ecclesias habentes episcopos etiam yconomos habere de proprio clero, qui gubernent res ecclesie cum arbitrio 40

sui episcopi, ut non sine testimonio sit gubernatio ipsarum rerum ecclesiasticarum, neque ex hoc eveniat res eiusdem ecclesie dispergi, et sacerdotali dignitati obtrectatio generetur. Si vero quis hoc non observaverit, divinis
5 subiaceat regulis.

(D.89 c.5) Item Gregorius Iohanni Carolitano episcopo.

SECULARIBUS VIRIS RES ECCLESIASTICE NON COMMITTANTUR.

10 Cavendum est a fraternitate vestra, ne secularibus viris atque sub regula vestra non degentibus cuiuslibet res ecclesie committantur, sed probatis de offitio vestro clericis, in quibus, si quid reperiri poterit pravitatis, ut in subditis emendare quod illicite gestum fuerit valeatis: quo
15 videlicet apud vos habitus sui offitium magis convenienter amministrent, quam accusent.

(D.90 d.a.c.1) ¶Litigiosus quoque prohibetur ordinari, quia qui sua potestate discordantes ad concordiam debet attrahere, qui oblationes dissidentium prohibetur recipere, nequaquam litigandi facilitate alios ad discidium debet provocare. Unde in Cartaginensi concilio IV legitur:

Fr. 313

(D.90 c.1) CLERICI DISCORDANTES REVOCENTUR AD CONCORDIAM VEL DECIANTUR AD CONCORDIAM.

25 Discordantes clericos episcopus vel ratione, vel potestate ad concordiam trahat; inobedientes sinodus per audentiam dampnet.

(D.90 c.2) Item ex eodem.

30 DISSIDENTIUM FRATRUM OBLATIONES IN ECCLESIA NON RECIPIANTUR.

Oblationes dissidentium fratrum neque in sacrario, neque in gazophilacio recipiantur.

(D.91 d.a.c.1) ¶Qui autem turpi lucro vel inhonesto negocio victum sibi querere prohibetur, de oblationibus ecclesie stipendia consequatur. Quod si ecclesia ei sufficere non poterit, proprio artificio vel agricultura (exemplo Apostoli, qui de labore manuum vivebat) sibi necessaria inveniat, ita tamen, ut occasione sui operis vigiliis ecclesie non desit, quod absque inequalitate sui corporis inpune
40 nulli conceditur.

Fr. 315

- Fr. 316 **(D.91 c.3)** Unde in concilio eodem Cartaginensi legitur.
- SINE OFFITII DETRIMENTO ARTIFICIOLO SIBI CLERICUS NECESSARIA QUERAT.
- Clericus victum et vestimentum sibi artificiole vel agricultura, absque offitii sui dumtaxat detrimento, preparat. **(§ 1)** Clericus enim, qui absque corpusculi sui inequalitate vigiliis deest, stipendio privatus excommunicetur. 5
- Fr. 317 **(D.92 d.p.c.2)** ¶A quibus ordinandos oporteat esse immunes, breviter monstratum est. De quorum vero manibus suos ordines suscipere debeant, facile patet. Sacerdos enim et cuncti infra ipsum constituti ab episcopis debent ordinari. Unde in concilio Martini pape legitur: 10
- (D.92 c.3)** QUI AB EPISCOPO NON ORDINANTUR, IN PULPITO NON PSALLANT VEL LEGANT. 15
- Non liceat in pulpito psallere aut legere, nisi qui ab episcopo ordinati sunt lectores.
- (D.92 d.p.c.3)** ¶De episcopis autem, a quibus vel in quibus locis ordinari debeant, supra diffinitum est. **(§ 1)** Nunc autem queritur de his, qui ordinati a parrochia sua non recipiuntur, vel pro aliqua causa eas adire noluerint, an in alterius parrochia episcopale possint officium celebrare? De his in concilio Martini pape sic statutum invenitur: 20
- (D.92 c.4)** SACERDOTIS TANTUM OFFITIUM GERAT EPISCOPUS, QUEM SUA PARROCHIA NON RECIPIT. 25
- Si quis ordinatus episcopus pro contemptione populi aut pro aliqua ratione, non pro sua culpa, in parrochiam, que ei fuerit data, non ierit, hunc oportet honorem sacerdotii tantummodo contingere, ita ut de rebus ecclesie, in quam convenit nichil presumat, sustineat autem, quid de eo sanctum concilium iudicare voluerit. 30
- (D.92 d.p.c.8)** ¶Quod autem supra clerici se vigiliis subtrahentes excommunicari iubentur, de his intelligendum est, qui ab episcopo frequenter admoniti, negligentiam suam corrigere contempnunt. Unde in concilio Martini pape legitur: 35

16 Non – 17 lectores Martinus Bracarenensis, *Capitula* 45 (ed. Vives, 98).
27 Si – 32 voluerit Martinus Bracarenensis, *Capitula* 10 (ed. Vives, 89).

(D.92 c.9) EXCOMMUNICETUR CLERICUS, QUI AB EPI-
SCOPO COMMONITUS MATUTINIS VEL VESPERTINIS HORIS
ADESSE NEGLEXERIT.

5 Si quis presbiter aut diaconus vel quilibet clericus ec-
clesie deputatus, si in quolibet loco fuerit, in quo ecclesia
est, et ad cottidianum psallendi offitium matutinis vel
vespertinis horis ad ecclesiam non convenit, deponatur a
clero, si tamen castigatus veniam ab episcopo per satisfac-
tionem noluerit promereri.

10 **(D.93 d.a.c.1)** ¶ Obedientiam autem inferiores ex or-
dine superioribus debent. Summo enim pontifici ea debe-
tur ab omnibus obedientia, ut nulli liceat ei communicare,
cui pro actibus suis ipse inimicus extiterit, nec in ecclesia
esse poterit, qui eius cathedram deserit. Unde B. Petrus
15 princeps apostolorum in ordinatione Clementis populum
alloquens, inter cetera ait:

Fr. 320

(D.93 c.1) CUI PRO ACTIBUS PRAVIS APOSTOLICUS
INIMICATUR, COMMUNICARE NON DEBEMUS.

20 Si inimicus est iste Clemens alicui pro actibus suis, et
vos nolite expectare, ut ipse vobis dicat: cum illo nolite
amici esse, sed prudenter observare debetis, et voluntati
eius absque communicatione obsecundare, et avertere vos
ab eo, cui ipsum sentitis adversum; sed nec loqui his, qui-
bus ipse non loquitur, ut unusquisque, qui in culpa est,
25 dum cupit omnium vestrum amicicias habere, festinet
cicuis reconciliari ei, qui omnibus preest, et per hoc redeat
ad salutem, cum obedire ceperit monitis presidentis. Si
vero quis amicus fuerit his, quibus ipse non loquitur, unus
est ipse ex illis, qui exterminare ecclesiam Dei volunt, et
30 cum corpore vobiscum esse videatur, mente et animo con-
tra vos est. Et est multo nequior hostis hic, quam illi, qui
foris sunt, et evidenter sunt inimici; hic enim per amicia-
rum speciem que inimica sunt gerit, et ecclesiam dispergit
et vastat. Ideoque huiusmodi apostolicis institutis vos
35 monentes instruimus, ut effecta certior karitas vestra
sollicitius deinceps agere studeat et cautius, ne perversi et
infideles homines ledendi fideles et benivolos habeant
facultatem.

(D.93 c.3) Item Ciprianus.

Fr. 321

4 Si – 9 promereri Martinus Bracarenis, *Capitula* 63 (ed. Vives, 101).

NON EST IN ECCLESIA, QUI CATHEDRAM PETRI NON SEQUITUR.

Qui cathedram Petri, super quam ecclesia fundata est, deserit, in ecclesia se esse non confidat.

(D.93 d.p.c.4) ¶ Reliqui vero in ecclesia minores semper debent maioribus subesse, sicut in Sinodo S. Silvestri legitur: 5

(D.93 c.5) MAIORIBUS MINORES OBEDIENTIAM EXHIBEANT.

A subdiacono usque ad lectores omnes subditi sint diacono cardinali viro reverentissimo, in ecclesia representantes ei honorem. Porro pontifici presbiter, presbitero diaconus, diacono subdiaconus, subdiacono acolithus, acolitho exorcista, exorciste lector, lectori hostiarius, hostiario abbas, abbati monachus in omni loco representet obsequium, sive in publico, sive in gremio ecclesie. 10 15

(D.93 c.6) Item ex epistola Clementis pape.

QUID SIT DIACONORUM OFFITIUM.

Diaconi ecclesie sint tanquam oculi episcopi, oberrantes et circumlustrantes cum verecundia actus totius ecclesie, et perscrutantes diligentius, si quem videant vicinum fieri precipicio et proximum esse peccato, ut referant hec ad episcopum. Et infra: **(§ 1)** Episcopo suggerere que ad cultum ecclesie et disciplinam eius pertinent, diaconibus cura sit. 20 25

(D.93 c.7) Item in eadem.

Sacerdotes vero dicebat B. Petrus sal terre et mundi lumen docens, eos in splendore operum glorificare patrem Deum, de quibus Dominus ait: "Beati estis, cum maledixerint vobis homines" et reliqua, et iterum: "Vos estis sal terre." 30

(D.93 c.11) Item Evaristus omnibus episcopis.

SEPTEM DEBENT ESSE DIACONI IN UNAQUAQUE CIVITATE.

Diaconi (qui quasi oculi videntur esse episcopi) septem debent esse in unaquaque civitate, qui custodiant episcopum predicantem, ne ipse ab insidiatoribus quoquo modo infestetur, aut ledatur a suis, aut verba divina detrahendo aut insidiando polluantur vel despiciantur: sed veritas 35

spirituali redoleat fervore; pax predicata labiis cum voluntate animi concordet.

(D.93 d.p.c.12) ¶ Ut ex premissis auctoritatibus apparet, diaconi debent obedientiam presbiteris, sicut et presbiteri episcopis. Sed diaconi superbientes sacerdotibus exequari, vel potius preferri querebant, contra quorum insolentiam multorum auctoritates manaverunt, eorum supercilium reprimentes, atque ut sacerdotibus condignam obedientiam exhibeant decernentes. Unde Gelasius papa ait:

(D.93 c.13) NICHIL EORUM, QUE SUNT DECRETA PRIMIS ORDINIBUS, VENDICENT SIBI DIACONI.

Diaconos propriam constituimus observare mensuram, nec ultra tenorem paternis canonibus deputatum quidpiam temptare permittimus, et nichil eorum suo ministerio penitus applicare, que primis ordinibus proprie decrevit antiquitas. Absque episcopo vel presbitero baptizare non audeant, nisi predictis ordinibus fortassis longius constitutis necessitas extrema compellat. Quod etiam laicis Christianis facere plerumque conceditur.

(D.93 c.14) Item in Niceno concilio.

INFERIORES PRESBITERIS SE DIACONI COGNOScant.

In sua diaconi mensura permaneant, scientes, quod episcoporum quidem ministri sunt, inferiores autem presbiteris habeantur. Per ordinem ergo post presbiteros gratiam sacre communionis accipiant, aut episcopo, aut presbitero porrigente eis. Sed nec sedere in medio presbiterorum diacono liceat, quia si hoc fiat, preter regulam probatur existere. Si quis autem post has diffinitiones obedire noluerit, a ministerio cessare debet.

(D.93 c.15) Item ex concilio Laodicensi.

DIACONUS HONOREM EXHIBEAT PRESBITERO, ET IPSE AB INFERIORIBUS HONORETUR.

Non oportet diaconum coram presbitero sedere, sed iussione presbiteri sedeat. Similiter autem diaconus honorem habeat a sequentibus, id est a subdiaconibus et ab omnibus clericis.

(D.93 c.17) Item ex concilio Cartaginensi cui papa Zosimus interfuit per vicarios.

SICUT EPISCOPIS, ITA ET PRESBITERIS DIACONI MINISTRENT.

Diaconi ita se presbiteri, sicut episcopi ministros esse cognoscant.

(D.93 c.18) Item in eodem. 5

Fr. 325 Presente presbitero diaconus eucharistiam corporis Christi populo, si necessitas cogit, iussus eroget.

(D.93 c.19) Item in eodem.

Diaconus sedeat iubente presbitero quolibet loco. Item diaconus in conventu presbiterorum interrogatus loquatur. 10

(D.93 c.23) Item Ieronimus ad Rusticum Narbonensem episcopum.

SICUT IN MINISTERIO, ITA IN DISPENSATIONE SINE DIACONIBUS EPISCOPUS NON VIVAT. 15

Diaconi sunt, quos in Apocalipsi legimus, septem angeli ecclesiarum, hi sunt septem candelabra aurea, hi sunt voces tonitruorum. **(§ 1)** Virtutum operatione preclari, humilitate preclari, quieti, humiles, evangelizantes pacem, annunciantes bona, dissensiones et rixas et scandala resercentes, docentes, soli Deo conloquentes, in templo nichil de mundo penitus cogitantes, dicentes patri et matri: "non novimus vos," et filios suos non agnoscentes. **(§ 2)** Sine his sacerdos nomen habet officium non habet. Hic minister Dei dicitur, quia scriptum est: "Maior est, qui ministrat, quam cui ministratur." Et sicut in sacerdote ministratio, ita in ministro dispensatio sacramenti est. **(§ 3)** Sacerdotibus etiam propter presumptionem non licet de mensa Domini tollere calicem, nisi eis traditus fuerit a diaconibus. **(§ 4)** Ita enim Deus noster omnipotens universa disposuit, ut qui maiorem se crediderit minor esset, et qui videretur minor maior existeret. Denique quam hoc verum sit ipse perpende. Levite componunt mensam Domini, Levite sacerdotibus, cum sacramenta benedicunt, assistunt, Levite ante sacerdotes orant, ut et si **DISTINCTIO** locorum credatur in mundo, etiam in altari Dei videant sibi episcopi, qui superbi sunt, diacones anteponi. Si humilitatem diligunt et diaconi maiores se esse in eo, quod sunt humiles, recognoscant. Tunc demum, ut aures habeamus ad Deum, diaconus clamat, ipse predicat, ipse hortatur, ipse commonet astantibus sacerdotibus, nec leviter hanc vocem, que loquitur et pacem annunciat, aut 40

negligenter aspicias. Sufficit huic tantum ordini per Dominum concessum fuisse, ut non solum sacerdos in templo Dei totum agere et implere videatur. Et infra: (§ 5) Nunc autem ex quo in ecclesiis, sicut in Romano imperio, crevit avaritia, periit lex a sacerdote et visio de propheta; 5 singuli quique per potentiam episcopalis nominis, quam sibi ipsi illicite absque ecclesia vendicarunt, totum, quod Levitarum est, in suos usus redigunt, nec hoc solum, quod asscriptum est, sibi vendicant, sed cunctis auferunt universa. Mendicat infelix in plateis clerus, et servili operi 10 mancipatus publicam de quolibet poscit elemosinam. Qui ex eo magis despicitur a cunctis, quo misere desolatus iuste putatur ad hanc ignominiam devenisse. (§ 6) Solus episcopus incubat donis, solus utitur ministerio, solus 15 universa sibi vendicat, solus partes invadit alienas, solus occidit universos. (§ 7) Hinc propter avaritiam sacerdotum odia sepe consurgunt, hinc episcopi accusantur a clericis, hinc principium litis, hinc detractionis causa, hinc origo fit criminis. Etenim si unusquisque ita in hoc 20 mundo visibili aliquid possidere iubetur, ut sua tantum sit possessione contentus, ac res non invadat alienas, non agrum pauperis tollat non vineam, non subuectorium aliquod, non famulos, non fructum; quanto magis qui ecclesie Dei preest debet ita in omnibus servare iusticiam, 25 ut hoc sibi vendicet, quod sui iuris esse cognoscit, aliena non rapiat, aliena non tangat equalem ceteris se faciat, et sicut sine his in ministerio non vivit, ita in dispensatione non vivat? (§ 8) Certe, ut ipse nosti, qui visibiliter in hoc mundo ius invadit alienum, accusatur a paupere, dampnatur a iudice, ita in ecclesia Dei, cum quisque stipendia 30 perdit, clamat ad Dominum exauditur a Christo, nec differtur ultionis sententia, si non sedantur universa. Moderatio enim Dei ac pietas solum nostrum reditum querit, ac nos cupit longa sua bonitate salvari. Si non convertimur, 35 si duri colli sumus, si in peccatis usque ad mortem illicite perduramus, assidue peccantium, non miseretur Deus.

(D.93 d.p.c.23) ¶ Hoc capitulo sacerdotum avaricia reprehenditur, diaconorum dignitas sive offitium commendatur. Sed quia (ut supra dictum est) diaconi insolentes etiam presbiteris se preferendos arbitrati sunt, contra illorum supercilium scribit Ieronimus ad evangelium presbiterum:

(D.93 c.24) DIACONES PRESBITERIS DEBENT SUBESSE.

Fr. 327

Fr. 328 Legimus in Ysaia: "Fatuus fatua loquitur." Audio quen-
dam in tantam erupisse vecordiam, ut diaconos presbiteris
id est episcopis anteferet. Nam cum Apostolus perspicue
doceat, eosdem esse episcopos, quos presbiteros, quid
patitur mensarum et viduarum minister, ut supra eos se
tumidus efferat, ad quorum preces Christi corpus sangui- 5
que conficitur? Queris auctoritatem? Audi testimonium:
"Paulus et Timotheus servi Iesu Christi omnibus sanctis,
qui sunt Philippis, cum episcopis et diaconibus." Vis et
aliud exemplum? In Actibus apostolorum ad unius eccle- 10
sie sacerdotes ita Paulus loquitur: "Attendite vobis, et
cuncto gregi, in quo vos: Spiritus sanctus posuit episco-
pos, ut regatis ecclesiam Dei quam adquisivit sanguine
suo." Ac ne quis contentiose in una ecclesia plures episco- 15
pos fuisse contendat, audiat aliud testimonium, in quo
manifestissime declaratur vel conprobatur, eundem esse
episcopum atque presbiterum: "Propter hoc reliqui te
Crete, ut que deerant corrigeres, et constitueres presbite-
ros per civitates, sicut ego tibi mandavi: si quis est sine 20
crimine, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in ac-
cusatione luxurie, aut non subditos. Oportet enim episco-
pum: sine crimine esse, quasi Dei dispensatorem." Et ad
Timotheum: "Noli negligere gratiam, que tibi data est per
prophetiam et per inpositionem manuum presbiterii." Sed 25
et Petrus in prima epistola: "Presbiteros, qui in vobis
sunt, precor compresbiter, et testis passionum Christi, et
future glorie, que revelanda est, particeps, regite gregem
Christi, et inspicite non ex necessitate, sed voluntarie
iuxta Deum." Quod quidem grece significantius dicitur 30
EPISCOPOUNTES unde et nomen episcopi tractum est.
Parva tibi videntur tantorum virorum testimonia? Clan-
gat tuba evangelica, filius tonitru, quem Iesus amavit
plurimum, qui de pectore salvatoris doctrinarum fluentia
potavit: "Presbiter, Electe domine, et filiis eius, quos ego
diligio in veritate." Et in alia epistola: "Presbiter Gaius ka- 35
rissimo, quem ego in veritate diligo." (§ 1) Quod autem
postea unus electus est, qui ceteris preponeretur, in sci-
smatis remedium factum est, ne unusquisque ad se tra-
hens Christi ecclesiam rumperet. Nam et Alexandria a
Marco evangelista usque ad Eraclam et Dionisium episco- 40
pos, presbiteri ex se semper unum eligebant et in excel-
siori gradu collocabant, quem episcopum nominabant,
quomodo si exercitus imperatorem faciat. Diaconi autem
eligant de se quem industrem noverint, et archidiaconum

nuncupent. Quid enim facit excepta ordinatione episcopus, quod non facit presbiter? Nec altera Romane urbis ecclesia, altera totius orbis existimanda est: et Gallie, et Brittannie, et Affrica, et Persis, et oriens et India, et omnes barbare nationes unum Christum adorant, unam observant regulam veritatis. Si auctoritas queritur, orbis maior est urbe. Ubicumque fuerit episcopus, sive Rome, sive Eugubio, sive Constantinopolim sive Regio, sive Alexandrine, sive Thanis, eiusdem est meriti, eiusdem et sacerdotii. Potentia divitiarum et paupertatis humilitas vel sublimiorem episcopum, vel inferiorem non facit; ceterum omnes apostolorum successores sunt. (§ 2) Sed dicis, quomodo Rome ad testimonium diaconi presbiter ordinatur? Quid mihi profers unius urbis consuetudinem? Quid paucitatem, de qua ortum est supercilium, in leges ecclesie vendicas? Omne quod rarum est plus appetitur. Pulegium apud Indos pipere preciosius est. Diacones paucitas honorabiles, presbiteros turba contemptibiles facit. Ceterum in ecclesia etiam Rome presbiteri sedent, et stant diaconi, licet paulatim crebrescentibus vitiis inter presbiteros absente episcopo diaconos sedere videamus, et in domesticis conviviis benedictiones coram presbiteris dare. Discant, qui hoc faciunt se non recte facere audiant Apostolos. "Non est dignum, ut relinquentes verbum Dei ministremus mensis." Sciant diaconi quare constituti sint. Legant Acta apostolorum, recordentur condicionis sue. Presbiter et episcopus aliud etatis, aliud dignitatis est nomen. Unde ad Titum et Timotheum de ordinatione episcopi et diaconi dicitur; de presbiteris omnino reticetur, quia in episcopo et presbiter continentur. Qui provehitur, a minori ad maius provehitur. Aut igitur ex presbitero ordinetur diaconus, ut presbitero maior conprobetur, in quem crescit ex parvo, aut si ex diacono ordinatur presbiter, noverit se laicis maiorem sacerdotibus esse minorem.

Fr. 329

(D.93 d.p.c.25) ¶Hoc autem, quod de diaconorum minoritate dicitur, ubique servandum est, nisi cum diaconus habuerit locum aut proprii patriarche, aut sui metropolitani. Unde in VI Sinodo legitur:

(D.93 c.26) DIACONUS SACERDOTIBUS NON PREFERATUR, NISI LOCUM METROPOLITANI SUI OBTINEAT.

Precipimus, ne diaconus (quamvis etiam in dignitate, hoc est in officio quolibet ecclesiastico sit) ante presbite-

rum sedeat, nisi cum locum habuerit proprii patriarche aut metropolitani pro aliquo capitulo; tunc enim sicut illius locum tenens honorabitur. Si quis vero presumpserit hoc tyrannice facere, a proprio gradu repulsus ultimus omnium fiat in ordine suo.

5

Fr. 330 **(D.94 d.p.c.2)** ¶ Archidiaconi quoque, quamvis ex officio suo clericorum vitam diligenti examinatione debeant inquirere, et que corrigenda inveniunt episcopo nunciare, tamen dominationem super eos exercere, et censum ab eis exigere prohibentur. Unde in Cabillonensi concilio legitur:

10

(D.94 c.3) ARCHIDIACONI SUPER PRESBITEROS DOMINATIONEM NON EXERCEANT.

Dictum est, quod in plerisque locis archidiaconi super presbiteros parrochianos quandam exercent dominationem, et ab eis censum exigunt, quod magis ad tyrannidem, quam ad rectitudinis pertinet formam. **(§ 1)** Si enim iuxta Apostoli sententiam episcopi non debent esse dominantes in clero, sed forma facti gregis ex animo, multo minus isti facere hoc debent. Sint itaque contenti regularibus disciplinis, et teneant propriam mensuram, et quod eis ab episcopis iniungitur, hoc per parrochias exercere studeant, nichil per cupiditatem et avariciam presumentes.

15

20

Fr. 331 **(D.95 d.a.c.1)** ¶ Quod autem sacerdotes supra iubentur episcopis tamquam subditi obedire, non ita intelligendum est, quasi non liceat eis presentibus episcopis sacra mysteria celebrare, (sicut episcopali supercilio quidam ab his volebant presbiteros prohibere), sed quia presbiteri pontificibus, tamquam filii parentibus, debent obedire. Baptizatos etiam crismate eis tangere conceditur. Unde Gregorius scribit Ianuario episcopo Caralitano:

25

30

(D.95 c.1) UBI EPISCOPI DESUNT, BAPTIZATOS IN FRONTIBUS PRESBITERI CRISMATE TANGANT.

Pervenit quoque ad nos, quosdam scandalizatos fuisse, quod presbiteros crismate tangere eos, qui baptizati sunt, prohibuimus. Et nos quidem secundum veterem usum nostre ecclesie fecimus. Sed si omnino hac de re aliqui contristantur, ubi episcopi desunt, ut presbiteri etiam in frontibus baptizatos crismate tangere debeant, concedimus.

35

40

14 Dictum – 23 presumentes Conc. Cabillonense (a. 813) 15 (ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.277.1-7).

(D.95 c.5) Item Ieronimus supra epistolam ad Titum.

PRESBITER IDEM EST QUI ET EPISCOPUS AC SOLA CONSUE-
TUDINE PRESBITERIS EPISCOPI PRESUNT.

Olim idem presbiter, qui et episcopus, et antequam
5 diaboli instinctu studia in religione fierent, et diceretur in
populis: "Ego sum Pauli, ego sum Apollo, ego autem Ce-
phe," communi presbiterorum consilio ecclesie guberna-
bantur. Postquam autem unusquisque eos, quos baptiza-
verat, suos esse putabat, non Christi, in toto orbe decre-
10 tum est, ut unus de presbiteris superponeretur et scisma-
tum semina tollerentur. Et paulo post: **(§ 1)** Sicut ergo
presbiteri sciunt, se ex ecclesie consuetudine ei, qui sibi
prepositus fuerit, esse subiectos, ita episcopi noverint, se
magis consuetudine quam dispensationis dominice veri-
15 tate presbiteris esse maiores, et in communi debere eccle-
siam regere.

Fr. 333

(D.95 c.6) Idem ad Rusticum Narbonensem episco-
pum.

CORAM EPISCOPIS PRESBITERIS DOCERE LICET.

20 Ecce ego dico, presentibus episcopis suis atque astanti-
bus in altario presbiteros posse sacramenta conficere. **(§**
1) Sed quia scriptum est: "Presbiteri duplici honore hono-
rentur, maxime qui laborant in verbo Dei," predicare eos
debet, utile est benedicere, congruum est confirmare, con-
25 venit reddere communionem, necesse est visitare infir-
mos, orare pro invalidis, atque omnia Dei sacramenta
complere. **(§ 2)** Nemo hinc episcoporum invidia diaboli-
ce temptationis infletur, irascatur si plebem interdum pres-
biteri exhortentur, si in ecclesiis predicent, si plebi, ut dic-
30 tum est, benedicant. Etenim abnuenti mihi ista sic dicam:
qui non vult presbiteros facere que iubentur a Deo, dicat,
quid maior est Christo? aut quid poterit corpori aut san-
guini eius anteponi? Si presbiter Christum consecrat, cum
in altario Dei sacramenta benedicit, benedicere populum
35 non debet, qui Christum consecrare non metuit? **(§ 3)**
Circa laicos ac mulieres iubentibus vobis, iniustissimi
sacerdotes, presbiter Dei benedictionis perdit officia amit-
tit lingue opus, non habet confidentiam predicandi, trun-
catus est omni parte virtutum, solum presbiteri nomen
40 habet, plenitudinem atque perfectionem, que consecra-
tioni eius competit, non retentat. **(§ 4)** Quis hic, rogo, sa-
cerdotes, honor vester est, ut dampnum gibbi inferatis?
Quoniam cum pastoribus per potentiam aufertur Deo

digna diligentia, contagium quoddam et calamitas crescit in gregibus, ac dominici patrimonii dampna conquiritis, dum soli vultis in ecclesia potentari. (§ 5) Presbiteri negotiorum ab initio, iudices esse mandati sunt, presbiteri sacerdotum interesse debent concilio, quoniam et ipsi presbiteri, ut legimus, episcopi nominantur, secundum quod dictum est ad episcopum. "Noli negligere gratiam, que tibi data est per inpositionem manuum presbiteri" et alibi ad maiores natu: "Qui vos posuit episcopos regere ecclesiam suam". (§ 6) Sed oderunt hoc superbi sacerdotes in presbiterii nomine, qui nolunt hoc esse, quod Christus, qui discipulorum pedes lavit, qui baptizatus a Iohanne est licet baptizandum se esse a Domino proclamaret. Quod propterea scribo, ut, si preteriti temporis error iam non potest revocari vel ad presens in ecclesiis faciant, quod Rome fit, quod in Affrica fit, quod in oriente fit, quod in Ispania, quod in Britannia, quod in Gallia quod in omnibus locis, ubi humilitas perseverat, quod in celis (quod maius est), ubi sedes eorum legitur esse disposita.

(D.95 c.7) Idem ad Nepotianum.

EPISCOPI ET CLERICI INVICEM SIBI HONOREM EXHIBEANT.

Esto subiectus pontifici tuo, et quasi anime parentem ama. (§ 1) Sed et episcopi sacerdotes se esse sciant, non dominos, honorent clericos quasi clericos ut ipsis episcopis honor deferatur a clericis. (§ 2) Scitum est illud oratoris Domicii: "Cur ego, inquit, te habeam ut principem, cum tu me non habeas ut senatorem?" (§ 3) Quod Aaron et filios, hoc esse episcopum et presbiteros noverimus. (§ 4) Unus Dominus, unum templum, unum sit ministerium. (§ 5) Recordemur semper, quod beatus Petrus apostolus precepit sacerdotibus: "Pascite eum, qui in vobis est, gregem Domini, providentes non coacte, sed spontanee, secundum Deum, neque turpis lucri gratia, sed voluntarie, neque ut dominantes in clero, sed forma facti gregi ex animo, ut cum apparuerit princeps pastorum, percipiatis inmarcescibilem glorie coronam." (§ 6) Pessime consuetudinis est in quibusdam ecclesiis, tacere presbiteros et presentibus episcopis non loqui quasi eis invideant, aut eos dedignentur audire. "Et si alii," ut inquit apostolus Paulus, "fuerit revelatum sedenti, prior taceat." "Gloria patris est filius sapiens." Gaudeat episcopus in iudicio suo, cum tales elegerit sacerdotes.

(D.96 d.a.c.1) ¶ Illud autem Honorii Augusti, quod de electione summi pontificis supra constituisse legitur, nullius momenti esse probatur, cum non solum de ordinibus, sed nec etiam de rebus ecclesiasticis laicis legatur aliquando attributa disponendi facultas. Unde quecumque a principibus in ordinibus vel in ecclesiasticis rebus decreta inveniuntur, nullius auctoritatis esse monstrantur. Unde Simacus episcopus catholice ecclesie urbis Rome in Sinodo residens dixit:

Fr. 335

10 (D.96 c.1) DE REBUS ECCLESIASTICIS DISPONENDIS LAICIS NULLA FACULTAS RELINQUITUR.

Bene quidem fraternitas vestra ecclesiasticis legibus assecuta, sub divini timore iudicii que erant statuenda diffinivit, et ad iusticie cumulum pervenit, cum sufficienter universa complectitur, nec adiectione indiget plenitudo, maxime de clericis, quos amor dominacionis invasit, et iugum discipline ecclesiastice fecit respuere. (§ 1) Quorum excessus enarrare difficile est: unum tamen, quod occurrit, venerando ordini vestro intimare non differo. Inter alia, scripturam quandam illustris memorie Basilium quasi pro ecclesiastice amore substantie conscripsisse refero, in qua nullus Romane ecclesie interfuit, vel subscripsit antistes, per quem potuisset sortiri legitimam firmitatem. Ne ergo disputem inde, unde potest vestrum iudicare concilium requiratur, et referatur in medium, ut ex lectione agnoscat, cuiusmodi possit habere substantiam. Sancta sinodus respondit: "Deferatur in medium, ut cuiusmodi sit possit agnosci." Hec cum diceret, Ormisda diaconus recitavit: "Cum in Mausoleo, quod est apud B. Petrum apostolum, resedisset sublimis et eminentissimus vir prefectus pretorio atque patricius, agens etiam vices precellentissimi regis Odoacris, Basilius, dixit: "Quamquam studii vestri et religionis intersit, ut in electione episcopatus concordia principaliter servetur ecclesie, ne per occasionem electionis status civitatis vocetur in dubium, admonitione beatissimi viri pape nostri Simaci Simplicii, quam ante oculos semper habere debemus, hoc nobis meministis sub obtestacione fuisse mandatum, ut propter illum strepitum et detrimentum ecclesie venerabilis, si eum de hac luce contigerit transire, non sine consultatione nostra cuiuslibet celebretur electio." Hec cum legeret, Cresconius Tudertine civitatis episcopus surgens e consessu dixit: "Hic perpendat sancta sinodus, utrum

Fr. 336

pretermisiss personis religiosis, quibus maxime cura est de tanto pontifice, electionem eius in suam possint redigere potestatem, quod contra canones esse manifestum est." Item Ormisda diaconus legit: "Ac ne confusionis atque dispendii aliquid venerabilis ecclesia sustineret, miramur, pretermisiss quicquam nobis fuisse temptatum, cum sacerdote nostro superstite nichil debuisset assumi. Quare si amplitudini vestre vel sanctitati placet, incolumia omnia, que ad futuri antistitis electionem respiciunt, religiosa veneratione servemus, hanc legem specialiter preferentes, quam nobis heredibusque nostris Christiane mentis devotione sancimus: ne umquam predium, sive rusticum, sive urbanum, vel ornamenta, aut ministeria que nunc sunt ecclesiarum, vel que ex quibuslibet titulis ecclesiarum iure pervenerint, ab eo, qui nunc antistes sub electione communi fuerit ordinandus, et illis, qui futuris seculis sequuntur, quocumque titulo aut commento alienari liceat. Et quicumque hoc facere voluerit, inefficax atque irritum iudicetur, sitque facienti, consentienti accipientique anathema." (§ 2) Maximus episcopus Blerane ecclesie dixit: "Modo sancta sinodus dignetur edicere, si licuit laico homini anathema in ordinem ecclesiasticum dictare, aut si laicus potuit sacerdoti anathema dicere, et contra canones quod ei non competebat constituere? Dicite, quid vobis videtur? De me licuit laico legem dare?" Sancta sinodus dixit: "Non licuit," et adiecit: "Lege sequentia." Ormisda diaconus legit: "Et is, qui predium seu rusticum vel urbanum iuris ecclesiastici fuerit consecutus, noverit se nulla lege vel prescriptione munitum; sed sive is, qui alienaverit, sive qui eum sequens, voluntate contraria predium huiusmodi alienatum retinere temptaverit, id cum fructibus restituat, qui illud fuerit consecutus." (§ 3) Hec cum legeret, Stephanus Venusine ecclesie episcopus surgens e consessu dixit: "Perlegatur." Hormisda diaconus legit: "Qua etiam pena placuit accipientis etiam heredes afficere. In qua re cuilibet clericorum nulla contradicendi libera sit facultas. Iniquum est enim et sacrilegii instar, ut que pro salute et requie animarum suarum unusquisque venerabili ecclesie pauperum causa contulerit aut certe reliquerit, ab his, quos maxime servare convenerat, in alterum transferantur. Plane quecumque in gemmis, vel auro sive argento, nec non et vestibus minus apta usibus vel ornatui videbuntur ecclesie, que servare ac diu manere non possunt, sub iusta estimatione vendantur, et

erogatio religioni proficiat." (§ 4) Cumque lecta fuisset, Laurentius episcopus Mediolanensis ecclesie dixit: "Ista scriptura nullum Romane civitatis potuit obligare pontificem, qui non licuit laicis statuendi in ecclesia preter Romanum papam habere aliquam potestatem: quos obsequendi manet necessitas, non auctoritas inperandi, maxime cum nec papa Romanus subscripserit, nec alicuius secundum canones metropolitani legatur assensus." (§ 5) Petrus episcopus Ravennatis ecclesie dixit: "Scripturam, que in nostra congregatione vulgata est, nullas vires habere manifestum est, quia nec canonibus convenit, et a laica persona concepta videtur, maxime quia in ea nullus presul sedis apostolice interfuisse, vel propria subscriptione eam confirmasse monstratur." (§ 6) Eulalius episcopus Siracusane ecclesie dixit: "Scripturam, que in sacerdotali concilio recitata est, evidentissimis documentis constat invalidam: primum, quod contra Patrum regulas a laicis, quamvis religiosis (quibus nulla de ecclesiasticis facultatibus aliquid disponendi legitur umquam attributa facultas), facta videtur; deinde quod nullius presulis apostolice sedis subscriptione firmata docetur. Quod si cuiuslibet provincie sacerdotes intra suos terminos concilio habito quicquid sine metropolitani sui auctoritate tractaverint, irritum esse debere sancti Patres sanxerunt quanto magis quod in apostolica sede, nunc extante presule (qui, merito B. Petri apostoli per universum orbem primatum obtinens sacerdotii, statutis sinodalibus consuevit tribuere firmitatem) a laicis (licet consentientibus aliquantibus episcopis, qui tamen pontifici, a quo consecrati probantur, preiudicium inferre non potuerunt) presumptum fuisse cognoscitur, viribus carere non dubium est, nec posse inter ecclesiastica ullo modo statuta censi?" (§ 7) Sancta synodus dixit: "Licet secundum prosecutionem venerabilium fratrum nostrorum Laurentii, Petri, Eulalii, Cresconii, Maximi, vel Stephani, nec apud nos incertum habetur, hanc ipsam scripturam nullius esse momenti, verumtamen etiamsi aliqua possit ratione subsistere, modis omnibus in sinodali conventu provida beatitudinis vestre sententia enervari conveniebat et in irritum deduci, ne in exemplo remaneret presumendi quibuslibet laicis, quamvis religiosis, vel potentibus, in quacumque civitate quolibet modo aliquid decernere de ecclesiasticis facultatibus, quarum solis sacerdotibus disponendi indiscusse a Deo cura commissa docetur."

Fr. 338

- Fr. 346 **(D.97 d.a.c.1)** ¶Hoc capitulo patenter ostenditur, quod nec inperatori, nec cuilibet laico licet decernere vel de electione pontificis vel de rebus ecclesiasticis. Quecumque autem ab eis constituta fuerint, pro infectis habenda sunt, nisi subscriptione Romani pontificis fuerint roborata. Unde illud Honorii Augusti, ut supra dictum est, vanum esse videtur, quod contra auctoritatem sacrorum canonum de electione summi pontificis decernere temptaverit. Sed sicut ex eodem capitulo habetur, precibus ecclesie inperator in presumptores valet decernere, sicut pro defensione fidei quondam decrevisse leguntur, ne heretici aliquid nomine ecclesie possiderent. Ab ea autem non invitati de rebus ecclesiasticis aliquid disponendi non habent facultatem. Honorius vero Augustus non sua auctoritate, sed B. Bonifatio supplicante, ecclesiastice quieti consulere et concertantium ambitionem punire curavit. Unde idem Bonifatius episcopus supplicationis epistolam Honorio Augusto destinavit, dicens:
- (D.97 c.1)** EPISTOLA BONIFATII AD HONORIUM AUGUSTUM.
- Ecclesie mee, cui Deus noster meum sacerdotium vobis res humanas regentibus deputavit, nos cura constringit, ne causis eius, quamvis adhuc corporis incommoditate detinear, propter conventus, qui a sacerdotibus et clericis universis et Christiane plebis perturbationibus agitantur, apud aures Christianissimi principis existimemur desse. Si enim secus quam oportet eveniat, non vos id facere, qui cuncta equa moderatione componitis, sed nos per nostram tacentem desidiam videbimur quod civitatis quietem et ecclesie pacem pervertere valeat admisisse. Cum enim humanis rebus divine cultor religionis Domino favente provideas, nostra culpa erit, si non id sub vestra gloria, quam certum est divinis semper rebus animo propensiori favisse, firmo et stabili iure custodiatur, quod per tot annorum seriem sub illis etiam principibus obtinuit, nulla nostre religionis cura constrinxit, id est, ut licita serventur, et sub vestre inperio clementie minime que sunt illicita formidentur. **(§ 1)** Ipsa enim ecclesia devotionem tuam, Christianissime inperator, meo quidem sermone, sed suo venerabili affectu appellat, quam Christus Deus noster, vestre fidei rector et vestri inperii gubernator, sibi uni desponsatam et intactam virginem servat, ne in ea aliquos patiamini insidiantium procellarum fluctus
- Fr. 347

illidi, et quietam faciem tempestatis insolite tumore tur-
 bari, gloriosissime et tranquillissime inperator semper
 auguste. Ipsa vero (que uni desponsata est, vestra tamen
 mater est) ecclesia pietatem vestram legatione, quam suis
 5 sacerdotibus commisit, appellat, preterita presentiaque
 repetit. Vobis, inquit, religiosissime inperantibus modo
 tutus est populus, tam fidus Deo quam tibi, principi Chri-
 stiano. Ecce enim inter misteria, inter preces suas, quas
 pro vestri felicitate dependit inperii, teste, apud quem et
 10 de cuius sede agitur, sancto Petro, sollicitis pro religionis
 observantia vocibus clamat, cum sollicita petitione misce-
 tur oratio, ne hos in varias res solito temptatore occulte
 sollicitante semel evulsa discordia distrahat. Angeretur
 pluribus, princeps Christianissime, mater ecclesia, nisi
 15 apud te suarum esset segura causarum, et in obpressioni-
 bus idolorum, in hereticorum correctionibus, fide tua,
 divino cultu pariter cum inperio semper florente, vicisset.
(§ 2) Habet refugium pium tue mansuetudinis animum,
 cum sue religionis veneratione coniunctum, cum, quicquid
 20 huic proficiat, vos agatis, conferatis fratribus et consacer-
 dotibus meis, probatissimis viris, a me et ab omnibus (qui
 ecclesiam faciunt legatis; quibus prosequentibus (preca-
 mur) causa sacre religionis, ut in urbe vestre mansuetudi-
 nis hoc animo, quo postulatis annuitis, in perpetuum sta-
 25 tui universalis ecclesie consultatis.

(D.97 c.2) RESCRIPTUM HONORII AD BONIFATIUM
 PAPAM.

Victor Honorius, inclitus, triumphator, semper augu-
 stus, sancto ac venerabili Bonifatio pape urbis eterne.
 30 Scripta beatitudinis vestre debita reverentie gratulatione
 suscepimus, quibus recensitis egimus omnipotenti Deo
 maximas gratias, quod sanctimoniam tuam post longum
 incommodum optate redditam didicimus sanitati. Et ideo
 revertentibus venerabilibus viris gaudium nostrum sacro-
 35 rum apicum attestacione signamus, ac petimus, uti cotti-
 dianis orationibus apostolatus tuus studium ac votum
 suum circa salutem atque inperium nostrum inpendere
 dignetur. Illud autem pietati nostre satis placuisse cogno-
 sce, quod sanctimonia tua de ecclesiarum ac populi per-
 40 turbacione sollicita est. Que ut aliqua ratione non possit
 evenire, satis clementia nostra credidit esse provisum.
 Denique beatitudine tua predicante id ad cunctorum cleri-
 corum noticiam volumus pervenire, ut, si quid forte reli-

Fr. 348

gioni tue (quod non optamus) humana sorte contigerit, sciant omnes ab ambitionibus esse cessandum. Ac si duo contra fas etc., ut supra. Et infra: **(§ 1)** Unde id servandum est, ut omnes tranquillam mentem et pacificos animos ex serenitatis nostre admonicione custodiant, nec aliquid seditionis conspiracybus temptare conentur, cum certum sit, nulli partium sua studia profutura.

5

(D.98 d.a.c.1) ¶Que circa ordinandos sint observanda, que in eorum electione diligenter sint consideranda, multorum auctoritatibus monstrata sunt. Sed quia veritas rei nonnumquam obscuratur mutacione provincie, decretum est sacris canonibus, ut peregrini, nisi quinque vel eo amplius suorum episcoporum fuerint commendati cyrographis, non ordinentur. Unde Silvester papa presidens in generali sinodo dixit:

10

Fr. 349

15

(D.98 c.1) NISI QUINQUE EPISCOPORUM LITTERIS DESIGNATUM, TRANSMARINUM HOMINEM AD CLERICATUM NULLUS SUSCIPIAT.

Nullus aliqua ratione transmarinum hominem penes nos in clericatus gradu suscipiat, nisi quinque episcoporum designatus sit cyrographis.

20

(D.98 c.2) Item Anastasius urbis Rome episcopus omnibus episcopis.

DE EODEM.

Transmarinos homines in clericatus honore nemo suscipiat, nisi quinque aut eo amplius episcoporum cyrographis fuerint designati, quia per subreptionem multa solent evenire.

25

(D.98 c.3) Item Gregorius Romane ecclesie presul Squillatiano episcopo.

30

DE EODEM.

Affros passim, et ignaros peregrinos, ad ecclesiasticos ordines tendentes, nulla ratione suscipias, quia Affrorum alii quidam sunt Manichei, alii rebaptizati; peregrini vero plurimi in minoribus ordinibus constituti fortiores de se pretendisse honores sepe probati sunt.

35

(D.99 d.a.c.1) ¶De primatibus autem (quorum supra mentionem fecimus) queritur, quem gradum in ecclesia obtineant? an in aliquo a patriarchis differant? quam obedientium archiepiscopi eis debeant? primates et patriarche diversorum sunt nominum, sed eiusdem officii. Ab

40

archiepiscopis, quotiens necesse fuerit, episcopi ad primates appellunt, sed a primatibus ad archiepiscopos appellari non licet. Debent quoque obedientiam primatibus archiepiscopi in omnibus, que sibi ab eis fuerint iuste imperata. Unde Anacletus papa ait:

Fr. 350

(D.99 c.1) QUE OBEDIENTIA SIT EXHIBENDA PRIMATIBUS.

Provinciae multo ante Christi adventum tempore divise sunt maxima ex parte, et postea ab apostolis et B. Clemente predecessore nostro ipsa divisio est renovata. Et in capite provinciarum, ubi dudum primates erant legis seculi ac prima iudiciaria potestas, ad quos, qui per reliquas civitates commorabantur, quando eis necesse erat, qui ad aulam inperatorum vel regum confugere non poterant vel quibus permissum non erat, confugiebant pro oppressio-

10

15

20

25

30

35

40

nibus vel iniusticiis suis, ipsosque appellabant quotiens opus erat, sicut in lege eorum preceptum erat, ipsis quoque in civitatibus vel locis nostris patriarchas vel primates, qui unam formam tenent, licet diversa sint nomina, leges divine et ecclesiastice poni et esse iusserunt, ad quos episcopi, si necesse fuerit, confugerent eosque appellarent, et ipsi primatum nomine fruerentur. Relique vero metropolitane civitates, que minores iudices habebant (licet maiores comitibus essent) haberent metropolitanos suos, qui predictis iuste obedirent primatibus, sicut et in legibus seculi olim ordinatum erat, qui non primatum, sed aut metropolitanorum, aut archiepiscoporum nomine fruerentur.

(D.100 d.a.c.1) ¶Episcopus autem ordinare ante pallium acceptum nec archiepiscopo, nec primati, nec patriarche licet, quod ex auctoritate Pelagii pape (licet minus evidenter) datur intelligi. Ait enim Pelagius papa:

Fr. 351

Fr. 352

(D.100 c.1) INFRA TRES MENSES FIDEM SUAM EXPONERE ET PALLIUM POSTULARE A ROMANA ECCLESIA QUIQUE METROPOLITANUS STUDEAT.

Quoniam quidam metropolitanorum fidem suam secundum priscam consuetudinem sancte sedi apostolice exponere detrectantes usum pallii neque expetunt, neque percipiunt, ac per hoc episcoporum consecratio viduatis ecclesiis non sine periculo protelatur, placuit, ut quisquis

36 Quoniam – 213: 13 cedat Conc. Ravennat. (a. 877) 1-2 (ed. Mansi 17.337) CHECK!

metropolitanus ultra tres menses consecrationis sue ad fidem suam exponendam palliumque suscipiendum ad apostolicam sedem non miserit, commissa sibi dignitate careat, sitque licentia metropolitanis aliis, post secundam et tertiam commonitionem viduatis ecclesiis cum consilio Romani pontificis ordinando episcopum subuenire. (§ 1) Si vero consecrandi episcopi negligentia provenerit, ut ultra tres menses ecclesia viduata consistat, communione privetur, quousque aut loco cedat, aut se consecrandum offerre non differat. Quod si ultra quinque menses per suam negligentiam retinuerit viduatam ecclesiam, neque ibi, neque alibi consecrationis donum percipiat, imo metropolitani sui iudicio cedat.

Fr. 356 (D.101 d.p.c.1) ¶ Hactenus de electione et ordinatione clericorum tractavimus. Nunc ad symoniacorum ordinationes transeamus, et ut facile liqueat, quid super hac heresi sanctorum Patrum decrevit auctoritas, causa deducatur in medium, cuius negotium et de scienter a symoniis ordinatis, et de ignoranter a symoniis consecratis, et de ordinationibus, que per pecuniam fiunt, contineat.

(CAUSA 1)

(C.1) ¶ Quidam habens filium obtulit eum ditissimo cenobio. Exactus abbate et fratribus x libras solvit, ut filius susciperetur ipso tamen beneficio etatis hoc ignorante. Crevit puer et per incrementa temporum et officiorum ad virilem etatem et sacerdotii gradum pervenit. Exinde suffragantibus meritis in episcopum eligitur interveniente obsequio et paternis precibus. Data quoque pecunia cuidam ex consiliariis archiepiscopi consecratur iste in antistitem nescius paterni obsequii et oblate pecunie. Procedente vero tempore nonnullos per pecuniam ordinavit, quibusdam vero gratis benedictionem sacerdotalem dedit. Tandem apud metropolitanum suum accusatus et convictus sententiam in se dampnationis accepit. Hic primum queritur, an sit peccatum emere spiritualia? Secundo, an pro ingressu ecclesie sit exigenda pecunia, vel si exacta fuerit, an sit persolvenda pro ecclesie ingressu? Tercio, an ingressum vel prebendas ecclesie emere sit symoniacum? Quarto, an iste sit reus criminis, quod eo ignorante pater ammisit? Quinto, an liceat ei esse in ecclesia vel fungi ordinatione, quam paterna pecunia est assecutus? Sexto, an illi, qui ab eo iam symoniaci ignoranter ordinati sunt, sint abiciendi aut non? Septimo, si renuntians sue heresi sit recipiendus in episcopali dignitate vel non?

Fr. 357
Aa 92v
Bc 97vb
Fd 19va
P 83vb
P 84ra
Aa 93r
Bc 99ra

25

(QUESTIO 1)

(C.1 q.1 d.a.c.1) ¶ Quod autem spiritualia emere peccatum sit, probatur multorum auctoritatibus. Ait enim Leo papa:

(C.1 q.1 c.1) SYMONIACI GRATIAM NON PRESTANT, QUAM VENDERE QUERUNT.

3 Quidam] Incipit secundus (liber). Tractatus de symonia. Prima Causa. *praem. Aa* **4 Exactus]** exactis *Fd^{bc}* **abbate – fratribus]** ab abbate et fratribus *Aa: ab abbate et a fratribus Me Fr.* **x]** decem *Fr.* **6 virilem]** *Fd^{bc}* **7 pervenit]** *add. supra lin. Fd* **8 eligitur]** eligi *Fd* **9 consiliariis]** *Fd^{bc}* **archiepiscopi]** episcopi *Fd^{bc}* **10 iste]** *add. supra lin. Fd* **15 emere]** amare *Fd^{bc}* **16 pro – 17 ingressu]** *BcFdP:* pro ingressu ecclesie *Me exp. Aa: om. Fr.* **17 vel – ecclesie²]** ecclesie vel prebendas *Fr.* **18 sit reus]** reus sit *Aa* **19 ammisit]** *Bc:* amisit *Fd^{bc}:* commisit *Aa: admisit Fr.* **20 ordinatione]** ea *supra lin. add. Aa: ea ordinatione Fr.* **21 sint]** *om. Bc* **22 aut]** an *Fr.* **Septimo – 23 non]** *add. in marg. Aa* **si – heresi]** renuntians si *P* **sue]** s. *Bc* **23 episcopali]** apostoli *P* **26 – 27 auctoritatibus]** Quod peccatum sit spiritualia emere, multi auctoritatibus probatur *Sg* **27 Ait]** Unde *Sg* **29 vendere querunt]** querunt uendere *Fr.*

Fr. 358 Gratia si non gratis datur vel accipitur, gratia non est. Simoniaci autem non gratis accipiunt. Igitur gratiam, que maxime in ecclesiasticis ordinibus operatur, non accipiunt. Si autem non accipiunt, non habent. Si autem non habent, nec gratis neque non gratis cuiquam dare possunt. Quid ergo dant? Profecto quod habent. Quid autem habent? Spiritum utique mendatii. Quomodo hoc probamus? Quia si spiritus veritatis (testante ipsa veritate, de qua procedit) gratis accipitur, procul dubio spiritus mendatii esse convincitur, qui non gratis accipitur. 5 10

(C.1 q.1 c.2) *Item Gregorius Siagrio episcopo Augustudunensi.*

INANITER SACERDOS DICITUR, QUI SYMONIACE ORDINATUR.

Quicumque studet precii datione sacrum ordinem percipere, sacerdos non esse, sed inaniter tantummodo dici concupiscit. 15

(C.1 q.1 c.3) *Item in Registro.*

Spolietur honore, qui ecclesiam per pecuniam obtinet.

1 Gratia – 10 accipitur Humbertus de Silva Candida, *Adversus simoniacos* 1.4 (ed. Thamer, MGH Libelli de lite 1.108.6–13). *Coll. 3 libr.* 2.9.31 (ed. Motta 1.201.201-202); *Coll. 9 libr.* 3.5.10. **15 Quicumque – 16 dici** Gregorius I, *Registrum* 9.218 (JE 1747; J³ xxx; ed. Ewald, MGH Epp. 2.206.6–8; 9.219; ed. Norberg, CCSL 140A.783.27–29). Anselmus 6.69 (ed. Thamer, 302); *Policarpus* 2.1.16; Algerus 3.34 can., (ed. Kretzschmar, 339.14-15:Nuntio – promovetur); *Coll. 3 libr.* 2.1.17 (ed. Motta 1.94.6–8: Nuntio – fiat hereticus promovetur).

1 gratia – est] non est gratia *Sg* **2 autem – gratis]** hanc gratiam non *Sg* **Igitur – 4 habent]** igitur in ordinationibus gratiam non accipiunt (set autem non accipiunt, non habent *add. in marg.*) *Sg* **3 accipiunt]** nonsense **4 Si¹ – accipiunt** *om. Bc non¹ BcFdPAa: om. Fr.* (sic!) **5 nec BcFdPAa** neque *Fr. neque BcPFR. nec Fd non gratis]* ingratis *Bc* **7 utique om. Sg probamus]** probabimus *Aa: probatur Sg* **9 gratis add. supra lin. Fd** ipse gratis *Aa* **procul – 10 accipitur add. supra lin. Fd** **11 Augustudunensi BcPAa:** augustinensi *FdSg* **13 dicitur add. supra lin. Fd** **qui BcAaMe:** quicumque *FdPSg Fr* **ordinatur]** ordinatus est *Aa* **15 precii]** predii *Sg* **16 esse BcFdPAaSg: est Fr. sed]** si *Fd^{bc}* **inaniter – 17 concupiscit]** inaniter dici concupiscit *Sg* **dici]** dici esse *Aa* **18]** item Gregorius *Sg*

Presbiter si ecclesiam per pecuniam optinuerit, non solum ecclesia privetur, sed etiam sacerdotii honore spoliatur, quia altare et decimas et spiritum sanctum vendere symoniacam heresim esse nullus fidelium ignorat.

P 84rb

Bc 99rb

5 (C.1 q.1 c.4) *Idem.*

Benedictio illi in maledictionem convertitur, qui ad hoc ut fiat hereticus promovetur.

(C.1 q.1 c.6) *Item Gelasius papa.*

Fr. 359

Symonis dampnatio dantem et accipientem pariter involuit.

10 Quos constiterit indignos meritis, sacram mercatos esse precio dignitatem, convictos oportet arceri non sine periculo facinus tale patranes, quia dantem pariter et

1 Presbiter – 4 ignorat *Minime invenitur in Registro Gregorii (cf. JE †1972; J³ 3131). Bernoldus citat verba presbiter – spoliatur ex epistola Gregorii (4.13) Clementi Bizanceno directa (JE 1284; J³ 2329, ed. Norberg, CCSL 140.231; ed. Ewald, MGH Epp. 1.246–247), ubi tamen sensus similis aliis et pluribus verbis expressus est sunt. Secunda recensio Decreti C.1 q.3 c. 14 Paschali papae II attribuit verba altare – ignorat (JL 6607), quae autem ex epistola Widonis Aretini ad Heribertum archiepiscopum (JL †6613a) derivatur, cf. John T. Gilchrist, “Die Epistola Widonis oder Pseudo-Paschalis,” Deutsches Archiv 37 (1981), 603.201–604.203. De origine capituli, v. Kretzschmar, Alger von Lüttichs Traktat, 28–29, adn. 15, et 342. *Algerus 3.38a, ed. Kretzschmar 342.8–11. Coll. 9 libr. 3.5.26. **Presbiter – 2 spoliatur** *Libelli Bernoldi presbiteri monachi*, ed. Thaner, MGH Libelli de lite 2.66.38–67.1 (Gregorius ad Clementem Bizanzenum). **3 altare – 4 ignorat** Cf. C.1 q.3 c. 14 (Pascalis II: Altare et decimas – nullus fidelium ignorat). *Policarpus* 3.11.6 (Ex Toletano concilio: Quoniam quidem – fiat, fiat). **6 Benedictio – 7 promovetur** Gregorius I, *Registrum* 9.219 (JE 1747), ed. Norberg, CCSL 140A.785.58–59; ed. Ewald, MGH Epp. 2.206.30–31 (9.218). Anselmus 6.69, ed. Thaner, 302; *Policarpus* 2.1.16; *Coll. 3 libr.* 2.1.17, ed. Motta 1.94.6–8 (Nuntio apud nos – fiat hereticus promovetur); Algerus 3.34 can., ed. Kretzschmar, 342.8–11. Cf. C.1 q.1 c. 13, pag. 219: 17. **10 Quos – 217: 2 involvit** Gelasius I, *Ep.* 14 (JK 636) (ed. Thiel, 375). *Algerus 3.38 can. c, ed. Kretzschmar, 342.14–343.3. Conc. Toletanum VIII (a. 653), c. 3 (ed. Vives, 277–278). *Algerus 3.36, ed. Kretzschmar 341.5–19 (Quod non sine magno dolore dicendum est, reperiuntur – condemnentur).*

1 si ecclesiam] ecclesiam si *FdSg* **ecclesiam – pecuniam]** per pecuniam ecclesiam *P* **2 ecclesia]** ecclesie *Sg* **3 quia** *FdAaSgMe*: qui *Bc^{ac}*: quod *P* **vendere** *BcFdPSg^{ac}*: emere vel vendere *Aa Me*: uendere uel emere *Fr.* **4 heresim esse]** esse heresim *Fd* **fidelium om.** *P* **5 Idem – 7 promovetur rubro scriptum Sg 7 ut]** *om. Aa* **8 C.1 q.1 c. 6 om. Sg** **Gelasius]** v.l. Pelagius *add. supra lin. Aa* **9 et – pariter** *BcFdPAa*: pariter et accipientem *Fr.* **et]** vel *Aa^{ac}* **10 constiterit]** consterit? *P* **12 facinus tale]** tale facinus *Aa* **patranes]** perpetrantes *Aa*

accipientem dampnatio Symonis, quam sacra lectio testatur, involvit.

(C.1 q.1 c.7) Item Ambrosius in Libro pastoralis.

Anathematis sententia dampnatur, qui symoniace ordinatur.

Reperiuntur quamplurimi negotiatione muneris mercari velle gratiam Spiritus sancti – dum ille precium donat, ut pontificalis ordinis sublimitatem accipiat – oblitera verborum Petri, qui dixit ad Symonem: “Pecunia tua tecum sit in perditione, quia existimasti donum Dei pecunia possidere.” Proinde quia et usitatum est tantum malum et maiorum frequenter extat mucrone succisum, nos quoque huic vulnere canceroso ignitum (quod superest adhuc) inicimus ferrum, decernentes omnino, ut quicumque deinceps pro accipienda divini doni dignitate quodlibet premium detectus fuerit obtulisse, ex eodem tempore se noverit anathematis opprobrium condempnatum atque a participatione corporis et sanguinis Christi alienum, ex quo illum constat execrabile Christo perpetrasse flagitium. Quod si aliquis eius accusator extiterit, ille qui hunc ordinem munerum fuerit datione lucratus et suscepti honoris gradu privetur, et in monasterio sub perenni penitentia tradatur. Illi vero qui hac causa munerum acceptores extiterint, si clerici fuerint, honoris sui amissione mulcentur, si vero laici, perpetuo anathemate condempnentur.

(C.1 q.1 c.8) Item ex concilio Calcedonensi.

Dampnatur episcopus, qui per pecuniam ordinationem facit.

Si quis episcopus per pecuniam ordinationem fecerit et sub precio redegerit Spiritus sancti gratiam, que vendi non potest, ordinaveritque per pecuniam presbiterum aut

8 Pecunia – 10 possidere Act. 8:20. **27 Si – 218: 11 anathematizetur** Conc. Chalcedonense (a. 451), c. 2, versio Dionysiana, ed. Schwartz, *Acta conc. oecum.* 2.2.2.54.9–19; ed. Alberigo, *Conc. oecumen. gen. decreta* 1.138.422–444. *Algerus 3.37 can., ed. Kretzschmar 341.24–342.5.

3 C.1 q.1 c. 7 om. Sg 6 ille BcFdPAa^{ac}: illi Me Fr: vile Vives **donat** BcFdP: donant Aa Me Fr: Vives **7 accipiat** BcFdP: accipiant Aa Me Fr: Vives **9 quia** BcFdPAa: quoniam Fr. **existimasti]** estimasti FdAa **10 possidere]** possideri Aa **tantum]** tamen Bc **14 accipienda]** accipiendi Aa^{ac} **divini doni]** doni divini Aa **16 participatione]** ? P **20 suscepti** BcP: suscepto AaFdMeFr. **21 sub]** su Bc **25 C.1 q.1 c. 8 om. Sg concilio]** concilis P **26 per pecuniam** P^{pc} **27 ordinationem fecerit]** fecerit ordinationem Algerus **28 redegerit]** redigerit Bc **29 presbiterum]** episcopum aut presbiterum Fd

diaconem vel quemlibet de his, qui cognominantur in clero, promoverit etiam dispensatorem aut defensorem vel quemlibet, qui subiectus est regule, pro sui turpissimi lucri commodo, is cui hoc adtentanti probatum fuerit, 5 proprii gradus periculo subiacebit, et qui ordinatus est nichil ex hac ordinatione vel promotione, que est per negotiationem facta, proficiat, set sit alienus a dignitate vel sollicitudine, quam pecuniis acquisivit. Si quis vero mediator tam turpibus et nefandis datis vel acceptis extiterit, 10 siquidem clericus fuerit, proprio gradu decidat, si vero laicus anathematizetur.

(C.1 q.1 c.11) *Item Gregorius Nazanzenus.*

De eodem.

Qui studet donum Dei precio mercari, in sacro ordine 15 nulla ratione de cetero permanere aut revocari posse dubium non est. Talis a communione modis omnibus abscidatur. Nam Spiritus sancti donum precio comparari quid aliud est quam capitale crimen et simoniaca heresis? Quod 20 quam detestabiliter in utroque testamento vindicatum sit, multorum exemplis facile apparet. Giezi gratiam sanitatis Naaman Syro vendidit. Eandem gratiam sanitatis Eliseo iudicante leprosus factus amisit. Iudas omnium redemptorem vendidit, mox laqueo suspensus eandem redemptionis gratiam non optinuit et merito, quia nemo potest retinere quod vendidit. Symon etiam magus cum eandem Spiritus sancti gratiam emere vellet, dampnationis sue 25 sententiam a Petro audivit: "Pecunia tua tecum sit in perditione, quia donum Dei existimasti pecunia possidere." Dominus etiam, ut vendentes et ementes huius gratie Aa 94r

14 Qui – **18 heresis** *Caput incertum.* *Algerus 3.31 can. b – 3.32 dict. a, ed. Kretzschmar 337.5–338.5 (Nam de eo, qui studet – sibi templum). **18 Quod** – **219: 6 templum** Algerus 3.32 dict. a, ed. Kretzschmar, 337.12–338.5.

1 diaconem *BcPFdAaMe: diaconum Fr. 3 est]* est est *Bc 4 adtentanti]* attractanti *Fd^{bc} probatum om. Fd 5 est om. Fd 7 sit]* si *P^{bc} 8 pecuniis]* pecunia *Aa 9 tam]* om. *Fd 12 C.1 q.1 c. 11 om. S Nazanzenus]* Nazarenus *Fd 13 De]* item de *Aa 15 revocari Bc: renovari PFd 16 modis omnibus BcPFdAa: omnibus modis Fr abscidatur]* absidatur *P 19 vindicatum]* iudicatum? *Aa 20 exemplis]* experientia et exemplis *Aa Giezi]* ieli *Aa 21 Naaman]* neaman *Aa Eliseo]* heliseo *Aa 22 iudicante BcFdAa Algerus: uindicante Fr. 23 mox]* mox enim? *Aa suspensus]* suspensus est *BcP: sesusp□ sit Fd^{bc} redemptionis BcFd^{bc}AaMe: redemptoris PFd^{bc} 29 etiam Aa^{bc} ut add. supra lin. Fd et ementes Bc^c*

expertes ostenderet, cunctos peccatores per gratiam in templo dimisit singulariter vendentes et ementes increpans et flagellans de templo eiecit, in quo venditores et emptores suos gratia sancti Spiritus constat destitutos esse et vacuos. Quos enim Christus eiecit de templo numquid spiritus Christi faciet sibi templum? 5

(C.1 q.1 c.12) *Item Gregorius.*

Symoniaci sacerdotes esse non possunt.

Qui sacros ordines vendunt aut emunt sacerdotes esse non possunt. Unde scriptum est: "Anathema dandi, anathema accipiendi, hoc est symoniaca heresis." Quomodo ergo, si anathema sunt et sancti non sunt, sanctificare alios possunt? Et cum in corpore Christi non sint, quomodo Christi corpus tradere vel accipere possunt? Qui maledictus est, benedicere quomodo potest? 10 15

(C.1 q.1 c.13) *Idem.*

P 85r Cum liqueat hanc heresim ante omnes radice pestifera subripuisse atque in ipsa sua origine apostolica esse detestatione dampnatam, cur non cavetur? cur non perpenditur? Quia benedictio illi in maledictionem convertitur, qui ad hoc ut fiat hereticus promovetur? 20

AaSg Fd spelling from here

(C.1 q.1 c.14) *Item Ambrosius de ministeriis.*

9 Qui – 15 potest *Non invenitur inter authenticis Gregorii. Cf. JE †1946. Qui – 10 possunt* Deusededit 4.86.2b, ed. Wolf von Glanvell 469.26–27; Deusededit, *Libellus contra invasores et symoniacos*, ed. Sackur, MGH Libelli de lite 2.319.14–15. **10 Anathema – 11 heresis** *Non inveni.* **17 Cum – 21 promovetur** Gregorius I, *Registrum* 9.219 (JE 1747), ed. Norberg, CCSL 140A.784–785.55–59; ed. Ewald, MGH Epp. 2.206.28–31 (9.218). Anselmus 6.69, ed. Thaner, 302; *Polycarpus* 2.1.16; *Coll. 3 libr.* 2.1.17, ed. Motta 1.94.6–8 (Nuntio apud nos – fiat hereticus promovetur); Algerus 3.34, can., ed. Kretzschmar, 340.1–4. #Deusededit 4.53. Cf. C.1 q.1 c. 4, pag. 216: 6.

4 gratia] gratiam Bc **sancti Spiritus** BcPAa: spiritus sancti FdFr. **7 Item – 8 possunt]** om. Sg **8 non]** add. supra lin. Fd **11 hoc]** hec Aa **13 corpore – non]** corpore Christi PSg **corpore Christi** BcP: Christi corpore FdAaFr. **sint]** BcPFdAa: sunt Fr. **14 Christi corpus]** om. Sg **possunt]** ipsum possunt Sg **15 benedicere quomodo]** BcPFd: quomodo benedicere AaSgFr. **16 C.1, q.1, c. 13 om. Sg** **17 Cum liqueat]** (l)iqueat Fd^{ac} **omnes]** omnes hereses Aa **18 subripuisse** BcPFd: subrepsisse AaMeFr. **20 illi** BcFd^{ac} PMeFr: illa Fd^{ac}?Aa **qui]** quia P

Qui precio ordinat lepram non officium confert.

Cum ordinaretur episcopus, quod dedit aurum fuit, quod perdidit anima fuit. Cum alium ordinaret, quod accepit aurum fuit, quod dedit lepra fuit.

5 (C.1 q.1 c.15) *Item.*

Gratiam cum ordinareris non suscepisti, quia gratuito eam non meruisti.

(C.1 q.1 c.16) *Item de Giezi.*

Fr. 362

10 Cito turpem sequitur lepra mercedem et pecunia male quesita corpus animamque commaculat. (§ 1) Vides quia facto auctoris successio dampnatur heredis. Inexpiabilis est enim venditi culpa ministerii et vindicta gratie celestis transit in posteros.

15 (C.1 q.1 d.p.c.16) ¶ *Quia ergo auctoritate Leonis pape simoniaci non nisi spiritum mendacii accipiunt. Secundum Gregorium apud simoniacos sacerdotium non subsistit, benedictio eorum in maledictionem convertitur, manet apud eos anathema dandi et accipiendi, cum sancti non sint nec in Christi corpore constituti, cum sint maledicti, nec sanctificare alios*
 20 *possunt, nec Christi corpus tradere vel accipere, nec benedicere aliis valent. Secundum Ambrosium vero anathematis obprobrio condempnantur, atque a participatione corporis et sanguinis Christi alienantur, cum accipiatur aurum et lepra detur, cum inexpiabilis sit culpa venditi ministerii. Secundum Calcedonense concilium ex tali ordinatione nichil proficere iudicantur. Secundum Gelasium Simonis dampnatione involvuntur. Secundum Gregorium Nazanzenum in sacro ordine permanere aut renovari nulla ratione possunt, ab Eliseo lepra perfunduntur, a Petro in perditionem dampnantur, a Christo vero de templo*
 25 *eciuntur. Quid aliud simoniacus simoniaco in sua ordinatione*

P 85rb

Bc 100rb

Aa 94v

2 Cum – 4 fuit² Auctor incertus, *Libellus de dignitate sacerdotali*, ed. PL 17.577A. 6 Gratiam – 7 meruisti Auctor incertus, *Libellus de dignitate sacerdotali*, ed. PL 17.577B. 9 Cito – 13 posteros Ambrosius, *Expositio Evangelii secundum Lucam* 4.52, ed. Adriaen, CCSL 14.125.649–650, 653–655.

6 ordinareris] *Fd^{bc}* 8 Giezi] *Giazi Fd^{bc}* 10 Vides] *Vi? Fd^{bc}*
 11 successio] *successione Fd^{bc}* 14 Quia] *De eodem praem. P* 16 simoniacos] *Fd^{bc}* subsistit] *Fd^{bc}* 17 manet – eos] *BcFdP: apud eos manet Fr.* apud – anathema] *manet apud eos BcFdP* 19 constituti] *Fd^{bl}* 21 Ambrosium vero] *Fd: vero Ambrosium BcP* 23 detur] *Fd: datur BcP* 24 inexpiabilis] *Fd^{bc}* 26 Gelasium] *Fd^{bc}*
 27 Nazanzenum] *PFr.: Nazarenum BcFd.* 28 Eliseo] *Fd^{bc}*

potest conferre, nisi quod Innocentius de ceteris hereticis testatur dicens:

- Fr 363 **(C.1 q.1 c.17)** *Qui perfectionem spiritus non habent, ipsam dare non possunt.*
- Qui perfectionem spiritus quam acceperant perdiderunt, non dare eius plenitudinem possunt, que maxime operatur in ordinationibus, quam per suam perfidiam perdidit. *Et iterum: (§ 1)* Qui honorem non habuit, honorem dare non potuit nec aliquid accepit ille, quia nichil erat in dante, sed dampnationem quam habuit per pravam manus impositionem dedit.
- Bc P
- Fr 364 **(C.1 q.1 d.p.c.18)** ¶ *Sed obicitur: Alii heretici a fide exorbitant, simoniaci autem etsi gratiam Spiritus sancti venalem putant tamen a fide non sunt alieni atque ideo, quod ab Innocentio de ceteris hereticis decernitur, non valet consequenter de illis intelligi. His ita respondetur: Simoniaci etsi fidem tenere videantur infidelitatis tamen perditioni subiciuntur. Unde B. Ambrosius in I libro de penitentia ad Novatianum scribens dixit:*
- Fd 19vb
- (C.1 q.1 c.19)** *Simoniaci fidei integritatem non habent.*
- Petrus cum Simon magice artis consuetudine depravatus putasset, quod gratiam Christi per impositionem manus et infusionem Spiritus sancti pecunia compararet, ait: “Non est tibi sors neque pars, in hac fide, quia cor tuum non est rectum apud Deum.” Vides quod hunc magica vanitate condempnat apostolica auctoritate blasphemantem in Spiritu sancto et eo magis quod puram conscientiam fidei non habebat.
- Fd

5 Qui – 7 perdidit Innocentius I, *Ep.* 24 (JK 310), ed. PL 20.550A.
8 Qui – 11 dedit Innocentius I, *Ep.* 17 (JK 303), ed. PL 20.530C–531A.
 Algerus 3.32, can. a–b, ed. Kretzschmar, 338.7–11. **22 Petrus – 29 habebat** Ambrosius, *De paenitentia* 2.4.23, ed. Gryson, SC 179.xx; ed. Faller, CSEL 73.173.28–32, 35–38. *Algerus 3.30, can. a, ed. Kretzschmar, 336.16–22.

7 quam] *Fd^{bc}: quem Bc* **8 non – honorem²]** *om. FdP* **9 aliquid – ille]** *ille aliquid accepit Fd* **15 putant]** *putent Fd* **18 subiciuntur]** *subiciunt Fd* **24 sancti]** *om. Fd* **27 condempnat – 28 sancto]** *blasphemantem in spiritu sancto apostolica auctoritate condempnat Fd*

(C.1 q.1 c.20) *Symoniacus infidelis esse probatur.*

Item Gregorius in Registro.

5 Cum omnis avaritia ydolorum sit servitus, quisquis hanc et maxime in dandis ecclesiasticis honoribus vigilanter non precavet, infidelitatis perdicioni subicitur, etiamsi tenere fidem, quam negligit, videatur.

(C.1 q.1 d.p.c.22) ¶ *Ex hac auctoritate Ambrosii et Gregorii patet, quod symoniaci (sicut et alii heretici) a fide exorbitant, et ideo consequenter de illis intelligitur, quod de aliis decernitur. (§ 1) Item opponitur, quod prophetia donum Spiritus sancti est, hec autem in veteri testamento a sanctis prophetis vendi consueverat. Unde Saul ad Samuelem pro vaticinio expectando non nisi cum munere ire presumpsit. Uxor etiam Ieroboam ad hominem Dei non nisi cum munere accessit. Item Christus a Iuda venditus auriculam servi sanavit. Exemplo itaque Saulis et uxoris Ieroboam patet, quod donum Spiritus sancti emere vel vendere non est peccatum. Exemplo Christi liquet, quod Spiritus sanctus, etsi iniuste a symoniacis venalis putetur, virtutis tamen sue non obliviscitur, nec desinit effectum sue gratie etiam venditus prestare. Sed de prophetia B. Ieronimus in Michea competenter solvit, malos tantum accepisse, non bonos denunciants:*

Fr 366
Fr 367
Aa 95r

(C.1 q.1 c.23) *Mali prophete, non boni prophetiam vendebant.*

25 "Duces," inquit, "eius in muneribus iudicabant, sacerdotes eius in mercede respondebant, et prophete eius in pecunia divinabant, et super Dominum requiescebant, dicentes: Nonne Dominus est in nobis? non venient super nos mala. Idcirco propter vos Sion quasi ager arabitur et Ierusalem ut custodia pomerii erit." Nemo ambigat Ierusalem propter scelera, que in hoc capitulo leguntur fuisse subuersam. *Et paulo post: (§ 1) Poterat Petrus Symoni mago vendere quod petebat, imo poterat simulare vendentem, Spiritus enim sanctus nec vendi nec emi potest, sed oblatam pecuniam cum offerente dampnavit. (§ 2) Nec*

30
35

3 Cum – 6 videatur Gregorius I, *Registrum* 11.47 (JE 1838), ed. Norberg, CCSL 140A.945.15–18; ed. Ewald, MGH Epp. 2.320.9–11. *Algerus 3.30, can. b, ed. Kretzschmar, 336.22–25. **25 Duces – 32 subuersam** Hieronymus, *Commentarii in Michaeam* 1.3.9/12, ed. Adriaen, CCSL 76.461.156–163. *Algerus 3.40, can. a–b, ed. Kretzschmar, 344.17–345.18. **Duces – 30 erit** Mich. 3:11–12 (VL). **32 Poterat – 35 dampnavit** *Ibid.*, ed. 463–464.241–244. **35 Nec – 223: 22 consueverant** *Ibid.*, ed. 464.250–272.

moveat quemquam illud, quod in primo libro Regnorum legimus, Saulem volentem ire ad Samuelem dixisse puero suo, ad eum se ire non posse, "quia precium, non est in manu mea," et adiecit: "quarta pars sicli in manu mea est, hanc dabo viro Dei, et adnunciabit viam nostram." Non enim scriptum est, quod Samuel acceperit, aut quod illi obtulerint, quin potius pascuntur a propheta. Sed fac eum accepisse: stipes magis estimande sunt tabernaculi quam munera prophete. Siclus enim viginti obolos habet. Quarta pars ergo sicli quinque sunt oboli. Nostri igitur sacerdotes, si volunt vendere prophetiam, et columbam in cathedris suis proponere, quas Dominus flagello subvertit, quinque tantum obolorum sint mercede contenti, qui utinam non precium villarum, sed quinque obolos acciperent. (§ 3) Hoc ipsum sonat in tercio Regnorum libro, de uxore Ieroboam ad hominem Dei, pergente, que non nisi decem panes obtulit et crustulam et vas mellis. Hec magis in sumptus prophete reputanda sunt quam munera prophetie, licet potuerint hi, qui ad ariolos ire consueverant ex mala eorum consuetudine id ipsum existimasse de prophetis, et voluisse sanctis viris offerre quod divinis offerre consueverant. (§ 4) Unde in quarto libro Regum legitur: "quod Eliseus venit Damascum, et Benadad rex Sirie egrotabat, nunciaveruntque ei, dicentes: Venit vir Dei huc, ait rex ad Azahel: Tolle tecum munera, et vade in occursum viri Dei, et consule Dominum per eum, dicens, si evadere de hac infirmitate potero. ivit ergo Azahel in occursum eius, habens secum munera, et omnia bona Damasci, onera quadraginta camelorum." Sed non sunt credendi accepisse, sicut de eodem Eliseo legitur, quod Naaman mundatus a lepra obtulit ei munera, dicens: "Obsecro, ut accipias benedictionem a servo tuo. At ille respondit: Vivit Dominus, ante quem sto, quia non accipiam. Cumque vim faceret, penitus non acquievit."

Fr 368

Aa 95v

(C.1 q.1 c.24) *Idem in eodem.*

Numquam divinatio in bonam partem accipitur. Videbantur sibi quidem esse prophete, sed quia pecuniam accipiebant, prophetia eorum facta est divinatio.

3 quia – **5 nostram** I Sam. 9:7-8 (VL). **22 Unde** – **34 acquievit** Ibid, ??? **36 Numquam** – **38 divinatio** Hieronymus, *Commentarii in Michaeam* 1.3.9/12, ed. Adriaen, CCSL 76.463.236-240. *Algerus 3.43, can. a, ed. Kretzschmar, 348.2-4.

(C.1 q.1 d.p.c.24) ¶ Cum ergo secundum Ieronimum boni prophete non munera prophetie accipiebant, sed stipes tabernaculi, malis autem, qui accipiebant, prophetia, que donum Dei videbatur in divinationem, que diabolica est, convertebatur, quid aliud colligitur, nisi quod symoniacis (quod superius dictum est) nulla spiritualis gratia cooperatur? Cum enim in sacramentis "neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid sed qui incrementum dat, Deus," quis operatur in eis, si Dominus, qui incrementum dat, in eis non lucet, sed est otiosus? Item, quod dicitur de Christo, quod sicut Christus venditus restituit auriculam Malco, et fecit miracula, sic et Spiritus sanctus possit vendi, et in ipsa vendicione gratiam suam operari, non valet hec similitudo. Non enim hoc operatur Spiritus sanctus spiritualiter in perfidis mercimoniis avaritie, quod Christus gessit corporaliter certi misterii causa ad exemplum patientie. Si enim omnifaria est similitudo, cum credatur posse vendi, ut Christus, credatur etiam Spiritus sanctus posse crucifigi, quod impossibile est. Potest etiam intelligi (ut a similitudine non recedamus), quod sicut Christus venditus non venditori vel ementi, sed eis, qui nescientes aderant, dona sue gratie contulit, pro quibus etiam in cruce supplicavit, sic et Spiritus sanctus non vendenti vel ementi, sed his, qui de manibus eorum ignorantia ducti sacramenta dominica accipiunt, sue gratie effectum largiri probatur. (§ 1) Item obicitur, quod etsi malum sit ecclesiastica emere, tamen sepe sinistra principia ad felices perveniunt exitus. Ut Iacob per subplantacionem pervenit ad benedictionem, ut seges, que leprosa manu seritur, munda tamen metitur, ut ex adulterino concubitu pulcra soboles nascitur: sic et pecunia, que per symoniam acquiritur, felicem habet exitum, cum pauperibus profutura erogatur. Sed nichil horum symoniacis patrocinator. Ait enim Leo ad Maurois episcopos:

(C.1 q.1 c.25) Que malo inchoantur principio, non bono peraguntur exitu.

Principatus, quem aut seditio extorsit, aut ambitus occupavit, etiamsi moribus atque actibus non offendit, ipsius tamen vitii sui est perniciosus exemplo. Et difficile est, ut bono peragantur exitu, que malo sunt inchoata principio.

(C.1 q.1 c.26) Non superedificatur bonum opus, ubi Christus fundamentum non est.

Item Gregorius Antioceno episcopo.

34 Principatus – 38 principio Leo I, *Ep.* 12 (JK 410; J³ 916), ed. PL 54.647A. *Algerus 3.41, can. a, ed. Kretzschmar, 346.3–6.

Fr 369

Cum Paulus dicat: "Fundamentum aliud nemo potest ponere, preter id, quod positum est, quod est Christus Iesus," consequenter probatur, quia ubi Christus non est fundamentum, nullum boni operis est superedificium.

Aa 96r **(C.1 q.1 c.27)** *Non potest fieri elemosina ex pecunia symoniace acquisita.* 5

Idem Siagrio episcopo.

Non est putanda elemosina, si pauperibus dispensetur quod ex illicitis rebus acquiritur, quia qui hac intentione male accipit, ut bene dispenset, gravatur potius quam iuветur. **(§ 1)** Unde etiam certum est, quia etsi monasteria vel xenodochia vel quid aliud ex pecunia, que pro sacris ordinibus datur, construantur, non proficit mercedi. **(§ 2)**

Fr. 370 Ne ergo sub obtentu elemosine cum peccato aliquid studeamus accipere, prohibet scriptura, dicens: "Hostie impiorum abhominabiles sunt, que offeruntur ex scelere." Nimis ergo declinandum est, sub obtentu elemosine peccata symoniace hereseos perpetrare. 15

(C.1 q.1 c.28) *Pastor symoniacus nullam ovibus prebet medelam.* 20

Idem Theodorico et Theoberto Regibus Francorum.

Vulnerato namque pastore quis curandis ovibus adhibet medicinam? aut quomodo populum orationis clipeo tueatur, qui iaculis hostium se ferendum exponit? aut qualem fructum de se producturus est, cuius gravi peste radix infecta est? Maior ergo metuenda est locis illis calamitas, ubi tales intercessores ad locum regiminis adducuntur, qui Dei in se magis iracundiam provocent, quam per semetipsos placare debuerant. 25

Fr. 371

1 Cum – **4 superedificium** Gregorius I, *Registrum* 9.136 (JE 1661), ed. Norberg, CCSL 140A.685-686.5-12, ed. Ewald, MGH Epp. 2.133.11-15. *Algerus 3.41, can. b, ed. Kretzschmar, 346.12-15. **Fundamentum** – **3 Iesus** I Cor. 3:11. **8 Non** – **16 scelere** *Algerus 3.44, can. a, ed. Kretzschmar, 348.19-349.6. **Non** – **11 iuветur** Gregorius I, *Registrum* 9.219 (JE 1747), ed. Norberg, CCSL 140A.785.70-72; ed. Ewald, MGH Epp. 2.207.7-9. **11 Unde** – **13 mercedi** *Ibid.*, ed. Norberg, 785.75-76, ed. Ewald, 207.11-13. **14 Ne** – **16 scelere** *Ibid.*, ed. Norberg, 785.80-786.83, ed. Ewald, 207.15-18.21.27. **15 Hostie** – **16 scelere** Prov. 21:27. **16 Nimis** – **18 perpetrare** *Ibid.*, ed. Norberg, 786.92-94, ed. Ewald, 24-26. Atto ??? 42.76c. **22 Vulnerato** – **29 debuerant** Gregorius I, *Registrum epistularum* 9.216 (JE 1744), ed. Norberg, CCSL 140A.778.36-43; ed. Ewald, MGH Epp. 2.202.7-13. *Algerus 3.45, ed. Kretzschmar, 349.24-350.2.

(C.1 q.1 d.p.c.28) ¶ *Cum ergo secundum Leonem symonia non bono peragatur exitu, secundum Gregorium nullum boni operis sequatur edificium, nec est putanda elemosina, que ex precio symonie erogatur pauperibus, vulnerato pastore medicina non adhibetur curandis ovibus, de infecta radice fructus non producitur, maior etiam calamitas in futuro metuitur, de tam sinistro principio quis felix exitus speratur? Hinc Augustinus ait:*

(C.1 q.1 c.29) *Symoniacorum sacramenta effectu gratie carent.* Fr. 371

Sicut eunuchus fuit, qui Ioseph comparavit, ita qui gratiam mercatur, vivum semen non habet siccis genitalibus. Sic quoque ignis sacrificii, qui per septuaginta annos Babilonice captivitatis sub aqua vixerat, extinctus est, Antiocho Iasoni vendente sacerdotium, quod significavit ignem Spiritus sancti non lucere in symoniacis sacramentis.

(C.1 q.1 d.p.c.29) ¶ *Quid in his similitudinibus B. Augustinus notare voluit, nisi quia sacramenta symoniacorum (sicut et ceterorum hereticorum) licet sint vera quantum ad formam, inania tamen et falsa sunt quantum ad effectum, cum non possint in cordibus hominum gignere vel accendere celestem gratiam? (§ 1) Sed obicitur illud Augustini contra hereticos:*

(C.1 q.1 c.30) *Sive bonus, sive malus sit minister, per utrumque Deus effectum gratie confert.*

Si fuerit iustus minister, conputo eum cum Paulo, qui gloriam suam non querit, dicens: "Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit." Qui vero superbus fuerit minister cum zabulo computatur, sed non contaminatur donum Christi, quia per illum purus fluvius transit, et venit ad fertilem terram. Scio, quia lapis ex aqua fructum ferre non potest, et per lapideos canales transit aqua ad areolas, in canali lapideo nichil generat; sed ortus plurimum fructum affert. Spiritualis enim virtus sacramenti ut lux pura ab illuminandis excipitur; sed per inmundos transiens non coinquinatur.

(C.1 q.1 c.31) *De eodem.*

11 Sicut – **16 sacramentis** *Caput incertum.* *Algerus 3.42, can. a, ed. Kretzschmar 347.7–11. **26 Si** – **36 coinquinatur** Augustinus, *In Iohannis evangelium tractatus* 5.15, ed. Willems, CCSL 36.49-50.20, 24-36. *Algerus 1.53, can. a, ed. Kretzschmar 230.17–26. **27 Ego** – **28 dedit** I. Cor. 3:6.

Item ad Vincentium Donatistam.

Fr. 372 Ex catholica ecclesia sunt omnia sacramenta dominica, que sic habetis et datis, sicut habebantur et dabantur prius, quam inde exiretis.

(C.1 q.1 c.32) *De eodem.* 5

Item ad Donatistas.

Sic autem Deus adest sacramentis et verbis suis, per quoslibet administrentur, quorum sacramenta et verba recta sunt, sicut mali homines, quibus nichil prosunt, ubi- que perversi sunt id est intus et foris. 10

(C.1 q.1 c.33) *Item.*

Nec foris ergo, nec intus quisquam, qui ex parte diaboli est, potest in se, vel in quoquam maculare sacramentum, quod Christi est.

(C.1 q.1 c.34) *Sacramenta, que non mutantur, catholicis et hereticis communia probantur.* 15

Idem ad Emeritum.

Sacramenta, que non mutastis, sicut habetis approban- tur a nobis, ne forte, cum vestram pravitatem corrigere volumus, illis ministeriis, que in vestra pravitate deprava- ta non sunt, sacrilegam faciamus iniuriam. Neque Saul depravaverat unctionem, quam acceperat, cui unctioni David pius exhibuit sepius tantum honorem. 20

(C.1 q.1 c.35) *De eodem.*

Idem ad Donatistas. 25

Sicut ficti veraciter non fecte recipiunt, nec eorum bap- tisma reprobatur, sic et illa, que scismatici et heretici, non

2 Ex – 4 exiretis Augustinus, *Ep.* 93.46, ed. Daur, CCSL 31A.200.996-8; ed. Goldbacher, CSEL 34.2.488.16-19. *Algerus 3.16 can. c, ed. Kretzschmar 326.5-7. **7 Sic – 10 foris** Augustinus, *De baptismo* 5.20.27, ed. Petschenig, CSEL 51.285.6-9. *Algerus 3.16 can. d, ed. Kretzschmar 326.8-10. **12 Nec – 14 est** Augustinus, *De baptismo* 4.12.18, ed. Petschenig, CSEL 51.244.13-15. *Algerus 3.16 can. e, ed. Kretzschmar 326.11-12. **18 Sacramenta – 23 honorem** Augustinus, *Ep.* 87.9, ed. Daur, CCSL 31A.137.194-138.200; ed. Goldbacher, CSEL 34.2.405.18-24. *Algerus 3.16 can. a, ed. Kretzschmar 325.20-24. **26 Sicut – 228: 2 approbamus** *Algerus 3.16 can. b, ed. Kretzschmar 326.1-4. **Sicut – 27 reprobatur** Augustinus, *De baptismo* 1.12.18, ed. Petschenig, CSEL 51.162.25-27. **27 sic – 228: 2 approbamus** *Ibid.* 1.13.21, ed. 165.26-166.1.

aliter habent, nec aliter agunt quam vera ecclesia, dum ad nos veniunt, non emendamus, sed potius approbamus.

(C.1 q.1 c.36) *Non fugiantur sacramenta, a quocumque ministrentur.*

5 *Idem contra Petilianum.*

Neque in homine bono aliquis Dei sacramenta fugiat neque in homine malo.

10 **(C.1 q.1 d.p.c.39)** ¶ *Si ergo sacramenta in modum lucis ab inmundis coinquinari non possunt, si in morem puri fluvii per lapideos canales ad fertiles areolas perveniunt, patet quod symoniaci sacramentum unctionis sibi quidem inutiliter et perniciose habent, aliis autem utiliter et salubriter eandem unctionem administrant. Sicut ergo sunt vera sacramenta hereticorum quantum ad formam, ita sunt vera et non inania quantum ad effectum.*

Fr. 374

15 *Sed notandum est, quod sacramentorum alia sunt dignitatis, alia necessitatis. Quia enim necessitas non habet legem, sed ipsa sibi facit legem, illa sacramenta, que saluti sunt necessaria, quia iterari non possunt, cum sint vera, auferri vel amitti non debent, sed cum penitentia rata esse permittuntur. Illa vero sacramenta, que sunt dignitatis, nisi digne fuerint administrata ita ut digni digne a dignis provehantur, dignitates esse designant, non ut minuatur veritas sacramenti, sed ut cesset officium administrandi, vel loco, vel tempore, vel promotione.*

Aa 97r

25 *Loco, ut ait Leo:*

(C.1 q.1 c.40) *De his qui a pseudoepiscopis ordinantur.*

Si qui a pseudoepiscopis ordinati fuerint, potest rata haberi talis ordinatio, ita ut in ipsis ecclesiis perseverent. Aliter vana habenda est ordinatio talis.

30 **(C.1 q.1 d.p.c.40)** ¶ *Ecce aliquis a pseudoepiscopis ordinatus, si locum sue ordinationis mutaverit, vana est et sine amministrazione erit talis ordinatio. Tempore, ut ait Innocentius de ordinatis a Bonoso:*

35 **(C.1 q.1 c.41)** *Que pro necessitate conceduntur, eadem cessante cessabunt.*

6 Neque – 7 malo Augustinus, *Contra litteras Petiliani* 3.9.10, ed. Petschenig, CSEL 52.171.29-30. *Coll. Trip.* 3.20.25k. **27 Si – 29 talis** Leo I, *Ep.* 167 (JK 544; J³ 1098), ed. PL 54.1203A-B. *Algerus 3.56 can. a, ed. Kretzschmar 357.3-5.

Quod pro necessitate temporis statutum est, cessante necessitate debet cessare pariter quod urgebat, quia alius est ordo legitimus, alia usurpatio.

(C.1 q.1 d.p.c.41) ¶ *Ergo aliquis alio tempore ab eo, qui Bonoso sit similis, ordinatus, cessabit ab amministrazione, que pro necessitate illius temporis fuit permessa. Item promotione, ut ait Leo:* 5

(C.1 q.1 c.42) *Qui ab hereticis redeunt, sine spe promotionis in suis ordinibus recipi possunt.*

Fr. 375 Si quis heretice communionis contagione se macularit, hoc in magno beneficio habet, si adempta omni spe promotionis in quo invenitur ordine permaneat. 10

(C.1 q.1 d.p.c.42) ¶ *Ecce si clericus vel ordinatione, vel quolibet sacramento hereticis communicat, cessans a promotione vix in suo ordine perseverat. Non est enim de hoc sacramento ut de ceteris; cetera enim vel ad culpas abluendas dantur, ut baptismus et penitentia, vel pro culpis non in eternum, sed ad horam negantur, ut eucharistia, que in articulo mortis penitenti etiam de nefariis peccatis conceditur: hoc solum non solum pro culpa, sed etiam pro infamia interdicitur, etiam pro inminuta mundicie sue, vel extrinsece, vel intrinsece perfectionis prerogativa, ut bigamis, vel vidue maritis, vel illiteratis, vel corporis qualibet parte vitiatis denegatur, quibus tamen baptismus vel eucharistia non negatur. Potest etiam talis cuncta sacramenta administrare, qui istud solum non valet conferre. Unde Leo ait:* 15
20
25

(C.1 q.1 c.43) *De episcopis, qui consecrant, qualem consecrare non licet.*

Aa 97v Si qui episcopi talem consecraverint sacerdotem, qualem esse non liceat, etiamsi aliquo modo dampnum proprii honoris evaserint, ordinationis tamen ius ulterius non habebunt, nec illi umquam sacramento intererunt, quod inmerito prestiterunt. 30

(C.1 q.1 d.p.c.43) ¶ *Ecce cum honoris periculum evadant, ut cetera sacramenta sacerdotaliter administrare permittantur,*

1 Quod – 3 usurpatio Innocentius I, *Ep.* 17 (JK 303), ed. PL 20.532A. *Algerus 3.56 can. b, ed. Kretzschmar 357.7-9. **10 Si – 12 permaneat** Leo I, *Ep.* 18 (JK 416; J³ 924), ed. PL 54.707B-708A. *Algerus 3.56 can. c, ed. Kretzschmar 357.11-13. **24 Potest – 25 conferre** *Algerus 3.57 dict. a, ed. Kretzschmar 358.4-5. **28 Si – 32 prestiterunt** Leo I, *Ep.* 12 (JK 410; J³ 916), ed. PL 54.654A-B. *Algerus 3.57 can. a, ed. Kretzschmar 358.5-8. **33 Ecce – 230: 2 remonentur** *Algerus 3.57 dict. b, ed. Kretzschmar 358.8-11.

ab hoc solo non modo pro heresi vel qualibet maiori culpa, sed etiam pro negligentia removentur. In quibus omnibus sollicitè notandum est, quod sacramentum sacerdotalis promotionis pre ceteris omnibus magis accurate et digne dandum vel accipiendum est, quia nisi ita collatum fuerit, eo desinet esse ratum, quo non fuerit rite perfectum. Cetera enim sacramenta unicuique propter se dantur, et unicuique talia fiunt quali corde vel conscientia accipiuntur. Istud solum non propter se solum, sed propter alias datur, et ideo necesse est, ut vero corde mundaque conscientia, quantum ad se, sumatur, quantum ad alios vero non solum sine omni culpa, sed etiam sine omni infamia, propter fratrum scandalum, ad quorum utilitatem, non solum ut presint, sed etiam ut prosint, sacerdotium datur. Unde Ieronimus in Michea:

15 **(C.1 q.1 c.44)** *Symoniaci rei sunt infidelitatis eorum, qui scandalizantur.*

Hii, quoscumque de assecclis suis ordinantes, et vitam eorum in scandalum populi exponentes, rei sunt infidelitatis eorum, qui scandalizantur.

Fr. 376

20 **(C.1 q.1 d.p.c.44)** ¶ *Revera enim qui ad hoc eliguntur, ut ceteris presint, sicut preordinantur dignitate, sic preminere debent sanctitate. Alioquin cur ceteris preferuntur, qui nulla meritorum gratia a ceteris assumuntur? Unde Simachus Laurentio Mediolanensi episcopo:*

25 **(C.1 q.1 c.45)** *Sicut honore, ita et scientia quisque precellere debet.*

Vilissimus computandus est, nisi precellat scientia et sanctitate, qui est honore prestancior.

30 **(C.1 q.1 d.p.c.45)** ¶ *Patet ergo illud Augustini (sacramenta videlicet Christi per hereticos ministrata suo non carere effectu) non de omnibus intelligi generaliter, sed de sacramento baptismatis. Unde idem Augustinus ait:*

2 In – 14 Michea *Algerus 3.58 dict. a, ed. Kretzschmar 358.14–23. **17 Hii – 19 scandalizantur** Hieronymus, *Commentarii in Michaeam* 1.3.9/12, ed. Adriaen, CCSL 76.463.222–225. Algerus 3.58 can. a, ed. Kretzschmar 358.23–25. **20 Revera – 23 assumuntur** *Algerus 3.58 dict. b, ed. Kretzschmar 358.25–359.1. **27 Vilissimus – 28 prestancior** Magnus Felix Ennodius, *Dictio data Stefano v.s. vicario dicenda Maximo episcopo* (op. 214, dictio 3), ed. Vogel, MGH Auct. ant. 7.171.28, ed. Hartel, CSEL 6.435.6 (dictio 3). Cf. Thiel, p. 102–103. Ps.-Symmachus (JK †760), ed. Hinschius 685. Algerus 3.58 can. b, ed. Kretzschmar 359.1–2 (Simachus Laurentio Mediolanensi episcopo).

(C.1 q.1 c.46) *Baptismus sive per bonum, sive per malum ministretur, reiterari non debet.*

Dedit baptismum Iudas, et non est baptizatum post Iudam, dedit Iohannes, et baptizatum est post Iohannem, quia qui datus est a Iuda, baptismus Christi est, qui a Iohanne, Iohannis erat. Non Iudam Iohanni, sed baptisma Christi, etiam per Iude manus datum, Iohannis baptismo recte preponimus. *Item: (§ 1)* Quos Iudas, baptizavit et Christus, sic ergo quos baptizat ebrius, homicida, adulter, Christus baptizat. *Item. (§ 2)* Sacramentum ecclesie tam magnum est, ut nec homicida ministrante polluatur.

(C.1 q.1 c.47) *De eodem.*

Item contra Donatistas.

Aa 98r Sicut urgeri videor, cum mihi dicitur: ergo hereticus dimittit peccatum? sic et ego urgeo, cum dico: ergo cum iuste baptizat, avarus, religionis simulator dimittit peccata? Si per vim sacramenti, sicut ille et ille; si per meritum suum, nec ille nec ille. Illud enim sacramentum et in malis hominibus Christi esse cognoscitur, in corpore autem unice columbe, immaculate nec ille, nec ille invenitur.

Fr. 377 **(C.1 q.1 d.p.c.47)** ¶ *Ut si cuius manus esset arida, verum quidem esse membrum, quamvis sine sanguine inefficax esset, et mortuum sic et fides cum sit vera, tamen sine operibus mortua est. Ex his itaque verbis apparet, baptisma, quod ab hereticis tribuitur, virtute sua remissionem conferre peccatorum. Sed idem Augustinus econtra testatur in libro de baptismo dicens:*

(C.1 q.1 c.48) *Baptisma Christi, etsi nulla perversitate violetur, apud hereticos tamen caret effectu.*

Etiam corde tardiores intelligunt, baptismum Christi nulla perversitate dantis vel accipientis posse violari. Sed quia aliud est sacramentum ab effectu sacramenti, cum eos, qui in ipsa unitate ecclesie perditae vivunt, constet

3 Dedit – 11 polluatur *Algerus 1.53 can. d, ed. Kretzschmar 230.26-231.5. **Dedit – 8 preponimus** Augustinus, *In Iohannis Evangelium tractatus* 5.18, ed. Willems, CCSL 36.51.13-19. ? **8 Quos – 10 baptizat** *Ibid.*, ed. 51.29–52.31. **10 Sacramentum – 11 polluatur** *Ibid.* 5.19, 52.23–24. **14 Sicut – 20 invenitur** Augustinus, *De baptismo* 4.4.5, ed. Petschenig, CSEL 51.226.18-26. *Algerus 3.4 can. d, ed. Kretzschmar 318.14–19. **21 Ut – 24 est** Algerus 3.6 dict. a, ed. Kretzschmar 319.16–18. **29 Etiam – 232: 5 baptismi** Augustinus, *De baptismo* 6.1.1, ed. Petschenig, CSEL 51.297.16–18, 24–298.1, 5–17. *Algerus 3.4 can. c, ed. Kretzschmar 318.4–9.

remissionem peccatorum nec dare, nec habere posse, quia non malignis, sed bonis filiis dictum est: “Si cui dimiseritis peccata, dimittentur, cui tenueritis, tenebuntur,” patet ergo hereticos dare tantum vel accipere sacramentum baptismi.

(C.1 q.1 c.49) *Item in verbis Domini de blasphemia Spiritus.*

Corporalia sacramenta, que portant et celebrant etiam segregati ab unitate corporis Christi, formam habere pietatis possunt. Virtus vero invisibilis et spiritualis ita in eis esse non potest, quemadmodum sensus non sequitur membrum, quando amputatur a corpore.

(C.1 q.1 c.50) *De eodem.*

Item Ambrosius in libro de initiandis rudibus.

Non sanat baptismus perfidorum, non mundat, sed polluit, quia in diluvio aquarum ad Deum non approximabunt, quia, ut per Apostolum dicitur, “quicquid ex fide non est, peccatum est,” et ipsis, qui faciunt, et quibus faciunt non solum non prodest, sed ad iudicium est.

(C.1 q.1 c.51) *Per manus inpositionem confirmantur qui ab hereticis baptisma accipiunt.* Fr. 378

Item Leo papa ad Nicetem episcopum.

Hi, qui ab hereticis baptismum acceperunt, formam tantum baptismi sine sanctificationis virtute sumpserunt.

(C.1 q.1 d.p.c.51) ¶ *Sed notandum est, quod heretici, ut Arriani et Sabelliani, quorum alii inequalitatem, alii indiscretionem personarum confitebantur, baptisma non in forma ecclesie, sed sue perversitatis ministrabant. (§ 1) De his specialiter Ambrosius locutus est, dicens: “Non sanat baptismus perfidorum, etc.”***(C.1 q.1 d.p.c.53)** *Alii formam ecclesie in baptizando servant. Sed dum ab eis baptizantur, qui in heresi vel scismate eis communicant, sacramentum quidem baptismi ab eis* Fr. 379

2 Si – 3 tenebuntur Ioh. 20:23. **8 Corporalia – 12 corpore** Augustinus *Sermo* 71.(19.)32, ed. Verbraken, *Révue Bénédictine* 75 (1965), 101.730-734. *Algerus 3.20 can. a, ed. Kretzschmar 328.22-329.4. **15 Non – 19 est** *Algerus 3.17 can., ed. Kretzschmar 327.12-16. **Non – 16 polluit** Ambrosius, *De mysteriis* 4.23, ed. Faller, CSEL73.98.37-38. **16 quia – approximabunt** Algerus, *De sacramento* 3.1, ed. PL 180.831C. **17 quia – 19 est** Algerus, *De sacramento* 3.13, ed. PL 180.848D. **quicquid – 18 est**² Rom. 14:23. **23 Hi – 24 sumpserunt** Leo I, *Ep.* 159 (JK 536; J³ 1086), ed. PL 54.1138B-1139A.*Algerus 3.18 can. b, ed. Kretzschmar 327.22-328.2. *De fonte Gratiani, v. Kretzschmar, 149, adn. 49.*

- Fd 21ra *accipiunt, virtutem vero non consecuntur, quam sine fide nullus*
 Aa 98v *consequi potest. Unde de Domino dicitur, quod in patria sua*
non poterat facere signum "propter incredulitatem eorum".
- Item Augustinus in omelia lxxx:*
- (C.1 q.1 c.54)** *Dum verbum accedit ad elementum, fit sa-* 5
cramentum.
- Detrahe verbum, quid est aqua nisi aqua? accedit ver-
 bum ad elementum, et fit sacramentum. **(§ 1)** Unde ista
 tanta virtus aque, ut corpus tangat et cor abluat, nisi fa-
 ciente verbo? non quia dicitur, sed quia creditur. Nam et 10
 in ipso verbo aliud est sonus transiens, aliud virtus ma-
 nens.
- (C.1 q.1 d.p.c.54)** *De his etiam, qui in heresi vel scismate*
baptizantur, scribit Augustinus, ad Petrum Diaconum, dicens:
- (C.1 q.1 c.55)** *Extra ecclesiam baptizati si ad ecclesiam* 15
non redierint perniciem sibi accumulunt.
- Firmissime tene et nullatenus dubites, extra ecclesiam
 baptizatis, si ad ecclesiam non redierint, baptismo cumu-
 lari perniciem. Tantum enim valet ecclesiastice societatis
 communio ad salutem, ut baptismo non salvetur cui ibi 20
 non datur, ubi oportet ut detur.
- (C.1 q.1 c.57)** *Baptisma semel traditum non est reiteran-*
dum.
- Item Leo ad Nicetem episcopum.*
- Hanc regulam servandam in omnibus ecclesiis predica- 25
 mus, ut lavacrum semel initum nulla iteratione violetur,
 dicente Apostolo: "Unus Deus, una fides, unum baptisma,"
 cuius ablutio nulla reiteratione violanda est, sed, sola
 sanctificatio Spiritus invocanda, ut quod ab hereticis
 nemo accipit a catholicis sacerdotibus consequatur. 30

2 quod – 3 eorum Algerus 3.7 dict., ed. Kretzschmar 320.19. **3 propter – eorum** Matt. 13:58. **7 Detrahe – 11 manens** Augustinus, *In Iohannis evangelium tractatus* 80.3, ed. Willems, CCSL 36.529.4-12. *Algerus 3.7 can., ed. Kretzschmar 320.20-25. **17 Firmissime – 21 detur** Fulgentius Ruspensis, *De fide ad Petrum* 79, ed. xxx, CCSL 91A.756-757.1343-1352. *Algerus 3.16 can. f, ed. Kretzschmar 327.1-15. **25 Hanc – 30 consequatur** Leo I, *Ep.*159 (JK 536; J³ 1086), ed. PL 54.1139A. *Algerus 3.18 can. b, ed. Kretzschmar, 328.2-7. *De fonte Gratiani, v. Kretzschmar, 149, adn. 49.* **27 Unus – baptisma** Eph. 4:5.

1 consecuntur] sequuntur *Fd*

(C.1 q.1 d.p.c.57) ¶ *Nemo in heresi vel scismate constitutus intelligendus est. Ceterum, si cum fidei integritate et animi puritate de manu hereticorum aliquis in forma ecclesie baptismum acceperit, tunc inpletur illud Augustini: "Per lapideum canalem aqua transit ad areolas." Et iterum: "Spiritualis virtus sacramenti, etc."*

(C.1 q.1 c.58) *Etiam per malos boni colliguntur.*

Item de blasphemia Spiritus sancti.

Spiritus sanctus in sancta ecclesia etiam isto tempore, quo velud granum attrituratur cum palea, sic operatur, ut nullius veram confessionem aspernetur, nullius simulatione fallatur, atque ita reprobos fugiat, ut etiam per illorum ministerium probos colligat.

(C 1 q.1 d.p.c.58) ¶ *Ecce quando ab hereticis baptismum cum sua virtute accipitur, cuius tam necessaria administratio est, ut nec etiam a paganis datum possit reiterari. Unde in ecclesiastica ystoria legitur, quod Alexander episcopus Alexandriae, cum Petri Martiris solempnia celebraret, post expleta missarum sacramenta vidit super oram maris puerorum ludum, imitantium, ut solet fieri, episcopum, et gerentium ea, que in ecclesia geri mos est. Mox eos ad se perducere iubet, et quid egissent percunctatur. Illi rei ordinem pandunt, baptizatos a se esse quosdam cathecuminos confitentur per Athanasium puerum, qui illis fuerat episcopus simulatus. Ubi ex responsis eorum vidit secundum religionis nostre ritum cuncta constare, statuit illis, quibus integris interrogationibus et responsionibus aqua fuerat infusa, iterari baptismum non debere, sed adimpleri ea, que sacerdotibus est mos.*

Aa 99r

Hinc etiam Ysidorus ait:

(C.1 q.1 c.59) *De his, qui per ignorantiam ordinantur antequam baptizentur.*

9 Spiritus – **13 colligat** Augustinus, *Sermo* 71.(23.)37, ed. Verbraken, *Revue Benedictine* 75 (1965), 107-108.871-874. **17 Alexander** – **28 mos** Eusebius Caesarensis, interprete Rufino Aquileiensi, *Historiae ecclesiasticae* 10.14, ed. PL 21.487A-B. *Algerus 1.51 can. a, ed. Kretzschmar 227.11-19.

9 sanctus] *om. Fd* **10 velud]** *velut Fd* **attrituratur]** *attrituratur Fd*
21 egissent] *baptizari Fd*

Si quis per ignorantiam ordinatur antequam baptizetur, debent ab eo baptizati iterum rebaptizari, et ipse ulterius non ordinetur. Sed Romanus pontifex non hominem iudicat, qui baptizat, sed Spiritum Dei subministrare gratiam credit baptismi, licet paganus sit, qui baptizat.

5

Fr. 381 **(C.1 q.1 d.p.c.60)** *Quod autem cetera sacramenta ab hereticis ministrari non possint, testatur Ieronimus in Aggeo Propheta:*

(C.1 q.1 c.61) *Non placent Deo que ab hereticis offeruntur.*

Sic populus iste hereticorum omnium est in conspectu meo, dicit Dominus, omne, quod fecerint, quod mihi obtulerint, vel vota, vel pro salute, vel pacifica, vel pro peccato, vel holocaustis sive elemosinas sive ieiunia vel corporis castitatem contaminata erunt in conspectu meo.

10

Fd 21rb Quamvis enim sancta videantur specie sui que offeruntur, tamen, quia tractata sunt ab illo, qui pollutus est in anima, polluuntur omnia.

15

(C.1 q.1 c.62) *De eodem.*

Item in Amos Propheta.

Odit Deus sacrificia hereticorum et a se proicit, et quotiens in nomine eius congregati fuerint, detestatur fetorem eorum et claudit nares suas.

20

(C.1 q.1 c.63) *Item in Osea.*

Illi offerunt panem sacrilegum, et dant elemosinas, et sectari videntur humilitatem. Que ego, si vere fiant, holocausta interpretor. Cum autem scientiam Dei dereliquerint, frustra truncato capite fidei cetera membra habere se iactant.

25

(C.1 q.1 c.68) *Extra ecclesiam non sunt vera sacrificia.*

1 Si – 5 baptizat *Poenitentiale Theodori* U I 9.12, ed. Schmitz, *Bussbücher* 1.533, *capitulum summatim redditum et in codice latino Monacensi 6241, fo. 33v* ("Decreta Isidori episcopi ad Damascum episcopum"), ed. Hoffmann et Pokorny, *Das Dekret des Bischofs Burchard von Worms, 100-101*. *Algerus 1.51 can. b, ed. Kretzschmar 227.23-228.1. *Panormia 1.91. **10 Sic – 17 omnia** Hieronymus, *Commentarii in Aggaeum* 2.11/15, ed. Adriaen, CCSL 76A.738.451-459. *Algerus 3.19 can. a, ed. Kretzschmar, 328.10-15. **20 Odit – 22 suas** Hieronymus, *Commentarii in Amos* 2.5.21-22, ed. Adriaen, CCSL 76.294.758-760. *Algerus 3.19 can. b, ed. Kretzschmar 328.16-18. **24 Illi – 28 iactant** Hieronymus, *Commentarii in Osee* 2.6.6-7, ed. Adriaen, CCSL 76.67.160-164. *Algerus 3.22 can., ed. Kretzschmar 329.23-330.3.

Item Leo ad Anatholium Constantinopolitanum episcopum.

In ecclesia Dei, que corpus Christi est, aliter nec rata sunt sacerdotia, nec vera sacrificia, nisi in proprietate sue nature verus nos pontifex reconciliet.

5 (C.1 q.1 c.70) *Sacramenta extra ecclesiam ministrari possunt, salutem vero conferre non possunt.*

Item B. Martir Ciprianus in epistola contra hereticos.

10 Si quis, inquit, de ecclesia heretica presumptione exierit, a semetipso dampnatus est. Cum huiusmodi secundum Apostolum, nec cibum quidem sumere debemus. Declaratur hoc in libro Regnorum, ubi, cum homo Dei ad Ieroboam missus esset, qui peccata sua exprobraret atque ultionem futuram prediceret, panem apud illum edere et aquam bibere prohibitus est. Quod cum non custodisset, divina sententia inde rediens, morsu leonis in itinere interiit. (§ 1) An debet quisquam dicere, sacramentum salutare, et gratiam celestem communem cum hereticis esse posse, cum quibus nec terrestres cibus, nec secularis potus debet esse communis? Constat autem oleum, unde baptizati tinguntur, sanctificari, et eucharistiam fieri apud illos omnino non posse, ubi spes nulla est et fides falsa, ubi omnia per mendacium geruntur. Nam hereticus more symiarum, que cum homines non sint, formam humanam imitantur, vultum ecclesie catholice et auctoritatem sibi et veritatem vendicant, cum ipse in ecclesia non sit. Benedictus cum a Deo sit maledictus, vitam pollicetur cum sit mortuus, Deum invocat blasphemus, sacerdotium amministrat profanus, ponit altare sacrilegus. Ad hec omnia accedit et illud malum, ut antistes diaboli audeat eucharistiam facere, cum nec sanctificari oblatio illic possit, ubi Spiritus sanctus non sit, nec cuiquam Dominus per eius preces et orationes prosit, qui Deum ipse violavit. Si enim qui ecclesiam violant ethnici, et publicani habentur, multo magis rebelles et hostes, falsa altaria, et illicita sacerdotia, et sacrificia sacrilega et omnia adulteria fingentes, inter ethnicos et publicanos necesse est ut computentur, quos omnes constat a karitate atque unitate ecclesie catholice recessisse. Ergo omnia, quecumque faciunt heretici, car-

Aa 99v

Fr. 383

2 In – 4 reconciliet Leo I, *Ep.* 80 (JK 460; J³ 985), ed. Schwartz, *Acta conc. oec.* 2.4.39.25-27, n. 37. **Algerus 3.20 can. b**, ed. Kretzschmar 329.8-10. **8 Si – 237: 21 contaminati** Algerus 3.29 can. c, ed. Kretzschmar, 334.17-336.1. **Si – 10 debemus** Cyprianus, *Ep.* 69.4, ed. CSEL 3.2.753.7-???

nalia sunt, inania et falsa, ita ut nichil eorum, que illi gesserint, a nobis probari debeat. Non statim suscipienda sunt et assumenda que iactantur in Christi nomine, sed que geruntur in Christi veritate. Quomodo enim perficere que agunt aut inpetrare aliquid illicitis conatibus a Deo possunt, qui contra Deum quod eis non licet moliuntur? 5

(§ 2) Quare, qui hereticis et scismaticis patrocinantur, censura divina in eorum probantur facinore et penis non solum duces et auctores, sed etiam participes destinari, nisi se a communione malorum separaverint, precipiente Domino per Moysen: "Separamini a tabernaculis hominum istorum durissimorum, et nolite tangere de omnibus, que sunt in eis, ne simul pereatis in peccatis eorum." Et quod comminatus Dominus per Moysen fuerat inplevit, ut, quisquis se a Chore, et Dathan, et Abiron non separasset, penas statim pro inopia communione solveret. Sicut etiam per Osee prophetam Spiritus sanctus testatur dicens: "Sacrificia eorum tamquam panis luctus; omnes, qui manducant ea, contaminabuntur;" docens scilicet et ostendens omnes omnino cum auctoribus supplicio coniungi, qui fuerint peccato eorum contaminati. 10 15 20

(C.1 q.1 c.71) *Vera sacrificia non nisi in fide ecclesie celebrantur.*

Item Augustinus.

Extra catholicam ecclesiam non est locus veri sacrificii. 25

(C.1 q.1 c.72) *Item Gregorius in III libro Dialogorum ait de Erminigildo Rege Leovigildi filio:*

De manu hereticorum communio non est recipienda.

Fd 21va Superveniente pascalis festivitatis die intempeste noctis silentio ad eum pater perfidus Arrianum episcopum misit, ut ex eius manu consecrationis sacrilege communionem perciperet, atque per hoc ad patris gratiam redire mereretur. Sed vir Deo deditus Arriano episcopo venienti exprobravit ut debuit, eiusque a se perfidiam dignis increpationibus repulit. 30 35

Fr. 384 **(C.1 q.1 c.73)** *Sacerdotes hereticorum Christi honoribus non habentur digni.*

Item Innocentius capitulo VII

25 Extra – sacrificii Algerus 1.56 can. b, ed. Kretzschmar, 232.20-21.

29 Superveniente – 35 repulit Gregorius I, *Dialogi* 3.31.3, ed. Vogüé, SC 265.386.20-26. Algerus 3.21 can., ed. Kretzschmar, 329.16-20.

Arrianos preterea ceterasque huiusmodi pestes, quia eorum laicos conversos ad Dominum sub imagine penitentiae ac Spiritus sanctificatione per manus inpositionem suscipimus non videntur clerici eorum cum sacerdotii aut
 5 cuiuspiam ministerii suscipiendi esse dignitate. Quoniam quibus solum baptisma ratum esse permittimus (quod utique in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti percipitur), nec Spiritum sanctum eos habere ex illo baptismo illisque ministeriis arbitramur, quoniam, cum a catholica
 10 fide auctores eorum discederent, perfectionem Spiritus, quam acceperant, amiserunt, nec dare eius plenitudinem possunt, que maxime in ordinationibus operatur, qui per impietatis sue perfidiam fidem domini perdiderunt. Propter quod fieri non potest, ut eorum profanos sacerdotes
 15 dignos Christi honoribus arbitremur, quorum laicos imperfectos, ut dixi, ad sancti Spiritus percipiendam gratiam cum penitentiae imagine recipimus. *Item: (§ 1) Legitur “Qui tetigerit inmundum inmundus erit,” quomodo ergo ei tribuetur qui inmunditiam et spurcitas consuevit accipere? Et infra: (§ 2) Qui particeps factus est dampnati, quomodo honorem debeat accipere, invenire non possumus.*

(C.1 q.1 d.p.c.74) ¶ *Cum ergo Innocentius solum baptisma hereticis ratum esse permittat; cum Gregorius sacrilegam vocet consecrationem Arrianorum; cum Ciprianus quecumque ab hereticis fiunt carnalia, inania, et falsa iudicet; cum Ieronimus omnia, que ab eis offeruntur, contaminata in conspectu Domini asserat; cum Leo extra ecclesiam nec rata esse sacerdotia, nec vera sacrificia testetur: patet, quod sacramenta ecclesiastica preter baptisma (ut supra dictum est) ac hereticis ministrari non possunt. Item obicitur illud Ieronimi ad Luciferianum:*

(C.1 q.1 c.75) *Qui in baptismo sanctus est, ad altare peccator non erit.*

Sicut Christus est qui baptizat, ita ipse est qui sanctificat. Unde oro te, ut aut sacrificandi licentiam ei tribuas, cuius baptisma probas, aut reprobas eius baptisma, quem non putes esse sacerdotem. Neque enim fieri potest, ut qui in baptismo sanctus est sit ad altare peccator.

Fr. 385

1 Arrianos – 21 possumus Algerus 3.23 can. a – can. c, ed. Kretzschmar, 330.7-331.4. **Arrianos – 17 recipimus** Innocentius I, *Ep.24* (JK 310), ed. PL 20.549A-551A. **17 Legitur – 21 possumus** Innocentius I, *Ep.17* (JK 303), ed. PL 20.530C-531A. **34 Sicut – 38 peccator** Algerus 3.23 can. c-d, ed. Kretzschmar, 331.7-11. **35 oro – 38 peccator** Hieronymus, *Altercatio Luciferiani et Orthodoxi* 6, ed. PL 23.160C-D.

- (C.1 q.1 d.p.c.75) ¶ *Sed hoc de peccatore tantum catholico, non heretico intelligendum est. Qui quicquid cum fide pro officio suo facit licet indignus, tamen divina gratia cooperante ratum esse creditur. Alioquin si de hereticis dictum intelligitur, ipse sibi contrarius esset, cum dicat in Osee: "Sacrificia eorum etc". Et alibi in persona Domini:* 5
- (C.1 q.1 c.76) *Benedictionibus hereticorum Deus maledicit.*
 "Maledicam benedictionibus vestris": hoc est, quicquid a vobis benedicetur per me erit maledictum.
- (C.1 q.1 d.p.c.76) ¶ *Hoc igitur intelligendum est de heretico, illud autem ad Luciferianum de peccatore ecclesiastico. De quo Augustinus ait in libro de corpore Domini.* 10
- (C.1 q.1 c.77) *Boni et mali sacerdotes eque corpus Christi conficiunt.*
 Intra ecclesiam catholicam in ministerio corporis et sanguinis Domini nichil a bono maius, nichil a malo minus perficitur sacerdote, quia non in merito consecrantis, sed in verbo perficitur creatoris et virtute Spiritus sancti. Si enim in merito sacerdotis, nequaquam ad Christum pertineret. Nunc autem sicut ipse est qui baptizat, ita ipse est qui per Spiritum sanctum hanc suam efficit carnem et transfundit in sanguinem. Credendum est enim, quod in verbis Christi sacramenta conficiantur. Cuius prius creantur in imperio, eius utique verbo recreantur ad melius. 15 20
- (C.1 q.1 c.79) *De his, qui sanctis male utuntur.* 25
Idem tractatu epistole Iohannis.
- Prophetavit Saul malus rex, cum etiam sanctum David persequeretur. Non ergo se iactent qui forte sine karitate habent munus. Dei sanctum, sed videant, qualem rationem habituri sint cum Deo, qui sanctis non sancte utuntur. Ex his erunt, qui dicturi sunt in iudicio: "In nomine 30
-
- 8 Maledicam – 9 maledictum** Hieronymus, *Commentarii in Malachiam* 2.2, ed. Adriaen, CCSL 76A.914.40-43. Algerus 3.23 can. f, ed. Kretzschmar, 331.16-17. Glossa ord., see Friedberg! **15 Intra – 24 melius** Algerus 1.55 can., ed. Kretzschmar, 231.18-232.5. **Intra – 22 sanguinem** Pascasius Radbertus, *De corpore et sanguine Domini* 12, ed. Paulus, CCCM 16.76-77.4-14. **27 Prophetavit – 240: 2 etc** Algerus 1.57 can. a, ed. Kretzschmar, 233.5-10. **Prophetavit – 240: 2 vos** Augustinus, *Enarrationes in Psalmos* 103.1.9, ed. Dekkers et Fraipont, CCSL 40.1482.45-46 at 58-64. **31 In – 240: 1 prophetavimus** Matt. 7:22.
- 26 Idem – Iohannis]** Idem in tractatu epistole Iohannis *Fd*

tuo prophetavimus.” Quibus non dicitur: “Mentimini,” sed: “Non novi vos, etc.”

(C.1 q.1 d.p.c.79) ¶ *Spiritum ergo prophetie dicendi sunt habuisse, non meritum.*

5 **(C.1 q.1 c.80)** *Quisque non tam sanctificatur ex hostiis, quam peccato polluitur.*

Item Ieronimus in Aggeo.

10 Propheta, qui altari extracto tantum et domo mea diruta hostias mihi offers in altari, et victimis eius sanctificari te putas, scito, quoniam sanctum est quidem quod offertur in altari, sed non tam sanctificaris ex hostiis, quam ex operibus mortuis pollueris.

(C.1 q.1 c.81) *Contra Spiritum sanctum verbum dicitur, cum ex dispersione numquam reditur.*

15 *Item Augustinus in libro de verbis Domini.*

20 Ita fit verbum contra Spiritum sanctum, cum ex dispersione ad congregationem numquam venit, que ad remittenda peccata accipit Spiritum sanctum. Ad quam congregationem etsi per malum clericum, sed tamen catholicum ministrum, reprobum et fictum, si aliquis accesserit corde non ficto, in ipso Spiritus sanctus operatur remissionem peccatorum, qui in sancta ecclesia ita operatur, ut reprobos fugiat tamen per eorum ministerium probos colligat.

25 **(C.1 q.1 c.82)** *Non hominum meritis, sed virtute Spiritus sancti peccata remittuntur.*

Idem in sermone de remissione peccatorum.

30 Ut evidenter ostenderet Dominus, a Spiritu sancto quem donavit suis fidelibus, dimitti peccata, non meritis hominum, quodam loco sic ait: “Accipite Spiritum sanctum;” et continuo subiecit: “Si cui dimiseritis peccata, re-

Fr. 387
Aa 101r

30–241: 1 Joh. 20:22-23

2 Non – vos Matt. 7:23. **3 Spiritum – 4 meritum** Algerus 1.57 dict. a, ed. Kretzschmar, 233.10-11. **8 Propheta – 12 pollueris** Hieronymus,

Commentarii in Aggaeum 2. 11/15, ed. Adriaen, CCSL 76A.737.399-408.

Algerus 1.58 can., ed. Kretzschmar, 233.15-19. **16 Ita – 24 colligat**

Augustinus, *Sermo* 71.(23.)37, ed. Verbraken, *Revue Bénédictine* 75 (1965), 107-108.865-874. Algerus 1.64 can. a, ed. Kretzschmar, 237.13-19. **28**

Ut – 241: 6 esse Algerus 1.65 can. a, ed. Kretzschmar, 237.26-238.4. **Ut – 241: 1 vos** Augustinus, *Sermo* 99.(9.)9, ed. PL 38.600C

mittentur ei:" hoc est, Spiritus dimittit, non vos. Proinde sicut is, quem sacerdos in ecclesia tollit, est tamen extra ecclesiam, et extra corpus, cuius caput est Christus, si ei ostiarius non aderit, ita non extra ecclesiam est, et non est de corpore, si quis pastoris preiudicio conpellitur foris esse. 5

(C.1 q.1 c.83) *Non merita personarum, sed officia sacerdotum dominus considerat.*

Item Ambrosius de sacramentis.

Cum scriptura testetur, quod ad preces Ieroboa ignis descendit de celo, et rursus precante Helia ignis missus est, qui sacrificia consumeret, datur intelligi, quod Deus non merita personarum considerat, sed officia sacerdotum. **(§ 1)** Ille ignis visibilis mittebatur, ut crederent: nobis invisibilis operatur, qui credimus. **(§ 2)** Crede ergo, adesse Dominum Iesum invocatum precibus sacerdotum, qui ait: "Ubi fuerint duo vel tres ibi sum in medio eorum." 10 15

Fr. 391 *Sed obicitur illud Ieronimi in Sophonia:*

(C.1 q.1 c.90) *Sacerdotis non verba, sed merita eucharistiam faciunt.* 20

Sacerdotes, qui eucharistie serviunt, et sanguinem Domini populis eius dividunt, in pie agunt in legem Christi, putantes eucharistiam inprecantis facere verba, non vitam, et necessariam esse tantum solempnem orationem, et non sacerdotum merita, de quibus dicitur: "Sacerdos, in quacumque fuerit macula, non accedat offerre oblationes Domino." 25

(C.1 q.1 d.p.c.95) ¶ *Cum vita sacerdotum eucharistie necessaria esse dicitur, non consecrationi, sed effectui intelligendum est; non enim effectum confert salutis ei, quem merita faciunt indignum; potius completur in eo illud Apostoli: "Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit." Ergo contra eos, qui crebra oblatione sacrificii se putant posse* 30

17 Matt. 18:20. 25–27 Lev. 20:21

1 Proinde – **6 esse** Algerus 1.64 can. a, ed. Kretzschmar, 238.1-4; cf. Origenes, *In Leviticum homiliae* 14.3 (ed. Baehrens, GCS 29.483.12-14; ed. PG 12.556A). **10 Cum** – **17 eorum** Ambrosius, *De mysteriis* 26-27, ed. Faller, CSEL 73.100.7-10, 13-18. Algerus 1.56 can. a, ed. Kretzschmar, 232.8-13. **21 Sacerdotes** – **27 Domino** Hieronymus, *Commentarii in Sophoniam* 3.1/7, ed. Adriaen, CCSL 76A.697.119-127. **Sacerdotes** – **25 merita** Algerus 1.48 can. a, ed. Kretzschmar, 223.7-10. **25 Sacerdos** – **27 Domino** Algerus 1.48 can. e, ed. Kretzschmar, 224.26-28.

mundari, non cessantes in pie agere in lege Dei, intelligitur illud esse dictum Ieronimi. Quod vero sacerdos, etiamsi malus sit, tamen pro officio sue dignitatis gratiam transfundat hominibus, testatur Augustinus in libro questionum veteris testamenti:

Aa 101v

5 **(C.1 q.1 c.96)** *Sacerdotes nomen Domini invocant, Dominus autem benedictionem prestat.*

Dictum est a Domino in Numeris ad Aaron: "Vos ponite nomen meum super filios Israel, ego Dominus benedicam eos," ut gratiam traditio per ministerium ordinati transfundat hominibus, nec voluntas sacerdotis obesse aut prodesse possit, sed meritum benedictionem poscentis. (§ 1) Quanta autem dignitas sit sacerdotalis officii vel ordinis, hinc advertimus. Dictum est autem de nequissimo Caipha, interfectore Salvatoris, inter cetera: "Hoc autem a semetipso non dixit, sed, cum esset pontifex sacerdotum anni illius, prophetavit." Per quod ostenditur, Spiritum sanctum gratiarum non personam sequi digni, aut indigni, sed ordinem traditionis ut, quamvis aliquis boni meriti sit, non tamen possit benedicere, nisi fuerit ordinatus, ut officium ministerii exhibeat. Dei autem est effectum tribuere benedictionis.

Fd 22ra

25 **(C.1 q.1 d.p.c.96)** ¶ *Quod vero per hereticos sacramenta dignitatis ministrata dicuntur carere effectu, inprobatur auctoritate Anastasii pape, qui ordinationem Acacii, quamvis heretici, ita ratam approbat, ut etiam eis, quos post dampnationem suam baptizavit, vel ordinavit, in nullo ream personam nocuisse asserat. Sed hoc eum illicite, et non canonice, imo contra decreta suorum predecessorum et successorum fecisse, probat Felix et Gelasius, qui Acacium ante Anastasium excommunicaverunt, et Hormisda, qui ab ipso Anastasio tertius eundem Acacium dampnavit. Unde etiam ab ecclesia Romana repudiatur, et a Deo fuisse percussus legitur in gestis Romanorum pontificum hoc modo: 'Anastasius secundus natione Romanus, etc.' Require retro in tractatu decretalium epistolarum.*

35 *Item obicitur illud Augustini ad Parmenianum de hereticis etiam dampnatis:*

Fr. 393

(C.1 q.1 c.97) *Qui recedit ab ecclesia, nec baptisma, nec vim dandi amittit.*

7 Dictum – 21 benedictionis Auctor incertus, *Quaestiones ex Veteri Testamento* 11, ed. PL 35.2223-2224.

Quod quidam dicunt, baptisma, quod accepit, non amittit qui recedit ab ecclesia, ius tamen dandi, quod accepit, amittit, multis modis aparet frustra et inaniter dici. (§ 1) Primo, quia nulla ostenditur causa, cur ille, qui ipsum baptismum amittere non potest, ius dandi amittere possit. 5 Utrumque enim sacramentum est, et quadam consecratione homini datur utrumque, illud, cum baptizatur, illud, cum ordinatur; ideo non licet a catholico utrumque iterari.

(§ 2) Nam si quando ex ipsa parte venientes etiam prepositi pro bono pacis, correcto scismatis errore, suscepti sunt, etsi visum est opus esse, ut eadem officia gererent, que agebant, non sunt rursus ordinandi, sed sicut baptismus in eis, ita ordinatio mansit integra, quia in precisione fuerat vicium (quod unitate pacis est correctum), non in sacramentis, que ubicumque sunt ipsa sunt. Et cum ipsi expedire videtur ecclesie, ut prepositi eorum, venientes ad catholicam societatem, honores suos ibi non administrarent, non eis tamen ipsa ordinationis sacramenta detrahuntur sed manent super eos. Ideoque non eis manus inponitur, ne non homini, sed ipsi sacramento fiat iniuria. 20

(§ 3) Sicut autem in baptismo est quod per eos dari possit, sic in ordinatione ius dandi est; utrumque ad perniciem suam, quamdiu karitatem non habent unitatis; sed tamen aliud est non habere, aliud perniciose habere, aliud salubriter habere. Quicquid non habetur dandum est, cum opus est dari, quod vero perniciose habetur, per correctionem depulsa pernicie agendum est, ut salubriter habeatur. Quod si laicus alicui pereunti necessitate compulsus baptismum dederit, quod, cum ipse acciperet, quomodo dandum esset addidit, nescio, an quisquam dixerit pie esse repetendum. Nulla enim necessitate cogente si fiat, alieni muneris usurpatio est. Si autem necessitas urgeat aut nullam, aut veniale delictum est. Sed si nulla necessitate usurpetur, et a quolibet cuilibet detur, quod datum fuerit non potest dici non datum, quamvis recte dici possit illicite datum. Illicite ergo usurpationem corrigit reminiscentis et penitentis affectus. Quod si non correxerit, manebit ad penam usurpatoris quod datum est, vel eius, qui illicite dedit, vel eius, qui illicite accepit: non tamen pro non dato habebitur (§ 4) Si enim aliqui furtim et extraordinarie, non in monetis publicis, aurum vel argentum percutiendo 35

Aa 102r

Fr. 394

1 Quod – 244: 11 iudicatur Augustinus, *Contra epistolam Parmeniani* 2.13.28-29, ed. Petschenig, CSEL 51.79.3-81.7. **Quod – 36 datum** Algerus 3.83 can. b, ed. Kretzschmar, 371.12-372.10. **36 Illicite – 244: 11 iudicatur** Algerus 3.84 can. a-b, ed. Kretzschmar, 372.13-25.

signaverint, cum fuerit deprehensum, nonne illis punitis vel indulgentia liberatis cognitum regale signum thesauris regalibus cogeretur. *Et paulo post: (§ 5)* Si forte milicie characterem in corpore suo non militans pavidus exhorruerit, et ad clementiam inperatoris confugerit, et inpetrata venia militare iam ceperit, numquid homine liberato atque correcto character ille repetitur, ac non potius agnitus approbatur? An forte minus habent sacramenta Christiana quam corporalis hec nota, cum videamus, nec apostatas carere baptismo, quibus utique per penitentiam redeuntibus non restituitur, et ideo amitti non posse iudicatur?

(C.1 q.1 d.p.c.97) ¶ *Ex his verbis Augustini constat, in omnibus tam apostatis quam hereticis vel dampnatis permanere Christi sacramenta vera, quantum ad se, et sancta, et nisi penitentia vel indulgentia subuentum fuerit, ad dampnationem usurpatoris pervenient, vel habentis, vel dantis, vel accipientis. Quid ergo prodest, quod vera et sancta sunt, cum usurpatores suos eque perimant, ac si essent mala et noxia? Crassus aurum sitivit, aurum bibit; eque periit vero auro, sicut vero veneno. (§ 1) Item aurum eque verum est in arca furis, sicut in thesauris regis. Sed a fure, quia illicite habetur, illicite datur vel accipitur; a rege autem licite habetur, datur et accipitur; ideo ipse fur et communicator furti (nisi forte de conscientia furti se purgaverit), ut perhibet Gelasius ad Anastasium inperatorem, uterque iuste et digne dampnabitur. (§ 2) Opponitur autem huic sententiae Augustini: potestas dandi baptismum, et ius consecrandi dominicum corpus, et largiendi sacros ordines, plurimum inter se differunt. Suspensio enim vel deposito sacerdote, nulla ei relinquatur potestas sacrificandi. Sacramentum tamen baptismi non solum a sacerdote deposito vel laico catholico, verum etiam ab heretico vel pagano si ministratum fuerit, nulla reiteratione violabitur; nulla autem ratio sinit, ut inter sacerdotes habeantur, qui de manibus laici vel pagani oleum sacre (imo execrande) unctionis assumunt. Non ergo consequenter colligitur, ut, si recedentibus a fide ius baptizandi relinquatur, potestas etiam distribuendi sacros ordines eis relinquatur, quamvis utrumque consecratione proveniat. Degradatus enim episcopus potestatem largiendi sacros ordines non habet, facultatem baptizandi tamen non amisit. (§ 3) Sed ne Augustinum in hac sententia penitus reprobemus, intelligamus aliud esse potestatem distribuendi sacros ordines, aliud esse executionem illius potestatis. Qui intra unitatem catholicae ecclesiae constituti sacerdotali vel episcopali unctione accipiunt, officium et executionem sui officii ex consecratione adipiscuntur. Recedentes vero ab*

integritate fidei, potestatem acceptam sacramento tenus retinent, effectu sue potestatis penitus privantur, sicut coniugati ab invicem discedentes coniugium semel initum non dissolvunt, ab opere tamen coniugali inveniuntur alieni. (§ 4) De his ergo, qui accepta sacerdotali potestate ab unitate catholice ecclesie recedunt, loquitur Augustinus, non de illis, qui in scismate vel heresi positi sacerdotalem unctionem accipiunt; alioquin esset contrarius Calcedonensi concilio, in quo ordinati a symoniacis in nullo proficere iudicantur, et Innocentio, qui ordinatos a ceteris heretici per pravam manus inpositionem solam damnationem et vulnus capitis assecutos testatur. (§ 5) Quamvis possit generaliter dici, sacramenta, que apud hereticos non aliter quam in ecclesia Dei celebrantur, vera et rata esse quantum ad se, falsa vero et inania quantum ad effectum, et in his, a quibus male tractantur, et in illis, a quibus male suscipiuntur. Nec mirum, ipsa enim salus nostra bucellam lude dedit; statim cum bucella non bonus, sed malignus spiritus intravit: quare? non quia bonus non daret bonum, sed quia malus male accepit bonum; sicque bonum effectum bonum non habuit, quia ubi illud faceret non invenit. (§ 6) Item Dominus in patria sua presens et verus affuit; non per malum ministrum, sed per semet ipsum nichil potuit, quia fidem non invenit; pro perfidia aliorum non caruit sua veritate, sed effectus boni virtute. (§ 7) Quod ut plane in omnibus sacramentis ostenderet, bis est transfiguratus, cum esset in carne. In una transfiguratione sicut sol aparuit mirabilis ut fides credentium augetur ad contemplandam celestem gloriam super se elevatam. In altera ut peregrinus et incognoscibilis de se dubitantibus ire se longius finxit, et, ne agnosceretur, eorum oculos tenuit: ad quid aliud, nisi ut, quia per fidem non erat in cordibus eorum, longius se ab iis recedere ostenderet, et quia ipsum non credebant esse quod erat, viderent etiam eum alium quam erat? Ecce in utraque visione sua erat presenti et veritas: sed in una exercebatur fides, ut magis crederent quam credebant, in altera tenebatur incredulitas, ne etiam agnoscerent quod videbant. Sacramentum ergo corporis et sanguinis sui aliis est ad salutem, aliis ad iudicium. Fides etiam, quamvis sit vera, tamen sine operibus mortua est. Sic et omnes decem virgines equaliter erant virgines, sed ex his erant quinque fatue et quinque prudentes. Equa erat virginitatis veritas, sed pro eiusdem virginitatis intentione non omnibus equa meriti identitas. Sic etiam est es sonans aut cymbalum tinniens martirium vel elemosina, quam nescit karitas. Si vero cecus ceco lucerne ministrat veritatem, neuter tamen ideo magis suam illuminat cecitatem. Sic et malus ministrat malo vera sacramenta, sed non ideo

Aa 103r
Fr. 396

dona spiritualia, quia malis eorum meritis Spiritus sanctus
 impeditur, ne in eis quod suum est operetur. Unde Innocentius,
 cum hereticorum baptismum concedat esse ratum, non tamen ex
 illo baptismo concedit haberi Spiritum sanctum. Et Leo hos,
 5 qui formam baptismatis acceperunt, non sinit rebaptizari, sed
 iubet Spiritum sanctum, quem ab hereticis nemo accepit, per eius
 invocationem et manus inpositionem a catholicis sacerdotibus
 consequi. Sciendum vero est, quod sacramenta hereticorum di-
 10 cuntur irrita, vel etiam dampnanda, falsa et inania, non quan-
 tum ad se, cum sint sancta et vera etiam ab heretico celebrata,
 sed quia, cum illicite dantibus perfidis sint ad iudicium, illicite
 ab eis accipientibus non conferunt Spiritum sanctum. Irrita et
 non vera dicuntur, quia quod promittunt et conferre creduntur
 15 non tribuunt, et ideo dampnanda, ut ea dari vel recipi ab here-
 tics non approbetur sed interdicator. Non enim quantum ad se
 polluta sunt, quamvis ab hereticis pollui dicantur. Unde Grego-
 rius communionem Aarii vocat execrationem, et Innocentius
 vocat Bonosi ordinationem dampnationem, non quod ita in se
 sint, sed quia male dantibus vel accipientibus id efficiunt. Sic
 20 etiam Ieronimus in Osee sacrificia eorum panem luctus vocat
 non quantum ad se, sed quantum ad effectum, quod ipsemet
 ostendit, subiungens: "Quicumque comederint ex eo, contamina-
 buntur, quia sibi ad iudicium sument." ~~Hinc etiam Augustinus
 in libro II contra epistolam Parmeniani:~~

25 **(C.1 q.1 d.p.c.98)** ¶ Constat ergo, ut Innocentius ait, de
 ceteris hereticis, ordinaros a symoniacis per pravam manus
 inpositionem symoniacis vulneratum habere caput. **(§ 1)** Sed
 obicitur, quod in ordinatione symoniacorum hoc solum repre-
 hensibile inveniatur, quod gratia Spiritus sancti sub pretio
 30 redigi putetur, aliorum autem in omnibus integra forma sacra-
 mentorum servetur. Cum ergo illicita sacramenti usurpatio per
 penitentiam correctam fuerit, ut gratia Spiritus sancti gratuita et
 non venalis existimetur, integer debet adesse unctionis effectus;
 imo etiam, si non sequatur penitentia, licet symoniace, tamen
 35 revera consecratus reputetur, sicut illi, qui quondam nonnisi;
 pretio dato, ad sacri baptismatis regenerationem nec ad sancte
 communionis participationem admittebantur, licet symoniace,
 tamen non ideo minus baptizati, vel sacre communionis partici-
 40 pes reputati sunt. Sed hoc tantum sacris canonibus constitutum
 est, ne de cetero sacramenta Christi symoniace distribuuntur.

Fr. 397
Aa 103v

Unde Gelasius:

Fr. 398

(C.1 q.1 c.99) A baptizandis vel consignandis pretia non exigantur.

Baptizandis consignandisque fidelibus sacerdotes pretia nulla prefigant, nec illationibus quibuslibet inpositis exagitare cupiant renascentes, quoniam quod gratis accepimus gratis dare mandamur. Et ideo nichil a predictis prorsus exigere moliantur, quo vel paupertate cogente deterriti, vel indignatione revocati redemptionis sue causas iure despiciant, certum habentes, quod qui prohibita deprehensi fuerint admisisse, vel commissa non potius sua sponte correxerint, periculum subeant proprii honoris. 5

(C.1 q.1 c.100) *A percipiente gratiam communionis pretium exigi non debet.* 10

Item de Sexta Synodo.

Nullus episcopus, aut presbiter, aut diaconus, qui sacram dispensat communionem, a percipiente gratiam communionis aliquod pretium exigat. Neque enim venditur gratia, neque pro pretio Spiritus sancti gratiam damus, sed dignis munere sine defraudatione participare concedimus. Si quis vero eorum, qui connumerantur in clero, ab eo, cui sacram communionem dispensat, aliquod pretium exegerit, deponatur, sicut imitator symoniace fraudis. 15 20

(C.1 q.1 c.101) *Munera invisibilis gratie questibus non sunt comparanda.*

Item ex concilio Tolletano xi.

Quicquid invisibilis gratie consolatione tribuitur, numquam questibus vel quibuslibet premiis venundari penitus debet, dicente Domino: "Quod gratis accepistis gratis date." Et ideo quicumque deinceps in ecclesiastico ordine constitutus aut pro baptizandis consignandisque fidelibus, crismate, vel promotionibus graduum precia quelibet vel premia (nisi voluntarie oblata) pro huiusmodi ambitione susceperit, equidem, si sciente loci episcopo tale quicquam a subditis perpetratum fuerit, idem episcopus duobus mensibus excommunicationi subiaceat pro eo, quod inscientia mala contextit et correctionem necessariam non 25 30 35

Aa 104r

1 Baptizandis – 9 honoris Gelasius I, *Ep.* 9.5 (JK 636), ed. PL 59.50B-C; Mansi 8.38-39. Thiel, 364?? Ivo, *Decr.* 1.265 (cf. 1.72); *Coll. Trip.* 1.48.7; *Coll. 3 libr.* 3.7.11, ed. Motta, 2.49; *Coll. 9 libr.* 7.6.9 (or is it 5.27?). **13 Nullus – 21 fraudis** Conc. Quinisextum (a. 692) 23, ed. Mansi 11.954B; ed. Alberigo, *Conc. oecum. gen. decreta* 1.246-247.1070-1083. Ivo *Decr.* 2.92; *Coll. Trip.* 2.13.11. **25 Quicquid – 248: 6 est** Conc. Toletanum XI (a. 675) 8, ed. Vives, 361-362. Ivo, *Decr.* 5.126; *Coll. Trip.* 2.49.4.

acquisivit. Sin autem suorum quispiam, eodem nesciente, quicquam de supradictis capitulis accipiendum sibi esse crediderit, si presbiter est, quatuor mensium excommunicatione plectatur; si diaconus, trium; subdiaconus vero vel clericus his cupiditatibus serviens competenti pena, et debita excommunicatione plectendus est.

(C.1 q.1 c.102) *Nichil a sacerdotibus exigatur pro balsamo, quod in crismate ponitur.*

Item ex concilio Bracarense II

Placuit, ut nullus episcoporum pro balsami modico, benedictum pro baptismi sacramento per ecclesias datur, quia singuli tremissem pro ipso exigere solent, aliquid ulterius exigat, ne forte quod pro salute animarum per invocationem sancti Spiritus consecratur, sicut Symon magus donum Dei pecunia voluit emere, ita nos venundantes dampnabiliter venundemur.

(C.1 q.1 c.103) *Non est aliquid exigendum ab his, qui infantes suos ad baptizandum adducunt.*

Item ex eodem.

Placuit, ut unusquisque episcopus per ecclesias suas hoc faciat, ut hi, qui infantes suos ad baptismum offerunt, si quid voluntarie pro voto suo offerunt, suscipiatur ab eis. Si vero per necessitatem paupertatis aliquid non habeant quod offerant nullum eis pignus violenter tollatur a clericis. Nam multi pauperes, hoc timentes, filios suos a baptismo retrahunt, qui forte, dum differuntur, si sine gratia baptismi de hac vita recesserint, necesse est, ut ab illis eorum perditio requiratur, quorum spolia pertimescentes a baptismi gratia se subtraxerunt.

(C.1 q.1 c.104) *Qui baptizantur nullus in concam nummos mittere cogat.*

Item ex concilio Eliberitano.

Emendari placuit, ut qui baptizantur (ut fieri solebat) nummos in concam non mittant, ne sacerdos quod gratis accepit precio distrahere videatur. Neque pedes eorum lavandi sunt a sacerdotibus vel clericis.

10 Placuit – 16 venundemur Conc. Bracarense II (a. 572) 4, ed. Vives, 82. Ivo, *Decr.* 2.115; *Coll. Trip.* 2.52.4. **20 Placuit – 29 subtraxerunt** Conc. Bracarense II (a. 572) 7, ed. Vives 83-84. *Coll. Trip.* 2.52.7. **33 Emendari – 36 clericis** Conc. Eliberitanum (a. 305/306) 48, ed. Vives, 10. *Coll. Trip.* 2.33.9.

(C.1 q.1 c.105) *Pro perceptione crismatis vel baptismi aliquid exigi non debet.*

Item ex concilio Triburiensi.

Fr. 400 Dictum est, solere in quibusdam locis pro perceptione crismatis nummos dari, similiter pro baptismo et commu- 5
nitione. Hoc symoniace heresis detestata est sancta synodus et anathematizavit, et ut de cetero nec pro ordinatione, nec pro crismate, vel baptismo, vel balsamo nec pro sepul-
tura, vel communionem quicquam exigant statuit; sed gra- 10
tis dona Christi gratuita dispensatione donentur.

(C.1 q.1 c.106) *Nec pro dedicandis basilicis nec pro ceteris sacramentis conferendis aliquid exigi debet.*

Item ex concilio Cabillonensi.

Aa 104v Statuimus, ut, sicut pro dedicandis basilicis et dandis ordinibus nichil accipiendum est, ita etiam pro balsamo 15
sive pro luminaribus emendis nichil presbiteri crisma accepturi dent. Episcopi itaque de facultatibus ecclesie balsamum emant, et luminaria singuli in ecclesiis suis.

(C.1 q.1 d.p.c.106) ¶ *Sicut ergo hec sacramenta, licet symoniace ministrentur, tamen effectum benedictionis conferunt accipienti, sic et sacerdotalis unctio, licet symoniace ministretur, suo tamen non debet carere effectu. Sed, sicut supra dictum est, illa sacramenta sunt necessitatis, hec dignitatis, et ideo privilegia eorum non possunt generare communem legem istorum. Habent ergo symoniaci vulneratum caput per symoniace manus pravam inpositionem. Hoc autem de illis intelligitur, quos nec excusat ignorantia, nec attractionis violentia, qui ab illis ordi- 20
nantur, quos indubitanter sciunt esse symoniacos, sive symoniace sive non symoniace ordinentur ab eis. Ut enim Nicolaus papa distinguit, alii symoniace ordinentur a symoniacis, alii symo- 25
niace a non symoniacis, alii non symoniace a symoniacis. Hanc distinctionem innuit capitulo II dicens:*

(C.1 q.1 c.107) *De multiplici genere symoniacorum.*

Statuimus decretum de symoniacis symoniace ordina- 35
toribus vel ordinatis et de symoniacis symoniace a non

4 Dictum – **10 donentur** Conc. Triburiense (a. 895; versio Catalaunensis) 26, ed. Hartmann, MGH Concilia 5.376.24-28. Ivo, *Decr.* 1.295. **14 Statuimus** – **18 suis** Conc. Cabillonense (a. 813) 16, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.277.10-14. **34 Statuimus** – **250: 8 permanere** Nicolaus II (JL 4404), ed. Jasper, MGH Conc. 8.405.10-16. *Panormia* 3.127.

34 Statuimus – **250: 8 permanere**] 2

symoniacis, et symoniacis non symoniace a symoniacis. (§
1) Symoniaci symoniace ordinati vel ordinatores secun-
 dum ecclesiasticos canones a proprio gradu decident. Sy-
 moniaci quoque symoniace a non symoniacis ordinati
 5 similiter ab officio male accepto removeantur. (§ **2**) Symo-
 niacos autem non symoniace a symoniacis ordinatos mise-
 ricorditer per manus inpositionem pro temporis necessi-
 tate in officio concedimus permanere.

(C.1 q.1 d.p.c.107) ¶ *Sed hoc intelligendum est de his, qui
 10 ordinantur a symoniacis, quos ignorabant esse symoniacos. Hos
 facit symoniacos non reatus criminis, sed ordinatio symoniaci.
 De quibus Urbanus papa ait:*

(C.1 q.1 c.108) *De his, qui non symoniace a symoniacis
 ordinantur.*

15 Si qui a symoniacis non symoniace ordinati sunt, siqui-
 dem probare potuerint se, cum ordinarentur, nescisse eos
 symoniacos esse, et tunc pro catholicis habebantur in
 ecclesia, talium ordinationes sustinemus misericorditer, si
 tamen eos laudabilis vita commendat. Qui vero scienter se
 20 a symoniacis consecrari (imo execrari) permiserint, eorum
 consecrationem omnino irritam esse decernimus.

Fr. 401

(C.1 q.1 c.109) *De eo, qui ordinatur ab illo, quem scit
 symoniacum esse.*

Item Nicolaus iunior.

25 De cetero statuimus, ut, si quis in posterum ab eo,
 quem symoniacum esse non dubitat, se consecrari permi-
 serit, et consecrator, et consecratus non disparem damp-
 nationis sententiam subeant; sed uterque depositus peni-
 tentiam agat, et privatus propria dignitate persistat.

30 (C.1 q.1 d.p.c.110) ¶ *Subaudiendum est, nisi violenter
 attractus fuerit. De his enim et a quibuslibet hereticis violenter
 ordinatis ait Innocentius:*

Aa 105r

(C.1 q.1 c.111) *De his qui inviti ad hereticorum ordina-
 tionem trahuntur.*

15 Si – 21 decernimus Urbanus II, Conc. Placentinum (a. 1095) 3-4 (JL, p. 1.677), ed. Somerville, *Pope Urban II's Council of Piacenza*, 91. *Coll. 3 libr. 2.9.11. Coll. 9 libr. 3.5.1.* **25 De – 29 persistat** Nicolaus II, *Oratio in Conc. Lateranense a. 1059 habita* (JL 4431a), ed. Jasper, MGH Conc. 8.382.24-27. Cf. Alexander II, Ep. (JL 4501), ed. Schieffer, MGH Schriften 28.219.

Constat multos vim passos atque invitos attractos, repugnantesque ab hereticis ordinaros; sed huiusmodi aliquis, si post talem ordinationem non interfuit, cum illi conficerent sacramenta, si communioni eorum participatus non est, si statim discedentibus illis pessimo conciliabulo eorum abrenunciavit et ad ecclesiam rediit, iste talis potest habere colorem aliquem excusationis. Ceterum, qui post mensem aut amplius redierunt, cum se considerent ab hereticis ordinaros, certe qui nichil ab eis acceperunt, rei sunt usurpate dignitatis. 5 10

(C.1 q.1 d.p.c.111) ¶ *Tales plerumque ex intuitu pietatis reformat catholice manus inpositio cum satisfactione et medicina penitentiae; sed dampnationem symoniacorum et eorum, qui eis consenserunt, legimus, medicinam vero autenticam ex hac heresi nominatim non legimus, nisi quod, sicut usurpatum est in Novacianis vel Donatistis, minoribus utique hereticis, non canonice, sed ex intuitu pietatis, ita etiam ex his posse fieri colligimus, ideo etiam, quia aliorum per omnia orthodoxam habent fidem, nisi quod Spiritum sanctum credunt esse venalem. Et, ut ait B. Augustinus heretici cum redierint qua parte se sciderint ab ecclesia, curentur, qua vero parte adhererint, cognoscantur.* 15 20

Hinc et Leo scribit Ianuario episcopo:

(C.1 q.1 c.112) *Qui ab heresi ad ecclesiam redeunt, in quo inveniuntur ordine ex beneficio perseverent.*

Omnis cuiuslibet ordinis clericus, qui catholicam deserens unitatem, heretice vel scismatice coniunctionis contagione se maculaverit, si ad ecclesiam redierit cum legitima satisfactione et erroris sui dampnatione, hoc in magno beneficio habeat, si, adempta spe omnis promotionis, in quo invenitur ordine permaneat. 25 30

(C.1 q.1 d.p.c.112) ¶ *De his autem, qui ordinantur symoniace a non symoniacis (utpote illi, qui data pecunia archidiacono vel consiliariis episcopi, episcopo ignorante, hoc efficiunt, ut de manu eius sacros ordines accipiant) scribit Gregorius VII:*

(C.1 q.1 c.113) *Ordinationes, que symoniace fiunt, diiudicantur false.* 35

1 Constat – 10 dignitatis Innocentius I, *Ep.* 17 (JK 303), ed. PL 20.534A-535A. Algerus 3.28 can. a, ed. Kretzschmar, 333.22-334.6. **25 Omnis – 30 permaneat** Leo Magnus, *Ep.* 18 (JK 416), ed. PL 54.706A-708B?????. Cf. Kretzschmar! Algerus 3.53 can. a, ed. Kretzschmar, 355.10-14.

Ordinationes, que interveniente pretio vel precibus, vel obsequio alicui persone ea intentione inpenso, fuerit, falsas esse diiudicamus.

5 (C.1 q.1 d.p.c.113) ¶ *Quia ergo tripliciter symonia in hoc capitulo notatur, videndum est, quot modis pretium in hac heresi detur. Hoc B. Gregorius in evangeliorum tractatu evidenter exponit, dicens:*

(C.1 q.1 c.114) *De multiplici genere symoniacorum.*

Aa 105v

10 Sunt nonnulli, qui quidem nummorum premia ex ordinatione non accipiunt, et tamen sacros ordines pro humana gratia largiuntur, atque de ipsa largitate laudis solummodo retributionem querunt. Hi nimirum quod gratis accipiunt gratis non tribuunt, quia de inpenso offitio sanctitatis nummum expetunt favoris. Unde bene, cum virum
15 iustum Propheta describeret, ait: "Qui excutit manus suas ab omni munere." Non enim dixit solum a munere, sed: "ab omni munere," quia aliud est munus ab obsequio, aliud a manu, aliud a lingua. Munus ab obsequio est servitus indebite inpenso. Munus a manu pecunia est; munus a
20 lingua favor. Qui ergo sacros ordines tribuit, tunc ab omni munere manus excutit, quando in divinis rebus non solum pecuniam nullam, sed nec etiam humanam gratiam requirit.

Fr. 403

Hinc Gregorius scribit Iohanni Corinthiorum episcopo:

25 (C.1 q.1 c.116) *Pro ordinationibus nichil omnino accipiantur.*

De ordinationibus aliquid accipere sub districta interdictione decrevimus. Oportet ergo, ut neque per donum neque per gratiam, neque per quorundam supplicationem
30 aliquos ad sacros ordines consentias vel permittas adduci.

(C.1 q.1 d.p.c.123) ¶ *Quolibet ergo munere interveniente falsa diiudicatur ordinatio.*

Aa 106r

(QUESTIO 2)

1 Ordinationes – 3 diiudicamus Gregorius VII, *Registrum* 6.5b, Conc. Romae a. 1078 hab. (JL p. 1.625) 5, ed. Caspar, MGH Epp. sel. 2.2.403.25-404.1. **9 Sunt – 23 requirit** Gregorius I, *Homiliae in Evangelia* 4.4, ed. Étaix, CCSL 141.31.111-124. Algerus 3.35 can. a, ed. Kretzschmar 340.7-18. **27 De – 30 adduci** Gregorius I, *Registrum* 5.62 (JE 1378), ed. Norberg, CCSL 140.366.55-59; ed. Ewald, MGH Epp. 1.377.26-28. Algerus 3.35 can. b, ed. Kretzschmar 340.19-22.

Aa 106v **(C.1 q.2 d.a.c.1)** ¶ *Sequitur secunda questio, qua queritur, an pro ingressu monasterii pecunia sit exigenda, vel exacta persolvenda? Hoc utrumque licite fieri, utriusque testamenti serie conprobatur. Legitur enim in primo libro Regum, quod Anna detulit secum Samuelem, postquam ablactatus fuerat, in tribus vitulis, et tribus modiis farine, et amphora vini ad domum Dei in Sylo. (§ 1) In Actibus vero apostolorum legitur, quod “multitudinis credentium erat cor unum et anima una,” nec aliquid eorum, que possidebant, quisquam proprium esse dicebat; sed erant illis omnia communia. Singuli vendebant predia sua, et ponebant precia eorum ante pedes apostolorum, quorum unus, nomine Ananias, dum partem sibi reservaret, cum uxore sua Sapphira, sententia maledictionis accepta, ante pedes apostoli cecidit mortuus. (§ 2) Hinc liquido aparet, quod ingressuri monasterium sua debent offerre rectoribus, nec aliter sunt recipiendi, nisi sua obtulerint. Sed aliud est sua sponte offerre, aliud exacta persolvere. Anna mater Samuelis non exacta neque petita, sed sponte munera sacerdotibus obtulit. Credentes sua sponte offerebant apostolis, ut indigentium necessitatibus deservirent, que instante persecutione infidelium eis possidere non licebat. Ananias quoque non ideo dampnatus est, quia sua nollet offerre, sed quia, Spiritui sancto mentitus, precia eorum, que apostolis obtulerat, ex parte fraudabat. Non ergo his auctoritatibus permittitur rectoribus ab ingressuris aliquid exigere, sed sponte oblata suscipere, quia illud dampnabile est, hoc vero minime. Unde in Bracarensi concilio II legitur:*

(C.1 q.2 c.1) *Pro dedicandis ecclesiis nichil exigatur.*

Placuit, ut, quociens ab aliquo fidelium ad consecrandas ecclesias episcopi invitantur, non quasi ex debito munus aliquod a fundatore requirant; sed si ipse quidem aliquid ex suo voto obtulerit, non respuatur, si vero aut paupertas illum aut necessitas retinet, nichil exigantur ab illo. Hoc tamen unusquisque episcoporum meminerit, ut non prius dedicet ecclesiam, nisi ante dotem basilice et obsequium ipsius per donationem cartule confirmatum accipiat. Nam non levis est ista temeritas ut sine luminariis vel sine substantiali sustentatione eorum, qui ibidem servituri sunt, tamquam domus privata consecretur ecclesia.

(C.1 q.2 c.2) *Item Bonifacius urbis Rome episcopus scribit universis Caralitane ecclesie cenobitis:*

28 Placuit – 38 ecclesia Conc. Bracarense II (a. 572) 5 (ed. Vives, 83).

Ab his, qui ad conversionem accedunt, nichil est exigendum, nec precio aliquis ad conversionem est invitandus.

Quam pio mentis affectu, fratres karissimi, vestre de-
stitutioni Romana conpatiatuŕ ecclesia, vobis fortassis
5 incognitum, sed cognitori omnium non incognitum habe-
tur. Dubitationi autem vestre quod idoneum demus re-
sponsum, Deum testifcor, ipsa quoque me dubitatio red-
dit anxium et ineptum. Numquam enim legimus Domini
10 discipulos vel eorum ministerio conversos quempiam ad
Dei cultum aliquo muneris interventu provocasse, nisi
forte de pauperum alimento quis inconcinne proponat,
quorum nulli, cuiuscumque professionis esset, victualia
negabantur. Scimus equidem, quod "omne datum opti-
15 mum, et omne donum perfectum desursum est," a quo
bone voluntatis donum accipit qui sancto deliberationis
arbitrio gratis Deo servire disponit. Restat ergo, ut qui
pro aliqua ecclesie susceptione munus accipit, Dei donum,
quod a patre luminum descendere debuit, vendat; munus
20 autem largiens inportunus emat. Quid autem de divini
doni venditoribus vel emptoribus consequatur, concludi
necesse non est. § 1 Cavete ergo, fratres, quam sit ambi-
guum quod petistis consilium, quod quidem secundum
vestre voluntatis propositum nulla invenimus ratione
confirmatum. Verumtamen, si vestre necessitati adeo est
25 oportunus quem reperistis, dum tamen omnis absit pactio,
omnis cesset conventio, nullaque vestre ecclesie fiat di-
stractio, accedat, gratis Deo servire incipiat, suiŕque regi-
minis devote gestet obsequium ac, postmodum vos, quasi
subsidiŕ gratia, aliqua sue ecclesie munera largiri fratrum
30 solatio Romana permittit ecclesia.

(C.1 q.2 c.4) *Ab ordinato non debet aliquid exigi, sed nec voluntarie oblata respui oportet.*

Item Gregorius in Registro.

Sicut episcopum non decet manum, quam inponit, ven-
35 dere, ita minister vel notarius non debet in ordinatione
eius vocem suam vel calamum venundare. Is autem, qui
ordinatus fuerit, si non ex placito, neque exactus ac peti-
tus, post acceptas cartas et pallium offerre aliquid cuilibet
ex clero gratie tantummodo causa voluerit, hoc accipi
40 nullo modo prohibemus, quia eius oblatio nullam culpe
maculam ingerit, que non ex ambientis petitione proces-
sit.

§ 1

(C.1 q.2 d.p.c.4) ¶ *Auctoritate Bonifacii patenter ostenditur, quod, sicut nullus precio est invitandus ad conversionem, ita nulli pecunie interventu ecclesie largiri oportet ingressum. Auctoritate vero Gregorii datur intelligi, quod pro ingressu ecclesie non licet pecuniam exigere, sed spontanee oblatam suscipere licet.* 5

Item opponitur illud Apostoli ad Timotheum.

Aa 107v **(C.1 q.2 c.5)** *"Viduas honora, que vere vidue sunt. Que autem non sunt vere vidue, id est que suis vel parentum opibus sustentari possunt, non recipiantur, ut ecclesia sufficiat his que vere vidue sunt."* 10

(C.1 q.2 c.6) *Qui sumptibus propriis sustentari possunt, ab ecclesia stipendia non accipiant.*

Item Ieronimus ad Damasum papam.

Clericos autem illos convenit ecclesie stipendiis sustentari, quibus parentum et propinquorum nulla suffragantur. Qui autem bonis parentum et opibus sustentari possunt, si quod pauperum est accipiunt, sacrilegium profecto committunt, et per abusionem talium iudicium sibi manducant et bibunt. 15
20

(C.1 q.2 c.7) *Quibus sua sufficiunt alimentis ecclesie non sustententur.*

Item Prosper in libro de contemplativa vita capitulo X

Pastor ecclesie his, quibus sua sufficiunt, non debet aliquid erogare, quando nichil aliud sit habentibus dare quam perdere. Nec illi, qui sua possidentes sibi dari aliquid volunt, sine grandi suo peccato unde pauper victurus erat accipiunt. De clericis quidem Spiritus sanctus dicit: "Peccata populi mei comedunt." Sed sicut nichil habentes proprium, non peccata, sed alimenta, quibus indigere videntur, accipiunt, ita possessores non alimenta, quibus habundant, sed aliena peccata suscipiunt. 25
30

Fr. 410 **(C.1 q.2 d.p.c.7)** ¶ *Verum his auctoritatibus prohibentur ab ecclesia suscipi non illi, qui quomdam fuerunt divites, et omnia reliquerunt, ut Petrus et Mattheus et Paulus, aut pauperibus distribuerunt, ut Zacheus, aut ecclesie rebus adiunxerunt, sicut illi, qui predia sua vendentes ponebant precia ante pedes apostolorum, ut essent illis omnia communia: sed illi, qui in domibus parentum residentes vel sua relinquere nolentes eccle-* 35

siasticis facultatibus pasci desiderant. De quibus in eodem libro Prosperi subinfertur:

(C.1 q.2 c.8) *Qui sua relinquere non vult sumptibus ecclesie sustentari non debet.*

5 Si quis propter hoc non vult sua relinquere, ut habeat unde vivat, ut quid accipit, unde rationem reddat? ut quid peccatis alienis sua multiplicat? Idem: § 1 Non est meum dicere, quale peccatum cibos pauperum presumendo suscipiant; qui ecclesiam, quam iuvare de propriis facultatibus debuerant, suis expensis insuper gravant, propter hoc
10 fortassis in congregatione viventes, ne aliquos pauperes pascant, ne advenientes excipiant, aut ne suum censum cottidianis expensis inminuant. § 2 Quod si aliquid de fructibus suis ecclesie velud pro ipsa sua expensa contulerint, non se preferant inani iactantia illis, quos nichil habentes pascit et vestit ecclesia, quia perfectior est ille, qui se mundi rebus expoliat, aut qui, cum nichil habuerit, nec habere desiderat, quam ille, qui ex multis, que possidet, ecclesie aliquid prestiterit, ac se de eo, quod prestiterit,
15 forsitan iactat.

Aa 108r

20 **(C.1 q.2 d.p.c.8)** ¶ *Ecce, qui prohibentur suscipi ab ecclesia. Illi vero, qui omnia sua relinquunt, vel pauperibus distribuunt, vel ecclesie rebus adiungunt, et ab ecclesia laudabiliter sunt suscipiendi, et eius opibus sustentandi. Unde in eodem libro legitur:*

(C.1 q.2 c.9) *Qui sua relinquunt, vel pauperibus distribuunt, vel ecclesie rebus adiungunt, laudabiliter ecclesiastica dispensant.*

30 Sacerdos, cui dispensationis cura commissa est, non solum sine cupiditate, sed etiam cum laude pietatis accipit a populo dispensanda, et fideliter dispensat accepta, quia omnia sua aut parentibus reliquit, aut pauperibus distribuit, aut ecclesie rebus adiunxit, et se in numero pauperum paupertatis amore constituit, ut unde pauperibus
35 subministrat, inde et ipse tamquam pauper voluntarius vivat. Clerici quoque, quos pauperes nativitas fecit, cum perfectione virtutis vite necessaria sive in domibus suis, sive in congregatione viventes accipiant, quia ad ea accipienda non eos cupiditas ducit, sed vivendi necessitas cogit. § 1 De talibus videtur dicere Apostolus: "Qui in sacrario operantur que de sacrario sunt edunt, et qui altario deserviunt cum altario participantur." Qui, nisi hoc de

contemptoribus facultatum suarum vellet intelligi, numquam secutus adiungeret: "Ita et Deus ordinavit his, qui evangelium annunciant de evangelio vivere." De evangelio vivunt qui nichil habere proprium volunt; qui nec habent, nec habere aliquid concupiscunt, non suorum, sed communium possessores. Quid est aliud de evangelio uivere, nisi laborantem inde, ubi laborat, necessaria vite percipere? Apostolus tamen, qui sic evangelium predicavit, ut necessaria sibi suis manibus ministraret, de se confidenter loquitur: "Ego autem nullo horum usus sum." Et quare dixerit, secutus aperuit, dicens: "Expedit mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet." evacuari dicit gloriam suam, si ab eis, quibus predicabat, voluisset accipere vite temporalis expensam. Nolebat quippe in presenti sui laboris fructum, sed in futuro recipere.

(C.1 q.2 d.p.c.10) ¶ *Multorum auctoritatibus luce clarius constat, quod ab ingressuris monasterium non licet pecuniam exigere, ne et ille, qui exigit, et ille, qui solvit, symonie crimen incurrat.*

Fr. 411

(QUESTIO 3)

(C.1 q.3 d.a.c.1) ¶ *Sed adhuc obicitur, qui ingressuri monasterium pecunias tribuunt, non propositum religionis, sed participationem stipendiorum ecclesie emunt. Temporalia ergo non spiritualia ementes, nequaquam symoniaci habendi sunt. § 1 His ita respondetur: Non solum qui spiritualia, sed etiam qui temporalia eis annexa precio accipiunt symoniaci iudicantur. Unde Malachias loquens ex persona Domini: "Quis est," inquit, "in vobis, qui claudat ostia et incendat altare meum gratuito? Non est voluntas mihi in vobis, dicit Dominus exercituum, et munus non suscipiam de manu vestra." Ostia claudere non est sacri muneris offitium, sed tantum sibi adiunctum. Item Gregorius scribit universis Yspanis episcopis:*

Aa 108v

(C.1 q.3 c.1) *De his, qui sacros ordines munerum acceptione dispensant.*

Audivimus, dilectissimi, quod nos audisse oportuit, sed audisse profecto non libuit, quosdam scilicet esse sacrorum ordinum professores, qui sub munerum datione vel acceptione Dei ecclesias, vel earum beneficia sibi usurpant. Quod quidem scelus vos iam non dudum acriter

36 Audivimus – 258: 11 dubitate *Falso Gregorio VII ascribitur (JL †5278), cf. Berardi, 2.2.113-114. Ante Gratianum non invenitur.*

correxisse vehementer admiramur; iuste enim uterque corripendus est et a sancte liminibus ecclesie submoven-
 dus, et qui pro ecclesie ambitu munera largitur, et qui ut
 ecclesiam adeat quicquam presumit accipere. Iste quippe
 5 donum Dei emere, hic autem vendere presumit. A sacrile-
 gio quoque hoc facinus non dispar dixerim, cum id, quod
 sponte et sacro deliberationis arbitrio gratis fieri debuit,
 sub pecunie pactione causatur. Quare, fratres karissimi,
 que taliter facta sunt curiose refellite, infecta prohibete,
 10 vestrisque iussionibus resistentes digno anathematis vin-
 culo percutere non dubitate.

(C.1 q.3 c.2) *De his, qui ecclesias vel ecclesiastica beneficia vendunt.*

Fr. 412

Idem Rotomagensi episcopo et Gallicis omnibus.

15 Si quis dator vel acceptor Dei ecclesias vel ecclesiastica
 beneficia (que quidam prebendas vocant) sub pecunie in-
 terventu susceperit, sive dando emerit, sive accipiendo
 vendiderit, a Symonis non excluditur perditione. Sed si
 perseverans fuerit, perpetua mulctetur dampnatione. Nam
 20 qui sub religionis obtentu Deo famulari voluerit, si quid
 acceperit, et meritum perdit, et beneficio accepto frustra-
 tur. Rationis ergo vigore cogitur quod iniuste recepit
 restituere, et quicquid turpis lucri gratia receperat non
 tenere.

25 **(C.1 q.3 c.3)** *Ab offitio suspendatur episcopus beneficia vel
 ecclesiastica offitia vendens.*

Item Gregorius VII papa.

30 Si quis episcopus prebendas, archidiaconatus, preposi-
 turas vel aliqua ecclesiastica offitia vendiderit, vel aliter,
 quam statuta sanctorum Patrum precipiunt, ordinaverit,
 ab offitio suspendatur. Dignum est enim, ut, sicut gratis
 episcopatum accepit, ita membra eiusdem episcopatus
 gratis distribuat.

35 **(C.1 q.3 c.7)** *Qui ecclesiastica beneficia emunt, ecclesias
 quoque emere probantur.*

Item Pascalii papa.

Si quis obiecerit, non consecrationes emi, sed res, que
 ex consecratione proveniunt, penitus desipere probatur.

15 Si – 24 tenere Gregorius VII(?) (JL 5276; ed. Cowdrey, *Epistolae vagantes*, 150, n. 66, Gratianum reddens). *Ante Gratianum non invenitur.*

Nam cum corporalis ecclesia, ut episcopus, aut abbas, aut tale aliquid sine rebus corporalibus in nullo proficiat, sicut nec anima sine corpore corporaliter vivit, quisquis horum alterum vendit, sine quo nec alterum provenit neutrum invenditum derelinquit. Nullus ergo emat ecclesiam vel prebendam, vel aliquid ecclesiasticum, nec pastellum, nec pastum antea vel postea pro huiusmodi solvat. 5

(C.1 q.3 c.8) *Quare evangelio non prohibeatur, investitura ecclesie a laicis fieri.*

Aa 109r *Item Urbanus episcopus, servus servorum Dei, dilecto filio L. Preposito ecclesie sancti Vincentii apud Ticinum, salutem et apostolica benedictionem.* 10

Salvator predicat in evangelio, circa finem seculi pseudochristos et pseudopphetas surgere et multos seducere, et fideles suos in mundo multas habituros pressuras, sed tamen portas inferi non prevalituras. Proinde (ut ait Apostolus, oportet esse hereses, ut qui probati sunt manifesti fiant) oportet nos cum Propheta ex adverso consurgere, et murum pro domo Israel opponere, et cum Apostolo per multas tribulationes intrare in regnum Dei, quoniam non sunt condigne passiones huius temporis ad futuram gloriam, que revelabitur in nobis. § 1 Igitur, quia innotuisti nobis, quod tibi obicitur, utrum vendere ecclesiasticam rem symoniacum sit, hoc symoniacum esse patenter colligitur ex hoc, quod B. apostolus ait Symoni: 15
 "Pecunia tua tecum sit in perditione quia existimasti donum Dei pecunia possideri." Donum Dei quippe est Spiritus sanctus, et donum Dei est res ipsius ecclesie oblata. Et, si bene animadvertis, Symon magus, qui ad fidem accessit, non Spiritum sanctum quo erat ipse indignus (quoniam, ut scriptum est, Spiritus sanctus discipline effugiet fictum), sed donum eius emere voluit, ut ex venditione signorum, que per eundem fierent, multiplicatam pecuniam lucraretur. Nec Apostolus emptionem Spiritus sancti (quam bene fieri non posse noverat), sed ambitionem questus talis et avaritiam, que est ydolorum servitus, in eodem Symone exhorruit et maledictionis iaculo percussit. Quisquis igitur res ecclesiasticas (que Dei dona a Deo fidelibus, et a fidelibus Deo donantur, queque ab eodem gratis accipiuntur, et ideo gratis dari debent) propter sua lucra vendit vel emit, cum eodem Symone donum Dei pecunia existimat possideri. Ideoque, qui eas non ad hoc, quod institute sunt, sed ad propria lucra munere lingue, 20
 25
 30
 35
 40

Fr. 414

vel indebiti obsequii, vel pecunie largitur vel adipiscitur,
 symoniacus est, cum principalis intentio fuerit Symonis
 sola pecunie causa, avaritia videlicet, id est ydolatria, ut
 ait apostolus Paulus. Alioquin cur sinodus Calcedonensis
 5 DCXXX episcoporum procuratorem vel defensorem ec-
 clesie, vel quemquam regule subiectum adeo per pecu-
 niam ordinari prohibet, ut interventores quoque tanti
 sceleris anathematizet, nisi quod eosdem symoniacos iudi-
 cet? Quod si prefati milites ecclesie ob huiusmodi scelus
 10 taliter percelluntur, nemo sapiens negabit, non militantes
 ecclesie multo dampnabilius ob hanc causam, id est vendi-
 tionis vel emptionis, debere percelli. Sed beatus predeces-
 sor noster Pascalis de consecratione affirmat, quod qui-
 15 squis eorum alterum vendiderit, sine quo alterum non
 provenit, neutrum non venditum derelinquit, ac per hoc
 eum, qui rem ecclesie vendit vel emit, symoniacum esse
 intelligit. § 2 In nomine vero procuratoris intelligit pre-
 20 fata synodus quemlibet ecclesiasticarum rerum ammini-
 stratorem, ut, verbi gratia, prepositum, yconomum, vice-
 dominum; defensoris nomine advocatum sive castaldum,
 et iudicem; in subiecto regule archipresbiterum, archidia-
 conum, canonicum, monachum vel quemlibet mancipatum
 ecclesiastico offitio. § 3 Quod vero Spiritum sanctum,
 25 quantum in se est, vendat vel emat qui preposituram vel
 huiusmodi aliquid vendit vel emit, audi Augustinum super
 Iohannem: "O quot preposituras secernunt! Alterum pre-
 30 positum habet Cartagini Primianus, alterum in Maurita-
 nia Rogatus, alterum habet in Numidia ille vel ille, quos
 iam nec nominare sufficimus. Circuit ergo aliquis emere
 columbam; unusquisque laudat prepositum suum, quod
 vendit, etc." Ecce venerabilis Augustinus, de prepositure
 distractione agens, in nomine columbe sancti Spiritus
 35 venditionem vel emptionem accipit, sicut et omnes huius
 evangelici capituli tractatores. § 4 Pensandum vero est,
 qua pena mulctentur qui iam Deo et ecclesie sue oblata
 vendunt vel emunt, si cum flagellis eiecti sunt a templo
 Dei qui que Deo erant offerenda vendebant vel emebant.
 Si de offerendorum venditoribus vel emptoribus dictum
 40 est: "Vos fecistis domum patris mei domum negotiationis
 et speluncam latronum:" quid dicetur de ecclesie iam obla-
 torum venditoribus vel emptoribus? § 5 Et ne quis insa-
 nus obiciat, merito hoc Dominum tam acerbe vindicasse,
 quia tunc illa in Dei templo vendebantur, ecclesiastice
 vero res modo extra templum distrahantur attende supe-

Aa 109v

Fr. 415

rius Augustinum non terminantem locum venditionis vel
 emptionis prepositorum sed tantum indefinite dicentem:
 "Circuit aliquis emere columbam; unusquisque preposi-
 tum suum laudat quod vendit;" non adiciens, in templum,
 vel extra templum. Hec contra venditores vel emptores
 rerum sacrarum sufficiant. 5

(C.1 q.3 c.9) *Ministri et servitores ecclesie absque ulla
 venalitate ab episcopis ordinentur.*

*Item Alexander episcopus, servus servorum Dei, Lucensis
 ecclesie clero et populo in perpetuum.* 10

Ex multis temporibus hoc detestabile malum intra
 vestram ecclesiam inolevisse cognovimus, ut nulli um-
 quam clerico, quamvis religioso, quamvis scientia et mori-
 bus prebito, ecclesiasticum beneficium concederetur, nisi
 ei, qui profano pecunie munere illud emere studuisset,
 fiebatque ecclesia et res eius ita venalis, velud quedam
 terrena et vilis merces negotiatoribus ad vendendum ex-
 posita. Quod malum quam detestabile, quantum Deo
 sanctisque sit contrarium, et sacri canones docent, et fere
 omnibus manifestum existit. Ista sententia invenitur in II
 capitulo Calcedonensis sinodi. § 1 Calcedonense concilium
 namque unum ex principalibus, simili pena condempnat
 eos, qui ecclesie beneficium interventu pecunie acquirunt,
 et eos, qui sacram manus inpositionem (per quam Spiritus
 sanctus confertur) mercari dinoscuntur. Utrosque enim
 auctoritate inexpugnabili, illos a beneficio, istos a sacro
 ordine iubet expelli. Unde humani generis redemptor
 omnes ementes et vendentes de templo eiciens cathedras
 vendentium columbas evertit, nummulariorum effudit es,
 precepti sui auctoritate denuncians et dicens: "Nolite fa-
 cere domum patris mei domum negotiationis." § 2 Illud
 quoque in eodem facto sollicite considerate, quod per to-
 tum textum sancti evangelii nusquam reperitur, Domi-
 num tanta severitate, tam districta censura iustitie pec-
 cantes corripuisse, cum non solum eloquio increpans,
 verum etiam facto flagello de funiculis verberans omnes
 eliminavit de templo, aperte demonstrans, quod tales ne-
 gotiatores non sicut ceteri peccatores sunt corripiendi,
 sed a templo Dei, id est a sancta ecclesia, longius sunt
 prociendi. Nam sicut per columbarum venditores illi de-
 notantur, qui sacram manus inpositionem vendere conan-
 tur, sic per nummularios ecclesiastici beneficii venditores
 designantur, qui domum Dei evangelio teste speluncam 40

Aa 110r

Fr. 416

latronum efficiunt. § 3 Quapropter ego Alexander, sancte
Romane ecclesie et apostolice sedis episcopus, imo mini-
ster indignus, tot et tanta mala in multis ecclesiis et ma-
xime in Lucensi ecclesia ex iniqua concupiscentia fieri
5 conspiciens, ne sanguis iniquorum a districto iudice de
manu nostra requiratur, illa extirpare et penitus eradicare
decrevimus. Constituimus itaque et presenti decreto fir-
mamus (sicut olim nostri decessores fecisse noscuntur),
10 nullum deinceps episcoporum beneficium ecclesie (quod
quidam canonicam, vel prebendas, vocant seu etiam ordi-
nes) pro aliquo precio vel munere clericis audeant um-
quam conferre, sed omnes ministros et servitores ecclesie
gratis et absque ulla venalitate in sancta ecclesia studeant
15 ordinare. Nec eligant in domo Domini qui maiores saccu-
los pecunie conferant, sed eos, qui moribus et scientia
divites pro officio suo ipsam valeant sustentare ecclesiam.
Constituimus et eodem modo firmamus, ut nullus cuius-
cumque gradus clericus pro ecclesie beneficio audeat
20 aliquid conferre aut fabrice ecclesiarum vel in donariis
ecclesiarum, sive etiam quod pauperibus sittribuendum,
quia (teste scriptura) qui aliquid male accipit, ut dispenset
bene, gravatur potius quam iuvatur. Quod si aliquis, divi-
norum preceptorum et animarum salutis inmemor, prefa-
tum beneficium ecclesie iniqua cupiditate ductus emere
25 vel vendere temerario ausu presumpserit, sicut in Calce-
donensi concilio diffinitum est, gradus sui periculo eum
subiacere decrevimus, nec ministrare possit ecclesie quam
pecunia venalem fieri concupivit, et insuper terribilis ana-
thematis mucrone perfossus, nisi resipuerit, ab ecclesia
30 Dei, quam lesit, modis omnibus abscidatur.

Aa 110v

(C.1 q.3 d.p.c.11) ¶ *Res ecclesie, que vel ex consecratione
proveniunt, in suum ius vel vi, vel aliquo munere aliquem con-
vertere non debere, docens sanctus Urbanus ait.*

(C.1 q.3 c.12) *Que ex consecratione proveniunt, nemo in
35 suum ius vi vel munere convertat.*

Quisquis res ecclesiasticas (que dona Dei sunt, quo-
niam a Deo fidelibus, et a fidelibus Deo donantur, queque
ab eodem gratis accipiuntur, et ideo gratis dari debent)
propter sua lucra vendit vel emit, cum eodem Symone
40 donum Dei pecunia possideri existimat.

(C.1 q.3 d.p.c.15) ¶ *De secunda questione et tertia quid
sacri canones diffiniant, auctoritatibus hinc inde in medium
deductis patefactum est.*

Fr. 418

(QUESTIO 4)

- Aa 111r **(C.1 q.4 d.a.c.1)** ¶ *Nunc ergo de quarta questione est pertractandum, an paternum crimen huic inputetur, quod eo ignorante constat admissum? Quod ignorantia hunc excuset, multorum auctoritatibus probatur. Ait enim Augustinus:* 5
- (C.1 q.4 c.1)** *Alienum crimen nescientem non maculat.*
Nullius crimen maculat nescientem.
- (C.1 q.4 c.2)** *Item.*
Quis locus innocentie relinquatur, si alienum crimen maculet nescientem? 10
- (C.1 q.4 c.3)** *De infantibus, qui ab hereticis baptizantur.*
Item in Africano concilio legitur.
Placuit de infantibus, qui ab hereticis baptizantur, eque suo hoc iudicio fecerunt, cum ad ecclesiam Dei salubri proposito fuerint reversi, ne parentum error illos inpediat, quo minus promoveantur sacri altaris ministerio. 15
- Fr. 419 **(C.1 q.4 c.4)** *De eodem.*
Item in eodem.
Qui apud Donatistas parvuli baptizati sunt, nondum scire valentes erroris interitum, si postquam ad etatem rationis capacem pervenerint, agnita veritate falsitatem abhorrentes eorum, ab ecclesia ordine antiquo per manus inpositionem recepti sunt, tales ad suscipiendum munus clericatus non debet inpedire nomen erroris. 20
- Fr. 420 **(C.1 q.4 d.p.c.9)** ¶ *Cum ergo de baptizatis ab hereticis Innocentius scribat "Lex est ecclesie his, qui ab hereticis baptizati sunt, per manus inpositionem laicam tantum prebere communionem, nec ex his aliquem in clericatus honorem vel exiguum subrogare": patet, quod infantes, qui ab hereticis baptizati sint, sola excusat ignorantia, ut iuxta illud Africani concilii ad suscipiendum clericatus officium non eos inpediat nomen erroris.* 30
- (C.1 q.4 c.10)** *Item sicut Augustinus scribit ad Auxilium episcopum:* 35
"Non inputantur filiis peccata parentum, que post eorum nativitatem a parentibus committuntur; nec pro peccatis parentum spirituali pena filii sunt plectendi."

(C.1 q.4 d.p.c.) ¶ *Offitio autem vel beneficio ecclesie privari, spiritualis pena est: non igitur hanc ex patris peccato promeretur filius. Item si excusatur, qui ignoranter a symoniaco ordinatur, ut supra in capitulo Urbani legitur, et iste excusandus est, qui per ignorantiam symoniace ordinatur. Sed obicitur illud Gregorii:*

(C.1 q.4 c.11) *De ecclesia, que pactione consecratur.*

Ecclesia, que pactione consecrata fuerit, potius execrata quam consecrata dici debet.

(C.1 q.4 d.p.c.) ¶ *Item peccato civium thesauri Iericho anathematizati leguntur. Unde Achor, qui regulam auream et quedam alia pretiosa furatus est, de anathemate dicitur tulisse. § 1 Item peccato Amalechitarum animalia eorum iussa sunt interfici, quibus quia Saul pepercit, audivit a Samuele: "Nescis, quia peccatum ariolandi est repugnare, et quasi scelus ydololatrie nolle acquiescere?" § 2 Item peccato Egyptiorum possessiones eorum grandini tradite, iumenta et primogenita eorum morte consumpta sunt. § 3 Item peccato Israelitarum archa Domini Phylisteis tradita est. Si ergo que sensu carent, ut ecclesia, altare, archa Domini, lapides Iericho, vel execrantur, vel peccatoribus traduntur, vel anathematizantur, vel grandine devastantur; si ea, que vim intelligendi non habent, ut animalia Egyptiorum et Amalechitarum, peccatis hominum morte perduntur: patet, quod nullum excusat ignorantia criminis, maxime cum ex eo utilitas deferatur ignoranti; veluti si quispiam de latrocinio et rapina filio suo ignoranti divicias congreget, non excusaret filium ignorantia, quin post mortem patris cogatur reddere male conquisita. § 4 Item peccato Achor plebs Israelitica in manibus hostium tradita est. § 5 Item peccato filiorum Hely populus in manu Phylistinorum corruit. § 6 Peccato quoque plebis electi eorum sepe sunt inpediti, et tandem cum eis prophete ducti sunt captivi. § 7 His ita respondetur. Insensibilia et irrationabilia peccato hominum vel execrantur, vel anathematizantur, vel morte perduntur, non participatione peccati, sed causa sacramenti, vel detestatione peccati, vel flagello delinquentium. Causa sacramenti, ut thesauri Iericho et animalia Amalechitarum. Iericho enim luna interpretatur, et significat istum mundum. Amalechite interpretantur lingentes sanguinem, et significant cupidos, et avaros, et demones. Israelite interpretantur viri videntes Deum, significant multitudinem sanctorum. lapides ergo et thesauri Iericho anathematizantur, animalia Amalechitarum interfici iubentur ad examinandam cupiditatem huius mundi thesauri, qui per lapides et thesauros Iericho*

Fr. 421

Aa 100v

designantur, irrationabiles quoque viciorum motus, qui per animalia Amalechitarum intelliguntur, non debent transire in sortem sanctorum. Animalia vero Egyptiorum, et possessiones eorum, et primogenita, grandine et morte consumpta sunt, ut in illis punirentur, quorum felicitate letabantur, et ut daretur intelligi, quod mundus peribit et substantia eius. Sed et terra Israelitarum in salsuginem versa est, et segetibus eorum imbres adversi sunt, animalia eorum sterilitate et morbo confecta sunt, ut auctorem suum, quem per beneficia cognoscere noluerunt, saltim inter supplicia sentirent. In detestatione vero peccati pecunia Symonis dampnata est, cui dictum est: "Pecunia tua tecum sit in perditione, quia existimasti donum Dei pecunia possideri." In detestatione quoque eiusdem criminis altare et ecclesia, que per symoniam consecrantur, non tam consecrari quam execrari dicuntur, quia qui interventu pecunie oleum consecrationis effundit non consecrare, sed execrare credendus est. Hinc est, quod B. Gregorius ecclesias ab Arrianis consecratas iterum consecrari precepit, quia sanctificationem consecrationis non nisi in fide Trinitatis perficitur, prestare non poterant qui fide carebant. Archa vero et prophete peccato suorum civium hostibus traditi sunt. Electi quoque, qui murmure eorum impediti sunt, non in penam criminis, sed in experimentum et exemplum patientie hec passi sunt. § 8 Item populus, qui peccato Achor et filiorum Hely in manibus hostium traditus est significat, subditos corporaliter flagellari, ut inter ipsa flagella prelatorum peccata feriantur, sicut Achor sorte deprehensus lapidibus obrutus est. § 9 Sic et navicula lone periclitatur, ut fugitivus sorte deprehensus, fluctibus inmergeretur. Aliquando pro meritis prelatorum depravatur vita subditorum, ut prelati suis subditi faventes ad malum cum eis simul corruant, sicut filii Israel, diu portantes peccata sacerdotum, tandem cum eis ceciderunt in manibus hostium. Item David populum numeravit, quo peccato gladius Domini deseivit in populum. "Sed in lata gente gloria regis est, in diminutione plebis contricio principis." Qui ergo de numerositate sue gentis superbivit, iure in eius diminutione punitus est. § 10 Item parvulos Sodomitarum non excusavit ignorantia, quin pro paterno scelere celesti igne consumerentur; sed hoc igne pena illis diminuta est, quibus successio paterni sceleris est adempta. Pariter etiam demonstratum est, peccatis parentum parvulos aliquando corporaliter flagellari. Illud idem intelligendum est de parvulis, qui peccato Datan et Abiron vivi descenderunt ad inferos. § 1 Item Cam peccante filios eius Canaam maledicatur; lezi delinquente lepra transmittitur ad posteros. Iudeis clamantibus: "Sanguis eius super nos et super

5 *filios nostros," reliquie eorum pene mortis "Christi" addicte sunt. Achab quoque peccante posterius eius regni solium amiserunt, et qui de eius semine in regno Iude nati sunt, usque ad purgatam labem illius familie a genealogia Domini exclusi sunt. Odium quoque Esau (ut Malachias testatur) transiit ad Ydumeos. Quibus omnibus colligitur, quod ignorantia peccati non excusat aliquem. § 12 Sed his exemplis non probantur teneri peccato aliorum nisi imitatores nequicie eorum. Quicumque enim de semine Esau et ceterorum ad Deum conversi paternam malitiam detestati sunt, non odium, sed Dei clementiam experti sunt. Item ut ait Ambrosius:*

(C.1 q.4 c.12) "Turbatur navicula Petri, in qua erat Iudas, quia, qui suis meritis erat firmus, turbatus est alienis."

15 (C.1 q.4 d.p.c.??) ¶ Ignorabat autem Petrus peccatum Iude. Non ergo ignorantia excusavit illum, sed turbatio hec non peccati coinquinatio, sed corporalis persecutio intelligitur, quia meritis malorum nonnumquam adeo boni premuntur, ut eorum turbetur infirmitas. Non itaque his auctoritatibus symoniaci probantur, pro quibus ignorantibus pecunia data est. Non ergo potest probari iste reus criminis, cuius non habuit conscientiam.

20 § 1 Notandum quoque est, quod non omnis ignorantia aliquem excusat. Est enim ignorantia alia facti alia iuris. Facti alia, quod non oportuit eum scire, alia, quod oportuit eum scire.

25 Quod non oportuit eum scire, sicut ait Apostolus: "Si quis infidelium vocaverit vos ad cenam, quicquid vobis appositum fuerit comedite, nichil interrogantes. Si quis vobis dixerit, hoc ydolis immolatum est, nolite comedere." Ecce quod vocatum ad cenam non oportebat scire, carnes sibi appositas ydolis fuisse immolatas.

30 Quod oportuit eum scire, sicut ignorantia Iudeorum et reliquorum infidelium, qui ea, que a prophetis de Christo fuerant pre-nunciata, adhuc ignorant esse completa, unde a Iudeis adhuc expectatur venturus. Hec neminem excusat. § 2 Item ignorantia iuris alia naturalis, alia civilis. Naturalis omnibus adultis dampnabilis est; ius vero civile aliis permittitur ignorare, aliis non.

Aa 112v

(QUESTIO 5)

Fr. 423

40 (C.1 q.5 d.a.c.1) ¶ Quod vero quinto loco queritur, an liceat ei esse in ecclesia, vel fungi ordinatione, quam paterna pecunia est assecutus, auctoritate diffinitur Urbani, qui scribens de symoniacis ait inter cetera:

(C.1 q.5 c.1) *De parvulis, qui cupiditate parentum ecclesias emunt.*

Quicumque sane cupiditate parentum, cum adhuc parvuli essent, ecclesias vel ecclesiarum partes per pecunias adepti sunt, postquam eas omnino dimiserint, si canonice in eis vivere voluerint, pro misericordia eos ibidem esse concedimus, neque pro hoc facto a sacris ordinibus illos removemus, si alias digni inveniantur. § 1 Illi vero, qui per se ipsos, cum maioris etatis essent, nefanda cupiditate ducti eas emerunt, si in aliis ecclesiis canonice vivere voluerint, servatis propriis ordinibus pro magna misericordia ibi eos ministrare permittimus. Quod si ad alias fortassis transferri non poterint, et in eis canonice vivere promiserint, minoribus ordinibus contenti ad sacros ordines non accedant, salva tamen in omnibus apostolice sedis auctoritate. § 2 Si qui tamen ante emptionem catholice ordinati sunt, cum ea, que emerunt, dimiserint, et vitam canonicam egerint, in suis gradibus permittantur, nisi forte eiusmodi ecclesia sit, ut ibi primum locum debeant obtinere. Primum enim, vel singularem, vel prepositure locum in emptis ecclesiis eos habere non patimur.

Aa 113r
Fr. 424

(C.1 q.5 d.p.c.2) ¶ *Ex hac itaque auctoritate colligitur, quod ignorantia tales excusat a reatu criminis, ut supra dictum est, non a fructu emptionis, cum in ecclesiis, quas parentum pecunia adepti sunt, non nisi postquam eas omnino dimiserint et ex misericordia ibidem eis esse conceditur. In quo patet, quod etsi illis ignorantibus symonie peccatum sit admissum fructum tamen paterne emptionis reportare non possunt. Quod vero a crimine excusentur, hinc patet, quia pro hoc facto a sacris ordinibus non remonentur. Si enim illius criminis participes essent, ad sacros ordines conscendere non possent. Illud idem intelligendum est de eo, qui per pecuniam est adeptus sacerdotii dignitatem, non episcopo, sed cuidam ex principibus eius datam; utroque tamen, ordinatore videlicet et ordinato, hoc ignorante.*

Urbanus II scribit Alberto Metensi episcopo:

(C.1 q.5 c.3) *De quodam, pro quo incuria parentum pecuniam dedit non episcopo, sed uni principum eius.*

Presentium portitorem, quem parentum incuria, per pecuniam non episcopo, sed cuidam principum eius datam, invitum sacerdotii dignitatem obtinuisse significasti, licet sancti canones deponendum esse testentur, quia tamen, culpam istam nesciens et coactus commisit, et quia ab

eodem ordine ut deponeretur supplicavit ultroneus, ex consideratione discretionis (que mater est omnium virtutum) magis quam ex rigore canonum, misericordie viscera adhibendo, ipsum in eodem ordine esse fraternitati tue consulimus; ita tamen, ut, si ecclesia illa, cui deservit, sacerdotum penuriam non patitur, suspensus a sacerdotali officio permaneat. Quod si fortasse ecclesie utilitas exegerit, ut curam regiminis assumat, liceat ei ex concessione episcopi sui fratrumque obedientia sacerdotali officio fungi.

(QUESTIO 6)

(C.1 q.6 d.a.c.1) ¶ *Quid vero de his fieri debeat, qui igno-
ranter a symoniacis ordinati sunt (quod sexto loco quesitum
est), supra, in capitulo videlicet Urbani, quod sic incipit: "Si qui
a symoniacis non symoniace ordinati sunt" requiratur. Nunc
autem de illis queritur, qui non pro ordinatione pecunias offer-
runt, sed pro electione, ut vel decretum electionis fiat, vel ut
subscriptione confirmetur, vel ut electioni non resistatur, aliqui-
bus premia largiuntur, an eorum electio viciosa sit iudicanda.
Non enim videntur Spiritus sancti donum emere qui non pro
consecratione, sed pro electione munera largiuntur, cum nullius
spiritualis gratie aliquos faciat electio participes. Sed sicut ec-
clesiasticarum rerum emptores symoniaci iudicantur, quia eccle-
siasticis offitiis ita adiuncte sunt, ut alterum sine altero alicui
non proveniat, ita, quia per electionem venit ad consecratio-
nem, perinde symoniacus habetur, qui pro electione premia lar-
gitur, ac si pro consecratione munera dedisset. Unde Simacus
scribit Cesario episcopo:*

Aa 113v

Fr. 425

(C.1 q.6 c.1) *Nec timore, nec premiis, nec potentum suffra-
gio episcopi subscribatur electioni.*

Si quis autem episcopatum desiderat, data pecunia po-
tentes personas minime suffragatrices sibi adhibeat, nec
ad decretum sibi faciendum clericos, vel cives ad subscri-
bendum adhibito cuiuslibet generis timore compellat, vel
premiis quibuslibet exhortetur.

(QUESTIO 7)

Fr. 426

13 Quid vero quod ergo *Fd^{bc}*, cf. Murano, "Graziano e il Decretum," pag. 91. **14 quod** – **15 supra** *Fd^{bc}*

(C.1 q.7 d.a.c.1) ¶ *Nunc autem de septima tractandum est questione, an renunciatis sue heresi sit recipiendus in episcopali dignitate vel non? De his ita scribit Ciprianus ad Stephanum:*

(C.1 q.7 c.1) *Qui redeuntes ab heresi in suis ordinibus recipiantur.*

5

Si qui presbiteri et diaconi in ecclesia catholica prius ordinati fuerint, et postmodum perfidi et rebelles extiterint contra ecclesiam, vel apud hereticos a pseudoepiscopis et antichristis contra Christi dispositionem profana ordinatione promoti sunt, et contra altare atque divinum verbum sacrificia foris falsa et sacrilega offerre conati sunt, eos quoque hac conditione suscipi convenit, cum revertuntur, ut communicent laicis, et satis habeant, quod admittuntur ad pacem, qui hostes pacis extiterint; nec debere eos revertentes ea apud nos ordinationis et honoris arma retinere, quibus contra nos rebellaverunt.

10

15

(C.1 q.7 c.2) *De his, qui pro muneribus ordinationem faciunt, et qui redeuntes ab heresi in suis ordinibus recipiuntur.*

Item ex VII Sinodo.

Si quis omnem traditionem ecclesiasticam scriptam vel non scriptam violat, anathema sit. **(§ 1)** Omnis episcopus aut presbiter, aut diaconus, convictus quod pro muneribus ordinationem dederit vel acceperit, a sacerdotio cadat. **(§ 2)** Sed dicunt quidam, quia penitentiam agimus pro peccato, et Deus indulget illud; ita et ego dico, quia omnem penitentiam recipit Deus, et indulget per penitentiam peccata, que iam facta sunt. Novi enim, quod David fornicatorem et homicidam per penitentiam receperit Deus, et dixerit de eo: "Inveni virum secundum cor meum." Novi rursum eundem audientem a Deo: "Non edificabis mihi domum, quia vir sanguinum es." Scio Manasse per confessionem dimissam impietatem suam. Scio meretrices et telonarios per penitentiam receptos nullum tamen horum, qui ante baptismum peccavit, sacerdotibus connumeratum. Scio quosdam, dum essent in mundo, in multa fornicatione mansisse, monachos vero factos quasi luminaria mundi resplenduisse; nullum tamen ad sacerdotium ascendisse. Quod, etsi raro contigit, nulla tamen lex ecclesie fuit. Novimus primum peccatricem Mariam; post conversionem, quamvis sancta et casta, tamen inter diaconissas computata non est. Sed quid hoc dico? Sequens sanctos apostolos et venerabiles Patres cum omni fiducia clamo:

20

25

30

35

40

Aa 114r
Fr. 427

Quod qui per symoniam ordinatus est, sive episcopus, sive presbiter, sive diaconus, alienus est a sacerdotio, neque enim venalis est gratia Spiritus sancti; Cayphe traditio et adinventio Symonis a sancto sacerdotio est aliena. (§ 3)

5 Et si in fornicationem lapsus aliquis post baptismum, in sacerdotium non recipitur; canones enim hoc prohibent. Si quis vero cum hoc peccato ad sacerdotium proventus est, cognitus degradetur. Item:

(§ 4) Ipsum, qui per pecuniam ordinatus est, confiteor, 10 quia per penitentiam recipit Deus. Bonus est in omnibus, et aperta viscera eius omni homini penitenti. Sed quoniam iuxta Apostolum oportet episcopum esse inreprehensibilem, quicumque per pecuniam vel ordinavit aliquem vel ordinatus est, ab omni sacerdotio sit alienus. § 5 Tarasius patriarcha dixit: Quicumque per pecuniam vel ordinant, 15 vel ordinaverunt, vel ordinantur, vel ordinati sunt episcopi, vel presbiteri, vel diaconi, vel quilibet de numero sacerdotali, repellantur omnino a sacerdotio, sicut Symon magus a Petro. Quicumque per pecuniam, dispensationem vel curam sortiti sunt monasteriorum vel ecclesiarum, vel religiosarum domorum, ierocomiorum, seniorum, orphanotrophiorum, cum depositione expellantur a dispensatione illa et cura. Qui post baptismum cadens in fornicationem ordinatus est, si postmodum confessus fuerit, cesset a ministerio; si vero convictus ab aliquo, deponatur omnino. (§ 6) Percussor episcopus, aut presbiter, aut diaconus per se vel per alium aliquem, quasi timeri per hoc volens, deponatur. Item:

(§ 7) Qui per seculares potestates ordinatus fuerit aut 30 ecclesiam obtinuerit, deponatur; si vero religiosam domum, expellatur.

(C.1 q.7 c.4) *Qui redeuntes ab hereticis recipi possunt vel qui non.*

Item de eadem Synodo.

35 Convenientibus apud Nicenam Bithinie, et consedentibus Petro archiepiscopo, et Petro presbitero et abbate monasterii sancti Sabe, locum tenentibus Adriani pape, et Tharasio archiepiscopo Constantinopolitano, et Iohanne et Thoma apocrisariis apostolicarum sedium orientalium, et ceteris episcopis, episcopi Sicilie dixerunt: Dignum est, 40 ut de futuris inquiramus. (§ 1) Item Basilius episcopus Anchire dixit. Constitutio ecclesiastica habet canonice

tradita ab antiquo a sanctis apostolis et successoribus eorum, sanctis Patribus nostris et magistris, et sanctis universalibus sex sinodis, et localibus sinodis orthodoxis, ut qui ab aliqua heresi revertuntur ad orthodoxam fidem et traditionem catholice ecclesie, scripto negare debeant heresim suam et confiteri catholicam fidem. (§ 2) Item Tharadius patriarcha dixit: Videtur vobis, ut sedes suas recipiant qui ab heresi revertuntur? (§ 3) Religiosissimi monachi dixerunt: Sicut receperunt universales sinodi sex ab heresi revertentes, ita et nos recipimus. (§ 4) Sancta synodus dixit: Placet omnibus nobis. Et iussi sunt Basilius episcopus Anchire, et Theodorus episcopus Mirree civitatis, et Theodosius sedere in gradibus suis et sedibus. (§ 5) Item Constantinus episcopus Cypri dixit: Non oportet nos, qui episcopi sumus, indigere doctrina, sed aliorum esse doctores. (§ 6) Item Tharadius episcopus dixit: Malorum doctorum mala doctrina. Ecclesia de malis doctoribus sacerdotes non recipit. § 7 Item Iohannes apocrisarius orientalium sedium dixit: Heresis separat omnem hominem ab ecclesia. § 8 Item Tharadius episcopus dixit: Ecce multi canonici libri, et sinodici, et paterni lecti sunt, et ab heresi revertentes docuerunt nos recipere, si alia aliqua causa non est in eis. § 9 Item Petrus apocrisarius pape dixit: Rome exiliatus est Macharius hereticus a sancta sexta synodo, et quadraginta dierum inducias dedit illi pater noster Benedictus papa, et cottidie mittebat ad eum Bonifatium consiliarium suum, et instruebat eum conmonitoriis verbis ex divina scriptura, et nullatenus voluit emendari. Hoc autem faciebat, ut eum reciperet in suo ordine. § 10 Item Tharadius patriarcha dixit: Quid dicitis de Anatholio? Nonne etiam in quarta synodo factus est princeps? et ecce ab inpio Dioscoro ordinatus est. Et nos igitur recipiamus eos, qui ab hereticis ordinati sunt, sicut Anatholius receptus est. § 11 Item:

Vere vox Dei est, quoniam non moriuntur filii pro patribus, sed unusquisque in suo peccato moritur; et quoniam ordinatio ex Deo est. § 12 Item Tharadius patriarcha dixit: Audivimus mandata paterna. Quid igitur? oportet recipere ab hereticis ordinatos? § 13 Sancta synodus dixit: Audivimus, domine, et oportet nos recipere. § 14 Tharadius patriarcha dixit: Plures eorum, qui in sexta synodo convenerunt, a Sergio, Pirro, Petro, Paulo ordinati sunt, qui fuerunt principes hereseos Monoscelitarum, quoniam isti continuatim in Constantinopolitana sede sederunt, et

ab ultimo eorum, Petro scilicet, usque ad sextam synodum non fuerant plus quam duodecim anni. Thomas vero, et Iohannes, et Constantinus ab hereticis illis archiepiscopi facti sunt, et tamen propter hoc non sunt reprobati. § 15 Sancta synodus dixit: Hoc manifestum est. § 16 Constantinus episcopus Cypri dixit: Sufficiens ostensum est, quod ab hereticis venientes recipiendi sunt. Si vero quis sponte ad hereticum vadit et accipit ordinationem, non recipiatur. § 17 Item Tharasius patriarcha dixit: Et ego refuto eos, qui ob huiusmodi causam ad fidei subuersionem ordinati sunt, et maxime, cum presentes essent orthodoxi episcopi, a quibus poterant ordinari. Sic est paternus intellectus. Si vero synodalis consonantia fuerit, et unitas ecclesiarum de orthodoxis, qui presumpserit ab inmundis hereticis ordinari, depositioni subiaceat. Sancta synodus dixit: Hoc est iustum iudicium.

Aa 115r

(C.1 q.7 d.p.c.4) ¶ *Ex hac auctoritate datur intelligi, quod qui ab unitate catholice fidei in hereticorum societatem transierit, ut de manibus eorum ecclesiastice dignitatis sacramenta percipiat, vel qui contemptis orthodoxis ab hereticis ordinari desideraverit, etsi postea sue abrenunciando heresi ad ecclesiam redierit, officio tamen accepto fungi non poterit. Auctoritate vero Cypriani prohibentur ab administratione ecclesiastica, qui intra catholicam ecclesiam ordinati ad fidei impugnationem dilabuntur. Porro symoniaci nec ab hereticis ordinantur ad fidei subuersionem, nec intra ecclesiam catholicam ordinati adversus fidem armantur. Quamvis enim nonnullos per pecuniam ordinent, non tamen fidem impugnant, nec gratiam Spiritus sancti venalem predicant. Unde cum heresim suam veraci penitentia detestati fuerint, premissis auctoritatibus non prohibentur recipi in suis gradibus. Verumtamen capitulo illo Nicene synodi: "Si quis per pecuniam etc." et illo alio septime synodi, "Si quis omnem traditionem etc." et Innocentii, et aliorum multorum auctoritatibus irreparabiliter dampnari iubentur. **(C.1 q.7 d.p.c.5)** Nisi rigor discipline quandoque relaxetur ex dispensatione misericordie. Multorum enim crimina sunt dampnabilia, que tamen ecclesia tollerat pro tempore, pro persona, intuitu pietatis, vel necessitatis, sive utilitatis, et pro eventu rei. Pro tempore: sicut Gelasius, qui, cum necessitate temporis videret Italicam ecclesiam propter belli famisque incursionem fere omnium clericorum officio destitutam, adeo ut plerisque populis*

Fr. 430

39 Gelasius – 273: 2 assumi *Algerus 1.9 dict. a, ed. Kretzschmar, 198.14-17. **cum – 273: 2 assumi** Cf. Gelasius I, *Ep.* 14 (JK 636) 1 (ed. Thiel, 362).

subsidia regendarum deessent animarum, concessit de monachis vel de laicis clericos assumi, ita dicens:

(C.1 q.7 c.6) *Pro temporum necessitate apostolice sedis decreta temperantur.*

Necessaria rerum dispositione constringimur, et apostolice sedis moderamine convenimur sic canonum patrum decreta librare, ut ea que presentium necessitas temporum restaurandis ecclesiis relaxanda deposcit, diligenti consideratione (quantum potest fieri) temperemus. 5

(C.1 q.7 d.p.c.6) ¶ *Item: "Priscis igitur, etc." Require supra in tractatu ordinandorum. Item Innocentius papa, cum pro necessitate temporis, ne nimium scandalum esset in ecclesia, ordinatos a Bonoso heretico susciperet, ait in decretis suis:* 10

(C.1 q.7 c.7) *Cessante necessitate, debet cessare, quod urgebat.* 15

Quod pro remedio ac necessitate temporis statutum est constat primitus non fuisse. Quod ergo necessitas pro remedio reperit, cessante utique necessitate debet cessare pariter quod urgebat, quia alius est ordo legitimus, aliud, quod usurpatio ad presens fieri tempus inpellit. 20

Fr. 432 **(C.1 q.7 d.p.c.10)** ¶ *Pro persona: sicut beatus Gregorius scribens Ianuario episcopo ait:*

Aa 115v **(C.1 q.7 c.11)** *Rigor canonum pro persona aliquando relaxatur.*

Tanta nequicia ad meas aures de tua senectute pervenit, ut eam, nisi adhuc humanitus pensaremus, fixa iam maledictione feriremus. (§ 1) Et quidem pene fuerat in te sententia iaculanda; sed quoniam simplicitatem tuam cum senectute novimus, interim tacemus. 25

(C.1 q.7 d.p.c.11) ¶ *Pietatis intuitu: sicut de illitteratis et corpore viciatis Gelasius ait:* 30

5 Necessaria – 9 temperemus Gelasius I, *Ep.* 14.1 (ed. Thiel, 362). *Algerus 1.9 can. a, ed. Kretzschmar, 198.18-199.1. **10 Priscis igitur** Cf. D.55 c.1. **11 Item – 13 suis** Algerus 1.8 dict., ed. Kretzschmar 198.7-9. **16 Quod – 20 inpellit** Innocentius I, *Ep.* 17.5.9 (JK 303), ed. PL 20.532A. *Algerus 1.8 can., ed. Kretzschmar, 198.9-12. **21 Pro persona** Algerus 1.7 rubr., ed. Kretzschmar 197.18. **25 Tanta – 29 tacemus** *Algerus 1.7 can. a, ed. Kretzschmar, 197.20-198.1. **Tanta – 27 feriremus** Gregorius I, *Registrum* 9.1 (JE 1525), ed. Norberg, CCSL 140A.562.8-10; ed. Ewald, MGH Epp. 2.40.15-16. **27 Et – 29 tacemus** *Ibid.*, ed. Norberg, 563.22-23; ed. Ewald, 41.2-3. **30 Pietatis – 31 ait** Algerus 1.10 rubr. et dict. a, ed. Kretzschmar, 199.12-15.

(C.1 q.7 c.12) *Canonum decreta pietatis intuitu nonnumquam relaxantur.*

Si qui vel propria temeritate vel incuria presidentium tales suscepti sunt, nichil ultra promotionis accipiant, satisque habeant, hoc sibi pro nimia miseratione concessum.

(C.1 q.7 d.p.c.12) ¶ *Necessitatis intuitu: sicut Ylarius papa, qui, cum de quodam episcopo preter noticiam ordinato metropolitani in utroque grave scandalum fieret, ait in epistola sua:*

(C.1 q.7 c.13) *Necessitatis causa quedam in ecclesia tollantur.*

Fr. 433

Quoniam quicquid ab alterutra parte est indicatum omni videmus perversitate confusum, temporum necessitate perspecta hac ratione decrevimus ad veniam pertinere quod gestum est, ut deinceps preter noticiam nullus vel consensum metropolitani ordinetur antistes.

(C.1 q.7 c.14) *Item Innocentius.*

Quociens a populis aut a turba peccatur, quia in omnes propter multitudinem vindicari non potest, inultum solet transire. Priora ergo dimittenda dico Dei iudicio, et de reliquo maxima sollicitudine precavenda.

(C.1 q.7 d.p.c.16) ¶ *Utilitatis intuitu: sicut in Meldensi concilio perhibetur de filiis virginum per vim raptarum et sic ad coniugium raptorum applicatarum:*

Fr. 434

(C.1 q.7 c.17) *Utilitatis intuitu quedam in ecclesia tollantur.*

Tali coniugio generati ecclesiasticis ordinibus non applicentur, nisi forte eos aut maxima ecclesie utilitas vel necessitas postulet, vel evidens meritorum prerogativa commendet.

3 Si – 5 concessum Gelasius, *Ep.* 14 (JK 636) 16, ed Thiel, 371. Algerus 1.10 can. a, ed. Kretzschmar, 199.15-17. **7 Necessitatis – 10 sua** Algerus 1.11 rubr. et dict., ed. Kretzschmar, 200.1-3. **13 Quoniam – 17 antistes** Hilarus, *Ep.* 16 (JK 560), praef. et 1 (ed. Thiel, 166). Algerus 1.11 can., ed. Kretzschmar, 200.4-7. **19 Quociens – 22 precavenda** Innocentius I, *Ep.* 17 (JK 303) 6.13, ed. PL 20.535A-B. Ivo, Prologus 30 (ed. Werckmeister, 92.13-15; ed. Brasington, xx); Algerus 1.14, can., ed. Kretzschmar, 201.11-13. **23 Utilitatis – 25 applicatarum** Algerus 1.15 dict. a, ed. Kretzschmar 200.15-16. **28 Tali – 31 commendet** Conc. Meldense (a. 845) 64, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.115.8-11. Algerus 1.15 can. a, ed. Kretzschmar, 201.16-19.

(C.1 q.7 d.p.c.17) ¶ *Huic Petrus concordans ait: "In veritate conperi, quia non est personarum acceptor Deus, etc."* (§ 1) *Pro eventu etiam rei quam in ecclesia tollerantur, sicut Leo ait in decretis suis de laicis subito contra decreta canonum ordinatis episcopis:*

5

(C.1 q.7 c.18) *Laicis, qui contra canonum decreta ad episcopatum promoventur, ex misericordia susceptum offitium relinquitur.*

Exigunt cause ut non solum in tales presules, sed etiam in ordinatores eorum competens ultio proferatur. Sed circumstant nos hinc mansuetudo misericordie, hinc censura iusticie, ut credamus quedam delicta utcumque tolleranda, quedam vero penitus amputanda. Illos ergo quorum profectio hoc tantum reprehensionis incurrit, quod ex laicis ad episcopale offitium electi sunt locum suum tenere permittimus, non preiudicantes apostolice sedis statutis, nec beatorum Patrum regulas solventes, quia remissio peccati non dat licentiam delinquendi, nec quod potuit aliqua ratione concedi fas erit amplius inpune committi, ne quod ad tempus pia lenitate concessimus iusta post modum ultione plectamus.

10

Fr. 435

15

Aa 116r

20

(C.1 q.7 d.p.c.22) ¶ *Ecce, quibus de causis quedam in ecclesia tollerantur, que eisdem cessantibus pia severitate vindicantur. Quando autem tolleranda sint, quando resecanda, Gelasius papa distinguit, dicens:*

25

(C.1 q.7 c.23) *Quando in ecclesia aliqua sint tolleranda.*

Etsi illa nonnumquam sinenda sunt, que, si ceterorum constat integritas, nocere sola non valent, illa tamen magnopere precavenda sunt, que recipi sine manifesta decoloratione non possunt. Et si ea ipsa, que nullo detrimento aliquociens indulgenda creduntur, vel rerum vel temporum cogit intuitus, vel accelerate provisionis excusat respectus, quanto magis illa nullatenus sunt mutilanda, que nec ulla necessitas, nec ecclesiastica prorsus extorquet

30

1 Huic – ait Algerus 1.15 dict. b, ed. Kretzschmar, 201.19. **In** – **2 Deus** Act. 10:34. **3 ait** – **5 episcopis** Algerus 1.6 dict. b, ed. Kretzschmar 197.5. **9 Exigunt** – **13 amputanda** Leo I, *Ep.* 12 (JK 410) 5, ed. PL 54.652A. **13 Illos** – **17 solventes** *Ibid.*, ed. PL 54.652B. **18 quia** – **20 committi** *Ibid.*, ed. PL 54.652C-653A. **20 ne** – **21 plectamus** *Ibid.* 9, ed. PL 54.654A. **27 Etsi** – **276: 1 utilitas** Gelasius I, *Ep.* 14 (JK 636) 9. ed. Thiel, 368.

utilitas? Aliquando enim pro necessitate vel ecclesie utilitate mutilantur et laxantur precepta canonica.

(C.1 q.7 d.p.c.23) ¶ (§ 1) *Breviter ostendimus, qui revertentes ab heresi in suis ordinibus valeant recipi, vel qui non. Nunc autem queritur de his, qui ab hereticis ordinati sunt, si ad unitatem catholice matris ecclesie ab heresi redierint, utrum in eodem ordine iterum valeant ordinari? "Semel enim consecratus" (ut ait B. Gregorius) "iterum consecrari non debet". (§ 2) Item sacramenta, que ab hereticis in forma ecclesie ministrantur (sicut Augustinus testatur) reiterari non debent, ne non homini, sed sacramento videatur iniuria fieri. (§ 3) Sed illud Gregorii de his intelligitur, qui consecrationem sacerdotalem vel episcopalem acceperunt, qui aut per manus inpositionem, cum ad ecclesiam redeunt, effectum sue unctionis accipiunt, aut ab eius amministrazione perpetuo cessare iubentur. Similiter illud Augustini de eadem mistica unctione et de sacramento baptismatis intelligitur. (§ 4) Sunt autem in ecclesia alii ordines, qui sine sacramentali unctione, sola episcopi benedictione, cum quadam vasorum vel indumentorum distributione prestantur; ut sunt Levite et ceteri infra eos constituti. Hi quamvis ab hereticis ordinentur, tamen ad ecclesiam redeuntes in eodem ordine (si alias digni fuerint) ab ecclesia ordinentur, nec fiet in eis reiteratio muneris, cum nichil ab hereticis eis doceatur fuisse collatum.*

Unde Urbanus II scribit Petro Pistoriensi episcopo et Rustico Abbati Vallis umbrose:

(C.1 q.7 c.24) *Redeuntes ab hereticis sunt reordinandi.*

Daibertum a Negzelone, licet symoniaco, non symoniace eiusdem confessione reperimus in diaconum ordinatum; et B. Innocentii pape sententia constat declaratum, quod Negzelon, hereticus (quem constat ab hereticis ordinatum) quia nichil habuit dare nichil potuit ei, cui manus inposuit. Nos igitur tanti pontificis auctoritate firmati Damasi pape testimonio roborati qui ait: "Reiterari oportere quod male actum est", Daibertum, ab hereticis corpore et spiritu digressum atque utilitati ecclesie pro viribus insudantem, ex integro (ecclesie necessitate ingruente) diaconem constituimus. Quod non reiterationem existimari censemus, sed tantum integram diaconii dationem, quoniam quidem, ut prediximus, qui nichil habuit nichil dare potuit.

Aa 116v

Fr. 437

1 Aliquando – 2 canonica Algerus 1.13 dict. b, ed. Kretzschmar, 201.7-8

Aa 122r **C.1 q.7 d.p.c.27)** ¶ *His breviter premissis ad ea veniamus,*
Fr. 438(*que ecclesia severitate discipline parata est ulcisci, ostendentes,*
quibus accusantibus vel testificantibus quilibet sint convincendi;
quo iudice quisque debeat dampnari vel absolvi; si causa viciata 5
fuerit, quo remedio possit sublevari; si accusatores defecerint, an
Sg 45a *reus sit cogendus ad purgationem. Et ut facilius pateat quod*
dicturi sumus, exemplum ponatur sub oculis, in quo auctoritates
hinc inde controversantes distinguantur, et quid sanctorum
patrum sentiat auctoritas liquido intimetur.

10

(CAUSA 2)

(C.2) ¶ *Quidam episcopus de lapsu carnis a laico impetitur. Duo monachi, unus subdiaconus et duo levite adversus ipsum testimonium ferunt. A metropolitano suo sentit se pregravari; in ipsa ventilatione cause tres ex testibus deficiunt sive promissione decepti, sive canonica examinatione reprobati. Expoliatur tamen episcopus, quia crimen eius notorium erat. Hic PRIMUM queritur, an in manifestis iudiciarius ordo sit requirendus? SECUNDO, an expoliatus ab aliquo sit iudicandus? TERTIO, qua pena sint feriendi qui in accusatione vel testificatione defecerint? QUARTO, si duorum testimonio sit condemnandus? QUINTO, si deficientibus accusatoribus sit cogendus ad purgationem? SEXTO, si remedium sit dandum ei, qui causa dilationis vocem appellationis exhibuerit? SEPTIMO, si laici, monachi vel quilibet inferiorum ordinum in accusatione maiorum sint audiendi? OCTAVO, quomodo debeat fieri accusatio, an in scriptis, an sine scripto?*

Aa 122r
Bc 121ra
Bi 98va
Fd 27ra
Gw 10rb
Mv 169b
P 105vb
Py 116va
Sb 106va
P 106ra
Bm 68vb
Bc 121rb

(QUESTIO 1)

(C.2 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod autem nullus sine iudiciario ordine dampnari valeat, multis auctoritatibus probatur. De eo namque ait Augustinus.*

Py 116vb

(C.2 q.1 c.1) *Dampnari non valet nisi aut convictus aut sponte confessus.*

Nos in quemquam sententiam ferre non possumus, nisi aut convictum, aut sponte confessum.

(C.2 q.1 c.2) *Item Constantinus imperator.*

De eodem.

Aa 122v

26 Nos – 27 confessum Ps.-Augustinus, *Sermo* 351.4.10, ed. PL 39.1546.

3 Quidam [AaBcFdPGwSg BiBmMvPySb

3 Quidam – 8 erat] *sequentia verborum mutata Sg Quidam episcopus AaFd BiBmPySb: om. BcP Mv: vel clericus add. in marg. Fd de lapsu om. Bm a – impetitur] imp. a laico episcopus Bm 5 testimonium ferunt] ferunt testimonium P ferunt] fertur Mv^{ac} 7 canonica] canonum Fd examinatione] examinatio Bc^{ac} 8 notorium] notarium Aa Hic] hinc P 13 si] om. Fd^{bc} 17 debeat fieri AaBcFd^{bc}PSg BiBmMvSb: debeat Fd^{bc}: fieri debeat Py Fr. debeat] debeat debeat P an – 18 scriptis om. Fd^{bc} 22 dampnari valeat] debeat dampnari Bm*

- Sg 45b Iudex crimosum discutiens non ante sententiam proferat, quam aut reum ipse se confiteatur aut per innocentes testes convincatur.
- (C.2 q.1 d.p.c.2) ¶|*Hoc idem testatur Augustinus et eisdem verbis.* 5
- Fr. 439 (C.2 q.1 c.3) *Item Gregorius.*
De eodem.
- P 106rb Sicut sine iudicio quemquam nolumus condemnari, ita que iuste diffinita sunt nulla patimur excusatione differri.
- (C.2 q.1 c.4) *Item Eleuterius episcopus.* 10
De eodem.
- Nichil contra quemlibet accusatum absque legitimo et idoneo accusatore fiat. Nam et Dominus noster Iesus Christus ludam furem esse sciebat, sed quia non est accusatus, ideo non est eiectus. 15
- (C.2 q.1 c.5) *Item Felix papa.*
De eodem.
- Primates accusatum discutientes episcopum non ante sententiam proferant dampnationis, quam aut reum se ipse confiteatur aut per innocentes et canonicè examinatos regulariter testes convincatur. Aliter irritam esse censemus et iniustam episcoporum dampnationem et idcirco 20

1 Iudex – 3 convincatur Ps.-Adrianus I, *Capitula Angilramni* 1^{bis}, ed. Schon, MGH Studien und Texte 39.152; ed. Hinschius, 766. **4 Augustinus** *Huic non ascribitur ante collectionem Anselmi.* **8 Sicut – 9 differri** Gregorius I, *Registrum* 9.4 (JE 1528), ed. Norberg, CCSL 140A.566.31-33; ed. Ewald, MGH Epp. 2.43.24-25. **12 Nichil – 15 eiectus** Ps.-Eleutherius (JK †68; J³ †123) 3 (ed. Hinschius, 126). **18 Primates – 280: 2 subveniatur** Ps.-Felix (JK †142) 4 (ed. Hinschius, 198).

AaBcFdPSgGwBiBmMvPySb

1 proferat] proferat capitale *Ans.P976* **2 reum]** reus *Ans.P976A5 se om. Ans.P976* **4 et** *AaBcFdP BiBmPySb Fr.: om. AaSg Mv* **7 De eodem** *om. Bm* **9 differri** *BcP Bjp^cMvPy^cSb Fr. Ans.: differre AaFdSg BjacPy^{ac}* **14 furem esse** *AaBcFd BiBmPySb^{pc} Fr. Ans.: esse furem P: esse Mv: furem Sb^{pc}: reum post sciebat Sg* **18 non]** verbum *P976(fort. super rasuram)* **19 quam]** quam apostolica auctoritate *Ans.P976A53* **reum se]** reum *Fd^{ac}: reus Sb^{ac}* **20 ipse]** ipsum *Aa* **et]** aut *BcP* **21 convincatur]** convincantur *Fd^{ac} Ans.(var.)P976* **irritam – censemus** cens. irr. esse *Ans.A53*

sinodo retractandam, ita ut obpressis ab omnibus in cunctis causis subveniatur.

(C.2 q.1 d.p.c.5)¶ *Idem decernit Zepherinus papa.*

Bc 121va

(C.2 q.1 c.7) *Item Gregorius Iohanni defensori.*

5 *Iudicium nisi rationabiliter habitum non servetur.*

Quod quidam frater (§ 3) de falsis se capitulis accusatum neque aliquid ordinabiliter factum, set iniuste se asserit condemnatum, diligenter querendum est primo, si iudicium ordinabiliter est habitum, si alii accusatores, alii testes fuerunt, deinde causarum qualitas si digna exilio vel depositione fuit, si eo presente sub iureiurando testimonium contra eum dictum est, si scriptis actum est, si ipse licentiam

Fr. 440

10

3 Zepherinus Ps.-Zepherinus (JK †xx; J³ †xx) 2 (ed. Hinschius, 131). **6 Quod – 281: 10 revocetur** Gregorius I, *Registrum* 13.46 (JE 1912), ed. Norberg, CCSL 140A.1054.42-57; ed. Ewald, MGH Epp. 2.411.13-24 (13.47). Anselmus 3.90 (Inprimis requirendum-sententia mereatur), ed. Thaner, 168-172; Ivo, *Decretum* 6.343; *Panormia* 4.82; *Coll. Trip.* 1.57(55).79; *Polyc.* 5.1.35 (Quia igitur Stephanus-penitentiae temperandus); *Coll. 3 libr.* 2.32.44, ed. Motta, 447-448 (Quia igitur Stephanus-penitentiae temperandus).

AaBcFdPSgGwBiBmMvPySb **6 Quod** [*BrBnGcGrInPbSa*

1 sinodo *AaBcFdSg Bjp^cMvSb P976^{pc}*: a sinodo *Bi^{pc}BmMvPy Fr. Ans.P976^{pc}* **2 causis subveniatur**] sub. caus. *Ans.P976A53* **4 Item – defensori** *eras. Aa, ut vid. defensori*] def. eunti in Yspaniam *BiBmBnGcGrInMvPySaSbFr.* **5 Iudicium – servetur** *BcFd^{pc}PGwSg: /// Aa:* iud. non. rat. hab. non serv. *Fd^{pc}*: nullum reservetur iudicium nisi rationabiliter habitum *BiBmBnGcGrInLinc.138MvPySaUrg.2009 Fr.:* nullus res. iud. non rat. hab. *Sb:* nullum servetur iud. nisi rat. hab. *Py^{pc}* **6 Quod – frater** *BcFdSg Bi(f. 99va):* quidam frater *P: /// Aa^{pc}*: quia igitur Stephanus episcopus papa (episcopus *BmBnGcGrLinc.137Linc.138PbSaUrg.2009*) in odio suo (sui *DiInSaUrg.2009*) quedam ficta et *Aa^{pc} Bi(f. 98va)BrBmBnGrInLinc.137-Linc.138MvPbSaSbUrg.2009 Fr.:* Quia ergo Stephanus episcopus in ordium(?) suo quedam ficta et *Py. Capitulum multis verbis in recensione secunda auctum est.* **se**] dicunt se *Fd^{pc}* **7 set – asserit**] se iniuste asserit *Br se asserit*] ass. se *BcP Py Fr.:* asserit *Gr^{pc}Bn* **8 primo**] primum *Ans.P976* **9 alii**]² atque alii *Fd^{pc} BnBrMv:* et alii *Bi^{pc}Gc* **10 causarum qualitas** *Aa^{pc}BcFd^{pc}PSg Bja^cMm^{pc}MvMz^{pc} Fr. Ans.A54Trip.:* causarum qualitas est examinanda *Fd^{pc} AbBbBnBpGgGrKsMaPbTxVá Rom.:* causarum qualitas examinanda *Aa^{pc} AdBaBi^{pc}BmCdCkDiErGcInKaKbMcMdMm^{pc}Mz^{pc}PkSaSbSf:* examinanda est causarum qualitas *Py:* examinanda causarum qualitas *Br* **11 fuit**] fuerit *Fd^{pc} BiBnBrGcGrInPbSaSb Fr. presente*] presente qui (quia *Mc*) accusatus est *AdBbBmBnBpErGcGgMaMcMmPbTxVá Rom.:* presente qui accusatur *BaBrPk*

P 106va	respondendi ac defendendi se habuit. Set et de personis accusantium ac testificantium subtiliter querendum est, cuius conditionis sint cuiusve opinionis, et ne inopes sint, ne forte aliquas contra prefatum pastorem inimicitias habuissent, utrum testimonium ex auditu dixerint, aut certe specialiter se scire testati sunt; scriptis iudicatum est, et partibus presentibus sententia recitata est. Quod si forte hec solempniter acta non sunt, neque causa probata est, que exilio vel depositione digna sit, in ecclesiam suam modis omnibus revocetur.	5
Fd 27rb		
Sg 46a		
Fr. 441		
		10
Fr. 443	(C.2 q.1 c.11) Item de libro institutionum.	
Bm 69va	<i>Antequam causa probetur, aliquis excommunicari non debet.</i>	
Mv 170b	Nemo episcopus, nemo presbiter excommunicet aliquem, antequam causa probetur, propter quam ecclesiastici canones hoc fieri iubent. Si quis autem adversus eam excommunicaverit aliquem, ille, qui excommunicatus est, maioris sacerdotis auctoritate ad gratiam sancte communionis redeat. Is autem, qui non legitime excommunicaverit, in tantum absteineat tempus, quantum maiori sacerdoti visum fuerit, ut quod iniuste fecit ipse iuste patiat.	15
Py 117vb		
Sb 107vb		
Bc 121vb		20

(C.2 q.1 c.12) Item Augustinus in epistola ad clerum et universalem plebem Yponiensem.

Incerta et dubia iudicari non possunt.

13 Nemo – 20 patiat *Epitome Iuliani* const. 115.15 (441), ed. Haenel, 151.

AaBcFdPsgGwBiBmBrMvPySb **10 revocetur** *BrBnGcGrInPbSa*]

1 habuit] habuerit *Aa^{ac}Sg BnBrGcInMvPbSa Fr. Pan.* **6 specialiter** *AaBc^{pc}Fd^{bc} Bj^{pc}BmMvSbTx^{pc} Fr.:* spiritualiter *Bc^{ac}Fd^{ac}P Bj^{ac}Tx^{ac}:* spiritualiter *post* scire *Sg :* *utrum???* *BnGcGrInLinc.137Linc.138PySaUrg.200 scriptis Bc^{ac}FdPsg Bj^{ac}:* si scriptis *Aa BmBnBrGrInLinc.137-Linc.138MvPbPySaSbUrg.2009 Fr.:* an scriptis *Bj^{pc} :* si in scriptis *G iudicatum – 7 est^{1]}* iudicati sunt *Fd^{ac} 7 partibus]* patribus *Fd^{ac} Bm 10 revocetur]* revocentur *Fd^{ac} Bj^{ac} :* restituatur *Linc.138SaUrg.2009:* restituantur vel revocetur *InLinc.137 11 institutionum AaBcFdPsg Trip.:* constitutionum *Gw BiBmMvPySb Fr. 12 causa]* ex causa *AaG probetur AaBcFdGwPsg Py Fr.:* examinetur *Mv:* prob. presbiter *Sb:* examinetur presbiter *Bi excommunicari]* excommunicare *P^{ac} 15 adversus – 16 excommunicaverit]* exc. adv. eam *Py Fr. 19 maiori sacerdoti]* maioris sacerdotis auctoritati *Fd^{pc} Py^{pc} Fr. :* maioris sacerdot// auctoritat// *Py^{ac} 20 fecit Mk Fr.Rom. Trip.:* fecit eum (*add. supra lin. Ma*) excommunicando *BmMa:* fecerit cum excommunicando *Py 22 plebem]* *add. vel populum in marg. Fd Mv Yponiensem Aa^{pc}BcFdPsg Bj^{ac}BmMvSb^{pc}:* yponensem *Aa^{ac} Bj^{pc}PySb^{ac} Fr. 23 dubia]* dubie *Bc:* occulta *AaGw*

Nomen presbiteri propterea non ausus sum de numero collegarum eius vel subprimere vel delere, ne divine potestati, sub cuius examine causa adhuc pendet, facere viderer iniuriam, si illius iudicium meo vellem iudicio prevenire. Quod nec in negotiis secularibus iudices faciunt, quando ad maiorem potestatem dubitatio defertur, ut pendente relatione aliquid audeant commutare. In episcoporum quoque concilio constitutum est, nullum clericum, qui nondum convictus est, suspendi a communione debere, nisi ad causam suam examinandam se non presentaverit.

(C.2 q.1 d.p.c.14) ¶ *His omnibus auctoritatibus datur intelligi, quod nullus est condemnandus, nisi iudicio ordinabiliter habito aut vincatur, aut reum ipse se confiteatur. Verum hec de illis intelligenda sunt, quorum crimina sunt occulta; ceterum que manifesta sunt iudicarium ordinem non requirunt.*

Unde Ambrosius.

(C.2 q.1 c.15) *Sine accusatione manifesta iudicantur.*

Manifesta accusatione non indigent.

(C.2 q.1 c.16) *Item Nicolaus papa Carolo regi.*

De eodem.

Que Lotharius rex nepos vester fecit accusatione non indigent. Manifesta enim sunt opera eius.

1 Nomen – **10 presentaverit** Augustinus, *Ep.* 78.4, ed. Daur, CCSL 31A.85.94-103??; ed. Goldbacher, CSEL 34.2.336.19-337.5.?? **19 Manifesta** – **indigent** Ivo Carnotensis, *Ep.* 57, ed. PL 162.87B, *Commentarium Ambrosiatri in Epistolam ad Corinthios primam summam reddens* (Ambrosius). Cf. Ambrosiaster, *Commentarius in Epistolas Paulinas* xx, ed. Vogels, Bulhart et Hanslik, CSEL 81.xx.xx-xx. **22 Que** – **23 eius Summatim reddens** Nicolaus II, *Ep.* 51 (JE 2884; J³ xxx; RI xxxxx), ed. Perels, MGH Epp. 6.334-338.

AaBcFdPSgGwBiBmBrMvPySb

2 delere *AaFd BiBmMvPySb Fr.:* delegere *BcPSg potestati*] potestatis *Aa Sb^{ac}:* pietatis potestati *Mv 6 quando*] quoniam *Fd^{ac} defer-* **tur**] refertur *Fd^{ac} Py: //efertur Fd^{ac} 8 constitutum AaFd BmPy Fr.:* statutum *BcPSg BiMvSb 14 ipse se AaBc^{ac} BiSb: //pse Fd^{ac}: //se Fd^{ac}: ipse //se Bc^{ac}:* se ipse *MvPy Fr.:* se *ante reum Sg confiteatur* confitetur *Bc 18 accusatione AaGw Bi Fr.:* accusatore *BcFdPSg BmMvPySb manifesta*] manifeste *Bc^{ac} 19 accusatione Fd BmMvPySb Fr. orig.:* accusatore *AaBcPSg Bi 22 rex – vester*] vester nepos rex *Bm Fr. vester*] //oster *Fd^{ac}*

(C.2 q.1 d.p.c.16) ¶ *In manifestis enim calliditate accusantium reus non opprimitur, nec tergiversatione propria crimen celatur, cum culpa sua sponte se oculis omnium ingerat, atque ideo in talibus iudiciarius ordo non requiritur, qui ideo tantum institutus est, ut nec innocentia insidiis pateret adversantium, nec culpa delinquentis sententiam effugeret iusti examinis.* **(C.2 q.1 d.p.c.17)** *Set sciendum est, quod eorum, que manifesta sunt, alia sunt nota iudici et incognita aliis. Alia sunt manifesta aliis et occulta iudici. Quedam vero sunt nota iudici et aliis. Que iudici tantum nota sunt, sine examinatione feriri non possunt, quia, dum accusatoris persona assumitur, iudicialia potestas amittitur. In una enim eademque causa nullus simul potest esse accusator et iudex.*

Unde Augustinus in omelis de penitentia.

(C.2 q.1 c.18) *Quando aliqui sint corrigendi, quando tolerandi.*

Multi corriguntur, ut Petrus. Multi tollerantur, ut Iudas. Multi nesciuntur, “donec veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum”.

Et infra: (§ 1) Nos vero a communione quemquam prohibere non possumus (quamvis hec prohibitio nondum sit mortalis, set medicinalis) nisi aut sponte confessum aut in aliquo sive seculari sive ecclesiastico iudicio nominatum atque convictum. Quis enim sibi utrumque audeat assumere, ut cuiquam ipse sit et accusator et iudex? Huiusmodi regulam etiam Paulus apostolus in epistola ad Corinthios breviter insinuasse intelligitur, cum quibusdam commemoratis criminibus ecclesiasticis formam ad omnia similia ex quibusdam daret. Ait enim: “Scripsi vobis in epistola ne commisceamini fornicariis huius mundi aut

17 Multi¹ – **285: 12 ardebunt** Ps.-Augustinus, *Sermo* 351.(4.)10, ed. PL 39.1546. **18 donec** – **19 tenebrarum** 1 Cor. 4:5. **29 Scripsi** – **284: 2 exire** 1 Cor. 5:9-10.

AaBcFdPSgGwBiBmBrMvPySb

2 nec] *om. Bc* **4 qui]** *quia Aa* **5 tantum]** *in tantum Aa* **8 Alia – 9 iudici**¹ *alia sunt occulta iudici et manifesta aliis Fr. : quedam manifesta aliis et occulta iudici* **14 omelis** *Fd^{pc}Sg MvPy* : homeliis *Bc* // *melis Fd^{pc} : omelia Aa Bi Fr. : libro Ans.A53 : libro Sb vel omelis add. in marg.* **15 aliqui]** *om. Bc* **sint** *AaBcFdPGw* : sunt *Sg BiBmMvPySb Fr.* **18 illuminabit** *AaBcP BiBmMvPySb Fr. P976* : illuminat *FdSg* : illuminet *Ans.A53* **24 atque]** *aut P976 Mv* **26 Paulus apostolus]** *ap. Paulus P976* : Paulus *Sg* **30 fornicariis – mundi** *AaBcFdP Mv* : fornicari huius m // *Sg^{ac}* : fornicariis huius m // *Sg^{pc}* : fornicariis non utique huius mundi

- avaris aut raptoribus aut idolis servientibus. Alioquin debueratis de hoc mundo exire." Non enim possunt homines in hoc mundo manentes nisi cum talibus vivere nec eos possunt lucrifacere Christo, si eorum colloquium convictumque vitaverint. Unde et Dominus cum publicanis et peccatoribus comedens, "Non est, inquit, necessarius sanis medicus, set male habentibus. Non enim veni vocare iustos sed peccatores." Et ideo sequitur apostolus et adiungit: "Nunc autem scripsi vobis non commiseri, si quis frater nominatur aut fornicator aut ydolis serviens aut avarus aut maledicus aut ebriosus aut rapax, cum huiusmodi nec cibum sumere. Quo enim michi de his, qui foris sunt, iudicare? Nonne de his, qui intus sunt, vos iudicatis? De his autem, qui foris sunt, iudicabit Deus. Auferte malum a vobis ipsis." Quibus verbis satis ostendit, non temere et quomodolibet, set per iudicium auferendos esse malos ab ecclesie communione, ut, si per iudicium auferri non possunt, tollerentur potius, ne perverse malos evitando ab ecclesia ipse discedens eos, quos fugere videtur, vincat ad gehennam. Quia et ad hoc nobis in scripturis sunt exempla proposita, velut in messe ut palea sufferatur usque ad ultimum ventilabrum vel intra illa retia, ubi pisces boni cum malis usque ad segregationem, que futura est in litore, id est in fine seculi, equo animo tolerantur.
- (§ 2)** Non enim contrarium est huic loco illud, quod dicit apostolus: "Tu, quis es, qui iudicas servum alienum? Suo domino stat aut cadit." Noluit enim hominem ab homine iudicari ex arbitrio suspicionis vel etiam extraordi-

6 Non – 8 peccatores Matt. 9:12-13. **9 Nunc – 15 ipsis** 1 Cor. 5:9-13.
26 Tu – 27 cadit Rom. 14:4.

AaBcFdPSgGwBiBmBrMvPySb

fornicariis *Py Fr. Ans.* : fornicariis non utique fornicariis huius mundi *Bm A53* : non utique fornicariis huius modi *Sb* : fornicariis huius modi *Bjac* : fornicariis huius mundi *Bjac*, *add.* non vel fornicariis? *in marg.* **1 idolis servientibus** *AaBcBcFdc* *BiBmPySb Ans.P976A53* : // servientibus *AaBcBcFdc* : ido// servi// *Sg* : idolis serviens *Mv Fr.* : liberis servientibus *P* **3 in** de *Fdc* **manentes**] viventes *Ans.P976A53* **9 commiseri**] comiseri *P* **12 Quo** *BcPac Ans.A53* : quo t// *Ppc* : quid *AaSg BjpcPy Fr. P976* : quod *BjacBmMvSb* : ?? *Fdc Fdc* **14 Deus**] *om. Pac*, *add. sup. lin.* **15 a**] de *Aa* **16 et** aut *MvPy Fr.* **17 ut**] et *Aa* : aut *Pyac* **20 vincat** *AaBcFdcPacSg BiMvPySbpc* : vinciat *Ppc Fr. Ans.A53*, *an recte?*: vendicet *Fdc*: *initiat P976* : unde vel dicet vincat *Sbpc* **et**] *om. Fdc* : etiam *Py* **25 Non – 27 cadit**] *om. P* **contrarium est**] est *contr. Py Fr.* **26 servum alienum**] *al. serv. Aa MvSb* **28 extraordinario**] *extraordinaria P*

nario usurpato iudicio, set potius ex lege Dei secundum ordinem ecclesie sive ultro confessum sive accusatum atque convictum. Alioquin illud cur dixit: "Si quis frater nominatur aut fornicator aut ydolis serviens etc," nisi quia eam nominationem vult intelligi, que fit in quemquam, cum sententia ordine iudiciario atque integritate profertur? Nam si nominatio sufficit, multi dampnandi sunt innocentes, quia sepe falso in quoquam crimine nominantur. (§ 3) Non ergo illi, quos monemus agere penitentiam, querant sibi comites ad supplicia nec gaudeant, quia plures inveniunt sibi similes. Nam non propterea minus ardebunt, quia cum multis ardebunt.

(C.2 q.1 c.19) *Idem in eodem.*

Peccatum, quod iudici tantum notum est, ab eo dampnari non valet.

"Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum solum." Quare? Quia in te peccavit. Quid est: "In te peccavit?" Tu scis quia peccavit. Quia enim secretum fuit, quando peccavit in te, secretum quere, cum corrigis quod peccavit. Nam si solus nosti, quia peccavit in te, et eum vis coram omnibus arguere, non eris corrector, set proditor. Attende quemadmodum iustus Ioseph tanto flagitio, quod de uxore fuerat suspicatus, tanta benignitate pepercit, antequam sciret unde illa conceperat, quam gravidam senserat et se ad illam non accessisse noverat. Restabat igitur certa adulterii suspicio, et tamen, quia ipse non noverat, quod dicit evangelium? "Ioseph autem, cum esset iustus et nollet eam divulgare, voluit occulte dimittere eam".

Py 118vb

5

Sg 47b

10

P 107vb

20

Aa 124v

25

Bc 122vb

3 Si – 4 serviens **16 Si – 286: 24 mortiferum** Augustinus, *Sermo* 82.7.10-8.11, ed. PL 38.510-511. **Si – 17 solum** Matt. 18:15. **27 Ioseph – 29 eam** Matt. 1:19.

AaBcFdPSgGwBiBmBrMvPySb 12 ardebunt Bm]

4 quia] qui *Fd^{bc}* **6 profertur]** fertur *BcP^{bc}* **7 dampnandi – 8 innocentes** *AaBcFd^{bc}Sg BiMvPySb^{bc} Ans.A53:* inn. dampn. sunt *Fr. : //* andi sunt inn. *Fd^{bc}*; dampnati s. i. *Sb^{bc}* **8 quoquam crimine** *AaBcFdSg BiSb^{bc} Ans.A53:* quoquam crimina *MvPySb^{bc} Fr.:* quoquodam crimine *P* **9 Non – 12 ardebunt** *om. Sg* **monemus]** ne monemus *Fd^{bc}* **13 Idem – eodem]** Gregorius episcopus *P976* **14 ab]** aliqui *Fd^{bc}* **16 corripe]** corripere *Bc* **17 solum]** solvit(?) *P* **18 fuit]** fuerit *P* **20 quia]** quod *Aa* **22 Attende** *BcFd^{bc}P BiMvPySb Fr. P976:attend// Fd^{bc}:* attendite *AaSg* **27 quod** *Fd BiPySb Fr. :* quid *AaBcPSg Mv* **28 occulte – 286: 2 peccantur** *rescriptum a correctore super eadem verba vel similia Fd^{bc}*

(§ 1) Ergo ipsa corripienda sunt coram omnibus, que peccantur coram omnibus. Ipsa corripienda sunt secretius, que peccantur secretius. Distribuite tempora et concordet scriptura. Sic agamus et sic agendum est, non solum
5 quando in nos peccatur, set etiam quando peccatur ab aliquo, ut ab altero nesciatur.

(§ 2) Nescio quem homicidam noverit episcopus et nemo alius illum novit. Ego volo illum publice corripere et tu queris inscribere? Prorsus nec prodo nec negligo.
10 Corripio in secreto. Pono ante oculos Dei iudicium. Terreo cruentam conscientiam. Persuadeo penitentiam. Hac karitate pediti esse debemus. Unde aliquando homines reprehendunt nos, quod quasi non reprehendamus aut putant nos scire, quod nescimus, aut putant nos tacere, si
15 scimus. Forte quod scis et ego scio. Non coram te corripio, quia curare volo non accusare.

(§ 3) Sunt homines adulteri in domibus suis, in secreto peccant, aliquando nobis ab uxoribus suis plerumque zelantibus, aliquando maritorum salutem querentibus produntur. Nos non prodimus, set in secreto arguimus. Ubi contingit malum ibi moriatur. Non tamen vulnus illud negligimus ante omnia ostendentes homini in tali peccato constituto sauciatamque gerenti conscientiam illud vulnus esse mortiferum.

P 108ra

Sg 48a

(C.2 q.1 d.p.c.19) ¶ *Quando vero crimen est notum aliis et non iudici, nec tunc sine examinatione ferendum est, quia in crimen sibi occultum iudex sententiam ferre non debet.*

Bc 123ra

Unde Evaristus papa ait.

AaBcFdPSgGwBiBrMvPySb

2 coram] om. *Fd^{bc}* add. sup. lin. **3 peccantur secretius]** secr. pecc. A
Distribuite] distribuyente *P* **4 Sic]** om. *Bc^{ac}* **et]** ut *Bc^{ac}* **5 peccatur¹]** spectatur *Fd* **peccatur² – 6 altero** *AaBcFd^{bc}P BiMvSb Fr.* : peccatur altero ut ab altero *Fd^{bc}* : in altero peccatur ut ab altero *Sg*
8 illum¹] ipsum *Fd^{bc}* **Ego** *AaFd^{bc} Sg BiMvPySb Fr.* : ergo *BcP* : // *Fd^{bc}* **volo** *BcFdPSg^{ac} MvPy(?)Sb Fr.* : nolo *AaSg^{bc} Bi* **illum²]** eum *Aa MvPy* **9 queris]** queri *P* **10 in]** tamen *Fd^{bc} Py* **13 quasi non]** non illos *Aa* : non *Mv^{ac}* **reprehendamus]** reprehendimus *Aa*
14 scire] nescire *Fd^{bc}* **15 scimus]** tacemus *Fd^{bc}* **19 maritorum]** //torum *Fd^{bc}* **20 Ubi]** ut ubi *Aa* **21 ibi** *AaBcFdSg Bi^{bc}MvPySb Fr.* *Ans.* : illi *P* : ubi *Bi^{ac}* **vulnus illud]** ill. vuln. *Py Fr.* **22 ostendentes]** ostendn // *Fd^{bc}* **23 sauciatamque]** sauciatam *Aa* **gerenti conscientiam]** con. ger. *Py Fr.* **26 nec]** om. *Fd^{bc}* add. sup. lin. **tunc** *AaFd BiMvPySb^{bc} Fr.* : tantum *P* : t // *Sb^{bc}* : tunc quid // *Sg*

Fd 27vb **(C.2 q.1 c.20)** *Sententia non est precipitanter ferenda.*

Deus omnipotens, ut nos a precipitande sententie pro-
latione conpesceret, cum omnia nuda et aperta sint oculis
eius, mala tamen Sodome noluit audita iudicare prius,
quam manifeste cognosceret que dicebantur, unde ipse ait: 5
“Descendam et videbo, utrum clamorem, qui venit ad me,
opere compleverint, an non est ita, ut sciam.” Deus omni-
potens, cui nichil est absconditum, sed omnia ei manifesta
sunt antequam fiant, non ideo hec et alia multa (que ob
prolixitatem capitulo non inseruimus) per se inquirere 10
dignatus est, <non> quod ea ignoraret, sed ut nobis ex-
emplum daret, ne precipites in discutiendis et iudicandis
negotiis essemus et ne mala proximorum prius quisquam
presumat credere quam probare. Cuius exemplo mone-
mur, ne ad proferendam sententiam umquam precipites 15
simus aut temere indiligenterque indiscussa quoquo modo
iudicemus dicente veritatis voce: “Nolite iudicare, ut non
iudicemini: in quo enim iudicio iudicaveritis iudicabimini,”
et reliqua. Mala vero audita nullum moveant nec passim
dicta absque certa probatione quisquam umquam credat, 20
set ante audita diligenter inquirat, nec precipitanter quid
aliquis agat. Si enim Deus omnium cognitor Sodomorum
mala, quorum clamor ad celum usque pervenerat, omnia
sciens prius, nec credere, nec iudicare voluit, quam ipse ea
cum fidelibus testibus diligenter investigans, que audierat, 25
opere conprobaret, nos qui sumus homines et peccatores,
quibus incognita sunt occulta iudicia Dei, hec precaven-
tes, nullum ante iustam veramque probationem iudicare
aut dampnare debemus, manifeste Paulo apostolo dicente:
“Tu, quis es, qui iudicas alienum servum? suo enim do- 30
mino stat aut cadit”.

2 Deus – 31 cadit Ps.-Evaristus (JK †21; J³ †43) 11 (ed. Hinschius, 92).
6 Descendam – 7 sciam Gen. 18:21. **17 Nolite – 18 iudicabimini**
Matt. 7:1-2. **30 Tu – 31 cadit** Rom 14:4.

AaBcFdPSgGwBiBrMvPySb

1 non – ferenda] non prec. fer. est *Fr. Mv* : p. n. e. f. *Bi* : n. p. f. *P*
non c non *Bc^{ac}* **11 non – sed]** nisi *Ans.P976A53* **non** *P^{pc} Mv^{pc} Fr.* :
om. Aa^{ac}BcFdP^{ac}Sg^{ac} Bja^cMv^{ac}PySb: add. et. eras. in marg. *Aa^{pc}Sg^{pc} Bi^{pc}*

16 indiligenterque] indulgenterque *Bc^{ac}* **21 ante]** antequam *Aa*
22 cognitor *Fd^{pc} BiPy* *Fr.* : *om. AaBcFd^{pc}PSg Mv Ans.A53*: conditor *Sb*
26 conprobaret] conpluret *P* **28 iustam veramque** *Fd*: veram iu-
stamque *AaBcP Sg Fr.BiMvPySb Ans.A53*: veram et iustam *P976*
29 debemus] iubemus *Fd^{pc}* **apostolo]** *om. Bc*

(C.2 q.1 d.p.c.20) ¶ *Quando autem crimen notum est iudici et aliis, aliquando reus inficiatur factum, veluti si quis negaret se interfecisse eum, quem sub oculis iudicis in conspectu multorum interfecerat. Hic, quia se reum negat, sine examinatione feriri non potest. Aliquando ipsa evidentia operis reum testatur, quando opere publico crimen suum confitetur, tunc post secundam et tertiam correctionem sine examinatione dampnandus est, si incorrigibilis extiterit. In hoc itaque ultimo casu intelligenda est auctoritas illa Ambrosii et Nicolai: "Manifesta accusatione non indigent". Fornicator enim ille, in quem sine examinatione sententia apostolica processerat, publice coram omnibus novercam suam pro uxore habebat. Lotharius quoque, de quo Nicolaus scribit, similiter publice uxorem suam dimiserat et aliam superduxerat.*

P 108va

15

(QUESTIO 2)

(C.2 q.2 d.a.c.1) ¶ *Quod autem expoliatus ante iudicem stare non possit, multis auctoritatibus probatur. Ait enim Iohannes papa.*

20 (C.2 q.2 c.1) *Ante litem contestatam possessori cuncta sunt restituenda.*

Antiquitus decretum est, ut omnes possessiones, et omnia sibi sublata, atque cunctos fructus ante litem contestatam preceptor vel primas possessori restituat.

Bc 123va

25 (C.2 q.2 c.2) *Item Nicolaus.*

De eodem.

Omnes leges tam ecclesiastice quam vulgares et publice precipiunt, ut omnia sibi ablata restituantur ei, qui suis est rebus expoliatus.

9 **Ambrosii** Cf. C.2 q.1 c. 15, pag. 282: 19. **Nicolai** Cf. C.2 q.1 c. 16, pag. 282: 22. **13 Nicolaus** Cf. C.2 q.1 c. 16, pag. 282: 22. **22 Antiquitus** – **24 restituat** Ps.-Iohannes I (JK †872) (ed. Hinschius, 694). **27 Omnes** – **29 expoliatus** Ps.-Isidorus, *Praefatio* 6 (ed. Hinschius, 18).

AaBcFdPSgGwBiBrMvPySb 14 **superduxerat** *PGwSg BiMvPySb]*

2 inficiatur] interficiatur *Bc* **factum *AaBcSg Fr. BiMvPySb* : facta *Fd^{bc}*: fact/ *Fd^{bc}*: factu *P* **6 post]** post et *P* **10 accusatione** *AaSg Mv Sb^{ac} Fr.*: accusatore *FdBcP BiPy*: vel accusatore *add. supra lin. Sb^p enim]* autem *Aa* : autem enim *Mv* **13 publice** – **suam]** ux. suam publ. *PySb Fr.* **24 preceptor** *AaBc Ans.P976*: precept// *Fd^{bc}*: episcopus vel *add. supra lin. Fd^{bc}*: preceptor episcopus *Fr.* **possessori]** possessiones *Fd***

(C.2 q.2 c.3) Item Stephanus papa.*Nullus debet accusari, dum suis rebus fuerit expoliatus.*

Nullus episcoporum, dum suis fuerit rebus expoliatus debet accusari, priusquam omnia, que ei ablata sunt quocumque ingenio, legibus redintegrentur: ita ut omnes possessiones, atque omnes fructus ante ceptam accusationem primates et sinodus episcopo, de quo agitur, funditus restituant.

(C.2 q.2 c.5) Item Iulius papa.*De eodem.*

Nullus potest vocari aut iudicari, antequam omnia sibi ablata et omnia iura ei in integrum restituantur, quia non habet privilegium, quo possit exui iam nudatus.

Aa 125v **(C.2 q.2 c.6) Item Zepherinus.***De eodem.*

Preceptum est ergo in antiquis statutis eiectos atque suis rebus expoliatos ecclesias proprias recipere, et primo sua omnia eis reddi, et demum, si quis eos iuste accusare voluerit, equo periculo facere; iudices esse decernentes episcopos recta sapientes, et in ecclesia convenientes, ubi testes essent singulorum, qui oppressi videbantur, nec prius eos respondere, quam omnia sua eis et ecclesiis eorum legibus integerrime restituantur.

(QUESTIO 3)

3 Nullus – **8 restituant** Ps.-Stephanus I (JK †131) 6 (ed. Hinschius, 184). **12 in** – **20 episcopos** Cf. Ps.-Iohannes I (JK †872) (ed. Hinschius, 694); 11 (ed. Hinschius, 277). **Nullus** – **13 nudatus** Cf. Ps.-Eusebius I (JK †xx) 12, ed. Hinschius 237; cf. Ps.-Iohannes I (JK †872) (ed. Hinschius, 694). **quia** – **13 nudatus** Ps.-Iulius I (JK †xx) 12 (ed. Hinschius, 468). **16 Preceptum** – **23 restituantur** Ps.-Zepherinus (JK †81) 12 (ed. Hinschius, 133).

AaBcFdBr

4 accusari] excusari *Fd^{bc}* **ablata** *Aa Fr. Trip.: oblata BcFd* **6 ceptam** *AaBcFd Trip.: acceptam Fr.* **8 restituant]** restituat *Fd^{bc}* **11 sibi om.** *AaBcFd, an recte?* **12 quia]** qui *Fd^{bc}* **13 exui** *Fd Fr.: ex in (vel ex inde?) Bc. exinde Aa^{ac}* **nudatus]** nudari *Aa^{ac}*

(C.2 q.3 d.a.c.1) ¶ *Qua autem pena feriendi sint qui in accusatione deficiunt, canonum censura diffinit. Penam enim illati criminis cum dispendio extimationis excipiet.* Fd 28ra

Unde Gaius papa.

5 **(C.2 q.3 c.1)** *De his, qui non probanda obiciunt.* Bc 123vb

Si quis circa huiusmodi personas non probanda detulerit, auctoritate huius sanctionis intelligat se iacturam infamie sustinere, ut dampno pudoris et estimationis dispendio discat, sibi aliene verecundie impune insidiari saltim de cetero non licere.

10

(C.2 q.3 c.2) *Item Damasus papa.*

Si accusator in accusatione defecerit.

Calumpniator, si in accusatione defecerit, talionem recipiat.

15 **(C.2 q.3 c.3)** *Item ex decreto Adriani pape.*

De eodem.

Qui non probaverit quod obiecerit, penam, quam ipse intulerit, patiatur.

(C.2 q.3 c.4) *Item.*

20 *De his, qui falsis criminibus aliquem inpetunt.*

Si quis episcopum aut presbiterum aut diaconem falsis criminibus appetierit et probare non potuerit, nec in fine dandam ei communionem censemus.

(C.2 q.3 c. 4a) *Item Fabianus papa.*

6 Si – **10 licere** Ps.-Gaius (JK †157; J³ †xx) 4 (ed. Hinschius, 214)-5. **13 Calumpniator** – **14 recipiat** Ps.-Damasus (JK †243; J³ †xx) 16 (ed. Hinschius, 504). **17 Qui** – **18 patiatur** Ps.-Adrianus I, *Cap. Angilr.* 48, ed. Schon, MGH Studien und Texte 39.147.3-4; ed. Hinschius, 766. **21 Si** – **23 censemus** Ps.-Adrianus I, *Cap. Angilr.* 5, ed. Schon, MGH Studien und Texte 39.155.1-3; ed. Hinschius, 767. Cf. Conc. Eliberitanum (a. 505/506) 75 (ed. Vives, 14).

AaBcFdBr

1 pena – **sint]** fer. s<un>t pena *Bc* **2 Penam]** pena *Fd* **3 extimationis** *AaBcFd* extimationis *Fr.* **excipiet]** excipient *Fr.* **7 intelligat]** ostendat *Fd^{bc}* **8 dispendio]** tedio *Fd^{bc}* **12 defecerit]** def. talionem recipiat *Fr., an recte?* **17 ipse om. Fd** **21 falsis** – **22 criminibus]** crim. falsis *Bc* **22 fine]** finem *Fr.* **23 communionem censemus** esse comm. *P976* **censemus]** decernimus *Fd* **24 Item** – **291: 3 patiatur om. Fr.**

De eodem.

Qui non probaverit quod obiecerit penam quam intulerit ipse patiat.

(C.2 q.3 d.p.c.5) ¶ *Set aliud est crimen illatum non posse probare, aliud est aliqua promissione accusationem deserere. Huic enim, qui promissione deceptus accusationem deserit, venia datur. Illi vero, qui crimen illatum probare non valuerit, infamia irrogatur.* 5

Unde beatus Gregorius scribit Iohanni Corinthiorum episcopo. 10

(C.2 q.3 c.6) *De eo, qui promissione illectus accusationem deserit.*

Paulum itaque diaconum quamvis culpa sua vehementer confundat, quod deceptus promissione ab accusatione sui episcopi destiterit, tamen hanc ei culpam ignoscamus. 15

Aa 126r **(C.2 q.3 c.7)** *Idem.*

De his, qui accusationem deserunt, ut ecclesiasticos ordines accipiunt.

Bc 124ra Euphemium atque Thomam, qui pro deserenda accusatione episcopi sui sacros ordines acceperunt, eisdem ordi- 20

2 Qui – 3 patiat Ps.-Fabianus I (JK †94; J³ †xx) 28 (ed. Hinschius, 168). **13 Paulum – 15 ignoscamus** Gregorius I, *Registrum* 5.57 (JE 1373; J³ xxx), ed. Norberg, CCSL 140A.352.16-21; ed. Ewald, MGH Epp. 1.361.4-8. **19 Euphemium – 292: 2 permanere** Gregorius I, *Registrum* 5.57 (JE 1373; J³ xxx), ed. Norberg, CCSL 140A.352.24-26; ed. Ewald, MGH Epp. 1.361.10-12.

AaBcFdBr

4 Set] item *Fd* **5 accusationem**] accusationum *Bc* **9 Corinthiorum episcopo** episcopo Corinthiorum *Aa* **episcopo om.** *BcFd* **11 accusationem – 12 deserit** *AaBcFd*: ab accusatione destiterit *Fr.* **13 diaconum**] diac. latorem presentium *P976* **14 confundat**] conf. atque redarguat *P976* **accusatione**] acc. quondam *P976* **15 sui episcopi**] ep. sui *P976* **destiterit** *Aa Fr.*st(e?)terit *Fd^{ac}Bc^{ac}(?)*: dest. et cupiditatis studio silere contra animam suam potius quam prodere verba consensit *P976* **tamen**] tamen quia pios nos plus esse convenit quam districtos *P976* **ignoscamus** *AaBcFd*:ignoscimus *Fr.* *P976*

Fr.: qui accusationes deserentes **17 qui – deserunt** *Fr.*: qui accusationes deserentes *Fd*: qui accusatione dimissa *Bc*: et ideo *Aa*. Cf. *Fr.*, *adn.* 58. *De lectione Gratiani valde ambigitur; quare quaestio oritur, si rubricam inclusit?* **18 accipiunt** *AaBcFd*: accipiant *Fr.* **19 Euphemium**] euphemium *Fd^{ac}* (*littera initialis e in margine suggesta*): euphemium *Aa Fr.*: euphemium *Bc* (*littera R a pictore grossata*): <>uthemium *Fd^{ac}*: Euphemium vero

nibus privatos esse atque ita, sicuti depositi sunt, volumus permanere.

(C.2 q.3 d.p.c.7) ¶ (§ 2) *Notandum quoque est, quod aliud est, cum aliquem penituerit criminaliter accusasse et inscriptionem fecisse, si ab innocente fuerit absolutus; aliud, si pecuniam a nocente acceperit, ut a probatione eius, quod obiecerat, desistat.*

Unde in Libro capitularium clxxv capitulo legitur.

(C.2 q.3 c.8) *De eo, quem penitet criminaliter accusasse.*

Si quem penituerit accusasse criminaliter et inscriptionem fecisse de eo, quod probare non potuerit, si ei cum accusato innocente convenerit, invicem se absolvant. Si vero iudex eum, qui accusatus est, criminis esse cognoverit et inter reum et accusatorem per obreptionem convenerit de colludio, penam excipiat legibus constitutam.

(QUESTIO 5)

(C.2 q.5 d.a.c.1) ¶ *Deficientibus vero accusatoribus reus non videtur esse cogendus ad purgationem. Sicut enim possessor deficiente actore titulum sue possessionis probare non cogitur, ita qui impetitur ad innocentiam suam purgandam cogendus esse non creditur.*

Aa 126v

Auctoritate quoque Cornelii pape et Triburiensis concilii sacerdotes iurare prohibentur, nisi pro recta fide. Ait enim Cornelius:

10 Si – 15 constitutam *Interpretatio Codicis Theodosiani 9.37.1, ed. Mommsen et Meyer, 493.15-19; Lex Romana Visigothorum 9.27.1, ed. Haenel, 198. 20 Sicut – 21 cogitur* *Cf. Codex Iust. 3.31.11*

AaBcFdBr 15 constitutam AaBcFd]

P976 Thomam] homam Bc^{ac} deserenda] deferenda P976 20 episcopi om. P976 acceperunt] susceperunt Fd^{bc} 1 privatos esse] esse privatos P976 sicuti] vero add. in marg. P976 2 permanere] obtinere Fd^{bc} 3 quoque est Aa Fr.: est quoque Bc: quoque Fd^{bc} 6 pecuniam] pecunia Fd^{bc} quod] qui Aa obiecerat] obiecerit Fd^{bc} 8 capitularium] capitulorum Fr. clxxv – legitur unciis incl. Fr. 10 accusasse criminaliter] crim. acc. Fr. 12 invicem] in invicem Fd 14 reum] eum Bc obreptionem Fr.: obrectationem Fd: obreptionem Bc: obiectionem Aa 19 vero] quoque Fd^{bc}: v/ Fd^{bc} reus om. AaBcFd, fortasse recte 20 enim] non Fd 24 Triburiensis AaBcFd^{bc} Fr.: Tiburiensis Fd^{bc}

(C.2 q.5 c.1) *Iuramentum a sacerdotibus non est exigendum.*

Sacramentum hactenus a summis sacerdotibus vel reliquis exigi, nisi pro recta fide, minime cognovimus fieri nec sponte eos iurasse repperimus.

5

(C.2 q.5 c.2) *Item.*

Bc 124rb Nos, sanctorum sequentes apostolorum et eorum successorum iura firmamus, et sacramenta incauta fieri prohibemus.

(C.2 q.5 c.3) *Item.*

10

Nos sacramentum ab episcopis nescimus oblatum, nec umquam fieri debet.

(C.2 q.5 c.4) *Item ex concilio Triburiensi.*

Si presbiter contra laicum vel laicus contra clericum querimoniam habet.

15

Aa 127r Si quis presbiter contra laicum, vel laicus contra presbiterum aliquam habet querimonie controversiam, episcopo precipiente sine personarum acceptione finiatur, laicus per iuramentum (si necesse sit) se expurget; presbiter vero vice iuramenti per sanctam consecrationem interrogetur, quia sacerdotes ex levi causa iurare non debent. Manus, per quam corpus et sanguis Christi conficitur, iuramento polluetur? Absit, cum Dominus in evangelio discipulis suis (quorum vicem nos indigni in sancta gerimus. ecclesia) dicat: "Nolite omnino iurare; sit autem sermo vester: est, est; non, non. Quod autem his habundantius est a malo est".

20

25

(C.2 q.5 d.p.c.4) ¶ *Verum his auctoritatibus non omnimoda iuramenta prohibentur fieri a sacerdotibus, sed tantum incauta et ea, que pro qualibet causa temporali iudicio offeruntur. Cum autem populari infamia sacerdotes obprimuntur, tunc ad innocente sue assertionem iuramenta debent offerre. Unde Gregorius papa ait.*

Fd 28rb

30

Br

3 summis om. Fd^{ac} **4 fieri** om. AaBcFd **7 sanctorum sequentes]** seq. sanct. Fr. **et eorum]** eorumque Fr.: eorum Bc^{ac} **8 iura ante** apostolorum loc. Fr. **incauta** incaute Aa **13 Triburiensi** tiburien- si Fr. **14 Si]** si quis Fr. **querimoniam** – **15 habet]** habuerit querimoniam Aa

(C.2 q.5 c.5) *Sacerdos a populo accusatus iuramento innocentiam suam affirmet.*

5 Presbiter vel quilibet sacerdos si a populo accusatus fuerit, et certi testes inventi non fuerint, qui crimini illato veritatem dicant, iusiurandum in medio faciat, et illum testem proferat de innocente sue puritate, cui nuda et aperta sunt omnia.

(C.2 q.5 c.6) *Item ex Registro Gregorii ad Iustinum Imperatorem capitulo VII*

10 *De Leone episcopo, quem B. Gregorius fecit purgationem prebere.*

Habet hoc proprium antiqui hostis invidia, ut quos improborum actuum perpetracione (Deo sibi resistente) deicere non valet, opiniones eorum falsas, ad presens simulando, dilaceret. Quoniam igitur quedam contra sacerdotale propositum de Leone fratre et coepiscopo nostro sinister rumor asperserat, utrum vera essent districta diutius fecimus inquisitione perquiri, et nullam in eo culpam invenimus de his, que dicta fuerant. Sed ne quid videretur omissum, quod nostro potuisset cordi remanere ambiguum, ad B. Petri sacratissimum corpus districta eum ex habundanti fecimus sacramenta prebere. Quibus prestitis magna fuimus exultatione gavis, quod huiusmodi innocentia eius evidenter enituit. Pro qua re gloria vestra predictum virum cum omni karitate suscipiat, et reverentiam ei, qualem sacerdotem decet exhibeat, nec aliqua cordibus remaneat de his, que iam sunt purgata, dubietas. Et ita suprascripto vos episcopo devotissime oportet in omnibus adherere, ut congrue decenter que Deum in eius persona, cuius minister est, videamini honorare.

Bc 124va

(C.2 q.5 c.7) *Item ex eodem ad Brunichildam Reginam Francorum, capitulo CCXXXVII*

35 *Quod B. Gregorius Mennam episcopum iuramento purgari fecit.*

Mennam vero reverentissimum fratrem et coepiscopum nostrum, postquam ea, que de eo dicta fuerant, requirentes, in nullo invenimus esse culpabilem, qui insuper ad sacratissimum corpus B. Petri apostoli sub iureiurando satisfaciens, ab his, que obiecta fuerant eius opinioni, se

Aa 127v

Bc 124vb

Br

demonstravit alienum, reverti illum purgatum absolutum que permisimus, quia, sicut dignum erat, ut, si in aliquo reus existeret, culpam in eo canonice puniremus, ita dignum non fuit, ut eum adiuvante innocentia diutius retinere vel affligere in aliquo deberemus. (§ 1) Purgationem tamen ante te duobus sacerdotibus sibi iunctis, ubi accusator cessaverit, eundem hoc ex se prebere tuo committimus arbitrio. Vulgarem denique, ac nulla canonica sanctione fultam legem, ferventis scilicet sive frigide aque, igniti que ferri contactum, aut cuiuslibet popularis inventionis (quia fabricante hec sunt omnino ficta invidia), nec ipsum exhibere, nec aliquo te modo volumus postulare, imo apostolica auctoritate prohibemus firmissime.

(C.2 q.5 c.8) *Idem Castorio Notario Ravenne.*

De Maximo Salonitano episcopo, ut sacramento semet ipsum expurget.

Quanto a nobis creditur, et necessarias vides causas iniungi, tanto strenuum debes te et sollicitum exhibere. Proinde, si Maximus Salonitanus prestito sacramento firmaverit se symoniaca heresi non teneri, atque de aliis ante corpus sancti Apollinaris tantummodo requisitus, innoxium se esse responderit, et de inobedientia sua (sicut deputavimus) egerit penitentiam, volumus, ut ad consolandum illum epistolam, quam ad eum scripsimus, qua ei et gratiam nostram, et communionem reddidisse signavimus), experientia tua dare debeat; quia sicut in contumacia persistentibus severos esse nos convenit, sic humiliatis et penitentibus locum venie negare non debemus.

Bc 125ra

(C.2 q.5 c.9) *Idem Mariniano episcopo Ravenne.*

De eodem.

Que de causa Maximi sint agenda, ex epistolis, quas ad vos transmisimus, agnovistis. Sed quia, qualis de hac re fraternitatis vestre voluntas sit magis a presentium latore Castorio cartulario nostro renunciante cognovimus, ideo, si idem Maximus coram vobis et predicto cartulario nostro de symoniaca heresi se sacramento purgaverit atque de aliis ante corpus sancti Apollinaris (ut scripsimus) tantummodo requisitus, liberum se esse responderit, causam ipsius fraternitatis vestre iudicio, de eo, quod excommuni-

Fd 28va

Br

9 fultam] fulta *Fd^{ac}*; functa *Fd^{bc}*

catus missarum solempnia agere presumpserit, committimus, qua debeat penitentia talis culpa purgari. Et ideo quicquid vobis secundum Deum placet securiter disponite, nec aliquid de nobis dubium habeatis. Nam quicquid a
5 vobis hac de causa ordinatum fuerit nos et gratis suscipimus, et libenter admittimus.

(C.2 q.5 c.10) *Item Sixtus papa omnibus episcopis.*

Aa 128r

Qualiter Sixtus semetipsum purgavit.

Mandastis, ut scriberem vobis, qualiter instans iur-
10 gium contra me suscitatum sit, vel a quo, ut vestro amiculo pelleretur, et causa mea firmaretur. Scitote me criminari a quodam Basso, et iniuste persequi. Quod audiens Valentinianus Augustus nostra auctoritate sinodum congregari iussit. Et facto concilio, cum magna examinatione
15 satisfaciens omnibus, (licet evadere aliter satis potuissem, suspicionem tamen fugiens,) coram omnibus me purgavi, me scilicet a suspicione et emulatione liberans; sed non aliis, qui noluerint aut sponte hoc non elegerint, faciendi formam dans.

Bc 125rb

(C.2 q.5 c.11) *Item Alexander II. Rumaldo Cumano Episcopo*

De causa Gillandi presbiteri

Super causas Gillandi presbiter tui de morte episcopi
25 sui, predecessoris tui, infamati, in medium consulimus. Itaque circumstantium fratrum unanimi assensu tue dilectioni referimus, prefatum Gillandum presbiterum ante te representandum, ubi, si certi accusatores defuerint, tunc dictante iusticia sine omni controversia presbiter quecumque ob hoc iniuste amisit ac sacerdotium accipiat et integra beneficia.
30

(C.2 q.5 c.12) *Item ex concilio Agatensi.*

De purgatione clericorum, si convinci non poterunt.

Si legitimi accusatores crimina sacerdotis probare non potuerint, et ipse negaverit, cum septem sociis suis eius

23 Super – 30 beneficia Alexander II, *Ep. ad Rainaldum* (JL 4505), ed.

Br

2 qua] quam *Fd^{bc}* **debeat** //t *Fd^{bc}*: habeat *Trip.* **penitentia]** penitentiam *BcFd^{bc}* **15 potuissem]** po///em *Fd^{bc}* **32 purgatione]** precatione *Fd^{bc}*

ordinis (si valet) a crimine semetipsum expurget. Diaconus vero si eodem crimine accusatus fuerit, cum tribus semetipsum excuset.

(C.2 q.5 c.13) *Item ex concilio Ylerdensi.*

De eodem.

5

Bc 125va Presbiter si a plebe sibi commissa mala opinione infamatus fuerit, et episcopus legitimis testibus adprobare non potuerit, suspendatur usque ad dignam satisfactionem, ne populus fidelium in eo scandalum patiat. Digna vero satisfactio est (sicut a maioribus constitutum esse docetur), quando sive secundum canones, sive ad arbitrium episcopi septem sibi collegas adiungit, et iurat in sacro evangelio coram posito, quod crimen sibi illatum non perpetravit. Et hac satisfactione purgatus secure deinceps suum exequatur offitium.

10

15

(C.2 q.5 c.16) *Item Higmarus Remorum episcopus.*

De eodem.

Si mala fama de presbitero exierit, et accusatores ac testes legales defuerint, ne, contra Apostolum, infirmorum corda de mala fama presbiteri percutiantur, et ne vituperetur ministerium nostrum, neve securiores presbiteri existentes licentius in peccatum prolabantur, secundum decreta maiorum cum denominatis sibi vicinis presbiteris, quos scimus se nolle periurare, sacramento famam suam purget.

20

25

Aa 128v **(C.2 q.5 d.p.c.17)** ¶ *In premissis auctoritatibus subintelligitur, si reus se purgare voluerit, ut sacri canones modum, non necessitatem purgandi accusato inponant, sicut aparet ex fine capituli Sixti pape, et auctoritate Leonis, qui data purgatione ait de se ipso.*

30

(C.2 q.5 c.18) *De Leone qualiter semet ipsum purgavit.*

Auditum est fratres karissimi, qualiter mali homines gravia crimina in me confinxerunt. Quamobrem ego Leo

PL 146.1406. **33 Si** – **297: 3 excuset** Conc. Moguntinum (a. 852) 8, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.246.2-6.

18 Si – **25 purget** Hincmarus Remensis, *Ep.* 34 (Joanni ep. Camera-censi), ed. PL 126.254A. Cf. Hincmarus, *Capitulare II* 23, ed. Pokorny et Stratmann, MGH Capit. episc. 2.60.10-15 *et comm.*, p. 23-24. **21 vituperetur ministerium** 2 Cor. 6:3. **32 Auditum** – **298: 5 cogantur** Conc.

Br

5 pontifex sancte Romane ecclesie purifico me in conspectu
vestro coram Deo et angelis eius, quia criminosas istas et
sceleratas res, quas illi mihi obiciunt, nec perpetravi, nec
perpetrare iussi. Hoc autem faciens non legem prescribo
ceteris, qua id facere cogantur.

10 **(C.2 q.5 d.p.c.18)** ¶ *Ecce uterque summus pontifex semetipsum purgat, nec tamen ceteris purgandi necessitatem prescribit. Unde datur intelligi, quod satisfactio purgationis in voluntate consistit accusati, non in arbitrio iudicis. Sed cum in Ylerdensi concilio presbiter iubeatur suspendi usque ad dignam satisfactionem, cum etiam decreto Leonis in arbitrio ponitur episcopi, quia manu sacerdos se purgare debeat, patet, quod ad purgationem cogendus est, nec in sua voluntate, sed in arbitrio iudicis consistit. Item Leo papa scribens ad Karolum Regem ait.* Bc 125vb

15 **(C.2 q.5 c.19)** *Qualiter sacerdotes purgari debeant.* Fd 28vb

Omnibus vobis visu aut auditu notum esse non dubitamus, quod sepiissime suadente antiquo hoste sacerdotibus crimina diversa obiciantur. Sed qualiter ex eis ab his rationabilis examinatio et satisfactio fiat, licet tempore bone memorie domni genitoris vestri Pipini, sive priscis temporibus a sanctis Patribus et reliquis bone devotionis hominibus sepiissime ventilatum fuerit, nos tamen pleniter et aliquid inde finitum reperire minime quivimus. Nostris quippe temporibus id ipsum a sanctis episcopis, et reliquis sacerdotibus, ac ceteris ecclesiastice dignitatis ministris, vestris in regnis, seu in aliis Deo degentibus, nobis que una cum eis agentibus, sepiissime propter multas et nimias reclamaciones, que ex hoc ad nos de diversis partibus venerunt, ventilatum est. Sed qualiter consultu domni et patris nostri Leonis Apostolici, ceterorum que Romane ecclesie episcoporum, et reliquorum sacerdotum, sive orientalium et grecorum patriarcharum, et multorum sanctorum episcoporum et sacerdotum, nec non etiam nostrorum episcoporum omnium que ceterorum sacerdotum ac Levitarum auctoritate et consensu, atque reliquorum fidelium et cunctorum consiliariorum nostrorum consultu diffinitum est, vos omnes utriusque ordinis ministros scire volumus. Statutum est namque ratione et necessitate auctoritate predicta consultu omnium, ut quotie-

Romanum (a. 800), ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.226.25-227.9, *contractum et commutatum*, cf. adn. 1.

Br

- Aa 129r scumque cuiquam sacerdoti crimen inponitur, si ipse accusator talis fuerit, ut recipi debeat, (quia quales ad accusationem sacerdotum admitti debeant, in canonibus pleniter expressum est;) si autem (ut dictum est) ille accusator, qui canonice est recipiendus, eum cum legitimo virorum numero et bonorum testium approbare in conspectu episcoporum poterit, tunc canonice diiudicetur, et si culpabilis victus fuerit, canonice dampnetur. Si vero eum superscripto pretexto minime approbare ipse accusator poterit, et hoc canonice diiudicetur. Ipse ergo sacerdos, si suspiciosus aut incredibilis suo episcopo aut reliquis suis sacerdotibus, sive bonis et iustis de suo populo vel de sua plebe hominibus fuerit, ne in crimine aut predicta suspicionem remaneat, cum tribus, aut quinque, vel septem bonis ac vicinis sacerdotibus, exemplo Leonis pape (qui duodecim episcopos in sua purgatione habuit) vel eo amplius, si suo episcopo visum fuerit, aut necesse esse propter tumultum populi perspexerit, et cum aliis bonis et iustis hominibus se sacramento coram populo super quatuor evangelia dato purgatum ecclesie reddat. Si quis autem scire desiderat, quales testes ad accusationem sacerdotum recipi debeant, et quid de accusatore faciendum sit, pleniter in canonibus reperiri poterit.
- (C.2 q.5 d.p.c.26) ¶ *Illud vero, quod Sixtus et Leo in fine sue purgationis addiderunt, ex eorum exemplo intelligendum est; exemplo enim sue satisfactionis noluerunt prescribere ceteris legem purgandi.*
- Bc 126rb

(QUESTIO 4)

- (C.2 q.4 d.a.c.1) ¶ *Quod vero quarto loco querebatur: An duorum testimonio episcopus sit condemnandus? multorum auctoritate probatur. Sicut enim in evangelio Iohannis legitur, ait Christus ad Iudeos: "In lege vestra scriptum est, quoniam duorum hominum testimonium verum est". Hinc consequenter argumentatur contra eos, dicens: "Si testimonium duorum hominum verum est, quare testimonium meum et patris non accipitis?" Item Paulus in epistola ad Corinthios: "In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum". Item in epistola ad Ebreos: "Quis prevaricans legem Moisi, duobus vel tribus testibus convictus, sine miseratione lapidabatur".*

Br

(C.2 q.4 c.1) *Quot testibus quisque clericorum convinci debeat. Item ex concilio Bracarense II*

5 Placuit, ut si quis aliquem clericorum maculatione fornicationis inpetit, secundum preceptum Pauli apostoli duo vel tria testimonia requirantur ab illo. Quod si non potuerit datis testimoniis approbare quod dixit, excommunicationem accusati accusator accipiat.

10 **(C.2 q.4 d.p.c.1)** ¶ *Ex premissis itaque colligitur, quod duorum vel trium testimonio episcopus potest convinci et dampnari. Porro Silvester papa in generali sinodo residens dixit econtra.*

(C.2 q.4 c.2) *Quot testibus episcopus, vel presbiter vel reliqui clerici sint convincendi.*

15 Presul non dampnetur nisi cum lxxii. testibus. Presbiter autem cardinalis nisi in LXIV testibus non deponatur; diaconus cardinalis urbis Rome nisi in XXVII testibus non condempnabitur. Subdiaconus, acolitus, exorcista, lector, hostiarius nisi in septem testibus non condempnabitur. Testes autem et accusatores sine aliqua sint infamia.

Aa 129v

Bc 126va

20 **(C.2 q.4 d.p.c.3)** ¶ *Sed hoc vel speciali privilegio de clericis Romane ecclesie intelligitur, vel propter improbitatem quorundam, qui, cum non sint spectate vite et scientie, in accusatione ministrorum Dei repente prosiliunt. Quorum vero vita adeo laudabilis est, ut omnibus imitanda apareat, de quorum assertione nulla dubitatio nasci poterit, eorum testimonio duorum vel trium testium quilibet iure convinci et dampnari poterit.*

Fd 29ra

(QUESTIO 6)

30 **(C.2 q.6 d.a.c.1)** ¶ *Sequitur sexta questio, qua queritur: Quo remedio causa viciata sublevetur, et si remedium illud sit dandum ei, qui causa dilationis vocem appellationis exhibuerit? Causa vero viciata remedio appellationis sublevari poterit. Unde Fabianus papa ait.*

3 Placuit – 7 accipiat Conc. Bracarense II (a. 52) 8 (ed. Vives, 84).

Br

14 cum in P976 **15 deponatur** dampnabitur P976 **16 XXVII** xxvi. P976 **17 Subdiaconus – 18 hostiarius** S. A. E. L. O. P976 **27 et** □ Fd (exp. per corr.) **32 dilationis]** di///tionis Fd^{pc}

(C.2 q.6 c.1) *Cause viciate remedium appellationis subue-
niat.*

Liceat appellatori viciatam causam appellationis reme-
dio sublevare.

(C.2 q.6 c.3) *Item Anacletus papa.* 5

De eodem.

Omnis obpressus libere sacerdotum (si voluerit) appel-
let iudicium, et a nullo prohibeatur, set ab his fulciatur et
liberetur et audiatur. Si autem difficiles cause aut maiora
negotia orta fuerint, ad maiorem sedem referantur. Et si
Bc 126vb illic facile discerni non potuerint aut iuste terminari, ubi
fuerit summorum congregatio congregata (que per singu-
los annos fieri solet et debet), iuste et Deo placite coram
patriarcha aut primate ecclesiastica et coram patricio se-
cularia iudicentur negotia in commune. 10 15

Item Sixtus papa omnibus rectoribus ecclesie scribit, dicens

(C.2 q.6 c.4) *Quisquis pulsatus fuerit, apostolicam sedem
appellet.*

Si quis vestrum pulsatus fuerit in aliqua adversitate,
licenter hanc sanctam et apostolicam sedem appellet, et ad
eam quasi ad caput suffugium habeat, ne innocens damp-
netur aut ecclesia sua detrimentum patiat. 20

(C.2 q.6 c.5) *Idem Grato episcopo.*

*Episcopi gravioribus causis pulsati apostolicam sedem ap-
pellent.* 25

Omnes episcopi, qui in aliquibus pulsantur vel crimi-
nantur gravioribus causis, quociens necesse fuerit libere
apostolicam sedem appellent atque ad eam quasi ad ma-
trem confugiant.

(C.2 q.6 c.6) *Item Marcellus papa.* 30

Ad Romanam ecclesiam ab omnibus appelletur.

3 Liceat – **4 sublevare** Ps.-Fabianus (JK †94) 27 (ed. Hinschius, 168);
cf. *Cap. Angil.* 34, ed. Schon, 136.2-3. **7 Omnis** – **15 commune** Ps.-
Anacletus I (JK †xxx) 16-17 (ed. Hinschius, 74). **Coll. Trip.* 1.2.8; cf.
Anselmus 2.4-5, ed. Thaner, 76-77. **19 Si** – **22 patiat** Anselmus 2.8,
ed. Thaner, 78; *Coll. Trip.* 1.5.2.

Br

7 Omnis] is~ *Fd^{bc}*; /s *Fd^{bc}* **20 sedem appellet]** app. sedem *P976*
26 aliquibus] quibusdam gravioribus *P976* **27 gravioribus om.** *P976*

Ad Romanam ecclesiam omnes episcopi, qui voluerint vel quibus necesse fuerit, quasi ad caput suffugere eamque appellare debent, ut inde accipiant tuitionem atque consecrationem. Quod omnibus minime convenit denegari episcopis; set absque ulla custodia aut excommunicatione vel dampnatione aut expoliatione libere ire concedatur.

Aa 130r

(C.2 q.6 c.7) *Item Victor episcopus.*

Qui a proprio metropolitano se gravari putaverit, maiorem sedem appellet.

Si quis putaverit se a proprio metropolitano gravari, apud patriarcham vel primatem dioceseos aut penes universalis apostolice ecclesie iudicetur sedem.

Bc 127ra

(C.2 q.6 c.8) *Item Zepherinus urbis Rome archiepiscopus.*

Ad Romanam ecclesiam appelletur ab omnibus quasi ad matrem.

Ad Romanam ecclesiam ab omnibus, maxime tamen ab obpressis, est appellandum et concurrendum quasi ad matrem, ut eius uberibus nutriantur, auctoritate defendantur, suis obpressionibus releventur, quia non potest nec debet mater oblivisci filium suum.

(C.2 q.6 c.9) *Item Iulius papa.*

Quociens aliquis appellaverit, audientia sibi non denegetur.

Placuit, ut a quibuscumque ecclesiasticis iudicibus ad alios iudices ecclesiasticos (ubi est maior auctoritas) provocatum fuerit, audientia non negetur.

(C.2 q.6 d.p.c.10) ¶ *Cum ergo Zepherinus dicat, ab omnibus esse appellandum, maxime tamen ab obpressis, et Marcellus scribat: "Omnes episcopi, qui voluerint vel quibus necesse fuerit,*

1 Ad – 6 concedatur *Anselmus 2.7, ed. Thaner, 77-78. **10 Si – 12 sedem** *Anselmus 2.9, ed. Thaner, 79; Anselmus 3.88e (Adrian); *Coll. Trip.* 1.12.4. **16 Ad – 20 suum** *Anselmus 2.6 (ed. Thaner, 77). Cf. Dusil, *Wissensordnungen*, 361. **23 Placuit – 25 negetur** Ps.-Julius (JK †196) 12 (ed. Hinschius, 470); cf. *Cap. Angilr.* 42, ed. Schon, 142.1-3. **Coll. Trip.* 1.32.6; Anselmus 3.89p (Adrianus), ed. Thaner, 164.

Br

1 episcopi] quasi ad caput iuxta apostolorum eorumque successorius sanctiones episcopi *P976* **4 denegari]** denegare *P976* **12 sedem]** sedere(?) *Fd^{bc}* **13 archiepiscopus]** archiepiscopopus *Fd^{bc}* **17 est appellandum]** app. est *P976* **19 suis]** et a suis *P976* **23 ecclesiasticis iudicibus]** iud. eccl *P976* **ad – 24 ecclesiasticos om. P976** **24 provocatum – 25 fuerit]** fu. prov. *P976*

appellare debent:” patet, quod accusato (sive gravetur, sive non) appellationis vox non est deneganda. Quidam tamen ita distinguunt, ut volentes ad consecrandos, necessitatem patientes ad obpressos referant, ut sit sensus: Omnes, qui voluerint a Romana ecclesia consecrationem accipere, et ab aliquibus impediuntur, eam debent appellare; quibuscumque in suis obpressionibus necesse fuerit ad eam subfugere, similiter vocem appellationis exhibeant, ut isti tuicionem, et illi consecrationem ab ea accipiant. Similiter et illud Zepherini distinguitur: “Ab omnibus est appellandum ad Romanam ecclesiam:” intelligendum est, qui ab ea consecrationem voluerint accipere, vel qui a prelati suis aliquam iniuriam passi fuerint, maxime tamen ab obpressis. Secundum primam interpretationem obpressi intelliguntur aliqua iniuria affecti; iuxta secundam vero obpressi dicuntur a iudice iniuste condemnati. Secundum hanc distinctionem qui in aliquibus negotiis non ad relevandum, sed ad differendum vocem appellationis exhibuerit, appellandi auctoritatem non habet.

Sed cum Gregorius scribat omnibus per diversas provincias.

(C.2 q.6 c.11) *De causa appellationis cognoscere non licet nisi ei, ad quem appellatur.*

Decreto nostro vestram rogantes karitatem mandamus, ut nichil prius de eo, qui ad sinum sancte Romane ecclesie confugerit eiusque inplorat auxilium, decernatur quam ab eiusdem ecclesie fuerit auctoritate preceptum, que vices suas ita aliis impertivit ecclesiis, ut in partem sint vocate sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis. **(§ 1)** Si autem (quod non arbitramur) a quoquam secus presumptum fuerit, ab offitio cleri submotus apostolice auctoritatis reus ab omnibus iudicetur, ne lupi, qui sub specie ovium subintraverunt, bestiali sevicia quosque audeant lacerare et quod sibi fieri nolunt aliis inferre presumant.

(C.2 q.6 c.12) *Item cum Vigilius papa dicat.*

22 Decreto – **32 presumant** Gregorius IV, (J³ †5174; JE †2579; ed. Duemmler, MGH Epp. 5.73). *Anselmus 2.17, ed. Thaner, 83; *Coll. Trip.* 1.55.1.

Br

4 referant] redeant(?) *Fd^{pc}* **19 omnibus]** omn. episcopis *P976*
20 De] in *Fd^{pc}* **24 ecclesie confugerit]** confugit ecclesie *P976*
25 auctoritate preceptum] pre. auc. *P976* **31 quosque]** quousque *P976*

Iudicia appellantium ab eis sunt audienda, ad quos appellatur.

5 Omnium appellantium apostolicam sedem episcoporum iudicia et cuncta maiorum negotia causarum eidem sancte sedi reservata esse liquet.

(C.2 q.6 d.p.c.12) ¶ *Item cum Nicolaus episcopus in Remensem archiepiscopum invehatur, qui Rothardum episcopum appellan-
tem apostolicam sedem dampnare ausus est, ita dicens.*

10 **(C.2 q.6 c.13)** *De Remensi archiepiscopo, qui appellan-
tem Romanam sedem iudicare ausus est.* Bc 127va

15 Arguta tua sapientia, utinam in accepto bono fomite, iudicii materiam depositionis adversus Rothardum assumpsit et ab itinere apostolice sedis removit et continuatim apostolicam sedem appellan-
tem dampnavit et carcerali custodie mancipavit. *Et infra. (§ 1)* Privilegia tamen apostolice sedis vos oblivioni tradere nullatenus debuistis, quibus venerandi canones iudicia totius ecclesie ad hanc deferrere iubent. *Et infra. (§ 2)* Hec quippe nos in Rothardo idcirco noveris operatos, ut privilegia sedis apostolice, que
20 male a vobis violata esse videbantur, auctoritate apostolica et canonica patrum deliberatione pristino tandem ingenio et proprio decorentur honore.

25 **(C.2 q.6 d.p.c.14)** ¶ *Patet ergo quod nulli appellanti inducie sunt denegande. Ceterum, si causa frustratorie dilationis appellaverit, a iudice, ad quem provocatum fuerit, condemnabitur. Tempus vero appellationis est ante datam sententiam vel post datam. Quociens enim se pregravari senserit, libere potest appellare.*

Unde Sixtus papa ait.

30 **(C.2 q.6 c.15)** *Qui gravatur a proprio metropolitano, primatis aut universalis ecclesie sedem appellet.*

Br

4 cuncta] cunctorum P976 **11 tua sapientia]** sap. tua P976 **ac-**
cepto bono] bono acc. P976 **13 apostolice sedis]** sed. ap. P976
14 apostolicam sedem] sed. ap. P976 **16 apostolice sedis]** sed. ap.
P976 **22 ingenio]** genio P976

Si quis putaverit se a proprio metropolitano gravari apud primatem dioceseos aut penes universalis apostolice ecclesie papam iudicetur.

(C.2 q.6 c.17) *Item Iulius papa.*

De eodem.

5

Bc 127vb

Ideo huic sancte sedi prefata privilegia specialiter sunt concessa, ut ab ea omnes obpressi auxilium et iniuste dampnati restitutionem sumant.

(C.2 q.6 d.p.c.17) ¶ *Obpressi et se pregravari putantes intelliguntur ante datam sententiam, iniuste dampnati post datam.*

10

(C.2 q.6 d.p.c.19) *Item quod post datam sententiam appellari possit, Fabianus papa testatur, dicens.*

(C.2 q.6 c.20) *Non denegetur ei appellatio, quem in supplicio sententia destinavit.*

15

Aa 131r

Liceat etiam in criminalibus causis appellare, nec vox appellandi denegetur ei, quem in supplicio sententia destinaverit.

(C.2 q.6 d.p.c.20) ¶ *Quod ante idem affirmat.*

(C.2 q.6 c.21) *Ante datam sententiam licet alicui appellare.*

20

Si quis iudicem adversum sibi senserit, vocem appellationis exhibeat.

(C.2 q.6 d.p.c.21) ¶ *Post datam vero sententiam qui appellare voluerit, infra quinque dies appellet et infra eosdem a quo provocavit dimissorias accipiat et infra eosdem ad quem appellavit iter arripiat.*

25

Unde in Theodosianis legibus sic statutum invenitur.

1 Si – 3 iudicetur Anselmus 2.9 (Victor), ed. Thaner, 79; *Panormia* 4.126. **16 Liceat – 17 destinaverit** Ps.-Fabianus (JK †94) 27 (ed. Hinschius, 168); cf. *Cap. Angilr.* 35, ed. Schon, 136.4-5. **22 Si – 23 exhibit** Ps.-Fabianus (JK †94) 27 (ed. Hinschius, 167); cf. *Cap. Angilr.* 32, ed. Schon, 135.1-2.

Br

2 primatem] patriarcham vel primatem *P976* **3 papam iudicetur]** iud. sedem *P976* **papam]** /// *Fd^{ac}* **16 criminalibus causis cau.** crim. *P976* **19 Quod]** qui *Fd^{ac}* **affirmat]** assumant *Fd^{ac}* **22 iudicem adversum** adv. iud. *P976^{ac}*

(C.2 q.6 c.22) *Post datam sententiam infra quod tempus quisque appellare debeat.*

5 Propter superfluum appellatorum licentiam, ne in retractandis vel revocandis sententiis liberum habere arbitrium viderentur et tempora appellationis, et pene constitute sunt, ut quicumque apud iudicem, qui causam eius audivit, appellare, et ad alium iudicem provocare voluerit, infra v dies appellet, et in his ipsis v diebus ad iudicem, ad quem provocaverat sine aliqua dissimulatione perveniat et ipse dies in quo accepit litteras, in his v diebus specialiter computetur. Quod si longius iter fuerit v diebus spatium dierum, quo iter agi possit, computetur.

P 113va

Fd 29va

(C.2 q.6 c.24) *Item.*

15 *A quo appellatur ad quem appellatum fuerit dimissorie littere dirigantur.*

Bc 128ra

20 Ab eo, a quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, dimissorie littere dirigantur, que vulgo apostoli appellantur, quarum postulatio et acceptio intra quintum diem ex officio finienda est. Ista iam superius sub titulo de cautionibus et penis appellationum interpretata sunt. (§ 1) Qui intra statuta tempora dimissorias non postulaverint vel acceperint vel reddiderint, rescriptione ab agendo submoveantur et penam appellationis ferre cogantur.

25 **(C.2 q.6 c.25)** *Item.*

De his, qui causa dilationis appellant.

Quicumque non confidentia iuste cause, set causa afferende more, ne contra eum sententia proferatur, appella-

Br

2 appellare] appellari *Aa* **3 in retractandis]** inire tracc(?) andis *Bc^{ac}*, *ut vid.* **4 habere om.** *Fd^{ac}* **7 et – 8 et om.** *P* **8 infra]** et infra *Bc* **9 provocaverat** vocaverat *BcFdP*: vocaverit *Aa*: provocaverit **10 specialiter – 11 diebus** *Aa*: specialiter computetur (comp. spec. *Fr.*) quod si longius iter sit exceptis his (*om. Fr.*) quinque diebus *Fr. Trip.Pan.*; *om. BcFdP* **15 dirigantur]** diriguntur(?) *Fd^{ac}* **16 a om.** *Trip.* **17 dimissorie littere]** lit. dim. *Trip.Pan.* **18 apostoli** *Fr.* P690: epistole *Aa*: epistola *BcFdP Trip.Pan.*: vel epistoli *add. supra lin.* P690 **acceptio]** acceptio *Fd* **19 ex – est]** fin. est ex off. *Fr.* **21 statuta tempora]** temp. prestituta *Pan.*: temp. constituta *Trip.* **22 rescriptione** *AaBcFd Trip.Pan.*: prescrizione *Fr.* **23 submoveantur]** submoventur *Aa Trip.* **24 cogantur]** cogentur *Trip.* **26 dilationis]** dilectionis *Bc^{ac}* **28 more** *Aa Fr. Trip.Pan.*: morte(?) *Fd^{ac}* mote *Bc^{ac}P*

verit, vel si de facto suo confessus, ne abdicatur appellare voluerit, huiusmodi appellationes non recipiantur.

(C.2 q.6 c.26) Item.

Cum possessor appellat, dum eventus cause dubius est, possessionis fructus sequestrantur.

5

Quociens post auditam causam iudicem possessor appellat, fructus possessionis, de qua agitur, dum sequende audientie eventus dubius est, merito sequestrantur. Nam si petitor appellaverit, ab eo hoc non potest postulari, quia non potest sequestrari quod non habet. (§ 1) Si propter predia urbana vel mancipia appellatur, possessiones eorum vel mercedes, vel vectura etiam, si de navi nauulo agatur, deponi solent.

10

(C.2 q.6 c.27) Item.

Iniuste appellans omnimodo puniendus est.

15

Aa 131v
Bc 128rb

Omnimodo puniendus est, quociens iniusta appellatio pronuntiatur, sumptus, quos, dum sequeretur, adversarius inpendit, reddere cogatur non simplis, sed quadruplos.

(C.2 q.6 d.p.c.27) ¶*Premissis auctoritatibus infra quinque dies post datam sententiam cuique appellare permittitur. Quod postea Iustinianus in constitutionibus suis corrigens, infra decem dies appellationis remedium cuique dandum decrevit, dicens.*

20

(C.2 q.6 c.28) Infra decem dies appellationis remedium conceditur.

25

Imperator Iustinianus Augustus.

Anteriorum legum acerbitati plurima remedia inponentes, et maxime hec circa appellationes facientes, et in presenti ad huiusmodi beneficium pervenire duximus esse necessarium. Antiquitati etenim cautum erat, ut si quis per se litem exercuerit et fuerit condemnatus, intra duos dies tantummodo licentiam appellationis haberet; sin autem per procuratorem causa ventilata sit, et in triduum proximum eam extendi. Ex rerum autem experientia in-

30

27 Anteriorum – 309: 43 custodiendis Justinianus, Novel 23?, via Authenticum. cf. Winroth, Gratian and Roman Law, xx.

Br

1 abdicatur] abdicetur *Aa*: addicatur *Trip.Pan.* **2 recipiantur]** accipiantur *Fd^{bc}*: recipiuntur *Pan.* **6 iudicem]** a iudice : iudici *Trip.*
8 merito] merita *P690* **12 navi** *AaBcFd Trip.*: navis *Fr.*

venimus hoc satis esse dampnosum; plures enim homines
 ignaros subtilitatis legum, et putantes in triduum provo-
 cationes esse porrigendas in promptum periculum inci-
 disse, et biduo transacto causas perdidisse. Unde necessa-
 5 rium duximus huiusmodi rei competenter mederi. Et om-
 nes appellationes sancimus, sive per se, sive per procura-
 tores, seu per defensores, vel curatores et tutores venti-
 lentur, posse intra decem dierum spatium a recitatione
 sententie numerandum ab his iudicibus, quorum interest,
 10 offerri, sive magni sive minores sint (excepta videlicet
 sublimissima pretoriana prefectura), ut liceat homini intra
 id spatium plenissime deliberare, sive appellandum ei sit,
 sive quiescendum; ne timore instante opus appellatorum
 frequentetur, sed sit omnibus inspectionis copia, que indi-
 15 scussos hominum calores potest refrenare.

(§ 1) Ad hec sancimus, si quando lis speratur in no-
 strum inferri consistorium, si forte contigerit inperato-
 riam maiestatem publicis occupatam causis ex mundanis
 provisionibus non posse convocare patres, quatinus causa
 20 agitur, non ex hoc litem periclitari. Quod enim vicium
 est litigantium, si culmen inperatorium occupetur? vel
 quis tante est auctoritatis, ut nolentem principem possit
 ad convocandos patres ceterosque proceres coarctare? Sed
 si quid tale evenerit, causa intacta permaneat, donec inpe-
 25 rator motus sua sponte et convocari proceres iusserit, et
 litem inferri patiat, et omnia secundum morem proce-
 dere.

(§ 2) Illud etiam in tertio capitulo disponendum est,
 quod antiquitas bene statuit, novitas autem neglexit. Cum
 30 enim veneranda vetustatis auctoritas ita magistratus di-
 gessit, ut alii maiores, alii medii, alii minores sint, et ap-
 pellationes a minoribus iudicibus non solum ad maximos
 iudices remitterentur, sed ad spectabilium iudicum tribu-
 nal, quatinus et ipsi sacro auditorio adhibito litem exerce-
 35 rent, novitas autem hoc dereliquit, evenit, ut super mini-
 mis causis maximi nostri iudices inquietentur, et homines
 propter minimas causas magnis fatigentur dispendiis, ut
 forsitan totius litis estimatio ad sumptus iudiciales non
 sufficeret. Ideo que sancimus, si quando ex Egiptiaco
 40 tractu vel adiuncta ei utraque Libia provocatio speratur

Br

16 Ad ¶ Ad *Aa^{ac}BcFd* **23 ceterosque** *cetero/// Fd^{ac}* **28 Illud ¶** Illud
Fd **35 dereliquit** *dereliquum(?) Fd*

usque ad decem librarum auri quantitatem, non in hanc regiam urbem eam venire, sed ad prefectum augustalem, qui audiat et causam dirimat vice sacri cognitoris, nulla eis post diffinitivam sententiam appellatio est porrigenda. Simili que modo quociens in Asiana diocesi vel Pontica tale aliquid emerit, usque ad predictam quantitatem decem librarum auri appellationes ad viros spectabiles, comites forte, vel proconsules, vel pretores, vel moderatores, quibus specialiter easdem lites peragendas deputavimus, remittantur, quatinus et hi ad similitudinem prefecti augustalis vice sacri cognitoris intercedant et causas sine spe quidem appellationis, Dei tantum et legum timore perferant decidendas. Orientales autem tractus causas appellatione suspensas, et usque ad decem librarum auri quantitatem limitatas, ad virum spectabilem comitem orientis mittere, simili modo audientiam et finem eis inpositurum. Illo videlicet observando, uti viri spectabiles vel alii spectabiles iudices non ad alios eadem spectabilitate decoratos iudices suas transmittant appellationes in liti- bus, quantecumque sint quantitatis (cum non oporteat ad conpares iudices appellationes referri, sed a minore iudicio in maius tribunal ascendere), sed ad illustrissimam prefecturam illorum appellationes, cuiuscumque sint quantitatis, (ut dictum est) dirigantur, que una cum viro excelso pro tempore questore eas dirimat utroque offitio subministrante, id est tam ex sacris scriniis more solito quam prefecto pretorio. Ita tamen hec sancimus, ut nec a ducibus vel ab aliis spectabilibus iudicibus (quibus forte et si privati sint, inperialis maiestas causas iniunxerit) appellatio ad memoratos iudices spectabiles currat ne causa non gradatim procedere, sed perperam videatur; sed a presidibus quidem provinciarum, et iudicibus a nobis datis, si non sint spectabiles iudices, intra memoratam quantitatem referetur. Si autem vel illustres sint dati a nobis iudices (quibus apices dignitatum super spectabilitatem sunt) vel duces, qui omnimodo spectabilitate sunt decorati, vel hi, qui principe delegati sunt, spectabilem habeant dignitatem, eorum appellationes sub quacumque quantitate in hanc regiam urbem ad competentes antiquo more iudices referantur, aliis omnibus, que in appellationibus statuta sunt vel antiqua prosapia, vel ab auctoritate anteriorum constitutionum, vel a nostra humanitate, intactis illibatis que custodiendis.

Bc 129ra

Aa 132v

Br

(C.2 q.6 d.p.c.31) ¶ *Forma vero appellationis hec est: "Ego Adelinus S. Regine ecclesie minister licet indignus sentiens me pregravari a domino Gvalterio S. Ravennatis ecclesie archiepiscopo Romanam sedem appello, et apostolos peto". (§ 1)*

5 *Si vero post datam sententiam appellare voluerit, hic erit ei modus appellandi: "Ego A. sancte Regine ecclesie minister licet indigus contra sententiam domini Gvalterii sancte Ravennatis ecclesie archiepiscopi iniuste in me latam pridie Kal. Magi Anno incarnationis Domini MCV feria quarta, Romanam sedem appello, et apostolos peto". (§ 2) Si autem unus, vel duo pro pluribus appellare voluerint, sic appellabunt: "Ego G. et P. sindici canonicorum Sancte Boloniensis ecclesie sentientes nos pregravari vel contra sententiam, etc. Romanam sedem appellamus, et apostolos postulamus". Huiusmodi appellationes in*
10 *scriptis fieri debent. (C.2 q.6 d.p.c.32) Notandum vero est, quod quidam iudices sunt, a quibus appellari non oportet. Unde in concilio Milevitano legitur.*

Bc 129rb

(C.2 q.6 c.33) *A quibus iudicibus provocari non licet.*

20 *A iudicibus, quos communis consensus elegerit, non liceat provocari.*

Fd 30ra

(C.2 q.6 d.p.c.33) ¶ *Quod de arbitris intelligendum est. Iudicum enim alii sunt arbitrarii, alii sunt ordinarii. Ordinarii vero sunt, qui ab apostolico, ut ecclesiastici, vel ab imperatore, utpote seculares, legitimam potestatem accipiunt. Arbitrarii sunt, qui nullam potestatem habentes cum consensu litigantium in iudices eliguntur, in quos conpromittitur, ut eorum sententie stetur. Horum alii sunt ordinarii et arbitrarii, alii arbitrarii tantum. Ordinarii et arbitrarii sunt, qui legitimam potestatem habentes ab eis eliguntur ad arbitrandum, qui non sunt sue ditioni subpositi. Ab his, etsi ut arbitrarii sedeant, et non ut ordinarii, privilegio tamen ordinarie dignitatis, gravatus aliquis appellare valebit. Unde in Cartaginensi concilio legitur III*

30 **(C.2 q.6 c.34)** *A iudicibus, qui eliguntur communi consensu provocari licet.*

35 *Sane, si ex consensu partium iudices electi fuerint, etiam a pauciori numero, quam constitutum est, liceat provocari.*

Bc 129va

40 **(C.2 q.6 d.p.c.36)** ¶ *Arbitrarii tantum sunt qui nullam legitimam potestatem acceperunt, a quibus appellari non licet, quia eis inputandum est qui sibi tales elegerunt. Si vero senten-*

Aa 133r

Br

tia eorum, a quibus appellatur, soluta fuerit, nichil oberit eis, nisi forte vel inimicitia vel pecunia depravati iniustam probantur tulisse sententiam. Unde in eodem concilio Cartaginensi III legitur.

(C.2 q.6 c.37) *Cum per appellationem sententia solvitur, non debet ei obesse, qui iniquo animo non iudicavit.* 5

Hoc etiam placuit, ut a quibuscumque iudicibus ecclesiasticis ad alios iudices ecclesiasticos, ubi est maior auctoritas, fuerit provocatum, non eis obsit, quorum fuerit soluta sententia, si convinci non potuerint vel inimico animo iudicasse, vel aliqua cupiditate aut gratia depravati. 10

(C.2 q.6 d.p.c.37) ¶ *Queritur autem de eo, a quo appellatur, an sit devocandus in testimonium apud eum, ad quem appellatur, super negotio, cuius cognitionem suscepit. De hoc ita statutum est in concilio Cartaginensi V* 15

(C.2 q.6 c.38) *Clericus non devocetur ad testimonium illius cause, cuius primum cognitionem suscepit.*

Statuendum est, ut qui in ecclesia quamlibet causam iure apostolico ecclesiis inposito agere voluerit, et forsitan decisio clericorum uni parti displicuerit, non liceat clericum in iudicium ad testimonium devocari eum, qui presens vel cognitor fuit, et nulla ad testimonium dicendum ecclesiastici cuiuslibet persona pulsetur. 20

(C.2 q.6 d.p.c.38) ¶ *Ab eis quoque, ad quos provocatum fuerit (sicut in concilio Africano legitur) ulterius provocari non licet.* 25

(C.2 q.6 c.39) *Non licet appellari ab eis, ad quos provocatum fuerit.*

Si autem fuerit provocatum, eligat qui provocaverit iudices, et cum eo ille, contra quem provocaverit, ut ab ipsis deinceps nulli liceat provocare. 30

(C.2 q.6 d.p.c.39) ¶ *Cum autem in causa capitali vel status interpellatum fuerit, non per procuratores, sed per se ipsos appellantes causam suam agere oportet.*

(C.2 q.6 c.40) *Appellationem in causa capitali vel status interpositam per procuratorem exequi non licet.* 35

Br

Si quando in causa capitali vel causa status interpellatum fuerit, non per exploratores, sed per se ipsos est agendum.

5

(QUESTIO 7)

(C.2 q.7 d.a.c.1) ¶ *Quod vero laici in accusatione episcoporum non sint audiendi, Evaristus papa testatur, dicens.*

Bc 130rb

Fd 30rb

(C.2 q.7 c.1) *Laici in accusatione episcoporum recipiendi non sunt.*

10 Non est a plebe aut vulgaribus hominibus arguendus vel accusandus episcopus, licet sit inordinatus, quia pro meritis subditorum disponitur a Deo vita rectorum. Ideo ista dico, quia insidiator bona sepius solet convertere in malum et in electis ponit maculam.

15 **(C.2 q.7 c.2)** *Item Silvester papa.*

Laicus clericum non accuset.

Nullus laicus crimen audeat clerico inferre.

(C.2 q.7 c.3) *Item Marcellus papa.*

De eodem.

20 Laico non liceat quemlibet clericum accusare.

(C.2 q.7 c.5) *Item Eusebius.*

De eodem.

25 Laicos non accusasse episcopos hactenus observatum et constitutum est, quia non sunt eiusdem conversationis et oppido eis quidam existunt infesti, quippe cum vita eorum et conversatio debeat esse secreta et a laicorum actibus remota, nec ab his impeti debent, qui eorum castitatem et gravitatem nolunt imitari, maxime cum eos in suis nolunt recipere accusationibus.

30 **(C.2 q.7 d.p.c.9)** ¶ *Personae inferiorum ordinum in superiorum accusatione recipiende non sunt. Unde Silvester papa.*

(C.2 q.7 c.10) *Minores non debent accusare maiores.*

Clericus adversus exorcistam, exorcista adversus acolitum, acolitus adversus subdiaconum, subdiaconus adver-

Br

2 se om. P976 **10 vulgaribus** a vulg. P976 **24 eiusdem om. P976**

- Bc 130va sus diaconum, diaconus adversus presbiterum, presbiter adversus episcopum accusationem dare aut testimonium ferre non valet.
- (C.2 q.7 c.11) Item Zepherinus papa.**
- De eodem.* 5
- Summorum quispiam minorum accusationibus non inpetatur.
- (C.2 q.7 c.12) Item Anacletus papa.**
- De eodem.*
- Sententia Cham filii Noe dampnantur qui suorum doctorum vel prepositorum culpam produnt, ceu Cham, qui verenda patris non operuit, sed ridenda monstravit. 10
- (C.2 q.7 c.13) Item Eusebius papa.**
- Oves pastorem suum, nisi a fide exorbitaverit, accusare non possunt.* 15
- Oves, que suo pastori commisse sunt, eum nec reprehendere (nisi a fide exorbitaverit), nec ullatenus accusare possunt, quia facta pastorum oris gladio ferienda non sunt, quamquam reprehendenda recte videantur.
- (C.2 q.7 d.p.c.13) ¶***His auctoritatibus probatur, quod subditi, sive sint laici sine clerici, prelatos suos accusare non possunt. Verum de criminosis et de infamibus hoc intelligendum est, qui vitam prelatorum suorum parati sunt reprehendere, non imitari: quod ex verbis Anacleti datur intelligi, qui ait.* 20
- (C.2 q.7 c.14) Quare laici non audiantur in accusatione episcoporum.** 25
- Laici in accusatione episcoporum audiendi non sunt, quia oppido quidam eis infesti sunt, et indignum est ut ab eis accusentur, qui eorum gravitatem nolunt imitari.
- (C.2 q.7 c.21) Item Evaristus papa.** 30
- Quare subditi prelatos suos reprehendere non possunt.*
- Sunt nonnulli, qui prepositos suos perverse reprehendunt, si vel parum ipsis molesti extiterint.
- Bc 130vb **(C.2 q.7 d.p.c.21) ¶***Ex his omnibus datur intelligi, quod illi ab accusatione removentur, qui non affectione karitatis, sed* 35

Br

6 Summorum maiorum Aa

pravitate sue actionis vitam eorum diffamare et reprehendere querunt.

5 **(§ 1)** *Quod vero premissis auctoritatibus criminosi prohibeantur ab accusatione prelatorum, testatur Augustinus in libro Soliloquiorum, ita dicens:*

(C.2 q.7 c.22) *Non omnes subditi, sed criminosi tantum prohibentur accusare prelatos.*

10 Presumunt prelati non debere se reprehendi vel accusari pro eo, quod canones non eos passim constituunt accusandos. Quod tamen negatur solum criminosis, cum de reprehendendo veritas ipsa constituat: "Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo."

15 **(C.2 q.7 d.p.c.22)** ¶ *Opponitur huic distinctioni: Ipsi sacri canones distinguunt, in quo casu pastores sint accusandi a subditis, dicentes: "Oves pastores suos non accusent nec reprehendant, nisi a fide exorbitaverint". Ecce in quo casu sint accusandi a subditis: in aliis autem minime. (§ 1) Huic oppositioni sic respondetur: Distinctio illa canonum de criminosis et infamibus intelligitur. Oves enim criminoze et infames pastorem suum accusare vel reprehendere non possunt, nisi a fide exorbitaverit. Ceterum si a fide exorbitaverit, tanta est labes illius criminis, quod ad eius accusationem et servi adversus dominum, et quilibet criminosi et infames adversus quemlibet admittuntur. Unde Dionisius papa.*

25 **(C.2 q.7 c.23)** *Infames hereticos accusare non possunt.*

30 Alieni erroris socium, vel a sui voluntarie propositi tramite recedentem, aut sacris Patrum regulis et constitutionibus non obedientem suscipere non possumus nec debemus, nec inpetere recte credentes vel sanctorum Patrum sanctionibus obtemperantes permittimus, quia infames omnes esse censemus, qui suam aut Christianam legem prevaricantur, aut apostolicam vel regularem postponunt libenter auctoritatem.

Bc 131ra

8 Presumunt – 12 malo *Haud invenitur inter opera Augustini, cui vero ascribitur in quibusdam codicibus manu scriptis, ut Strasbourg, Bibl. nationale et universitaire 108 (cf. Munier, "Pour une édition de la Panormie d'Ive de Chartres," Revue des sciences religieuses 44, 1970, 161). In codice Parmensi 976, p. 233b (cf. Fowler-Magerl, Clavis canonum, AC 6.200), nulli auctoritati ascribitur. Cf. Kretzschmar, Alger von Lüttichs Traktat, 267.*

Br

8 vel accusari om. P976

(C.2 q.7 d.p.c.25) ¶ *In hoc capitulo decernitur, ut heretici non inpetant recte credentes. Unde econtra intelligitur, quod heretici ab hereticis inpeti possunt. Item a tramite sui propositi voluntarie recedentes non possunt inpetere servantes limitem sue professionis. Ex hoc datur intelligi, quod recedentes a suo proposito similiter recedentes criminari possunt. Item non obediētes sanctionibus Patrum sanctorum non possunt accusare obtemperantes sacris constitutionibus. In quo similiter intelligitur, quod inobediētibz inobediētes accusare licet. Unde generaliter colligitur, quod in accusatione equalitas fidei et conversationis inter accusantem et accusatum semper consideranda est, ut is, qui accusat, vel par, vel superior inveniatur. (C.2 q.7 d.p.c.26) ¶ *Sed queritur, si flagitiosissimus catholicus possit convenire hereticum de alio crimine, quam de heresi? Huic questioni ita respondetur: In quo hereticus inferior est, videlicet in regula fidei, in eo a malo catholico accusari potest. In quo autem superior fuerit, videlicet in conversatione vite, in eo a flagitiosissimo convenire non potest. (§ 1) Item quod dicitur, pastores pro suis actibus magis sunt tollerandi quam corrigendi, dupliciter intelligitur, vel quia a criminoso tollerandi sunt et non corrigendi, unde ibi subinfertur, quia pro meritis subditorum depravatur sepe vita rectorum. Quorum ergo merito (Deo permittente) vita rectorum depravatur, ab eis potius sunt tollerandi, quam corrigendi. Vel quia sunt quidam, qui sepe deseruntur publicis documentis, et crimen, quod intendunt, probare non valent.**

Bc 131rb

De quibus Augustinus ait in omelia de penitentia.

(C.2 q.7 c.27) *Que publicis documentis probari non possunt tolleranda sunt.*

Plerique boni viri propterea sufferunt aliorum peccata, et tacent, quia sepe deseruntur publicis documentis, quibus ea, que ipsi sciunt, iudicibus probare non possunt.

(C.2 q.7 d.p.c.27) ¶ *De his etiam illud Anacleti intelligitur: "Sententia Cham filii Noe dampnantur, qui suorum doctorum vel prepositorum culpam produnt ceu Cham, qui patris pudenda non operuit, sed ridenda monstravit". Hac enim auctoritate subditi non prohibentur ab accusatione, sed a prodi-*

30 Plerique – 32 possunt Augustinus, *Sermones* 351.4.10, ed. PL 39.1546.

Br

5 a – 6 recedentes *om. Fd^{ac}, add. in marg.* **16 regula – 17 videlicet** *om. Fd^{ac}, add. in marg.*

tione. Aliud enim est prodere, aliud accusare. Prodit qui non
 probanda defert: accusat qui reo presente crimen iudici offert,
 probaturus quod intendit. Cham solus vidit pudenda patris, et
 ideo per eum intelliguntur, qui, cum sint soli conscii criminum
 5 suorum prelatorum atque ideo eos accusare non possunt, vitam
 tamen eorum infamando aliis ridendam offerunt. (§ 1) Item
 obicitur quod subditi et religiosi prelatos suos accusare non
 possunt. Legitur enim in Exodo, quod Maria soror Aaron, que
 10 prima post transitum maris rubri sumpto tympano ymnum
 cantare meruit, postea murmurans in Moysen, quod Ethiopis-
 sam duxerat in uxorem, a Domino lepra percussa est. (§ 2)
 Item in libro Regum legitur, quod cum David fugeret a facie
 Saul, latuit in spelunca, in quam cum Saul divertisset ad pur-
 15 gandum ventrem, David precidit oram clamidis eius, quod se
 fecisse postea graviter doluit et vehementer penituit. Saul a
 Domino erat reprobatus, et ex invidia David persequebatur, ut
 eum morti traderet. David erat vir humilis et mitis, Sauli a
 Domino substitutus, per Samuelem unctus in regem, sed tamen,
 quia precidit oram clamidis Saulis, graviter flevit, cum a Saule
 20 sola amministrazione unctionis superaretur. Unde datur intel-
 ligi, subditi, quamvis religiosi sint, prelatos suos criminosos
 accusare non possunt. Nam per Saulem, qui ventrem purgabat,
 prelati intelliguntur, qui malitiam corde conceptam in opus
 producunt. Item legitur in libro Regum, quod cum archa Do-
 25 mini reduceretur de Gabaa in Hierusalem, bubus recalcitranti-
 bus archa inclinata est, cui dum Oza Levites manum adhiberet,
 ut eam erigeret, a Domino percussus interiit. Per archam intel-
 liguntur prelati, per Ozam subditi, per inclinationem arche
 30 casus prelatorum intelligitur, per illum, qui manum adhibuit,
 intelliguntur reprehendentes vel accusantes vitam doctorum, qui
 a Domino percussi intereunt. (§ 3) His ita respondetur: Verum
 est, per archam significari prelatos, et per Ozam subditos. Illud
 vero falsum est, quod per inclinationem arche significetur casus
 35 prelatorum. Aliud est enim inclinari vel descendere, aliud ca-
 dere. Legitur enim quod salvator noster se inclinaverit, sicut
 quando digito scribebat in terra et de montibus frequenter de-
 scenderit, in quos ascendebat, ut vel pernoctaret in oratione, vel
 ut discipulos in monte altiora doceret precepta, vel ut turbas
 40 fugiens ex altitudine montis eas respicere et libere posset docere.
 Inclinatio vel descensio humilitatem significat, qua spirituales
 nonnumquam carnalibus condescendunt, et eorum infirmitati
 conpatiuntur, iuxta illud Apostoli: "Quis infirmatur, et ego non

Bc 131va

Bc 131vb

 Br

25 bubus recalcitrantibus om. Fd^{bc}, add. in marg.

infirmor?" Hos etiam significaverunt angeli, quos Iacob vidit in scala descendentes. De his etiam per Prophetam dicitur: "inclinavit celos, et descendit". Per archam ergo inclinatam intelliguntur, qui subditorum culpas misericorditer portant, et eorum infirmitati humiliter conpatiuntur. Unde bene dicitur, quod bubus recalcitrantibus archa inclinata est. Boves quippe recalcitrantes subditos significant suis doctoribus non obediens, quibus dum prelati conpatiuntur, quasi bubus recalcitrantibus archa inclinatur. Levita, qui manum adhibuit, significat illos, qui misericordie compassionem in prelati suis reprehendunt, eos que in severitatis amaritudinem erigere volunt. Unde bene Levita ille Oza dicitur; Oza quippe robustus interpretatur. Illi enim robusti dicuntur, quia dum de sua iustitia presumunt, misericordiam Peccantibus negandam putant, et independentes reprehendunt. Unde a Domino percussi intereunt, quia sine misericordia iudicium erit illis, qui nolunt fieri misericordiam delinquentibus. Cui per Salomonem dicitur: "Noli esse nimis iustus, quia est iustus qui perit in iustitia sua". Sic et illud Moysei intelligitur. Per Moysem enim prelati intelliguntur, per Ethiopissam peccatores designantur. Moyses Ethiopissam uxorem ducit, cum quilibet predicator peccatorem sibi copulat, ut ex eo sobolem bonorum operum Deo gignere valeat. Hanc copulam dum Maria, id est subditi, reprehendunt, lepra peccati inficiuntur. Vel per Mariam synagoga intelligitur, que in Moysem, id est in Christum, murmuravit, quia Ethiopissam, id est ecclesiam, de gentibus sibi copulavit, quos lepra perfidie et erroris sordidos fecit. Non ergo his auctoritatibus subditi prohibentur ab accusatione prelatorum, sed monentur, ne reprehendant misericordem compassionem eorum. (§ 4) Item per Saulem prelati intelliguntur, et per David subditi. Saul purgans ventrem eos significat, qui malitiam corde conceptam foras in opus producant. Sed in precisione clamidis non significatur reprehensio peccati. Per clamidem enim regni potestas intelligitur. Hanc precidit, qui prelatum sententia dampnationis ferit, quod nulli subditorum licet. Facta enim pastoris oris gladio, id est sententia dampnationis, a subditis ferienda non sunt. Hinc est, quod Ieronimus ait super Marcum de pontifice, qui scidit vestimenta sua. Scissio vestis scissionem significat sacerdotii, quod in proximo erat scindendum, et auferendum Iudeis. Vel per David significantur, qui, nequiciam suorum prelatorum videntes, maiora eorum peccata contempnunt, minima vero et levia, quasi extremam oram clamidis precidentes, reprehendere et lacerare satagunt. Vel quia Saul solus divertit in speluncam, in qua

Br

David solus latebat. (§ 5) Idem super hoc potest intelligi quod de Cham dictum est, qui solus vidit pudenda patris, que non operuit, sed ridenda monstravit. Hac itaque auctoritate non inhibetur subditis accusare prelatos, si accusabiles fuerint. (§ 6)

5 *Item probatur, quod subditi prelatos suos accusare non possunt, etiam si religiosi fuerint. Infames enim sunt eo ipso, quod suorum doctorum vitam reprehendere conantur. Infames enim sunt (ut canonum tradit auctoritas) omnes, qui in patres armantur, et qui doctorum suorum vitam reprehendunt vel accusant. Nul-*

10 *lus autem infamis in accusatione prelatorum est audiendus, nisi forte a fide exorbitaverit ut supra dictum est. Cum ergo subditi eo ipso, quod in accusationem prelatorum prosiliunt, infames efficiantur, infamibus autem copia accusandi denegetur, patet, quod subditi prelatos suos accusare non possunt. (§ 7) His ita*

15 *respondetur: Omnes prelati non pro prelatis habentur; nomen enim non facit episcopum, sed vita.*

Unde Gregorius Ianuario episcopo scribit:

(C.2 q.7 c.28) *Quem etas, non vita seniore[m] facit, graviter increpandus est.*

20 *Paulus dicit: "Seniore[m] ne increpaveris". Set hec eius regula in eo est observanda, cum culpa senioris suo exemplo non trahit ad interitum corda iuniorum. Ubi autem senior iuvenibus exemplum ad interitum prebet, ibi districta increpatione feriendus est. Nam scriptum est: "La-*

25 *queus iuvenum omnes vos," et rursus, "Maledictus puer centum annorum".*

(C.2 q.7 c.29) *Item Ieronimus ad Eliodorum.*

Dignitas non facit episcopum, sed vita.

30 *Non omnes episcopi sunt episcopi. Attendis Petrum, ludam considera. Stephanum suscipis, Nicolaum respice. (§ 1) Non facit ecclesiastica dignitas Christianum. Cornelius centurio adhuc ethnicus dono sancti Spiritus munda-*

Bc 132va

20 Paulus – **26 annorum** Gregorius I, *Registrum* 9.1 (JE 1525), ed. Ewald, MGH Epp. 2.40.10-15; ed. Norberg, CCSL 140A.562.2-8. **Seniore[m] – increpaveris** I Tim. 5.1 **24 Laqueus** – **25 vos** Is. 42.22 **25 Maledictus** – **26 annorum** Is. 65.20 **29 Non** – **30 respice** Hieronymus, *Ep.* 14.9, ed. Hilberg, CSEL 54.57.14-15. **31 Non** – **319: 1 iudicat** *Ibid.*, ed. 58.3-5.

Br

17 scribit *om. P976* **18 Quem** – **19 est** *om. P976* **21 in eo** *om. F*
eo *ea P976* **est observanda** *reservanda est P976* **suo exemplo**
exemplo suo P976

tur, presbiteros Daniel puer iudicat. (§ 2) Non est facile stare in loco Petri, et Pauli tenere locum, iam cum Christo regnantium. (§ 3) Infatuatum sal ad nichilum prodest, nisi ut proiciatur foras et a porcis conculcetur.

(C.2 q.7 c.30) *Item Augustinus in omelia vi.* 5

Vita episcopi non nomen reverentiam meretur.

Non omnis, qui dicit: Pax vobiscum, quasi columba audiendus est. Corvi de morte pascuntur. Hoc columba non habet; immo de frugibus terre vivit, innocens est eius victus. 10

(C.2 q.7 d.p.c.31) ¶ *Quia ergo non omnes episcopi sunt episcopi, presbiteri a Daniele puero indicantur, sal infatuatum a porcis conculcatur, et qui dicit: Pax vobiscum, plerumque non columba, sed corvus reputatur: patet, quod non semper pro officio vel auctoritate persone ab accusatione est cessandum, imo contra pravos est agendum, cum omnis persona criminaliter peccans alteretur, et (ut ita dicam) capite minor legibus censeatur. Qui enim facit peccatum servus est peccati tam in pena quam in culpa.* 15

Unde Augustinus. 20

(C.2 q.7 c.32) *Qui susceptum officium non administrat, non est episcopus, sed canis impudicus.*

Qui nec regiminis in se rationem habuit, nec sua delicta detersit, nec filiorum crimen correxit, canis impudicus dicendus est magis, quam episcopus. 25

(C.2 q.7 d.p.c.32) ¶ *Quibus ergo Ieronimus, Augustinus, Gregorius auferunt nomen columbe, episcopi, senioris, nonne et*

1 Non – 3 regnantium *Ibid.*, ed. 59.1-2. **3 Infatuatum – 4 conculcetur** *Ibid.*, ed. 59.5-6. **7 Non – 8 est** Augustinus, *In Iohannis evangelium tractatus* 6.4, ed. Willems, CCSL 36.55.6-7. **8 Corvi – 10 victus** *Ibid.* 6.4, ed. 55.12-13. **11 Quia – 19 culpa** Algerus 2.19 dict. d, ed. Kretzschmar, 269.11-16. **23 Qui – 25 episcopus** *Non invenitur inter scripta Augustini. In Collectione Hibernensi 37.25a (ed. Wassersleben, 161), ante quam compilatam illud capitulum non inventum est, caput falso adscribitur Gregorio Nazianzeno, v. Kretzschmar, 269, adn.* **26 Quibus – 320: 3 annorum** Algerus 2.20 dict. b, ed. Kretzschmar, 270.1-4.

Br

5 in om. Bc **6 nomen om. Bc^{ac}** **8 Hoc]** hec Bc, ut vid. **9 eius – 10 victus]** victus eius Bc **20 Augustinus Bc Alg.(P):** Gregorius Alg.(cet.codd.) **24 filiorum crimen** crim. fil. P976 **25 dicendus – magis** magis dic. est Fd P976 **27 episcopi** vel episcopi P976

privilegium est auferendum dignitatis, ut possint a subditis reprehendi? Unde scriptura dissimulans privilegium prave senectutis ait: "Maledictus," non senior, set "puer centum annorum".

5 *Aparet ergo, quod illi ex accusatione prelatorum infames fiunt, qui eorum vitam reprehendere et lacerare conantur, qui locum sui regiminis non nomine tantum, sed vita et moribus tenent. Alii autem potius laudabiles fiunt ex accusatione prelatorum suorum, quam infames. Item, quod dicitur: "Maiorum quispiam minorum accusationibus non inpetatur," minores non intelligendi sunt dignitate, sed vita. Unde Ieronimus ait de Paulo super epistolam ad Galatas.*

(C.2 q.7 c.33) *Maiores et minores non dignitate, sed vita intelligi oportet.*

15 Paulus Petrum reprehendit, quod non auderet, nisi se non inparem sciret.

(C.2 q.7 d.p.c.33) ¶ *Hoc non de offitio ecclesiastice dignitatis, sed de puritate vite et sanctitate conversationis intelligitur. Solus enim Petrus inter apostolos primatum gerebat. Hinc Augustinus ait ad Ieronimum.*

20 **(C.2 q.7 c.34)** *Non episcopi nomen, sed vita maiorem facit.*

Quamquam secundum vocabula, que usus obtinuit, episcopatus sit presbiterio maior, Augustinus tamen Ieronimo minor est.

25 **(C.2 q.7 d.p.c.37)** ¶ *Item penitentes, bigami, sacerdotes accusare non possunt. Unde generaliter colligitur, quod quicumque sacerdotes non sunt vel esse non possunt, in sacerdotes accusationem vel testificationem proferre non possunt. Unde Fabianus ait.*

30 **(C.2 q.7 c.38)** *Qui sacerdotes esse non possunt, sacerdotes accusare non valent.*

Ipsi apostoli, et eorum successores statuerunt, ut sacerdotes Domini non accusent, nec in eos testificentur, qui sui ordinis non sunt nec esse possunt.

3 Maledictus – annorum Isa. 65:20. **22 Quamquam – 24 est** Augustinus, *Ep.* 82.4.33, ed. Goldbacher, CSEL 34.2.385.5-8; ed. Daur, CCSL 31xxxx.

Br

1 dignitatis *om.* P976 **2 scriptura** et scriptura P976

Bc 133ra **(C.2 q.7 d.p.c.39)** ¶ *Sic et illud Silvestri intelligitur: "Laicus non accuset clericum, etc." id est, qui in inferiori gradu constituti ad superiorem ascendere non possunt, in superioribus agentes accusare non debent. (§ 1) Ecce, ostensum est, quid respondeatur auctoritatibus et argumentis, quibus subditi ab accusatione prelatorum videbantur repellendi. Nunc demonstrandum est, quibus rationibus probentur recipiendi, et quid contra respondeatur a prelati. Christus, qui erat pastor pastorum, ovibus suis, de quibus ait: "Non sum missus, nisi ad oves, que perierunt, domus Isrel, etc." inter obprobria et verbera, que patiebatur ab eis, ait: "Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo". Item: "Quis ex vobis arguet me de peccato?" At quicumque ad testificandum in aliquem vel ad arguendum admittuntur, ad eundem accusandum admitti possunt. Cum ergo oves, ut adversus pastorem suum testimonium ferant, et ut ipsum (si possunt) reprehendant, admittantur, patet, quod subditi possunt accusare prelatos suos. (§ 2) His ita respondetur: Christus, quamvis esset pastor suarum ovium, quas verbo et exemplo pascebat, tamen quantum ad officiorum distributionem (ex qua hodie in ecclesia alii presunt aliis, unde quidam prelati quidam subditi vocantur) in populo illo pastorale officium non gerebat. Mistica enim et visibili unctione nec in regem, nec in sacerdotem unctus erat, que sole in illo populo persone prelature nomen sibi vendicabant. Non ergo ex hac auctoritate subditi probantur admittendi in accusatione prelatorum, sed tantum ostenditur, quod auditore eos reprehendere possunt, et in eos testificari, qui cum officia ecclesiastica non habeant, verbo tamen et exemplo quoscumque valent lucrari Deo satagunt. (§ 3) Respondetur et aliter. Aliud est, quod de rigore cogimus servare discipline, aliud, quod admittitur ex perfectionis consideratione. Christus Iudeos ad se arguendum admisit perfectione humilitatis, non severitate iuris. Si enim legis rigore essent admissi, hac auctoritate criminosi et infames in accusatione religiosorum essent recipiendi, cum essent sceleratissimi, qui, de Christi nece tractantes, innocentem condemnare volebant. Hoc ergo exemplo prelati non coguntur recipere subditos in accusatione sui, sed permittuntur. (§ 4) Item Paulus Petrum reprehendit, qui princeps apostolorum erat. Unde datur intelligi, quod subditi possunt reprehendere prelatos suos, si reprehensibiles fuerint. Sed hoc facile refellitur, si, unde sit reprehensus, advertitur. Petrus cogebat gentes iudaizare et a veritate evangelii recedere, cum Iudeis gregem faciens, et a cibis gentilium latenter se subtrahens. Par autem est in se a fide exorbitare, et alios exemplo vel*

Bc 133rb

Br

verbo a fide deicere. Hoc ergo exemplo non probantur prelati
accusandi a subditis, nisi a fide forte exorbitaverint, vel alios
exorbitare coegerint. (§ 5) Item cum Petrus intrasset ad Corne-
lium, conquesti sunt fratres, qui erant in Iudea, et reprehende-
runt eum, quia ad gentilem divertisset. Ecce, quod prelati iure
5 possunt reprehendi a subditis. Sed huic oppositioni B. Grego-
rius respondit, dicens.

(C.2 q.7 c.40) Petrus a fidelibus interrogatus, cur ad gen-
tes intrasset non ex potestate respondit, sed humiliter rationem
10 reddidit.

Petrus potestatem regni acceperat, et tamen idem apo-
stolorum primus querimonie contra eum a fidelibus facte,
cur ad gentes intrasset, non ex potestate offitii, (qua pos-
set dicere, oves pastorem suum non accusent nec repre-
hendant,) sed auctoritate divine virtutis, qua gentiles ac-
15 ceperant Spiritum sanctum, respondit.

Bc 133va

(C.2 q.7 d.p.c.40) ¶ Cum ergo Petrus potuit ex officio
repellere querelas, sed noluit, non hoc exemplo coguntur prelati
suscipere reprehensionem subditorum. (C.2 q.7 d.p.c.41) Item
20 cum Balaam ariolus iret ad maledicendum populum, angelus
Domini asine, cui insidebat, in via se obposuit, evaginatoque
gladio eam ab itinere conpescuit, quam dum ille verberibus
affligeret, in vocem prorupit, et prophete vesaniam redarguit. Si
ergo animal mutum angelica virtute prophete insipientiam
25 reprehendit, multo magis subditi possunt accusare prelatos suos.
(§ 1) His ita respondetur. Verum est, quod per asinam subditi
significantur, et per Balaam prelati; non tamen hoc exemplo
probantur prelati accusandi a subditis, sed subditis tantum
forma datur humiliter renitendi prelati, si forte eos ad malum
30 cogere voluerint; Balaam namque asinam urgens, ut ad maledi-
cendum populo Dei eum veheret, significat eos, qui verberibus et
cruciatibus a subditis exigunt, ut eis in malo fautores et coadiu-
tores existant. Sed quia angelus, quilibet videlicet predicator,
evaginato gladio, aperte scilicet predicato timore et horrore
35 future vindicte, a consensu aliene malicie illos revocat, licet eis
in vocem conquestionis prorumpere et prelati suis dicere: Cur
nos verberibus affligitis? cur nobis iniuste irascimini? numquid
vobis aliquando inobedientes fuimus, nisi nunc, cum ad malum
cogimur? Videte illum, qui prohibet ab incepto. Non ergo hinc
40 prelati probantur accusandi a subditis. (§ 2) Item cum David
adulterium et homicidium commisisset, missus est a Deo Na-

Bc 133vb

 Br

than propheta, ut eum redargueret. Ecce, quod prelati sunt arguendi et reprehendendi a subditis. (§ 3) Sed notandum est, quod due sunt persone, quibus mundus iste regitur, regalis videlicet et sacerdotalis. Sicut reges presunt in causis seculi, ita sacerdotes in causis Dei. Regum est corporalem inrogare penam, sacerdotum spiritivalem inferre vindictam. David ergo, etsi ex regali unctione sacerdotibus et prophetis preerat in causis seculi, tamen suberat eis in causis Dei. Unde reges a prophetis et sacerdotibus ungebantur et eorum oblatione peccata regum expiabantur. (§ 4) Sicut ergo Achaz a Domino lepra percussus est, qui sacerdotum officia usurpare voluit, sic sacerdotibus et prophetis regum officia usurpare non licuit. Nathan ergo propheta, cum regem redarguit, suum executus est officium, in quo erat rege rege superior, non usurpavit regis officium, in quo erat rege inferior; monuit eum, ut per penitentiam peccata sua expiaret, non tulit in eum sententiam, qua tamquam adulter et homicida morti addiceretur. (§ 5) Sic et B. Ambrosius imperatorem excommunicavit, et ab ecclesie ingressu prohibuit. (§ 6) Sicut enim non sine causa iudex gladium portat, ita non sine causa claves ecclesie sacerdotes accipiunt. Ille portat gladium ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, isti claves habent ad exclusionem excommunicandorum et reconciliationem penitentium. Hoc ergo exemplo subditi probantur reprehendendi a prelati, non prelati a subditis. (§ 7) Item Daniel nulla legitima potestate functus iudices a populo constitutos de falso testimonio convicit, et convictos dampnavit. Constat ergo, quod nullam potestatem habentes possunt redarguere dignitatibus sublimatos. (§ 8) His ita respondetur. Miracula (et maxime veteris testamenti) sunt admiranda, non in exemplum nostre actionis trahenda. Multa enim tunc concedebantur, que nunc penitus prohibentur. Tunc enim Samuel Agag pinguissimum regem Amalech in frustra conscidit; nunc nulli ecclesiasticorum iudicium sanguinis agitare licet. Tunc Finees Iudeum coeuntem cum Madianita interfecit, et reputatum est ei in iustitiam; hodie sacerdotibus in perniciem sui verteretur officii. potestatem subditi sibi in prelatos vendicarent, si illud in argumentum nostre actionis liceret assumi, quod nulla umquam auctoritate permittitur. Magis ergo ex hoc facto datur intelligi, quod in novissimis temporibus suscitaret Deus spiritum pueri iunioris, illius videlicet, de quo per prophetam dicitur: "puer natus est nobis," et iterum: "Ecce puer meus," qui iudices iniquitatis, scribas scilicet et Phariseos, falsis criminibus Susannam, id est ecclesiam, accusantes et ream adulterii pronunciantes, eo quod Chri-

Br

stum sequeretur, convinceret et condempnaret. (§ 9) Item Ieronymus refert in libro virorum illustrium, quod Damasus papa a subditis de adulterio accusatus cum quadraginta duobus episcopis se purgavit. (§ 10) Item Simacus papa, in Romana sinodo dignitate sua expoliatus, prius statui pristino reddi decernitur, ut tunc veniret ad causam, et si ita recte videretur, accusantium propositionibus responderet. Digna res visa est maximo numero sacerdotum, atque mereretur effectum, et cum postmodum ordinaretur, quomodo esset accusandus, prefatus papa, ut causam diceret, occurrebat; sed ab emulis est inpeditus.

Item Gregorius papa ait de se ipso.

(C.2 q.7 c.42) Redarguendi se licentiam B. Gregorius aliis prestat.

Si quis super his nos redarguere voluerit, vel extra auctoritatem nos facere contenderit, veniat ad sedem apostolicam, ut ibi ante confessionem B. Petri me cum iuste decertet, quatinus ibi unus ex nobis sententiam suscipiat suam.

(C.2 q.7 d.p.c.42) ¶ Ex his omnibus colligitur, quod subditi possunt reprehendere et accusare prelatos suos. Sed sicut de Christo dictum est, quando Iudeis dixit: "Si male locutus sum, etc." ita de istis intelligendum est, quod suo exemplo prelati dederunt facultatem recipiendi subditos in accusatione sui, sed non coegerunt.

(C.2 q.7 c.43) Item.

Paulus Deacine civitatis episcopus accusatur a subditis de lapsu carnis, convincitur, deponitur, alter loco eius substituitur. Hoc an ex dispensatione accusati, an ex rigore iuris sit factum, ex registro Gregorii ad Iohannem episcopum capitulo CCXVII, potest perpendi, ubi ait.

(C.2 q.7 c.44) Paulus Deacine civitatis episcopus subditorum accusatione convictus deponitur.

2 Damasus – 4 purgavit Cf. *Liber pontificalis* 39, ed. Duchesne, 1.212.8-9; ed. Mommsen, MGH Gesta pont. 1.84.1-3. **5 prius – 8 effectum** Conc. Romanum (a. 501) 3-4, ed. Mommsen, MGH: Auct. ant. 12.428.2-4. **9 prefatus – 10 occurrebat** Conc. Romanum (a. 501) 6, ed. Mommsen, 429.1. **25 Item – 28 substituitur** Algerus 2.13 dict. c, ed. Kretzschmar, 264.16-18.

Br

- Bc 134va Lator Nemesion ad nos veniens indicavit, quod Paulus Deacine civitatis episcopus, inter alia mala in corporali crimine lapsus, a suis clericis accusatus atque convictus, episcopali sententia depositus est; postea, cum auxilio secularium veniens, episcopatum more predonis ingressus est, ablatisque rebus ecclesie dilectissimum Nemesion latorem presentium sibi substitutum ab eo proiecit, et ad summam iniuriam ac necem pene perduxit. Fraternitas itaque vestra hec omnia curet addiscere, et quecumque ecclesie abstulit omni mora vel excusatione cessante reddere compellat. Si vero nichil ecclesie, sed proprium se dixerit abstulisse, (quamvis grave et iniquum fuerit, ut non a vobis, vel a metropolitano eius hoc petierit, sed temerario ausu agere presumpserit,) verum tamen si quid proprium tulit, sub fraternitatis vestre debet examine constare si verum est. Sed et illud diligenter querendum est, si quid male de rebus dilapidavit ecclesie, ut ex eo, quod nunc abstulit, illud reformare ac satisfacere modis omnibus compellatur. 5
- Fd 31vb **(C.2 q.7 d.p.c.44)** ¶ *Hoc dicto non in accusatores vel depositores ulciscitur, sed in depositum ulterius prosequitur, ut si ultra ad episcopatum aspirare temptaverit, modis omnibus repellatur, et ad agendam penitentiam perennem in monasterio detrudatur.* 10
- Quem ergo Gregorius ad episcopatum aspirantem modis omnibus repellit, quem gravi penitentiae subicit, patet, non sua dispensatione, sed canonum censura a subditis accusatum et convictum. Et ut iam non exemplis, sed legibus agamus, videntum est, quid Gregorius scribat Innocentio et reliquis episcopis Sardinie, ita dicens.* 15
- Bc 134vb **(C.2 q.7 c.45)** *Quod subditi prelatos suos accusare possunt.* 20
- Metropolitanum vestrum in aliquo postponere non presumatis, excepto si (ut non optamus) contra eundem vos habere aliquid cause contingat, ut ob hoc sedis apostolice iudicium petere debeatis. 25
- 30
- 35

1 Lator – **19 compellatur** Gregorius I, *Registrum* 12.10 (JE 1860), ed. Ewald, MGH Epp. 2.357.23-258.8; ed. Norberg, CCSL 140A.982.6-983.30. **20 Hoc** – **24 detrudatur** Algerus 2.13 dict. d, ed. Kretzschmar, 265.3-6. **32 Metropolitanum** – **35 debeatis** Gregorius I, *Registrum* 9.202 (JE 1729), ed. Ewald, MGH Epp. 2.190.14-16; 9.203, ed. Norberg CCSL 140A.761.17-21.

Br

(C.2 q.7 c.46) *Item universis episcopis Concilii Vizachii. Vitam prelatorum subditi nulla simulatione negligant.*

Sicut, inquit, laudabile discretumque est reverentiam et honorem exhibere prioribus, ita rectitudinis et Dei timoris est, si qua in eis indigent correctione, nulla dissimulatione postponere, ne totum (quod absit) corpus morbus invadat, si languor non fuerit curatus in capite. Quedam enim de primate vestro Clementio ad nos perlata sunt, que quoniam ita gravia sunt, ut transire indiscussa nullo modo debeant, fraternitatem vestram hortamur, ut cum omni sollicitudine ac vivacitate veritatis indagare multis modis debeatis illata, et si sunt ut audita sunt, ultione canonica resecentur. (§ 1) Ammonemus autem, ut non cuiuscumque persone gratia, non favor, non quodlibet blandimentum quemquam vestrum ab his que nunciata sunt nobis molliat, vel a veritate excutiat, sed sacerdotaliter ad investigandam veritatem vos propter Deum accingite. Nam si quis in hoc piger aut negligens esse presumpserit, dictis criminibus apud Deum se noverit esse participem, cuius zelo ad perscrutandas subtiliter nefandi facinoris causas non movetur.

(C.2 q.7 d.p.c.46) ¶ *Hec si quis specialia, et ex his generaliam regulam colligi non oportere contendit, audiat, quid Gelasius capitulo xx. vii. dicat, omnibus clericis cuiuscumque ordinis ita scribens.*

Bc 135ra

(C.2 q.7 c.47) *Clerici excessus sui episcopi auribus deferant Romani pontificis.*

Quapropter nec clericorum quisquam apostolice offense se confidat futurum immunem, si in his, que salubriter sequenda deprompsit auctoritas apostolica, sive episcopum, sive presbiterum, seu diaconum viderit excedentem, et non protinus ad aures Romani pontificis deferre curaverit, probationibus dumtaxat competenter exhibitis, ut transgressoris ultio fiat ceteris interdictio delinquendi. Sin vero, modis omnibus erit unusquisque pontificum

3 Sicut – **8 sunt** Gregorius I, *Registrum* 12.12 (JE 1862), ed. Ewald, MGH Epp. 2.359.17-21; ed. Norberg CCSL 140A.985.2-8. **9 que** – **13 resecentur** *Ibid.*, ed. Ewald, 359.23-26; ed. Norberg, 985.10-14. **13 Ammonemus** – **21 movetur** *Ibid.*, ed. Ewald, 359.28-34; ed. Norberg, 985.17-986.24. **28 Quapropter** – **327: 2 subprimenda** Gelasius I, *Ep.* 14 (JK 636) 28, ed. Thiel, 378-379.

Br

ordinis et honoris sui elisor, si cui clericorum vel auditui totius ecclesie hec putaverit subprimenda.

(C.2 q.7 c.48) Item.

De eodem.

Si quid in ecclesia dampni, aut in his, que sunt preceptionis nostre prohibita, pontificem vestrum videritis admittere, mox nostris auribus relatione signate, ut quid fieri debeat censeamus. 5

(C.2 q.7 c.49) Item ex concilio Chalcedonensi.

Clerici aut laici sine examinatione ad episcoporum accusationem non admittantur. 10

Clericos aut laicos passim accusantes et sine probatione episcopos aut clericos ad accusationem non recipiendos decernimus, nisi prius discutiatur eorum estimationis opinio. 15

(C.2 q.7 c.50) Item ex Sinodo Romana.

Quelibet persona episcopos aut alios accusans, monstranda documentis inferat.

Si quis episcopus, aut diaconus, vel quilibet clericus apud episcopos (quia alibi non oportet) a qualibet persona accusati fuerint, quicumque fuerit ille vir, sive sublimis honoris, sive alterius dignitatis, qui hoc genus illaudabilis intentionis arripuerit, noverit dicenda probationibus, monstranda documentis se debere inferre. 20

Bc 135rb

(C.2 q.7 c.51) Item Damasus papa Stephano archiepiscopo. 25

Sacerdotes non accusent qui ad eundem ordinem provehi non possunt.

Fd 32ra

Sacerdotes (ut antiqua tradit auctoritas) criminari non possunt, nec in eos testificari, qui ad eundem non debent nec possunt provehi honorem. 30

(C.2 q.7 d.p.c.52) ¶ *Colligitur itaque ex his omnibus, quod subditi in accusatione prelatorum sunt admittendi. Nunc viden-*

12 Clericos – 15 opinio Conc. Chalcedonensis 21, versio Dionysiana, ed. ed. Schwartz, *Acta conc. oecumen.* 2.2.2.zz, ed. Mühlberg, *Conc. oecumen. gen. decreta* 1.zzz.xxx-xxx. **19 Si – 24 inferre** Ps.-Sixtus III (JK †397) (ed. Hinschius, 562); cf. Cap. Angilr. 21, ed. Schon, 127.3-128.3.

Br

25 archiepiscopo] episcopo *Fd*

dum est, an monachi in accusatione episcoporum sint audiendi? Adrianus papa videtur eos ab accusatione remove, ita dicens.

(C.2 q.7 c.53) *Monachi sacerdotes accusare vel in eos testificari non possunt.*

5 Placuit eorum accusandi sacerdotes et testificandi in eos vocem obstruere, quos non humanis vocibus, sed divinis mortuos esse scimus, quia funestam vocem potius interdici quam audiri oportet.

10 **(C.2 q.7 d.p.c.53)** ¶ *Item in concilio Calcedonensi precipitur, ut ecclesiasticas actiones monachi attrectare non presumant.*

(C.2 q.7 c.54) *Item Pelagius papa.*

Monachi in accusatione non sunt audiendi.

15 Nullus monachus talia usquam arripiat, nec secularia aut ecclesiastica negotia perturbare presumat, quia mortua est in talibus vox eorum.

20 **(C.2 q.7 d.p.c.54)** ¶ *Sed aliud est, quod ex presumptione assumitur temeritatis: aliud, quod ex necessitate geritur karitatis. Monachi enim ex presumptione episcopos accusare non possunt: ex karitate possunt. Unde et in canonibus precipitur, ut cubicularii episcopi sint vel religiosi clerici, vel electi monachi, ut de eius vita testimonium dicere possint.*

Bc 135va

Item illud Eleuterii pape omnibus generaliter dicitur.

(C.2 q.7 c.55) *Consentire convincitur, qui cum possit, perversis negligit obviare.*

25 Negligere, perversos cum possis perturbare, nichil est aliud quam fovere. Nec caret scrupulo societatis occulte qui manifesto facinori desinit obviare.

Item Ieronimus tam de se, quam de aliis monachis in primo prologo bibliotece scribit, dicens:

30 **(C.2 q.7 c.56)** *Ecclesie parum prodesse convincitur eius vita, qui destruentibus non resistit.*

Sancta quippe rusticitas solum sibi prodest, et quantum ex vite merito edificat ecclesiam Christi, tantum nocet, si destruentibus non resistat.

13 Nullus – **15 eorum** Ps.-Pelagius II (ed. Hinschius, 731) CHECK **25 Negligere** – **27 obviare** Ps.-Eleutherius (JK †68; J³ †123) (ed. Hinschius, 127).

Br

(C.2 q.7 c.57) Item Gregorius.*Subditi vicia prelatorum reprehendere studeant.*

Ammonendi sunt subditi, ne plus quam expedit sint subiecti, ne, cum student plus quam necesse est hominibus subici, compellantur eorum vicia venerari.

5

*Idem generali Sinodo presidens dixit.***(C.2 q.7 c.58) Clerici sive electi monachi sint cubicularii episcopi.**

Cum pastoris vita in exemplo debeat esse discipulis, plerumque clerici qualis in secreto sit vita sui pontificis nesciunt, quam tamen, seculares pueri sciunt. De qua re presenti decreto constituimus, ut quidam ex clericis, vel etiam ex monachis electi, in ministerio cubiculi pontificalis obsequantur, ut is, qui in loco regiminis est, tales habeat testes, qui veram eius in secreto conversationem videant, et ex sedula visione exemplum profectus sumant.

10

15

Bc135vb

(C.2 q.7 d.p.c.60) ¶ *Item Iohannes Baptista, cum heremiticam vitam, duceret, scribas et Phariseos, sacerdotes et Levitas Iudeorum ad se venientes aspera increpatione redarguit. (§ 1) Item ex canonibus diffinitur: "Illi sacerdotes accusare possunt, qui ad eundem gradum conscendere valent". Cum ergo monachi ad sacerdotii gradum laudabiliter pertingere valeant, patet, quod et ipsi sacerdotes libere accusare possunt.*

20

(QUESTIO 8)

25

(C.2 q.8 d.a.c.1) ¶ *De accusationibus vero, qualiter fieri debeat in canonibus aperte discernitur. Ait enim Calixtus papa.*

(C.2 q.8 c.1) Accusatio semper fiat in scriptis.

Accusatorum persone sine scripto numquam recipiantur nec absente eo, quem accusare voluerint, quibuslibet accusare permittatur.

30

(C.2 q.8 c.3) Item Euticianus papa.*Accusatio semper debet fieri in scriptis.*

Quisquis ille est, qui crimen intendit, in iudicium veniat, nomen rei indicet, vinculum inscriptionis arripiat,

35

3 Ammonendi – 5 venerari Gregorius I, *Regula pastoralis* 3.17.41, ed. PL 77.78D.

Br

custodie similitudinem (habita tamen dignitatis estimatione) potiat, nec sibi noverit licentiam mentiendi, cum calumpniantes ad vindictam poscat similitudo suplicii. Qui vero ad sortilegos magos que concurrunt, nullatenus ad
5 accusationem sunt admittendi.

(C.2 q.8 c.4) *Item Sixtus papa.*

De eodem.

Qui crimen obicit, scribat se probaturum. Et qui non probaverit quod obiecit, penam, quam intulerit, ipse patiat
10 tur.

(C.2 q.8 c.5) *Sed Stephanus papa contra videtur scribere, dicens.*

De eodem.

Per scripta nullius accusatio suscipiatur, sed propria
15 voce (si legitima et condigna accusatoris persona fuerit) presente videlicet eo, quem accusare desiderat, quia nullum absens accusare potest, nec ab aliquo accusari.

(C.2 q.8 d.p.c.5) ¶ *Sed Calixtus papa precepit, ut accusator presente eo, quem accusat, in scriptis accusationem iudici offerat, et propria voce litteras sue accusationis legat. Stephanus autem prohibet, ne absens aliquem per epistolam accusare audeat.*
20

Br

(CAUSA 3)

Fr 506	(C.3) ¶ <i>Quidam a propria sede deiectus est, petit restitui;</i>	
Aa 141r	<i>post restitutionem ducitur in causam, inducias postulat; tandem</i>	
Bc 136v	<i>ad eius accusationem procedit quidam non legitime coniunctus,</i>	5
Fd 32rb	<i>et duo infames, et tres religiosi; accusatores testes de domo sua</i>	
Sg 66b	<i>producunt, et alios sibi inimicos; extra suam provinciam reus</i>	
	<i>criminoso iudici offertur; ab uno tantum audiendus et iudican-</i>	
	<i>dus. Quidam de accusatoribus et testibus absentes per epistolam</i>	
	<i>illum accusare, et in eum testificari contendunt; cum multa</i>	10
	<i>capitula ei obicerentur, in primo accusatores deficiunt; accusatio</i>	
	<i>in accusatorem vertitur. Hic PRIMUM queritur, an restitutio</i>	
	<i>danda sit quibuslibet expoliatis? SECUNDO, de induciis, an post</i>	
	<i>restitutionem tantum, an etiam post vocationem ad causam</i>	
	<i>quibuslibet concedende sint? TERTIO, quo spatio mensium utri-</i>	15
Fr. 507	<i>que sint concedende? QUARTO, an infames et non legitime con-</i>	
	<i>iuncti ad accusationem sint admittendi. QUINTO, an testes de</i>	
	<i>domo accusatorum sint producendi, vel inimicorum vox sit</i>	
	<i>audienda? SEXTO, an extra provinciam reus sit producendus?</i>	
Bc 137ra	<i>SEPTIMO, an sit audienda eius sententia, quem cum reo par</i>	20
	<i>inficit malicia? OCTAVO, ab uno tantum episcopus sit audien-</i>	
	<i>dus vel iudicandus? NONO, an accusatores vel testes in absen-</i>	
	<i>tem vocem accusationis vel testificationis exhibere valeant?</i>	
Sg 67a	<i>DECIMO, an deficientes in primo capitulo sint admittendi ad</i>	
	<i>sequentia? UNDECIMO, an accusato liceat accusationem in</i>	25
	<i>accusatorem vertere?</i>	

(QUESTIO 1)

(C.3 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod restitutio quibuslibet danda sit, multis auctoritatibus probatur.* 30

(C.3 q.1 c.1) *Ait enim Gaius papa:*

Expoliatis vel eiectis omnia sunt redintegranda.

Br 3 quidam [AaBcFdP Gg 26 vertere Gg]

3 quidam – **26 vertere**] *Sg, v. App. quidam] AaFd Fr: quia BcP: qui (?) Gg deiectus] eiectus Fd est] restituit P^{ac} 5 coniunctus] conuictus vel coniuictus Gg 6 religiosi] legitimi (vel religiosi add. supra lin.) Fd 8 tantum] tamen Fd 11 accusatio] BcFdP: demum accusatio AaGgFr. 15 quibuslibet] quilibet P 16 coniuncti] conuicti vel coniuicti Gg 21 ab] BcP: an ab FdGg Fr. episcopus – audiendus] audiendus sit episcopus Fd 22 nono] nno ? Fd an] om. Fd^{ac} 29 restitutio quibuslibet] qu. rest. Sg 31 papa] papa, ut Sg 32 vel eiectis] om. Sg sunt] sint Sg*

Episcopis suis rebus expoliatis vel a propriis sedibus eiectis omnia, que eis ablata sunt, legibus sunt redintegranda, quia, priusquam hoc factum fuerit, nullum crimen eis obici potest.

5 (C.3 q.1 c.2) *Item Fabianus papa:*

De eodem.

Episcopi, si a propriis sedibus aut ecclesiis sine auctoritate Romani pontificis eiecti fuerint, antequam ad synodum vocentur, proprius locus et sua omnia eis redintegranda sunt. Nulla enim ratio permittit, dum ad tempus eorum bona vel ecclesie atque res ab emulis aut a quibuscumque detinentur, ut aliquid illis obici debeat. Nec quisquam potest eis quilibet maiorum vel minorum obicere, dum suis ecclesiis, vel rebus, vel potestatibus carent.

15 (C.3 q.1 d.p.c.2) ¶ *Sed notandum est, quod restitutio alia fit per presentiam iudicis, veluti cum dicitur a iudice: Censeo te in integrum restituendum, qua restitutione animo tantum, non corpore possessio recipitur. Alia fit per executores iudicis quando restitutus corporalem recipit possessionem. Queritur ergo que harum concedatur expoliatis, an illa tantum, que fit per sententiam iudicis, an illa etiam que fit per executores sententie, qua expoliatis presentialiter omnia reciduntur. Hec ultima expoliatis prestanda est.*

Aa 141v

20 *Unde Iohannes urbis Rome episcopus scribit Zacharie archiepiscopo:*

Bc 137rb

25 *Unde Iohannes urbis Rome episcopus scribit Zacharie archiepiscopo:*

1 Episcopis – **4 potest** Ps.-Gaius I (JK †157) 4 (ed. Hinschius, 215).
10 Nulla – **14 carent** Ps.-Fabianus I (JK †93) 20 (ed. Hinschius, 165).

AaBcFdPBr

2 eis] ab eis *Sg* **legibus]** *om. Sg* **sunt redintegranda]** red. sunt *Sg*
3 hoc – fuerit] *AaBcPSg.* factum fuerit hoc *FdFr.* **8 eiecti]** *BcFdPSg.*
expulsi *AaGgFr.* **9 proprius]** prius *Fd* **sua]** propria *Aa^{pc}* **eis]**
om. Fr. **redintegranda – 10 sunt]** sunt red. *Sg:* restituantur *Fd*
12 ut] aut *Fd^{bc}* **aliquid]** aliquid *Fd^{bc}* **illis]** clericis *Fd^{bc}* **nec –**
14 carent] *om. Sg* **quisquam]** *BcFdP.* quicumque *AaGgFr.* **13 quilibet]**
AaBcFdPGg. quilibet *Fr.* **15 sed – 23 est]** *alia verba Fr. et omnes vel plerique codices Decreti secundam recensionem continentes, v. Winroth, Making, 148-151. Sg v. App.* **16 veluti]** velut *Fd* **17 qua]**
PBcSg. quam *Aa:* quia *Fd* **restitutione]** *BcFd^{bc}PSg.* restitutionem *Aa:*
restitutionis *Fd^{bc}* (*ut vid.*) **animo]** *Sg* **18 executores]** executione
Fd **19 queritur]** quare *P.* unde queritur *Sg* **20 que harum]** quare *P*
21 sententiam] presentiam *P* **executores]** executione *Fd^{bc}*
22 qua – reciduntur] *om. Sg* **reciduntur]** recidi precipiuntur *Fd^{bc}*

(C.3 q.1 c.3) *Quod omnia sunt redintegranda expoliatis.*

Redintegranda sunt omnia expoliatis vel eiectis episcopis presentialiter ordinatione pontificum, et in eo loco unde abscesserant, funditus revocanda, quacumque conditione temporis, aut captivitate, aut dolo, aut violentia maiorum, et per quascumque iniustas causas res ecclesie, vel proprias, aut suas substantias perdidisse noscuntur.

(C.3 q.1 c.4) *Item Eusebius apostolice sedis episcopus omnibus episcopis:*

Quod expoliatis omnia redintegranda sunt.

Redintegranda sunt omnia expoliatis vel eiectis episcopis etc., usque funditus revocanda eodem modo ut supra.

(C.3 q.1 d.p.c.6) ¶ *Patet ergo, quod expoliati prius sunt presentialiter restituendi, antequam ad causam sint vocandi. Sed obicitur, ubi non fuit legitima institutio, ibi nec potest esse restitutio. Non enim probatur destitutus qui prius non fuit institutus, ac per hoc nec restaurationem postulare potest. Illi ergo, quorum electio vitiosa est, vel qui a clero non sunt electi, vel a populo expetiti, vel quia per simoniam irrepserunt, non sunt habendi inter episcopos, et ideo, si a sedibus, quas tenere videbantur, expulsi fuerint, non possunt restitutionem petere antequam vocentur ad causam. His ita respondetur. Si vitium electionis ecclesie notum fuerit et ideo reprobati fuerint et si aliqua violentia in sedibus illis irrepserint eiecti restitutionem postu-*

Fr. 506
5
Fd32va
Sg 67b
Fr. 507
Aa 142r

2 Redintegranda – 7 noscuntur Ps.-Iohannes I (JK †872) (ed. Hinschius, 694). **11 Redintegranda – episcopis** Ps.-Eusebius I (JK †164) (ed. Hinschius, 237)-238.

AaBcFdPBr

1 quod – expoliatis] *AaFdP*: de eodem *BcGgFr*: *om. Sg* **3 ordinatione]** *ornatione Fd loco] om. Sg* **4 revocanda]** *revocandi Aa^{pc}S*
quacumque – 7 noscuntur] *om. Sg* **6 maiorum]** *AaFdPGg*: malorum *BcFr*: **7 aut]** *id est Fr.* **10 quod – sunt]** *FdP*: de eodem *AaBcGgFr*:
om. Sg **11 vel eiectis]** *om. FdSg* **12 revocanda]** *revocandi Sg*
13 patet – 334: 4 vocationem] *Sg, v. App.* **prius]** *quid Fd^{pc} sunt]*
BcSgFr: *om. AaFd^{pc}: possunt P* **14 restituendi]** *restituenda Fd^{pc}*
15 nec] *non Fr.* **16 prius – fuit]** *BcPFr*: *prius non fuerit Aa: non fuit*
prius Fd: non prius fuerit Sg **17 nec restaurationem]** *nec per restaura-*
tionem Fd^{pc}: nec restauratione P **19 quia]** *BcFdP*: *qui AaSgFr*
22 his – 334: 3 tamen] *eras. Bc. alia verba Fr. et omnes vel plerique codices*
Decreti secundam recensioem continentes. Haec verba et in Aa inveniuntur post
finem huius dicti, v. Winroth, Making, 183-185. **24 irrepserint]** *P. irrep-*
serit AaBcFd **eiecti]** *om Fd^{pc} restitutionem]* *restauracionem Fd^{pc}*

lare non possunt. Si autem ecclesia eos per patientiam toleraverit et eis gradum honoris concessit et si vitiosa fuerit eorum electio, tamen post electionem restituendi sunt, ante regularem ad synodum vocationem.

Bc 137va

5

(QUESTIO 2)

(C.3 q.2 d.a.c.1) ¶ *De induciis autem post restitutionem prestandis, et quo spatio temporis concedende sint, scribit Iohannes papa, dicens:*

10 **(C.3 q.2 c.1)** *Secundum tempus expoliationis conceduntur inducie restitutionis.*

Quanto tempore expoliati vel expulsi esse videbantur antequam ad sinodum convocentur, sub eodem spatio temporis eis indutiae indulgentur.

15 **(C.3 q.2 c.5)** *Item Gaius papa:*

Fr. 508

Induciae sex mensium eiectis vel expoliatis prestantur.

Eiectis vel expoliatis post integram restaurationem anniversarie indutiae vel sex mensium indulgentur.

(C.3 q.2 c.6) *Item Eusebius:*

20 *Post restitutionem indutiae prestandae sunt.*

Prius ergo oportet omnia expoliatis legibus reintegrari, et ecclesias, quae sibi sublatae sunt, cum omni privilegio sibi restitui, et postmodum non sub angusto tempore spatium eis indulgentur, sed quantum expoliati vel expulsi videbantur, antequam ad sinodum convocentur.

25

12 Quanto – **13 convocentur** Ps.-Iohannes I (JK †872) (ed. Hinschius, 694). **17 Eiectis** – **18 sunt** Ps.-Gaius I (JK †157) (ed. Hinschius, 215). **21 Prius** – **25 convocentur** Ps.-Eusebius I (JK †164) 11 (ed. Hinschius, 237).

AaBcFdPBr

1 ecclesia] om. *Fd^{bc}* **toleraverit]** *Fd^{bc}P:* toleravit *Sg:* tolerare voluerit *AaFd^{bc}Fr:* **2 gradum]** gradus *Fd^{bc}* **concessit]** *FdP:* concesserit *AaFr:* **si]** om. *Fd^{bc}* **3 tamen]** tunc *Fd^{bc}* **regularem]** singularem *P* **8 concedende** *AaBcSgFr:* concedendum *P:* restituende *Fd^{bc}* **10 secundum** – **11 restitutionis]** om. *Sg* **conceduntur** – **11 restitutionis]** ind. rest. con. *Aa* **12 tempore expoliati]** exp. temp. *Fr.* **13 convocentur]** vocentur *P* **15 Gaius]** Gelasius *Aa* **17 restaurationem.]** *AaBcFdSgFr:* restitutionem *P* **20 post** – **sunt]** om. *Sg* **23 sibi]** om. *Fd^{bc}Sg* **24 eis]** *AaBcSgFr:* om. *FdP* **expoliati vel]** om. *P* **25 convocentur]** *Aa^{bc}BcFdSgFr:* convocarentur *Aa^{bc}:* vocentur *P*

(C.3 q.2 c.7) Item Felix:*De eodem.*

Sg 68a Tamdiu in sede propria pacifice et potestative cuncta
acta disponens resideat, quamdiu expulsus vel expoliatus
suis carere visus est rebus. 5

(C.3 q.2 c.8) Idem:*Ante restitutionem aliquis ad causam vocari non debet.*

Fr. 509 Si episcopus suis fuerit aut ecclesie sibi commisse rebus
expoliatus, aut, quod absit, quod alienum ab omnibus esse
debet fidelibus, a sede propria eiectus aut in detentione 10
aliqua a suis ovibus fuerit sequestratus, tunc canonice
ante in pristino statu restituatur cum omni privilegio sui
honoris, et sua omnia, que insidiis inimicorum suorum ei
Bc 137vb ablata fuerant, legibus redintegrentur. Non enim convo-
cari vel preiudicari poterit, nisi ipse pro sua necessitate, 15
minime tamen iudicandus, advenire sponte elegerit. Nul-
latenus ergo a quoquam cogatur antequam integerrime
omnia, que per suggestiones suorum inimicorum amise-
rat, potestati eius ab honorabili concilio legali ordine re-
dintegrentur. Presul vero cum omni honore statui primo 20
reddatur, et ipse dispositis ordinatisque libere ac secure
diu suis, tunc regulariter infra iv, vel v, aut vi, aut vii
menses, iuxta quod possibilitas ei fuerit, et non ante con-
vocatus, ad tempus in legitimo concilio et canonico conve-
niat ad causam, et si ita iuste videtur, accusantium propo-
sitionibus respondeat. 25

(QUESTIO 3)

Aa 142v **(C.3 q.3 d.a.c.1) ¶***Quod vero post vocationem venienti ad
iudicium inducie negande non sint, idem Felix testatur, dicens:* 30

(C.3 q.3 c.1) Venienti ad iudicium indutiae non negentur.

3 tamdiu – **5 rebus** Ps.-Felix II (JK †230) 9 (ed. Hinschius, 486). **8 Si**
Ps.-Felix I (JK †143) 10 (ed. Hinschius, 201).

AaBcFdPBr

2 de eodem] *om. Sg* **3 tamdiu]** *AaBcSgFr.;* quamdiu *FdP* **4 acta]**
om. Fd^{ac} **6 – 8 Si]** *om. Sg* **7 ad causam]** *Aa^{ac}BcFr.:* *om. Aa^{ac}FdP*
10 in] *om. Aa* **detentione]** *tentione Aa^{ac}* **11 fuerit]** *fuerint P*
14 ablata] *AaFdFr.:* oblata *BcP* **16 tamen]** *tantum P* **20 statui]**
om. P **primo]** *Aa^{ac}BcFdP. pristino Aa^{ac}Fr.* **22 diu]** *diutius A*
aut¹] *AaBcP.:* vel *FdFr.* **aut²]** vel *Fd* **30 sint]** *sunt Fd^{ac}* **testatur**
dicens] *dixit Sg*

Cum accusatus ad iudicium venerit, si voluerit, inducie ei petenti a patribus constitute absque impedimento concedantur, et iudices a se electi sibi tribuantur.

5 (C.3 q.3 c.2) *Item ex epistola Felicis pape secundi fratribus Egiptiorum:* Fr. 510

Quot mensium indutie episcopis prestande sint.

10 De indutiis vero episcoporum, super quibus consuluitis, diversas a patribus regulas institutas invenimus. Quidam enim ad repellenda impetitorum machinamenta, et suas preparandas responsiones, et testes confirmandos, et consilia episcoporum atque amicorum querenda, annum et sex menses mandaverunt concedi. Quidam autem annum, in quo plurimi concordant. Minus vero quam sex menses non repperi, quia et laicis hec indulta sunt, quanto magis domini sacerdotibus? *Et infra:* Indutie non sub angusto tempore, sed sub longo spatio concedende sunt, ut accusati se preparare, et universos communicatores in provinciis positos convenire et testes preparare, atque contra insidiatores se pleniter armare.

20 (C.3 q.3 c.3) *Item Eleuterius papa:*

De induciis prestandis.

Indutie non modice dande sunt, ne aliquid prepropere agi a quacumque parte videatur, quia per subreptionem multa proveniunt.

25

(QUESTIO 4)

Fr. 511

1 Cum – 3 tribuantur Ps.-Felix II (JK †230) 9 (ed. Hinschius, 486). **7**
De – 19 armare Ps.-Felix II (JK †230) 15 (ed. Hinschius, 489). **22**
Indutie – 24 proveniunt Ps.-Eleuterius I (JK †68) 3 (ed. Hinschius, 126).

AaBcFdPBr

2 ei] *om. Fd^{bc}* **petenti]** penitenti *P??* **4 ex]** *om. Pac* **6 quot – sint]** *om. Sg* **quot]** quod *Aa* **episcopis – sint]** *Fd^{bc}PFr:* ep. sunt prest. *Aa:* ep. prest. sunt *Fd^{bc}:* prest. sint ep. *Bc* **7 vero]** inquit *Sg* **9 repellenda]** repellendorum *Aa^{ac}* **impetitorum machinamenta]** mach. inp. *Fr.* **impetitorum]** imperitorum *Sg* **12 autem]** *AaBcPSgFr:* *om. Fd* **13 in]** et in *Sg* **14 hec]** hoc *Aa* **De]** *om. Sg* **18 convenire]** *om. Fd^{bc}* **De]** *BcFdP:* armare valeant *AaFr.* **21 de – prestandis]** *om. Sg* **22 modice]** modice ad inquirendum *Fr.* **ne aliquid]** *om. Fd^{ac}* **prepropere]** *BcFdFr:* propere *AaP (ut videtur) Sg* **23 quia]** *om. Fd^{ac}* **per]** *om. P* **subreptionem]** *Bc^{bc}FdSgFr:* subreper(er)nem *Bc^{ac}:* sub *P* **24 proveniunt]** proveniant *Fd^{ac}Sg*

- Aa 143r **(C.3 q.4 d.a.c.1)** ¶ *Quod vero infames et non legitime coniuncti ad accusationem admitti non debeant, et qui generaliter ab accusatione removendi sint, multorum auctoritatibus claret. Ait enim Iginus papa:*
- (C.3 q.4 c.1)** *Infames eos, qui sunt bone fame, accusare non possunt.* 5
- Fr. 512 Alieni erroris societatem sectantem vel a sui proposito tramite recedentem aut apostolice sedis iussionibus inobedientem suscipere non possumus, nec impedire recte credentes, vel sanctorum Patrum iussionibus obtemperantes permittimus, quia inter fideles et infideles magna debet esse discretio. 10
- (C.3 q.4 c.3)** *Item Pius papa:*
 A suo proposito recedentes fiunt infames.
- Sg 68b Si quis vero a suo proposito retrorsum exorbitaverit, et iussa apostolice sedis libenter transgressus fuerit, infamis efficitur. Reprobari ergo oportet eorum redargutiones, qui in recta fide suspecti sunt. 15
- Bc 138 rb
- (C.3 q.4 c.4)** *Item Calixtus papa:*
 Incestuosi et non legitime coniuncti sacerdotes vel legitime coniunctos accusare non possunt. 20
- Aa 143v Consanguineorum coniunctiones nec legitime sunt nec manere possunt, sed sunt repellende. Quisquis ergo non legitime coniunctus, vel absque dotali titulo ac benedictione sacerdotis constat copulatus, sacerdotes vel legitime coniunctos criminari vel in eos testificari minime potest, quoniam omnis incesti macula pollutus infamis est et ac-
- 7 Alieni – 12 discretio** Ps.-Hyginus I (JK †36) 6, ed. Hinschius, 115.
 15 Si – 18 sunt Ps.-Pius I (JK †43) 4 (ed. Hinschius, 117). **22 Consanguineorum – 338: 3 consentientes** Ps.-Callistus I (JK †86) 16 (ed. Hinschius, 140).
- AaBcFdPBr*
- 2 et – 3 sint]** *om. Sg* **3 sint]** sunt *Fd^{ac}* **multorum]** pluribus *S*
claret] aperitur *Sg* **4 ait – papa]** *om. Fdac* **ait enim]** unde *S*
papa] *om. Sg* **5 infames – 6 possunt]** *om. Sg* **7 sectantem]** sectante *P*
8 recedentem] redendente *P* **inobedientem – 10 iussionibus]** *om. P* **9 credentes]** reddentes *Fd^{ac}* **10 vel]** *om. Aa^{ac}* **14 recedentes]** discedentes *Fr.* **fiunt infames]** *BcFr.:* infames fiunt *AaFd:* sunt infames *P* **15 retrorsum]** *om. Sg* **19 papa]** *om. Fd* **20 incestuosi – 21 possunt]** *om. Sg* **et]** *om. Fr.* **23 manere]** remanere *S*
repellende] repellendi *Aa^{ac}* **25 sacerdotis]** *BcPSgFr.:* sacerdotali *Aa:* *om. Fd^{ac}* **27 et – 338: 1 permittitur]** *om. Sg*

cusare supradictos non permittitur. Non solum ergo hii repellendi sunt et infames efficiuntur, sed etiam omnes eis consentientes.

(C.3 q.4 c.5) *Idem:*

5 *Qui non sunt recipiendi in accusatione.*

Conspiratores in nullius accusatione sunt recipiendi, nec eorum vel anathematizatorum vox ullum nocere aut ledere potest.

(C.3 q.4 c.6) *Item Stephanus papa:*

Fr. 513

10 *De eodem.*

Nullus anathematizatorum suscipiatur nec a quoquam credantur que ab eis dicuntur vel conscribuntur. Eos dico anathematizatos esse, quos episcopi suis scriptis anathematizaverunt, aut eorum statuta anathematizant.

15 (C.3 q.4 c.7) *Item Fabianus papa:*

Anathematizati fideles accusare non possunt.

Omnes quos sanctorum patrum statuta tam preteritis quamque futuris temporibus anathematizant, submoveamus, et ab omni fidelium accusatione alienamus.

20 (C.3 q.4 c.8) *Item Stephanus papa:*

Clericus qui episcopum accusaverit infamis efficitur.

Bc 138va

Clericus vero, qui episcopum suum accusaverit aut ei insidiator extiterit non est recipiendus, quia infamis effectus est, et a gradu debet recedere ac curie tradi serviturus.

25 (C.3 q.4 c.11) *Item Euticianus papa:*

Infamis vel sacrilegus religiosum Christianum accusare non potest.

6 Conspiratores – **8 potest** Ps.-Callistus I (JK †86) 9 (ed. Hinschius, 138). **11 Nullus** – **14 anathematizant** Ps.-Stephanus I (JK †131) 7 (ed. Hinschius, 185). **17 Omnes** – **19 alienamus** Ps.-Fabianus I (JK †92) 5 (ed. Hinschius, 158). **22 Clericus** – **24 serviturus** Ps.-Stephanus I (JK †131) 11 (ed. Hinschius, 186).

AaBcFdPBr

2 repellendi – **efficiuntur**] tamquam infames repelluntur *Sg et*] qui et *Fd^{bc} omnes eis*] eis omnes *Aa eis*] eorum *Sg 5 sunt*] sint *Fd 7 vel*] *Sg 10 de eodem*] *om. Sg 14 anathematizant*] *om. Sg 16 anathematizati* – **possunt**] *om. Sg 18 quamque*] quam *Fd 19 omni*] omnium *Fd^{bc} 26 infamis* – **27 potest**] *om. Sg accusare* – **27 potest**] non accuset *Bc*

- Fr. 514 Nulli umquam infami aut sacrilego de quocumque negotio liceat adversus religiosum Christianum, quamvis humilis servilisque persona sit, testimonium dicere, nec de qualibet ratione vel inscriptione Christianum inpetere.
- Sg 69a (C.3 q.4 d.p.c.11) ¶ *Notandum vero est, quod aliud sit excommunicatio, aliud anathematizatio.* 5
- (C.3 q.4 c.12) *Unde Iohannes octavus scribit cuidam episcopo:*
- Aliud est excommunicatio, aliud anathematizatio.*
- Hengiltrudam uxorem Bosonis noveris non solum excommunicatione, que a fraterna societate separat, sed etiam anathemate, quod ab ipso corpore Christi, quod est ecclesia, recidit, crebro percussam. 10
- (C.3 q.4 d.p.c.12) ¶ *Unde datur intelligi quod anathematizati intelligendi sunt non simpliciter a fraterna societate, sed a corpore Christi, quod est ecclesia, omnino separati.* 15

(QUESTIO 5)

- (C.3 q.5 d.a.c.1) ¶ *Quod vero testes de domo accusatorum producendi non sint, et quod vox inimicorum audienda non sit, multorum auctoritatibus monstratur. Ait enim Calixtus papa:* 20
- (C.3 q.5 c.1) *Consanguinei vel familiares adversus extraneos non dicant testimonium.*
- Aa 144r Consanguinei accusatores adversus extraneos testimonium non dicant nec familiares vel de domo prodeuntes, 25

1 Nulli – **4 inpetere** Ps.-Eutycianus I (JK †146) 6 (ed. Hinschius, 211)-212. **10 Hengiltrudam** – **13 percussam** Iohannes VIII, *fragm.* 14 (JE 2969; J³ 6796), ed. Caspar, MGH Epp. 7.280.15-17. **24 Consanguinei** – **340: 2 alios** Ps.-Callistus I (JK †86) 17 (ed. Hinschius, 141).

AaBcFdPBr

5 notandum – **est]** sciendum igitur *Sg* **vero]** quoque aliud *F*
sit] est *Sg* **6 aliud]** *AaFdP:* et aliud *BcFr.* **7 scribit]** dicit *Sg*
9 aliud¹ – **anathematizatio]** *om. Sg* **aliud²]** aliud est *P* **10 Hengiltrudam]** *Bc^{pc}:* Engeltrudam *Fd^{pc}:* Engeltrudem *Aa:* Hengiltrudim *Sg*
11 que] quod *P* **12 anathemate]** anathematite? *Bc^{pc}* **14 unde]** ex quo *Sg*
15 societate] societate omnino separati *Fr.* **16 omnino separati]** *om. Fr.* **omnino]** *om. Sg* **20 et – sit]** *om. Sg* **vox inimicorum]** inimicorum vox *Fr.* **21 multorum]** multis *Fd^{pc}S*
monstratur] comparatur *Sg* **ait – papa]** unde Calixtus *Sg* **22 consanguinei]** ut cons. *Sg* **23 non – testimonium]** test. n. dic. *AaFr.*
24 accusatores] accusatoris *Fd^{pc}Sg* **25 vel]** nec *AaFd^{pc}*

sed si voluerint et invicem consenserint, inter se parentes
testificentur et non in alios.

(C.3 q.5 c.2) *Item Anacletus papa:*

Nuper inimici accusatores vel testes esse non possunt.

Bc 138vb

5 Accusatores et testes esse non possunt, qui ante he-
sternum diem aut nudius tertius inimici fuerunt, ne irati
nocere cupiant nec lesi se ulcisci velint. Inoffensus igitur
accusatorum et testium affectus querendus est et non
suspectus.

Fd 33ra

10 *Item Pontianus sancte et universalis ecclesie episcopus:*

Fr. 515

(C.3 q.5 c.4) *Qui non possunt esse accusatores vel testes.*

Suspectos aut inimicos aut facile litigantes accusatores
esse et testes antecessores nostri apostoli prohibuerunt et
nos eorum auctoritate submovemus atque temporibus
15 futuris excludimus.

(C.3 q.5 d.p.c.14) ¶ *Quod vero inimici ab accusatione
prohibentur, inde est, quia eorum calliditate innocentia frequen-
ter opprimi solet. Sed cum Athanasius sue cathedre reddi preci-
pitur, quia de inimicitia sui patriarche conquestus est, patet
20 quod etsi manifesta sunt crimina alicuius, non tamen accusa-
tione inimici condemnandus est.*

Fr. 517

Fr. 518

Sg 69b

Unde Nicolaus scribit Michaeli imperatori:

(C.3 q.5 c.15) *Qui inimici sunt, iudices esse non possunt.*

25 Athanasius a patriarcha suo depositus, quia de inimici-
tia conquestus est, iterato ad iudicium renovandum dirigi-

5 accusatores – **9 suspectus** Ps.-Anacletus I (JK †4) 35 (ed. Hinschius, 84). **12 Suspectos** – **15 excludimus** Ps.-Pontianus I (JK †89) 9 (ed. Hinschius, 149). **24 Athanasius** – **341: 2 precipitur** Nicolaus I, *Ep.* 88 (JE 2796), ed. Perels, MGH Epp. 6.461.19-22.

AaBcFdPBr **22 Unde** [*Tp*

1 invicem] in invicem *FdP* **3 papa**] *om. Sg* **4 nuper** – **possunt**] *om. Sg* **5 accusatores** – **possunt**] *nuper inimici accusatores esse non possunt et testes Sg* **6 fuerunt**] *fuerint Fr.* **7 nec**] *AaBcFd^{pc}P.* *ne Fd^{bc}SgFr.* **velint**] *voluerint Aa* **8 affectus**] *effectus P* **10 et**] *om. Fd^{bc}* **11 qui** – **testes**] *om. Sg* **13 et**¹] *vel Sg* **antecessores**] *ante-*
cedentes Fd^{bc} **16 quod** – **21 est**] *Sg v. App.* **17 prohibentur**] *om. Fd^{bc}* **19 inimicitia**] *?? P* **22 scribit** *om. Sg:* *inter cetera que scribit Tp* **23 qui** – **sunt**] *inimici Sg* **24 Athanasius** – **341: 2 precipitur**] *eras. capitulo longiore secundae recensionis addito Bc* **Athanasius**] *<A>-*
nathasius Fd^{bc}: Athanasius episcopus *Tp* **a** – **depositus** *dep. a suo*

- Tp 14vb tur, etsi manifesta sibi officiant crimina, sue ecclesie tamen reddi precipitur.
- Fr. 519 (QUESTIO 6)
- (C.3 q.6 d.a.c.1) ¶|Extra provinciam autem reus nullatenus est producendus. 5
- Unde Fabianus papa scribit:
- (C.3 q.6 c.1) Ubi crimen admittitur, ibi causa ventiletur.
- Ibi semper causa agatur, ubi crimen admittitur, et qui non probaverit quod obiecit, penam quam intulerit ipse patiatur. 10
- Bc 139ra
- Idem:
- (C.3 q.6 c.2) Accusatus non nisi in foro suo audiatur.
- Aa 144v Si quis episcoporum super certis accusatur criminibus, ab omnibus audiatur qui sunt in provincia sua episcopis, quia non oportet accusatum alibi quam in foro suo audiri. 15
- Idem:
- (C.3 q.6 c.3) De eodem.

9 Ibi – **11 patiatur** Ps.-Fabianus I (JK †94) 28 (ed. Hinschius, 168). **14 Si** – **16 audiri** Ps.-Fabianus I (JK †94) 26 (ed. Hinschius, 167).

AaBcFdPBrTp **2 precipitur** Tp]

patr. Tp **depositus]** deponitur Fd^{bc} **inimicitia]** inimicitia eius Tp
Fr. Trip. **25 est]** est in calcedonensi synodo Tp **1 officiant crimina]** cr. off. Fr. **sue]** om. Fd^{bc} **tamen]** Fd: ante ecclesie loc. AaTp: t(antu)m P. om. Fr. Trip. **2 precipitur]** ?? Fd^{bc} **5 nullatenus]** nullo modo Sg **7 scribit]** BcFd: scribit Hylario (Ylario Fr.) episcopo AaFr: om. ?? P **8 ubi]** Ibi semper causa ubi Fd **9 Ibi]** ibi inquit S **admittitur]** committitur Fd^{bc}: admittitur ibi semper causa agitur Fd^{bc} **10 obiecit]** AaBcFdP: obicit Fr.: Fr. **12 idem]** item Aa: vel item supra lin. Fd^{bc} **13 Accusatus]** ubi accusatus Sg **15 sunt]** om. Fd^{bc} **episcopis]** om. Sg **17 idem]** vel item supra lin. Fd^{bc}

Pulsatus ante suum iudicem causam dicat. Non ante suum iudicem pulsatus, si voluerit, taceat. Pulsatis vero quotiens appellaverint inducie dentur.

5 (C.3 q.6 d.p.c.3) ¶ *Hoc autem quod de loco dictum est tunc intelligendum est, cum veritas cause non nisi in loco admissi criminis deprehendi potest, aut nisi altera pars iudicium maioris persone interpellaverit, sive declinando iudicium, sive relevando sententiam.*

10 *Unde Stephanus, sancte et apostolice atque universalis ecclesie Romane episcopus, scribit omnibus episcopis:*

(C.3 q.6 c.4) *Intra provinciam et a conprovincialibus tantum causa est audienda.*

15 Ultra provinciarum terminos accusandi licentia non progrediatur, sed omnis accusatio intra provinciam audiat, et a conprovincialibus terminetur, nisi tamen ad apostolicam sedem fuerit appellatum.

Fr. 520

(C.3 q.6 c.5) *Item Sixtus papa:*

A conprovincialibus iudicatus apostolicam sedem appellet.

20 Accusatus a conprovincialibus in aliqua causa episcopus licenter appellet, et adeat apostolice sedis pontificem, qui aut per se aut per vicarios suos retractare eius nego-

1 Pulsatus – **3 dentur** Ps.-Fabianus I (JK †94) 28 (ed. Hinschius, 168).
13 Ultra – **16 appellatum** Ps.-Stephanus I (JK †131) 10 (ed. Hinschius, 185)-186. **19 accusatus** – **343: 5 est** Ps.-Sixtus II (JK †133) 2 (ed. Hinschius, 190).

AaBcFdPBr

1 ante¹] *AaBcFd^{pc}PFr*: vero per *Fd^{pc}* **suum iudicem**] iudicem suum
Aa **causam**] causas *Polyc.* **non** – **3 dentur**] *om. Sg* **non ante** et ante non *P976* **non**] et non *Ans.P976Trip.Pan.* **2 pulsatus** – **taceat**
AaBiBIBrCdGgKaKbMiMdMeMkMmSb *Fr.* *Ans.Trip.*: *om. BcFd*
Pulsatis vero Et ut pulsatus *P976* **Pulsatis**] pulsatus *Ham. 279*: et ut (*om. P976*) pulsatus *Ans.P976Trip.Pan.Polyc.* **vero**] *om. Ans.Trip.Pan.Polyc.* **3 appellaverint**] *BcFd*: appellaverit *Aa^{ac}* **5 intelligendum est**] **6 potest**] valet *Sg* **aut** – **8 sententiam**] *om. S altera*] alteri *P* **maioris** – **7 iudicium**] *AaBiBIBrCdGgKaKbMdMeMiMkMmMvSb* *Fr.*: *om. BcFdP* **7 relevando** *BiBIBrCdKaKbMkMv* *Fr.*: revelando *AaBcFd^{pc}MiMm^{pc}PSb*: revelanda *Fd^{pc}* **9 sancte** – **10 scribit**] papa *Sg* **et**] *om. Fd* **11 Intra** – **12 audienda**] *om. Sg* **13 provinciarum**] prov. inquit *Sg* **14 provinciam**] provinciam tantum *Fd* **15 tamen**] t(ame)n *BcFdP*: tantum *AaFr.* **ad**] *om. Fd^{pc}* **18 iudicatus**] *Aa^{ac}BcFd^{pc}P*: accusatus vel iudicatus *Aa^{pc}Fd^{pc}Fr.* **19 accusatus**] *BcP*: accusatus vel iudicatus *AaFdFr.* **21 aut**²] qui aut *P* CHECK!

Bc 139rb tium procuret. Et dum iterato iudicio pontifex causam suam agit, alius in eius loco non ponatur aut ordinetur episcopus, quoniam, quamquam conprovincialibus episcopis accusati causam episcopi scrutari liceat, non tamen diffinire inconsulto romano pontifice permissum est. 5

(C.3 q.6 c.7) *Item Eleuterius papa:*

Conprovinciales et metropolitani episcoporum causam audire, sed diffinire non possunt.

Quamvis liceat apud provinciales, et metropolitanos, atque primates episcoporum ventilare accusationes vel criminationes, non tamen licet diffinire sine huius sancte sedis auctoritate, sicut ab apostolis eorumque successoribus multorum consensu episcoporum iam diffinitum est. Nec in eorum ecclesiis alii aut preponantur aut ordinantur, antequam hic eorum iuste terminentur negotia. Reliquorum vero clericorum causas apud provinciales, et metropolitanos, et primates et ventilare et iuste finire licet. 10 15

Fr. 522 (C.3 q.6 d.p.c.10) ¶ *Alias autem irrita erit episcoporum sententia et a synodo retractanda.*

Unde Felix papa: 20

(C.3 q.6 c.11) *Dampnatio iniusta irrita est et in synodo retractanda.*

Inritam esse episcoporum dampnationem iniustam censemus et idcirco a synodo retractandam, ita ut oppressis ab omnibus in cunctis subveniatur causis. 25

(C.3 q.6 d.p.c.11) ¶ *Quod autem metropolitanum contempnere, et aliorum iudicium alicui expetere non liceat, Sixtus papa testatur, dicens:*

9 Quamvis – **17 licet** Ps.-Eleutherus I (JK †68) 2 (ed. Hinschius, 125).
23 Inritam – **25 causis** Ps.-Felix I (JK †142) 4 (ed. Hinschius, 198).

AaBcFdPBr

2 agit] aug' P CHECK! **3 episcopis]** provincialibus *Fd^{bc}*: a conprovincialibus *Aa* **4 episcopi]** *om. Fd^{bc}* **7 causam]** causas *Fd* **audire** – **8 sed]** audientes *Aa* **11 non tamen]** *BcFd*: tamen non *Fd*: non t(antu)m P **12 eorumque]** eorum *Fd* **14 preponantur]** preponuntur *Fd^{bc}* **ordinentur]** ordinantur *Fd^{bc}* **16 provinciales]** *Aa^{ac}BcFdP*: conprovinciales *Aa^{pc}Fr*. **21 dampnatio iniusta]** iniusta dampnatio *A* **in synodo]** a synodo *Aa* **22 retractanda]** tractanda P **23 iniustam]** iniusticiam P: et iniustam *Fr*. **26 Quod]** si quis *Sg* **metropolitenum]** metr. suum *Fd^{pc}Fr*: proprium metr. *Sg* **27 non]** hoc nulli S **Sixtus]** unde Syxtus *Sg* **28 testatur dicens]** *om. Sg*

(C.3 q.6 c.12) Peregrina iudicia sunt submovenda.

Peregrina iudicia, salva in omnibus apostolica auctoritate, generali sanctione prohibemus, quia indignum est ut ab extraneis iudicentur qui conprovinciales et a se electos debent habere iudices.

Aa 145r
Fr. 523

Item Innocentius:

(C.3 q.6 c.14) Nulli liceat aliarum provinciarum iudicium expetere.

Non liceat cuiquam sine preiudicio tamen Romane ecclesie, cui in omnibus causis reverentia debetur, relictis his sacerdotibus, qui in eadem provincia Dei ecclesias nutu divino gubernant, ad alias convolare provincias vel aliarum provinciarum episcoporum iudicia expeti vel pati. Quod si quis presumpserit, ab officio cleri submotus et iniurie reus ab omnibus iudicetur.

Bc 139va
Sg 70a

Fd 33rb

(C.3 q.6 d.p.c.14) ¶ *Reverentia autem, que apostolice debetur ecclesie, et eius auctoritas intelligenda est, cum vel ad ipsam appellatum fuerit, vel ab ea iudices electi conceduntur. Unde Sixtus papa, cum diceret "conprovinciales et a se electos debet habere iudices", statim subiungit "nisi fuerit appellatum".*

Et item Anacletus:

(C.3 q.6 c.15) Apostolice sedis decreto extraneos iudices adire non possumus.

Unaqueque provincia tam iuxta ecclesiasticas quam iuxta seculi leges suos debet iustos et non iniquos habere

2 Peregrina – 5 iudices Ps.-Sixtus III (JK †397) (ed. Hinschius, 562).
9 Non – 15 iudicetur Innocentius I (JK 286) ??? **24 Unaqueque – 345: 2 auctoritas** Ps.-Anacletus I (JK †2) 15 (ed. Hinschius, 73).

AaBcFdPBr

1 sunt submovenda] subm. sunt *Aa* **2 iudicia]** inquit iudicia *Sg*
7 nulli] *AaBcFd^{pc}Fr.*: non *Fd^{pc}*: non ulli *P* **10 causis – debetur]** rev. deb. ca. *Fd* **12 convolare]** convocare *Fd* **13 expeti vel om. Sg**
14 officio cleri] *AaBcFr.*: afficio dei *Fd^{pc}*: ab officio dei *Fd^{pc}*: ab officio clerici *P* **15 reus]** res *P* **ab omnibus om. Sg** **16 Reverentia – 20 appellatum]** *alia verba Sg, v. App.* **19 debet]** debent *Fr.* **21 et]** *AaBcFdP. om. SgFr.* **22 apostolice – decreto]** ut *Sg* **apostolice]** *AaBcFdP.* absque apostolice *Fr.* **iudices]** *AaBcFd^{pc}P.* iudicare *Fd^{pc}*
23 non] *om. Bc per coniecturam, ut opinimur.* **possumus]** *AaBcFd^{pc}P.* possunt *Fd^{pc}*:debemus *Sg* **24 ecclesiasticas]** seculi leges *Fd^{pc}* **25 leges]** ecclesiasticas *Fd^{pc}* **suos]** suas *Fd^{pc}*: *om. Sg* **non]** *om. Aa^{pc}*

iudices, et non extraneos, nisi apostolice huius sedis decreverit auctoritas.

Item ex Romana sinodo:

(C.3 q.6 c.16) *Nisi per appellationem alterius provincie iudices adire non oportet.*

5

Fr. 524

Neminem exhiberi de provincia ad provinciam ad comitatum oportet, nisi ad relationem iudicis, ita ut auctor rei forum sequatur. *Et infra:* Illa que sunt per unamquamque provinciam, ipsius provincie sinodus dispenset, sicut in Niceno constat esse decretum concilio. Ultra provincie terminos accusandi licentia non progrediatur. Omnis accusatio intra provinciam audiatur et a conprovincialibus terminetur. **(C.3 q.6 c.17)** *Item:* Si quis clericus super quibuslibet criminibus accusatus fuerit, in provincia, in qua consistit ille qui pulsatur, suas exerat actiones, nec estimet eum accusator suus alibi aut longius ad iudicium pertrahendum.

10

Bc 139vb

15

Item ex decreto Adriani pape:

(C.3 q.6 c.18) *Ubi crimen admittitur, ibi causa ventiletur.*

Qui crimen obicit scribat se probaturum. Revera ibi causa agatur ubi crimen admittitur.

20

(QUESTIO 7)

(C.3 q.7 d.a.c.1) ¶ *Quod iudex esse non possit quem cum reo par aut maior macula inficit, multis auctoritatibus probatur. Dicit enim sancta romana sinodus:*

25

(C.3 q.7 c.1) *Infames iudices esse non possunt.*

6 Neminem – 8 sequatur *Capit. Angilr. 3x-y, ed. Schon, 109.* **8 Illa – 13 terminetur** *Capit. Angilr. 8a-9a, ed. Schon, 113-114.* **13 Si – 16 pertrahendum** *Capit. Angilr. 7, ed. Schon, 112.* **20 Qui – 21 admittitur** *Capit. Angilr. 47, ed. Schon, 147.*

AaBcFdPBr

1 sedis] *om. Fd^{ac}* **3 Item – 17 pertrahendum** *om. Sg* **4 nisi per]**
AaBcFd^{ac}P. super Fd^{ac} Fr. **alterius provincie]** *AaBcFr.:* provincie
alterius Fd^{ac}P. provincie Fd^{ac} **5 adire]** *audire Fd^{ac}* **6 exhiberi]**
exhibere Aa^{ac} **ad comitatum]** *Aa^{ac}BcFd^{ac}P. vel (om. Fd) de comitatu*
ad comitatum Aa^{ac}Fd^{ac}Fr. **7 auctor]** *Aa^{ac}BcFdP. actor Aa^{ac}Fr.* **16 ad**
iudicium] *om. Fd^{ac}* **20 scribat]** *AaBcFdP. sciat Fr. CHECK Fd*
ibi] *si Sg^{ac}* **24 quod – 26 probatur]** *alia verba Sg, v. App.* **quod]**
qui Fd^{ac} **esse]** *om. Fd^{ac}* **25 par]** *pars Fd^{ac}* **26 Dicit enim]** *unde*
Sg **sinodus]** *sinodus ait Sg* **27 possunt]** *possint Sg*

Infamis persona nec procurator potest esse, nec cognitor.

(C.3 q.7 d.p.c.2) ¶ *Idem testatur Felix papa, et eisdem verbis. Item in evangelio: "Ille qui trabem gestat in oculo probatur non posse educere festucam de oculo fratris sui." Item David in libro psalmore: "Peccatori autem dixit Deus: quare tu enarras iusticias meas?" etc. Item Gregorius: "Cuius vita despicitur, restat, ut eius predicatio contempnatur."*

5

Fr. 526
Aa 146v

(C.3 q.7 c.3) *Idem in Moralibus:*

10 *Qui aliorum vitia puniunt sua prius corrigere studeant.*

Sg 70b

"Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat." Prius ergo ipsi purgandi sunt, per quos aliorum culpe feriuntur, ut ipsi iam mundi per ultionem veniant, qui aliorum vicia corrigere festinant?

Fr. 527

(C.3 q.7 c.4) *Item Ambrosius super "Beati immaculati":*

15 *Ille de vita alterius iudicet qui non habet in se ipso quod puniat.*

Iudicet ille de alterius errore, qui non habet quod in se ipso condempnet. Iudicet ille, qui non agat eadem, que in alio putaverit punienda ne, cum de alio iudicat, in se ferat sententiam. Iudicet ille, qui ad pronunciandum nullo odio, nulla offensione, nulla levitate ducatur.

20

Bc 140ra

Item Gregorius:

(C.3 q.7 c.5) *Gravatus criminibus aliena iudicare non valet.*

25

In gravibus peccatis quis positus, dum suis premitur, aliena non diluit. Cunctis enim liquet, quia, cum his displicet, qui ad intercedendum mittitur, irati animus procul

1 Infamis – **cognitor** *Capit. Anglr.* 3s, ed. Schon, 108. **4 Ille** – **5 sui** Matt. 7:5 CHECK! **6 Peccatori** – **7 meas** Ps. 49:16 CHECK! **7 Cuius** – **8 contempnatur** Gregorius I, *Homiliae in Evangeliiis* 12, ed. xxxxxx. **11 Qui** – **14 festinant** EGH **Qui** – **12 mittat** Ioh. 8:7.

AaBcFdPBr

3 et] *om. Fd^{bc}* **9 idem]** *item Fd (vel idem add. supra lin.)* **11 lapidem** – **12 mittat]** *mittat lapidem P* **12 prius]** *primus Fd^{bc}* **ergo]** *om. Fr.* **13 per]** *om. Aa^{ac}* **16 ipso]** *om. Fd^{bc}* **19 agat]** *agit Aa* **21 sententiam]** *sententia P* **22 nulla offensione]** *om. Fd^{bc}* **23 Item** – **347: 13 exaudiet]** *om. Sg* **27 enim]** *om. Trip.* **his]** *Bc^{ac}Fd^{bc}P: is AaFr.*

dubio ad deteriora provocatur. Scriptum quippe est: "victime in piorum abominabiles Deo", vota iustorum placabilia. Neque enim in omnipotentis Dei iudicio quid, sed a quo datur, inspicitur. Hinc est enim quod scriptum est: "Respexit Deus ad Abel et ad munera eius, ad Cain vero et ad munera eius non respexit." Dicturus quippe, quia dominus respexit ad munera, premisit sollicite, quia respexit ad Abel. Ex qua re patenter ostenditur, quia non offerens a muneribus, sed munera ab offerente placuerunt. Dona quippe iniquorum non probat altissimus, nec respicit in oblationibus eorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. *Item*: Longe est dominus ab iniis, et orationes iustorum exaudiet.

(C.3 q.7 d.p.c.7) ¶ *Item in evangelio: "Sal infatuatum ad nihilum utile esse dicitur, nisi ut proiciatur foras et ab hominibus conculcetur." Ex quibus omnibus datur intelligi, quod criminis alterius criminis iudex esse non potest, et se ipsum condempnat, dum in alterius crimen sententiam profert. Sed obicitur: Saul cum a domino esset reprobatus, populum dei iudicabat, et eius iudicium universus populus expetebat. Item, David, cum esset adulter et homicida, interrogatus a propheta, sententiam in divitem dedit, qui ovem pauperis rapuit dicens: "Iudicium mortis est viro huic." Item, Salomon, cum amore muliercularum deos gentium coleret, tamen universa plebs Isrelitica ad eius iudicium confluebat. Sic et Ahaab, quamvis coleret Baal, tamen x tribus iudicabat. Multi etiam alii tam in veteri quam in novo testamento inveniuntur, quorum vita cum esset blasphemabilis, tamen eorum sententia, quia ex officio suo servata iudicarii ordinis integritate processit, invenitur servata. Unde et dominus*

1 victime – **2 Deo** **5 Respexit** – **6 respexit** Gen. 4:4-5. **14 Sal** – **16 conculcetur** Matt. 5:13 (VL) **22 Iudicium** – **23 huic** Ier. 26:11.

AaBcFdPBr

1 provocatur] vocatur *Fd^{bc}* **quippe**] *om. Trip.* **victime**] *Fd^{bc}*: victorie *Fd^{bc}* **2 Deo**] *BcFdP*: domino *Aa*: sunt deo *Fr.* **3 in**] *om. P*, ut *vid.* **omnipotentis**] omnipotentia *Fd^{bc}* **4 datur**] detur *Trip.* **5 ad²**] *om. Fd^{bc}* **ad³** – **6 eius**] *AaBcCdGgKaKbMeMiMm Fr.*: *om. BcBIFdMdP*: ad Cain autem nec ad munera eius *BiBrMk* **ante ad³**] *verba non respexit canc. Sb* **vero**] autem *BiMi Trip.* **6 non**] *om. Bi* **7 dominus**] *om. Fd^{bc}* **9 a**] *om. Fd^{bc}* **14 Item** – **348: 8 licet**] *alia verba Sg, v. App.* **evangelio**] evangelio dominus *Aa* **infatuatum**] *Bc* **15 dicitur**] videtur *Aa* **ut**] *om. Fd^{bc}* **proiciatur**] proicitur *Bc* **17 se ipsum**] *Fd* **19 dei iudicabat**] iudicabat dei *Fd^{bc}* **22 dedit**] *om. Fd^{bc}* **25 confluebat**] confluere *Fd^{bc}* **Ahaab**] *P*: Haab *Bc*: Achab *AaFdFr.* **26 veteri**] *BcP*: veteri testamento *AaFdFr.* **novo** – **27 testamento**] *Bc* (novo t.) *P*: novo *AaFdFr.*

ait in evangelio: "Super cathedram Moysi sederunt scribe et Pharisei, etc." Hinc liquido constat, quod mali pastores, dum sententia iusti examinis aliorum crimina feriunt, sibi ipsis nocent, dum sine exemplo sue emendationis aliorum vitia corrigere curant; subditis vero prosunt, si, eorum increpatione correcti vel sententia coerciti vitam suam in melius commutare didicerint. Ac per hoc, dum ab ecclesia tollerati fuerint, eorum iudicium subterfugere non licet.

Sg71a

10

(QUESTIO 8)

Fr. 529

(C.3 q.8 d.a.c.1) ¶ Quod autem episcopus ab uno tantum audiri vel iudicari non debeat, Zepherinus papa testatur, dicens:

(C.3 q.8 c.1) Episcopus non nisi a pluribus audiatur et iudicetur.

15

Accusatores episcoporum omni careant suspicione, quia columnas suas dominus firmiter stare voluit, non a quibuslibet agitari. Nullum namque eorum sententia a suo iudice non dicta constringat, quia et leges seculi id ipsum fieri precipiunt. Xii iudices quilibet episcopus accusatus, si necesse fuerit, eligat, a quibus eius causa iuste iudicetur. Nec prius audiatur, aut excommunicetur, vel iudicetur, quam ipsi per se eligantur, et regulariter vocato ad suorum primo conventum episcoporum, per eos eius causa iuste audiatur et rationabiliter discernatur. Finis vero eius cause ad sedem apostolicam deferatur, ut ibidem terminetur. Absens vero nemo iudicetur, quia et divine et humane leges hoc prohibent.

Bc 140va

25

Item Felix episcopus dixit in concilio Cartaginensi iii:

(C.3 q.8 c.2) A quot episcopis audiatur episcopus, qui in reatum incidit.

30

1 Super – **2 Pharisei** Matt. 23:2. **13 Episcopus** – **14 iudicetur**
15 Accusatores – **27 prohibent** Ps.-Zephyrinus (JK †80) 5 (ed. Hinschius, 131)-132.

AaBcFdPBr

2 Pharisei] Pharisei dicentes *FdFr.AB* **11 tantum]** tamen *P* CHECK!
13 Episcopus – **14 iudicetur** *om. Sg* **15 careant]** carent *P* **17 nullum]** non *P* **18 dicta]** *om. Fd^{bc}* **id]** ad *Aa* CHECK! **19 fieri precipiunt]** precipiunt fieri *Aa* **xii – 27 prohibent** *om. Sg* **xii iudices]** iudices duodecim *Fr.* **20 iudicetur]** iudicatur *Aa* **23 per – eius]** *om. Fd^{bc}* **causa – 24 iuste]** iuste causa *Fd* **24 eius – 25 cause]** cause eius *Aa* **25 ut]** et *Aa^{bc}* **26 vero nemo]** *Bc* et¹] *om. Fd^{bc}* **28 episcopus]** papa *Sg* **dixit]** dicit *Aa* **in concilio]** *om. Fd*

Suggero secundum statuta veterum conciliorum, ut si quis episcopus, quod non optamus, in reatum aliquem inciderit, si fuerit ei nimia necessitas non posse plurimos congregare, ne in crimine remaneat, a xii audiatur episcopis.

5

(QUESTIO 9)

(C.3 q.9 d.a.c.1) ¶ *De accusatoribus vero vel testibus, quod in absentem vocem accusationis vel testificationis exhibere non valeant, multorum auctoritatibus liquet.*

10

Ait enim Telesforus papa:

(C.3 q.9 c.1) *Nisi reo presente accusator non audiatur.*

Aa 147v
Fr. 530

Accusatori omnino non credi decernimus, qui absente adversario causam suggerit, ante utriusque partis iustam discussionem.

15

Item Eleuterius papa:

(C.3 q.9 c.2) *Absente adversario sententiam fieri non licet.*

Caveant iudices ecclesie, ne absente eo, cuius causa ventilatur, sententiam proferant, quia irrita erit; immo et causam in synodo pro facto dabunt. Proditoris vero nec calumpnia nec vox audiatur.

20

Item Calixtus papa:

(C.3 q.9 c.3) *Reo absente accusator non audiatur.*

Absente eo, quem accusare voluerit, quicquam accusatori non credatur. Qui sine scripto difficile, per scriptum

25

1 Suggero – **4 episcopis** ?? **11 Ait enim** unde **13 Accusatori** – **15 discussionem** Ps.-Telesphorus I (JK †34) 4 (ed. Hinschius, 111)-112. **18 Caveant** – **21 audiatur** Ps.-Eleutherus I (JK †68) 5 (ed. Hinschius,

AaBcFdPBr

29 A – **30 incidit**] *om. Sg in* – **30 reatum**] *nonreatum Bc 30 incidit*] *BcFdP: inciderit Fr. CHECK Aa! 1 veterum*] *in veterum Fd^{bc} 3 ei*] *om. Fd^{bc} necessitas*] *necessitatas P 4 episcopis*] *episcopus Fd^{bc} 8 De* – **10 liquet**] *alia verba Sg, v. App. 9 vel testificationis*] *om. P 11 Ait enim*] *unde Sg Telesforus*] *Telesforus Fd^{bc} Fr: Telesphorus AaB^ocPSg: Telesporus Bc^{bc}: Teleforus Fd^{bc}: 13 non credi*] *credi non Fd^{bc} decernimus*] *concedimus Sg 14 iustam*] *om. P 17 fieri*] *Aa^{bc}BcFdP: ferri Aa^{bc}Fr: 20 pro facto*] *profecto Aa^p nec* – **21 vox**] *nec vox nec calumpnia Fd 22 papa* *om. Sg 23 reo* – **audiatur**] *de eodem Aa: om. Sg reo absente*] *BcFdP: absente reo Fr: 25 per scriptum*] *proscriptum P*

autem numquam recipiantur, quia per scripturam nullus Bc 140vb
accusari potest, sed propria voce, et presente eo, quem
accusare voluerit, suam quisque agat accusationem.

Item Cornelius papa:

5 *Sg*

(C.3 q.9 c.4) *Que in absentes geruntur omnino evacuentur.* Sg71b

Omnia, que adversus absentes in omni negotio aut loco
aguntur aut iudicantur, omnino vacuentur, quoniam ab-
sentem nullus addicit nec ulla lex dampnat.

10 *Item Marcellus papa:*

(C.3 q.9 c.5) *Non iudicetur qui presentialiter non accusa-
tur vel convincitur.*

15 Non oportet quemquam iudicari vel dampnari priu-
squam legitimos habeat presentes accusatores, locumque
defendendi accipiat ad abluenda crimina.

Item Damasus papa:

(C.3 q.9 c.6) *De eodem.*

20 Habetur quoque in decretis sanctorum patrum sanc-
tum, non fore canonicum quemquam sacerdotum iudicare
vel dampnare antequam accusatores canonicè examinatos
presentes habeat, locumque defendendi accipiat, id est
inducias ecclesiasticas ad abluenda crimina, etc. **(C.3 q.9** Fr. 531
c.8) Qui accusare alium elegerit, presens per se, et non
per alium accuset, inscriptione videlicet premissa. Neque
25 ullus umquam iudicetur antequam legitimos accusatores
presentes habeat locumque defendendi accipiat ad ab-
luenda crimina.

Item ex concilio Tolletano vii.

(C.3 q.9 c.9) *De eodem.*

126). **22 papa om.** **24 Absente** – **350: 3 accusationem** Ps.-Callistus I
(JK †86) 17 (ed. Hinschius, 141).

7 Omnia – **9 dampnat** Ps.-Cornelius I (JK †115) 6 (ed. Hinschius, 174).

13 Non – **15 crimina** Ps.-Marcellus (JK † ??) 9 (ed. Hinschius, 227).

18 Habetur – **22 etc** Ps.-Damasus I (JK † 243) 19 (ed. Hinschius, 505).

23 Qui – **27 crimina** Ps.-Damasus I (JK †245) (ed. Hinschius, 520).

AaBcFdPBr

1 recipiantur] *BcFdP:* recipiatur *AaSgFr.* **nullus]** nullius *Fd^{bc}*

8 vacuentur] evacuentur *Aa* **9 nullus]** nullius *Fd^{bc}* **22 etc²]** *Fd^{bc}*

26 habeat] habeant *P^{ac}* **28 vii]** *Fr.VI Fr.Fr.*

Bc 141ra Dignum est, ut vita innocentis nulla maculetur pernici-
 Fd 33vb cie accusatoris; ideo quisquis a quolibet criminatur, non
 ante accusatus supplicio detur, quam accusator presentetur,
 atque legum et canonum sententia exquiratur. Quod si indigna ad
 accusandum persona invenitur, ad eius accusationem non iudicetur. 5

Item Bonifacius papa episcopus ad Gallos:

(C.3 q.9 c.10) *De eodem et quod qui cause negligit adesse sententia debet feriri.*

Decrevimus vestram debere intra provinciam esse iudicium, et congregare synodum ante kalendarum diem novembrium, ut, si adesse voluerit, presens, si confidit, ad obiecta respondeat; si vero adesse neglexerit, dilationem sententiae de absentia non lucretur. Nam manifestum est, confiteri eum de crimine, qui indulto et totiens delegato iudicio purgandi se occasione non utitur. 10
 Aa 148r 15

Item Felix papa:

(C.3 q.9 c.11) *Absens nec iudicari nec accusari potest.*

Absente adversario non audiatur accusator, nec sententia absente parte alia a iudice dicta ullam obtinebit firmitatem. 20

Fr. 532 *Item Nicholaus papa Vuallinoni Senensi archiepiscopo.*

(C.3 q.9 c.14) *De eodem.*

Indicas Herimannum episcopum super quibusdam frequenter fuisse accusatum, pro quibus, quia ex parte ipsius 25

1 Dignum – **6 iudicetur** Conc. Toletanum VI (a. 639) 11 (ed. Vives, 241). **10 Decrevimus** – **16 utitur** (JE 349) ?? **19 Absente** – **21 firmitatem** Ps.-Felix I (JK †143) 11 (ed. Hinschius, 202). **24 Indicas** – **352: 8 ferendum** Nicolaus I, *Ep.* 103 (JE 2674), ed. Perels, MGH Epp. 6.12.18-24.

AaBcFdPBr

7 episcopus] ep(iscopus)s *BcP*: episcopis *Fd^{bc}*, *del. Aa*: episcopos *Fd^{bc}*: *om. Fr.*: Bonifacius episcopus ad Gallos *Trip. Forsitan Gratianus vocem papa, quae in textum lapsa est, glossavit vel correxit vocem episcopus.* **8 de** – **9 feriri]** Sententia feriat qui causae suae negligit adesse *Fr.* **de** – **quod]** *Bc*: de eodem quod *Fd. om. Aa*: quod *P* **9 sententia]** sentiam *Bc^{ac}* **14 est]** *om. Fd^{bc}* **15 confiteri eum]** eum confiteri *Fd* **18 iudicari** – **accusari]** *FdP*: accusari nec iudicari *AaBcFr.* **22 Vuallinoni]** *Bc*: Wallioni *Aa*: Wallinio *Fd^{bc}*: Vallienonii *P*: Gallinoni *Fr.* **Senensi]** *Bc*: Senonensi *Aa*: //ensi *Fd^{bc}*: Sennensi *P*CHECK! **archiepiscopo]** episcopo *Fd^{bc}* **24 Herimannum]** *AaBcP*: Erimannum *Fd*: Hermannum *Fr.*

persona deest, nos uni parti ad discrimen alterius credere
 procul dubio non possumus, quamvis nec usque adhuc qui
 fuerint illi excessus dixeris, nec utrum sane mentis erat
 idem antistes nec ne, cum ipsos excessus perpetrabat,
 5 evidenter ostenderis, satiusque arbitramur, quamlibet
 interim infirmitatem ad penam peccati, quam ad ipsum
 pertinere peccatum, cui magis consulendum et compatiendum
 sit quam puniendum vel etiam aliquo modo ferien-
 dum.

10 *Item Calixtus papa:*

(C.3 q.9 c.15) *Testes non dicant testimonium, nisi de his,
 que presentialiter noverunt.*

15 Testes per quamcumque scripturam testimonium non
 proferant, sed presentes de his, que viderunt et noverunt,
 veraciter testimonium dicant. Nec de aliis causis vel nego-
 tiis testimonium dicant, nisi de his, que sub eorum presen-
 tia acta esse noscuntur.

Item Felix papa:

(C.3 q.9 c.18) *Absens nec accusare nec accusari potest.*

20 Absens per alium accusare aut accusari non potest, nec
 affinis testis admittatur.

Item Pelagius papa Sindue magistro militum:

(C.3 q.9 c.19) *Reo absente libellus accusationis frustra
 offertur.*

25 Cartas quas nobis dedit Lucidius, si illo tempore adver-
 sarius ipsius illic presens fuisset, valide erant. Sed quia

13 Testes – 17 noscuntur Ps.-Callistus I (JK †86) 17 (ed. Hinschius, 141). **20 Absens – 21 admittatur** Ps.-Felix I (JK †143) 11 (ed. Hinschius, 202). **25 cartas – 353: 2 recipiunt** Pelagius I, *Ep.* 31.1 (J³ 1929; JK 990; ed. Gassó et Batlle, 87.1-4). *Coll. Trip.* 1.54.9.

AaBcFdPBr

1 credere] cedere *Fd* **2 nec]** *om. Aa* **5 satiusque]** *satisque Fd^{bc}*
10 Calixtus] *Kalixtus Aa* **11 dicant]** *indicant Fd^{bc}* **12 presentiali-**
ter] *BcFd^{bc}Fr.*: presentialiter et veraciter *Aa*: presentialiter veraciter
Fd^{bc}P **noverunt]** *noverint Aa* **13 scripturam]** **14 de]** *Polyc.*
15 dicant] *proferant BiGg* **nec – 16 dicant]**
B^{bc}BrKaKbMdMeMiMkMv^{pc}SaFr.: nec (nisi *Sb*) dicant (nec *add. Sb*) de
 aliis causis vel negotiis testimonium *BiCdGgSb.* *om. AaBc^{ac}FdMmP*
16 dicant] *proferant MiSa* **nisi]** *BcPFR.*: et nisi *Aa^{ac}*: non nisi *Fd^{bc}*
17 acta esse] *Polyc.* **25 cartas]** *Aa^{ac}Bc^{ac}(?)Fd^{bc}PFR.*: *Kartas Trip.*:
cates Fd^{ac}: *carte B^{bc}Fr.* **nobis dedit]** *AaBcFd^{bc}P.* *dedit nobis Fr.*

adversario absente gesta, que nobis recensuit, facta leguntur, talia leges non recipiunt.

Fr. 534 *Item Nicolaus papa Higmaro Remorum archiepiscopo:*

(C.3 q.9 c.21) *Accusatus et accusator simul debent adesse.*

Necesse est secundum sacrarum scripturarum documenta ac secundum iustitie trutinam, et accusatum et accusatorem simul adesse, et unam partem, quantacumque et qualicumque predata sit auctoritate, sic prorsus audiri, ut alteri parti nullum preiudicium irrogetur.

Aa 148v
Bc 141va

5

10

(QUESTIO 10)

(C.3 q.10 d.a.c.1) ¶ *Quod vero deficientes in primo capitulo non sint admittendi ad sequentia, ex concilio Cartaginensi vii confirmatur, in quo sic statutum legitur:*

(C.3 q.10 c.1) *Qui in primo capitulo deficit ad cetera non admittatur.* 15

Placuit, ut quotienscumque clericis ab accusatoribus multa crimina obiciuntur, et unum ex his, de quo prius egerint, probare non valuerint, ad cetera iam non admittantur. 20

(C.3 q.10 d.p.c.1) ¶ *Probatum illud idem auctoritate Arelatensis Concilii iii, in quo sic diffinitum est:*

(C.3 q.10 c.2) *Qui falsa fratribus obiciunt usque ad exitum non communicent.*

Eos, qui falsa fratribus capitula obiecisse convicti fuerint, placuit usque ad exitum non communicare, sicut magna synodus ante constituit, nisi digna satisfactione penituerint. 25

5 Necesse – 9 irrogetur Nicolaus I, *Ep.* 128 (JE 2838), ed. Perels, MGH Epp. 6.649.20-24.

AaBcFdPBr

nobis *Fd^{bc}* **Lucidius]** lucidus *P* **26 ipsius]** *om. Aa* **fuisset]** fuisse *Fd* **3 Higmaro]** *AaBc: Hygmaro Fd: Higamaro P: Igmaro Fr* **archiepiscopo]** archiepiscopo necesse est secundum *P* **4 accusatus – accusator]** accusator et accusatus *Fr:* **adesse]** simul adesse *Aa* **5 scripturarum]** litterarum *Aa^{bc}* **6 trutinam]** trutinam *Bc^{bc}: trutinam P* **9 audiri]** *non liquet Aa* CHECK! **13 sint]** sunt *Fd^{bc}* **sequentia]** consequentia *Fd* **15 ad]** ut ad *Bc^{bc}* **21 illud]** *BcPFr:* hoc *Fd* CHECK *Aa!* **Arelatensis]** aurelatensis *AaFd^{bc}* **23 obiciunt]** abiciunt *Bc*

Item Felix in secundo decretali episcopis Gallie:

(C.3 q.10 c.3) *Qui quod obicit probare non valet, de cetero ad arguendum non admittitur, nisi propriam causam civilem dumtaxat asserere voluerit.*

5 Si accusatorum persone in iudicio episcoporum culpabiles apparuerint, ad arguendum de cetero non admittantur, nisi proprias causas asserere, non tamen criminales vel ecclesiasticas, voluerint.

10 **(C.3 q.10 d.p.c.3)** ¶ *Cum ergo qui falsa fratribus obiciunt usque ad exitum vite a communione prohibeantur; cum illi, qui in episcoporum iudicio culpabiles inveniuntur, ad arguendum de cetero admitti prohibeantur: apparet, quod in primo capitulo deficientes tamquam falsorum obiectores ad sequentia procedere non valent.*

Bc 141vb

15

(QUESTIO 11)

Fr. 535

(C.3 q.11 d.a.c.1) ¶ *Ab accusato vero accusationem in accusatorem verti, multorum auctoritate prohibetur. Ait enim Stephanus papa:*

20 **(C.3 q.11 c.1)** *Accusati, nisi prius se purgaverint, alios accusare non possunt.*

25 Neganda est accusatoris licentia criminandi, priusquam se crimine quo premuntur exuerint, quia non est credendum contra alios eorum confessioni, qui criminibus implicati sunt, nisi se prius probaverint innocentes. Quoniam periculosa est, non debet admitti rei adversus quemcumque professio.

Bc 34ra

Item ex decreto Adriani pape:

5 Si – 8 voluerint Ps.-Felix I (JK †143) 11 (ed. Hinschius, 202). **22 neganda – 27 professio** Ps.-Stephanus I (JK †131) 11 (ed. Hinschius, 186).

AaBcFdPBr

2 probare – valet] non valet probare *Fd* **3 admittitur]** *BcFd^{bc} Fr.:* admittatur *AaFd^{bc}P* **10 exitum]** extremum *Fd^{bc}* **communione]** communicatione *Fd^{bc}* **12 de cetero]** *om. Fd* **prohibeantur]** prohibentur *AaP* **13 sequentia]** *BcFd^{bc}Fr.:* subsequentia *AaFd^{bc}PFr.* **18 prohibetur]** vel per(hibetur) *add. supra lin. Fd^{bc}* **22 neganda]** *Bc:* deneganda *Fd* **accusatoris]** *Bc^{cc}FdP.* accusatis *AaBc^{cc}Fr.* **24 alios]** ilios *Fd^{bc}, ut vid.* **implicati sunt]** *AaFd:* implicatis *BcP* **26 non]** *BcP:* et non *FdFr.* CHECK *Aa!* **rei]** *BcPFr.:* reus *Aa: om. Fd*

(C.3 q.11 c.3) De eodem.

Non est credendum contra alios eorum confessioni, qui criminibus implicantur, nisi se prius probaverint innocentes, quia periculosa est et admitti non debet rei adversus quemcumque professio.

5

Aa 149r **(C.3 q.11 d.p.c.3) ¶***Hoc autem intelligendum est in pari vel minori crimine. Ceterum si de maiori eum accusare voluerit, veluti si accusatus de fornicatione de periurio, vel homicidio, vel symonia, vel quolibet alio huius modi crimine accusatorem suum inpetere voluerit, his auctoritatibus non prohibetur.*

10

(CAUSA 4)

Fr. 536 **(C.4) Quidam in excommunicatione constitutus episcopus accusare disponit; adolescentem infra decimum et quartum etatis sue annum ad assertionem sue cause adducit; prohibitus ab accusatione adolescentem accusatorem et se testem facit; adolescens personam accusatoris et testis gerere cupit; die statuta ad electorum iudicium iudicium episcopus minime occurrit; a communione suspenditur; tandem renovato iudicio accusator culpabilis in accusatione invenitur; demum ad assertionem proprie cause procedit. Hic PRIMUM queritur, an in excommunicatione constitutus alium accusare valeat? SECUNDO, an infra decimum quartum annum in criminali causa testari quis possit? TERTIO, utrum ab accusatione prohibitus personam testificantis possit assumere? QUARTO, an idem possit esse accusator et testis? QUINTO, an die constituta non occurrens a communione sit removendus? SEXTO, si in episcoporum iudicio accusatoris persona culpabilis inventa fuerit, an ad assertionem proprie cause de cetero sit admittenda?**

15

20

25

30

(QUESTIO 1)

2 Non – 5 professio Ps.-Stephanus I (JK †131) 11 (ed. Hinschius, 186). Cf. *Capit. Anglr.* 31, ed. Schon, 134.

AaBcFdPBr **10 prohibetur** *AaBcP*]

1 de eodem] *om. P* **4 debet]** debent *P^{ac}* **adversus – 5 professio]**
prof. adv. qu. Fr. **7 minori]** *maiori Fd^{ac}* **maiori]** *AaBcP: maiori*
crimine FdFr. **voluerit]** *voluerint AaP* **13 Quidam** *om. Fd^{ac}*
14 disponit *disposuit Fd^{ac}* **15 adducit** *adhuc Fd^{ac}* **16 se** *om.? Fd^{ac}*
17 gerere cupit *esse cupit gerere Fd^{ac}: cupit gerere Fd^{ac}* **18 electorum**
– **iudicium** *iudicium electorum iudicium Fd* **occurrit** *concurrit Fd*
21 in *om. Fd^{ac}* **23 testari quis** *q.t. Fd* **26 constituta** *constituto Fd*
28 culpabilis – fuerit *i. f. c. Fd* **an** *om.? Fd^{ac}*

(C.4 q.1 d.a.c.1) *De prima questione sic statutum legitur in concilio Cartaginensi VII, cui interfuit Faustinus Romane ecclesie legatus:*

5 (C.4 q.1 c.1) *Ad accusandum non admittitur qui in excommunicatione perseverat.*

Diffinimus, eum rite ad accusationem non admitti, qui posteaquam excommunicatus fuerit, in ipsa adhuc excommunicatione constitutus, sive sit clericus sive laicus, accusare voluerit. (§ 1) Omnes etiam infamie maculis aspersi, id est histriones aut turpitudinibus subiecte persone, heretici etiam, sive pagani sive Iudei, ab accusatione prohibentur.

Fr. 537

(QUESTIO 2 ET 3)

15 (C.4 q.2-3 d.a.c.1) *Secunda autem et tertia questio eodem concilio, uno eodemque capitulo terminatur. Illud vero est huiusmodi:*

(C.4 q.2-3 c.1) *Qui ab accusatione repelluntur, aut ad annum XIV nondum pervenerunt, testes esse non possunt.*

Fr. 538

20 Testes autem ad testimonium non admittendos esse censemus, qui nec ad accusationem admitti iussi sunt, vel etiam quos ipse accusator de domo sua produxerit. Ad testimonium autem intra annos quatuordecim etatis sue constituti non admittantur.

25 (C.4 q.2-3 d.p.c.3) *Sed obicitur illud beati Bricii, qui voce pueri triginta dies ab ortu habentis innocens probatus est. Sed miracula divina sunt admiranda, non in exemplum humane actionis trahenda.*

Fr. 541

30 (QUESTIO 4)

(C.4 q.4 d.a.c.1) *De quarta vero questione Fabianus papa constituit, dicens:*

FdBr

4 **excommunicatione** accusatione *Fd^{ac}* 6 **Diffinimus** diffinivimus *Fd^{ac}*
 7 **excommunicatione** excusatione *Fd* 8 **clericus** sive clericus *Fd^{ac}*
 10 **persone** pers//e *Fd^{ac}* 16 **est huiusmodi** h. e. *Fd* 20 **esse** om. *Fd*
 24 **admittantur** admittuntur *Fd^{ac}* 27 **exemplum** //lum *Fd^{ac}*
 32 **constituit** consti// *Fd^{ac}*

(C.4 q.4 c.1) *Accusator, testis vel iudex aliquis simul esse non potest.*

Nullus umquam presumat accusator simul esse et iudex vel testis, quoniam in omni iudicio quatuor personas semper esse necesse est, id est iudices electos, et idoneos
5
accusatores, defensores congruos atque legitimos testes. Iudices autem debent uti equitate, testes veritate, accusatores intentione ad amplificandam causam, defensores extenuatione ad minuendam causam.

(C.4 q.4 c.2) *Item Damasus papa.* 10

Quilibet in causa duas personas gerere non valet.

Nullus introducatur personaliter ad causam, sed accusatores et accusati equa audiantur ratione, iuxta quod ordo exigit. Accusatores vero et iudices non iidem sint, sed per se accusatores, per se iudices, per se testes, per se
15
accusati, unusquisque in suo ordine. (§ 1) Inscriptio semper fiat ut talionem calumpniator recipiat, quia ante inscriptionem nemo debet iudicari vel dampnari, cum et seculi leges hec eadem retineant.

Fr. 542

20

(QUESTION 5)

(C.4 q.5 d.a.c.1) *De quinta vero questione in concilio Carthaginensi III sic invenitur diffinitum:*

(C.4 q.5 c.1) *Non est a communione suspendendus, qui die statuta ad causam pervenire non potuit.* 25

Quisquis episcoporum accusatur, ad primates provincie ipsius causam deferat accusator. Nec a communione suspendatur cui crimen intenditur, nisi ad causam suam dicendam electorum iudicium, die statuta, litteris evocatus minime occurrerit, hoc est infra spatium mensis ex ea die,
30
qua eum litteras accepisse constiterit. Quod si aliquas

Fr. 543

FdBr

5 esse – est¹ n. est esse *Fd* et om. *Fd^{bc}* idoneos – 6 accusatores
accusatores ac *Fd^{bc}*: accusatores idoneos ac *Fd^{bc}* 6 congruos om. *Fd^b*
legitimos testes testes *Fd^{bc}*: testes legitimos *Fd^{bc}* 7 iudices – 9
causam om. *Fd^{bc}* 9 causam om. *Fd^{bc}Fd^{bc}* 13 equa eque *Fd^{bc}* 14 ii-
dem idem *Fd* 15 per² – testes per se testes per se iudices *Fd* 16 In-
scriptio – 19 retineant *Haec verba paleam esse suggestit Zapp, v. Buchner*
n. 105 et p. 172. 19 hec eadem hoc idem? *Fd* 23 III iiii *Fd* 26 ac-
cusatur accusator *Fd* 29 iudicium iudicium *Fd^{bc}* 31 Quod qui *Fd^{bc}*:
vel quod *add. sup. lin. Fd^{bc}*

veras necessitatis causas probaverit, quibus occurrere non potuisse manifestum sit, sue cause dicende intra alterum mensem integram habeat facultatem. Verum tamdiu post mensem secundum non communicet, donec purgetur. Si
 5 autem ad universale concilium occurrere noluerit, ut vel ibi causa eius terminetur, ipse in se dampnationis sententiam dixisse iudicetur. Tempore sane, quo non communicat, nec in sua ecclesia vel parrochia communicet. Accusator autem eius, si numquam diebus cause dicende defuerit
 10 subtrahens se, a communione non removeatur. Si vero aliquando defuerit subtrahens se, restituto in communione episcopo, removeatur a communione accusator, ita tamen, ut nec ipsi adimatur facultas cause peragende, si se ad diem constitutam occurrere non voluisse, sed non potuisse probaverit.
 15

Fd 34va

(QUESTIO 6)

(C.4 q.6 d.a.c.1) *Sexta vera questio eodem capitulo terminatur, in quo sequitur:*

20 **(C.4 q.6 c.1)** *In civili et proprio dumtaxat negotio ad arguendum admittitur, qui in episcopi accusatione culpabilis invenitur.*

Illud vero placuit, ut cum agere ceperit in episcoporum iudicio, si fuerit accusatoris persona dampnabilis de cetero
 25 ad arguendum non admittatur, nisi proprias causas, non tamen ecclesiasticas vel criminales, asserere voluerit.

(C.4 q.6 c.2) *Item ex concilio Cartaginensi VII*

Propriam causam agere valet cui accusare non licet.

30 Omnibus, quibus accusatio denegatur, in causis propriis accusandi licentia non est neganda.

FdBr

2 potuisse potuisset *Fd^{ac}* **sue cause** c. s. *Fd* **6 in se** *om.?* *Fd^{bc}* **8 in** vel *Fd^{bc}* **9 cause** ca// *Fd^{bc}* **10 a** – **11 se** *om. Fd* **13 nec** *om. Fd^{ac}* **14 constitutam** – **voluisse** noluisse *Fd^{ac}*: non noluisse *Fd^{bc}* **potuisse** potuisse occurrere *Fd* **18 eodem** – **terminatur** t. e. c. *Fd* **20 In** – **22 invenitur** Quod in accusatione episcopi culpabilis invenitur ad arguendum de cetero non admittatur *Fd* **23 Illud** //de *Fd^{ac}* **agere** ag//t *Fd^{bc}* **24 accusatoris** accusator *Fd^{bc}*: accusationis *Fd^{bc}* **persona** *om. Fd* **28 Propriam** – **licet** Non negatur audientia in propria causa cui accusatio interdicitur *Fd* **30 non** *om. Fd^{bc}* **neganda** dene-ganda *Fd*

FdBr

(CAUSA 5)

(C.5) *In infamiam cuiusdam episcopi cartula accusationis occulte conscribitur; tandem accusator procedit in publicum. Episcopus semel litteris evocatus, cause sue die statuta adesse non valens, per procuratorem iudici se representavit; absque sinodali audientia dampnatur. Demum iudicio per appellatorem renovato, de accusatoris inimicitia episcopus conqueritur; tandem in probatione deficit accusator. PRIMO queritur, qua pena sit feriendus, qui, famosum libellum clanculo scribens, probare negligit que litteris mandavit? SECUNDO, quotiens sit vocandus ad causam ante, quam sententiam dampnationis excipiat? TERTIO, an per procuratorem causam suam agere valeat qui per se ipsum cause sue adesse non potest? QUARTO, an absque sinodali audientia sit dampnandus? Quinto, an ideo aliquis sit habendus inimicus, quia crimen alterius indicat? SEXTO, qua pena sit plectendus, qui quod intulit probare non valet?*

Fr. 544
Fd 34va

(QUESTIO 1)

(C.5 q.1 d.a.c.1) *De prima questione Adrianus papa scribit, dicens:*

(C.5 q.1 c.1) *Flagelletur qui scripta in alterius famam probare neglexerit.*

Qui in alterius famam publice scripturam aut verba contumeliosa confinxerit, et repertus scripta non probaverit, flagelletur, et qui eam prius invenerit rumpat, si non vult auctoris facti causam incurrere.

(C.5 q.1 c.2) *Item Gregorius.*

De eodem.

Quidam maligni spiritus consilio repletus, contra Castorium notarium ac responsalem nostrum nocturno silentio in civitatis loco contestationem posuit in eius crimine loquentem, mihique etiam asserebat eum de facienda pace callide contradicentem. Qui si non exierit, neque publice confessus fuerit, quisquis ille sit, qui hoc agere presumpserit, vel consensum tante iniquitatis consilio

Fr. 545

FdBr

3 conscribitur scribitur *Fd^{bc}* **6 audientia** licentia *Fd^{bc}* **8 Primo** *om.*
Fd **9 clanculo** *om.* *Fd^{bc}* **13 se ipsum** semetipsum ad diem? *Fd^{bc}*
16 qui *om.* *Fd^{bc}* **intulit** intit//is *Fd^{bc}*: intit// *Fd^{bc}* **26 facti** *om.* *Fd^{bc}*
33 exierit egerit *add. sup. lin.* *Fd^{bc}* **34 publice** *om.* *Fd^{bc}*

prebuit, ex Dei et Domini nostri Iesu Christi spiritu diffinimus, ut sancti eius corporis ac sanguinis participatione privatus sit. Sin vero, quia latet, et quoniam nescitur, teneri ad disciplinam non valet, tanti mali conscius, et prohibitus, corpus et sanguinem Domini percipere presumit, anathematis ultione percutiatur, ut fallax ac pestifer a sancte ecclesie corpore sit divisus. Sin autem in eandem civitatem ingressus publice potuerit docere que dixit, vel certe sciens se non posse que scripsit ostendere, errorem suum fuerit aperte confessus, dominici corporis et sanguinis participatione non sit privatus, neque a sancte ecclesie corpore alienus existat.

(QUESTIO 2)

(C.5 q.2 d.a.c.1) *Vocatio autem eius, qui inpetitur, non semel, sed bis et tertio per congruum spatium rationabilibus scriptis fieri debet. Unde Damasus papa scribit, dicens:*

(C.5 q.2 c.1) *Vocatio ad sinodum eius, qui inpetitur, in scriptis, et per spatium fiat congruum.*

Vocatio ad sinodum iuxta decreta Patrum canonica eius, qui inpetitur, rationabilibus scriptis per spatium debet fieri congruum atque canonicum, quia, nisi canonicè vocatus fuerit suo tempore et canonica ordinatione, licet venerit ad conventum quacumque necessitate, nisi sponte voluerit, nullatenus suis respondebit insidiatoribus.

(C.5 q.2 c.2) *Item Silvester papa.*

Quibus temporum spatiis reus vocetur ad causam.

Presenti decreto censemus, ut inprimis paternaliter vocentur, et per septem dies expectentur, nullius ecclesie rei interdicta licentia. Huic vero expectationi iterum addantur dies septem, interdicta licentia ecclesiam intrandi et omnia divina officia audiendi. Post vero adiciantur duo dies, quibus a pace et communione sancte ecclesie

FdBr

2 ac et *Fd* **3 privatus sit** s. p. *Fd* **5 percipere** accipere *Fd^{dc}* **6 a**
om. Fd^{dc} **8 civitatem** civitate sit *Fd^{dc}*: civitate *Fd^{dc}* **9 scripsit** dixit
Fd^{dc} **10 et ac** *Fd* **11 a sancte** ab *Fd^{dc}*: ab sancte *Fd^{dc}* **16 sed** vel
Fd^{dc} **21 per** – **22 fieri** fieri debet et per spatium *Fd* **22 canonicum**
 canonicè *Fd* **23 suo** et suo *Fd^{dc}* **27 spatiis** spatios *Fd^{dc}* **31 dies**
septem vii *Fd^{dc}*: vii dies *Fd^{dc}* **32 adiciantur** adiciuntur *Fd^{dc}* **33 qui-**
bus *om. Fd* **communione** a comm. *Fd*

sint suspensi. Deinde vero iterum aliis duobus diebus sub eadem expectatione deportentur. Quibus uno die superad-
dito, omni expectatione veluti iam desperata, reus mox anathematis gladio feriatur.

5 (C.5 q.2 c.3) *Item Damasus papa.*

Nullius accusatio per scripta suscipiatur.

Relatum est ad sedem apostolicam, vos accusationes fratrum per scripta suscipere absque legitimo accusatore. Quod deinceps in omni terrarum orbe fieri apostolica
10 auctoritate prohibemus, et quod nuper factum est absque ulla retardatione corrigere curamus, nec umquam prius per scripta eorum, qui accusantur, causas discutere quam per querelantium institutionem vocati canonice ad sino-
15 dum veniant, et presens per presentem agnoscat veraciter et intelligat que ei obiciuntur. (§ 1) Leges enim seculi accusatores presentes exigunt, et non per scripta absentes. Unde canonica Patrum constituta non semel, sed se-
pissime clamant, nec accusationes, nec testimonia ullum per scripta proferre posse, nec de aliis negotiis quicumque
20 testimonium dicant, nisi de his, que sub eorum presentia acta esse noscuntur. Similiter et qui accusare alium elegerit presens per se, et non per alium accuset, inscriptione videlicet premissa. Neque ullus umquam iudicetur ante,
quam accusatores legitimos presentes habeat, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina. Curandum quo-
25 que est, ne ira cuiquam subripiat, faciatque citius omne quod non licet.

(C.5 q.2 c.4) *Item Felix papa Athanasio, et omnibus orientalibus episcopis.*

30 *Vi aut timore eiecti, aut suis rebus expoliati, ad sinodum non evocentur.*

Si primates accusatores episcoporum cum eis pacificare familiariter minime potuerint, tunc tempore legitimo eos ad sinodum canonice convocatam non infra angusta tem-
35 pora canonice convocent, et non prius, quam eis per scripta significant quid eis opponitur, ut ad responsionem

Fr. 547

FdBr

1 sint om. Fd 9 terrarum orbe o. t. Fd 11 ulla omni Fd 19 pro-
ferre posse posse proferre Fd 24 accusatores legitimos l. a. Fd
26 est om. Fd^{bc} 27 non om. Fd 34 convocatam antevocatam? Fd^{bc}

preparati adveniant. Nam si aut vi, aut timore eiecti, aut suis rebus expoliati fuerint, nec canonicè vocari ad sinodum possunt, nec respondere emulis debent ante, quam canonicè restituantur, et sua omnia eis legaliter reddantur.

5

(C.5 q.2 d.p.c.4) *His auctoritatibus evidentissime datur intelligi, quod nisi quis canonicè vocatus fuerit, etiamsi aliqua occasione ad sinodum veniat, suis nullatenus cogitur respondere insidiatoribus. Canonica autem vocatio est, quando servato dierum interstitio, secundum auctoritatem beati Silvestri, cause sue litteris adesse iubetur, quibus quid ei obiciatur auctoritate Felicis pape significari oportet.*

10

(QUESTIO 3)

(C.5 q.3 d.a.c.1) *Quod autem per procuratorem causam suam agere valeat qui impeditus cause sue adesse non valet, auctoritate Romane Sinodi, que tempore Adriani pape celebrata est, probari videtur, in qua sic statutum legitur:*

15

(C.5 q.3 c.1) *Pro se legatum ad sinodum mittat quem gravis necessitas premit.*

20

Si egrotans fuerit episcopus, aut aliqua eum gravis necessitas detinuerit, pro se legatum ad sinodum mittat, nec a communione suspendatur cui crimen intenditur, nisi ad causam suam dicendam, electorum iudicum die statuta litteris evocatus, minime occurrerit, hoc est (nisi aliena preoccupaverit necessitas) infra spatium duorum vel trium mensium, vel eo amplius, prout causa dictaverit.

Fd 35ra

25

(C.5 q.3 d.p.c.1) *Ecce episcopus si impeditus et cause sue adesse non valens, legatum pro se iubetur mittere ad sinodum. Sed legatus iste non ad causam agendam, sed ad necessitatem sinodo exponendam mittitur, qua impeditus episcopus sinodo presentiam suam exhibere non valuit. Causam autem (maxime criminalem) nulli nisi per se agere licet. Unde Adrianus papa ait.*

30

(C.5 q.3 c.2) *Criminaliter accusans vel accusatus per se experiatur.*

35

FdBr

1 eiecti coniecti *Fd^{bc}* **8 veniat** veniant *Fd^{bc}* **10 beati** presbyteri *Fd^{bc}*
28 Ecce ecce quod *Fd* **si om.** *Fd^{bc}* **29 iubetur** – **sinodum** ad sin.
iub. mitt. *Fd* **36 experiatur** experiantur *Fd*

In criminalibus causis nec accusator, nisi per se, alium accusare potest, nec accusatus per aliam personam se defendere permittitur.

(C.5 q.3 c.3) *Item Anacletus papa.*

5 *In omnibus causis, preterquam in criminalibus, episcopi et sacerdotes pro se advocatum habeant.*

10 Quia episcopus universique sacerdotes ad solam laudem Dei bonorumque operum actionem constituuntur, debet unusquisque eorum tam pro ecclesiasticis, quam etiam pro suis actionibus (excepto publico videlicet crimine) habere advocatum, non male fame suspectum, sed bone opinionis et laudabilis artis inventum, ne, dum humana lucra attendunt, eterna premia perdant.

Fr. 548

15 **(QUESTIO 4)**

(C.5 q.4 d.a.c.1) *Quod autem absque sinodali audientia dampnari non debeat auctoritate Iulii pape probatur, qui ait:*

(C.5 q.4 c.1) *Nisi in legitima synodo episcopus iudicari vel audiri non debet.*

20 Nullus episcopus, nisi in legitima synodo et suo tempore apostolica auctoritate convocata, super quibusdam criminationibus pulsatus audiatur, vel iudicetur vel dampnetur. Sin aliter presumptum a quibusdam fuerit, in vanum deducatur quod egerint, nec inter ecclesiastica statuta ullo modo reputetur.

25

(C.5 q.4 c.2) *Item Zepherinus Urbis Rome episcopus omnibus episcopis.*

Episcopus accusatus a duodecim audiatur, finis vero cause ad apostolicam sedem deferatur.

30 Duodecim iudices quilibet episcopus accusatus, si necesse fuerit, eligat, a quibus eius causa iudicetur, nec prius

7 Quia – **13 perdant** Conc. Romanum (a. 826) 19, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.2.575.18-22. Cf. Conc. Romanum (a. 853), ed. Hartmann, MGH Conc. 3.323.11-16.

FdBr

7 Quia qui *Fd^{bc}* **17 Iulii** – **probatur** probatur Iulius pape *Fd* **18 episcopus** episcopo *Fd* **vel** – **19 debet** non debet vel audiri *Fd* **20 in** *om. Fd^{bc}* **21 super** *om. Fd^{bc}* **26 episcopus** archiepiscopus *Fd* **28 finis** – **29 sedem** cause vero finis ad apostolicam *Fd*

audiatur, aut excommunicetur vel iudicetur, quam ipsi per se eligantur, et regulariter vocatus ad suorum conventum primo episcoporum, per eos eius causa iuste audiatur, et rationabiliter discernatur. Finis vero eius cause ad sedem apostolicam deferatur, ut ibidem terminetur, nec ante finiatur, quam eius auctoritate fulciatur. 5

(QUESTIO 5)

Fr. 549 (C.5 q.5 d.a.c.1) *Nunc autem queritur, an sit aliquis iudicandus malivolos, quia crimen alterius indicat. De hoc ita scribit Augustinus:* 10

(C.5 q.5 c.1) *Magis nocet qui crimen celat quam qui amabiliter indicat.*

Non vos iudicetis malivolos, quoniam crimen alterius indicatis. Magis quippe nocentes estis, quam si fratres vestros, quos indicando corrigere potestis, tacendo perire permittitis. Si enim frater tuus vulnus habet in corpore, quod velit occultari, cum timet secari, nonne crudeliter a te siletur et misericorditer indicatur? quanto ergo potius debes manifestare, ne deterius putrescat in corde? 15 20

(C.5 q.5 c.2) *Idem ad Vincentium Donatistam et Rogatistam.*

Nec qui parcit est amicus, nec qui verberat inimicus.

Non omnis, qui parcit, amicus est, nec omnis, qui verberat, inimicus. "Meliora sunt vulnera amici quam voluntaria oscula inimici". Melius est cum severitate diligere quam cum lenitate decipere. (§ 1) Utilius esurienti panis tollitur, si de cibo securus iustitiam negligebat, quam esurienti panis frangitur, ut iniustitie seductus acquiescat. 25

(§ 2) Et qui freneticum ligat, et qui lethargicum excitat, ambobus molestus ambos amat. (§ 3) Quis nos potest amplius amare quam Deus? Et tamen nos non solum docere suaviter, verum etiam salubriter terrere non cessat. Fomentis lenibus, quibus consolatur, sepe etiam morda-

Fr. 550

FdBr

2 conventum – 3 primo p. c. *Fd* 3 iuste i. i. *verbum duplicatum F*
 audiatur iudicetur *Fd^{ac}* 5 ut et *Fd^{ac}* ante ana *Fd^{ac}*: an//a *Fd^{ac}*
 10 alterius indicat i. a. *Fd* 14 malivolos malivol//s *Fd^{ac}* 16 perire
 om. *Fd^{ac}* 18 cum non *Fd^{ac}* 23 inimicus est inimicus *Fd* 31 nos non
Fd^{ac} 32 nos – solum non solum nos *Fd* docere //ocere *Fd^{ac}*
 34 Fomentis fomitibus *Fd* etiam et *Fd^{ac}*

cissimum medicamentum tribulationis adiungit, exercet fame patriarchas, etiam pios et religiosos; populum contumacem penis gravioribus agit; non aufert ab Apostolo stimulum carnis tertio rogatus, ut virtutem in infirmitate perficiat. *Et infra: (§ 4)* Noveris aliquando furem avertendis pecoribus pabulum spargere, et pastorem aliquando flagello ad gregem pecora errantia revocare.

(C.5 q.5 d.p.c.3) Ex his verbis datur intelligi, quod magis contulerit utilitati fraterne, qui crimen accusando vel indicando persequitur, quam qui celando fovere nititur. Eusebius autem contra statuere videtur, dum aliorum crimina sponte confitentes in episcoporum accusatione recipi prohibet dicens:

(C.5 q.5 c.4) Ad accusationem non admittantur aliorum crimina sponte confitentes.

15 Illi, qui aut in fide catholica, aut inimicitia suspecti sunt, ad pulsationem episcoporum non admittantur. Nec illi, qui aliorum sponte crimina confitentur. Et ideo replicanda sollicitate est veritas, quam sponte prolata in illis habere vox non potest. Hanc diversis cruciatibus e latebris suis religiosus tortor exigere debet, ut dum penis corpora subiciuntur, que gesta sunt fideliter et veraciter exquirantur.

Fd 35rb

(C.5 q.5 c.5) Item in Proverbiis.

De eodem.

25 Qui ambulat fraudulenter, revelat archana; qui autem fidelis est, celat animi commissum. *Et infra: (§ 1)* Que viderunt oculi tui ne proferas in iurgio cito, ne postea emendare non possis, cum dehonesteris amicum tuum.

30 *(C.5 q.5 d.p.c.5) Sed aliud est ex karitate aliorum crimina deferre, ut quos secreta ammonitione corrigere non possumus convictos iudicis sententia corripiat, atque aliud insidiando falsa obicere, vel insultando vera facile exprobrare. Illud autem karitatis, hoc vero impietatis est offitium. (§ 1) Unde in eisdem*

FdBr

1 tribulationis tribulationibus *Fd^{bc}* **5 aliquando** aliquem *Fd^{bc}*
9 contulerit utilitati vel placet caritati *add. sup. lin. Fd^{bc}* **indicando**
vindicando? *Fd* **12 episcoporum accusatione** accusationem episc. *Fd*
17 sponte crimina c. s. *Fd* **replicanda** replicata *Fd^{bc}* **18 sollicitate**
est e. s. *Fd* **in illis** ullius *Fd^{bc}* **19 habere vox** v. h. *Fd* **21 subi-**
ciuntur solvuntur *Fd^{bc}*; vel subiciuntur *add. sup. lin. Fd^{bc}* **27 in iurgio**
iniurio *Fd^{bc}* **31 convictos** coniunctos? *Fd^{bc}* **32 vera om.** *Fd^{bc}*

Fr. 551 *Proverbiis dicitur: "Verba in piorum insidiantur sanguini: os iustorum liberabit eos". Et infra: "Qui quod novit loquitur, iudex iustitiae est: qui autem mentitur, testis est fraudulentus". Item: "Labium veritatis firmum erit in perpetuum: qui autem testis est repentinus, concinnat linguam mendacii". Item: "Qui custodit os suum, custodit animam suam: qui autem inconsideratus est ad loquendum, sentiet mala. Verbum mendax iustus detestabitur: inpius autem confundit et confundetur". (§ 2) Item Augustinus in Psalmo 34: "Si aliquando humana infirmitate pedes nostri in aliquod peccatum moventur, insurgunt lingue iniquissime inimicorum; cum fuisset miserendum, irrident inpii, unde dolent pii".*

(QUESTIO 6)

(C.5 q.6 d.a.c.1) *Qui autem quod intulit probare non valet, puniendus est. Unde Adrianus papa ait:*

(C.5 q.6 c.1) *Puniatur qui aliis falsa intulerit.*

Omnis, qui aliis falsa intulerit, puniatur, et pro falsitate ferat infamiam.

(C.5 q.6 c.2) *Item Gregorius.*

De eodem.

Qui calumpniam illatam non probat, penam debet incurrere, quam, si probasset, reus utique sustineret.

(C.5 q.6 c.3) *Idem in Registro.*

Qua pena feriat qui crimen illatum non probat.

Quia iuxta canonicas patrum sententias qui calumpniam illatam non probat penam debet incurrere, ac per hoc, quia subdiaconus crimen diacono probare non potuit, quoniam inpositionem manus (qua carere potuisset) non habuit, non solum sacerdotio, sed officio caruit, et tamquam revera infamis meruit verberibus castigari. Nam cui cum tribus testibus veluti laico crimen quodlibet approbatur, non est mirum, quod obiecit dum probare non sufficit,

FdBr

11 iniquissime inimicorum iniquissime iniquorum *Fd^{bc}*: iniquissimorum inimicorum *Fd^{bc}* **17 aliis falsa** f. a. *Fd* **18 falsitate** facultate *Fd^{bc}*
22 illatam illam *Fd* **24 Idem** item *Fd^{bc}*: vel idem *add. sup. lin. Fd^{bc}*
29 inpositionem in possessionem *Fd^{bc}* **30 solum** om. *Fd*

si corporali infamie quemadmodum laicus ex iuris similitudine subiugatur. Quod enim esset diacono gradum amittere, hoc fuit subdiacono fame plenitudine caruisse.

(C.5 q.6 c.4) *Idem Ianuario episcopo.*

Fr. 552

5 *Ad sancte communionis ministerium non accedat qui crimen illatum non probat.*

10 Epiphanium presbiterum quorundam sacerdotum literis criminaliter accusatum, cuius nos, ut valuimus, causam discutientes, nichilque in eo obiectorum reperientes, ut ad locum suum reverteretur absolvimus. Criminis ergo eius auctores volumus te perscrutari, et nisi qui eandem transmisit epistolam paratus fuerit hoc, quod obiecit, canonicis atque districtissimis probationibus edocere, nullatenus ad sancte communionis ministerium accedat.

15

FdBr

1 laicus non laicus *Fd^{ac}* **2 subiugatur** subiungatur *Fd^{ac}* **3 fame plenitudine** p. f. *Fd* **5 ministerium** misterium *Fd*

(CAUSA 6)

- Fr. 553 **(C.6)** *Duo fornicatores et infamia notati quendam religiosum episcopum de symonia accusare nituntur; reus alterius provincie archiepiscopi iudicium expetit; tandem in probatione deficit accusator; reus cogitur ad innocentie sue assertionem.* 5
 Fd 35va *PRIMO queritur, an crimine irretiti vel infamia notati ad huiusmodi accusationem sint admittendi? SECUNDO, si episcopus in eos accusationem vertere voluerit, an simplici assertioni sue sit fides habenda? TERTIO, si liceat sibi expetere iudicium archiepiscopi alterius provincie? QUARTO, cuius iudicium sibi sit expetendum, si circa suam sententiam episcopos sue provincie discordare contigerit? QUINTO, si in probatione deficit accusator, an reus sit cogendus ad probationem innocentie sue?* 10

(QUESTIO 1)

15

(C.6 q.1 d.a.c.1) *Quod autem crimine irretiti alios accusare non possunt, Anacletus papa testatur, dicens:*

(C.6 q.1 c.1) *A criminosus sacerdos accusari non permittitur.*

Si sacerdos sine crimine eligi precipitur, nullatenus a criminosus accusari aut calumpniari permittitur, nec ab aliis, quam ab his, qui sine crimine sunt, et iusta electione sacerdotes ordinari possunt, et tales per omnia inveniuntur, quales eligi sacerdotes iubentur. 20

- Fr. 554 **(C.6 q.1 c.4)** *Item Fabianus papa.* 25

Ante satisfactionem excommunicati ad accusationem non admittantur.

Omnes illi sunt ab accusatione repellendi, quos Apostolus commemorat, dicens: "Cum his nec cibum sumere," et ante satisfactionem ecclesie non sunt suscipiendi. 30

- Fr. 555 **(C.6 q.1 d.p.c.6)** *Non solum autem criminosi, sed etiam quilibet alii ab accusatione episcoporum repelluntur. Unde Anacletus papa ait:*

(C.6 q.1 c.7) *Deo non placet qui suos servos accusat.*

FdBr

2 Duo om. Fd **5 accusator** accusatorum Fd **innocentie sue** s. i. Fd
6 Primo om. Fd **7 sint** om. Fd^{bc} **8 vertere voluerit** vol. ver. Fd
10 sibi om. Fd **13 innocentie sue** s. i. Fd **26 excommunicati** excommunicandi Fd
33 papa om. Fd **34 suos servos** serv. suos Fd

Si omnia in hoc seculo vindicata essent, locum divina iudicia non haberent. Supervacuis laborat inpendiis, qui solem certat facibus adiuvare. Ideo si aliquis putat se Deo in hoc placere, quod servos suos accusat, et ut meliores
5 fiant dicit se hoc agere, in vanum laborat, et plus invidie stimulis agitur quam karitatis, quoniam gratie plenitudo adiectione non indiget, nec ulla requirit commendationis augmenta.

(C.6 q.1 d.p.c.11) *Verum hac auctoritate prohibentur spirituales a carnalibus accusari, non carnales a spiritualibus. Quod ex verbis eiusdem datur intelligi, quibus in eodem capitulo subiunxit, dicens: "Capite languescente facilius reliqua corporis membra inficiuntur, sicut scriptum est: Omne caput languidum, et omne cor merens; a planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas". Quapropter manifestum est, diabolum (qui sicut leo rugiens circuit, querens quem devoret) cordibus plebium suadere, ut doctoribus atque pastoribus suis detractiones irrogent, vel accusent, ut plebes languescentes (non tenentibus pastoribus frena eorum) lasciviant, atque in ima ruant, ut saltim sic periclitari possint. Multum vero distant dampna morum a dampnis rerum temporalium, cum ista extra nos sint, illa vero in nobis. Et infra: "Peius malum fore non existimo, quam Christianos suis invidere sacerdotibus". Hinc etiam Felix II ait:*

(C.6 q.1 c.12) *Deo recte famulantes persequi non licet.*

Quiescite, inquit sancta synodus Nicena, et nolite persequi eos, qui recte Deo famulantur, et sincera voluntate superna Dei mandata custodiunt, et nostris legibus subiungantur; quia non decet, ut carnales spirituales persequantur.
30

(C.6 q.1 d.p.c.16) *Patet ergo, ut premissum est, quod carnales prohibentur ab accusatione spiritualium, non spirituales ab accusatione carnalium. (§ 1) Cum itaque criminosi et infames ab accusationibus prohibeantur, videndum est, quos cano-*

FdBr

1 vindicata iudicata? *Fd^{bc}* 3 se – 4 hoc in hoc se deo *Fd* 4 quod quid *Fd^{bc}* 6 karitatis caritas *Fd^{ac}* 9 prohibentur //hibetur *Fd^{bc}*: prohibetur *Fd^{bc}* 11 ex verbis om. *Fd^{ac}* 14 usque ad usq// *Fd* 16 rugiens om. *Fd^{bc}* 18 irrogent interrogent *Fd^{ac}* 19 eorum earum *Fd^{bc}* lasciviant laxaverant *Fd^{ac}*: lasciviunt *Fd^{bc}* 22 fore om. *Fd^b* existimo extimo *Fd* 23 Christianos christiano *Fd^{ac}* 27 recte Deo r. d. *Fd* 28 nostris vestris? *Fd* 31 quod quia *Fd^{ac}* 32 spirituales spiritualium *Fd*

num sacra auctoritas infames appellet. De his Stephanus Romano ecclesie episcopus scribit Ylario, dicens:

(C.6 q.1 c.17) *Que persone infames habeantur.*

Fd 35vb Infames esse eas personas dicimus, que pro aliqua culpa notantur infamia, id est omnes, qui Christiane legis normam abiciunt, et statuta ecclesiastica contempnunt; similiter fures, sacrilegos et omnibus capitalibus criminibus irretitos; sepulcrorum quoque violatores, et omnes, qui adversus patres armantur, qui in omni mundo infamia notantur; similiter et incestuosos, homicidas, periuros, raptores, maleficos, veneficos, adulteros, de bellis publicis fugientes, et qui indigna sibi petunt loca tenere, aut facultates ecclesie auferunt iniuste, et qui fratres calumpniantur, aut accusant et non probant, et qui contra innocentes principum animum ad iracundiam provocant, et omnes anathematizatos vel pro suis sceleribus ab ecclesia repulso, et omnes, quos ecclesiastice vel seculi leges infames pronunciant. Hii nimirum omnes, nec servi ante legitimam libertatem, nec penitentes, nec bigami, nec illi, qui curie deserviunt, vel non sunt integri corpore, aut sanam non habent mentem vel intellectum, aut inobedientes sanctorum decretis existunt, aut furiosi manifestantur, hi omnes, inquam, nec ad sacros gradus debent provehi, nec isti, nec liberti neque suspecti, neque rectam fidem vel dignam conversationem non habentes, summos sacerdotes possunt accusare, nec ad accusationem seu ad testimonium ullatenus iuste recipi possunt.

Fr. 559 **(C.6 q.1 d.p.c.19)** *Sed licet infames ab accusatione episcoporum prohibeantur, non tamen isti ab huius accusatione prohibendi sunt. Hereticos namque accusare infamibus non prohibetur, ut supra patuit in ea causa, ubi de accusatione minorum adversus maiores disputatum est.*

(C.6 q.1 c.20) *Item.*

FdBr

4 dicimus dicamus Fd^{bc} 5 legis leges Fd 7 omnibus omnes Fd
 12 fugientes fug//ntes Fd^{bc} 15 principum animum a. p. Fd ad
 iracundiam om. Fd^{bc} 18 servi ante servant Fd^{bc} legitimam – 19
 libertatem lib. leg. Fd 23 gradus ordines Fd^{bc}: vel gradus add. sup. lin.
 Fd^{bc} debent – 26 accusare nec ad sacros ordines provehi Fd^{bc}
 27 recipi possunt p. r. Fd 29 ab a// Fd^{bc} huius accusatione a. h.
 Fd^a 31 ubi ut Fd^{bc}

Cum maiores scientia et moribus a minoribus accusari prohibeantur, non equales ab equalibus, vel minores a maioribus, ab huius accusationibus non sunt hii prohibendi, cum hereticus catholico minor sit.

5 (C.6 q.1 c.21) *Sed hoc an generaliter accipiendum sit, Augustinus non diffinit, dicens:*

Dubium est, an sciens avarus, an nesciens hereticus gravior peccet.

10 Quero ergo, quis peccet gravior, qui nesciens heresim incurrerit, an qui sciens ab avaritia, id est ab ydolatria non recesserit? Secundum illam regulam, qua peccata scientium peccatis ignorantie preponuntur, avarum conscientia vincit in scelere. Sed si, forte hoc faciat in heresi ipsius sceleris magnitudo, quod facit in avaritia scientis
15 admissio hereticus nesciens avaro scienti coequatur. *Item: (§ 1) Utrum catholicum pessimis moribus alicui heretico, in cuius vita, preter id, quod hereticus est, non inveniunt homines quod reprehendant, preponere debeamus, non audeo precipitare sententiam.*

20 (C.6 q.1 d.p.c.21) *Verum hoc Augustini, et illud de infamium accusatione, de his intelligendum est, quos constat esse hereticos, non de his, qui se negant in heresim lapsos. Hic autem in omnibus religiosus aparens, dum se negat heretice communionis aliquando macula infectum, infames atque alios huiusmodi a sua accusatione ipse repellit.*

Fr. 560

(QUESTIO 2)

30 (C.6 q.2 d.a.c.1) *Quod autem queritur, si episcopus accusationem in accusatorem vertere voluerit, an sue simplici assertioni fides sit habenda? facile solvitur, si sanctorum Patrum auctoritas diligenter inspiciatur. Ut enim sancti patres diffiniunt, nullius persone, quantumlibet exercitate, confessioni fides*

Fr. 561

FdBr

1 moribus a maioribus et *Fd^{ac}*: in omnibus a *Fd^{ac}* **3 huius accusationibus** huiusmodi accusatione *Fd* **hii prohibendi** hii sunt hii proh. *Fd^{ac}*
11 qua quia *Fd^{ac}* **18 quod** qui *Fd^{ac}* **23 dum** non *Fd^{ac}* **25 a –**
accusatione ab accusatione sua *Fd* **28 accusationem** – **29 accusatorem** accusatorem accusationem *Fd* **29 an** ac *Fd^{ac}* **31 auctoritas** *om.*
Fd^{ac} **32 exercitate** exercitacione *Fd^{ac}* **confessione** confessioni *Fd*

est adhibenda, nisi competentes probationes adhibeat. Unde in IV Cartaginensi concilio legitur:

(C.6 q.2 c.1) *Episcopus, crimen alicui obiciens, in sinodo probet quod obicit.*

Episcopus, si clerico vel laico crimen inposuerit, deducatur ad probationem in sinodum. 5

(C.6 q.2 d.p.c.1) *Sed obicitur: Si se solum alieni sceleris conscius noverit, probare illud testibus non valet; quid ergo tunc sibi faciendum sit, ex concilio Vasensi sic diffinitur:*

(C.6 q.2 c.2) *Episcopus non proferat quod probare non potest.* 10

Si tantum episcopus alieni sceleris se conscius novit, quamdiu probare non potest, nichil proferat, sed cum ipso ad conpunctionem eius secretis correctionibus elaboret. Quod si forte correptus pertinacior fuerit, et se communioni publice ingesserit, etiam si episcopus in redarguendo illum, quem reum iudicat, probatione deficiat, indempnatus (licet his qui nichil sciunt, secedere ad tempus pro persone maioris auctoritate iubeatur) ille tamen, quamdiu nichil probare potest, in communionem omnium, preterquam eius, qui eum reum iudicat, permanebit. 15 20

Fd 36ra **(C.6 q.2 c.3)** *De episcopo, qui sibi soli dicit aliquem suum crimen fuisse confessum.*

Placuit, ut si quando episcopus dicit aliquem sibi soli proprium crimen fuisse confessum, atque ille neget, non putet ad iniuriam suam episcopus pertinere, quod illi soli non creditur. Et si scrupulo proprie conscientie se dicit neganti nolle communicare, quamdiu excommunicato non communicaverit suus episcopus, eidem episcopo ab aliis non communicetur episcopis, ut magis caveat episcopus, ne dicat in quemquam quod aliis documentis convincere non potest. 25 30

(QUESTIO 3)

FdBr

2 Cartaginensi concilio co. carth. Fd **9 tunc sibi** s. t. Fd **Vasensi** varense Fd **15 Quod** qui Fd **forte** om. Fd^{ac} **19 iubeatur** iu//eatur Fd^{ac} **22 De** – **23 confessum** rubrica omissa Fd **25 crimen fuisse** f. c. Fd **26 ad** om. Fd^{ac} **29 communicaverit** communicavit Fd^{ac}

(C.6 q.3 d.a.c.1) *Iudicium vero archiepiscopi alterius provincie alicui expetere non licet. Unde Gregorius ait:*

(C.6 q.3 c.1) *Alterius parochianum alicui iudicare non licet.* Fr. 562

5 Scriptum est in lege: "Per alienam messem transiens falcem mittere non debes, sed manu spicas contere et manducare". Falcem enim iudicii mittere non debes in ea segete, que alteri videtur esse comissa, sed per affectum
10 boni operis frumenta dominica viciorum suorum paleis expolia, et in ecclesie corpus admonendo et persuadendo, quasi mandendo, convertere.

(C.6 q.3 c.2) *Item Pelagius papa omnibus episcopis.*

Quot civitates unaqueque provincia habeat.

15 Scitote certam esse provinciam, que habet X aut XI civitates, et unum regem, et totidem minores potestates sub se, et unum metropolitanum, aliosque suffraganeos X vel XI episcopos iudices, ad quorum iudicium omnes cause episcoporum, et reliquorum sacerdotum, ac civitatum referantur, ut ab his omnibus iuste consona voce
20 discernatur, nisi ad maiorem auctoritatem fuerit ab his, qui iudicandi sunt, appellatum. Unde non oportet, ut degradetur vel dehonoretur unaqueque provincia; sed apud semetipsam habeat iudices, sacerdotes et episcopos, singulos videlicet secundum ordines suos, et quicumque causam habuerit a suis iudicibus iudicetur, et non ab alienis,
25 id est a sue iustis iudicibus provincie, et non ab extraneis, nisi (ut iam est prelibatum) a iudicandis fuerit appellatum.

(QUESTIO 4)

30 **(C.6 q.4 d.a.c.1)** ¶ *Porro cuius iudicium sibi expetendum sit, si iudices electi inter se discordare ceperint, in Laudicensi concilio sic invenitur diffinitum:* Fr. 563

14 Scitote – **27 appellatum** Ps.-Pelagius II (J³ †2056; JK †1051; ed. Hinschius, 724). *Coll. 3 libr. 2.33.7; Anselmus 6.103; Panormia 4.24; Polycarpus 5.1.34.

FdBr

3 alicui alicui accu *Fd^{bc}* **7 debes** potes *Fd* **10 expolia** expoliat *Fd^{bc}*:
expoliare *Fd^{bc}* **11 convertere** convertite *Fd^{bc}* **15 minores** minore//
Fd **19 referantur** om. *Fd^{bc}* **20 discernatur** discernantur *F*
fuerit ante appellatum *Fd* **21 non** om. *Fd^{bc}* **27 est** om. *Fd* **appel-**
latum appellandum *Fd*

(C.6 q.4 c.1) *A quo sit ferenda sententia, quando conprovinciales episcopi discordant.*

Si quis episcopus criminaliter in iudicio episcoporum fuerit accusatus, contingat autem episcopos provincie, qui convenerint, diversas habere sententias, et alios quidem innocentem eum pronunciare, alios reum, propter huiusmodi controversiam amputandam placuit sancte sinodo metropolitanum episcopum alterius vicine provincie advocari, et aliquantos cum eo episcopos alios, qui pariter residentes quecumque fuerit dirimant questionem, propter hoc, ut sit firmum iudicium, quod ab unius provincie episcopis fuerit promulgatum.

Fr. 564 **(C.6 q.4 c.2)** *Item ex concilio Martini pape.*

Quando electi iudices inter se de sententia discordes extiterint, de vicina provincia archiepiscopus advocetur.

Si quis episcopus in aliquibus iudicatur, et viderit ipsos episcopos, qui in provincia sua sunt, inter se iudicio discrepare, ut alii videantur eum, qui iudicatur, iustificare, alii condemnare, pro diffinitione huius dissensionis hoc placuit sancte sinodo, ut de provincia vicina alter metropolitanus convocetur episcopus, ut per eum confirmetur quod secundum rectum placuerit canonem.

(C.6 q.4 d.p.c.4) ¶ *Sed si omnium conprovincialium concordia sententia fuerit dampnatus, manebit erga eum immobilis censura. Unde in Laudicensi concilio legitur:*

(C.6 q.4 c.5) *Episcopus, qui ab episcopis sue provincie consonam sententiam reportaverit, ab aliis iudicari non poterit.*

Fr. 565 Si quis episcopus criminaliter accusatus ab omnibus, qui sunt intra provinciam, episcopis exceperit unam consonamque sententiam, ab aliis ulterius iudicari non poterit, sed manere circa eum oportet tamquam convenientem, que ab omnibus prolata est, firmam ratamque sententiam.

16 Si – 22 canonem Martinus Bracarensis *Capitula* 13 (ed. Vives, 89).

FdBr

1 quando in quam *Fd* **4 episcopos** episcopis *Fd* **6 alios** alias *Fd^{bc}*
7 sancte *om. Fd* **8 vicine** vic// *Fd^{bc}* **9 eo episcopos** coepiscopus *Fd*
10 quecumque fuerit quicumque fuerint *Fd* **11 unius** huius *Fd^{bc}*
14 electi – se iudices electi *Fd* **16 iudicatur** iudicatis *Fd^{bc}* **17 sua**
om. Fd **27 reportaverit** non rep. *Fd^{bc}* **30 sententiam** *om. Fd^{bc}*
32 que *om. Fd^{bc}*

(C.6 q.4 d.p.c.5) ¶ *Subintelligendum vero est, nisi ad iudicem maioris auctoritatis fuerit provocatum. Tunc enim per appellationem soluta sententia firmitatem non obtinet. Unde Nicolaus papa ait:*

5 (C.6 q.4 c.6) *Semel diffinitum retractari non licet, nisi ubi maior auctoritas fuerit.*

Quod bene semel diffinitum est et interpositis iuramentis deliberatum, nulla debet iteratione, nisi fortassis ubi fuerit maior auctoritas, retractari.

10 (C.6 q.4 c.7) *Item ex concilio Sardicensi.*

In renovatione iudicii memoria beati Petri est habenda.

Osius episcopus dixit: "Quod si aliquis episcopus ad iudicatus fuerit in aliqua causa, et putat se bonam causam habere, alterum iudicium renovetur, si vobis placet, S. Petri apostoli memoriam honoremus, ut scribatur vel ab his, qui examinaverunt, vel etiam ab aliis episcopis, qui in provincia proxima morantur, Romano episcopo. Et si iudicaverit renovandum esse iudicium, renovetur et det iudices. Si autem probaverit talem causam ut ea non refricentur, que acta sunt, que decreverit Romanus episcopus confirmata erunt. Si hoc ergo omnibus placet, statuatur". Sinodus respondit: Placet.

Fd 36ra

(QUESTIO 5)

25 (C.6 q.5 d.a.c.1) ¶ *Quod autem deficiente accusatore reus non sit cogendus ad probationem, auctoritate Gregorii probatur, qui scribens Maximo ait:*

(C.6 q.5 c.1) *Onus probationis reo non incumbit.*

30 Quod autem postulas, ut illuc personam dirigere debeamus, qua de his, que dicuntur, possit esse probatio, esset utcumque excusabile, si umquam ratio ei, qui accusatur, necessitatem probationis inponeret. At postquam

FdBr

3 soluta solita Fd^{bc} 8 iteratione ratione Fd^{bc} 11 iudicii – Petri
 beati petri memoria Fd 13 fuerit fuit Fd^{bc} causa c. habere Fd^{bc}
 14 renovetur removetur Fd^{bc} 16 examinaverunt examinant Fd^{bc}
 17 morantur memorantur? Fd^{bc} 19 refricentur reficerentur Fd
 22 Sinodus – Placet s. p. r. Fd^{bc} 30 qua quia Fd^{bc} 32 necessitatem
 necessitates Fd^{bc}

non tibi, sed accusantibus hoc onus incumbit, ad nos, sicut prefati sumus, dilatione cessante venire non desinas.

Fr. 566 **(C.6 q.5 c.2)** ¶ *Hoc autem servandum est, quando reum publica fama non vexat. Tunc enim auctoritate eiusdem Gregorii propter scandalum removendum, famam suam reum purgare oportet.* 5

4 Gregorii Cf. C.2 q.5 c. 5, pag. 294: 3.

FdBr

3 servandum observandum *Fd*

(CAUSA 7)

(C.7) ¶ *Longa in valetudine gravatus episcopus alium sibi substitui rogavit, cuius precibus summus pontifex annuit, et quod rogaverat ei concessit. Postea vero convaluit idem episcopus, et quod prius fecerat cupit rescindi; adversus eum, qui sibi accesserat, questionem movet, suam cathedram tamquam sibi debitam reposcit. Hic PRIMUM queritur, utrum vivente episcopo alius possit in ecclesia eadem ordinari? SECUNDO, an iste valeat reposcere cathedram, quam sua intercessione alter accepit?*

Fr. 566

Fd 36rb

5

10

(QUESTIO 1)

(C.7 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod vivente episcopo alius superponi aut superordinari non possit, ex concilio apud Alverniam celebrato diffinitum est, in quo legitur: "ut nullus vivente episcopo alius superponatur aut superordinetur episcopus, nisi forsitan in eius locum, quem capitalis culpa deiecerit".*

15

(C.7 q.1 c.1) *Item ex Registro Gregorii pape, ad Anatholium Constantinopolitanum Diaconem.*

Pro molestia corporis suo honore non privetur episcopus.

20

Scripsit mihi dilectio tua, me reverentissimo fratri meo Iohanni prime Iustiniane episcopo pro egritudine capitis, quam patitur, episcopum precipere succedi, ne fortasse, dum episcopi iura eadem civitas non habeat, (quod absit) ab hoste depereat. Et quod nusquam canones precipiunt, ut pro egritudine episcopi episcopus succedat, et ideo iniustum est, ut, si molestia corporis irruit, honore suo privetur egrotus. Sed suggerendum est, ut si quis, in regimine, egrotat, dispensator illi talis requiratur, qui possit eius curam omnem agere, et locum illius in regimine ecclesie (ipso non deposito) conservare, ut neque Deus omnipotens offendatur, neque civitas neglecta esse inveniat.

25

30

(C.7 q.1 c.4) *Item Nicolaus Alvino Iovaviensi Archiepiscopo.*

Fr. 567

FdBr

2 *Longa* AaBc: quidam longa FdFr. **episcopus alium** ep// Fd^{ac}
 4 **rogaverat** rogavit Fd **ei concessit** c. e. Fd **convaluit** valuit Fd
 8 **alius** al// Fd^{ac} **ecclesia eadem** ea. ecc. Fd 14 **nullus** missus Fd^{ac}
 15 **aut superordinetur** om. Fd 16 **capitalis** capitat? Fd^{ac} 19 **episcopus** om. Fd 20 **meo** om. Fd^{ac} 21 **Iustiniane** iustinian// Fd^{ac} 23 **eadem** illa Fd 29 **agere** gere// Fd

Pro infirmitate vel egritudine pontifices non sunt abiciendi, nec in eorum loco alii substituendi.

Fd 36va pontifices, qui aliqua occupantur infirmitate vel egritudine, abiciendi non sunt, nec alios in eorum loco consecrari oportet, nisi ex hac fuerint luce subtracti. Quod si de ministerio sibi concesso conqueruntur, que licita sunt sacerdotes expleant. In his vero, que his presumere non licet, vicinorum usque ad recipiendam sanitatem episcoporum auxilia subrogentur, et hoc cum cautele studio peragant, ne per necessitatis occasionem presumptionis pullulet ambicio. 5 10

Fr. 568 (C.7 q.1 c.5) *Item ex epistola Cipriani episcopi et Martiris.*

Vivente episcopo alius sibi succedere non valet.

Factus est Cornelius episcopus de Dei et Christi eius iudicio, de clericorum pene omnium testimonio, de plebis, que tunc affuit, suffragio, de sacerdotum antiquorum et bonorum virorum consensu cum nemo ante se factus esset, cum Fabiani locus, id est cum locus Petri et gradus cathedre sacerdotalis vacaret, quo occupato et de Dei voluntate, atque omnium nostrum consensione firmato, quisquis iam episcopus fieri voluerit, foris fiat necesse est, nec habeat ecclesiasticam ordinationem, qui ecclesie non tenet unitatem. Quisquis ille fuerit, licet de se multum iactans et plurimum sibi vendicans, profanus est, alienus est, foris est. Et cum post primum esse non possit, quisquis post unum, qui solus esse debet factus est, iam non secundus ille, sed nullus est. 15 20 25

(C.7 q.1 c.6) *Item eiusdem.*

Non est episcopus qui in locum irrepserit viventis.

Novatianus episcopus non est, qui Cornelio episcopo in ecclesia a sedecim coepiscopis facto, adulter atque extraneus episcopus fieri a desertoribus per ambitum nititur, et cum sit a Christo una ecclesia per totum mundum in multa membra divisa, item episcopatus unus, multorum 30

FdBr

2 nec – substituendi om. *Fd^{bc}* 4 eorum loco l. e. *Fd* 5 hac hac
causa si *Fd^{bc}* si sibi *Fd^{bc}* 6 sibi om. *Fd^{bc}* 13 succedere verbum
duplicatum Fd^{bc} 16 de et de *Fd* 20 nostrum nostrorum *Fd^{bc}*
21 iam tam *Fd* foris om. *Fd^{bc}* 23 fuerit fuit *Fd* 25 post om. *Fd^{bc}*
26 iam nam *Fd* 29 irrepserit viventis v. i. 31 sedecim ?? *Fd^b*
coepiscopis coepiscopum *Fd^{bc}* 32 a om. *Fd*

episcoporum concordii numerositate diffusus, ille post Dei traditionem, post connexam et ubique coniunctam catholice ecclesie unitatem, humanam conatur ecclesiam facere, et per plurimas civitates novos suos apostolos mittit, ut
 5 quedam recentia institutionis sue fundamenta constituat; cum que iam pridem per omnes provincias et per urbes singulas ordinati sint episcopi in etate antiqui, in fide integri in pressura probati, in persecutione proscripti, ille super eos creare alios pseudoepiscopos audet, quasi possit
 10 aut totum orbem novi conatus obstinatione peragrare, aut ecclesiastici ordinis compaginem discordie sue seminatione rescindere, nesciens scismaticos semper inter initia fervere, incrementa vero habere non posse, nec augere quod illicite ceperint, sed statim cum prava sua emulatione deficere. *Et infra: (§ 1)* Qui ergo nec unitatem Spiritus, nec coniunctionem pacis observat, et se ab ecclesie vinculo atque a sacerdotum collegio separat, episcopi nec potestatem potest habere, nec honorem, qui episcopatus nec unitatem voluit habere, nec pacem.

20 **(C.7 q.1 c.11)** *Item Evaristus papa omnibus episcopis.*

Fr. 570

Non licet episcopo ecclesiam suam dimittere.

Sicut vir non debet adulterare uxorem suam, ita nec episcopus ecclesiam suam, id est ut illam dimittat, ad quam consecratus est. Et sicut uxori non licet dimittere virum suum, ut alteri se vivente eo matrimonio societ ut
 25 eum adulteret, licet fornicatus sit eius vir, sed iuxta Apostolum aut viro suo debet reconciliari, aut manere innupta, ita ecclesie non licet dimittere episcopum suum, aut se ab eo segregare, ut alterum vivente eo accipiat; sed
 30 aut ipsum habeat, aut innupta maneat, id est alterum episcopum suo vivente non accipiat, ne aut fornicationis aut adulterii crimen incurrat. Si vero adulterata fuerit, id est si se alteri iunxerit, aut super se alterum episcopum addu-

Fr. 571

FdBr

1 diffusus divisus *Fd^{bc}* **post** potest *Fd* **Dei** iudei *Fd^{bc}* **5 consti-**
tuat consistat *Fd^{bc}* **6 per²** *om. Fd^{bc}* **7 in²** et in *Fd* **9 pseudoepisco-**
pos pseudoapostolos *Fd^{bc}*: per pseudoepiscopos *Fd^{bc}* **11 ordinis** corpo-
 ris *Fd^{bc}*: ordinis corporis *Fd^{bc}* **discordie sue** discordi *Fd^{bc}* **15 unita-**
tem unitate *Fd* **16 coniunctionem** coniunctionis *Fd* **17 atque** et *F*
nec – **18 potestatem** p. n. *Fd^{bc}* **18 potest habere** h. p. *Fd* **20 Evar-**
istus eucharistus *Fd* **21 dimittere** dimittere et ad aliam transire *Fd*
22 ita nec n. i. *Fd^{bc}* **24 consecratus** sacratus *Fd* **25 ut²** aut *Fd*
26 fornicatus fornicator *Fd^{bc}* **eius vir** v. e. *Fd* **27 viro** – debet d. v.
 s. *Fd* **33 si** *om. Fd*

xerit, aut esse fecerit vel desideraverit, per acerrimam penitentiam aut suo reconcilietur episcopo, aut innupta permaneat. (§ 1) Episcopum vero oportet oportune et inopportune, atque sine intermissione ecclesiam suam docere, eamque prudenter regere et amare, ut a viciis se abstineat et salutem consequi possit eternam. Et illa cum tanta reverentia eius doctrinam debet suscipere, eumque amare et diligere ut legatum Dei et preconem veritatis.

(C.7 q.1 d.p.c.11) ¶ *Ecce his auctoritatibus patenter ostenditur, quod episcopo vivente alius superordinari non potest, nec etiam pro eius egritudine. Sed illud Gregorii intelligendum est, quando ille, qui egrotat, alium sibi substitui non rogat. Ceterum, quando aliquis vel senectute, vel infirmitate gravatus susceptum officium amministrare non valet, si alium sibi substitui petierit, rationabiliter fieri potest. Unde in eodem capitulo sequitur: "Si vero idem Iohannes fortasse pro molestia sua petierit, ut ab episcopi honore debeat vacare, eo petitionem dante scripto, concedendum est; aliter id facere non valemus". Hinc etiam beatus Augustinus episcopo suo nondum defuncto, sed senectute gravato, cathedram episcopalem suscepit. Unde in epistola Paulini ad Romanum legitur:*

Fd 36vb

(C.7 q.1 c.12) *Augustinus non tam successit quam accessit.*

Non autem hoc tantum scripsimus gratulandum, quod episcopatum Augustinus acceperit, sed quod hanc curam Dei gratia meruerit Africane ecclesie, ut verba celestia Augustini ore perciperet, qui ad maiorem dominici muneris gratiam novo more proventus ita consecratus est, ut non succederet in cathedra episcopo, sed accederet. Nam incolumi Valerio Ipponensis ecclesie episcopo coepiscopus Augustinus est.

FdBr

5 *eamque* atque *Fd^{bc}*: atque *eam Fd^{bc}* 7 *eumque* atque *Fd^{bc}*: atque *eum Fd^{bc}* 12 *quando* quod *Fd^{bc}* 13 *gravatus* *gravatu// Fd^{bc}* 14 *si* – *sibi* sed *alium Fd^{bc}*: sed *alium si Fd^{bc}* 15 *sequitur* *om. Fd^{bc}* 16 *idem* *isdem Fd* 17 *debeat* *debent Fd* dante – 18 *scripto* *s. d. Fd* 18 *concedendum* *cedendum Fd* 20 *gravato* *grava//o? Fd^{bc}* 21 *Paulini* – *Romanum* *pauli ad romam Fd^{bc}* 22 *tam* *tantum Fd^{bc}* 23 *tantum aliqua incognita add. et eras. sup. lin. Fd* 25 *Africane ecclesie* *africana ecclesia Fd* 26 *muneris* *corporis Fd^{bc}* 29 *Valerio* *valeriano Fd* *Ipponensis* *hyponiensis Fd^{bc}*: *hyponensis Fd^{bc}*

(C.7 q.1 d.p.c.12) *Hoc idem probatur auctoritate beati Gregorii, qui Ariminensi episcopo, dolore capitis laboranti, alterum subrogavit, ita scribens in Registro suo, capitulo 238:*

5 **(C.7 q.1 c 13)** *Episcopo gravato infirmitate alius subrogari potest.*

Qualiter ordinati a nobis sacerdotis, corporis, quia notum est, impediendo molestia, Ariminensis ecclesia pastoralis hactenus ac sacerdotali sit regimine destituta, dudum fraternitas vestra cognovit. Quem dudum habitatorum
10 illius loci precibus permoti sepius hortati sumus, ut si de eadem capitis, qua detinebatur, molestia, melioratum esse se sentiret, ad suam auxiliante Deo reverteretur ecclesiam. Qui datis induciis in hoc quadriennio expectatur. Quem, dum cleri, vel civium huc venientium, nosque precibus arguentium instantius hortaremur, ut, si valeret,
15 cum eis auxiliante Domino remearet, datis scriptis supplicatione nos petit, ut quia ad eiusdem ecclesie regimen vel susceptum officium pro eadem, qua detinetur, molestia assurgere nullatenus posset, ecclesie Christi episcopum
20 ordinare deberemus. Unde, quia cunctarum ecclesiarum iniuncta cura sollicitudinis nos constringit, ne diutius gregi fidelium desit pastoralis custodia, illorum precibus, huius ex sui impossibilitate renunciatione compulsi, visum est nobis eidem Ariminensi ecclesie debere episcopum
25 ordinari, et datis ex more preceptis, clerum plebemque eiusdem ecclesie non destitimus ammonere, quatinus ad eligendum sibi antistitem concordii provisione concurrant. Hortamur ergo, ut fraternitas vestra eum, quem uno consensu omnes elegerint, sicut et ipsi a nobis poposcisse noscuntur, ad se faciat evocari, quem cauta ex omnibus
30 examinatione discutite, et si, in eo, que in textu Eptatici continentur, minime Domino opitulante fuerint reperta, atque fidelium personarum relatione eius quoque vita vobis placuerit, ad nos eum cum decreti vestri pagina,

Fr. 572

FdBr

1 beati *om. Fd^{bc}* **2 qui** *prope qui Fd* **3 238** *ccxviii? Fd^{bc}* **7 Ariminensis** *ariminensi Fd^{bc}* **10 illius loci** *l. i. Fd* **sepius** *om. Fd^{bc}* **de** *om. Fd^{bc}* **11 esse** – **12 se** *s. e. Fd* **14 cleri** *clerici Fd* **15 hortaremur** *ortaretur Fd^{bc}* **17 quia** *qui Fd* **19 Christi** *ipsi Fd* **23 renunciatione** *et r. Fd* **compulsi** *om. Fd^{bc}* **24 debere** *deberet Fd^{bc}: deberi Fd^{bc}* **25 ex more** *amore Fd^{bc}: ex amore? Fd^{bc}* **26 destitimus** *destituimus Fd* **29 sicut** *sicut ut Fd^{bc}* **31 que** *qui Fd^{bc}* **Eptatici** *eptati Fd^{bc}* **32 Domino** *om. Fd^{bc}* **reperta** *reparata Fd* **33 personarum** *perharum? Fd* **34 vobis** *nobis Fd*

addita quoque testificationis epistola destinate, quatinus eiusdem a nobis ecclesie Domino disponente consecratur antistes.

(C.7 q.1 c.14) *Item ex eodem capitulo 233 ad Eleutherium episcopum.*

5

De eodem.

Quamvis triste nobis sit valde quod loquimur, atque fraterna nos compassione potius arguat, quam aliquid de auditis diffinire permittat, suscepti tamen sollicitudo regiminis cor nostrum instanti pulsatur aculeo, magna nos ecclesiis cura prospicere, ne qua earum possit utilitas deperire. Pervenit igitur ad nos quibusdam referentibus, quendam episcopum ita passionem capitis incurrisse, ut quod mente alienata agere soleat gemitus et fletus audire sit. Ne ergo languente pastore grex (quod absit) insidiatoris laniandus dentibus exponatur, vel ecclesie ipsius utilitates depereant, cauta nos necesse est provisione tractare. Et ideo, quia viventem episcopum ab officio suo necessitas infirmitatis, non crimen abducit, alium loco eius (nisi recusante eo) nulla sinit ratio ordinari; sed si intervalla egritudinis habere est solitus, ipse data petitione non se ulterius ad hoc ministerium subvertente infirmitate posse fateatur assurgere, et alium loco suo expetat ordinandum. Quo facto omnium solempniter electione alter, qui dignus fuerit, episcopus ordinetur, sic tamen, ut quousque eundem episcopum in hoc seculo vita tenuerit, sumptus ei debiti de eadem ecclesia ministrentur. Enimvero si nullo tempore ad sane mentis redit officium, persona fidelis ac vite probabilis est eligenda, que ad regimen ecclesie idonea possit existere, atque de animarum utilitate cogitare, inquietos sub discipline vinculo constringere, ecclesiasticarum rerum curam gerere, et maturum atque efficacem in omnibus se exhibere, qui etiam episcopo, qui nunc egrotat, superstes, loco eius debeat consecrari.

10

15

20

25

30

Fr. 573

Fr. 574

(C.7 q.1 d.p.c.16) *Ecce, quod episcopo petente, precibus etiam populi, infirmitate gravato alius possit subrogari, paten-*

35

FdBr

2 a nobis *om. Fd^{bc}* **3 antistes** *antistites Fd* **7 nobis sit** *s. n. Fd*
10 instanti pulsatur *p. i. Fd* **11 prospicere** *proficere Fd^{bc}* **earum**
eorum Fd **14 alienata** *om. Fd^{bc}* **15 Ne non?** *Fd^{bc}* **pastore** *om. F*
insidiatoris *insidiatori// Fd^{bc}* **18 viventem** *vivente? Fd^{bc}* **20 sinit**
sinit Fd **27 si nullo** *sinillo? Fd* **29 que** *quequam Fd^{bc}* **32 efficacem**
inefficacem Fd^{bc} **33 in – se** *s. i. o. Fd* **36 subrogari** *suboriri Fd*

ter monstratur. Senectute autem gravato non successor, sed
 coadiutor dari debet, qui ei decedenti in locum regiminis succe-
 dat. Sic Augustinus dicitur accessisse, non successisse Ypponen-
 sium episcopo. Hinc etiam Zacharias papa scribit Bonifatio,
 5 Maguntino Archiepiscopo:

Fd 37ra

(C.7 q.1 c.17) Senectute gravato coadiutor est dandus, qui
 morienti succedat.

Petisti, ut cum nostro consultu pro superveniente tibi
 senectute atque corporis inbecillitate, si invenire poteris
 10 alium in eandem sedem, in qua prees, pro tua persona
 debeas collocare. Nos vero adiutore Deo consilium prebe-
 mus tue sanctitati, ut pro salute animarum rationabilium
 fautore Christo sedem, quam obtines, Maguntine ecclesie
 nequaquam relinquant. Sin vero Dominus dederit iuxta
 15 tuam petitionem hominem perfectum, qui possit sollicitu-
 dinem habere, et curam pro salute animarum pro tui per-
 sona ordinabis illum episcopum, eritque in evangelio tibi
 credito et ministerio Christi portando in omni loco requi-
 rens et confortans ecclesiam Dei. *Item: (§ 1)* Si eundem
 20 voluerit divina clementia post diem tui transitus supe-
 resse, si eum aptum cognoveris, et in tua voluntate fuerit
 diffinitum, ea hora, qua te de presenti seculo migraturum
 cognoveris, presentibus cunctis tibi successorem designa,
 ut huc veniat ordinandus. Hoc nulli alii concedi patimur,
 25 quod tibi karitate cogente largiri censuimus. *Item: (§ 2)*
 De eo autem, quem tibi successorem constituere dixisti,
 ut te iubente in tuo loco eligatur episcopus, hoc nulla ra-
 tione concedi patimur, quia contra omnem ecclesiasticam
 regulam vel instituta Patrum esse monstratur; sed volu-
 30 mus, ut tibi ministret, et sit in evangelio Christi adiutor.
(§ 3) Nimis enim reprehensibile esse manifestum est, ut te
 vivente alium tibi substituamus; sed hoc conmonemus, ut
 orare non cesses, ut tibi Deus illum successorem conce-
 dat, qui ei possit esse placabilis, et populum irreprensi-
 35 biliter regere valeat.

Fr. 575

(C.7 q.1 d.p.c.18) Illud vero Cipriani de hereticis intelli-
 gendum est, qui catholicorum ecclesias sibi usurpare contendunt.

FdBr

3 Sic sicut *Fd^{bc}* **4** etiam *om. Fd^{bc}* **8** pro *om. Fd^{bc}: vel Fd^{bc}* **14** Do-
 minus si dominus *Fd* **16** persona persona quia *Fd^{bc}* **20** voluerit
 divina d. v. *Fd* **post** – tui t. p. d. *Fd* **25** cogente largienti *Fd^{bc}*
27 eligatur ordinetur *Fd* **31** esse – est m. est esse *Fd* **32** alium tibi
 t. a. *Fd* **35** regere agere *Fd^{bc}*

(§ 1) *Illud vero Evaristi pape tunc intelligendum est, quando nec inevitabilis necessitas (persecutorum videlicet) nec apostolica aut regularis mutacio, sed sola ambicio episcopum de ecclesia ad ecclesiam transire cogit. (§ 2) Unde cum in principio sui capituli diceret: “Episcopus non debet dimittere ecclesiam suam,”* 5
subsequenter adiunxit: “Absque inevitabili necessitate, aut apostolica vel regulari mutacione, et alteri se ambitus causa coniungere”. §. 3. Ambicionis enim causa quicumque ecclesie sue mediocritate despecta ad maiorem ecclesiam transire voluerit, debet revocari ad propriam. Quod si redire contempserit, careat aliena et propria. Unde in Niceno concilio legitur: 10

(C.7 q.1 c.19) *Episcopus vel quilibet clericus relicta sua ecclesia non debet ad aliam transire.*

Non oportet episcopum vel reliquos ordines de civitate ad civitatem migrare; non episcopus, non presbiter, non diaconus transeat. Si quis autem post diffinitionem sancti et magni concilii tale quid agere temptaverit, et se huiusmodi negotio mancipaverit, hoc factum prorsus in irritum ducatur, et restituatur ecclesie, cuius fuit episcopus, aut presbiter, aut diaconus ordinatus. 15 20

Fr. 578 **(C.7 q.1 c.30)** *Item Ylarius papa.*

Removendus est episcopus ab ecclesia, cui inreperit et ad suam redire cogendus.

Remoto ab ecclesia Barchinonensi atque ad suam remisso Yreneo episcopo, sedatis per sacerdotalem modestiam voluntatibus, que per ecclesiasticarum legum ignorantiam desiderant quod non licet obtinere, talis protinus de clero proprio Barchinonensibus ordinetur episcopus, qualem te precipue, frater Ascani, oporteat eligere et debeat consecrare, ne si aliter forte factum sit non sine ob- 25
iurgatione maxime tui nominis retundat nostra preceptio, quod in iniuriam Dei (a quo specialiter sacerdotalium est gratia dignitatum) didicerimus admissum. 30

FdBr

1 Evaristi eucharisti *Fd* **3 aut** nec *Fd* **5 dimittere** dimitte *Fd^{bc}*
6 subsequenter subsecutus *Fd* **apostolica** apostol//a *Fd^{bc}* **7 vel**
aut *Fd* **ambitus causa** c. a. *Fd* **9 mediocritate** mediocritatis *Fd*
17 agere om. *Fd^{bc}* **21 Ylarius** hyla//ius *Fd^{bc}* **22 inreperit** irrepsit
Fd **24 Barchinonensi** barbonensi *Fd^{bc}* **25 modestiam** molestiam *Fd*
26 ecclesiasticarum – ignorantiam i. e. l. *Fd* **28 ordinetur episcopus**
e. o. *Fd* **29 Ascani** asca// *Fd^{bc}* **oporteat** oportet *Fd* **30 sit**
fuerit *Fd* **31 retundat** re//undat *Fd^{bc}* **32 in om. Fd** **specialiter**
spiritualiter *Fd^{bc}* **sacerdotalium – 33 dignitatum** e. s. d. g. *Fd*

(C.7 q.1 c.31) *Item Leo episcopus urbis Rome Anastasio, Thessalonicensi episcopo.*

Qui alienam cathedram appetit, ab ea expulsus etiam propria careat.

5 Si quis episcopus sue civitatis mediocritate despecta
 amministrationem celebrioris loci ambierit, et ad maiorem
 se plebem quacumque ratione transtulerit, a cathedra
 quidem pellatur aliena, carebit etiam propria, ut nec illis
 presideat, quos per avariciam concupivit, nec illis, quos
 10 per superbiam sprebit. Suis igitur terminis quisque con-
 tentus sit, nec supra mensuras iuris sui affectet augeri.

(C.7 q.1 d.p.c.33) *Quod vero communi consilio atque alio- Fr. 579*
 rum utilitate mutaciones episcoporum fieri possint et in ecclesiis,
 a quibus recesserint, eis viventibus alii substitui valeant, Ante-
 15 rius papa demonstrat, scribens omnibus episcopis:

(C.7 q.1 c.34) *Necessitatis vel utilitatis causa episcoporum*
mutaciones fieri possunt.

Mutaciones episcoporum scitote communi utilitate Fr. 37rb
 atque necessitate fieri licere, sed non propria cuiusquam
 voluntate aut dominacione. Petrus sanctus magister no-
 20 ster et princeps apostolorum de Antiochia civitate utilita-
 tis causa est translatus Romam, ut ibidem proficere potius
 posset. Eusebius quoque de quadam civitate parva aposto-
 lica auctoritate mutatus est in Alexandriam. Similiter
 25 Felix de civitate, in qua ordinatus erat, electione civium
 propter doctrinam et bonam vitam, quam habebat, aucto-
 ritate huius sancte sedis et communi episcoporum et reli-
 quorum sacerdotum ac populorum consilio translatus est
 Ephesum. Non enim transit de civitate ad civitatem, nec
 30 transfertur de minori ad maiorem, qui hoc non ambitu,
 nec propria voluntate facit, sed aut vi a propria sede pul-
 sus, aut necessitate coactus, aut utilitate loci vel populi,
 non superbe, sed humiliter ab aliis translatus est. (§ 1)

FdBr

1 Anastasio anathasio *Fd^{bc}* **3 Qui** quod *Fd^{bc}* **6 amministrationem**
 administrationes *Fd^{bc}* **8 pellatur** appellatur *Fd^{bc}* **carebit etiam** e. c.
Fd **10 igitur** ergo *Fd* **12 communi** omni. *Fd^{bc}* **atque** – **13 utili-**
tate *post* episcoporum *Fd^{bc}* **13 et** *om. Fd^{bc}* **22 ibidem** isdem *F*
proficere potius prorsus proficere *Fd^{bc}* : vel potius *add. sup.* prorsus *Fd^{bc}*
23 civitate parva p. c. *Fd* **26 doctrinam et** *om. Fd^{bc}* : doctrinam *Fd^{bc}*
28 populorum apostolorum *Fd* **translatus** – **29 Ephesum** eph. t. est
Fd

Nam sicut episcopi habent potestatem ordinare regulariter episcopos et reliquos sacerdotes, sic quociens utilitas aut necessitas exegerit supradicto modo et mutare et intronizare potestatem habent, non tamen sine sacrosancte Romane sedis auctoritate et licentia. (§ 2) Alia etenim causa est utilitatis, alia avaricie et presumptionis atque proprie voluntatis. 5

(C.7 q.1 c.35) *Item Pelagius papa Benigno archiepiscopo.*

Causa necessitatis mutationes episcoporum fieri possunt.

Fr. 580 Scias, frater dilectissime, aliud esse causam necessitatis et utilitatis, aliud presumptionis ac proprie voluntatis. Non ergo mutat sedem qui non mutat mentem, id est qui non avaricie causa, aut dominacionis, aut proprie voluntatis vel dilectionis sue migrat de civitate ad civitatem, sed causa necessitatis et utilitatis mutatur. Nam et plurimorum utilitas unius utilitati vel voluntati preferenda est. Aliud est enim mutare, et aliud mutari. (§ 1) Nam aliud est sponte transire, et aliud coacte aut necessitate venire. Unde non isti mutant civitatem, sed mutantur, quia non sponte, sed coacte hoc agunt. (§ 2) Non ergo bene intelligunt ecclesiasticas regulas, qui hoc negant causa utilitatis vel necessitatis fieri posse, quociens communis necessitas aut utilitas persuaserit. 10 15 20

Fr. 581 (C.7 q.1 c.39) *Item Calixtus papa omnibus episcopis.*

Ecclesia unius episcopi ab alio disponi non debet. 25

Sicut alterius uxor nec adulterari ab aliquo, vel iudicari, aut disponi, nisi a proprio viro eo vivente permittitur, sic nec uxor episcopi, que eius ecclesia vel parrochia indubitanter intelligitur, eo vivente absque consilio eius et voluntate alteri iudicare, vel disponere, aut eius concubitu, id est ordinatione, frui, non conceditur. Unde ait Apostolus: "Alligata est uxor legi viri, quamdiu vir eius vivit, eo vero defuncto soluta est a lege viri". Similiter 30

10 Scias – 23 persuaserit Ps.-Pelagius II, *Ep.* . (J³ ; JK ed. Hinschius, 726 CHECK). *Anselmus 6.93; *Coll. 3 libr. 2.5.5*; *Polycarpus 1.10.6.*

FdBr

1 episcopi ipsi *Fd^{bc}* regulariter – 2 episcopos e. r. *Fd* 3 supradicto et sup. *Fd^{bc}* 5 sedis ecclesie *Fd^{bc}* 6 causa est e. c. *Fd* alia avaricie av. al. *Fd* 11 aliud et aliud *Fd* 13 dominacionis dominacio//s *Fd^{bc}* 14 vel dilectionis om. *Fd^{bc}* 16 unius u// *Fd^{bc}* 24 papa om. *Fd^{bc}* 28 ecclesia cella *Fd^{bc}* 29 consilio eius e. c. *Fd* 31 id est aut *Fd* 32 viri om. *Fd*

sponsa episcopi (quia sponsa uxorque eius dicitur ecclesia) illo vivente ei alligata, eo defuncto soluta est. "Et cui voluerit nubat, tantum in Domino," id est regulariter. Si enim eo vivente alteri nupserit, adultera iudicabitur. Similiter et ille, si aliam sponte duxerit, adulter estimabitur, et communione privabitur. Si autem persecutus in sua fuerit ecclesia, fugiendum est illi ad alteram, eique sociandum, dicente Domino: "Si persecuti vos fuerint in una civitate fugite in aliam". Si autem utilitatis causa fuerit mutandus, non per se hoc agat, sed fratribus invitantibus, cum auctoritate huius sancte sedis faciat, non tamen ambitus causa, sed aut utilitate aut necessitate, ut dictum est.

(C.7 q.1 d.p.c.41) *Ecce in quibus casibus episcopo vivente alius potest ei substitui, quamquam secundum rei veritatem non vivente episcopo talis probetur succedere. Translatus enim ab una civitate ad aliam desinit esse episcopus illius civitatis, a qua transfertur, atque ideo qui huic succedit non viventi, sed defuncto quodammodo episcopo probatur substitui. Sed inter eum, qui hostilitatis necessitate, et eum, qui utilitatis causa transfertur, hoc interest, quod ille, qui metu hostilitatis ad aliam transit, si priorem contigerit aliquando ab hostibus liberam fieri, ad eandem illum redire oportet. Unde Gregorius papa scribit Iacobo episcopo Squillatino, capitulo 25:*

Fr. 582

(C.7 q.1 c.42) *Qui metu hostilitatis ad alium locum transierit postea ad suam ecclesiam redire oportet.*

Pastoralis officii cura nos ammonet, destitutis ecclesiis proprios constituere sacerdotes, qui gregem dominicum pastorali sollicitudine gubernare debeant. Propterea te Iohannem ab hostibus captivatum Lesimane civitatis episcopum in Squillitana ecclesia cardinalem necesse duximus statuere sacerdotem, ut et susceptam semel animarum curam intuitu future retributionis inpleas. Et licet tua sis hoste imminente depulsus, aliam, que a pastore

Fd 37va

FdBr

1 sponsa¹ sp. que *Fd* **eius** *om. Fd* **4 adultera** alter *Fd^{bc}* **8 una**
civitate unam civitatem *Fd^{bc}* **11 sancte sedis** sancte sedis sancte *Fd^b*
non tamen *om.? Fd^{bc}* **17 sed** – **18 quodammodo** quodam *Fd^{bc}*
20 hostilitatis hostilitatis causa transfertur hoc interest *Fd^{bc}* **22 Iacobo** *i//sobo Fd^{bc}* **23 Squillatino** squillactino *Fd^{bc}*: squillacino *Fd^{bc}*
26 Pastoralis officii pasto// *Fd^{bc}* **27 gregem** regem *Fd^{bc}* **28 Propterea** *properi? Fd^{bc}* **29 captivatum** captivitate *Fd* **Lesimane** *lesin//ane Fd^{bc}* **30 Squillitana** squillacina *Fd^{bc}* **33 tua** – **imminente**
tu ab imminente hoste Fd

vacat, debes ecclesiam gubernare, ita tamen, ut si civitatem illam hostibus liberam effici et Domino protegente ad priorem statum contigerit revocari, in eam, in qua prius ordinatus es, ecclesiam revertaris; sin autem predicta civitas continua captivitatis calamitate premitur, in hac, in qua es incardinatus a nobis, debeas ecclesia permanere.

Fr. 583

5

(C.7 q.1 d.p.c.42) *Qui vero causa utilitatis transfertur nequaquam ad priorem redire cogitur. Est etiam alius casus, in quo episcopus vivente episcopo substituitur. Cum enim aliquis relicta priori cathedra sua auctoritate ad aliam transierit, si alius ei substitutus fuerit, licet ille prioris ecclesie episcopus esse non desierit, substitutus tamen episcopatum habebit. Unde Damasus, urbis Rome episcopus, scribit omnibus episcopis:*

10

(C.7 q.1 c.43) *De sacerdotibus, qui relictis ecclesiis suis ad alias migrarunt.*

15

Eos sacerdotes, qui de ecclesiis ad ecclesias migraverunt, tamdiu a communione habuimus alienos, quamdiu ad eas redierint civitates, in quibus sunt constituti. Quod si alius alio transmigrante in locum viventis est ordinatus, tamdiu vacet a sacerdotii dignitate qui suam deservit civitatem, quam diu successor eius quiescat in Domino.

20

(C.7 q.1 d.p.c.43) *Episcopatum etiam sedium mutationes metu hostilitatis interveniente nonnumquam fieri solent. Unde Gregorius scribit Iohanni, episcopo Belitrano:*

Fr. 584

(C.7 q.1 c.44) *Necessitate temporis episcopatum sedium mutationes fieri possunt.*

25

Temporis qualitas nos ammonet episcoporum sedes, constitutas antiquitus certis civitatibus, ad alia, que securiora putamus, eiusdem diocesis loca transponere, quo et habitatores securi valeant degere, et barbaricum possit periculum facilius declinari. Propterea te Iohannem fratrem et coepiscopum nostrum Belitrensis civitatis, sedemque tuam in loco quondam Arenata ad S. Andream apostolum precipimus transmigrare, quatinus ab hostilitatis

30

FdBr

1 vacat *om. Fd^{bc}* **debes** *debet Fd* **2 hostibus liberam** *l. h. Fd*
6 incardinatus *ordinatus Fd^{bc}* **7 causa utilitatis** *u. c. Fd* **9 vivente**
viventi Fd **12 non** *om. Fd^{bc}* **14 ecclesiis suis** *s. e. Fd* **15 migra-**
runt *migrant Fd* **19 transmigrante** *transmigrande Fd^{bc}* **locum** *loco*
Fd **28 constitutas** *post civitatibus Fd* **31 periculum – declinari** *d. f.*
p. Fd **32 Belitrensis** *b//litrensis Fd^{bc}* **34 hostilitatis** *hostili Fd^{bc}*

incursu liberior existere valeas, et illic consuetudinem
solempnium festive disponas.

5 (C.7 q.1 d.p.c.44) *Item cum aliquis causa humilitatis apo-
stolica concessione de episcopali sede ad monachalem descenderit
subiectionem, alius loco eius subrogari poterit; ille vero ad pon-
tificatum resurgere nequaquam valebit. Unde in quinta actione
Constantinopolitane Sinodi, CCCLXXXIII patrum, sub VIII
Iohanne papa, cui prefuit Petrus presbiter cardinalis, et Paulus
Anchonitanus episcopus, et Eugenius Hostiensis episcopus, apo-
10 crisarii pape dixerunt:*

(C.7 q.1 c.45) *Episcopus, qui causa humilitatis monachus Fr. 585
efficitur, ad pontificatum redire non valet.*

15 Hoc nequaquam apud nos habetur, ut quicumque de
pontificali ordine ad monachorum descenderit vitam, ulte-
rius possit ad pontificatum reverti. *Item: (§ 1) Precepit
sancta sinodus, ut quicumque de pontificali dignitate ad
monachorum vitam et penitentie descenderit locum, ne-
quaquam ad pontificatum resurgat. Monachorum enim
vita subiectionis verbum habet et discipulatus, non do-
20 cendi, vel presidendi, vel pascendi alios.*

(C.7 q.1 d.p.c.49) *Multorum auctoritatibus apparet, Fr. 588
quando viventibus episcopis alii possint substitui, et quando
non.*

25 (QUESTIO 2)

(C.7 q.2 d.a.c.1) *Quod autem iste valetudine recepta suam
repetit cathedram, nulla auctoritate ratum habetur. Celebratio-
nem vero sacrificiorum, si causa infirmitatis dimiserit, valitu-
dine recuperata exequi non prohibetur. Unde Alexander II
30 scribit Gebonardo Iuvaviensi Archiepiscopo:*

(C.7 q.2 c.1) *De quodam presbitero, qui caduco morbo
laborabat.*

FdBr

3 causa casu *Fd^{ac}* 5 alius *om. Fd^{ac}* 6 resurgere nequaquam n. r. *F*
actione action// *Fd^{ac}* 8 et Paulus *om. Fd^{ac}* 17 vitam et e. v. *Fd^h*
nequaquam – 18 pontificatum a. p. n. *Fd* 19 verbum habet h. v. *Fd*
20 presidendi possidendi *Fd^{ac}* 22 possint possunt *Fd* 28 si *om. Fd^{ac}*
30 Gebonardo gebonar//o *Fd^{ac}* Iuvaviensi //Iuvanensi *Fd^h*
Archiepiscopo episcopo *Fd^{ac}*

In litteris tuis continebatur sic: Hic clericus ordinem
 habet presbiteri; sed quia caduco morbo laborat, et ipsi
 hoc in presentiarum agnovimus, non ausi fuimus sibi con-
 cedere ut offerret vel missam celebraret. Quia vero lan-
 guor non in culpa est, super hac re auctoritatis nostre 5
 decreto consulendum deliberavimus. Consulimus itaque,
 ut, si frequenter hoc morbo tangitur, ab oblatione et mis-
 sarum celebratione omnimodis prohibeatur. Indecens
 enim est et periculosum, ut in consecratione eucharistie
 morbo victus epileptico cadat. Si vero Dei misericordia 10
 convaluerit, quandoquidem non culpa, sed infirmitas est
 in causa, eum sacrificare iam non interdiciamus.

FdBr

3 hoc – presentiarum in presenti// hoc *Fd^{ac}* : in presentiarum hoc *Fd^p*
sibi concedere c. s. *Fd* **4 ut offerret** sibi *Fd* **celebraret** celebrare
Fd **8 prohibeatur** prohibetur *Fd^{ac}* **11 convaluerit** convaluit *Fd^{ac}*

(CAUSA 8)

(C.8) ¶ *In extremis agens quidam episcopus successorem sibi ex testamento instituit; inde suorum amicorum patrocinio in eundem episcopatum eligitur; post electionem pro indemnitatem ecclesie canonicis iuramentum prebuit; accusatur de symonia, tamquam munus ab obsequio prestiterit; ante tempus sententie a clericis suis derelinquitur; sine litteris apostolici ad ecclesiam suam episcopus revertitur. Hic PRIMO queritur, an liceat episcopo successorem sibi instituere? SECUNDO, an amicorum patrocina in electione debeant conualescere? TERTIO, an habendus sit symoniacus qui post electionem huiuscemodi iuramentum canonicis prestat? QUARTO, an liceat clericis ante sententie tempus ab episcopo suo discedere? QUINTO, an sine litteris apostolici debeat redire ad propriam ecclesiam?*

Fr. 589

Fd 37vb

Aa 161r

Bc 154ra

15

(QUESTIO 1)

(C.8 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod autem episcopo successorem sibi instituere liceat, ex verbis Zacharie pape conicitur, quibus Maguntino archiepiscopo permisit adiutorem sibi statuere, qui ei defuncto in plenitudinem succederet potestatis. (§ 1) Item ex verbis Symachi pape dicentis: "Si transitus pape inopinatus evenerit, ut de sui electione successoris non possit ante decernere" apparet, quod episcopi successores sibi instituere possunt. (§ 2) Item exemplo beati Petri illud idem probatur, qui beatam Clementem sibi successorem instituit. Unde Iohannes III scribit episcopis Germanie et Gallie:*

Fr. 590

Bc 145rb

(C.8 q.1 c.1) *Quod Petrus sibi adiutores ascivit Linum et Cletum.*

Si Petrus princeps apostolorum adiutores sibi ascivit Linum et Cletum, non tamen potestatem pontificii, aut ligandi aut solvendi normam eis tradidit, sed successori suo Clementi, qui sedem apostolicam post eum et potestatem pontificalem tradente sibi beato Petro tenere promeruit. Linus vero et Cletus ministrabant exteriora; princeps autem apostolorum Petrus verbo et orationi instabat.

(C.8 q.1 d.p.c.2) ¶ *Sed in Antiocono concilio hoc omnino fieri prohibetur, in quo sic statutum legitur:*

(C.8 q.1 c.3) *Episcopus successorem sibi constituere non debet.*

FdBr

Episcopo non licere decernimus pro se alterum sibi successorem constituere, licet ad exitum vite perveniat. Quod si tale aliquid factum fuerit, irritum sit huiusmodi constitutum. Servetur autem ius ecclesiasticum, id continens, non aliter oportere fieri, nisi cum synodo et iudicio episcoporum et electione clericorum, qui post obitum quiescentis potestatem habent eum, qui dignus extiterit, eligere et promovere. 5

(C.8 q.1 c.4) *Item ex concilio Martini pape.*

De eodem. 10

Aa 161v Episcopo non liceat ante finem vite alium in loco suo constituere successorem. Si quis autem hoc usurpare temptaverit talis constitutio irrita erit. Non ergo aliter fieri oportet, nisi cum consilio et iudicatu episcoporum qui post exitum predecessoris potestatem habent dignum eligere. 15

Fd 38ra
Fr. 591

(C.8 q.1 c.5) *Item Ylarius papa.*

De eodem.

Bc 154va Plerique sacerdotes in mortis confinio constituti in locum suum feruntur alios designatis nominibus subrogare, scilicet ut non legitima expectetur electio, sed defuncti gratificatio pro populi habeatur assensu. Quod quam grave sit estimate. Ab universis acclamatum est: Hec presumptio numquam fiat. Que Dei sunt ab homine dari non possunt. 20 25

(C.8 q.1 c.6) *Item Ieronimus.*

De eodem.

Moises amicus Dei, cui facie ad faciem locutus est Deus, potuit utique successores principatus filios suos facere, et posteris propriam relinquere dignitatem; sed extraneus de alia tribu eligitur Iesus, ut sciremus, principatum in populos non sanguini deferendum esse, sed vite. Ac nunc cernimus plurimos hanc rem beneficium facere, ut non querant eos in ecclesia columpnas erigere, quos plus cognoscant ecclesie prodesse, sed quos vel ipsi 30 35
amant, vel quorum sunt obsequiis deliniti, vel pro quibus

11 Episcopo – 16 eligere Martinus Bracarenensis, *Capitula* 8 (ed. Vives, 88).

FdBr

maiorum quispiam rogaverit, et (ut deteriora taceam) qui ut clerici fierent muneribus inpetrarunt.

(C.8 q.1 d.p.c.7) ¶ *His omnibus auctoritatibus prohibentur episcopi successores sibi instituere. Sed aliud est de sui successoris electione cum fratribus deliberare, et aliud est ex testamento tamquam sue dignitatis heredem sibi querere. Illud fieri permittitur: hoc autem penitus prohibetur. Illud autem beati Petri ab illis valet in argumentum assumi, qui tales sibi substituunt, qualem sibi successorem beatus Petrus quesivit. Verum, quia offitium non vite, sed sanguini cepit deferri, atque ad episcopatum tales quisque successores sibi querere cepit, qui vel odiosi populis vel a plebe docendi invenirentur, sacris canonibus constitutum est ne quisquam sibi sui offitii querat successorem, sed populi electione queratur qui eorum utilitati digne deserviat, qui illorum utilitatem, non sua lucra querat, qui Christo semen velit suscitare, non sibi divitias congregare. Quod qui facere contempserit iure ab ecclesia repudiatur. Unde Augustinus in libro contra Manicheos:*

Bc 154vb

Fr. 592

(C.8 q.1 c.8) *Qui sibi et ecclesie prodest utroque pede calciatus intelligitur.*

Olim iussus est frater premortui fratris uxorem ducere, ut non sibi, sed illi suscicaret sobolem, eiusque nomine vocaret quod inde nasceretur. Quod si recusaret, discalciatus uno pede conspui solebat in facie. Nunc evangelii quisque predicator ita debet in ecclesia laborare, ut defuncto fratri, id est Christo, suscitet semen, qui pro nobis mortuus est, et quod suscitatum fuerit eius nomen accipiat. At vero qui electus ab ecclesia ministerium evangelizandi rennuerit, ab ipsa ecclesia digne meritoque contempnitur. Qui enim et sibi prodest, et ecclesie, bene intelligitur utroque pede calciatus. Unde illud: "Quam speciosi pedes evangelizantium bona". Qui autem lucratorum curam refugit aliorum, discalciati illius non figuratum significavit, sed in se inpletum portavit obprobrium.

Aa 162r

(C.8 q.1 c.9) *Item Gregorius in Registro.*

Locus regiminis sicut desiderantibus est negandus, ita fugientibus est offerendus.

In scriptis vestris vos magnopere requiem quesisse narratis, sed per hoc ad pastorem sollicitudinem vos

FdBr

38 scriptis scripturis *Fd^{bc}* **vestris** //stris *Fd^{bc}*

	congrue venisse ostenditis, quia, sicut locus regiminis desiderantibus negandus est, ita fugientibus offerendus.	
Bc 155ra	Et sicut scriptum est: "Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Domino tamquam Aaron," et rursus idem egregius predicator dicit: "Si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: et pro omnibus Christus mortuus est, superest ut qui vivunt non iam sibi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est et resurrexit," et pastori sancte dicitur ecclesie: "Simon Iohannis amas me? Pasce oves meas". Ex quibus verbis colligitur, quia si is, qui valet, omnipotentis Dei oves pascere rennuit, ostendit se pastorem summum minime amare. Si enim unigenitus Patris pro explenda utilitate omnium de secreto Patris ad publicum nostrum egressus est, nos quid dicturi sumus, si secretum nostrum preponimus utilitati proximorum? (§ 1) Quies itaque nobis et ex corde appetenda est, et tamen pro multorum lucro aliquando postponenda. Nam, sicut toto desiderio debemus occupationem fugere, ita si desit qui predicet, occupationis onus libenti necesse est humero subire. Quod ex duorum prophetarum opere docemur, quorum unus predicationis offitium vitare conatus est, et alter appetiit. Nam mittenti se Domino Ieremias respondit, dicens: "A, a, a, Domine Deus, nescio loqui, quia puer ego sum". Et cum omnipotens Deus personam ad predicandum quereret, dicens: "Quem mittam, et quis ibit nobis?" ultro se ysaias obtulit, dicens: "Ecce ego, mitte me". En ab utrisque exterius diversa vox prodiit, sed non a diverso fonte dilectionis emanavit. Duo quippe sunt precepta karitatis, amor Dei et proximi. Per activam igitur vitam prodesse proximis cupiens Ysaïas offitium predicationis appetit. Per contemplativam vero Ieremias amoris conditoris sedule inherere desiderans, ne mitti ad predicandum debeat, contradicit. Quod laudabiliter ergo unus appetiit, hoc laudabiliter alter expavit; iste, ne tacite contemplationis lucra loquendo perderet, ille, ne dampna	5 10 15 20 25 30 35

FdBr

3 **sumit** sumat *Fd* 5 **egregius** *om. Fd^{ac}* **Si unus** summus *Fd^{ac}*
6 **Christus** – 7 **est** m. e. c. *Fd* 7 **vivunt** – **vivant** vivit non iam vivat
Fd 8 **resurrexit** surrexit *Fd^{ac}* 9 **dicitur ecclesie** e. d. *Fd* 11 **oves**
– **rennuit** r. o. p. *Fd* 12 **amare** *om. Fd^{ac}* **unigenitus** genitus *Fd^{ac}*
13 **pro** – **utilitate** pro exemplo et humilitate *Fd* 14 **quid** qui *Fd^{ac}*
15 **preponimus** proponimus *Fd^{ac}* 16 **nobis et** *om. Fd^{ac}: nobis Fd^{ac}*
20 **duorum** duobus *Fd* 27 **En** ecce *Fd* 30 **Ysaïas ante** prodesse *Fd*
32 **sedule** sedulo *Fd* 33 **laudabiliter ergo** e. l. *Fd* 35 **lucra lo-**
quendo lo. lu. *Fd* **perderet** prederet *Fd^{ac}*

studiosi operis tacendo sentiret. Sed hoc in utrisque est
subtiliter intuendum, quia et is, qui recusavit, plene non
restitit, et is, qui mitti voluit, ante se per altaris calculum
purgatum vidit, ne aut non purgatus adire quisque sacra
5 misteria audeat, aut quem superna gratia eligit sub humi-
lilitatis specie superbe contradicat.

(C.8 q.1 c.12) Item Petrus.

Fr. 594

Pro ingenio discentium doctor moderetur verba doctrine.

Oportet eum, qui docet et instruit animas rudes, esse
10 talem, ut pro ingenio discentium semet ipsum possit ap-
tare, et verbi ordinem pro audientis capacitate dirigere.
Debet ergo adprime esse eruditus et doctus, inreprehensi-
bilis, maturus, pavidus, sicut ipsi probastis fore Clemen-
tem hunc post me.

(C.8 q.1 c.13) Item eiusdem.

Qui omnibus preest singulos relevare contendat.

Clemens tamquam omnibus preesse volueris singulos,
prout potueris, iuva, et singulos releva, qui et singulorum
onus ac sollicitudinem portas.

(C.8 q.1 c.14) Item Ieronimus.

*Contra Christum faciunt qui gratie, non meritis gradum
ecclesiasticum tribuunt.*

Qui vos spernit me spernit. Ex quo manifestum est,
quod, qui Apostoli lege contempta ecclesiasticum gradum
25 non meritis voluerint alicuius deferre, sed gratie, contra
Christum facere, qui qualis in ecclesia presbiter consti-
tuendus sit per Apostolum suum in sequentibus executus
est.

Bc 155va

(C.8 q.1 c.15) Item Ieronimus in libro Levitici.

*Ad sacerdotium non eligatur, nisi qui ceteris et sanctor et
doctior habeatur.*

FdBr

1 est – **2 subtiliter** s. e. *Fd* **2 qui** qui mitti *Fd^{pc}* **4 non om.** *Fd^{ac}*
5 eligit el//git *Fd^{pc}* **6 specie** spe// *Fd* **10 pro ingenio** propinquo
Fd^{ac} **12 doctus** d. et *Fd* **13 sicut** sicut et *Fd^{pc}* **fore** //e *Fd^{ac}*
16 singulos singul//s *Fd^{ac}* **17 Clemens** iu *antequam* *Fd^{pc}* **21 non om.**
Fd^{ac} **gradum** – **22 ecclesiasticum** e. g. *Fd* **23 spernit¹** spernit//
Fd^{pc} **24 quod** om. *Fd* **30 et¹** – **31 doctior** doctior et sanctor *Fd*

Licet ergo Dominus de constituendo principe precepisset, et Dominus elegisset, tamen convocatur et sinagoga. Fr. 595 Requiritur enim in ordinando sacerdote et populi presentia, ut sciant omnes et certi sint, quia qui prestantior est ex omni populo, qui doctior, qui sanctior, qui in omni virtute eminentior, ille eligitur ad sacerdotium, et hoc astante populo, ne qua postmodum retractatio cuiquam, ne quis scrupulus resideret. Hoc autem est, quod et Apostolus precipit in ordinatione sacerdotis, dicens: "Oportet autem illum et testimonium habere bonum ab his, qui foris sunt". Ego tamen et amplius aliquid video in eo, quod dicit: "quia convocavit Moyses omnem sinagogam," hoc sit, colligere omnes animi vires et in unum congregare virtutes, ut cum sermo de sacerdotalibus habetur sacramentis, vigilent omnes animi virtutes, et intente sint, nichil in eis sapientie, nichil scientie, nichil desit industrie, sed adsit omnis multitudo sensuum, adsit omnis congregatio sanctarum cogitationum, ut quid sit pontifex, quid unctio, quid indumenta eius, conferens intra sacrarium cordis sui possit advertere. Aa 163r

(C.8 q.1 c.16) *Item ex libro Numerorum.*

Populi gubernatio divina electione prestetur.

Si ergo tantus ille ac talis Moyses non permittit iudicio suo de eligendo populi principe, de constituendo successore, quis erit qui audeat, vel ex plebe, que sepe clamoribus ad gratiam aut ad precium fortasse excitata moveri solet, vel ex ipsis etiam sacerdotibus quis erit, qui se idoneum ad hoc iudicet, nisi si cui oranti et petenti a Domino reveletur. Sicut et Deus dicit ad Moysen: "Assume ad te ipsum Iesum filium Nave, hominem qui habet Spiritum Dei in semetipso, et inpones manus tuas super eum, et statues eum coram Eleazaro sacerdote et precepta dato ei in conspectu totius sinagoge, et precipe de ipso coram Bc 155vb

1 Licet – **20 advertere** Origines, *Homilia 6 ad c. 8 Lev., interprete Rufino.*
23 Si – **398: 11 Israel** Origines, *Homilia 22 ad c. 27 Num. 4.*

FdBr

2 tamen //en *Fd^{ac}* **7 astante** attestante *Fd^{bc}* **8 resideret** rescinderet *Fd^{bc}* **autem est** e. a. *Fd* **9 precipit** post sacerdotis *Fd* **13 vires om.** *Fd* **14 sacerdotalibus** sacerdotibus *Fd^{ac}* **habetur** hab//etur *Fd^{bc}* **15 sacramentis** sacramenti *Fd^{bc}* **17 sed** // *Fd^{ac}* **19 indumenta** indumento *Fd^{bc}* **25 clamoribus** //moribus *Fd^{ac}* **26 ad² om.** *Fd* **28 et** – **Domino** // domino petenti *Fd^{ac}* : et a domino petenti *Fd^{bc}* **32 Eleazaro** Eleazar// *Fd^{ac}*

eis, et dabis claritatem tuam super illum, ut audiant illum filii Israel". Audis evidenter ordinationem principis populi tam manifeste descriptam, ut pene expositione non egeat. Nulla hic populi adclamatio, nulla consanguinitatis ratio, 5 nulla propinquitatis habita contemplatio est. Propinquis agrorum et prediorum relinquatur hereditas. Gubernatio populi illi tradatur, quem Deus elegerit, homini scilicet tali, qui habet (sicut scriptum audistis) in semetipso spiritum Dei, et precepta Dei in conspectu eius sunt, et qui 10 Moysi valde notus et familiaris sit, id est in quo sit claritas legis et scientia, ut possint eum audire filii Israel.

(C.8 q.1 c.20) Unde Ieronimus.

Fr. 596

Ex electione non proficiuntur episcopi, sed conprobantur.

15 Illud inferendum est adversus eos, qui de episcopatu intumescunt, et putant, se non dispensationem Christi, sed inperium consecutos, quia non statim omnibus his meliores sint, quicumque episcopi non fuerint ordinati, et ex eo, quod ipsi electi sunt, se magis existiment conprobatos; si autem peccata filiorum ab episcopatu iustum prohibent quanto magis se unusquisque considerans, et sciens, 20 quia potentes potenter tormenta patientur, retrahet se ab hoc, non tam honore quam onere, et aliorum locum, qui magis digni sunt, non ambiget occupare.

Bc 156ra

(C.8 q.1 c.21) Item eiusdem.

Fr. 597

25 *Pro gradu sui officii quemque meliorem esse oportet.*

Gw 13ra

30 Qualis enim edificatio erit discipuli, si intelligat se esse maiorem magistro? Unde non solum episcopi, presbiteri et diacones magnopere debent providere, ut cunctum populum, cui president, conversatione et sermone preeant, verum etiam inferior gradus, exorciste, lectores,

FdBr

1 illum² *om. Fd* **4 adclamatio** exclamatio *Fd^{bc}* **5 contemplatio est** contemplatione *Fd* **7 tradatur** traditur *Fd^{bc}* **elegerit** eliget *Fd*
9 eius sunt s. e. *Fd* **10 familiaris** – est vel *Fd^{bc}* **12 Unde** item *Fd*
13 Ex – **conprobantur** in electione episcopi nec munerum datio nec aliquorum patrocinia convalescant *Fd* **14 est** *om. Fd* **16 quia** qui *Fd^{bc}* **17 sint** fuerint *Fd^{bc}*: sunt? *Fd^{bc}* **quicumque** qui *Fd^{bc}* **19 prohibent** //hibent *Fd^{bc}* **20 se unusquisque** u. se *Fd* **21 patientur** patiuntur *Fd* **retrahet** retrahit *Fd* **ab** – **22 tam** non tam ab hoc *Fd*
26 erit *om. Fd* **27 magistro** post intellegat *Fd* **28 et** *om. F*
magnopere debent d. m. *Fd* **30 etiam** et *Fd* **exorciste lectores** l. e. *Fd*

editui, acoliti, et omnes omnino, qui domui Dei deseruiunt, quia vehementer ecclesiam Christi destruit meliores laicos esse quam clericos.

Aa 163v

(C.8 q.1 c.22) *Idem.**Populus iudicabit episcopum sua offitia non agentem.*

5

Vereor, quomodo regina austri, veniens a finibus terre audire sapientiam Salomonis, iudicatura est homines sui temporis, et viri Ninivite acta penitentia ad predicationem lone condempnabunt eos, qui maiorem etiam Iona salvatorem contempserunt, sic plurimi in populis episcopos iudicent subtrahentes se ab ecclesiastico gradu, et ea, que episcopo conveniunt, non exercentes.

10

(C.8 q.1 d.p.c.24) ¶ *Ne ergo, ut supra dictum est, tales sui offitii successores sibi aliquis quereret, prohibentur episcopi alterum pro se successorem sibi statuere, ac designatis nominibus in locum suum alium subrogare.*

15

(QUESTIO 2)

(C.8 q.2 d.a.c.1) ¶ *Quod autem amicorum patrocinia in aliquorum electione convallescere non debeant, auctoritate beati Gregorii pape probatur, qui in tertio libro Registri scribit Antonio Subdiacono, dicens:*

20

Fr. 598

(C.8 q.2 c.1) *In electione episcopi nec munerum datio, nec aliquorum patrocinia convallescant.*

Illud quidem pre omnibus cure tibi sit, ut in hac electione nec datio quibuscumque modis interveniat premiorum, nec quarumlibet personarum patrocinia convallescant. Nam si quorundam patrocinio quisquam fuerit electus, voluntatibus eorum, cum fuerit ordinatus, reverentia exigente obedire compellitur, sicque fit, ut res illius minuantur ecclesie, et ordo ecclesiasticus non servetur. Talem ergo te admonente debent personam eligere que

25

Bc 156rb

30

FdBr

1 editui edit// *Fd^{bc}* acoliti *om. Fd* 5 iudicabit iudicabit *Fd* 7 sui
– 8 temporis t. s. *Fd* 11 ea a *Fd^{bc}* 14 sibi aliquis a. s. *Fd*
16 alium *om. Fd^{bc}* 19 autem *om. Fd* 20 aliquorum *om. Fd* 21 An-
tonio antonino *Fd^{bc}* 25 cure tibi t. c. *Fd* hac *om. Fd^{bc}* 26 datio
dampnatio *Fd^{bc}* 30 ut ut et? *Fd^{pc}* 32 debent debent sibi *Fd*

nullius incongrue voluntati deserviat, sed vita et moribus decorata tanto ordine valeat digna inveniri.

(QUESTIO 3)

5 (C.8 q.3 d.a.c.1) ¶ *Quod autem symoniacus habendus non sit qui post electionem pro indemnitatem ecclesie iuramentum prestitit, facile probatur. Aliud est enim ante electionem iuramentum facere, vel se facturum pacisci ad hoc, ut eligatur: aliud est nulla precedenti conventionem post electionem huiusmodi iuramentum offerre. Illud ab officio tamquam munus impensum deicit: hoc autem consecrando nullum impedimentum generat. De priori casu scribit Pelagius clero Catinensi:*

10

(C.8 q.3 c.1) *Qui in episcopum eligitur de rebus ecclesiasticis aliquam securitatem nulli facit.* Fr. 598

15 Cum hic filius noster, vir magnificus, Leo pretor venisset, retulit nobis de singulis, que illic mota sunt, et quomodo prope vota totius civitatis in Elpidio diacone concordarent. Unde, quia de memorati viri testimonio dubitare omnino non possumus, idcirco, Elpidium sicut dictum est, diaconem ad nos facite properare, nec expectetis ulterius, ut ammonitio ad eum debeat nostra destinari. Quem tamen per vestram dilectionem presenti iussione specialiter ammonemus, ne cui se aliquid dare vel daturum esse promittat, sed neque de ecclesiasticis preteritis causis aliquam securitatem cuiquam facere audeat sive promittere, aut quasi factus episcopus ea, que direpta sunt, permanere libere patiat, sciens, quod si tale aliquid fecerit vel fecit, nec a nobis omnino permittitur ipsa valere promissio, et cum iudicii nostri, quod de ipso habuimus, dampno pastoralis consecrationis ordinem promereri non poterit.

20

25

30

Fr. 599
Aa 164r
Fd 38vb
Bc 156va

15 Cum – **31 poterit** Pelagius I, *Ep.* 23.4-6 (J³ 1921; JK 982; ed. Gassó et Batlle, 71.15-72.29). * *Coll. Trip.* 1.56.4 (BB 1.54.4); Anselmus 6.39b; *Polycarpus* 2.3.1b.

FdBr

2 valeat digna d. v. *Fd* **inveniri** invenire *Fd* **7 ante om.** *Fd^{aa}* **8 ad** – **ut** ut ad hoc *Fd^{bc}*: ut hoc *Fd^{bc}* **10 munus** minus *Fd^{bc}* **12 Catinensi** carthaginiensi *Fd^{bc}* **14 facit** faciat *Fd* **17 vota** om. *Fd* **19 Elpidium** – **20 est** s. d. e. elpidium *Fd* **21 ad om.** *Fd^{bc}* **nostra** vestra *Fd* **22 tamen** tamen ac *Fd* **24 esse** om. *Fd^{bc}* **26 direpta** directa *Fd* **28 fecerit** – **fecit** fecit vel fecerit *Fd* **permittitur** promittitur *Fd^{bc}* **29 quod** quo *Fd^{bc}* **30 consecrationis** contractionis? *Fd^{bc}*

(C.8 q.3 d.p.c.1) ¶ *De secundo vero casu in gestis Urbani II legitur:*

(C.8 q.3 c. 2) *Post electionem pro indemnitatem ecclesie licet electo iuramentum prestare.*

Artaldus Arelatensis episcopus, Narbonensis ecclesie suffraganeus, Romam consecrandus ad dominum papam Urbanum venit; suus quippe archiepiscopus eum consecrare nolebat, quoniam post electionem suam propter bona ecclesie conservanda canonicis iuravit. Consecratus itaque est a domino papa Urbano, ante purgatus huiusmodi iuramento: “De iuramento, quod canonicis feci nostre ecclesie post electionem, nullam conventionem ante ut eligerer feci. Narbonensis vero archiepiscopus nullius preter id criminis causa consecrationem nostram omisit, me sciente, neque michi criminis conscius sum, propter quod a sacerdotio me repellat”. 5
10
15

(QUESTIO 4)

(C.8 q.4 d.a.c.1) ¶ *Quod autem ante clericis tempus sententie ab episcopo suo discedere non liceat, probatur auctoritate Simaci pape, dicentis:* 20

(C.8 q.4 c.1) *Ante tempus sententie non licet clericis ab episcopo suo discedere.*

Nonne directa sunt verba canonum: “Qui clericorum ab episcopo suo ante tempus sententie pro dubia suspicione discesserit, manifestam in eum manere censuram?” (§ 1) Fr. 600 Lex enim ecclesiastica pontificem ab aliis accusatum prius, quam sub luce obiecta constiterint exigit non relinqui. 25

30

(QUESTIO 5)

(C.8 q.5 d.a.c.1) ¶ *Sine litteris apostolici episcopus accusatus, et a sancta sede vocatus ad suam non revertatur ecclesiam. Unde Sixtus papa ait:*

FdBr

5 Artaldus ortaldus *Fd* Arelatensis alaniensis *Fd^{bc}*; amalensis *Fd^p*
Narbonensis – 7 archiepiscopus *om. Fd^{bc}: add. in marg. Fd^{bc}* 9 iuravit iurat *Fd* 11 feci – 12 ecclesie n. e. f. *Fd* 13 archiepiscopus nullius episcopus nullus *Fd^{bc}* 19 ante clericis c. a. *Fd* 20 discedere – liceat n. l. d. *Fd* 25 tempus sententie s. t. *Fd* 26 in *om. Fd*

(C.8 q.5 c.1) *A sede sancta apostolica vocatus episcopus ad domum non revertatur, nisi purgatus et apostolicis litteris instructus.*

5 Quilibet fratrum pulsatus, atque ab hac sancta sede
vocatus, cum se nobis representaverit non prius revertatur,
10 quam hinc litteris apostolicis vel formatis pleniter
instructus atque purgatus sit, si fuerit unde, et, postquam
domum reversus fuerit, cognoscant vicini sui qualiter
15 suam aliorumque causam hic finierit, quatinus illam abs-
que ulla ambiguitate nunciare et predicare omnibus possit.
Ab hac enim sancta sede a sanctis apostolis tueri, defendi
et liberari episcopi iussi sunt, sicut eorum dispositione
ordinante Domino primitus constituti sunt, sic huius sancte
sedis (cuius dispositioni eorum causas et iudicia servaverunt)
15 protectione futuris temporibus sint ab omnibus perversitatibus
semper liberi. Unde culpantur hii, qui circa fratres aliter egerint,
quam huius sedis rectoribus placere cognoverint.

Bc 156vb

Bm 95va

Mk 121va

Aa 164v

FdBr

(CAUSA 9)

(C.9) ¶ Sententia excommunicationis notatus quidam archiepiscopus aliquot clericos alterius metropolitani ordinavit; quendam capellanum sui suffraganei illo inconsulto deposuit atque alium in loco eius ordinavit. QUERITUR, an ordinatio, que ab excommunicatis facta est, aliquo modo possit rata haberi? SECUNDO, an liceat episcopo, archiepiscopo, primati vel patriarche clericos alterius sine propriis litteris ordinare? TERTIO, an archiepiscopus clericos sui suffraganei illo inconsulto dampnare valeat vel dampnatos absolvere?

Bc 157ra
P 140rb
Cg ?va
Mv 234a
Sb 141ra

5

10

(QUESTIO 1)

(C.9 q.1 d.a.c.1) ¶ Quod ordinatio, que ab excommunicatis celebratur, nullas omnino vires obtineat nec etiam consecratio appellanda sit, testatur Gregorius dicens:

Fr. 601

15

(C.9 q.1 c.1) NON POTEST APPELLARI CONSECRATIO, QUE FIT AB EXCOMMUNICATIS.

Nos consecrationem dicere nullo modo possumus, que ab excommunicatis est hominibus celebrata.

20

(C.9 q.1 c.2) ¶ Item excommunicati illicite manus inponunt, quia potestatem ordinandi non habent. Ubi autem illicita est manus impositio, vulnus infigitur. Unde reiterari necesse est quod minime probatur esse collatum.

19 Nos – 20 celebrata Gregorius I, *Registrum* 4.20 (JE 1292; J³ 2337; ed. Norberg, CCSL 140.238?.x-x; ed. Ewald, MGH Epp. 1.255.2-3). *Coll. Trip. 1.57(55).93.

FdBr **2 Sententia** [*AaBcGwP BiBmBpCgMkMvSb*

2 Sententia] penitentia *P*: signaculo *Mv* **3 aliquot**] aliquos *Fd^{bc}*
5 atque *AaBcFdP Bm*, om. **Queritur**] primo queritur *Cg*: hic primum queritur *BpMk* **8 archiepiscopo**] *AaBc^{bc}P BmMk*: om. *Fd^{bc}*, add. sup. lin. *Fd^{bc}*: an arch. *Bc^{bc}* **vel** om. *Bm* **9 propriis litteris**] litt. pr. *BpCgSb Fr.* **10 sui suffraganei**] suf f. sui. *Mk Fr.* **dampnare**] condemnare *Bi* **15 obtineat**] habeat *Bm* **16 testatur** *Aa^{bc}* **18 excommunicatis**] excommunicato *Gw* **19 Nos** om. *Mk* **dicere – modo**] nullo modo dic. *Aa Bm Fr.* **dicere**] facere *P* **nullo**] nullum *Aa* **20 est – celebrata**] hom. cel. est *Bm*: hom. est cel. *Bp* **est hominibus** *BcFd^{bc}P MkMv*: est omnibus *Fd^{bc}*: illicite est hom. *Sb*: illicite *Bi*: hom. est *Cg Fr.* **21 Item – 24 collatum** om. *BhBiBmBpMkMvMzSb; Rom. Fr. paleam esse notant. Cf. Buchner, Paleae im Dekret, n. 114 (p. 189-190 et 440), incl Bc* **Item** om. *Fr.* **22 habent**] habeant *Aa* **23 autem** om. *P*

(C.9 q.1 c.3) Unde Damasus papa ait.

ILLICITA MANUS IMPOSITIO CAPITI VULNUS INFIGIT. Bc 157rb

Per illicitam manus impositionem vulneratum caput illi, qui videbantur aliquid accepisse, habebant, et ubi vulnus infixum est, necesse est medicinam adhibere, qua infixa sanetur macula, id est, reiterari necesse est quod legitime actum aut collatum minime probatur. Nam quomodo possit honorem retinere qui ab illo accepit, qui potestatem dare non habuit legitime, invenire non possum.

(C.9 q.1 d.p.c.3) ¶] Set excommunicati hic intelligendi sunt, qui in ipsa sua ordinatione penam excommunicationis contraxerunt, qui numquam in numero catholicorum fuerunt. Ceterum qui inter catholicos prius deputati sunt, si postea excommunicationis sententia notati fuerint, ordinationes tamen eorum ab ecclesia misericorditer tollerantur. Unde Urbanus secundus scribit dicens:

(C.9 q.1 c.4) AB EXCOMMUNICATIS ORDINATI MISERICORDITER IN EISDEM ORDINIBUS RECIPI POSSUNT.

Ab excommunicatis quondam tamen catholicis episcopis ordinatos, si quidem non symoniace ordines ipsos acceperunt, et si ipsos episcopos symoniacos non fuisse constiterit, ad hoc, si eorum religiosior vita et doctrine prero-

3 Per – 9 possum Ps.-Damasus, *Ep.* (JK †244; J³ †571; ed. Hinschius, 514). **Coll. 3 libr.* 2.4.1, ed. Motta, 1.125.2-7; *Polycarpus* 2.35.1. **19 Ab – 405: 5 promeruerit** Urbanus II, *Ep.* (JL 5393; ed. Somerville, *Pope Urban II*, 139.24-31; v. *etiam* Erdmann et Fickermann, MGH Briefe 5.255.19-30). Ivo, *Decretum* 6.406; *Coll. Trip.* *1.67.1 et 3.10.41.

AaBcFdPGwBiBmBpBrCgMkMvSb

1 Unde – 9 possum *om.* *BhBiBmBpMkMvMzSb*; *Rom. Fr. paleam esse notant. Cf. Buchner, Paleae im Dekret, n. 115 (p. 189-190 et 441), incl. B Damasus]* Urbanus *Gw ait]* epistola IV ait *Fr.* **2 Illicita – infigit** *om. Fr. vulnus]* nullus *P* **3 illicitam]** illicite *P* **4 illi]** illius? *Fd^{bc}* **5 adhibere]** adhiberi *AaBcFdP* **6 id est]** idem *Fd* **reiterari]** iterari *P* **7 aut]** a// *Fd^{bc}* **probatur** *BcFd 3L:* probatur, si perfectum esse debet *Fr. orig. probatur om. BcFd* **8 possit honorem]** hon. pos. *Fr. accepit AaBcFdP 3L:* acceperit *Fr.* **9 non¹ – legitime]** leg. non hab. *Fr. habuit]* habuerit *P* **possum]** possumus *Fd^{bc}:* possit *Fd^{bc}* **10 excommunicati** excommunicati/ *P^{bc}* **hic]** hi *A* **intelligendi – 11 sunt** intelliguntur *MkMk* **12 catholicorum]** *AaBcFdP BhBmBp:* cath. clericorum *Fd* **13 prius om. Mk** **14 si]** et si *Bm:* et *BiMv* **sententia** ex sententia *Mk* **ordinationes]** dinationes *P* **16 secundus** *BcFdP Bm:* II *BiCgMk Fr.* **17 Ab – 18 possunt** *BcFdGwP MvSb:* Ordinationes ab excommunicatis non symoniace facte ex misericordia tollerantur *BiBmBpCgMk Fr.* **21 non fuisse]** confuisse *P* **22 hoc]** hec *Aa* **et om. Mk** **doctrine]** doctrina *Bi*

Aa 165r	gativa visa fuerit promereri, penitentia indicta, quam con-	
Mv 234b	gruam duxeris, in ipsis, quos acceperunt, ordinibus per-	
Bm 95vb	manere permittas. Ad superiores autem conscendere non	
	concedimus, nisi necessitas et utilitas maxima flagitaverit,	
	et ipsorum sancta conversatio promeruerit.	5

(QUESTIO 2)

Bi 129va	(C.9 q.2 d.a.c.1) ¶ Quod autem episcopus vel quilibet	
Cg ?vb	superiorum clericos alterius sine propriis litteris ordinare	
Mk 121vb	non debeat, Calixtus papa scribit dicens:	10
	(C.9 q.2 c.1) ALTERIUS PARROCHIANUM NULLUS IUDI-	
Fr. 602	CARE PRESUMAT.	
P 140vb	Nullus alterius terminos usurpet nec alterius parro-	
Bc 157va	chianum iudicare vel ordinare aut excommunicare presu-	
	mat, quia talis iudicatio vel ordinatio aut excommunicatio	15
	vel dampnatio nec rata erit, nec vires ullas habebit, quo-	
	niam nullus alterius iudicis nisi sui sententia tenebitur aut	
Sb 141va	dicens: "Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posue-	
	runt patres tui".	20
Fr. 603	(C.9 q.2 c.3) Idem.	

19–20 Prov. 22:28

13 Nullus – 20 tui Ps.-Calixtus I, *Ep.* 2 (JK †86; J³ †162) 12 (ed. Hirschius, 138-139). **Coll. Trip.* 1.14.4; Anselmus 6.115; Ivo, *Decretum* 5.235.

AaBcFdPGwBiBmBpBrCgMkMvSb 5 promeruerit *Aa*]

1 indicta] inducto(?) *Fd* 2 duxeris] dixeris *Bm* ipsis] ipsos *B*
 acceperunt] receperunt *Bm* 3 permittas] permittat *Mk* 4 concedi-
 mus *Aa^{pc}* 9 litteris *om. P* 10 Calixtus] Urbanus ii *Gw^{ac}* 11 Alte-
 rius – 12 presumat *BcFdGwP Bi*: Alterius ecclesie parrochianum nullus
 iudicare presumat vel excommunicare *BiBmBpCg Fr.*: Nullus alterius
 terminos usurpare nullus (*om. Mv*) alterius parrochianum iudicare vel
 excommunicare presumat *MvSb* nullus] nullum *Gw* iudicare]
 iudicium *B^{jac}* 14 vel] aut *BiBmMvSb* 15 iudicatio] //dicatio *Fd^b*
 aut] vel *Bm* 16 ullas suas *Fd^{ac}* 18 et etiam *MkSb: om. Fd Bp*
 19 Ne *n// Fd^{ac}* transgrediaris] transgrediatis *Mk* 21 Idem] item
BiCgMv: Item Celestinus papa *Bp*

IN ALTERIUS ECCLESIA NISI EO VOCANTE NULLI QUID
AGERE LICET.

Nullus primas, nullus metropolitanus nullusque reli-
quorum episcoporum alterius adeat civitatem aut ad pos-
5 sessionem accedat, que ad eum non pertinet et alterius
episcopi parrochiam, super cuius dispositionem, nisi voca-
tus ab eo, cuius iuris esse cognoscitur, ut quicumque ibi
disponat vel ordinet aut iudicet, si sui gradus honore po-
tiri voluerit. Sin aliter presumpserit, dampnabitur et non
10 solum ille, set cooperantes et consentientes ei, quia sicut
ordinatio, ita eis et iudicatio et aliarum rerum dispositio
prohibetur.

(C.9 q.2 d.p.c.9) ¶ His auctoritatibus prohibentur
quilibet episcopi clericos alterius ordinare. Set queritur, si
15 contingat eos aliquibus sacros ordines distribuere, an
ordinati ab episcopis suis in propriis ordinibus recipi pos-
sint? De his ita scribit Urbanus papa Hugoni, Lugdunensi
archiepiscopo:

(C.9 q.2 c.10) CLERICI AB EPISCOPO ALTERIUS PARRO-
CHIE ORDINATI A PROPRIO IN SUIS ORDINIBUS RECIPI POS-
20 SUNT.

Lugdunensis parrochie clericos, quos contra statuta
canonum ab alterius parrochie episcopis ordinatos littera-

3 Nullus – 12 prohibetur Ps.-Calixtus I, Ep. 2 (JK †86; J³ †162) 5 (ed. Hinschius, 139). *Coll. Trip. 1.14.5; Anselmus 6.114; Ivo, *Decretum* 5.100; *Panormia 4.28; Coll. 3 libr. 2.33.9; Polycarpus 2.24.4. ?? **22 Lugdunen-**

BcFdPGwBiBmBpBrCgMkMvSb

1 In om. Bm ecclesia] ecclesiam *BmMv* **vocante]** convocante *B*
quid *BcFdP*: aliquid *BhBiBmBpCgMkMvSb Fr.* **3 primas]** prima vel
primates *P* **voces nullus metropolitanus** *post* episcoporum *locant*
Fd^{ac}Mv **4 alterius adeat]** adeat alt. *BmMv* **5 eum]** eam(?) *Bc³*
alterius] ad alterius *Fd^{pc}* **6 parrochiam]** est parrochie *orig. Rom*
super – 7 eo] *hic Gratianus fontibus deceptus plane erravit* **cuius** *BcFdP*
Cg: cuiusque *Trip.Pan.^{vl}*: cuiusquam *Trip.^{vl}Pan. Rom.*: eius
BhBiBmBpMkMvSb Fr. **dispositionem** *Trip.^{vl}Pan.^{vl}*: dispositione *Bm*
Trip.Pan.orig. **7 iuris** *BhBiBmBpMkMvSb Fr. Trip.*: verus *FdP*: verius
Bc: ius *Cg* **9 voluerit** voluit *P* **non om. Fd^{ac}** **10 ei]** sibi *Fd*
11 eis et] et eis *Fd*: etiam *Mk*: etiam *Mv*: et *Sb* **12 post prohibetur**
verba nam qui ordinare non poterit, quomodo iudicabit? nullatenus pro-
culdubio iudicabit aut iudicare poterit *add. Bp Fr.* **15 aliquibus]** a
quibus *Fd^{ac}* **an]** am *P* **16 possint** *Bc BiBpMvSb Fr.*: possit *Fd^{ac}*:
possunt *P BhBmMk* **17 scribit** scribi *P* **papa** *Fd, om. Bc^{ac}P C*
Hugoni] Hugon *Fd^{ac}*: Ugoni *Bc* **19 Clerici – 21 possunt** nec episcopi
sine metropolitani consensu nec ille sine quorum consensu aliquid agere

Bm 96rb rum tuarum significatione monstrasti, cum graduum suorum honore recipere religionis tue prudentia poterit, si eos alias canonice et sine pravitate aliqua ordinatos constiterit, si tamen eorum vitam probabilem id indulgentie perspexeris promereri. Legimus quippe sanctum Epiphanium episcopum ex diocesi sancti Iohannis Crisostomi quosdam clericos ordinasse, quod sanctus vir omnino non fecisset, si eis detrimentum fore perpenderet. Quos igitur recipiendos moderatio tua arbitrata fuerit iniuncta satisfactionis gratia propter ecclesiam, quam offenderunt cognita penitentia miserationis intuitu in suo quoque honore recipies, salva in omnibus sanctorum canonum disciplina.

(QUESTIO 3)

Fr. 606 (C.9 q.3 d.a.c.1) ¶ Quod archiepiscopus clericos sui suffraganei illo inconsulto dampnare valeat vel absolvere, sic videtur posse probari. Sicut totius episcopatus ecclesie in potestate sunt episcopi, sic et ecclesie totius archiepiscopatus ad diocesim pertinent archiepiscopi. Vocantur enim episcopi a metropolitano in partem sollicitudinis, non in plenitudinem potestatis. Sic quippe vices suas eis impertit, ut potestatem suam sibi non adimat. Unde et sine eius consilio nichil eis agere licet, sicut in concilio Martini pape legitur:

sis – 407: 12 disciplina Urbanus II, *Fragm.* (JL 5723; ed. Mansi 20.677D-E; PL 151.521B-C). Ivo, *Decretum* 6.412; **Coll. Trip.* 3.10.44.

BcFdPGwBiBmBpBrCgMkMvSb 16 Quod [*Bh* debeat *P* (cf. *infra* C.9 q.3 c. 1) ab *om. Fd* 23 episcopis] episcopo *Fd^{ac}*, *om. B^{iac}*: archiepiscopis *Bp* 1 monstrasti] monstrati *Bc^{ac}* 2 religionis – prudentia] religionis prudenti// *Fd^{ac}*: prud. tue rel. *Fr.* 3 alias] alios *Fd^{ac}Cg^{ac}* sine] si *Fd* 4 vitam probabilem] prob. vitam *Mk* id] ad *Bc^{ac}* (ut. *vid.*) *Fd* 5 perspexeris] prospexeris *Bc* 6 ex] et *P* 8 eis] ei *BiBp^{ac}CgSb* 9 recipiendos] percipiendos *Bm* 10 ecclesiam *BhBiBmMkMvSb Fr. Trip.*, *om. Bc^{ac}FdP* 11 cognita] congrua *Trip.* suo] sui *Fd^{ac}* quoque] quemque *Trip.* 12 recipies *Fd BhBiBmMkMvSb Fr. Trip.*: recipiens *BcP* 22 non add in marg. *Bm* in] im *Bc*, *om. P* eis *om. Fd^{ac}* 23 sibi non] non sibi *Bm* 24 concilio] communi consilio *Cg* 25 legitur *om. Mk*

(C.9 q.3 c.1) NEC EPISCOPI SINE METROPOLITANI CONSENSU, NEC ILLE SINE EORUM CONSENSU ALIQUID AGERE DEBET.

5 Per singulas provincias oportet episcopos cognoscere metropolitano suum, et ipsum primatus curam suscipere, nichil autem agere reliquos episcopos preter eum, secundum quod antiquitus a patribus nostris constitutum continetur in canone. Propter quod et metropolitanus nichil presumptive assumat absque consilio ceterorum.

10 **(C.9 q.3 d.p.c.3)** ¶ Probatum illud idem exemplo apostoli, qui fornicatorem Corinthios inpenitentem satane tradidit, postea penitentem ecclesie reconciliavit, hoc tamen scribens Corinthiis in prima et secunda epistola, ut excommunicato non communicarent, et reconciliato socia karitate copularentur.

15 Set econtra probatur auctoritate multorum. Ait enim Iginus papa:

(C.9 q.3 c.4) METROPOLITANUS SINE EPISCOPORUM PRESENTIA ALICUIUS EORUM NON AUDIAT CAUSAS.

20 Salvo in omnibus Romane ecclesie privilegio nullus metropolitanus absque ceterorum omnium comprovincialium episcoporum instantia aliquorum audiat causas eorum, quia irritae erunt aliter actae, quam in conspectu eo-

4 Per – 9 ceterorum Martinus Bracarenensis, *Capitula* 4 (ed. Vives, 87). **Coll. Trip.* 2.53.4. **20 Salvo – 409: 2 fratribus** Ps.-Hyginus, *Ep.* 1.2 (JK †35; J³ †74; ed. Hinschius, 114). Ivo, *Decretum* 5.99; **Coll. Trip.* 1.7.1; *Polycarpus* 2.24.2

BcFdPGwBhBiBmBpBrCgMkMvSb

1 Nec – 3 debet] clerico episcopo alterius parrochie ordinati a proprio in suis ordinibus recipi possunt *P*(*cf. supra C.9 q.2 c. 10*) **sine om.** *Fd^h metropolitani]* metropolitanorum *Bm* **consensu]** conscientia *BpMk*: consilio *Cg* **2 ille]** illi *Bh^{pc}Bm* **3 debet]** debent *Fd*: licet *Bh* **6 agere]** oportet agere *BhBiBmBpMkMvSb* **7 constitutum – 8 canone]** canonice continetur *Fd* **constitutum – 8 continetur]** continetur (-ntur *Sb*) constitutum *BiBmMvSb* **8 continetur – canone]** in can. cont. *Mk* **11 fornicatorem** f/rnicatorem *Bc^{ac}* **Corinthium** corinthi// *Fd^{ac}* **inpenitentem satane** *Bc^{pc}Fd BmMk*: inpenitentem *Bc^{ac}P*: sat. inp. *BhCgFr*: **12 penitentem** penitent/ *P^{ac}* **tamen** *Fd Bm*: tantum *BcP BiBpMkMv Fr*: **14 excommunicato** excommunicaret *Fd^h communicarent* communicaret *Fd^{ac}* **socia** sa//ia *Fd^{ac}* **16 econtra** *BcFdP BhBiMkSb*: contra *Bm Fr*: **Ait]** ut ait *Mk* **enim om.** *BcFdP BhMv* **17 Iginus om.** *Gw* **19 presentia** consensu *BmMvSb^{ac}*: consensu vel presentia *Bp* **alicuius eorum** alic//rum *Bc^{ac}*: aliquorum *Gw*: alicuius causas *BhBi* **causas om.** *BhBi* **22 audiat** audeat *Fd^{ac}*

rum omnium ventilate, et ipse, si fecerit, coherceatur a fratribus.

(C.9 q.3 c.5) Item Anicius papa.

DE EODEM.

Bi 140va Archiepiscopus nichil de episcoporum causis aut aliis 5
 communibus iuxta statuta apostolorum absque cunctorum
 Sb 142rb illorum agat consilio, nec illi, nisi quantum ad suas perti-
 P 141va net parrochias, sine suo, quoniam tali gaudet concordia
 Altissimus et gloriatur in membris suis.

(C.9 q.3 c.6) Idem. 10

DE EODEM.

Si autem aliquis metropolitanorum inflatus fuerit et
 sine omnium conprovincialium presentia vel consilio epi-
 scoporum aut eorum aut alias causas (nisi eas tantum, que
 Fr. 608 ad propriam suam pertinent parrochiam) agere, aut eos 15
 gravare voluerit, ab omnibus districte corrigatur, ne talia
 deinceps presumere audeat. Si vero incorrigibilis eisque
 Mk 122vb inobediens apparuerit, ad hanc apostolicam sedem, cui
 omnia episcoporum iudicia precepta sunt, eius contumacia
 Bc 158rb referatur, ut vindicta de eo fiat, et ceteri timorem habeant. 20

(C.9 q.3 c.7) Item Calixtus papa.

5 Archiepiscopus – 9 suis Ps.-Anicetus, *Ep.* 1.2 (JK †57; J³ †104; ed. Hinschius, 121). **Coll. Trip.* 1.9.2. **12 Si – 20 habeant** Ps.-Anicetus, *Ep.* 1.3 (JK †57; J³ †104; ed. Hinschius, 121). **Coll. Trip.* 1.9.5.

BcFdPGwBhBiBmBpBrCgMkMvSb

23 quia que *Fd* **acte]** *facte Bm* **eorum – 409: 1 omnium** *Fd Mk:*
omnium eorum BcP BhBpBiBmCgMvSb Fr. **1 ipse si** *si ipse Sb: si*
BiBmMv **3 Anicius** *amitius Mk* **4 De eodem** *om. Gw* **5 aut – 6**
communibus *om. Sb* **6 communibus** *BcFdP Mk Trip.: omnibus Bm:*
communibus causis BhBpCgMv Fr., om. Bi^{ac} **7 illi** *BcFdP Bi^{ac} Cg Trip.:*
illi assumant BmMk Fr. **pertinet]** *pertinent BmSb* **8 suo** *BcFd Bi*
Trip.: consilio suo P: suo consensu BhBmBpMkSb Fr. **gaudet concor-**
dia *conc. gaudet Mk* **11 De eodem** *om. Gw* **12 autem aliquis]**
aliquis autem BmMv **14 aut¹** *BcFdP Trip.: aut causas*
BhBiBmBpCgMvSb Fr.: vel causas Mk **15 propriam suam]** *suam*
propriam Bm **eos – 16 omnibus** *grav. eos vol. ab omn. Mk: grav. vol.*
eos ab omn. BiSb: grav. vol. ab omn. eos Mv **19 episcoporum – pre-**
cepta *Bc^{ac}FdP Bm: ep. iud. terminare prec. Trip.: ep. iud. referri prec.*
BhBiBpCgMkSb Fr.: referri ep. iud. Bm: referri ep. iud. prec. Mv

DE EODEM.

Nullus primas, nullus metropolitanus diocesani ecclesiam vel parochiam aut aliquem de eius parochia presumat excommunicare vel iudicare, aliquidve agere absque
 5 eius consilio vel iudicio; set hoc observet, quod ab apostolis ac patribus et decessoribus nostris est statutum, et a nobis confirmatum; id est: si quis metropolitanus episcopus (nisi quod ad suam solummodopropriam pertinet parochiam) sine consilio et voluntate omnium conprovincia-
 10 lium episcoporum extra aliquid agere temptaverit, gradus sui periculo subiacebit, et quod egerit irritum erit et vacuum. Set quicquid de conprovincialium episcoporum causis, eorumque ecclesiarum et clericorum atque secularium necessitatibus agere aut disponere necesse fuerit,
 15 hoc cum omnium consensu conprovincialium agatur pontificum non aliquo dominationis fastu, set humillima et concordi amministrazione, sicut Dominus ait: "Non veni ministrari, set ministrare," et alibi: "Qui maior est vestrum erit minister vester". Similiter et ipsi conprovinciales episcopi cuncta cum eius consilio (nisi quantum ad
 20 proprias pertinet parochias) agant iuxta sanctorum constituta patrum, ut uno animo, uno ore concorditer sancta glorificetur Trinitas in secula.

(C.9 q.3 c.8) Item Nicholaus Rodulfo, Bituricensi archiepiscopo.

25

Aa 166r

P141vb

17–18 Matt 20:28 18–19 Matt. 23:11

2 Nullus – 23 secula Ps.-Calixtus I, *Ep.* 2.13 (JK †86; J³ 162; ed. Hirschius, 139). Ivo, *Decretum* 5.100; *Coll. Trip.* 1.14.5; *Panormia* 4.27; *Polycarpus* 2.24.4; *Coll. 10 part.* 5.7.3.1.

BcFdPGwBhBiBmBpBrCgMkMvSb 23 secula *Cg*]

5 consilio concilio *P^{ac}* 7 quis] aliquis *Bm* 8 pertinet] pertineat *Bm*
 10 episcoporum] *Bh*coepiscoporum *Bm* extra aliquid] aliquid extra
BiBmMvSb agere] si agere *P* 12 episcoporum] *Bh*coepiscoporum
BcFd^{ac}P BiBmCgMvSb 15 cum omnium] communi *BhMk* conpro-
 vincialium omnium compr. *Bh* 18 Qui quia *Bc^{ac}* 20 quantum quan-
 tus *Bc^{ac}* 23 secula *Bc^{ac}Fd^{ac}P BpCg^{ac}Sb(?)*: ecclesia *Bc^{ac}Fd^{ac} BhBiMkMv*:
 ecclesia sua *Bm* 24 Bituricensi *t*ticensi(?) *Fd^{ac}*: bitericensi *P MkSb^{ac}*:
 bituriensi *BhMv^{ac}*

Gw 13rb IN SUFFRAGANEI PARROCHIA NICHIL ABSQUE EIUS
CONSILIO METROPOLITANUS AGAT.

Bc 158va Conquestus est apostolatui nostro frater noster Sige-
godus archiepiscopus Narbonensis, quod clericos suos eo 5
invito ad iudicium tuum venire compellas, et de rebus ad
ecclesiam suam pertinentibus eo inconsulto quasi iure
patriarchatus tui disponas, cum hoc nec antiquitas (cui
patres sanxere reverentiam) habeat, et auctoritas sacro-
rum canonum penitus interdicat, nisi forte pro causis, que
apud se terminari non possunt, ad te quasi ad patriarcham 10
suum provocaverint vel si episcopus suus decesserit, res
ecclesie sue iudicio tuo dispensare voluerint. Primates
enim vel patriarchas nichil privilegii habere pre ceteris
episcopis, nisi quantum sacri canones concedunt et prisca
consuetudo illis antiquitus contulit, diffinimus, ita ut se- 15
cundum Nicenas regulas sua privilegia serventur ecclesiis.

(C.9 q.3 c.9) Item Beda super Apocalipsin: "Et angelo
ecclesie Ephesi scribe".

DE EODEM.

Episcopo scribit, de cuius manu peccata requirit subdi- 20
torum, nec sine cuius consilio subditos iudicare debebat.

Fr. 612 (C.9 q.3 d.p.c.21) ¶ Set aliud est quod ex temeritate
Fd 39va assumitur presumptionis, aliud quod ex necessitate geri-

17–18 Apoc. 2:1

3 Conquestus – **16 ecclesiis** Nicolaus xxxxx. *Coll. Trip.* 1.64(62).74;
Ivo, *Decretum* 5.56; *Panormia* 4.29 **20 Episcopo** – **21 debebat** *Glossa*
ordinaria ad Apoc. 2:1 (codices manu scripti pervetusti nomen Bedae citant, ut
e.g. Troyes, xxxx). Invenies verba eadem aliis pluribus locis, ut: Ps.-Anselmus
Laodicensis, Enarrationes in Apocalipsin, incipiens "Deus et dominus"
(Stegmüller 1361; cf. 10449, 10601, 10671), ed. PL 162.1507B (sine Bedae
attributione). Beda, Explanatio Apocalipsis, ed. Gryson, CCSL
121A.249.99?, aliis verbis usus est.

BcFdPGwBhBiBmBpBrMkMvSb

1 In] an *Gw* **suffraganei** suffraganti *Bc* **eius** om. *P* **2 post agat**
voces prima sedes nullius iudicio subiacet *add. Bi* **3 Sigegodus** *BcFdP*
BhBiBmMkMvSb: Sigebodus *Fr*: Sagegodus *Bp* **11 provocaverint** *BcFd*
BjacBp Trip.Pan.: prov. per appellationes *BhBmMkMv Fr.* **12 ecclesie]**
de ecclesie *P* **iudicio tuo]** tuo iud. *Fr.* **voluerint]** voluerit *P Mk*
13 privilegii] privilegium *BcFd* **15 illis]** illius *P* **16 post ecclesiis**
voces plurae add. BhBiBmBpMkMvSb Fr. **17 super** – **Et** *Fd^{ac}*: /// *Fd^{ac}*
18 ecclesie om. *BhBm* **20 Episcopo]** //o *Fd^{ac}* **scribit]** scribe *Fd^b*
de – **subditorum** *Fd BiBmMkSb Fr., om. Bc^{ac}P* **subditorum** om.
BiBmBpMkMvSbBh **21 nec** om. *Bh* **cuius** *BcFdP BhBiBmMkMvSb*:
eius *Fr.* **subditos** *Fd BiBmMkMvSb Fr.*: subditus *BcP* **iudicare** iud.

tur karitatis. Cum suffraganei archiepiscoporum subditis
 suis ad malum favere ceperint, atque circa eorum correc-
 tionem negligentes extiterint, tunc licet metropolitanis
 preter illorum voluntatem et ligandos dampnare, et re-
 conciliandos absolvere. Cum vero episcopi zelo divine
 karitatis accensi bonos verbo et exemplo edificant, malo-
 rum vicia aspera increpatione redarguunt, absque talium
 consilio non licet metropolitanis in eorum parrochia ali-
 quid agere vel disponere. Unde in fine capituli Martini
 pape non simpliciter dictum est: "nichil agat," set cum
 determinatione "nichil presumptive assumat absque eo-
 rum consilio," ut vicium presumptionis videatur inproba-
 tum, non offitium karitatis. Sic et apostolus, quia Corin-
 thios vidit negligentes circa correctionem fornicatoris,
 sua auctoritate illum dampnavit. Iohannes vero, quia epi-
 scopum Ephesiorum vidit paratum ad corrigenda vicia
 subditorum, sine eius auctoritate illos corrigere noluit, set
 illum tantum de eorum correctione admonuit.

Aa 166v

Bc 158vb

Mv 238a

P 142rb

10 nichil agat

BcFdPGwBhBiBmBpBrMkMvSb **18** **admonuit** *BcGwP*
BhBiBmBpMkMvSb]

non *Bh* **debebat** *BcFdP BhBmMv: debeat BiBpMkSb Fr.* **23 pre-**
sumptionis *presumpstionis Bc^{ac}* **7 redarguunt** *regarguunt Pac* **8 in –**
**aliquid] *aliqu.in eor. parr. BmMvSb* **14 fornicatoris] *fornicationis*
Bi^{ac}BmBp **15 quia] *qui P* **17 eius auctoritate] *auct. eius BmMvS*
noluit] *voluit P* **18 tantum] *Fd BiBmMk Fr.: tamen Bc^{ac}(ut vid.)P Sb***********

(CAUSA 10)

- Fr. 612 **(C.10)** ¶ *Quidam laicus basilicam a se factam a diocesiana*
 Fd 39va *lege segregare querit; episcopus ecclesiam cum omni dote sua ad*
 Aa 166v *suam dispositionem pertinere contendit; tandem evincit episco-* 5
 Bc 159ra *pus, per parrochias militibus comitatus crudeliter desevit; que*
ecclesiarum sunt tamquam sibi debita usurpare contendit. Modo
primum queritur, an basilica cum omni dote sua ad episcopi
ordinationem pertineat? SECUNDO, an res ecclesiarum episcopis
usurpare liceat? TERTIO, quid nomine cathedratici a suis sa-
cerdotibus exigere valeat? 10

(QUESTIO 1)

- Fr. 613 **(C.10 q.1 d.a.c.1)** ¶ *De prima questione sic diffinitur in*
concilio Ylerdensi:
- (C.10 q.1 c.1)** *Basilica, que consecratur, a diocesiana lege* 15
non segregetur.
- Si ex laicis quisquam a se factam basilicam consecrari
 desiderat, nequaquam eam sub monasterii specie, ubi con-
 gregatio non colligitur, a diocesiana lege audeat segre-
 gare. 20
- (C.10 q.1 c.2)** *Item ex concilio Tolletano III*
Ecclesie cum dotibus suis in episcopi potestate consistent.
- Sic quidam contra omnem auctoritatem ecclesias, quas
 edificaverint, postulant consecrari, ut dotem, quam eidem
 ecclesie contulerint, censeant ad episcopi ordinationem
 non pertinere. Quod factum taliter in preterito corrigatur,
 ut et in futuro ne fiat prohibeatur, et omnia secundum
 constitutionem antiquam ad episcopi ordinationem et
 potestatem pertineant. 25
- (C.10 q.1 c.3)** *Item ex concilio II Cabillonensi.* 30
Ecclesie et omnia iura earum ad episcopi ordinationem per-
tinent.

17 Si – **19 segregare** Conc. Ilerdense (a. 546) 3 (ed. Vives, 56). **23 Sic**
 – **29 pertineant** Conc. Toletanum III (a. 589) 19 (ed. Vives, 131).

FdBr

8 ecclesiarum] ecc. suarum *Fd^{bc}* **9 quid** qu// *Fd^{bc}* **suis** om. *Fd*
14 Ylerdensi ylardensi *Fd^{bc}* **15 consecratur** consecratur *Fd^{bc}*
19 non // *Fd^{bc}* **27 ut et** et *Fd^{bc}* : ut *Fd^{bc}* **30 concilio II** secundo
 concilio *Fd*

Decretum est ut omnes ecclesie cum dotibus suis, et decimis, et omnibus suis, in episcopi potestate consistant, atque ad ordinationem suam semper pertineant.

(C.10 q.1 c.7) *Item ex concilio Aurelianensi.*

Fr. 614

5 *De eodem.*

Aa 167r

De his, que parrochiis in terris, vineis, mancipiis atque peculiiis quicumque fideles obtulerint, antiquorum canonum statuta serventur, ut in episcoporum potestate consistant. De his tamen, que altario accesserint, tertia pars fideliter episcopis deferatur.

Fd 39vb

10

(C.10 q.1 c. 8) *Item ex eodem.*

De his, que altario offeruntur, medietatem sibi episcopus vendicet.

15

Antiquos canones relegentes priora statuta credimus renovanda, ut de his, que in altario oblationes fidelium conferuntur, medietatem sibi episcopus vendicet, et medietatem sibi dispensandam secundi gradus clerus accipiat tam de propriis prediis, quam de omni commoditate in episcoporum potestate durantibus.

20

(C.10 q.1 c.13) *Item Ieronimus ad Damasum papam.*

Fr. 616

Oblationes ecclesie laicis usurpare non licet.

25

Quia sacerdotes pro omnibus orare solent, quorum elemosinas et oblationes accipiunt, qua fronte presumunt laici oblationes, quas Christiani pro peccatis suis offerunt, vel ipsi comedere, vel aliis concedere, cum ipsi non debeant ex offitio pro populo orare? Ob hoc, papa gloriose, mittere oportet illos presumptores in excommunicationem perpetuam, ut ceteri metum habeant, et amplius hec in ecclesia non fiant.

Bc 159va

30

(C.10 q.1 c.15) *Item Damasus papa.*

Ecclesiarum oblationes sub laicorum dominio non detineantur.

FdBr

2 episcopi // *Fd^{bc}* **potestate** proprietate *Fd* **3 ad** ab *Fd* **6 atque** *om. Fd* **7 fideles** fide // *Fd^{bc}* **8 serventur** servantur *Fd* **9 accesserint** accesser // *Fd^{bc}* **pars** *om. Fd* **14 Antiquos** // *ntiquos Fd^{bc}* **15 que** qui *Fd^{bc}* **oblationes fidelium** fidei oblationes *Fd^{bc}* **16 conferuntur** conferunt *Fd* **18 propriis** *om. Fd* **26 ex offitio** *om. Fd* **27 excommunicationem** communicationem *Fd^{bc}*

	Hanc consuetudinem, que contra sanctam ecclesiam catholicam augeri videtur, omnino interdicimus, ut nullo modo umquam ullo tempore oblationes, que intra sanctam ecclesiam offeruntur, sub dominio laicorum detineantur. Sed tantummodo sacerdotibus, qui cottidie Domino servire videntur, illis solis licet comedere et bibere, quia in veteri testamento prohibuit Dominus panes sanctos comedere filiis Israel, nisi tantummodo Aaron et filiis eius, qui longe erant ab istis panibus, qui nunc in sancta ecclesia offeruntur, quia illi sub umbra legis erant, qui vero modo sub gratia Spiritus sancti toto mundo evangelio coruscante lucidiores esse videntur. Qua fronte aut qua consciencia oblationes vultis accipere, qui vix valetis pro vobis, nedum pro aliis Deo preces offerre? quia pravum est et contra preceptum dominicum detrimentum sue anime infert qui illud agere conatur, quod ei nulla ratione conceditur. Quia omnibus sanctis Patribus nostrisque prioribus placuit hanc sanctionem fieri, et nos similiter in eisdem persistere volumus, ut nullus audeat irritum facere hoc, quod constitutum est, si in perpetua dampnatione noluerit persistere. Si quis vero contra hanc regulam nostram et contra regulam sanctorum Patrum CCC., qui in Niceno concilio hoc constituerunt, temerarius presumptor fuerit, et ulterius oblationes de sacris ecclesiis molitus auferre fuerit, sub anathematis vinculo sit colligatus et condempnatus. Responderunt omnes: Fiat, fiat.	5
Fr. 617		10
		15
		20
Bc 159vb		25
		30
Aa 167v	(C.10 q.1 d.p.c.15) ¶ <i>Premissis auctoritatibus ecclesie cum omnibus rebus suis ad episcopi ordinationem pertinere monstrantur, et tam ecclesie quam oblationes et facultates earum a laicorum dispositione probantur esse immunes.</i>	

(QUESTIO 2)

(C.10 q.2 d.a.c.1) ¶ *Sed cum in episcoporum potestate facultates ecclesie constitute esse dicantur, potestas dispensandi*

FdBr

6 bibere // bere *Fd^{bc}* **10 qui vero** quomodo *Fd^{bc}* **13 consciencia** scientia *Fd^{bc}* **vix valetis** valetis vix *Fd* **14 Deo** *om. Fd^{bc}* **15 preceptum dominicum** d. p. et *Fd* **17 nostrisque** nostris quia *Fd^{bc}*
20 hoc *om. Fd^{bc}* **22 Patrum CCC** ccc patrum *Fd* **24 molitus** – **25 auferre** a. m. *Fd* **25 colligatus** obligatus *Fd*, vel colligatus *add. in marg.* **29 et²** vel *Fd^{bc}* **a** *om. Fd^{bc}* **33 potestate** – **34 facultates** facultate facultates *Fd^{bc}* **34 esse** *om. Fd* **dispensandi** dispensanda *Fd^{bc}*

intelligenda est, non distrahendi vel dilapidandi. Unde in Agatensi concilio legitur:

(C.10 q.2 c.1) *Res ecclesie aliquo modo alienare episcopis non licet.*

5 Casellas vel mancipiola ecclesie episcopi, sicut prisca canonum precepit auctoritas, vel vasa monasterii quasi conmendata fidei preposito, integro ecclesie iure possideant, id est ut neque vendere, neque per quoscumque contractus res, unde pauperes vivunt, alienare presumant.
10 Quod si necessitas compulerit, ut pro ecclesie necessitate aut utilitate vel in usufructu, vel indirecta venditione aliquid distrahatur, apud duos vel tres conprovinciales aut vicinos episcopos causa, que necesse sit vendendi primitus conprobetur, ut, habita discussione sacerdotali, eorum
15 subscriptione que facta fuerit venditio vel transactio roboretur. Aliter facta venditio vel transactio non valebit. Minus vero utiles possessiones peregrinis vel clericis salvo iure ecclesie in usum prestare permittimus.

Bc 160ra

(C.10 q.2 c.7) *Item ex concilio Martini pape.*

Fr. 621

20 *Res ecclesie dispensandi potestatem habeat episcopus.*

Episcopus habeat potestatem in rebus ecclesie, ut dispenset necessitatem habentibus cum omni reverentia et timore Dei. Participare etiam eum oportet que necessaria sunt. Si tamen ipse aut qui cum eo sunt fratres indigerint
25 aliquo, ut necessitatem nullo modo patiantur, secundum Apostolum sanctum dicentem: "Victu et tegumento, his contenti sumus". Si autem res ecclesiasticas episcopus in suas voluntates usurpare voluerit, aut fratribus vel filiis, vel quibuscumque propinquis suis dederit potestatem, ut
30 per eos latenter res ledantur ecclesie, hunc oportet obnoxium esse concilio; sin aliter, episcopus vel qui cum eo sunt presbiteri aut diaconi accusentur, quia ea, que ex

Fd 40ra

21 Episcopus – **417: 4 concilio** Martinus Bracarenensis, *Capitula* 16, ed. Vives, 90-91.

FdBr

1 distrahendi destruendi *Fd* **3 alienare episcopis** e. a. *Fd* **7 integro** in integro *Fd* **9 presumant** presum//nt *Fd^{bc}* **10 Quod** – **18 permit-**
timus *Haec verba paleam censendam esse contendit Buchner, n. 119 et p. 193.*
13 que quam *Fd* **sit** s//t *Fd^{bc}* **vendendi** vendi *Fd* **15 vel** –
roboretur corroboretur *Fd* **20 habeat** habent? *Fd^{bc}* **25 ut** u// *Fd^b*
nullo ullo *Fd* **patiantur** patiuntur *Fd^{bc}* **26 sanctum** om. *Fd^{bc}*
30 res ledantur refregantur *Fd* **32 ea** om. *Fd* **ex** om. *Fd^{bc}*

Fr. 622 redditu, vel ex quolibet actu ecclesie veniunt, in suos usus colligunt, et pauperes fraudant et fame conficiunt, hos corripere oportet secundum quod ordinatum fuerit a sancto concilio.

(C.10 q.2 d.p.c.7) ¶ *Si vero contra hanc prohibitionem aliquam de rebus ecclesie episcopum vendere contigerit, et res ipsa ecclesie restauranda, et ipse a gradu suo eiciendus decernitur. Unde in eodem concilio Martini pape legitur:* 5

(C.10 q.2 c.8) *De episcopo, qui nulla necessitate res ecclesie vendit.* 10

Bc 160rb Si quis episcopus nulla ecclesiastice rationis necessitate compulsus in suo clero, aut ubi forte presbiter non est, de rebus ecclesiasticis presumpserit aliquid vendere, res ipsas ecclesie proprie restaurare cogatur, et in iudicio episcoporum deiciatur auditus et convictus, et tamquam furti aut latrocinii reus suo privetur honore. 15
Aa 168r

(QUESTIO 3)

(C.10 q.3 d.a.c.1) ¶ *Quid vero nomine cathedralici episcopus exigere debeat, in secundo concilio Bracarense legitur:* 20

(C.10 q.3 c.1) *Preter honorem cathedralici nichil per dioceses exigat episcopus.*

Placuit, ut nullus episcoporum, per suas dioceses ambulans, preter honorem cathedre sue, id est duos solidos, aliud aliquid per ecclesias tollat, neque tertiam partem ex quacumque oblatione populi in ecclesiis parochialibus facta sibi usurpet; sed ecclesie reparationi servetur, et singulis annis episcopo ratio fiat. Nam si tertiam partem illam episcopus tollit, lumen et sacra tecta ecclesie abstulit. Similiter etiam parochiales clerici servili more in aliquibus operibus episcopo servire non cogantur, quia scriptum est: "Neque ut dominantes in clero". 25 30

11 Si – 16 honore Martinus Bracarenensis, *Capitula* 14, ed. Vives, 89-90.

23 Placuit – 32 clero Conc. Bracarense II (a. 572) 2, ed. Vives, 81-82.

FdBr

1 actu iactu *Fd^{bc}* usus actus *Fd^{bc}* 2 hos hos enim *Fd* 6 aliquam aliqua *Fd* episcopum – 7 ecclesie *om. Fd^{bc}, add. in marg.* 11 ecclesiastice rationis ration// eccl. *Fd^{bc}: rationis eccl. Fd^{bc}* 14 restaurare restaurari *Fd* 15 et convictus *om. Fd* 20 debeat debet *Fd^{bc}* 21 per dioceses *om. Fd^{bc}: add. post episcopus Fd^{bc}* 29 ecclesie abstulit abs. eccl. *Fd* 30 etiam et *Fd*

(C.10 q.3 c.4) *Item Pelagius Cresconio illustri.*

Fr. 623

De eodem.

Illud te modis omnibus volumus custodire, ne quis
 5 episcoporum Sicilie de parrochiis ad se pertinentibus no-
 mine cathedratici amplius quam duos solidos presumat
 accipere, neque compellere presbiteros aut clerum parro-
 chiarum suarum supra vires suas eis convivia preparare.

(C.10 q.3 c.5) *Item Gelasius papa Fabiano episcopo.*

10 *Baptizandis numerus non inponatur, nec cathedraticum
 ultra morem vetustum exigatur.*

Nec numerus baptizandis iuste creditur inponendus,
 cum quanti petierint vel ad regenerationem festinaverint
 non sint pro alterius voluntate repellendi. Et ideo, frater,
 huiusmodi superfluum constitutionem modis omnibus
 15 removebis, ut unusquisque aut in vicina sibi ecclesia, aut
 in electa pro sue mentis baptizetur arbitrio. Cathedrati-
 cum etiam non amplius, quam vetusti moris esse constite-
 rit, ab eius loci presbitero noveris exigendum, et de his,
 que die dedicationis fuerint offerentium devotione collata,
 20 consuetudinem, que generaliter omnibus ecclesiis est pre-
 scripta, servabis.

Fr. 624

Bc 160va

25 **(C.10 q.3 d.p.c.5)** ¶ *Cathedraticum, quod his auctoritati-
 bus episcopis permittitur exigere, preter medietatem vel tertiam
 partem oblationum, que pro varia ecclesiarum consuetudine ex
 premissis auctoritatibus episcopo debetur, intelligendum est, nec
 illa pars oblationum omnium generaliter intelligenda est, sed
 vel anniversarie dedicationis, vel quorundam etiam solemp-
 nium dierum, prout inter episcopum et sacerdotem tempore
 dedicationis convenerit. De his vero episcopis, qui per parro-
 30 chias suas crudeliter deseviunt, sic statutum est in tertio concilio
 Tolletano:*

(C.10 q.3 c.6) *Ultra morem antiquum a parrochianis pre-
 sbiteris nichil episcopi exigant.*

3 Illud – 7 preparare Pelagius I, *Ep.* 32 (J³ 1930; JK 991; ed. Gassó et
 Batlle, 88.1-6). * *Coll. Trip.* 1.56(54).11; Ivo, *Decretum* 3.136.

FdBr

1 Pelagius pelagius papa *Fd* **3 quis** quis *Fd^{bc}* **6 aut** neque *Fd*
11 numerus n// pro *Fd^{bc}* **13 repellendi** pellendi *Fd* **14 huiusmodi**
 huius *Fd* **modis omnibus** o. m. *Fd* **16 electa** electi *Fd^{bc}* **17 etiam**
 et *Fd^{bc}* **19 fuerint** om. *Fd^{bc}* **20 est** om. *Fd^{bc}* **29 his – episcopis**
 episcopis vero *Fd* **30 suas** om. *Fd* **32 presbiteris** om. *Fd^{bc}*

Aa 168v	Bc 160vb	Fd 40rb	Fr. 625	<p>Quia cognovimus episcopos per parrochias suas non sacerdotaliter, sed crudeliter deservire, et dum scriptum sit: "Forma estote gregi, non ut dominantes in clerum" qui exactiones diocesi sue vel dampna infligunt ideo censemus (excepto, quod veterum constitutiones a parrochiis habere iubent episcopos), ut alia illis, que hucusque presumpta sunt, denegentur, hoc est, neque in angariis presbiteri aut diacones, neque aliquibus fatigentur indictionibus, ne videamur in ecclesia Dei exactores potius quam Dei pontifices nominari. Hii vero clerici, tam locales quam diocesani, qui se ab episcopo gravari cognoverint, querelas suas ad metropolitanum non differant deferre, et metropolitanus non moretur eiusmodi presumptiones avertere.</p> <p>(C.10 q.3 c.7) Item ex concilio Cabillonensi.</p> <p><i>A parrochianis stipendia non nisi cum karitate episcopi exigant.</i></p> <p>Cavendum sane est, ne, cum episcopi per parrochias suas peragrando, quendam non solum erga subditos sed erga socios tyrannidem exercent, ne (quod absit, cum karitate, sed cum quadam iactantie temeritate nec cum gratiarum actione, sed cum quadam iudiciali inventione stipendia ab eis exigant. Observandum modis omnibus est, ut, si quando eis peragrande parrochie necessitas incumbit, in confirmandis hominibus, in inquirendis rebus emendatione dignis, in predicatione verbi Dei, in lucris animarum potius quam in depredandis et spoliandis hominibus et scandalizandis fratribus operam dent. Et si quando eis ad peragendum ministerium suum a subditis aut a fratribus aliquid accipiendum est, hoc summopere observare debent, ne quem scandalizent aut gravent.</p>	5	10	15	20	25	30
---------	----------	---------	---------	--	---	----	----	----	----	----

1 Quia – **13 avertere** Conc. Toletanum III (a. 589) 20 (ed. Vives, 132).

18 Cavendum – **420: 5 querebat** Conc. Cabillonense (a. 813) 14, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.276.24-35.

FdBr

2 dum cum *Fd* **4 qui** *om. Fd* **diocesi** diocesis *Fd^{bc}* **infligunt**
 infl//igunt *Fd^{bc}* **5 constitutiones** institutiones *Fd^{bc}* **6 illis** illic *Fd^b*
que *om. Fd* **8 aliquibus** in aliq.*Fd* **10 nominari** n//are *Fd^{bc}*
12 non – **deferre** def. non diff. *Fd* **16 stipendia** non nisi st. *Fd^{bc}*
20 ne neque *Fd^{bc}* **23 modis** m// *Fd^{bc}* **24 peragrande** perag//nde
Fd^{bc} **25 in inquirendis** inquirendis *Fd^{bc}* **29 suum** *om. Fd^{bc}* **a – 30**
fratribus a fr. aut a su. *Fd* **31 observare** conservare *Fd^{bc}* **scandaliz-**
zent scandalizant *Fd^{bc}*

Tanta ergo discretio in hac re tenenda est, ut verbi Dei predicator, ubi proprii sumptus desunt, a fratribus accipiat, et idem fratres illius potentia non graventur, exemplo apostoli Pauli, qui, ne quem gravaret, arte et manibus victum querebat.

Bc 161ra

5

(C.10 q.3 c.9) *Item Gregorius episcopis Sicilie.*

Aa 169r

Sacerdotes ab episcopis suis ultra modum non graventur.

Relatum est nobis, sancte memorie decessoris mei temporibus per Servum dei diaconem, qui tunc ecclesiastici patrimonii curam gessit, fuisse dispositum, ut sacerdotes per universas vestras dioceses constituti, quociens ad consignandos infantes egredimini, ultra modum gravari minime debuissent. Summa enim prefixa fuerat, vobis, ut audio, consentientibus, que ab eis sacerdotibus pro labore clericorum dari debuisset. Atque hoc, quod tunc placuit, sicut nunc dicitur, minime custoditur. Unde fraternitatem vestram admoneo, ut subiectis vestris graves non studeatis existere.

Fr. 626

10

15

20

(C.10 q.3 c.10) *Item Pelagius papa Cresconio illustri.*

Secundum loci mediocritatem episcopis convivia parentur.

Illud magnitudinem tuam minime volumus ignorare, quod Siracusane civitatis episcopus inter alia, que in cautionum suarum pagina spondit, hoc etiam specialiter sub interpositione pene legitime promississe legitur, numquam se a quolibet diocesis sue presbitero ultra duos solidos cathedratici nomine petiturum, nec per quamlibet aliam occasionem quicquam in eius dispendio se esse gesturum. Quod magnitudo tua non solum a predicto episcopo, sed de omnium episcoporum Sicilie personis competentis sollicitudine custodire non desinat, nec ipsa quoque prandia enormia fieri, sed secundum mediocritatem loci

Bc 161rb

30

21 Illud – **421: 3 permittimus** Pelagius I, *Ep.* 25.1-2 (J³ 1923; JK 984; ed. Gassó et Batlle, 79.1-80.15). * *Coll. 3 libr.* 2.22.38; Anselmus 6.157; *Polycarpus* 4.22.1.

FdBr

1 verbi v// *Fd^{bc}* **2 predicator ubi** predicato si *Fd^{bc}* **accipiat** accipiant? *Fd* **3 graventur** gravet *Fd* **7 suis** om. *Fd* **10 patrimonii** //atrimonii *Fd^{bc}* **11 universas vestras** diversas *Fd^{bc}*; *universas* *Fd* **13 ut** – **14 audio** om. *Fd^{bc}* **15 debuisset** debuissent *Fd* **hoc** om. *Fd^{bc}* **17 admoneo** moneo *Fd* **27 se ante** in *Fd* **29 sed** si *Fd^{bc}* **omnium** omni *Fd^{bc}* **31 prandia** pr//dia *Fd^{bc}* **loci** – **421: 1 uniuscuiusque** u. l. *Fd*

uniuscuiusque episcopo ad consignationem venienti susceptionis parare convivium, quia nec eo pretextu pauperibus incuti dampna volumus aut qualibet ratione permitimus.

5

FdBr

2 parare convivium c. p. *Fd* **3 incuti** incucti *Fd^{ac}*

(CAUSA 11)

(C.11) *Clericus adversus clericum questionem de prediis agitavit, quem ad civilem iudicem producere voluit reus non nisi ante iudicem ecclesiasticum stare volebat. Actor vero potentia civilis iudicis illum a possessione sua deiecit. Quo audito episcopus eum ab offitio suspendit. Ille contempta episcopi sui sententia offitium suum administravit. Hoc comperto episcopus sine spe restitutionis in eum sententiam dedit. Hic PRIMUM queritur, utrum clericus ante civilem iudicem sit producendus? SECUNDO, si producendus non est, an hec culpa sit digna suspensione? TERTIO, si digna non fuerit, an contemptorem sententiae sui episcopi irreparabiliter oporteat deponi?*

Fr. 626

Aa 170r

Fd 40va

Aa 170v

(QUESTIO 1)

(C.11 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod clericus apud seculares iudices accusandus non sit, Gaius papa scribit, dicens:*

Fr. 627

(C.11 q.1 c.1) *Apud secularem iudicem nullus clericus conveniatur.*

Nemo umquam episcopum aut reliquos clericos apud iudicem secularem accusare presumat.

(C.11 q.1 c.3) *Item Marcellinus papa.*

De eodem.

Clericum cuiuslibet ordinis absque pontificis sui permissu nullus presumat ad seculare iudicium attrahere, nec laico quemlibet clericum liceat accusare.

(C.11 q.1 c.4) *Item ex concilio Niceno.*

Ab eis quisque iudicandus est, quos sibi iudices elegerit.

19 Nemo – **20 presumat** Ps.-Gaius (JK †157) 3 (ed. Hinschius, 214).

23 Clericum – **25 accusare** Ps.-Marcellinus (JK † 159) 3 (ed. Hinschius, 221).

FdBr

3 quem que *Fd^{bc}*: quam *Fd^{bc}* **non** aut *Fd^{bc}*: aut non *Fd^{bc}* **6 episcopi**
sui s. e. *Fd* **7 Hoc** // *Fd^{bc}* **9 utrum** u. sit *Fd* **sit producendus**
 prodicendus *Fd^{bc}*: producendus *Fd^{bc}* **10 est** sit *Fd* **sit digna** d. s. *Fd*
15 iudices iudicem *Fd* **19 aut reliquos** a. r. a. r. *verba duplicata Fd^{bc}*
24 seculare iudicium secularem iudicem *Fd^{bc}*: *add. supra lin.* vel [se-
 cula]re vel [iudi]cium *Fd^{bc}* **seculare** **26 concilio Niceno** n. c. *Fd*

Iudices alii non debent esse, nisi quos ipse, qui inpetitur, elegerit, aut quos suo consensu hec sancta sedes aut eius primates auctoritate huius sancte sedis delegaverint.

(C.11 q.1 c.5) *Item Valentinianus, Theodosius et Archadius.*

5

Ad secularia iudicia nullus clericus est pertrahendus.

Continua lege sancimus, ut nullus episcoporum vel eorum, qui ecclesie necessitatibus serviunt, ad iudicia sive ordinariorum sive extraordinariorum iudicum pertrahantur. Habent illi suos iudices, nec quicquam his publicis est commune cum legibus.

10

Fr. 628 (C.11 q.1 c.8) *Item Bonifatius ad episcopos Gallie.*

Neque pro civili, neque pro criminali causa episcopus apud civilem iudicem producat.

Nullus episcopus neque pro civili, neque pro criminali causa apud quemvis iudicem sive civilem sive militarem producat vel exhibeatur. Magistratus enim, qui hoc iubere ausus fuerit, amissione cinguli condemnatione plectetur.

15

(C.11 q.1 c.9) *Item Silvester papa.*

20

Quilibet clericus non est in publico examinandus.

Testimonium clerici adversus laicum nemo recipiat nemo clericum quemlibet in publico examinare presumat nisi in ecclesia.

Fr. 629 (C.11 q.1 c.10) *Idem.*

25

Clericus ad civilem iudicem clericum producens anathema sit.

Si quis clericus accusans clericum in curiam introierit, anathema sit.

1 Iudices – 3 delegaverint Ps.-Iulius (JK †196) 18 citans Concilium Nicenum (ed. Hinschius, 473). **7 Continua – 11 legibus** *Constitutiones Sirmondianae*, xxxxx **15 Nullus – 19 plectetur** *Epitome Juliani* 436 (JK †358), ed. Haenel, xxx. **22 Testimonium – 24 ecclesia** *Excerpta e synodalibus gestis Silvestri papae* 5 (ed. Hinschius, 449). **28 Si – 29 sit** *Excerpta e synodalibus gestis Silvestri papae* 5 (ed. Hinschius, 450).

FdBr

1 non – esse e. n. d. *Fd* **2 elegerit** elig// *Fd* **4 et Archadius** *om.*
Fd^{bc} **16 civilem** civ. iudicem *Fd*

(C.11 q.1 d.p.c.10) ¶ *Subaudiendum est, si publicorum iudiciorum cognitionem petierit; episcopale namque iudicium nichil obest ab inperatore postulare. Unde in Cartaginensi concilio VIII legitur:*

5 (C.11 q.1 c.11) *Proprio privetur honore publici iudicii cognitionem ab inperatore postulans.*

Placuit, ut quicumque ab inperatore cognitionem publicorum iudiciorum petierit, honore proprio privetur. Si autem episcopale iudicium ab inperatore postulaverit, nichil ei obsit.

Aa 171r

10

(C.11 q.1 d.p.c.11) ¶ *Sic et sequentes auctoritates intelligende sunt, quibus clericorum causas non nisi clerici cognoscere iubentur. Unde Gelasius papa scribit Zeie Comiti:*

15 (C.11 q.1 c.12) *A seculari iudice clericus non est audiendus.*

Christianis gratum semper debet esse, quod ab eorum poscitur dignitate prestandum, quia Deo servientibus beneficium negare non convenit. Silvester atque Faustianus, qui se a cunabulis clericos confitentur, a Theodora se obprimi conqueruntur per violentiam, quod dicant se ingenuos atque auctore Deo pristinae conditionis nexibus absolutos, in sortem deterrime iterum servitutis addici, ac per auctoritatem regiam contra leges publicas, cum clericali cingulo olim tenerentur astricti, per archidiaconem urbis Grumentine esse conventos, cum constet eum, qui celestem militem pulsat, non nisi eius forum debere sectari. Et ideo, dilecte, de pence salutationis affatu, supradictos clericos tibi commendo, ut, si ad delegatorum iudicium eorum adversarii venire contempserint, sublimitatis tue tuitione vallentur, ne quid illis aut subreptio, aut inimica legibus violentia necessitatis inponat, quia qui iudicium refugit apparet eum de iustitia diffisum.

Fr. 630

30

(C.11 q.1 c.15) *Item Pelagius Benegesto defensori.*

Fd 40vb

7 Placuit – **10 obsit** Conc. Milevitanum (a. 402) c. 19, ed. Munier, CCSL 149.366.196-198.

FdBr

12 causas musas? *Fd^{ac}* **13 Gelasius** pelagius *Fd^{ac}* **Zeie** etele *Fd*
20 conqueruntur – **violentiam** p. v. c. *Fd* **21 auctore Deo** d. a. *Fd*
22 iterum om. *Fd^{ac}* **23 cum** om. *Fd^{ac}* **27 salutationis affatu** add. in
 *marg. [salutation]es vel [aff]ecti *Fd^{ac}* **28 tibi** – **ut** om. *Fd* **29 ad-**
versarii adversaria *Fd* **contempserint** contempserit *Fd* **30 vallentur**
 velentur *Fd^{ac}**

Actor forum rei sequatur.

Fr. 631 Experientie tue presenti auctoritate mandamus, ut in causis, in quibus quelibet ecclesiastici officii persona loco petitoris existit quemquam laicum pulsatura, apud sue provincie iudicem suas proponere non deserat actiones. In his vero negotiis, in quibus ecclesiastici officii persona pulsatur, totius submoto pulsationis obstaculo ad episcopi vel presbiterorum, in loco, ubi questio vertitur, constitutorum, occurrat indifferenter examen. 5

(C.11 q.1 c.16) *Idem Sergio Cancellario.* 10

De eodem.

Si quisquam clericus, sive inferioris sive potioris gradus, petitor existat, et contra laicam personam suas dirigat actiones, iste modis omnibus non alibi quam apud provincie iudicem negotium suum dicturus occurrat. Si quis autem laicus clericum cuiuscumque gradus duxerit esse pulsandum, ad episcoporum iudicium in eadem civitate vel territorio constitutorum proponat eas quas se existimat habere actiones. Quem ordinem legibus per omnia convenientem atque consentaneum demonstrari illa regula manifestat, que precipit actorem forum semper sequi pulsati. Clericis vero pulsatis in episcopali iudicio forum competere, principalium quoque sanctionum designat auctoritas. 15 20

(C.11 q.1 d.p.c.16) Item in concilio Agatensi legitur: 25

(C.11 q.1 c.17) EPISCOPO NON PERMITTENTE APUD SECULAREM IUDICEM CLERICUS PULSARI NON DEBET.

Aa 171v Clericum nullus presumat apud secularem iudicem episcopo non permittente pulsare; sed, si pulsatus fuerit, non respondeat vel proponat, nec audeat criminale negotium in iudicio seculari proponere. 30

2 Experientie – **9 examen** Pelagius I, *Ep.* 91.1-2 (J³ 1986; JK 964; ed. Gassó et Batlle, 217.1-8). **Coll. Trip.* 1.56(54).13.

FdBr

1 Actor – **sequatur** actor forum rese//atur *Fd^{bc}*: actor forum rei rese-
quatur *Fd^{bc}* **2 ut** – **3 causis** ait etiam ca//is *Fd^{bc}*: ait etiam in causis
Fd^{bc} **4 quemquam** q//que *Fd^{bc}* **pulsatura** pulsum *Fd* **sue om.** *Fd*
12 Si //bi *Fd* **13 existat** existit *Fd* **dirigat** dirigit *Fd* **16 gradus**
om. *Fd^{bc}* **19 existimat habere** h. e. *Fd* **20 consentaneum** consanta-
neum *Fd^{bc}* **22 Clericis** c. c. (*verbum duplicatum*) *Fd^{bc}* **23 competere**
quem petere *Fd* **28 secularem** scalarem *Fd^{bc}*

(C.11 q.1 c.18) *Item Pius papa.**Clericus suo inobediens episcopo depositus curie tradatur.*

Si quis sacerdotum vel reliquorum clericorum suo episcopo inobediens fuerit, aut ei insidias paraverit, aut contumeliam, aut calumpniam, vel convicia intulerit, et convinci potuerit, mox depositus curie tradatur, et recipiat quod inique gessit.

(C.11 q.1 c.26) *Item Innocentius papa.**Inter clericos et laicos cause exorte ab episcopis audiantur.*

Si que cause vel contentiones inter clericos et laicos tam superioris ordinis quam etiam inferioris fuerint exorte, placuit, ut secundum sinodum Nicenam congregatis omnibus eiusdem provincie episcopis iudicium terminetur.

(C.11 q.1 d.p.c.26) ¶ *Cum ergo his omnibus auctoritatibus clerici ante civilem iudicem denegentur producendi, cum (nisi prius depositi, vel nudati fuerint) curie non sunt representandi, patet, quod ad secularia iudicia clerici non sunt pertrahendi. (§ 1) His ita respondetur: Clerici ex officio sunt subpositi episcopo, ex possessionibus prediorum inperatori sunt obnoxii. Ab episcopo unctionem, decimationes et primitias accipiunt; ab inperatore vero prediorum possessiones nanciscuntur. Unde Augustinus ait super Iohannem: "Quo iure villas defendis? divino, an humano etc.?" Require in principio, ubi differentia designatur inter ius nature et ius constitutionis. Quia ergo ut predia possideantur inperiali lege factum est, patet, quod clerici ex prediorum possessionibus inperatori sunt obnoxii.*

Fr. 634

(C.11 q.1 c.27) *Item Ambrosius contra Auxentium.**Imperatori tributum denegare ecclesia non debet.*

Si tributum petit inperator, non negamus: agri ecclesie solvant tributum. Si agros desiderat inperator, potestatem habet vendicandorum. Tollat eos, si libitum est: inperatori non dono, sed non nego.

(C.11 q.1 c.28) *Idem.**FdBr*

2 inobediens episcopo e. i. *Fd* **15 denegentur** negentur *Fd^{ac}*
18 sunt – episcopo e. sunt sup. *Fd* **20 unctionem** unctioes *Fd^{ac}*
decimationes et dec. *Fd* **primitias** primitiva *Fd* **23 Require – 24**
constitutionis om. *Bh* **designatur** assignatur *Fd* **24 ius²** om. *F*
ergo igitur? *Fd^{ac}* **26 inperatori** inperatoribus *Fd*

Potestatibus tributa non sunt deneganda.

Magnum quidem est et spiritale documentum, quo Christiani viri sublimioribus potestatibus docentur debere esse subiecti, ne quis constitutionem terreni regis putet esse solvendam. Si enim censum Filius Dei solvit, quis tu
5
Aa 172r tantus es, qui non putas esse solvendum?

(C.11 q.1 d.p.c.28) ¶ *Item Apostolus: "Omnis anima sublimioribus potestatibus subdita sit." Item Petrus Apostolus generaliter fidelibus omnibus scribit: "Estote subditi dominis vestris sive regi, quasi precellenti, sive ducibus, tanquam ab eo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero honorum."* 10

(C.11 q.1 c.29) *Item ex epistola Clementis.*

De secularibus negotiis episcopus cognoscere non debet.

Neque enim iudicem neque cognitorem secularium negotiorum hodie te ordinare vult Christus, ne prefocatus presentibus hominum curis non possis verbo Dei vacare. Hec ergo opera, que minus tibi congruere diximus, exhibeant sibi invicem vacantes laici et te nemo occupet ab his studiis, per que salus hominibus datur. 15

(C.11 q.1 d.p.c.30) ¶ *Ex his omnibus datur intelligi quod in civili causa clericus ante civilem iudicem est conveniendus. Sicut enim ecclesiasticarum legum ecclesiasticus iudex est administrator, ita et civilium non nisi civilis debet esse executor. Sicut enim ille solus habet ius interpretandi canones, qui habet potestatem condendi eos, ita ille solus legum civilium debet esse interpres, qui eius ius et auctoritatem impertit. In criminali vero causa non nisi ante episcopum clericus examinandus est. Et hoc est illud, quod legibus et canonibus supra diffinitum est, ut in criminali videlicet causa ante civilem iudicem nullus clericus producat, nisi forte cum consensu episcopi sui; veluti, quando incorrigibiles inveniuntur, tunc detracto eis offitio curie tradendi sunt. Unde Fabianus papa ait:* 20
Fr. 635
Fd 41ra 25

(C.11 q.1 c.31) *Qui episcopo insidiatur semotus a clero curie tradatur.*

Statuimus, ut, si quis clericorum suis episcopis infestus aut insidiator extiterit, mox ante examinatum iudicium 35

FdBr

33 semotus submotus *Fd* **35 infestus** infestis *Fd^{ac}*

submotus a clero curie tradatur, cui diebus vite sue deser-
viat, et infamis absque ulla spe restitutionis permaneat.

5 (C.11 q.1 d.p.c.31) ¶ *Quia ergo iste non in criminali, sed
in civili causa clericum ante civilem iudicem produxit, non est
iudicandus transgressor canonum, nec est dicendus pertraxisse
reum ad iudicem non suum, quia de civili causa non nisi civilis
iudex cognoscere debet. (§ 1) Econtra ea, que in actoris defen-
sione dicta sunt, verisimilia quidem videntur, sed pondere ca-
rent. Sacris enim canonibus et forensibus legibus tam in civili
10 quam in criminali causa clericus ad civilem iudicem pertrahen-
dus negatur. Unde in epistola Clementis legitur:*

Aa 172v

(C.11 q.1 c.32) *Apud presbiteros iudicentur fratres.*

15 Si qui ex fratribus negotia habeant inter se, apud co-
gnitores seculi non iudicentur, sed apud presbiteros eccle-
sie quicquid illud est dirimatur.

(C.11 q.1 c.33) *Item Silvester papa.*

Nullus clericus propter aliquam causam intret curiam.

20 Nullus clericus vel presbiter vel diaconus propter
quamlibet causam, (C.11 q.1 d.p.c.34) ¶ *non ait propter
criminales tantum, sed generaliter propter quamlibet, tam
civilem quam criminales intelligens, (C.11 q.1 c.33) intret
in curiam nec ante civilem iudicem causam dicere suam
presumat.*

Fr. 636

(C.11 q.1 c.35) *Item Theodosius inperator.*

25 *Cuicumque liceat sacrosancte sedis antistitis iudicium eli-
gere.*

30 Quicumque litem habens, sive petitor fuerit, vel in
initio litis vel decursis temporum curriculis, sive cum
negotium peroratur, sive cum iam ceperit promi senten-
tia, si iudicium elegerit sacrosancte legis antistitis, illico
sine aliqua dubitatione, etiamsi alia pars refragatur, ad
episcoporum iudicium cum sermone litigantium dirigatur.

FdBr

2 restitutionis institutionis *Fd^p* **4 civilem** c//ictum *Fd^{bc}* **5 pertra-**
xisse *post suum Fd* **10 civilem iudicem** i. c. c. (*verbum duplicatum*) *Fd^{bc}*
12 Apud – **fratres** fratres a presbiteros iudicentur *Fd* **13 qui** quis *Fd*
18 presbiter – **diaconus** d. vel p. *Fd* **22 dicere suam** s. d. *Fd*
25 Cuicumque – **eligere** cuique liceat sancte sedis iudicium eligere *Fd^{bc}*:
cuique liceat sacrosancte sedis iudicium eligere *Fd^{bc}* **27 in om.** *Fd*
29 negotium negotiis *Fd*

(C.11 q.1 c.36) *Idem.*

Omnes itaque cause, que pretorio vel civili iure tractantur, episcoporum sententiis terminate perpetuo stabilitatis iure firmentur, nec ulterius liceat retractari negotium, quod episcoporum sententia deciderit.

5

Fr. 637
Aa 173r **(C.11 q.1 c.38) *Item Gregorius Iohanni defensori eunti in Yspaniam ammonendo dicit:***

Presbiter apud episcopum tantum iudicari debet.

De persona presbiteri hoc attendendum est, si quam causam habuerit, non ab alio teneri, sed episcopus ipsius adiri debuit, sicut novellarum constitutio manifestat, que ita loquitur de sanctissimis et Deo amabilibus, ac reverentissimis episcopis et clericis ac monachis: "Inp. Augustus Iustinianus Petro gloriosissimo prefecto pretorio capitulo LIII. Si quis contra aliquem clericum aut monachum, aut diaconissam, aut monastriam, aut assistriam habet aliquam actionem, doceat prius sanctissimum episcopum, cui horum unusquisque subiaceat. Ille vero causam inter eos diiudicet. Et si quidem utraque pars his, que iudicata sunt, non adqueverit iubemus per loci iudicem executioni perfecte contradi."

10

15

20

(C.11 q.1 c.39) *Item Gregorius Romano, defensori Sicilie.*

Clericus clericum ad publica iudicia non pertrahat.

Pervenit ad nos, quod si quis contra quoslibet clericos causam habeat, despectis eorum episcopis eosdem clericos tuo facias iudicio exhiberi. Quod si ita est, valde esse constat incongruum. Sed hac tibi auctoritate precipimus, ut hoc denuo facere non presumas; sed si quis contra quemlibet clericum causam habuerit, episcopum ipsius adeat, ut aut ipse cognoscat, aut certe ab ipso iudices deputentur, aut si fortasse ad arbitros eundum est, partes ad eligendum iudices ab ipso executio deputata compellat. Si quis vero clericus vel laicus contra episcopum causam habue-

25

30

Fr. 638

FdBr

3 sententiis sententie *Fd* **6 Gregorius** g. papa *Fd* **13 Augustus** –
14 Iustinianus iust. aug. *Fd^{bc}* : iust// aug. *Fd^{bc}* **14 prefecto pretorio**
papa *Fd* **16 assistriam** assistentia *Fd^{bc}* **18 subiaceat** *om. Fd^{bc}* : subiacet *Fd^{bc}* **20 executioni** excusationi *Fd^{bc}* **21 contradi** contradici *Fd*
23 ad *om. Fd^{bc}* **pertrahat** perturbat *Fd* **25 eorum** – **26 tuo** episcopis in initio *Fd* **26 esse constat** c. e. *Fd* **29 habuerit** habuit *Fd*
30 certe cert// *Fd^{bc}* **31 eligendum** eligendos *Fd*

rit, tunc te interponere debes, ut inter eos aut ipse cognoscas, aut certe te admonente sibi iudices eligant. Nam si sua unicuique episcopo iurisdictio non servatur, quid aliud agitur, nisi ut per nos, per quos ecclesiasticus ille ordo
5 custodiri debuit, confundatur? et cetera.

(C.11 q.1 c.41) *Item Gregorius Mauricio.*

Sacerdotes a regibus sunt honorandi, non iudicandi.

Sacerdotibus autem non ex terrena potestate dominus
10 noster citius indignetur, sed excellenti consideratione propter eum, cuius servi sunt, ita eis dominetur, ut etiam debitam reverentiam inpendat. Nam in divinis eloquiis sacerdotes aliquando Dii, aliquando angeli vocantur. Nam
15 et ad Moysen de eo, qui ad iuramentum deducendus est, dicitur: "Applica illum ad Deos," videlicet ad sacerdotes. Et rursum scriptum est: "Diis non detrahes," scilicet sacerdotibus. Et propheta ait: "Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirunt ex ore eius, quia angelus Domini exercituum est." Quid igitur mirum, si illos vestra pietas dignetur honorare, quibus in suo eloquio honorem tribuens, eos aut angelos, aut Deos ipse etiam appellat
20 Deus? (§ 1) Ecclesiastica quoque testatur ystoria, quia cum pie memorie Constantino principi scripto oblate accusationes contra episcopos fuissent, libellos quidem accusationis accepit, et eosdem, qui accusati fuerant, episcopos convocans, in eorum conspectu libellos, quos acceperat, incendit, dicens: "Ite, et inter vos causas vestras disponite, quia dignum non est ut nos iudicemus Deos."

(C.11 q.1 c.42) *Item ex concilio Milevitano.*

Fr. 639

Qua pena feriatur clericus clericum ad secularia iudicia pertrahens.
30

Inolita presumptio usque adeo illicitis ausibus aditum patefecit, ut clerici clericos, relicto suo pontifice, ad iudicia publica pertrahant. Proinde statuimus ut hoc de cetero

31 Inolita – **431: 2 extraneus** Conc. Toletanum III (a. 589) 13 (ed. Vives, 129).

FdBr

2 te *om. Fd^{bc}* **4 ille** – **5 custodiri** c. illic o. *Fd* **8 ex terrena** externa *Fd* **9 excellenti** exceler//ti *Fd^{bc}* **10 ita eis** e. i. *Fd* **13 deducendus** ducendus *Fd^{bc}* **14 Applica** ap/ica *Fd^{bc}* **17 ex ore** uxore *Fd^b* **eius** e. requirit *Fd* **18 Domini** do//i *Fd^{bc}* **19 pietas** dignitas *Fd^{bc}* **20 Deos** clericos *Fd^{bc}* **26 incendit** *om. Fd^{bc}* **Ite** item *Fd* **et** *om. Fd* **32 clericos** c. suos *Fd*

non presumatur. Si quis hoc presumpserit facere, conventus et causam perdat, et a communione efficiatur extraneus.

(C.11 q.1 c.43) *Item ex concilio Cartaginensi III*

Clericus apud civilem iudicem iudicari non debet.

5

Placuit, ut quisquis episcoporum, presbiterorum et diaconorum, seu clericorum, cum in ecclesia ei crimen fuerit intentum, vel civilis causa fuerit connota, si derelicto ecclesiastico iudicio publicis iudiciis purgari voluerit, etiamsi pro ipso fuerit lata sententia, locum suum amittat. Et hoc in criminali actione. In civili vero perdat quod evicit, si locum suum obtinere maluerit, siquidem ad eligendos iudices inique de ecclesie consortio iudicat qui de universa ecclesia male sentiendo de iudicio seculari poscit auxilium, cum privatorum etiam causas Apostolus ad ecclesiam deferri atque ibi determinari precipiat.

10

15

Fr. 640

(C.11 q.1 c.45) *Item constitutio LXXIV c. 1.*

Qui cum clerico litigium habet episcopum ipsius adeat.

Si quis cum clerico litigium habuerit, si quidem de causa pecuniaria, adeat prius episcopum, cuius iudicio clericus subpositus est. Ille autem sine dampno et sine dilatione competentem finem liti inpositurus est. Sin autem noluerit episcopus litem dirimere, tunc ad civiles iudices disceptatio cause perveniat. Ubi autem dirimere episcopus vult, sine scriptura omnia procedant, et definitiva sententia ab eo sine scripturis feratur. (§ 1) Quod si de criminali causa litigium emerit, tunc competentes interpellati, consentaneum legibus terminum cause inponant, ita tamen, ut disceptatio liti duorum mensium spatium non excedat, a liti contestatione numerandum. Non autem aliter puniatur clericus, nisi obnoxius repertus sacerdotio nudatus fuerit ab episcopo suo vel clericatus honore. Sin autem crimen ecclesiasticum est, tunc secundum canones ab episcopo suo cause examinatio et pena

20

25

30

FdBr

1 presumatur presumant *Fd^{bc}* **6 ut** *om. Fd* **et** *om. Fd* **7 crimen** –
8 fuerit¹ *f. c. Fd* **9 iudiciis** iudicus? *Fd* **10 fuerit lata** *l. f. Fd*
16 ibi determinari ibidem terminari *Fd^{bc}* : ibidem determinari *Fd^{bc}*
17 LXXIV *lxxiii Fd^{bc}* **19 de** *om. Fd* **20 pecuniaria** pecunialia *Fd*
21 et *om. Fd* **24 disceptatio** disceptio *Fd^{bc}* **perveniat** proveniat *Fd*
26 Quod *qui Fd* **28 interpellati** interpellari *Fd^{bc}* **34 ab** *om. F*
episcopo – **cause** //o soli ca se *Fd^{bc}* : episcopo soli cause *Fd^{bc}*

procedat, nullam communionem aliis iudicibus in huiusmodi causis habentibus.

(C.11 q.1 c.46) *Item ex concilio Calcedonensi.*

Aa 174r

5 *Clericus adversus clericum negotium habens secularia iudicia non exerceat.*

Si clericus adversus clericum habet negotium, non relinquat suum episcopum et ad secularia iudicia concurrat, sed prius negotium agitetur apud episcopum proprium; vel certe si fuerit negotium ipsius episcopi, apud arbitros ex utraque parte electos audiatur negotium. Si quis vero contra hoc fecerit, canonum subiaceat correctionibus. (§ 1) Et si clericus adversus suum seu alium episcopum habeat causam, apud audientiam sinodi provincie conqueratur. (§ 2) Si vero contra ipsius provincie metropolitanum episcopum episcopus sive clericus habeat controversiam, pergat ad ipsius diocesis primates, aut certe ad Constantinopolitane civitatis regie sedem, ut eorum ibi negotium terminetur.

Fr. 641

Bm 101vb

(C.11 q.1 c.47) *Item ex Concilio Agatensi.*

20 NULLUS PRESUMAT CLERICUM AD SECULAREM IUDICEM UT ATTRAHERE.

Clericum nullus presumat apud seculari iudicem episcopo non permittente pulsare. Sed si pulsatus fuerit, non respondeat, nec proponat, nec audeat criminale negotium in iudicio seculari proponere.

25 **(C.11 q.1 d.p.c.47)** ¶ *Ex his omnibus datur intelligi, quod clericus ad publica iudicia nec in civili, nec in criminali causa est producendus, nisi forte civilem causam episcopus decidere noluerit, vel in criminali sui honoris cingulo eum nudaverit. (§ 1) Illud autem quod in epistola Clementis dictum est: "Non cognitorem secularium negotiorum te vult Deus esse," ex episcopali unctione intelligendum est. Non enim in episcopum ungi-*

Fd 41va

FdBr

6 Si om. *Fd* **habet** habens *Fd* 10 electos electi *Fd* **audiatur** audiunt *Fd^{bc}*; audiant *Fd^{pc}* 11 vero om. *Fd^{bc}* **correctionibus** § correctioni *Fd* 12 seu vel *Fd* 15 episcopum episcopus episcopus episcopum *Fd^{bc}*; *Fd^{pc}* ?? **habeat** habet *Fd^{bc}* 17 civitatis regie r. c. *Fd* 19 Item – 25 proponere om. *BmPySb. Hoc capitulum duplicatum (cf. c. 17) paleam esse notant Rom.Fr.; cf. Buchner n. 127 et p. 205.* 20 Nullus – 21 attrahere *Fd^{bc}*; ?? *Fd^{pc}*; sine rubrica *Fr.* 22 Clericum clericus *Fd^{bc}* 24 nec¹ vel *Fd* 27 nec² – criminali om. *Fd^{bc}* 31 Deus //s *Fd^{bc}*

tur, ut cognitor secularium negotiorum resideat, sed ut procurator animarum et distributor spiritualium existat. Prohibetur ergo secularibus negotiis occupari, non ad tempus sequester fieri. Vel secularia iudicia non de rebus secularibus sed secularium virorum intelligenda sunt. Iudicia de rebus secularibus secularia appellantur iuxta illud Apostoli: "Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia constituite." Iudicia vero secularium secularia appellantur in epistola Clementis, quod ex subsequentibus datur intelligi, cum dicitur: "Hec opera, que tibi minus congruere diximus, exhibeant sibi invicem vacantes laici." Prohibentur ergo clerici a cognitione negotiorum secularium virorum, non secularium causarum. Negotia quippe clericorum, sive criminalia sive civilia fuerint, non nisi apud ecclesiasticum iudicem ventilanda sunt. Unde Adrianus papa ait:

(C.11 q.1 c.48) *Non nisi in foro suo clericus audiatur.*

Clericus sive laicus, si crimine aut lite pulsatus fuerit, non alibi quam in foro suo provocatus audiatur.

(C.11 q.1 c.49) *Idem.*

De eodem.

Aa 174v In clericorum causa huiusmodi forma servetur, ut nequaquam eorum sententia non a suo iudice dicta constringat.

(QUESTIO 2)

Fr. 642 **(C.11 q.2 dictum)** ¶ *Quod vero culpa illa suspensione digna sit, ex capitulo illo Milevitani concilii liquido constat. Si enim communionem privandus est qui clericum ad civilem iudicem crediderit protrahendum, multo magis suspensione dignus est qui sui episcopi iudicium interpellantem ad iudicium seculare protrahere non dubitavit.*

(QUESTIO 3)

FdBr

1 ut¹ aut *Fd^{bc}* **resideat** desiderat *Fd^{bc}*: residerat *Fd^{bc}* **5 virorum** iudiciorum *Fd^{bc}*: *add. sup. lin.* vel virorum *Fdpc* **10 minus congruere** c. m. *Fd^{bc}* **11 negotiorum** – **12 virorum** sec. vir. neg. *Fd^{bc}* **16 Non** – **audiatur** clericus sive laicus non nisi in foro suo clericus audiatur *Fd^{bc}* **22 non** – **suo dict**// *Fd^{bc}* **dicta** ?? *Fd* **29 suspensio** suspitione *Fd^{bc}*

(C.11 q.3 d.a.c.1) ¶ *Sed ponatur, quod hec culpa suspensione digna non fuerit; queritur, utrum sit deponendus qui officium contra prohibitionem episcopi celebrare ausus est? Sed quod sententia episcopi, sive iusta sive iniusta fuerit, timenda sit, Gregorius testatur, dicens:*

(C.11 q.3 c.1) *Gregi timenda est sententia pastoris.*

Sententia pastoris, sive iusta sive iniusta fuerit, timenda est.

(C.11 q.3 c.4) *Item ex concilio Sardicensi, c. 17.*

Fr. 643

10 *De eodem.*

Si episcopus forte iracundus (quod non debet esse) cito et aspere commovetur adversus presbiterum sive diaconum, et eum de ecclesia exterminare voluerit, providendum est, ne innocens dampnetur aut perdat communionem. Et ideo habeat potestatem is, qui abiectus est, ut episcopos finitimos interpellet, et causa eius audiatur ac diligentius tractetur. Ille vero episcopus, qui iuste vel iniuste eum abiectus, patienter accipiat, ut negotium discutatur, vel probetur eius sententia a pluribus, vel emendetur. Tamen prius, quam omnia diligenter ac fideliter examinentur, eum, qui fuerat communione privatus, ante cognitionem nullus debet presumere ut communioni societ.

(C.11 q.3 c.5) *Item ex concilio Cartaginensi.*

25 *De eodem.*

Si quis presbiter ab episcopo suo correptus fuerit, debet utique apud vicinos episcopos conqueri, ut ab ipsis eius causa possit audiri, ac per ipsos suo episcopo reconciliari. Quod nisi fecerit, sed superbia (quod absit) inflatus secerendum se ab episcopi sui communione duxerit, ac sepa-

Fr. 644

7 Sententia – **8 est** *Summatim reddita, cf. C.11 q.3 d.p.c. 77, pag. .* **11 Si** – **22 societ** Conc. Sardicense (a. 343), c. 17, ed. Turner, *Eccl. occ. mon.* 1.522-524. Cf. Conc. Cartaginense (a. 419), ed. Munier, CCSL 149.159. **26 Si** – **435: 4 est** Conc. Cartaginense II (a. 390), c. 8, ed. Munier, CCSL 149.16.

FdBr

1 suspensio – **2 digna** d. s. *Fd* **4 fuerit** – **5 sit** sit tenenda *Fd^{bc}* : fuerit sit tenenda *Fd^{bc}* **7 Sententia pastoris** p. s. *Fd* **11 non** – **esse** e. n. d. *Fd* **15 abiectus est** e. a. *Fd* **17 tractetur** pertractetur *Fd^p* **vel** – **18 iniuste** om. *Fd^{bc}* **18 patienter accipiat** patiatur *Fd^{bc}* : patientur accipiat *Fd^{bc}* **27 apud** om. *Fd^{bc}* **29 sed** et *Fd^{bc}*

ratim cum aliquibus scisma faciens sacrificium Deo obtulerit, anathema habeatur et nichilo minus locum amittat. At si querimoniam iustam adversus episcopum habuerit, inquirendum est.

(C.11 q.3 c.6) *Item ex concilio Antioceno.* 5

De his, qui dampnati a sinodo sacra misteria contingunt.

Si quis episcopus dampnatur a sinodo, vel si presbiter aut diaconus a suo episcopo, et ausi fuerint aliquid de ministerio sacro contingere, sive episcopus iuxta precedentem consuetudinem, sive presbiter aut diaconus, nullo modo liceat ei, nec in alia sinodo, spem restitutionis aut locum satisfactionis habere, sed et communicantes ei omnes abici de ecclesia oportet, et maxime si postquam didicerint adversus memoratos prolatam fuisse sententiam, eisdem communicare temptaverint. 10 15

Fr. 645 (C.11 q.3 c.8) *Item ex concilio Agatensi.*

De episcopis qui innocentes aut minimis causis culpabiles excommunicant.

Episcopi, si sacerdotali moderatione postposita innocentes aut minimis causis culpabiles excommunicare presumpserint, aut ad gratiam baptismi festinantes fortasse recipere noluerint, a vicinis episcopis eiusdem provincie litteris moneantur, et si parere noluerint, communicatio illis usque ad tempus sinodi a reliquis episcopis denegetur, ne forte per excommunicationis peccatum excommunicati longo tempore morte preveniantur. 20 25

(C.11 q.3 c.9) *Item ex concilio Affricano.*

De his, qui tempore excommunicationis sue communicare presumunt.

7 Si – 15 temptaverint Conc. Antiochenum (a. 330 vel 341), versio Dionysiana, c. 4, ed. Turner, *Ecc. occ. mon.* 2.246-249. **19 Episcopi – 26 preveniantur** Conc. Agatense (a. 506), c. 3, ed. Munier, CCSL 148.193-194.

FdBr

1 faciens facientibus *Fd^{bc}* **2 anathema habeatur** anathemazatur *Fd^{bc}*: anathemazetur *Fd^{bc}* **5 ex om. Fd** **Antioceno** antioc// *Fd^{bc}* **6 misteria** ministeria *Fd* **7 a sinodo om. Fd^{bc}** **si om. Fd** **11 ei nec eis n// Fd^{bc}** **12 satisfactionis** ad ministeria? *add. sup. lin. Fd^{bc}* **ei eis Fd** **13 et – si maxime Fd^{bc}** **14 memoratos** memoratas *Fd^b* **fuisse sententiam** s. f. *Fd* **17 minimis** inimici *Fd^{bc}* **19 si om. Fd^{bc}**

Placuit universo concilio, ut qui excommunicatus fuerit pro suo neglectu, sive episcopus quilibet sive clericus, et tempore sue excommunicationis ante audientiam communicare presumpserit, ipse in se dampnationis iudicetur protulisse sententiam.

(C.11 q.3 c.27) *Item Urbanus.*

Fr. 652

Sententia pastoris timenda est, licet iniuste liget.

Quibus episcopi non communicant non communicetis, et quos eiecerint non recipiatis. Valde enim timenda est sententia episcopi, licet iniuste liget.

(C.11 q.3 c.30) *Item ex concilio Cartaginensi IV.*

Fr. 653

Qui sententiam episcopi putat esse iniustam recurrat ad sinodum.

Clericus, qui episcopi districtionem circa se putat iniustam, recurrat ad sinodum.

(C.11 q.3 c.31) *Item Iohannes Crisostomus super epistolam ad Ebreos.*

Vincula ecclesiastica non sunt contempnenda.

Nemo contempnat vincula ecclesiastica. Non enim homo est qui ligat, sed Christus, qui hanc potestatem dedit, et dominos fecit homines tanti honoris.

(C.11 q.3 c.32) *Item Augustinus de verbis apostoli, sermone LXXIX*

Sathane traditur qui ab ecclesia excommunicatur.

Omnis Christianus, dilectissimi, qui a sacerdotibus excommunicatur, sathane traditur: quomodo? scilicet, quia extra ecclesiam est diabolus, sicut in ecclesia Christus, ac per hoc quasi diabolo traditur qui ab ecclesiastica communione removetur. Unde illos, quos tunc Apostolus

1 Placuit – **5 sententiam** Conc. Cartaginense (a. 419), c. 29, ed. Munier, CCSL 149.143-144??. **8 Quibus** – **10 liget** Ps.-Urbanus (JK †87) 7[-8??] (ed. Hinschius, 145). **14 Clericus** – **15 sinodum** *Statuta ecclesiae antiquae* 66, ed. Munier, CCSL 149.350?

FdBr

21 festinantes properantes *Fd* **23 si** *om. Fd^{bc}* **28 excommunicatio-**
nis sue s. e. *Fd* **4 dampnationis iudicetur** i. d. *Fd^{bc}*: iud//tur d. *Fd^{bc}*
8 episcopi *om. Fd^{bc}* **9 timenda est** *om. Fd^{bc}* **12 esse** *om. Fd* **20 est**
om. Fd **21 dominos** dominus? *Fd* **23 LXXIX** lxxviii *Fd* **25 qui a**
quia? *Fd* **26 scilicet** – **27 quia** q.s. *Fd* **28 traditur** tradi dicitur? *Fd*

sathane esse traditos predicat, excommunicatos a se esse demonstrat.

(C.11 q.3 c.34) *Item ex concilio Milevitano.*

Vicini episcopi audiant eos, qui de iudiciis episcoporum suorum queruntur.

5

Fr. 654

Presbiteri, diaconi, vel ceteri inferiores clerici, si in causis, quas habuerint, de iudiciis episcoporum suorum conquesti fuerint, vicini eos episcopi audiant, et inter eos quicquid est diffiniant, adhibiti ab eis ex consensu suorum episcoporum. Quod si et ab eis provocandum putaverint, non provocent nisi ad Affricana concilia, vel ad primates suarum provinciarum. Ad transmarina autem qui putaverint appellandum, a nullo intra Affricam in communione suscipiantur.

10

(C.11 q.3 c.35) *Item ex concilio Cartaginensi IV.*

15

Iniusta episcoporum dampnatio irrita esse censetur.

Irritam esse iniustam episcoporum dampnationem censemus, et idcirco a sinodo retractandam.

(C.11 q.3 c.36) *Item ex concilio Cartaginensi V.*

Qui sue cause adesse et innocentiam suam asserere voluerit, intra annum hoc faciat excommunicationis.

20

Rursus constitutum est, ut quociens clericis convictis vel confessis in aliquo crimine, vel propter eorum, quorum verecundie parcitur, vel propter ecclesie obprobrium, aut insultationem hereticorum atque gentilium, si forte cause sue adesse voluerint et innocentiam suam asserere, intra annum excommunicationis hoc faciant. Si vero intra annum causam suam purgare contempserint, nulla eorum vox penitus audiatur.

25

(C.11 q.3 c.37) *Item Gelasius.*

30

Audentiam sibi negat qui excommunicationis sue causam agere intra annum dissimulat.

FdBr

1 a se *om.?* *Fd^{bc}* **7** quas quos *Fd* **8** conquesti questi *Fd* **9** diffiniant finiant *Fd* **10** episcoporum e. s. c. *Fd* **13** Affricam africana *Fd^{bc}* **18** a sinodo ad sinodum *Fd^{bc}* **20** Qui que *Fd^b* **21** hoc – excommunicationis e. h. *Fd* **23** eorum eos *Fd* **24** ecclesie obprobrium o. e. *Fd* **25** insultationem insolentum insultationem *Fd* **26** sue s//e *Fd^{bc}* **voluerint**

Quicumque intra anni spatium civiliter sive publice causam suam coram suis excommunicatoribus non peregerint, ipsi sibi aditum audientie clausisse videantur. Quod si obstinato animo sine communione defuncti fuerint, nos, illorum causam iuxta beati Leonis predecessoris nostri sententiam divino iudicio reservantes, quibus vivis non communicavimus nec mortuis communicare debemus.

(C.11 q.3 d.p.c.39) ¶ *Sed queritur, si ante dampnati absolutionem episcopum mori contigerit, utrum dampnatus postea valeat absolvi? De his ita statutum est in concilio Epauensi:* Fr. 655

(C.11 q.3 c.40) *A successore solvatur qui post mortem episcopi remanet ligatus.*

Si episcopus ante dampnati absolutionem obitu rapiatur, correctum aut penitentem successori licebit absolvere.

(C.11 q.3 d.p.c.40) ¶ *Premissis auctoritatibus, quibus iniuste sententie usque ad examinationem utriusque partis parere iubemur, ita respondetur: Gregorius non dicit sententiam iniuste latam esse servandam, sed timendam. Sic et Urbanus. Timenda ergo est, id est non ex superbia contempnenda. Reliquae vero auctoritates de excommunicatis locuntur, qui vel vocati ad synodum venire contempserunt, vel calliditatibus adversantium occurrere nescientes iniustam sententiam a iudice reportaverunt, vel qui, neglectu suae vite sinistram de se opinionem nasci permittentes, sententiam in se exceperunt. (C.11 q.3 d.p.c.43) De his, inquam, et huiusmodi premissis auctoritates locuntur, non de iniuste suspensis. Quod autem iniuste sententie parendum non sit, multis auctoritatibus probatur. Quarum prima est illa Ieronimi super Matheum:* Fr. 656
Fd 42ra

(C.11 q.3 c.44) *Sententia pastoris reum vel innocentem non constituit vel facit.*

19 Gregorius C.11 q.3 c. 1. 20 Urbanus C.11 q.3 c. 27.

FdBr

noluerint Fd 27 vero om. Fd 31 negat // egat Fd^{bc} 32 agere –
annum om. Fd^{bc}: intra annum agere Fd^{bc} 1 sive sue Fd 2 suis om.
Fd^{bc} 4 Quod qui Fd si sine Fd^{bc} 7 communicavimus communica-
mus Fd nec eis Fd^{bc} debemus non debemus Fd 11 Epauensi
epauensi Fd^{bc} 21 ergo est est ergo Fd 22 locuntur loquuntur Fd
25 opinionem om. Fd 26 in se om. Fd 27 inquam itaque Fd^{bc}: vel
inquam add. supra lin. Fd^{bc} locuntur loquuntur Fd 32 constituit
vel om. Fd^{bc}

Quomodo sacerdos mundum leprosum non facit, sic episcopus vel presbiter non alligat eos, qui insontes sunt, nec, solvit noxios, sed pro officio suo cum peccatorum varietates audierit, scit qui ligandus sit, qui solvendus

(C.11 q.3 c.46) *Item Gelasius papa episcopis orientalibus de dampnatione Dioscori.* 5

Non est petenda solutio, cum iniqua fertur sententia.

Cui est illata sententia deponat errorem, et vacua est; si iniusta est, tanto curare eam non debet, quanto apud Deum et eius ecclesiam neminem potest gravare iniqua sententia. Ita ergo ea se non absolvi desideret, qua se nul-
latenus perspicit obligatum. 10

(C.11 q.3 c.47) *Item Augustinus de summo bono.*

Deus non nocet, nec noceri patitur aliquem iniuste.

Secundum catholicam fidem, nec Dei nature quisquam nocere potest, nec natura Dei nocere iniuste cuiquam potest nec noceri iniuste patitur quemquam. "Qui enim nocet (ut ait Apostolus) recipiet hoc quod nocuit." 15
Fr. 657

(C.11 q.3 c.48) *Idem de verbis Domini.*

Iniusta vincula dirumpit iustitia. 20

Cepisti habere fratrem tuum tamquam publicanum: ligas illum in terra, sed ut iuste alliges vide. Nam iniusta vincula dirumpit iustitia. "Quem solveris," inquit, "in terra, solutus erit in celo."

(C.11 q.3 c.49) *Idem de sermone Domini in monte.* 25

Temeritas iudicandi non ei, qui iudicatur, sed iudici nocet.

Temerarium iudicium plerumque nichil nocet ei, de quo temere iudicatur. Ei autem, qui temere iudicat, ipsa temeritas necesse est ut noceat.

(C.11 q.3 c.50) *Idem ad Clerum Yponiensem.* 30

FdBr

3 solvit solum? *Fd* cum *om. Fd* 5 papa *om. Fd* 7 iniqua iniq//
Fd^{bc} 8 est illata illata *Fd^{bc}*: illata est *Fd^{bc}* 10 iniqua – 11 sententia
iniquam sententiam *Fd^{bc}* 11 qua quia *Fd^{bc}* 14 non nec *Fd* patitur
aliquem a. p. *Fd* 15 quisquam – 16 nocere¹ n. q. *Fd* 16 nocere
iniuste i. n. *Fd* potest² *om. Fd* 17 iniuste iu? *Fd* 18 quod q//
Fd^{bc} 21 Cepisti habere *om. Fd* 23 dirumpit dirumpit? *Fd* sol-
veris solvis? *Fd^{bc}* 26 sed – nocet n. s. i. *Fd* 30 Idem item? *Fd^b*
Yponiensem *om. Fd^{bc}*: yponiensium *Fd^{bc}*

Non obest homini iniusta sententia.

Quid obest homini, quod ex illa tabula vult eum delere humana ignorantia, si de libro viventium non eum delet iniqua conscientia?

5 (C.11 q.3 c.51) *Idem ad Secundinum Manicheum.*

De eodem

Senti de Augustino quicquid libet: sola me in oculis Dei conscientia non accuset.

10 (C.11 q.3 c.57) *Item Ieronimus super epistola Pauli ad Philemonem.* Fr. 659

Apud Deum maledicitur qui moribus dissonam profert sententiam.

15 Si quis dixerit iustum iniustum, et iniustum iustum, abhominabilis est uterque apud Deum. Similiter qui sanctum, dicit non sanctum, et rursus non sanctum asserit sanctum, abhominabilis apud Deum est.

(C.11 q.3 c.60) *Item Gregorius in omelia XXVI* Fr. 660

Ligandi vel solvendi potestate se privat qui hanc iniuste exercet.

20 Ipse ligandi atque solvendi se potestate privat qui hanc pro suis voluntatibus, et non pro subditorum moribus exercet.

(C.11 q.3 c.61) *Idem.*

De eodem.

25 Iudicare digne de subditis nequeunt qui in subditorum causis sua vel odia, vel gratiam secuntur.

(C.11 q.3 c.62) *Idem.*

Non est vera presidentis absolutio, nisi sequatur arbitrium interni iudicis.

FdBr

2 vult non vult *Fd^{ac}* delere recitare *Fd^{ac}* 4 conscientia conscia *Fd^{ac}*
 6 De eodem *Fd: om. Fr.* 9 epistola epistolam *Fd* 11 moribus in
 omnibus *Fd* 13 et – iustum² *om. Fd* 15 dicit dixerit *Fd* rursus
 rursus *Fd* non² qui non *Fd* 16 apud – est e. a. d. *Fd* 17 in
 omelia omelis *Fd* 20 atque ac *Fd* 21 pro² *om. Fd* 23 Idem item
Fd 26 sua – secuntur suam vel gratiam vel odium sequuntur *Fd*
 28 absolutio solutio *Fd* 29 interni eterni *Fd^{ac}*

Tunc vera est absolutio presidentis, cum interni sequitur arbitrium iudicis. Quod bene quatruiduani mortui resuscitatio illa significat, que videlicet demonstrat, quia Dominus prius mortuum suscitavit et vivificavit, dicens: "Lazare, veni foras," et postmodum is, qui vivus fuerat, egressus a discipulis est solutus, sicut scriptum est. 5

(C.11 q.3 c.63) *Idem in Registro.*

Privilegio meretur exui qui eodem abutitur.

Privilegium omnino meretur amittere qui permissa sibi abutitur potestate. 10

(C.11 q.3 c.64) *Idem.*

In quem canonica non fertur sententia, penam non debet ferre canonicam.

Non debet is penam sustinere canonicam, in cuius dampnatione non est canonica prolata sententia. 15

Fr. 661 **(C.11 q.3 d.p.c.64)** ¶ *Ex his datur intelligi, quod iniusta sententia nullum alligat apud Deum, nec apud ecclesiam eius aliquis gravatur iniqua sententia, sicut ex Gelasii capitulo habetur. Non ergo ab eius communione abstinendum est, nec ei ab officio cessandum, in quem cognoscitur iniqua sententia prolata. Cur ergo capitula Cartaginensis et Affricani, atque aliorum conciliorum prohibent iniuste dampnatum in communione recipi ante iudicii examinationem? Cur et illud Magontiense concilii statutum est:* 20

(C.11 q.3 c.65) *Qui dampnatur a sinodo quomodo in secunda innocens reparatur.* 25

Fd 42rb Episcopus, presbiter aut diaconus a gradu suo iniuste deiectus, si in secunda sinodo innocens inveniatur non potest esse quod fuerat, nisi gradus amissos recipiat coram altari de manu episcoporum: si episcopus est, orarium, et baculum et anulum; si presbiter, orarium et pla- 30

27 Episcopus – 442: 3 perceperant Conc. Toletanum IV (a. 633) 28, ed. Vives, 202-203.

FdBr

1 presidentis precedentis *Fd^{pc}* **interni** interi// *Fd^{pc}* **3 Dominus** – **4 mortuum** p. m. d. *Fd* **5 postmodum is** postmoderis? *Fd* **20 iniqua** in qua *Fd* **sententia prolata** p. s. *Fd* **21 atque** et *Fd* **24 concilii statutum** constitutum *Fd^{pc}*; concilii constitutum *Fd^{pc}* **25 dampnatur** dampnantur *Fd* **26 innocens** om. *Fd* **reparetur** reparentur *Fd*

netam; si diaconus, orarium et albam; si subdiaconus, patenam et calicem. Sic et reliqui gradus in reparatione sua recipiant ea, que, cum ordinarentur, perceperant.

(C.11 q.3 d.p.c.65) ¶ *Si ergo iniuste deiecti nec etiam per episcopos reparari possunt, nisi de manibus eorum recipiant quod amiserant: quomodo sua auctoritate cuique licet iniuste ligatis communicare, et eis, non petita absolute, sua celebrare officia, sicut Gelasius videtur sentire? Ad hec respondendum est, quod sententia aliquando est iniusta ex animo proferentis, iusta vero ex ordine et causa; aliquando est iusta ex animo et causa, sed non ex ordine; aliquando est iusta ex animo et ex ordine, sed non ex causa. Cum autem ex causa iniusta fuerit, aliquando nullum in eo omnino delictum est, quod sit dampnatione dignum: aliquando non est in eo illud, super quod fertur sententia, sed ex alio nominandus est. Ex animo est iniusta, cum aliquis servata integritate iudicarii ordinis in adulterum vel in quemlibet criminosum non amore iustitie, sed livore odii, vel precio, aut favore adversariorum inductus sententiam profert. Unde Beda super epistolam Iacobi ait: "Ira enim viri iustitiam Dei non operatur:" quia qui iratus in aliquem sententiam profert, etsi ille quantum ad se iustam reportet sententiam, iste tamen, qui non amore iustitie, sed livore odii in eum sententiam dedit, iustitiam Dei, in quem perturbatio non cadit, non imitatur.*

(C.11 q.3 c.66) *Item Gregorius.*

25 *Sententia iustitie non est pro premiis ferenda.*

Qui recte iudicat, et premium remunerationis expectat, fraudem in Deo perpetrat, quia iustitiam, quam gratis impertire debuit, acceptione pecunie vendit.

(C.11 q.3 c.67) *Idem Mauricio inperatori.*

Fr. 662

30 *In prepositorum operibus totum sibi ratio vendicat.*

Illa prepositorum sollicitudo utilis est, illa est cautela laudabilis, in qua totum ratio agit, et furor sibi nichil vendicat. Restrungenda sub ratione potestas est, nec quid

FdBr

1 patenam patinam *Fd^{bc}* **2 reparatione sua** reparationem suam *Fd*
3 ea *om. Fd^{bc}* **perceperant** receperant *Fd^{bc}*: vel perceperant *add. sup. lin. Fd^{bc}* **8 hec** hoc? *Fd* **10 est iusta** i. e. *Fd* **et²** – **11 ordine¹** sed non ex ordine vel causa *Fd* **11 est iusta** i. e. *Fd* **ex³** *om. Fd*
13 nullum – **eo** in eo n. *Fd* **14 super quod** quod super? *Fd^{bc}*: supra quod? *Fd^{bc}* **sententia** *om. Fd* **15 aliquis** aliq// *Fd^{bc}* **16 in²** *om. Fd*
17 non *om. Fd^{bc}* **23 imitatur** mutatur *Fd^{bc}* **25 iustitie** *om. Fd^{bc}*
30 prepositorum propositorum *Fd^{bc}* **31 est¹** *om. Fd*

agendum prius, quam concitata ad tranquillitatem mens redeat. Nam conmotionis tempore iustum putat omne quod fecerit.

(C.11 q.3 c.69) *Item ex libro ecclesiastice ystorie.*

Ratio debet corrigere quod furore promulgatum est.

5

Cum apud Tessalonicam, seditione exorta, quidam ex militaribus vir inpetu fuisset populi furentis exstinctus, Theodosius, repentini nuncii atrocitate succensus, ad ludos Circenses invitari populum, eique ex improviso circumfundi milites, atque obtruncare passim, ut quisque occurrisset, gladio iubet, et vindictam dare non crimini, sed furori. Ob hoc cum a sacerdotibus Italie redargueretur, agnovit delictum, culpamque cum lacrimis professus, publicam penitentiam in conspectu totius ecclesie exegit, et in hoc sibi tempus ascriptum absque regali fastigio patienter inplevit. Quibus omnibus illud quoque mirabiliter adiecit; leges sanxit in posterum, ut sententie principium super animadversione prolata in diem tricesimum ab executoribus differrentur, quo locus misericordie, vel, si res tulisset, penitencie non periret.

10

15

20

Fr. 663 **(C.11 q.3 c.70)** *Item Gregorius.*

In dictandis sententiis rectores nullo furore ducantur.

Summopere precavendum est ut rectores ecclesie et qui publica iudicia exercent, in dictandis sententiis nullatenus levitate aut furore ducti sint precipites, sed causis prius diligenter ventilatis, cum res, que ignorabatur, pleniter ad notitiam venerit, divina tunc et humana lex resolvatur, et secundum quod ibi constitutum est, remota personarum acceptione, diffinitiva proferatur sententia. Hinc est quod Moises querelas populi semper tabernaculum ingressus ad Dominum referebat, et iuxta quod Dominus inperabat iudicia proponebat, nimirum nos instituens, ut non ex corde nostro, sed ex precepto divino condemnationis vel iustificationis sententiam proferamus.

25

30

FdBr

2 omne esse *Fd^{ac}*: esse omne *Fd^{pc}* **5 furore** fulgore *Fd^{ac}* **7 exstinctus** ext//tus *Fd* **8 succensus** succenses *Fd^{pc}* **10 ut om.** *Fd* **15 regali fastigio** fasti//o *Fd^{ac}* **19 locus** loco *Fd* **23 ut rectores** correctores *Fd^{ac}*: correctores *Fd^{pc}* **24 sententiis** sententiam *Fd* **27 divina tunc** t. d. *Fd* **29 proferatur sententia** s. p. *Fd* **30 tabernaculum** – **31 Dominum** ad dom. tab. ingressi *Fd*

(C.11 q.3 c.71) *Item Augustinus ad Macedonium.*

Iustum iudicium vendi non potest.

Non licet iudici vendere iustum iudicium, etsi liceat
advocato vendere iustum patrocinium, et iurisconsulto
5 rectum consilium.

(C.11 q.3 d.p.c.72) ¶ *Huic itaque sententie, que non amore
iustitie, sed ex alia qualibet causa fertur in quemquam, humili-
ter obediendum est. (C.11 q.3 d.p.c.73) Item sententia est
iniusta ex ordine, quando non servato iudiciali ordine quilibet
10 pro culpa sua dampnatur. Unde Gregorius scribit Constantino,
Mediolanensi episcopo:*

Fr. 664

(C.11 q.3 c.74) *Res dubia non diffiniatur certa sententia.*

Fd 42va

Grave satis est et indecens, ut in re dubia certa detur
sententia.

(C.11 q.3 c.75) *Item Augustinus in libro de penitencia.*

Non credantur que certis iudiciis non demonstrantur.

Quamvis vera sint quedam, tamen iudici non sunt cre-
denda, nisi certis iudiciis demonstrantur.

(C.11 q.3 c.76) *Item Damasus papa.*

Ante, quam examinentur, aliqui non iudicentur.

Eorum, qui accusantur, causas discutere non licet
prius, quam canonice vocati ad sinodum veniant, et pre-
sens per presentem agnoscat veraciter et intelligat que ei
obiciuntur. Quod et per sapientiam Salomonis dicitur:
25 “Ante, quam scruteris, ne reprehendas. Intellige prius, et
tunc increpa. Ante, quam audias, non reprehendas.” Et
licet apertissima sit contrariorum reprehensio, verumta-
men oportet ab his, qui dati sunt ad eorum examinatio-
nem, ordinem servari.

(C.11 q.3 d.p.c.77) ¶ *Cum ergo sententia ex ordine iniusta
est, nec tunc ab ea recedendum est, quia etiam ante, quam sen-
tentia daretur in eum, pro qualitate sui reatus ligatus apud
Deum tenebatur. Contingit aliquando, ut adulter sententiam*

21 Eorum – **29 servari** Gelasius () (ed. Hinschius, 519). CLXIV

FdBr

2 potest licet *Fd* **8 est**¹ non est *Fd^{bc}* **est**² – **9 iniusta** i. e. *Fd*
10 culpa sua s. c. *Fd* **12 diffiniatur** diffinienda *Fd^{bc}* **24 Quod** qui
Fd^{bc}: quibus *Fd^{bc}* **31 ab ea** om. *Fd^{bc}* **33 Deum** dominum *Fd*

pro sacrilegio reportet, cuius reatum in conscientia non habet. Hec sententia, etsi iniusta sit, quia non est in eo crimen, super quod lata est sententia, tamen ab eo iuste reportata est, qui ex reatu adulterii iamdiu apud Deum excommunicatus fuerat. Et in hoc casu intelligenda est auctoritas illa Gregorii: "Sententia pastoris etc." (§ 1) Iustam sententiam vocat, quando crimen subest, super quod fertur: iniustam, quando illud non subest, que tamen timenda vel servanda est, quia ex alio iam dudum dampnandus erat. Unde, cum premisisset Gregorius: "Utrum iuste an iniuste obliget pastor, pastoris tamen sententia timenda est gregi," subsequutus adiecit: "Ne is, qui subest, et cum iniuste forsitan ligatur, ipsam obligationis sue sententiam ex alia culpa mereatur. Pastor ergo vel absolvere indiscrete timeat, vel ligare. Is autem, qui sub manu pastoris est ligari timeat vel iniuste, nec pastoris sui iudicium temere reprehendat: ne, etsi iniuste ligatus est, ex ipsa tumide reprehensionis superbia culpa, que non erat, fiat." (§ 2) Aliquando nullum subest crimen, et tamen vel odio iudicis, vel factione inimicorum obpositam sibi sententiam dampnationis in se excipit. Unde Gregorius ait:

(C.11 q.3 c.78) *Quot modis humanum iudicium pervertitur.* 20

Quatuor modis humanum iudicium pervertitur: timore, dum metu potestatis alicuius veritatem loqui pertimescimus; cupiditate, dum premio animum alicuius corrumpimus; odio, dum contra quemlibet adversarium molimur; amore, dum amico vel propinquo prestare contendimus. 25

(C.11 q.3 d.p.c.78) ¶ *Quam grave vero sit vel odio, vel amicitia, vel munere, vel metu, vel quolibet modo iudicium pervertere Augustinus testatur dicens:*

(C.11 q.3 c.79) *De his, qui aliquo modo iudicium pervertunt.* 30

Quicumque aut consanguinitate, aut amicitia, vel hostili odio, vel inimicitia in iudicando ducitur, pervertit

FdBr

1 reportet portet *Fd* **3 sententia** *om. Fd* **ab – iuste** i. a. e. *F*
reportata est reportatur *Fd* **5 auctoritas illa** i. a. *Fd^{bc}*: i. a. illa *Fd^p*
Gregorii gregorius(?) *Fd* **7 super – subest²** *om. Fd* **8 tamen** *om.*
Fd^{bc} **alio** aliq// *Fd* **10 obliget pastor** liget *Fd^{bc}*: liget pastor *Fd^p*
tamen *om. Fd* **timenda – 11 gregi** eggrege timenda est *Fd^{bc}*: gregi
timenda est *Fd^{bc}* **14 est – 15 pastoris** *om. Fd^{bc}* **15 reprehendat**
reprehendit *Fd* **16 ex** *om. Fd^{bc}* **20 Quot** quattuor *Fd* **24 animum**
alicuius al. an. *Fd* **25 contra** esse *Fd^{bc}* **26 amore – contendimus**
om. Fd^{bc} **27 grave vero** v. g. *Fd* **32 amicitia** am. metu *Fd*

iudicium Christi, qui est iustitia, et fructum illius vertit in amaritudinem.

(C.11 q.3 c.80) *Idem ad Casulanum.*

De his, qui metu potestatis veritatem occultant.

5 Quisquis metu cuiuslibet potestatis veritatem occultat, iram Dei super se provocat, quia magis timet hominem quam Deum. *Et post pauca: (§ 1)* Uterque reus est, et qui veritatem occultat, et qui mendacium dicit, quia et ille prodesse non vult, et iste nocere desiderat.

10 **(C.11 q.3 c.81)** *Item.*

De eodem.

15 Nemo peritorum aut prudentium putet, quod minus sit periculum in verbis lingua mentiando, quam manibus sanguinem fundendo. Melius est autem pro veritate pati supplicium, quam pro adulatione beneficium.

(C.11 q.3 d.p.c.86) ¶ *Hec sententia potius iudicem ledit quam eum, in quem fertur. Unde Augustinus ait:* Fr. 667

(C.11 q.3 c.87) *Iniuste aliquem anathematizans sibi, non alii nocet.*

20 Illud plane non temere dixerim, quod si quisquam fuerit fidelium anathematizatus iniuste, ei potius oberit, qui facit, quam ei qui hanc patitur iniuriam. Spiritus enim sanctus habitans in sanctis, per quem quisque ligatur aut solvitur, inmeritam nulli ingerit penam. Per eum quippe diffunditur karitas in cordibus nostris, que non agit perperam. Pax ecclesie dimittit peccata, et ab ecclesie pace alienis tenet peccata non secundum arbitrium hominum, sed secundum arbitrium Dei. Petra tenet, petra dimittit; columba tenet, columba dimittit.

30 **(C.11 q.3 d.p.c.87)** ¶ *Item Salomon: "Sicut avis in incertum volans, et passer quolibet vadens, sic maledictum frustra prolatum venit super eum, qui misit illud."*

(C.11 q.3 c.88) *Item Gregorius in omelia xxvi.*

Cuius vita offitio non congruit, alios ligatus solvit.

Fd 42vb

FdBr

6 quia qui *Fd^{bc}* **9** et *om. Fd* **14** pati *om. Fd* **20** fuerit – **21** fidelium *fi. fu. Fd* **21** oberit *obierit Fd^{bc}*

Fr. 668

Plerumque contingit, ut iudicis locum teneat, cui ad locum vita minime concordat, ac sepe agitur, ut vel dampnet inmeritos, vel alios ipse ligatus solvat, sepe in solvendis ac ligandis subditis sue voluntatis motus, non autem causarum merita sequitur. Unde fit, ut ipse ligandi et solvendi potestate se privet etc. *Et infra: (§ 1)* Sepe fit, ut erga quemlibet proximum odio vel gratia moveatur pastor. Iudicare autem de subditis digne etc. *Et infra:* Unde recte per prophetam dicitur: "Mortificabant animas, que non moriuntur, et vivificabant animas, que non vivunt." Non morientem quippe mortificat qui iustum dampnat, et non victurum vivificare nititur qui reum a supplicio solvere conatur. (§ 2) Cause ergo pensande sunt, et tunc ligandi ac solvendi potestas exercenda. Videndum est, que culpa precessit, et que sit penitentia secuta post culpam, ut quos omnipotens Deus per conpunctionis gratiam visitat, illos pastoris sententia absolvat. Tunc enim vera est absolutio etc. *Et infra: (§ 3)* Ex qua consideratione intuentum est, quod illos debemus nos per pastorem auctoritatem solvere, quos auctorem nostrum cognoscimus per suscitantem gratiam vivificare. *Et infra: (§ 4)* Veniat itaque foras mortuus, id est culpam confiteatur peccator. Venientem vero foras discipuli solvunt, quia pastores ecclesie ei debent penam amovere, quam meruit qui non erubuit confiteri quod fecit. (§ 5) Hec de solutionis ordine breviter diximus, ut sub magno moderamine pastores ecclesie vel solvere debeant, vel ligare.

(C.11 q.3 c.89) *Item Calixtus papa.*

Viribus caret sententia iniuste prolata.

Iniustum iudicium et diffinitio iniusta, regio metu et iussu, aut cuiuscumque episcopi aut potentis a iudicibus ordinata vel acta, non valeat.

(C.11 q.3 c.90) *Item Augustinus super psalmum cii.*

Premium meretur qui iniuste maledicatur.

FdBr

6 potestate se se p. *Fd* Sepe – 8 infra om. *Fd^{bc}*; *add. in marg. Fd^{bc}*
 10 animas om. *Fd^{bc}* 12 victurum victorum *Fd^{bc}* 15 precessit om. *Fd*
 17 pastoris sententia s. p. *Fd* 19 debemus nos n. d. *Fd* 20 auctorem auctoritatem *Fd^{bc}* nostrum nostr// *Fd^{bc}* 22 foras om. *Fd^b*
 id est et *Fd^{bc}*; id est et *Fd^{bc}* 23 solvunt solv//t *Fd^{bc}* 24 amovere amonere *Fd^{bc}* 30 diffinitio //iffinitio *Fd^{bc}* 32 acta facta *Fd^{bc}*

Qui iustus est, et iniuste maledicatur premium illi red-
ditur.

(C.11 q.3 d.p.c.90) ¶ *Hic etsi, ut dictum est, non teneatur
ligatus apud Deum, sententiae tamen parere debet, ne ex superbia
ligetur qui prius ex puritate conscientiae absolutus tenebatur. (§
1) Item est quando contra equitatem sententia fertur, veluti
quando subditi non possunt cogi ad malum, scientes obedi-
entiam non esse servandam prelati in rebus illicitis.*

(C.11 q.3 c.91) *Unde Euticianus papa ait:*

Fr. 669

10 *Non est obediendum episcopo, qui pro hereticis missam ca-
nere iubet.*

Si quis episcopus aut abbas presbitero aut monacho suo
iusserit missas pro hereticis cantare, non licet. Non enim
expedit obedire eis.

15 (C.11 q.3 c.92) *Item Augustinus.*

Preceptis non obedire multociens expedit.

Non semper malum est non obedire precepto; cum
enim Dominus iubet ea, quae Deo sunt contraria, tunc ei
obediendum non est.

20 (C.11 q.3 c.93) *Item Ieronimus in epistola ad Ephesios.*

De eodem.

25 Si dominus iubet ea, quae non sunt contraria sacris
scripturis, subiciatur domino servus. Sin vero contraria
precipit, magis obediat spiritus quam corporis domino. *Et
infra: (§ 1) Si bonum est quod precipit inperator, iubentis
exsequere voluntatem; si malum responde: "Oportet Deo
magis quam hominibus obedire."*

(C.11 q.3 c.94) *Item Ambrosius.*

Non sunt audiendi qui contra Deum aliquid iubent.

30 Iulianus inperator, quamvis esset apostata, habuit ta-
men sub se Christianos milites, quibus cum dicebat, pro-
ducite aciem pro defensione reipublice, obediebatur ei.

FdBr

5 puritate pravitate *Fd^{bc}* 13 enim *om. Fd^{bc}* 16 non *post* multociens
Fd^{bc} 18 ea *om. Fd* sunt contraria *c. s. Fd* 22 iubet ea *e. i F*
contraria *adversa Fd* 23 Sin *si Fd* 24 corporis *corpus Fd^{bc}* 25 est
om. Fd 27 quam – obedire *o. q.h. Fd* 29 Deum *dominum Fd*
32 aciem *ad diem Fd^{bc}*

Cum autem diceret eis, producite arma in Christianos, tunc cognoscebant inperatorem celi.

(C.11 q.3 c.95) *Item Fabianus papa.*

Non iubet aliquid iniustum qui Deum timere probatur.

Qui omnipotentem Deum metuit, nec contra evangelium nec contra apostolos, nec contra prophetas vel sanctorum Patrum instituta agere aliquid ullomodo consentit. 5

Fr. 671 **(C.11 q.3 c.100)** *Item Ysidorus.*

Apud Deum maledicitur qui peccantibus consentit.

Qui consentit peccantibus, et defendit alium delinquentem, maledictus erit apud Deum et homines, et corripietur increpatione severissima. Hinc et quidam sanctissimus Pater ait: "Si quis peccantem defendit, acrius quam ille, qui peccavit, coherceatur." Hinc etiam alius Pater ait: "Si quis alterius errori consentit, sciat se cum illo simili modo culpabilem iudicandum." 10 15

(C.11 q.3 c.101) *Item Ysidorus.*

Non est obediendum quod contra Deum precipitur.

Fd 43ra Si is, qui preest, fecerit, aut cuiquam quod a Domino prohibitum est facere iusserit, vel quod preceptum est preterierit aut preterire mandaverit, S. Pauli apostoli sententia ingerenda est, dicentis: "Etiam si nos aut angelus de celo evangelizaverit vobis anathema sit, preterquam quod vobis evangelizavimus." *Idem:* (§ 1) Si quis prohibet nobis quod a Domino preceptum est, vel rursus inperat fieri 20 25

Fr. 672 quod Dominus fieri prohibet, execrabilis sit omnibus, qui diligunt Deum. *Idem:* (§ 2) Is, qui preest, si preter voluntatem Dei, vel preter quod in scripturis sanctis evidenter precipitur, vel dicit aliquid, vel inperat tamquam falsus Dei testis aut sacrilegus habeatur. 30

(C.11 q.3 d.p.c.101) ¶ *Cum ergo subditi excommunicantur, quia ad malum cogi non possunt, tunc sententie non est obediendum, quia iuxta illud Gelasii: "Nec apud Deum, nec*

22–24 Gal. 1:8.

FdBr

10 alium aliquem *Fd* 13 Pater papa *Fd^{ac}* 14 etiam et *Fd* 20 preceptum scriptum *Fd* 23 vobis anathema *post* evangelizavimus *Fd*
24 Idem item *Fd* 26 fieri *om. Fd^{ac}* 28 scripturis sanctis *sa. sc. Fd*
30 Dei – aut testis dei *Fd^{ac}*: testis dei aut *Fd^{ac}* 32 non est *verba duplicata Fd^{ac}*

*apud ecclesiam eius, quemquam gravat iniqua sententia.” (§ 1)
Quod autem supra communicantes excommunicatis de ecclesia
abici iubentur, non de quolibet modo communicantibus intelli-
gendum est. Unde Nicolaus papa Igmario, Remorum Archiepi-
scopo:*

(C.11 q.3 c.102) *De his, qui cum excommunicatis commu-
nicant.*

Excellentissimus rex Karolus apostolatam nostrum
consuluit, quid sit agendum de his, qui communicant cum
his, qui cum Engiltruda sepe dampnata communicant
femina, quoniam eam cum communicatoribus suis et fau-
toribus pari vinculo anathematis constat esse astrictam.
Quapropter nunc beatitudini tue iniungimus, ut, super
hoc nostra auctoritate fretus, curam de his sumere stu-
deas, et quia docta divinitus sanctitas tua valde novit,
aliud esse ex necessitate, aliud ex ignorantia, atque aliud,
quod studio delinquitur, istudque posterius duobus priori-
bus strictius esse puniendum, idcirco sollerter invigilet, et
cauta distictione singulorum modos diiudicet, quatinus
hi qui ex necessitate vel ignorantia delinquant auctoritate
nostra per te absolvantur: si tamen ipsa eorum ignorantia,
vel necessitas vera, et non simulata, vel non ex voluntate
processerit, quia, ut bene nosti, sunt plerique qui possunt
quidem, sed nolunt recta nosse. Unde Psalmista de huius-
modi: “Noluit,” inquit, “intelligere, ut bene ageret.” Illos
autem, qui studio suo obligantur, et contemptu interdicta
nostra postponunt, non nisi digna satisfactione preve-
niente volumus a te prorsus absolvi.

(C.11 q.3 c.103) *Item Gregorius VII*

De his, qui sine culpa excommunicatis communicant.

Quoniam multos peccatis nostris exigentibus pro causa
excommunicationis perire cottidie cernimus, partim igno-
rantia, partim nimia simplicitate, partim timore, partim

25 Ps. 35:4

FdBr

4 papa p. scribit *Fd* **Igmario ??** *Fd* **9 consuluit** consulit *Fd* **sit**
agendum a. s. *Fd* **10 Engiltruda** engeldrude *Fd^{bc}* **12 esse** om. *Fd*
14 nostra vestra *Fd^{bc}* **fretus** freti *Fd* **studeas** studeat *Fd*
15 docta doctam *Fd^{bc}* **17 quod** quidem *Fd* **istudque** istud *Fd^{bc}*
20 hi *Fd* **26 contemptu** contemptum *Fd^{bc}* **27 preveniente** //ve-
niente *Fd^{bc}* **32 perire cottidie** c. p. *Fd* **33 simplicitate** – **451: 1**
etiam om. *Fd^{bc}*

etiam ex necessitate, devicti misericordia anathematis sententiam ad tempus, prout possumus, temperamus. Apostolica itaque auctoritate ab anathematis vinculo hos subtrahimus, videlicet uxores, filios, servos, ancillas, seu mancipia, nec non rusticos et servientes, nec non et omnes alios, qui non adeo curiales sunt, ut eorum consilio scelera perpetrentur, et eos, qui ignoranter excommunicatis communicant, sive illos, qui communicant cum illis, qui excommunicatis communicant. Quicumque autem aut orator, sive peregrinus, aut viator in terram excommunicatorum devenerit, ubi non possit emere vel non habeat unde emat, ab excommunicatis accipiendi damus licentiam. Et si quis excommunicatis non in sustentatione superbie, sed humanitatis causa dare aliquid voluerit, non prohibemus.

Fr. 673
Aa 181v

5
10
15

(C.11 q.3 c.104) *Item Bonifatius martir Zacharie pape.*

De Bonifatio, qui excommunicatis et pseudoepiscopis se non communicaturum iuravit.

Antecessor predecessoris vestri venerande memorie Gregorius, dum me indignum ordinavit et ad predicandum verbum Dei Germanicis gentibus misit, sacramento me astrinxit, ut canonicis et iustis episcopis et presbiteris in verbo et facto et consensu astipulator et adiutor fierem. Hoc autem cum divina gratia implere studui; falsos autem sacerdotes ypocritas et seductores populorum vel corrigerem ad viam salutis, vel declinarem et abstinere a communione ipsorum; quod ex parte servavi, et ex parte custodire et implere non potui; sed spiritualiter inplevi sacramentum, quia in consensum et in consilium eorum non venit anima mea, corporaliter autem ab eis omnino abstinere non potui. Dum enim venissem ad principem Francorum cogente ecclesiarum necessitate, non tales ibi reperi quales volui, sed tamen in sancta communione corporis Christi illis non communicavi.

20
25
30

(C.11 q.3 c.105) *Item Zacharias papa Bonifatio martiri.*

35

FdBr

5 omnes – 6 alios a. o. *Fd^{bc}* 10 orator – peregrinus p. s. o. *Fd*
11 ubi non // ut *Fd^{bc}* 12 damus licentiam l. d. *Fd* 13 in sustentatione ostensione *Fd^{bc}*: ostentatione *Fd^{bc}* 14 humanitatis humilitatis
Fd 17 et a *Fd^{bc}* 18 iuravit iu// *Fd^{bc}* 22 astrinxit astrinxi *Fd*
23 et² in *Fd* 28 et implere om. *Fd^{bc}* sed – 31 potui om. *Fd^{bc}*
inplevi impleri *Fd^{bc}*: om. *Fd^{bc}* 32 ibi om. *Fd*

Excommunicatis non communicat qui eis animo non consentit.

5 Quod predecessor noster beate memorie Gregorius, huius sedis apostolice presul, dum ad predicandum verbum evangelii tuam misisset fraternitatem in Germanie partibus et gentibus illis paganis, et verbo pollicitationis illam voluit esse ante munitam, ita ut orthodoxos episcopos, presbiteros, vel quoscumque reperire potuisses in verbo exhortationis perfectos, amplius confirmares, et eis communicares (quod et factum est); si quos vero seductores episcopos aut pseudopresbiteros a recto fidei tramite deviantes reperisses, nulla tibi cum eis esset communio, quod te, Deo solatiante, usque ad presens spiritualiter servasse confessus es, vel, si omnino propter principalem et humanum favorem gentis Francorum, dum ad eos accessisses, corporaliter abstinere non valuisti cogente ecclesiarum Dei necessitate, et tamen in eorum consilio et communionis consensu anima tua non est coinquinata: itaque propter hoc, quod cum eis conversatus es, non consentiens iniquitati eorum, nullum tibi est detrimentum coram Deo.

Fd 43rb
Fr. 674

FdBr 21 **Deo** *Fd*]

4 huius hoc *Fd^{ac}* **dum** cum *Fd* **6 pollicitationis** pollicitationibus
Fd^{ac} **13 quod** quid *Fd^{ac}* **solatiante** salvante *Fd* **18 tua** om. *Fd^h*
est om. Fd **20 tibi** om. *Fd*

(CAUSA 12)

- Fr. 675 **(C.12)** ¶ *Quidam clerici propria relinquere volunt; de suis et ecclesie rebus testamenta conficiunt; de rebus ecclesie nonnulla largiuntur. Modo primum queritur: Utrum clericis liceat proprium habere? SECUNDO, an res ecclesie, que ab eis date sunt, possint constare aliqua firmitate eis, qui eas acceperunt? TERTIO, si ante tempus sue ordinationis, qui nichil habere videbantur et post ordinationem aliqua invenisse noscuntur, an possint ea quibus voluerint, relinquere an non? QUARTO, si de suis et ecclesie rebus aliqua acquisisse noscuntur, an utriusque communitate, an singulariter ecclesie vel sacerdoti iure proveniant?*
- Fd 44ra
Aa 182v
Bc 170rb
- 5
10
- Bc 170va *QUINTO, si testamenta eis liceat conficere?*

(QUESTIO 1)

(C.12 q.1 d.a.c.1) ¶ *Clericos nichil possidere multis auctoritatibus iubetur. Ait enim Tolletanum concilium:*

15

(C.12 q.1 c.1) *Inpuberes et adolescentes, in uno conclavi manentes, probatissimo seniori deputentur.*

Omnis etas ab adolescentia in malum prona est. Nichil incertius quam vita adolescentium. Ob hoc constituere oportuit, ut, si qui inpuberes, aut adolescentes in clero existunt, omnes in uno conclavi atrii conmaneat ut lubricis etatis annos non in luxuria, sed in disciplinis ecclesiasticis agant, deputati probatissimo seniori, quem et magistrum doctrine, et testem vite habeant.

20
25

(C.12 q.1 c.5) *Item Ieronimus ad Nepotianum.*

Clericus nichil seculare possideat.

Clericus, qui Christi ecclesie servit, interpretetur primum vocabulum suum, et, nominis diffinitione prolata, nitatur esse quod dicitur. Si enim (*Graece*) klêros grece latine sors appellatur, propterea clerici dicuntur, quia de sorte Domini sunt, vel quia ipse Dominus sors, id est pars, clericorum est. Et quia vel ipse pars Domini est, vel Dominum partem habet, talem se exhibere debet, ut ipse possideat Dominum, et ipse possideatur a Domino. Qui Dominum possidet et cum Propheta dicit: "Pars mea Dominus," nichil extra Dominum habere potest. Quod si

Aa 183r

30
35

19 Omnis – **25 habeant** Conc. Toletanum IV (a. 633) 24 (ed. Vives, 201).

Br

quippiam aliud habuerit preter Dominum, pars eius non erit Dominus; verbi gratia, si aurum, si argentum, si possessiones, si variam suppellectilem, cum istis partibus Dominus non dignatur fieri pars eius. Si autem ego pars
 5 Domini sum, et funiculus hereditatis eius, non accipio partes inter ceteras tribus, sed quasi Levita et sacerdos vivo de decimis, et altari serviens altaris oblatione sustentor. Habens victum et vestitum, his contentus ero, et nudam crucem nudus sequor.

Bc 170vb

10 **(C.12 q.1 c.8)** *Item Gregorius Augustino Anglorum episcopo.*

Clerici nichil possideant proprium.

Quia tua fraternitas monasterii regulis erudita seorsum non debet fieri a clericis suis in ecclesia Anglorum, que auctore Deo nuper ad fidem perducta est, hanc debet instituere conversationem, que in inicio fuit Patribus nostris, in quibus nullus eorum ex his, que possidebat, proprium habebat, sed erant illis omnia communia. (§ 1) Si qui vero sunt clerici extra sacros ordines constituti, qui se non possunt continere, sortiri uxores debent, et stipendia sua accipere exterius, quia et de eisdem Patribus novimus scriptum: "quod dividebant prout cuique opus erat". De eorum quoque stipendio cogitandum atque providendum est, et sub ecclesiastica regula sunt tenendi, ut bonis moribus vivant, et canendis psalmis invigilent, et ab omnibus
 15 illicitis cor, et linguam, et corpus Deo auctore conservent. (2) Communiter autem viventibus iam de faciendis porcionibus, vel exhibenda hospitalitate, et adimplenda misericordia a nobis quid erit loquendum, cum omne, quod superest necessitatibus in causis piis ac religiosis erogandum est? Domino magistro omnibus dicente: "Quod superest date elemosinam, et omnia munda sunt vobis".

Aa 183v

25 **(C.12 q.1 c.9)** *Item Urbanus papa omnibus catholicis.*

Clericis omnia communia esse debent.

Bc 171ra

35 Scimus vos non ignorare, quia hactenus vita communis inter omnes Christianos viguit, et adhuc Dei gratia viget, et maxime inter eos, qui in sorte Domini sunt electi, id est clericos, sicut in Actibus apostolorum legitur: "Multitudinis autem credentium erat cor unum, et anima una, nec

Br

Fd 44rb quisquam eorum, que possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia”.

(C.12 q.1 c.10) *Item Augustinus in sermone de communi vita clericorum.*

De eodem.

5

Nolo, ut aliquis de nobis inveniatur male vivendi occasionem. Providemus enim bona, ut ait Apostolus, non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Propter nos conscientia nostra nobis necessaria est, propter vos fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis. Due sunt res, conscientia et fama. Conscientia necessaria est tibi, fama proximo tuo. Qui fidens conscientie negligit famam suam, crudelis est. Et infra: **(§ 1)** Nulli in societate nostra licet aliquid habere proprium; sed forte aliqui habent, nulli licet, sed qui habuerint faciunt quod non licet. Et post pauca: **(§ 2)** Enthecam habere non licet. Non est episcoporum aurum servare, et a se revocare mendicantis manum. Cottidie tam multi petunt, tam multi gemunt, tam multi inopes nos interpellant, ut plures tristes relinquamus, quia quod dare omnibus possimus non habemus. Non habemus ergo entheciam. Et infra: **(§ 3)** Qui habuerit proprium, vel habere voluerit, et de proprio vivere, et contra precepta ista facere, parum est ut dicam, non me cum manebit, sed nec clericus erit. Dixeram enim, et scio me dixisse, ut si nollent etiam suscipere sociale vitam me cum, non illis tollerem clericatum, seorsum manerent, seorsum viverent. Malui enim habere vel claudos, quam plangere mortuos. Qui enim ypocrita est mortuus est. Quomodo ergo, quicumque voluisset extra manere, et de suo vivere, non tollerem clericatum ei? ita modo, quia placuit eis Deo propitio hec socialis vita, quisquis cum ypocrisi faciat testamentum, sed delebo eum de tabula clericorum. Item: **(§ 4)** Qui non vult me cum manere et in communi vivere, habeat libertatem, sed videat, utrum habere possit felicitatis hereditatem.

10

15

20

Bc 171rb

25

30

35

Aa 184r **(C.12 q.1 c.14)** *Item Gregorius Felici episcopo de Acropoli.*

Diaconi vel quelibet religiose persone regularem vitam ducere cogantur.

Quoniam Velina, Vixentina, et Blandina ecclesie, tibi in vicino constitute sunt, propterea fraternitati tue earum

40

Br

solempniter operam visitationis iniungimus, illud pre omnibus conponentes, ut, ubicumque prefatarum ecclesiarum, sive dioceseos earum, vel diaconi vel religiose persone invente fuerint, districte ac canonice vivant.

5 (C.12 q.1 d.p.c.17) ¶ *His omnibus claret, quod clericis nullo modo licet habere quid proprium; quod si habuerint, non clerici erunt, non tamen clericatus eis tollendus est. Unde Augustinus ait in eodem sermone:*

10 (C.12 q.1 c.18) *Clericatus non tollitur eis, qui volunt habere aliquid proprium.*

Certe ego sum qui statueram, nullum ordinare clericum, nisi qui me cum vellet manere, ut si vellet a proposito discedere, recte illi tollerem clericatum. Ecce in conspectu Dei et vestro muto consilium. Qui volunt aliquid habere proprium, quibus non sufficit Deus et ecclesia eius, maneant ubi volunt et ubi possunt, non eis aufero clericatum, nolo habere ypocritas. Malum esse quis nesciat? Malum est cadere a proposito, sed peius est simulare propositum. Et post pauca: (§ 1) Si non servat sanctitatem foris, dimidius cecidit: si intus habuerit simulationem, totus cecidit. Nolo, ut habeat necessitatem simulandi. Scio, quomodo homines amant clericatum. Nemini eum tollo nolenti me cum communiter vivere.

Bc 171va

15
20
25 (C.12 q.1 d.p.c.18) ¶ *Econtra sunt alie auctoritates, quibus conceditur propria habere, non solum aliis sed etiam episcopis. Unde in concilio Agatensi legitur:*

(C.12 q.1 c.19) *De rebus propriis vel acquisitis episcopi heredibus suis reliquant.*

30
Episcopi de rebus propriis vel acquisitis, vel quicquid de proprio habent, heredibus suis, si voluerint, derelinquant. Quidquid vero de provisione ecclesie sue fuerit sive de agris, sive de frugibus, sive de oblationibus, omnia in iure ecclesie reservare censuimus.

(C.12 q.1 c.20) *Item ex concilio Martini pape.*

35 *De eodem.*

Manifesta autem debent esse que ad ecclesiam pertinent his, qui circa episcopos sunt, presbiteris et diaconis,

36 Manifesta – 457: 5 proscribatur Martinus Bracarenensis, *Capitula* 15 (ed. Vives, 90).

Br

	ut, si episcopo contigerit inopinatus transitus, res ecclesie nullo modo possint minui et perire; neque res proprie episcopi inopportunitatem patiantur pro rebus ecclesie, ut nec ecclesia dampnum incurrat, nec episcopus in suis rebus pro rebus ecclesie proscribatur.	5
Bc 171vb		
	(C.12 q.1 c.21) <i>Idem statutum est in canonibus Apostolorum, in quibus legitur:</i>	
Fd 44va	<i>De eodem.</i>	
	Sint manifeste res proprie episcopi (si tamen habet proprias), et manifeste dominice, ut potestatem habeat de propriis moriens episcopus sicut voluerit et quibus voluerit derelinquere, nec sub occasione ecclesiasticarum rerum ea, que episcopi probantur esse, interdican- tur. Fortassis enim aut uxorem habet, aut filios, aut propinquos, aut servos. Et iustum est hoc apud Deum et homines, ut nec ecclesia patiatur detrimentum ignorantia rerum pontificis, nec episcopi vel eius propinqui sub obtentu ecclesie proscribantur, et in causas incidant qui ad eum pertinent, mortis que eius iniuriis infamentur.	10
Aa 184v		15
	(C.12 q.1 c.22) <i>Item in eisdem canonibus.</i>	20
	<i>Ex rebus ecclesie, si episcopus indiget, sibi et suis necessaria sumat.</i>	
	Ex his autem, quibus episcopus indiget, (si tamen indiget), in suas necessitates et peregrinorum fratrum usus et ipse percipiat, ut nichil ei possit omnino deesse. Lex enim Dei precipit, ut qui altario deserviunt pascantur ex ipso.	25
	(C.12 q.1 c.23) <i>Item ex concilio Antioceno, c. 25.</i>	
	<i>Res ecclesiasticas episcopus dispenset.</i>	
	Episcopus ecclesiasticarum rerum habeat potestatem ad dispensandum erga omnes, qui indigent; cum summa reverentia et timore Dei. Participet et autem et ipse quibus indiget, (si tamen indiget), tam in suis quam fratrum, qui ab eo suscipiuntur, necessariis usibus profuturis, ita ut nulla qualibet occasione fraudentur, iuxta sanctum Apostolum sic dicentem: "Habentes victum et tegumentum, his contenti sumus". Quod si contentus istis minime fuerit, convertat autem res ecclesie in suos domesticos usus, et eius commoda vel agrorum fructus non cum presbiterorum diaconorum que conscientia pertractet, sed horum	30
Bc 172ra		35

Br

potestatem domesticis suis, aut propinquis, aut fratribus
 filiis que committat, ut per huius modi personas occulte
 res ledantur ecclesie, sinodo provincie penas iste persolvat.
 Si autem et aliter accusatur episcopus, aut presbyteri,
 5 qui cum ipso sunt, quod ea, que pertinent ad ecclesiam,
 vel ex agris, vel ex alia qualibet ecclesiastica facultate
 sibimet usurpent, ita ut ex hoc pauperes affligantur, cri-
 minationi vero et blasphemis tam sermo predicationis,
 quam hii, qui dispensant, taliter exponantur, et hoc oportet
 10 corrigi, sancta sinodo id quod condecet comprobante.

(C.12 q.1 c.24) *Item in canonibus Apostolorum.*

Res ecclesie sint in episcopi potestate.

Precipimus, ut in potestate sua ecclesie res episcopus
 habeat. Si enim anime hominum preciose illi sunt credite,
 15 multo magis oportet eum curam de pecuniis agere ita ut
 potestate eius indigentibus omnia dispensentur per pre-
 sbiteros et diacones, et cum timore et omnia sollicitudine
 ministrentur. Ex his autem, quibus indiget etc. ut supra.

(C.12 q.1 d.p.c.24) ¶ *Cum ergo in concilio Agatensi, et
 20 Martini pape, et in canonibus Apostolorum dicatur: "Sint ma-
 nifeste res proprie episcopi," cum in eisdem canonibus, et in
 concilio Antiocono precipiatur, ut episcopus participet res eccle-
 sie, si tamen indiget, nonne patenter ostenditur, quod episcopus
 habeat libere propria? Dicendo enim: "si indiget rebus ecclesie,"
 25 notat eum habere propria, que forte suis necessitatibus non suffi-
 ciunt. Quomodo ergo clericus, si proprium habere voluerit, cleri-
 cus non erit, et episcopus habens propria non solum non desinit
 esse episcopus, verum etiam cunctas ecclesiasticas facultates in
 sua iubetur habere potestate? (§ 1) Sed notandum est, episcopos
 30 orientales uxores habere et filios, quosdam autem ex nostris
 partibus, cum in laicatu sive in minoribus ordinibus constituti
 habeant uxores et filios, sive morte uxoris interveniente sive
 continentia pari voto servata, ad sacros ordines accedere. His
 omnibus conceditur habere propria ad suos et suorum usus. Qui
 35 autem ab infantia sacre milicie traditi sunt, nullo modo eis
 permittitur habere propria, quia nulla est eis excusatio proprie-
 tatis, nisi forte retinendo sua a sumptibus ecclesie abstineant.
 Quod fieri posse Prosper testatur dicens:*

(C.12 q.1 c.25) *De his, qui tam infirmi sunt, quod rebus
 40 suis renunciare non possunt.*

Br

Bc 172rb

Aa 185r

Illi autem, qui tam infirmi sunt, ut possessionibus suis renunciare non possint, si ea, que accepturi erant, dispensatori relinquunt, nichil habentibus conferenda, sine peccato possident sua, quia et ipsi quodammodo sua relinquunt, quando propriis contenti rebus nichil eorum, que labori vel ordini suo deberi arbitrantur, accipiunt. 5

(C.12 q.1 d.p.c.25) ¶ *De rebus vero ecclesie queritur, an liceat eas per prebendas dividi, ut annuos redditus quisque sibi specialiter vendicet? Hoc non posse fieri, argumento et auctoritate probatur. Clerici successores sunt eorum, de quibus dicitur: "Multitudinis autem credentium erat cor unum et anima una". Necessesse est ergo, ut eorum consequantur vitam, quorum in ecclesia gradum administrant. Non ergo aliquid propriam sibi vendicabunt, sed erunt eis omnia communia. Item Urbanus papa ait:* 10

(C.12 q.1 c. 26) *Res ecclesie quasi communes episcopus dispenset.* 15

Res ecclesie non quasi proprie, sed ut communes et Domino oblate cum summo timore non in alios, quam in prefatos usus sunt fideliter dispensande. 20

(C.12 q.1 d.p.c.27) ¶ *Si ergo res ecclesie non quasi proprie, sed quasi communes habende sunt, cum de communi nullus dicat, hoc meum est, nec de rebus ecclesie, hec mea est, potest aliquis dicere, ne videatur non imitari karitatem illorum, in qua nulli aliquid erat proprium, sed erant illis omnia communia. (§ 1) His ita respondetur: Sicut perfectione karitatis manente secundum discretionem ecclesiarum ecclesiasticarum facultatum distributio fit dum aliis possessiones huius ecclesie ad dispensandum committuntur, ex quibus, licet res ecclesie omnibus debeant esse communes, primum tamen sibi et sue ecclesie deservientibus necessaria subministret, reliqua, que supersunt, fidelium usibus ministraturus, ita et prebende ecclesiarum eadem karitate manente pie et religiose possunt distribui, nec tunc rebus ecclesie ut propriis, sed ut communibus utilitatibus deserviturus ut ex his, que sibi assignata sunt, primum necessaria sibi percipiat; si qua vero suis necessitatibus supersunt, in communes usus ecclesie expendat. Unde Augustinus ad Bonifatium:* 25

(C.12 q.1 c.28) *De eodem.* 30

Si privatum possidemus, quod nobis sufficiat, non illa nostra sunt, quorum procuracionem quodammodo geri- 40

Br

mus, non proprietatem nobis usurpatione dampnabili vendicamus.

5 (C.12 q.1 d.p.c.28) ¶ *Ostensum est, quomodo liceat clericis habere proprium, quomodo non. Item, quomodo res ecclesie per prebendas dividi possunt.*

(QUESTIO 2)

10 (C.12 q.2 d.a.c.1) ¶ *Nunc queritur, si sacerdotes aliqua de rebus ecclesie dedisse noscuntur, an his, qui eas acceperunt aliqua firmitate constabunt? Quod res ecclesie nullo modo distrahi possunt et distracte possideri, multis auctoritatibus probatur. Ait enim Stephanus papa:*

(C.12 q.2 c.1) *Ecclesie pecuniam auferens velut homicida dampnatur.*

15 Qui Christi pecunias et ecclesie aufert, fraudat et rapit, ut homicida in conspectu iudicis deputabitur.

(C.12 q.2 c.6) *Item Anacletus.*

De eodem.

20 Qui abstulerit patri vel matri aliquid, dicet que hoc peccatum non esse, homicide particeps est. Pater noster sine dubio Deus est, qui nos creavit: mater vero nostra ecclesia est, que nos in baptismo regeneravit. Ergo, qui Christi pecunias et ecclesie rapit, aufert et fraudat, homicida est.

25 (C.12 q.2 c.12) *Item Deusdedit episcopo Mediolanensi.*

Bc 173ra

Non sunt alienanda in episcopatu adquisita.

Res in episcopatu adquisitas sacerdotibus nulla est alienandi licentia.

(C.12 q.2 c.13) *Item ex VI Synodo universali.*

30 *Vasa sacra, nisi pro redemptione captivorum non sunt alienanda.*

35 Apostolicos et paternos canones renovans hec sancta et universalis synodus diffinivit, neminem prorsus episcopum vendere vel utcumque alienare cimilia et vasa sacrata, excepta causa olim ab antiquis canonibus ordinata, videlicet pro redemptione captivorum; sed nec tradere salaria

Br

- ecclesiarum in emphiteotica pacta, nec alias rusticas possessiones venundare, ac per hoc, ecclesiasticos redditus ledere, quos ad propriam utilitatem, et ob escam pauperum et peregrinorum sustentationem esse decernimus Et paulo post: **(§ 1)** Quisquis autem post hanc diffinitionem nostram contrarium quid huic sancte sedi ac universali sinodo agere temptaverit, deponatur ut prevaricator divinarum rerum et preceptorum, cassata videlicet omnino que facta est in scriptis vel sine scriptis ab episcopo venditione vel emphiteotica traditione, vel alia qualibet alienatione, cimiliorum et salariorum locorum. Qui vero perceperit aut emerit aliquid ex predictis cimiliis vel salariis, et non restituerit ecclesie iterum que ecclesie sunt, et non reddiderit ad incidendum cartam venditionis vel emphiteoseos, sit anathema, usque dum fecerit quod ab hac sancta et universali sinodo confirmatum est. **(§ 2)** Si autem episcopus convictus fuerit construxisse monasterium de ecclesiasticis redditibus, tradat eidem ecclesie ipsum monasterium.
- Aa 186r 5
- Bc 173rb 10
- Fd 45ra 15
- Aa 187r **(C.12 q.2 c.18)** *Item in concilio Leonis pape IV.* 20
- Res ecclesie episcopus alienare vel usurpare non presumat.*
- Monemus et inrefragabiliter affirmamus, ut nullus episcoporum vel sacerdotum rem tituli sui usurpare presumat, sed neque salarium a Christianis sanctis locis ablatum causa amicitie, vel timoris, aut muneris pertemptet auferre, ne ecclesia Dei ad nichilum redigatur. Quod qui facere presumpserit episcopus vel sacerdos, canonicam sine dubio subeat ultionem, et quod ecclesie iniuste ablatum est reddere compellatur, ita ut deinceps nullas vires pro his ad litigandum vel possidendum habere possint. 25
- (C.12 q.2 c.19)** *Item ex hystoria Eusebii episcopi Cesarientis capitulo XII*
- Episcopo vel abbati res ecclesie alienare non licet.*
- Quisquis episcopus vel abbas de salariis episcopii vel monasterii quicquam transferre in principum manus, vel etiam alii persone conferre voluerit, irritum sit quod da- 30
- 35

22 Monemus – 30 possint Conc. Romanum (a. 853) *additio 2 a pseudo-Liudbrando summatim tradita*, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.343.20-21. Deuseddit 3.51, ed. Wolf von Glanvell, 290, *capitulum plenum solum collectionibus canonum tradit.*

Br

tum esse constiterit, secundum canonem sanctorum Apostolorum, qui dicit: "Omnium ecclesiasticarum rerum episcopus habeat sollicitudinem, et dispenset eas tamquam Deo contemplante. Non liceat autem ei fraudare quicquam ex illis, vel cognatis propriis donare que Dei sunt. Quod si pauperes fuerint, ut pauperibus largiatur, sed non sub horum occasione que sunt ecclesie defraudentur". (§ 1) Quod si excusationem pretenderit episcopus dampnum facere et nichil ad profectum agrum existere, nec sic principibus tribuatur ager vel locus, sed clericis vel agricultoribus. (§ 2) Quod si calliditate usus fuerit princeps, et vel a colono vel a clero agrum emerit, sit irrita venditio, et restituatur episcopo et monasterio. Episcopus vel abbas hoc faciens abiciatur, tamquam qui dispersit que non collegit.

Bc 173va

(C.12 q.2 c.20) *Item Simacus papa.*

Predia ecclesie pape alienare non licet.

Non liceat pape predium ecclesie alienare aliquo modo pro aliqua necessitate, nec in usufructu rura dare, nisi tantummodo domus, que in quibuslibet urbibus non modica impensa sustentantur. Qua lege omnes custodes astringantur, ut donator, assentator, venditor honorem perdat. Et qui subscripserit anathema sit cum eo, qui dederit vel qui receperit, nisi restituatur. Liceat etiam quibuslibet ecclesiasticis personis contradicere, et cum fructibus alienata repossere. Quod non modo in apostolica servandum est ecclesia, verum etiam in universis ecclesiis per provincias quidem dicitur convenire.

Aa 187v

(C.12 q.2 c.21) *Item.*

30 *Qui res ecclesiasticas vendit ad altare non audeat accedere.*

Indigne ad altare Domini properare permittitur, qui res ecclesiasticas audeat invadere aut iniuste possidere, aut iniqua vel iniusta defensione in eis perdurare. (§ 1) De quibus tanta debet esse provisio, ut vindictam ammonitio precedat, et res usurpata iniuste qui abstulit, aut iniuste ablatas retinet, equitate patrocinante legibus restituat. Quod si neglexerit, et necessitas compulerit, demum predonem sacerdotalis districtio maturata percussat. (§ 2) Valde enim iniquum et ingens sacrilegium est, ut quecumque vel pro remedio peccatorum, vel pro salute ac requie

Bc 173vb

Br

animarum suarum unusquisque venerabili ecclesie contulerit aut certe reliquerit, ab his quibus maxime servari convenit, id est Christianis et Deum timentibus hominibus, in aliud transferri vel converti. Propterea, qui hec non previderit, et aliter quam scriptum est predia ecclesie tradita petierit, vel acceperit, aut possederit, nisi se cito correxerit, quo iratus Deus animas percutit anathemate feriatur, sit que accipienti, et donanti, vel possidenti anathema, et institute pene contubernium assiduum. Nec aliquo se ante tribunal Christi obstaculo muniat qui a religiosis animabus ad substantiam pauperum derelicta dispergit.

(C.12 q.2 c.23) *Item Gelasius Iustino Archidiacono et Fausto Defensori.*

De rebus ecclesie non est alienandum aliquid.

Vobis enim et fame vestre consultum duximus, ut pontificis vestri loco vobis cum ab eodem aliquis subrogetur, qui eius nomine pariter universa disponat, quatinus omnia predia ad vestrum revocetis studium, nec cuiquam clerico pro portione sua aliquod solum ecclesie putetis esse deputandum, ne per incuriam et negligentiam minuatur, sed omnem pensionis summam ex omnibus prediis rusticis urbanis que collectam ad antistitem deferatis. Ex qua tamen collectione habeatur ratio, quid ad causas vel expensas accedentium necessitatum opus esse perspicitur, ut de medio sequestretur, et quatuor portiones vel de fidelium oblatione, vel de hac fiant modis omnibus pensione, ita ut unam sibi tollat antistes, aliam clericis pro suo iudicio et electione dispertiat, tertiam pauperibus sub omnium conscientia faciat erogari, fabricis vero que competit ad ordinationem pontificis, erogatione vestra decernimus esse pendendam. Si quid forte sub annua remanebit expensa, electo idoneo ab utraque parte custode, condatur enthecis, ut, si maior emergerit fabrica, sit subsidio quod diversi temporis diligentia potuerit custodiri, aut certe ematur possessio, que utilitates respiciat communes.

(C.12 q.2 c.25) *Idem eisdem.*

De eodem.

Volaterane ecclesie actus vel patrimonium, quod hactenus conperimus destitutum, post dampnationem Euchari-

Br

sti, quo fuerat depravante dispersum, cure vestre decrevi-
 mus esse delegandum, ut diligentia (qua vos pro utilitati-
 bus ecclesie estimamus esse vigilantes) predia culture
 restituatis antique, revocetis si qua sunt vendita aut do-
 5 nata mancipia. Possessiones etiam, quas ab Eumacio et
 Opilione episcopis, vel ceteris quovis iure videritis teneri,
 quia contra constituta sinodi ab episcopis predia alienari
 nullo potuerunt conmento, nichilominus revocentur. Sit
 emptoribus ad eum recursus, qui presumpsit aliquid de
 10 ecclesie rebus illicita venditione distrahere, ita ut pensio-
 nes annuas ad pontificem deferatis, cui privilegia sua inte-
 gra convenit omni ratione servari, ut eius dispensatione
 portiones proveniant consuete, ita ut portionem quartam,
 que ad eos pertinet, sua pontifex ordinatione distribuat,
 15 prout cuiusque locum meritum que cognoscit. Pariter
 etiam ex fidelium oblatione est faciendum, ut quartam
 clericis erogat pro consideratione sue electionis antistes.
 Fabricarum etiam portio episcopo sciente et disponente
 vestra erogatione pendatur, quatinus nichil penitus in
 20 detrimentum alicuius rei patiamini generari.

Bc 174ra

(C.12 q.2 c.27) *Idem.*

*De oblationibus fidelium quot portiones fiant, et que cui
 proveniat.*

Quatuor autem tam de redditu quam de oblatione fide-
 25 lium, prout cuiuslibet ecclesie facultas admittit (sicut du-
 dum rationabiliter est decretum), convenit fieri portiones
 quarum una sit pontificis, altera clericorum, tertia paupe-
 rum, quarta fabricis est applicanda. De quibus sicut sacer-
 dotis intererit integram ministris ecclesie memoratam
 30 dependere quantitatem, sic clericus ultra delegatam sibi
 summam nichil insolenter noverit expetendum. Ea vero,
 que ecclesiasticis edificiis attributa sunt, huic operi veraci-
 ter prerogata locorum doceat instauratio sanctorum ma-
 nifesta, quia nefas est, si sacris edibus destitutis in lucrum
 35 suum presul inpendia his deputata convertat. Ipsam nichil-
 ominus ascriptam pauperibus portionem quamquam divi-
 nis rationibus se dispensasse monstraturus esse videatur,
 tamen iuxta quod scriptum est: "Ut videant opera vestra
 bona, et glorificent patrem vestrum, qui in celis est,"
 40 oportet etiam presenti testificatione predicari, et bone

Aa 188v

Bc 174va

Br

fame preconii non taceri. Quapropter nec clericorum quispiam etc.

(C.12 q.2 c.32) *Item ex concilio Agatensi.*

Omnes presbiteri secundum iussionem episcopi res ecclesie dispensare studeant.

5

Statuimus (quod omnes iubent) ut civitatenses sive diocesani presbiteri vel clerici, salvo iure ecclesie, rem ecclesie, sicut permiserint episcopi, teneant, vendere autem aut donare penitus non presumant. Quod si fecerint, et facta venditio non valebit, et de facultatibus, si quas habent proprias, indemnem ecclesiam reddant, et communione priventur.

10

(C.12 q.2 c. 33) *Item ex eodem.*

De clericis, qui documenta ecclesie subprimunt aut adversariis tradunt.

15

Si quis de clericis documenta, quibus ecclesie possessio firmatur, aut subprimere, aut negare, aut adversariis fortasse tradere dampnanda et punienda obstinatione presumpserit, quicquid per absentiam documentorum dampni ecclesie illatum est de propriis facultatibus reddat, et communione privetur. Hi autem, qui in dampno ecclesie in pie sollicitati, a traditoribus aliquid susceperint, superiori sententia teneantur.

20

Bc 174vb

(C.12 q.2 c.34) *Item ex eodem.*

Episcopus heredes non habens non alium quam ecclesiam sibi heredem instituat.

25

Fd 45va

Episcopus, qui filios aut nepotes non habens, alium quam ecclesiam relinquit heredem, si quid de ecclesia non in ecclesie causa aut necessitate presumpsit, quod distraxit aut donavit irritum habeatur. Qui vero filios habet, de bonis, que reliquit ab heredibus eius indemnitatibus ecclesie consulatur.

30

(C.12 q.2 c.35) *Item ex eodem.*

Qui in clero constituti sunt de rebus ecclesie nichil alienare presumant.

35

Diaconi vel presbiteri in parrochia constituti de rebus ecclesie sibi creditis nichil audeant conmutare, vendere

Br

vel donare, quia res sacrate esse Deo noscuntur. Similiter et sacerdotes nichil de rebus ecclesie sibi commisse (ut superius comprehensum est) alienare presumant. Quod si fecerint, convicti in concilio, et ab honore depositi, de suo proprio aliud tantum restituant, quantum visi sunt presumpsisse. (§ 1) Libertos etiam quos sacerdotes vel diacones de ecclesia sibi commissa facere volunt, actus ecclesie prosequi iubemus. Quod si facere contempserint, placuit eos ad proprium reverti servitium.

10 (C.12 q.2 c.36) *Item ex eodem.*

Aa 189r

De possessione ecclesiastici iuris quicquid a presbitero distrahitur, inane habeatur et vacuum.

15 Quicquid parrochiarum presbiter de ecclesiastici iuris possessione distraxerit, inane habeatur et vacuum venditione comparantis et actione vendentis.

(C.12 q.2 c.38) *Item ex concilio Ylerdensi.*

Bc 145ra

Episcopo defuncto, vel adhuc in supremis agente, de rebus eius nichil est usurpandum.

20 Hec huius placiti constitutione inter nos censura placuit custodiri, ut defuncto antistite, vel etiam adhuc in supremis agente, nullus clericorum, cuiuslibet ordinis officii gradus ve sit, quicquam de domo eius presumat, vel de utilitate que instrumenti domus esse noscitur, id est mobilis et immobilis rei ecclesiastice conetur invadere, nichil furto, nichil dolo subprimens auferens atque abscondens; sed is, cui domus commissa est, subiunctis sibi uno vel duobus fidelissimis, omnia usque ad tempus substituendi pontificis debet conservare, vel his, qui in domo inveniuntur, clericis consuetam alimoniam administrare. Substitutus autem antistes suscepte sedis commoda ordinabit velut Deus inperabit, ut eis uti debeat cum his, quos cognoverit discipline et karitati predecessoris sui fideliter paruisse. Quod si quisquam post hec cuiuslibet ordinis (ut superius dictum est) clericus quacumque occasione vel de
35 omni facultate quippiam probatus fuerit abstulisse vel forsitan dolo aliquo subpressisse, reus sacrilegii prolixiori anathemate condempnetur, et vix ei peregrina communio concedatur, quia durum est, ut hi, quos constat in servitio

19 Hec – 467: 3 crucientur Conc. Ilerdense (a. 546) 16, ed. Vives, 59-60.

Br

- Bc 145rb Domini cum prime sedis antistite desudasse, ab his, qui suarum rerum incubatores vel utilitatibus servientes atque vacantes fuisse noscuntur, despecti aliquatenus crucientur.
- (C.12 q.2 c.39) *Item ex concilio Tolletano IV.* 5
- Episcopi, qui nichil ecclesie conferunt, famulos eius libertati non donent.*
- Et si illi, qui nulla ex rebus suis pauperibus Christi distribuunt, eterni iudicis voce in futuro condempnabuntur, quanto magis hi, qui auferunt pauperibus quod non dederunt? Quapropter episcopi, qui nichil ex suo proprio ecclesie Christi compensaverunt, hanc divinam sententiam metuant, et liberos ex famulis ecclesie ad condempnationem suam non presumant facere. Inpium enim est, ut qui res suas ecclesie Christi non contulerit dampnum inferat, et ius ecclesie alienare contendat. Tales igitur liberos successor episcopus absque ulla oppositione ad ius ecclesie revocabit, quia eos non equitas, sed improbitas absolvit. 10 15
- (C.12 q.2 c. 40) *Item ex concilio Aurelianensi.* 20
- De clericis, qui documenta ecclesie subprimunt, aut negant, aut aliis dampnabiliter tradunt.*
- Aa 189v Si quis de clericis documenta, quibus ecclesie possessio firma tenetur, aut subprimere, aut negare, aut avertere, aut fortasse tradere dampnabili et punienda obstinatione presumpserit, quicquid pro absentia documentorum ecclesie illatum est de propriis facultatibus reddat. 25
- (C.12 q.2 c.41) *Item ex eodem.*
- Ministris ecclesie de rebus eiusdem absque episcopi permisso alienare nichil licet.* 30
- Fd 45vb
Bc 146va Abbatibus, presbiteris, aliis que ministris de rebus ecclesiasticis vel sacro ministerio deditis alienare vel obligare absque permisso et subscriptione episcopi nichil liceat. Quod si presumpserint degradentur communione concessa, et quod temere alienatum est ordinatione episcopi revocetur. 35
- (C.12 q.2 c.42) *Item ex Sinodo Anchiritana.*

8 Et – 18 absolvit Conc. Toletanum IV (a. 633) 67 (ed. Vives, 214).

Br

De rebus ecclesie, que absente episcopo distrahuntur, ad ius ecclesiasticum revocentur.

5 Si qua de rebus ecclesie, cum episcopus non est presbiteri vendiderint, placuit rescisso contractu ad ius ecclesiasticum revocari. In iudicio autem erit episcopi constitutum, si precium debeat recipi necne, propter quod sepe contingit distractarum rerum redditus ampliorem summam pro accepto precio reddi.

(C.12 q.2 c.43) *Item ex concilio Calcedonensi.*

10 *Post mortem episcopi res ad eum pertinentes clerici non rapiant.*

15 Non licet clericis post mortem episcopi sui rapere res pertinentes ad eum, sicuti precedentibus regulis constitutum habetur. Si vero hec fecerint, periclitari se noverint a proprio gradu.

20 **(C.12 q.2 d.p.c.49)** ¶ *His omnibus auctoritatibus perspicue monstratur, quod nulli sacerdotum res ecclesiasticas alicui tradere licet, et ille, qui de manu sacerdotis facultates ecclesie acceperit, nullo iure eas vindicare poterit. Potius cogetur restituere quod illicite accepit. (§ 1) Sed notandum est, quod quibusdam causis exigentibus res ecclesie distrahi possunt. Causa enim necessitatis cum consilio clericorum, vel ut meliora prospiciant, res ecclesie a sacerdotibus distrahi possunt. Unde in Africano concilio legitur:*

25 **(C.12 q.2 c.50)** *Nisi causa necessitatis nec episcopo liceat rem ecclesie usurpare.*

Non habenti necessitatem nec episcopo liceat matricis ecclesie rem sui tituli usurpare.

Bc 146vb

30 **(C.12 q.2 c.52)** *Item ex epistola Leonis pape, universis episcopis per Siciliam constitutis.*

Nisi ut meliora prospiciat, rem ecclesie distrahere non licet episcopo.

35 Sine exceptione decernimus, ne quis episcopus de rebus ecclesie sue quicquam donare, vel conmutare, vel vendere audeat, nisi forte aliquid horum faciat, ut meliora prospiciat, et cum totius cleri tractatu atque consensu id eligat,

3 Si – 8 reddi Conc. Ancyritanum (a. 314) c.15 (*Isidori vulgata*; ed. Turner, 2.1.90.1-10, col. IV).

Br

- quod non sit dubium profuturum ecclesie. Et infra: (§ 1) Episcopus rebus ecclesie tamquam commendatis, non tamquam propriis utatur. Irrita enim episcoporum venditio et conmutatio rei ecclesiastice erit absque conniventia et subscriptione clericorum. 5
- Aa 190r (C.12 q.2 d.p.c.52) ¶ *Item domus urbium vel castrorum, que ecclesie plus incommodi quam utilitatis afferunt, licet rectoribus ecclesiarum (sicut in superiori capitulo Simaci: "Non liceat pape etc" continetur) vendere vel conmutare. Item, sicut in Agatensi concilio legitur.* 10
- (C.12 q.2 c.53) *"Terrulas aut vineolas exiguas, et ecclesie minus utiles, aut longe positas parvas, episcopus sine consilio fratrum (si necessitas fuerit) distrahendi habeat potestatem".*
- (C.12 q.2 d.p.c.55) ¶ *Item si rectores ecclesie de rebus propriis tantumdem ecclesie restituere voluerint, ecclesiasticas facultates libere dare possunt, et constabunt his, quibus date fuerint, perpetua firmitate. Unde in Agatensi concilio legitur:* 15
- (C.12 q.2 c. 56) Alienatio de rebus ecclesie quomodo rata esse poterit. 20
- Bc 176ra Si quis qualibet conditione de rebus ecclesie aliquid alienare presumpserit, si de suo proprio tantum ecclesie contulerit, quantum visus est abstulisse, tunc demum istud stare licebit.
- (C.12 q.2 d.p.c.56) ¶ *Item si servos ecclesie libertati episcopus donaverit, ea, que in manumissione data illis fuerant perpetua firmitate tenebunt, si tamen quantitatem canonibus prefixam data non excesserint. Unde in eodem concilio legitur:* 25
- (C.12 q.2 c.57) *De eodem.*
- Si quos de servis ecclesie bene meritos sibi episcopus libertati donaverit, collatam libertatem a successoribus custodiri cum hoc, quod manumissor eis in libertatem contulerat placuit. Quod tamen iubemus viginti solidorum numerum et modum in terrula, vineola vel hospitiolo tenere. Quod autem amplius datum fuerit post manumissoris mortem ecclesie revocetur. 30
- (C.12 q.2 d.p.c.57) ¶ *Sed notandum est, quod servi ecclesiarum manumitti non possunt, non retento ecclesiastico patronio, nisi forte manumissor duos eiusdem meriti et eiusdem* 35

Br

peculii ecclesie conferre voluerit. Unde in concilio Tolletano IV legitur:

(C.12 q.2 c.58) *De episcopo, qui non retento patrocínio servos ecclesie manumittit.*

5 Episcopus, qui mancipium iuris ecclesie, non retento ecclesiastico patrocínio, manumitti desiderat, duos eiusdem meriti et peculii coram concilio ecclesie, cui preminet, per commutationem subscribentibus sacerdotibus offerat, ut rata et iusta inveniatur diffinitio commutantis. Tunc
10 enim liberam manumissionem sine patrocínio ecclesie concedere poterit, quia eum, quem libertati tradere disposuit, iam iuri proprio adquisivit. (§ 1) Huiusmodi autem liberto adversus ecclesiam, cuius iuris extitit, accusandi vel testificandi denegetur licentia. Quod si presumpserit,
15 placet, ut stante commutatione in servitutem proprie ecclesie revocetur, quam nocere conatur.

Fd 46ra

Bc 176rb

(C.12 q.2 d.p.c.60) ¶ *Si vero libertus sua auctoritate a patrocínio ecclesie recesserit, si admonitus redire contempserit, in servitutem revocabitur. Unde in eodem concilio legitur:*

20 **(C.12 q.2 c.61)** *De libertis ecclesie, qui ab eius patrocínio discedunt.*

Aa 190v

25 Liberti ecclesie, qui a patrocínio eius discedentes quibuscumque personis adhererint, si admoniti redire contempserint, manumissio eorum irrita sit, quia per inobedientie contemptum ingrati actione tenentur.

30 **(C.12 q.2 d.p.c.63)** ¶ *Ne vero longinquitate temporis obscuretur conditio originis, tempore sue manumissionis scribant liberti professionem, qua se profiteantur de familia esse ecclesie, et ab eis obsequio se numquam recessuros. Unde in eodem concilio legitur:*

(C.12 q.2 c.64) *Professionem sue conditionis liberti ecclesie faciant.*

35 Longinquitate sepe fit temporis, ut non pateat conditio originis. Unde iam decretum est in anteriori universalis concilii canone, ut professionem suam liberti ecclesie de-

5 Episcopus – **16 conatur** Conc. Toletanum IV (a. 633) 68, ed. Vives, 214-215. **22 Liberti** – **25 tenentur** Conc. Toletanum IV (a. 633) 71 (ed. Vives, 215). **33 Longinquitate** – **471: 13 servi** Conc. Toletanum VI (a. 638) 9 (ed. Vives, 240).

Br

- beant facere, qua profiteantur se et de familia ecclesie esse, et eius obsequium numquam relicturos. Unde his quoque nos adicimus, ut quociens cursum vite sacerdos impleverit, et de hac vita migraverit, mox, cum successor eius advenerit, omnes liberti ecclesie, vel ab eis progeniti cartulas suas in conspectu omnium debent ipsi qui substituitur pontifici publicare, et professionem in conspectu ecclesie renovare, quatinus status sui vigorem et illi obtineant et obedientia eorum ecclesia non careat. Si autem scripturas libertatis sue intra annum ordinationis novi pontificis manifestare contempserint, aut professiones renovare noluerint, vacue et inanes cartule ipse remaneant, et illi origini sue redditi sint perpetuo servi.
- Bc 176va (C.12 q.2 d.p.c.65) ¶ *Pro remuneratione etiam inpensi obsequii res ecclesiastice utiliter possunt donari. Unde in IV concilio Tolletano legitur:* 5
- (C.12 q.2 c.66) *Que de rebus ecclesie in remuneratione obsequii prestantur rata permanebunt.* 10
- Quicumque suffragio cuiuslibet aliquid ecclesiastice utilitatis providerint, et pro eo quodcumque commodum in remuneratione promiserint, promissi solutionem eos absolvere oportebit, ita ut ad concilium conprovinciale deferatur, ut eorum conventu confirmetur, quia (sicut Paulus ait) dignus est mercenarius mercede sua. 20
- (C.12 q.2 d.p.c.68) ¶ *Item servi ecclesiarum publicis angariis fatigari non debent. Unde in III Tolletano concilio legitur:* 25
- (C.12 q.2 c.69) *Servi ecclesiarum publicis angariis non fatigentur.*
- Bc 176vb Ecclesiarum servos, et episcoporum, vel omnium clericorum, a iudicibus vel actoribus publicis in diversis angariis fatigari dolemus. Propter quod omne concilium a pietate gloriosissimi domini nostri poposcit, ut tales usus deinceps inhibeat, sed servi suprascriptorum officiorum in eorum usibus vel ecclesie laborent. Si quis vero iudicum vel actorum clericum aut servum clerici vel ecclesie in publicis ac privatis negotiis occupare voluerit, a commu- 30 35

19 Quicumque – 24 sua Conc. Toletanum IV (a. 633) 37 (ed. Vives, 205). 24 dignus – sua I Tim. 5:18. 29 Ecclesiarum – 472: 1 extraneus Conc. Toletanum III (a. 589) 21 (ed. Vives, 132).

nione ecclesiastica, cui impedimentum facit, efficiatur extraneus.

(C.12 q.2 d.p.c.69) ¶ Item pro alimonia pauperum, pro redemptione captivorum res sacras distrahi licet. Unde Ambrosius ait in libro de officiis:

Aa 191r

(C.12 q.2 c.70) *Res sacre quibus ex causis alienari debeant.*

Aurum ecclesia habet, non ut servet, sed ut erogat et subueniat in necessitatibus. Quid est opus custodire quod nihil adiuvat? An ignoramus, quantum auri atque argenti de templo Domini Assirii sustulerunt? Nonne melius conflatur sacerdos propter alimoniam pauperum, si aliqua subsidia desunt, quam si sacrilegus contaminat et asportat hostis? Nonne dicturus est Dominus: Cur passus es tot inopes fame mori? Et certe habebas aurum, ministrasses alimoniam. Cur tot captivi in commercium ducti nec redempti, ab hoste occisi sunt? Melius fuerat, ut vasa viventium servares quam metallorum. His non posset responsum referri. Quid enim diceres? Timui, ne templo Dei ornatus deesset? Respondet: Aurum sacramenta non querunt, neque auro placent que auro non emuntur. Ornatus

20

Fd 46rb

25

Bc 177ra

30

35

40

(C.12 q.2 c.71) *Item Ieronimus.*

Br

Non parietes ornare templi, sed pauperibus providere gloria episcopi est.

Gloria episcopi est pauperum opibus providere; ignominia sacerdotis est propriis studere divitiis. Natus in paupere domo et in tugurio rusticano, qui vix milio et cibario pane rugientem ventrem saturare poteram, nunc simillam et mella fastidio. Eiusdem: (§ 1) Multi edificant parietes, et columpnas ecclesie subtrahunt, marmora nitent, auro splendent laquearia, gemmis altare distinguitur, et ministrorum Christi nulla est electio. Neque vero michi aliquis obponat dives in Iudea templum, mensam, lucernas, turibula, patellas, cyphos, mortariola, et cetera ex auro fabrefacta. Tunc hec probabantur a Domino, quando sacerdotes hostias inmolabant, et sanguis pecudum erat remissio peccatorum, quamquam hec omnia precesserint in figuram; scripta sunt autem propter nos, in quos fines seculorum devenerunt. Nunc vero, cum paupertatem domus sue pauper Dominus dedicavit, portemus crucem et delicias lutum putemus. Eiusdem: (§ 2) Amico rapere quippiam furtum est, ecclesiam fraudare sacrilegium est; accepisse pauperibus erogandum et esurientibus plurimis illud reservare, vel cautum vel timidum est aut, quod apertissimi sceleris est, exinde aliquid subtrahere, omnium predonum crudelitatem superat. Item eiusdem: (§ 3) Crates ille Thebanus, homo quondam ditissimus, cum ad philosophandum Athenas pergeret, magnum auri pondus abiecit, nec putavit, se posse et virtutes simul et divitias possidere. Nos suffarcinati auro Christum pauperem sequimur, et, sub pretextu elemosine pristinis incubantes opibus, quomodo possumus aliena fideliter distribuere qui nostra timide reservamus? Plenus venter de ieiuniis facile disputat. Non Ierosolimis fuisse, sed Ierosolimis bene vixisse laudandum est.

(C.12 q.2 d.p.c.71) ¶ *Item largitate etiam episcopi stipendium de rebus ecclesie clericis dare licet, cuius professio sub precarie nomine fieri debet. Unde in VII concilio Tolletano legitur:*

(C.12 q.2 c.72) *Qui beneficium ab ecclesia accepit, eius professionem nomine precarie faciat.*

Br

Sepe fit, ut proprietati originis obsistat longinquitas temporis. Quapropter providentes decernimus, ut si quis clericorum stipendium de rebus ecclesie cuiuscumque episcopi percipit largitate, sub precarie nomine debeat
 5 professionem scribere, ne per retentionem diuturnam preiudicium afferat ecclesie, et quecumque in usu perceperit debet utiliter laborare, ut nec res divini iuris videantur aliqua occasione negligi, et subsidium ab ecclesia, cui deserviunt, percipere possint clerici. Quod si quis eorum
 10 contempserit facere, ipse se stipendio suo videbitur privare.

(C.12 q.2 d.p.c.75) ¶ *Ecce ostensum est, quomodo res ecclesie sine culpa dari possunt, et constare his, quibus date fuerint.*

15

(QUESTIO 3)

(C.12 q.3 d.a.c.1) ¶ *Nunc queritur, si ante tempus sue ordinationis nichil habere videbantur, quid de his fieri debeat, que post ordinationem suam invenisse noscuntur. De his ita statutum est in concilio Cartaginensi III:*

20

(C.12 q.3 c.1) *De his qui, primum nichil habentes, tempore sue administrationis aliqua adquirunt.*

Placuit, ut episcopi, presbiteri, diaconi, vel quicumque clerici, qui nichil habentes ordinantur, et tempore episcopatus vel clericatus sui agros vel quecumque predia suo
 25 nomine comparant, tamquam rerum dominicarum invasionis crimine teneantur, nisi ammoniti ecclesie eadem contulerint. Si autem ipsis proprie aliquid liberalitate alicuius vel successione cognationis evenerit, faciant inde quod eorum proposito congruit. Quod si a suo proposito retrorsum exorbitaverint, honore ecclesiastico indigni tanquam
 30 reprobi iudicentur.

Fd 46va
 Bc 177vb

Aa 192r

(C.12 q.3 c.2) *Item ex concilio Tolletano XI*

De ministris, qui nulla ecclesie occasione, sed utilitate sui aliqua adquirunt.

35

Quicumque de sacerdotibus vel ministris pro sui utilitate atque amicitia, quocumque modo, aut per scripture

1 Sepe – **10 privare** Conc. Toletanum VI (a. 638) 5, ed. Vives, 237-238.

Br

seriem aliquid meruerint ab aliquo percipere, in rebus ecclesie non poterit numerari, sed quod exinde voluerint facere ipsorum voluntatis arbitrio subiacebit. Quod si hoc post eorum mortem inordinatum fortasse remanserit, ecclesia, cui prefuit vel minister extitit, hoc sibi in perpetuum vendicabit. 5

(C.12 q.3 d.p.c.2) ¶ *Ecce quod illa, que non ex officio ecclesiastico, sed ex aliqua prestatione sue utilitatis lucratus est, potest dare quibus voluerit. (§ 1) Sed queritur de his, que sibi communiter cum ecclesia vel sequestratim pro remedio anime offeruntur, vel de tertia parte, quam de rebus parochialium ecclesiarum sibi debitam accipit, si ea potuerit dimittere quibus voluerit. De his ita diffinitur in concilio Agatensi:* 10

(C.12 q.3 c.3) *De pontificibus, quibus ab extraneis vel cum ecclesia, vel sequestratim aliquid dimittitur.* 15

Bc 178r Pontifices, quibus in summo sacerdotio constitutis aliquid ab extraneis aut cum ecclesia, aut sequestratim dimittitur, aut donatur, (quia hoc ille, qui donat, pro redemptione anime sue, non pro commodo sacerdotis offerre probatur), non quasi suum proprium, sed quasi dimissum ecclesie inter facultates ecclesie computabunt, quia iustum est, ut sicut sacerdos habet quod ecclesie dimissum est, ita et ecclesia habeat quod relinquitur sacerdoti. 20

(C.12 q.3 c.4) *Item ex concilio Tolletano.*

Episcopus tertiam partem sibi debitam ecclesie relinquere poterit. 25

Episcopus, si tertiam partem, quam de rebus parochialium ecclesiarum sibi debitam novit, ecclesie, cuius res esse patebit, aut alteri ecclesie, conferre decreverit, licitum maneat, et inrevocabile robur eius sententia ferat. 30

(QUESTIO 4)

(C.12 q.4 d.a.c.1) ¶ *Quod autem queritur, si de suis et ecclesie rebus aliqua acquisisse noscuntur, cui proveniant? ita diffinitur in eodem concilio.* 35

36 Quicumque – **475: 6 vendicabit** Conc. Toletanum IX (a. 655) 4 (ed. Vives, 300).

27 Episcopus – **30 ferat** Conc. Toletanum IX (a. 655) 6 (ed. Vives, 301).

Br

(C.12 q.4 c.1) *De his, qui de suis et ecclesie rebus aliqua adquisisse noscuntur.*

Sacerdotes, vel quilibet quibus ecclesiasticarum rerum cura commissa est, si suarum rerum noscuntur habere
5 compendium, ex omni re, quam post ordinationis sue diem
visi sunt conquisisse, sive nulla sive aliqua sint instru-
menta confecta, compensatione tam sui iuris quam eccle-
siasticarum rerum habita, si se utriusque rei quantitas
exequaverit, inter ecclesiam et decedentis heredes equo
10 iure conquisitio pertinebit.

(C.12 q.4 d.p.c.2) ¶ *Si vero de rebus ecclesie tantummodo aliqua adquisisse noscuntur, et ad nomen ecclesie instrumenta debent componere, nec aliquibus poterunt illa donare. Unde in Agatensi concilio legitur:*

Aa 192v

Bc 178rb

(C.12 q.4 c.3) *De hiis, que sacerdotes emunt, ad ecclesie nomen faciant scripturam.*

Presbiter, cum diocesim tenet, de his, que emerit, ad ecclesie nomen scripturam faciat, aut ab eius, quam tenet, ecclesie ordinatione discedat.

20

(QUESTIO 5)

(C.12 q.5 d.a.c.1) ¶ *Testamenta vero non licet eis conficere, nisi de propriis rebus. Unde Gregorius scribit Lucido episcopo:*

(C.12 q.5 c.1) *Quomodo de rebus ecclesie sacerdotibus testari liceat.*

Nulli dubium est, quod sicut sacerdotibus res in episcopatu acquisitas nulla est alienandi licentia, ita de eis, quas ante habuerint, quicquid iudicare voluerint non vetentur.
30 Itaque fraternitatem tuam tempore, quo ad nos fuit, conquestam esse recolimus, quod quedam mobilia, que Constantius decessor vester Luminose ancille Dei, et fratribus suis, testamenti serie legati titulo dereliquit, iam episcopus adquisisset, decrevisset que nos, ut, si hoc constat,
35 nullum ex his ecclesia vestra preiudicium pateretur. Quod et vos oportet recolere, et molestiam aliquam predictae

3 Sacerdotes – 10 pertinebit Conc. Toletanum IX (a. 655) 4, ed. Vives, 299-300.

Br

4 si] *om. Fr.*

ancille Dei non facere, nec ei sine cognitione de his, que possidet, quicquam auferre.

(C.12 q.5 c.2) *Idem.*

De eodem.

Obitum Theodori episcopi dilectionem tuam iam credimus cognovisse. Sed quia testamentum dicitur condidisse, subtiliter te ne quid de rebus ecclesie sue consumpsisset oportet inquirere. Et siquidem eum exinde aliquid incongrue minuisse didiceris, ita age, ut res ab eo, cuius interest, modis omnibus reparentur. 5

Fd 46vb
Bc 178va

10

(C.12 q.5 c.3) *Item Gregorius Mariniano episcopo Ravennati.*

Que monasteriis ab episcopo conferuntur revocari non debent.

Quia Iohannes quondam decessor tuus sepius a nobis expetiit, ut ea, que in monasterio illo contulerat, quod iuxta ecclesiam sancti Apollinaris ipse construxerat, nostra debuissemus auctoritate firmare, et hec facturos nos esse promisimus, fraternitatem vestram necessarium previdimus adhortandam, ut nichil de his, que illic contulit atque constituit, aliquo modo patiat inminui, sed omnia firma stabilitate studeat servari. Huius igitur monasterii et collectarum illic rerum quia in testamento, quod condidit, fecisse noscitur mentionem, sciendum vobis est, non nos ideo ea confirmasse, quoniam suppremam eius sequimur voluntatem, sed quia hoc ei (sicut diximus) viventi promisimus. Hec itaque omnia sic sollicite fraternitas vestra implere festinet, quatinus et que in suprascripto monasterio constituit et a nobis sunt firmata serventur, et illa, que in dampno dari vel fieri per testamentum sue decreverit ecclesie, nullam, prohibente lege, obtineant firmitatem. 15

20

25

30

(C.12 q.5 d.p.c.4) ¶ *De rebus vero ecclesiasticis testari licet episcopo, si tantumdem de propriis restituat. Unde in Agatensi concilio statutum est:*

35

(C.12 q.5 c.5) *Quomodo possint esse rata que de ecclesie proprietate testamento legantur.*

Br

Si episcopus condito testamento aliquid de ecclesiastici iuris proprietate legaverit, aliter non valebit, nisi tantum de proprii iuris facultate suppleverit.

Aa 193r
Bc 178vb

5 (C.12 q.5 d.p.c.5) ¶ *Sed si episcopus vel quilibet ex gradu ecclesiastico intestatus defunctus fuerit, nec aliqui inventi fuerint, qui iure cognationis ei succedant, ecclesia ei succedat in integrum, nec licebit alicui aliqua ex rebus eius presumere. Unde in Terraconensi concilio statutum est:*

10 (C.12 q.5 c.6) *Episcopo intestato ecclesia succedat ex integro.*

Sicubi defunctus fuerit episcopus intestatus, post hanc diffinitionem a presbiteris eius et diaconibus de rebus ipsius brevis conscriptio fiat a minimo usque ad maximum, id est de utensilibus et omni supellectile, ita tamen, ut si quis exinde vel presumpsisse aliquid, vel occulte tulisse fuerit convictus, secundum furti tenorem restituat universa.

(C.12 q.5 c.7) *Item ex concilio Triburiensi.*

De eodem.

20 Quicumque ex gradu ecclesiastico sine testamento et sine cognatione decesserit, hereditas eius ad ecclesiam, ubi deservivit, evolvatur. Similiter de sanctimonialibus.

11 Sicubi – 17 universa Conc. Tarraconense (a. 516) 12, ed. Vives, 37-38.

Br

(CAUSA 13)

Fd 46vb **(C.13)** ¶*Diocesiani cuiusdam baptismalis ecclesie cladibus bellorum pressi hostili metu compulsi domicilia sua transtulerunt in aliam diocesim. Predia tamen antiqua non desierunt colere. Ceperunt persolvere decimas illi ecclesie, in cuius diocesim transierunt, et apud eam sibi elegerunt sepulturas. Transactis quinquaginta annis clerici, quibus quondam persolverant decimas, ceperunt movere questionem in eos, qui ab istis accipiunt primicias et decimas. Veniunt ad causam.* 5

Aa 193r *Modo PRIMUM queritur, si illi, quorum domicilia sunt in diocesi huius baptismalis ecclesie, an debeant persolvere decimas, et celebrare suas exequias apud eam ecclesiam, in qua quondam hec fiebant a parentibus eorum? SECUNDO, an prescriptione temporis ius percipiendi decimas et funerandi tollatur?* 10

15

(QUESTIO 1)

(C.13 q.1 d.a.c.1) ¶*Quod priori ecclesie hec omnia iure persolvenda sint, actores his argumentis probare contendunt: Constat unamquamque baptismalem ecclesiam habere diocesim sibi legitime assignatam, sicut et parrochiales ecclesie habent parrochias distributas.* 20

Unde Dionisius episcopus Severo episcopo:

(C.13 q.1 c.1) SINGULI SACERDOTES PROPRIOS DEBENT HABERE ECCLESIAS.

Ecclesias singulas singulis presbiteris dedimus; parrochias et cimiteria eis divisimus, et unicuique ius proprium habere statuimus, ita videlicet, ut nullus alterius parrochie terminos aut ius invadat, sed unusquisque terminis suis sit contentus et taliter ecclesiam et plebem sibi commissam custodiat, ut ante tribunal eterni iudicis ex omnibus sibi commissis rationem reddat, et non iudicium, sed gloriam pro suis actibus percipiat. 25

Fr. 718
Aa 193v 30

Fd 47ra **(C.13 q.1 d.p.c.1)** ¶*In diocesi autem designata quemcumque predia coluntur, proventus decimationum baptismali ecclesie assignatus debet persolvi. Quia ergo predia hec intra terminos nostre diocesis continentur et proventus decimationum nobis legitime assignatus nostre persolvendus est ecclesie.* 35

Br

(§ 1) His ita respondetur: Decime a Deo constitute sunt per Moysen, ut persolverentur a populo filiis Levi pro ministerio, in quo deserviebant ei in tabernaculo. Non accipiebant filii Levi decimas, nisi ab eis, pro quibus offerrebant preces et sacrificia. Quia ergo nos servimus Domino in tabernaculo offerendo pro istis preces et sacrificia et ipsi debent nobis persolvere decimas et primicias. (§ 2) Item, cum decime darentur filiis Levi, non electione offerentis persolvebantur, ut contempto Levita, qui secum erat, ipse eligeret cui vellet decimas dare. Nam dictum est; "Levita, qui te cum moratur et intra muros urbis tue habitat, comedet eas". Ideo etiam ex singulis tribubus civitates ad habitandum acceperunt, ut unaqueque tribus illis persolveret decimas, qui secum erant. (§ 4) Quia ergo nos intra muros urbis istorum sedemus et eis habitatione iuncti sumus, rite ab eis decimas accipimus. Item ait Propheta: "Producens fenum iumentis et herbam servituti hominum". Fenum et herba ex terra producitur, sed quibus? Iumentis rigantibus eam, hominibus colentibus eam et in hoc servientibus ipsi. Item Apostolus: "Communicet autem is, qui cathezizatur verbo, ei, qui se cathezizat". Hoc Galatis. Corinthiis autem probat specialiter sibi deberi sumptus, quia eis spiritualia ministravit, dicens: "Si seminavimus vobis spiritualia, magnum est si vestra carnalia metamus?" Item: "Si alii participes vestre potestatis facti sunt, cur non magis et nos?" Item: "Quis plantat vineam, et de fructu eius non edit?" Nos plantavimus vineam, et vos vultis edere fructus eius? Item precepit Dominus Moysi, ut nemo mittat falcem in alienam messem. Nec messis nostra est, et vos vultis in eam falcem mittere? Item: "Non alligabis os bovi trituranti". Nos sumus boves triturantes. Queritis vos alligare os nostrum, et de nostra tritura victum vobis queritis? Item Apostolus: "Qui altario serviunt de altario vivant". Sed numquid de eo, cui non serviunt? Item: "Qui in sacrario operantur cum sacrario participant". Sed numquid cum illo, in quo non operantur? Nos servimus altario, vos ei participare vultis, nos vero vacuos et inanes dimittere queritis? Item Apostolus: "Laborantem agricolam prius oportet suscipere de fructi-

Fr. 719

11 Levita – 12 eas 17 Producens – 18 hominum 20 Communicet
 – 21 cathezizat 23 Si – 25 metamus 25 Si – 26 nos 26 Quis –
 27 edit 31 Non – trituranti 33 Qui – 34 vivant 35 Qui – 36
 participant 39 Laborantem – 481: 1 suis

Br

bus suis:” vos autem econtra queritis? Nos sumus agricole laborantes, vos primum vultis percipere de fructibus nostris? Immo non primum, quia nec ultimum nobis relinquere vultis. A prioribus enim incipientes paullatim serpitis, et totum usurpare contenditis, ut pro vobis videatur dictum: “frustatim lupus comedit agnum”. Item: “Quis umquam suis militat stipendiis? quis pascit gregem, et de lacte eius non edit?” Nos militamus et vos stipendia nostre milicie vobis queritis? Nos gregem pascimus et vos lac eius et lanam accipere vobis vultis? Sapere est de alieno labore victum querere, si sapere est velle quod non possis. (§ 5) Item Dominus dixit discipulis suis: “In quacumque domum intraveritis, in eadem manete, edentes et bibentes que apud illos sunt. Cum autem intraveritis, primum dicite: pax huic domui”. Nos domum hanc ingressi sumus, ei pacem obtulimus, vos autem alieno cibo quasi otiosi pasci gaudetis? Videte ne in vobis vertatur illud: “Videte quid faciat otium et alienus cibus”. (§ 6) Item Propheta: “Sumite psalmum et date tympanum”. Isti a nobis sumunt psalmum: et vos ab eis queritis tympanum? (§ 7) Item Leo IV: “De decimis non tantum nobis, sed etiam maioribus iusto ordine visum est plebibus tantum, ubi sacrosancta baptismata dantur, debere dari”. (§ 8) Quibus autem plebibus debentur? Illis, a quibus baptismata accipiunt an aliis? Nos eos baptizamus, et vos ab eis decimas sumitis? Honesta interpretatio est: utinam inveniat qui sic pro vobis interpretentur. Quia nos ergo rigamus populum hunc, imbrem doctrine ei ministrantes, quia colimus eum vomere predicationis, corda eius ad fidem aperientes, si non vultis sinere, vel patimini eum nobis fructificare, et qualia vobis fieri non vultis nobis inferre cavete, ne, si pergitis dicere que vultis, audiatis que non vultis.

(§ 9) Ad hec: Callida quidem et multiplicitate argumentatione nostra iura auferre contenditis, ita ut, si fides verbis adhiberetur, non verba pro verbis, sed res pro verbis reportaretis. Sed Deo propicio, si verba dedistis, verba recipietis. (§ 10) Arguitis nos, quod ea, que vobis debentur,

6 frustatim – agnum Quis – 8 edit 12 In – 15 domui 18 Videte – cibus Terentius, *Eunuchus* 2.2.34 (265), ed. Kauer et Lindsay, *Scriptorum Classicorum Bibl. Oxon.*, 124. **19 Sumite – tympanum 21 De – 23 dari** Cf. *C.16 q.1 c. 45, vide pag. 529: 1.*

Br

subripere querimus, quia nostra persequimur. Sapientis quidem et philosophico ore prolata sententia: suum perse- qui est aliena rapere? Unde ad vos hec sententia manavit, nisi quia tanto ardore nostra concupiscitis, ut vestra pute-
 5 tis vobis auferri, cum nos nostra consequimur? Unde cum causa nostra debitum finem sortita fuerit, exclamabitis: "Ah miser, crucior tantum bolum esse ereptum ex fauci- bus". Sed videte, ne dampnum effusi unguenti vobis re- compensare queratis. Constituistis vos plantatores vinea-
 10 rum, fossores agrorum, trituratores arearum, rigatores camporum, multa alia offitia huiusmodi vobis assumpsi- stis, et debita vobis obsequia a nobis subtrahi conquesti estis. Sed non negamus quod vestrum est. Bovi trituranti palee et integumenta servantur. Sint hec vobis, et grana
 15 nobis relinquite. Pastinatores vinearum, fossores agro- rum, rigatores camporum, diurna mercede accepta, prove- nientes fructus dominis relinquunt. Vos ergo recepta mer- cede vestri operis in cottidianis oblationibus, et aliis obse- quiis, que pro spiritualibus, que a vobis accipiunt, cottidie
 20 deferuntur provenientes fructus decimationum et primi- ciarum nobis relinquite. (§ 11) Item precepit Dominus discipulis suis, ut comederent et biberent ea, que apud auditores suos erant, sed non iussit eis, ut dominos de domibus suis eicerent et rebus suis expoliarent. Non facile
 25 invenies qui tales hospites libenter suscipiant. "Mus in pera, ignis in sinu, serpens in gremio male suos remune- rant hospites." Unde in proverbii dicitur: "Qui serpentem in sinu suo nutrit, percutietur ab eo". Tales inveniatis vobis hospites, quales nobis esse vultis. Non sufficit vobis
 30 edere et bibere que in domo nostra sunt, dum cottidianos fructus oblationum percipitis, ex quibus victum et vesti- tum habeatis, quibus cum apostolo deberetis esse con- tenti. Sed non vultis, quia imitatores eius non estis. Potius de domo nostra expellere et rebus nostris nos penitus
 35 expoliare contenditis, dum nec etiam horum decimationes nobis relinquere vultis. (§ 12) Ut autem universaliter om-

Aa 194v

Fr. 720

7 Ah – faucibus Terentius, *Heauton timorumenos* 4.2.6 (673), ed. Kauer et Lindsay, *Scriptorum Classicorum Bibl. Oxon.*, 89. **25 Mus – 27 hospites** Paulus Manutius, *Adagia optimorum utriusque linguæ scriptorum...* (Ursellis 1603), 1409; cf. Hans Walther, *Proverbiae sententiaeque Latinitatis medii aevi* (Gottingae 1963-1986) 9.587.42263. **27 Qui – 28 eo** Cf. Phaedrus, *Liber fabularum* 4.20, ed. Guaglianone, 70. *Non invenitur inter sententias Waltherianas.*

Br

nia colligantur, cuncta, que pro vobis inducta sunt, sive de laborante agricola, sive de eo, qui suis stipendiis non militat, ad hunc articulum deferimus, ut fructum vestri operis, quem adeo recipere contenditis, in oblationibus et cottidianis obsequiis istorum recipiatis, decimationes vero eorum, que nobis debentur, intactas nobis relinquite, ne, dum queritis usurpare quod vestrum non est, iusta animadversione etiam illud cogamini amittere, quod vobis aliquo modo videbatur competere.

(§ 13) Quod autem he decimationes nullo iure vobis debeantur, facile probabimus. Dicitur enim in quodam concilio: "Si quis laicus, vel clericus, seu utriusque sexus persona proprietatis sue loca etc." sicut in eodem capitulo in causa monachorum notata inveniuntur. Si ergo laicus vel clericus vel quelibet persona loca sue proprietatis vendens aut donans, proventum decimationum ab ecclesia, cui legitime assignatus est, nullo modo potest abstrahere nec isti de diocesi transeuntes ad diocesim decimas suorum prediorum, que intra terminos nostre parrochie continentur, nobis auferre possunt. Quantum enim ad ius percipiendarum decimarum attinet, idem est possessorem de diocesi ad diocesim transire, quod possessionem de diocesiano ad diocesianum transferre.

(QUESTION 2)

(C.13 q.2 d.a.c.1) ¶ Ad hec: Decimationes iste, etsi vobis iure deberentur, ut asseritis, tamen tricennalis obiectio vobis silentium imponit. Omnis enim possessio tricennaria prescriptione tollitur, vel quadragenaria (sicut possessiones religiosarum domorum) vel centenaria, sicut predia sancte Romane ecclesie.

Fd 47va

Unde Gelasius papa ait:

(C.13 q.2 c.1) QUE TRIGINTA ANNIS AB EPISCOPISSIDENTUR IURE AB EIS VENDICANTUR.

Aa 195r

Facultates ecclesie nec non et dioceses, que ab aliquibus possidentur episcopis, iure sibi vendicent, quod tricennalis lex conclusit, quia et filiorum nostrorum princi-

12 Si – 13 loca Cf. C.16 q.1 c. 42, vide pag. 528: 9.

Br

pum ita emanavit auctoritas, ut ultra XXX annos nulli liceat pro eo appellare, quod legum tempus exclusit.

(C.13 q.2 d.p.c.1) ¶ At illi econtra: Cuius auctoritate nobis silentium inponitis, eius auctoritate claudimus vestra ora. Ait enim idem Gelasius: "Nulla presumptione statum parrochiarum etc.". Si ergo temporalis obiectio diocesim semel constitutam divellere non potest, patet quod nec vobis patrociniabitur, ut statum nostre parrochie mutantibus decimationes quondam nobis legitime assignatas vindicabili usurpatione vobis vendicetis. Quomodo autem distinguende sint he auctoritates, in causa monachorum invenietur.

(§ 1) Nunc queritur de iure funerandi, que harum ecclesiarum habeat ius tumulandi istos? Sicut Ieronimus scribit, coniugati in uno sepulcro videntur esse ponendi. Ait enim:

(C.13 q.2 c.2) IN SEPULCRO PARENTUM FILII SUNT COLLOCANDI.

Ebron dicitur esse civitas trium virorum, quia in ea sepulti sunt tres patriarche, in spelunca duplici cum tribus uxoribus suis, id est Abraham et Sara, Ysaac et Rebecca, Iacob et Lia, preter ipsum Adam et Evam uxorem suam. Tobias dicit ad filium suum: "Cum acceperit Deus animam meam, corpus meum sepelies, et honorem habebis matri tue omnibus diebus, et cum ipsa compleverit tempus suum, sepelies eam iuxta me in uno sepulcro".

(C.13 q.2 d.p.c.3) ¶ Item Ioseph, moriens in Egypto, rogavit fratres suos, ut tempore sue visitationis ossa sua se cum deferrent, et in sepulcro patrum suorum ea collocarent. (§ 1) Item, dictum est Prophete, qui contra preceptum Domini prohibitus comederat in Bethel: "Non inferetur cadaver tuum in sepulcro patrum tuorum". (§ 2) Item. De nonnullis legitur in libro Regum: "Obiit et appositus est ad patres suos," hoc est in sepulcro patrum suorum. (§ 3) Item. In novo testamento legitur beatus Philippus edificasse sibi sepulcrum, in quo ipse et filie eius quieverunt. (§ 4) Item. Beatus Severus Ravennatum archiepi-

5 Nulla – 6 parrochiarum Cf. C.16 q.3 c. 5, vide pag. 541: 21. **31 Non – 32 tuorum 33 Obiit – 34 suos 37 Beatus – 485: 2 collocavit** Cf. Agnellus, *Liber pontificalis ecclesie Ravennatis* 15 (BHL 7679), ed. Holder-Egger, MGH SS rer. Lang. 284.28-285.8; cf. Liutolfus de sancto Severo

Br

scopus tumulum fieri iussit, in quo se et uxorem et filiam collocavit. (§ 5) His omnibus exemplis colligitur, quod in sepultura parentum corpora filiorum collocanda sunt. Quia ergo parentes istorum apud priores ecclesias sepulti sunt et hi apud easdem debent tumulari.

5

(§ 6) Econtra Adam, ut asseritis, in civitate Arbee tumulatus est. Sed numquid omnes filii eius sepulti sunt ibi? Tanta multitudo humani generis tam brevi tumulo non tam facile posset includi. (§ 7) Item Abraham ibi sepultus est. Sed numquid Ismahel, et Madai, et alii, quos de Cethura genuit, ibi sepulti sunt? (§ 8) Item Ysaac ibi positus est. Sed numquid Esau cum eo tumulatus est? (§ 9) Item Iacob ibi collocatus est. Sed numquid aliquis filiorum eius preter Ioseph cum eo sepultus est? Exemplo igitur istorum liquet, quod liberum est filiis sepeliri in sepulcris patrum suorum et liberum est eis alibi pro locorum et temporum oportunitate corpori suo hospitium invenire. Non ergo hoc exemplo isti coguntur sepeliri in sepulcris patrum suorum.

10

Aa 195v

15

(§ 10) Item, que legibus diffinita sunt mutare non licet. Que autem legibus expressa non sunt arbitrium secuntur humane voluntatis. At legibus diffinitum est, quibus decime sint persolvende, et ideo danti mutare non licet. Ubi autem quisque tumulandus sit, legibus expressum non est, et ideo in voluntate tumulandi consistit.

20

25

Unde beatus Gregorius ait:

(C.13 q.2 c.4) ULTIMA VOLUNTAS DEFUNCTI SERVARI DEBET.

Ultima voluntas defuncti modis omnibus conservetur.

(C.13 q.2 d.p.c.4) ¶Quod de libero et non de servo intelligendum est. Servus enim testamenti paginam condere non potest.

30

Unde Gelasius papa scribit Honorio episcopo:

(C.13 q.2 c.5) SERVUS TESTAMENTUM FACERE NON POTEST.

35

(BHL 7681), ed. Jaffé, *Bibl. rer. Germ.* 3.511-512; cf. *Vita sancti Severi* auctore anonymo (BHL 7683), ed. *Acta sanctorum* Febr. 1.85; ed. PL 106.762.

Br

Illud etiam sinceritatem tuam volumus non latere, ad nos fuisse perlatum, quod Ampliatus conductor, quem non solum servum constat esse ecclesie, sed ita rationibus a multis temporibus implicatum, ut, etiam si esset ingenuus, donec ratiocinia cuncta deduceret, modis omnibus obnoxius haberetur, ausu temerario molitus fuerit paginam condere testamenti, cuius omne peculium ecclesiastico iuri legibus non dubitetur obstrictum. Quapropter his presumptionibus vice nostra tua fraternitas contradicat, nec fieri prorsus aliqua subreptione permittat. Ac si eidem quicquam humanitus forte contigerit, quia grandævus esse memoratur mox eius sine dilatione substantiam precipiat unanimitas tua filiis eius dumtaxat, quibus patrimonium probatur esse commissum, sub fideli descriptione contradi, donec temporibus universis, quibus hoc patrimonium gubernasse cognoscitur, partes dominicas reddere cogatur indempnes.

Fd 47vb

(C.13 q.2 d.p.c.5) ¶ Quia ergo secundum Gregorium ultima voluntas defuncti conservanda est, pro istorum voluntate corpora eorum sunt tumulanda, non pro arbitrio vestre dispositionis.

Item in Triburiensi concilio legitur:

(C.13 q.2 c.6) UBI QUISQUE ELIGERE SEPULTURAM SIBI DEBET.

Ubicumque temporum vel locorum facultas tulerit, apud maiorem ecclesiam, ubi sedes est episcopi, sepulture celebrentur. Si autem propter temporis vel loci asperitatem hoc difficile visum fuerit, apud ecclesiam, quo religiosorum canonicorum, vel monachorum, vel sanctimonialium religiosa congregatio communiter degerit, sepeliatur. Si autem et hoc ineptum visum fuerit, ubi quis decimas persolvebat vivus, ibi sepeliatur mortuus.

(C.13 q.2 d.p.c.6) ¶ Quia ergo decimam nobis persolvebat vivus, et apud nos sepeliendus est mortuus.

Item, si quis de provincias ad provinciam transiret et ibi domicilium sibi collocaret, liber factus a ditioe prioris iudicis, iurisdictioni illius iudicis subiceretur, in cuius

25 Ubicumque – **32 mortuus** Conc. Triburense (895), versio vulgata 15, ed. Hartmann MGH Conc. 5352.9-17, *ubi sententia eadem aliis verbis expressa invenitur.*

Br

Aa 196r provincia sedem sibi eligeret. Quia ergo isti a vestra diocesi in nostram transierunt, liberi a vestra ditione nostro iuri subiciuntur. Nostrum ergo est ius funerandi eos.

Sed obicitur illud Melciadis pape:

(C.13 q.2 c.7) PROPRIA TEMERITATE SEPULTURAM PARENTUM RELINQUERE NON LICET. 5

Placuit per omnia magno concilio, ut nullus proprii arbitrii temeritate aliam ecclesiam, nisi cui usus antiquorum parentum canonica institutione subiacere perhibetur, sepulture causa adire procuret, nisi infirmitatis causa pre- 10
peditus in aliam fuerit regionem quolibet negotio progressus. Ad hec, si quis prelatus contra hec agere sategerit, ecclesiastico vinculo se subdi cognoscat.

(C.13 q.2 d.p.c.7) ¶Sed aliud est ex temeritatis superbia usum antiquorum parentum non sequi, atque aliud rationabili occasione novam sibi sepulturam eligere. Contra Melciadis pape auctoritatem nititur qui superbia vel odio ductus, sive vanis persuasionibus aut variis munusculis illectus, sepulturam suorum parentum sequi contempnit. Secundum Gregorium autem liberam habet ultimam voluntatem qui certe rationis causa novum suo corpori querit hospitium. **(§ 1)** Vel ut quidam distinguunt, libera est ultima voluntas cuiusque, non in sepultura sibi eligenda, sed in testamento conficiendo. Unde et testamentum appellatur, quia eo libere quisque testatur quid post suum decessum de propriis rebus fieri velit. **(§ 2)** Sed non videtur libera testatoris voluntas, cum secundum Augustinum pro numero filiorum debeat fieri testamentaria distributio facultatum, veluti, si quis habet unum filium, Christum putet alterum; si vero duos, Christum faciat tertium, et sic per ordinem. Et secundum Leonem quisque medietatem eorum, que Christo testatur, ecclesie iubetur relinquere, apud quam fidei sacramenta suscepit. 15
20
25
30

Sed illud Augustini non est iubentis, sed dehortantis, ne quis iratus filium suum exheredaret, atque totum Christo relinqueret. Ait enim in II sermone de vita clericorum: 35

(C.13 q.2 c.8) PRO NUMERO FILIORUM PARS HEREDITATIS DEO OFFERATUR.

Si quis irascitur filio suo, et moriens exheredat eum, si viveret, non eum placarem? non ei filium reconciliare 40

Br

deberem? Quomodo ergo volo ut cum filio suo habeat
pacem, cuius appeto hereditatem? Sed plane sic faciat
quod sepe hortatus sum. Unum filium habet: putet Chri-
stum alterum; duos habet: putet Christum tertium; decem
5 habet: faciat Christum undecimum, et suscipio.

(C.13 q.2 d.p.c.8) ¶Hac nimirum auctoritate mensura
testatori prefigitur, non quam cogatur exsolvere, sed
quam prohibetur transscendere. (C.13 q.2 d.p.c.11) Item
queritur, an pro sepultura mortuorum aliquid sit exigen-
10 dum? De his ita scribit Gregorius in registro Ianuario,
episcopo Sardinie:

(C.13 q.2 c.12) PRO SEPULTURA NICHIL MUNERIS EX-
IGENDUM EST.

15 Questa est nobis Nereida clarissima femina, quod ab ea
solidos pro filie sue sepultura fraternitas vestra exigere
velit. Hoc autem vicium et nos, postquam, Deo auctore ad
episcopatus honorem accessimus, de ecclesia nostra om-
nino vetuimus, et per pravam denuo consuetudinem ne-
quaquam usurpari permisimus, memores, quia dum Abra-
20 ham a filiis Ephron, hoc est a filiis Seor, sepulcrum precio
ad humandum corpus coniugis postularet, premium acci-
pere rennuit, ne commodum videretur de cadavere conse-
cutus. Si ergo tante considerationis paganus vir fuit,
quanto magis nos, qui sacerdotes dicimur, hoc facere non
25 debemus? Unde hoc avaritie vicium ne in alienis denuo
temptari presumatur, ammoneo. (§ 1) Sed si quando ali-
quem in ecclesia vestra sepeliri conceditis, siquidem pa-
rentes ipsius, proximi vel heredes pro luminaribus sponte
quid offerre voluerint, accipere non vetamus. Peti vero
30 aut aliquid exigi omnino prohibemus, ne (quod valde irre-
ligiosum est) aut venalis (quod absit) dicatur ecclesia, aut
vos de humanis videamini mortibus gratulari, si ex eorum
cadaveribus studetis querere quolibet modo compendium.

Aa 196v

Fd 48ra

(C.13 q.2 c.14) Item ex concilio Triburiensi.

35 DE EODEM.

In ecclesiastico namque libro scriptum est: "Mortuo
non prohibeas gratiam, sciens, quia omnes moriemur". Et
item: "Omnia, que de terra orta sunt, in terram conver-
tentur". Quid terra terram vendis? memento, quod terra
40 es, et in terram reverteris, et quoniam mors tibi futura

Br

est, et appropriat, et si tardat. Recordare, quia non hominis terra est, sed, ut Psalmista commemorat: "Domini est terra, et plenitudo eius". Si terram vendis, invasione rei reus teneberis. Gratis accepisti a Deo, gratis da pro eo. Quare interdictum sit omnibus omnino Christianis terram mortuis vendere, et debitam sepulturam denegare, nisi forte proximi et amici defuncti propter nomen et redemptionem anime viri gratis aliquid dare velint. 5

(C.13 q.2 c.15) Item ex concilio Varensi.

DE EODEM. 10

Precipiendum est secundum canonum auctoritatem, ut de sepulcris et hominibus sepeliendis nichil muneris exigant, nisi forte qui sepelitur vivens iusserit ecclesie, in cuius atrio sepelitur, aliquid de suis rebus tribuere, aut etiam post mortem illius, quibus commissum est eius elemosinam facere, de rebus illius a quibus exigatur, sive ab illis, qui locis et villis presunt. (§ 1) Prohibendum est etiam secundum maiorum instituta, ut in ecclesia nullatenus sepeliantur, sed in atrio, aut in porticu, aut in exedris ecclesie. Infra ecclesiam vero, aut prope altare, ubi corpus Domini et sanguis conficitur, nullatenus sepeliantur. 15 20

Br

16 a quibus] *om. Fr.*

(CAUSA 14)

(C.14) ¶ *Canonici cuiusdam ecclesie questionem movent de prediis; testes ex fratribus suis producunt; negociatoribus pecuniam crediderunt, ut ex eorum mercibus emolumenta acciperent. Queritur, an liceat eis repetere sua? SECUNDO, an illi testes sint audiendi? TERTIO, an illud sit usuras exigere? QUARTO, an liceat clericis vel laicis a quolibet usuras expetere? QUINTO, an elemosine de usuris fieri possint? SEXTO, an usurarii penitentiam agere valeant, nisi quod male acceperunt restituant.*

Fd 48ra

Aa 196v

Aa 197r

10

(QUESTIO 1)

(C.14 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod sua repetere non possint, facile posse probari videtur. Ait enim Dominus in evangelio: "Si vis perfectus esse, vade, et vende omnia, que habes, et da pauperibus". Quia ergo isti iter perfectionis arripiunt, non licet eis sua habere. Multo ergo minus licet eis repetere, quia non debet repeti quod possideri non licet. (§ 1) Item: "Si quis voluerit tunicam tuam tollere, et in iudicio te cum contendere, dimitte ei et pallium". (§ 2) Item Apostolus in epistola ad Corinthios: "Secularia igitur iudicia si habueritis, omnino peccatum est in vobis". (§ 3) Item Gregorius exponens: "Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate," inquit: "Cum mens concepta desideria sequitur, servire rebus vincitur, quarum amore superatur".*

15

20

25

30

35

40

(C.14 q.1 d.p.c.1) ¶ *Quia ergo generaliter perfectis prohibetur in iudicio contendere, patet, quod istis non licet stare coram iudice. (§ 1) His ita respondetur: prohibetur perfecto in iudicio stare captando lucrum, sed non evitando dampnum. Vel aliter: Aliud est sua possidere, aliud est communium procuratorem esse. Canonici. non possident sua, quia res Deo oblate non sunt alicuius. Utuntur enim rebus ecclesie, non ut suis, sed tamquam ad dispensandum sibi creditis. Unde Prosper in libro de vita contemplativa: "Sacerdos, cui dispensationis cura commissa est, etc." require in causa eius, a quo pro ingressu monasterii pecunia exigebatur. Sicut ergo isti non sua possident, ita nec sua repetunt, sed res ecclesie, quarum procuracionem gerunt. Similiter quod in iudicio prohibentur contendere sic intelligendum est, videlicet, ut non sibi stent coram iudice, sed aliis. Aliis autem coram iudice astitisse, et pro eis iudicem interpellasse nonnullos sanctorum legimus. Hi autem non sibi stant, sed*

Fd 48rb

 Br

pauperibus, quorum necessitatibus profutura repetunt, et ita non prohibentur stare coram iudice.

(QUESTIO 2)

- Aa 197v (C.14 q.2 d.a.c.1) ¶ *De eo autem, quod queritur, an de suis fratribus testes possint producere, multis auctoritatibus videtur esse prohibitum. Leges enim tam sacrorum canonum quam secularium principum prohibent adversus alium testem de sua domo produci. Contra se enim quisque testari potest, pro se vero minime. Quia ergo isti producuntur, ut pro se ipsis testimonium ferant, (non enim sue utilitatis ecclesie se penitus immunes arbitrantur futuros, patet, quod eorum vox in talibus non est audienda. Sed distinctio hec et testium examinatio in criminalibus causis servanda est; in civilibus autem non usquequaque. In criminali enim causa non licet testem de domo propria produci, in civili autem prelati ecclesie licet. Unde Pascalii II Guidoni, Archiepiscopo Viennensi, apostolice sedis Legato scribit, dicens:* 5
- (C.14 q.2 c.1) *Clerici pro sua ecclesia testimonium ferre possunt.* 10
- Super prudentia tua plurimum admiramur, quod in negotio beati Stephani clericorum ipsorum acceptare nolueris testimonium. Diverse sunt namque species causarum, nec in omnibus causis crimina agitantur. In criminibus siquidem accusatorum et testium illa districtio observanda est, que in canonibus continetur, ne qui ad probationem domestici assumantur. Ceterum in possessionum vel huiusmodi negociis hi potissimum assumendi sunt, qui eadem negocia tractaverunt, de quorum auditu et visu hesitatio esse non debeat. Si ergo idem clerici idonei sunt ad assertionem cause illius, nullatenus removeantur, sed, sicut aliis litteris deliberatum est, inter sancti Iohannis et sancti Stephani canonicos lis illa plenius decidatur. 20
- (C.14 q.2 d.p.c.1) ¶ *Potest etiam intelligi aliter. Domestici ad probationem non admittantur, ut pro his videlicet, quorum sunt domestici, testimonium ferant. Hii autem (sicut supra de actoribus dictum est) non pro domesticis, sed pro ecclesia, que mater est omnium pauperum, testimonium dicant. In conficiendis autem instrumentis secularium negociorum presbiteri non vocentur ad testimonium, sed, si casu contractui eos interfuisse acciderit, iubente episcopo testimonium dicant.* 25 30 35 40

Br

(QUESTIO 3)

(C.14 q.3 d.a.c.1) ¶ *Quod autem preter summam emolumenta sectari sit usuras exigere, auctoritate Augustini probatur, qui in psalmo XXXVI scribit, dicens:*

(C.14 q.3 c.1) *Qui plus quam dederit expetit usuras accipit.*

Si feneraveris hominem, id est si tu mutuam dederis pecuniam tuam, a quo plus quam dedisti expectes, non pecuniam solam, sed aliquid plus quam dedisti, sive illud triticum sit, sive vinum, sive oleum, sive quodlibet aliud, si plus quam dedisti expectes accipere, fenerator es, et in hoc inprobandus, non laudandus.

(C.14 q.3 c.2) *Item Ieronimus super Ezechielem, libro VI*

Aa 198r

Quicquid supra datum exigitur, usura est.

Putant quidam usuras tantum esse in pecunia. Quod providens divina scriptura omnis rei superhabundantiam aufert, ut plus non recipias quam dedisti. Item: **(§ 1)** Alii pro pecunia fenerata solent munuscula diversi generis accipere, et non intelligunt scripturam usuram appellare et superhabundantiam quicquid illud est, si ab eo, quod dederint, plus acceperint.

(C.14 q.3 c.3) *Item Ambrosius de Nabuthe.*

Quicquid sorti accidit usura est.

Plerique refugientes precepta legis cum dederint pecuniam negotiatoribus, non in pecunia usuras exigunt, sed de mercibus eorum tamquam usurarum emolumenta percipiunt. Ideo audiant quid lex dicat: "Neque," inquit, "usuram, escarum accipies, neque omnium rerum". Item: **(§ 1)** Esca usura est, et vestis usura est, et quodcumque sorti accidit usura est; et quodcumque velis ei nomen inponas, usura est. Item: **(§ 2)** Si quis instaurandum convivium putet, ad negotiatorem mittit, ut absinthiati cupellam sibi gratis deferat, ad cauponem dirigit, ut Picenum vinum aut Tiriacum requirat; ad lanium, ut vulvam sibi procuret; ad alium, ut sibi poma adornet.

Fd 48va

(C.14 q.3 d.p.c.4) ¶ *Ecce evidenter ostenditur, quod quicquid ultra sortem exigitur usura est.*

Br

(QUESTIO 4)

(C.14 q.4 d.a.c.1) ¶ *Quod vero nec clericis, nec laicis liceat usuras exigere, probatur auctoritate Gelasii et aliorum. Ait enim Gelasius papa, scribens clericis per Lucaniam et Siciliam:* 5

(C.14 q.4 c.1) *A questibus negociationis clerici abstineant.*

Clerici ab indignis questibus noverint abstinendum, et ab omni cuiuslibet negociationis ingenio vel cupiditate cessandum. In quocumque vero gradu sint, si cessare noluerint, mox a clericalibus offitiis abstinere cogantur. 10

(C.14 q.4 c.2) *Item ex concilio Arelatensi I, quod confirmavit Silvester papa.*

Excommunicentur ministri, qui fenerantur.

Ministri, qui fenerantur, placuit iuxta formam divinitus datam eos a communione abstinere. 15

(C.14 q.4 c.3) *Item ex concilio Terraconensi.*

Qui volunt esse in clero a studio negociationis abstineant.

Canonum statutis firmatum est, ut quicumque in clero esse voluerit emendi vilis et vendendi karius studio non utatur. Quod si exercere voluerit, cohibeatur a clero. 20

(C.14 q.4 c.6) *Item ex concilio Cartaginensi III*

Clericus non plus accipiat quam commodavit.

Nullus clericorum amplius accipiat quam commodavit; si pecuniam, pecuniam accipiat, si speciem, eandem speciem, quam dedit, accipiat, et quicquid aliud tantum, quantum dedit, accipiat. 25

(C.14 q.4 c. 7[8]) *Item ex Niceno concilio.*

De eodem.

Aa 198v Quoniam multi clerici, avaritie causa turpia lucra sectantes, obliti sunt divini precepti, quo dictum est: "Qui pecuniam suam non dedit ad usuram," statuit hoc sanctum concilium, ut, si quis inventus fuerit post hanc diffinitionem usuras accipere, vel ex quolibet tali negotio turpia lucra sectari, vel etiam species frumentorum ad sescuplum 30

18 Canonum – 20 clero Conc. Tarraconense (a. 516) 2, ed. Vives, 35.

Br

dare, omnis, qui tale aliquid conatus fuerit ad questum, deiciatur a clero, et alienus habeatur ab ecclesiastico gradu.

(C.14 q.4 c. 8[7]) *Item Leo papa.*

5 *Etiam laicis usura dampnabilis est. Item Leo papa.*

10 Nec hoc quoque pretereundum duximus, esse quosdam turpis lucri cupiditate captos qui usurariam exercent pecuniam, et fenore volunt ditescere. Quod nos ut non dicamus in eos, qui sunt in clericali ordine constituti, sed etiam in laicos cadere, qui se Christianos dici capiunt, condolemus. Quod vindicari acrius in eos, qui fuerint confutati, decernimus, ut omnis peccandi oportunitas adimatur.

(C.14 q.4 c.9) *Item Iulius papa.*

15 *Turpe lucrum sequitur, qui minus emit, ut plus vendat.*

20 Quicumque tempore messis vel vindemie non necessitate, sed propter cupiditatem comparat annonam vel vinum, verbi gratia de duobus denariis comparat modium unum, et servat, usque dum vendatur denariis quatuor aut sex, aut amplius, hoc turpe lucrum dicimus.

(C.14 q.4 c. 9a) *Ex concilio Cartaginensi.*

Nullus clericorum amplius recipiat quam cuiquam accomodavit; si pecuniam, pecuniam; si speciem, speciem.

25 **(C.14 q.4 c.10)** *Rapinam facit qui usuram accipit. Item Ambrosius in libro de bono mortis.*

Si quis usuram accipit, rapinam facit, vita non vivit.

(C.14 q.4 d.p.c.11) ¶ *Porro, a quo usure exigende sint, Ambrosius testatur, dicens:*

30 **(C.14 q.4 c.12)** *Ab illo usuram exigere possumus, cui iure nocemus.*

35 Ab illo exige usuram, cui nocere merito desideras; cui iure inferuntur arma, huic legitime inferuntur usure; quem bello vincere non potes, ab hoc usuram exige, quem non sit crimen occidere. Sine ferro dimicat qui usuras flagitat, sine gladio se de hoste ulciscitur qui fuerit usurarius exactor inimici. Ergo ubi ius belli, ibi ius usure.

Br

(QUESTIO 5)

(C.14 q.5 d.a.c.1) ¶ *Quod vero elemosine non sint faciende ex fenore vel usuris, nec ex quolibet male acquisito, Augustinus testatur in libro de verbis Domini tractatu XXXV:*

(C.14 q.5 c.1) *De usuris elemosine fieri non possunt.* 5

Fd 48vb Nolite velle elemosinas facere de fenore et usuris.

(C.14 q.5 c.2) *Item Augustinus.*

Oblatis de rapina reprobatur a Deo.

Inmolans ex iniquo oblatio est maculata. Dona iniquorum non probat altissimus, nec respicit in oblationibus iniquorum, nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis. Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui. Panis egentium vita pauperis est. Qui defraudat illum homo sanguinis est. Qui effundit sanguinem, et qui fraudem facit necessario, fratres sunt. 10

Aa 199r

(C.14 q.5 c.3) *Item Augustinus in Omelia.*

Non est aliquid rapiendum divitibus, ut detur egenis.

Forte aliquis cogitat et dicit: Multi sunt Christiani divites, avari, cupidi; non habeo peccatum, si illis abstulero, et pauperibus dedero. Unde enim illi nil boni agunt, mercedem habere potero. Sed huiusmodi cogitatio ei Diaboli calliditate suggeritur. Nam si totum tribuat quod abstulerit, potius peccatum addit quam minuat. 20

(C.14 q.5 c.6) *Item eiusdem.* 25

Furtum committit qui inventum non reddit.

Si quid invenisti, et non reddidisti, rapuisti; quantum potuisti fecisti. Quia plus non invenisti. Qui alienum negat, si posset et tolleret. (§ 1) Deus cor interrogat, non manum. 30

(C.14 q.5 c.8) *Item Ieronimus in libro Levitici.*

Peccat qui rem inventam non reddit.

Multi sine peccato putant esse, si alienum, quod invenerint, teneant, et dicunt, Deus michi dedit, cui habeo

33 Multi – 496: 2 reddat Origines, *Homelia* 4 in Lev. c. 5 c. 201 (ed. xxx).

Br

reddere? Discant hoc peccatum simile esse rapine, si quis inventa non reddat.

5 (C.14 q.5 d.p.c.13) ¶ *His auctoritatibus probatur, quod neque ex rebus inventis, neque ex male conquisitis elemosinam quisquam facere potest. (§ 1) Sed Augustinus contra testatur dicens:*

(C.14 q.5 c.14) *De male adquisitis bonum fieri potest.*

10 Qui habetis aliquid de malo, facite inde bonum. Qui non habetis de malo, nolite acquirere de malo. Esto tu bonus, qui facis de malo bonum, et cum ceperis aliquid boni facere de malo, noli remanere tu malus. Nummi tui convertuntur in bonum, et tu remanes malus?

15 (C.14 q.5 d.p.c.14) ¶ *Sed hoc multipliciter intelligitur. Facit enim de malo bonum qui reddit quod illicite abstulit. Nomine etiam mali cura et sollicitudo mortalium exprimitur. De malo ergo bonum facit qui pauperibus dispensat quod cum labore et sollicitudine acquisivit, iuxta illud evangelii: "Facite vobis amicos de mammona iniquitatis". Vel ex malo acquiritur quod ex turpi causa possidetur, veluti cum mathematicus ex arte, quam docet, vel ex futuris, que pronunciat, nonnulla lucratur. Que vero de malo sic acquiruntur in bonum possunt converti.*

20

(QUESTIO 6)

25 (C.14 q.6 d.a.c.1) ¶ *Quod vero penitencia agi non possit, nisi res aliena reddatur, testatur Augustinus in epistola ad Macedonium.*

(C.14 q.6 c.1) *Penitencia non agitur, si res aliena non restituitur.*

30 Si res aliena, propter quam peccatum est, reddi possit, et non redditur, penitencia non agitur, sed simulatur. Si autem veraciter agitur, non remittetur peccatum, nisi restituatur ablatum; si, ut dixi, restitui potest. Plerumque enim qui aufert amittit, sive alios patiendo malos sive ipse male vivendo, nec aliud habet unde restituat. (§ 1) Huic certe non possumus dicere, redde quod abstulisti, nisi cum habere credimus et negare. Ubi quidem si aliquos sustinet cruciatus repente, dum existimatur habere quod reddat, non est iniquitas, quia, si non est unde reddat ablatam

35

Aa 199v

Br

pecuniam, tamen, dum eam per molestias corporales reddere conpellitur, peccati quo male ablata est, penas luit. (§ 2) Sed non inhumanum est etiam pro talibus intercedere non ad hoc ut minime restituantur aliena, sed ne frustra homo in hominem se viat.

5

Br

(CAUSA 15)

(C.15) *Quidam clericus crimine carnis lapsus esse perhibetur ante, quam sacerdotalem benedictionem consequeretur. Postquam vero sacerdotium adeptus est, in furorem versus quendam interfecit. Recuperata vero sanitate apud episcopum accusatur ab ea, cum qua lapsus esse dicitur. Episcopus autem die dominico causam examinat. Sacerdos inficiatur crimen sibi illatum; quorundam clericorum sibi patrocina querit; illi vero non sine precio sibi patrocinantur; tandem episcopus questionibus confessionem extorquet; demum solus et absque synodali audientia illum sententia ferit.*

Aa 13r
Fd 49ra

Mv 288a

Queritur autem, an ea, que mente alienata fiunt, sint imputanda? SECUNDO, an pro impensis patrociniis liceat clericis munera exigere? TERTIO, an ex mulieris confessione iste sit condemnandus? QUARTO, an die dominico eius causa sit ventilanda? QUINTO, an sibi neganti purgatio sit deferenda? SEXTO, an eius confessio sit cruciatibus extorquenda? SEPTIMO, an absque sinodali audientia episcopus valeat sacerdotem damnare? OCTAVO, si sponte confessus aut ab aliis convictus fuerit, quod ante ordinationem peccaverit, an suscepti ordinis officium exequi sibi liceat?

(QUESTIO 1)

(C.15 q.1 d.a.c.1) *Quod autem ea, que alienata mente fiunt, non sint imputanda, facile videtur posse probari. Peccata namque alia penes voluntatem animi, alia circa nature infirmitatem videntur consistere. Est autem voluntas, ut Augustinus ait in libro primo retractationum, animi motus ad aliquid vel non imitandum vel adipiscendum. Quod propterea dictum est, ut hac diffinitione volens a nolente discerneretur. (§ 1) Ex*

Fr. 745

28 animi motus Augustinus, *Retractationes* 1.15.3, ed. Mutzenbecher, CCSL 57.47.58.

Br 2 **Quidam** [AaFd Mv

2 Quidam clericus] clericus quidam *Fr.*: sacerdos quidam *Mv* **carnis** *Fd^{bc}* **4 vero** *om. Mv* **est]** esse *Fd^{bc}* **versus]** reuersus *Aa* **9 precio** *add. in marg. Mv* **sibi** *om. Mv* **questionibus]** cruciatibus *Aa* **10 extorquet]** retorquet *Aa^{ac}* **solus et** *om. Mv* **audientia]** intelligentia *Fd^{bc}* **11 illum]** solus illum *Mv* **12 an ea]** antea *Fd^{bc}* **alienata]** aliena *Mv* **17 sit cruciatibus]** cruc. sit *AaFr.* **21 exequi sibi]** sibi ex. *Fr.* **sibi** *om. Mv* **25 non** *om. Fd* **26 alia¹]** alias *Mv^{ac}* **27 autem]** enim *AaFd^{bc}* **28 ad** *om. Mv^{ac}* **29 imitandum]** mutandum *Fd^{bc}* **propterea]** propter *Fd^{bc}*

voluntate itaque peccata procedunt, que libero mentis arbitrio et delinquendi proposito committuntur.

(§ 2) Porro infirmitas alia est animi, alia carnis. Infirmitas animi est ignorantia. Carnis infirmitas est eius concupiscentia. Ex utraque autem infirmitate que procedunt imputantur ad penam. Unde de quibusdam ignorantibus dictum est: "Si quis ignorat, ignorabitur." Tales erant illi, de quibus Christus ait apostolis: "Extra sinagogas facient vos, quia arbitrabuntur obsequium se prestare Deo." De eisdem etiam apostolus scribit in epistola ad Romanos: "Testimonium illis perhibeo, quia zelum Dei habent, set non secundum scientiam." Nullum tamen eorum in perfidia sua perseverantem hec ignorantia excusat. Ex carnis infirmitate procedunt que nature languore fiunt, que, nisi imputarentur ad penam, nequaquam apostolus lege carnis gravatus diceret: "Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?" etc. Sive ergo penes voluntatem, sive penes infirmitatem peccata consistant, semper imputantur ad penam.

(§ 3) Cui sententie illud Augustini de vera religione contrarium esse videtur: "Usque adeo peccatum voluntarium malum est, ut nisi sit voluntarium nullo modo sit peccatum, et hoc quidem adeo manifestum est, ut nulla hinc doctorum paucitas, nulla indoctorum turba dissentiat." Quare aut negandum est peccatum committi, aut fatendum est cum voluntate committi.

(§ 4) Set hoc non generaliter de omnibus peccatis intelligendum esse, idem Augustinus in primo libro retractationum ostendit, dicens: "Usque adeo peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium. **(§ 5)** Potest videri falsa hec diffinitio, set si diligenter excutiatur invenitur verissima. Peccatum illud quippe cogitandum est, quod tantummodo peccatum est, non quod etiam pena peccati. Quamvis et

6 Si – 7 ignorabitur I Cor 14:38. **8 Extra – 9 Deo** Ioh 16:2. **10 Testimonium – 11 scientiam** Rom. 10:2. **15 Infelix – 16 huius** Rom. 7:24. **19 Usque – 22 dissentiat** Augustinus, *De vera religione* 14.27, ed. Daur, CCSL 32.204.4-7. **26 Usque – 500: 3 dici** Augustinus, *Retractationes* 1.13.5, ed. Mutzenbecher, CCSL 57.38.52-60.

AaFdBrMv

1 mentis arbitrio] arb. mentis Aa **3 alia**¹ om. Fd: nafe at (?) supra lin. **4 eius]** ex Mv: om. Fr. **5 autem]** enim Fd^{bc} **8 sinagogas]** sinagogam AaFr. **quia]** qui Aa **arbitrabuntur]** arbitrantur Aa **9 obsequium se]** se obs. Aa **De eisdem]** deinde Fd^{bc} **eisdem]** his Aa **12 perfidia sua]** sua perfidia Fr. **19 voluntarium – 20 peccatum** om. Fd^{bc} **20 sit**² est e Mv **25 libro retractationum]** retract. libro Aa **26 voluntarium – 27 peccatum** om. Fd^{bc} **27 si non]** nisi Mv **28 diffinitio]** distinctio Aa **30 quod** Fd^{bc}

illa, que non inmerito non voluntaria peccata dicuntur, quia vel a nescientibus, vel coactis perpetrantur, non omnino possint non voluntaria dici." Item in eodem: "Diffinitio peccati quam diximus: 'Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod iustitia vetat unde liberum est abstinere', propterea verum est, quia id diffinitum est quod tantummodo peccatum est, non quod etiam pena peccati."

(C.15 q.1 d.p.c.2) Ut itaque ex premissis apparet, sive ex voluntate sive ex infirmitate peccata procedant, palam est illa imputari. Set carnis infirmitas dupliciter intelligitur. Est enim languor nature, qui carnis concupiscentia appellatur, que verius anime infirmitas dici potest, set ideo carnis infirmitas dicitur, quia accidit anime ex coniuncte carnis corruptione. Porro alia est infirmitas, que proprie carnis dicitur, qua (elementorum seu humorum concordia turbata) caro ipsa afficitur, et tandem dissolvitur. (§ 1) Similiter animi infirmitas duplex est: una, que vitium appellatur, qua anima a Deo separatur, ut est ira, odium, et alia huiusmodi; alia infirmitas anime, que, cum ipsa non sit peccatum, est tamen pena, et causa peccati, ut est oblivio et ignorantia. Furor autem, cum non sit peccatum, est tamen pena peccati, ut febris et cetera passiones, quas proprie carnis esse diximus, quarum motus, id est ea, que illis perturbantibus fiunt, nulli imputantur ad penam.

(§ 2) Set obicitur de Lamech, qui, cum cecus esset, Cain interfecit, nec eum excusavit cecitatis infirmitas. Unde dictum est: "Septuplum ultio dabitur de Cain; de Lamech septuagies septies". Set cecitas ignorantie similis est. (§ 3) Ex utraque enim quedam fiunt, que imputantur, quedam vero que minime. Cecus namque, si debitum sue uxori se credens reddere alienam polluit, non est reus adulterii. Si autem ludo, vel exercitatione virium, vel venatione iaculum mittens aliquem perimat, quia

3 Diffinitio – 7 peccati Augustinus, *Retractationes* 1.15.4, ed Mutzenbecher, CCSL 57.47.71-74. **26 Septuplum – 27 septies** Gen. 4:24.

AaFdBrMv

1 non¹ *Fd^{bc}* **quia**] que *Fd* (vel quia *supra lin.*) **2 coactis**] a coactis *Fd^{bc}* **omnino**] omnimodo *Mv* **3 Item** *FdMv*: idem *Fr.* **quam**] qua *Aa* **5 propterea**] propter *Fd^{bc}* **13 ex**] et *Mv* **16 infirmitas duplex**] inf. animi *Aa* **17 qua**] quia // *Mv* **ut**] et *Fd^{bc}* **18 que cum**] quecumque *Fd^{bc}* **19 pena – causa**] causa et pena *Aa* **21 febris**] febres *Aa* **quas**] quia *Fd^{bc}*: que (?) *Fd^{bc}* **22 esse diximus** *AaFd*: dicimus esse *Fr.* **ea**] illa *Fd^{bc}* **25 eum om.** *Fd* **26 de**¹ *om.* *Fd^{bc}* **Lamech**] Lamech vero *Aa*: Malchemech *Mv^{ac}* **28 fiunt**] sunt *Fd^{bc}* **29 sue uxori**] ux. sue *Aa* **credens reddere**] redd. cred. *Aa* **30 reus**] re *Fd^{bc}* **exercitatione**] exercetatione *Fd^{bc}*

hoc ab eo penitus debet esse alienum, homicidii reus habetur. Mens vero alienata furore, cum sui compos non sit, eorum, que admittit, reatum non contrahit, quia facultatem deliberandi non habuit. Unde pupillo et furioso in maleficiis subvenitur, ut non eis imputetur ad penam que ex mentis deliberatione non processerunt. Quod non solum humanis, set etiam divinis legibus noscitur aprobatum.

(C.15 q.1 c.3) *Ait enim Augustinus de parvulis ad Petrum diaconum*

Fr 747 Firmissime tene et nullatenus dubites exceptis illis, qui pro nomine Christi suo sanguine baptizantur, nullum hominem accepturum vitam eternam, qui non hic a malis suis fuerit per penitentiam fidem que conversus, et per sacramentum fidei et penitentiae, id est per baptismum, liberatus; et maioribus quidem necessarium esse et penitentiam de malis suis agere et fidem catholicam secundum regulam veritatis tenere, et sacramentum baptismatis accipere: parvulis vero, qui necdum propria voluntate credere, nec penitentiam pro peccato, quod originaliter trahunt, agere possunt, sacramentum fidei, quod est sanctum baptisma, quamdiu rationis etas eorum capax esse non potest, sufficere ad salutem.

(C.15 q.1 d.p.c.3) *Ex eo autem, quod in fine huius auctoritatis dicitur: "Quamdiu scilicet rationis etas eorum capax esse non potest," evidenter datur intelligi, nulli post baptismum peccata imputari, sive sit adultus sive impubes, nisi rationis sit capax. Unde etiam de brutis animalibus eadem ratio ab Augustino in eodem libro redditur, quare sua facta eis non imputentur: Inquit enim "Animalia presentis seculi cursum aut ornatum*

10 Firmissime – **22 salutem** Fulgentius Ruspensis, *De fide ad Petrum* 73, ed. Fraipont, CCSL 91A.755.1293-1305. **29 Animalia** – **502: 7 gloriam** Fulgentius Ruspensis, *De fide ad Petrum* 41, ed. Fraipont, CCSL 91A.739.850-740.857.

AaFdBrMv **22 salutem** *Mv*]

1 hoc – **eo** *AaFd*: ab eo hoc *Fr.* **habetur**] tenetur *Aa* **3 admittit**] mittit *Mv^{ac}*: committit *Mv^{pc}* **facultatem deliberandi**] del. fac. *Aa* **4 pupillo**] parvulo *Aa* **5 imputetur** *AaFd*: inputentur *Fr.* **mentis** *om.* *Fd^{ac}* **7 aprobatum**] approbatum *Fd^{pc}* **8 ad** – **9 diaconum** *om.* *Fr.* **12 qui non**] nisi qui *Aa* **qui**] quia *Fd^{ac}* **16 suis** *om.* *Fd^{pc}* **20 trahunt**] trahuntur(?) *Fd* **21 etas eorum** *AaFdMv orig.*: eorum etas *Fr.* **22 non potest**] possunt *Fd^{ac}* **24 etas eorum**] eorum etas *Fr.* **27 etiam**] et *Aa* **29 Inquit** – **Animalia**] *AaFd*: animalia inquit enim *Fr.* **presentis seculi**] seculi presentis *Fr.*

secundum creatoris incomprehensibilem peragunt voluntatem,
 que de suis factis nullam rationem redditura sunt, quia rationalia non sunt. Numquid enim de bubus cura est Deo? Homines
 vero, quia rationales sunt facti, et de se, et de omnibus rebus,
 5 quas in usum vite presentis acceperunt, rationem reddituri sunt
 Deo et pro suorum actuum qualitate recipient aut penam aut
 gloriam”.

Aa 14v

(C.15 q.1 d.p.c.4) De furiosis autem evidentissime scribit
 Augustinus in libro questionum veteris et novi testamenti ita
 10 dicens:

(C.15 q.1 c.5) Culpa non necessitate, set voluntate reum
 constringit.

Aliquos scimus subito dementes factos ferro, fuste,
 15 lapidibus, morsibus, multos nocuisse, quosdam et occi-
 disse, captos autem industria et iudicii oblatos minime
 reos factos, eo quod non voluntate, set impellente vi ne-
 scio qua hec gesserint nescientes. Quomodo enim reus
 constituitur qui nescit quod fecerit?

(C.15 q.1 c.6) Item Ambrosius in Exameron, in tractatu
 20 primi diei.

Reus voluntate non necessitate constringitur.

Quod possumus non facere, si volumus, huius electio-
 nem mali nobis potius debemus ascribere quam aliis. Ideo
 etiam in iudiciis istiusmodi voluntarios reos, non ex ne-
 25 cessitate compulsos culpa constringit, pena condempnat.
 Neque enim, si per furorem aliquis innocentem perimat,
 obnoxius morti est, quin etiam ipsius divine legis oraculo,
 si quis per imprudentiam intulerit necem, accipit inpun-
 tatis spem, refugii facultatem, ut possit evadere. Hoc igi-
 30 tur de eo, quod proprie malum videtur, dictum sit. Mala
 enim non sunt, que nec crimine mentem implicant, nec
 conscientiam ligant. Unde paupertatem et ignobilitatem,

13 Aliquos – **18 fecerit** Ambrosiaster, *Quaestiones Veteris et Novi testa-
 menti* 2.7, ed. Souter, CSEL 50.20.19-24. **22 Quod** – **503: 2 numerave-
 rit** Ambrosius, *Exameron* 1.8.31, ed. Schenkl, CSEL 32.1.31.18-32.10.

AaFdBr

1 incomprehensibilem] irprehensibilem Aa **peragunt volunta-
 tem]** vol. per. Fr. **4 quia]** qui Aa **rationales]** rationabiles Aa
16 voluntate uoluntatem Fd(*ut vid.*) **17 hec]** hoc Aa **18 quod]** quid
 Aa **23 mali** om. Fd^{bc} **nobis potius** potius nobis Fr. **24 ex** AaFd:
 om. Fr. **27 divine legis** legis divine Fr. **28 imprudentiam** impuden-
 tiam Fd^{bc}

Fd 49va egritudinem, mortem, nemo sapiens mala dixerit, nec in malorum sorte numeraverit.

(C.15 q.1 c.11) *Item in libro de paradiso.*

Minister Dei est qui invitus homicidium facit.

Nec is, qui invitus aliquid fecerit aliquod homicidium, 5
extra ministerium est. Siquidem lex ait de eo: "Quia Deus dedit eum in manus eius". Manus ergo eius instrumenti modo divine ultioni ministerium prebuerunt. Levita igitur minister remissionis est. Percussor autem, qui non ex dispositione, set preter voluntatem fecerit homicidium, 10
divine minister est ultionis. (§ 1) Illud quoque specta, quia, cum interficitur inpius, Christus infunditur, et, ubi abhominatio aboletur, sanctificatio consecratur, quia Dominus dixit: "In ea die, qua interfecero omne primogenitum Egipti sanctificabo michi omne primogenitum Israel". Quod non ad unum diem afflictionis Egipti refer- 15
tur, set ad omne tempus.

(C.15 q.1 d.p.c.11) *Cum itaque qui invitus hominem interfecerit minister Dei sit, cum innocentem furore perimens morti nequaquam obnoxius sit, cum subito dementes eorum, que faciunt, reatum minime gestent, patet hunc sacerdotem homicidii reum non esse, unde nec sacerdotio privari debet.* 20

(C.15 q.1 d.p.c.12) (§ 1) *Sed obicitur: Sunt quedam que, etsi non imputentur ad penam, tamen impediunt sacramenti signaculum. Ambitio namque parentum filio non inputatur ad penam, cui tamen obest ad ecclesie munus accipiendum. Sic que mente alienata fiunt, etsi non imputentur ad penam, tamen sacri muneris executionem impediunt.* 25

Unde Ieronimus ait:

5 Nec – 17 tempus Ambrosius, *De Cain et Abel* 2.4.15-16, ed. Schenkl, CSEL 32.1.391.18-392.4.

AaFdBr

3 Item] Idem *Fr.* **in – paradiso]** de paradiso in lib. *Fr.* **5 aliquid fecerit** *Fd:* aliquod fec. *Aa:* fec. aliquod *Fr.* **6 ministerium]** ministriun *Fd^{bc}* **Siquidem]** set quidem *Fd^{bc}* **ait]** ag *Fd^{bc}* **7 instrumenti]** infrumenti(?) *Fd^{bc}* **8 Levita]** levites *Fd^{bc}* **igitur]** ergo *Aa* **12 ubi]** tibi *Aa* **16 ad om. Aa^{ac}** **Egipti** *post non loc. Fr.* **18 qui om. Aa^{ac}** **19 innocentem]** in nocte *Fd^{bc}* **20 morti nequaquam]** neq.morti *Aa* **23 Sed obicitur** *AaFd:* item obicitur *Fr.* **que om. Fd^{bc}** **24 impediunt]** impediuntur *Fd (ut vid.)* **25 signaculum** signaculo *Fd^{bc}:* signacula *Fd^{bc}* **27 fiunt]** sunt *Fd^{bc} (ut vid.)*

(C.15 q.1 c.13) *Innocens est qui non iratus, set propter disciplinam casu aliquem perimit.*

Si quis non iratus, set propter disciplinam aliquem verbaverit et casu occiderit, sicut fieri solet, quantum ad gratiam innocens est, quia voluntatem, non opus requirit. Quantum autem ad legem, reus est, quia opera querit.

(§ 1) *Item.* Si in persecutione virgo fuerit oppressa, repellitur lege, quia opus inspicit non voluntatem. In gratia autem quasi virgo suscipitur, quia non opera querit, set voluntatem.

(C.15 q.1 d.p.c.13) *Sicut ergo qui propter disciplinam casu homicidium facit, quantum ad legem reus est, quantum ad gratiam innocens, sic iste sacerdos, qui furore homicidium fecit, quantum ad culpam innocens est, quantum ad suscepti muneris executionem, reus probatur.*

(§ 1) *His ita respondetur: Non omnia que ordinandum impediunt, ordinatum deiciunt. Non enim potest ad sacerdotium provehi qui aliquando insanivit. Verumtamen si post sacerdotium furere cepit, non ideo sacerdotio carebit, nisi forte numquam ad sane mentis officium illum redire contingat. Sicut de episcopo Gregorius scribit in registro ad Leutherium episcopum: "Quamvis triste sit nobis," etc., ut supra: "Longa invaliditine gravatus episcopus".*

(QUESTION 2)

(C.15 q.2 d.p.c.1) *Pro impensis vero patrociniis Terracoeni concilio clerici munera exigere prohibentur, in quo sic statutum legitur:*

(C.15 q.2 c.1) *Pro patrociniis impensis clericus munera exigere non debet.*

3 Si – 10 voluntatem *Opus imperfectum in Matthaeum 28, ad Matth. 11:28, ed. PG 56.779. 22 Quamvis – nobis* *Cf. C.7 q.1 c. 14, vide pag. 383: 7.*

AaFdBr 23 episcopus AaFd]

2 casu aliquem] ali. casu *Fr.* **3 aliquem – 4 verbaverit]** palmam alicui dederit *Fr.* **4 occiderit]** acciderit *Aa* **6 reus]** res *Fd^{ac}* **7 persecutione]** persecutionem *Fd^{ac}* **8 repellitur]** repellitur *Aa^{ac}* **In – 10 voluntatem om. Fd** **11 Sicut]** sic *Aa* **12 reus]** res *Fd^{ac}* **14 suscepti om. Fd^{ac}** **15 reus]** res est *Fd^{ac}* **18 post.]** potest *Fd^{ac}* **19 cepit]** *AaFd:* ceperit *Fr.* **20 illum.]** illud *Fd^{ac}* **21 episcopo]** quodam ep. *Fr.* **Leutherium** *Fd:* Eleutherium *Aa:* Eleuterium *Fr.*

Observandum quoque decernimus, ne quis sacerdotum vel clericorum more secularium iudicum pro inpensis patrociniis munera audeat accipere, nisi in ecclesia gratuito oblata, que non favore muneris videantur accepta, set collatione devotionis illata. Quod si quesita probatur accipere, veluti exactor feneratoris aut usurarum possessor secundum statuta Patrum se noverit degradandum. 5

(C.15 q.2 d.p.c.1) *Hoc autem de illis intelligendum est, qui canonicam vitam professi regulariter se victuros proposuerunt. Generali namque ecclesie consuetudine receptum est et moribus approbatum, ut clerici more advocatorum patrocinia impendant, et pro impendendis munera exigant, et pro inpensis suscipiant.* 10

(QUESTIO 3)

(C.15 q.3 d.a.c.1) *Tertio queritur, an ex mulieris confessione iste sit condemnandus? In quo primum videndum est, an mulier sacerdotem accusare valeat? Quod sacris canonibus omnino videtur esse prohibitum. Generaliter enim statutum est ex decretis Fabiani pape, ut sacerdotes Domini non accusent, nec in eos testificentur, qui sui ordinis non sunt, nec esse possunt. Mulieres autem non solum ad sacerdotium, sed nec etiam ad diaconatum provehi possunt, unde nec sacerdotes accusare, nec in eos testificari valent. Legibus quoque cautum est, ut ob verecundiam sui sexus mulier apud pretorem pro alio non intercedat, nisi forte suas vel suorum iniurias persequi maluerit. Hec autem, que nec suas, nec suorum iniurias persequitur, ad hanc accusationem admitti non debet.* 15
20
25

Fd 49vb

(§ 1) *Econtra qui iudicis personam gerere valet ab accusatoris officio non removetur. Mulieres autem in veteri testamento populum iudicasse, quicumque librum Iudicum legerit ignorare non poterit. Non itaque ab accusatione removeri possunt quas etiam iudicis personam frequenter gessisse constat, nec ulla serie divinarum scripturarum ab accusatione prohibentur.* 30

(§ 2) *His ita respondetur: In veteri lege multa permittebantur, que hodie perfectione gratie abolita sunt. Cum enim mulieribus permetteretur populum iudicare, hodie pro peccato, quod mulier induxit, ab Apostolo eis indicitur verecundari, viro sub-* 35

1 Observandum – 7 degradandum Conc. Tarraconense (a. 516) 10 (ed. Vives, 37).

Br

28 post gerere una duove litterae eras. Aa

ditas esse, in signum subiectionis velatum caput habere. Que ergo his omnibus viro subiecta ostenditur, cui pro alio postulare non conceditur, ad accusationem admittenda non videtur. (§ 3) Econtra, quamquam passim et indifferenter ad accusationem
 5 *mulier non admittatur, sunt tamen quedam crimina, quorum accusationem mulier subire non prohibetur.*

Unde in libro Codicis Imperator Diocletianus scribit, dicens:

(C.15 q.3 c.1) De crimine, quod publicorum fuerit iudiciorum, mulieri accusare non permittitur, nisi certis ex
 10 *causis, id est si suam suorum que iniuriam persequatur, secundum antiqui iuris statuta tantum, de quibus specialiter eis concessum est, non exacta subscriptione. Unde aditus preses provincie in primis examinabit an tale sit crimen, cuius accusationem mulier subire non prohibetur.*

15 (C.15 q.3 c.2) *Item in libro Digestorum, Paulus libro II de adulteriis.*

“Ex eo, quod prohibet lex Iulia de adulteriis testimonium dicere condempnatam mulierem, colligitur etiam mulieres testimonium dicendi in iudicio ius habere”. Item
 20 *de accusationibus et inscriptionibus, lege 1: (§ 1) “Non est permissum mulieri publico iudicio quemquam reum facere, nisi scilicet parentum liberorum que, et patroni et patrone, et eorum filii filie ve, nepotis neptis ve mortem exequatur”.*

25 (C.15 q.3 c.3) *Paulus libro I de adulteriis.*

“Certis de causis concessa est mulieribus publica accusatio, veluti si mortem exequantur eorum earum que, in quos ex lege testimonium publicorum invite non dicant”.
 30 (§ 1) *Idem et in lege Cornelia testamentaria senatus statuit; sed et de testamento paterni liberti vel materni mulieribus publico iudicio dicere permissum est. (§ 2) “Pupillis ex consilio tutorum patris mortem, item pupille avi sui mortem exequi, concessum est lege testamentaria. Nam de patris quidem testamento pupillis agere divus Vespasianus permisit. Sed etsi non exhibeantur tabule, per interdictum possunt experiri”. Codice qui accusare possunt vel non, idem Augustus Dionisio: “Uxor tua, si consobrini sui necem vindicandam existimat, adeat presidem provincie”. Digestis ad legem Iuliam maiestatis, Papinianus libro*
 35 *12 Responsorum: (§ 3) “In questionibus lese maiestatis*
 40

Br

etiam mulieres audiuntur. (§ 4) Coniurationem Sergii Catiline Iulia mulier detexit, et M. Tullium consulem iudicium eius instruxit”.

(C.15 q.3 d.p.c.3) *Quecumque vero persona ad accusationem publicorum iudiciorum vel lese maiestatis admittitur, eadem accusationem symonie subire non prohibetur. Unde in primo Codicis libro Imperator Leo Augustus Armasio, Prefecto Pretorii:* 5

(C.15 q.3 c.4) *Lese maiestatis, et publicorum iudiciorum, et symonie accusatio equaliter proponatur.* 10

Sane quisquis hanc sanctam et venerandam antistitis sedem pecunie interventu subisse, aut si quis, ut alterum ordinaret vel eligeret, aliquid accepisse detegitur, ad instar publici criminis et lese maiestatis accusatione proposita, a gradu sacerdotis retrahatur. Nec hoc solum deinceps honore privari, sed perpetue quoque infamie dampnari decernimus, ut facinus quos par coinquinat et equat, utrosque similis pena comitetur. 15

(C.15 q.3 d.p.c.4) *Cum autem sacris canonibus accusationes omnino submoveantur, quas leges seculi non asciscunt, e diverso videntur admittende que legibus seculi non prohibentur. Verum hoc non infertur. Quecumque enim persone humanis legibus copulari prohibentur et divinis, non omnium copula a sacris canonibus admittitur, quorum conventio legibus imperatorem indulgetur. Filii namque duorum fratrum earum permissione iunguntur. Quamvis igitur sacris canonibus submoveantur accusationes, quas leges seculi non asciscunt, non ideo consequenter recipiuntur quascumque leges principum admittunt. (§ 1) Sed (sicut circa huius operis initium premissum est) tocians legibus inperatorum in ecclesiasticis negociis utendum est, quociens sacris canonibus obviare non inveniuntur. Unde aut specialiter sacris canonibus mulier ab accusatione lese maiestatis et symonie ostendatur prohibita, aut premissis rationibus ad huiusmodi accusationem admittenda probatur. (§ 2) Nec quisquam distinguere querat, ad aliorum, non ad sacerdotum accusationem in hoc casu symonie mulieres esse admittendas. Cum enim generaliter legibus hoc eis permissum inveniatur, nisi quis specialiter aliqua lege hoc prohibitum ostenderit, eius distinctio locum non habebit. Verum, cum contra regulas generales que-* 20 25 30 35

Br

22 *Quecumque* – 25 *indulgetur*] om. Fr.: eras. Fd 25 *Filii* – 26 *iunguntur* Sg: /// Fd^{bc}

5 *dam crimina specialiter excepta sint, in quibus mulieri accusare permittitur, inter que fornicatio non numeratur, patet, quod huius accusatio dupliciter infirmatur, et quia fornicationis crimen intendit, et quia, dum de se confitetur, super alienum crimen ei credi non oportet.*

Unde Iulius papa scribit dicens:

(C.15 q.3 c.5) *Rei confessio adversus quemlibet admitti non debet.*

10 Nemini (preterquam de crimine maiestatis) de se confesso super alienum crimen credi oportet, quoniam eius atque omnis rei confessio periculosa est, et admitti adversus quemlibet non debet.

15 **(C.15 q.3 d.p.c.5)** *Quia ergo ista de se confitetur, super alienum crimen ei credi non potest, sed contra eam sua confessio interpretanda est.*

(QUESTIO 4)

20 **(C.15 q.4 d.a.c.1)** *Quod vero die dominico nec episcopo, nec presbitero causam ventilare aliquam liceat in Terraconensi concilio prohibetur in quo sic statutum est:*

(C.15 q.4 c.1) *Ministri ecclesie die dominico causas ventilare non debent.*

25 Nullus episcoporum aut presbiterorum vel clericorum die dominico propositum cuiuscumque cause negocium audeat ventilare, nisi hoc tantum, ut Deo statuta solemnitas peragant. Ceteris vero diebus, convenientibus personis, illa, que iusta sunt, habent licentiam iudicandi, excepto criminali.

30 (QUESTIO 5)

(C.15 q.5 d.a.c.1) *Purgationem vero neganti prestandam, Stephanus scribit Leoni, Thianensi episcopo:*

9 Nemini – **12 debet** Ps.-Julius, *Ep.* 12 (JK †196; J³ †443) 14 (ed. Hinschius, 469). **23 Nullus** – **28 criminali** Conc. Tarraconense (a. 516) 4 (ed. Vives, 35).

Br

8 non debet *bis scr. Aa^{ac}*

(C.15 q.5 c.1) *Diaconus, si de crimine convinci non poterit, apud episcopum se ipsum secreto purificet.*

De crimine sibi illato diaconus tuus verissime fatebatur se immunem. Verumtamen si suspicio habetur, et accusatores idonei reperiuntur, et testes, quales sacri canones sanciant, accito te cum certo episcoporum numero veniant accusatores, vocetur et ipse Aldericus diaconus, et, si negaverit, ventiletur causa canonice, et, si vel sponte confessus, vel legitimis testibus fuerit approbatus, canonica feriatur sententia. Quod si nec sponte confitetur, nec accusatores et testes legitimi reperti fuerint, et mala fama crebrescit, non publico examine, sed coram te, et aliquantibus reverentissimis presbiteris et diaconibus tue ecclesie secreto iuramento se purificet. Et deinceps boni testimonii eum annuncia, et conpesce et comone ecclesie tue filios, ne sacerdotem Dei ulterius infamare presumant, timentes, quod Cam maledictus est, qui verenda patris derisit.

(C.15 q.5 c.2) *Item Nicolaus Salomoni Constantiensi episcopo.*

Non est spoliandus presbiter vel diaconus, nisi sponte confessus aut legitime convictus fuerit.

Presbiter aut diaconus, quem asseris crimina nolle publice confiteri, sed velle cum sacramento defendere se, et si tamen notum sit episcopo esse scelus ipsius perpetratum, non potest per aliquam penitentiam sacerdotali vel diaconali offitio potiri. Sed mirandum, si ipse confessus non fuerit, quomodo notum possit esse episcopo scelus ab ipso perpetratum, nisi accusatore forte idoneo per testes idoneos approbante. Unde si examinante episcopo causam presbiteri vel diaconi non fuerit per testium approbationem presbiter vel diaconus forte convictus, non est scelus episcopo legitime manifestum, nisi sua sponte ipsum confiteatur. Quod nisi fecerit, interim non videmus suo debere presbiterum vel diaconum offitio privari. Sola ergo spontanea confessio, et canonicus numerus, vel qualitas testium (decernentibus episcopis, et accusatore quod obiecerat conprobante) clericum privat proprio gradu.

3 De – 17 derisit Stephanus V, *Fragm.* 16 (JL 3434; J³ 7193), ed. Caspar, MGH Epp. 7.342.1-12. **22 Presbiter – 37 gradu** Nicolaus I, *Ep.* 138 (JE 2849), ed. Perels, MGH Epp. 6.567.34-658.6.

Br

(QUESTIO 6)

(C.15 q.6 d.a.c.1) *Quod vero confessio cruciatibus extorquenda non sit, Alexander papa testatur, scribens omnibus orthodoxis:*

5 **(C.15 q.6 c.1)** *Ministrorum confessio non sit extorta, sed spontanea.*

10 Si sacerdotibus vel auctoribus ecclesie quedam scripture quoquo modo per metum aut fraudem, aut per vim extorte fuerint, vel, ut se liberare possint, quocumque ab eis conscripte aut roborate fuerint ingenio, ad nullum eis preiudicium vel nocumentum valere censemus, neque ullam eos infamiam vel calumpniam, aut a suis sequestrationem bonis umquam, Deo auctore et sanctis apostolis eorum que successoribus, sustinere permittimus.

15 **(§ 2)** Confessio ergo in talibus non debet extorqueri, sed sponte profiteri. Pessimum enim est de suspitione aut extorta confessione quemquam iudicare, cum magis cordis inspector sit Dominus, quam operis. **(§ 3)** Non potest autem humano condempnari examine quem Dominus suo reservavit iudicio. Si omnia namque in hoc seculo vindicata essent, locum divina iudicia non haberent. Item: **(§ 4)** Est etiam hoc perlatum ad sanctam sedem (quod pudeo dicere, et non solum sacerdotali, sed etiam omni Christiano nomini est inimicum), id est quod nonnulli episcopos vel sacerdotes aut metu compellunt, aut vi extorquent, aut fraude decipiunt, aliquas confessionis sue in alteram partem, quam debeant, litteras scribere, aut pro suarum non requisitione causarum, aut (quod deterius est) alieni erroris secte scripturas facere, et propriis manibus roborare, et coram populis recitare atque confiteri. Alios dicunt carceribus et ergastulis retrudi, ut saltem his territi insidiis Domini sacerdotes, suis faveant voluntatibus. Item: **(§ 5)** Confessio vero in talibus non compulsa, sed spontanea fieri debet, ipso testante, qui ait: "Ex corde procedunt homicidia, adulteria," et cetera, que sunt ad hec pertinentia. **(§ 6)** Nec tantum, attendenda sunt que fiant, quantum quo animo fiant. **(§ 7)** Amplius enim respicit Deus ad cogitationes et spontaneas voluntates, quam ad actus, qui per simplicitatem aut necessitatem fiunt.

7 Si – 39 fiunt Ps.-Alexander I, *Ep.* 1.7 (JK †24; J³ †49) (ed. Hinschius, 97)-98.

Br

(QUESTIO 7)

(C.15 q.7 d.a.c.1) *Absque sinodali vero audientia sacerdotem dampnari, in Spalensi concilio, cui Ysidorus interfuit, sic prohibetur:*

5

(C.15 q.7 c.1) *Sine concilii examine presbiter vel diaconus non deiciatur.*

Sexta actione conperimus, Fragitanum Cordubensis ecclesie presbiterum iniuste olim a pontifice suo deiectum, et innocentem exilio condemnatum. Quem rursus ordini suo restitutum esse, id denuo adversus presumptionem vestram decrevimus, ut iuxta sanctorum Patrum sinodalem sententiam nullus vestrum sine concilii examine quemlibet presbiterum vel diaconum deiciendum putet. Nam multi sunt, qui indisciplinatos potestate tyrannica, non auctoritate canonica dampnant. Et sicut nonnullos gratia favoris sublimant ita quosdam odio invidia que humiliant, et levi opinionis aura condemnant quorum crimen non approbant. Episcopus enim sacerdotibus ac ministris solus honorem dare potest, solus auferre non potest. Si enim hi, qui in hoc seculo a dominis suis honorem adepti sunt libertatis, in servitutis nexum non revolvuntur, nisi publice apud pretores tribunali foro accusati fuerint, quanto magis hii, qui divinis altaribus consecrati honore ecclesiastico decorantur? Qui profecto nec ab uno dampnari, nec uno iudicante poterunt honoris sui privilegio exui, sed, presentati sinodali iudicio, quod omnino de illis canon preceperit oportet diffiniri.

10

15

20

25

(C.15 q.7 c. 2) *Item Gregorius Iohanni episcopo Panormitano.*

30

Causas clericorum episcopus non nisi cum senioribus ecclesie audiat.

Si quid igitur de quocumque clerico ad aures tuas pervenerit, quod te iuste possit offendere, facile non credas, nec te ad vindictam res accendat incognita, sed presentibus ecclesie tue senioribus diligenter est perscrutanda veritas, et tunc, si qualitas rei poposcerit, canonica districtio culpam feriat delinquentis.

35

8 Sexta – 28 diffiniri Conc. Hispalense II (a. 619) 6, ed. Vives, 166-167.
33 Si – 38 delinquentis

Br

(C.15 q.7 c.3) *Item ex concilio Cartaginensi I**A quot episcopis presbiteri vel diaconi sunt audiendi.*

Si quis tumidus vel contumeliosus extiterit in maiorem
 natu, vel aliquam causam habuerit, a tribus vicinis episco-
 5 pis, si diaconus est, qui arguitur, si presbiter est, a sex, si
 episcopus, a duodecim consacerdotibus audiatur. Universi
 episcopi dixerunt: Contundi debet contumacia et superbia
 in omnibus frangi. Cause vero pro personis ab his statuto
 numero audiantur.

10 (C.15 q.7 c.4) *Item ex concilio Cartaginensi II**De eodem.*

Felix episcopus Selemselitanus dixit: Etiam hoc adicio
 secundum statuta veterum conciliorum, ut, si quis episco-
 15 pus (quod non optamus) fieri reatum aliquem incurrerit,
 et si fuerit ei nimia necessitas non posse plurimos congre-
 gare episcopos, ne in crimine maneat, a duodecim episco-
 pis audiatur, et a sex presbiter, et a tribus diaconus, cum
 proprio suo episcopo.

20 (C.15 q.7 c.5) *Item ex concilio Cartaginensi III**De eodem.*

Si autem presbiteri vel diaconi fuerint accusati,
 adiuncto sibi ex vicinis locis proprius episcopus legitimo
 numero collegarum, quos ab eodem accusati petierint, id
 25 est una se cum in presbiteri nomine sex, in diaconi tres
 qui ipsorum causas discutiant eadem dierum et dilatione,
 et a communione remotionum, et discussione causarum,
 inter accusatores et eos, qui accusantur, forma servata.
 Reliquorum vero clericorum causas etiam solus episcopus
 loci agnoscat et finiat.

**30 (C.15 q.7 d.p.c.5) *Solus autem ad exclusionem aliorum
 episcoporum, non suorum clericorum dicitur, sine quorum pre-
 sentia eius sententia irrita erit.***

Unde in Cartaginensi concilio IV legitur.

3 Si – 9 audiantur Conc. Carthaginense (a. 345-348) 11, ed. Munier, 8.176-9.182. **12 Felix – 18 episcopo** Conc. Carthaginense (a. 390) 10, ed. Munier, 17.143-148. **21 Si – 29 finiat** Conc. Carthaginense (a. 397) 8, ed. Munier, 35.55-36.63.

Br

(C.15 q.7 c.6) *Absque clericorum presentia episcopus nullius causam audiat.*

Episcopus nullius causam audiat absque presentia suorum clericorum. Alioquin irrita erit sententia episcopi, nisi presentia clericorum firmetur.

5

(QUESTIO 8)

(C.15 q.8 d.a.c.1) *De ultima vero questione sic statutum est in concilio Neocesariensi:*

(C.15 q.8 c.1) *Presbiter, qui confitetur, se ante ordinationem corporaliter lapsum, postea non offerat.*

10

Qui admiserit corporale peccatum, et hic postea presbiter ordinatus est, si confessus fuerit quod ante ordinationem suam peccaverit, non quidem offerat, maneat autem in aliis offitiis propter eius studii utilitatem. Cetera vero, peccata censuerunt plurimi etiam ordinatione privari. Quod si de his non fuerit confessus, nec aliquibus potest manifeste convinci, huic ipsi potestas de se est conmittenda. Similiter et diaconus, si in eodem culpe genere fuerit involutus, sese a ministerio cohibebit.

15

20

(C.15 q.8 c.2) *Item ex concilio Ylerdensi.*

Deservientes altario si carnis fragilitate deliquerint, episcopi arbitrio subiacebunt.

Hii, qui altario Dei deserviunt, si subito in flenda fragilitate carnis corruerint, et Deo respiciente digne penituerint, ita ut mortificato corpore cordis contriti Deo sacrificium offerant, maneat in potestate pontificis vel veraciter afflictos non diu suspendere, vel desidiosos prolixiore tempore ab ecclesie corpore segregare; ita tamen, ut sic offitiorum suorum loca recipiant, ne possint ad altiora offitia ulterius promoveri. Quod si iterato velut canes ad vomitum reversi fuerint, non solum dignitate offitii careant, sed etiam sanctam communionem, nisi in exitu, non percipiant.

25

30

(C.15 q.8 c.3) *Item ex concilio Tolletano IX*

35

3 Episcopus – 5 firmetur *Statuta ecclesiae antiqua* 14, ed. Munier, CCSL 148.168.39-169.41. **12 Qui – 20 cohibebit** xxx, ed. Turner **24 Hii – 34 percipiant** Conc. Ilerdense (a. 546) 5, ed. Vives, 56-57.

Br

Ex ministris ecclesie geniti in servitute eiusdem devocentur.

Cum multe super innocentiam ordinis clericorum hactenus emanaverint sententie Patrum, et nullatenus ipsorum formari quiverit correctio morum, usque adeo sententiam iudicantium protraxere comissa culparum, ut non tantum ferretur ultio in actores scelerum, verum etiam in progeniem dampnatorum. Ideo que quilibet ab episcopo usque ad subdiaconum deinceps vel ex ancille vel ex ingenue detestando conubio in honore constituti filios procreaverint, illi quidem, ex quibus geniti probabuntur, canonica censura dampnentur; proles autem, aliena pollutione nata, non solum hereditatem numquam accipiet, sed etiam in servitute eius ecclesie, de cuius sacerdotis vel ministri ignominia nati sunt, iure perhenni manebunt.

(C.15 q.8 c.4) *Item ex concilio Martini pape.*

Qui confitetur se ante ordinationem peccasse non sacrificet; convictus autem deponatur.

Si quis presbiter ante ordinationem peccaverit non offerat, sed tantum pro religione nomen presbiteri portet. Si autem non ipse confessus fuerit, sed ab alio publice convictus, nec hoc ipsum habeat ut nomen presbiteri portet. Similiter et de diaconibus observandum est, ut, si ipsi confessi fuerint, ordinem subdiaconi accipiant.

(C.15 q.8 c.5) *Item Nicolaus ad consulta Bulgarorum.*

De manu sacerdotis, qui ab ecclesia tolleratur, licite sacramenta sumuntur.

Sciscitantibus vobis, si a sacerdote, qui fuerit comprehensus in adulterio, sive de hoc sola fama respersus est, debeatis communionem suscipere, necne? respondemus: Non potest aliquis, quantumcumque pollutus sit, sacramenta divina polluere, que purgatoria cunctarum contagionum existunt. Qualiscumque enim sacerdos sit, que sancta sunt coinquinari non possunt. Idcirco ab eo, usquequo episcoporum iudicio reprobetur, communicatio percipienda est, quoniam mali bona ministrando se tantummodo ledunt, et cerea fax accensa sibi quidem detrimen-

3 Cum – **15 manebunt** Conc. Toletanum IX (a. 655) 10, ed. Vives, 302-303. **19 Si** – **24 accipiant** Martinus Bracaraensis, *Capitula* 25, ed. Vives, 93-94.

Br

tum prestat, aliis vero lumen in tenebris administrat, et unde aliis commodum exhibet inde sibi dispendium prebet. (§ 1) Sumite ergo ab omni sacerdote intrepide Christi misteria, quoniam omnia in fide Christi purgantur. Fides enim est, que vincit hunc mundum, et quia non danti, sed accipientis sit, dicente beato Ieronimo: "Ad credendum omni anime baptismum perfectum esse et in omni sacerdote corpus est perfectum". Qui rursus sacre scripture concordans ait: "Prius, quam audias, ne iudicaveris quemquam," atque ante probationem accusationis illate neminem a communione tua suspendas, quia non statim qui accusatur reus est, sed qui convincitur criminosus.

Br

(CAUSA 16)

(C.16 d. init) ¶ *Quidam abbas habebat parrochitanam ecclesiam; instituit ibi monachum, ut officium populo celebraret. Possedit eam per xl annos sine aliqua interpellatione. Tandem querela adversus abbatem movetur a clericis baptismalis ecclesie, in cuius diocesi parrochitana illa ecclesia consistebat. Hic primum queritur, utrum liceat monachis officia populis celebrare, penitentiam dare et baptizare? Secundo, si contigerit eos capellam habere episcopali beneficio, an ab eis sint instituende, an ab episcopis? Tertio, an iura ecclesie prescriptione tollatur? Quarto, si ecclesia adversus ecclesiam prescribat, an etiam monasterium adversus ecclesiam prescribere possit? Quinto, si capellam in suo territorio edificatam iure territorii sibi vindicare valeat? Sexto, si archipresbiter vel episcopus sua auctoritate, non iudicialia sententia, capellam illam inrepserit, an cadat a causa, ut ecclesia, cui presidet, non ultra habeat ius reposcendi quod suus pastor illicite usurpavit? Septimo queritur, si laici capellam illam tenebant, ut quibusdam moris est, et in manibus abbatis eam refutaverunt et ordinandam tradiderint, an consensu episcopi et clericorum abbas possit eam tenere?*

(QUESTIO 1)

(C.16 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod monachi officia populis celebrare non possint, multis auctoritatibus probatur, quarum prima est illa sancte Nicene Sinodi, qua dicitur:*

(C.16 q.1 c.1) *Monachorum conversatio ab omnibus debet esse discreta.*

Placuit omnibus residentibus in sancta Nicena sinodo, ut monachorum conversatio et vita secundum ethimologiam nominis ab omnibus discrepet. Monachus enim grece, latine singularis, unde monachum per omnia singulariter agere oportet. Quamobrem firmiter et insolubiliter omnes precipimus, ut aliquis monachus penitentiam nemini tribuat, nisi invicem, ut iustum est. Mortuum non sepeliat, nisi monachum in monasterio secum commorantem, vel si fortuito quemquam advenientium fratrum ibi mori contigerit.

(C.16 q.1 c.2) *Item Gregorius Iohanni Ravennati episcopo.*

Br

Monasterii districtionem et ecclesiasticum ministerium quilibet tenere simul non possint.

Nemo potest ecclesiasticis obsequiis deservire et in monachica regula ordinate persistere, ut ipse districtionem monasterii teneat, qui cotidie in ministerio ecclesiastico cogitur permanere. 5

(C.16 q.1 c.3) Item Innocentius .

Monachi, qui ad clericatum promoventur, a priori proposito discedere non debent.

De monachis, qui diu morantes in monasteriis si postea ad clericatus ordines pervenerint, statuimus non debere eos a priori proposito discedere. 10

(C.16 q.1 d.p.c.3) ¶*Si ergo, sicut Innocentius diffinit, a suo proposito eis discedere non licet, et sicut Gregorius testatur in monastica regula devote persistere et ecclesiasticis obsequiis simul deservire non possunt, patet quod parrochitanis ecclesiis monachi prefici non possunt.* 15

(C.16 q.1 c.4) Item Ieronimus ad Riparium et Desiderium.

Monachus non habet officium docentis sed plangentis.

Monachus non doctoris sed plangentis habet officium, qui vel se vel mundum lugeat et Domini pavidus prestoleatur adventum. 20

(C.16 q.1 c.5) Idem ad Paulinum.

In populari frequentia monachi esse non possunt.

Si cupis esse quod diceris, monachus, id est solus, quid facis in urbibus, que utique non sunt solorum habitacula, sed multorum. 25

(C.16 q.1 d.p.c.5) ¶*Unde datur intelligi quod in populari frequentia nichil esse possunt.*

(C.16 q.1 c.6) Idem ad Eliodorum episcopum. 30

Monachus pascitur, clerici pascunt.

Alia causa est monachi, alia clerici. Clerici oves pascunt: ego pascor; illi de altari vivunt: michi vero securis quasi ad radicem infructuose arboris ponitur, si munus ad altare non defero. Michi ante presbiterum sedere non 35

Br

licet. Illi, si peccavero, licet me tradere sathane in interitum carnis, ut spiritus sit salvus in die Domini.

(C.16 q.1 c.7) *Idem ad Rusticum.*

Non licet aliquid monachis agere presbiterorum consilio.

5 Ecclesia habet senatum cetum presbiterorum, sine quorum consilio nichil monachis agere licet. Roboam filius Salomonis ideo perdidit regnum, quia audire noluit presbiteros suos. Senatum quoque Romani habebant quorum consilio cuncta agebant et nos habemus senatum
10 nostrum cetum presbiterorum.

(C.16 q.1 c.8) *Item Eugenius papa.*

Secundum ethimologiam nominis, solitariam vitam monachus ducat.

15 Placuit communi nostro concilio, ut nullus monachorum pro lucro terreno de monasterio exire nefandissimo ausu presumant, neque penitentiam dare neque filium de baptismo accipere neque baptizare neque infirmum visitare neque mortuum sepelire neque ad ecclesiam secularem transire neque qualibuscumque negotiis sese implicare. Sit contentus suo claustro, quia sicut piscis sine aqua caret vita, ita sine monasterio monachus. Sedeat itaque
20 solitaries, et taceat, quia mundo mortuus est, Deo autem vivit. Agnoscat nomen suum, monos enim grece, latine unus, achos enim grece, latine tristis. Unde dicitur monachus, id est unus tristis. Sedeat igitur tristis et officio suo vacet.

(C.16 q.1 c.11) *Item Alexander Secundus.*

Monachi intra clastrum morantes clericorum officia exterius non administrent.

30 Iuxta tenorem Calcedonensis optimi concilii monachis quamvis religiosus ad normam Sancti Benedicti intra clastrum morari precipimus. Vicos, castella, civitates peragrare prohibemus, a populorum predicatione omnino cessare censuimus, nisi forte quis de sue anime salute sollicitus, ut eorum habitum assumat eos intra clastrum consulere voluerit.

(C.16 q.1 c.12) *Item ex concilio Calcedonensi.*

Br

Monachi, qui sunt in civitatibus, episcopo debent esse subiecti.

Qui vere et pure solitariam eligunt vitam digni sunt convenienti honore. Eos vero qui per singulas civitates seu possessiones in monasteriis sunt placet nobis episcopo esse subiectos et quieti operam dare atque observare ieiunia et orationes in locis in quibus semel se Deo devoverint permanentes, et neque communicare ecclesiasticas neque seculares aliquas attrahere actiones relinquentes propria monasteria, nisi forte iubeantur propter urgentes necessitates ab ipsius civitatis episcopo. Convenit vero civitatis episcopo curam et sollicitudinem necessariam monasteriis exhibere.

(C.16 q.1 d.p.c.12) ¶ *His ita respondetur: Auctoritas illa Nicene synodi prohibet monachos de monasteriis exire et per capellas sepulturas celebrare mortuorum, confluere videlicet more clericorum ad cuiuslibet exsequias celebrandas. Ceterum, si apud monasterium aliquis semetipsum tumulari voluerit, non est prohibendus.*

(C.16 q.1 c.13) *Unde Gregorius scribit Iohanni episcopo de Urbe Vetere:*

Misse celebrari, mortui sepeliri in monasterio non prohibeantur.

Agapitus, abbas monasterii sancti Georgii, insinuavit nobis plurima se a vestra sanctitate gravamina sustinere quod in eodem monasterio missas prohibeas celebrari, mortuos etiam interdicas sepeliri. A qua inhumanitate vos hortamur suspendi, et sepeliri mortuos ibidem missas celebrari, nulla ulterius habita contradictione permittas.

(C.16 q.1 c.14) *Idem Carolitano episcopo Venerio,*
Non sunt cassande pie voluntates defunctorum.

Ammonere te volumus, ne pie defunctorum voluntates tua, quod absit, remissione cassentur.

(C.16 q.1 c.15) *Item Gelasius.*

Testatoris arbitrium servari oportet.

Consideratio ecclesiastice utilitatis hoc postulat ex iusta dispensatione testatoris servandum arbitrium.

Br

(C.16 q.1 c.16) *Item ex concilio Triburiensi.*

Ubicumque facultas rerum et oportunitas temporum suppetit, etc., sicut in eodem capitulo supra legitur in causa eorum, qui de diocesi ad diocesim transierunt.

5 **(C.16 q.1 d.p.c.16)** ¶ *Ecce his auctoritatibus patet quod si quis apud monasterium sepulturam sibi eligere voluerit, libere a monachis potest sepeliri. Unde liquido colligitur, prohibitionem illam Nicene synodi propter improbitatem circumuagantium factam esse.*

10 **(C.16 q.1 c.17)** *Unde in concilio Calcedonensi dicitur.*

Monachi, qui sine licentia episcopi vagantur, ad propria loca redire cogantur.

15 Quidam monachi nichil habentes sibi iniunctum a proprio episcopo, interdum vero etiam illi, qui ab eo fuerant excommunicati, veniunt ad civitatem Constantinopolitanam, et in ea perturbationes tranquillitati ecclesiastice inferunt, et diversorum domos corrumpunt. Statuit igitur hec sancta synodus, hos primum commoneri, ut exeant de regia civitate; demum eos invitos deici ac per defensorem conpelli, ut ad loca sua perveniant.

20

(C.16 q.1 c.19) *Item Leo papa.*

Nullus monachus preter domini sacerdotes audeat predicare.

25 Adiciemus etiam illud quod nobis propter improbitatem quorundam monachorum religionis vestre verbo mandastis per vicarios nostros, hoc specialiter statuentes, ut preter Domini sacerdotes nullus audeat predicare, sive monachus sive laicus ille sit, qui cuiuslibet scientie nomine gloriatur.

30 **(C.16 q.1 d.p.c.19)** ¶ *Ecce in hoc capitulo et vitium est expressum, et generali constitutione vacuatum. Quod vero penitentiam dare prohibentur, inde est, quia nulli sacerdotum licet parrochianum alterius ligare vel solvere. Monachi autem, et si in dedicatione sui presbiteratus, sicut et ceteri sacerdotes, predicandi, baptizandi, penitentiam dandi, peccata remittendi, beneficiis ecclesiasticis perfruendi rite potestatem accipiant, ut amplius et perfectius agant ea, que sacerdotalis officii esse sanctorum patrum constitutionibus comprobantur: tamen exsecutionem sue potestatis non habent, nisi a populo fuerint electi et ab*

35

2 Ubicumque – 3 suppetit Cf. C.13 q.2 c. 6, vide pag. 486: 25.

Br

episcopo cum consensu abbatis ordinati. Ecclesiasticas vero atque seculares actiones attractare prohibentur, ut non sumant sibi patrocina causarum, nisi ab episcopo conmoniti fuerint nec secularibus causis occupentur, ut resideant cognitores dirimendarum litium.

5

(C.16 q.1 c.20) *Unde Pelagius scribit Antonine patricie et Decie:*

Monachus defensor fieri non debet.

De presentium portitore quod defensor factus non est, nulla vobis animi molestia sit, quia satis valde amarissimum habeo de isto proposito ad illud officium homines deduci, in quos nullomodo que a monachis Deo promissa sunt valeant adimpleri. Omnimoda enim est illius habitus et istius officii diversitas. Illic enim quies, oratio, labor manuum: at hic causarum conditio, conventiones, actus, publica litigia, et quecumque vel ecclesiastica instituta vel supplicantium necessitas poscit. Faciat autem Deus, ut tales sint, qui vel a vobis in isto habitu nutriuntur vel in monasteriis crescunt, ut provecata etate et probata vita non ad litigiorum officia, set ad sacerdotium valeant promoveri.

10

15

20

Fd 51va

(C.16 q.1 d.p.c.20) ¶ *Gelasius tamen, sicut in tractatu de promotionibus clericorum, invenitur in capitulo illo: 'Monachus novicius etc.,' permittit illos ex dispensatione defensores fieri. Quod vero sacerdotalium officiorum potestatem habeant, testatur Ambrosius, dicens:*

25

(C.16 q.1 c.21) *clericorum officia celebrare monachi presbiteri non prohibeantur.*

Doctos ac probos monachos, presbiterii honore dedicatos, predicare, baptizare, penitentiam dare, debita miseris laxare, decimarum, primitiarum, oblationum vivorum et mortuorum portione iusta perfrui debere, moderata dispensatione commendamus, ut iuxta apostolicam de altario, cui serviunt, viventes, per obsequium dominice plebis panem et vinum immaculata benedictione transforment in corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi.

30

35

(C.16 q.1 c.22) *Item Innocentius papa.*

9 De – 20 promoveri Pelagius I, *Ep.* 27.1.3 (J³ 1924; JK 986; ed. Gassó et Batlle, 82.1-12).

Br

Beneficiis ecclesiasticis monachus presbiter libere perfruatur.

Si monachus ad clericatum promoveatur, beneficia ei pleniter et annone et decime donentur, absque ulla minoratione et dilatione, ut in quanto melius possit iuxta possibilitatem quando necessitas extiterit, ad opera ecclesiastica et ipsam ecclesia restaurandam adiutorium faciat.

(C.16 q.1 c.23) *Item Gregorius.**De eodem.*

Moderamine apostolice auctoritatis decernimus, ut monachi, si presbiterii honore dedicati sunt, cum ligandi solvendique potestate decimarum, primitiarum, oblationum, donationum, que fiunt pro vivis et defunctis, iuxta portionem canonum ad suam proximorumque utilitatem merito perfectionis iustitie non minus quam ceteri sacerdotes laudabiliter sibi vendicent.

(C.16 q.1 c.24) *Idem.**Clericorum officia monachi presbiteri libere administrent.*

Ex auctoritate huius decreti, quod apostolico moderamine et pietatis officio a nobis est constitutum, sacerdotibus monachis apostolorum figuram tenentibus liceat predicare, baptizare, communionem dare, pro peccatoribus orare, penitentiam imponere atque peccata solvere.

(C.16 q.1 c.25) *Item ex decreto Bonifatii papa.*

Monachi presbiterii honore decorati potestatem habent ligandi et solvendi.

Sunt nonnulli nullo dogmate fulti, audacissime quidem, zelo magis amaritudinis quam dilectionis inflammati, asserentes monachos, quia mundo mortui sunt et Deo vivunt, sacerdotalis officii potentia indignos, neque penitentiam, neque Christianitatem largiri, neque absolvere posse per sacerdotalis officii divinitus sibi iniunctam potestatem. Sed omnino labuntur. Neque enim beatus Benedictus, monachorum preceptor almificus, huiusmodi rei aliquo modo fuit interdictor, sed eos secularium negotiorum edixit expertes fore tantum modo. Quod quidem apostolicis documentis et omnium sanctorum Patrum institutis non solum monachis, sed etiam canonicis magno opere imperatur. ' Nemo enim militans Deo implicat se

Br

negotiis secularibus.' Tantorum igitur Patrum instituta exemplis, quibus periculosissimum est refragari, credimus a sacerdotibus monachis ligandi solvendique officium Deo cooperante digne administrari, si eos digne contigerit hoc ministerio sublimari. Decertantes igitur monachice professionis prebiteros sacerdotalis potentie arcere officio, omnimodo precipimus, ut ab huiusmodi ausibus repri-
mantur in posterum, quia quanto quisquis est celsior tanto et illis erit potentior.

(C.16 q.1 d.p.c.25) ¶ *His omnibus auctoritatibus perspicue monstratur monachos posse penitentiam dare, baptizare, et cetera sacerdotalia officia licite administrare. Quod vero populi electione et episcoporum institutione et abbatis consensu potestatem suam exequi valeant, Ieronimi, Gelasii, et Gregorii auctoritate probatur.*

(C.16 q.1 c.26) *Ait enim Ieronimus ad Rusticum monachum:*

Digne in monasterio vivens ad clericatum populi electione poterit promoveri.

Sic vive in monasterio ut clericus esse merearis. Multo tempore disce que postmodum doceas et inter bonos sectare semper meliores. Quod si populis vel episcopus te in clericum elegerit, age ea, que clerici sunt.

(C.16 q.1 c.28) *Item Gelasius papa.*

In loco, quo abbas iudicaverit, monachus eligatur, et ab episcopo sacerdos ordinetur.

Si quis monachus fuerit qui venerabilis vite merito sacerdotio dignus prevideatur, et abbas sub cuius imperio Christo regi militat illum fieri presbiterum petierit, ab ipso debet eligi, et in loco quo iudicaverit ordinari, omnia que ad sacerdotii officium pertinent vel populi vel episcopi electione, provide ac iuste acturus.

(C.16 q.1 c.31) *Item Pelagius papa Bono episcopo Savi-nati.*

Gelasius quendam Rufinum monachum iubet sacerdotem fieri et in quadam basilica ordinari.

Br

In parrochia tua basilica Sancti Laurentii, que in possessione filii et consilarii nostri viri magnifici Theodori fundata est, officium presbiteri deesse cognovimus. Et quia prefatus filius noster nobis retulit invenisse se Rufinum quendam monachum olim sibi vita et moribus conprobatum, et hunc postulat ibi presbiterum consecrari. Quod subito fieri nos prorogata observantia non acquievimus. Ideoque dilectio tua his acceptis sabbato veniente faciat eum diaconum et, si Deus voluerit et vixerimus, mediana ebdomada presbiterum faciemus, quatenus superveniente Pascali festivitate sacra misteria in memorata basilica a persona competenti valeant adimpleri.

(C.16 q.1 c.32) *Item Gregorius in Registro.*

Qui de clerico monachus efficitur proprio episcopo ordinante poterit eligi et consecrari.

Si quos a clericatu in monachicam conversationem venire contigerit, si talis vite monachus fuerit, ut episcopus, cui ante militaverat, eum dignum sacerdotio provideat, in loco quo iudicaverit eligi poterit et ordinari.

(C.16 q.1 c.33) *Item ex concilio Agathensi.*

Sine testimonio abbatis ad clericatus officium monachi non eligantur.

Monachi vagantes ad officium clericatus, nisi eis testimonium abbas suus dederit, nec in parrochiis nec in civitatibus ordinentur.

(C.16 q.1 c.34) *Item ex concilio Ilerdensi.*

Cum abbatis voluntate ordinentur, quos pro utilitate ecclesie episcopus ordinare voluerit.

Cum pro utilitate ecclesie aliquos monachorum in clericatus officio episcopus probaverit promovendos, cum abbatis voluntate debent ordinari. Ea vero que in iure monasterii de facultatibus offeruntur, in nulla diocesiana lege ab episcopis contingantur.

(C.16 q.1 d.p.c.36) ¶ *His omnibus auctoritatibus monstratur quod monachi qui a populo sunt electi et ab episcopo cum*

1 In – 12 adimpleri Pelagius I, *Ep.* 36.1-3 (J³ 1935; JK 995; ed. Gassó et Battle, 102.1-105.12). **29 Cum – 33 contingantur** Conc. Ilerdense (a. 546) 3 (ed. Vives, 56).

Br

consensu sui abbatis sunt ordinati, legitime potestatem suam exsequi valent. Illud vero Gregorii: 'Nemo potest obsequiis ecclesiasticis deservire, etc.' de illis intelligendum est, qui in numero cardinalium vel episcoporum ordinati monasterii sui dispensationibus sibi reservare contendunt.

5

(C.16 q.1 c.37) *Unde idem Gregorius scribit Mariano Ravennati:*

Pro abbatis vel monachi promotione monasteria nullomodo graventur.

Ne pro cuiuslibet monachi aut abbatis promotione onus aliquod fortasse monasteria sustineant, studendum nobis est ut si quispiam monachorum ex quocumque monasterio ad clericatus officium vel sacrum ordinem accesserit, non ibi aliquam ulterius habeat potestatem.

10

(C.16 q.1 c.38) *Idem Maximiano Siracusano episcopo.*

15

Qui ecclesiis quoquo modo militant monasteriorum abbates esse non possunt.

Presbiteros, diaconos, ceterosque cuiuslibet ordinis qui ecclesiis quoquomodo militant, abbates per monasteria esse non permittas, set aut omnia clericatus militia monachicis promoveantur ordinibus aut, si in abbatis loco permanere decreverint, clericatus nullatenus permittantur habere militiam. Satis enim incongruum est, si cum unum ex his pro sui magnitudine diligenter quis non possit explere, ad utrumque videatur idoneus.

20

25

(C.16 q.1 d.p.c.39) ¶ *Hac superiori auctoritate non prohibentur abbates sacerdotes fieri, cum beatus Benedictus iubeat abbatem fratribus egredientibus et regredientibus benedictionem dare, quod non nisi sacerdotum est. Lectionem quoque evangelii similiter abbati ad legendum tribuit quam subsequenti oratione legere similiter sacerdotalis officii est. Sed tales sacerdotes vel diaconos fieri prohibet qui in ecclesiastica militia cogantur iugiter permanere. Item illud Ieronimi ad Riparium et Desiderium: "monachus non doctoris, sed plangentis habet officium", et ad Eliodorum: "alia causa est monachi, alia clerici", et ad Rusticum: "sine consilio presbiterorum monachis nichil agere licet". Non ita generaliter intelligendum est, ut nulli monachorum liceat docendi officium assumere, ne beatum Gregorium aut*

30

35

2 Nemo – 3 etc 34 monachus – officium 35 alia¹ – clerici 36 sine – licet

Br

Augustinum Anglorum episcopum beatum quoque Martinum in
 numeros etiam, quos de monachica conversatione ad summum
 sacerdotii gradum scriptura testatur esse promotos, cogamur
 negare eos officium docendi habuisse, aut in die consecrationis
 5 sue asseramus eos a priore proposito discessisse, quod, ut Inno-
 centius testatur, nulli facere licet. Voluit ergo Ieronimus distin-
 guere inter personam monachi et clerici, ostendens quid cuique
 ex proprio officio conveniat. Aliud enim convenit cuique ex eo,
 quod monachus est: aliud ex eo, quod clericus. Ex eo, quod mo-
 10 nachus est, sua et aliorum peccata deflendi habet officium: ex eo,
 quod clericus, docendi et pascendi populum. Monachus autem
 usque ad tempus Eusebii, Zosimi et Siricii, monachos simplici-
 ter et non clericos fuisse, ecclesiastica testatur historia. Idem
 etiam Ieronimus refert monachos Scithi convenisse in unum, ut
 15 sacerdotem sibi invenirent qui eis missarum sollempnia celebra-
 ret.

(C.16 q.1 c.40) *Item Leo Augustus.*

*Omnes clerici vel monachi tutele immunitatem habere de-
bent.*

20 Generaliter sancimus omnes viros reverentissimos
 episcopos, nec non presbiteros seu diaconos et subdiacono-
 nos, precipue monachos, licet non sint clerici, immunita-
 tem ipso iure omnis habere tutele sive legitime sive testa-
 mentarie sive dative et non solum tutele esse eos exper-
 25 tes, sed etiam cure, non solum pupillorum et adultorum,
 sed furiosi, et muti, et surdi, et aliarum personarum, qui-
 bus tutores vel curatores a veteribus legibus dantur. Eos
 tamen clericos et monachos huiusmodi habere beneficium
 sancimus, qui ad sacro sanctas ecclesias vel monasteria
 30 permanent, non devagantes, neque circa divina misteria
 desides, cum propter hoc ipsum beneficium eis indulge-
 mus, ut aliis omnibus derelictis, Dei omnipotentis inhe-
 reant ministeriis. Et hoc non solum in veteri Roma vel in
 hac regia civitate, sed in omni terra, ubicumque Christa-
 35 norum colitur nomen, obtinere sancimus.

(C.16 q.1 d.p.c.40) ¶ *Ostendit ergo Ieronimus quod sim-
 pliciter monachis nichil liceat agere sine consilio presbiterorum
 nec officium docendi sibi assumere liceat sine auctoritate cleri-
 40 corum, nisi forte divina gratia intus conmoniti, sicut beatus
 Gregorius refert in Dialogo de beato Benedicto, qui homines*

20 Generaliter – 35 sancimus 40 Dialogo

Br

montis Cassini ad fidem adduxit, et aram Apollinis, que ibi erat erecta, subvertit; et de quodam Equitio, cui angelus in somnis apparuit et eum ad predicandum misit, qui, cum de vitio lingue conquereretur, angelus flebotomo linguam eius tetigit et totum illud vitium curavit. Quod vero Ieronimus se ipsum talibus connumerat, tale est, quale illud Apostoli ad Philipenses: 'quicumque imperfecti sumus, hoc sentiamus,' se ipsum imperfectis connumerans. Ecce, sufficienter monstratum est quod monachis presbiterii honore decoratis, a populo electi, ab episcopo institutis, eadem liceant, que et aliis sacerdotibus. Probatum hoc etiam ex similitudine consecrationis. Non enim in consecratione eorum aliud dicitur et aliud in consecratione aliorum. Utrique enim incommune a Domino benedictionem infundi episcopus obnixè deposcit. Et dum consecrate, cunctis sacerdotibus singillatim dicit: 'consecrantur et sanctificantur, Domine, manus iste, ut quicquid consecraverint consecratum sit, et quecumque benedixerint benedicta sint.' Ecce communis est benedictio. Unde igitur divortium? Sicut ergo in benedictione utrique communem nanciscuntur potestatem, ita in institutione communiter assentuntur potestatis executionem. De his vero qui intra monasterii castra consistunt, quibus populus ad regendum non committitur, queritur utrum decimas debeant dare vel recipere? In quibus hec discretio servanda est, ut de agris et vineis, que ad proprium stipendium coluntur, decimas sibi retineant. Si enim decime a populo filiis Levi reddabantur pro ministerio, quo Domino deserviebant in tabernaculo, offerendo sacrificia et holocausta pro populo, patet quod monachi de propriis prediis non magis quam alii sacerdotes decimasolvere coguntur. Sed dicitur predia monachorum sive pretio sint emptasive pro salute animarum oblata, antequam in ius eorum venirent, baptismalibus ecclesiis sive quibuslibet aliis primitias et decimas persolvebant, ille autem ecclesie suo iure privari non possunt.

(C.16 q.1 d.p.c.41) ¶ *De his vero, qui intra monasterii claustra consistunt, quibus populus ad regendum non committitur, queritur, utrum decimas debeant dare vel accipere? In quibus hec discretio servanda est, ut de agris et vineis, que ad proprium stipendium coluntur, decimas sibi retineant. Si enim decime a populo filiis Levi reddebantur pro ministerio, quo Domino deserviebant in tabernaculo, offerendo sacrificia et holocausta pro populo, patet, quod monachi de propriis prediis non magis quam alii sacerdotes decimasolvere coguntur. Sed*

7 quicumque – sentiamus

Br

dicitur predia monachorum, sive precio sint empta sive pro salute animarum oblata, antequam in ius eorum venirent, baptismalibus ecclesiis sive quibuslibet aliis primicias et decimas persolvebant, ille autem ecclesie suo iure privari non possunt.

5 **(C.16 q.1 c.42)** *Unde in Magotiensi concilio statutum invenitur.*

Qui res suas alicui delegaverit, decimationum proventum priori ecclesie auferre non poterit.

10 Si quis laicus vel clericus seu utriusque sexus persone proprietatis sue loca vel res alicubi dare delegaverit decimationum proventum priori ecclesie legitime assignatum inde abstrahere nullam habeat potestatem. Quod si facere temptaverit, talis traditio irrita prorsus ducatur, et ipse ad tempus emendationem ecclesiastica coerceatur censura.

15 **(C.16 q.1 c.43)** *Item ex concilio Cabillonensi.*

Antiquiores ecclesie nec decimis nec ulla possessione priverentur.

Ecclesie antiquitus constitute nec decimis nec ulla possessione priverentur, ita ut novis oratoriis tribuantur.

20 **(C.16 q.1 c.44)** *Item ex concilio Guarmatiensi.*

Antiquiores ecclesie propter novas suam iustitiam non perdant.

25 Quicumque voluerit in sua proprietate ecclesiam edificare et consensum et propriam voluntatem episcopi habuerit, in cuius parrochia est, licitum sit. Verumtamen providendum est episcopo, ut alie ecclesie antiquiores propter novas suam iustitiam aut decimam non perdant, sed semper ad antiquiores ecclesias persolvantur.

30 **(C.16 q.1 d.p.c.44)** ¶ *Decimas autem baptismalibus ecclesiis persolvendas.*

(C.16 q.1 c.45) *Leo quartus affirmat dicens.*

Baptismalibus ecclesiis decime dari debent.

9 Si – 14 censura Conc. apud Confluentiam (a. 922) 8, ed. Hehl, MGH Conc. 6.1.70.8-12. **18 Ecclesie – 19 tribuantur** Conc. Moguntinum (a. 813) 41, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.271.7-9. Cf. Conc. Arelatense (a. 813) 20, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.252.31-32. Cf. Ansegis, *Coll. Capitularium* 2.45, ed. Schmitz, MGH Capit. N.S. 1.563.4.

Br

De decimis iusto ordine non tantum nobis, sed etiam maioribus visum est plebibus tantum, ubi sacrosancta baptismata dantur, debere dari.

(C.16 q.1 d.p.c.45) ¶ *Si ergo nulli licet decimationum proventum a priori ecclesia, cui assignatus fuerat; abstrahere; si ius antiquioris ecclesie novis tribuendum non est; si decime tantummodo baptismalibus ecclesiis dande sunt: patet quod monachi ex propriis prediis decimas dare coguntur. Sed auctoritas illa Magotiensis concilii de venditore vel donatore loquitur, diffiniens quod ille qui vendit aut donat non potest proventum decimationum illi ecclesie detrahere cui propriis fuerat legitime assignatus. Monachi autem decimas et primitias non auctoritate vendentis aut donantis, sed auctoritate eiusdem concilii et Pascalis papa detinent, a quibus diffinitum est, ut monachi de propriis prediis decimas non solvant.*

(C.16 q.1 c.46) *Sic enim in Magotiensi concilio statutum est:*

De propriis prediis abbates et episcopi decimas non persolvant.

Questi sunt preterea quidam fratres, quod essent aliqui episcopi et abbates, qui decimas non sinerent dari ad ecclesiam ubi illorum coloni missam audiunt. Proinde decrevit sacer iste conventus, ut episcopi et abbates de agris et vineis que ad suum et fratrum stipendium habent ad ecclesias suas deferri faciant, familie vero ibi dent decimas suas ubi eorum infantes baptizantur et ubi per totum anni circulum missas audiunt.

(C.16 q.1 d.p.c.47) ¶ *Quod autem dicitur ut antiquiores ecclesie propter novas nec decimis nec ulla possessione priventur, non ita intelligendum est ut nullomodo credatur licere episcopo aliquam partem possessionum vel decimationum unius ecclesie alteri pro tempore tribuere. Sicut enim papa duos episcopatus in unum potest redigere, ita et unus consentiente proprio episcopo in duos potest dividi.*

(C.16 q.1 c.48) *Unde Gregorius papa scribit Benenato episcopo, capitulo XXV:*

Duos episcopatus in unum redigere potest.

20 Questi – 27 audiunt Conc. Cabillonense (a. 813), 19, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.277.25-30.

Br

Et temporum qualitas et vicinitas locorum nos invitat, ut Cumanam et Musinatium unire debeamus ecclesias, quoniam nec longe a se itineris intervallo seiuncte sunt, nec peccatis facientibus tanta multitudo populi est, ut
 5 sicut olim fuit duos habere debeant sacerdotes. Quia igitur Cumani castris sacerdos cursum vite huius explevit, utrasque nos ecclesias presentis auctoritatis pagina unisse tibi que commississe cognoscas, utrarumque etiam ecclesiarum scito te esse proprium pontificem. Et ideo quecumque vel de earum patrimonio vel cleri ordinatione promotione iuxta canonum statuta visa fuerint ordinare atque disponere, habebis ut proprius revera sacerdos liberam ex nostre auctoritatis consensu atque permissione licentiam. Vbi vero commodius ac utilius esse perspexeris, habitato,
 10 ita sane, ut alteram ecclesiam cui corporaliter presens non es, sollicita providentique cura disponas, quatinus illic divina misteria sollempniter Domino prestante peragantur.

(C.16 q.1 c.50) *Item ex concilio Cartaginensi II*

20 *Non habeant episcopum dioceses, que numquam habuerunt.*

Fd 52va

Felix episcopus Selensilitanus dixit: etiam si hoc placet sanctitati vestre insinuo, ut dioceses que numquam episcopos habuerunt, non habeant, vel illa diocesis que aliquando habuit, habeat proprium. Secundum autem hanc
 25 prosecutionem sanctitatis vestre est estimare quid fieri debeat. Ab universis dictum est: placet, placet.

(C.16 q.1 c.51) *Ex Africano concilio III*

Nisi cum voluntate episcopi dioceses, que ab eis retinentur, non accipiat proprios episcopos.

30 Multis conciliis hoc statutum est a cetero sacerdotali ut plebes que in diocesibus ab episcopis retinentur, que episcopos numquam habuerunt, non nisi cum voluntate eius episcopi a quo tenentur, proprios accipiunt rectores, id est episcopos.

35 **(C.16 q.1 d.p.c.52)** ¶ *Si autem necdum in diocesi alicuius episcopi loca illa assignata fuerint, ex vigore apostolice sedis proprium accipiant episcopum.*

(C.16 q.1 c.53) *Unde Gregorius iunior scribit Bonifatio:*

Ubi multitudo fidelium excrescit episcopi sunt ordinandi.

Br

Precipimus, ut iuxta canonum statuta ubi multitudo excrevit fidelium, ex vigore apostolice sedis debeas ordinare episcopos, pia tamen contemplatione, ut non vilescat dignitas episcopatus.

(C.16 q.1 d.p.c.53) ¶ *Sicut duos episcopatus supradicto modo in unum possunt redigi et unus in duobus valet dividi, sic episcopus etiam de baptismalibus et parrochitanis ecclesiis facere potest cum consensu suorum clericorum. Quod cum factum fuerit illa pars populi que novis ecclesiis supponitur, a iure prioris ecclesie absolvatur. Hoc nisi fieri posset multitudo ecclesiarum ad paucitatem redigeretur. Ius ergo ecclesiarum ita interpretandum est, ut nisi episcopo disponente aliis ecclesiis fuit assignatum, in nullo priorum reddituum diminutionem patiantur.* 5

(C.16 q.1 d.p.c.54) ¶ *Ius ergo ecclesiarum ita interpretandum est, ut, nisi episcopo disponente aliis ecclesiis fuerit assignatum, in nullo priorum reddituum diminutionem patiantur.* 15

(C.16 q.1 c.55) *Unde Anastasius papa:*

Communione privetur qui decimas vel oblationes extra episcopi conscientiam tenere voluerit.

Statuimus ut si quis oblationes ecclesie vel decimas, quas populus dare debet, contenderit vel extra baptismalem ecclesiam dare voluerit preter conscientiam episcopi, vel eius cui huiusmodi officia comissa sunt, nec cum eorum voluerit agere consilio, bannum nostrum conponat et communionem privetur. 20

(C.16 q.1 d.p.c.55) ¶ *Cum addit: 'extra conscientiam episcopi,' intelligendum reliquit, quod episcopo consentiente aliis ecclesiis dari possunt.* 25

(C.16 q.1 c.56) *Item.*

Iuxta dispositionem episcopi decime distribuuntur. 30

In sacris canonibus prefixum est ut decime iuxta episcopi dispositionem distribuuntur. Quidam autem laici, qui vel in propriis vel in beneficiis suas habent basilicas, contempta episcopi dispositione, non ad ecclesias, ubi baptismum et predicationem et manus impositionem et alia Christi sacramenta percipiunt, decimas suas dant, sed vel propriis basilicis vel aliis ecclesiis pro suo libitu tri-

31 In – 532: 3 expetimus Conc. Ticinense (a. 845/850) 11, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.213.31-214.6.

Br

buunt, quod omnimodis divine legi et sacris canonibus constat esse contrarium. Unde vestram potestatem ut eos corrigatis expetimus.

5 **(C.16 q.1 d.p.c.56)** *Cum autem reprehenduntur, quia contempta episcopi dispositione hoc faciunt, intelligitur quod, si episcopo disponente hoc fecerint, in reprehensibiles inveniantur.*

(C.16 q.1 c.57) *Item Simachus episcopus ecclesie catholice urbis Rome dixit:*

10 *Anathema sit qui preter episcopi conscientiam decimas vel oblationes dispensare voluerit.*

In canonibus, in Gangrensi ecclesia apostolica auctoritate conditis, de fructuum oblationibus, que ministris ecclesie debentur, et de his que in usus pauperum conferuntur, scriptum habetur: 'Si quis oblationes ecclesie accipere vel dare voluerit preter episcopi conscientiam, vel eius, cui huiusmodi sunt officia commissa, nec cum eius voluerit agere concilio, anathema sit.' Et iterum in eodem concilio Gangrensi: 'Si quis oblata Deo dederit vel acceperit preter episcopum, vel eius consensum qui ab eo constitutus est ad dispensandam misericordiam pauperibus, et qui dat, et qui accipit, anathema sit.' Valde ergo iniquum et ingens sacrilegium est, quecumque vel pro remedio peccatorum vel pro salute aut requie animarum suarum unusquisque venerabili ecclesie contulerit aut certe reliquerit, ab his, a quibus maxime servari convenit, id est Christianis et Deum timentibus hominibus, et super omnia a principibus et primis regionum in aliud transferri vel converti. Et infra: Generaliter vero quicumque res ecclesie confiscare aut competere vel pervadere periculosa sua infestatione presumpserit, similiter et hi qui res ecclesie iussu vel largitione principum vel quorundam potentum aut quadam invasione aut tyrannica potestate retinuerint, et filiis vel heredibus suis, ut a quibusdam iam factum audivimus, quasi hereditarias reliquerint, nisi cito res Dei, ammoniti a pontifice agnita veritate reddiderint, perpetuo anathemate feriantur. Iniquum enim esse censemus, ut potius custodes cartarum quam defensores rerum creditarum, ut preceptum est, iudicemur. Et infra: Ferro enim abscidenda sunt vulnera, que fomenta non sentiunt.

40 Similiter et illi extorres debent fieri ab ecclesia, qui sacerdotali admonitione non corriguntur, dicente Domino:

Br

'Auferte malum ex vobis.' Universa sinodas surgens acclamavit. Ut ita fiant rogamus. Dictum est octies. Exaudi Christe, Simacho papa vita. Dictum est duodecies.

(C.16 q.1 d.p.c.59) ¶ *Cum ergo preter conscientiam episcopi vel eius, cui huiusmodi officia commissa sunt, quilibet prohibetur oblationes ecclesie distribuere, liquido apparet quod cum episcopi consensu quibuslibet ecclesiis possint distribui. Huic interpretationi videtur contraire auctoritas illa Tolletani Concilii.* 5

(C.16 q.1 c.60) *Nichil de iure sue diocesis presumant auferre.* 10

Constitutum est a presenti concilii episcopos dioceses suas ita regere, ut nichil ex earum iure presumant auferre.

(C.16 q.1 c.61) *Item Simachus papa.*

Possessiones ecclesie derelictas nulli sit alienandi licentia. 15

Possessiones, quas unusquisque ecclesie proprio dedit aut reliquit arbitrio, alienare quibuslibet titulis atque distractionibus, vel sub quocumque argumento non patimur, nisi forte aut clericis bonorum meritis aut monasteriis religionis intuitu aut certe peregrinis, si necessitas largiri suaserit; sic tamen ut hec ipsa non perpetuo, sed temporaliter perfruantur. 20

(C.16 q.1 d.p.c.61) ¶ *Sed illud Tolletani concilii ita intelligendum est, ut episcopi preter quartam vel tertiam, que secundum locorum diversitates eis debetur, nichil contingant.* 25

(C.16 q.1 c.62) *Unde in concilio Leonis pape statutum est.*

A clericis et piis locis ultra statuta partum episcopus aliquid exigat.

Nulli episcoporum liceat a subiecto sacerdote vel alio quolibet clerico et piis locis dationes ultra statuta partum exigere aut superposita in angariis inferre. Sed cum sit optimus perspector, ita perspiciat, ut universe sibi oves commisse a se maxime alacriter atque in necessitatibus adiuventur, non illicitis exactionibus opprimantur, quia 30

12 Constitutum – **13 auferre** Conc. Toletanum IV (a. 633) 33 (ed. Vives, 204). **29 Nulli** – **534: 2 delectari** Conc. Romanum (a. 853) 26, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.325.8-16. Anselmus 6.159, ed. Thaner, xx; *Polyc.* 4.22.2. **Nulli** – **34 opprimantur** Cf. Conc. Romanum (a. 826) 24, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.2.578.6-10.

Br

Dominus pascere et docere nos docuit et omnibus ministrare non terrenis lucris et avariciis delectari.

(C.16 q.1 c.63) *Item Gregorius Leoni episcopo Catheniensi.*

5 *De reditibus ecclesie quarta pars est clericis distribuenda.*

Ad hoc locorum gradus rationis ordo distinxit et iudicia esse constituit, ut nec populo prepositi in opprimendos se frustra valeant occupare subiectos, nec subiectis iterum contra suos prepositos effrenata sit resultandi licentia. 10 Volumus ergo ut quicquid ecclesie tue ex redditu vel quolibet alio titulo fortassis accesserit, quartam exinde portionem sine diminutione aliqua debeas segregare atque eam secundum Domini timorem presbiteris, diaconibus ac clero, ut tibi visum fuerit discrete dividere.

15 **(C.16 q.1 c.64)** *Item ex VII Sinodo.*

Episcopi turpis lucri gratia nichil a monachis vel clericis suis exigere debent.

Predicator ecclesie Paulus divinus apostolus ac si canonem ponens Ephesiorum presbiteris, immo vero et omni sacrate multitudini ac plenitudini, ita fiducialiter perhibuit: 'Argentum et aurum aut vestem nullius concupivi. Omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes oportet suscipere infirmos, beatius existimans dare quam accipere.' 20 Propter quod et nos docti ab eo diffinimus, nullatenus episcopum turpis lucri gratia excogitare ad excusandas excusationes in peccatis expetere aurum vel argentum aut aliam speciem a presbiteris vel clericis vel monachis qui sub ipso sunt. Ait enim Apostolus: 'non debent filii thesaurizare parentibus, sed parentes 3.' Et apostolus Petrus: 25 'Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, non coacte sed spontanee secundum Deum, non turpis lucri gratianeque ut dominantes in clero, sed forma facti gregis. Et cum apparuerit princeps pastorum percipietis inmarcessibilem glorie coronam.'

35 **(C.16 q.1 d.p.c.64)** ¶ *Illud autem quod in fine capituli Simachi ponitur: 'hec ipsa non perpetuo, sed temporaliter perfuantur,' ad personales tantum possessiones, clericorum videlicet et pauperum, non ad monasteriales referendum est. Quam vero*

Br

18 Predicator – Paulus *Fd: pre///p(?) /s l(?) /g/// Aa^{ac}*

sit grave apud Deum decimas et oblationes ac primitias sacerdotibus non solvere, auctoritate Ieronimus et Augustini apparet.

(C.16 q.1 c.65) *Ait namque Ieronimus super Malachiam:*

Reus apud deum habetur qui sacerdotibus decimas non solverit.

5

‘Revertimini ad me, et revertar ad vos, dicit Dominus exercituum; et dixistis, in quo revertemur? Si affligeret homo Deum, quia vos configitisme, et dixistis, in quo configimus te? in decimis et in primitiis. Et in penuria vos maledicti estis, et me vos configitis tota gens.’ Nunc sequamur ordinem prophete: ‘Quia michi non reddidistis decimas et primitias, idcirco infame et penuria maledicti estis et me vos supplantastis, sive fraudastis. Ecce annus expletus est et nichil in meos thesauros, sed in vestra horrea conportastis et pro decimis et primitivis, que parva erant, ut a vobis darentur, ubertatem possessionum vestrarum et omnem fruguum habundantiam perdidistis. Ut autem sciatis, me hoc irascente perfectum, quia fraudastis me parte mea, hortor vos atque commoneo, ut inferatis decimas in horrea, hoc est in thesauros templi, et habeant sacerdotes atque levite, qui michi ministrant, cibos, et probate me, si non tantas pluvias effudero, ut cataracte celi aperte esse credantur, et effundam vobis benedictionem usque ad habundantiam.’ Verbum effusionis nomen largitatis ostendit. Sed fieri potest ut agros irrigantibus pluviis sit quidem fertilitas, verum aut locusta veniet aut brucus aut erugo aut eruca et labores hominum vastabunt. Propterea iungit et dicit: ‘et increpabo pro vobis devorantes, locustas videlicet et reliqua que diximus, et non corrumpent fructum terre vestre.’ Si quando fames et penuria et rerum omnium egestas opprimit mundum, sciamus hoc ex Dei ira descendere, qui se in pauperibus, si non accipiat elemosinam, fraudari loquitur, et sua possessio. Possumus decimas et primitias interpretari. Si quis doctus et eruditus legem Domini potest erudire, non debet sue assignare prudentie et ingenio quod possidet, sed gratias agat primum Deo qui cuncta largitur, deinde sacerdotibus eius ac ministris, a quibus doctus est. Si enim non egerit gratias, sed scientiam vendicaverit in penuria maledicetur. Quod si intelligens largitorem Deum et his agens gratias per quos a Deo eruditus est, humiliaverit se,

10

15

20

25

30

35

40

Br

et in horreum Dei intulerit cibos, hoc est scripture ali-
 menta in ecclesia populis ministraverit, statim aperientur
 super eum cataracte celi et effundetur pluvia spiritualis, et
 mandabit nubibus suis ut pluant super eum imbrem et
 5 habundantia rerum omnium perfruetur.'

(C.16 q.1 c.66) *Item Augustinus.*

Decime sacerdotibus sunt reddende.

Decime tributa sunt egentium animarum. Quod si deci-
 mam dederis, non solum habundantiam fructuum recipies,
 10 sed etiam sanitatem corporis consequeris. Non igitur Do-
 minus Deus premium postulat, sed honorem. Deus enim
 noster qui dignatus est totum donare decimam a nobis
 dignatus est recipere, non sibi sed nobis sine dubio profu-
 turam. Sed si tardius dare peccatum est, quanto magis
 15 peius est peccatum non dedisse? De militia, de negotio et
 de artificio redde decimas. Cum enim decimas dando et
 terrena et celestia premia possis promereri per avaritiam
 duplicem benedictionem fraudas? Hec est enim Domini
 iustissima Domini consuetudo, ut si tu illi decimam non
 20 dederis, tu ad decimam revoceris. Dabis impio militi quod
 non vis dare sacerdoti. Benefacere Deus semper paratus
 est, sed hominum malitia prohibetur. Decime etenim ex
 debito requiruntur et qui eas dare noluerint res alienas
 invadunt. Et quanti pauperes in locis suis, ubi ipse habitat
 25 illo decimas non dante fame mortui fuerint, tantorum
 homicidiorum reus ante eterni iudicis tribunal apparebit,
 quia rem a Domino pauperibus delegatam suis usibus
 reservavit. Quia ergo sibi aut premium comparare aut
 peccatorum desiderat indulgentiam promereri, reddat
 30 decimam; et de novem partibus studeat elemosinam dare
 pauperibus.

(C.16 q.1 d.p.c.67) ¶ *Quod autem decime episcoporum
 consensu monachis licite tribuantur Beatus Ieronimus Damaso
 papa scribit, dicens:*

35 **(C.16 q.1 c.68)** *Liberum est clericis decimas monachis
 concedere.*

Quoniam quicquid habent clerici pauperum est, et do-
 mus illorum omnibus debent esse communes, susceptioni
 peregrinorum et hospitem invigilare debent, maxime
 40 curandum est illis, ut de decimis et oblationibus cenobiis

Br

et xenodochiis qualem voluerint et potuerint sustentationem inpendant. Liberum est enim monachis et spiritualibus viris Deum colentibus et timentibus decimas et oblationes cunctaque remedia ecclesie et de iure suo in dominium illorum et usum transferre nec tantum pauperibus paupertatem quam religionem attendere. Quod autem beatitudo tua quesivit, utrum usus decimarum et oblationum secularibus provenire possit, noverit vestra sanctitas omnino non licere, protestantibus hoc omnibus divinis auctoritatibus paternorum canonum. Quamobrem, si aliquando fuerint ab his male detenta, que divini iuris esse noscuntur, et in usum transierint monachorum et servorum Dei, episcopo tamen loci illius prebente consensum, constabunt eis omnia perpetua firmitate et stabilitate subnixa. Clericos autem illos convenit ecclesie stipendiis sustentare, quibus parentum et propinquorum nulli suffragantur. Qui autem bonis parentum et opibus sustentari possunt, si quod pauperum est accipiunt, sacrilegium profecto incurrunt et committunt et per abusionem talium iudicium sibi manducant et bibunt.

(C.16 q.1 d.p.c.68) ¶ *De prediis autem que a colonis eorum coluntur, sic diffinitum est in Magotiensi concilio: 'Questi sunt preterea etc.'*

(QUESTION 2)

(C.16 q.2 d.a.c.1) ¶ *De capellis vero que ab eis possidentur quod per eorum institutionem a sacerdotibus sint gubernande, Iohannes papa probat scribens, Ysaac Siracusano episcopo:*

(C.16 q.2 c.1) *Presbiteri in monasteriorum ecclesiis per abbates instituantur.*

Visis litteris caritatis vestre, quibus satis perpenditur, quanto studio huic sancte sedi reverentiam exhibetis, non modice gavisi sumus. Nunc itaque super ea que consuluitis, ut karissimo fratri benigne discretum consilium damus. Delegavit enim nobis pia mansuetudo vestra, utrum ecclesie pro quiete monachorum a sanctis catholicisque episcopis eis tradite per sacerdotes ab eis ordinatos et investitos debeant institui. Addidit quoque fraternitas tua, litem et seditionem inter clericos monachosque ex

Br

hac causa non modicam esse ortam; quod instigatione
 versuti hostis nemo fieri ambigat. Habet enim mille no-
 cendi modos, nec ignoramus astutiam eius. Conatur nam-
 que a principio ruine sue unitatem ecclesie rescindere,
 5 caritatem vulnerare, sanctorum operum dulcedinem in-
 vidie felle inficere. Dolet enim satis et erubescit caritatem,
 quam in celo nequivit habere homines constantes ex lutea
 materia in terra tenere. Unde oportet, quantum fragilitati
 nostre conceditur, ut omnes aditus nocendi eius versutie
 10 muniamur ne mors ingrediatur portas nostras. Consilio
 itaque multorum fratrum diligenter exquisito decrevimus,
 ut amodo ecclesie monachis tradite per suos sacerdotes
 instituantur. Divine enim leges habent et seculares, ut
 cuius est possessio eius fiat institutio et si in dando quod
 15 maius est facilis fuit caritas, sit facillior in concedendo
 quod minus est sancta largitas. Maius enim fuit possessio-
 nem dare quam sit investituram concedere. Quomodo
 possessionis iura cognoscentur et suarum rerum sibi tri-
 buta reddentur, nisi quod suum est per alterum datur, et
 20 cum voluerit, aufertur? Humani moris est illum vereri,
 cuius iudicio et voluntate nunc erigitur, nunc deprimitur.
 Unde fit, ut in partem episcopi ad serviendum sacerdos
 proclivior fiat, et sic episcopus quod sancte et religiose
 dederat quadam simulata auctoritate ad se trahat. Sic
 25 itaque privatur mercede, quam consecutus fuerat, tum
 quia ficta caritate aufert quod dederat, tum quia pravorum
 sacerdotum discordias et scissuras et amantium verbis
 nimis factus credulus, quod prius fucate moliebatur lu-
 crari postea detecta fraude conatur quadam usurpatione
 30 ex toto auferre. Quorum advertentes calliditates et hostis
 versuti suasiones, deinceps omnino licentiam damus sua-
 rum ecclesiarum investitores fieri, ita tamen ut iudicio
 synodi, si contra sacerdotum agere presumpserint, mulc-
 tenter, et felici mucrone episcopi sacerdotum piacula rese-
 35 centur.

(C.16 q.2 d.p.c.1) ¶ *Hac auctoritate monachis conceditur
 investitura suarum ecclesiarum. Sed videtur contraire Urbanus
 papa secundus, dicens:*

40 **(C.16 q.2 c.6)** *Abbatibus in parochialibus ecclesiis absque
 episcopi consilio presbiteros non ordinent.*

Br

Sane quia monachorum quidam episcopis ius suum auferre contendunt, statuimus ne in parrochialibus ecclesiis, quas tenent, absque episcoporum consilio presbiteros collocent, sed episcopi parrochie curam cum abbatum consensu sacerdoti committant, ut eiusmodi sacerdotes de populi quidem cura episcopis ratione reddant, abbati vero pro rebus temporalibus ad monasterium pertinentibus debitam subiectionem exhibeant, et sic sua cuique iura serventur. Idem: In parrochialibus ecclesiis presbiteri per episcopos constituentur, qui eis respondeant de animarum cura, et his que ad episcopum pertinent.

(C.16 q.2 d.p.c.7) ¶ *Ecce Urbanus papa prohibet investituras parrochialium ecclesiarum per monachos fieri, quas Iohannes papa eis concessit. Sed illud Iohannis papa intelligendum est de illis capellis que cum omni iure suo ab episcopis monachis conceduntur. Istud autem Urbani intelligitur de illis quas abbates in propriis prediis edificant in villis et castellis suis.*

(C.16 q.2 d.a.c.8) ¶ *Tales, et si ius territorii habeant, tamen potestatem gubernandi populum et spiritualia ministrandi non habent. Quod etiam de episcopo intelligendum est.*

(C.16 q.2 c.8) *Unde Nicholaus papa ait:*

Episcopus, qui in alterius diocesi ecclesiam edificat, eius consecrationem sibi vindicare non audeat

Si quis episcoporum in aliene civitatis territorio pro quacumque suorum oportunitate ecclesiam edificare disponit, non presumat dedicationem, que illius est in cuius territorio ecclesia surgit. Edificatori vero episcopo hec gratia reservetur, ut quos desiderat clericos in re sua ordinari, ipsos ordinet is, cuius territorium est.

(C.16 q.2 c.9) *Item ex Tolletano concilio VIII*

Basilice noviter condite ad episcopum pertinent, cuius conventus esse constiterit.

Possessio territorii conventum non adimit ideoque nove basilice, que condite fuerint, ad eum proculdubio pertinebunt episcopum, cuius conventus esse constiterit.

(C.16 q.2 d.p.c.10) ¶ *Quod de iure ordinandi, non possidendi intelligendum est. His auctoritatibus facile perpendi potest quod sive abbates sive episcopi in suis castellis vel villis*

Br

ecclesias edificaverint, non omnino ideo episcopo, in cuius diocesi fuerint conventus adimitur et ideo sacerdotes, iuxta illud Urbani et Nicholai, in eis non nisi per episcopos cum consensu edificantium, ordinari possunt.

5

(QUESTIO 3)

(C.16 q.3 d.a.c.1) ¶ *Quod autem prescriptione temporis omnia iura tollantur, probatur auctoritate Calcedonensis concilii, et Gelasii papa et Tolletani concilio. Prima hec est:*

10 **(C.16 q.3 c.1)** *Rusticane parrochie apud episcopos, qui eas xxx annis sine violentia permaneant immobiles.*

15 Per singulas ecclesias rusticanas parrochias permanere immobiles apud eos qui eas tenent episcopos decrevimus et maxime si eas sine violentia per xxx annos gubernaverit. Si vero intra xxx annos facta fuerit de eis dubitatio, liceat eis, qui se dixerint lesos, pro ea movere apud synodum provincie certamen.

(C.16 q.3 c.2) *Item Gelasius.*

20 *Dioceses triginta annis ab episcopis possesse immobiles permaneant.*

Illud etiam annecti placuit ut si, quod absit, facultates ecclesie nec non dioceses ab aliquibus possidentur episcopis, iure sibi vendicent quod tricenalis lex conclusit, quia et filiorum nostorum principum ita emanavit auctoritas.

25 **(C.16 q.3 c.3)** *Item Tolletano concilio IIII*

Territorii possessio conventum non adimit.

Sicut diocesim alienam tricenalis possessio tollit, ita territorii conventum non adimit.

(C.16 q.3 c.4) *Item ex eodem.*

30 *Tricennalis possessio intra unam provinciam servari debet.*

Quicumque episcopus alterius episcopi diocesim per xxx annos sine aliqua interpellatione possederit, quamvis secundum legis ius eius non videatur esse diocesis, admitenda tamen non est contra eum actio repossedendi, sed hoc

27 Sicut – 28 adimit Conc. Toletanum IV (a. 633) 35 (ed. Vives, 205).

31 Quicumque – 541: 2 confundantur Conc. Toletanum IV (a. 633) 34 (ed. Vives, 205).

Br

intra unam provinciam, extra vero nullo modo ne, dum diocesis defenditur, provinciarum termini confundantur.

(C.16 q.3 d.p.c.4) ¶ *Ecce his auctoritatibus probatur quod possessionis et gubernationis iura prescriptione tolluntur. Sed idem Gelasius contra testatur, scribens Maximo et Eusebio episcopis:* 5

(C.16 q.3 c.5) *Status parrochiarum nec presumptione, nec temporis prescriptione mutari potest.*

Licet regulis contineatur antiquis, parrochias unicuique ecclesie pristina dispositione deputatas nulla posse ratione convelli, ne per consuetudinem pessimam, exempli mali temeritate crescente, universalis confusio nascentur: tamen etiam decretis nostris ante non multum temporis destinatis omnia iussimus, que taliter fuerant invasa, restitui. Sed quia temeritas pervadentium legem sibi posse putat generari, sed siscleri suo pertinaciam retentionis adiungat ea que inter fratrem et coepiscopum nostrum Constantium, Camiscane ecclesie sacerdotem et directos ab Anconitano pontifice decrevimus per vos impleri cupimus, tunc formam in ceteris cognitionibus, que sit sequenda, prescripsimus. Nulla igitur presumptione statum parrochiarum, qui perpetue etatis firmitate duravit, patimur immutari. Quia nec negligentia pontificum nec temporalis obiectio, que per incuriam forte generatur, neque ignavia faciente consensus nec subripiante supplicatione preceptio divellere potest semel diocesim constitutam, exqua semper ad regenerationem atque consignationem plebs devota convenit. Territorium etiam non facere diocesim, olim noscitur ordinatum. 10
15
20
25

(C.16 q.3 d.p.c.5) ¶ *Hoc multipliciter distinguitur. Sunt quedam dioceses que certis limitibus distincte sunt; hec nullo modo prescribi possunt. Alie vero que non sunt certis limitibus distincte et de quibus certa diffinitio non olim processit, prescriptione tolluntur.* 30

(C.16 q.3 c.6) *Unde Innocentius papa ait:* 35

Limitis possessio prescribi non potest.

Inter memoratos fratres nostros, Fulgentium Astigitanum et Honorium Cordubensem episcopos, discussio agi-

37 Inter – 542: 19 restituetur Conc. Hispalense II (a. 619) 2 (ed. Vives, 164).

Br

tata est propter parrochiam basilice cuiusdam, quam horum alter Cellatensem alter Reginensem asseruit. Et quia inter utrasque partes hactenus limitis actio ventilata est, cuius quamvis vetusta retentio nullum iuris preiudicium afferret
 5 ideoque, ne in dubium ultra inter eos devocaretur sententia, prolatis canonibus synodalia decreta perlecta sunt. Quorum auctoritas premonet, ita oportere inhiberi cupiditatem, ut ne quis terminos alienos usurpet; ob hoc placuit inter alternas partes inspectores viros mittendos, ita ut
 10 diocesis possidentis, si tamen basilicam veris signis limes provisus monstraverit ecclesie, cuius est ius retentionis, sit eternum dominium. Quod si limes legitimus eandem basilicam non concludit et tam longi temporis probatur obiecta prescriptio, appellatio presentis episcopi non valebit, quia illi tricenalibus obiectio silentium imponit. Hoc
 15 etiam et secularium principum edicta precipiunt et presulum Romanorum decrevit auctoritas. Si vero intra metas tricenalibus temporis extra alienos terminos basilice iniusta retentio reperitur, repetentis episcopi iuri sine mora restituatur.
 20

(C.16 q.3 c.7) *Item Gelasius papa Iusto episcopo.*

Spatia que diffinita fuerint tempore prescribi non possunt.

Dilectio tua studeat, quesita omnium fideliter rerum veritate, ut si de spatiis, de quibus memoratur orta contentio, diffinitio dudum certa processit intemerata servetur. Alioquin, si nichil umquam constiterit terminatum,
 25 tunc de prescriptione temporum, si qua pars confidit prebeat sacramentum, ut tamen que hactenus possedissee probabitur, iusiurandum sinatur offerre.

(C.16 q.3 d.p.c.7) ¶ *Potest et aliter distingui. Que quisque sua auctoritate usurpat, quia nullo titulo possidere incipit, prescribere non potest, et in hoc casu intelligenda est illa auctoritas Gelasii: 'Temporalis obiectio, que per incuriam forte generatur, non potest divellere diocesim semel constitutam.' Intelligendum est, si nullo titulo, sed sola usurpatione eam possidere cepit. Si
 30 vero iudicis auctoritate et privilegiorum longa consuetudine possidere cepit, tunc temporalis obiectio actori silentium imponit.*
 35

(C.16 q.3 c.8) *Unde Gelasius papa ait:*

Privilegia per xxx annos possessa immobilia servari debent.
 40

Br

Placuit huic sancte et magne synodo, ut res vel privilegia, que Dei ecclesiis ex longa consuetudine pertinent, et sive a dive recordationis imperatoribus sive ab aliis Dei cultoribus in scriptis donata, et ab eis per annos xxx possessa sunt, nequaquam a potestate presulum eorum quecumque persone secularis per potestatem subtrahat, aut per argumenta quelibet auferat; sed sint omnia in potestate ac iussu presulis ecclesie, quecumque intra xxx annos spatia ab ecclesiis possessa fuisse noscuntur. Quisquis ergo secularium contra presentem diffinitionem egerit, tamquam sacrilegus iudicetur, et donec se correxerit et ecclesie propria privilegia seu res restituerit, anathema sit.

(C.16 q.3 d.p.c.9) ¶ *Item si de rebus ecclesie controversia mota est et diffinitio subsecuta et si iniusta sit, tamen quia non sua sed diffinientis auctoritate possidere cepit tricennis prescriptio petitori silentium imponit, ita tamen, ut prescriptionis supputatio non a tempore diffinitionis, sed a decessu diffinientis exordium sumat.*

(C.16 q.3 c.10) *Unde in Tolletano concilio statutum est:*

Vita irrita disponentis non poterit pertinere ad tricennium temporis.

Si sacerdotes vel ministri, dum gubernacula ecclesiarum administrare videntur, contra patrum sanctissimas sanctiones de rebus ecclesie diffinisse aliqua dinoscuntur, non ex die quo talia de scribendo decreverunt, sed ex quo talia moriendo definita reliquerunt, supputationis ordo substabit. Nusquam et etenim poterit ad tricennium temporis pertinere vita irrita iudicantis, quia status contractuum non sumpsit initia ab origine equitatis.

(C.16 q.3 d.p.c.10) ¶ *Item ea que in beneficiis possidentur sive que metu hostilitatis interveniente diutius possessa fuerint, prescribi non possunt.*

(C.16 q.3 c.11) *Unde in Agathensi concilio legitur:*

Que in beneficiis possidentur prescribi non possunt.

Clerici quilibet quantacumque diuturnitate temporis de ecclesie remuneratione aliqua possident, in ius proprium prescriptione temporis non vocentur dummodo pateat

23 Si – 30 equitatis Conc. Toletanum IX (a. 655) 8, ed. Vives, 301-302.

Br

ecclesie rem fuisse, ne videantur etiam episcopi amministrationis prolixae aut precatorias, cum ordinati sunt, facere non debuissent aut diu retentas facultates in ius sue proprietatis posse transcribere.

5 **(C.16 q.3 c.12)** *Item de concilio Aurelianensi .*

Que humanitatis intuitu aliquibus prestantur prescribi non possunt.

10 Si episcopus humanitatis intuitu mancipiola, vineolas vel terrulas clericis aut monachis vel quibuslibet prestiterit excolendas vel tempore tenendas, etiam si longa transisse annorum spatia comprobentur, nullum ecclesia preiudicium patiatur nec secularis legis prescriptio, que ecclesiam aliquam impediatur, opponatur.

15 **(C.16 q.3 c.13)** *Item de concilio Spalensi, cui interfuit Ysidorus.*

Temporis prescriptio non obicitur ubi hostilitatis metus intervenerit.

20 Prima actione Theodulfi Malachitane ecclesie antistitis ad nos oblata precatio est, asserentis antiquam eiusdem urbis parrochiam militaris quondam hostilitatis discrimine fuisse decisam, et ex parte aliqua ab ecclesiis Astigitane, Elibertane atque Egabensis urbium esse retentam. Pro qua re placuit, ut omnis parrochia, quam antiqua ditione ante militarem hostilitatem retinuisse ecclesiam suam quisquis conprobaret, eius privilegio restitueretur.

25 Sicut enim per legem mundialem his, quos barbarica severitas captiva necessitate transuexit, post liminium revertentibus redditur antiqua possessio, non aliter et ecclesia receptura est parrochiam, quam ante tenuit cum rebus suis sive ab aliis ecclesiis possideatur sive in cuiuslibet possessionem transfusa sit. Non enim erit obicienda prescriptio temporis, ubi necessitas intererit hostilitatis.

30 **(C.16 q.3 d.p.c.14)** ¶ *Tolluntur etiam prescriptione ille dioceses, quas propriis episcopis negligentibus, alii ab heresi ad fidei integritatem revocaverunt.*

(C.16 q.3 c.15) *Unde in VIII concilio Africano legitur.*

18 Prima – 32 hostilitatis Conc. Hispalense II (a. 619) 1, ed. Vives, 163-164.

Si qui episcopi dioceses suas deo lucrari negligunt, post tricennium eis constabunt episcopis, quorum studio fidei sunt reconciliate.

Placuit ut quicumque negligunt loca ad suam cathedram pertinentia in catholica unitate lucrari, convenientur a diligentibus vicinis episcopis, ut id agere non morentur. Quod si intra sex menses a die conventionis non effecerint, qui potuerint eas lucrari ad ipsum pertineant. Ita sane ut si ille, ad quem pertinuisse videbantur probare potuerit magis illius negligentiam electam ab hereticis, ut impune ibi sint, et suam diligentiam fuisse preventam, ut eo modo eius cura sollicitior vitaretur. Cum hoc iudicent episcopi qui noverint, sue cathedre loca restituant.

(C.16 q.3 d.p.c.15) ¶ *Potest etiam aliter intelligi prescriptio illa longi temporis, qua Gelasius negat statum parochiarum posse mutari. Longum enim tempus, sicut ex legibus habetur, decennium vel vicennium intelligitur. Huius ergo longi temporis prescriptio auctoritate Gelasii et secularium legum ecclesiis obici non potest.*

(C.16 q.3 d.p.c.16) ¶ *Sed sola prescriptio xxx annorum et deinceps, a qua tamen prescriptio privilegia Romane ecclesie sunt exclusa, que non nisi centum annorum spatio prescribi possunt.*

(C.16 q.3 c.17) *Unde Iohannes Octavus scribit Regi Lo-*
doico:

Privilegia romane ecclesie non nisi centum annorum prescriptio tolluntur.

Nemo de annorum numero resultandi sumat fomentum, quia sancta Romana, cui Deo auctore servimus ecclesia privilegia, que in firma Petri stabilitatis petra suscepit, nullis temporibus angustantur, nullis regnorum partitionibus preiudicantur. Sed venerande Romane leges, divinitus per ora principum promulgate, rerum eius prescriptionem non nisi per centum annos admittunt.

Aa 33r

(QUESTIO 4)

Br

12 iudicent *Aa^{pc}: iudices Aa^{pc}* **13 qui quo/** *Aa^{ac}, eras. Aa^{pc}* **noverint**
cognoverint Aa^{pc}

(C.16 q.4 d.a.c.1) ¶ *Ostensum est quando ecclesia adversus ecclesiam prescribere possit. Nunc videndum est, si monasterium adversus ecclesiam prescribere valeat?*

(C.16 q.4 c.1) *Quod Urbanus Secundus prohibuit, dicens:*

5 *Tricennio temporis aliquid monachi prescribere non valent.*

Possessiones ecclesiarum et episcoporum tricenales abbates vel monachos habere omnimodis prohibemus.

(C.16 q.4 d.p.c.1) ¶ *Sed si tollitur eis tricenalis possessio, a beato Gregorio conceditur eis quadragenalis prescriptio.*

10 **(C.16 q.4 c.2)** *Ait enim Petro Subdiacono:*

Xi Annorum prescriptio religiosis domibus conceditur.

Volumus accedente te ad Panormitanam civitatem questionem ipsam tali ratione discutere, dominio rei apud possessorem, sicut hactenus possessum est, videlicet permanente ut si, monasterium prefatum sancti Theodori fines, de quibus causatio mota est inconcussos xl. annis repperis possedisse, nullam deinceps, etiam si quid sancte Romane ecclesie competere potuit, patiaris sustinere calumpniam, sed quietem eorum inconcussam omnibus modis procurate. Sin vero auctores ecclesie non eos possedisse xl. annis inconcussos iure monstraverint, sed aliquam intra tempora hec motam fuisse aliquando questionem eorundem finium, electis arbitris tranquille et legaliter sopiatur.

25 **(C.16 q.4 c.3)** *Item ex Novellis Iustiniani.*

De eodem.

Neque decennia neque vicennii vel xxx annorum prescriptio, sed sola xl. annorum curricula religiosis domibus opponantur, non solum ceteris rebus sed etiam in legatis et hereditatibus.

30 **(C.16 q.4 d.p.c.3)** ¶ *Sicut ergo religiosis domibus ex lege non nisi quadragenaria est obicienda prescriptio, ita et auctoritate Gregorii adversus alias ecclesias prescribere possunt eodem spatio temporis.*

35

(QUESTIO 5)

Br

(C.16 q.5 d.a.c.1) ¶ *Quod autem ea que ecclesie debentur auctores eiusdem sua auctoritate iudiciis pretermis- sis repetere non valeant, Beatus Gregorius testatur, dicens:*

(C.16 q.5 c.1) *Iudicio, non manibus, res ecclesie defendan- tur.*

5

Consuetudo nova in hac ecclesia et valde reprehensi- bilis erupit ut, cum rectores eius patrimonii urbana vel ru- stica predia iuri illius competere posse suspicantur, fiscali more titulos imprimant atque, quod competere pauperi- bus estimant, non iudicio, sed manibus defendant et cum predicatorum suos veritas: ‘nichil per contentionem’ agere precipiat, etiam ipsum litigiose contentionis malum tran- scenditur et res quelibet, cum estimatur ecclesie posse competere, per vim tenentur. Proinde presenti decreto constituo ut, si quis ecclesiasticarum unquam titulos po- nere sive in rustico sive in urbano predio sua sponte pre- sumpserit, anathema sit. Is autem, qui ecclesie preest, si hoc vel ipse fieri precipit vel sine sua preceptione factum digna punire animadiversione neglexerit, anathema sit. Et responderunt omnes: anathema sit.

10

15

20

(QUESTIO 6)

(C.16 q.6 d.a.c.1) ¶ *Quod autem quisquis sua auctoritate que sibi deberi putat usurpat, nec per iudicem reposcit, cadit a causa, ex auctoritate Milevitani Concilii habetur, in quo ita statutum legitur:*

25

(C.16 q.6 c.1) *Cause sue detrimentum patiatur episcopus, qui ecclesias suas ab alio retentas propria auctoritate querit adire.*

Placuit ut quicumque episcopi ecclesias vel plebes, quas ad cathedram suam existimant pertinere, non ita repetie- rint, ut causas suas episcopis iudicantibus agant, sed alio retinente irruerint sive nolentibus sive volentibus plebi- bus, cause sue detrimentum patiantur. Et quicumque hoc iam fecerunt, si nondum inter episcopos est finita conten- tio, sed adhuc inde contendunt, ille inde discedat, quem constiterit pretermis- sis iudicibus ecclesiasticis irruisse. Nec sibi quisque blandiatur, si a primate, ut retineat, litte- ras impetraverit sed sive habeat litteras sive non habeat, conveniat eum qui tenet, et eius litteras accipiat, ut cum

30

35

40

Br

appareat pacifice tenuisse ecclesiam ad se pertinentem. Si autem ille aliquam questionem retulerit, per episcopos iudices causa finiatur sive quos eis primas dederit sive quos ipsi vicinos cum consultu primatis delegerint.

5 **(C.16 q.6 d.p.c.1)** ¶ *Econtra Gregorius Iohanni Defensori, eunti in Ispaniam, scribit dicens:*

(C.16 q.6 c.2) *Delictum persone in dampnum ecclesie converti non potest.*

10 Si episcopum, quod absit, talem culpam commisisse constiterit, ut constet eum non irrationabiliter esse depositum, eadem eius depositio confirmetur, et omnes res sue ecclesie que ablate fuerunt, restituantur, quia delictum persone in dampnum ecclesie non est convertendum. Si autem dicitur, quia Conmitiolus defunctus est, ab herede eius que ab illo iniuste ablata sunt sine excusatione reddantur.

(C.16 q.6 c.6) *Item in Magotiensi concilio.*

Possessiones monasterii pro peccato abbatis episcopus tollere non debet.

20 Episcopo non licet possessionem monasterii tollere, quamvis abbas peccaverit, sed subiciat eum potestati abbatis alterius monasterii.

25 **(C.16 q.6 d.p.c.7)** ¶ *Si ergo delictum persone in dampnum ecclesie converti non potest, quia procurator conditionem ecclesie potest facere meliorem, non deteriorem. Si peccato abbatis possessiones monasterii auferre non licet: quomodo delictum episcopi vertetur in dampnum ecclesie, ut inde detrimentum cause sue patiat? Sed detrimentum cause pati non sic est accipiendum, ut ecclesia suo iure privetur, potius, quia clericis coram iudice stantibus episcopus tacebit, et pro iniuria illata mulctabitur, si propria habuerit.*

(QUESTIO 7)

35 **(C.16 q.7 d.a.c.1)** ¶ *Quod autem ecclesias de manu laicorum nec abbati nec alicui liceat accipere, omnium canonum testatur auctoritas. Generaliter enim tam ecclesie quam res ecclesiarum in episcoporum potestate consistunt. Laici autem nec sua nec episcoporum auctoritate decimas vel ecclesias possi-*

Br

dere possunt. Unde episcopi, sive beneficio sive pretio ecclesias vel decimas laicis dederint, domum orationis domum negotiationis et speluncam latronum faciunt. Unde post eversionem cathedre a cetu fidelium segregati eterno verbere a Domino flagellabuntur.

5

(C.16 q.7 c.1) *Unde Gregorius Septimus ait.*

Decime a laicis non possideantur.

Decimas, quas in usum pietatis concessas esse canonica auctoritas demonstrat, a laicis possideri apostolica auctoritate prohibemus. Sive enim ab episcopis sive regibus vel quibuslibet personis (eas) acceperint, nisi ecclesie reddiderint, sciant sacrilegii crimen committere et eterne damnationis periculum incurrere. Oportet autem congruentius nos decimas et primitias, quas iure sacerdotum esse sancimus, ab omni populo accipere, quas fideles Domino precipiente offerunt, iuxta illud vaticinium Malachie prophete: 'Inferte omnem decimationem in horreum meum, ut sit cibus in domo mea.' Has vero decimas sub manu episcopi fore censemus, ut ille qui cunctis preest omnibus iuste distribuatur, nec quicquam persone honorabilius exhibeat, unde alii scrupuloso corde moveantur, sed sint omnia communia, quia inhonestum videtur, ut alii sacerdotes habeant, alii detrimentum patiantur. Sed sicut una est fides catholica, ita necesse est ut ille qui provisor est loci, quamvis multe sint ecclesie tamen omnibus fideliter distribuatur. **(C.16 q.7 c.3)** Pervenit ad nos fama sinistra, quod quidam episcoporum non sacerdotibus proprie diocesis decimas atque Christianorum oblationes conferant, sed potius laicalibus personis, militum videlicet, sive servitorum vel quod gravius est consanguineis. Unde, si quis amodo episcopus inventus fuerit huius precepti divini transgressor, inter maximos hereticos et antichristos non minimus habeatur, et, sicut Nicena synodus de symoniacis censuit, et qui dat episcopus et qui recipiunt ab eo laici, sive pretio sive beneficio, eterni incendii ignibus deputentur.

10

15

20

25

30

35

(C.16 q.7 c.8) *Item Augustinus.*

Quia decime non redduntur, indictio fisci accessit.

Maiores vestri ideo copiis omnibus habundabant, quia Deo decimas dabant et Cesari censum reddebant. Modo

40

Br

autem quia discessit devotio Dei, accessit indictio fisci. Nolumus partiri cum Deo decimas, modo autem tollitur totum. Hoc tollit fiscus, quod non accipit Christus.

(C.16 q.7 c.9) Item Origenes.

5 *Columbas vendit qui ecclesiam indisciplinatis conmittit.*

Et hec diximus secundum simplicem intellectum. Iuxta
 10 moralem autem talia dicemus et primum quidem de tem-
 plo de quo per Prophetam dixit Dominus, 'Domus mea
 domus orationis vocabitur.' Ergo secundum corporalem
 15 circumcisionem carnis et secundum corporales legis festi-
 vitates et sacrificia, consequentur et templum Dei estima-
 bitur quod in lapidibus insensatis erat constructum. Pri-
 mum quidem a Salomone, deinde reparatum ab Esdra,
 20 postea vero post Christi adventum a Romanis destructum,
 et illa domus esse orationis; qua destructa necesse est ut
 Iudei, quasi iam non habentes domum orationis, iam non
 habebant privilegium speculationis Dei nec possint secun-
 dum legem Deo servire. Hoc ergo facto, omnia Christus
 25 eiecit in ministerio spiritualium actuum suorum, et quod
 tunc fecit visibiliter egit, eiciens vendentes et ementes de
 templo et mensas numulariorum evertens et cathedras
 vendentium columbas ad correctionem populi, ut non pro
 mundanis festivitates in nomine Dei celebrent nec emp-
 30 tionibus et venditionibus vacent in loco non competenti, in
 quo non debent emere et vendere, sed orationibus tantum
 vacare atque congregare quasi in domo orationis. Nunc
 autem arbitror templum Dei ex lapidibus vivis construc-
 tum ecclesiam Christi. Sunt autem multi in ea, non sicut
 35 condecet spiritualiter viventes, sed secundum carnem
 militantes, qui et domum orationis de lapidibus vivis con-
 structam faciunt speluncam esse latronum, actibus suis
 non ecclesiam Dei dignis, sed speluncam latronum. Qui
 enim considerat in multis ecclesiis talium Christianorum
 peccata, qui arbitrantur questum esse pietatem et cum
 40 deberent de evangelio vivere, secundum quod vivere decet
 servos Dei, hoc non faciunt, sed divitias et multas posses-
 siones acquirunt, nonne dices, speluncam latronum fac-
 tam esse sub illis ecclesiam? Ut recte dicat Christus ad
 eos propter dissipationem ecclesie sue: 'Que utilitatis in
 sanguine meo, dum descendo in corruptionem?' Item ipse
 per Osee tali modo: 'Ve mihi, quia factus sum sicut qui

Br

colligit stipulam in messe, et sicut racemum in vindemia, cum non sint botri ad manducandum primogenita. Ve anime mee, quia periit timoratus a terra, et qui corrigat in hominibus non est.' Et cum intellexeris Iesum dicentem talia, et lugentem peccata nostra, aspice simul et illud quod in evangelio scribitur: 'Cum vidisset Ierusalem, flevit super eam,' et dixit, 'quia si cognovisses et tu.' Et si rationabiliter flevit super Ierusalem, rationabilius flevit super ecclesiam edificatam quidem, ut esset domus orationis, factam autem propter turpia lucra, speluncam latronum. Et arbitror convenire verbum de venditoribus columbarum eis, qui tradunt ecclesias avaris et tyrannicis et indisciplinatis et irreligiosis episcopis aut presbiteris. Propter quod et cathedras tantummodo appellavit evangelista eversas esse ab Iesu. Et utinam audirent hec cum dicentis admonitione scripture qui glorientur de cathedris Moysi, in quibus sedent et vendunt omnes cathedras columbarum et tradunt eas talibus prepositis, ad quos recte dicitur a Domino per Ieremiam prophetam: 'Principes populi mei me non cognoverunt. Filii enim sunt insipientes et non intelligentes; sapientes sunt ad malefaciendum, bene autem facere nesciunt.'

(C.16 q.7 d.p.c.9) ¶ *Cum ergo ecclesie et oblationes earum non consistant, nisi in potestate episcoporum, patet profecto quod non sunt ab alio recipiende quam de manu eorum.*

(C.16 q.7 c.10) *Unde in Aurelianensi concilio statutum est:*

Omnes basilice ad eum pertinent episcopum, in cuius territorio posite sunt.

Omnes basilice, que per diversa loca constructe sunt vel cotidie construuntur, in episcopi potestate consistant, in cuius territorio posite sunt.

(C.16 q.7 c.12) *Item Gregorius septimus in generali synodo residens dixit:*

De manu laici episcopatus vel abbatia suscipi non debet.

Si quis deinceps episcopatum vel abbatiam de manu alicuius laice persone susceperit, nullatenus inter episcopos vel abbates habeatur nec ulla ei ut episcopo seu abbati audientia concedatur. Insuper gratiam Beati Petri, et introitum ecclesie interdicimus, quousque locum, quem sub

Br

crimine tam inobedientie quam ambitionis ex qua scelus idolatrie cepit, respiscendo non deservit. Similiter etiam de inferioribus ecclesiasticis dignitatibus constituimus. Item si quis imperatorum, regum, ducum, marchionum, comitum, vel quilibet secularium potestatum aut personarum investituram episcopatum vel alicuius ecclesiastice dignitatis dare presumpserit, eiusdem sententie vinculo se obstructum esse sciat.

(C.16 q.7 c.14) *Item ex Canone Apostolorum.*

10 *De eodem.*

Si quis episcopus secularibus potestatibus usus ecclesiam per ipsos obtineat, deponatur et segregentur, omnesque qui illi communicant.

(C.16 q.7 c.15) *Item ex Cronica Anastasii.*

15 *De eodem.*

Sane Thesalonicenses episcopi ob metum imperatoris Anastasii Timotheo Constantinopolitano episcopo consenserunt, qui concilium Calcedonense anathematizaverat. xl. vero episcopi Illirici et Grecie convenientes in unum, per professionem in scriptis factam, ut a proprio metropolitano discesserunt ab eo et Romam mittentes Romano episcopo communicare in scriptis professi sunt. Et paulo post, cum Dioscorus Iunior manus impositionem accepisset, recesserunt multitudines populorum, dicentes quia secundum quod canones sanctorum continent apostolorum non est factus episcopus et ideo non recipietur. Principes enim inthronizant eum.

(C.16 q.7 c.16) *Item Pascalis papa.*

Excommunicetur qui per laicos ecclesias obtinet.

30 Si quis abbas vel clericus vel monachus per laicos ecclesias obtinuerit, sanctorum secundum Apostolorum canones et Antiocheni capitulum concilii excommunicationi subiaceat.

(C.16 q.7 c.20) *Item Alexander II*

35 *Nullus clericus per laicos ecclesiam obtineat.*

Per laicos nullo modo quilibet clericus aut presbiter obtineat ecclesiam nec gratis nec pretio. Nullus habitum

Br

monachi suscipiat, spem aut promissionem habens, ut abbas fiat. Nullus presbiter duas ecclesias habeat.

(C.16 q.7 c.21) *Item in concilio Calcedonensi.*

Singuli episcopi suos habeant economos.

Quoniam in quibusdam ecclesiis, ut rumore conperimus, preter economos episcopi facultates ecclesie tractant, placuit omnem ecclesiam habentem episcopum habere economum de clero proprio, qui dispenset res ecclesiasticas secundum sententiam episcopi proprii, ita ut ecclesie dispensatio preter testimonium non sit, et ex hoc dispergantur ecclesiastice facultates et sacerdotio maledictionis derogatio procuretur. Quod si hoc minime fecerit, divinis constitutionibus subiacebit.

(C.16 q.7 c.22) *Item ex concilio Spalensi, cui interfuit Ysidorus.*

Laici non sunt constituendi economi sed ex proprio clero elegendi.

Nona actione didicimus, quosdam ex nostro collegio contra mores ecclesiasticos laicos habere in rebus divinis constitutos economos. Proinde pariter tractantes eligimus, ut unusquisque nostrum secundum Calcedonensium patrum decreta ex proprio clero economum sibi constituat. Indecorum est enim laicum vicarium esse episcopi, et viros ecclesiasticos iudicare. In uno enim eodemque officio non debet dispar esse professione. Quod etiam in lege divina prohibetur, dicente Moyse, 'Non arabis in bove simul et asino,' id est: homines diverse professionis in uno officio simul non sociabis. Unde oportet nos et divinis libris et sanctorum patrum obedire preceptis constituentes, ut qui in administrationibus pontificibus sociantur nec professione discrepent nec habitu. Nam coherere et coniungi non possunt quibus et studia et vota sunt diversa. Si quis autem episcopus posthec ecclesiasticam rem aut laicalem procuracionem administrandam elegerit aut si testimonio economi gubernandam non crediderit, vere ut contemptor canonum et fraudator ecclesiasticarum rerum non solum a Christo de rebus pauperum iudicabitur, sed etiam concilio manebit obnoxius.

18 Nona – 38 obnoxius Conc. Hispalense II (a. 619) 9 (ed. Vives, 169).

Br

(C.16 q.7 c.23) *Item in Sinodo Simachi papa Laurentius Mediolanensis episcopus dixit:*

Laicus in ecclesia aliquid statuendi facultatem non habet.

5 Non placuit laicum statuendi in ecclesia habere aliquam potestatem, cui subsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi.

(C.16 q.7 c.24) *Item in concilio eodem Eulalius episcopus Siracusane ecclesie, dixit:*

Ecclesiasticas dignitates laici disponere non debent.

10 Laicis quamvis religiosi nulla de ecclesiasticis dignitatibus aliquid disponendi legitur attributa facultas.

(C.16 q.7 d.p.c.30) ¶ *Si ergo ecclesiasticas facultates potestatem dispensandi non habent multo minus ipsas ecclesias quibuslibet ad regendum committere vel aliis auferre valent. Hic etiam distinguendum est, quid iuris fundatores ecclesiarum in eis habeant, vel quid non? Habent ius providendi, et consulendi, et sacerdotem inveniendi; sed non habent ius vendendi, vel donandi, vel utendi tanquam propriis.*

15

(C.16 q.7 c.31) *Unde in canonibus invenitur .*

20 *Heredes eius, qui ecclesiam construxit, quam pro ea sollicitudinem gerere debeant.*

Filiis vel nepotibus ac honestioribus propinquis eius qui construxit vel ditavit ecclesiam, licitum sit hanc habere sollicitiam ut, si sacerdotem aliquid ex collatis rebus defraudare previderint, aut honesta conventionem conpescant aut episcopo vel iudici corrigenda denuncient. Ipsi tamen heredibus in eisdem rebus non liceat quasi proprii iuris potestatem preferre.

25

(C.16 q.7 c.32) *Item ex concilio Tolletano IIII*

30 *Fundatores ecclesie ordinandos in ea episcopo offerant.*

Decernimus ut quamdiu fundatores ecclesiarum in hac vita superstites fuerint, pro eisdem locis curam habeant sollicitam atque rectores idoneos in eisdem basilicis [idem] ipsi offerant episcopo ordinandos. Quod si spretis eisdem fundatoribus rectores ibidem presumpserit episco-

35

22 Filiis – 28 preferre Conc. Toletanum IX (a. 655) 1 (ed. Vives, 298).
31 Decernimus – 555: 3 ordinari Conc. Toletanum IX (a. 655) (ed. Vives, 299).

Br

pus ordinare et ordinationem suam irritam noverit et ad verecundiam sui alios in eorum loco, quos ipsi fundatores condignos elegerint, ordinari.

(C.16 q.7 c.33) *Item ex Romana Synodo.*

A dominio constructoris oratorium non est auferendum. 5

Monasterium vel oratorium canonice constructum a dominio constructoris eo invito non auferatur, liceatque illi presbitero, cui voluerit pro sacro officio illius diocesis cum consensu episcopi, ne malus existat commendare.

(C.16 q.7 c.34) *Item Gregorius papa.* 10

De eodem.

Rationis ordo non patitur ut monasterium contra voluntatem fundatorum ab eorum dispositione ad arbitrium suum quis debeat vendicare.

(C.16 q.7 d.p.c.36) ¶ *Vt ergo ex his auctoritatibus colligitur de manu laicorum ecclesie non sunt recipiende, nisi cum consensu episcoporum, iuxta illud Magotiensis Concilii.* 15

(C.16 q.7 c.37) *non liceat laicis presbiteros de ecclesia eicere.*

Laici presbiteros de ecclesia non eiciant neque in eis constituent sine consensu suorum episcoporum. 20

(C.16 q.7 d.p.c.38) ¶ *Sicut ergo auctoritate Ieronimi decimas a laicis male possessas episcopo consentiente licet monachis de manu laicorum recipere, et eas perpetua stabilitate tenere, sic et ecclesias a laicis male detentas cum consensu episcoporum licet monachis ad ordinandum accipere et eis in perpetuum providere.* 25

Aa 38r

6 Monasterium – 9 commendare Conc. Romanum (a. 853) 21 *a ps.-Luidbrando summatim tradita*, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.343.27-30. Cf. Conc. Romanum (a. 826) 21, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.2.576.13-15. **20 Laici – 21 episcoporum** Conc. Moguntinum (a. 813) 29, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.268.13-14.

Br

(CAUSA 17)

(C.17) ¶ *Quidam presbiter infirmitate gravatus se fieri velle monachum dixit; ecclesie et beneficio in manu advocati renuntiavit. Postquam convaluit, mox se futurum monachum negavit, ecclesiam et beneficium reposcit. Hic primum queritur, utrum reus voto teneatur, an liceat ei a proposito sui cordis discedere? Secundo, an si ecclesia et beneficium ei reddenda sint que proprius libera voluntate refutavit? Tertio, si contigisset eum et se et sua monasterio tradidisse, et an licentia abbatis liceret ei ad priora redire? Quarto, si sine licentia abbatis retro abierit, an sua sibi ab abbate reddenda sunt?*

(QUESTIO 1)

(C.17 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod a voto discedere non liceat, multis auctoritatibus probatur. Ait enim Propheta: 'Vovete et reddite Domino Deo vestro.'*

(C.17 q.1 c.1) *Item Augustinus.*

Que deo voventur necessario redduntur.

Sunt quedam que et non voventes debemus; quedam etiam que, nisi voverimus, non debemus, sed postquam ea Deo promittimus, necessario constringimur.

(C.17 q.1 c.2) *Item Ieronimus.*

De eodem.

Voventibus non solum nubere, sed etiam velle dampnabile est.

(C.17 q.1 d.p.c.4) ¶ *Si ergo post votum quisque necessario cogitur solvere quod vovit, si voventibus non solum nubere, sed etiam velle dampnabile est, patet quod sacerdos iste ad executionem sui voti cogendus est, et non solum non fieri sed etiam nolle monachum non fieri sibi dampnabile est. Quod autem inter voventes iste computandus sit, patet ex verbis Augustini dicentis: 'Dixi confitebor, etc.' 'Magna pietas ut ad solam promissionem peccata dimittat.' Nondum enim pronuntiat ore et tamen Deus*

19 Sunt – **21 constringimur** Cassiodorus, *Expositio psalorum* 75:12, ed. Adriaen, CCSL 98.696.213-219. **32 Dixi confitebor** Ps. 31:5. **Magna** – **33 dimittat** Cassiodorus, *Expositio psalorum* 31:5, ed. Adriaen, CCSL 97.278.151-158. **33 Nondum** – **557: 1 corde** Cf. Cassiodorus, *Expositio psalorum* 31:5, ed. Adriaen, CCSL 97.278.151-158.

Br

iam audit in corde; votum enim pro opere reputatur. Sicut ergo propheta inter voventes reputatur, quia dixit: ego confitebor; sic et iste inter eosdem computandus est, quia dixit: fiam monachus. His ita respondetur. Aliud est propositum corde concipere, et etiam ore enuntiare; aliud est subsequenti obligatione se reum voti facere. Quia ergo iste propositum sui cordis ore simpliciter enuntiaverit, non autem monasterio aut abbati se tradidit nec promissionem scripsit, nequaquam reus voti habetur.

(QUESTIO 2)

(C.17 q.2 c.1) Unde Alexander II:

Non cogitur aliquis in monasterio manere, nisi professionem fecerit in manu abbatis.

Cosaldus presbiter, quondam in infirmitate fervore passionis pressus, monachum se fieri promisit, non tamen monasterio aut abbati se tradidit nec promissionem scripsit, sed beneficium ecclesie in manu advocati refutavit. At postquam convaluit, mox se fieri monachum negavit. Quapropter quia et Beati Benedicti regula, et precipue patris et predecessoris nostri sancti Gregorius papa canonica institutio interdicit monachum ante unius anni probationem effici, iudicamus et auctoritate apostolica precipimus, ut prefatus presbiter beneficium et altaria recipiat, habeat, et quiete retineat.

(C.17 q.2 c.2) Item Augustinus ad Bonifatium Comitem.

Uxor post propositum continentie ducta dimitti non debet.

Nos novimus, nos testes sumus, quod omnes actus publicos, quibus occupatus eras, relinquere cupiebas et te in otium sanctum conferre atque in ea vita vivere, in qua servi monachi vivunt. Cum ergo te esse in hoc proposito gauderemus, navigasti, uxorem duxisti. Si coniugem non haberes, dicerem tibi quod et Tubanis diximus, ut in castitatem continentem viveres. Sed ut te ad istam vitam non exhorter coniux est impedimento, sine cuius consensu continenter tibi vivere non licet, quia, et si tu eam post illa verba Tubanensia ducere non debueras, illa tamen nichil eorum sciens innocenter tibi et simpliciter nupsit.

(C.17 q.2 d.p.c.2) ¶*Ecce iste corde concepit se monachum fieri et ore pronuntiavit se velle in otium sanctum conferre, non*

Br

*tamen coactus postea suscipere quod corde concepit et ore pronun-
ciavit.*

(QUESTIO 3)

5 **d.init.** ¶ *Quod autem queritur, an post traditionem sit ei fas
cum licentia abbatis ad priora redire facile monstratur non
posse fieri. Ipsum enim redire criminis est. Qui autem mani-
festo facinori desinit obuiare, cum potest consentit. Hic autem
10 non solum non obuiat, sed etiam permittendo fautor existit.
Non ergo licet abbati dare licentiam alicui retro abeundi nec
itaque illi licet retrorsum abire, quia ex quo semel se abbati
subiecit, absque eius permissione nichil agere potest.*

(QUESTIO 4)

15 **(C.17 q.4 d.a.c.1)** ¶ *Si autem sine licentia abbatis de mo-
nasterio discesserit queritur, utrum sua sint ei reddenda, an
non? Sed possessiones et res ecclesie traditas quolibet modo alie-
nare nec abbati nec alicui licet.*

20 **(C.17 q.4 c.1)** *Unde Simachus papa: 'Possessiones quas
unusquisque, etc.' Et item:*

Honore privetur qui iure ecclesie aliquid alienare presumit.

25 Quicumque episcoporum, presbiterorum, diaconorum
oblitus Dei, et decreti huius immemor in constitutum
conmittens, predium ecclesie magnum vel exiguum vel
quicquam de iure ecclesie alienare temptaverit, et dona-
tor, et alienator et venditor honoris sui ammissione mul-
tetur.

(C.17 q.4 c.4) *Item Gregorius Savino Subdiacono.*

30 *Qui sacris locis derelicta retinere contendit sacrilegium con-
mittit.*

Sacrilegium et contra legem est, si quis quod venerabi-
libus locis relinquatur prave voluntatis studiis temptaverit
conpendiis retinere.

(C.17 q.4 c.5) *Item Lucius episcopus omnibus episcopis.*

35 *Sacrilegi iudicantur qui ecclesie facultates alienant.*

Br

Omnes ecclesie raptores et suarum facultatum alienatores a liminibus eiusdem matris ecclesie anathematizamus apostolica auctoritate pellimus, dampnamus atque sacrilegos esse iudicamus.

(C.17 q.4 c.39) *Item ex concilio Cartaginensi capitulo, XXXI* 5

Primate insinetur necessitas, que res ecclesie distrahere compellit.

Nullus res ecclesie distrahat. Quod si reditus non habet et aliqua necessitas nimia cogit, hanc insinuandam esse primati ipsius provincie censemus, ut cum statuto numero episcoporum utrum faciendum sit arbitretur. Et si tanta urget necessitas ecclesie, ut non possit ante primatem consulere, saltem vicinos convocet episcopos, curans ad concilium omnem referre ecclesie necessitatem. Quod si non fecerit, reus Deo et sancto concilio venditor honore amisso teneatur. 10 15

(C.17 q.4 c.40) *Item ex concilio Agathensi.*

Sine licentia episcopi quicquid abbas vendiderit, in irritum deducatur. 20

In venditionibus, quas abbates facere presumunt, hec forma servetur, ut quicquid sine licentia episcopi venditum fuerit ad potestatem episcopi revocetur. Mancipia vero monachis donata ab abbate manumitti non licet. Iniustum enim putamus ut monachis cotidianum rurale opus facientibus, servi eorum libertatis ocio potiantur. 25

(C.17 q.4 d.p.c.5) ¶ *Sed notandum est quod aliud est in suos vel propinquorum usus res ecclesie convertere, quam perniciosam cupiditatem sacri canones ubique prohibent et dampnabilem ostendunt. Aliud quod ex dispensatione caritatis humane infirmitati consulitur, ut quondam illi sua reddantur, qui in sacro proposito manere contempnit. Quod non tam iure fori quam iure poli non nullos sanctorum fecisse legimus. Beatus enim Iohannes evangelista duobus ivenibus, quos penituerat omnia sua pro Christo reliquisse, et pauperibus erogasse, aurum et gemmas reddidit, ut cuncta, que vendiderant sibi redimerent. Sed obicitur: Beatus Iohannes non oblata reddidit, que pauperibus iam erogata fuerant, sed alia recompensavit, que in pauperum vel ecclesiarum facultatibus numquam computata fuerant. Similiter si abbas vel episcopus aliquid habuerit, que in ecclesia-* 30 35 40

Br

sticis facultatibus nondum sint annumerata, exemplo Beati Iohannes det illa recedenti, oblata vero ecclesie retineat. Sequatur ergo aliud exemplum, quo eadem, que oblata sunt, laudabiliter reddita monstrentur.

5 **(C.17 q.4 c.43)** *Augustinus in sermone de vita clericorum.*

Non debet ecclesia suscipere que filio exheredato sibi offeruntur.

10 Quicumque vult exheredato filio heredem facere ecclesiam, querat alterum, qui suscipiat, non Augustinum: immo, Deo propitio, neminem inveniet. Quam laudabile factum sancti Aurelii Cartaginensis episcopi? Quidam cum filios non haberet, nec speraret, res suas omnes, retento sibi usufructu, donavit ecclesie. Nati sunt illi filii, reddidit episcopus nec opinanti ea que ille donaverat. In
15 potestate habebat episcopus non reddere, sed iure fori, non iure celi.

20 **(C.17 q.4 d.p.c.43)** ¶ *Ecce, quod aliquando oblata iure et laudabiliter redduntur. Verum non hoc exemplo recedenti sua reddenda monstrantur. Aliud est enim in professione sue vite persistere, aliud a proposito sui ordinis discedere. Si sanctus Aurelius degenti in laicali habitu oblata reddidit, quia post oblationem filios accepit, non ideo in apostasiam euntibus sua reddenda sunt, quibus utilius necessaria subtraherentur, ut coacti redirent ad ordinem a quo recesserant. Sed sicut inimicis et persecutoribus iubemur necessaria subministrare, sicut ab apostolo monemur tempus redimere, ut expeditius orationi vacemus: sic, ne ecclesia scandalum patiatur, ne discedens in deteriora precipitetur, ne in perniciem monachorum aut incendium monasterii occasione suorum exardescat, laudabilius sua sibi
25 non dico redduntur, sed auferri sinuntur, quam ab illo ista inferantur.*

Aa 40r

Br

(CAUSA 18)

(C.18) ¶ *Quidam monachus consecratus in episcopum prius monasterio multa contulit, postea in episcopatu plurima acquisivit. Cui dum fratres successorem quererent, episcopus loci semet electioni volebat inserere, ut per ipsum abbas in monasterio ordinaretur; fratres renituntur. Queritur, an monasterium possit petere que ab episcopo sunt acquisita, an episcopalis ecclesia possit sibi vindicare que monasterio fuerant contradita? Secundo, an per episcopum abbas sit eligendus et ordinandus et an tantummodo a propriis fratribus sit instituendus?* 5
10

(QUESTIO 1)

(C.18 q.1 d.a.c.1) ¶ *Prima questio terminatur in concilio habito apud Altheim, in quo sic statutum legitur:*

(C.18 q.1 c.1) *Qui de monacho episcopus ordinatur quod ante consecrationem habuerit monasterio, quod vero post consecrationem acquisivit proprie ecclesie derelinquit.* 15

Statutum est et rationabiliter secundum sanctos patres a sinodo confirmatum est ut monachus, quem canonica electio a iugo regule monastice professionis absolvit et sacra ordinatio de monacho episcopum facit, velut legitimus heres paternam sibi hereditatem postea iure vendicandi potestatem habeat. Sed quicquid acquisierat, vel habere visus fuerat, monasterio relinquat et abbati sui, qui fuerat, secundum regulam sancti Benedicti, arbitrio. Postquam enim episcopus ordinatur ad altare, ad quod sanctificatur et titulatur, secundum sacros canones quod acquirere poterit restituat. 20
25

Aa 40v

(QUESTIO 2)

30

(C.18 q.2 d.a.c.1) ¶ *Secundam vero questionem terminat auctoritas Tolletani Concilii dicens:*

(C.18 q.2 c.1) *Abbatas et alia officia per episcopos debent institui .*

Hoc tantum sibi vendicent in monasteriis sacerdotes quod precipiunt canones, id est monachos ad conversatio- 35

18 Statutum – 28 restituat Conc. apud Altheim (a. 916) 36 (ed. Fuhr-

Br

nem sanctam premonere, abbates aliaque officia instituire
 atque extra regulam acta corrigere. Quod si aliquid in
 monachis canonibus interdictum presumpserit aut usur-
 5 pare quippiam de monasterii rebus temptaverit, non de-
 erit ab eis sententia excommunicationis.

(C.18 q.2 d.p.c.1) ¶ *Econtra Gregorius scribit Castorio
 Ariminensi episcopo:*

(C.18 q.2 c.2) *Congregatio monasterii, non episcopus ab-
 batem instituat.*

10 Abbas in monasterio non per episcopum aut per ali-
 quem extraneorum ordinetur neque ab episcopo missa ibi
 celebretur, ut nulli ecclesie subiciatur.

(C.18 q.2 c.3) *Idem Castorio episcopo.*

De eodem.

15 Abbatem cuilibet monasterio non alium, sed quem
 dignum moribus atque actibus monastice discipline com-
 muni consensu congregatio poposcerit, ordinari volumus.
 Missas autem per episcopos publicas vel clericos in mona-
 steriis omnino celebrari prohibemus.

20 **(C.18 q.2 c.4)** *Item Pelagius papa Melleo subdiacono.*

*De eodem. Ille debet abbas institui, quem sua congregatio et
 possessionis dominus ordinari poposcerit.*

25 Abbatem in monasterio illum volumus ordinari, quem
 sibi de sua congregatione et monachorum electio et pos-
 sessionis dominus et quod magis observandum est, ordo
 vite ac meritum poposcerit ordinari.

(C.18 q.2 c.5) *Item Gregorius omnibus episcopis.*

De libertate monachorum.

30 Quam sit necessarium monasteriorum quieti prospici-
 cere, etc. Et infra: Interdicimus igitur in nomine Domini
 nostri, et ex auctoritate Beati Petri apostolorum principis,
 cuius vice huic Romane ecclesie presidemus, ut nullus
 episcoporum aut secularium ultra presumat de redditibus
 vel cartis monasteriorum vel de cellis vel villis, que ad ea

mann, MGH Conc. 6.1.38.4-11). **35 Hoc – 562: 5 excommunicationis**
 Conc. Toletanum IV (a. 633) 51 (ed. Vives, 209).

23 Abbatem – 26 ordinari Pelagius I, *Ep.* 28 (J³ 1926; JK 987; ed.
 Gassó et Batlle, 83.1-4).

Br

pertinent, quocumque modo seu qualibet occasione min-
uere vel dolos vel immissiones aliquas facere. Et infra:
Defuncto vero abbate cuiusque congregationis non extra-
neus eligatur, nisi de eadem congregatione, quem sibi
propria voluntate concors fratrum societas elegerit. Quod 5
si aptam inter se personam invenire nequiverint, sollerter
sibi de aliis monasteriis eligant ordinandum. Et infra:
Pariter autem est custodiendum, ut invito abbate ad ordi-
nandum alia monasteria aut ad ordines sacros vel clerica-
tus officium tolli exinde monachi non debeant. Et infra: 10
Nullus monachum sine testimonio et concessione abbatis
in ecclesia aliqua teneat vel ad aliquem honorem promo-
veat.

(C.18 q.2 d.p.c.8) ¶ *Ecce in Tolletano dicitur quod sacer-
dotes et abbates et alia officia instituere debeant. Beatus Grego- 15
rius et Pelagius prohibent, dicentes abbatem a fratribus sue
congregationis eligendum et ordinandum. Quo modo ergo hec
tanta diversitas ad concordiam revocabitur? Sed sciendum est
quosdam monachos esse indomite cervicis et effrenate superbie,
quos dum abbates ad religionem cogere voluerint, in eorum 20
deiectionem conspirant et alium moribus suis convenientem sibi
proficere contendunt, quales erant illi, qui necem Beati Bene-
dicti conspirasse leguntur. Pro huiusmodi constitutum est, ut
abbates et alia officia per sacerdotes instituantur.*

(C.18 q.2 c.9) Unde Pelagius papa scribit Opilioni 25
defensori dicens:

*Non licet monachis abbates pro suo arbitrio expellere aut
alios sibimet ordinare.*

Nullam potestatem de cetero, nullam licentiam mona-
chis relinquimus pro arbitrio suo aut abbates expellere 30
aut sibimet alios ordinare, quia nulla auctoritas remanebit
abbati, si monachorum potestati ceperit subiacere, ut de
cetero fideliter et studiose universa, que vel ad divini cul-
tus reverentiam vel ad utilitates eiusdem monasterii perti-
nent abbatis sollicitudo ad quem potestas tota convenire 35
convenit, debeat adimplere.

29 Nullam – 36 adimplere Pelagius I, *Ep.* 42.2 (J³ 1942; JK 1001; ed. Gassó et Batlle, 118.9-15).

Br

(C.18 q.2 d.p.c.14) ¶ *Item sunt alii qui pro executione diversarum causarum quoslibet admittunt, qui distractionem eorum solvant et quietem religionis perturbent.*

(C.18 q.2 c.15) *De quibus in concilio Triburiensi legitur.*

5 *Abbas, qui cautus in regimine non fuerit, a proprio episcopo et a vicinis abbatibus a suo arceatur honore.*

10 Si quis abbas cautus in regimine, humilis, castus, misericors, discretus sobriusque non fuerit, ac divina precepta verbis et exemplis non ostenderit, ab episcopo in cuius territorio constitit, et a vicinis abbatibus et ceteris Deum timentibus a suo arceatur honore, etiam si omnis congregatio vicinis suis consentiens abbatem eum habere voluerit.

(C.18 q.2 d.p.c.18) ¶ *Pro huiusmodi ergo statutum est ut cause et utilitates monasteriorum per episcopos disponantur.*

15 **(C.18 q.2 c.19)** *Unde Gregorius scribit Vitali Defensori Sardinie.*

Utilitates monasterii a proprio episcopo debent disponi.

20 Cognovimus quod monasteria servorum Dei vel feminarum pro suo quisque libitu et diversarum causarum executione perturbet. Quod omnino non grate suscipimus tuamque ex hoc experientiam conmonemus, ut nequaquam hoc usurpare denuo accepta nostra auctoritate permittas, sed episcopo loci illius sub cuius moderamine degunt, cure sit causas utilitatesque disponere. Valde enim
25 est indecens, ut omisso eo alius quilibet se illorum causis admisceat, sed ille eorum vitas competenti regularique debet moderamine disponere qui pro commissis eorum animabus compellitur rationem reddere.

30 **(C.18 q.2 d.p.c.25)** ¶ *Item sunt alii quos episcopi pregravantes salutem ipsarum animarum negligunt, quibuslibet occasionibus bona monasteriorum distrahere cupiunt. Tales erant quidam clerici Ravennatis ecclesie qui simulata religione monasteriis cupiebant prefici, non transuentes ad monachicum habitum neque renuntiantes ecclesiastice militie.*

35 **(C.18 q.2 c.26)** *De quibus Gregorius scribit Iohanni Ravennati episcopo.*

Monasteria clericorum vel laicorum habitacula fieri non debent.

Br

Pervenit ad me quod in ecclesiis fraternitatis tue aliqua loca dudum monasteriis consecrata nunc habitacula clericorum aut etiam laicorum facta sunt. Dumque hii qui sunt in ecclesiis, fingunt se religiose vivere, monasteriis preponi appetunt, et per eorum vitam monasteria destruuntur. Nemo enim potest ecclesiasticis obsequiis, etc. Et infra: Proinde fraternitas tua hoc, quolibet in loco factum est, emendare festinet, quia ego nullo modo patiar ut loca sacra pro clericorum ambitu destruantur. 5

(C.18 q.2 c.27) *Idem Mariano episcopo Ravenne .* 10

Qui in sacro sunt ordine constituti in monasteriis nullam habeant potestatem.

Dudum ad nos multorum relatione pervenerat monasteria in Ravennatum partibus constituta omnino clericorum vestorum dominio pregravari, ita ut occasione regiminis ea quod dici grave est, velut in proprietate possideant. Quibus non modicum condolentes predecessori vestro litteras misimus, ut hoc emendare debuisset. Sed quoniam vite est termino citius occupatus, ne hoc onus monasteriis remaneret, fraternitati vestre eadem nos scripsisse recolimus. Et quia, ut comperimus, in huius rei hactenus correctione cessatum est, hec audiens ad vos iterum providimus scripta dirigere. Hortamur ergo ut omni mora omnique excusatione submota ita monasteria ipsa ab huiusmodi studeatis gravamine relevare, quatenus nullam deinceps in eis clerici, vel, qui in sacro sunt ordine constituti, ob aliud habeant, nisi orandi tantummodo causa, accedendi licentiam, aut si forte ad peragenda sacra missarum fuerint invitati misteria. Sed ne pro cuiuslibet monachi aut abbatis promotione etc. Et infra: Non illic ulterius habeat potestatem aliquam, ne monasteria huius occasionis velamine ea que prohibemus, sustinere onera compellantur. Hec itaque omnia vigilantia cura emendare iam secundo commonita sanctitas vestra non differat; ne, si post hec neglegentes vos esse quod non credimus, censerimus, aliter monasteriorum quieti prospicere compellamur. Nam notum vobis sit, quia tante necessitati servorum Dei congregationem subiacere non patiemur. 15 20 25 30 35

(C.18 q.2 c.28) *Idem.*

Br

Gratia visitandi et exortandi monasterium episcopus adire potest.

5 Visitandi exortandique gratia ad monasterium quotiens placuerit ab antistite civitatis accedatur, sed sic caritatis officium illic impleat episcopus ut gravamen aliquod monasterium non incurrat.

10 **(C.18 q.2 d.p.c.29)** ¶ *Pro talibus, qui animarum curam non habentes, bona tantum monasteriorum in suos usus convertere cupiebant, statutum est ut monasteria cum rebus suis penitus sint libera potestate et dominio episcoporum. Quod autem nullis canonicis iuribus dicuntur monasteria esse subiecta, non ita intelligendum est, quin ipsi episcopo aliquid nomine eulogie vel in die dedicationis vel in natali sanctorum, quorum nomine ipsum monasterium dedicatum est, debeat offerri.*

15 **(C.18 q.2 c.30)** *Unde Pelagius papa ait:*

Non debet episcopus aliquid a monasterio exigere preter conditiones quas dedicationis tempore constituerit.

20 Eleutherius frater et coepiscopus noster queritur quod mater eius in casa, que Castellum dicitur, oratorium construxisset ac dedicavit et in eodem loco monachos constituerit, ex quibus unus est presbiter. Hoc autem tempore dedicationis inter episcopum Cardelim, cuius ipsa diocesis est, et matrem asserit convenisse ut quicquid dedicationis vel natalis martirum die, quorum in eodem monasteriorum reliquie sunt, per fidelium oblationes intraverit, medietatem quidem ipsum monasterium habeat, medietas autem episcopo offeratur. Contra quam conventionem Marium presbiterum, sive sciente sive nesciente episcopo, monachis ipsis vel presbitero, qui ex eis est vim dicitur
30 intulisse et frequentes molestias generare, ita ut memoratum presbiterum proprie ceciderit et missas eum facere nullomodo permittat, dicens, ut quasi pensionis nomine aliquid statuere debeat. Hec igitur omnia diligenter te
35 examinare iubemus et, si apud te evidenti ratione constiterit, quia tempore quo dedicatum est ipsum monasterium conditiones superius posite convenerint, servari eas ex nostra auctoritate precipimus, nec aliquid amplius exinde ab aliquo exigatur. Sin vero nil tale constiterit, mediante

18 Eleutherius – 567: 5 prohiberi Pelagius I, *Ep.* 44.4-8 (J³ 1943; JK 960; ed. Gassó et Batlle, 122.14-124.37).

Br

te quid ipsi episcopo nomine eulogie offerri debeat inter ipsos monachos, et presbiterum volumus diffiniri, salvo tamen eo, ut presbiter Gaudentius, qui etiam monachus est, missas in monasterio suo sicut consuevit facere a nullo ulterius debeat prohiberi.

5

(C.18 q.2 d.p.c.31) ¶ *Canonica ergo iura, quibus monasteria subiecta non sunt, synodales exactiones intelliguntur. Non enim cogendus est abbas, sicut in Turonico concilio statuitur, ad synodum ire, nisi aliqua rationabilis causa existat. Sunt etiam quedam servitutis officia, ut angarie operum, crebre receptiones, annue exactiones, mulctationes peccantium, a quibus omnibus monasteria libera sunt.*

10

Br

(CAUSA 19)

(C.19) ¶ *Duo clerici ad monasterium transire volunt; uterque licentiam ab episcopo suo petiit. Modo queritur, si episcopus debeat permittere ut relicta propria ecclesia clericus monasterium ingrediatur? Item secundo queritur, si episcopus licentiam dare noluerit, an eo invito monasterium possit adire? Tertio, si contigerit ipsos regulares canonicos fuisse, utrum concedendus esset eis monasterii ingressus.*

10 **(QUESTIO 1)**

(C.19 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod episcopus clericis licentiam adeundi monasterium dare debeat, in Tolletano concilio precipitur, in quo ita statutum legitur:*

15 (C.19 q.1 c.1) *Non debet negari ingressus, clericis qui monachorum propositum appetunt.*

Clerici qui monachorum propositum appetunt, quia meliorem vitam sequi cupiunt, liberos eis ab episcopo in monasteriis largiri oportet ingressus.

20 **(QUESTIO 2)**

(C.19 q.2 d.a.c.1) ¶ *Invito vero episcopo clericum eius a nullo esse suscipiendum, Leo episcopus testatur, scribens Rustico Narbonensi episcopo:*

(C.19 q.2 c.1) *Invito episcopo eius clericum nemo suscipiat.*

25 Alienum clericum invito episcopo ipsius nemo suscipiat.

Aa 43r

(C.19 q.2 d.p.c.1) ¶ *Sed subaudiendum est, nisi ad propositum melioris vite transire voluerit. Tunc enim liberum est illi, etiam episcopo contradicente, monasterium ingredi.*

30 (C.19 q.2 c.2) *Unde Urbanus papa in capitulo sancti Rufi:*

Qui monachorum propositum appetit, etiam invito episcopo est recipiendus.

Due sunt, inquit, leges: una publica, altera privata. Publica lex est, que a sanctis patribus scriptis est confir-

16 Clerici – 18 ingressus Conc. Toletanum IV (a. 633) 50 (ed. Vives, 208).

mata, ut est lex canonum. Lex vero privata est que instinctu Sancti Spiritus in corde scribitur. Si quis horum qui privata lege ducuntur Spiritu Sancto afflatus proprium quod sub episcopo retinet, dimittere et in monasterio se salvare voluerit, quoniam privata ducitur publica lege non tenetur. Dignior enim est privata lex quam publica. Quisquis ergo hac lege ducitur, etiam episcopo suo contradicente, erit liber nostra auctoritate. 5

(QUESTIO 3)

10

(C.19 q.3 d.a.c.1) ¶ *Canonicos autem regulares ad monasterium transire, multis auctoritatibus prohibetur.*

(C.19 q.3 c.1) *Unde in concilio Educensi congregato sub VII Gregorius, legitur.*

Regulares canonici monachi fieri non debent.

15

Nullus abbas vel monachus canonicos regulares a proposito professionis canonicis revocare atque ad monasticum habitum trahendo suscipere audeat, ut monachi fiant, quamdiu ordinis sui ecclesiam invenire quiverint, in qua canonicis vivendo Deo servire et animam suam salvare possint. Quod si temerario ausu id agere temptaverint, anathematis vinculo obligentur. 20

(C.19 q.3 c.2) *Item Urbanus papa Secundus.*

De eodem.

Mandamus et universaliter interdicimus, ne quis canonicus regulariter professus, nisi, quod absit, publice lapsus fuerit, monachus efficiatur. Quod si decreto nostro contraire presumens agere temptaverit, ad ordinem canonicum precipimus ut redeat et deinceps memorialem cucullam deserat et ultimus in choro maneat. 25 30

(C.19 q.3 d.p.c.2) ¶ *Subaudiendum vero est, nisi cum patris sui licentiam religionis propositum induerit. Unde Urbanus II scribit abbati sancti Rufi:*

(C.19 q.3 c.3) *Patris sui concessione regulares canonici monachi fieri possunt.*

35

Br

2 scribitur sicut de quibusdam dicit apostolus: qui habent legem dei scriptam in cordibus suis. etc., *sicut in secunda recensione Tp*

Statuimus, ne professionis canonice quispiam postquam Dei vice super caput sibi hominem imposuerit, alicuius levitatis instinctu vel districtioris religionis obtentu ex eodem claustro audeat sine patris totius congregationis permissione discedere. Discedentem vero nullus abbatum vel episcoporum et nullus monachorum sine communi litterarum cautione suscipiat.

(C.19 q.3 d.p.c.3) ¶ *Queritur, si monasteria que semel dedicata sunt possint transire in clericorum vel secularium habitacula?*

(C.19 q.3 c.4) *Quod in Calcedonensi concilio omnimodo prohibetur caput XXVIII*

Monasteria que semel dedicata sunt semper monasteria perseverent.

Que sunt semel dedicata monasteria consilio episcoporum, maneat perpetuo monasteria, et res que ad ea pertinent, monasteriis reservari oportet, nec ea posse ultra fieri secularia habitacula.

(C.19 q.3 c.5) *Item in Sinodo VII, caput XIII*

Qui loca sacra communia diversoria fecerit, clericus deponatur, laicus excommunicetur.

Quoniam quibusdam viris quedam venerabiles domus subripiuntur, tam videlicet episcopia quam monasteria et facta sunt communia diversoria, si quidem voluerint hii qui hec retinent reddere ea, ut secundum antiquitatem restaurentur, bene et optime. Alioquin, si de sacro catalogo fuerint, hos deponi precipimus, si vero laici vel monachi excommunicari, quos nimirum constat condemnatos esse a Patre et Filio et Spiritu Sancto et deputantur ubi vermis eorum non morietur et ignis non extinguetur, quia Deo adversantur, qui dicit: 'Nolite facere domum patris mei domum negotiationis.'

(C.19 q.3 d.p.c.5) ¶ *Queritur de his qui ad conversionem veniunt, quo tempore debeant tonsorari?*

(C.19 q.3 c.6) *De his ita scribit Gregorius papa Fortunato episcopo Neapolitano.*

Ante quam biennium in conversione compleverit, aliquis tonsorari non debet.

Br

Monasteriis omnibus fraternitas vestra districtius interdicit, ut eos quos ad conversionem susceperint, prius quam biennium in conversione compleverint, nullomodo audeant tonsorare?

(C.19 q.3 d.p.c.6) ¶ *Queritur, si ingressis monasterium ultra relinquatur licentia testandi?* 5

(C.19 q.3 c.7) *Hoc Gregorius prohibet, ita scribens lanuario episcopo Caralitano.*

Post monasterii ingressum nulli relinquatur testandi licentia. 10

Quia ingredientibus monasterium convertendi gratia ulterius nulla sit testandi licentia, sed ut res eorum eiusdem monasterii sint, aperta legis diffinitione decretum est.

(C.19 q.3 d.p.c.8) ¶ *Econtra Paulus primus heremita in testamento colobium suum Athanasio Alexandrino episcopo reliquit, tunicam vero beato Antonio. Sed aliud est de his qui monasterium ingressi se et sua tradiderunt. Aliud de his qui solitariam vitam ducentes se nulli ecclesie tradiderunt. Illi semel tradita nulli tradere possunt, isti nulli oblata libere testari valent.* 15
20

Aa 44r

Br

(CAUSA 20)

(C.20) ¶ *Duo pueritie annos agentes a parentibus monasterio traditi sunt: unus invitus, alter spontaneus cucullam induitur. Ad annos pubertatis venientes, invitus ad secularem militiam redit, spontaneus monasterium districtius petit. Nunc primum queritur, si in pueritie annis traditi cogantur religionis propositum tenere? Secundo, si preter voluntatem parentum tonsuram vel religionis vestem quis in pueritia accipiat, an possit sibi detrahi, an non? Tertio, qui preter voluntatem propriam cucullam induitur, an cogatur eam retinere, an non? Quarto, si ab uno monasterio in aliud districtius liceat transire alicui?*

(QUESTIO 1)

(C.20 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod intra annos pueritie traditi, cum adulti fuerint liberum habeant arbitrium manendi vel discedendi, probatur auctoritate VIII Synodi, in qua sic statutum est:*

(C.20 q.1 c.1) *Virginitatis professio quo tempore firma esse incipiat.*

Firma autem tunc erit professio virginitatis, ex quo adulta iam etas esse ceperit et que solet apta nuptiis deputari ac perfecta.

(C.20 q.1 d.p.c.1) ¶ *Si virginitatis professio tunc incipit esse firma, cum etas ceperit esse adulta et religionis professio tunc demum debet esse firma, cum ad adultam etatem perventum fuerit. Sed hic de illa professione agitur, que in annis pueritie proprio arbitrio Deo offertur, quam non confirmat parentum consensus. Ceterum, que a parentibus Deo offertur professio, inviolatam servari oportet.*

(C.20 q.1 c.2) *Unde Gregorius scribit ad Augustinum Anglorum episcopum:*

Non licet de monasterio egredi quem pater vel mater infra annos infantie ibi fecerit ordinari.

Addidistis adhuc quod si pater vel mater filium filiamue intra septem monasterii in infantie annis sub regulari tradiderunt disciplina, utrum liceat eis postquam ad pubertatis inoleverint annos egredi et matrimonio copu-

Br

lari. Hoc omnino devitamus, quia nefas est ut oblati a parentibus Deo filiis voluntatis frena laxentur.

(C.20 q.1 c.3) *Item ex Tolletano concilio IIII*

Aut propria professio aut paterna devotio monachum facit.

Aa 44v Monachum aut paterna devotio aut propria professio 5
facit. Quicquid horum fuerit, alligatum tenebit. Proinde his ad mundum revertendi intercludimus aditum et omnes ad seculum interdicimus regressus.

(C.20 q.1 c.4) *Item Ysidorus.*

In monasterio perpetuo maneat qui a parentibus ibi traditus fuerit. 10

Quicumque a parentibus propriis in monasterio fuerit delegatus, noverit se ibi perpetuo mansurum. Nam Anna Samuel puerum suum natum et ablactatum Deo pietate obtulit, qui et in ministerio templi, quo a matre fuerat deputatus permansit, et ubi constitutus est deservivit. 15

(C.20 q.1 c.6) *Item ex concilio Triburiensi.*

Qui a progenitoribus monasterio traditus est, ab eo egredi nullo modo valet.

Quem progenitores ad monasterium tradiderunt et in ecclesia cepit canere et legere nec uxorem ducere nec monasterium deserere poterit, sed si discesserit, reducatur. Si tonsuram dimiserit, rursum tondeatur. Uxorem si usurpaverit, dimittere compellatur. 20

(C.20 q.1 d.p.c.7) ¶ *Ex his auctoritatibus colligitur quod paterna professio pueros tenet obligatos nec licebit eis a proposito discedere quod in puerilibus annis paterna devotione susceperunt. Sed obicitur illud Leonis papa:* 25

(C.20 q.1 c.8) *Non licet puellis nuptias eligere, que spontanea voluntate virginitatis susceperunt propositum.* 30

Puelle, que non parentum coacte imperio sed spontaneo iudicio virginitatis propositum atque habitum susceperunt, si postea nuptias elegerint, prevaricantur, etiam si nondum eis consecratio accessit, cuius utique non fraudarentur munere, si in proposito permanerent. Ambigi vero 35

5 Monachum – 8 regressus Conc. Toletanum IV (a. 633) 49 (ed. Vives, 208).

Br

non potest crimen magnum admitti, ubi et propositum deseritur et consecratio violatur. Nam si humana facta non possunt inpune calcari, quid de his manebit qui corruperint federa divini sacramenti?

5 **(C.20 q.1 d.p.c.8)** ¶ *Cum ergo in principio huius capituli dicatur, 'puelle que non coacte imperio parentum,' datur intelligi quod si coacte virginitatis habitum sumpserint sine prevaricatione ipsum deserere possunt. Sed puella hic nubilis intelligitur, cuius ut in subsequentibus monstrabitur, post decimum*
 10 *annum liberum est arbitrium nec in lectione propositi cogitur sequi parentum imperium.*

(QUESTIO 2)

15 **(C.20 q.2 d.a.c.1)** ¶ *De his vero qui preter voluntatem parentum tonsuram vel religiosam vestem susceperint, sic diffinitur in X concilio Tolletano:*

(C.20 q.2 c.1) *Tonsura vel vestis religiosa in minori etate suscepta a parentibus irrita fieri non potest.*

20 Si in qualibet minori etate vel religionis tonsuram vel religioni debitam vestem, in utroque sexu filiis aut unus aut ambo parentes dederint forte, aut nolentibus aut nescientibus se susceptam non mox visam in filiis abdicaverint, sed vel coram se vel coram episcopo palamque in conventu eosdem filios talia habere permiserint, ad secularem reverti habitum ipsis filiis quandoque penitus non licebit, sed convicti quod tonsuram aut religiosam vestem aliquando habuerint, mox ad religionis cultum habitumque revocentur et sub strenua districtione huiusmodi observantie inservire cogantur. Parentibus sane filios
 25 suos religioni contradere non amplius quam usque ad decimum annum etatis eorum licentia poterit esse, postea vero, an cum voluntate parentum, an si sue devotionis sit solitarium votum, erit filiis licitum religionis assumere cultum. Quisquis autem vel abolitione tonsure vel secularis vestis assumptione detectus fuerit attigisse transgressionem, etiam excommunicationis censuram accipiat et
 30 religioni semper inhereat.

(C.20 q.2 c.2) *Idem ex concilio Triburiensi.*

19 Si – 37 inhereat Conc. Toletanum X (a. 656) 6 (ed. Vives, 313).

Br

Usque ad annos xii paterne voluntatis puella subiaceat arbitrio.

Puella, si ante xii annos etatis sponte sua sacrum sibi velamen assumpsit, possunt statim parentes eius vel tutores id factum irritum facere, si volunt. At si annum et diem dissimulando consenserint, ulterius nec ipsi nec ipsa mutare poterunt. Si vero in fortiori etate adulescentula vel adolescens servire Deo elegerit, non est parentibus potestas prohibendi. 5

(C.20 q.2 d.p.c.3) ¶ *Hac auctoritate et paterna professione docetur astringi quilibet in puerilibus annis et preter voluntatem eorum proposito suscepto perhibetur teneri, nisi tonsuram vel religiosam vestem parentes mox visam abdicaverint. Parvuli vero dum offeruntur non nisi sub multorum testimonio suscipiendi sunt.* 10 15

(C.20 q.2 c.4) *Unde in nona Synodo legitur.*

Infantes obliti a parentibus sub plurimorum testimonio suscipiantur.

Oportet infantes cum voluntate parentum et consensu immo ab ipsis oblatos, sub testimonio plurimorum suscipi, ut omnis occasio maledicti gratia excludatur hominum pessimorum. 20

(QUESTIO 3)

(C.20 q.3 d.a.c . 1) ¶ *Quod autem qui invitatus propositum religionis susceperit non sit cogendus ad invitati propositi observationem, testatur Leo papa dicens:* 25

(C.20 q.3 c.1) *Non potest deseri propositum monachi voluntarie susceptum.*

Propositum monachi proprio arbitrio et voluntate susceptum deseri non potest absque peccato. Quod enim quis vovet Deo debet et reddere. Unde qui relicta singularitatis professione ad militiam vel ad nuptias devolutus est, publice penitentiae satisfactione purgandus est, quia, etsi innocens militia et honestum potest esse coniugium, electionem tamen meliorum deservisse transgressio est. 30 35

(C.20 q.3 c.2) *Item ex concilio Tolletano VII*

Br

Qui religiosum habitum spontanee susceptum deserere voluerit ad ipsum redire cogatur.

Proclivis autem cursus ad voluptates et imitatrix natura vitiorum. Quam ob rem quisquis virorum vel mulierum habitum semel induerit spontanee religiosum, aut si vir deditus ecclesie vel femina fuerint delegata puellarum monasterio, in utroque sexu prevaricator invitus reverti cogatur, ut vir detondeatur et puella ad monasterium regrediatur. Si autem quolibet patrocinio desertores permanere voluerit, sacerdotali sententia a Christianorum cetu habeantur extorres, ut nec locus ei ullus sit communionis. Vidue quoque, sicut iam dudum universalis statuit sinodus, professionum vel habitus sui desertrices superiori sententia condempnentur.

15 **(C.20 q.3 c.3)** *Item ex concilio Calcedonensi.*

Semel in clero taxati, vel monasteriis deputati, ad militiam non redeant.

Eos qui semel in clero taxati fuerint sive in monasteriis deputati, decrevimus non ad militiam neque ad honores seculares venire. Eos autem qui hoc ausi fuerint facere et non actu re penitere maluerint, ut ad hoc idem revertantur quod ante obtentu Dei sibi proposuerunt, convenit anathematizari.

25 **(C.20 q.3 d.p.c.3)** ¶ *Cum dicitur propositum monachi proprio arbitrio et voluntate susceptum, intelligitur quod si propria voluntate susceptum non fuerit, observari non cogitur.*

(C.20 q.3 c.4) *Unde Nicholaus papa scribit omnibus episcopis in Regno Lodoici:*

Monasterialibus disciplinis nullus subiciatur invitus.

30 Presens clericus nomine Lambertus, una cum patre suo, nomine Atto, quondam videlicet comite nunc autem clerico, ad limina apostolorum properans adiit presentiam nostram, asserens qualiter idem pater eius in laicali adhuc ordine in prediis propriis edificasset duo monasteria, voluntatem gerens, ut post suum decessum presens filius eius Lambertus in locum ei succederet, quem, infra tene-
35 ram etatem inter octavum et decimum annum constitu-

3 Proclivis – 14 condempnentur Conc. Toletanum VI (a. 638) 6 (ed. Vives, 238).

Br

tum, memoratus pater proprio arbitrio absque regulari institutione extra omnem eius voluntatem cucullam induit. Igitur post quoddam ipsius temporis spatium, ut ipse dicit, Salomon episcopus cum quibusdam aliis absque patris oblatione vel abbatis percepta benedictione eundem Lambertum monasticum induere fecit habitum, ut ferunt, invitum, et sub hac occasione paterna seu materna hereditate a fratribus suis privatum esse, atque contra omnem, ut dictum est, voluntatem suam quasi regularem illum monachum permanere volunt. Super qua re diligenti cura investigantes, etiam sub iurationem patrem ipsum, si verum diceret, interrogavimus; sed isdem clericus Atto respondit se talem habuisse et habere voluntatem ut filius suus verus monachus fieret et in locum illius succederet. Sub testificatione autem iurando firmaret, quod, quando primitus ei cucullam induit, idem Lambertus semper restitit, et numquam se fieri monachum consensit; sed demum ab insequentibus monachico habitu violenter est indutus, asserens, quod numquam regulam aliquando promisit, neque ego, pater eius, palla altaris indutum obtuli neque a quocumque sacerdote vel abbate, ut mos poscit, benedictione percepta regule umquam se monachum subiectum futurum promisit. Super his omnibus protestatus est prefatus clericus Atto, quia si eo tempore tam dure observantie monasticam intellexisset regulam, numquam eundem filium suum Lambertum coegisset portare cucullam. Quapropter consulte psalmographi verba recolentes, quibus voluntarie se Deo sacrificare pronuntiat et voluntaria oris sui beneplacita fieri in conspectu Dei obsecrat, presentem ut dictum est, clericum nomine Lambertum minime debere existimavimus sub tali violentia fieri monachum. Quod enim quis non eligit nec optat profecto non diligit. Quod autem non diligit facile contempnit. Nullum ergo bonum nisi voluntarium. Idcirco et Dominus non ferendam in via virgam, per quam violentia ulli inferatur, precepit. Quapropter consultius agitur, si piis suasionibus contemptum mundi et amorem Dei predicando, quam violentiam inferendo ad celestem amorem illius accenditis. Unde omnium vestrum caritati hanc nostri apostolatus mandare decrevimus epistolam, monentes atque precipientes, quatinus, si ita verum est, ut isti dicunt, nullus episcopus vel abbas seu monachorum reliquorum conventus, monasticis illum regulis invitum subia-

Br

cere compellat neque ullo modo fratres eius per hanc occasionem licentiam habeant paterna seu materna illum hereditate privare. Sed usque dum divina inspiratione compunctus propria voluntate regule se subdat, liceat
 5 eum a mundanis et laicalibus remotum vagationibus vel negotiis inter religiosos et ecclesiasticos viros in canonica degere vita. Non enim putamus, quod absit, religiosos canonicos a sanctorum monachorum consortio seiunctos, quia unusquisque secundum apostolum propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.

(QUESTIO 4)

(C.20 q.4 d.a.c.1) ¶ *Quod vero ab uno monasterio in aliud districtius transire monachis sit liberum, ex concilio Triburiensi habetur, in quo sic statutum est:*
 15

(C.20 q.4 c.1) *Non sunt prohibende virgines sacre, que causa religionis ad aliud monasterium adire desiderant.*

Virgines sacre si pro lucro anime sue propter districtiorem vitam ad aliud monasterium pergere disposuerint, ibidemque commanere decreverint, sinodus concedit. Si vero fuga discipline alium locum quesierint, redire cogantur.
 20

(C.20 q.4 d.p.c.1) ¶ *Quod autem de virginibus sacris hoc capitulo statuitur de monachis etiam consequenter intelligitur de quolibet etiam clerico.*
 25

(C.20 q.4 c.2) *Sed obicitur illud Basilii:*

Vota monachi sine consensu abbatis irrita sunt.

Monachum non licet votum vovere sine consensu abbatis sui. Si autem voverit, frangendum erit.

(C.20 q.4 d.p.c.3) ¶ *Verum hoc intelligendum est de monachis religiose viventibus, quibus vota spiritualis abstinentie vel alicuius districtio-
 30 nis, que generalem consuetudinem suorum fratrum excedant, sine abbatis consensu vovere non licet, ne super eo fratres scandalizentur. Causa etiam illorum statutum est hoc, qui regularem disciplinam subterfugientes peregrinationis vota sibi assumunt, quod nec monacho nec alicui clerico licet, ne hac occasione ad secularem conversationem redeat.*
 35

Aa 47r

Br

37 ne nec Aa^{ac} **hac** – **conversationem** ad sec. conv. hac occ. Fr.

Br

(CAUSA 21)

(C.21) *Archipresbiter cuiusdam ecclesie preposituram alterius accepit, nec priorem vult relinquere; secularium quoque negotiorum procurator efficitur; claris et fulgidis vestibus se exornans ab episcopo suo corrigitur; relicto suo officio ad secularem iudicem habet confugium. QUERITUR, an clericus in duabus ecclesiis possit conscribi? SECUNDO, si unam voluerit relinquere, an liceat ei ad aliam transire? TERTIO, an procuraciones secularium negotiorum clericis liceat suscipere? QUARTO, an claris et fulgidis vestibus eis ornari expediat? QUINTO, an ab episcopo correpti suum officium relinquere, et ad secularem iudicem confugere valeant?*

(QUESTIO 1)

(C.21 q.1 d.a.c.1) *In duabus ecclesiis aliquem posse connumerari, septima Sinodus prohibet, dicens:*

Clericus ab instanti tempore non connumeretur in duabus ecclesiis.

(C.21 q.1 c.1) *Negotiacionis enim est hoc et turpis lucri commodum, et ab ecclesiastica consuetudine penitus alienum. Audivimus enim ex ipsa dominica voce, quod nemo potest duobus dominis servire. Aut enim unum odio habebit, et alterum diliget: aut unum sustinebit, et alterum contempnet. Unusquisque enim secundum apostolicam vocem in quo vocatus est, in hoc debet manere, et in una locari ecclesia. Que enim per turpe lucrum in ecclesiasticis rebus efficiuntur aliena consistunt a Deo; ad vite vero huius necessitatem studia diversa sunt. Ex eis ergo, qui voluerit, acquirat corpori opportuna. Ait enim Apostolus: "Ad ea, que michi opus erant, ministraverunt manus iste."*

(C.21 q.1 d.p.c.1) ¶ *Sed due ecclesie intelliguntur ecclesie duarum civitatum, in quibus nullus debet conscribi.*

Unde in Calcedonensi concilio statutum est:

(C.21 q.1 c.2) *Clericos in duarum civitatum ecclesiis conscribi non oportet.*

(C.21 q.1 d.p.c.2) ¶ *Sed econtra nonnumquam episcopus unius civitatis efficitur archiepiscopus alterius civitatis, nec*

Br

tamen priorem ecclesiam deserit: sed prior ecclesia quasi commendata relinquitur, secunda quasi titulata habetur. Unde Leo IV scribit:

(C.21 q.1 c.3) In una ecclesia titulus alteram sibi commendatam potest habere. Qui plures ecclesias retinet, unam quidem titulatam, aliam vero sub commendatione tenere debet. 5

(C.21 q.1 c.4) Duobus monasteriis unus abbas preesse non potest. Unum abbatem duobus monasteriis presidere interdicimus. 10

(C.21 q.1 d.p.c.6) ¶ *Non enim potest utrique presidere tamquam titulate, sed uni tamquam commendate, alteri vero tamquam titulate preesse valet.*

(QUESTIO 2)

15

(C.21 q.2 d.a.c.1) ¶ *Qui vero relicta sua ecclesia ad aliam transire voluerit nequaquam sine dimissoriis litteris sui episcopi suscipiatur. Unde in septima Synodo legitur:*

(C.21 q.2 c.1) Sine dimissoriis litteris in aliena ecclesia clericus non ordinetur. Quoniam diversarum ecclesiarum clerici suas, in quibus ordinati sunt, ecclesias relinquentes, ad alios concurrunt episcopos, et ignorante proprio episcopo in alienis constituuntur ecclesiis, ubi contingit eos sine sui examinatione permanere, precipimus amodo, ut nullus omnino clericorum, in quocumque gradu sit, licentiam habeat sine dimissoriis litteris sui episcopi in altera constitui ecclesia. Qui vero hoc amodo non observaverit, ad obprobrium eius, qui ordinaverit eum, deponatur tam ipse, quam qui eum sine ratione suscepit. 20

Item ex concilio Spalensi. 30

Ad aliam ecclesiam clerico transire non licet, si propriis ministris sua fuerit destituta.

(C.21 q.2 c.2) Placuit, ut si quis clericus ministris ecclesie proprie destitutis ad aliam transitum fecerit, conpellente, ad quem confugerit, sacerdote, ad ecclesiam, quam prius incoluerat, revertatur. Qui vero eum suscepit. 35

33 Placuit – 582: 8 correctio Conc. Hispalense II (a. 619) 3 (ed. Vives, 165).

Br

rit, nec statim sine ullo nisu exceptionis ad propriam ec-
 clesiam remittendum elegerit, quamdiu eum restituat,
 communione se privatum cognoscat. Desertorem autem
 clericum cingulo honoris atque ordinis sui exutum aliquo
 5 tempore monasterio religari convenit, sicque postea in
 ministerio ecclesiastici ordinis revocari. Nam non poterit
 in talibus propagationis aboleri licentia, nisi fuerit in eis
 per correctionem discipline subsequuta correctio.

(C.21 q.2 d.p.c.2) ¶ *Obicitur autem illud Calcedonensis
 10 concilii:*

(C.21 q.2 c.3) Nichil commune habeat cum priori qui
 ab una in aliam transfertur. Si quis iam translatus est ab
 una ecclesia in aliam, nichil habeat commune cum priori
 sive sub ecclesia constitutis martiribus, sive in ptochiis,
 15 vel xenodochiis, aut eorum negociis. Eos vero, qui ausi
 fuerint post ordinationem huius magne et universalis
 synodi agere que prohibita sunt statuit sancta synodus
 cadere de proprio gradu.

(C.21 q.2 d.p.c.3) ¶ *Sed aliud est transferri, atque aliud
 20 propria temeritate transire. Illud apostolica auctoritate fieri
 licet, hoc vero omnibus modis prohibetur.*

(QUESTIO 3)

(C.21 q.3 d.a.c.1) ¶ Quod autem clerici secularium
 25 negotiorum procuratores esse non valeant, auctoritate
 Calcedonensis synodi probatur, in qua sic statutum est
 legitur:

CLERICI POSSESSIONUM MAIORUM CONDUCTIONES
 NON FIANTE.

30 Pervenit in sanctam synodym quia de his qui in clero
 connumerantur quidam propter turpis lucri gratiam ma-
 iorum possessionum conductiones et seculares causas
 suscipiant et se ipsos quidem a ministeriis sanctis per

Br 24 Quod [*Fd*]

26 Calcedonensis – 583: 13 subiaceat *om. Py; hoc capitulum duplicatam
 (D.86 c. 26) paleam esse notant Rom.Fr.; cf. Buchner, n. 162 et p. 253*
 Calcedonensis – probatur cartaginensis concilii i. probatur, in quo
 nicasius episcopus culusitanus dixisse legitur cap. 6 Fr. qua qua *Fd*
 29 fiant ///nt *Fd^{ac}* 32 possessionum conductiones possessiones
 /ium conduction// *Fd^{ac}* 33 suscipiant suscipiunt Fr. ministeriis
 m// steriis *Fd^{ac}*

desidiam separent ad domos autem secularium concurrant et substantiarum eorum gubernationes avaritiae causa suscipiant. Decevit igitur sancta synodus neminem deinceps eorum, hoc est non episcopum sive clericum aut monachum conducere possessiones aut misceri secularibus procurationibus, nisi forte qui legibus ad minorum etatum tutelas sive curationes inexcusabiles attrahuntur aut cui ipsius civitatis episcopus ecclesiasticarum rerum commiserit gubernacula vel orphanorum aut viduarum qui indigere sunt aut earum personarum, que maxime ecclesiastico indigent amminiculo propter timorem Dei. Si quis vero transgressus fuerit hec statuta correctioni ecclesiastice subiaceat.

(C.21 q.3 c.2) Item ex concilio Cartaginensi i, Nichasius episcopus Culistianus dixit:

QUI CLERO ANNEXI SUNT SECULARIUM POSSESSIONUM PROCURATORES NON FIANT.

Qui annexi sunt clero secularium possessionum procuratores non fiant. Credo placere suggestionem meam sanctitati vestre, et displicere vobis, ut qui serviunt Deo, et annexi sunt clero, accedant ad actiones, seu amministrationes vel ad procurationes domorum. Gratus episcopus dixit: Apostolorum statuta sunt, que dicunt: "Nemo militans Deo implicat se negociis secularibus." Proinde aut clerici sint sine actionibus domorum, aut actores sine officio clericorum. Universi dixerunt: "Hoc observemus."

Item ex concilio Cartaginensi IIII

De eodem.

(C.21 q.3 c.3) Placuit, ut episcopi, presbiteri, et diaconi, vel quicumque clerici non sint conductores, aut procuratores, neque ullo turpi vel inhonesto negotio victum querant, quia respicere debent scriptum esse: "Nemo militans Deo implicat se secularibus negociis."

Item ex epistola Cipriani ad Presbiteros, et Diacones, et plebem Furnensem.

FdBr 17 fiant Fd]

1 concurrant concurrunt *Fr.* **2 substantiarum eorum** sub/arum *Fd^{bc}*
3 suscipiant suscipiunt *Fr.* **sancta** sancta et magna *Fr.* **4 clericum**
clerum *Fd^{bc}* **6 etatum** *am. Fd^{bc}; etatem Fr.* **7 curationes** procuratio-
nes *Fr.* **14 Item – 17 fiant** *am. Fr.* **Nichasius** //hasius *Fd^{bc}*
15 Culistianus culsitanus *Fr.* **16 clero – sunt** ann. s. cl. *Fr.* **pos-**
sessionum possessiones *Fd^{bc}* **17 non** nullo modo *Fdp^c*

Secularium negotiorum procurationem clerici non suscipiant.

(C.21 q.3 c.4) Ciprianus presbiteris, et diaconibus, plebi Furnensi consistentibus salutem. Iampridem concilio episcoporum statutum est, ne quis de clericis et Dei ministris tutorem et curatorem testamento suo nominaverit, quando singuli divino sacerdotio honorati et in clericorum ministerio constituti non nisi altari et sacrificiis deservire, et precibus atque orationibus vacare debeant. Scriptum est enim: "Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut possit placere ei, cui se probavit." Quod episcopi et antecessores nostri religiose considerantes et salubriter providentes censuerunt, ne quis excedens ad tutelam vel curam clericum nominaret; ac si quis hoc fecisset, non offerretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione eius celebraretur. Neque enim ante altare Dei merentur nominari in sacerdotum prece qui ab altari sacerdotes et ministros volunt avocare.

Non licet clericis molliciis et secularibus rebus obligari.

(C.21 q.3 c.5) Item ex eadem. Molliciis et secularibus rebus laqueisque obligari non debent qui divinis rebus et spiritualibus occupati sunt nec ad terrenos et seculares actus vacare.

(C.21 q.3 c.6)

Secularibus negotiis clerici non alligentur.

Item ex eadem.

Hii, qui in ecclesia Domini ad ordinationem clericorum promoventur, in nullo ab administratione divina avocentur, nec molestiis et negotiis secularibus alligentur, nec ab altariis et sacrificiis recedant, sed die ac nocte celestibus rebus et spiritualibus serviant.

(C.21 q.3 c.7)

De eodem. Item, ut supra, Ciprianus. Sacerdotum religiose secretum et necessarie factum servetur a nobis, simul et ceteris fratribus detur exemplum, ne quis sacerdotes et ministros Dei altari eius et ecclesie vacantes ad seculares molestias devocet. Observari de cetero poterit, ne quis ultra hoc faciat circa personam clericorum, si quod factum est fuerit vindicatum.

Br

(QUESTIO 4)

(C.21 q.4 d.a.c.1) *Quod vero fulgidis et claris vestibus eis ornari non liceat, in septima Sinodo iubetur, in qua sic statutum est:*

5

(C.21 q.4 c.1)

Corripiantur clerici, qui in unguentis et claris vestibus et fulgidis lasciviunt. Omnis iactantia et ornatura corporalis aliena est a sacro ordine. Eos ergo episcopos vel clericos, qui se fulgidis et claris vestibus ornant, emendari oportet. Quod si in hoc permanserint, epithimio contradantur. Similiter et eos, qui unguentis unguuntur. Quoniam vero radice amaritudinis exorta contaminatio facta est in ecclesia catholica, Christianos calumpniantium hereticorum, hii, qui hanc receperunt, non solum imaginarias scripturas abhominati sunt, sed et omnem reverentiam repulerunt, eos, qui religiose ac pie vivunt, offendentes, ac per hoc completur in eis quod scriptum est: "Abominatio est peccatoris Dei cultus," igitur si inventi fuerint deridentes eos, qui vilibus et religiosis vestimentis amicti sunt, per epithimium corrigantur. Priscis enim temporibus omnis sacratus vir cum mediocri ac vili veste conversabatur. Omne quippe, quod non propter necessitatem suam, sed propter venustatem accipitur, elationis habet calumpniam, quemadmodum magnus ait Basilius. Sed neque ex sericis texturis vestem quis variatam induebat, neque apponebant variorum colorum ornamenta in summitate vestimentorum. Audierant enim, quia "qui mollibus vestiuntur in domibus regum sunt."

10

15

20

25

(C.21 q.4 c.2)

30

Item ex VI Sinodo.

Clerici sive in itinere ambulantes, sive alibi degentes, congruis sibi vestibus utantur.

Nullus eorum, qui connumerantur in clero, vestimentum indecens habeat, sive in civitate degens sive in itinere ambulans, sed stolis utatur, que concesse sunt clericis. Si vero quis tale quid fecerit, per unam ebdomadam suspendatur.

35

(C.21 q.4 c.3)

Br

Item Zacharias papa.

Non secularibus vestibus, sed ordini suo convenientibus clerici utantur.

Episcopi, presbiteri, diaconi, secularibus indumentis non utantur, nisi, ut condecet, tunica sacerdotali; sed neque dum ambulaverint in civitate, aut in via, aut in plateis, sine operimento presumant ambulare, preterquam si in itinere longo ambulaverint, quia sicut mulier orans in ecclesiis non velato capite deturpat caput suum, iuxta Apostolicam vocem, ita sacerdos sine operimento deturpat sacerdotium suum. Quod si temere presumpserit contra statuta agere, communionem privetur, donec que statuta sunt adimplere maturet.

(C.21 q.4 c.4) *Item Leo papa.*

Extra domos sine proprio ornatu sacerdotes non appareant.

Sine ornatu sacerdotali extra domos sacerdotes apparere nullo modo convenit, ne ut aliquis secularium, iniurias patiantur. Contrarius denique inventus aut desinat, aut canonice subiaceat discipline.

(C.21 q.4 c.5)

De eodem.

Item Innocentius II Precipimus, ut tam episcopi quam clerici in statu mentis, in habitu corporis, Deo et hominibus placere studeant, et nec in superfluitate, fissure, aut colore vestium, nec in tonsura intuentium (quorum forma et exemplum esse debent) offendant aspectum, sed potius quod eorum deceat sanctitatem. Quod si moniti ab episcopis emendare noluerint, ecclesiasticis careant beneficiis.

(QUESTION 5)

(C.21 q.5 d.a.c.1) *Suum vero episcopum relinquere, vel ab offitio suo discedere, atque ad secularem iudicem confugere nulli licet. Unde in Agatensi concilio legitur:*

(C.21 q.5 c.1) Placuit, ut clericus, si relicto offitio suo propter distractionem ad secularem iudicem fortasse con-

4 Episcopi – 13 maturet Conc. Romanum (a. 743) 3, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.12.14-13.3.

Br

fugerit, et is, ad quem recurrit, solatium ei defensionis impenderit, cum eodem de ecclesie communione pellatur.

(C.21 q.5 c.2) Presbiter vel diaconus ab episcopo depositus inperatorem non adeat.

Item ex concilio Antioceno.

5

Si quis a proprio episcopo depositus presbiter vel diaconus, aut etiam si a sinodo quilibet episcopus fuerit exauctoratus, molestiam inperialibus auribus inferre non presumat, sed ad maiorum episcoporum sinodum sese convertat, et que se putat habere iusta in eorum concilio alleget, atque ab his de se expectet que fuerit deprompta sententia. Quod si deficiens pusillanimitate hoc noluerit facere, sed inportunus fuerit inperatori, huiusmodi nullam veniam habere, neque locum ullius assertionis sue, nec spem recipiendi gradus habeat in futurum.

10

15

Br

(CAUSA 22)

5 (C.22) *Quidam episcopus iuravit falsum quod putabat verum, quo conperto archidiaconus eius iuravit se numquam prestaturum ei obedientiam. Compellitur archidiaconus ab episcopo ad exhibendum sibi consuetam reverentiam; accusatur episcopus de duplici periurio, et de eo, quod falsum iuravit, et quia archidiaconum ad peierandum compellit. PRIMUM queritur, an iuramentum sit prestandum, vel non? SECUNDO, si sit periurus qui iurat falsum quod putat verum? TERTIO, si licuit archidiacono denegare episcopo consuetam obedientiam? QUARTO, si constiterit esse illicitum quod iuravit archidiaconus, an sit servandum? QUINTO, si constiterit illud servandum esse, an episcopus sit reus periurii, qui contra iuramentum archidiaconum suum ire compellit?*

Aa 49r

15

(QUESTIO 1)

20 (C.22 q.1 d.a.c.1) *Quod iuramentum prestandum non sit, auctoritate scripture canonice probatur. Ait enim Christus in evangelio apostolis: "Sit sermo vester: Est est, non non; quod autem amplius est a malo est". Item Iacobus in epistola: "Ante omnia, fratres mei, nolite iurare omnino". Utraque auctoritate iuramentum prohibemur prestare. Sed aliud est ad iurandum sponte accedere, aliud vel ad asserendam innocentiam suam, vel ad federa pacis confirmanda, vel ad persuadendum auditoribus, quando pigri sunt credere quod eis utile est, iuramentum offerre. Primum prohibetur, secundum conceditur. Non enim iurare omnino peccatum est.*

25

Unde in Tolletano concilio VIII legitur:

(C.22 q.1 c.1) *Iuramentum pro federe pacis est faciendum.*

30

Omne, quod in federa pacis venit, tunc solidius subsistit, cum iuramenti hoc interpositio roborat. Sed et omne, quod amicorum animos conciliat, tunc fidelius durat, cum eos sacramenti vincula ligant. Omne enim, quod testis adstipulatur, verius constat, cum id iurationis adiectio

30 Sine – 19 discipline *Summatim reddit* Conc. Romanum (a. 853) 12, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.321.33-322.3. Cf. Conc. Romanum (a. 826) 12, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.2.573.4-7. Anselmus 6.159, ed. Thaner, xx; *Polyc.* 4.22.2. **Omne – 589: 2 manifestat** Conc. Toletanum VIII (a. 653) 2 (ed. Vives, 272).

Br

affirmat. Quod et si testis deficiat, innocentis fidem sola iurisiurandi taxatio manifestat.

(C.22 q.1 c.2) *Item Augustinus super epistolam ad Galathas.*

Iuratio non est prohibenda, nec tamquam bonum appetenda. 5

Non est contra preceptum Domini iuratio, que a malo, non iurantis est, sed increduli a quo iurare cogitur. Nam hinc intelligitur, ita Dominum prohibuisse a iureiurando, ut, quantum in ipso est, quisque non iuret; quod multi faciunt, in ore habentes iurationem tamquam magnum atque suave aliquid. Nam utique Apostolus novit preceptum Domini, et tamen iuravit. Non enim audiendi sunt qui has iurationes esse non putant. Quid enim facient de illa: "Cottidie morior, per gloriam vestram, fratres, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro": quam greca exemplaria manifestissimam iurationem esse ostendunt. Prohibemur ergo iurare cupiditate aut dilectione iurandi. Quamvis enim iuramentum amplius sit, quam est est, non non, et ideo a malo sit, non tamen a malo tuo, sed infirmitatis aut incredulitatis eorum, qui non aliter moventur ad fidem. 10 15 20

(C.22 q.1 c.3) *Item Augustinus in epistola ad Publicolam.*

Peierare peccatum est, non iurare.

In novo testamento dictum est, ne omnino iuremus. Quod michi quidem propterea dictum videtur, non quia iurare peccatum est, sed quia periurare inmane peccatum est, a quo nos longe esse voluit qui omnino ne iuremus conmonuit. 25

(C.22 q.1 c.6) *Item Augustinus de sermone Domini in monte libro I* 30

Iurare non est peccatum.

Tu malum non facis, qui bene uteris iuratione, que, etsi non bona, tamen necessaria est, ut alteri persuadeas quod utiliter suades. Sed a malo est illius, cuius infirmitate iurare cogeris. 35

(C.22 q.1 c.8) *Item Ieronimus super Mattheum in libro I*

Infirmitas iurare conceditur.

Br

Considera, quod Salvator non per Deum iurare prohiberit, sed per celum, et per terram, et per Iherosolimam, et per caput tuum. Et hoc quasi parvulis fuerat lege concessum, ut quomodo victimas inmolabant Deo, ne eas
 5 inmolarent idolis, sic et iurare permetterentur in Deum; non quod recte hoc facerent, sed quod melius esset Deo id exhibere quam demoniis.

(C.22 q.1 c.13) *Item Ysidorus Sententiarum libro II*

Non prohibet Deus iurare.

10 Non est contra Dei preceptum iurare; sed dum iurandi usum facimus, periurii crimen incurrimus.

(C.22 q.1 c.14) *Item Augustinus de verbis Apostoli, sermone 28.*

Iuratio non est peccatum.

15 Si peccatum esset iuratio, nec in veteri lege diceretur: "Non periurabis; reddes Domino iuramenta tua". Non enim peccatum preciperetur nobis. Item: **(§ 1)** Non vobis dicimus, nos non iurare. Si enim hoc dicimus, mentimur. Quantum ad me pertinet, non iuro, sed quantum michi
 20 videtur, magna necessitate compulsus, cum video, nisi faciam, michi non credi, et ei, qui michi non credit, non expedire, quod non credit. Hac perpensa ratione et consideratione librata cum magno timore dico: "Coram Deo," aut, "testis est michi Deus," aut, "scit Christus, quod sic
 25 est in meo animo," et video, quod plus est, id est quod amplius est quam est est, non non. Sed hoc quod est amplius a malo est, non iurantis, sed non credentis.

(C.22 q.1 d.p.c.14) *Ex premissis colligitur, quod iurare non est peccatum; non tamen tamquam bonum est appetendum, ne consuetudine iurandi labamur in periurium. Sed cum dicatur procedere a malo non credentis, videtur, quod, etsi iurare peccatum non sit, iuramentum tamen recipere malum sit. Sed nomine mali non malicia, sed pena peccati intelligitur. Ex penali enim infirmitate incredulitas illa processit, qua ad iurandum compellimur. Ipsum autem iurare sicut peccatum non est,
 30 ita iuramentum ab aliquo recipere malum non est. Unde Augustinus scribit ad Publicolam:*

(C.22 q.1 c.15) *Iuramentum accipere non prohibemur.*

Br

34 incredulitas incredulita//s *Ag^{ac}*

50v

Quamvis dictum sit, ne iuremus, nusquam in scripturis sanctis me legisse memini, ne ab aliquo iurationem recipiamus.

(C.22 q.1 d.p.c.15) *Sed queritur, an sit utendum fide eius, qui per demonia iurat? De his ita scribit Augustinus ad Publicolam:* 5

(C.22 q.1 c.16) *Licet uti fide eius, qui, ut eam servet, per demonia iurat.*

Movet te, utrum eius fide utendum sit, qui, ut eam servet, per demonia iuraverit. Ubi te volo prius considerare, utrum si quispiam per Deos falsos iuraverit se fidem servaturum, et eam non servaverit, non tibi videtur bis peccasse? Si enim tali iuratione promissam servaret. fidem ideo tantum peccasse iudicaretur, quia per Deos falsos iuraverit. Illud autem nemo reprehenderet, quia fidem servavit. Nunc vero, quia et iuravit per quos non debuit, et contra pollicitam fecit fidem quod non debuit, bis utique peccavit, ac per hoc qui utitur fide illius, quem constat iurasse per falsos Deos, et utitur non ad malum, sed ad licitum et bonum, non peccato illius se sociat, quo per demonia iuravit, sed bono pacto eius, quo fidem servavit. Neque hic eam fidem dico servari, qua fideles vocantur qui baptizantur in Christo. Illa enim longe alia est longe que discreta a fide humanorum placitorum atque pactorum. Verumtamen sine ulla dubitatione minus malum est per Deos falsos iurare veraciter, quam per Deum verum fallaciter. Quanto enim per quod iuratur magis sanctum est, tanto magis penale est periurium. (§ 1) Alia questio est, utrum non peccet qui per falsos Deos sibi iurari facit? quia ille, qui ei iurat, iurat per falsos Deos, quos colit. Cui questionem possunt illa testimonia suffragari, que ipse commemorasti de Laban et Abimelech, si tamen Abimelech per Deos suos iuravit, sicut Laban per Deum Sabaoth. 10 15 20 25 30

(C.22 q.1 d.p.c.16) *Sic etiam cum in libro Machabeorum Romani legantur pacem firmasse cum Iudeis, intelligendi sunt iurasse per falsos Deos, sicut et Iudei iuraverunt per Deum verum. Sic etiam de iuramento, quod fit per creaturas, intelligendum est, quod ipsum quidem iurare per creaturas, malum est, quia a Deo prohibitum est; sed servare quod iuratur, bonum est, ut evitetur peccatum mendacii et dolositatis. (§ 1) Sed obicitur, quod Ioseph, vir sanctus, per creaturas iuravit, dum dixit* 35 40

Br

fratribus suis: “Per salutem Pharaonis, non exhibitis hinc”. (§ 2) Sed sciendum est, quod sancti non tam per creaturas, quam per auctorem creaturarum iurabant, nec in creaturis aliud quam creatorem ipsarum venerabantur, sicut Ioseph, qui per Pharaonem iurando hoc in eo veneratus est, quod Dei iudicio positus erat in infimis. Unde Apostolus ait: “Omnis potestas a Domino Deo est”. Item Christus Pilato: “Non haberes in me potestatem, nisi esset tibi datum desuper”. Deus autem per creaturas iurare prohibuit, ne vel more gentilium aliquod numen deitatis creaturis inesse crederetur, vel ne creaturas contemptibiles iudicando per eas promissa pro nichilo duceremus. (§ 3) Sed queritur, quid gravius sit, an per creaturas, an per creatorem iurare fallaciter? Dupliciter enim reus est qui per creaturas iurat mendaciter, quia et contra prohibitionem iurat per quod sibi iurare non licet, (a quo peccato est immunis, qui non nisi per creatorem iurat,) et proximum dolo capit, quod facit etiam per creatorem mendaciter iurans. Sed si periurium tanto magis penale est, quanto sanctius illud, per quod iuratur, apparet, quod, etsi per creaturas mendaciter iurans dupliciter peccet, graviore tamen se subicit pene qui per creatorem iurat mendaciter.

(QUESTIO 2)

(C.22 q.2 d.a.c.1) Quod autem periurium sit falsum iurare, facile probatur. Ait enim Augustinus in libro Psalmorum super: “Domini est terra”:

(C.22 q.2 c.1) Peierat qui aliter facturus est quam promittit.

In dolo iurat qui aliter facturus est quam promittit, cum periurium sit nequiter decipere credentem.

(C.22 q.2 c.2) Item Ieronimus super Iheremiam, libro II
Quos debeat habere comites iusiurandum.

Animadvertendum est, quod iusiurandum hos habeat comites, veritatem, iudicium atque iusticiam. Si ista defuerint, nequaquam iuramentum erit, sed periurium.

(C.22 q.2 d.p.c.2) Item, qui falsum iurat mentitur. Mentiendo autem iurare nichil est aliud quam peierare. (§ 1) Cum ergo omnes, qui locuntur mendacium, perdendi sint, iuxta illud Psalmiste: “Perdes omnes, qui locuntur mendacium,” multo magis dampnabiles sunt, qui deierare mentiando convincuntur,

Br

quia nomen Dei sui in vanum assumunt. (§ 2) Sed aliud est falsum iurare, aliud iurare in dolo. Non enim omnis, qui aliter facturus est quam promittit, in dolo iurat. Licet enim Apostolus aliter facturus esset quam Corinthiis promitteret in prima epistola, cum ait: "Veniam ad vos," non tamen in dolo iuravit, aut mendaciter promisit. Ille enim in dolo iurat, aut mendaciter promittit, in cuius mente est, non sic se esse facturum, ut promittit; ille autem, qui promittit falsum quod putat verum, nec iurat, in dolo nec mendaciter promittit. Unde Augustinus de verbis Apostoli, sermone XXVIII:

(C.22 q.2 c.3) *De eo, qui iurat falsum quod putat verum.*

Homines falsum iurant, vel cum fallunt, vel cum falluntur. Putat homo verum esse quod falsum est, et temere iurat; aut scit vel putat falsum esse, et tamen pro vero iurat, et nichilominus cum scelere iurat. Distant autem ista periuria, que duo commemoravi. Fac illum iurare, qui verum putat esse pro quo iurat; verum putat esse, et tamen falsum est; non ex animo iste periurat, fallitur: hoc pro vero habet, quod falsum est, non pro re falsa sciens iurationem interponit. Da alium. Scit falsum esse, et dicit verum esse, et iurat tamquam verum sit quod scit falsum esse. Videtis, quam ista detestanda sit belua, et de rebus humanis exterminanda? Quis enim fieri velit? Omnes homines detestantur talia. Fac alium. Putat esse falsum, et iurat tamquam verum sit. Forte verum est. Verbi gratia (ut intelligatis) pluit in illo loco; interrogas hominem, et dicit pluisse, et ad negocium ipsius competit, ut dicat, pluit, sed putat non pluisse: periurus est. Interest, quemadmodum verbum procedat ex animo. Ream linguam non facit nisi rea mens.

(C.22 q.2 d.p.c.3) *Quia ergo mens huius non erat rea (nesciebat esse falsum quod iuravit verum), nec temere vel negligenter, sed cum magna diligentia videbatur sibi deprehendisse verum quod iuravit falsum, periurii reus nequaquam est iudicandus. Item, quod dicitur, qui falsum iurat mentitur, non universaliter hoc intelligi debet. Non enim omnis, qui falsum dicit, mentitur, sicut nec omnis, qui mentitur, falsum dicit. Unde Augustinus in Enchiridion:*

Br

(C.22 q.2 c.4) Non est iudicandus mendax qui dicit falsum quod putat verum, quia quantum in ipso est non fallit ipse set fallitur. Econtra mentitur qui dicit verum quod putat falsum nec est liber a mendacio qui ore nesciens verum loquitur sciens autem voluntate mentitur. Fd 59va

(C.22 q.2 d.p.c.5) ¶ *Ille enim falsum iurando mentitur, qui scit falsum esse quod iurat. (C.22 q.2 d.p.c. 7) Item, quod dicitur: "Perdes omnes, qui locuntur mendacium," non de omni mendacio intelligendum est. Sunt enim quedam mendacia, in quibus etsi sit aliqua culpa, non tamen dampnabilia sunt, immo tamquam non mendacia habenda sunt. Sunt et alia mendacia, que sunt gravioris culpe, de quibus intelligitur: "Perdes omnes, qui locuntur mendacium". (§ 1) Ut autem appareat, que mendacia sint venialia, et que dampnabilia, distinguendum est, quot sint genera mendacii. De quibus Augustinus scribit in libro de mendacio:*

(C.22 q.2 c.8) *Quot sint genera mendacii?*

Primum est capitale mendacium et longe fugiendum, quod fit in doctrina religionis, ad quod mendacium nulla condicione quivis debet adduci. Secundum, ut aliquem ledat iniuste, quod tale est, ut nulli prosit, et obsit alicui. Tertium, quod prodest alteri ita, ut obsit alteri, quamvis non ad inmundiciam obsit corporalem. Quartum, sola mentiendi fallendi que libidine, quod mirum mendacium est. Quintum, quod fit placendi cupiditate de suavi eloquio. His omnibus penitus evitatis atque reiectis, sequitur sextum genus, quod et nulli obest, et prodest alicui, velut si quispiam pecuniam alicuius iniuste tollendam, sciens ubi sit, nescire se mentiatur. Septimum, quod et nulli obest, et prodest alicui, velut si nolens hominem ad mortem quesitum prodere, mentiatur. Octavum genus est mendacii, quod et nulli obest, et ad hoc prodest, ut ab inmunditia corporali aliquem tueatur. (§ 1) Non igitur est mentiendum in doctrina pietatis; magnum scelus est, primum genus detestabilis mendacii. Non est mentiendum igitur secundo genere, quia nulli facienda est iniuria. Non est mentiendum tertio genere, quia nulli cum alterius iniuria est consulendum. Non est mentiendum quarto genere, propter mendacii libidinem, que per se ipsam viciosa est.

Br

1 Non – 5 mentitur] *Fd* **Non – 2 verum]** Non est mentiri dicere falsum quod putat uerum *Fr.* **6 enim]** *Fd: ergo Fr.*

Non est mentiendum quinto genere, quia nec ipsa veritas placendi causa hominibus enuntianda est; quanto minus mendacium, quod per se ipsum, quia mendacium est, utique turpe est? Non est mentiendum sexto genere, neque enim recte testimonii veritas pro cuiusque temporali com- modo ac salute corrumpitur; ad sempiternam vero salu- tem nullus ducendus est opitulante mendacio. Neque sep- timo genere mentiendum est, non enim cuiusque commo- ditas aut salus temporalis perficiende fidei preferenda est, nec se quisquam in recte factis nostris tam male moveri sentiat, ut fiat etiam animo deiectionis longe que a pietate remotior. Nec octavo genere mentiendum est, quia et in bonis castitas animi pudicitie corporis preferitur, et in malis, quod ipsi facimus, eo, quod fieri sinimus, nobis dampnabilius est. (§ 2) In his autem octo generibus tanto quisque minus peccat, cum mentitur, quanto magis a primo recedit. Quisquis autem esse aliquod genus menda- cii, quod peccatum non sit, putaverit, decipiet se ipsum turpiter, cum honestum se deceptorem arbitretur aliorum.

(C.22 q.2 c.9) *Item Augustinus de verbis Apostoli.* 20

Non licet alicui humilitatis causa mentiri.

Cum humilitatis causa mentiris, si non eras peccator ante, quam mentireris, mentiundo efficeris quod evitaveras. Veritas in te non est, nisi te ita dixeris peccatorem, ut etiam esse cognoscas. Veritas autem ipsa est, ut quod est dicas. Nam quomodo est humilitas, ubi regnat falsitas?

(C.22 q.2 c.10) *Item Gregorius.*

De eodem.

Incaute sunt humiles qui mendacio se illaqueant.

(C.22 q.2 c.13) *Item Augustinus in libro de conflictu vicio- rum atque virtutum.* 30

Non est aliquo modo decipiendus quilibet.

Nec artificioso mendacio, nec simplici verbo oportet quemquam decipere, quia quomodolibet mentitur quis, occidit animam.

(C.22 q.2 c.14) *Item Augustinus in quinto Psalmo.*

Pro temporali vita alicuius perfectus mentiri non debet.

Br

Ne quis arbitretur perfectum et spiritualement hominem pro ista temporali vita, morte cuius sua vel alterius non occiditur anima, debere mentiri, sed quoniam aliud est mentiri, aliud verum occultare; siquidem aliud est falsum dicere, aliud verum tacere; ut si quis forte non velit ad istam visibilem mortem hominem prodere, paratus esse debet verum occultare, non falsum dicere, ut neque prodatur, neque mentiatur, nec occidat animam suam pro corpore alterius. (§ 1) Duo vero sunt genera mendaciorum, in quibus non est magna culpa, sed tamen non sunt sine culpa; cum aut iocamur, aut, proximo consulendo, mentimur. Illud autem primum in iocando ideo non est perniciosum, quia non fallit. Novit enim ille, cui dicitur, iocandi causa fuisse dictum. Secundum autem ideo mitius est, quia retinet nonnullam benivolentiam. (§ 2) Illud vero, quod non habet duplex cor, nec mendacium quidem dicendum est, verbi gratia, tamquam, si cui gladius commendatur, et promittat se redditurum, cum ille, qui commendavit poposcerit; si forte gladium suum repetat furens, manifestum est, non esse reddendum, ne vel se occidat, vel alios, donec ei sanitas restituatur. Hic ideo non habet duplex cor, quia ille, cui commendatus est gladius, cum promittebat, se redditurum poscenti, non cogitabat furentem posse repetere. (§ 3) Manifestum est non esse culpandum aliquando verum tacere, falsum autem dicere non invenitur concessum sanctis.

(C.22 q.2 c.18) *Item Augustinus in libro questionum Genesis c. 45.*

Non deputantur mendacia, cum ea, que non sunt, ioco dicuntur.

Quod ait fratribus suis Ioseph: "Nesciebatis, quia non est in augurio homo, qualis ego?" de hoc augurio etiam mandavit eis dicendum per hominem, quid sibi velit, queri solet. Aut quia non serio, sed ioco dictum est, ut exitus docuit, non est habendum mendacium? Mendacia enim a mendacibus serio aguntur, non ioco. Cum autem que non sunt tamquam ioco dicuntur, non deputantur mendacia.

(C.22 q.2 d.p.c.21) *Ecce, que mendacia sint venialia, et que dampnabilia. (§ 1) Sed queritur, quare Augustinus dicat, non esse mentiendum pro temporali vita alicuius, cum Abraham descendens in Egiptum rogaverit Saram, ut sororem eius se esse*

Br

mentiretur, dicens: "Novi, quod pulcra sis mulier, et quod, cum viderint te Egiptii, dicturi sunt, uxor illius est, et interficient me, et te reservabunt. Dic ergo, obsecro te, quod soror mea sis, ut bene sit michi propter te, et vivet anima mea ob gratiam tui". Sed Abraham non mendacium dici, sed verum taceri voluit. Unde idem Augustinus ait in questionum Genesis: 5

(C.22 q.2 c.22) *Quomodo Abraham excusetur de mendacio, qui Saram sororem suam esse dixit.*

Queritur, cur patriarcha mentiri voluit, ut diceret Saram sororem suam, et non potius Deo commisit, qui, si vellet, eius pudicitiam apud Pharaonem servare posset. Sed veritatem voluit celari, non mendacium dici. Soror enim dicitur, quia filia fratris erat. Et in hoc ostenditur, quod nemo debet temptare Deum suum, dum habet quod rationabili consilio faciat. Fecit quod potuit: quod non potuit Deo commisit, in quem speravit, nec eum fides aut spes fefellit. Si autem interrogatus illam uxorem suam indicaret, duas res committeret Deo, et vitam suam, et uxoris pudicitiam. 10 15

(C.22 q.2 d.p.c.22) *Item opponitur, quod Iacob mentiendo et sibi profuit, et alii nocuit, nec tamen reprehenditur, sed commendatur. Sed Iacob dicendo se esse Esau primogenitum, non est mentitus. Non enim dixit, se esse primogenitum nascendo, sed ius primogeniture, illo vendente, rite adeptum. Sic et Christus Iohannem dixit esse Heliam, non persona, sed imitatione virtutis. Erat ergo Iacob Esau, non nascendo, ut diximus, sed emptione primogenitorum, de non primogenito in primogenitum transeundo, sicut et ipse Esau primogenita vendendo de primogenito non primogenitus fieri meruit. Sic et Iudei, cum essent filii Abrahe carne, quia non fuerunt filii eius imitatione, non deputantur inter filios Abrahe, sed dicuntur filii diaboli, cuius filii sunt, non nascendo, sed imitando. Unde a Domino audire meruerunt: "Si filii Abrahe estis, opera Abrahe facite; nunc autem queritis me interficere, hominem, qui veritatem locutus sum vobis. Hoc Abraham non fecit. Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri facere vultis". (§ 1) E contra gentiles, cum secundum originem carnis ab Abraham essent alieni, tamen imitatione fidei et iusticie successerunt in filios Abrahe. Unde ab Apostolo dicitur eisdem: "Si autem Christi, ergo Abrahe semen estis". Hinc idem Apostolus scribens Romanis ait: "O tu Iudee, si circumcidaris, nec legem eius observes, circumcisio tua* 20 25 30 35 40

Br

preputium facta est, quomodo et preputium, si iusticias legis custodiat, in circumcisionem reputatur". Prefertur ergo, ut ex premissis colligitur, imitatio operis origini carnis. Veraciter ergo, non mendaciter, Iacob se dixit Esau esse; nec mentiendo, sed verum dicendo sibi profuit, alteri vero non nocuit, quia benedictionem sibi debitam accepit, non alienum subripuit. (§ 2) Episcopus vero iste, de quo agitur, etsi falsum iuravit, tamen quia, ut supra dictum est, ream linguam non facit nisi rea mens, nequaquam reus periurii habetur. Probatur etiam hoc exemplo Saulis, qui, cum esset in castris pugnaturus contra Philisteos, iuravit se interfecturum quicumque ante solis occasum comederet. Ionathas autem filius eius non audito regis iuramento, cum pugnando magnam hostium stragem dedisset, et salutem fecisset in Israel, fame laborans vidit favum mellis, quem regia virga, quam gestabat in manibus, accepit et comedit, statim que oculi, quos fere fames clauserat, aperti sunt, et facies eius est exhilarata. Quo conperto Saul voluit eum dare neci; sed precibus et pia populi supplicatione placatus mortis revocavit sententiam, ne interficeretur ille, per quem salus data erat in Israel, et quo pugnante de manibus hostium populus ille liberatus fuerat. Ecce Saul falsum iuravit, quia quod iurando se facturum decrevit precibus populi provocatus non fecit. Nec tamen periurii reus arguitur, quia quantum in ipso fuit, quod iuravit inplevit, dum sententiam mortis in filium dedit, quam non carnali affectu, sed populi supplicatione revocavit.

(QUESTIO 3)

(C.22 q.3 d.init.) Cum ergo, ut ratione et exemplo monstratum est, episcopus reus periurii non esset, consueta obedientia ab archidiacono sibi denegari non debuit, cum etiamsi criminis illum esse constaret ante diffinitivam tamen sententiam, ut supra monstratum est, nulli suorum clericorum ab eo liceret discedere. Constat ergo illicitum esse quod archidiaconus iuramento firmavit. Unde merito queritur, an debeat servari, vel non?

(QUESTIO 4)

(C.22 q.4 d.a.c.1) Quod autem illicita iuramenta servari non debeant, in Tolletano concilio VIII legitur, in quo sic statutum est:

Br

(C.22 q.4 c.1) *Melius est vota stulte promissionis non implere quam crimen admittere.*

Si publicis sacramentorum gestis (quod Deus avertat) a quibuslibet illicita vel non bona extitisset conditio allegata, que aut iugulare animam patris, aut gerere compelleret stuprum sacratissime virginis, numquid non tollerabilius esset stulte promissionis vota reicere, quam per inutilium promissorum custodiam exorrendam criminum implere mensuram? 5

(C.22 q.4 c.2) *Item Ambrosius de offitiis, libro I* 10

Aliquando non expedit promissum solvere sacramentum.

Est etiam contra offitium nonnumquam promissum solvere sacramentum, ut Herodes, qui iuravit, quoniam quicquid petitura esset daret filie Herodiadis, necem Iohannis prestavit, ne promissum negaret. 15

(C.22 q.4 d.p.c.2) *Item in sermone S. Augustini episcopi de decollatione sancti Iohannis Baptiste, qui sic incipit: "Cum sanctum evangelium legeretur":*

(C.22 q.4 c.3) *Pietas fuit, quod David Nabal, sicut iuraverat, non occidit.* 20

Quod David iuramentum per sanguinis effusionem non inplevit, maior pietas fuit. Video David pium hominem et sanctum in iurationem temerariam incidisse, et maluisse non facere quod iuraverat, quam iurationem suam hominis fuso sanguine implere. 25

(C.22 q.4 c.4) *Item.*

De eodem.

Iuravit David temere, sed non inplevit iurationem maiori pietate. (§ 1) Ecce David S. iuramento quidem astrictus non fudit sanguinem hominis: sed eum falsum iurasse negare quis poterit? De duobus peccatis minimum elegit; sed minus fuit illud in comparatione peioris. Nam, per se ipsum appensum, magnum malum est falsa iurare. 30

(C.22 q.4 c.5) *Item Ysidorus in Sinonimis, libro secundo.*

Turpia vota servanda non sunt. 35

3 Si – 9 mensuram Conc. Toletanum VIII (a. 653) 2 (ed. Vives, 271).

In malis promissis rescinde fidem. In turpi voto muta decretum. Quod incaute vovisti non facias. Inpia est promissio, que scelere adinpletur.

(C.22 q.4 c.6) *Item Beda in omelia XLIV*

5 *Non est observandum iuramentum, quo malum incaute promittitur.*

10 Si aliquid forte nos incautius iurare contigerit, quod observatum peiorem vergat in exitum, libere illud salubriore consilio mutandum noverimus, ac magis instante necessitate peierandum nobis, quam pro vitando periurio in aliud crimen gravius esse divertendum. Denique iuravit David per Deum occidere Nabal virum stultum et inpium, atque omnia, que ad eum pertinebant demoliri. Sed ad primam intercessionem Abigail femine prudentis mox remisit minas, revocavit ensem in vaginam, neque aliquid culpe se pro tali periurio contraxisse doluit.

(C.22 q.4 c.7) *Item.*

De duobus malis minus eligi oportet.

20 Non solum in iurando, sed in omne, quod agimus, hec est moderatio sollicitius observanda, ut, si talem forte in lapsum versuti hostis inciderimus insidiis, ex quo sine aliquo peccati contagio surgere non possumus, illum potius evadendi aditum petamus, in quo minus periculi nos perpressuros esse cernimus.

25 **(C.22 q.4 c.8)** *Item Ambrosius de offitiis.*

Tollerabilius est iuramentum non implere, quam quod turpe est facere.

30 Unusquisque simplicem sermonem proferat; vas suum in sanctificatione possideat, nec fratrem circumscriptione inducat verborum; nichil promittat inhonestum, aut, si promiserit, tollerabilius est promissum non facere, quam facere quod turpe sit. Sepe plerique constringunt se iurisiurandi sacramento, et cum ipsi cognoverint promittendum non fuisse, sacramenti tamen contemplatione faciunt quod sponderunt, sicut de Herode supra scripsimus, qui saltatrici premium turpiter promisit, crudeliter solvit. Turpe est, quod regnum pro saltatione promittitur; crudele, quod mors Prophete pro iurisiurandi religione donatur. Quanto tollerabilius tali fuisset periurium sacra-

Br

mento? Si tamen periurium dici posset quod ebrius inter vina iuraverat, quod et iuratus inter saltantium choros promiserat. Infertur disco Prophete caput, et hoc estimatum est fidei esse, quod amicitie fuit.

(C.22 q.4 c.11) *Item ex concilio Ylerdensi.* 5

Qua pena feriat qui illicitum iuramentum facit.

Qui sacramento se obligaverit, ut litigans cum quolibet ad pacem nullo modo redeat, pro periurio uno anno a comunione corporis et sanguinis Domini segregatus, reatum suum elemosinis, fletibus et quantis potuerit ieiuniis absolvat. Ad karitatem vero, que operit multitudinem peccatorum, celeriter venire festinet. 10

(C.22 q.4 c.12) *Item.*

Non omnia promissa solvenda sunt.

Non semper promissa omnia solvenda sunt. Denique ipse Dominus frequenter mutat sententiam, sicut scriptura indicat. 15

(C.22 q.4 c.13) *Item Ysidorus Sententiarum libro II*

De eodem.

Non est observandum sacramentum, quo malum incaute promittitur, veluti si quispiam adultere perpetuam fidem cum ea permanendi polliceatur. Tollerabilius est enim non implere sacramentum, quam permanere in stupri flagitio. 20

(C.22 q.4 c.14) *Item ex concilio Tolletano, cap. viiii.* 25

Male iurans penitentiam agat.

Necesse est, ut male iurans dignam penitentiam agat, eo quod nomen Domini contra preceptum illius sumpsit in vanum, quia in Exodo scriptum est: "Neque enim insontem habebit Dominus eum, qui assumpsit nomen Domini Dei sui frustra". **(C.22 q.4 c.15)** *Item in Levitico.* "Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Domini Dei tui, ego Dominus". Malum tamen, quod facturum se sacramento devoverit, omnino non faciat, quia stulta vota frangenda sunt. 30 35

7 Qui – 12 festinet Conc. Ilerdense (a. 546) 7 (ed. Vives, 57). **29 in² – 33 Dominus** Conc. Toletanum VIII (a. 563) 2 (ed. Vives, 269). **Neque – 31 frustra** Exod. 20:7. **32 Non – 33 Dominus** Lev. 19:12.

Br

(C.22 q.4 c.16) *Item ex Decreto Sotheris pape, cap. iii.*

Iuramentum, quo malum incaute promittitur, non est servandum.

5 Si aliquid forte incautius nos iurasse contigerit, quod observatum peiorem vergat in exitum, illud consilio salubriori mutandum noverimus, et magis instante necessitate periurandum nobis, quam pro facto iuramento in aliud crimen maius esse divertendum.

(C.22 q.4 c.17) *Item ex concilio Eliberitano, c. 1.*

10 *Temeritas emendetur, cum diffinitio incauta solvitur.*

Diffinitio incauta laudabiliter solvenda est, nec est prevaricatio, sed temeritatis emendatio.

(C.22 q.4 c.18) *Actio quarta septime sinodi.*

Illicitum iuramentum non est servandum.

15 Iohannes apocrisarius orientalium sedium dixit: Significat sermo patris nostri Sophronii, quod melius sit iurantem periurare, quam servare sacramentum in fractione sacrarum ymaginum. Hoc autem dicimus, quia sacramento quidam se excusant. Tarasius patriarcha dixit: 20 Quia pater Sophronius noverat bonitatem Dei, propterea transgredi voluit inpium iuramentum. Item: (§ 1) Tarasius patriarcha dixit: Herodes observavit iuramentum, et periit: Petrus vero negavit cum iuramento, et conversus flevit, et salvatus est. Omne enim peccatum bonus Deus indulget, si quis ex toto corde peniteat. Sancta sinodus 25 dixit: Sic docet sancta scriptura. Item Leontius episcopus Focie dicit: Scriptum est: "Iuramentum mendax ne diligatis". Qua de causa iuramentum nostrum mendax dissolvatur, quasi nullam habens virtutem.

30 (C.22 q.4 d.p.c.19) *Ecce quod iuramenta illicita laudabiliter solvuntur, dampnabiliter observantur. Quod tunc intelligendum est, quando iuramentum illicitum deseritur, ut ad bonum redeatur. (§ 1) Ceterum si propterea deseritur, ut in aliud malum transeat, illicitum sacramentum dampnabiliter servatur, sed dampnabilius contempnitur. Unde Augustinus de bono coniugali:*

(C.22 q.4 c.20) *Non est appellanda fides, que ad peccatum faciendum admittitur.*

Br

Si ad peccatum admittendum fides adhibetur mirum, si fides appelletur. Verumtamen, qualiscumque sit, si et contra ipsam fit, peius est, nisi cum propterea deseritur, ut ad fidem veram legitimam que redeatur, id est ut peccatum emendetur voluntatis pravitate correctam, tamquam si quisque, cum hominem solus expoliare non possit, inveniatur socium iniquitatis, et cum eo paciscatur, ut simul id faciant, spoliū que partiantur, quo facinore commisso totum solus auferat. Dolet quidem ille, et servatam sibi non esse fidem conqueritur; verum in ipsa sua querela cogitare debet, potius in bona vita ipsi humane societati fuisse servandum, ne preda iniqua ex homine fieret, si sentit, quam inique sibi in peccati societate servata non fuerit. Ille quippe utrobique perfidus ac profecto sceleratior iudicandus est.

(C.22 q.4 c.21) Item.

Si propterea fides non servatur, ut ad bonum redeatur, non ideo violari dicitur.

Mulier, si fide coniugali violata fidem servet adultero, utique mala est; si nec adultero, peior. Porro si eam flagitii peniteat, et ad castitatem rediens coniugalem pacta ac placita adulterina rescindat, miror, si eam fidei violatricem vel ipse adulter putabit.

(C.22 q.4 d.p.c.21) *Ex his itaque apparet, quod si quisquam, ut diximus, illicitum iuramentum non servaverit, ut in aliud malum perniciosum declinet, tanto gravius delinquit, quanto dampnabilius accumulatur peccata peccatis. Si autem propterea deseritur, ut ad bonum redeatur, nichil culpe pro tali periurio contrahitur; potius deplendum est, si in aliquo illius iuramenti occasione nos deliquisse contigerit. Unde Augustinus scribit Severo Milevitano episcopo, consulenti de quodam Hubaldo, qui a consanguineis cuiusdam pelicis coactus fuerat iurare, se illam ducturum in coniugem, nec matri sue vel fratribus ulterius necessaria ministraturum. Rescribit ergo beatus Augustinus, ut diximus, Severo Milevitano episcopo, ita dicens:*

Aa 56r **(C.22 q.4 c.22)** *De quodam Hubaldo, qui iuravit se non ministraturum necessaria matri et fratribus.*

Inter cetera, ut rogaveras, a patre nostro Ambrosio quesivi, quid tibi, karissime, agendum sit de Hubaldo par-

Br

14 quippe pro// Aa^{ac}

rochiano tuo, qui captus et timore necis impulsus sue concubine iuramento firmavit ipsam in coniugem suscipere, propriam que matrem de domo cum fratribus expellere, nichil que eis alimonie umquam inpendere. Quia vero
 5 quam prius habuerat non est peccatum in coniugem suscipere, matrimonium sit in Deo firmum et stabile. (§ 1) Porro iuramentum non ob hoc invenitur fuisse institutum, ut esset vinculum iniquitatis, vel matricidii, vel fratricidii, seu cuiuscumque criminis. Nec credo sacramentum ad hoc
 10 debere fieri, ut iniusta iuratio suorum bonorum sit iniuste iurantibus expoliatio, et accipienti eterna dampnatio. Periurii namque pena percutitur, et velut homicida in extremo examine a iusto iudice degrandinabitur, per quem sacrosanctum evangelium ad iniustum et illicitum, et Deo
 15 minime amabile, quasi testimonium iuste et humane petitionis adducitur. (§ 2) Foveat itaque Hubaldus matrem et fratres, et lugeat, si coactione et timore iuramenti aliquid defuit matri. Qui vero eum iurare coegerunt quod non debuit, reatu periurii impliciti teneantur. Iniuria quippe
 20 iniuste irrogata eius est infamia, qui facit. Nec enim ullo modo ad obprobrium coacte voluntatis trahitur quod illicita conditio necessitatis extorsit.

(C.22 q.4 d.p.c.22) *Sed cum his omnibus illicita iuramenta non servanda probentur, obponitur, quod Iosue Gabaonitas contra preceptum Domini non deleverit, quia seniores Israel cum eis iuramento pacem firmaverant. Sed notandum est, quod seniores Israel, etsi scirent a Domino esse inperatum, ut delerent gentes terre promissionis, decepti tamen a Gabaonitis eos nesciebant esse incolas terre sibi promisse. Venerunt enim (ut historia refert) attritis calciamentis, et cum aridis panibus, dicentes: Viri pacifici, venimus de terra longinqua, calciamenta sunt attrita in pedibus nostris; panis defecit in sistarciis nostris; audivimus Dominum esse vobis cum, et venimus componere pacem. Quod verbum placuit senioribus Israel, et fecerunt pacem cum eis. Post diem autem tertium, cum filii Israel appropinquarent Gabaonitis, occurrerunt eis, quibus iuraverant seniores Israel. Illi autem videntes se esse deceptos, voluerunt delere eos, sed pepercit eis Iosue propter iuramentum seniorum Israel. Unde Ambrosius in libro de Offitiis:*

40 (C.22 q.4 c.23) *Quedam, licet a Deo prohibeantur, tamen iuramento firmata non sunt evitanda.*

Br

“Innocens credit omni verbo”. Non vituperanda facilitas, sed laudanda bonitas. Hoc est innocentem esse, ignorare quid noceat, et si circumscribitur ab aliquo, de omnibus tamen iudicat qui fidem in omnibus esse arbitratur. Hac igitur mentis sue dote inclinatus Iesus, ut crederet Gabaonitis, testamentum disposuit, pacem dedit, confirmavit societatem. Sed ubi in terras eorum ventum est, deprehensa fraude, quod, cum essent finitimi, advenas esse se simulaverint, circumscriptum se populus patrum indignari cepit. Iesus tamen pacem, quam dederat, revocandam non censuit, quia firmata erat sacramenti religione, ne, dum alienam perfidiam redargueret, suam fidem solveret. Mulctavit meliori tamen eos obsequio ministerii. Clementior sententia, sed diuturnior.

(C.22 q.4 d.p.c.23) *Illicitum ergo iuramentum, quod servari prohibetur, intelligendum est, quod scitur illicitum esse, dum iuratur. Si autem nescitur illicitum esse, ipsa ignorantia excusetur si putetur licitum esse, non ex ignorantia iuris, sed facti. Aliud enim est, si alicuius copula credatur esse licita, quia nescitur esse consanguinea, vel quia creditur esse vidua; aliud, si ideo putatur licita, quia consanguinearum coniunctio vel relictarum copula nullo iure credatur esse prohibita. Hic est enim ignorantia iuris, que neminem excusat, nisi cui permittitur ius ignorare; ibi vero ignorantia facti, qua quisque vere excusatur. Seniores autem Israel non ignorabant gentes terre promissionis ex precepto Domini esse delendas; sed ignorabant Gabaonitas esse incolas terre promissionis. Ignorabant siquidem factum, sed non ignorabant ius facti, atque ideo, etsi illicitum esset quod iuraverunt, tamen licite servari debuit quod iuramento firmanverunt. (§ 1) Quod autem illicitum iuramentum servari prohibetur, non est generaliter intelligendum. Iuramentum namque (ut Ieronimus testatur super Iheremiam), debet habere tres comites, veritatem, iudicium, et iusticiam; ubi autem ista defuerint, non est iuramentum, sed periurium. Unde datur intelligi illicitum esse iuramentum, cui aliquod istorum defuerit; non tamen cuicumque contigerit aliquod istorum deesse prohibetur servari. (§ 2) Aliquando namque iuramento deest iusticia; veluti, cum quispiam post votum castitatis ducit uxorem, iuramento firmans, numquam ab ea se discessurum, quod, quamvis illicitum sit, quia iusticia sibi probatur deesse, tamen auctoritate Augustini servari precipitur. Hoc autem si quis contendat prerogativa coniugii, non propter religionem iurisiurandi servari,*

Br

animadvertat, Gabaonitas ob solam religionem contra inperium Domini reservatos. Cum ergo omne preceptum Domini iustum sit, patet ei iusticiam deesse, quod eius precepto contrarium invenitur. (§ 3) Iudicium quoque aliquando iuramento constat deesse, veluti, cum propria temeritate aliquis ductus iurat se manducaturum et bibiturum. Hoc quamvis levitate indiscreta illicitum probetur, non tamen ideo violari iubetur. (§ 4) Iuramentum itaque multipliciter illicitum intelligitur. Est enim illicitum aliquando ex eo, quod iuratur, aliquando ex modo iurandi. Ex eo, quod iuratur, tunc est illicitum iuramentum, quando id, quod iuratur, in sui natura viciosum est vel vitam adimens, ut adulterium, homicidium, et his similia; vel reparari non permittens, veluti cum inimico ad pacem non redire, indigenti misericorditer non subvenire. Ista, quia perspicuam habent in se iniusticiam, etsi iuramento firmentur, tamen servari non debent. Circa hec itaque iuramenta intelligenda sunt que de illicitis iuramentis non observandis supra statuta leguntur. Quisquis ergo se iuramento firmaverit aliquid facturum, quo vel corporalis, vel spiritualis salus adimatur, vel sine quo utraque salus reparari vel conservari non possit, fidem promissam servare prohibetur; quorum exempla premisse auctoritates subiiciunt, dum eum, qui homicidium facere, vel alimenta matri et fratribus non subministrare, in adulterio perseverare, vel ad pacem cum adversario non redire, iuramentum prestando promiserit, salubriori consilio illicita vota observare non permittunt. (§ 5) Est etiam id, quod iuratur, aliquando viciosum, non in natura sui, sed ex causis extra venientibus; veluti cum aliquis post votum castitatis iurat alicui, se habiturum eam in coniugem. Coniugem namque habere in se ipso malum non est: tamen huic ex voto perniciosum est. Hoc autem iuramentum, etsi illicitum sit, non tamen observari prohibetur, sed de violatione voti penitentia sibi iubetur indici. (§ 6) Ex modo iurandi tunc est illicitum iuramentum, quando inconsiderate et incircumspecte aliquid iuratur, quo nec corporalis, nec spiritualis salus adimitur, et sine quo utraque salus reparari et vita conservari valet: veluti dum aliquis a parentibus coactus, ut clericatus tonsuram vel religionis vestem suscipiat, se neutrum facturum iuramento firmaverit. Hoc, quamvis aliquibus videatur reprehensibile, quia opus karitatis iuramento se non facturum promisit, nulla tamen auctoritate servari prohibetur, quia, etsi numquam clericatus tonsuram vel religionis vestem suscipiat, non tamen ideo minus salutem promoveri malet, cum nonnulli in laicali habitu sanctissimi et Deo delecti inveniantur. Quo exemplo evidenter

Br

datur intelligi, quotiens aliquis iurat, se non facturum aliquid, quo expeditior sibi via preparatur ad beatitudinem, dummodo sine eo salutem valeat invenire, quod iuramentum non prohibetur observare. Unde, cum nos iuramus, non daturos alicui aliquid, sine quo utraque salus eius potest esse incolumis, etsi aliqua ex eo sibi commoditas prestaretur, nulla tamen auctoritate iuramentum servare prohibemur, dummodo sit nobis alia via necessitatibus eius subveniendi.

5

(QUESTIO 5)

10

(C.22 q.5 d.a.c.1) *Quod autem quinto loco queritur, si licitum esset quod archidiaconus iuraverat, an episcopus esset reus periurii, qui ad peierandum archidiaconum cogebat? Facile potest discerni. Si enim consentiens pari pena cum faciente puniendus est, multo magis ille, qui cogit, reus admissi criminis probatur. Unde Pius papa ait:*

15

(C.22 q.5 c.1) *Qui peierare compellit, et qui compellitur, periurus uterque habetur.*

Qui compulsus a domino sciens periurat, utrique sunt periuri, et dominus, et miles: dominus, quia precepit; miles, quia plus dominum quam animam dilexit.

20

(C.22 q.5 c.4) *Item Gelasius papa.*

Qui deierat et alios deierare facit, qua pena sit feriendus.

Si quis se periuraverit, et alios sciens in periurium duxerit, quadraginta dies peniteat in pane et aqua, et septem sequentes annos, et numquam sit sine penitencia. Et alii, si conscii fuerint, similiter peniteant.

25

(C.22 q.5 c.5) *Item Augustinus in sermone de decollatione sancti Iohannis.*

Homicidam vincit qui sciens ad periurium compellit.

30

Ille, qui hominem provocat ad iurationem, et scit, eum falsum esse iuraturum, vincit homicidam, quia homicida corpus occisurus est, ille animam, immo duas animas, et eius, quem iurare provocavit, et suam. Scis, verum esse quod dicis, et falsum quod ille dicit, et iurare compellis? Ecce iurat, ecce periurat. Tu quid invenisti? immo et tu peristi, qui de illius morte saciari voluisti.

35

Br

(C.22 q.5 d.p.c.7) *Item, qui audit aliquem falsum iurare, et tacet, delinquit. Unde Augustinus ait in questionibus Levitici c. 1.: "Anima, que audierit vocem iurantis falsum etc.":*

5 (C.22 q.5 c.8) *Cui sit indicandum falsum, quod ab aliquo iuratur.*

Hoc videtur dicere, peccare hominem, quo audiente iurat aliquis falsum, et scit, eum falsum iurare, et tacet. Tunc autem scit, si eius rei, de qua iuratur, testis fuit, aut videns, aut conscius fuit, id est aliquo modo cognovit, aut
10 oculis suis conspexit, aut ille ipse, qui iurat, illi indicavit. Ita enim potuit esse conscius. (§ 1) Sed inter timorem huius peccati, et timorem prodicionis hominum non parva existit plerumque temptatio. Possumus enim paratum ad periurium admonendo vel prohibendo a tam gravi peccato
15 revocare; sed si non audierit, et coram nobis de re, quam novimus, falsum iuraverit, utrum prodendus sit, ita ut proditus etiam periculum mortis incurrat, difficillima questio est. Sed quia hic non expressit, cui hoc indicandum sit, utrum illi, cui iuratur, an sacerdoti cuiquam, qui non
20 solum eum persequi non potest irrogando supplicium, sed etiam orare pro illo potest: videtur michi, quod se solvat ab hoc peccati vinculo, si indicet talibus, qui magis possunt prodesse quam obesse periuro, sive eum corrigendo, sive Deum pro eo placando, si et ipse confessionis sibi
25 adhibeat medicinam.

(C.22 q.5 d.p.c.8) *Si ergo iste, ut supra dictum est, qui audit falsum iurare, et tacet, delinquit, multo magis ille reus est, qui ad deierandum aliquem compellit. (§ 1) Queritur de eo, qui
30 verborum calliditate se circumvenire putat illum, cui iuramentum defert, an sit reus periurii, nisi servaverit quod iurasse creditur. De hoc ita scribit Ysidorus Sententiarum libro II:*

(C.22 q.5 c.9) *De eo, qui calliditate verborum iurat.*

Quacumque arte verborum quis iuret, Deus tamen, qui conscientie testis est, ita hoc accipit, sicut ille, cui iuratur,
35 intelligit. Dupliciter autem reus fit, qui et nomen Dei in vanum assumit, et proximum dolo capit.

(C.22 q.5 c.11) *Apud Deum verba nostra non ex ore, sed ex corde procedunt.*

40 Humane aures talia verba nostra iudicant, qualia foris sonant. Divina vero iudicia talia foris audiunt, qualia ex

Br

intimis proferuntur. (§ 1) Certe noverit ille, qui intentionem et voluntatem alterius variis verbis explicat, quia non debet aliquis verba considerare, sed voluntatem et intentionem, quia non debet intentio verbis deservire, sed verba intentioni.

5

(C.22 q.5 d.p.c.11) *Si ergo divina iudicia verba nostra talia foris audiunt, qualia ex intimis proferuntur, si intentio non debet deservire verbis, sed verba intentioni: patet, quod Deus non sic accipit iuramentum, sicut ille, cui iuratur, sed potius sicut qui iurat intelligit, cum recipienti non ex intimis, sed ex his que proferuntur foris, verba nostra sonent. (§ 1) Item obicitur, qui iurat super lapidem, putans se iurare super sacrosanctum evangelium, perinde tenetur, ac si super evangelium iuraverit, licet ille, cui iurat, ideo super lapide illum iurare fecerit, ne, non servando quod promittit, reatu periurii teneatur. (§ 2) Item obicitur de civibus, qui credunt se iurare obedituros consulibus suis in omnibus, que sibi inperata fuerint pro honore sue civitatis; ne vero, obedientiam recusantes, reatu periurii illaqueentur, supponitur breve iuraturis, in quo aliud continetur, quam se iuratos arbitrentur, videlicet ne Padum in Nilum convertant, vel aliquid huiusmodi faciant. Si ergo contra hoc, quod se iurasse crediderant, consulibus suis obedientiam denegarent, numquid secundum intentionem recipientis, an non potius secundum intentionem iurantis Deus iuramentum illud acciperet? (§ 3) Item, si innocens de adulterio vel furto inpetitus innocentiam suam vellet asserere, iuraret autem se ab obiectis sic esse immunem, sicut in brevi illo continetur, quod manibus suis se scripsisse arbitretur, contineatur autem in illo, hunc esse reum obiectorum, numquid a Domino periurus reputabitur? aut numquid poterit argui, se iurasse, adulterii aut furti reatum incurrisse? Non. Hinc et Iohannes Crisostomus ait:*

10

15

20

25

30

(C.22 q.5 c.12) *Inter iuramentum et locutionem fidelium nulla debet esse differentia.*

Iuramenti huius causa est, quia omnis, qui iurat, ad hoc iurat, ut quod verum est loquatur. Et ideo Dominus inter iuramentum et loquelam nostram nullam vult esse distantiam, quia, sicut in iuramento nullam convenit esse perfidiam, ita quoque in verbis nostris nullum debet esse mendacium, quia utrumque, et periurium et mendacium, divini iudicii pena dampnatur, dicente scriptura: "Os, quod men-

35

40

Br

titur, occidit animam". Quisquis ergo verum loquitur, iurat, quia scriptum est: "Testis fidelis non mentietur".

(C.22 q.5 c.13) *Idem.*

5 *Ante, quam aliquis iuret, peierat, si contra conscientiam iurare parat.*

Qui periurare paratus est, ante, quam periuret, iam periurus videtur, quia Deus non ex operibus iudicat, sed ex cogitationibus et ex corde.

10 **(C.22 q.5 d.p.c.13)** *Ex his omnibus colligitur, quod iuramenta secundum intentionem prestantis, non recipientis, a Deo iudicantur. Quomodo ergo, secundum Ysidorum, quecumque arte verborum quis iuret, Deus sic accipit, sicut ille, cui iuratur, intelligit? Sed sicut aliud est callida arte verborum iurare, aliud simpliciter intentionem suam iurando enunciare, sic aliud*
15 *est simplici intentione iuramentum factum recipere, et aliud in recipiendo calliditate uti, quia, sicut quisquam apud Deum non valet aliquem ledere, sic nec preter eius intentionem valet quis alicui subvenire. Deus autem duplicitatis aspernator simplicem intentionem utriusque considerat, et tam ex parte recipientis quam ex parte prestantis verborum artem aspernatur et odit. (§*
20 **1)** *De etate vero iurantium queritur, qua etate quisque ad iurandum debeat cogi? De quo in primo libro Capitularium sic invenitur diffinitum:*

25 **(C.22 q.5 c.14)** *Ante annos rationabiles aliqui non cogantur iurare.*

Parvuli, qui sine etate rationabili sunt, non cogantur iurare. Et qui semel periuratus fuerit, nec testis sit post hec, nec ad sacramentum accedat, nec in sua causa vel alterius iurator existat.

30 **(C.22 q.5 c.15)** *Item ex concilio Eliberitano.*

Ante quatuordecim annos nullus iurare cogatur.

Pueri ante quatuordecim annos iurare non cogantur.

35 **(C.22 q.5 d.p.c.17)** *De forma vero fidelitatis, et quid quisque debeat domino, vel e converso, sic invenitur in epistola Filiberti episcopi:*

32 Pueri – cogantur *Panormia* 8.104.

Br

32 iurare – cogantur *Fd:* non cog. iur. *Fr.* *post cogantur* *verba multa add. Aa Fr.*

(C.22 q.5 c. 18) *Que in fidelitate sunt observanda.*

De forma fidelitatis aliquid scribere monitus, hec vobis, que secuntur, breviter ex librorum auctoritate notavi. Qui domino suo fidelitatem iurat, ista sex in memoria semper habere debet: incolume, tutum, honestum, utile, facile, 5
possible. Incolume videlicet, ne sit in dampnum domino suo de corpore suo. Tutum, ne sit ei in dampnum de secreto suo, vel de munitionibus, per quas tutus esse potest. Honestum, ne sit ei in dampnum de sua iusticia, vel de aliis causis, que ad honestatem eius pertinere videntur. 10
Utile, ne sit ei in dampnum de suis possessionibus. Facile vel possible, ne id bonum, quod dominus suus facere leviter poterat, faciat ei difficile, neve id, quod possibile erat, reddat ei impossibile. Ut fidelis hec documenta caveat, iustum est. (§ 1) Sed quia non sufficit abstinere a malo, 15
nisi fiat, quod bonum est, restat, ut in eisdem sex supradictis consilium et auxilium domino suo fideliter prestat, si beneficio dignus videri vult, et salvus esse de fidelitate, quam iuravit. (§ 2) Dominus quoque fideli suo in his omnibus vicem reddere debet. Quod si non fecerit, merito 20
censebitur malefidus, sicut ille, si in eorum prevaricatione vel faciendo, vel consentiendo deprehensus fuerit perfidus et periurus.

(C.22 q.5 d.p.c.19) *Ut itaque ex premissis apparet, mendacium nec simplici sermone debet proferri, nec iuramento firmari. Mendacium autem non solum in verbis, sed etiam in simulatis operibus esse probatur. Unde Ambrosius ait in sermone habito in dominica de Abraham:* 25

(C.22 q.5 c.20) *Mentitur qui professionem suam operibus non ostendit.* 30

Cavete, fratres, mendacium, quia omnes, qui amant mendacium, filii sunt diaboli. (§ 1) Non solum in falsis verbis, sed etiam in simulatis operibus mendacium est. Mendacium namque est, Christianum se dicere, et opera Christi non facere. Mendacium est episcopum, sacerdotem 35
vel clericum se profiteri, et contraria huic ordini operari.

Br

18 de /dem *Aa^{ac}*

(CAUSA 23)

5 **(C.23)** *Quidam episcopi cum plebe sibi conmissa in heresim lapsi sunt; circumadiacentes catholicos minis et cruciatibus ad heresim compellere ceperunt, quo conperto apostolicus catholicis episcopis circumadiacentium regionum, qui ab inperatore civilem iurisdictionem acceperant, inperavit, ut catholicos ab hereticis defenderent, et quibus modis possent eos ad fidei veritatem redire compellerent. Episcopi, hec mandata Apostolica accipientes, convocatis militibus aperte et per insidias contra hereticos pugnare ceperunt. Tandem nonnullis eorum neci traditis, aliis rebus suis vel ecclesiasticis expoliatis, aliis carcere et ergastulo reclusis, ad unitatem catholice fidei coacti redierunt. Hic PRIMUM queritur, an militare peccatum sit? SECUNDO, quod bellum sit iustum, et quomodo a filiis Israel iusta bella gerebantur? TERTIO, an iniuria sociorum armis sit propulsanda? QUARTO, an vindicta sit inferenda? QUINTO, an sit peccatum iudici vel ministro reos occidere? SEXTO, an mali sint cogendi ad bonum? SEPTIMO, an heretici suis et ecclesie rebus sint expoliandi, et qui possidet ab hereticis ablata an dicatur possidere aliena? OCTAVO, an episcopis vel quibuslibet clericis sua liceat auctoritate, vel Apostolici, vel inperatoris precepto arma movere?*

Aa 60v

(QUESTIO 1)

25 **(C.23 q.1 d.a.c.1)** *Quod militare alienum videatur ab evangelica disciplina, hinc videtur posse probari, quia omnis milicia vel ob iniuriam propulsandam, vel propter vindictam inferendam est instituta, iniuria autem vel a propria persona, vel a socio repellitur, quod utrumque evangelica lege prohibetur. Cum enim dicitur: "Si quis te percusserit in unam maxillam, prebe ei et alteram," et iterum: "Qui angariaverit te mille passus, vade cum eo duo milia;" item cum Apostolus dicat ad Romanos: "Non vos defendentes, karissimi, sed date locum ire:" quid aliud prohibemur, quam proprie persone iniuriam repellere? (§ 1) Item, cum Petro gladio defendenti magistrum, Christus dixerit: "Converte gladium tuum in vaginam; an putas, quia non possum rogare patrem meum, et exhibebit michi plus quam duodecim milia legiones angelorum?" denique, sicut de B. Andrea legitur, cum fieret concursus populorum, ut de manibus iniqui iudicis eum eriperent, et ab iniuria mortis illum defenderent, ipse econtra et exemplo et verbo patientiam docens, roga-*

 Br

bat eos, ne suum martirium impedirent, quid aliud monemur, quam sicut proprias, ita et sociorum iniurias patienter tollerare, nec ad arma concurrere, sed eorum exemplo ad similia ferenda animum preparare? (§ 2) Item cum in Proverbiis dicatur: "Michi vindictam, et ego retribuam, dicit Dominus;" item, cum in evangelio dicatur: "Nolite iudicare, et non iudicabimini;" item, cum pater familias dicat servis volentibus colligere zizania: "Sinite utraque crescere usque ad messem, et tunc dicam messoribus, colligite zizania, et alligate fasciculos ad comburendum;" (§ 3) item, cum rex ille, qui nuptias fecerat filio suo, missis exercitibus suis, angelorum videlicet, dicatur perditurus homicidas prophetarum et apostolorum, qui vocati ad nuptias venire contempserunt credendo; item, cum Paulus apostolus dicat in epistola ad Romanos: "Nolite iudicare invicem;" item: "Tu quis es, qui iudicas servum alienum? Suo domino stat, aut cadit. Sive ergo vivimus sive morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est, et resurrexit, ut et vivorum, et mortuorum dominetur:" in his omnibus quid aliud precipitur, quam ut vindicta delinquentium divino reservetur examini? Cum ergo, ut supra dictum est, milicia videatur instituta vel ob iniuriam propulsandam, vel ad vindictam inferendam, utrumque autem lege evangelica prohibeatur, apparet, quod militare peccatum est. Hinc etiam Gregorius:

(C.23 q.1 d.p.c.1) *His ita respondetur: precepta patientie non tam ostentatione corporis quam preparatione cordis sunt retinenda. Unde Augustinus ait in sermone de puero centurionis:*

(C.23 q.1 c.2) *Precepta patientie virtute animi, non ostentatione corporis servanda sunt.*

Paratus debet esse homo iustus et pius patienter maliciam eorum sustinere, quos fieri bonos querit, ut numerus pocius crescat bonorum, non ut pari malicia se quis numero addat malorum. Denique ista precepta magis sunt ad preparationem cordis, quam ad opus, quod in aperto fit, ut teneatur in secreto animi patientia cum benivolentia, in manifesto autem id fiat, quod eis videtur prodesse, quibus bene velle debemus. (§ 1) Hinc liquido ostenditur, quod ipse Dominus Iesus, exemplum singulare patientie, cum percuteretur in facie, respondit: "Si male locutus sum, exprobra de malo; si autem bene, quid me cedis?" Nequaquam igitur preceptum suum, si verba intueamur,

Br

inplevit. Neque enim prebuit percutienti alteram partem, sed potius prohibuit, ne faceret et iniuriam auferret. Et tamen paratus advenerat non solum in faciem percuti, verum etiam pro his quoque, a quibus hec patiebatur, crucifixus occidi, pro quibus ait in cruce pendens: "Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt". (§ 2) Neque Paulus apostolus preceptum Domini et magistri sui videtur inplere, ubi etiam percussus in faciem dixit principi sacerdotum: "Percutiet te Deus, paries dealbate; sedes me iudicare secundum legem, et contra legem iubet me percuti?" Et cum a circumstantibus diceretur: "Iniuriam facis principi sacerdotum?" irridens eos ammonere voluit quid dixerit, ut qui scirent intelligerent iam destruendum esse in adventu Christi parietem dealbatum, hoc est hypocrisin sacerdotii Iudeorum. Ait quippe: "Nescivi fratres, quia princeps est. Scriptum est enim: Principi populi tui non maledices," cum proculdubio qui in eodem populo creverat, atque in lege fuerat eruditus, illum principem sacerdotum nescire non posset, nec eos, quibus ita notus fuerat, ullo modo falleret, quod nesciret. Sunt ergo ista precepta patientie semper in cordis preparatione retinenda, ipsa quoque benivolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda. (§ 3) Agenda sunt autem multa etiam cum invitis quadam benigna asperitate plectendis, quorum potius utilitati consulendum est quam voluntati. Nam in corripiendo filium quamlibet asperum numquam profecto paternus amor amittitur. Fiat tamen quod nolit, et doleat qui etiam invitus dolore videtur sanandus. (§ 4) Ac per hoc, si terrena ista respublica Christiana precepta custodiat, etiam ipsa bella sine benivolentia non gerentur, sed ut ad pietatis iusticie que societatem victis facilius consulatur. Nam cui licentia iniquitatis eripitur utilius vincitur, quoniam nichil est infelicius felicitate peccantium, qua penalis nutritur impunitas, et mala voluntas, velut interior hostis, roboratur. Et paulo post: (§ 5) Nam si Christiana disciplina omnia bella culparet, hoc potius, consilium salutis petentibus, in evangelio diceretur, ut abicerent arma, se que milicie omnino subtraherent. Dictum est autem eis: "Neminem concusseritis; estote contenti stipendiis vestris". Quibus proprium stipendium sufficere debere precepit, militare utique non prohibuit.

Br

(C.23 q.1 c.3) *Item eiusdem ad Bonifatium.**In bellicis armis multi Deo placere possunt.*

Noli existimare, neminem Deo placere posse, qui armis bellicis ministrat. In his erat sanctus David, cui Dominus tam magnum perhibuit testimonium. In his etiam plurimi illius temporis iusti. In his erat ille centurio, qui Domino dixit: "Non sum dignus, ut intres sub tectum meum". (§ 1) Hoc ergo primum cogita, quando armaris ad pugnam, quia virtus tua etiam ipsa corporalis donum Dei est. Sic enim cogitabis de dono Dei non facere contra Dominum. Fides enim, quando promittitur, etiam hosti servanda est, contra quem bellum geritur; quanto magis amico, pro quo pugnatur? Pacem habere voluntatis, bellum autem debet esse necessitatis, ut liberet Deus a necessitate, et conservet in pace. Non enim pax queritur, ut bellum exerceatur, sed bellum geritur, ut pax acquiratur. Esto ergo bellando pacificus, ut eos, quos expugnas, ad pacis utilitatem vincendo perducas. "Beati enim pacifici" (ait Dominus) "quoniam filii Dei vocabuntur". Si autem pax humana tam dulcis est pro temporali salute mortalium, quanto dulcior est pax divina pro eterna salute angelorum? Itaque hostem pugnans necessitas deprimat, non voluntas. Sicut bellanti et resistenti violentia redditur, ita victoriis capto misericordia iam debetur, maxime in quo pacis perturbatio non timetur.

(C.23 q.1 c.4) *Item eiusdem contra Manicheos:**Que sint in bello iure reprehendenda.*

Quid culpatur in bello? An quia morituri quandoque moriuntur, ut domentur in pace victuri? Hoc reprehendisse timidorum est, non religiosorum. Nocendi cupiditas, ulciscendi crudelitas, inplacatus atque inplacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, et si qua similia, hec sunt, que in bellis iure culpantur. Que plerumque ut etiam iure puniantur, adversus violentias resistentium (sive Deo, sive aliquo legitimo imperio iubente) gerenda ipsa bella suscipiuntur a bonis, cum in eo rerum humanarum ordine inveniuntur, ubi eos vel iubere aliquid tale, vel in talibus obedire iuste ipse constringit. Unde neque Iohannes ab armis iubet discedere milites, et tributa Christus Cesari monet reddi, quia propter bella necessario militi

Br

stipendium prebeat. Ordo autem ille naturalis mortali-
 lium paci accommodatus hoc poscit, ut suscipiendi belli
 auctoritas atque consilium penes principes sit. (§ 1) Sed si
 humana cupiditate bellum geritur, non nocet sanctis, in
 5 quos non habet quisquam potestatem, nisi desuper datam.
 Non enim est potestas, nisi a Deo, sive iubente sive si-
 nente. Ergo vir iustus, si forte etiam sub rege, homine
 sacrilego, militet, recte potest illo iubente bellare, si, vice
 pacis ordinem servans, quod sibi iubetur vel non esse
 10 contra Dei preceptum, certum est, vel utrum sit, certum
 non est, ita, ut fortasse reum faciat regem iniquitas inpe-
 randi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi.

(C.23 q.1 c.5) *Item eiusdem in libro de verbis Domini,
 tractatu XIX*

15 *Militare non est peccatum.*

Militare non est delictum, sed propter predam militare
 peccatum est; nec rempublicam gerere criminis est,
 sed ideo agere rempublicam, ut divitias augeas, videtur
 esse dampnabile. Propterea enim quadam providentia
 20 militantibus sunt stipendia constituta, ne, dum sumptus
 queritur, predo crassetur. Item: (§ 1) Dominus ipse dixit:
 “Reddite que Dei sunt Deo, et que sunt cesaris cesari”.
 Igitur quod cesar precipit ferendum est, quod inperat
 tollerandum est; sed fit intollerabile, dum predam exacto-
 res accumulans. Item: (§ 2) “Interrogaverunt Iohannem
 25 milites, dicentes: Quid faciemus et nos? Ait illis, neminem
 concutiatis, neque calumpniam faciatis, sed estote contenti
 stipendiis vestris”. Sic autem se cognoscere debet omnis
 homo, qui militat. Non enim de his tantum militantibus
 30 scriptura loquitur, qui armata milicia detinentur, sed qui-
 quis milicie sue cingulo utitur, dignitatis sue miles as-
 scribitur, atque ideo hec sententia potest dici (uerbi gra-
 tia) militibus, protectoribus, cunctis que rectoribus. Qui-
 cumque sibi stipendia publice decreta consequitur, si am-
 35 plius querit, tamquam calumpniator et concussor Iohan-
 nis sententia condempnatur.

(C.23 q.1 c.6) *Item eiusdem de diversis ecclesie observatio-
 nibus.*

40 *Pacata sunt bella, que geruntur, ut mali coerceantur et boni
 subleventur.*

Br

Apud veros Dei cultores etiam ipsa bella pacata sunt, que non cupiditate aut crudelitate, sed pacis studio geruntur ut mali coherceantur, et boni subleventur.

(C.23 q.1 d.p.c.7) *Ex his omnibus colligitur, quod militare non est peccatum, et quod precepta paciencie in preparatione cordis, non ostentatione corporis servanda sunt.* 5

(QUESTIO 2)

(C.23 q.2 d.a.c.1) *Quod autem queritur, quod sit bellum iustum Ysidorus Ethimologie libro XX inquit:* 10

(C.23 q.2 c.1) *Quid sit iustum bellum.*

Iustum est bellum, quod ex edicto geritur de rebus repetendis, aut propulsandorum hominum causa. (§ 1) Iudex dictus est, quia ius dictat populo, sive quod iure disceptet. Iure autem disceptare est iuste iudicare. Non enim est iudex, si non est iusticia in eo. 15

(C.23 q.2 c.2) *Item Augustinus in libro questionum.*

Nichil interest ad iusticiam, sive aperte sive ex insidiis aliquis pugnet.

Dominus Deus noster iubet ad Iesum Nave, ut constituat sibi retrorsum insidias, id est insidiantes bellatores ad insidiandum hostibus. Hinc admonemur, hoc non iniuste fieri ab his, qui iustum bellum gerunt, ut nichil iustus precipue cogitet in his rebus, nisi ut bellum suscipiat cui bellare fas est. Non enim fas est omnibus. Cum autem iustum bellum susceperit, utrum aperte pugnet, an ex insidiis, nichil ad iusticiam interest. Iusta autem bella solent diffiniri, que ulciscuntur iniurias, sic gens et civitas, petenda est, que vel vindicare neglexerit quod a suis improbe factum est, vel reddere quod per iniurias ablatum est. Sed et hoc genus belli sine dubio iustum est, quod Deus inperat, qui, novit quid cuique fieri debeat; in quo bello dux exercitus vel ipse populus non tam auctor belli, quam minister iudicandus est. 20
25
30

(C.23 q.2 d.p.c.2) *Cum ergo iustum bellum sit, quod ex edicto geritur, vel quo iniurie ulciscuntur, queritur, quomodo a filiis Israel iusta bella gerebantur. De his ita scribit Augustinus in questionibus Numeri:* 35

Br

(C.23 q.2 c.3) *Innoxius transitus filiis Israel negabatur, atque ideo iusta bella gerebantur.*

Notandum sane est, quemadmodum iusta bella gerebantur a filiis Israel contra Amorreos. Innoxius enim transitus negabatur, qui iure humane societatis equissimo patere debebat.

(QUESTIO 3)

(C.23 q.3 d.a.c.1) *Quod vero iniuria sociorum armis propulsanda non sit, exemplis et auctoritatibus probatur. Dominus enim, cum ab Herode quereretur ad interficiendum, non patrocinium sibi quesivit armorum, cum occulto instinctu posset in eum convertisse manus Iudeorum, sed fugiens in Egyptum latuit ibi per septennium. Sic etiam, cum a Iudeis lapidibus peteretur, abscondit se, et exivit de templo. Sic etiam, cum duceretur ad crucem, noluit commovere adversus seniores Iudeorum turbam, que nuper ei obviam processerat, et cum palmis et laudibus eum receperat. Sic etiam interrogatus a Pilato, an rex esset, ait: "Regnum meum non est de hoc mundo. Si enim esset de hoc mundo, ministri utique mei decertarent, ut ego non traderer Iudeis," insinuans illos ad regnum huius mundi pertinere, qui auxilio humanarum virium, non divino presidio ab imminente iniuria se tueri contendunt. Item, cum discipulis suis ait: "Si vos persecuti fuerint in una civitate, fugite in aliam," non arma armis, sed fugam persequentibus docuit obponi. (§ 1) Item, sicut in Ysaia legitur, Egyptus a Nabuchodonosor devastata est, quia filiis Israel contra Assyrios et Chaldeos protectionis et defensionis auxilium promisit. Unde dictum est: "Baculus harundineus rex Egypti, super quem si aliquis innisus fuerit, confringetur, et perforabit manum innitentis". Ipsi etiam Iudei captivi ducti sunt, quia spem sue liberationis non in solo Deo, sed etiam in homine posuerunt. Sic etiam de primis credentibus legitur, quod rapinam suorum bonorum cum gaudio suscipiebant, non querentes sibi aliorum patrocinia, sed gaudentes, quoniam digni inveniebantur pro nomine Iesu contumeliam pati. Sic et Apostolus in prima epistola persuadet Chorinthiis, ut iniuriam et fraudem patienter ferant potius, quam repetendo fratres scandalizent. Sic ab ydolotitis et a qualibet esca censet abstinendum potius, quam cum scandalo fratrum edamus. Sic et a sumptibus abstinet, ne aliquod offendiculum evangelio Christi prestaret. Cum ergo ille, qui ab iniuria armis arcetur, non minus scanda-*

Br

lizetur quam ille, a quo ablata coram iudice reposcuntur, patet, quod ad propulsandam iniuriam non sunt petenda armorum auxilia. Quod autem petendum non est, illud iure prestari non debet. (§ 2) Sed multa rite prestantur, que tamen iure non petuntur. Bonus enim non rite iniurie vindictam peteret quia malum pro malo redderet quam tamen iudex recte infligeret, nec nisi bonum pro malo redderet. Unde Augustinus in expositione Psalmi CVIII ait:

(C.23 q.3 c.1) Quot sint differentie retributionis.

Sex differentie sunt: reddere pro malis bona, non reddere mala pro malis; hec bonorum sunt, et prius melius. Non reddere bona pro bonis, reddere mala pro bonis; hec duo malorum sunt, et posterius deterius. Reddere pro bonis bona, et pro malis mala; hec duo mediocrium sunt: prius propinquum bonis, quod Christus non arguit, sed plus oportere dicit, quia et ethnici hoc faciunt; posterius propinquum malis, tamen convenit et bonis. Unde et lex modum ultionis statuit: "Oculum pro oculo". Que, si dici potest, iniustorum iusticia est, non quia iniqua est ultio, quam lex statuit, sed quia viciosa est libido ulciscendi, magis que ad iudicem hoc pertinet inter homines decernere, quam bonum hominem sibi expetere. Hic enim malum pro malo redderet, iudex vero non, sed delectatione iustitie, iustum iniusto, quod est bonum pro malo, quod etiam Deus facit iudex.

(C.23 q.3 d.p.c.1) Item ab aliquo capto iniuste sua exiguntur, pro vita tamen redimenda iuste offeruntur. Item vasa sacra ab aliquo barbaro exiguntur iniuste, pro redemptione tamen captivorum iuste prestantur. Sic etiam iniurie propulsatio, licet iniuste postuletur, tamen iuste prestatur, quamquam et ipsa postulatio non usquequaque iniusta probetur. (§ 1) Aliud est enim iniuriam propellere, ut sibi liceat voluptuose vivere, aliud, ut aliorum utilitati libere possit vacare. Sic que aliud est suffragium ab homine tamquam a ministro iusticie postulare, ut mala voluntas adversantium eius ministerio careat effectu, et bonorum voluntas eius suffragio sortiatur effectum; aliud spem suam a Deo in hominem transferre, ut adversa, que inferuntur a Deo ad vite correctionem, humano pellantur auxilio nulla precedente correctione, sicut Israelite, qui captivitatem sibi inminentem Egyptiorum suffragio se putabant posse evadere sine penitencia preterite vite, non revocantes ad memoriam: "Da nobis auxi-

Br

*lium de tribulatione, quia vana salus hominis". Et item: "Hii in
 curribus, et hii in equis, nos autem in nomine Dei nostri invoca-
 bimus". Petere ergo vel prestare in tribulatione subsidium, ut
 voluptuose quis in crimine vivat, dampnabile est. Petere autem
 5 vel prestare solacium, ut malis facultas delinquendi adimatur,
 ut ecclesia pacem adipiscatur, ut aliquis multorum utilitati
 servetur, utile est et honestum; dissimulare vero est gravissi-
 mum. Hinc de Paulo legitur, quod, cum quidam Iudeorum
 iurassent, se non comesturos panem, nisi eum interficerent, petiit
 10 milites a pretore, quorum presidio illesus servaretur ab iniuria
 Iudeorum, non sue voluptati, sed omnium utilitati victurus.
 Hinc in evangelio mercenarius vocatur qui videt lupum venien-
 tem, et dimittit oves, et fugit. (§ 2) Hinc etiam ecclesia auxi-
 lium ab imperatore ad sui defensionem petere monetur. Unde
 15 Augustinus ad Bonifatium ait:*

(C.23 q.3 c.2) *Ab imperatore ecclesia auxilium postulare debet.*

Maximianus episcopus Vagiensis auxilium petivit ab
 imperatore Christiano contra hostes ecclesie, non tam sui
 20 ulciscendi causa, quam tuende ecclesie sibi credite. Quod
 si pretermisisset, non eius fuisset laudanda paciencia, sed
 negligentia merito culpanda. Neque enim apostolus Pau-
 lus vite sue transitorie, sed ecclesie Dei consuluit, quando
 contra illos, qui eum occidere conspiraverant, consilium
 25 illorum ut tribuno proderetur effecit. Unde factum est, ut
 eum ad locum, quo fuerat perducendus, deduceret miles
 armatus, ne illorum pateret insidiis.

(C.23 q.3 c.3) *Item Augustinus ad Emeritum.*

30 *Catholici adversus hereticos a potestatibus ordinatis defen-
 sionem postulare possunt.*

Nostri adversus illicitas et privatas vestrorum violen-
 tias (quas et vos ibi, qui talia facitis, doletis et gemitis) a
 potestatibus ordinatis ultionem petunt, non quod hos
 persequantur, sed quia se defendant.

35 **(C.23 q.3 c.4)** *Item eiusdem contra Petilianum.*

*Quantum interest inter persecutionem hereticorum et catho-
 licorum.*

Pro membris Christi adversus vos seviunt, et vobis
 resistunt, quicumque in ecclesia eo animo sunt, quo tunc

Br

Petrus fuit, cum ferrum pro Christi nomine strinxit. Sed multum interest inter vestram persecutionem, et istorum. Vos similes estis servo sacerdotis, quia servientes principibus vestris adversus ecclesiam catholicam, id est adversus corpus Christi, armamini. Isti autem tales sunt, qualis Petrus tunc fuit, qui pro Christi corpore, id est pro ecclesia, etiam corporaliter pugnavit. 5

(C.23 q.3 c. 5) *Item Ambrosius libro I de officiis.*

Iusticia plenus est qui patriam bello tuetur a barbaris.

Fortitudo, que bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena iustitia est. 10

(C.23 q.3 c.6) *Item Ieronimus super Sophoniam.*

Prodest latroni vel pirate qui membra eius debilitat.

Si quis fortitudinem latronis, vel pirate enervat et infirmos reddit, prodest illis sua infirmitas. Debilitata enim membra, quibus prius non bene utebantur, a malo opere cessabunt. 15

(C.23 q.3 c.7) *Item Ambrosius libro I de officiis.*

Qui a socio non repellit iniuriam similis est ei, qui facit. 20

Non in inferenda, sed in depellenda iniuria lex virtutis est. Qui enim non repellit a socio iniuriam, si potest, tam est in vicio quam ille, qui facit.

(C.23 q.3 c.8) *Item Anastasius et Damasus.*

Malorum impietati favet qui eis obviare cessat. 25

Qui potest obviare et perturbare perversos, et non facit, nichil est aliud quam favere impietati eorum. Nec caret scrupulo societatis occulte qui manifesto facinori desinit obviare.

(C.23 q.3 c.9) *Item Calixtus.* 30

Qui divina mandata contempnunt severis coerceantur vindictis.

Iustum est, ut qui divina contempnunt mandata et inobedientes paternis existunt iussionibus, severioribus corrigantur vindictis, quatinus ceteri talia committere timeant, et deus gaudeat fraterna concordia, et cuncti 35

Br

sumant severitatis atque bonitatis exemplum. Nam si (quod absit) ecclesiasticam sollicitudinem vigorem que negligimus, perdit desidia disciplinam, et animabus fidelium profecto nocebitur.

5 **(C.23 q.3 d.p.c.10)** *Ecce, quod nonnumquam est obvian-*
dum perversis, et iniuria sociorum armis est propulsanda, ut et
malis adempta facultas delinquendi prosit, et bonis optata fa-
cultas libere consulendi ecclesie ministretur. Hoc qui non facit,
consentit. Unde Augustinus ait in Psalmo LXXXI:

10 **(C.23 q.3 c.11)** *Non sunt immunes a scelere qui non libe-*
rant eos, quos possunt liberare a facto.

15 Ostendit Propheta nec illos immunes a scelere esse, qui permiserunt principibus Christum interficere, cum pro multitudine timerentur, et possent illos a facto, et se a consensu liberare. Qui desinit obviare, cum potest, consentit.

(QUESTIO 4)

20 **(C.23 q.4 d.a.c.1)** *Quod autem vindicta inferenda non sit,*
multis modis probatur. Mali enim tollerandi sunt, non abi-
ciendi; increpatione feriendi, non corporaliter expellendi. Unde
Augustinus ait in libro de verbis Domini:

(C.23 q.4 c.1) *Quomodo mali sunt tollerandi, et quomodo*
ab eis sit recedendum.

25 Tollerandi sunt quidem mali pro pace, nec corporaliter ab eis recedatur; sed spiritualiter exire est facere quod pertinet ad correctionem malorum, quantum licet pro gradu cuiusque, salva pace; displicere est non tangere. Non enim prophete, qui hoc dicebant, populum suum dimiserunt, sed inter eos habitabant, quos increpabant, unum templum cum eis intrabant, eadem sacramenta celebrabant. Hoc ergo est exire, ore non parcere, hoc est inmundum non tangere, voluntate non consentire.

(C.23 q.4 c.2) *Idem.*

35 *Quod mali sint tollerandi a bonis.*

 Tu bonus tollera malum. Nam et Christus Iudam, cum sciret furem esse, tolleravit et ad predicandum misit, ei que cum aliis eucharistiam dedit.

Br

(C.23 q.4 c.3) *Idem super Iohannem.**Pro pace ecclesie mali sunt tollerandi.*

Quid ergo voluit Dominus noster Iesus Christus, fratres mei, ammonere ecclesiam suam, quando unum perditum inter duodecim habere voluit, nisi ut malos tolleremus, ne corpus Christi dividamus? Ecce inter sanctos est Iudas, ecce fur est Iudas, et, ne contendas, fur et sacrilegus, non qualiscumque fur, sed loculorum dominicorum, sed sacrorum. Sic crimina discernuntur in fure qualiscumque furti et peculatus (peculatus enim dicitur furtum de re publica, et non sic iudicatur furtum rei private, quomodo publice), quanto vehementius est iudicandus sacrilegus fur, non undecumque tollere hoc est, sed de ecclesia. Qui aliquid de ecclesia furatur Iude proditori comparatur.

(C.23 q.4 c.4) *Idem.**De eodem.*

Ecce, inquit, dicit Propheta: "Recedite, exite inde, et inmundum ne tetigeritis". Quomodo ergo malos tollerabimus pro pace, a quibus exire et recedere iubemur, ne tangamus inmundum? Nos istam recessionem spiritualiter intelligimus: illi corporaliter. Nam et ego clamo cum Propheta; equalia sumus vasa, utitur nobis Deus in dispensatione vestra. Clamamus nos, et dicimus vobis, recedite et exite inde, et inmundum ne tetigeritis, sed contactu cordis, non corporis. Quid est enim tangere inmundum, nisi consentire peccatis? Quid est autem exire inde, nisi facere quod pertinet ad correctionem malorum, quantum pro uniuscuiusque gradu atque persona, salva pace, fieri potest? Et paulo post: (§ 1) Ergo, fratres mei, quotquot habetis inter vos, qui adhuc amore seculi pregravantur, avaros, periuros, adulteros, spectatores nugarum, consultores mathematicorum, phanaticorum, augurum, aruspicum, ebriosos, luxuriosos, quicquid inter vos malorum esse nostis, quantum potestis, improbate, ut corde recedatis, et redarguite, ut exeatis inde, et nolite consentire, ut inmundum non tangatis.

(C.23 q.4 c.5) *Idem in secundo libro contra Parmenianum, c. 1.**Pacificus est qui corrigit quod potest, vel excludit a se quod non potest.*

Br

Quisquis vel quod potest arguendo corrigit, vel quod corrigere non potest salvo pacis vinculo excludit, vel quod salvo pacis vinculo excludere non potest equitate inprobat, firmitate supportat, hic est pacificus, et ab isto maledicto, quo scriptura dicit: “Ve his, qui dicunt quod nequam est bonum, et quod bonum est nequam,” omnino liber, prorsus securus, penitus est alienus. (§ 1) Quomodo, inquit Parmenianus, incorruptus poteris permanere, qui corruptis sociaris?

10 (C.23 q.4 c.6) *Idem.*

Quid sit malis sociari.

Ita plane, sociatur, id est si mali aliquid cum eis committit, aut committentibus favet. Si autem neutrum facit, nullo modo sociatur. Porro, si addat tertium, ut non sit in vindicando piger, sed vel corripit iustus in misericordia et arguat, vel etiam, si eam personam gerit, et ratio conservande pacis admittit, et coram omnibus peccantes arguat, ut ceteri timeant, removeatur etiam vel ab aliquo gradu honoris, vel ab ipsa communionem sacramentorum, et hec omnia cum dilectione corrigendi, non cum odio persequendi faciat, plenissimum offitium non solum castissime innocentie, sed etiam diligentissime severitatis inplevit. Ubi autem cetera impediuntur, illa duo semper retenta incorruptum castum que custodiunt, ut nec faciat malum, nec approbet factum.

20 (C.23 q.4 c.7) *Idem in epistola Concilii ad Donatistas.*

Aliena peccata in ecclesia alicui non preiudicant.

Quisquis autem in hac sancta ecclesia bene vixerit, nichil ei preiudicant aliena peccata; quia in ea unusquisque proprium onus portabit, sicut Apostolus ait. (§ 1) Ergo communio malorum non maculat aliquem participatione sacramentorum, sed consensus factorum. Nam si in malis factis non eis quisque consentiat, malus causam suam portat, nec preiudicat alteri, quem in consensione mali operis non habet socium criminis.

30 (C.23 q.4 c.8) *Idem in sermone de verbis Evangelii.*

Non te maculat malus, si ei non consentis, sed ipsum redarguis.

Br

A malis disiungimini semper corde: ad tempus caute corpore copulamini. (§ 6) Duobus modis non te maculat malus: si non consentias, et si redarguas. Hoc est non communicare, non consentire; comunicatur quippe, quando facto eius consortium voluntatis vel approbationis adiungitur. (§ 2) Neque ergo consentientes sitis malis, ut approbetis; neque negligentes, ut non arguatis; neque superbientes, ut insultantes arguatis.

(C.23 q.4 c.10) *Idem in epistola ad Vincentium.*

Non maculant innocentes facta nocentium, que ab eis credi non possunt.

Quam magnum est crimen ab istorum innocentium communione separari? Nam et facta nocentium, que innocentibus demonstrari, vel ab innocentibus credi non possunt, non inquinant quemquam, si propter innocentes etiam cognita sustinentur. Non enim propter malos boni deserendi, sed propter bonos mali tollerandi sunt, sicut tolleraverunt Prophete, contra quos tanta dicebant, nec communionem sacramentorum illius populi relinquebant; sicut ipse Dominus nocentem ludam usque ad condignum eius exitum tolleravit, et eum sacram cenam cum innocentibus communicare permisit, sicut tolleraverunt Apostoli eos, qui per invidiam (que ipsius diaboli est vicium) Christum annunciabant.

(C.23 q.4 d.p.c.12) *Ecce, quod mali tollerandi sunt, nec corporali, sed spirituali vindicta sunt puniendi. Unde, cum discipuli non recepti a Samaritanis ignem celitus super eos deducere voluerunt, dicentes magistro: "Vis dicimus descendat ignis de celo, et consumat eos?" audierunt: "Nescitis, cuius spiritus estis?" Item: "Omnis, qui gladium acceperit, gladio peribit".*

(C.23 q.4 c.13) *Hinc etiam Ieronimus ait.*

Spiritualis carnalem non persequitur, sed e converso.

Qui secundum carnem natus est, persequatur spirituales: numquam vero spiritualis carnalem persequitur, sed ignoscit ei, quasi rusticano fratri. Scit, eum proficere posse per tempus, et si quando Egyptie filium viderit irascentem, recordabitur unius patris, qui boves creavit, et culicem, et in magna domo non solum esse vasa aurea et argentea, sed lignea et fictilia voluit.

Br

(C.23 q.4 c.14) *Item Augustinus in libro de baptismo.*

Boni a malis numquam in hac vita penitus possunt separari.

Quantus arrogantie tumor est, quanta humilitatis et lenitatis oblivio et arrogantie quanta iactatio, ut quis se
5 posse credat facere, quod nec Apostolis concessit Dominus, ut zizania videlicet a frumento putet se posse discernere?

(C.23 q.4 c.15) *Item Gregorius.*

Presens ecclesia simul recipit bonos et malos.

10 Hec autem vita, que inter celum et infernum sita est, sicut in medio subsistit, ita utrarumque partium cives communiter recipit: quos tamen sancta ecclesia et indiscrete suscipit, et postmodum in egressione discernet. Si
15 igitur boni estis, quamdiu in hac vita subsistitis, equanimiter tollerate malos. Nam quisquis malos non tollerat, ipse sibi per intollerantiam testis est, quia bonus non est. Abel enim esse rennuit, quem Cain malicia non exercet.

(C.23 q.4 d.p.c. 15) *Ex his omnibus colligitur, quod malorum vindicta Deo reservanda est, nec sunt corporaliter puniendi, sed crebra ammonitione, et karitatis beneficio ad correctionem invitandi. Unde Christus ait in evangelio: "Audistis: quia dictum est in lege," (quem modum ulcionis lex statuit) "Oculum pro oculo, dentem pro dente". Ego autem hanc vicissitudinem tollens, et ad mansuetudinem et karitatis perfectionem
20 vos invitans, dico vobis: "Nolite resistere malo, sed diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, ut sitis filii patris vestri, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos". Hinc Paulus ait: "Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi". Omnis autem iniquus bonorum est inimicus; omnis enim amicus huius seculi inimicus est Dei. Inimicus autem Dei bonitatis et iusticie est inimicus, ac per hoc amatorem iusticie et bonitatis diligere non potest. Cum ergo inimicos diligere, vel illis benefacere, cibum et potum subministrare iubemur: inimicos persequi et punire prohibemur. (§
25 1) In lege enim veteris testamenti corporalis pena statuta est: in lege vero evangelii omni peccanti per penitentiam venia promittitur. Unde illa a terrore inceptit, dicens: "Ego sum Dominus Deus zelotes, visitans peccata patrum in filios usque in tertiam et quartam generationem". Hec vero a lenitate mansuetudinis et
30 misericordie, ita inquires: "Beati pauperes spiritu, beati mites,*

Br

beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur". In illa dicebatur: "Qui fecerit hoc vel illud, morte moriatur". In ista dicitur: "Gaudeo super uno peccatore penitentiam agente, quam super nonaginta novem iustis, qui non indigent penitentia". Item: "Non veni vocare iustos, sed peccatores". Item: "Estote misericordes, sicut et pater vester misericors est". In- 5
ciium quoque predicationis salvatoris nostri, et preconis eiusdem, ad penitentiam peccatores invitavit. Sic enim uterque exorsus est: "Penitentiam agite, appropinquabit enim regnum celorum". Sic et in Actibus Apostolorum, cum Iudei, compuncti de scelere 10
mortis Christi, dicerent Petro: "Quid faciemus, viri fratres?" legitur Petrus his respondisse: "Penitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum". Et, ut universaliter dicatur, in lege populus ille rudis servili timore penarum cogebatur: unde et legem 15
in pedagogum accepit. In evangelio autem populus gratie liber et adultus filiali amore, et hereditatis certitudine ad cultum divine servitutis invitatur. Unde, cum quidam legem, quasi
cohercentem, predicarent esse tenendam simul cum gratia, ait 20
Apostolus: "Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba pater". (§ 2) Hinc etiam Gregorius ait in expositione evangelii: "Simile factum est regnum celorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo".

(C.23 q.4 c.16) *In lege cuique permittebatur diligere amicum, et odire inimicum.* 25

Cum in lege scriptum sit: "Diliges amicum tuum, et odio habebis inimicum tuum," accepta tunc licentia iustis fuerat, ut Dei suos que adversarios, quanta possent virtute, conprimerent, eos que iure gladii ferirent. Quod in novo proculdubio testamento conpescitur, cum per semetipsam veritas predicat, dicens: "Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos". Quid ergo per tauros, nisi veteris testamenti patres signantur? Nam dum ex permissione legis acceperant, quatinus adversarios suos odii retributione percuterent (ut ita dicam), quid aliud quam tauri erant, qui inimicos suos cornu corporee virtutis feriabant? Quid vero per altilia, nisi patres novi testamenti figurantur? qui dum gratiam interne pinguedinis percipiunt, a terrenis desideriis innitentes, contemperationis penna ad sublimia quasi se sublevant. 40

Br

(C.23 q.4 d.p.c.16) *His ita respondetur: Sunt quedam, que salubri tantum ammonitione sunt corripienda, non corporalibus flagellis sunt animadvertenda; sed eorum vindicta divino examini tantum est reservanda, quando in delinquentes disciplinam videlicet exercere non possumus, vel quia non sunt nostri iuris, vel quia illorum crimina, etsi nobis nota sunt, tamen manifestis indiciis probari non possunt. (§ 1) De his, qui non sunt nostri iuris, ait Apostolus in epistola prima ad Corinthios: “Quid enim michi attinet de his, qui foris sunt, iudicare? de his enim Dominus iudicabit”. Quod Augustinus exponens ait:*

(C.23 q.4 c.17) *Infidelium colloquia et convivia non sunt evitanda.*

Infideles non possumus Christo lucrari, si colloquium eorum vitamus et convivium. Unde et Dominus cum publicanis et peccatoribus manducavit et bibit. In his vero, qui intus sunt, id est infidelibus, putredo resecanda est.

(C.23 q.4 d.p.c.17) *Hinc etiam, cum Propheta dicit: “Facit Dominus iudicium omnibus iniuriam patientibus,” exponendo addidit Augustinus: “ab his, qui non sunt sui iuris, in quos nequit disciplina exerceri”. (§ 1) Item, quando multitudo est in scelere, nec salva pace ecclesie mala puniri possunt, tolleranda sunt potius, quam violata pace ecclesie punienda. Unde Augustinus ait:*

(C.23 q.4 c.18) *Quedam mala sunt punienda, et quedam tolleranda.*

Quidam, cum bonorum malorum que conmixtionem in ecclesia demonstratam vel predictam esse perspexerint, et precepta paciencie didicerint, (que nos firmissimos reddunt, ut etiamsi viderentur in ecclesia zizania, tamen non impediatur aut fides, aut karitas nostra, et quoniam zizania in ecclesia esse cernimus, non ideo ipsi de ecclesia recedamus) destituendam putant ecclesie disciplinam, quandam perversissimam securitatem prepositis tribuentes, ut ad eos non pertineat, nisi dicere quid cavendum sit, quid faciendum sit; quodlibet autem quisque faciat non curare. Nos vero ad sanam doctrinam pertinere arbitramur utrisque testimoniis vitam sententiam que moderare, ut et canes in ecclesia propter pacem ecclesie tolleremus, et canibus sanctum, ubi est pax ecclesie tuta, non demus. Cum vero per negligentiam prepositorum, sive per ali-

Br

quam excusabilem necessitatem, sive per occultas obrep-
 tiones invenimus in ecclesia malos, quos ecclesiastica di-
 sciplina corrigere aut coercere non possumus, tunc, ne
 ascendat in cor nostrum inopia et perniciose presumptio,
 qua estimemus nos ab his esse separandos, ut peccatis 5
 eorum non inquinemur, atque ita post nos trahere conemur,
 veluti mundos sanctos que discipulos ab unitatis
 conpage quasi a malorum coniunctione separatos, veniant
 in mentem ille de scripturis similitudines, et divina ora-
 cula, vel certissima exempla, quibus demonstratum et 10
 pronunciatum est, malos in ecclesia bonis permixtos usque
 in finem seculi tempus que iudicii futuri, malos tolle-
 randos nichil que bonis in unitate ac participatione sacra-
 mentorum, qui eorum factis non consenserint, obfuturos.
(§ 1) Cum vero eis, per quos ecclesia regitur, adest pace 15
 salva potestas discipline adversus improbos aut nefarios
 exercende, tunc rursus, neque socordia neque segnitia
 dormiamus, sed aculeis preceptorum, que ad severitatem
 coercionis pertinent, excitandi sumus, ut gressus nostros
 in via Domini ex utrisque testimoniis illo duce atque adiu- 20
 tore dirigentes, nec paciencie nomine torpescamus, nec
 obtentu diligentie seiviamus.

(C.23 q.4 c.24) *Non semper in eos, qui peccant, vindicta
 exercenda est.*

Ipsa pietas, veritas, karitas, nos non permittit contra 25
 Cecilianum eorum hominum accipere testimonium, quos
 in ecclesia non videmus, cui Dominus perhibet testimo-
 nium. Quos enim divina testimonia non secuntur, pondus
 humani testimonii perdidierunt. Item: **(§ 1)** Molestus est
 medicus furenti frenetico, et pater indisciplinato filio: ille 30
 ligando, ille cedendo, sed ambo diligendo. Si autem illos
 negligent, et perire permittant, ista potius falsa mansue-
 tudo est crudelitas. Item: **(§ 2)** Quapropter si potestate,
 quam propter religionem ac fidem, tempore quo debuit,
 divino munere accepit ecclesia, hii, qui inveniuntur in viis 35
 et sepiibus, id est in heresibus et scismatibus coguntur
 intrare, non quia coguntur reprehendant, sed quo cogun-
 tur adtendant. Convivium Domini est unitas corporis
 Christi non solum in sacramento altaris, sed etiam in vin-
 culo pacis. In eodem: **(§ 3)** Theodosius inperator legem 40
 generaliter in omnes hereticos promulgavit, ut quisquis
 eorum episcopus vel clericus ubilibet esset inventus, de-

Br

cem libris auri mulctaretur. Item: (§ 4) Si duo aliqui in una domo simul habitarent, quam certissime sciremus ruituram, nobis que id prenunciantibus nollent credere, atque in ea manere persisterent, si eos inde possemus 5 eruere vel invites, quibus imminentem illam ruinam predemonstravimus, ut ulterius redire sub eius periculum non auderent, puto, nisi faceremus, non inmerito crudeles iudicaremur. Porro, si illorum unus nobis diceret, quando intraveritis eruere nos, me ipsum continuo trucidabo; 10 alter autem nec exire quidem inde, nec erui vellet, sed neque necare se auderet; quid eligeremus, utrum ambos ruine obprimendos relinquere, an, uno saltim per nostram operam liberato, alterum non nostra culpa, sed sua potius interire? Nemo est tam infelix, qui non quid fieri in talibus rebus oporteat facillime iudicet. Item post pauca: (§ 5) 15 Quod si plurimi essent in domo ruitura, et inde saltim unus liberari posset, atque, id cum facere conarer, alii semetipsos precipitio necarent, dolorem de ceteris, verum de unius saltim salute consolaremur; non tamen, ne se ipsos alii perderent, perire universos nullo liberato 20mitteremus. Quid igitur de opere misericordie, quod pro vita eterna adipiscenda et pena eterna vitanda hominibus deberemus impendere, iudicandum est, si pro salute ista non solum temporali, sed etiam brevi et ad tempus exiguum liberanda sic nos subvenire hominibus ratio vera et benigna compellit? Item: (§ 6) Si (inquiunt Donatiste) oportet, ut nos extra ecclesiam et adversus ecclesiam fuisse peniteat, ut salvi esse possimus, quomodo post istam penitentiam apud vos clerici vel etiam episcopi permanemus? Hoc non fieret, quoniam revera (quod fatendum est) fieri non deberet, nisi pauci ipsa compensatione sanarentur. Sed sibi hoc dicant, et multo maxime doleant humiliter, qui in tanta morte precisionis iacent, ut isto quodam vulnere matris catholice reviviscant. Cum enim 35 precisus ramus inseritur, fit aliud vulnus in arbore, quo possit recipi, ut vivat, qui sine vita radicis peribat; sed cum receptus recipienti coaluerit, et vigor consequitur et fructus; si autem non coaluerit, ille quidem arescet, sed vita arboris permanebit. Est enim et tale inserendi genus, 40 ut nullo preciso ramo, qui intus est, ille, qui foris est, inseratur; non tamen nullo, sed vel levissimo vulnere arboris. Ita ergo et isti, cum ad radicem catholicam veniunt, nec eis, postquam vix erroris sui penitet honor clericatus aut

Br

episcopatus aufertur, si quidem fit aliquid tamquam in cortice arboris matris contra integritatem severitatis; verumtamen, quia neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, ad Dei misericordiam precibus fuis, coalescente pace ramorum suorum, karitas cooperuit multitudinem peccatorum. Et paulo post: (§ 7) Verum in huiusmodi causis, ubi per graves dissensionum scissuras non huius aut illius hominis est periculum, sed populorum strages iacent, detrahendum est aliquid severitati, ut maioribus malis sanandis sincera karitas subveniat. Habeant ergo de preterito detestabili errore, sicut Petrus habuit de mendacii timore, amarum dolorem, et veniant ad ecclesiam Christi veram, id est catholicam matrem: sint in illa clerici, sint episcopi utiliter, qui contra eam fuerunt hostiliter. Non invidemus, imo amplectimur, hortamur, optamus, et quos in viis aut sepibus invenimus, intrare cogimus, et sic nondum quibusdam persuademus, quia non res eorum, sed ipsos querimus?

(C.23 q.4 c.25) *Idem Fausto.*

Medicinali severitate mali coguntur ad bonum.

Quid faciet ecclesie medicina, salutem omnium materna karitate conquiens, tamquam inter freneticos et lethargicos estuans? Numquid contempnere, numquid desistere vel debet, vel potest? Utrisque si necesse est sit molesta, que neutris est inimica. Nam et frenetici nolunt ligari, et lethargici nolunt excitari, sed perseverat diligentia karitatis freneticum ligare, lethargicum stimulare, ambos amare. Ambo offenduntur, sed ambo diliguntur. Ambo molestari, quamdiu egri sunt, indignantur, sed ambo sanati gratulantur. In eodem: (§ 1) Catholici esse non incipiunt, nisi heretici destiterint esse. Neque enim sacramenta eorum inimica sunt nobis, que in illis nobis communia sunt, quia non humana sunt, sed divina. Proprius error eorum est auferendus, quem male inierunt, non sacramenta, que similiter acceperunt, que ad penam suam portant et habent, quanto indignius habent, sed tamen habent.

(C.23 q.4 d.p.c.25) *Ecce, quod crimina sunt punienda, quando salva pace ecclesie feriri possunt; in quo tamen discretio adhibenda est. Aliquando enim delinquentium multitudo diu per patientiam ad penitentiam est expectanda: aliquando in*

Br

5 *paucis est punienda, ut eorum exemplo ceteri terreantur, et ad penitentiam provocentur. Hinc, cum discipuli celesti igne Samaritanos vellent consumere, prohibiti sunt, et Samaritani ad penitentiam sunt expectati, ut Christo predicante converterentur ad fidem. Unde Ambrosius ait:*

(C.23 q.4 c.26) *Non semper est in eos, qui peccant, vindicta exercenda.*

10 Quod Christus discipulos increpavit, quia ignem descendere super eos gestiebant, qui ipsum non receperant, ostenditur nobis, non semper in eos, qui peccant, vindicandum, quia nonnumquam amplius prodest clementia, tibi ad patientiam, quam lapso ad correctionem. Denique Samaritani citius crediderunt, a quibus hoc loco ignis arcetur; nec discipuli peccant, qui legem secuntur. Sciebant enim et Finees reputatum ad iusticiam, quod sacrilegos interemerat, et ad preces Helye ignem descendisse de celo.

15 **(C.23 q.4 d.p.c.26)** *Potest in hac prohibitione Apostolorum aliud intelligi. Apostoli non zelo iusticie, sed amaritudinis odio ob iniuriam sue expulsionis vindicandam Samaritanos igne voluerunt consumere; Dominus autem volens eos iniuriam proprie persone cum patientia et gaudio tollerare, iniuriam vero servitutis divine non inultam relinquere, ait: "Nescitis, cuius spiritus estis?" Hinc etiam Petrus, qui, cum aliis audierat:*
 20 *"Beati eritis, cum maledixerint vobis homines, et dixerint omne malum adversum vos; gaudete in illa die, et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in celis," contumelias sibi illatas cum gaudio suscipiebat; peccata vero, que in Deum committebantur, acerrime puniebat. Unde Ananiam et Saphiram Spiritui sancto mentientes mortis sententia perculit. Sic etiam Paulus, dum a suo contemptu pia ammonitione et multimoda commendatione sui Chorinthios revocaret, magum illum Elymam qui credituros a fide retrahebat, cecitate percussit, ut ceteri perterriti predicationem eius non impedirent, sed in Christum credentes anime cecitatem effugerent. Et Chorinthium illum fornicatorem, quia in Deum peccaverat, sathane ad vexandum tradidit. Hinc etiam Gregorius scribit Ianuario episcopo, reprehendens eum, quod ob iniuriam proprie persone quendam excommunicaverat.*

30 **(C.23 q.4 d.p.c.27)** *Ostendens, quod peccata, que in Deum vel in proximum committuntur, a nobis punienda sunt, ea vero,*

Br

quibus in nos delinquitur, patienter tolleranda, vel potius dissimulanda sunt ait:

(C.23 q.4 c.28) *Valde offendit qui dominica debita inpune dimittit.*

Si is, qui prelatus est, debitori dominico culpas inpune dimittit, non mediocriter profecto offendit, qui debita celestis regis et Domini sua presumptione resolvit. Ea namque, que in nobis committuntur, facile possumus dimittere; ea vero, que in Deum commissa sunt, cum magna discretione, nec tamen sine penitencia possumus relaxare. 5 10

(C.23 q.4 d.p.c.29) *Sed obicitur illud Ambrosii: "Ad preces Helye ignis descendit de celo, ut Prophete vindicaretur iniuria". Quod tunc intelligitur factum, quando Achab rex Israel post sterilitatem illam trium annorum et sex mensium, que facta est, quando precibus Helye celum clausum est annis tribus et mensibus sex, misit duos quinquagenarios ad Helyam, qui dicerent ei: "Homo Dei, rex Israel vocat te, qui ait: Si homo Dei sum, descendat ignis de celo, et consumat vos, et statim ignis de celo descendit, et consumpsit eos". Quo facto non cuius meriti apud Deum esset voluit ostendere, sed quod ille esset verus Deus, quem colebat, non ille, ad cuius culturam stupro corporis proprii Iezabel nonnullos provocabat, evidentissimis indiciis monstrare curavit. Iniuria ergo Prophete non alia, quam iniuria ipsius Domini intelligitur, que in paucis vindicanda est, ut ceteri terreantur. Item obicitur illud Silverii:* 15 20 25

(C.23 q.4 d.p.c.30) *Quod autem peccatum populi in paucis puniendum sit, Moyses exemplo docuit, qui peccatum ydolatrie in paucos cultores vituli vindicavit, morte paucorum expians peccata multorum, in presens terrens, in posterum disciplinam sanctiens. Sic et ipse Christus peccata totius populi morte paucorum punivit, dum pro fornicatione totius populi una die XXIII milia perierunt. Sic et pro peccato murmurationis vel temptationis nonnulli puniti sunt, ut eorum exemplo ceteri ad penitentiam cogerentur. Sic et cottidie nonnullos punit Deus, ut divina providentia etiam circa humana vigilare cognoscatur, et nonnullos etiam per longa tempora ad penitentiam expectat, ut patientiam sue benignitatis nobis ostendat. Sic Helyas etiam culturam Baal vindicavit, sacerdotes et prophetas eius interficiendo, morte auctorum expians peccata imitantium populorum. (§ 1) Quod vero peccata, que publicis indiciis deseruntur, punienda non sint, illo exemplo probatur, quo Christus, qui ludam 30 35 40*

Br

solus furem noverat, non abiecit, sed patienter tollerasse asseritur. Unde Ambrosius super primam epistolam ad Corinthios ait:

(C.23 q.4 c.31) *Iudicis non est sine accusatore dampnare.*

5 Si quis potestatem non habet quem scit reum abicere, vel probare non valet, immunis est, et iudicis non est sine accusatore dampnare, sicut Christus non abiecit Iudam.

10 **(C.23 q.4 d.p.c.32)** *Precepta vero evangelica de dilectione inimicorum, et misericordia inpendenda proximis, exhortationes quoque Apostoli de cibandis vel potandis inimicis, non eatenus intelligenda sunt, ut peccandi relaxetur impunitas, sed ut delinquenti correctio et nature ministretur subsidium, donec per sententiam iudicis, adempta spe correctionis, malorum tollatur exercitium. In hoc ergo iubemur diligere inimicos, et misericordiam eorum, ut de eorum perditione doleamus, eorum salutem desideremus, et pro illorum correctione cottidie laboremus et oremus, penitentibus solacia inpendamus, alter alterius onera portantes; ut non pertinaces et in malo persistentes impunitate donemus. Sicut enim erga penitentes non severi, sed misericordes esse monemur, iuxta illud: "Noli esse nimis iustus, quia est iustus qui perit in iusticia sua," et iterum: "Iudicium sine misericordia ei, qui non fecit misericordiam;" et item illud Apostoli in secunda epistola ad Corinthios: "Cui aliquid donastis, et ego. Nam et ego si quid donavi, propter vos donavi, ac si ipse Christus donaret, ut non circumveniamur a sathana, Non enim ignoramus cogitationes eius," qui quos nequit consentiendo decipere facit nimis asperos, sicut, inquam, penitentibus, ut dictum est, misericordes esse iubemur, sic inpenitentibus et obstinatis in malo inpendere prohibemur misericordiam. Unde Ambrosius in libro de officiis:*

15
20
25
30

(C.23 q.4 c.33) *De iusta et iniusta misericordia.*

35 Est iniusta misericordia. Denique in lege scriptum est de quodam: "Non misereberis illius, "et in libris Regum legitur, quia Saul contraxit offensam, quia miseratus est Agag hostium regem, quem prohibuerat divina sententia servari. Ita, si quis latronem filiis deprecantibus motus, et lacrimis coniugis eius inflexus absolvendum putat cui adhuc latrocinandi aspiet affectus, nonne innocentes tradet exitio qui liberat multorum exitia cogitantem? Certe

Br

36 Ita /ta Aa^{ac}

si gladium reprimat, vincula dissolvit, laxat exilium? cur latrocinandi qua potest clementiori via non eripit facultatem, qui voluntatem extorquere non potuit? Deinde inter duos, hoc est accusatorem et reum, pari periculo de capite decertantes, alterum, si non probasset, alterum, si esset ab accusatore convictus, si non id, quod iusticie est, iudex exequatur: sed miseretur alterius, aut dampnabit probantem, aut, dum accusatori favet, quod probare non possit, addicet innocium; non potest igitur hec dici iusta misericordia. In ipsa ecclesia, ubi maxime quis misereri debet, teneri quam maxime debet forma iusticie, ne quis a consortio criminationis abstractus, brevi lacrimula atque ad tempus parata, vel etiam uberioribus fletibus communionem, quam plurimis debet postulare temporibus a facilitate sacerdotis extorqueat. Nonne cum uni indulget indigno, ad prolapsionis contagium provocat universos? Facilitas enim venie incontinentium tribuit delinquendi.

(C.23 q.4 c.34) *Item Augustinus in libro Psalmorum.*

Non debemus in mala causa pauperi misereri.

Ne amisso iudicio sis pauperi in mala causa misericors, cuius si parcis saccello, percussis cor, et tanto nequiores reddis, quanto iustum favere videt sibi.

(C.23 q.4 c.35) *Idem.*

Homini est miserendum, peccatori est irascendum.

Duo ista nomina cum dicimus, homo peccator, non utique frustra dicuntur. Quia peccator est, corripere: et quia homo, miserere, nec omnino liberabis hominem, nisi eum persecutus fueris peccatorem. Huic offitio omnis invigilat disciplina, sicut cuique regenti apta et accommodata est, non solum episcopo regenti plebem suam, sed etiam pauperi regenti domum suam, diviti regenti familiam suam, marito regenti coniugem suam, patri regenti prolem suam, iudici regenti provinciam suam, regi regenti gentem suam. Et paulo post: **(§ 1)** Ita nulli homini claudenda est misericordia, nulli peccato impunitas relaxanda. Hinc itaque intelligendum est, quam non sit contempnenda elemosina, que quibusque pauperibus iure humanitatis impenditur, quandoquidem Dominus sublevabat indigentiam pauperum etiam his oculis, quos ex opibus implebat aliorum. Et paulo post: **(§ 2)** Non ergo suscipiamus pecca-

Br

tores, propter quod sunt peccatores, sed tamen eos ipsos, quia et homines sunt, humana consideratione tractemus; persequamur in eis propriam iniquitatem, misereamur communem naturam.

5 (C.23 q.4 d.p.c.35) *Item illud evangelii, quod obiciebatur: "Qui gladio usus fuerit gladio cadet," Augustinus exponit in libro 2 contra Manicheos, ita dicens:*

(C.23 q.4 c.36) *Qui dicatur gladium accipere.*

10 Ille gladium accipit, qui, nulla superiori ac legitima potestate vel iubente, vel concedente, in sanguinem alicuius armatur.

15 (C.23 q.4 d.p.c.36) *Porro illud Ieronimi, quo ecclesia negatur aliquem persequi, non ita intelligendum est, ut generaliter ecclesia nullum persequatur, sed quod nullum iniuste persequatur. Non enim omnis persecutio culpabilis est, sed rationabiliter hereticos persequimur, sicut et Christus corporaliter persecutus est eos, quos de templo expulit. Unde Augustinus ait Vincentio Donatiste:*

20 (C.23 q.4 c.37) *Potestatis officio utiliter inquieti corriguntur.*

Nimum sunt inquieti, quos per ordinatas a Deo potestates cohiberi atque corrigi michi non videtur inutile. Nam de multorum iam correctione gaudemus. Et post pauca: (§ 1) Si enim quisquam inimicum suum periculosis febribus freneticum factum currere in preceps videret, nonne tunc potius malum pro malo redderet, si sic eum ire permitteret, quam si corrigendum curandum que ligaret? Et tamen ei tunc molestissimus et adversissimus videretur, quando utilissimus et misericordissimus extitisset. Sed plane salute reparata tanto uberius ei gratias ageret, quanto minus sibi pepercisse sensisset. Et post pauca: (§ 2) At quibusdam ista non prosunt. Numquid ideo negligenda est medicina, quia nonnullorum est insanabilis pestilentia? Item post aliqua: (§ 3) Non omnis, qui parcit, amicus est, nec omnis, qui verberat, inimicus. Meliora sunt vulnera amici, quam oscula inimici. Melius est cum severitate diligere, quam cum lenitate decipere. Utilius esurienti panis tollitur, si de cibo securus iusticiam negligebat, quam esurienti panis frangitur, ut iniusticie seductus adquiescat. Item post pauca: (§ 4) Putas, nemi-

Br

nem debere cogi ad iusticiam, cum legas patremfamilias dixisse servis: “Quoscumque inveneritis cogite intrare;” cum legas etiam ipsum primo Saulum, postea Paulum, ad veritatem cognoscendam et tenendam magna violentia Christi cogentis compulsus esse. Item post pauca: (§ 5) 5
Et noveritis furem aliquando avertendis pecoribus pabulum spargere, et aliquando pastorem flagello errantia pecora revocare. Item: (§ 6) Si semper esset culpabile persecutionem facere, non scriptum esset in libris sanctis: “Detrahentem proximo suo occulte, hunc persequerbar”. 10
Aliquando ergo et qui eam patitur iniustus est, et qui eam facit iustus est. Sed plane sepe et mali persecuti sunt bonos, et boni malos; illi nocendo per iniusticiam, illi consulendo per disciplinam; illi inmaniter, illi temperanter; illi servientes cupiditati illi karitati. Nam qui trucidat non considerat quemadmodum secet. Ille enim persequitur sanitatem, ille putredinem. Occiderunt inpii Prophetas: occiderunt inpios et Prophete. Flagellaverunt Iudei Christum: Iudeos flagellavit et Christus; traditi sunt Apostoli ab hominibus humane potestati: tradiderunt Apostoli homines potestati sathane. In his omnibus quid adtenditur, nisi eorum quis pro veritate, quis pro iniquitate, quis nocendi causa, quis emendandi? Et paulo post: (§ 7) Constantinus inperator constituit, ut res convictorum et unitati pervicaciter resistentium fisco vendicarentur. Et post pauca: (§ 8) Certe nullius crimen maculat nescientem. Item: (§ 9) Facta nocentium, que innocentibus demonstrari vel ab innocentibus credi non possunt, non inquinant quemquam, sed propter innocentium consortium etiam cognita sustinentur. Non enim propter malos boni sunt deserendi, sed propter bonos mali sunt tollerandi, sicut toleraverunt Prophete, contra quos tanta dicebant, nec communionem sacramentorum illius populi relinquebant. 30

(C.23 q.4 c.38) *Item Donato Presbitero.* 35

Heretici ad salutem etiam inviti sunt trahendi.

Displicet tibi, quod traheris ad salutem Dei, cum tamen multos nostros traxeris ad perniciem? Quid enim volumus, nisi te comprehendi, et presentari, et servari, ne pereas? Quod autem in corpore lesus es, ipse tibi fecisti, qui iumento tibi mox admoto uti noluisti, et te ad terram 40

Br

graviter collisisti. Nam utique alius, qui adductus est te cum, collega tuus illesus venit, quia ipse sibi talia non fecit. Sed neque putas hoc tibi fieri debuisse, quia neminem existimas cogendum ad bonum. Adtende quid dixerit

5 Apostolus: "Qui episcopatum desiderat bonum opus desiderat". Et tamen tam multi ut episcopatum suscipiant tenentur inviti, producuntur, includuntur, patiuntur tanta que nolunt, donec eis adsit voluntas suscipiendi operis boni. Quanto magis vos ab errore pernicioso, in quo vobis

10 inimici estis, trahendi estis et perducendi ad veritatem vel cognoscendam, vel eligendam, non solum ut honorem salubriter habeatis, sed etiam ne nequissime pereatis? (§ 1) Dicis, Dominum dedisse arbitrium liberum, ideo non debere hominem cogi ad bonum. Quare ergo illi, de quibus supra diximus, coguntur ad bonum? Adtende ergo et considera quod non ideo voluntas bona misericorditer

15 inpenditur, ut mala voluntas hominis diligatur. Nam quis nesciat, nec dampnari hominem, nisi merito male voluntatis, nec liberari, nisi bonam habuerit voluntatem? Non tamen ideo qui diliguntur male sue voluntati inpune et crudeliter permittendi sunt, sed, ubi potestas datur, et a malo prohibendi, et ad bonum cogendi. Nam, si voluntas mala semper sue permittenda est libertati, quare Israelite recusantes et murmurantes tam duris flagellis a malo prohibebantur, et ad terram repromissionis compellebantur? Si voluntas mala sue permittenda est libertati, quare Paulus non est permissus uti pessima voluntate, qua persequabatur ecclesiam, sed prostratus est, ut cecaretur, et cecatus est, ut mutaretur, et mutatus est, ut mitteretur,

20 missus est, ut qualia fecerat in errore, talia pro veritate pateretur? Si voluntas mala semper sue permittenda est libertati, quare monetur pater in scripturis sanctis filium durum non solum verbis corripere, sed etiam latera eius tundere, ut ad bonam disciplinam coactus ac domitus dirigatur? Unde idem Salomon dicit: "Tu percutis eum virga, animam autem eius liberas a morte". Si mala voluntas semper sue permittenda est libertati, quare corripiuntur negligentes pastores, et dicitur eis: "Errantem non revocastis, perditum non requisistis?" Et vos oves Christi estis; characterem dominicum portatis in sacramento, quod accepistis; sed erratis et peritis. Non ideo vobis displiceamus, quia revocamus errantes, et querimus errantes perditos. Melius enim facimus voluntatem Domini

Br

monentis, ut vos ad eius ovile redire cogamus, quam consentiamus voluntati errantium, ut perire vos permittamus. (§ 2) Noli ergo iam dicere, quod te assidue audio dixisse: Sic volo errare, sic volo perire. Melius hoc omnino non permittimus, quantum possumus. Modo, quod te in puteum, morereris, misisti, utique libera voluntate fecisti. Sed quam crudeles essent servi Dei, si huic male voluntati tue te permetterent, et non te de illa morte liberarent? Quis eos non merito culparet? Quis non inpios recte iudicaret? Et tamen tu te volens in aquam misisti, ut morereris; illi te nolentem levaverunt de aqua, ne morereris. Tu fecisti secundum voluntatem tuam, sed in perniciem tuam; illi contra voluntatem tuam, sed contra mortem tuam. Si ergo salus ista corporalis sic custodienda est, ut etiam in nolentibus ab eis, qui eos diligunt, servetur: quanto magis illa spiritualis, in cuius desertione mors eterna metuitur? Quamquam et in ista morte, quam tu ipse tibi voluisti inferre, non solum ad tempus, sed etiam in eternum morereris, quia, etsi non ad salutem, non ad ecclesie pacem, non ad Christi corporis unitatem, non ad sanctam et individuum karitatem, sed ad mala aliqua cogereris, nec sic tibi ipse inferre mortem debuisti. Considera scripturas divinas, et discute quantum potes, et vide, utrum hoc fecerit aliquis aliquando iustorum atque fidelium, cum ab eis mala tanta perpassi sunt, qui eos ad interitum, non ad vitam, quo compelleris, adigebant. Et post pauca: (§ 3) Repetis, sicut audio, quod in evangelio scriptum est, recessisse a Domino LXX discipulos, et arbitrio sue male atque inpie discessionis fuisse permissos; ceteris que duodecim, qui remanserant, fuisse responsum: "Numquid et vos vultis abire?" Et non attendis quia tunc primum ecclesia novello germine pullulabat, nondum que completa fuerat illa prophetia: "Et adorabunt eum omnes reges terre, omnes gentes servient ei?" Quod utique quanto magis inpletur, tanto maiore ecclesia utitur potestate, ut non solum non invitet, sed etiam cogat ad bonum. Hoc Dominus significare volebat, qui, quamvis magnam haberet potestatem, prius tamen elegit commendare humilitatem. Hoc et in illa convivii similitudine satis evidenter ostendit, ubi misit ad invitatos, et noluerunt venire, et ait servo: "Exi cito in plateas et vicos civitatis, et pauperes ac debiles, cecos et claudos introduc huc. Et ait Domino servus: Factum est, ut inperasti, et adhuc locus

Br

est. Et ait Dominus servo: Exi in vias et sepes, et conpelle intrare, ut impleatur domus mea". Vide nunc, quemadmodum de his, qui primi venerant, dictum est: introduc eos; nunc dictum est: conpelle. Ita significata sunt ecclesie primordia adhuc crescentis, ut essent vires etiam conpelliendi.

(C.23 q.4 c.39) *Idem super Iohannem.*

Heretici utiliter patiuntur que utiliter catholici inferunt.

Quando vult Deus concitare potestates adversus hereticos, adversus scismaticos, adversus dissipatores ecclesie, adversus exsufflatores Christi, adversus blasphematores Christi baptismi non mirentur. Quia Deus vocitat, ut a Sara verberetur Agar, cognoscat se Agar, ponat cervicem; que, cum humiliata discederet a domina sua, occurrit ei angelus, et dixit: "Quid tibi est Agar, ancilla Sare?" Cum conquesta esset de domina, quid audivit ab angelo: "Revertere ad dominam tuam". Ad hoc ergo affligitur, ut revertatur, atque utinam revertatur, quia proles eius, sicut Iacob, cum fratribus hereditatem tenebit. Mirantur autem, quia conmoventur potestates Christiane contra dissipatores detestandos ecclesie. Si non moverentur, quomodo redderent rationem de imperio suo Deo? Intendat karitas vestra quid dicam, quia hoc pertinet ad reges seculi Christianos, ut temporibus suis pacatam vellent suam matrem ecclesiam, unde spiritualiter nati sunt. Et paulo post: **(§ 1)** Nabuchodonosor rex decrevit, dicens: "Quicumque dixerint blasphemiam in deum Sydrac, Mysac, et Abdenago, in interitu erunt, et domus eorum in dispersione". Ecce quomodo rex alienigena sevit, ne blasphemetur Deus Israel, qui potuit tres pueros de igne liberare. Et nolunt, ut sevant reges Christiani, quia Christus exsufflatur, a quo non tres pueri, sed orbis terrarum cum ipsis regibus a gehennarum igne liberatur? Et infra: **(§ 2)** Quomodo ergo reges isti non moveantur, qui non tres pueros attendunt liberatos de flamma, sed se ipsos de flamma gehenne, quando vident Christum, a quo liberati sunt, exsufflari in Christianis? quando audiunt dici Christiano: Dic te non esse Christianum? Talia facere volunt, sed saltim talia pati nolunt. Nam videte, qualia faciunt, et qualia patiuntur; occidunt animas, affliguntur in corpore; sempiternas mortes faciunt, et temporales se perpeti conqueruntur.

Br

(C.23 q.4 c.40) *Idem contra Petilianum.**Ecclesia ratione hereticos persequitur.*

Qui peccat, non peccat legis auctoritate, sed contra legis auctoritatem. Quia vero interrogas, que sit ratio persequendi, vicissim te interrogo, cuius sit vox in Psalmo dicentis: "Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequerbar". Quere itaque causam, et modum persecutionis, et noli tanta impericia malorum generaliter persecutores reprehendere. Non enim persequimur vos, nisi quemadmodum veritas persequitur falsitatem. Item: **(§ 2)** Petilianus dixit, si Apostoli persecuti sunt aliquem, aut aliquem tradidit Christus? Augustinus respondit: Possem quidem dicere, ipsum sathanam omnibus malis hominibus esse peiorem, cui tamen tradidit Apostolus hominem in interitum carnis, ut spiritus sit salvus in die Domini Iesu, item alios, de quibus dicit: "Quos tradidi sathane, ut discant non blasphemare". Et Dominus flagellatos expulit de templo improbos mercatores, ubi etiam connexum est testimonium scripture dicentis: "Zelus domus tue comedit me". Ecce, invenimus Apostolum traditorem, Christum persecutorem. **(§ 3)** Quare per violentissimas turbas etiam ultro improbi estis ecclesiis catholicis, ubi potueritis advertere quod innumerabilibus exemplis res ipsa indicat? Sed dicitis, vos loca vestra defendere, et resistitis fustibus et cedibus, quibuscumque potueritis. Quare non audistis ibi vocem Domini dicentis: "Ego autem vobis dico, non resistere malo?" Aut, si fieri potest, ut aliquando recte per vim corporalem resistatur violenti, nec ideo preceptum violetur, quod audivimus a Domino: "Ego autem dico vobis, non resistere malo:" cur non etiam hoc fieri potest, ut per ordinatas et legitimas potestates de sedibus, que illicite usurpantur vel ad iniuriam Dei retinentur, pius expellat inpium, et iustus iniustum? Neque enim eo modo persecutionem passi sunt pseudoprophete ab Helya, quomodo ipse Helyas a rege nequissimo, aut, quia flagellatus est Dominus a persecutoribus, passionibus eius comparandi sunt quos ipse de templo flagellatos eiecit. **(§ 4)** Restat ergo, ut nichil aliud requirendum esse fateamini, nisi utrum iuste, an inpie feceritis, non miremini, si non desunt ministri Deo, per quos flagellemini, quia persecutionem patimini non a nobis, sed, sicut scriptum est, ab ipsis factis vestris. Et infra: **(§ 5)** De persecutione vestra

Br

querela sedabitur, si cogitetis prius et intelligatis, non omnem persecutionem esse culpabilem. Alioquin non laudabiliter diceretur: "Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequeretur". Nam cottidie videmus et filium de
 5 patre tamquam de persecutore suo conqueri, et coniugem de marito, et servum de domino, et colonum de possessore, et reum de iudice, et militem vel provincialem de duce vel rege, cum illi plerumque ordinatissima potestate homines sibi subditos per terrores levium penarum a gra-
 10 vioribus malis prohibeant atque conpescant, plerumque autem a bona vita, et a bonis factis minando et seviendo deterreant. Sed cum a malo et illicito prohibent, correctores et consultores sunt; cum autem a bono et licito, persecutores et oppressores sunt. Culpantur etiam qui prohibent a malo, si modum peccati modus correctionis excedat.

(C.23 q.4 c.42) *Idem eiusdem ad Bonifatium Comitem.*

Malos ecclesia iuste persequitur.

Si ecclesia vera ipsa est, que persecutionem patitur, non que fecit, querant ab Apostolo, quam ecclesiam significabat Sara, quando persecutionem faciebat ancille. Liberam quippe matrem vestram, celestem Ierusalem, id est veram Dei ecclesiam, in illa muliere dicit figuratam, que affligebat ancillam. Si autem melius discutiamus, magis
 20 illa persequeretur Saram superbiendo, quam Sara cohercendo. Illa enim faciebat domine iniuriam, ista imponebat superbe disciplinam. Deinde quero, si boni et sancti viri nemini faciunt persecutionem, sed tantummodo patiuntur, cuius putant in Psalmo vocem esse, ubi legitur: "Persequar inimicos meos, et comprehendam illos, et non converterar, donec deficiant?" Ergo si verum dicere vel agnoscere volumus, est persecutio iniusta, quam faciunt inpii ecclesie Christi. Ista namque beata est, que persecutionem patitur propter iusticiam; illi vero miseri, qui persecutionem patiuntur propter iniusticiam. Proinde ista persequitur diligendo, illa seviendo: ista ut corrigat, illa ut evertat: ista ut revocet ab errore, illa ut precipitet in errorem. (§
 30 1) Quod autem dicunt qui contra suas impietates leges iustas institui nolunt, non petisse a regibus terre Apostolos talia non considerant, aliud tempus tunc fuisse, et omnia suis convenire temporibus. Quis enim tunc in Chri-

Br

stum crediderat inperator, quis ei pro pietate contra impietatem leges ferendo serviret. Tunc enim illud adhuc propheticum complebatur: “Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terre, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum eius”. Nondum enim agebatur quod paulo post in eodem psalmo dicitur: “Et nunc reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram. Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore”. Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore, nisi ea, que contra Domini iussa fiunt, religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit, quia homo est, aliter etiam quia rex est. Quia homo est, servit vivendo fideliter; quia rex est, servat leges iusta precipientes et contraria prohibentes convenienti vigore sanctiando.

(C.23 q.4 c.43) *Idem.*

Exemplo Christi mali sunt ad bonum cogendi.

Quis potest nos amplius amare, quam Christus, qui animam suam posuit pro ovibus suis? Et, cum Petrum et alios apostolos vocasset verbo solo, Paulum, ecclesia sue postea magnum edificatorem, sed horrendum antea vastatorem, non solum voce conpescuit, verum etiam potestate prostravit, atque infidelitatis tenebris sevientem, ad desiderandum lumen cordis, ut surgeret, prius cecitate corporis percussit. Si pena illa non esset, non ab ea postmodum sanaretur, et quando apertis oculis nichil videbat si eos salvos haberet, non ad inpositionem manus Ananie, ut eorum aperiretur intuitus, tamquam squamas, quibus clausus fuerat, inde cecidisse scriptura narraret. Ubi est quod isti clamare consueverunt, liberum est credere vel non credere? cui vim Christus intulit? quem coegit? Ecce habent Paulum apostolum; agnoscant in eo prius cogentem Christum, et postea docentem, prius ferientem, et postea consolantem. Mirum est autem, quomodo ille, qui pena corporis ad evangelium coactus intravit, plus illis omnibus, qui solo verbo vocati sunt, in evangelio laboravit, et quem maior timor compulit ad karitatem, eius perfecta karitas foras mittit timorem. Cur ergo non cogeret ecclesia perditos filios, ut redirent?

(C.23 q.4 c.44) *Idem contra Faustum.*

Br

Non crudelitate, sed dilectione Moyses populum flagellavit.

Quid crudele Moyses mandavit aut fecit, cum commissum sibi populum sancte zelans, vivo et uni vero Deo subditum cupiens, posteaquam cognovit ad fabricandum et colendum ydolum defluxisse, mentem que inpudicam prostituisse demonibus, in paucos eorum vindicans gladio, quos Deus ipse, quem offenderant, alto et secreto iudicio feriendos voluisset mox feriri, et in presenti salubriter terruit, et disciplinam in posterum sanxit? Nam eum nulla crudelitate, sed magna dilectione fecisse quod fecit, quis non in verbis eius agnoscat, orantis pro peccatis eorum, et dicentis: "Si dimittis illis peccatum, dimitte: sin autem, dele me de libro tuo". (§ 1) Sic plane et Apostolus non crudeliter, sed amabiliter tradidit hominem sathane in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Iesu; tradidit et alios, ut discerent non blasphemare.

(C.23 q.4 d.p.c.49) *Breviter monstratum est, quod boni laudabiliter persecuntur malos, et mali dampnabiliter persecuntur bonos. Illud autem Apostoli: "Tu autem quis es, qui iudicas servum alienum?" de occultis alieni cordis intelligendum est. Quod vindicta inferri possit, monstratum est. Nunc restat ostendere, quod debet inferri, et quod magis diliguntur illi, qui puniuntur, quam qui impuniti relinquuntur; quod utrumque multorum auctoritate probatur. Ait enim Augustinus.*

(C.23 q.4 c.50) *Ad iram Deus provocatur, cum peccata puniri differuntur.*

Si ea de quibus vehementer Deus offenditur, insequi vel ulcisci differimus, ad irascendum utique divinitatis patientiam provocamus. "Nonne Achan filius Zare preteriiit mandatum Domini, et super omnem populum Israel ira eius incubuit? Et ille erat unus homo, atque utinam solus perisset in scelere suo".

(C.23 q.4 c.51) *Item Augustinus de sermone Domini in monte, libro I*

Vindicta, que ad correctionem valet, non est prohibenda.

Ea vindicta, non prohibetur, que valet ad correctionem, que etiam ad misericordiam pertinet, nec inpedit illud propositum, quo quisque paratus est ab eo, quem correctum esse vult, plura perferre. Sed huic vindicte inferende non est idoneus, nisi qui odium, quo flagrare solent qui se

Br

vindicare desiderant, dilectionis mansuetudine superaverit. Non enim metuendum est, ne odisse parvulum filium parentes videantur, cum ab eis vapulat peccans, ne peccet ulterius. Et certe perfectio dilectionis ipsius Dei patris imitanda nobis proponitur, cum in sequentibus dicitur: 5
 “Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, et orate pro his, qui vos persecuntur”. Et tamen dicitur de ipso per Prophetam: “Quem enim diligit Dominus corripit, flagellat autem omnem filium, quem recipit”. Et dicit etiam Dominus: “Servus, qui nescit voluntatem Domini 10
 sui, et facit non digna plagis, vapulabit paucis; servus autem, qui scit voluntatem Domini sui, et non facit digna plagis, vapulabit multis”. Non ergo, nisi ut ipse vindicet, cui rerum ordine potestas data est, et ea voluntate vindicet, qua pater filium parvulum flagellat, quem tamen per etatem non potest odisse. Hinc enim apertissimum exemplum dicitur, quo satis apparet, posse peccatum amore 15
 pocius vindicari, quam impunitum relinqui, ut illum, quem vindicat, non pena miserum, sed correctione beatum esse velit; paratus tamen sit, si opus fuerit, equo animo plura 20
 tollerare ab eo illicita, quem vult esse correptum, sive in eum habeat potestatem coercendi, sive non habeat. (§ 1)
 Magni autem et sancti viri, qui iam optime scirent mortem istam, que animam dissolvit a corpore, formidandam non esse, secundum eorum tamen animum, qui illam timerent, nonnulla peccata morte punierunt, quo et viventibus utilis metus incuteretur, et illis, qui morte puniebantur, non ipsa mors noceret, sed peccatum, quod augeri posset, si viverent, diminueretur. Non temere illi iudicabant, quibus tale iudicium Deus donaverat. Inde est, quod 25
 Helyas morte multos affecit propria manu, et igne divinitus inetrato, quod et alii multi magni et divini viri eodem spiritu consulendo rebus humanis non temere fecerunt. De quo Helya cum dedissent exemplum discipuli, commemorantes quid ab eo factum sit, ut etiam ipsis daret potestatem petendi de celo ignem ad consumendum eos, qui sibi hospicium non prebuerant, reprehendit in eis Dominus non exemplum prophete sancti, sed ignorantiam vindicandi, que adhuc erat in rudibus, animadvertens eos non amare correctionem, sed odio desiderare vindictam. Ita- 30
 que posteaquam eos docuit, quid esset diligere proximum tamquam se ipsum, infuso etiam Spiritu sancto, quem decem diebus completis post ascensionem suam desuper,

Br

ut promiserat, misit, non defuerunt tales vindicte, quamvis multo rarius quam in veteri testamento. Ibi enim ex maiori parte servientes timore premebantur; hic autem maxime dilectione liberi nutriebantur. Nam et verbis apostoli Petri Ananias, et uxor eius (sicut in Actibus Apostolorum legimus) exanimes ceciderunt, nec resuscitati sunt, sed sepulti.

(C.23 q.4 c.52) *Item Augustinus contra Cresconium Grammaticum, libro I*

10 *Que veritati contraria sunt Christianus persequi debet.*

Quisquis Christianus iniquum persequitur, Christi est inimicus. Verum dicis, si non hoc in illo persequitur, quod Christo est inimicum. Neque enim dominus in servo, pater in filio, maritus in coniuge, cum sint utriusque Christiani, non debent persequi vicia Christiane contraria veritati. An vero, si non persequantur, non rei negligentie merito tenebuntur?

(C.23 q.4 c.53) *Item Augustinus ad Macedonium.*

20 *Quemadmodum homo debet diligere proximum sicut se ipsum.*

Debet homo diligere proximum tamquam se ipsum, ut quem potuerit hominem beneficentie consolatione, vel informatione doctrine, vel discipline cohercione, adducat ad colendum.

25 (C.23 q.4 c.54) *Item Augustinus ad Donatum Presbiterum, epistola CCIV.*

Mali sunt prohibendi a malo, et cogendi ad bonum.

30 Qui diliguntur sue voluntati impie et crudeliter permittendi non sunt, set ubi potestas datur et a malo prohibendi sunt et ad bonum cogendi. Nam si voluntas mala semper sue permittenda est libertati, quare israhelite recusantes et murmurantes tam duris flagellis a malo prohibebantur et ad terram promissionis compellebantur. Si voluntas mala permittenda est libertati, quare Paulus non
35 est permissus ut pessima libertate qua persequabatur ec-

Br

25 Item – 647: 8 dirigatur *om. Bm* **Item – 27 bonum** *incl. Rom.Fr.*
Haec verba in multis codicibus omissa paleam esse minus recte censuit Fr.; cf. Buchner, n. 169 et p. 264–267. Cf. etiam C.23 q.5 c. 3. 28 Qui – 647: 8
dirigatur *incl. AaFd; om. Rom.Fr.; cf. Rambaud, L'Age classique, 106-107.*

clesiam dei, set prostratus est ut excecaretur, excecatus est ut mutaretur, et mutatus est ut mitteretur, missus ut qualia fecerat in errore, talia pro veritate paterentur. Si voluntas mala sue permittenda est libertati, quare mone-
tur pater in scripturis sanctis filium durum non solum
verbis corripere set etiam eius latera tundere ut ad eius
latera tundere ut at eius disciplinam coactus ac domitus
dirigatur.

5

(C.23 q.4 d.p.c.54) *Ex his omnibus colligitur, quod vindicta est inferenda non amore ipsius vindicte, sed zelo iusticie; non ut odium exerceatur, sed ut pravitas corrigatur. Sed cum vindicta aliquando inferatur dampnis rerum, aliquando flagellis, aliquando etiam morte: queritur, an sit peccatum iudici vel ministro reos morti tradere?*

10

15

(QUESTIO 5)

(C.23 q.5 d.a.c.1) *Quod autem nulli liceat aliquem occidere, illo precepto probatur, quo Dominus in lege homicidium prohibuit, dicens: "Non occides". Item in evangelio: "Omnis, qui gladium acceperit, gladio peribit".*

20

(C.23 q.5 c.1) *Item Augustinus ad Marcellinum Comitem, de Donatistis captis.*

Mali non sunt interficiendi, sed flagellis emendandi.

Bm 150rb

Circumcelliones illos, et clericos partis Donati, quos de Yponensi ad iudicium pro factis eorum publice discipline causa deduxerat, a tua nobilitate conperi auditos, et plurimos eorum de homicidio, quod in Restitutum catholicum presbiterum conmiserunt, et de cede Innocentii alterius catholici presbiteri, atque de oculo eius effosso et digito preciso fuisse confessos. Unde michi sollicitudo maxima incussa est, ne forte sublimitas tua censeat eos tanta legum severitate plectendos, ut qualia fecerunt talia patiantur. Ideo que his litteris obtestor fidem tuam, quam habes in Christo, per ipsius Domini nostri misericordiam, ut hoc non facias, nec omnino fieri permittas. Quamvis enim ob illorum interitum dissimulare possemus, quia non accusantibus nostris, sed illorum notariis, ad quos tuende publice pacis vigilantia pertinebat, presentati videantur examini; nolumus tamen passiones servorum Dei, quasi in aliene partis suppliciis vindicari; non quo scelestis homini-

25

30

35

40

Br

bus licentiam facinorum prohibeamus auferri, sed hoc magis sufficere volumus, ut vivi et nulla parte corporis truncati vel ab inquietudine insana ad sanitatis otium legum coercione dirigantur, vel a malignis operibus alicui utili operi deputentur. Vocatur quidem et ista dampnatio; sed quis non intelligat magis beneficium quam supplicium nuncupandum, ubi nec seviendi relaxatur audacia, nec penitendi salutaris medicina subtrahitur? Inple, Christiane iudex, pii patris offitium, sic succensere iniquitati memineris, ut non in peccatorum atrocitatibus exerceas ulciscendi libidinem, sed peccatorum vulneribus curandi adhibeas voluntatem. Noli perdere paternam diligentiam, quam in ipsa inquisitione servasti, quando tantorum scelerum confessionem non extendendo eculeo, non sulcanti-
 5
 10
 15
 20
 bus unguis, non urentibus flammis, sed virgarum verberibus eruisti, qui modus coercionis et a magistris artium liberalium, et ab ipsis parentibus adhibetur, ut sepe etiam in iudiciis ab episcopis solet haberi. Noli ergo atrocius vindicare quod lenius inquirendi quam puniendi maior necessitas est. Ad hoc enim et mitissimi homines facinus admissum diligenter atque instanter examinare debent, ut quibus parcant inveni-
 25
 30
 35

(C.23 q.5 c.2) *Idem Marcellino.*

Preter supplicium mortis rei sunt puniendi.

Pena illorum, quamvis de tantis sceleribus confessorum, rogo te ut preter supplicium mortis sit, et propter conscientiam nostram, et propter catholicam mansuetudinem commendandam. Ipse enim fructus ad nos pervenit confessionis illorum, quia invenit ecclesia catholica, ubi erga atrocissimos inimicos servet atque exhibeat lenitatem. Quod etsi modo quibusdam nostris illa atrocitate commotis videtur indignum, et quasi dissolutionis et negligentie simile, transactis tamen motibus animorum (qui recentioribus factis solent turbulentius excitari) egregie luculenta bonitas apparebit.
 25
 30
 35

(C.23 q.5 c.3) *Idem Donato.*

Mali sunt prohibendi a malo, et cogendi ad bonum.

Unum solum est, quod in tua iusticia pertimescimus, ne forte (quoniam quicquid mali contra Christianam societatem ab hominibus iniis ingratis que committitur,
 40

Br

profecto gravius est et atrocius, quam si in alios committatur) tu quoque pro inmanitate facinorum, ac non potius pro lenitatis Christiane consideratione censeas coerendum. Quod te per Iesum Christum ne facias obsecramus. Et paulo post: (§ 1) Ex occasione terribilium iudicium et legum, ne eterni iudicii penas luant, corrigi eos cupimus, non necari; nec disciplinam circa eos negligi volumus, nec suppliciis, quibus sunt digni, coereri. Sic ergo eorum peccata conpesce, ut sint quos peniteat peccavisse. Et paulo post: (§ 2) Proinde si occidendos in his viros putatis, deterrebitis nos, ne per nostram operam iudicium tale quid perveniat. Quo conperto in nostram perniciem licentiori audacia grassabuntur, necessitate nobis inpacta, ut etiam occidi ab eis eligamus, quam eos occidendos vestris iudiciis inferamus.

(C.23 q.5 c.6) *Item Ieronimus in Naum.*

In presentiarum nonnulli puniuntur, ne in eternum flagellentur.

Quid ergo, ait, contra Dominum cogitatis? Ipse, qui creavit mundum, et eius consummationem faciet. Quid si vobis videtur crudelis et rigidus et cruentus, quod in diluvio genus delevit humanum, super Sodomam et Gomorram ignem et sulphurem pluit, Egyptios submersit fluctibus, Israelitarum cadavera prostravit in eremo, scitote, eum ideo ad presens reddidisse supplicia, ne in eternum puniret. Certe aut vera sunt que Prophete loquuntur, aut falsa. Si vera sunt que de severitate eius videntur dicere, ipsi dixerunt: "Non iudicabit Dominus bis in id ipsum in tribulatione;" sin autem falsa sunt, et falsum est quod dicitur: "Non consurget duplex tribulatio:" falsa est ergo et crudelitas, que in lege scripta est. Quod si verum est, et negare non poterunt, dicente Propheta: "Non iudicabit Deus bis in id ipsum in tribulatione:" ergo qui puniti sunt postea non punientur. Si autem postea punientur, scriptura mentitur, quod nefas est dicere. Repererunt ergo et qui in diluvio perierant, et Sodomite, et Egyptii, et Israelite in solitudine mala sua in vita sua. (§ 1) Querat hic aliquis, si fidelis deprehensus in adulterio decolletur, quid de eo postea fiat? Aut enim punietur, et falsum est hoc, quod dicitur: "Non iudicabit Deus bis in id ipsum in tribulatione," aut non punietur, et optandum est adulteris, ut in

Br

presentiarum brevi et cita pena cruciatus frustrentur eter-
nos. Ad quod respondebimus, Deum, ut omnium rerum,
ita suppliciorum quoque scire mensuras, et non preveniri
sententia iudicis, nec illi in peccatorem exercende dehinc
5 pene auferri potestatem, et magnum peccatum magnis
diuturnis que cruciatibus lui. Si quis autem punitus sit ut
ille in lege, qui Israelitis maledixerat, et qui in sabbato
ligna collegerat, tales postea non puniri, quia culpa levis
presenti supplicio compensata sit.

10 (C.23 q.5 c.7) *Item Gregorius.*

Qui rei sunt sanguinis ab ecclesia debent defendi.

Reos sanguinis defendat ecclesia, ne effusione sangui-
nis particeps fiat.

15 (C.23 q.5 d.p.c.7) *Hinc apparet, quod mali flagellis sunt
cohercendi, non membrorum truncatione vel temporali morte
plectendi. (§ 1) Sed obicitur illud, quod ait Dominus ad Moy-
sen: "Maleficos non patieris vivere;" item: "Qui coierit cum
iumento morte moriatur". Adulterii etiam vel blasphemie cri-
mine notatus in misericorditer lapidari iubetur. Item Moyses,
20 qui legem acceperat, cultores ydoli morte punivit. Samuel etiam
Agag regem pinguissimum in frusta conscidit. Finees quoque
Iudeum cum Madianita coeuntem gladio transfixit, quod ei
reputatum est ad iusticiam. Similiter nonnulli in veteri testa-
mento inveniuntur malos trucidasse, nec transgressores legis, sed
25 defensores appellantur.*

30 (§ 2) *Prohibetur ergo illo precepto quisque sua auctoritate
in necem alicuius armari, non legis inperio reos morti tradere.
Qui enim, publica potestate functus, ipsius legis inperio malos
perimit, nec illius precepti transgressor, nec a celesti patria alie-
nus habetur. Unde Augustinus ad Publicolam:*

(C.23 q.5 c.9) *Qui Deo auctore bella gesserunt, preceptum
non occidendi nequaquam transgressi sunt.*

35 Nequaquam contra hoc preceptum fecerunt, quod dic-
tum est: "Non occides," qui Deo auctore bella gesserunt,
aut personam gerentes publice potestatis secundum ius
legis, hoc est iustissime rationis inperium, sceleratos
morte punierunt. Et Abraham non solum non est culpatus
crudelitatis crimine, verum etiam laudatus est nomine
40 pietatis, quod voluit filium nequaquam scelerate, sed ob-
edienter occidere. Et merito queritur, utrum pro iussu Dei

Br

sit habendum, quod Iephte filiam, que patri occurrit, occidit, cum id vovisset se inmolaturum, quod ei victori redeunti de prelio primitus occurrisset. Nec Samson aliter excusatur, quod se ipsum cum hostibus ruina domus oppressit, nisi quia Spiritus latenter hoc iusserat, qui per illum miracula faciebat. His igitur exceptis, quos vel lex iusta generaliter, vel ipse fons iustitie Deus specialiter iubet occidi, quisquis hominem vel se ipsum vel quemlibet occiderit, homicidii crimine innectitur.

(C.23 q.5 c.13) *Idem in eodem libro I* 10

Non est reus homicidii miles, qui potestati obediens hominem occidit.

Miles, cum obediens potestati, sub qua legitime constitutus est, hominem occidit, nulla civitatis sue lege reus est homicidii; immo, nisi fecerit, reus inperii deserti atque contempti est. Quod si sua sponte atque auctoritate fecisset, crimen effusi humani sanguinis incidisset. Itaque unde punitur, si fecerit iniussus, inde punietur, si non fecerit iussus.

(C.23 q.5 c.14) *Item in questionibus Exodi.* 20

Homicida est qui sponte occidit quos iudex iubet occidi.

Cum minister iudicis occidit eum, quem iudex iussit occidi, profecto, si id sponte facit, homicida est, etiamsi eum occidat, quem scit a iudice debuisse occidi.

(C.23 q.5 c.16) *Idem in questionibus super Matheum.* 25

Bono animo offitia vindicte possunt impleri.

Offitia vindicte possunt implere boni bono animo, quomodo iudex, quomodo lex.

(C.23 q.5 c.17) *Idem ad Macedonium.*

Non est iniquus, sed humanus, qui crimen persequitur, ut hominem liberet. 30

Non est iniquitatis, sed potius humanitatis societate devinctus, qui propterea est criminis persecutor, ut sit hominis liberator.

(C.23 q.5 c. 18) *Idem.* 35

Quare sint instituta regia potestas et legalia tormenta.

Br

Non frustra sunt instituta potestas regis, ius cognitoris, ungule carnificis, arma militis, disciplina dominantis, severitas etiam boni patris; habeant ista omnia modos suos, causas, rationes, utilitates. Hec cum timentur, et
5 mali cohercentur, et boni quieti inter malos vivunt.

(C.23 q.5 c.19) Item.

Nonnumquam potius peccat qui causam mortis prebet, quam ille, qui occidit.

Cum homo ab homine occiditur, multum distat, utrum
10 fiat nocendi cupiditate, vel iniuste aliquid auferendi (sicut fit ab inimico, sicut a latrone), an ulciscendi vel obediendi ordine (sicut a iudice, sicut a carnifice), vel evadendi vel subveniendi necessitate, sicut interimitur latro a viatore, hostis a milite. (§ 1) Et aliquando qui causa mortis fuit
15 potius in culpa est, quam ille, qui occidit; velut si quispiam decipiat fideiussorem suum, atque ille pro isto supplicium legitimum luat. Nec tamen omnis, qui causa aliene mortis est, reus est. Velut si stuprum quisquam petat, sese que, si non inpetraverit, interimat? Quid si filius timens
20 patris pia verbera precipitio pereat? Quid si alius homine liberato, vel ne alius liberetur, sibi ipsi mortem inferat? Num propter istas alienarum mortium causas aut sceleri consentiendum est, aut vindicta peccati, que non fit nocendi, sed corrigendi studio, etiam paterna tollenda, aut
25 opera misericordie cohibenda sunt? Hec cum accidunt, debemus eis humanum dolorem, non propter illa, ne accidant, recte factorum reprimamus voluntatem.

(C.23 q.5 c.27) Item Ieronimus super Iohel.

*Contrarie fortitudines non solum homines sunt sed ultrices
30 ire Dei.*

Non solum homines ministri sunt et ultores Dei ire his, qui malum operantur (unde non sine causa gladium portant), sed et contrarie fortitudines, que appellantur furor et ira Dei.

(C.23 q.5 c.28) Idem super Ysaïam.

Qui crudeles iugulat non est talis, qualis patientibus videtur.

Non est crudelis qui crudeles iugulat: sed crudelis patientibus esse videtur. Nam latro suspensus patibulo crudelem iudicem putat.

Br

(C.23 q.5 c.29) *Idem super Ezechielem libro III*

Minister Domini est qui malos percutit in eo, quod mali sunt.

Qui malos percutit in eo, quod mali sunt, et habet vasa interfectionis, ut occidat pessimos, minister est Domini. 5

(C.23 q.5 c.30) *Idem super epistola ad Galathas libro II*

Non scelus admittit iudex, qui hominem vincit.

Iudex non est auctor sceleris, homines vinciendo.

(C.23 q.5 c.31) *Idem super Hieremiam.*

Non sanguinem fundit qui homicidas et sacrilegos punit. 10

Homicidas, et sacrilegos, et venenarios punire non est effusio sanguinis, sed legum ministerium.

(C.23 q.5 c.33) *Item Augustinus contra Petilianum.*

Tribulationum flagellis aliquando perfidia castigatur.

Ad fidem nullus est cogendus ut dicitis, sed per severi- 15

tatem, immo et per misericordiam Dei tribulationum flagellis solet perfidia castigari. Numquid, quia mores optimi libertate voluntatis eliguntur, ideo mores pessimi non legis integritate puniuntur? Sed tamen male vivendi ul- 20

trix disciplina prepostera est, nisi cura precedens bene vivendi doctrinam pretendat. Sic igitur que adversus vos leges constitute sunt, non eis benefacere cogimini, sed malefacere prohibemini. Nam benefacere nemo potest, nisi elegerit, nisi amaverit, quod est in libera voluntate. (§ 1)

Cum aliquid adversus vos leges constituunt, admoneri vos credite, ut cogitetis, quare ista patiamini. Si propter iusti- 25

ciam, revera illi persecutores vestri sunt, vos autem beati, qui persecutionem passi propter iusticiam possidebitis regnum celorum. Si autem propter iniquitatem scismatis vestri, illi quidem correctores vestri sunt; vos autem, sicut 30

ceteri diversorum scelerum rei, qui penas legibus pendunt, profecto infelices et in hoc, et in futuro seculo.

(C.23 q.5 c.34) *Idem.*

Iniuria sacramentorum Christi a regibus est vindicanda.

Si propterea persecutor non fuit Nabuchodonosor, quia scelus in sanctum Daniele commissum vindicavit iustissime: quomodo vindicandum est a regibus, quod Christi 35

Br

sacramenta exsufflantur, si Prophete membra, quia in periculum missa sunt, sic vindicari meruerunt?

(C.23 q.5 c.35) *Idem.*

5 *Diligentissimi rectores sunt, qui malos, ut a malo fugiant, persequuntur.*

10 Si vos contra ecclesiam Christi altaria erexisse, et a Christiana unitate, que toto orbe diffunditur, sacrilego scismate separatos esse, et corpori Christi (quod est ecclesia toto orbe diffusa), rebaptizando, et blasphemando, et
15 quantum potestis obpugnando adversarios sancta et canonica scriptura convincit, non inpii atque sacrilegi: illi autem, qui vos pro tanto scelere tam leviter dampnorum ammonitionibus, vel locorum, vel honorum, vel pecunie privatione deterrendos coercendos que decernunt, ut
20 cogitantes, quare ista patiamini, sacrilegium vestrum cognitum fugiatis, et ab eterna dampnatione liberemini, diligentissimi rectores, et piissimi consultores deputantur.

(C.23 q.5 c.36) *Idem super epistolam Iohannis.*

Non amatur servus vel filius, cum non corripitur.

20 Non putes, te tunc amare servum tuum, quando eum non cedis, aut tunc amare filium tuum, quando non das disciplinam, aut tunc amare vicinum tuum, quando non corrigis eum. Non est ista karitas, sed languor. Ferveat karitas ad emendandum, ad corrigendum. Si sunt boni
25 mores, delectent: si sunt mali, emendentur.

(C.23 q.5 c.37) *Idem super libro de civitate Dei.*

Innocentis offitium est nulli nocere, et peccantem punire.

30 Non est innocentie parcendo sinere, ut in malum gravius incidatur. Pertinet ergo ad innocentis offitium non solum nemini malum inferre, verum etiam a peccato cohibere, vel punire peccatum, ut aut ipse, qui prius odio habetur, corrigatur experimento, aut alii terreantur exemplo.

(C.23 q.5 c.38) *Idem ad Letarium.*

35 *Non est misericors qui viciis nutriendis parcit.*

Qui viciis nutriendis parcit et favet, ne contristet peccantium voluntatem, tam non est misericors, quam qui

Br

non vult cultrum rapere puero, ne audiat plorantem, et non timet, ne vulneratum doleat vel extinctum.

(C.23 q.5 c.42) *Item Pelagius papa.*

Non qui ad bonum, sed qui ad malum cogit persequitur.

Non vos hominum vaniloquia retardent dicentium, 5
quia persecutionem ecclesia faciat, dum vel ea, que con-
mittuntur, reprimit, vel animarum salutem requirit. Er-
rant huiusmodi rumoris fabulatores. Non persequitur, nisi
qui ad malum cogit. Qui vero malum vel factum iam pu-
nit, vel prohibet ne fiat, non persequitur iste, sed diligit. 10
Nam si, ut illi putant, nemo nec reprehendendus a malo,
nec retrahendus ad bonum est, humanas ac divinas leges
necesse est evacuari, que et malis penam, et bonis premia
iusticia suadente constituunt. Malum autem scisma esse,
et per exteratas etiam potestates huiusmodi obprimi homi- 15
nes debere, et canonicè scripture auctoritas, et paterna-
rum nos regularum veritas docet. Quisquis ergo ab apo-
stolicis divisus est sedibus, in scismate eum dubium non
est esse, et contra universalem ecclesiam altare conatur
erigere. **(§ 1)** Sed quid de talibus insertus Calcedonensi 20
sinodo canon statuatur, gloria vestra consideret, ubi post
alia sic dicit: “Qui a communione semet ipsum suspendit,
et collectam fecit, et altare constituit, et noluit vocanti
episcopo consentire, et noluit eidem acquiescere, neque
obedire et prius et secundo vocanti, hunc omnino damp- 25
nari, nec umquam vel orationem mereri, nec recipere eum
posse honorem. Si enim permanserit turbas faciens et
seditiones ecclesie, per extraneam potestatem tamquam
seditiosum conprimi”. **(§ 2)** Et beatus Augustinus de tali-
bus dicit: “Multa etiam cum invitis benigna quadam aspe- 30
ritate plectendis agenda sunt, quorum potius utilitati
consulendum est quam voluntati. Nam in corripiendo
filio, quamvis aspere, numquam paternus amor amittitur;
fit tamen quod nollet ut doleat qui etiam invitus videtur
dolore sanandus”. Ecce videtis, quemadmodum tanti testi- 35
monio patris non persequatur talia coercendo, sed diligit
emendando tales semper ecclesia. Facite ergo etiam vos
quod scientes intentionem Christianitatis vestre frequen-

5 Non – 17 docet Pelagius I, *Ep.* 52.5-7 (J³ 1950; JK 1038; ed. Gassó et Batlle, 136.21-137.32). **17 Quisquis – 656: 12 sunt** Ibid. 9-16 (ed. 137.40-139.75) **22 Qui – 29 conprimi** v. G&B, 137.

Br

ter hortamur, et date operam, ut talia ultra fieri non liceat, sed etiam (quod vobis facillimum esse non dubito) hii, qui presumpserunt talia, ad piissimum principem sub digna custodia dirigantur. (§ 3) Recolere enim debet cel-
 5 situdo vestra, quid per vos Deus fecerit tempore illo, quo et, Istrias et Venetias tyranno Totila possidente, Francis etiam cuncta vastantibus, non ante tamen Mediolanensem episcopum fieri permisistis, nisi ad clementissimum principem exinde retulissetis, et quid fieri debuisset eius ite-
 10 rum scriptis recognovissetis, et inter ubique ferventes hostes, Ravennam tamen et is, qui ordinabatur, et is, qui ordinaturus erat, providentia culminis vestri deducti sunt.

(C.23 q.5 c.44) *Idem.*

15 *Ab ecclesie unitate divisi a secularibus potestatibus coherceantur.*

Quali nos de glorie vestre studiis iudicio gratulemur, non solum vestram, sed multorum ac pene omnium credimus habere noticiam, et idcirco nunc de his, que vobis presentibus ibi fieri stupemus, fiducialiter apud gloriam vestram duximus conquerendum. Tercius siquidem atque
 20 Maximilianus, nomina tantum episcoporum habentes, et ecclesiasticam ibi unitatem perturbare dicuntur, et omnes ecclesiasticas res suis usibus applicare, in tantum, ut contra unum eorum, id est Maximilianum, usque ad nos per
 25 tam longum iter necessitate compellente quidam infatigabiliter venientes preces offerrent. Ob quam causam Petrum presbiterum sedis nostre, sed et Proiectum notarium ad eadem loca duximus destinandos, ut ea, que canonicis statutis a predictis pseudoepiscopis conpererint commissa,
 30 vel digna ibi debeant ulcione conpscere, vel eosdem ad nos usque perducere. Et ideo salutantes paterno affectu gloriam vestram petimus, ut prefatis, qui a nostra sede directi sunt, in omnibus prebeatis auxilium, nec putetis alicuius esse peccati, si huiusmodi homines conprimuntur.
 35 Hoc enim et divine et humane leges statuerunt, ut ab ecclesie unitate divisi, et eius pacem iniquissime perturbantes, a secularibus etiam potestatibus conprimantur. Nec quicquam maius est, unde Deo sacrificium possitis offerre, quam si id ordinetis, ut hii, qui in suam et in aliorum perniciem debachantur, competenti debeant vigore conpscisci.
 40

(C.23 q.5 c.45) *Item Pelagius papa.*

Br

Iniquitas pravorum, quamvis bonis proficiat, tamen punienda est.

Relegentes litteras excellentie vestre, de iniuria quidem, quam vobis iniquorum hominum presumptio ingessit, valde doluimus. Sed quia scimus, occulto Dei iudicio animam vestram, etsi per aliorum iniquitatem ac superbiam, a contaminatione scismatis custoditam, egimus omnipotenti Deo gratias, qui etiam de malis hominum actibus bona operari consuevit. Nec enim sine illius providentia factum esse credendum est, ut insensati et perversissimi homines ad hoc usque prosilirent, ut, suam divisionem catholicam esse credentes ecclesiam, a pollutione sua vos prohiberent. Sic enim per misericordiam Dei etiam factum est nescientibus illis, ut a scismaticorum communionem eruti, catholice, quam diligitis, servari vos contigisset ecclesie. Quamvis igitur vestra per illorum scelus facta sit utilitas, nolite tamen impunitam presumptionem iniquorum hominum grassari permittere. Si enim hoc, quod in vestram gloriam presumpserunt non fuerit vindicta compressum, quod in minoribus valeant puniri, ultra non debet ambi. Exercete igitur in talibus debitam auctoritatem, et, ne eis amplius talia committendi spes crescat, vestris coercionibus reprimatur. Ad hoc siquidem Dei nutu etiam contra vos talia presumpserunt, ut talia vobis corrigentibus ab eorum scelere alios possetis, Deo propitiante, munire. Quales sunt autem qui ecclesiam fugiunt, Eufrasii vos scelera (que Deus occulta amplius esse noluit) evidenter informant, qui in homicidio quidem nec hominis necessitudinem, nec karitatem fratris nec sacerdotii reverentiam cogitavit. Incestuoso autem in adulterio etiam ipsi vindicte abstulit modum, quia, si adulterium punias, non remanet in quo vindicetur incestus. Si incestuoso ingeras penam, inultum crimen adulterii remanebit. Ecce, de quo collegio sunt qui, quantum ad superbiam suam, iniuriam vobis inferre moliti sunt, et, quantum ad providentiam Dei, inpollutos vos ecclesie servaverunt. Auferte tales ab ista provincia, utimini oblata vobis a Deo obprimendi perfidos occasione. Quod tunc plenius fieri poterit, si auctores scelerum ad clementissimum principem dirigantur, et maxime ecclesie Aquilegensis invasor, qui et in scismate, et in eo maledictus, nec honorem episcopi poterit retinere, nec meritum.

Br

(C.23 q.5 c.46) *Item Nycolaus exercitui Francorum.*

In certamine, quod contra infideles geritur, quisquis moritur, celeste regnum meretur.

5 Omnium vestrum nosse volumus karitatem, quoniam quisquis (quod non optantes dicimus) in hoc belli certamine fideliter mortuus fuerit, regna illi celestia minime negabuntur.

(C.23 q.5 c.47) *Item Urbanus II Godifredo, Lucano episcopo.*

10 *Non sunt homicide qui adversus excommunicatos zelo matris ecclesie armantur.*

15 Excommunicatorum interfectoribus (prout in ordine Romane ecclesie didicisti) secundum intentionem modum congrue satisfactionis iniunge. Non enim eos homicidas arbitramur, quos, adversus excommunicatos zelo catholice matris ardentes, aliquos eorum trucidasse contingit. Ne tamen eiusdem ecclesie matris disciplina deseratur, tenore, quem diximus, penitentiam eis indicito congruentem, qua divine simplicitatis oculos adversus se complacere valeant, si forte quid duplicitatis pro humana fragilitate in eodem flagicio incurrerint.

20

(C.23 q.5 c.48) *Item Augustinus ad Bonifatium.*

Pax ecclesie mesticiam consolatur perditorum.

25 Quis enim nostrum velit aliquem inimicorum non solum perire, verum etiam aliquid perdere? Sed si aliter non meruit habere pacem domus David, nisi Absalon, filius eius, in bello, quod gerebat contra patrem, fuisset extinctus, quamvis magna cura mandaverit suis, ut eum, quantum possent, vivum salvum que servarent, et esset cui paternus affectus penitenti ignosceret quid ei restitit, nisi perditum flere, et sui regni pace acquisita suam mesticiam consolari?

30

35 **(C.23 q.5 d.p.c.48)** *Si ergo viri sancti et publice potestates bella gerentes non fuerunt transgressores illius mandati: "Non occides," quamvis quosque flagitiosos digna morte perimerent; si miles sue potestati obediens non est reus homicidii, si eius imperio quemlibet flagitiosum interfecerit; si homicidas, et venenarios punire non est effusio sanguinis, sed legum ministerium; si pax ecclesie mesticiam consolatur perditorum; si illi, qui zelo*

Br

catholice matris accensi excommunicatos interficiunt, homicide non iudicantur: patet, quod malos non solum flagellari, sed etiam interfici licet. (§ 1) Sed queritur, si contingat aliquos malos puniri ab his, qui non habent legitimam potestatem, an sint rei effusi sanguinis hii, per quos puniuntur? De his ita scribit Ambrosius:

(C.23 q.5 c.49) *Aliquando puniuntur peccata per populos divino iussu excitatos.*

Remittuntur peccata per Dei verbum, cuius Levites interpres et quidam executor est. Remittuntur per officium sacerdotis sacrum que ministerium. Puniuntur quoque peccata per homines, sicut per iudices, qui potestate ad tempus utuntur. (§ 1) Puniuntur peccata etiam per populos, sicut legimus, quia sepe ab alienigenis, Dei iussu excitatis propter divine maiestatis offensam, subactus est populus Iudeorum.

(C.23 q.5 d.p.c.49) *Hinc notandum est, quod aliquando punit Deus peccata per nescientes, aliquando per scientes. Per nescientes peccata punit, sicut per Sennacherib, et per Nabuchodonosor, et per Antiochum, et per principes Romanorum, et per nonnullos reges gentilium populum Israeliticum delinquentem afflixit aliquando, aliquando captivavit. (§ 1) Unde ipse Dominus ait per Prophetam: "Virga furoris mei Assur: ipse autem non cognovit". Assur erat virga furoris Domini, quia per eum innumeras gentes divina iusticia flagellare disposuit. Ipse vero non cognovit, quia in superbiam elatus victoriam, quam assecutus fuerat, non divine potencie, sed suis viribus attribuit. Unde contra eius superbiam Dominus loquitur, dicens: "Numquid serra gloriabitur contra eum, qui secatur in ea? aut numquid exaltabitur securis contra eum, qui cedit in ea?" Quibus similitudinibus satis perspicue ostenditur, quod sicut serra et securis nec secare, nec cedere ligna possunt, nisi ab alio regantur, ac ideo contra regentem se superbire non debent: sic illi, per quos Deus punit, absque nutu divine dispositionis nichil agere valent, ac ideo contra se regentem superbire non licet eis. (§ 2) Tales in eo, quod puniunt, Deo servire dicuntur; in eo autem, quod ignorantes se esse ministros ire Dei in pia vanitate superbiunt, mercedem servitutis sue a Deo non nisi temporalem inveniunt, penam vero superbie sue non effugiunt. Unde, cum diceret ad Prophetam de Nabuchodonosor Dominus: "Quid dabo ei pro labore, quo servivit michi apud Tirum?" statim subiunxit:*

Br

“Da,” hoc est datam sibi pronuncia, “Egyptum et Ethiopiam”.
 Cum autem in corde suo superbiens postea diceret: “Nonne hec
 est Babylon, quam ego condidi in robore regni mei? etc.” statim
 inmutavit Deus rationabilem mentem eius, et induit eum bestia-
 5 litate ferina, ut ab hominibus fugiens cum bestiis viveret. (§ 3)
 Per Antiochum quoque, cum ydolatriam Iudaice plebis Domi-
 nus puniret, et pacem, quam ex lege Dei abiecta, et ex sacris
 nationum assumptis querebant, illis in perniciem verteret, quia
 Dei dispositionem ignorans sue facultati devastationem illius
 10 plebis attribuit, inprecatur in eum Propheta, dicens: “Effunde
 iram tuam in gentes, que te non noverunt, et in regna, que no-
 men tuum non invocaverunt, ne forte dicant in gentibus: ubi est
 Deus eorum?” (§ 4) Similiter, cum per Romanos peccatum
 mortis Christi Deus punire decrevisset, urbis excidium et Iu-
 15 daice plebis miseram captivitatem suis viribus ascribere cepe-
 runt, unde contra eos Propheta inprecatur, dicens: “Leva manus
 tuas in superbias eorum, qui te oderunt,” et qui multa maligne
 operati monumenta sue victorie posuerunt in medio atrio tuo. (§
 5) Per scientes peccata puniuntur, sicut per filios Israel voluit
 20 peccata punire Amorrheorum, et Chananeorum et aliarum gen-
 tium, quarum terram Israelitis possidendam dedit, quibus etiam
 precepit, ut nemini eorum parcerent, sed omnes morti traderent.
 Quod propter peccata eorum illis contigisse ex verbis Domini
 apparet, qui, cum diceret ad Abraham: “Semini tuo dabo terram
 25 hanc,” veluti quereret, quare non modo das eam michi? audivit:
 “Nondum enim sunt peccata Amorrheorum consummata”. Que
 tunc intelliguntur fuisse consummata, cum populus ille, de
 Egyptiaca servitute liberatus, terram eorum, sicut Abrahe pro-
 missum fuerat, in hereditatem accepit. (§ 6) Cum ergo sic di-
 30 vino iussu ad puniendum peccata populi excitantur, sicut popu-
 lus ille Iudaicus est excitatus ad occupandam terram promissio-
 nis, et ad delendas gentes peccatrices, sine culpa noxius sanguis
 effunditur, et que ab eis male possidentur in ius et dominium
 rite transeunt bonorum. (§ 7) Cum vero occulto instinctu aliqui
 35 moventur ad persequendum malos, sicut Sennacherib, et ceteri,
 qui populum delinquentem persecuti sunt, licet occulto instinctu
 operante illorum meritis incitentur ad persequendum, tamen,
 quia prava intentione non peccata delinquentium punire, sed
 40 illorum bona rapere vel sue dicioni subicere querunt, non sunt
 immunes a crimine. De quibus etiam notandum est, quod ali-
 quando excitantur ad puniendum peccata bonorum, ut tandem
 per bonos correctos ipsi quoque puniantur, sicut in libro Iudi-
 cum legitur de Iabin, rege Chananeorum, et de Madianitis,

Br

quod propter ydolatriam populi suscitavit eos Deus, ut Israelem affligerent, et terram eorum occuparent. Cum autem populus Dei sub manibus eorum diutius afflictus peccatum suum recognosceret, et per penitentiam Deum sibi placaret, ex Dei precepto et Barach, comitatus Delboram prophetissam, uxorem Lapidoth, Iabin, regem Chananeorum, et Sysaram ducem exercitus sui, contrivit, et Gedeon et Zebec et Salmana, reges Madianitarum, et Oreb et Zeb, duces eorum, morti tradidit. (§ 8) Apparet ergo, quod aliquando per legitimam potestatem gerentes, aliquando per populos divino iussu excitatos, mali pro peccatis suis non solum flagellantur, sed etiam rite perduntur. Nec est contrarium illud Augustini, quod ad Marcellinum pro circumcellionibus supplicans rogabat, ut verberibus eos coherceret, non morte perderet. Quamvis enim supplicando spatium vite eis reservari poposcit, non tamen legum severitatem, qua tales morte plectuntur, non observandam docuit.

(QUESTIO 6)

(C.23 q.6 d.a.c.1) *Quod autem queritur, an mali sint cogendi ad bonum? Facile apparet. Antiquus namque populus metu penarum ad legis observationem cogebatur. In evangelio quoque Dominus ait discipulis suis: "Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt, sed potius eum time, id est ei in timore servite, qui potest animam et corpus perdere in gehennam". Paulus quoque, cum ecclesiam Dei persequeretur, in itinere cecatus ad Deum converti coactus est. Unde se abortivo similem testatus est, dicens: "Novissime autem omnium tamquam abortivo visus est et michi". Hinc Augustinus scribit ad Bonifatium:*

(C.23 q.6 c.1) *Ecclesia malos debet cogere ad bonum, sicut Christus Paulum coegit.*

Scismatici dicunt: cui Christus vim intulit, quem coegit? Ecce habent apostolum Paulum. Agnoscant in eo prius cogentem Christum, postea docentem: prius ferientem, postea consolantem. Mirum est autem, quomodo ille, qui pena corporis ad evangelium coactus intravit, plus omnibus illis laboravit, qui solo verbo vocati sunt, in evangelio, et quem maior timor compulit ad karitatem, eius perfecta karitas foras mittit timorem. Cur ergo non cogeret ecclesia perditos filios, ut redirent, si perditii filii

Br

coegerunt alios, ut perirent? Quamvis et illos, quos non
 coegerunt, sed tantummodo seduxerunt, si per terribiles
 et salubres leges in eius gremio revocentur, blandius pia
 mater amplectitur, et de illis multo amplius, quam de his,
 5 quos numquam perdidit, gratulatur. (§ 1) An non perti-
 net ad diligentiam pastorem etiam illas oves, que non
 violenter erepte, sed blande leniter que seducte a grege
 aberraverant, et ab alienis possideri ceperant, inventas ad
 ovile dominicum, si resistere voluerint, flagellorum terro-
 10 ribus vel etiam doloribus revocare? Item: (§ 2) A Christo
 coactum Paulum ostendimus. Imitatur itaque ecclesia in
 istis cogendis Dominum suum, que prius, ut neminem
 cogeret, expectavit, ut de fide regum atque gentium pre-
 dicatio prophetica conpleretur. (§ 3) Etiam hinc non ab-
 15 surde intelligitur apostolica illa sententia, ubi beatus Pau-
 lus dixit: "Parati ulcisci omnem inobedientiam, cum con-
 pleta fuerit prior vestra obedientia". (§ 4) Unde et ipse
 Dominus ad magnam cenam suam prius convivas adduci
 iubet, postea cogi. Nam, cum ei servi respondissent: "Do-
 20 mine, factum est quod iussisti, et adhuc locus est, exite,"
 inquit, "in vias et sepes, et quoscumque inveneritis cogite
 intrare". In illis ergo, qui primo leniter adducti sunt, con-
 pleta est prior obedientia; in istis autem, qui coguntur,
 inobedientia cohercetur. Item: (§ 5) Si per potestatem,
 25 quam per religionem ac fidem regum, tempore quo debuit,
 divino munere accepit ecclesia, hii, qui inveniuntur in viis
 et sepibus, id est in heresibus et scismatibus, coguntur
 intrare, non quia coguntur, reprehendant, sed quo cogun-
 tur, attendant.

30 (C.23 q.6 c.2) *Idem ad Donatistas.*

Variis modis errantes corripiuntur a Domino.

"Quod erraverat," inquit Dominus, "non revocastis, et
 quod perierat non requisistis". Hoc vobis per nos ipse
 Deus facit, ipse obsecrando, ipse minando, sive corripiendo,
 35 sive dampnis, sive laboribus, sive per ammonitiones suas
 occultas vel visitationes, sive per potestatum temporalium
 leges.

(C.23 q.6 c.3) *Idem in epistola ad Vincentium.*

40 *Non est considerandum, quod quisque cogitur, sed quo cogi-
 tur.*

Br

Vides, ut oppinor, non esse considerandum, quod quisque cogitur, sed quale sit illud, quo cogitur, utrum bonum, an malum: non quod quisque bonus possit esse invitus, sed timendo quod non vult pati vel relinquit inpedientem animositatem, vel ignoratam compellitur cognoscere veritatem, ut timens vel respuat falsum, de quo contendebat, vel querat verum quod nesciebat, et volens iam teneat quod nolebat. Item: (§ 1) Mea primitus sententia erat, neminem ad unitatem Christi cogendum esse, verbo esse agendum, disputatione pugnandum, ratione vincendum, ne fictos catholicos haberem quos apertos hereticos noveram. Sed hec oppinio mea non contradicentium verbis tantum, sed demonstrantium superabatur exemplis. Nam primo opponebatur michi civitas mea, que, cum tota esset in partes Donati, ad unitatem catholicam legum inperialium timore conversa est, quam nunc videmus ita huius vestre animositatis perniciem detestari, ut in ea numquam fuisse credatur. Ita alie multe, que michi nominatim commemorabantur, ut ipsis rebus agnoscerem, etiam in hac causa recte intelligi posse quod scriptum est: "Da sapienti occasionem, et sapientior erit".

(C.23 q.6 d.p.c.4) *Ex his omnibus colligitur, quod mali sunt cogendi ad bonum. (§ 1) Sed obicitur, quod nemo est cogendus ad id, ad quod inutiliter cogitur. Ad bonum autem quisque cogitur inutiliter, cum Deus aspernetur coacta servicia. Unde Apostolus, cum ad elemosinas Chorinthios hortaretur, ait: "Unusquisque det, prout destinavit in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate. Hilarem enim datorem diligit Deus". Unde datur intelligi, quod qui invitus dat propter presentem pudorem, et rem et meritum perdit. Item, cum redderet causam, quare abstineret a sumptibus, ait: "Si ex necessitate evangelizavero, non erit michi gloria". (§ 2) Item: "Si invitus evangelizavero, dispensatio michi credita est. Si autem volens hoc ago, mercedem habeo apud Deum". Item, cum Galathis scriberet, legalia non esse tenenda, ait: "Si Spiritu ducimini, non estis sub lege". Ex quo apparet eum, qui sub lege est, id est qui timore pene, non amore iusticie servit, non duci Spiritu sancto. Si autem Spiritu non ducitur, Deo placere minime valet. (§ 3) Item: "Non accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba pater". Ex quibus verbis datur intelligi, quod, etsi in veteri testamento timore pene homines cogebantur ad bonum, tamen in*

Br

novo testamento sola libertate et dilectione iusticie sunt invi-
 tandi ad fidem. Unde illi dicuntur servi et filii ancille, perti-
 nentes ad Ismahel: isti dicuntur liberi et filii libere, pertinentes
 ad Ysaac. (§ 4) Item Iohannes in epistola sua: "Timor non est
 5 in karitate, sed perfecta karitas foras mittit timorem". Qui au-
 tem cogitur, illo timore ducitur, qui non est in karitate; qui
 manus conprimit, non animum mutat, quo pena timetur, non
 bonum diligitur. Porro sine dilectione boni nullus Deo placere,
 vel in numero bonorum connumerari poterit. Unde, cum Pro-
 10 pheta diceret: "Animalia tua habitabunt in ea," hereditate,
 ostendens, quomodo ad ipsam habitationem perveniant, subdit:
 "In dulcedine tua, quam tu preparasti pauperi," dulcedinem
 vocans suavitatem boni operis, qua bonum fit non timore pene,
 sed delectatione iusticie. Cum ergo sine hac dulcedine animalia
 15 in hereditate non habitent, patet, quod nemo, nisi inutiliter, ad
 bonum cogitur solo timore. Quicumque etenim ad bonum cogi-
 tur, solo timore, non amore ducitur: non sunt ergo mali cogendi
 ad bonum. (§ 5) His ita respondetur: Si bonum, ad quod mali
 coguntur, semper inviti tollerarent, et numquam voluntarii
 20 servirent, inutiliter ad illud cogentur. Sed quia humane na-
 ture est et ea, que in dissuetudinem ducuntur, abhorrere, et con-
 sueta magis diligere, flagellis tribulationum cohibendi sunt
 mali a malo, et provocandi ad bonum, ut, dum timore pene
 malum in dissuetudinem ducitur, abhorreatur, bonum vero ex
 25 consuetudine dulcescat. Unde Augustinus in Psalmo 127: "Cum
 per timorem gehenne continet se homo a peccato, fit consuetudo
 iusticie, et incipit quod durum erat amari, et incipit excludi
 timor a karitate, et succedit timor castus, de quo hic dicitur, quo
 30 timemus, ne tardet, ne discedat, ne eo careamus. Ille utilis, sed
 non permanet in eternum ut iste".

(QUESTIO 7)

(C.23 q.7 d.a.c.1) Nunc autem queritur, an heretici suis et
 ecclesie rebus sint expoliandi? Et qui possident hereticis ablata
 35 an dicantur possidere aliena? De his ita scribit Augustinus ad
 Vincentium:

(C.23 q.7 c.1) Res terrene non nisi divino vel humano iure
 tenentur.

40 Quicumque vos ex occasione huius legis inperialis, non
 corrigendi dilectione, sed odio inimicandi persequitur,

Br

displicet nobis. Et quamvis res queque terrena non recte a quoquam possideri possit, nisi vel iure divino, quo cuncta iustorum sunt, vel iure humano, quod in potestate est regum terre, (ideo que falso res appellatis vestras, quas nec iuste possidetis, et secundum leges terrenorum regum amittere iussi estis, frustra que dicitis, nos eis congregandis laboramus, cum scriptum legatis: "Labores inpiorum iusti edunt)," sed tamen, quisquis ex occasione legis huius, quam reges terre Christo servientes ad emendandam impietatem vestram promulgaverunt, res proprias vestras cupide appetit, displicet nobis. Quisquis denique ipsas res pauperum, vel basilicas congregationum, quas sub nomine ecclesie tenebatis (que omnino non debentur nisi ei ecclesie, que vera est Christi ecclesia) non per iusticiam, sed per avariciam tenet, displicet nobis. Quisquis pro aliquo flagicio vel facinore deiectum a vobis ita suscipit, sicut suscipiuntur qui (excepto errore, quo a nobis separamini) sine crimine apud vos vixerunt, displicet nobis. Sed nec facile ista monstratis, nonnullos tolleramus, quos corrigere vel punire non possumus, neque propter paleam relinquimus aream Domini, neque propter pisces malos rumpimus retia Domini, neque propter hedos in fine segregandos deserimus gregem Domini, neque propter vasa facta in contumeliam migramus de domo Domini.

(C.23 q.7 c.2) *Idem contra Petilianum.* 25

Catholici non ideo aliena possident, quia ab hereticis ablata tenent.

Si de rebus vel locis ecclesiasticis, que, non tenetis, querimini, possunt et Iudei se iustos dicere, et iniquitatem nobis obicere, quia locum, in quo inpii regnaverunt, modo Christiani possident. Quid ergo indignum, si ea, que tenebant heretici, secundum parem Domini voluntatem catholici tenent? Ad omnes iniquos et inpios illa vox Domini valet: "Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti iusticiam". An frustra scriptum est: Labores inpiorum pii edent? Quapropter magis mirari debetis, quod adhuc tenetis aliquid, quam quod aliquid amisistis. Item: **(§ 1)** Si qua iam concisi possidere cepistis, quia vobis ablata nobis Dominus dedit, non ideo concupiscimus aliena, quia illius imperio, cuius sunt omnia, facta sunt nostra, et iuste sunt nostra. Vos enim utebamini ad precisionem, nos

Br

ad unitatem. Alioquin et primo populo Dei possent illi obicere aliene rei concupiscentiam, qui divina potestate ab eorum facie, qui ea terra male utebantur, expulsi sunt, et ipsi Iudei, a quibus ablatum est regnum secundum verba Domini, et datum est genti facienti iusticiam, possunt obicere aliene rei concupiscentiam, quia ecclesia Christi possidet ubi persecutores Christi regnabant.

(C.23 q.7 c.3) *Idem.*

Res ecclesiastice ab hereticis iniuste possidentur.

10 Quod autem nobis obiciunt, quod res eorum concupiscamus et auferamus, utinam catholici fiant, et non solum que dicunt sua, sed etiam nostra nobis cum in pace et karitate possideant. Usque adeo autem calumpniandi cupiditate cecantur, ut non adtendant, quam sint inter se contraria que loquuntur. Ipsi certe dicunt, et invidiosissime sibi conqueri videntur, quod eos in nostra communione violento legum inperio coartamus. Hoc itaque nullo modo faceremus, si res eorum possidere vellemus. Quis avarus querit conpossessorem? Quis dominandi cupiditate inflammatus, vel fastu dominationis elatus, desiderat habere consortem? Ipsos certe attendant quondam suos, modo etiam nostros socios et fraterna nobis dilectione coniunctos, quemadmodum sua teneant non solum, que habebant, sed etiam nostra, que non habebant, que tamen, si pauperum conpares sumus, et nostra sunt, et illorum. Si autem privatim que nobis sufficiant possidemus, non sunt illa nostra, sed pauperum, quorum procuracionem quodammodo gerimus, non proprietatem nobis usurpacione dampnabili vendicamus. Quicquid igitur nomine ecclesiarum partis Donati possidebant, Christiani inperatores legibus religiosis cum ipsis ecclesiis ad catholicam transferre iusserunt. Cum ergo nobis cum sunt plebes ecclesiarum earundem, nobis cum pauperes, qui de eisdem possessiunculis alebantur, ipsi pocius foris positi desinant concupiscere aliena, sed intrent unitatis societatem, ut pariter gubernemus non illa tantum, que dicunt sua, verum etiam que dicunt et nostra. Scriptum est enim: "Omnia vestra, vos autem Christi, Christus autem Dei".

(C.23 q.7 c.4) *Idem.*

40 *Divitie impiorum iustis thesaurizantur.*

Br

Quicquid ergo nomine ecclesiarum a parte Donati possidebant, Christiani imperatores legibus religiosis cum isis ecclesiis ad catholicam transferre iusserunt. Et post pauca: (§ 2) Si autem consideremus quod scriptum est in libro Sapientie: "Ideo iusti tulerunt spolia inpiorum;" item, quod legitur in Proverbiis: "Thesaurizantur autem iustis divitiae inpiorum," tunc videbimus, non esse querendum, qui habeant res hereticorum, sed qui sint in societate iustorum. Item post aliqua: (§ 3) Si corpus Christi tollit spolia inpiorum, et corpori Christi thesaurizant divitiae inpiorum, non debent inpii foras remanere, ut calumpnientur, sed intrare ut potius iustificentur. Item post aliqua: (§ 4) In Christi ergo compagem corporis veniant, et labores suos non dominandi cupiditate, sed bene utendi pietate possideant. Nos autem voluntatem nostram, ut iam dictum est, ab huius cupiditatis sordibus quolibet inimico iudicante purgavimus, quando eos ipsos, quorum labores dicuntur, ut nobis cum et illis, et nostris in societate catholica utantur.

(C.23 q.7 d.p.c.4) ¶ *His igitur auctoritatibus liquido monstratur, quod ea, que ab hereticis male possidentur, a catholicis iuste auferuntur, nec ideo aliena possidere dicuntur.*

(QUESTIO 8)

(C.23 q.8 d.a.c.1) ¶ *De episcopis vero vel quibuslibet clericis, quod nec sua auctoritate, nec auctoritate Romani pontificis arma arripere valeant, facile probatur. Cum enim Petrus, qui primus apostolorum a Domino fuerat electus, materialem exerceret gladium, ut magistrum a Iudeorum iniuria defensaret, audivit: "Converte gladium tuum in vaginam, omnis enim, qui acceperit gladium, gladio peribit," ac si aperte ei diceretur: hactenus tibi tuis que predecessoribus inimicos Dei corporali gladio licuit persequi; deinceps in exemplum patientie gladium tuum, id est tibi hactenus concessum, in vaginam converte, et spirituale tantum gladium, qui est verbum Dei, in mactatione veteris vite exerce. Omnis enim preter illum, vel auctoritatem eius, qui legitima potestate utitur, qui, ut Apostolos ait, non sine causa gladium portat, cui etiam omnis anima subdita esse debet, omnis, inquam, qui preter huius auctoritatem gladium acceperit gladio peribit. (§ 1) Item Ambrosius: "Arma episcopi lacrimae sunt et orationes". Item illud Apostoli: "Non vosmetipsos defen-*

Br

dentis, karissimi," quamvis omnibus generaliter dicatur specialiter tamen prelati dictum intelligitur.

Fd 69rb

5 (C.23 q.8 d.p.c.6) *His ita respondetur: Sacerdotes propria manu arma arripere non debent; sed alios ad arripiendum, ad oppressorum defensionem, atque ad inimicorum Dei oppugnationem eis licet hortari. Unde Leo IV scribit Ludovico Augusto:*

Aa 83v

(C.23 q.8 c.7) *Pro Sarracenis papa iubet populum congregari, et eis ad litus maris occurrere.*

10 Igitur cum sepe adversa a Sarracenorum partibus perveniant nuntia, quidam in Romanorum portum Sarracenos clam furtive que venturos esse dicebant. Pro quo nostrum precipimus congregari populum, maritimum que ad litus descendere decrevimus, et egressi sumus Romam.

(C.23 q.8 c.8) *Item.*

15 *Ultor sui gregis papa debet esse ac precipuus adiutor.*

Scire vos oportet, quod numquam ab aliquibus nostros homines sinimus opprimi; sed, si necessitas ulla incurrerit, presentialiter vindicamus, quia nostri gregis in omnibus ultores esse debemus et precipui adiutores.

20 (C.23 q.8 c.9) *Idem exercitui Francorum.*

Celeste regnum a Deo consequitur qui pro Christianorum defensione moritur.

25 Omni timore ac terrore deposito, contra inimicos fidei sancte et adversarios omnium religionum viriliter agere studete. Novit enim omnipotens, si quilibet vestrorum morietur, quod pro veritate fidei, et salvatione patrie, ac defensione Christianorum mortuus est, ideo ab eo celeste premium consequetur.

Mv 365a

30 (C.23 q.8 c.11) *Item Alexander papa omnibus episcopis Yspanie.*

Iudeos non debemus persequi, set Saracenos.

Dispar nimirum est Iudeorum et Sarracenorum causa. In illos enim, qui Christianos persequuntur et ex urbibus

32 Dispar – 669: 2 sunt *Coll. Britannica* Alex. II 56 (JL 4528), *cf. Ewald in Neues Archiv* 5 (1880), 338.

Br

2 prelati spiritualiter (vel specialiter?) *Fd* **31 Saracenos** lxxxxiiii *add. rubr. Aa*

et propriis sedibus pellunt, iuste pugnatur; hii ubique servire parati sunt.

(C.23 q.8 c.12) *Item Iohannes VIII Demago duci glorioso.*

Qui crimina, que potest emendare, non corrigit, ipse committit.

5

Preterea devotionis tue studium exhortamur, ut contra marinos latrunculos, qui sub pretexto tui nominis in Chisticolas debachantur, tanto vehementius accendaris, quanto illorum pravitate famam tui nominis obfuscata fuisse cognoscis; quoniam, licet credi possit, quod te nolente illi navigantibus insidientur, tamen, quia a te comprimi posse dicuntur, nisi eos conpescueris, innoxius non habebis. Scriptum quippe est: "Qui crimina, que potest emendare, non corrigit, ipse committit".

10

(C.23 q.8 c.13) *Item Ieronimus ad Riparium.*

15

Crimina pro Deo punire non est crudelitas sed pietas.

Legi syromasten Finees, auctoritatem Helye, et zelum Simonis Chananei, Petri severitatem Ananiam et Saphiram trucidantem, Pauli constantiam, qui Helimam magum viis Domini resistentem eterna severitate dampnavit. Non est crudelitas pro Deo crimina punire, sed pietas. Unde et in lege dicitur: "Si frater tuus, et amicus tuus, et uxor, que in sinu tuo dormit, depravare voluerit veritatem, sit manus tua super eos, et effundes sanguinem ipsorum".

20

25

Aa 84r **(C.23 q.8 c.14)** *Item Iohannes Crisostomus super Mattheum omelia XVII*

Quedam in veteri testamento licebant, que modo prohibentur.

Occidit Finees hominem, et reputatum est illi ad iusticiam. Abraham vero, non solum homicida, verum etiam patricida (quod certe est gravius) effectus Deo magis placuit. Petrus vero geminum fecit homicidium: fuit tamen opus spirituale, quod factum est. Non solum igitur respiciamus ad opera, sed ad tempus, et ad causam, et ad voluntatem, personarum quoque differentiam, et quantumque alia ipsis operibus acciderunt, diligentissime re-

30

35

6 Preterea – 14 committit *Fragm. Registri Iohanni VIII 39* (JE 2998; J³ 6424), ed. Ewald, MGH Epp. 7.296.11-16. Ivo, *Decr.* 10.70; **Panormia* 8.20

Br

quiramus. Non enim possumus aliter ad veritatem pervenire.

(C.23 q.8 c.16) *Item Gregorius in Dialogis.*

Petrus Ananiam et Saphiram increpando morti tradidit.

5 Petrus, qui Tabitam mortuam orando suscitavit, Ananiam et Saphiram mentientes morti increpando tradidit. Neque enim orasse in eorum extinctione legitur, sed solummodo culpam, quam perpetraverant, increpasse. Constat ergo, quia aliquando talia ex potestate exhibentur,
10 aliquando ex postulatione, dum et istis increpando vitam abstulit, et illi reddidit orando.

Fd 69va

(C.23 q.8 c.17) *Idem Veloci, Magistro.*

Beatus Gregorius quosdam hortatur, ut milites congregent, et contra hostes arma viriliter parent.

15 Et pridem glorie vestre notificavimus quia milites illuc erant parati venire; sed quoniam inimicos congregatos et huc discurrere epistola vestra significaverat, hec eos hic causa retinuit. Nunc vero utile est visum, ut aliquanti illuc milites transmittantur, quos gloria tua ammonere et hortari, ut parati sint ad laborem, studeat, et occasione inventa cum gloriosis filiis nostris Marcio et Vitalio loquere, et quecumque vobis Deo adiutore pro utilitate reipublice persuaserint facite; et si huc vel ad Ravenna partes
20 nec dicendum Arnulfum cognoveritis excurrere, vos a dorso eius ita, sicut viros fortes condecet, laborate, quatinus opinio vestra ex laboris vestri qualitate amplius in republica Deo auxiliante proficiat. Illud tamen pre omnibus ammonemus, ut familiam Aloyne, et Adobin, Vigildi, atque Grussingi, qui cum glorioso magistro militum Mauricio esse noscuntur, sine aliqua mora vel excusatione relaxes, quatinus venientes illuc homines predicti viri sine aliquo inpedimento cum eis debeant ambulare.

(C.23 q.8 c.18) *Item Eiusdem Mauricio et Vitaliano.*

35 Suppliciter glorie vestre per filium nostrum Vitalianum, cum quo et tractaveratis, et verbo et scripto mandavimus. Undecimo autem die mensis Iunii Arnulfus hanc epistolam, quam vobis direximus, transmisit, et ideo relegentes eam videte, si in fide Suanenses, quam reipublice

Br

15 pridem quidem *Aa*

Aa 84v

promiserunt, perstiterunt, obsides que dignos, de quibus
possitis confidere, ab eis accipite, et insuper denuo eos
sacramentis astringite, reddentes eis quod loco Pignoris
sustulistis sermonibus vestris eos sanantes. Si autem ma-
nifestissime cognoveritis, eos cum Arnulfo de sua subiec-
tione locutos fuisse, vel certe obsides ei dedisse, sicut nos
Arnulfi epistola, quam vobis direximus, dubios reddidit,
salubri consilio pertractantes, ne in aliquo anima vestra
vel nostra de sacramentis gravetur, quicquid reipublice
utile iudicaveritis peragite. Sed ita faciat gloria vestra, ut
neque sit aliquid, unde possimus ab adversariis repre-
hendi, neque utilitas reipublice (quod Dominus avertat)
negligatur. Preterea, gloriosi filii, estote solliciti, quia,
quantum conperi, hostis multitudinem habet collectam, et
Narina dicitur residere; ut si huc cursum, Deo sibi irato,
mittere voluerit, vel loca ipsius (quantum vos Dominus
adiuverit) depredamini, aut certe sculcas, quos mittes,
sollicite requirant, ne dolens factum ad vos discurrat.

(C.23 q.8 d.p.c.18) *In registro etiam legitur, quod beatus
Gregorius civibus Tuscie, ut contra Longobardus arma para-
rent, mandavit, et militantibus stipendia decrevit. Hoc igitur
exemplo et premissis auctoritatibus claret, quod sacerdotes, etsi
propria manu arma arripere non debeant, tamen vel his, quibus
huiusmodi officia commissa sunt, persuadere, vel quibuslibet, ut
ea arripiant, sua auctoritate valeant inperare. (§ 1) Sed obici-
tur illud Nycolai ad Imperatorem Karolum:*

(C.23 q.8 c.19) *Episcopi non debent militaribus occupari
negociis.*

Reprehensibile valde esse constat quod subintulisti,
dicendo, maiorem partem omnium episcoporum die noctu
que cum aliis fidelibus tuis contra piratas maritimos invi-
gilare, ob id que episcopi inpediantur venire, cum militum
Christi sit Christo servire, milites vero seculi serviant
seculo, sicut scriptum est: "Nemo militans Deo implicat se
negociis secularibus". Quod si seculi milites milicie stu-
dent, quid ad episcopos et milites Christi, nisi ut vacent
orationibus?

(C.23 q.8 d.p.c.20) *Ecce quod Nycolaus papa prohibet
episcopos seculari milicia occupari, nec etiam contra maritimos
piratas permittit eos ad pugnam accedere. Quomodo ergo Leo
papa adversus Sarracenos urbem egreditur, et, ut procul eos a*

Br

*littore arceat, populum undique convocat, et suorum iniurias
 presentialiter vindicat, atque cum Gregorio milites ad arma
 invitat? Sed notandum est, quosdam episcopos Levitica tantum
 portione esse contentos, qui, sicut in Dei sorte tantum numeran-
 5 tur, sic ipsum Deum solummodo in hereditatem accipiunt, di-
 centes: "Dominus pars hereditatis mee est". His nichil commune
 est cum principibus seculi, quia temporalia penitus abiciunt, ne
 eorum occasione legibus inperatorum obnoxii teneantur. Tali-
 bus nulla occasio relinquatur occupationis secularis milicie, quia,
 10 cum de decimis et primiciis vivunt tamquam summi regis filii
 in omni regno a terrenis exactionibus liberi sunt ita, ut dicere
 valeant: "Venit princeps mundi huius, et in nobis non habet
 quicquam". Porro alii sunt, qui non contenti decimis et primi-
 ciis, predia, villas, et castella, et civitates possident, ex quibus
 15 Cesari debent tributa, nisi inperiali benignitate immunitatem
 promeruerint ab huiusmodi. Quibus a Domino dicitur: "Reddite
 que sunt Cesaris Cesari; et que sunt Dei Deo". Quibus idem
 Apostolus: "Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum; cui
 vectigal, vectigal". Unde Ambrosius:*

Aa 85r

20 **(C.23 q.8 d.p.c.22)** *Quamvis etiam huiusmodi non vi-
 deantur inperialibus exactionibus subiciendi. Nam, cum tem-
 pore famis cunctorum Egyptiorum terram Pharaos sibi emeret,
 atque sub eadem fame sue servituti cunctos subiceret, sacerdoti-
 bus ita necessaria subministravit, ut nec possessionibus, nec
 25 libertate nudarentur, Domino ex tunc prenunciante, sacerdotes
 in omni gente liberos esse oportere. Unde Constantius et Con-
 stans hanc immunitatem dederunt ecclesie, dicentes:*

(C.23 q.8 c.24) *De agro ecclesiastico presbiter non cogatur
 census persolvere.*

30 Secundum canonicam auctoritatem et constitutionem
 domini inperatoris Lodoici, de agro ecclesiastico, et
 manso, de mancipiis, que ipse suis capitulis constituit, vel
 si quilibet, pro loco sepulture aliquid largitus ecclesie
 fuerit, de decimis et oblationibus fidelium nullus quem-
 35 quam presbiterorum aliquem census persolvere cogat,
 nec quisquam cuiuslibet ordinis aut dignitatis exinde
 quicquam subtrahat, aut redhibitionem quamcumque ex-
 igat temporalem. Quod si fecerit, communionem usque ad
 satisfactionem privetur, et regia potestate dare cogatur.

30 Secundum – 39 cogatur Conc. Meldense (a. 845) 63 (ed. Hartmann,
 MGH Conc. 3.114.12-18).

Br

(C.23 q.8 d.p.c.25) *Hinc datur intelligi, quod de his, que imperiali beneficio, vel a quibuslibet pro beneficio sepulture ecclesia possidet, nullius iuri, nisi episcopi, teneatur asstricta. De his vero, que a quibuslibet emerit vel vivorum donationibus acceperit, principibus consueta debet obsequia, ut et annua eis persolvat tributa, et convocato exercitu cum eis proficiscatur ad castra. Quod tamen hoc ipsum non sine consensu Romani pontificis fieri debet. Unde in quodam concilio statutum est ut episcopi non profiscantur ad comitatum nisi formatas ab apostolico acceperint.*

(C.23 q.8 d.p.c.27) *Reprehenduntur ergo Gallicani episcopi a Nykolao, quoniam auctoritate apostolica contempta potius arma sequi elegerant, quam apostolico conspectui sese representarent. Quamquam proficiscentes ad comitatum possunt intelligi non secuti inperatorem, ut armis sibi auxiliarentur, sed ipsum cum exercitu suo cottidianis orationibus Deo commendent.*

(C.23 q.8 d.p.c.28) *Licet ergo prelati ecclesie exemplo beati Gregorii ab inperatoribus vel quibuslibet ducibus defensionem fidelibus postulare. Licet etiam cum beato Leone quoslibet ad sui defensionem contra adversarios sancte fidei viriliter adhortari, atque ad vim infidelium procul arcendam quosque citare. Effusionem vero sanguinis nulli episcoporum sua vel inperatorum auctoritate inperare licet. Unde in Tolletano concilio IV legitur:*

(C.23 q.8 c.29) *Sacerdotes ibi consentiant fieri iudices, ubi iureiurando indulgentia promittitur.*

Sepe principes contra quoslibet maiestatis obnoxios sacerdotibus negocia sua committunt. Quia vero sacerdotes a Christo ad ministerium salutis electi sunt, ibi consentiant regibus fieri iudices, ubi iureiurando supplicii indulgentia promittitur, non ubi discriminis sententia preparatur. Si quis ergo sacerdotum contra hoc commune consultum discussor in alienis periculis extiterit, sit reus effusi sanguinis apud Christum, et apud ecclesiam perdat proprium gradum.

(C.23 q.8 c.30) *Item ex concilio Tolletano XI*

Non debent agitare iudicium sanguinis qui sacramenta Domini tractant.

28 Sepe – 36 gradum Conc. Toletanum IV (a. 633) 31 (ed. Vives, 203).

Br

His a quibus Domini sacramenta tractanda sunt, iudicium sanguinis agitare non licet. Et ideo magnopere talibus excessibus prohibendum est, ne indiscrete presumptionis motibus agitati aut quod morte plectendum est
5 sententia propria iudicare presumant, aut per se inferant truncationes quibuslibet personis aut inferendas precipiant. Quod si quisquam horum inmemor preceptorum aut in ecclesie sue famulis, aut in quibuslibet personis tale aliquid fecerit, concessi ordinis privetur honore et loco;
10 sub perpetuo quoque dampnationis teneatur ergastulo religatus. Cui tamen communio exeunti ex hac vita non est neganda propter Domini misericordiam, qui non vult peccatoris mortem, sed ut convertatur et vivat.

Br

(CAUSA 24)

Fd 70ra **(C.24)** ¶ Quidam episcopus in heresim lapsus aliquot
 de sacerdotibus suis officio privavit et sententia excom-
 municationis notavit. Post mortem de heresi accusatus
 Fr. 965 dampnatur et sequaces eius cum omni familia sua. Hic
 PRIMUM queritur, an lapsus in heresim possit aliquot offi-
 cio privare vel sententia notare? SECUNDO, an post mor-
 tem aliquis possit excommunicari? TERTIO, an pro pec-
 Aa 86v cato alicuius tota familia sit excommunicanda?

5

10

(QUESTIO 1)

Fr. 966 **(C.24 q.1 d.a.c.1)** ¶ Quod autem ab heretico aliquis
 deponi aut excommunicari non possit, facile probatur.
 Omnis enim hereticus aut iam dampnatam heresim sequi-
 tur aut novam confingit. Qui vero heresim iam dampna-
 tam sequitur, eius dampnationis se participem facit. Unde
 cum Achatius absque sinodali auctoritate ab apostolico se
 dampnatum quereretur, contra Gelasius scribit dicens:

15

(C.24 q.1 c.1) QUI IN IAM DAMPNATAM LABITUR HE-
 RESIM, EIUS DAMPNATIONIS SE PARTICIPEM FACIT.

20

Achatius non est factus inventor novi erroris sed vete-
 ris imitator, atque ideo non erat necessarium, ut adversus
 eum nova scita prodirent sed antiqua tantummodo reno-
 varentur. Factus sum itaque executor veteris constituti,
 non promulgator novi. Quicumque enim in heresim semel
 dampnatam labitur, eius dampnatione se ipsum involuit.

25

21 Achatius – 26 involuit Cf. Gelasius, *Ep.* 10 (JK 622, ed. Thiel 1.343.15-17, ed. Schwartz, 17.6-7). *Summatim reddit* C.24 q.1 c. 3 (2 rec.), *quod invenitur in: Coll. Trip.* 1.46.2; *Algerus* 3.74; *Polyc.* 1.18.4; *Coll 3 libr.* 1.5.3 (Felix), ed. Motta 1.21

Br 2 **Quidam** [*Gw*

2 Quidam episcopus episcopus quidam *CdPf* **quolibet alio**] *AaBcP:*
 alio quolibet *FdFr.* **Quidam**] Incipit xxv. xxiiii causa de episcopis in
 heresim lapsis. Quidam *Aa* **aliquot** *FdMkPf:* aliquos *AaBrKbMeFr:*
 aliquem *CdIn* **4 de – accusatus** *Cd* **5 dampnatur**] *add supra lin. Aa*
6 aliquot *Mk:* aliquos *AaFd^{pc}InKaPfSbSb* **9 sit excommunicanda**] *exc.*
sit Aa **sit** *add supra lin. Fd* **15 novam**] *novam Aa:* nova *Fd^{pc}:* ad
 novam *Fd^{pc}* **19 Qui – 20 facit**] Non ultra eum procedere oportet qui
 in heresim dampnatam recidit *Pf: om. KaKb* **labitur heresim**] *her. lab.*
BiMkFr. **20 eius**] *eiusdem McMmSb* **21 factus inventor**] *inv. fac.*
Fr. **23 scita** vel statuta *supra lin. Cd* **25 enim**] *ergo BrHkKaKbS*
in om. Fd

(C.24 q.1 d.p.c.3) ¶ Si ergo episcopus ille in heresim iam dampnatam lapsus est antiqua excommunicatione dampnatus, alios dampnare non poterat. Excommunicatus enim alios excommunicare non valet. Unde Alexander secundus scribit Valeriano marchioni:

Fr. 967

Fd 70rb

(C.24 q.1 c.4) EXCOMMUNICATUS ALIUM EXCOMMUNICARE NON POTEST.

Audivimus quod Enricus, Ravennas dictus archiepiscopus, nisus sit te excommunicare. Verum quia excommunicatus te excommunicare non potuit, apostolica auctoritate te tuosque absolvendo mandamus exinde non curare.

(C.24 q.1 d.p.c.4) ¶ Si autem ex corde suo novam heresim confinxit, ex quo talia predicare ceperit, neminem dampnare potuit, quia non potest deicere quemquam iam prostratus. Ligandi namque vel solvendi potestas veris non falsis sacerdotibus a Domino Deo tradita est. Apostolis enim dicturus, 'quorum remiseritis peccata, etc.', premisit, 'accipite Spiritum sanctum', ut evidenter cunctis ostenderet eum, qui Spiritum sanctum non habet, peccata non posse tenere vel remittere. Porro Spiritum sanctum nemo nisi intra ecclesiam accipit, quia et ipsam unitatem per gratiam facit. (§ 1) Unde non nisi congregatis in unum dictum est, 'accipite Spiritum sanctum', nec nisi super congregatos in unum die pentecostes descendit Spiritus sanctus.

Sicut autem extra ecclesiam non accipitur, ita extra eam nichil operatur. Cum ergo, sicut apostolus ait, Spiri-

17 Joh. 20:23 18 Joh. 20:22 27–677: 1 cf. xx:xx

8 Audivimus – 11 curare *Coll. Britannica* Alex. II 85 (JL 4624) (*cf. Ewald in Neues Archiv* 5 (1880), 342). **Panormia* 5.133; Ivo, *Decretum* 14.57.

GwBr

1 episcopus ille AaFdBiBrKbMcMmPf: ille ep. Fr. 5 post scribit verbum secundus iterat Fd sed corrector cancellavit. Valeriano] Valerio Mc: Willelmo (Willermo, Willihelmo, Guillelmo, etc.) Pan. marchioni AaPan.: marti. Fd^{ac}: martiri BrPf: episcopo martiri Fd^{ac} BmMmMv Fr.: episcopo et martiri HkMcPyTx: mariti Kb 8 Enricus AaFd BmMv: Henricus Tx Fr.: heneticus Pf: hereticus BiKaMcMkCd 9 Verum] quod Pan. 10 excommunicare – potuit] non pot. exc. Fr. 11 non] AaFdKbMkPyPan.: numquam CdPfFr. 13 ceperit FdCdPf: cepit AaFr. 14 deicere] decere Fd^{ac} 15 vel solvendi FdMkMmFr.: solvendique Aa: ac solvendi MvSb 16 Deo] Fd. om. AaCdMkMmMvPfSbFr. 22 per – facit AaCdMkMmPf: per gratiam reficit Fd: facit per gratiam MvSbFr. 24 super] om. Fd^{ac}

tus postulet Spiritus impetret, extra ecclesiam nec postulare facit, nec impetrare. Unde Dominus dicitur, 'quodcumque petieritis, etc.', premit, 'si duo ex vobis consenserint super terram'; et iterum, 'ubicumque duo vel tres congregati fuerint in nomine meo, ibi et ego sum in medio eorum', nimirum cunctis ostendens se non habitare in cordibus eorum, qui superbie singularitatem secuti a corporis Christi conpage semetipsos abrumpunt. In quibus autem Christus non habitat, in eis Spiritus sanctus mentium scissuras refugiens locum non habet. Quia ergo peccata dimittere vel tenere, excommunicare vel reconciliare opus sit Spiritus sancti et virtus Christi, apparet quod hii, qui extra ecclesiam sunt, nec ligare possunt nec solvere, nec reconciliando ecclesiastice communioni reddere, nec excommunicando eius societate privare, qua ipsi heresi vel scismate polluti sive sententia notati penitus carere probantur.

Unde cum omnibus discipulis parem ligandi atque solvendi potestatem Dominus daret, Petro pro omnibus et pre omnibus claves regni celorum se daturum promisit dicens: 'Tibi dabo claves regni celorum.' Quicumque ergo ab unitate ecclesie (que per Petrum intelligitur) fuerit alienus, exsecrare potest, consecrare non valet, excommunicationis vel reconciliationis potestatem non habet.

Unde apostolus cum fornicatorem Corinthium excommunicandum scriberet, ait: 'Ego quidem absens corpore, presens autem spiritu iam iudicavi ut presens eum, qui sic operatus est in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu Christi tradere huiusmodi sathane in interitum carnis.' In quo formam excommunicationis ostendens docuit non nisi fidelem et a fideli notandum. In nomine namque

2–3 Matt. 18:18 3–4 Matt. 18:19. 4–6 Matt. 18:20 21 Matt. 16:19
26–30 I Cor. 5:3-5

GwBr

2 'quodcumque] quecumque MeMk Vulg. 4 terram'] terram etc. CdFr. 5 fuerint om. Fd^{bc} 7 eorum om. Aa 10 quia AaFd: cum Fr peccata – 11 dimittere] dim. pec. Fr. 13 possunt – solvere] nec solv. pos. Fr. 15 qua] quia Fd^{bc} 18 cum] cum dominus Fr. 19 dominus om. Fr. 22 unitate Fd^{bc} 23 potest] AaFd CdMkMmMvPfSb: non potest Ka Fr. 25 apostolus cum] cum apostolus Aa fornicatorem] fornicatorem Fd^{bc} 27 spiritu spiritum ut. vid. Fd iam add. supra lin. Fd^{bc} eum add. supra lin. Fd^{bc} 28 congregatis – 30 Christi add. in marg. Fd^{bc} 29 meo AaFr. Vulg.: in eo Fd CdPf 31 quo formam qua forma Fd 32 fidelem fideles Fd^{bc}

Domini atque eius virtute cooperante non nisi fidelis aliquid operari valet, 'cum nemo possit dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.'

Fr. 968

5 Item cum Dominus prohibeat agnum comedi extra catholicam ecclesiam, qui professione fidei ab ea sunt alieni, ab eius participatione, quam suo arbitrio reliquerunt, non repelluntur set abire permittuntur, sicut illi qui audientes, 'nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis eius sanguinem, etc.', dixerunt, 'durus est hic sermo et quis potest eum audire?' atque ita abierunt retrorsum non repulsi set abire permissi. Hinc etiam apostolus, cum de excommunicandis ageret, premisit: 'Si quis frater;' de infidelibus autem supposuit, dicens: 'Eos, qui foris sunt, Dominus iudicabit.' De his autem qui intus sunt, nobis iudicium conmisit. Sicut autem ex eo, quod Apostolus ait: 'Frater,' et ex his, que de fidelibus et infidelibus supposuit, apparet, non nisi fidelem excommunicandum, ita ex eo, quod fidelibus tantum hoc scribitur, vel potius, quia sicut ille, qui benedicit, maior est eo, cui benedicitur, ita qui ex officio maledicit maior est eo, cui maledicitur, liquido constat, eum, qui ab integritate catholice fidei recedit, maledicendi vel benedicendi potestatem minime habere. Catholicum namque, utpote se superiorem, maledicere non valet; in alienum a fide, tanquam in sibi equalem, sententiam dare non potest.

Fd 70va

Hec autem, que de hereticis, atque scismaticis, vel excommunicatis dicta sunt, videlicet, quod ligandi vel solvendi potestatem non habeant, multorum auctoritatibus probatur. Ait enim Leo papa:

Aa 87v

30 **(C.24 q.1 c.5) NON SOLVITUR VEL LIGATUR NISI QUOD AUCTORITAS BEATI PETRI SOLVERIT AUT LIGAVERIT.**

Manet ergo Petri privilegium, ubicumque ex ipsius equitate fertur iudicium, nec nimia vel severitas, vel re-

2–3 | Cor. 12:3 8–9 Joh. 6:54 9–10 Joh. 6:61 12–13 | Cor. 5:11
13–14 | Cor. 5:13

32 **Manet** – 679: 2 **solverit** Leo I, *Tractatus* 4.3 (ed. Chevasse, CCSL 138.19-20.88-91). *Polyc.* 7.2.1.

GwBr

4 **agnum** *add. supra lin. Fd* 8 **et** – 9 **etc]** *om. Fd SHOULD THIS PHRASE BE REMOVED?*
16 **de** *om. Fd* 18 **hoc]** *ex hoc Fd^{bc}*
23 **se superiorem]** *sup. se Fr.* 29 **probatur]** *probantur Fr.*
30 **quod]** *quem Fr.*

missio, ubi nichil erit ligatum vel solutum, nisi quod beatus Petrus aut ligaverit, aut solverit.

(C.24 q.1 c.6) Item Augustinus super Iohannem.

IN PERSONA PETRI LIGANDI ET SOLVENDI POTESTATEM ECCLESIA ACCEPIT.

5

“Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in celo.” Si Petro tantum dictum est, hoc non facit ecclesia. Si autem et in ecclesia fit (utique que in terra ligantur et in celo, et que solvuntur in terra soluta sunt et in celo, quia, cum excommunicat ecclesia, in celo ligatur excommunicatus; cum reconciliat ecclesia, in celo solvitur reconciliatus), si ergo hoc in ecclesia fit, Petrus, quando claves accepit, ecclesiam sanctam significavit. Si in persona Petri significati sunt in ecclesia boni, in Iude persona significati sunt in ecclesia mali.

10

15

(C.24 q.1 c.7) Item Ambrosius.

SUIS MERITIS FIRMUS NONNUMQUAM TURBATUR ALIENIS.

Non turbatur navis, que Petrum habet: turbatur illa, que Iudam habet. Etsi multa illic discipulorum merita navigabant, tamen adhuc eam proditoris perfidia agitabat. In utraque Petrus: set qui suis meritis firmus est turbatur alienis. Caveamus igitur perfidum, caveamus proditorem, ne per unum plurimi fluctuemus. Ergo non turbatur hec navis, in qua prudentia navigat, abest perfidia, fides superat. Quemadmodum enim turbari potuerit, cui preerat is, in quo ecclesie firmamentum est? Illic ergo turbatio, ubi

20

25

Fr. 969

6–7 Matt. 16:19

6 Quodcumque – **15 mali** Augustinus, *In Iohannis Evangelium* 50.12 (ed. Willems, CCSL 36.438.13-22). Anselmus 12.7; *Polyc.* 7.2.2; *Coll. 3 libr.* 2.26.16 (ed. Motta, 1.354.2-10). **19 Non** – **680: 8 complectitur** Ambrosius, *Expositio Evangelii sec. Lucam* 4.70-71 (ed. Adriaen, CCSL 14.132.869-884). Anselmus 1.37 (ed. Thaner, 22); **Polycarpus* 7.3.1; *Coll. 3 libr.* 3.1.1 (ed. Motta, 2.9.2-15).

GwBr

1 ligatum – **solutum**] sol. vel lig. Fr. **4 petri**] petri ecclesia Fr.
5 ecclesia om. Fr. **7 si**] scio Fd **tantum**] hoc tantum Fr. **hoc non**] non hoc Fd **8 et**¹] add. supra lin. Fd^{bc} **12 ergo hoc**] hoc ergo Fr. **13 persona petri**] petri persona Fr. **14 in ecclesia**] add. supra lin. Fd^{bc} **in**²] om. Fd **21 adhuc** Fd^{bc}: ad h(un)c(?) Fd^{bc} **25 prudentia**] vel providen(tia) add. supra lin. Fd^{bc} **navigat**] vel <navi>gabat add supra lin. Fd^{bc} **26 potuerit** Fd^{bc}: potuit Fd^{bc}: poterat Fr. **preerat**] pereatur Fd^{bc} **27 ergo**] add. supra lin. Fd^{bc}

modica fides: ibi securitas, ubi perfecta dilectio. Denique
 etsi aliis imperatur, ut laxent retia sua, soli tantum Petro
 dicitur: 'Duc in altum,' hoc in profundum est disputatio-
 num. Quid enim tam altum quam altitudinem divitiarum
 5 videre, scire Dei filium, et professionem divine generatio-
 nis assumere? quam licet mens nequeat humana plene
 rationis investigatione comprehendere, fidei tamen pleni-
 tudo complectitur.

(C.24 q.1 c.8) Idem.

10 SOLUS PETRUS MANDATUM ACCEPIT, UT AMO PISCEM
 CAPERET.

Est aliud apostolicum piscandi genus, quo genere so-
 lum Petrum piscari Dominus iubet, dicens: 'Mitte amum,
 et eum piscem, qui primum ascenderit, tolle.'

15 (C.24 q.1 c.18) Item Ciprianus episcopus.

Fr. 971

EXTRA UNITATEM ECCLESIE SPIRITUS SANCTUS NON
 ACCIPITUR.

Loquitur Dominus ad Petrum: 'Ego dico tibi, quia tu es
 Petrus, et super hanc petram edificabo ecclesiam meam'.
 20 Super unum edificat ecclesiam, et quamvis Apostolis om-
 nibus post resurrectionem suam parem potestatem tri-
 buat, et dicat: 'Sicut misit me pater, et ego mitto vos. Ac-
 cipite Spiritum sanctum', tamen ut unitatem manifestaret,
 unitatis eiusdem originem ab uno incipientem sua aucto-
 25 ritate disposuit. Hoc erant utique ceteri Apostoli, quod
 Petrus fuit, pari consortio prediti et honoris et potestatis.
 Set exordium ab unitate proficiscitur, ut ecclesia Christi
 una monstretur, quam unam ecclesiam in Cantico quoque
 Canticorum Spiritus sanctus ex persona Christi Domini
 30 designat et dicit: 'Una est columba mea, perfecta mea; una
 est matri sue, electa genitrici sue.' Hanc ecclesie unitatem

Fr. 972

Aa 88r

13–14 Matt. 17:26 18–19 Matt. 16:18 22–23 Joh. 20:21-22 30–31
 Cant. 6:8

3 'Duc – altum' 12 Est – 14 tolle' Ambrosius, *Expositio Evangelii sec.
 Lucam*, 4.73 (ed. Adriaen, CCSL 14.133.903-905). 18 Loquitur – 681:
 26 custodit Cyprianus, *De catholicae ecclesiae unitate* 4-6 (ed. Bévenot,
 CCSL 3.251-253.73-145).

GwBr

1 modica] maxima *Fd^{bc}* 2 laxent] relaxent *Fd^{bc}* 3 in² – est] est in
 profundum *Fr.* 5 dei filium] *FdPolyc.*: filium dei *Fr.* 15 episcopus
om. Fr. 27 exordium – unitate] ab uni. ex. *Fr.* 30 et dicit] *FdPo-*
lyc.: dicens *Fr.* 31 genitrici] genetricis(?) *Fd^{bc}*

et beatus Paulus apostolus docet, et sacramentum unitatis ostendit, dicens: 'Unum corpus, et unus spiritus: una spes vocationis vestre. Unus dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus.' Quam unitatem tenere firmiter et vindicare debemus, maxime nos episcopi, qui in ecclesia presidemus, ut episcopatum quoque ipsum unum atque indivisum probemus. Nemo fraternitatem fallat, nemo fidei veritatem perfida prevaricatione corrumpat. (§ 1) Episcopatus unus est, cuius singularis in solidum pars tenetur. Et ecclesia una est, que in multitudinem latius incremento fecunditatis extenditur, quomodo multi radii sunt, set lumen unum, et rami arboris multi sunt, set robur unum tenaci radice fundatum, et quomodo de fonte uno plurimi rivi defluunt, et numerositas licet diffusa videatur exundantis copie largitate, unitas tamen servatur in origine. Avelle radium solis a corpore: divisionem unitas non capit. Ab arbore frange ramum: fructus germinare non poterit. A fonte precide rivum: precisus arescit. Sic et ecclesia Domini luce perfusa per totum orbem radios suos porrigit: unum tamen est, quod ubique diffunditur, ne unitas corporis separatur. Ramos suos universam terram copia ubertatis extendit, profluentes largitur rivos, latius pandit: unum tamen caput est, et origo una, et una mater fecunditatis copiosa. Adulterari non potest sponsa Christi: incorrupta est et pudica. Unam domum novit: unius cubiculi sanctitatem casto pudore custodit.

(C.24 q.1 c.19) Idem.

NON HABET DEUM PATREM UNIVERSALIS ECCLESIE RELINQUENS UNITATEM.

2–4 Eph. 4:4-6

GwBr

4 unus Deus' om. Fd, incl. Fr.Polyc. 5 ecclesia] FdPolyc.: ecclesia dei Fr. presidemus] possidemus Fd^{ac} 6 ipsum] et ipsum Fd^{ac} 7 fidei – 8 veritatem] ver. fidei Fr. 8 episcopatus] vel et prelatus add. in marg. Fd 9 cuius] cum Fd^{pc}: cuius a Polyc. singularis] singulis Fd^{pc}Polyc. 10 in] Fd^{pc} multitudinem] multi Fd^{ac} 12 lumen unum] unum lumen Fr. 13 plurimi – 14 rivi] rivi plurimi Fr. 19 totum orbem] orbem totum Polyc. totum add. in marg. Fd^{pc} 20 ne Fd. nec Fr. 21 universam FdPolyc.KR: per universam Fr.: in universam Polyc. 25 cubiculi] cubilis Fd: cubili Polyc.M

Alienus est, profanus est, hostis est: habere non potest
 Deum patrem qui universalis ecclesie non tenet unitatem.
 Idem. (§ 1) Dominus cum discipulis suis ait, ut unanimi-
 tatem suaderet et pacem: 'Dico,' inquit, 'vobis quia si duo
 5 ex vobis convenerint in terra, de omni re, quecumque
 petieritis, continget vobis a patre meo, qui est in celis.
 Ubicumque enim fuerint duo aut tres collecti in nomine
 meo, ego cum eis sum,' ostendit non multitudini, set una-
 nimitati deprecantium plurimum tribui. 'Si duobus,' inquit
 10 'de vobis convenerint in terra:' unitatem prius posuit,
 concordiam pacis ante premisit, ut conveniat nobis fide-
 liter et firmiter, docuit. Quomodo autem potest ei cum ali-
 quo convenire, cui cum corpore ipsius ecclesie, et cum
 universa fraternitate non convenit? Quomodo autem pos-
 15 sunt duo aut tres in nomine Christi colligi, quos constat a
 Christo et ab eius evangelio separari?

Fr. 973

(C.24 q.1 c.20) Item Ieronimus.

LIGANDI ET SOLVENDI POTESTATEM NON HABET QUI
 UNITATEM PACIS CATHOLICE NON TENET.

20 Omnibus consideratis puto me non temere dicere, alios
 ita esse in domo Dei, ut ipsi sint etiam eadem domus Dei,
 que dicitur edificari super petram, que unica columba

Aa 88v

4–8 Matt. 18.19-20

1 Alienus – 2 unitatem Cyprianus, *De unitate* 6 (ed. Bévenot, CCSL 3.253.148-150). Anselmus 5.2 (ed. Thaner, 232); *Polyc.* 7.3.4; *Coll. 3 libr.* 3.1.5-6 (ed. Motta, 2.11.2-12). **3 dominus – 16 separari** Cyprianus, *De unitate* 12 (ed. Bévenot, CCSL 3.257-258.286-298).

20 Omnibus – 683: 11 te' Augustinus, *De baptismo* 7.51.99 (ed. Petsche-
 nig, CSEL 51.370.7-22)/

GwBr

1 profanus est *add. in marg. Fd^{bc}* **non – 2 patrem]** Deum patrem non
 potest Aa **3 dominus cum]** cum dominus KaMcFr. **ait om.**
 KaKbMc^{ac}PfSbFr.Polyc.3L **ut om.** KaKbMc^{ac}Sb^{ac}Fr.Polyc.CR3
unanimitem FdFr.Polyc.: unitatem AaFd^{bc}PcSb^{ac} **4 quia si]** quasi
 Fd^{bc} **quia]** om. Aa^{ac}KaKbSb^{ac} **5 quecumque** FdPolyc.: quamcumque
 AaBi^{pc}HkMmPcPfPiPaFr. Polyc.M: quemcumeque Polyc.R **6 contin-**
get] check Lenherr! **7 fuerint – tres** AaFdPolyc.3L: duo fuerint aut
 tres MkLenh.Polyc.C: duo aut tres fuerint KaFr. **8 unanimitati]** unitati
 Aa: vel unitati *add. supra lin. Hk* **9 deprecantium – tribui]** pl. tr. depr.
 Aa **duobus'** Fd^{bc}Polyc.: duo Fr. **10 'de** AaBrFdMeMkPolyc.: ex Fr.3L
12 quomodo] quo Fd^{bc} **ei exp. Fd^{bc}:** ipse Bi^{pc}BrKaKbMe²Pa **13 cui]**
 om. KaKb: qui AaBi^{pc}Hk **14 convenit]** convenerit
 BcMc^{ac}MdMmPcPiPkSbSb **15 aut** AaFd: vel Fr.Lenh.1Polyc. **18 po-**
testatem – habet] non habet potestatem Fr. **21 sint etiam]** etiam
 sint Fr.

appellatur, que sponsa pulchra sine macula et ruga, et
 ortus conclusus et fons signatus et puteus aque vive et
 paradysus cum fructu pomorum; que domus etiam claves
 accepit, ac potestatem solvendi et ligandi. Hanc domum si
 quis corrigentem corripientemque contempserit, 'sit tibi,' 5
 inquit, 'tamquam ethnicus et publicanus.' De hac domo
 dicitur: 'Domine, dilexi decorem domus tue, et locum ha-
 bitationis glorie tue;' et: 'Qui habitare facit unanimes in
 domo;' et: 'Iocundatus sum in his, que dicta sunt michi: in
 domum Domini ibimus;' et: 'Beati, qui habitant in domo 10
 tua; in secula seculorum laudabunt te.'

Fr. 974 (C.24 q.1 c.22) *Item Gregorius in Moralibus.*

EX SOLA ECCLESIA SACRIFICIUM DOMINUS ACCIPIT.

Quia ex sola catholica ecclesia veritas conspicitur, apud
 se esse locum Dominus perhibet, de quo videatur. In petra 15
 Moyses ponitur, ut Dei faciem contempletur, quia nisi
 quis fidei soliditatem tenuerit, divinam presentiam non
 agnoscit. De qua soliditate Dominus dicit: 'Super hanc
 petram edificabo ecclesiam meam.' (§ 1) Sola quippe est,
 per quam sacrificium Dominus accipiat libenter: sola, que 20
 pro errantibus intercedat fiducialiter. Unde etiam de agni
 hostia Dominus precepit, dicens: 'In una domo comedetis,
 nec efferetis de carnibus eius extra fores.' In una namque
 domo comedetur, quia in una catholica ecclesia vera ho-
 stia redemptori immolatur. De cuius carnibus divina lex 25
 efferri foras prohibet, quia dari sanctum canibus vetat.
 Sola est, que intra se positos valida caritatis compage
 custodit. Unde et aqua diluvii archam quidem ad subli-
 miora sustulit, omnes autem, quos extra archam invenit,
 extinxit. 30

(C.24 q.1 c.23) *Item Ciprianus.*

5 'sit – 6 publicanus' Matt. 18:17. 7 'Domine – 8 tue' Ps. 25:8. 8
 'Qui – 9 domo' Ps. 67:7 CHECK VERSION! 9 'Iocundatus – 10
 ibimus' Ps. 121:1 CHECK VERSION! 10 'Beati – 11 te' Ps. 83:5. 14
 Quia – 30 extinxit Gregorius I., *Moralia in Iob* 35.8.13, ed. Adriaen,
 CCSL 143B.1782.49-54, 1781-82.34-40, 43-45.

GwBr

1 macula – ruga] ruga et macula Fr. 2 et¹] om. Fd et²] om. F
 et³] om. Fd 12 Gregorius] add. supra lin. Fd 13 accipit] unclar Fd
 14 catholica ecclesia] eccl. cath. Fr. 15 perhibet] prohibet Fd
 19 meam¹] om. Fr.: m. Fd 22 comedetis] comedetur ex comeditur
 corr. Fd 23 fores¹] foras Fd^{ac} 31 Ciprianus Fd^{ac}Ka^{ac}Br Polyc.: Am-
 brosius AaFd^{ac}GwKa^{ac} Fr.

NON EXHIBET FIDEM DOMINO CHRISTO QUI CORPUS
EIUS DISCERPIT.

Advocavit ad se episcopum nec ullam putavit veram, nisi vere fidei figuram, percunctatusque ex eo est, utrumnam de catholicis episcopis esset, hoc est si cum Romana ecclesia conveniret. Et forte ad id locorum in scismate regionis illius ecclesia erat. Lucifer enim se a nostra communione diviserat, et quamquam pro fide exulasset, et fidei sue reliquisset heredes, non tamen putavit fidem esse in scismate. Nam etsi fidem erga Deum tenerent, tamen erga Dei ecclesiam non tenebant, cuius patiebantur velut quosdam artus dividi et membra lacerari. Etenim, cum propter ecclesiam Christus passus sit, et Christi corpus sit ecclesia, non videtur ab his exhiberi Christo fides, a quibus evacuatur eius passio, atque distrahitur. Itaque quamvis gratie fenus teneret, et metueret tanti nominis debitor navigare, tamen eos transire maluit, ubi tuto posset exsolvere. Iudicabat enim divine solutionis gratiam in affectu ac fide esse, quam quidem statim, ubi primum copia ecclesie liberior fuit, implere non distulit, Dei gratiam et accepit desideratam, et servavit acceptam.

(C.24 q.1 c.25) *Item Ieronimus.*

PROFANUS EST EXTRA ECCLESIAM B. PETRI AGNUM
COMEDERE TEMPTANS.

Quoniam vetus oriens inter se populorum furore collisus indiscissam Domini tunicam et desuper textam minutatim per frusta decerpit, et Christi vineam vulpes exterminant, inter lacus contritos, qui non habent aquam, difficile ubi fons signatus et hortus ille conclusus sit possit intelligi, ideo michi cathedram Petri et fidem apostolico ore laudatam censui consulendam, inde nunc mee anime postulans cibum, unde olim Christi vestimenta suscepi. Neque vero vastitas tanti elementi liquentis, et interiacens latitudo terrarum me a preciose potuit margarite

3 Advocavit – **21 acceptam** Ambrosius, *De excessu fratris* 1.47.2-48.6, ed. Faller, CSEL 73.23512-236.6. Anselmus 12.47; **Polyc.* 7.4.1. **25**

quoniam – **685: 27 est**² Hieronymus, *Ep.* 15.1-2, ed. Hilberg, CSEL 54.62.5-64.11.

GwBr

1 domino] *am. Fr. Ans.Polyc.* **3 se]** se Ciprianus *Fd^{bc}Fr.* **episcopum**
Fd Ans.Polyc.: episcopum Saturum *Fd^{bc}Fr.* **4 figuram]** gratiam
Fd^{bc}Fr.Lenh. **25 quoniam]** quando *Aa*

inquisitione prohibere. Ubi cumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquile. Profligato a sobole mala patrimonio, apud vos solos incorrupta patrum servatur auctoritas. Ibi cespitem terra fecundo dominici seminis puritatem centeno fructu refert, hic obruta sulcis frumenta lolium 5
avenasque degenerant. Nunc in occidente sol iusticie oritur, in oriente autem Lucifer ille, qui ceciderat, supra sidera posuit thronum suum. Vos estis lux mundi, vos salterre, vos vasa aurea et argentea: hic testea vasa virgam ferream et eternum operiuntur incendium. Quamquam 10
Fr. 976 igitur tui me terreat magnitudo, tamen invitat humanitas. A sacerdote victima salutem, a pastore presidium ovium flagito. Facescat invidia Romani culminis, recedat ambitio. Cum successore piscatoris discipulo Christi loquor. Ego nullum premium nisi Christum sequens, beatitudini tue, id est cathedre Petri, communionem consocior. Super 15
illam petram fundatam ecclesiam scio. Quicumque extra domum hanc agnum comederit, profanus est. Si quis in Noe archa non fuerit, peribit regnante diluvio. Et quia pro facinoribus meis ad eam solitudinem con migravi, que 20
Syriam iuncto Barbarie fine determinat, non possum sanctum Domini, tot interiacentibus spaciis, a sanctimonia tua semper expetere, ideoque collegas tuos Egyptios confessores sequor, et sub honorariis parva navicula delitescor. Non novi Vitalem, Miletum respicio, ignoro Paulinum. 25
Quicumque tecum non colligit, spargit, hoc est, qui Christi non est antichristi est.

(C.24 q.1 c.26) *Item Ambrosius.*

HERETICORUM CONSORTIA A CATHOLICIS SUNT FUGIENDA. 30

Fides ergo in primis ecclesie querenda mandatur, in qua, si Christus habitator sit, haud dubie sit legendum. Si vero populus perfidus, aut preceptor hereticus deformat habitaculum, vitanda hereticorum communio, fugienda synagoga censetur, excutiendus pedum pulvis, ne fati- 35
scentibus perfidie sterilis siccitatibus tamquam humi arido arenosoque mentis tue vestigium polluat. Nam sicut

31 Fides – 686: 8 devita Ambrosius, *Expositio Evangelii sec. Lucam* 6.67-68, ed. Adriaen, CCSL 14.197-198.676-701.

GwBr

28 Ambrosius] Gregorius in moralibus libro viº AaInSb

corporeas infirmitates populi fidelis suscipere in se debet evangelii predicator, iuxta quod scriptum est: "Quis infirmatur, et ego non infirmor?" ita, si qua est ecclesia, que fidem respuat, nec apostolice predicationis fundamenta possideat, ne quam labem perfidie possit aspergere, deserenda est. Quod Apostolus quoque evidenter asseruit, dicens: "Hereticum hominem post unam correptionem devita."

Fd 71rb

5

(C.24 q.1 c.30) *Item Innocentius.*

Fr. 977

10

A FIDE RECEDENS PERFECTIONEM SPIRITUS AMITTIT.

Heretici, cum a fide catholica destiterint, perfectionem Spiritus, quam acceperant, amiserunt.

(C.24 q.1 c.31) *Item Ciprianus Magno filio salutem.*

SACRI OFFITII POTESTATE PENITUS CARENT HERETICI.

15

Dicimus omnino omnes hereticos et scismaticos nil habere potestatis ac iuris. Propter quod Novatianus nec debet nec potest excipi, quo minus ipse quoque extra ecclesiam consistens, et contra pacem ac dilectionem Christi faciens, inter adversarios et antichristos computetur. *Et paulo post: (§ 1)* Ecclesia una est, que una et intus esse et foris non potest. Si enim apud Novatianum est, apud Cornelium non fuit. Si vero apud Cornelium fuit, qui Fabiano episcopo legitima ordinatione successit, et quem post sacerdotii honorem martirio quoque Dominus glorificavit,

20

Novatianus in ecclesia non est, nec episcopus computari potest, qui, evangelica et apostolica traditione contempta, nemini succedens a se ipso ortus est. Habere namque aut tenere ecclesiam nullo modo potest qui ordinatus in ecclesia non est. *Et paulo post: (§ 2)* Quod vero eundem, quem et nos, Deum Patrem, eundem Filium Christum, eundem Spiritum sanctum nosse dicuntur, nec hoc adiuvere tales potest. *Et infra: (§ 3)* Invenimus in tali facinore non solum duces et auctores, sed etiam participes penis destinari, nisi a comunione malorum se separaverint, precipiente per

Fr. 978

25

et nos, Deum Patrem, eundem Filium Christum, eundem Spiritum sanctum nosse dicuntur, nec hoc adiuvere tales potest. *Et infra: (§ 3)* Invenimus in tali facinore non solum duces et auctores, sed etiam participes penis destinari, nisi a comunione malorum se separaverint, precipiente per

30

et nos, Deum Patrem, eundem Filium Christum, eundem Spiritum sanctum nosse dicuntur, nec hoc adiuvere tales potest. *Et infra: (§ 3)* Invenimus in tali facinore non solum duces et auctores, sed etiam participes penis destinari, nisi a comunione malorum se separaverint, precipiente per

1–2 Ioh. 6:69-70 2–3 II Cor. 11:29 7–8 Tit. 3:10

11 Heretici – 12 amiserunt Innocentius I., *Ep.* 24 (JK 310), ed. PL 20.550A. 15 Dicimus – 19 computetur Cyprianus, *Ep.* 69.1.1, ed. Diercks, CCSL 3C.470.9-13. 20 Ecclesia – 29 est *Ibid.* 69.3.1, ed. 473-474.66-74. 29 Quod – 32 potest *Ibid.* 69.8.1, ed. 480-481.162-164. 32 Invenimus – 687: 16 irrogantur *Ibid.* 69.9.1-10.1, ed. 483-484.193-210.

GwBr

Moysen Domino et dicente: "Separamini a tabernaculis hominum istorum durissimorum, et nolite tangere de omnibus, que sunt eorum, ne simul pereatis in peccatis eorum." Et quod conminatus per Moysen fuerat Dominus inplevit, ut quisque se a Chore, et Dathan, et Abiron non separasset, penas statim pro inopia comunione persolveret. Quo exemplo, ostenditur et probatur, obnoxios omnes pene et culpe futuros, qui se scismaticis contra prepositos et sacerdotes irreligiosa temeritate miscuerint, sicut etiam per Osee prophetam Spiritus sanctus contestatur et dicit: "Sacrificia eorum tamquam panis luctus, omnes, qui manducant ea, contaminabuntur," docens scilicet et ostendens, omnes omnino cum auctoribus suis supplicio coniungi, qui fuerint eorum peccato contaminati. Que ergo apud eos merita esse circa Deum possunt, quibus supplicia divinitus irrogantur? *Et infra: (§ 4)* Si autem foris cuncti heretici et scismatici non habent Spiritum sanctum, et ideo apud nos eis manus inponitur, ut hic accipiatur quod illic non est, nec dari potest: manifestum est, nec remissionem peccatorum per eos dari posse, quos constat Spiritum sanctum non habere.

(C.24 q.1 c.33) Item Pelagius papa.

NON CONSECRAT IN SCISMATE CONSTITUTUS EPISCOPUS.

Pudenda, ut ita dicam, in divisione rapina est non consecratus, sed execratus episcopus. Si enim ipsum consecrationis nomen rationabili ac vivaci intellectu discutimus, is, qui cum universali detrectat consecrari ecclesia, consecratus dici vel esse nulla poterit ratione. Consecrare enim est simul sacrare. Sed ab ecclesie visceribus divisus et ab apostolicis sedibus separatus execrat ipse potius, non consecrat. Iure ergo execratus tantum, non consecratus poterit dici, quem simul sacrare in unitate coniunctis membris non agnoscit ecclesia. Videamus tamen, utrum vel ipsarum consuetudinem partium in sua exordinatione conservaverit. Nempe hic mos antiquus fuit, ut, quia pro

1–4 Num. 16:26

16 Si – 21 habere *Ibid.* 69.11.3, ed. 486.242-246. **25 Pudenda – 688: 9 ecclesia** Pelagius I, *Ep.* 24.7-11 (J³ 1922; JK 983; ed. Gassó et Batlle, 75.25-76.44).

GwBr

29 nulla poterit] poterit nulla *KaKbFr.*

36 antiquus

AaFd^cKaKbMeFr.: antiquitus *BiBrMkMmSaSbPolyc.*

longinquitate vel difficultate itineris ab Apostolico onerosum illis fuerat ordinari, ipsi se invicem Mediolanensis et Aquileiensis ordinare episcopi debuissent, ita tamen, ut in ea civitate, in qua erat ordinandus episcopus, alterius civitatis pontifex occurrere debuisset, ut ordinandi electio a presenti ordinatore ex consensu universalis, cui preficiendus erat, ecclesie melius ac facilius potuisset agnosci, et in sua qui ad episcopatum provehendus erat, nec tamen ordinatori suo subdendus fuerat, ordinaretur ecclesia. Etenim cum, sicut diximus, ecclesia una sit, cui in Canticis Cantorum dicitur: "Una est columba mea," nullam aliam esse constat, nisi que in apostolica est radice fundata, a quibus ipsam fidem universo orbe propagatam non potest dubitari. Quod ut licet vobis, notissimum sit omnino, beati tamen Augustini testimonio conprobemus. Audite, quid in quodam opere suo preclarissimus doctor ecclesie dicat. Ait enim: "Quod si nullo modo recte dici potest ecclesia, in qua scisma est, restat, ut, quoniam ecclesia nulla esse non potest, ea sit, quam in apostolice sedis per successiones episcoporum radice constitutam nullorum hominum malicia (etiamsi nota et excludi non possit, sed pro temporum ratione tolleranda iudicetur) ullo modo valeat extinguere."

Fd 71va

(C.24 q.1 c.34) Idem.

UNITATI NON COMMUNICAT SCISMATICIS CONSENTIENS.

Scisma siquidem ipsum, quod grecum nomen est, scisuram sonat. Sed scisura in unitate esse non potest. Non ergo unitati communicat qui scismaticis communicat. Partes sibi ipsi fecerunt, et ab eo, quod unum est, ut apostoli lude iam verbis loquar, semetipsos segregantes, Spiritum non habent. Quibus omnibus illud efficitur, ut, quia in unitate unum non sunt, ut, quia in partem esse voluerunt, ut, quia Spiritum non habent, corpus Christi sacrificium habere non possint. (§ 1) Non autem nobis nunc illa que-

Aa 90v

11 Cant. 6:8 31–32 Iud. 19

9 Etenim – 22 extinguere *Ibid.* 24.17-18 (ed. 77.59-78.74). 17 Quod – 22 extinguere *Locus incertus, v. ed. Gassó et Batlle, 77.* 27 Scisma – 35 possint Pelagius I, *Ep.* 35.2-3 (J³ 1934; JK 994, ed. Gassó et Batlle, 97.7-14). 35 Non – 689: 40 desistit *Ibid.* 35.5-13 (ed. 98.20-100.58).

GwBr

4 erat ordinandus] ord. erat *KaKbFr.* 9 ordinaretur] ut ordinaretur *BIKaKbMkLenh.* 12 est radice *FdLenh.:* radice est *AaBrMm*

stio est, utrum tollerare malos, sed utrum debeamus scismaticis sociari. Si etiam ipsi, licet in suo sensu habundantes, intra materna tamen positi viscera quererent veritatem, a nobis repellendi non erant, donec apud eos ratione duce rei veritas claruisset. Sed quia se ab universali ecclesia dividerunt, sicut B. Augustinus ait, omnis catholicus securus eam partem detestatur, cui ecclesiam universalem apostolicis sedibus roboratam non communicare cognoscit. (**§ 2**) Nec enim levigat eorum crimen, magis vero auget, quod eos restitisse diu dixistis, ne apostolicis communicantes sedibus in sua communionem recipere. In hoc enim dum et illi culpandi sunt, qui communicare talibus voluerunt, multo magis tamen illi execrandi sunt, qui non solum in sacerdotibus communionem apostolicarum sedium, verum etiam in ipsis laicis spreverunt. Sed nec illud eis prodest, quod eos in eisdem litteris vel ignorantia rationis, vel simplicitate intellectus sui a nostra se communionem suspendisse perhibetis. Id ipsum enim magis est, propter quod scismatici sunt, quia non eos diversa sentiendi iudicium, sed quedam apud se delata, sibi tamen incognita metuentes et contra apostolicam sedem temere credentes, pessima divisit opinio. (**§ 3**) Quod scisma specialiter esse beatus denunciavit Augustinus, dicens de talibus: "Adversus auctoritatem illarum ecclesiarum, que ab apostolica sede epistolas accipere meruerunt, temere credendo, inmanissimum crimen scismatis a se propulsare non poterit." Ad summam, aut illos ecclesiam esse creditis, (et, cum due ecclesie esse non possint, nos, quod absit, scismaticos iudicabitis,) aut, si veram in apostolicis sedibus esse constat ecclesiam, et illos ab unitate divisos cognoscite, et communionem esse sublatam, quam veram nisi in unitate constat esse non posse. (**§ 4**) Noli ergo, quasi nulla scismaticorum atque ecclesie differentia sit, velle indifferenter utrorumque sacrificiis sociari. Non est Christi corpus, quod scismaticus conficit, si veritate duce dirigimur. Nec enim divisum esse poterit Christum quisquam sine Apostoli reprobatione confingere. Unam, ut sepe dictum est, que Christi corpus est, constat esse ecclesiam que in duo vel in plura dividi non potest. Simul enim, cum ab ea quisque discesserit, ecclesia esse desistit.

24 Adversus – 27 poterit cf. Augustinus, *De doctrina Christiana* 2.8.12, ed. Martin, CCSL 32.xx.xx.

GwBr

(C.24 q.1 c.35) *Item Nykolaus papa scribit Micheli Augusto.*

EX QUO EPISCOPUS FIDEI CONTRARIA DOCET, ALIUM EXPOLIARE NON POTEST.

5 Ait Celestinus papa, orientalibus episcopis scribens: "Si quis ab episcopo Nestorio aut ab aliis, qui eum secuntur, ex quo talia predicare ceperunt, vel excommunicatus vel exutus est seu antistitis seu clerici dignitate, hunc in nostra communione et durasse, et durare manifestum est, nec iudicamus eum esse remotum, quia non poterat quemquam eius remove sententia, qui iam se prebuerat ipse removendum."

Aa 91r

10

(C.24 q.1 c.36) *Item ad clerum Constantinopolitanum.*

NON HABEANTUR EXCOMMUNICATI QUI AB HERETICIS EXCOMMUNICANTUR.

15

Aperte, inquit, sedis nostre sanxit auctoritas, nullum sive episcopum sive clericum seu professione aliqua Christianum, qui a Nestorio, vel eius similibus, ex quo talia predicare ceperunt vel communione vel loco suo deieci sunt vel eieci vel excommunicatum videri: sed hii omnes in nostra communione hucusque perdurant, quia neminem deicere vel remove poterat qui predicans talia titubabat. Intellexisti, inperator, ex supra memoratis non potuisse, ut non dicamus saltim prelatum suum, quemlibet remove, qui fuerant olim remoti, nec deicere quemquam iam ante prostrati?

Fd 71vb

20

Fr. 981

25

(C.24 q.1 d.p.c.37) ¶ His auctoritatibus perspicue monstratur, quod, ex quo aliquis contra fidem ceperit aliqua docere, nec deicere aliquem valet nec dampnare. (§ 1) Obicitur tamen illud Augustini: "Recedentes a fide nec baptisma, nec baptizandi potestatem amittunt." Cum ergo sacerdotalem unctionem utraque potestas, baptizandi videlicet et excommunicandi, sequatur, a fide recedentes aut utramque retinebunt, aut utraque carebunt. Sed aliud est potestas offitii, aliud executio. Plerumque offitii pote-

35

5 Ait – 12 removendum Nicolaus I, *Ep.* 88 (JE 2796), ed. Perels, MGH Epp. 4.462.30-35. Si – 12 removendum Celestinus I, *Ep.* (JK 373), ed. Mansi 4.1050. 16 Aperte – 26 prostrati Nicolaus I, *Ep.* 88 (JE 2796) ed. Perels, MGH Epp. 4.462.35-463.5; Celestinus I, *Ep.* (JK 375), ed. Mansi 4.1046. 30 Recedentes – 31 amittunt C.1 q.1 c. 97.

GwBr

stas vel accipitur, veluti a monachis in sacerdotali unctione, vel accepta sine sui executione retinetur, veluti a suspensis, quibus amministratio interdicitur, potestas non aufertur. A fide itaque recedentibus potestas non adimitur, sicut redeuntibus non redditur, ne non homini, sed sacramento iniuria videatur fieri. Unde ab hereticis baptizati vel ordinati, cum ad unitatem fidei catholice redierint, si forte intuitu ecclesiastice pacis in suis recipiantur ordinibus, non iterabitur sacramentum, quod in forma ecclesie probabitur ministratum, sed per inpositionem manus prestabitur virtus sacramenti, que extra ecclesiam nulli docetur esse collata. Cum ergo utraque potestas in hereticis remaneat, si hereticus catholicum vel alium hereticum excommunicaverit, ut in communionem sue heresis illum deducat, quia iniqua est sententia, pondere caret. (§ 2) Quod si in catholicum prave viventem, vel in hereticum flagiciis vel facinoribus deditum, ut alias ad recte vivendi normam uterque redeat, sententiam dederit, an uterque, an hereticus tantum eius sententia teneatur, merito querendum videtur? Potest autem dici, catholicum sententia heretici minime teneri. Non enim potest oris gladio ferire quem accusare vel in quem testificari non valet. Si enim quos divina testimonia non secuntur, quia extra ecclesiam sunt, pondus humani testimonii perdiderunt adversus eos, qui in ecclesia esse videntur, nec adversus eosdem ecclesiastice auctoritatis pondus habere poterunt qui ab eius fide discessisse probati sunt, atque ideo ab ecclesia sunt condempnati. In hereticum autem potestatem habere videtur hereticus, sicut et diabolus potest in malis, tamquam in suo pecore. Unde Augustinus scribit Vincentio Donatiste et Rogatiste:

Fr. 982 (C.24 q.1 c.38) PRO FACINORE AB HERETICIS EXCOMMUNICATUS A CATHOLICIS NON EST RECIPIENDUS.

Quisquis pro aliquo facinore vel flagicio proiectum a vobis ita suscipit, sicut suscipiuntur qui excepto errore, quo a nobis separamini, sine crimine apud vos vixerunt, displicet nobis. Sed nec facile ista monstratis, et, si monstretis, nonnullos tolleramus, quos corrigere vel punire non possumus, neque propter paleam relinquimus aream

32 rubPro – 692: 4 Domini Augustinus, *Ep.* 93.50, ed. A. Goldbacher, CSEL 34.2.494.6-15.

GwBr

33 non est *om. Gw*

Domini, neque propter pisces malos rumpimus retia Domini, neque propter hedos in fine segregandos deserimus gregem Domini, neque propter vasa facta in contumeliam migramus de domo Domini.

5 **(C.24 q.1 d.p.c.39) ¶** Sed istud Augustini intelligitur dictum non propter sententiam, cuius potestas nulla est extra ecclesiam, sed in detestatione criminum, que in hereticis, sicut in catholicis, eque sunt punienda. Potest tamen illud Augustini de potestate baptizandi intelligi, non
10 ligandi, aut solvendi, vel cetera sacramenta ministrandi. Baptisma namque sive ab heretico, sive etiam laico ministratum fuerit, dummodo in unitate catholice fidei accipiat
15 tur, non carebit effectu. Alia vero sacramenta, ut sacri corporis et sanguinis Domini, excommunicationis vel reconciliationis, si ab heretico vel catholico non sacerdote ministrentur, vel nullum, vel letalem habebunt effectum. Unde et ab hominibus fidelibus nullatenus sunt recipienda. Hinc Augustinus scribit in I libro de unico bapti-
simo:

Fd 72ra

20 **(C.24 q.1 c.40) IN EXTREMO POSITUS ETIAM AB HERETICO PENITENCIAM ACCIPERE VALET.**

Si quem forte coegerit extrema necessitas et ubi catholicum, per quem accipiat, non invenerit, et in animo pacem catholicam custodiens, per aliquem extra unitatem
25 catholicam positum acceperit quod in ipsa erat catholica unitate percepturus, si statim etiam de hac vita migraverit, non eum nisi catholicum deputamus. Si autem fuerit a corporali morte liberatus, cum se catholice congregationi et presentia corporali reddiderit, unde numquam corde
30 discesserat, non solum non inprobamus quod fecit, sed etiam securissime verissimeque laudamus, quoniam presentem Deum credidit cordi suo, ubi unitatem servabat, et sine sancti baptismi sacramento (quod, ubicumque invenit, non hominum, sed Dei esse cognovit) noluit ex hac
35 vita migrare. Si quis autem, cum possit in ipsa accipere, aliqua mentis perversitate elegerit in scismate baptizari, etiamsi postea venerit ad catholicam ecclesiam, certum est ibi prodesse sacramentum, quod alibi accipi potest, pro-

Fr. 983

Aa 92r

20 rubIn – 693: 2 scientius

GwBr

3 Domini d/s/ *Aa^{sc}*

desse non potest; perversus et iniquus est, et tanto perniciosius, quanto scientius.

(C.24 q.1 c.41) Item Iulianus papa.

ANNUM PENITEAT QUI DE MANU HERETICI NESCIENS PROHIBITAM COMMUNIONEM ACCEPIT.

5

Si quis dederit aut acceperit communionem de manu heretici, et nescit, quod catholica ecclesia contradicit, postea intelligens, annum integrum peniteat. Si autem scit, et neglexerit, et postea penitentiam egerit, decem annos peniteat. Alii iudicant septem, et quidam humanius, ut quinqué annos peniteat. (§ 1) Si quis permiserit hereticum missam suam celebrare in ecclesia catholica, et nescit, quadraginta dies peniteat; si pro reverentia eius, annum unum peniteat; si pro dampnatione ecclesie catholice, et consuetudinis Romanorum, proiciatur ab ecclesia, sicut hereticus, nisi habeat penitentiam; si habuerit, decem annos peniteat. Si recesserit ab ecclesia catholica in congregatione hereticorum, et alios persuaserit, postea si penitentiam egerit, duodecim annos peniteat, tres extra ecclesiam et septem inter audientes, et duos adhuc extra communionem. De his ita in canone dicitur, ut duodecimo anno communionem sine oblatione percipiant.

10

15

20

(C.24 q.1 c.42) Item Gregorius.

POCIUS EST MORTEM ARRIPERE QUAM DE MANU HERETICI COMMUNIONEM ACCIPERE.

25

Bi 248ra

Cepit Erminegildus rex iuvenis terrenum regnum despiciens, et forti desiderio celeste querens, in ciliciis iacere vinculatus et omnipotenti Deo ad confortandum se preces effundere, tantoque sublimius gloriam transeuntis mundi despiciere, quanto et religatus agnoverat nil fuisse, quod potuit auferri. Superveniente autem festivitatis pascalis die, intempeste noctis silentio ad eum perfidus pater Arrianum episcopum misit, ut de eius manu sacrilege consecrationis communionem perciperet, atque per hoc ad patris gratiam redire mereretur. Sed vir Deo deditus Arriano episcopo venienti exprobravit ut debuit, eiusque a se perfidiam dignis increpationibus repulit, quia etsi exterius

30

35

6 Si – 22 percipiant *Canones poenitentiales B. Hieronymi*, ed. PL 30.430 B-C. **26 Cepit – 694: 4 occiderent** Gregorius I, *Dialogi* 3.31.2-4, ed. Vogüé, SC 260.384-386.14-31.

GwBr

iacebat ligatus, apud se tamen in magno mentis culmine
 stabat securus. Ad se itaque reverso episcopo Arriano Fr. 984
 pater infremuit, statimque suos apparitores misit, qui
 constantissimum confessorem Dei illic, ubi iacebat, occi-
 5 derent.

(QUESTIO 2)

(C.24 q.2 d.a.c.1) ¶ *Quod autem post mortem nullus ex-*
 10 *communicari valeat vel absolvi, verbis evangelii monstratur,*
quibus dicitur: "Quodcumque ligaveris super terram etc." "Su-
per terram", inquit, non "sub terram", ostendens quod viventes
pro varietate suorum meritorum solvere possumus vel ligare. De Mk 199va
mortuis autem sententiam ferre non possumus.

Unde Leo papa scribit Rustico Narbonensi episcopo.

15 (C.24 q.2 c.1) NON POSSUNT AB ECCLESIA SOLVI POST
 MORTEM QUI IN HAC VITA AB EA NOLUERUNT ABSOLVI.

De communione privatis et ita defunctis. Horum causa
 Dei iudicio reservanda est, in cuius manu fuit, ut talium Aa 92v
 obitus non usque ad communionis remedium diferretur.
 20 Nos autem quibus viventibus non communicamus, mor- Bm 160vb
 tuis communicare non possumus.

(C.24 q.2 c.2) *Item Gregorius papa Fausto magistro mili-*
tie.

ECCLESIA VIVENTES POTEST LIGARE VEL SOLVERE, Gg 181vb
 25 NON MORTUOS.

10 Matt. 16:19

17 De – defunctis Dionysius Exiguus, *Collectio decretorum Romanorum*
pontificum: Leo I 20 (rubrica), ed. PL 67.289B. Horum – 21 possumus
Leo I, Ep. 167 (JK 544) 20, ed. PL 54.1205B-1206A.

GwBr 8 Quod [AaFd BiBmGgMkMmMvPFPy

9 verbis] *Fd^{ac}: ex verbis Aa BiBmFd^{ac}GgMkMvPFSb, an recte? 10 Quo-*
dcumque] quecumque Mk etc.] erit ligatum etc. Bi: i.e. etc. Bm
 11 *terram²] terra Fr. 12 varietate] v///tata Fd^{ac}: veritate Fd^{ac}: vel*
varietate add. supra lin. Fd^{ac} 14 Rustico] rusticano Mv 16 nolue-
runt] noluit Mv 18 Dei iudicio Fd Bm Pan.: iudicio dei Aa Fr
reservanda] servanda Aa Bm: observanda Pan. in] ut Aa 19 difer-
retur] referretur CdMv 22 Gregorius – militie Fd fol. 151ra Pan.:
/// papa Fausto magistro /// Fd^{ac} fol. 72ra: Gregorius papa Fausto
preposito militie Aa: Gelasius Fausto magistro (add. s.l. Mk) fungenti
legationis officio Constantinopolim AbAdBiBmGgMkMv Fr.: Gelasius
papa Gw: cf. Winroth, Making of Gratian's Decretum, 59.

Bi 248rb Mortuos suscitasse Christum legimus, in errore mor-
 tuos absolvisse non legimus. Et qui hoc tantum faciendi
 Fr. 985 solus habuit potestatem, beato Petro apostolo principali-
 ter mandavit: "Quodcumque ligaveris super terram, erit
 ligatum et in celis, et quodcumque solveris super terram, 5
 erit solutum et in celis." "Super terram", inquit. Nam alli-
 gatione defunctum nusquam dixit esse absolvendum.
 Fd 72rb

(C.24 q.2 c.3) *Item Urbanus Vilimundo episcopo.*

NON OPORTET AB EORUM ELEMOSINIS ABSTINERE
 POST MORTEM, QUIBUS IN VITA COMMUNICARE NON DE-
 STITIMUS.

Sane quod super Richardo filio Borelli vestra fraterni-
 tas se egisse innotuit pro zelo Dei et animarum caritate
 laudamus. Set non est adeo timendum, non adeo est vobis
 ab eius elemosinis abstinendum. Inter ceteros quippe no- 15
 stre fidei patres beatus Leo doctor egregius: "Quibus"
 inquit "viviis non communicavimus nec mortuis communi-
 care debemus." Constat ergo quibus viviis (ut ex opposito
 loquamur) communicamus mortuis quoque communicare
 20
 possimus. Nos plane inter duo oppugnantia positi, inter
 inpios videlicet et scismaticos, scismaticis ullo modo com-

4–6 Matt. 16:19

1 Mortuos – **7 absolvendum** Gelasius I, *Ep.* 4 (JK 622), ed. PL 59.27B-D.

12 Sane – **696: 12 adiuvere** Urbanus II, *Ep.* (JL 5363), ed. Somerville, *Pope Urban II*, 68.2.20. **16 Quibus** – **18 debemus** C.24 q.2 c. 1.

AaFdGwBiBmBrGgMkMmMvPfPy

1 mortuos] mortis *Fd^{bc}* **2 tantum** certam *Pan.*: tamen *Pan.v.l.*
3 habuit] habuerit *Fr.*: h□it *Gg* **4 mandavit** mandat *Pan.* **erit** – **6**
celis *Fd*: e. l. et in c. *Aa*: etc. *Mv Fr.* **6 inquit]** inquit non sub terra *A*
alligatione a ligatione *Gg* **7 nusquam]** numquam *Bm* **esse** *FdMv*,
om. AaBiBmGgMkMmPf **9 eorum elemosinis]** elem. eorum *Fr.*
10 communicare – **destitimus** communicamus *Bi* **communicare** *om.*
Mv **destitimus]** desistimus *Bm* **12 Borelli]** Burelli *Bm* **13 pro]**
quod *Mv* **caritate]** salute et caritate *Bm* **14 est¹ – timendum]**
adeo tim. est *Bm* **non adeo]** nec adeo *supra ras. Fd* **est vobis]** a
vobis est *Bm* **15 nostre** – **16 fidei]** fidei nostre *Aa* **nostre]** *supra*
ras. Fd **17 communicavimus** *AaFd*: communicamus
Bj^{ac}BmGgMkMmMvPfFr. **nec** *om. Aa* **18 debemus]** non debemus
Aa **quibus** *AaFd BiCdMkMmMvPfPy*: quoniam quibus *Fr.* **ex**
opposito] ex eo proposito *Fd^{bc}*: exposito *BiMv* **20 possimus]** debe-
mus *Fd^{bc}*: vix legitur *Fd^{bc}* **21 videlicet** – **scismaticos]** et scism. videli-
cet *Bm* **videlicet** *AaFd^{bc} BiMm*: quidem (*v.l.* quippe) *Pan.*: *om.*
MkMvPfCdFr.: *Fd^{bc}* vix legitur, nonne quidem? **scismaticos**
*AaFdBiMm*scism. videlicet *MkMvFr.* **ullo** nullo *Gg Pan.*

5 municare non possumus aut licet. Peccatoribus vero et
 predonibus dispensative propterea communicamus, quia
 et ecclesiam hactenus sustentaverunt et se fideles in po-
 10 sterum pollicentur. Alioquin oportet de his mundi parti-
 bus exire, sub qua etiam sponsione nos eis nuper in beati
 Petri natalitiis absolutionem indulimus. Quia ergo pre-
 dictus vir neque excommunicatus nominative neque com-
 municans cum excommunicatis ex nomine exiit, set in
 Domini sui fide atque servitio licet vobis dispensative, id
 15 est quamdiu eos nos patimur, eorum elemosinis communi-
 care et defuncti animam Christiane religionis modis omni-
 bus adiuvere.

Mv 383b

Mk 199vb

(C.24 q.2 c.4) *Item Gelasius universis episcopis per Dar-
 daniam sive per Illiricum constitutis.*

15 DE EODEM.

Nec quisquam vobis omnino persuadeat Achatio preva-
 ricationis sue crimen fuisse laxatum, quia qui postquam in
 collegium recidens pravitatis iureque meruit ab apostolica
 20 communione secludi, in hac eadem persistens dampna-
 tione defunctus est, absolutionem, quam superstes non
 quesivit omnino nec meruit mortuus, iam non potest im-
 petrare. Siquidem ipsis apostolis Christi voce delegatum
 est: "Que ligaveritis super terram" et reliqua. Ceterum de
 25 eo, qui in divino est iudicio constitutus, nobis fas non est
 aliud decernere preter id, in quo eum dies supremus inve-
 nit. Atque ideo nisi eius nomine refutato ceterisque con-
 sortibus huius erroris, cum nullo prorsus eorum partici-
 pare debetis mense dominice puritatem, quam maiores

Bi 248va

Fr. 986

Aa 93r

23 Matt. 18:18

16 **Nec** – 697: 2 **discretam** Gelasius I, *Ep.* 18 (JK 638) 5 (ed. Thiel, 385). 23 **Que** – **terram**

AaFdGwBiBmBrGgMkMmMvPfPy 12 **adiuvare** *BmGg*]

1 **non** *om. Gg Pan.* **aut** *om. Bi* 3 **sustentaverunt** *sustinuerunt B se] sese Mv* 4 **alioquin**] *aiogn? Fd^{bc}* **his** *Aa^{ac} B^{jac} MmPf Pan.* *huius Aa^{pc} Fd B^{ipc} BmCdGgMkMvFr.* 5 **eis**] *eas Fd^{bc}: ea B^{jac}* 6 **quia**] *qui Fd^{bc}* 9 **vobis**] *AaFd CdMmMvPf: nobis BiMkFr. Pan.* 10 **nos** *AaFd MkMmMvPyPan., om. Fr.* 15 **rubDe eodem/rub** *Aa MkMmMvPf, om. FdPy* 16 **achatio**] *acha Fd^{ac}: accio Pf* 18 **iureque** *Ans.^L Polyc. 3L: ///que Fd^{bc}: iure MkMmMvFr.: viteque AaFd^{bc} B^{jac}: sue et vite Cd^{bc}* 19 **secludi**] *excludi Aa* **persistens dampnatione**] *dampn. pers. Aa* 20 **superstes** *superstites Ans.^L* 21 **nec** *om. Ans.^L* **potest**] *potuit Fd^{bc}: pot/// Fd^{bc}* 22 **Siquidem**] *S/quidem Fd^{bc}* **ipsis**] *ipsius Mv* 23 **Que**] *quecumque Aa* **ligaveritis**] *ligaveris Fd^{bc}* **reliqua**] *c<e-tera> Aa* 24 **est iudicio**] *iudicio est MvFr.:* 25 **eum** *om. Fd^{bc}*

nostri semper ab heretica magnopere servaverunt pollutione discretam.

(C.24 q.2 d.p.c.5) ¶*His auctoritatibus probatur, quod viventes non mortuos solvere possumus vel ligare. Verum hoc non de omni crimine intelligendum est. Sunt enim crimina, de quibus etiam post mortem accusari possunt quilibet vel dampnari, veluti heresis.* 5

Unde in prima accione quinte synodi legitur:

(C.24 q.2 c.6) HERETICI ETIAM POST MORTEM SUNT EXCOMMUNICANDI. 10

Sane profertur a quibusdam, qui dicunt oportere post mortem hereticos anathematizari, et sequi in hoc doctrinam sanctorum patrum, qui non solum viventes hereticos condemnaverunt, set etiam mortuos, sicut eos, qui iniuste condemnati sunt, revocaverunt post mortem et in sacris dipticis scripserunt. Quod factum est in Iohanne et in Flaviano religiose memorie episcopis Constantinopolitanis. *Item in accione quinta: (§ 1) Augustinus ait: "Si forte isti libri ita designant traditorem suum, sicut Dominus designavit Iudam, legant in eis nominatim et expresse vel Cecilianum vel eius ordinatorum eorumdem librorum fuisse traditores, et nisi eos anathematizavero, ipse cum eis iudicet tradidisse."* (§ 2) Que modo recitata sunt Augustinus sancte memorie consuluit, statuit et teneri ab initio in ecclesia. Impium enim dogma iam inculpatum et condemnatum et eos, qui tali dogmati obnoxii sunt, anathematizari vult ecclesie traditio, licet etiam mortui es- 15 20 25

11 Sane – **17 Constantinopolitanis** Conc. Constantinopolitanum (a. 553), actio 1.16, ed. Straub, *Acta conc. oecumen.* 4.1.13.24-30. **18 Augustinus** – **23 tradidisse** Actio 5.61, ed. Straub 4.1.103.19-21. **Si** – **23 tradidisse** Augustinus, *Ad catholicos de secta Donatistarum* 3.5, ed. Petschenig, CSEL 52.236.20-24. **23 Que** – **698: 3 anathematizo** Actio 5.64, ed. Straub 4.1.104.2-7.

AaFdGwBiBrMkMmMvPfPy

5 crimina] quedam crimina *BiMkFr.* **8 quinte** *Fd MmMvPf: v^e Aa, om. B^{jac}* **9 rubHeretici** – **10 excommunicandi** *om. Mv* **11 Sane]** *Aa MkMmMv Pan.: ane Fd: vane Pan.^{vi} orig.* **post** – **12 mortem** *om. Mv* **12 in** – **doctrinam]** *doctr. in hoc Fr.* **14 condemnaverunt** *Aa MkFr. Pan.: dampnaverunt Fd B^{jac}Mm* **16 dipticis** *AaFd^{pc}Fr. Pan.: dicticis Mv: dictis BiCdMkMmPf* **19 ita designant]** *designant ita Aa* **sicut]** *sicut ita Aa* **Dominus** – **20 Iudam]** *Iudam des. Dom. Aa* **20 legant** *AaFd^{pc} Fr. Pan.: legatur Fd Py* **24 statuit et]** *et statuit Fr.* **25 inculpatum** *inculpatum est Fr.*

sent. Ideo sancte memorie Augustinus dicit: "Si modo
convinceretur Cecilianus de his, que inferuntur ei, etiam
post mortem eius illum anathematizo." *Item: (§ 3)* Multi
episcopi congregati et quedam de diversis causis ad eccle-
siasticum statum pertinentibus disponentes de episcopis
5 statuerunt defunctis, qui suas facultates hereticis relin-
quunt, ut etiam post mortem anathemati subiciantur.
Sunt autem et Augustini sancte memorie epistole dicen-
tes, quod si qui in vita sua non recte sapuerunt, licet non
10 condempnati fuissent adhuc viventes, tamen demonstrato
peccato etiam post mortem anathemati subiciantur. *Item:*
(§ 4) "Si vera sunt que Ceciliano obiecta sunt, et nobis
aliquando possent monstrari, ipsum mortuum anathema-
tizaremus." *Item: (§ 5)* "Dicis licere michi etiam de mor-
15 tuis iudicare, quia iudicium non tantum de vivis, set de
mortuis fieri solet." *Item: (§ 6)* Rabanus sancte memorie
episcopus factus Edissene civitatis, qui in sacerdotibus
resplenduit Theodorum Mopsotenum post mortem in
ecclesia anathematizavit. *Item: (§ 7)* Romanorum etiam
20 ecclesia ante paucos annos Dioscorum, qui fuit papa eius-
dem ecclesie, etiam post mortem anathematizavit, cum
nec in fide peccasset. Et hoc sciunt omnes qui degunt hic
Rome et maxime qui in dignitatibus existunt, qui etiam

Fr. 987

Bi 248vb

Mk 200ra

Fd 72va

Mv 384a

1 Si – 3 anathematizo *Non invenitur inter scripta Augustini.* **3 Multi – 11 subiciantur** Actio 5.56, ed. Straub 4.1.102.11-16. **12 Si – 13 anathematizaremus** Actio 5.59, ed. Straub 4.1.103.6-7. Augustinus, *Ep.* 185.4, ed. Goldbacher, CSEL 57.3.26-4.1. **14 Dicis – 16 solet** Actio 5.63, ed. Straub 4.1.103.31-32. Augustinus, *Contra Cresconium* 3.39.43, ed. Petschenig, CSEL 52.450.20-21. **16 Rabanus – 19 anathematizavit** Actio 5.64, ed. Straub 4.1.104.12-14. **19 Romanorum – 699: 2 eius** Actio 5.64, ed. Straub 4.1.104.24-28.

AaFdGwBiBrMkMmMvPfPy

1 Ideo *AaFr.Pan.:* Idem *Fd* **5 episcopis]** ipsis *Bi^{pc}Mk* **8 epistole dicentes** *AaFdCdMkMmMvPfPy Pan.:* dic. ep. *Fr.* **9 sapuerunt** *Fd(?)CdFr. Pan.:* sapuerint *AaMmMvPfPy* **11 etiam** *Fd:* etiam isti *AaMvPfPyFr.:* et isti *Cd:* isti *post* post mortem *locat BiMm:* isti et *Pan.* **12 obiecta sunt]** sunt obiecta *Aa* **13 monstrari]** demonstrari *M anathematizaremus* *Aa^{ac}MkMvFr. Pan.:* anathematizemus *Aa^{pc}FdCd* **14 michi etiam]** etiam michi *BiMm* **15 set** *Fd Pan.^{vl}:* set etiam *AaBiMkMvFr.* **16 fieri solet** *AaFdMmPf:* solet fieri *MkMvFr Rabanus* *AaFdMvPan.^{vl}, male:* Rabulas *Mm orig.:* Rambulas *Pan.:* Rabula *BiMcMkFr.* **18 resplenduit]** resplenduisse dicitur *Mm* **Mopsotenum** *AaFd^{pc}:* Mosoptenum *Bi^{pc}:* Mosotenum *Fd^{pc}MkMv:* Mesotenum *Mc:* Mosothenum *Fr.:* Mesopotenum *Mm* **20 annos]** *Aa^{sl}* **21 etiam – mortem** *AaFdMm Pan.^{vl}:* post mortem etiam *MkMvFr.* **22 sciunt]** faciunt *Fd* **23 et maxime om.** *Aa*

Aa 93v
 eidem Dioscoro communicatores permanserunt usque ad mortem eius. *Item: (§ 8)* Si ad tempora Theophili sancte memorie vel superius aliquis recurrerit, etiam Origenem post mortem inveniet anathematizatum. Quod in isto etiam fecit vestra sanctitas et Vigilius religiosissimus papa antiquioris Rome. *Item: (§ 9)* Sancta synodus dixit: Sufficiunt que dicta et prolata sunt ecclesiasticam traditionem demonstrare, quod oportet hereticos etiam post mortem anathematizari. *Item in accione quarta: (§ 10)* Sancta synodus dixit: Augustini sancte memorie, qui inter episcopos Africanos splenduit, diverse epistole recitate sunt significantes, quod oportet hereticos etiam post mortem anathematizari. Talem autem ecclesiasticam traditionem et alii Africani reverentissimi episcopi servaverunt, set et Romana sancta ecclesia quosdam episcopos etiam post mortem anathematizavit, licet pro fide in vita sua non essent accusati et utrumque apud nos habita gesta significant.

(QUESTIO 3)

Fr. 987
 Fr. 988
 (C.24 q.3 d.a.c.1) ¶ Quod autem pro peccato alicuius tota familia excommunicanda sit, multorum exemplis probatur. Pro peccato namque Sodomitarum parvuli eorum, qui beneficio etatis paterna flagitia nesciebant, celesti igne sunt consumpti. (§ 1) *Item pro peccato Amalechitarum non solum parvuli eorum,*

2 Si – 6 Rome Actio 5.87, ed. Straub 4.1.114.10-12. 6 Sancta – 9 anathematizari Actio 5.93, ed. Straub 4.1.130.5-7.
 Actio 8. 10 Augustini – 17 significant Actio 8.16-17, ed. Straub 4.1.212.4-10.

AaFdGwBiBrMkMmMvPfPy 17 significant AaFd BiMkMmMvPfPy]
 2 mortem eius FdMm: eius mortem AaMkMvFr. 3 aliquis] aliquid Fd
 4 post – inveniet] inveniet post mortem AaCdMk in – 5 etiam Fd:
 etiam in isto AaBiMvFr.: in isto Mk 5 vestra FdMm: et vestra
 AaBiMvFr. sanctitas] fraternitas Aa Vigilius] iulius Fd reli-
 giosissimus] gloriosissimus Mv 7 que] ista que Aa et – sunt]
 sunt et prolata AaCd traditionem demon(s)trationem Fd^{bc} 8 oportet hereticos] her. op. Mv 10 episcopus – 11 Africanos
 AaBiFdCdMmPfPy: afr. ep. Fr. 11 splenduit resplenduit AaBiMmPfP
 recitate sunt] sunt rec. MkMvFr. 12 oportet hereticos] her. op. Fr.
 14 reverentissimi om. Pf 15 Romana sancta sancta Rom. M
 etiam] et PfPy; om. BiMm 16 anathematizavit] excommunicavit A
 in – sua] sua in vita Aa^{pc} sua om. Mv 17 habita gesta gesta hab.
 Fr. 21 peccato] suo add. supra lin. Fd

set etiam bruta animalia usque ad mingentem in parietem iussa
 sunt a Domino deleri. (§ 2) Item Dathan et Abiron auctores
 scismatis fuerunt contra Moisen et Aaron nec tamen ipsi soli, set
 omnis substantia eorum cum ipsis descendit ad inferos. (§ 3) In
 5 novo etiam testamento nonnumquam peccatis exigentibus gravis
 pestilentia desevisse legitur, que illos etiam involvit, qui peccati
 conscientiam non habebant. Si ergo tam severissime pro peccatis
 parentum inveniuntur parvuli puniti, nulli dubium est, quin pro
 peccatis eorundem sententia excommunicationis pariter feriri
 10 valeant. (§ 4) His ita respondetur: Pro peccatis parentum par-
 vulos corporaliter flagellari ex verbis evangelii apparet, ubi
 discipuli de ceco nato interrogasse dicuntur: "Rabi, quis pecca-
 vit, hic aut parentes eius, ut cecus nasceretur?" In quibus etiam
 illud completur, quod Dominus ait ad Moysen: "Ego sum Deus
 15 zelotes, visitans peccata patrum in filios in tertiam et quartam
 generationem." Spiritualiter autem peccatis parentum parvuli
 non tenentur, ex quo per sacramentum regenerationis ab origi-
 nali peccato fuerint emundati. Unde per Ezechielem Dominus
 dicit: "Anima que peccaverit ipsa morietur. Filius non portabit
 20 iniquitatem patris et pater non portat iniquitatem filii. Iustitia
 iusti super eum erit et impietas impii erit super eum." Quecum-
 que peccata parentes commiserint, ex quo filius personaliter ab
 eis separatus fuerit, ei non imputantur ad penam. Unde peccato
 Ade ideo omnes posteri teneri dicuntur, quia nondum aliquis ex
 25 illo materialiter fuerat proseminalis. Quia vero apud Deum
 non sententia sacerdotum, set vita reorum queritur, patet quod
 non est notandus sententia quem peccati macula non inficit.
 Hinc etiam Paulus Corinthiis scribens ait: "Si quis frater no-
 minatur fornicator aut avarus aut ydolus serviens, cum eiusmodi
 30 nec cibum sumere debetis." Ex quibus verbis datur intelligi,
 quod nisi primum aliquis fuerit nominatus de crimine, id est vel

Aa 94r

12–13 Ioh. 9:2. 14–16 19–21²

GwBr

1 mingentem] mingente *Fd* in *AaFdCd^{bc}PfPy*: ad *Fr.* **2 a – deleri]**
 deleri a Domino *Fr.* **3 scismatis fuerunt]** fuerunt schismatis *A*
tamen *AaFd*: tantum *Fr.* **6 illos etiam** etiam illos *Fr.* **9 sententia]**
 vel sententia *Aa* **11 corporaliter flagellari]** flag. corp. *Aa* **12 Rabi**
Fd: Rabbi *Aa* **quis]** quid *Fd^{bc}* **13 aut parentes** ///p/// *Aa^{bc}* **ut]**
 quod *Aa* **nascetur]** natus est *Aa* **15 patrum]** parentum *Aa* **in²**
AaFd: usque in *Fr.* **16 parvuli]** parvulis *Aa* **19 dicit** *AaFd*: ait *Fr.*
20 portat] portabit *Aa* **22 peccata** *AaFd*: etiam peccata *Fr.* **com-**
miserint *AaFd*: commiserunt *Fr.* **26 reorum]** eorum *Fd^{bc}Mm*
27 quem – macula *om. Fd^{bc}* **28 Corinthiis scribens]** scribens Chorin-
 thiis *Fr.* **29 avarus]** avarus aut inmundus *Aa* **eiusmodi** huiusmodi
Aa **30 verbis datur]** vobis *Fd^{bc}* **31 aliquis fuerit]** fuerit aliquis *Fr.*

Fd 72vb *coram iudice accusatus et convictus vel in iure ipse de se fuerit confessus, quod nec sententia est ferendus nec ab eius communionem est abstinendum. Non ergo pro alicuius peccato tota familia excommunicanda est.*

Unde Augustinus scribit ad Auxilium episcopum: 5

Pro peccato patris non est filius anathematizandus.

Fr. 989 **(C.24 q.3 c.1)** Si habes de hac re sententiam certis rationibus vel scripturarum testimoniis exploratam, nos docere digneris, quomodo recte anathematizetur pro patris peccato filius, aut pro mariti uxor, aut pro domini servus, aut quisquam in domo etiam nondum natus, si eo tempore, quo universa domus est anathemate obligata, nascatur, nec ei possit per lavacrum regenerationis in mortis periculo subueniri. Hec enim fuit corporalis pena, qua legimus quosdam contemptores Dei cum suis omnibus, qui eiusdem impietatis participes fuerunt, pariter interfectos. Tunc quippe ad terrorem viventium mortalia corpora perimebantur, quandoque etiam moritura. Spiritualis autem pena, qua fit quod scriptum est: "Que ligaveris super terram erunt ligata et in celo," animas obligat, de quibus dictum est: "Ut anima patris, et anima filii mea est. Anima, que peccaverit, ipsa morietur." (§ 1) Audistis fortassis aliquos magni nominis sacerdotes cum domo sua quempiam anathematizasse peccantium. Sed forte, si essent interrogati, reperirentur ydonei inde reddere rationem. Ego autem, si quis a me quesierit, utrum id recte fiat, quid ei respondeam non invenio, numquam hoc facere ausus sum de quorundam facinoribus unanimiter adversus ecclesiam perpetratis, nisi gravissime commoverer. Sed si tibi quam iuste id fiat Dominus revelavit, nequamquam juvenilem etatem tuam, et honoris ecclesiastici rudimenta contempno. Senex enim a iuvene, et episcopus tot annorum a collega necdum anniculo paratus sum doceri, quomodo possim vel Deo, vel hominibus iustam reddere rationem, si animas innocentes pro scelere alieno quod non trahunt ex Adam, in quo omnes peccaverunt, spirituali supplicio puniamus. Etenim Classitiani filius, etsi traxit ex patre noxam primi hominis, sacro fonte bapti-

7 Si – 702: 15 videretur Augustinus, *Ep.* 250.1-3, ed. Goldbacher, CSEL 57.594.10-596.16.

GwBr

1 et] vel Aa

smatis expiandam, tamen quicquid post, quam eum genuit, peccati pater eius admisit, ubi particeps ipse non fuit, ad eum non pertinere quis ambigit? Quid dicam de coniuge? Quid de tot animabus universe familie? Unde si
 5 una anima per istam severitatem, qua tota domus ista anathematizata est, sine baptisate de corpore exeundo perierit, innumerabilium mors corporum, si de ecclesia homines innocentes violenter abstrahantur et interficiantur, huic dampno non potest comparari. Si ergo de hac re
 10 potes reddere rationem, utinam et nobis rescribendo prestes, ut possimus et nos. Si autem non potes, quid tibi est inconsulta conmotione animi facere, unde, si interrogatus fueris, responsionem rectam non vales invenire? Hec autem dixi, etiamsi filius noster Classitianus aliquid admisit,
 15 quod tibi anathemate plectendum iustissime videretur.

Aa 94v

(C.24 q.3 d.p.c.1) ¶ *Ut ergo ex hac auctoritate evidentissime monstratur, illicite excommunicatur quis pro peccato alterius, neque aliqua ratione nituntur qui pro peccato unius in totam familiam sententiam ferunt excommunicationis. Illicita autem excommunicatio notatum non ledit, sed excommunicantem.*

Fr. 990

Unde Gregorius scribit Magno, episcopo Mediolanensi:

(C.24 q.3 c.2) *Illicite aliquem excommunicans, semet ipsum, condemnat non illum.*

25 Conperimus quod Laurentius quondam frater et coepiscopus noster nullis te culpis extantibus communionem privaverit. Ideoque huius precepti nostri auctoritate munitus offitium tuum securus perage, et communionem sine aliqua sume formidine.

30 **(C.24 q.3 c.5)** *Item Rabanus de ecclesiasticis pressuris libro I*

De eodem.

35 Non in perpetuum dampnamur, cum iniuste iudicamur, dicente Psalmista: "Nec dampnabit illum, cum iudicabitur illi." Multi sacerdotum culpam se zelo Dei persequi profi-

28–30 34–35 Ps. 36:33

25 Conperimus – 29 formidine Gregorius I, *Registrum* 3.26 (JE 1230), ed. Norberg, CCSL 140.171.4-7; ed. Ewald, MGH Epp. 1.183.17-20. 33

Non – 703: 3 cadunt Atto Vercellensis, *De pressuris ecclesiasticis* 1, ed. PL 134.64B-C.

GwBr

tentur; sed, dum indiscrete hoc agunt, sacrilegii facinus incurrunt, et dum precipites quasi ad emendandum ruunt, ipsi quoque multo magis deterius cadunt.

(C.24 q.3 c.6) *Item ex concilio Parisiensi tempore Lodovici.*

5

Qua pena feriat qui illicite aliquem excommunicat.

De illicita excommunicatione lex Iustiniani imperatoris catholici, quam probat et servat catholica ecclesia, constitutione CXXVIII capitulo CCCLI decrevit, ut
 Fd 73ra “nemo presbiter excommunicet aliquem ante, quam causa 10
 Fr. 991 probetur, propter quam ecclesiastici canones hoc fieri iubent. Si qui autem adversus ea aliquem excommunicaverit, ille quidem, qui excommunicatus est, maioris sacerdotis auctoritate ad gratiam sancte communionis redeat: is autem, qui legitime non excommunicaverit, in tantum 15
 abstineat a sacra communione tempus, quantum maiori sacerdoti visum fuerit, ut quod iniuste fecit ipse iuste patiatur.” Hinc et S. Gregorius ad Iohannem episcopum iniuste excommunicantem inter cetera scripsit, dicens: 20
 Aa 95r “Cassatis prius atque ad nichilum redactis predictae sententiae tue decretis, ex B. Petri principis apostolorum auctoritate decrevimus, triginta dierum spacio sacra communione privatum ab omnipotenti Deo tanti excessus veniam cum summa penitencia ac lacrimis exorare. Quod si hanc sententiam nostram te cognoverimus inpluisse remissius, non iam tantum iniusticiam, sed contumaciam fraternitatis tue cognoscas iuvante Domino severius puniendam,” quia nemo propere vel prepostere, scilicet non conmonitus neque convictus est iudicandus. (§ 1) De conventionem autem huiusmodi inperatoris manifestorum criminum lex dicit: “Quicumque tribus auctoritatibus iudicis conventus, vel tribus edictis fuerit ad iudicem provocatus, aut uno pro omnibus peremptorio, id est quod causam extinguit, fuerit vocatus, et presenciam suam apud eum 25
 30

7 Iustiniani – 29 iudicandus Hincmarus Remensis, *Opusculum* 30, ed. Schieffer, MGH Conc. 4, Suppl. 2.277.16-30. **10 nemo – 17 patiat** *Epitome Iuliani* const. 115.15 (441), ed. Haenel, 151. **20 Cassatis – 27 puniendam** Gregorius I, *Registrum* 3.6 (JE 1210), ed. Ewald, MGH Epp. 1.165.16-22; ed. Norberg, CCSL 140.152.45-52. **28 quia – 704: 23 iudicium** Hincmarus Remensis, *Opusculum* 28, ed. 2.267.5-25. **31 Quicumque – 704: 4 iudicatum** *Breviarium Alaricianum, Sententiae Pauli* 5.5-6, ed. Haenel, 420.

GwBr

iudicem, a quo ei denunciatum est, exhibere noluerit, ad-
 versus eum quasi in contumacem iudicari potest. Quinimo
 retractari nec per appellationem negocia possunt, quo-
 ciens in contumacem fuerit iudicatum.” Et hanc senten-
 5 ciam de tribus auctoritatibus conventis ex evangelica
 veritate Celestinus ad Nestorium dicens, et Ephesina si-
 nodus de eodem decernens, et B. Gregorius ad Iohannem
 scribens, conprobavit. (§ 2) De peremptorio scripto Affri-
 canum concilium demonstrat de Cresconio, ut, si conven-
 10 tus respiscere detrectaverit, suo contemptu et sua contu-
 macia faciente, auctoritate iudiciaria iam protinus exclu-
 datur. Item B. Gregorius de sententia in contumacem,
 scribens ad Maximum presumptorem Salonitanum epi-
 scopum, dixit: “Hortamur, ut ad nos venire omni postpo-
 15 sita excusatione festines, quatinus servata iusticia hec, de
 quibus accusaris, et cognoscere, et finire secundum cano-
 nica instituta Christo revelante possimus. Ita autem fac,
 ut ad veniendum amplius iam moras non ingeras, nec
 magis ipsa te absentia obnoxium his, que dicuntur, assi-
 20 gnet, et nos in te hec res, non solum propter predicta cri-
 mina, que purgare subterfugis, sed etiam propter inobe-
 dientie culpam, durius, scilicet ut in contumacem, cogat
 ex concilio ferre iudicium.”

Fr. 992

(C.24 q.3 c.7) *Item Origenes super Leviticum.*

Gw 20rb

25 *Vita, non sententia aliquem ab ecclesia eicit, vel ad eam
 reducit.*

Cum aliquis exiit a veritate, a timore Dei, a fide, a kari-
 tate, exit de castris ecclesie, etiamsi per episcopi vocem
 minime abiciatur; sicut e contrario, aliquis non recto iudi-
 30 cio foras mittitur, sed si ante non exierit, id est non egerit
 ut mereretur exire, nichil leditur. Interdum enim qui foras
 mittitur intus est, et qui foris est intus videtur retineri.

35 (C.24 q.3 d.p.c.9) ¶ *Illicita ergo excommunicatio, ut ex
 premissis apparet, non ledit eum, qui notatur, sed quo notatur,
 ac per hoc qui innocentes sunt ex alterius crimine condempnari
 non possunt, sicut ab imprudentibus familie potentum pro pecca-
 tis dominorum consueverunt notari. Sed adhuc obicitur, quod*

Fr. 993

14 Hortamur – **23 iudicium** Gregorius I, *Registrum* 6.3 (JE 1382), ed. Ewald, MGH Epp. 1.382.24-30; ed. Norberg, CCSL 140.371.11-19. **27 Cum** – **32 retineri** Origenes, Rufino interprete, *In Leviticum homilia* 14.3, ed. Baehrens, GCS 29.483.6-14. Glossa ord. ad Lev. 24:10 (ed. xxx).

GwBr **23 iudicium** Gw]

- Aa 95v *non solum innocentes, sed nec etiam criminosi sententia maledictionis sint feriendi. Ait enim Christus in evangelio: "Orate pro persequentibus et calumpniantibus vos, benefacite his, qui oderunt vos." Item Apostolus: "Benedicite persequentibus vos: benedicite et nolite maledicere." Item: "Maledici regnum Dei non possidebunt." (C.24 q.3 d.p.c.11) Sed qui pro persecutoribus iussit orare, primos parentes pro transgressione mandati mortis maledicto percussit. Cain quoque, quia prime prevaricationi fratricidium adiunxit, sententiam maledictionis a Domino reportavit. Abrahe quoque dixit Dominus: "Maledicam maledicentibus tibi, et benedicam benedicentibus tibi." In evangelio etiam, cum esuriens veniret ad ficum, non inveniens fructum in ea, sua maledictione perpetua sterilitate ipsam dampnavit. (§ 1) Item Noe, cum verenda sua a Cham derisa cognosceret, filium eius Chanaan maledixit dicens: "Maledictus Chanaan sit servus fratrum suorum." Item Ysaac, cum benediceret Iacob filio suo, ait: "Qui maledixerit tibi, sit ille maledictus, et qui benedixerit tibi benedictionibus repleatur." (§ 2) Item, sicut in libro Numerorum legitur, Moyses ex precepto Dei duodecim tribus filiorum Isrel in duas partes divisit, et sex tribus iussit, ut iuxta montem Gebal incedentes maledictionem transgredientium legem vociferarent; aliis vero precepit, ut iuxta alium montem incedentes benedictiones observantium inclamarent. (§ 3) In novo etiam testamento Petrus apostolus Symoni legitur maledixisse, cum ait: "Pecunia tua tecum sit in perditione." Paulus quoque, qui dixerat: "Benedicite, et nolite maledicere," fornicatorem Chorinthium iussit excommunicari. Item in alia epistola ait: "Si quis non fuerit secutus doctrinam Domini nostri Iesu Christi, sit anathema, maranatha." Item Galathis: "Si angelus de celo veniens aliud vobis evangelizaverit, anathema sit." (§ 4) Distinguendum est ergo inter maledictum, quod prohibetur, et maledictum, quod a Domino et a sanctis viris rationabiliter profertur. Maledictum, quod prohibetur, est illud, quod procedit ex voto ultionis et odio persequentis, non ex amore iusticie. Maledictum vero, quo sancti maledicunt, est illud, quod procedit ex amore iusticie, non ex livore vindicte.*
- 5
10
15
20
25
30
35

Unde Gregorius in Moralibus ait libro III:

(C.24 q.3 c.12) *Sancti viri non ex voto ultionis, sed amore iusticie aliquos maledicunt.*

Br

Cum sancti viri maledictionis sententiam proferunt, non in hanc ex voto ultionis, sed ex iusticie examine prorumpunt. Intus subtile iudicium respiciunt, et mala foris surgentia qua maledictione ferire debeant cognoscunt, et eo maledicto non peccant, quo ab interno iudice non discordant. *Item: (§ 1)* Scriptura sacra duobus modis maledictum memorat: aliud videlicet, quod approbat, aliud, quod dampnat. Aliter enim maledictum profertur iudicio iusticie, ut in ipso primo peccante prolatum est, cum audit: "Maledicta terra in opere tuo, etc." et sicut Abrahe dicitur: "Maledicam maledicentibus tibi." Aliter vero profertur maledictum, quod non iudicio iusticie, sed livore vindicte promitur, a quo voce Pauli predicantis cessare ammonemur, qui ait: "Benedicite, et nolite maledicere."

Aa 96r

(C.24 q.3 d.p.c.25) ¶ *Quia vero de hereticis sermo habetur, videndum est, quid intersit inter scisma et heresim, et qui sint heretici, et quot sint hereticorum secte? Differentiam autem inter scisma et heresim Ieronimus in epistola ad Galathas assignat, dicens:*

Fr. 997

(C.24 q.3 c.26) *Scismatis et heresis differentia.*

Inter heresim et scisma hoc esse arbitror, quod heresis perversum dogma habeat, scisma post episcopalem discessionem ab ecclesia pariter separat. Quod quidem in principio aliqua ex parte intelligi potest diversum; ceterum nullum scisma nisi heresim aliquam sibi confingit, ut recte ab ecclesia videatur recessisse.

(C.24 q.3 d.p.c.26) ¶ *Unde autem heresis dicatur, in eadem epistola Ieronimus diffinit, dicens:*

(C.24 q.3 c.27) *Unde dicatur heresis?*

Heresis grece ab electione dicitur, quod scilicet eam sibi unusquisque eligat disciplinam, quam putat esse meliorem. Quicumque igitur aliter scripturam intelligit, quam sensus Spiritus sancti flagitat, a quo scripta est, licet ab ecclesia non recesserit, tamen hereticus appellari potest, et de carnis operibus est, eligens que peiora sunt.

Aa 96v

Fr. 998

10 Gen. 3:17 **11** Gen. 12:3. **14** Rom. 12:14

1 Cum – **14** maledicere **Cum** – **5** discordant Gregorius I, *Moralia in Iob* 4.1.2, ed. Adriaen, CCSL 143.165.61-66 **6** Scriptura – **14** maledicere *Ibid.*, ed. 164.48-57.

Br

(C.24 q.3 d.p.c.27) ¶ *Qui vero proprie dicantur heretici, Augustinus ostendens ait:*

(C.24 q.3 c.28) *Qui proprie dicantur heretici.*

Fd 73va Hereticus est, qui alicuius temporalis commodi et maxime glorie principatusque sui gratia falsas ac novas opiniones vel gignit, vel sequitur. Ille autem, qui huiusmodi hominibus credit, est imaginatione quadam veritatis illus-

(C.24 q.3 c.29) *Idem.*

Non sunt heretici, qui non sua audatia, sed aliena seducuntur in errorem.

Dixit Apostolus: "Hereticum hominem post primam et secundam correctionem devita, quia subuersus est huiusmodi, et peccat, in semetipso dampnatus." Sed qui sententiam suam, quamvis falsam atque perversam, nulla pertinaci animositate defendunt, presertim quam non audacia sue presumptionis pepererunt, sed a seductis atque in errorem lapsis parentibus acceperunt, querunt autem cauta sollicitudine veritatem, corrigi parati, cum invenerint, nequaquam sunt inter hereticos deputandi.

Fr. 1001 **(C.24 q.3 d.p.c.38) ¶** *Secte vero hereticorum quot sint, et unde nomina acceperint, Ysidorus VIII libro Ethimologiarum c. 5. determinat, dicens:*

(C.24 q.3 c.39) *Quot sint secte hereticorum.*

Quidam autem heretici, qui de ecclesia recesserunt, ex nomine auctorum suorum nuncupantur; quidam vero ex causis, quas eligentes instituerunt. (§ 1) Symoniani a Symone dicti, magice discipline perito, cui Petrus in Actibus Apostolorum maledixit pro eo, quod ab Apostolis Spiritus sancti gratiam pecunia emere voluisset. Hii dicunt, creaturam non a Deo esse, sed a virtute creatam quadam superna. (§ 2) Menandriani a Menandro mago, discipulo Symonis nuncupati, qui mundum non a Deo, sed ab angelis factum asseruit. (§ 3) Basilidiani a basilide appellati, qui inter reliquas blasphemias passum Iesum abnegavit. (§ 4) Nykolaite a Nykolao dicti diacono ecclesie Iherosolymorum, qui cum Stephano et ceteris constitutus est a

25 Quidam – 713: 11 potest Isidorus Hispalensis, *Etymologiae* 8.5, ed. Lindsay, 21-12.

Br

Petro; qui, propter pulchritudinem uxorem relinquens, dixit ut qui vellet ea uteretur; versa est in stuprum talis consuetudo, ut invicem coniugia conmutarentur. Quos Iohannes in Apokalipsi inprobat dicens: "Sed hoc habes, quod odisti facta Nykolaitarum." (§ 5) Gnostici propter excellentiam scientie se ita appellare voluerunt. Animam naturam esse Dei dicunt; bonum et malum Deum suis dogmatibus fingunt. (§ 6) Carpocratiani a Carpocrate quodam vocantur, qui dixit, Christum hominem fuisse tantum, et de utroque sexu progenitum. (§ 7) Cherinthiani a quodam Cherintho nuncupati. Hii inter cetera circumcisionem observant, mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros predicant. Unde et grece Ciliaste, latine Miliasti sunt appellati. (§ 8) Nazarei dicti, qui dum Christum (qui a vico Nazareus est appellatus) filium Dei confiteantur, omnia tamen veteris legis custodiunt. (§ 9) Ofite a colubro nominati sunt. Coluber enim grece ofi dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes, ipsum in paradyso induxisse virtutis cognitionem. (§ 10) Valentiniani a quodam Valentino Platónico sectatore vocati, qui eonas, id est secula quedam in originem Dei creatoris induxit, Christum quoque de Virgine nichil corporis assumpsisse, sed per eam quasi per fistulam transisse asseruit. (§ 11) Apellite, quorum auctor Apelles princeps fuit, qui, creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris Dei faciens, Deum legis Isrelis illum igneum affirmans qui dixit, Christum non Deum in veritate, sed hominem in fantasia apparuisse. (§ 12) Archontiaci a principibus appellantur, quia universitatem, quam Deus condidit, opera esse archangelorum defendunt. (§ 13) Adamiani vocati, quia Ade imitentur nuditatem. Unde et nudi orant, et nudi inter se mares femineque conveniunt. (§ 14) Caiani proinde sunt appellati, quoniam Cain adorant. (§ 15) Sethiani nomen acceperunt a filio Ade, qui vocatus est Seth, dicentes, eundem esse Christum. (§ 16) Melchisedechiani vocati pro eo, quod Melchisedech, sacerdotem Dei, non hominem fuisse, sed virtutem Dei esse arbitrantur. (§ 17) Angelici vocati, quia angelos colunt. (§ 18) Apostolici hoc ideo sibi nomen sumpserunt, quod nichil possidentes proprium nequaquam recipiant eos, qui aliquo in hoc mundo utuntur. (§ 19) Cerdoniani a Cerdone quodam nominati, qui duo contraria principia asseruit. (§ 20) Marcioniste a Marcione, Stoico philosopho, appellati, qui Cerdonis

Aa 97r

Fr. 1002

Br

	dogma secutus alterum bonum, alterum iustum Deum asseruit, tamquam duo principia creationis et bonitatis. (§ 21) Artotyrite ab oblatione vocati, panem enim et caseum offerunt, dicentes, a primis hominibus oblationem a fructibus terre et a fructibus ovium fuisse celebratam. (§ 22) Aquarii appellati eo, quod aquam solam offerunt in calice sacramenti. (§ 23) Severiani a Severo exorti, vinum non bibunt; vetus testamentum et resurrectionem non recipiunt. (§ 24) Taciani a Taciano vocati, qui et Enchratite dicti, quia carnes abhominantur. (§ 25) Alogii vocantur tamquam sine verbo, logos enim grece verbum dicitur. Deum enim verbum non credunt, respuentes Iohannis evangelium et Apokalipsim. (§ 26) Catafrigiis nomen provincia Frigia dedit, quia ibi extiterunt auctores eorum Montanus, Prisca et Maximilla. Hii adventum Spiritus sancti non in Apostolis, sed in se traditum asserunt. (§ 27)	
Fd 73vb	Catharee propter mundiciam ita se nominaverunt: gloriantes enim de suis meritis negant penitentibus veniam peccatorum; viduas, si nupserint, tamquam adulteras dampnant; mundiores se ceteris predicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, mundanos potius se quam mundos vocarent. (§ 28) Pauliani a Paulo Samosateno exorti sunt, qui dixit, non semper fuisse Christum, sed a Maria sumpsisse initium. (§ 29) Ermogeniani ab Ermogene quodam vocati, qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparavit, matremque elementorum et Deam asseruit, quos Apostolus improbat elementis servientes. (§ 30) Manichei a quodam extiterunt Persa, qui vocatus est Manes. Hic duas naturas et substancias introduxit, id est bonam et malam, et animas ex Deo quasi ex aliquo fonte manare asseruit; testamentum vetus respuunt, novum ex parte recipiunt. (§ 31) Antropomorfite dicti pro eo, quod simplicitate rustica Deum habere membra humana, que in divinis libris scripta sunt, arbitrantur; antropos enim grece latine homo interpretatur. Ignorantes vocem Domini, qui ait: "Spiritus est Deus." Incorporeus est enim; nec enim membris distinguitur, nec corporis mole censetur. (§ 32) Eraclite ab Eraclio auctore exorti, monachos tantum recipiunt, coniugia respuunt, regna celorum parvulos habere non credunt. (§ 33) Novatiani a Novato Romane urbis presbitero exorti, qui adversus Cornelium cathedram sacerdotalem conatus invadere, heresim instituit, noluit apostatas suscipere et rebaptizans	5 10 15 20 25 30 35 40
Aa 97v		
Fr. 1003		

Br

baptizatos. (§ 34) Montani heretici dicti, quod tempore persecutionis in montibus latuerunt, qua occasione se a catholice ecclesie corpore dividerunt. (§ 35) Ebionite ab Ebione dicti, sive a paupertate; Christum enim per pro-

5
 10
 15
 20
 25
 30
 35
 40

fectum solum virum iustum putant effectum. Unde competenter Ebionite pro paupertate intelligentie appellati sunt. Hii enim Iudei sunt, et ita tenent evangelium, ut legem carnaliter servent; adversus quos ad Galathas Apostolus scribens invehitur. (§ 36) Fotiniani a Fotiniano Gallogrecie Sirmie episcopo nuncupati, qui Ebionitarum heresim suscitans asseruit, Christum a Maria per Ioseph nuptiali coitu fuisse conceptum. (§ 37) Heriani ab Hereo quodam nuncupati sunt; hii offerre sacrificium pro defunctis spernunt. (§ 38) Hetiani ab Hetio sunt vocati, idemque Eunomiani ab Eunomio quodam dialectico, Hetii discipulo, ex cuius nomine magis innotuerunt, dissimilem patri asserentes Filium, et Filio Spiritum sanctum. Dicunt etiam, nullum inputari peccatum in fide manentium. (§ 39) Origeniani Origene auctore exorti sunt, dicentes, quod non possit Filius videre Patrem, nec Spiritus sanctus Filium. Animas quoque in mundi principio dicunt peccasse, et pro diversitate peccatorum e celis usque ad terras diversa corpora quasi vincula meruisse, eaque causa factum esse mundum. (§ 40) Noetiani a quodam Noeto vocati, qui dicebant Christum eundem esse et Patrem, et Spiritum sanctum, ipsamque Trinitatem in offitiorum nominibus, non personis accipiunt. Unde et Patripassiani vocantur, quia Patrem passum dicunt. (§ 41) Sabelliani ab eodem Noeto pullulasse dicuntur, cuius discipulum perhibent fuisse Sabellium, ex cuius nomine maxime innotuerunt, unde et Sabelliani vocati sunt. Hii unam personam Patris, et Filii, et Spiritus sancti astruunt. (§ 42) Arriani ab Arrio Alexandrino presbitero exorti sunt, qui, coeternum Patri Filium non agnoscens, diversas in Trinitate substantias asseruit, contra illud, quod Dominus ait: "Ego et Pater unum sumus." (§ 43) Macedoniani a Macedonio episcopo sunt dicti, negantes Deum esse Spiritum sanctum. (§ 44) Apollinariste ab Apollinare vocati sunt, dicentes Christum corpus tantummodo sine anima assumpsisse. (§ 45) Antidicomarite appellati sunt, eo, quod Marie virginitati contradicunt, asserentes eam post Christum natum viro suo fuisse conmixtam. (§ 46) Metangismonite ideo tale nomen acceperunt, quia angios grece vas dicitur. Asse-

Aa 98r

Fr. 1004

Fd 74ra

Br

runt enim sic esse in Patre Filium, tamquam vas minus inter vas maius. (§ 47) Patriciani a quodam Patricio nuncupati sunt, qui substantiam humane carnis a diabolo conditam dicunt. (§ 48) Coliciani a quodam Colitho nominati, qui dicunt, Deum non facere mala contra illud, quod scriptum est: "Ego Dominus creans mala." (§ 49) Floriani a Florino, qui e contrario dicunt Deum creasse mala, contra hoc, quod scriptum est: "Fecit Deus omnia bona." (§ 50) Donatiste a Donato quodam Afro nuncupati sunt, qui, de Numidia veniens, totam pene Affricam sua persuasione decepit, asserens minorem Patre Filium, et minorem Filio Spiritum sanctum, et rebaptizans catholicos. (§ 51) Bonosiani a quodam episcopo Bonoso exorti produntur, qui Christum filium Dei adoptivum, non proprium asserunt. (§ 52) Circumcelliones dicti eo, quod agrestes sint, quos Cotopitas vocant, supradicte heresis habentes doctrinam. Hii amore martyrii semetipsos perimunt, ut violenter de hac vita discedentes martyres nominentur. (§ 53) Priscillianiste a Priscilliano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum et Manicheorum permixtum dogma composuit. (§ 54) Luciferiani a Lucifero Sirmie episcopo orti, qui episcopos catholicos, qui instanti persecutione perfidie Arrianorum erant consentientes, et postea correcti in cathedram redire delegerunt, dampnantes quod crediderunt sive quod credidisse dissimulaverunt, quos ecclesia catholica materno recepit sinu, tamquam Petrum post fletum negationis: hanc illi matris karitatem super accipientes eos recipere nolentes, ab ecclesie communionem recesserunt, et cum ipso Lucifero auctore suo, qui mane oriebatur, cadere meruerunt. (§ 55) Iovinianiste a Ioviniano quodam monacho dicti, asserentes, nullam nuptiarum et virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes et simpliciter epulantes esse discrimen. (§ 56) Elvidiani ab Elvidio nominati, qui dicunt post natum Christum alios Mariam filios de viro Ioseph peperisse. (§ 57) Paterniani Paterno quodam exorti, qui inferiores corporis partes a diabolo factas opinantur. (§ 58) Arabici nuncupati eo, quod in Arabia exorti sunt, dicentes animam cum corpore mori, atque in novissimo utrumque resurgere. (§ 59) Tertullianiste dicti a Tertulliano, presbitero Affricane provincie civitatis Cartaginensis, animam immortalem esse, sed corpoream predicantes, et animas peccatorum hominum post mortem in demones verti putantes. (§ 60)

Aa 98v
Fr. 1005

Br

Tesserescedecatite dicti, quod quartadecima luna pasca cum Iudeis observare contendunt. Nam tessera quatuor, deka decem significat. (§ 61) Nictages a somno nuncupati, quod vigiliis noctis respuant, supersticionem esse dicentes, iura temerari divina, qui noctem ad requiem tribuit. (§ 62) Pelagiani a Pelagio monacho exorti. Hii liberum arbitrium divine gratie anteponunt, dicentes, sufficere voluntatem ad implenda iussa divina. (§ 63) Nestoriani a Nestorio Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui B. virginem Mariam non Dei, sed hominis tantummodo genetricem asseruit, ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis, nec unum Christum in verbo Dei et carne credidit, sed separatim atque seiunctim alterum filium Dei, alterum hominis predicavit. (§ 64) Euticiani dicti ab Eutice Constantinopolitano abbate, qui Christum post humanam assumptionem negavit existere de duabus naturis, sed solam in eo divinam asseruit esse naturam. (§ 65) Acephalite dicti, id est sine capite. Nullus enim eorum repperitur auctor, a quo exorti sint. Hii trium Calcedonensium capitulorum inpugnatores, duarum in Christo substanciarum proprietatem negant, et unam in eius persona naturam predicant. (§ 66) Theodosiani et Gaianite appellati a Theodosio et Gaiano, qui temporibus Iustiniani principis in Alexandria populi perversi electione una die ordinati sunt episcopi. Hii errores Euticis et Dioscori sequentes Calcedonense concilium respuunt, ex duabus unam in Christo naturam asserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianite incorruptam contendunt. (§ 67) Gnoite et Tritoitae a Theodosianis exorti sunt, ex quibus Gnoite ab ignorantia dicti, quia perversitati, a qua exorti sunt, id adiciunt, quod Christi divinitas ignoret, que sunt futura scripta de die et hora novissima, nec recordantes Christi personam nesciam loqui: "Diem iudicii in corde meo." (§ 68) Tritoitae vero vocati, quod sicut tres personas in Trinitate, ita quoque tres asserunt Deos esse, contra illud, quod scriptum est: "Audi Isrel, Dominus Deus tuus Deus unus est." (§ 69) Sunt et alie hereses sine auctore et sine nominibus. Ex quibus alie putant trinum esse Deum; alie Christi divinitatem passibilem dicunt; alie Christi de patre nativitati in tempore incium temporis dant; alie liberationem hominum apud inferos factam Christi descensione non credunt; alie animam imaginem Dei negant; alie animas converti in demones et in quecumque animalia existi-

Fd 74rb

Aa 99r

Fr. 1006

Br

mant; alie de mundi statu dissentiunt; alie innumerabiles mundos oppinantur; alie aquam Deo coeternam faciunt; alie nudis pedibus ambulant; alie cum hominibus non manducant. He sunt hereses adversus catholicam fidem exorte, ab Apostolis et sanctis Patribus vel conciliis predampnate, que, dum in se multis erroribus divide invicem sibi dissentiunt, comuni tamen nomine adversus ecclesiam Dei conspirant. (§ 70) Sed quicumque aliter scripturam sanctam intelligit, quam sensus Spiritus sancti flagitat, a quo conscripta est, licet de ecclesia non recesserit, tamen hereticus appellari potest.

Br

(CAUSA 25)

(C.25) ¶ *Sancta Romana ecclesia quandam baptismalem ecclesiam suis munivit privilegiis, decimationes sue diocesis ex integro sibi attribuens. Item quoddam monasterium similiter munivit privilegiis propriis, decernens, ut ex propriis prediis nulli decimas persolveret. Accidit itaque, ut intra diocesim pre-* Fr. 1006
 5 *munitate baptismalis ecclesie prefatum monasterium alia emp-*
tionem, alia donatione predia sibi inveniret. Oritur itaque con-
 10 *tentio inter monachos et clericos de decimis. Nunc PRIMUM*
queritur, an clerici baptismalis ecclesie auctoritate privilegii
decimas sue diocesis ex integro sibi valeant vindicare? SE-
CUNDO, an subsequenti privilegio monachorum derogetur anti-
quioribus privilegiis baptismalium ecclesiarum?

15 **(QUESTIO 1)**

(C.25 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod vero auctoritate illius privilegii decimas sibi ex integro clerici vindicare non valeant, hinc probatur, quia decime iuxta decreta sanctorum patrum quadriper-* Fr. 1007
 20 *tito dividuntur, quarum una pars episcopis, secunda clericis,*
tercia fabricis restaurandis, quarta vero pauperibus est assi-
 gnata. *Decreta vero sanctorum canonum neminem magis quam* Aa 99v
Apostolicum servare oportet. Unde Gelasius papa ait:

(C.25 q.1 c.1) Constitutionem sinodi, quam universalis ecclesie probavit assensus, Romanam sedem servare oportet. Confidimus, quod nullus iam veraciter Christianus ignoret, uniuscuiusque sinodi constitutum, quod universalis ecclesie probavit assensus, nullam magis exequi sedem pre ceteris oportere, quam primam, que et unamquamque sinodum sua auctoritate confirmavit et continuata moderatione custodit. Fd 74va
 25
 30

(C.25 q.1 c.2) *Item Leo papa.*

Qui negligenter pascit dominicum gregem sibi commendatum convincitur summum non amare pastorem.

35 *Divinis preceptis et apostolicis monitis incitatur ut pro omnium ecclesiarum statu inpigro vigilemus affectu, ac, si quid umquam reprehensioni invenitur obnoxium, aut ab ignorantie inpericia, aut a presumptionis usurpatione revocemus. Ammonente enim divine vocis inperio, quo beatissimus apostolus trina repetitione mysticis sanc-*

Br

tionibus inbuitur, ut Christi oves qui Christum diligit pascat, ipsius sedis, cui per habundantiam divine gratie presumus, reverentia cohortamur, ut periculum desidia, quantum possumus, declinemus, ne professio summi Apostoli, qua se amatorem Domini testatus est, non inveniat in nobis, quia qui negligenter pascit tociens commendatum dominicum gregem convincitur summum non amare pastorem.

(C.25 q.1 c.3) *Idem Anatholio episcopo.*

Non debent ullo modo variari que ad perpetuam quietem ordinantur.

Que ad perpetuam generaliter ordinata sunt utilitatem nulla conmutatione varientur, nec ad privatum trahantur commodum que ad bonum sunt commune prefixa, sed manentibus terminis, quos constituerunt Patres nemo iniuste usurpet alienum, sed intra fines proprios atque legitimos, prout quisque valuerit, in latitudine se exercent karitatis.

Fr. 1008 **(C.25 q.1 c.4)** *Item Hilarius papa.*

Divinas constitutiones et apostolice sedis decreta nulli temerare licet.

Nulli fas sit sine status sui periculo vel divinas constitutiones, vel apostolice sedis decreta temerare, quia nos, qui potentissimi sacerdotis amministramus officia, talis transgressionum culpa respiciet, si in causis Dei desides fuerimus inventi, quia meminimus, quod timere debemus, qualiter conminetur Deus negligentie sacerdotum. Siquidem maior reatu delinquit qui pociori honore fruitur, et graviora facit vicia peccatorum sublimitas peccantium.

(C.25 q.1 c.5) *Item Damasus papa.*

In Spiritum sanctum blasphemant qui sacros canones violant.

Violatores canonum voluntarie graviter a sanctis Patribus iudicantur, et a sancto Spiritu (instinctu cuius ac dono dictati sunt) dampnantur, quoniam blasphemare Spiritum sanctum non incongrue videntur qui contra eosdem sacros canones non necessitate compulsi, sed li-

33 Violatores – 716: 6 sunt Ps.-Damasus, (JK †241) (ed. Hinschius, 21).

Br

benter, ut premissum est, aliquid aut proterue agunt, aut loqui presumunt, aut facere volentibus sponte consentiunt. Talis enim presumptio manifeste unum genus est blasphemantium Spiritum sanctum, quoniam, ut iam prelibatum est, contra eum agit, cuius nisu et gratia sancti canones editi sunt.

(C.25 q.1 c.11) *Item Adrianus papa.*

Anathema apud Deum fiat qui censuram Romanorum pontificum violat.

10 Generali decreto constituimus, ut execrandum anathema fiat, et veluti prevaricator fidei catholice semper apud Deum reus existat, quicumque regum, seu episcoporum, vel potentum deinceps Romanorum pontificum decretorum censuram in quoquam crediderit vel permiserit violandam.

Fr. 1010

(C.25 q.1 c.12) *Item Damasus papa, Stephano Archiepiscopo.*

Non licet alicui episcopo contra decreta Romanorum pontificum aliquid agere.

20 Omnia decretalia cunctorum predecessorum nostrorum constituta, que de ecclesiasticis ordinibus et canonum promulgata sunt disciplinis, ita a omnibus episcopis, ac sacerdotibus generaliter custodiri debere mandamus, ut si quid in illa commiserint, veniam sibi honoris deinceps noverint denegari.

(C.25 q.1 c.13) *Item Gregorius.*

Non communicet sacris altaribus qui nescit sacris obedire canonibus.

30 Hec consona sanctis Patribus diffinitione sancimus, ut qui sacris canonibus obedire nescit nec sacris ministrare, vel communionem capere sit dignus altaribus.

(C.25 q.1 c.14) *Item ex concilio Calcedonensi.*

Servande sunt regule a sanctis patribus in sinodo statute.

35 A sanctis patribus in unaquaque synodo usque nunc prolatas regulas tenere statuimus.

10 Generali – 15 violandam Ps-Adrianus I, *Cap. Angilramni* 20^{bis}, ed. Schon, MGH Studien und Texte 39.166; ed. Hinschius, 769. **20 Omnia – 25 denegari** Ps.-Damasus, (JK †244) (ed. Hinschius, 515).

Br

Fr. 1011	(C.25 q.1 d.p.c.16) ¶ <i>Si ergo primam sedem statuta conciliorum pre omnibus servare oportet, si pro statu omnium ecclesiarum necesse est illam inpigro vigilare affectu; si ea, que a Romanis pontificibus decreta sunt, ab omnibus servari convenit;</i>	
Fd 74vb	<i>si illi, qui nesciunt sacris canonibus obedire, altaribus ministrare non debent: patet, quod contra statuta sanctorum canonum, quibus status ecclesiarum vel confundantur vel perturbantur, privilegia ab Apostolico concedi non debent.</i>	5
	(§ 1) ¶ <i>His ita respondetur: Sacrosancta Romana ecclesia ius et auctoritatem sacris canonibus impertit, sed non eis alligatur. Habet enim ius condendi canones, utpote que caput et cardo est omnium ecclesiarum, a cuius regula dissentire nemini licet. Ita ergo canonibus auctoritatem prestat, ut se ipsam non subiciat eis. Sed sicut Christus, qui legem dedit, ipsam legem carnaliter inplevit, octava die circumcisis, quadragesimo die cum hostiis in templo presentatus, ut in se ipso eam sanctificaret, postea vero, ut se dominum legis ostenderet, contra litteram legis leprosum tangendo mundavit, Apostolos quoque contra litteram sabbati per sata pretergredientes, spicas vellentes et confricantes manibus suis, probabili exemplo David, circumcisionis, et templi excusavit, dicens: "Non legistis, quid fecerit Abimelech, quando venit ad eum David, et dedit ei panes propositionis, de quibus non licebat edere, nisi solis sacerdotibus, et comedit ipse et pueri eius?" Item octava die secundum legem puer circumciditur, et vos in sabbato circumciditis hominem. Item, cum iuge holocaustum ex lege offeratur, cum masculus quadragesimo femina vero octuagesimo die ab ortu sue natiuitatis secundum legis inperium in templum cum hostiis presentaretur, unde sacerdotes hostias offerentes in templo litteram sabbati solvunt, et sine crimine sunt: tunc filius hominis multo magis valet solvere litteram legis, qui est dominus etiam sabbati. Hinc etiam de eo dicitur: "Erat Iesus docens, tamquam potestatem habens," id est tamquam dominus legis, addens moralibus ea, que deerant ad perfectionem, umbram figuralium in lucem spiritualis intelligentie conmutans, non tamquam scribe eorum, qui littera legis astricti non audebant aliquid addere vel conmutare. Sic et summe sedis pontifices canonibus a se sive ab aliis sua auctoritate conditis reverentiam exhibent, et eis se humiliando ipsos custodiunt, ut aliis observandos exhibeant. Nonnumquam vero seu iubendo, seu diffiniendo, seu decernendo, seu aliter agendo, se decretorum dominos et conditores esse ostendunt. In premissis ergo capitulis aliis inponitur neces-</i>	10 15 20 25 30 35 40

Br

5 *sitas obsequendi: summis vero pontificibus ostenditur inesse auctoritas observandi, ut a se tradita observando aliis non contempnenda demonstrant, exemplo Christi, qui sacramenta, que ecclesie servanda mandavit, primum in se ipso suscepit, ut ea in se ipso sanctificaret. Oportet ergo primam sedem, ut diximus, observare ea, que mandavit decernendo, non necessitate obsequendi, sed auctoritate inertiendi. Licet itaque sibi contra generalia decreta specialia privilegia indulgere, et speciali beneficio concedere quod generali prohibetur decreto. (§ 2) Quamquam si decretorum intentionem diligenter advertamus, nequaquam contra sanctorum canonum auctoritatem aliquid concedere inveniantur: Sacri siquidem canones ita aliquid constituunt, ut sue interpretationis auctoritatem sancte Romane ecclesie reservent. Ipsi namque soli canones valent interpretari, qui ius condendi eos habent. Unde in nonnullis capitulis conciliorum, cum aliquid observandum decernitur, statim subinfertur: "Nisi auctoritas Romane ecclesie inperaverit aliter," vel: "salvo tamen in omnibus iure sancte Romane ecclesie," vel: "salva tamen in omnibus apostolica auctoritate." Quecumque ergo de decimis vel quibuslibet ecclesiasticis negociis sacris canonibus diffiniuntur, intelligenda sunt necessario servari, nisi auctoritas Romane ecclesie aliter fieri mandaverit vel permiserit. Cum ergo aliqua privilegia ab Apostolico aliquibus conceduntur, etsi contra generalem legem aliquid sonare videantur, non tamen contra ipsam aliquid concedere intelliguntur, cum ipsius legis auctoritate privilegia singulorum penes matrem omnium ecclesiarum reserventur. Neque enim privilegia aliquibus concederentur, si preter generalem legem nulli aliquid speciale indulgeretur. Privilegia namque dicuntur quasi privata legia, eo quod privatam legem singulis generent. Quam distinctionem Gregorius innuens ait: "Si hoc neque consuetudine generali neque privilegio vendicas, restat te usurpasse quod fecisti." (§ 3) Item Ieronimus in expositione Ione: "privilegia singulorum non possunt legem facere communem."*

Fr. 1012

Fd 75ra

35 **(§ 4)** *Valet ergo, ut ex premissis colligitur, sancta Romana ecclesia quoslibet suis privilegiis munire, et extra generalia decreta quedam speciali beneficio indulgere, considerata tamen rationis equitate, ut que mater iusticie est in nullo ab ea dissentire inveniatur, ut privilegia videlicet, que ob religionis, vel necessitatis, vel exhibiti obsequii gratiam conceduntur, neminem relevando ita divitem faciant, ut, multorum detrimenta non circumspiciendo, in paupertatis miseriam nonnullos deiciant;*

 Br

illud Apostoli ad memoriam revocantes, quod ad Chorinthios scribens ait: "Non enim volumus, ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio." Cui sacra lex principum concordans ait: "Rescripta contra ius elicita ab omnibus iudicibus precipimus refutari, nisi forte aliquid est, quod non ledat alium et prosit petenti, vel crimen supplicantibus indulgeat." (§ 5) Item constitutio inperatoris ad populum: "Nec dampnosa fisco, nec iuri contraria postulari oportet." (§ 6) Clerici ergo huius baptismalis ecclesie privilegii auctoritate muniti, sue diocesis decimas ex integro sibi vindicare valent, nisi forte summa necessitate episcopi cogantur ad quartam suam accipiendam, et illi superhabundare monstrentur.

(QUESTIO 2)

(C.25 q.2 d.a.c.1) ¶ *Quod autem antiquioribus privilegiis subsequentibus derogari non possit auctoritate Anacleti probatur, qui, scribens omnibus episcopis et reliquis Christi sacerdotibus, ait:*

(C.25 q.2 c.1) *Ecclesiarum privilegia cunctis temporibus intemerata servantur.*

Privilegia ecclesiarum et sacerdotum intemerata et inviolata decrevimus cunctis manere temporibus. Leges ecclesie apostolica auctoritate firmamus, et peregrina submovemus iudicia.

Fr. 1013 **(C.25 q.2 c.7)** *Item Gregorius Bonifatio primo defensori. Decreta apostolica nulla presumptione violentur.*

Fr. 1014 Institutionis nostre decreta, que sunt privilegiis et ordinatione disposita, perpetua stabilitate et sine aliqua constituimus refragatione servari, sive que scripto decrevimus, seu que in nostra presencia videntur esse disposita, nec a quoquam pontificum in totum vel in partem ea qualibet occasione convelli decrevimus vel mutari. Nam nimis est asperum, et precipue bonis sacerdotum moribus inimicum, nisi quempiam quantacumque rationis excusatione que bene sunt ordinata rescindere, et exemplo docere ceteros sua quandoque posse constituta dissolvere.

(C.25 q.2 c.8)

Privilegia ecclesiarum Apostolicus debet servare illesa.

Br

Idem Dominico, Cartaginensi episcopo.

De ecclesiasticis privilegiis quod vestra fraternitas scribit, hoc postposita dubitatione teneat, quia, sicut nostra defendimus, ita singulis quibusque ecclesiis sua iura servamus, nec cuilibet gratia favente ultra quam meretur inperior, nec ulli hoc, quod sui iuris est, ambitu stimulative derogabo: sed fratres meos per omnia honorare cupio, sicque honore singulos subuehi, dummodo non sit quod alteri iure ab altero possit opponi.

10 **(C.25 q.2 c.9)**

Quod rationabiliter diffinitum est nullo modo violari debet.

Item Vigilio, Arelatensi episcopo.

Cum pie desiderium voluntatis, et laudande diffinitionis intentio sacerdotalibus sit semper studiis adiuuanda, cura est sollicitudinis adhibenda, ut ea, que pro quiete religiose conversationis sunt disposita vel ordinata, nec dissimulatio negligere, nec quedam valeat presumptio perturbare: sed sicut hoc, quod ratio exigebat utiliter, obtinuit diffiniri, ita quod diffinitum est non debet violari.

20 **(C.25 q.2 c.10)**

Sibi iniuriam facit Apostolicus qui fratrum suorum iura perturbat.

Idem.

Quod vero dicitis, nostris temporibus debere servari que a meis quoque decessoribus tradita vel custodita sunt, absit hoc a me, ut statuta maiorum consacerdotibus meis in qualibet ecclesia infringam, quia michi iniuriam facio, si fratrum meorum iura perturbo.

(C.25 q.2 c.11) *Item Iulius papa.*

30 *Nulla presumptione violentur que ab Apostolis et eorum successoribus sunt instituta.*

Amputato totius usurpationis excessu nullus presumat que sibi non videntur esse concessa. (§ 1) Ea que sunt ab Apostolis eorumque successoribus instituta, nulla desidia negligantur, nulla dissensione violentur, nulla concertatione turbentur.

(C.25 q.2 c.12)

Br

Fr. 1015

Que rationabiliter ordinata sunt nulla debent refragatione turbari.

Item Gregorius papa.

Ecclesiastice moderationi est omnino conveniens, ut que ordinata fuerint, vel decisa, nulla in posterum debeant refragatione turbari. 5

(C.25 q.2 c.13)

Que contra leges fiunt pro infectis habeantur.

Idem in Registro.

Inperiali constitutione sancitum est aperte, ut ea, que contra leges fiunt, non solum inutilia, sed etiam pro infectis habenda sint. 10

Fr. 1016 **(C.25 q.2 c.17)**

Privilegia ecclesiarum nulla debent improbitate convelli.

Item Leo papa. 15

Privilegia ecclesiarum, sanctorum canonibus instituta, et venerabilis Nicene fixa decretis, nulla possunt improbitate convelli, vel novitate mutari.

(C.25 q.2 c.18) *Item Nicolaus papa universali synodo presidens dixit:* 20

Anathema sit qui mandata vel decreta Romanorum pontificum servare contempserit.

Si quis dogmata, mandata, interdicta, sanctiones vel decreta pro catholica fide vel ecclesiastica disciplina, pro correctione imminentium vel futurorum malorum a sedis apostolice Presule salubriter promulgata contempserit, anathema sit. 25

Fr. 1017 **(C.25 q.2 c.19)** *Item Gelasius Cresconio Johanni Emessale episcopis inter cetera.*

Statuta priorum successores servare oportet. 30

Decessorum statuta sicut legitima et iusta successorem custodire convenit, ita debet etiam male facta corrigere.

23 Si – 27 sit Conc. Romanum (a. 863) 5, ed. Hartmann, MGH Conc. 4.155.9-12.

Br

28 Emessale *Fd. Mesaliae Fr.*

(C.25 q.2 c.21) *Item Pelagius Armentario magistro militum inter cetera.*

Non liceat pontifici a iure ecclesie discedere, quod documentorum auctoritate firmatur.

5 Posteaquam ecclesie iura documentorum quoque intercedentium fuerint auctoritate firmata, nullatenus ab his discedendi liberam pontifex, vel si vult, permittatur habere licentiam.

10 (C.25 q.2 d.p.c.21) ¶ *Si ergo privilegia monasteriorum vel quarumlibet ecclesiarum auctoritate Leonis, Gregorii, Gelasii et nonnullorum aliorum pontificum sancte Romane ecclesie inviolata servantur; si ea, que contra leges fiunt, pro infectis habenda sunt; si pontifex non habet liberam licentiam discedendi a documentis, quibus iura ecclesie firmantur: patet, quod*
 15 *posteriora privilegia antiquioribus derogare non possunt, nec eorum auctoritate eis aliqua obicietur exceptio, cum etiam, si contra illa specialiter ferent, pro infectis essent habenda. (§ 1)*
His ita respondetur: Sancta Romana ecclesia sua auctoritate congregata valet disiungere, et disiuncta congregare; rationis tamen equitate considerata. Unde vel pietatis, vel necessitatis
 20 *intuitu semel a se concessa valet vel totum vel in partem commutare. Pro necessitate namque corrigendorum viciorum privilegia multarum ecclesiarum vel inminuuntur, vel penitus immutantur, sive personaliter sive generaliter.*

Fr. 1018

25 (§ 2) *Personaliter iuxta illud: "Privilegium omnino meretur amittere qui permissa sibi abutitur potestate."*

(C.25 q.2 c.23) *Item Simplicius Iohanni episcopo Ravennati post pauca quibus eum ab illicita ordinatione prohibuit.*

Privilegium amittit qui sua potestate non legitime utitur.

30 Denunciamus autem, quod si post hec aliquid tale presumpseris, et aliquem seu episcopum, vel presbiterum, seu diaconem invitum facere forte credideris, ordinationes tibi Ravennatis vel Emiliensis ecclesie noveris auferendas.

(C.25 q.2 c.24) *Item Leo papa.*

35 *Ius ordinandi amittunt qui inmeritum consecrant.*

5 Posteaquam – 8 licentiam Pelagius I, *Ep.* 55 (J³ 1953; JK 1014; ed. Gassó et Batlle, 144.2-5).

Br

Fd 75va	<p>Si qui episcopi talem consecraverint sacerdotem, qualem esse non liceat, etiamsi aliquo modo dampnum proprii honoris evaserint, ordinationis ius ulterius non habebunt nec umquam ei sacramento intererunt, quod, neglecto divino iudicio, inmerito prestiterunt.</p>	5
	<p>(C.25 q.2 d.p.c.24) ¶ <i>Generaliter, veluti dum civitati episcopalis dignitas perpetuo subtrahitur, que suos episcopos interimere consuevit.</i></p>	
	<p>(C.25 q.2 c.25) <i>Unde Gelasius papa scribit:</i></p> <p><i>Episcopalis dignitas civitati subtrahitur, que suos presules interimit.</i></p>	10
Fr. 1019	<p>(C.99 q.6 c.69) Ita nos Sillanorum cedes geminata pontificum horrendi criminis atrocitate confudit, ut diu constitutio nostre deliberationis hesitaret, dum et ingerere quemquam parricidalibus exemplis detestaremur antistitem, et ecclesiam utcumque destitutam non usque adeo iudicemus relinquendam. Quapropter iam velut usum consuetudinemque sacrilegam declinantes, eatenus duximus religioni consulendum, ut parrochie vice ab extrinsecus positis sacerdotibus gubernetur, que ibidem conmanentes ferro didicit necare pastores, inauditoque facinore (quod etiam in illis provinciis nusquam prorsus legitur accidisse, que bellorum continuis diversisque incursionibus affliguntur) ut aliqua reperta sit civitas, que presules ministrantes sibi fidei Christiane sine persecutore prosternat. Curandum est igitur, ut funesta perniciosa cessatione priorum sanetur antistitem, atque ita saltem furoris tanti materia subtrahatur, si in quam hec possit acerbitas perpetrari consistens persona ibidem defuerit, eoque modo vel illa civitas, dum in quos deseivat non habebit, ab huiusmodi temeritate desistat, vel aliis imitandi contagia dira non prebeat. Egeat ergo episcopalibus subsidiis sibimet aliunde pensatis, que sacram in suo gremio collocatam fuso crudeliter maculat sanguine dignitatem, que in utroque hac est ultione plectenda, sive instinctu domestico seu furiis incitata hoc committit externis. Prebeat ergo vestra dilectio in hoc statu posite ministerium visitationis ecclesie, et aut conveniendo pariter, aut vicissim, prout qualitas rerum causaque proposcerit, divina misteria representet ingratis, ne, cum devitamus zizania, dominica videamur preterire frumenta.</p>	15 20 25 30 35 40

Br

(C.25 q.2 d.p.c.25) ¶ *Hostilitatis quoque vel paupertatis necessitate episcopales sedes vel mutantur, vel due in unum rediguntur, sicut supra in titulo de mutationibus episcoporum B. Gregorius fecisse legitur. Non ergo privilegia ecclesiarum sic*
 5 *inviolata permanere censentur, ut quibusdam de causis intervenientibus apostolica auctoritate eis derogari non possit; alioquin multitudo ecclesiarum ad paucitatem redigeretur, cum innumere ecclesie in diocesibus aliarum frequenter condite inveniantur. Serventur ergo privilegia ecclesiarum cunctis inconcussa temporibus, ne videlicet preter eius auctoritatem, a quo data sunt, contra ea liceat ire alicui.*

(§ 1) *Sed obicitur illud Simaci pape: "Possessiones, quas unusquisque ecclesie suo reliquit arbitrio, etc." que supra in titulo de alienatione rerum ecclesiasticarum leguntur ascripta.*
 15 *Unde datur intelligi, quod ea, que de iure uniuscuiusque ecclesias vel necessitatis, sicut peregrinis, vel pietatis intuitu, sicut religiosis domibus conferuntur, non perpetuo, sed temporaliter ab eis, quibus conferuntur, sunt possidenda. Quamquam illud Simaci ad necessitatis intuitum, non ad pietatis prospectum*
 20 *possit referri, videlicet, ut ea, que peregrinis vel captivis necessitas largiri suasit, non ea, que religiosis domibus ob quietem religiose conversationis concessa sunt prohibeantur perpetuo possideri. Vel potius de utrisque intelligendum est, videlicet, ut sicut necessitatem patientes cessante necessitate beneficiis renunciare coguntur, que eis miserationis indulget intuitus, sic religiose viventes, cum a religione cessaverint, privilegiis exuuntur que religiosa conversatio meruit. Privilegia ergo, que religiosis domibus conceduntur, vel in eo casu accipienda sunt, in quo ita eis consulitur, quod nulli aliquid derogatur, videlicet ut ex no-*
 25 *valibus, quorum decimationes nulli assignate fuerant, privilegiorum auctoritate decimas aliquibus persolvere non cogantur, vel si propter instantem temporis necessitatem eis consuli non poterit, nisi aliis derogetur, ita privilegiorum auctoritas videtur esse servanda, ut eorum subueniatur inopie, non ut suarum divitiarum augmento, et possessionum non modica extensione*
 30 *porrecta, baptismales seu parrochiane ecclesie penitus destruantur.*

Fd 75vb

 Br

(CAUSA 26)

(C.26) *Quidam sacerdos sortilegus esse et divinus convincitur apud episcopum; correctus ab episcopo noluit cessare; excommunicatur; tandem agens in extremis reconciliatur a quodam sacerdote episcopo inconsulto; indicitur penitencia sibi sub quantitate temporis canonibus prefixa. PRIMUM queritur, qui sint sortilegi? SECUNDO, an sit peccatum esse sortilegum? TERTIO, a quibus genus divinationis sumpsit exordium? QUARTO, quot sint genera divinationis? QUINTO, an sortilegi vel divini sint excommunicandi, si cessare noluerint? SEXTO, an excommunicatus ab episcopo possit reconciliari a presbitero, illo inconsulto? SEPTIMO, si morientibus est indicenda penitencia sub quantitate temporis?*

Aa 103r

(QUESTIO 1)

(C.26 q.1 d.a.c.1) *Qui sint sortilegi, Ysidorus diffinit Ethimologiarum libro VIII ita dicens:*

(C.26 q.1 c.1) *Qui sint sortilegi?*

Sortilegi sunt qui sub nomine fictae religionis per quasdam, quas sanctorum seu apostolorum vocant sortes, divinationis scientiam profitentur, aut quarumcumque scripturarum inspectione futura promittunt.

(QUESTIO 2)

(C.26 q.2 d.a.c.1) *Quod autem sortes exquirere peccatum non sit, exemplis et auctoritatibus probatur. Cum enim Achan de anathemate furtim subripisset, et ob eius peccatum populus cesus apud Ain hostibus terga dedisset, precepit Dominus Iosue, ut sortibus exquireret, quo peccante populus in manibus hostium cadere meruerat. Iosue preceptum accipiens misit sortes, primum super tribus, deinde super familias, demum super personas, et sors ita cecidit super Achan. Saul quoque, cum pugnans contra Philisteos iurasset, se interfecturum quicumque de populo ante solis occasum comederet, sorte deprehendit Ionathan filium suum mel comedisse, quod sceptro acceperat, quem cum morti tradere vellet, populo supplicante revocavit sententiam. Ionas quoque, cum a facie Domini fugeret, a nautis sorte deprehensus in mari deiectus, et a ceto est absorptus. De Zacharia etiam legitur, quod sorte exiit, ut incensum poneret. Matthias vero*

Br

similiter a B. Petro sorte in apostolatum et Iude successor eligitur. Quod ergo tantorum exemplis probatur, patet malum non esse. Unde et Augustinus ait in libro Psalmorum:

(C.26 q.2 c.1) *Quid sit sors.*

5 Sors non est aliquid mali, sed res in humana dubietate divinam indicans voluntatem.

10 **(C.26 q.2 d.p.c.1)** *His ita respondetur: Ante, quam evangelium claresceret, multa permittebantur, que tempore perfectioris discipline penitus eliminata sunt. Copula namque sacerdotalis vel consanguineorum nec legali, nec evangelica, vel apostolica auctoritate prohibetur, ecclesiastica tamen lege penitus interdicitur. Sic et sortibus nichil mali inesse monstratur, prohibetur tamen fidelibus, ne sub hac specie divinationis ad antiquos ydolatrie cultus redirent. Unde quibusdam constellationes et futurorum signa custodientibus Apostolus ait: "Dies observatis, et menses, et tempora, et annos. Unde timeo, ne forte sine causa laboraverim in vobis". Sic et astronomia, seu et astrologia apud catholicos in dissuetudinem abiit, quia, dum propria curiositate his nimis erant intenti, minus vacabant his, que saluti animarum erant accommodata. Quod autem sortibus credi non oporteat, Ieronimus testatur, scribens super Ionam:*

15
20

(C.26 q.2 c.2) *Exemplo Ione vel Matthei non oportet sortibus credi.*

25 Non statim debemus sub exemplo Ione sortibus credere, vel illud de Actibus Apostolorum huic testimonio copulare, ubi sorte Mattheus in apostolatum eligitur.

(C.26 q.2 c.3) *Augustinus ad inquisitiones Ianuarii.*

Ad secularia negocia divina oracula non sunt convertenda.

30 Hii, qui de paginis evangelicis sortes legunt, etsi optandum est, ut id potius faciant, quam ad demonia consulenda concurrant, tamen ista michi displicet consuetudo, ad negocia secularia et ad vite huius vanitatem divina oracula velle convertere.

(C.26 q.2 c.4) *Item Beda super Actus Apostolorum.*

35 *Exemplo Matthei vel Ione non est sortibus indifferenter credendum.*

Non exemplo Matthei, vel quod Ionas propheta sorte deprehensus sit, indifferenter sortibus est credendum,

Br

cum privilegia singulorum (ut Ieronimus ait) communem legem facere omnino non possint. (§ 1) Si qui tamen necessitate aliqua compulsi Deum putant sortibus exemplo Apostolorum esse consulendum, videant hoc ipsos Apostolos non nisi collecto fratrum cetu, et precibus ad Deum fuis egisse. De divinis vero scribit Augustinus, ita dicens: 5

(QUESTIO 3-4)

(C.26 q.3-4 d.a.c.1) *A quibus autem genus divinationis exordium sumpserit, vel quot sint genera eius, Augustinus exponit in libro de natura demonum, ita dicens:* 10

(C.26 q.3-4 c.1) *De multiplici genere divinationis.*

Igitur genus divinationis a Persis fertur allatum. (§ 1) Varro autem dixit quatuor esse genera divinationum, terram, aquam, erem, et ignem: hinc geomanticam ydromanticam, eromanticam, piromanticam dictam autumant. 15
 (§ 2) Divini dicti sunt, quasi deo pleni. Divinitate enim se esse plenos simulant, et astutia quadam fraudulenta hominibus futura coniectant. Duo autem sunt genera divinationis, ars et furor. Incantatores autem dicti sunt qui artem verbis peragunt. (§ 3) Arioli vocati sunt propter quod circa aras ydolorum nefarias preces emittunt, et funesta sacrificia offerunt, his que celebritatibus demonum accipiunt responsa. (§ 4) Aruspices nuncupantur quasi horarum inspectores; dies enim et horas in agendis negociis operibus que custodiunt, et quid per singula tempora observare debeat homo intendunt; hii etiam exta pecudum inspiciunt, et ex eis futura predicunt. 20
 (§ 5) Augures sunt qui volatus avium et voces intendunt, alia que signa rerum vel observationes improvisas hominibus occurrentes ferunt. Idem sunt et auspices; nam auspicia sunt, que iter facientes observant. Dicta sunt autem auspicia, et auguria quasi avigerum, quod aves gerunt. Duo sunt autem genera auspiorum, unum ad oculos, alterum ad aures pertinens: ad oculos scilicet volatus, ad aures vox avium. 25
 (§ 6) Phithonisse a Phithonio Apolline dicte, quod is auctor fuerit divinandi. Astrologi dicti sunt eo, quod in astris auguriantur. Genethliaci appellati sunt propter nataliciorum considerationes dierum. Geneses enim hominum per duodecim celi signa describunt, siderum que cursus na- 30
 35
 40

Br

scientium mores, actus, et eventus predicere conantur, id est quis quali signo fuerit natus, aut quem effectum habeat vite qui nascitur interpretantur. Hii sunt, qui vulgo mathematici vocantur, cuius superstitionis genus constellationes Latini vocant, id est notationes syderum, quomodo se habeant, cum quisque nascitur. (§ 7) Primum autem idem stellarum interpretes magi nuncupantur, sicut de his legitur qui in evangelio natum Christum annunciaverunt. Postea hoc nomine soli mathematici dicti sunt. Cuius artis scientia usque ad Christum fuit concessa, ut Christo edito nemo exinde nativatem alicuius de celo interpretetur. Horoscopi dicti, quod horas nativitatis hominum speculenter dissimili et diverso fato. Sortilegi sunt qui sub nomine etc. Ut supra: (§ 8) Salisatores sunt vocati, qui, dum eis membrorum quecumque partes salierint, aliquid sibi exinde prosperum seu triste significari predicunt.

(C.26 q.3-4 d.p.c.1) *Queritur autem de natura demonum, cuius nature sint, an futura prescire valeant, vel quot modis futura prenoscant? De his ita scribit Augustinus in eodem libro:*

20 (C.26 q.3-4 c.2) *Quot modis demones futura prenoscunt.*

Sciendum est, hanc esse naturam demonum, ut erii corporis sensu terrenorum corporum sensum facile precedant, celeritate etiam propter erii corporis superiorem mobilitatem non solum cursus quorumlibet hominum vel ferarum, verum etiam volatus avium incomparabiliter vincant. Quibus duabus rebus, quantum ad erium corpus attinet, prediti, hoc est acumine sensus et celeritate motus, multo ante cogitata prenunciant, vel nunciant que homines pro sensu terreni tarditate mirentur. Accessit etiam demonibus per tam longum tempus, quo eorum vita protenditur, rerum longe maior experientia, quam potest hominibus propter breviter vite pervenire. Per has efficacias, quas erii corporis natura sortita est, non solum multa futura predicunt demones, verum etiam multa faciunt, que quoniam homines dicere aut facere non possunt, eos dignos quidam, quibus serviant et quibus honores divinos deferant, arbitrantur, instigante maxime vicio curiositatis, propter amorem felicitatis false atque terrene, et excellentie temporalis. (§ 1) Nunc igitur, quoniam de divinatione demonum questio est, primum sciendum est, illos ea plerumque prenunciare, que ipsi facturi sunt. Acci-

Br

piunt enim sepe potestatem et morbos inmittere, et ipsum
 erem vitiando morbidum reddere, et perversis atque ama-
 toribus terrenorum commodorum malefacta suadere, de
 quorum moribus certi sunt, quod sint eis talia suadentibus
 consensuri. Suadent miris et invisibilibus modis, per illam
 subtilitatem corpora hominum non sentientium pene-
 trando, et se cogitationibus eorum per quedam imaginaria
 visa miscendo, sive vigilantium sive dormientium. (§ 2)
 Aliquando autem non que ipsi faciunt, sed que naturalibus
 signis futura prenoscunt (que signa in hominum sensus
 venire non possunt) ante predicunt. Neque enim, quia
 previdet medicus quod providere nescit huius artis igna-
 rus, ideo tamen divinus habendus est. Quid autem mirum,
 si, quemadmodum ille corporis humani vel perturbata vel
 mortificata temperie seu bonas seu futuras malas previdet
 valetudines, sic demones in eris affectione sibi notas, no-
 bis ignota, futuras prevedent tempestates? Aliquando
 etiam hominum dispositiones non solum voce prolatas,
 verum etiam cogitatione conceptas, cum signa quedam ex
 animo exprimuntur in corpore, tota facilitate perdiscunt,
 atque hinc etiam multa futura prenunciant, aliis videlicet
 mira, qui ista disposita non noverunt. (§ 3) Fallunt etiam
 studio fallendi, et invida voluntate, qua hominum errore
 letantur. Sed ne apud cultores suos pondus auctoritatis
 amittant, id agunt, ut interpretibus suis signorum que
 suorum coniectionibus culpa tribuatur, quando ipsi decepti
 fuerint vel mentiti. (§ 4) Nonnumquam vero ipsi maligni
 spiritus et illusores hominum atque invisores salutis eo-
 rum solent predicere defectum culture sue et ydolorum
 ruinam, quatinus prescii videantur quid in singulis regnis
 aut locis venturum, et quid adversi sue factioni contingere
 possit; quod etiam illi, qui gentilium hystorias legunt, non
 ignorant. Quid ergo mirum si, iam imminente templorum
 et simulachrorum eversione, quam Prophete summi Dei
 tanto ante predixerunt, Serapis demon alicui cultorum
 suorum hoc de proximo prodidit, ut suam quasi divinatio-
 nem recedens vel fugiens commendaret?

(C.26 q.3-4 d.p.c.2) *Quod autem hominum dispositiones
 cogitatione conceptas per exteriora signa diabolus deprehendat,
 non firmissima ratione videtur approbatum. Unde idem Augu-
 stinus ait in libro II retractationum:*

Br

(C.26 q.3-4 c.3) *Quod ex corporeis motibus internas anime cogitationes diabolus comprehendat res occultissima est.*

5 Quodam loco dixi, demones aliquando hominum dispositiones non solum voce prolatas, verum etiam cogitatione conceptas, cum signa quedam ex animo exprimuntur in corpore, tota facilitate perdiscere. Rem dixi occultissimam
 10 audaciori assertione quam debui. Nam pervenire ista ad noticiam demonum per nonnulla etiam experimenta conpertum est. Sed utrum quedam signa dentur ex corpore cogitantium, illis sensibilia, nos autem latentia, an alia vi
 15 spirituali ista cognoscant, aut difficillime potest ab hominibus, aut omnino non potest inveniri.

(QUESTIO 5)

15 **(C.26 q.5 d.a.c.1)** *Quod autem sortilegi et divini, si cessare noluerint, excommunicandi sint, ratione et auctoritate probatur. Est enim quoddam genus culture ydolorum, ex demonum consultationibus futura predicere. Sicut enim avarus, quia cultum Deo debitum nummo inpendit, ydolorum cultor ab Apostolo nominatur, sic illi, qui futura, que ex Dei oraculo nonnumquam
 20 revelata inveniuntur, vel demonum consultatione, vel quibuslibet prestigiis invenire laborant, divinitatis iura creaturis attribuunt. Futura enim prescire solius Dei est, qui in sui contemplatione etiam angelos illa prescire facit. Unde Ysaïas ait: "Priora et novissima annunciate michi, et dicam, quod Dii estis". (§ 1) Cultores vero ydolorum a comunione fidelium separandi sunt. Unde Apostolus ait in epistola ad Corinthios: "Si quis frater nominatur fornicator, aut avarus, aut ydolis serviens, cum eiusmodi nec cibum sumere". Hinc etiam in decreto Gregorii iunioris legitur:*

(C.26 q.5 c.1) *Anathema sit qui ariolos vel incantatores observat.*

Si quis ariolos, aruspices vel incantatores observaverit, aut philacteriis usus fuerit, anathema sit.

35 **(C.26 q.5 c.2)** *Item ex Ancirano concilio, c. 23.*

Quinquennio peniteant qui divinationes expetunt.

Qui divinationes expetunt, et morem gentilium subsequuntur, vel in domos suas huiusmodi homines introducunt, exquirendi aliquid arte magica, aut expiandi causa,

Br

sub regula quinquennii iaceant secundum gradus penitentie diffinitos.

(C.26 q.5 c.4) *Item ex concilio Laudicensi, c. 30.*

Sacris offitiis dediti magi vel incantatores non fiant.

Non oportet sacris offitiis deditos vel clericos magos aut incantatores existere, aut facere philacteria, que animarum suarum vincula conprobantur. 5

(C.26 q.5 c.5) *Item ex concilio Tolletano IV, c. 30.*

Honore privetur episcopus aut presbiter, qui magos vel aruspices consulit. 10

Si quis episcopus, aut presbiter, sive diaconus, vel quilibet de ordinibus clericorum aruspices, aut incantatores, aut ariolos, aut certe augures vel sortilegos, vel qui profitentur artem magicam, aut aliquos eorum similia exercentes consuluisse fuerit deprehensus, ab honore dignitatis sue suspensus monasterii curam excipiat, ibi que penitentie perpetue deditus scelus admissum sacrilegii solvat. 15

(C.26 q.5 c.6) *Item ex concilio Agathensi, c. 38.*

De his, qui auguriis et divinationibus student.

Ali quanti clerici sive laici student auguriis, et sub nomine ficte religionis per eas, quas sanctorum Patrum sortes vocant, divinationis scientiam profitentur, aut quarcumque scripturarum inspectione futura promittunt. Hoc quicumque clericus aut laicus detectus fuerit vel consulere vel docere, ab ecclesia habeatur extraneus. 20 25

(C.26 q.5 c.7) *Item Leo IV episcopis Britannie.*

Sors nichil aliud quam divinatio et maleficium esse decernitur.

Sortes, quibus cuncta vos vestris discriminatis provinciis, (quas Patres dampnaverunt) nichil aliud quam divinationes et maleficia esse decernimus. Quamobrem volumus illas omnino dampnari, et ultra inter Christianos nolumus nominari, et ne exercentur anathematis interdicto prohibemus. 30

(C.26 q.5 c.11) *Item ex concilio Cartaginensi, c. 39.* 35

11 Si – 17 solvat Conc. Toletanum IV (a. 633) 29 (ed. Vives, 203).

Ab ecclesia separetur auguriis et incantationibus deserviens.

Auguriis vel incantationibus servientem, similiter et Iudaicis superstitionibus vel feriis inherentem a conventu ecclesie separandum precipimus.

5 (C.26 q.5 c.12) *Item ex concilio Anquirensi, c. 1.*

Sortilegam et magicam artem episcopi modis omnibus eliminare studeant.

10 Episcopi, eorum que ministri omnibus viribus elaborare studeant, ut perniciosam et a zabulo inventam sortilegam et magicam artem ex parrochiis suis penitus eradicent, et si aliquem virum aut mulierem huiusmodi sceleris sectatorem inveniunt, turpiter dehonestatum de parrochiis suis eiciant. Ait enim Apostolus: "Hereticum hominem post primam et secundam correctionem devita, sciens, quia subuersus est qui eiusmodi est". Subuersi sunt et a diabolo captivi tenentur qui relicto creatore suo diaboli suffragia querunt, et ideo a tali peste debet mundari sancta ecclesia. (§ 1) Illud etiam non est omittendum, quod quedam scelerate mulieres retro post sathanam converse, demonum illusionibus et fantasmatibus seducte, credunt se et profitentur, cum Diana nocturnis horis dea paganorum, vel cum Herodiade, et innumera multitudine mulierum equitare super quasdam bestias, et multa terrarum spacia intempeste noctis silentio pertransire, eius que iussionibus obedire velut domine, et certis noctibus evocari ad eius servicium. Sed utinam he sole in perfidia sua perissent, et non multos se cum ad infidelitatis interitum pertraxissent. Nam et innumera multitudo hac falsa opinione decepta vera esse credunt, et credendo a recta fide deviant, et errore paganorum involvuntur, cum aliquid divinitatis aut numinis extra unum Deum arbitrantur. Quapropter sacerdotes per ecclesias sibi commissas populo Dei omni instantia predicare debent, ut noverint hec omnino falsa esse, et non a divino, sed a maligno spiritu talia fantasmata mentibus fidelium irrogari. (§ 2) Siquidem

15
20
25
30
35

8 Episcopi – 733: 25 deterior *Haud inter canones Ancyritanos inventum, primum in Libris duobus de synodalibus causis 2.371 Reginonis abbatis Prumensis cum inscriptione "Unde supra" post canonem concilio Ancyritano attributam invenitur, vide Tschacher, "Der Flug durch die Luft zwischen Illusionstheorie und Realitätsbeweis," ZRG KA (1999), 240-243. Ivo, Decretum 11.30; *Panormia 8.75.*

Br

ipse sathanas, qui transfigurat se in angelum lucis, cum mentem cuiusque mulieris ceperit, et hanc per infidelitatem sibi subiugaverit, illico transformat se in diversarum personarum species atque similitudines, et mentem, quam captivam tenet, in sompnis deludens, modo leta, modo tristia, modo cognitas, modo incognitas personas ostendens, per devia queque deducit, et, cum solus spiritus hoc patitur, infidelis hoc non in animo, sed in corpore evenire opinatur. Quis enim in somnis et nocturnis visionibus se non extra ipsum educitur, et multa videt dormiendo, que vigilando numquam viderat? Quis vero tam stultus et hebes sit, qui hec omnia, que in solo spiritu fiunt, etiam in corpore accidere arbitretur, cum Ezechiel propheta visiones Domini in spiritu, non in corpore vidit, et audivit, sicut ipse dicit: "Statim," inquit, "fui in spiritu?" Et Paulus non audet dicere se raptum in corpore. Omnibus itaque publice annunciandum est, quod qui talia credit et his similia fidem perdit, et qui rectam fidem non habet, hic non est eius, sed illius, in quem credit, id est diaboli. Nam de Domino nostro scriptum est: "Omnia per ipsum facta sunt". Quisquis ergo credit fieri posse, aliquam creaturam aut in melius aut in deterius inmutari, aut transformari in aliam speciem vel in aliam similitudinem, nisi ab ipso creatore, qui omnia fecit, et per quem omnia facta sunt, proculdubio infidelis est, et pagano deterior.

(C.26 q.5 d.p.c.13) *Ex premissis auctoritatibus colligitur, quod arioli, aruspices, incantatores, et sortilegi, atque ceteri huiusmodi sectatores ab ecclesia sunt eliminandi, et, nisi resipuerint, perpetuo excommunicandi. (§ 1) Sed quod in ultimo Anquirensi capitulo ea, que per incantatores fiunt, non in corpore, sed in spiritu fieri dicuntur, Augustinus in libro de civitate Dei videtur asserere ita dicens:*

(C.26 q.5 c.14) *Que magorum prestigiis fiunt non vera, sed fantastica esse probantur.*

Nec mirum de magorum prestigiis, quorum in tantum prodiere maleficiorum artes, ut etiam Moysi in illis signis resisterent, vertentes virgas in dracones, aquam in sanguinem, cum fertur in gentilium etiam libris, quod quedam maga Circe socios Ulixis mutavit in bestias. Legitur etiam de sacrificio, quod Archades deo suo Lieo inmolabant, ex quo quicumque sumerent in bestiarum formas

Br

converterentur. Sed hec omnia magicis prestigiis potius
 fingebantur quam rerum veritate complerentur. Ut ergo
 ipsi errores ignorantibus manifesti fiant, de eorum pro-
 prietate atque inventoribus iuxta traditionem maiorum
 5 primum dicere congruum arbitramur. (§ 1) Magi sunt qui
 vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur.
 Hi sunt qui permissu Dei elementa concutiunt, mentes
 hominum turbant minus confidentium in Deo, ac sine ullo
 veneni haustu violentia tantum carminis interimunt.
 10 Unde et Lucanus: "Mens hausti nulla sanie polluta veneni,
 incantata perit". Demonibus enim accitis audent ventilare,
 ut quosque suos perimant malis artibus inimicos. Hi etiam
 sanguine utuntur et victimis sepe contingunt corpora
 mortuorum. (§ 2) Nigromantici sunt quorum precantatio-
 nibus videntur resuscitari mortui, divinare et ad interro-
 gata respondere. Nigro enim grece mortuus, mantia divi-
 natio nuncupatur, ad quos suscitandos cadaveri sanguis
 adicitur. Nam amare sanguinem demones dicuntur, ideo
 que, quociescumque nigromantia fit, cruor aque miscetur,
 20 et colore sanguinis facilius provocantur. (§ 3) Ydroman-
 tici ab aqua dicti. Est enim ydromantia in aquarum in-
 spectione umbras demonum evocare, et imagines ludifica-
 tiones eorum videre, ibi que ab eis aliqua audire, ubi adhi-
 bito sanguine etiam inferos perhibentur suscitare. Et in-
 fra: (§ 4) Ad hec omnia supradicta pertinent ligature ex-
 ecrabilium remediorum, que ars non commendat medico-
 rum, seu in precantationibus, seu in karacteribus suspen-
 dendis atque ligandis, in quibus omnibus ars demonum
 est, ex quadam pestifera societate hominum et angelorum
 30 malorum exorta. Unde et cuncta vitanda sunt Christiano,
 et omnino penitus execratione repudianda atque damp-
 nanda. (§ 5) Auguria autem sunt avium. Hec autem Fri-
 ges primi invenerunt. (§ 6) Prestigium vero Mercurius
 dicitur primus invenisse. Dictum est autem prestigium,
 35 quod prestringat aciem oculorum. (§ 7) Aruspicine artem
 primus Etruscis tradidisse dicitur quidam Tages. Hic
 exanimis aruspicinam dictavit, et postea non apparuit.
 Nam dicitur fabulose arante quodam rustico subito ex
 glebis exiluisse, et aruspicinam dictasse, qua die mortuus
 40 est. Quos libros Romani ex Etrusca lingua in propriam
 mutaverunt. (§ 8) His ergo portentis per demonum falla-
 ciam illuditur curiositas humana, quando id impudenter
 appetunt scire, quod nulla eis ratione competat investigare.

Br

Hec potestas ideo datur inmundis spiritibus, ut perversos sibi aptent, hoc est pravos homines, seducant illos, qui spernunt veritatem, et credunt mendacio, et iuxta Pauli sententiam sanam doctrinam non ferent, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus, et a veritate quidem avertent auditum, ad fabulas autem convertentur, onerati peccatis ducentur variis desideriis, semper discentes, et numquam ad scientie veritatem pervenientes. Quemadmodum autem Iamnes et Mambres restiterunt Moysi, ita et isti resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem; sed ultra non proficient, insipientia eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit. (§ 9) Nec ideo quisquam credere debet, quoslibet magicis artibus aliquid facere posse sine permisso Dei, (qui omnia, que fiunt, aut iusto iudicio facit, aut permisso suo ita fieri sinit), quod predicti magi leguntur similia fecisse Moysi, qui virgam suam proiecit, et conversa est in draconem, proiecerunt que singuli virgas suas, que converse sunt in dracones, sed devoravit virga Aaron virgas eorum. Non enim fuerunt creatores draconum nec magi, nec angeli mali, quibus ministris illa operabantur. Insunt enim rebus corporeis per omnia elementa: quedam occulte rationes seminarie, quibus cum data fuerit oportunitas temporalis atque causalis, prorumpunt in species debitas suis modis et finibus: et sic non dicuntur angeli, qui ista faciunt, animalium creatores, sicut nec agricole segetum, vel quorumcumque gignentium in terra creatores dicendi sunt, quamvis noverint prebere quasdam visibiles oportunitates et causas, ut illa nascantur. Quod autem isti faciunt visibiliter, hoc illi invisibiliter. Deus vero solus unus est creator, qui causas ipsas et seminarias rationes rebus inservit. (§ 10) Preterea quidam putant querendum, quomodo scriptura narret Phithonissam Samuelem prophetam suscitasse ad colloquium Saulis impiissimi regis, si phithonica divinatio errori magice artis deputanda sit. Quibus ita responderi potest, indignum omnino facinus esse, si secundum verba ystorie conmodetur assensus. Quomodo enim fieri poterat, ut arte magica attraheretur vir a nativitate sanctus, et vite operibus iustus; at, si non attractus est, consensit? Quod utrumque de iusto credere adversum est. Nullum enim suffragium habet iusticia si tractus aut voluntarius, amisit meritum spiritale, quod positus in carne quesierat, quod valde absurdum est, quia

Br

qui hinc iustus recedit permanet iustus. Porro hoc est
prestigium sathane, quo, ut plurimos fallat, etiam bonos
habere se in potestate confingit. Quod Apostolus inter
cetera ostendit, dicens: "Ipse sathanas transfigurat se in
5 angelum lucis". Ut enim errorem faceret, in quo glorifica-
retur, in habitu viri iusti et nomine se subornavit, ut ni-
chil proficere spem, quam predicabant Dei cultoribus,
mentiretur, quando hinc exeuntes iustos finxit in sua esse
potestate. Sed hoc quosdam fallit, quod de morte Saulis et
10 filii eius non sit mentitus, quasi magnum sit diabolo ante
occasum mortem corporis previdere, cum signa quedam
soleant apparere morituris, quippe a quibus Dei protectio
amota videtur, quanto magis diabolus, quem angelica
maiestate sublimem prophetica oracula fuisse testantur,
15 de cuius magnitudine Apostolus ait: "An ignoratis altitu-
dinem sathane?" Quid mirum ergo, si inminentem prope
mortem potuit previdere, cum hoc sit, unde fallit et se in
potestate Dei vult adorari? Nam tanta ebitudine demens
effectus est Saul, ut ad Phithonissam confugeret. Depra-
20 vatus enim causa peccati ad hec se contulit, que dampna-
verat. Sed si quis propter ystoriam ea, que verbis expressa
sunt, putet non pretermittenda, ne ratio ystorie inanis sit,
recte facit quidem: si tamen minime istud ad veri ratio-
nem rapiat, sed ad visum et ad intellectum Saulis. Neque
25 enim reprobis factis bonum poterat intellectum habere.
Historicus enim mentem Saulis et habitum Samuelis de-
scripsit, ea, que dicta sunt et visa, exprimens, pretermit-
tens, si vera an falsa sint. Qui ait? "Audiens, in quo habitu
esset excitatus, intellexit," inquit, "hunc Samuelem esse".
30 Quid intellexerit retulit, et, quia non bene intellexit, con-
tra scripturam alium adoravit quam Deum, et putans
Samuelem adoravit diabolum, ut fructum fallacie sue ha-
beret sathanas. Ad hoc enim nititur, ut adoretur quasi
Deus. Si enim Samuel illi vere aparuisset, non utique vir
35 iustus permisisset se adorari, qui predicaverat Dominum
solum esse adorandum. Et quomodo homo Dei, qui cum
Abraham in refrigerio erat, diceret ad virum pestilentie,
dignum ardore gehenne: "Cras me cum eris?" His duobus
titulis subtilitatem fallacie sue providit inprovidus satha-
40 nas, quia et adorari se permisit sub habitu et nomine Sam-
uelis contra legem, et virum peccatis pressum, cum ma-
gna distantia peccatorum et iustorum sit, cum Samuele
iustissimo futurum mentitus est. Verum potest dici, ve-

Br

rum potest videri, si de Samuelis nomine taceatur, quia Saul cum diabolo futurus erat; ad eum enim transmigravit, quem adoravit. Semper ergo diabolus sub velamine latens prodit se, dum ea confingit, que hereant personis, per quas fallere nititur. (§ 11) Si autem quilibet opponit, ac dicit, quomodo eveniunt illa, que illi divini predicunt futura? aut quomodo possunt egris prebere medelam, aut sanis inmittere egritudinem, si aliquid proprie virtutis ac potestatis non habeant? hoc a nobis recipiat responsum, quod ideo quisque non debet eis credere, quia aliquando eveniunt que predicunt, aut sanare videntur languidos, vel ledere sanos, quia hoc permissu Dei fit, ut ipsi, qui hoc audiunt vel vident, probentur, et apareat quali fide sint vel devotione erga Deum. Sicut in Deuteronomio legitur Moyses ex verbo Domini populo Dei precepisse, ita dicens: "Si surrexerit in medio tui propheta, aut qui somnium dicat se vidisse, et predixerit signum atque portentum, et evenerit quod locutus est, et dixerit tibi: eamus, et sequamur Deos alienos, quos ignoras, et serviamus eis: non audies verba prophete aut somniatoris, quia temptat vos Dominus Deus vester, ut palam fiat, utrum diligatis eum, an non. In toto corde vestro et in tota anima vestra Dominum Deum vestrum sequimini, et ipsum timete; mandata eius custodite, et audite vocem illius, ipsi servietis, et ipsi adharebitis etc.". Ubi sane intelligi voluit, etiam illa, que a divinantibus non secundum Deum dicuntur, si acciderint que dicuntur, non sic accipienda, ut fiant que precipiuntur ab eis, aut colantur que coluntur ab eis. Nec preter suam potestatem Deus ostendit esse, quod contingunt, sed quasi quereretur, cur ea permittat, causam temptationis exposuit, ad cognoscendum utique eorum dilectionem, utrum eam habeant erga Deum suum, cognoscendum vero ab ipsis potius, quam ab illo, qui scit omnia ante, quam fiant.

5

10

15

20

25

30

35

(QUESTIO 6)

(C.26 q.6 d.a.c.1) *Quod autem ab episcopo excommunicatus eo inconsulto ab alio reconciliari non possit, nisi forte per eius metropolitanum vel per summum pontificem, ratione et auctoritate probatur. Presbyteri namque potestatem excommunicandi vel reconciliandi ab episcopis accipiunt, non episcopi a*

40

Br

presbiteris, atque ideo excommunicatos a sacerdotibus reconciliare possunt, excommunicatos vero ab episcopis sacerdotes reconciliare non valent. Reconciliatio namque penitentium episcopale officium est, non sacerdotale. Unde in concilio Cartaginensi II c. 3. Fortunatus episcopus dixit:

(C.26 q.6 c.1) Penitentium reconciliatio, crismatis et puellarum consecratio a presbiteris non fiat.

Si iubet sanctitas vestra, suggero. Nam memini, preterito concilio statutum, ut crisma, vel reconciliatio penitentium, nec non et puellarum consecratio a presbiteris non fiat. Si quis autem emergerit hoc faciens, quid de eo statuendum sit? Aurelius episcopus dixit: Audivit dignatio vestra suggestionem fratris et coepiscopi nostri Fortunati, quid ad hec dicitis? Ab universis episcopis dictum est: Crismatis confectio, et puellarum consecratio a presbiteris non fiat. Reconciliare quemquam in publica missa presbitero non liceat. Hoc omnibus placet.

(C.26 q.6 d.p.c.3) Ecce, quod ab episcopo excommunicatus per sacerdotem reconciliari non potest. Sed notandum est, quod reconciliatio alia est publica, alia privata. Publica reconciliatio est, quando penitentes ante ecclesie ingressum publice representantur, et per inpositionem manus episcopalis ecclesie publice reconciliantur. Hec videtur sacerdotibus esse prohibita. Unde circa finem illius capituli non simpliciter prohibentur penitentes reconciliare, sed in publica missa. Privata vero reconciliatio est, quando de peccatis occultis penitentes vel in extremis agentes ad gratiam reconciliationis accedunt. Hec reconciliatio potest fieri per sacerdotem. Unde Evaristus papa ait:

(C.26 q.6 c.4) Iussione episcopi presbiteri de occultis peccatis penitentes reconcilient.

Presbiteri de occultis peccatis iussione episcopi penitentes reconcilient, et, sicut supra premisimus, infirmantes absolvant et communicent.

(C.26 q.6 c.5) Item ex concilio Cartaginensi II

Si episcopus absens est, per presbiterum reconcilietur in periculo constitutus.

Aurelius episcopus dixit: Si quisquam in periculo fuerit constitutus, et se reconciliari divinis altaribus petierit, si episcopus absens fuerit, debet utique presbiter consulere

Br

episcopum, et sic periclitantem eius precepto reconciliare. Quam rem debemus salubri consilio roborare. Ab universis episcopis dictum est: Placet quod sanctitas vestra necessario nos instruere dignata est.

(C.26 q.6 d.p.c.11) *Ecce, quod episcopo precipiente penitentes de occultis peccatis, sive in periculo constituti per presbiterum possunt reconciliari. (§ 1) Sed si necessitate mortis peccator urgetur, et episcopus ita remotus est, quod eum presbiter consulere non possit, negabitur penitencia morienti? et beneficium reconciliationis non prestabitur penitenti, quem conversum Deus recipit ad veniam, iuxta illud: "In quacumque hora peccator conversus fuerit etc.," et item: "Convertimini ad me in toto corde vestro et ego convertar ad vos," ecclesia sibi reconciliare negliget? Quem intus Deus suscitavit ecclesia foris absolvere contempnet? Dampnabit episcopi absentia quem gratia divine presencie illustrat per lavacrum regenerationis? Morituris succurritur etiam a laicis, si presbiteri defuerint. Cur ergo beneficio reconciliationis per presbiterum subveniri ei non poterit, si contigerit episcopum deesse? si secundum Augustinum qui agens in extremis confitetur socio turpitudinem criminis fit dignus venia ex desiderio sacerdotis, cur non similiter sit dignus reconciliatione ex desiderio episcopi qui sacerdoti non negat maculam sui reatus? Item morientibus penitentiam negare presbiteri non debent. Unde Iulius papa ait:*

(C.26 q.6 c.12) *Reus est animarum presbiter, qui penitentiam morientibus abnegat.*

Si presbiter penitentiam abnegaverit morientibus, reus erit animarum, quia Dominus dicit: "Quacumque die conversus fuerit peccator ad penitentiam, vita vivet, et non morietur". Vera enim confessio in ultimo tempore potest esse, quia Dominus non solum temporis, sed etiam cordis inspector est, sicut latro unius penitentia momenti meruit esse in paradyso in hora ultime confessionis.

(C.26 q.6 c.13) *Item Celestinus papa:*

Penitentia morientibus non est deneganda.

Agnovimus penitentiam morientibus denegari, nec illorum desiderii annui, qui obitus sui tempore hoc anime sue cupiunt remedio subveniri. Horremus (fateor) tante impietatis aliquem reperiri, ut de Dei pietate desperet. Quid hoc, rogo, aliud est quam morienti mortem addere,

Br

eius que animam sua crudelitate, ne absoluta possit esse, occidere? cum Dominus ad subveniendum paratissimus, invitat ad penitenciam, sic promittit peccatori: "In quacumque hora etc.," et item: "Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat".
 5 ut convertatur, et vivat". Salutem ergo homini adimit quisquis mortis tempore penitenciam sibi denegaverit, et desperaverit de misericordia Dei, qui eum ad subveniendum morienti sufficere vel in momento posse non crediderit. Perdidisset latro in cruce premium ad Christi dexteram pendens, si illum unius hore penitencia non iuvisset.
 10 Cum esset in pena, penituit, et pro unius professione sermonis habitaculum paradysi eo promittente promeruit.

(C.26 q.6 d.p.c.13) *Cui autem penitencia non denegatur, nec reconciliatio sibi deneganda est. Inconsulto ergo episcopo penitentem presbiter reconciliare non debet, nisi ultima necessitas cogat. Unde in Cartaginensi concilio III legitur:*
 15

(C.26 q.6 c.14) *Inconsulto episcopo penitentem presbiter non reconciliet, nisi ultima cogat necessitas.*

Presbiter inconsulto episcopo non reconciliet penitentem, nisi absente episcopo ultima necessitas cogat. Cuiuscumque penitentis publicum et vulgatissimum crimen est, quod universam conmoverit urbem, ante absidam ecclesie ei manus inponatur.
 20

25 **(QUESTIO 7)**

(C.26 q.7 d.a.c.1) *De tempore vero satisfactionis, an sit inponendum morituris, Theodorus Cantuariensis archiepiscopus in Penitenciali suo ita diffinit:*

(C.26 q.7 c.1) *In periculo constitutis penitencie quantitas non est inponenda, sed innotescenda.*
 30

Ab infirmis in periculo mortis positus pura est confessio peccatorum inquirenda, non tamen illis inponenda est quantitas penitencie, sed innotescenda, et cum amicorum orationibus et elemosinarum studiis pondus penitencie sublevandum, si forte migraverint, ne obligati et communionem et consortio venie fiant alieni. A quo periculo si divinitus ereptus convaluerit, penitencie modum a sacer-
 35

31 Ab – 741: 5 reficiantur Conc. Moguntinum (a. 847) 26, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.173.18-174.9.

dote sibi inpositum diligenter observet, et ideo secundum auctoritatem canonicam, ne illis ianua pietatis clausa videatur, orationibus et consolationibus ecclesiasticis, sacra unctione olei inuncti, secundum statuta sanctorum Patrum communionem viatici reficiantur. 5

(C.26 q.7 c.13) *Item Martinus papa.*

Kalendarum observationes agere non licet.

Non licet iniquas observationes agere kalendarum, et otios vacare neque lauro aut viriditate arborum cingere domos; omnis haec observatio paganorum est. 10

(C.26 q.7 c.14) *Zacharias papa:*

Anathema sit qui ritu paganorum kalendas observat.

Si quis kalendas Ianuarii ritu paganorum colere, vel aliquid plus novi facere propter novum annum aut mensas cum lampadibus vel epulis, in domibus preparare, et per vicos et plateas cantatores et choros ducere presumpserit, anathema sit. 15

(C.26 q.7 c.15) *Item Augustinus.*

Infirmis hominum incantationes nichil remedii prestant. 20

Amoneant sacerdotes fideles populos, ut noverint magicas artes incantationes que quibuslibet infirmitatibus hominum nichil posse remedii conferre; non animalibus languentibus, claudicantibus ve, vel etiam moribundis quicquam mederi: sed hoc esse laqueos et insidias antiqui hostis, quibus ille perfidus genus humanum decipere nititur. Et si quis haec exercuerit, clericus degradetur, laicus anathematizetur. 25

(C.26 q.7 c.16) *Item Augustinus.*

Dies Egiptiaci, et Ianuarii kalende non sunt observande. 30

Non observetis dies, qui dicuntur Egiptiaci, aut kalendas Ianuarii, in quibus cantilene quedam, et comessatio-

8 Non – 10 est Martinus Bracaraensis, *Capitula* 73 (ed. Vives, 103). **13 Si – 17 sit** Conc. Romanum (a. 743) 9, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.15.20-16.2. **21 Amoneant – 26 nititur** Conc. Turonense (a. 813) 42, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.292.11-15. **31 Non – 742: 26 sumus** *Caput incertum. Cf. Martinus Bracaraensis, Capitula 71, 73 et 75 (ed. Vives, 103-104), quae similia praebent.*

Br

nes, et ad invicem dona donantur, quasi in principio anni
 boni fati augurio, aut aliquos menses, aut tempora, aut
 dies, et annos, aut lune et mensis solis que cursum, quia
 qui et has, et quascumque divinationes, aut fata, aut augu-
 5 ria observat, aut adtendit, aut consentit observantibus
 inutiliter et sine causa, et magis ad sui dampnationem
 quam ad salutem tendit; sive per quosdam numeros litte-
 rarum, et lune, per Pitagoricam nigromantiam egrotan-
 tium vitam vel mortem, vel prospera vel adversa futura
 10 inquirunt, sive qui adtendunt somnialia scripta, et falso in
 Danielis nomine intitulata, et sortes, que dicuntur sancto-
 rum Apostolorum, et auguria avium, aut aliqua pro domo
 facienda, aut coniugia copulanda, aut in collectionibus
 herbarum carmina dicunt, aut pictatiolas pro quavis infir-
 15 mitate scriptas, super homines aut animalia ponunt, pre-
 ter symbolum et orationem dominicam, aut magicis falsi-
 tatibus in grandinariis et tempestatibus credunt. Qui au-
 tem talibus credunt, aut ad eorum domos euntes, aut suis
 domibus introducunt, ut interrogent, sciant, se fidem
 20 Christianam et baptismum prevaricasse, et paganum, et
 apostatam, id est retro abeuntem et Dei inimicum, iram
 Dei graviter in eternum incurrisse, nisi ecclesiastica peni-
 tencia emendatus Deo reconcilietur. Dicit enim Aposto-
 25 lus: "Sive manducatis, sive bibitis, sive quid aliud facitis,
 in nomine Domini nostri Iesu Christi facite, in quo vivi-
 mus, movemur, et sumus".

(C.26 q.7 c. 16a) *Ex concilio Ancirano.*

Quinquennio peniteat qui divinationes expetunt.

Qui divinationes expetunt et morem [more Fd] genti-
 30 lium subsecuntur aut in domos suas huiusmodi homines
 introducunt, exquirendi aliquid arte maleficia aut ex-
 piandi causa, sub regula quinquennii iaceant secundum
 gradum penitentie definitos.

(C.26 q.7 c.18) *Item Ieronimus.*

35 *Sine incantatione herbas vel petras habere licet.*

Demonium sustinenti licet petras vel herbas habere
 sine incantatione.

Br

(CAUSA 27)

(C.27) *Quidam votum castitatis habens desponsavit sibi uxorem; illa priori conditioni renuncians, transtulit se ad alium, et nupsit illi; ille, cui prius desponsata fuerat, repetit eam. Hic PRIMUM queritur, an coniugium possit esse inter voventes? SECUNDO, an liceat, sponse a sponso recedere, et alii nubere?* 5

(QUESTIO 1)

(C.27 q.1 d.a.c.1) *Quod vero voventes matrimonia contrahere non possunt, multis auctoritatibus probatur. In concilio namque Cartaginensi c. CIV statutum invenitur de viduis, que professam continentiam prevaricate sunt:* 10

(C.27 q.1 c.1) *Excommunicentur vidue, que religioso habitu abiecto nuptias elegerint.* 15

Sicut bonum est castitatis premium, ita et maiori observantia et preceptione custodiendum est, ut si que vidue, quamlibet adhuc in minoribus annis posite, et imatura etate a viro relicte, se devoverint Deo, et veste laicali abiecta sub testimonio episcopi et ecclesie in religioso habitu apparuerint, postea vero ad seculares transierint nuptias, secundum Apostolum dampnationem habebunt, quia fidem castitatis, quam Deo voverunt, irritam facere vise sunt. Tales ergo persone a Christianorum communionem sequestrentur, neque in convivio cum Christianis communicent. Nam si adulterii coniuges ree sunt si suis obnoxie viris non fuerint, quanto magis vidue, que Dei religiositatem mutaverunt, crimine adulterii notabuntur, si devotionem, quam sponte, non coacte, Deo obtulerunt, libidiosa corripserunt voluptate, atque ad secundas nuptias transitum fecerint? Que etsi violentia irruente ab aliquo oppresse fuerint, ac postea delectatione libidinis permanere in coniugio raptori vel violento viro consenserint, dampnatione superius dicta teneantur obnoxie. De talibus Apostolus ait: "Cum enim luxuriate fuerint, nubere in Christo volunt, habentes dampnationem, quia primam fidem irritam fecerunt". 20 25 30 35

Aa 111r

(C.27 q.1 c.2) *Item ex epistola Gregorii missa ad Bonifatium.*

Br

De viduis et virginibus que a religionis proposito discedunt.

Viduas a proposito discedentes viduitatis, super quibus nos consulere voluit dilectio tua, frater karissime, credo te nosse a S. Paulo et a multis sanctis Patribus, nisi convertantur, olim esse dampnatas. Quas nos apostolica auctoritate dampnandas, et a comunione fidelium atque a liminibus ecclesie arcendas fore censemus, usquequo obediunt episcopis suis, et ad bonum, quod ceperunt, invite aut voluntarie revertantur. (§ 1) De virginibus autem non velatis, si deviaverint, a sancte memorie predecessore nostro papa Innocentio taliter decretum habemus: "He vero, que necdum sacro velamine tecte, tamen in proposito virginali semper se simulaverint permanere, licet velate non fuerint, tamen si nupserint, aliquanto tempore his agenda penitencia est, quia sponsio earum a Domino tenebatur. Si enim inter homines solet bone fidei contractus nulla ratione dissolvi, quanto magis ista pollicitatio, quam cum Deo pepigit, solvi sine vindicta non poterit, etc.". (§ 2) Si virgines nondum velate taliter penitencia publica puniuntur, et a cetu fidelium usque ad satisfactionem excluduntur, quanto magis vidue, que perfectioris etatis et maturioris sapientie atque consilii existunt, virorum que consortio multociens use sunt, et habitum religionis assumpserunt, et demum apostataverunt, atque ad priorem vomitum sunt reverse, a nobis et ab omnibus fidelibus a liminibus ecclesie et a cetu fidelium usque ad satisfactionem sunt eliminande, et carceribus tradende, qualiter iuxta apostolum Paulum tradentes huiusmodi hominem sathane, ut spiritus eius sit salvus in die Domini. De talibus enim Dominus per Moysen loquitur, dicens: "Auferte malum de medio vestri". De quibus per Prophetam ait: "Letabitur iustus, cum viderit vindictam inpiorum: manus suas lavabit in sanguine peccatoris". De talibus namque, et eorum similibus, atque eisdem consentientibus dicitur: "Quia non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus rei sunt".

(C.27 q.1 c.3) Item ex Decreto Gelasii pape ad Sicilienses episcopos misso, c. 9.

Transire non possunt vidue et virgines post religionis propositum ad nuptias.

Br

Neque viduas ad nuptias transire patimur, que in religioso proposito diuturna observatione permanserunt. Similiter virgines nubere prohibemus, quas annis plurimis in monasteriis etatem peregisse contigerit.

Aa 111v **(C.27 q.1 c.7)** *Item ex concilio Tolletano IV, c. 8.* 5

Vidue et puelle, que post religionis habitum nubunt, a comunione suspendantur.

De viduis et puellis, que habitum religionis in domibus propriis tam a parentibus, quam per se mutaverunt si postea contra instituta patrum vel precepta canonum coniugia crediderint copulanda, tam diu utrique habeantur a comunione suspensi, quousque quod illicite perpetraverunt emendent. Quod si emendare neglexerint, a comunione vel omnium Christianorum convivio perpetuo sint sequestrati. 10 15

(C.27 q.1 c.9) *Item ex Decretis Innocentii pape, c. 20.*

De his, que votum virginitatis habentes nubunt, necdum sacro velamine tecte.

He vero, que nondum sacro velamine sunt tecte, tamen in proposito virginali semper simulaverant se permanere etc. et infra. Nam si Apostolus illas, que a proposito viduitatis discesserunt, dixerat habere dampnationem, quia primam fidem irritam fecerunt; quanto magis virgines que frangere fidem conate sunt. 20

(C.27 q.1 c.10) *Item ex Decreto eiusdem, capitulo 19.* 25

Non sunt admittende ad penitenciam virgines sacre, si publice nupserint.

Que Christo spiritualiter nubunt si postea publice nupserint, non eas admittendas esse ad penitenciam, nisi hii, quibus se iunxerant, de mundo recesserint. Si enim de hominibus hec ratio custoditur, ut quecumque vivente viro alteri nupserit, adultera habeatur, nec ei agende penitencie licentia conceditur, nisi unus de his fuerit defunctus, quanto magis de illa tenenda est, que ante se immortalis sponso coniunxerat et postea ad humanas transmigravit nuptias. 30 35

(C.27 q.1 c.11) *Item ex concilio Triburiensi, c. 6.*

Br

Ab ecclesia eliminande et ergastulis retrudende sunt monachorum vel monacharum impudice persone.

Inpudicas detestabiles que personas monachorum scilicet atque monacharum, que abiecto proposito sanctitatis
 5 illicita ac sacrilega contagione se miscuerunt, et in arbitrium conscientie desperatione perducte, de illicitis complexibus libere filios procreaverint, a monasteriorum cetu ecclesiarum que conventibus eliminandas esse mandamus, quatinus retruse in suis ergastulis tantum facinus continua lamentatione deflentes purificatorio possint penitendinis igne decoqui, ut eis vel ad mortem solius misericordie intuitu per communionis gratiam possit subveniri.

(C.27 q.1 c.12) *Item ex eodem.*

Monachus et virgo Domino consecrata si nupserint, excommunicentur.

Virginem, que se Deo consecraverit, similiter et monachum decernimus non licere nuptialia iura contrahere. Quod si hoc inventi fuerint perpetrantes, excommunicentur. Confitentibus autem decrevimus, ut habeat auctoritatem eiusdem loci episcopus misericordiam humanitatem
 20 que largiri.

Aa 112r

(C.27 q.1 c.13) *Item ex eodem.*

Dum vivunt, lamentis penitencie se afficiant qui sanctimonialibus scienter copulantur.

Hii igitur, qui scientes sanctimonialibus in matrimonio sunt ad iniuriam Christi copulati, iuxta censuram zeli Christiani separentur, et numquam eis concedatur iugali vinculo religari, sed in penitencie lamentis se vehementer, dum vivunt, afficiant.

(C.27 q.1 c.14) *Item ex eodem.*

A sacra comunione priventur qui sacris virginibus se sociant.

Virginibus sacris se quosdam temere sociare cognovimus, et post dicatum Deo propositum incesta federa sacrilega que miscere. Quos protinus equum est a sacra comunione detrudi, et nisi per publicam probatam que penitentiam omnino non recipi. Sed tamen his viaticum de seculo transeuntibus, si digne penituerint, non negetur.

Br

(C.27 q.1 c.16) *Item ex concilio Aurelianensi, c. 3.*

Non est fas viduis post susceptum velamen a sacro proposito discedere.

Vidue, que spontanea voluntate ab altari sacre conversationis velamen suscipiunt decrevit synodus in eodem proposito permanere. Non enim fas esse decrevimus, postquam se semel Domino sub velo consecraverint, iterum eis concedi Spiritui sancto mentiri. 5

(C.27 q.1 c.17) *Item ex eodem.*

Qui sacro tectam velamine in coniugium ducit anathema sit. 10

Si quis sacro velamine consecratam in coniugium duxerit, et post dicatum Deo propositum incesta federa sacrilega que miscuerit, ut in constitutis Gelasii pape capitulo XX legitur, protinus equum est a sacra comunione detrudi, et nisi per publicam probatam que penitentiam non recipi omnino. Si penituerint, transeuntibus de seculo viaticum non negetur. **(§ 1)** In Calcedonensi concilio capitulo XVII: "Hoc perpetrantes excommunicentur; confitentibus auctoritate episcopi misericordia largiatur". **(§ 2)** In epistola Syricii pape c. 6.: "Vilate et Deo consecrate, si abiecto proposito sanctitatis clanculo sacrilega contagione se miscuerint, et illicitis complexibus publice et libere filios procreaverint, has nuptias detestabiles que personas a monasteriorum cetu et ecclesiarum conventibus eliminandas esse iudicatum est, quatinus detruse ergastulis tantum facinus continua lamentatione defleant". Unde et verbo Domini, et canonica auctoritate in hac sancta synodo precipimus, ut omnino separentur, et iuramento colligentur, ut ulterius sub uno non cohabitent tecto, **(C.27 q.1 c.18)** et ut propositum valeat custodiri, detrudere, et ita omnem circa illam sollicitudinem exhibere, ut quam sit nefarium quod comisit ex tua possit districtione cognoscere. **(§ 2)** Qua in re si quis (quod non credimus) laicorum aliquo tibi ingenio temptaverit obsistendum, a sanctissime eum comunionis participatione suspende nobis que renunciare festina, ut quantum sit execrabile quod presumit, postquam consideratione propria non advertit, emendationis qualitate cognoscat. **(§ 3)** In his autem omnibus ita cautum stude te vigilantem que ostendere, ut 15 20 25 30 35

Aa 112v

Br
30 et¹ – propositum] *AaFd*

culpam tuam non geminare neglectu, sed aliquantisper valeas sollicitudine minuere.

(C.27 q.1 c.20) *Item Augustinus de conflictu viciorum atque virtutum.*

5 *Non tribuitur licentia nubendi, qui continentiam servare decreverunt.*

10 Nubendi licentia quibusdam tribuitur: illis videlicet, qui virginitatem vel castitatem vidualem nequaquam professi sunt. Quibusdam autem non tribuitur: illis videlicet, qui virgines vel continentis esse decreverunt. Fornicatio autem nulli inpune conceditur.

(C.27 q.1 c.21) *Idem in libro de bono coniugii.*

Peiores sunt adulteris qui continentie propositum violant.

15 Proposito meliore lapsas, si nupserint, feminas a castitate sanctiori, que vovetur Deo, adulteris esse peiores manifestum est.

Aa 113r

(C.27 q.1 c.22) *Item ex concilio Calcedonensi.*

Monachus et virgo, que se Deo dedicavit, nuptiis iungi non possunt.

20 Si qua virgo se dedicaverit Deo, similiter monachus, non licet eis nuptiis iungi. Si vero fuerint inventi hoc facientes, maneant excommunicati. Statuimus vero posse eis fieri humanitatem, si ita probaverit episcopus loci.

(C.27 q.1 c.23) *Item ex eodem.*

25 *Diaconissa, que post ordinationem nubit, anathema sit.*

30 Diaconissam non debere ante annos quadraginta ordinari statuimus, et hoc cum diligenti probatione. Si vero susceperit ordinationem, et quantocumque tempore observaverit ministerium, et postea se nuptiis tradiderit, iniuriam faciens gratie Dei, hec anathema sit cum eo, qui in illius nuptiis convenerit.

(C.27 q.1 c.24) *Item ex Sinodo Anchiritana.*

Inter bigamas reputantur qui virginitatem pollicitam prevaricantur.

Br

Quotquot virginitatem pollicitam prevaricate sunt professione contempta, inter digamos, id est qui ad secundas nuptias transierunt, haberi debent.

(C.27 q.1 c.25) *Item ex concilio Elibertano.*

Virginibus Deo dedicatis nec in fine danda est communio, si libidini servierint. 5

Virgines, que Deo se dedicaverunt, si perdiderint pactum virginitatis, atque eidem libidini servierint, non intelligentes quid amiserint, placuit nec in fine dandam eis esse communionem. Quod si semet persuaserint, quod infirmitate corporis lapse fuerint, et tempore vite sue penitenciam egerint, et a coitu se abstinerint, placuit eas in fine communionem accipere debere. 10

(C.27 q.1 c.27) *Item ex concilio Tolletano I*

Devota, nisi peccare desierit, non est in ecclesia recipienda. 15

Devotam peccantem non recipendam esse in ecclesia nisi peccare desierit, et, si desinens egerit aptam penitenciam decem annis, recipiat communionem. Prius autem, quam in ecclesia admittatur ad orationem, ad nullius convivium Christiane mulieris accedat. Quod si admissa fuerit, etiam hec, que eam receperit, habeatur in absentia. Corruptorem etiam par pena constringat. Que autem maritum acceperit non admittatur ad penitenciam, nisi aut vivente marito caste vivere ceperit, aut postquam ipse decesserit. 20 25

(C.27 q.1 c.28) *Item Gregorius Iohanni, episcopo Caralitano.*

De monacha, que ad lapsum adulterii deducitur.

Si qua monacharum vel per antiquiorem licentiam, vel per inpunitatis pravam consuetudinem ad lapsum adulterii deducta fuerit, aut in futurum fuerit perducta voraginem, hanc post competentis severitatem vindicte in aliud districtius monasterium virginum in penitenciam volumus redigi, ut illic orationibus atque ieiuniis vacet, et sic penitendo proficiat, et metuendum ceteris artioris discipline prestet exemplum. Is autem, qui cum huiusmodi 30 35

Aa 113v

7 Virgines – 13 debere Conc. Eliberitanum (a. 305/306) c. 13 (ed. Vives, 4). **16 Devotam – 25 decesserit** Conc. Toletanum I (a. 397-400) c. 16, ed. Vives, 23-24.

Br

feminis in aliqua fuerit iniquitate repertus, communionem privetur, si laicus: si vero clericus est, a suo remotus quoque officio pro suis continue lugendis excessibus in monasterium detrudatur.

5 (C.27 q.1 c.31) *Item ex Decreto Eugenii pape.*

Caste observent religionis habitum, que religionis obtentu velantur.

Mulieres obtentu religionis velate aut in monasterio regulariter vivant, aut in domibus suis susceptum habitum caste observent.

10

(C.27 q.1 c.38) *Item.*

De eodem.

Vidue, si prius, quam continentiam profiteantur, nubere elegerint, illis nubant, quos propria voluntate voluerint habere maritos. Similis conditio et de virginibus habeatur, nec extra voluntatem parentum vel suam cogantur accipere maritos.

15

(C.27 q.1 c.39) *Item Gregorius Artemio Subdiacono, in epistola 41.*

20 *In monasteriis retrudantur monachi uxoribus sociati.*

Et quia aliquos monachorum usque ad tantum nefas prosiluisse cognovimus, ut uxores publice sortiantur, precipimus ut sub omni vigilantia requiras, et inventos habita coercione in monasteriis, quo monachi fuerant, remitti facias.

25

(C.27 q.1 d.p.c.40) *His omnibus auctoritatibus voventes prohibentur contrahere matrimonia, et quidam eorum, si contraxerint, separari iubentur. Augustinus econtra talium separationes peccatum asserit esse, ita dicens:*

30 (C.27 q.1 c.41) *Coniugia voventium non sunt dissolvenda.*

Nuptiarum bonum semper quidem est bonum, quod bonum semper in populo Dei fuit, sed aliquando fuit legis obsequium, nunc est infirmitatis remedium, in quibusdam

8 Mulieres – 10 observent Conc. Romanum (a. 826) 29, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.2.579.18-19. **13 Vidue – 17 maritos** Conc. Tolentanum III (a. 589) 10 (ed. Vives, 128).

Br

11 Item – 17 maritos *om. , incl. ; Hoc capitulum paleam esse notat Fr.; cf. Buchner, n. 178.*

vero humanitatis solatium. Filiorum quippe procreationi
 operam dare, non canino more per usum promiscuum
 feminarum, sed honesto ordine coniugali nunc est in ho-
 mine probandus affectus: et ipsum tamen laudabilius tran-
 scendit et vincit celestia cogitans animus Christianus. Sed 5
 quoniam, sicut ait Dominus, non omnes capiunt verbum
 hoc, qui potest capere capiat, que se non continet nubat,
 que non cepit deliberet, que egressa est perseveret; nulla
 adversario detur occasio, nulla subtrahatur Christo obla-
 tio. (§ 1) In coniugali quippe vinculo, si pudicitia non 10
 conservatur, dampnatio non timetur. Sed in virginali et
 viduali continentia excellentia muneris amplioris expeti-
 tur, qua expetita et electa, et voti debito oblata, iam non
 solum capessere nuptias, sed, etiam si non nubant, nubere
 velle dampnabile est. Nam ut hoc demonstraret Aposto- 15
 lus, non ait, cum in deliciis egerint, in Christo nubunt,
 sed: "nubere volunt, habentes" (inquit) "dampnationem,
 quoniam primam fidem irritam fecerunt," etsi non nu-
 bendo, tamen volendo; non quia ipse nuptie vel etiam
 talium dampnande iudicentur, sed dampnatur propositi 20
 fraus, dampnatur fracti voti fides, dampnatur non suscep-
 tio a bono inferiore, sed ruina ex bono superiore. Po-
 stremo dampnantur tales, non quia coniugalem fidem
 posterius inierunt, sed quia continentie primam fidem
 irritam fecerunt. Quod ut breviter insinualet Apostolus, 25
 noluit eas dicere habere dampnationem, que post amplio-
 ris sanctitatis propositum nubunt, non quia non damp-
 nantur, sed ne in eis ipse nuptie dampnari putarentur; sed
 cum dixisset: "nubere volunt," continuo addidit: "habentes
 dampnationem," et dixit quare: "quoniam priorem fidem 30
 irritam fecerunt," ut voluntas, que a proposito cecidit,
 appareat esse dampnata, sive subsequantur nuptie sive
 desint. (§ 2) Proinde, qui dicunt talium nuptias non esse
 nuptias, sed potius adulteria, non michi videntur satis
 acute ac diligenter considerare quid dicant. Fallit quippe 35
 eos similitudo veritatis. Quia enim coniugium Christi
 dicuntur eligere que Christiana sanctitate non nubunt,
 hinc argumentantur quidam, dicentes: Si viro suo vivo
 que alteri nubit adultera est, sicut ipse Dominus in evan-
 gelio diffinivit vivit autem Christus, cui mors ultra non 40
 dominabitur, que ergo coniugium eius elegerat, si homini
 nubit, adultera est. (§ 3) Qui dicunt hoc acute quidem
 moventur, sed parum adtendunt, hanc argumentationem

Br

5 quanta rerum sequatur absurditas. Cum enim laudabiliter
 etiam vivente viro ex eius consensu continentiam femina
 Christo voveat, secundum istorum rationem nulla hoc
 facere debet, ne ipse Christus (quod sentire nefas est)
 10 adulterium faciat, cui vivente marito nubit. Deinde cum
 prime nuptie melioris sint meriti quam secunde, absit, ut
 sanctarum viduarum iste sit sensus, ut Christus eis videatur
 quasi secundus maritus. Ipsum enim habebant et antea
 (quando viris suis subdite fideliter serviebant) non carna-
 15 liter, sed spiritualiter virum, cui ipsa ecclesia, cuius mem-
 bra sunt, coniunx est, que fidei, spei et karitatis integri-
 tate non solum in virginibus sacris, sed etiam in coniuga-
 tis fidelibus tota virgo est. Universe quippe ecclesie, cuius
 20 illa omnia membra sunt, Apostolus dicit: "Aptavi vos uni
 viro virginem castam exhibere Christo". Novit autem ille
 virginem coniugem sine corruptione fetare, quem in ipsa
 carne etiam potuit mater sine corruptione procreare. (§ 4)
 Fit autem per hanc minus consideratam oppinionem, qua
 putant lapsarum a sancto proposito feminarum, si nupse-
 25 rint, non esse coniugia, non parvum malum, ut a maritis
 separentur uxores, quasi adultere sint, non uxores; et,
 cum volunt eas separatas reddere continentie, faciunt
 maritos earum adulteros veros, cum suis uxoribus vivis
 alteras ducunt. (§ 5) Quapropter non possum quidem
 30 dicere, a proposito meliore lapsas si nupserint feminas,
 adulteria esse, non coniugia: sed plane non dubitaverim
 dicere, lapsus et ruinas a castitate sanctiore, que vovetur
 Deo, adulteriis esse peiores. Si enim (quod nullo modo
 35 dubitandum est) ad offensionem Christi pertinet, cum
 membrum fidem non servat marito, quanto gravius offen-
 ditur, cum illi ipsi non servatur fides in eo, quod exigit
 oblatum quod non exegerat offerendum? Cum enim quis-
 que non reddit quod non inperio compulsus, sed consilio
 conmonitus vovit, tanto magis fraudati voti auget iniqui-
 tatem, quanto minus habuit vovendi necessitatem.

Aa 114v

(C.27 q.1 c.43) *Item Theodorus.*

De eodem.

Si quis votum virginitatis habens, etc.

40 (C.27 q.1 d.p.c.43) *Quod autem voventes premissis aucto-
 ritatibus iubentur ab invicem discedere, quorum vero coniugia
 auctoritate Augustini et Theodori solvenda non sunt, in capi-*

Br

tulo de ordinatione clericorum evidenter ostenditur. (§ 1) Illud autem Innocentii, quo virgines sacre publice nubentes, illo vivente, cui se coniunxerant, prohibentur admitti ad penitenciam, non ita intelligendum est, ut aliquo tempore excludantur a penitencia que digne penitenciam agere voluerint; sed prohibentur admitti ad penitenciam que ab incesti copula discedere noluerint. Post propositum namque sacre religionis non potest Deo per penitenciam reconciliari que ad habitum professionis sue redire neglexerit. Tunc enim ille, cui se iunxerat, ei defunctus erit, cum ab eius illicitis amplexibus hec penitus recesserit, ut iste sit sensus capituli: “Que Christo spiritualiter nubunt, si postea publice nupserint, non eas admittendas esse ad penitenciam censemus, nisi hii quibus se iunxerant, de mundo recesserint,” eis, subaudiendum est, nubentibus. Tunc enim viri de mundo recedunt, tunc defunguntur, cum ab eorum concupiscentia ipse penitus se alienaverint, sicut mundus ei dicitur mortuus, quem suis illecebris non astringit, et ille perhibetur mortuus mundo, qui nichil mundi concupiscit. Hoc autem sic intelligendum esse, ex subsequenti exemplo idem Innocentius ostendit, dicens: “Quecumque viro vivente alteri nupserit adultera habeatur, nec ei agende penitencie locus conceditur, nisi unus ex his fuerit defunctus”. Hoc de derelicta intelligendum est, que, si vivente viro suo alteri nubit, adultera est, nec ad penitenciam admittitur, nisi vel primus revertatur in pulverem, de quo sumptus est, vel secundus, ab eius copula cessando, ei moriatur, ut supra dictum est. Quia ergo Christus, cui spiritualiter nubunt, iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur, restat, ut ille, cui secundo nubunt, eis moriatur. In utroque autem, nisi sic intelligeretur, esset contrarius Domino, dicenti per Prophetam “In quacumque hora peccator conversus fuerit, etc.” et cunctis interpretibus divine legis inveniretur adversus. Probatur illud idem auctoritate illius capituli, quo devota, que maritum acceperit, prohibetur ad penitenciam admitti, nisi vel uterque continentiam professus fuerit, vel ille, cui se iunxerat, de hoc mundo discesserit.

(QUESTIO 2)

(C.27 q.2 d.a.c.1) *Sequitur secunda questio, qua queritur, an puella alteri desponsate possint renunciare priori conditioni, et transferre sua vota ad alium. Hic PRIMUM videndum est, an*

Br

sit coniugium inter eos? SECUNDO, an possint ab invicem discedere?

5 **(§ 1)** *Hos autem coniuges esse, et ex diffinitione coniugii, et auctoritate multorum facile probatur. Sunt enim nuptie sive matrimonium viri mulierisque coniunctio, individuum vite consuetudinem retinens. Inter hos autem fuit coniunctio, que individuum vite consuetudinem exigebat. Fuit enim inter eos consensus, qui est efficiens causa matrimonii, iuxta illud Ysidorii: "Consensus facit matrimonium".*

10 **(C.27 q.2 c.1)** *Item Iohannes Chrisostomus super Matheum.*

15 "Matrimonium quidem non facit coitus, sed voluntas ideo non solvit illud separatio corporis, sed voluntatis. Ideo qui dimittit coniugem suam, et aliam non accipit, adhuc maritus. Nam etsi corpore iam separatus est, tamen adhuc voluntate coniunctus est. Cum ergo aliam acceperit, tunc plene dimittit. Non ergo qui dimittit mechatur, sed qui alteram ducit".

(C.27 q.2 c.2) *Item Nykolaus papa.*

20 "Sufficiat solus secundum leges consensus eorum, de quorum quarum que coniunctionibus agitur. Qui solus si defuerit, cetera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur."

25 **(C.27 q.2 d.p.c.2)** *Cum ergo inter istos consensus intercesserit, qui solus matrimonium facit, patet hos coniuges fuisse. Sed queritur, quis consensus facit matrimonium, an consensus cohabitationis, an carnalis copule, an uterque? Si cohabitationis consensus facit matrimonium, tunc frater cum sorore potest*
 30 *contrahere matrimonium; si carnalis copule, inter Mariam et Ioseph non fuit coniugium. Voverat enim Maria se virgine perseveraturam. Unde ait angelo: "Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?" id est, me non cognituram proposui. Neque enim quia tunc virum non cognoscebat, necesse erat inquiri, quomodo posset habere filium, sed quia numquam se cognituram proposuerat. (§ 1) Si ergo contra suum propositum*
 35 *postea consensit in carnalem copulam, rea facta est voti virginalis mente, etsi non opere violati. Quod de ea sentire nefas est, sed, sicut Augustinus ait:*

Aa 115v

4 Sunt – 6 retinens *Inst.* 1.9.1. **9 Consensus – matrimonium**

Br

(C.27 q.2 c.3) Beata Maria proposuit se conservaturam votum virginitatis in corde, sed ipsum votum virginitatis non expressit ore. Subiecit se divine dispositioni, dum proposuit se perseveraturam virginem, nisi Deus ei aliter revelaret. Committens ergo virginitatem suam divine dispositioni consensit in carnalem copulam, non illam appetendo, sed divine inspirationi in utroque obediendo. Postea vero filium genuit quod corde conceperat simul cum viro labiis expressit, et uterque in virginitate permansit. (§ 1) Consensus ergo cohabitandi et individua vite consuetudinem retinendi interveniens eos coniuges facit. Individua vero consuetudo est talem se in omnibus exhibere viro, qualis ipsa sibi est et e converso. Ad individua itaque consuetudinem pertinet absque consensu legitimi viri orationi aliquando non posse vacare, nec continentiam profiteri. Quia ergo iste consensus fuit inter isto, patet hos coniuges fuisse.

(C.27 q.2 d.p.c.4) *Item auctoritate probantur coniuges.*

Ait enim Ambrosius in libro de virginibus:

(C.27 q.2 c.5) *Coniugalis pactio, non virginitatis defloratio facit matrimonium.*

Cum initiatur coniugium, coniugii nomen assciscitur. Non defloratio virginitatis facit coniugium, sed pactio coniugalis. Denique cum iungitur viro, coniugium est, non cum viri admixtione cognoscitur.

(C.27 q.2 c.6) *Item Ysidorus Ethimologiarum libro IX, c. 7.*

A prima fide desponsationis coniuges appellantur.

Coniuges verius appellantur a prima desponsationis fide, quamvis adhuc inter eos ignoretur coniugalis concubitus.

(C.27 q.2 c.9) *Item Augustinus de bono coniugalia.*

De eodem.

Coniunx vocatur a prima desponsationis fide, quam concubitu non agnoverat, nec fuerat cogniturus, nec perierat, nec mendax manserat coniugis appellatio, ubi nec fuerat, nec futura erat carnis ulla conmixtio. (§ 1) Propter quod fidele coniugium ambo parentes Christi vocari mer-

Br

uerunt, non solum illa mater, verum etiam ille pater eius, sicut et coniunx matris eius, utrumque mente, non carne.

(C.27 q.2 d.p.c.10) *Item in Levitico precepit Dominus Moysi dicens: "Si quis sponsam alterius in agro oppresserit, morte moriatur, quia uxorem alterius violavit". (§ 1) Item in legibus principum sponsa iubetur lugere mortem sponsi tamquam viri sui. Item in Canonibus invenitur:*

(C.27 q.2 c.11) *Frater sponsam fratris post mortem eius non potest ducere.*

Aa 116r

10 Si quis desponsaverit sibi aliquam, et preveniente mortis articulo eam cognoscere non potuerit, frater eius non potest eam in uxorem ducere.

15 (C.27 q.2 c.12) *Item Gregorius Mauricio inperatori, ob quendam comitem, qui nepotis sui mortui desponsatum duxit uxorem.*

Qui desponsatam puellam proximi sui acceperit in coniugium, anathema sit ipse, et omnes consentientes ei, quia secundum legem Dei mori decernitur. (§ 1) Nam divine legis mos est, sponsas appellare coniuges, ut in evangelio: "Accipe Mariam coniugem tuam," et illud in Deuteronomio: "Si quis cuiuslibet hominis desponsatam puellam in agro vel in quolibet loco oppresserit, vel adduxerit in domum suam, moriatur, quia uxorem proximi sui violavit;" non que iam uxor erat, sed que a parentibus uxor fieri debebat. Et infra: (§ 2) Sicut nulli Christiano licet de sua consanguinitate vel quam cognatus habuit in matrimonium assumere, ita et de consanguinitate uxoris sue.

30 (C.27 q.2 d.p.c.15) *His omnibus auctoritatibus probantur isti coniuges esse. Sed Augustinus contra testatur, dicens:*

(C.27 q.2 c.16) *Non est inter eos matrimonium, quos non copulat conmixtio sexuum.*

Non dubium est, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua docetur non fuisse conmixtio sexus.

35 (C.27 q.2 c.17) *Item Leo papa.*

20 Accipe – tuam 21 Si – 24 violavit

Br

33 non – matrimonium] ad matr. non pert. Sg

Illa mulier non pertinet ad matrimonium, cum qua non celebratur nuptiale misterium.

Cum societas nuptiarum ita a principio sit instituta, ut preter conmixtionem sexuum non habeant in se nuptie Christi et ecclesie sacramentum, non dubium est, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua docetur non fuisse nuptiale misterium. 5

(C.27 q.2 d.p.c.18) *Item Apostolus precipit, ut uxor reddat debitum viro, et vir uxori, nisi forte ex consensu ad tempus, ut expeditius vacent orationi. Unde datur intelligi, quod sine consensu alterius non licet alteri vacare orationi. (§ 1) Item propositum melioris vite vir sumere non potest sine consensu uxoris et e converso.* 10

Unde Gregorius scribit Theutiste Patricie:

(C.27 q.2 c.19) *Causa religionis coniugia solvi non debent.* 15

Sunt qui dicunt, religionis causa coniugia debere dissolvi. Verum sciendum est, quia, etsi hoc lex humana concessit, lex tamen divina prohibuit. Per se enim veritas dicit: "Quod Deus coniunxit homo non separet". Qui etiam ait: "Non licet dimittere uxorem, excepta causa fornicationis". Quis ergo huic legislatori contradicat? Scimus, quia scriptum est: "Erunt duo in carne una". Si igitur: vir et uxor una caro sunt, et religionis causa dimittit vir uxorem, vel mulier virum in hoc mundo remanentem, vel fortasse ad illicita migrantem, que est ista conversio, in qua una et eadem caro ex parte transit ad continentiam, et ex parte remanet in pollutione? Si vero utrisque conveniat continentem vitam ducere, hoc quis audeat accusare? Si vero continentiam, quam vir appetit, mulier non sequitur, aut quam appetit uxor vir recusat, dividi coniugium non potest, quia scriptum est: "Mulier sui potestatem corporis non habet, sed vir; similiter et vir potestatem sui corporis non habet, sed mulier". 20 25 30

(C.27 q.2 c.21) *Idem Adriano, Panormitano notario.*

19 Matth. 19:6 **20–21** Math. 19:9 **22** Gen 2:24 **31–33** I Cor. 7:4

16 Sunt – 33 mulier, **Sunt – 29 accusare** Gregorius I, *Registrum* 11.27 (JE 1817; J³ xxx), ed. Ewald, MGH Epp. 2.294.18-27; Norberg, CCSL 140A.909.193-204. **29 Si – 33 mulier** *Ibid.*, ed. Ewald 295.12-14; ed. Norberg, 910.127-230.

Br

Ad uxorem redire cogitur qui sine eius consensu religiosam vestem suscepit.

5 Agathosa latrrix presentium questa est, virum suum
 contra voluntatem suam in monasterio Urbici abbatis esse
 conversum. Quapropter experientie tue precipimus, ut
 diligenti inquisitione discutiat, ne forte eius voluntate
 conversus sit, vel ipsa mutare se promiserit. Et si hoc
 10 repperit, et illum in monasterio permanere provideat, et
 hanc, sicut promisit, mutare compellat. Si vero nichil ho-
 rum est, nec quondam fornicationis crimen (propter quod
 licet uxorem dimittere) predictam mulierem commisisse
 cognoveris, ne illius conversio uxori relicte in seculo fieri
 15 possit perditionis occasio, volumus, ut maritum suum illi
 etiamsi iam tonsuratus est, reddere debeas omni excusa-
 tionis gratia utrolibet invito solvi posse coniugium, divina
 tamen lex fieri non permittit. Nam, nisi fornicationis
 causa, virum uxorem dimittere nulla ratio concedit, quia
 20 post, quam copulatione coniugii viri atque mulieris unum
 corpus efficitur, non potest ex parte converti, et ex parte
 remanere in seculo.

(C.27 q.2 c.22) *Item ex VIII Sinodo.*

Sine uxoris consensu religionis propositum vir sumere non valet.

25 Si quis coniugatus vult converti ad monasterium, non
 est recipiendus, nisi prius a coniuge castimoniam profi-
 tente fuerit absolutus. Nam si illa vivente illo per inconti-
 nentiam alteri nupserit, proculdubio adultera erit. Nec
 recipitur apud Deum eiusdem viri conversio, cuius sequi-
 30 tur coniugalis federis prostitutio. Tales igitur tunc sine
 culpa secuntur Christum derelicto seculo, si habent ex
 pari voluntate castitatis consensum.

35 **(C.27 q.2 d.p.c.26)** *Ecce, quod coniugati sine consensu
 alterius continentiam profiteri non possunt. Sponsi vero, etiam
 inconsultis quas sibi desponsaverunt, exemplis et auctoritate
 probantur continentiam posse servare. Ut enim refert B. Ieroni-
 mus, Macharius, precipuus inter Christi heremitas, celebrato
 nuptiarum convivio, cum vespere thalamum esset ingressurus,
 ex urbe egrediens transmarina petiit, et heremi solitudinem sibi*

Aa 117r

37 Macharius

Br

elegit. (§ 1) Item beatus Alexius, Epiphanii clarissimi filius, similiter ex nuptiis divina gratia vocatus, sponsam deseruit, et nudus Christo famulari cepit. Horum exemplo patet, quod sponsi non exquisito consensu suarum sponsarum continentiam profiteri valent. Probatum idem auctoritate Eusebii pape dicentis:

(C.27 q.2 c.27) *Desponsata puella non prohibetur monasterium eligere.*

Desponsatam puellam non licet parentibus alii viro tradere; tamen monasterium sibi licet eligere.

(C.27 q.2 d.p.c.28) *Cum ergo coniugatorum continentia, nisi ex amborum consensu, Deo offerri non valeat; cum vir sui corporis potestatem non habeat, sed mulier, sponse autem monasterium possint eligere, et sponsi non exquisito consensu sponsarum propositum melioris vite assumere valeant: patet, quod inter sponsum et sponsam coniugium non est. (§ 1) Item cum secundum Augustinum illa mulier non pertineat ad matrimonium, cum qua docetur non fuisse conmixtio sexus. Item secundum Leonem illa non pertinet ad matrimonium, in qua docetur non fuisse nuptiale misterium: apparet, quod inter sponsum et sponsam coniugium non est.*

(§ 2) *Item Nykolaus papa precepit, “de his, qui ab adversariis excecantur aut membris detruncantur”, ut ob hanc infirmitatem talium coniugia non solvantur.*

(§ 3) *De his autem, qui causa frigiditatis uxoribus debitum reddere non possunt, statuit Gregorius papa, ut uterque eorum septima manu propinquorum tactis sacrosanctis reliquiis iureiurando dicat, quod numquam permixtione carnis coniuncti una caro effecti fuissent. Tunc mulier secundas nuptias poterit contrahere; vir autem, qui frigide nature est, maneat sine spe coniugii.*

Aa 117v

Unde idem scribit Venerio, Caralitano episcopo, ita dicens:

(C.27 q.2 c.29) *Si mulier probaverit, quod a viro suo numquam cognita fuerit, separetur.*

Quod autem interrogasti me de his, qui matrimonio iuncti sunt, et nubere non possunt, si ille aliam, vel illa alium possit accipere de quibus scriptum est: Vir et mu-

1 Alexius 22 de – 23 detruncantur C.32 q.7 c. 25. **26 Gregorius** C.33 q.3 c. 2.

Br

lier, si se coniunxerint, et postea dixerit mulier de viro, quod non possit coire cum illa, si potest probare per verum iudicium, quod verum sit, accipiat alium.

5 (C.27 q.2 d.p.c.29) *Ecce impossibilitas coeundi, si post carnalem copulam inventa fuerit in aliquo, non solvit coniugium. Si vero ante carnalem copulam deprehensa fuerit, liberum facit mulieri alium virum accipere. Unde apparet, illos non fuisse coniuges; alioquin non liceret eis ab invicem discedere, excepta causa fornicationis; et sic discedentes oportet manere innuptos, aut sibi invicem reconciliari.*

15 (§ 1) *Item si coniunx sponsa esset, mortuo sponso remaneret vidua. Si autem vidua esset, vir eius ad sacros ordines conscendere non posset. Maritus enim vidue, eque sicut et bigamus, sacerdos fieri prohibetur. Ex huius autem copula nullus prohibetur a sacris ordinibus. Ut enim ait Pelagius papa: “Nichil est (quantum ad hunc articulum attinet) quod ei obviet de canonicis institutis”. Apparet ergo, non fuisse hos coniuges. (§ 2) Item si coniuges essent, discessio ab invicem esset divortium. Sed horum separationem negat Ambrosius esse divortium, dicens de beata Maria, quam Ioseph sibi desponsaverat, et in suam duxerat: “Ioseph numquam cognovit eam. Nam si vir iustus eam cognovisset, numquam a se discedere passus esset, nec Dominus, qui uxorem preceperat a viro non discedere, nisi causa fornicationis, commendans eam discipulo, auctor divortii fuisset”. Ecce, commendatio Marie Iohanni, et detractio Ioseph negatur fuisse divortium, quia Ioseph non cognoverat eam. Unde apparet, eos non fuisse coniuges. Si autem beata Maria, quam Ioseph sibi desponsaverat, et in suam duxerat, coniux negatur fuisse, multo minus ista, que simpliciter sponsa erat, coniux est appellanda.*

30 (C.27 q.2 c.30) *Item ex concilio Aurelianensi.*

Sororem uxoris polluens neutram valet habere.

Qui dormierit cum duabus sororibus, et una ex illis ante uxor fuerat nec unam ex ipsis habeat, nec ipsi adulteri umquam in coniugio copulentur.

35 (C.27 q.2 d.p.c.30) *Id est, nec proprie uxori licet sibi reddere debitum, quam sibi reddidit illicitam, sororem eius cognoscendo. Nec etiam post mortem uxoris licet ei, vel adultere alicui*

15 Nichil – 17 institutis D.34 c. 20. 21 Ioseph – 24 fuisset

Br

Aa 118r *copulari in coniugium. De sponsa vero econtra legitur in concilio Triburiensi:*

(C.27 q.2 c.31) *De eo, qui dormivit cum sponsa fratris sui.*

Quidam desponsavit uxorem, et dotavit, et cum ea coire non potuit: quam clanculo frater eius corrupit et gravidam reddidit. Decretum est, ut, quamvis nupta non potuerit esse legitimo viro, desponsatam tamen fratri frater habere non possit; sed mechus et mecha fornicationis quidem vindictam sustineant, licita vero coniugia eis non negetur. 5 10

(C.27 q.2 d.p.c.32) *Si illa, quam vir sororis sue cognoverit, perpetuo copulari prohibetur, hic vero, qui sponsam fratris sui corrupit, peracta penitencia matrimonium contrahere permittitur, apparet, hanc non fuisse coniugem fratris eius. (§ 1) Item mulier causa fornicationis a viro suo dimissa aut ei reconciliabitur, aut illo vivente manebit innupta.* 15

De sponsa vero contra invenitur in I libro Capitularium in quo ita legitur:

(C.27 q.2 c.33) *Si sponsus raptam recipere noluerit, liceat sibi nubere alii.* 20

Raptor publica penitencia mulctetur. Raptam vero, si sponsus recipere noluerit, et ipsa eidem crimini consentiens non fuerit, licentia nubendi alii non negetur.

(C.27 q.2 c.34) *Item ex concilio Tolletano.*

De eadem. 25

Statutum est a sacro conventu, ut si quis sponsam alterius rapuerit, publica penitencia mulctetur, et sine spe coniugii maneat. Et si ipsa eidem crimini consentiens non fuerit, licentia nubendi alii non negetur. Quod si post hec coniungere se presumpserint, utrique usque ad satisfactionem anathematizentur. 30

(C.27 q.2 d.p.c.34) *Apparet ergo, hanc non fuisse coniugem, cui vivente sponso alteri nubendi licentia non negatur. Quomodo ergo secundum Ambrosium et reliquos patres sponse coniuges appellantur, et his omnibus argumentis coniuges non esse probantur? Sed sciendum est, quod coniugium desponsa-* 35

34 Ambrosium

Br

1 in coniugium coniugio Aa

tione initiatur, commixtione perficitur. Unde inter sponsum et sponsam coniugium est, sed initiatum. Inter copulatos est coniugium ratum.

Unde Ambrosius:

5 **(C.27 q.2 c.35)** *In desponsatione coniugium initiatur.*

Cum initiatur coniugium, coniugii nomen asciscitur, non cum puella viri admixtione cognoscitur.

(C.27 q.2 d.p.c.35) *Ecce quod in desponsatione coniugium initiatur, non perficitur.*

10 **(C.27 q.2 c.36)** *Item Ambrosius in libro de patriarchis.*

Coniunctorum permixtio matrimonium perficit.

In omni matrimonio coniunctio intelligitur spiritualis, quam confirmat et perficit coniunctorum conmixtio corporalis.

15 **(C.27 q.2 c.37)** *Item Ieronimus super Abdiam.*

Aa 118v

Matrimonium sponsali conventionione initiatur, conmixtione perficitur.

20 “Quapropter in filiabus vestris fornicabuntur, et sponse vestre adultere erunt”. Notandum, quod in filiabus dicit futuram fornicationem, et in coniugiis adulteria, que sponsali conventionione initiatur, et conmixtione corporum perficiuntur.

25 **(C.27 q.2 d.p.c.39)** *luxta hanc distinctionem intelligenda est auctoritas illa Augustini: “Non dubium est, illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua docetur non fuisse conmixtio sexus”. Ad matrimonium perfectum subintelligendum est, tale videlicet, quod habeat in se Christi et ecclesie sacramentum. Ita et illud Leonis pape intelligendum est.*

30 **(§ 1)** *Sed obicitur illud Augustini: “Inter Mariam et Ioseph fuit perfectum coniugium”. Sed perfectum intelligitur non ex offitio, set ex his que comitantur coniugium, ex fide videlicet, prole et sacramento. Que omnia inter parentes Christi fuisse auctoritate Augustini probantur. Cuncta ergo, que de non separando coniugio inducta sunt, de perfecto intelliguntur, quod*

24 Non – 26 sexus C.27 q.2 c. 16. **28 Leonis** C.27 q.2 c. 17. **29 Inter – 30 coniugium** C.27 q.2 c. 3 *summatim.*

Br

2 est coniugium] con. est *Sg* **33 de – separando]** non desperando
Aa^{ac}

sponsali coniunctione est initiatum, et offitio corporalis conmixtionis est consummatum. Illa vero, quibus separabile coniugium ostenditur, de initiato intelliguntur, quod nondum offitio sui perfectum est.

(§ 2) *Potest et aliter distingui. Sponse appellantur coniuges consuetudine scripture spe futurorum, non effectu presentium. Unde Ambrosius, cum dixisset: "Cum initiatur coniugium," non addidit: tunc res vel effectus, sed: "tunc nomen coniugii asciscitur," ostendens, tales nomen coniugii habere, non rem vel effectum. Item Augustinus, cum de parentibus Domini loqueretur, ait: "coniuges fuerunt mente, non carne, sicut et parentes". Ex quo datur intelligi, quod sicut Ioseph pater Domini dictus est non effectu geniture, sed offitio et cura providendi: sic et coniux matris eius appellatus est non coniugii effectu, sed subministratione necessariorum, et individue mentis affectu. Hinc Augustinus ait: "Noli timere accipere Mariam coniugem tuam;" coniugem nominavit, quia futura erat uxor. Hinc et Beda super Leviticum: "Si quis sponsam alterius violaverit, etc." sponsam uxorem dixit, non que tunc esset, sed que futura erat uxor.*

Hinc et Ieronimus super Mattheum in evangelio: "Cum esset desponsata".

(C.27 q.2 c.40) *Consuetudine scripture sponse coniuges, et sponsi viri appellantur.*

"Genuit Ioseph virum Marie". Cum virum audieris, suspicio tibi non subeat nuptiarum, sed recordare consuetudinis scripturarum, quod sponsi viri, et sponse vocentur uxores. Et infra: **(§ 1)** Non ab alio inventa est, nisi a Ioseph, qui pene licentia maritali future uxoris omnia noverat. Et infra: **(§ 2)** "Ioseph fili David, etc.". Iam ut supra diximus, sponsas uxores appellari, quod plenius liber adversus Helvidium docet.

(C.27 q.2 c.41) *Idem super Genesim.*

De eodem.

Aa 119r "Egressus itaque Loth locutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias suas". In sequentibus filie Loth virgi-

7 Cum – coniugium C.27 q.2 c. 5. **11 coniuges – parentes** C.27 q.2 c. 9. **16 Noli – tuam** Matt. 1:20. **18 Si – violaverit** **20 Cum – 21 desponsata** Matt. 1:18. Cf. Hieronimus, *Commentarii in euangelium Matthaei* 1.xx, ed. Hurst et Adriaen, CCSL 77.xx. **34 Egressus – 35 suas** Gen. 19:14.

Br

nes fuisse dicuntur. Et ipse ad Sodomitas dixit: "Ecce due filie mee, que non cognoverunt virum etc.". Nunc autem dicitur habuisse generos. Sed quidam arbitrantur eas, que viros habuerunt, in Sodomis perisse, et que virgines erant, cum patre exisse. Sed Hebraica veritas habet: "Egressus Loth locutus est ad sponsos suos," quod magis esse videtur ex hoc quod sequitur: qui accepturi erant filias suas.

(C.27 q.2 d.p.c.41) *Unde datur intelligi, quod scriptura sponsos generos vocat.*

10 (C.27 q.2 c.42) *Item Iohannes Os aureum in eodem evangelio.*

Maria coniunx dicitur more scripture, cum simpliciter sponsa esset.

15 "Prius, quam convenirent". Non dixit, prius, quam in sponsi adduceretur domum. Hunc enim morem servabat antiquitas, ut sponse in sponsorum domibus haberentur. Ut autem generi Loth apud socerum leguntur habitare cum sponsis nondum sibi copulatis lege coniugii, sic et Maria habitabat cum sponso. *Et infra: (§ 1)* Neque enim expellere eam de domo voluit, sed dimittere. *Et infra: (§ 2)* "Noli timere accipere Mariam coniugem tuam:" Quo sermone sponsam similiter indicavit, sicut etiam eos, qui adhuc sponsi sunt, generos appellare consuevit scriptura. Quid est autem accipere? domi profecto retinere. *Et infra: (§ 3)* Sicut enim illam postea commendat Christus ipsi discipulo, sic etiam nunc angelus copulat sponso, non in fedus solempne coniugii, sed in consortium communis habitaculi.

(C.27 q.2 c.44) *Item Origenes in eodem.*

30 *Maria uxor Ioseph appellatur, quia sic ab eo putabatur futura.*

35 "Inventa est habens in utero". A beato Ioseph, qui, licet eam non contingeret, future tamen, ut putabat, uxoris omnia noverat. *Et infra: (§ 1)* Si tibi uxor nominatur, si in desponsatione tibi esse dicitur, non tamen tibi uxor est, sed Dei unigeniti mater est eterna. *Et infra: (§ 2)* Coniugem dico propterea, ut diabolo virginitatem eius occultem, ut legis instituta non destruam. In sequentibus de-

1 Ecce – **2** virum Gen. 19:8. **21** Noli – tuam Matt. 1:20. **32** Inventa – **765: 3** credatur Ps.-Origen, xxx.

Br

monstrabo, quod nec ista tua coniux secundum consuetudinem coniugii habeatur, nec iste, qui generatur, tuus filius esse credatur.

(C.27 q.2 c.45) *Item Gregorius in expositione Evangelii, cum esset sero die illa.*

5

Ad nuptias Marie Ioseph non pervenit.

Sic quippe discipulum post resurrectionem suam dubitare permisit, nec tamen in dubitatione deservit, sicut ante nativitatem suam habere Mariam sponsum voluit, qui tamen ad eius nuptias non pervenit. Nam ita factus est discipulus dubitans et palpans testis vere resurrectionis, sicut sponsus matris fuerat custos integerrime virginitatis.

10

(C.27 q.2 d.p.c.45) *Ex his omnibus apparet, sponsas coniuges appellari spe futurorum, non re presentium.*

15

Aa 119v

Quomodo ergo coniuges a prima fide desponsationis appellantur, si ista, que sponsa asseritur, coniux esse negatur? Sed a prima fide desponsationis coniunx dicitur appellari, non quod in ipsa desponsatione fiat coniunx, sed quia ex fide, quam ex desponsatione sibi invicem debent, postea efficiuntur coniuges, sicut per fidem dicuntur remitti peccata, non quod ante baptismum per fidem remittantur, sed quia fides est causa, quare in baptisate a peccatis emundamur.

20

(§ 1) *Illud autem Iohannis Crisostomi: "Matrimonium non facit coitus, sed voluntas;" item illud Ambrosii: "Non defloratio virginitatis, sed pactio coniugalis matrimonium facit," ita intelligendum est: Coitus sine voluntate contrahendi matrimonium et defloratio virginitatis sine pactio coniugali non facit matrimonium, set precedens voluntas contrahendi matrimonium, et coniugalis pactio facit, ut mulier in defloratione sue virginitatis vel in coitu dicatur nubere viro, vel nuptias celebrare.*

25

30

(§ 2) *Item Siricius papa discessionem sponse a sponso vocat coniugalem separationem. Set talis discessio dicitur violatio coniugii non iam existentis, sed futuri, ut ex ipsa desponsatione sperabatur. Sic et diabolus dicitur cecidisse a beatitudine, non solum quam tunc habebat, sed etiam ad quam habendam creatus erat. Sic qui merito sue vite vel scientie in sacerdotem vel in*

35

24 Matrimonium – 25 voluntas C.30 q.2 c. 1. **25 Non – 26 facit** C.30 q.2 c. 5. **33 Siricius** C.30 q.2 c. 50.

Br

episcopum eligitur, si interim electionem suam cassari meruerit, dicitur amittere sacerdotalem vel episcopalem unctionem, non quam iam acceperat, sed ad quam accipiendam electus erat. Non ergo illa auctoritate sponsa coniux potest probari.

5 **(§ 3)** *Set concedatur, quod sponsa non sit coniux, tamen queritur, utrum liceat ei renunciare priori conditioni? Hoc autem prohibetur auctoritate Anchiritani concilii, in quo statutum ita legitur:*

10 **(C.27 q.2 c.46)** PUELLE DESPONSATE PRIORIBUS REDDENDE SUNT, SI EIS RAPTE FUERINT.

Desponsatas puellas et post ab aliis raptas placuit erui, et eis reddi, quibus ante fuerant desponsat. etiam si eis a raptoribus vis illata constiterit.

15 **(C.27 q.2 d.p.c.47)** *Sed aliud est priori conditioni renunciare, et de nuptiis cum alio agere; aliud est rapi, hoc est illicite constuprari.*

Unde Ysidorus Ethimologiarum libro V c. 24. ait:

(C.27 q.2 c.48) *Quid sit raptus?*

20 Raptus est illicitus coitus, a corrumpendo dictus; unde qui rapto potitur stupro fruitur.

(C.27 q.2 d.p.c.48) *Hec autem non ab alio rapta, sed alii desponsata monstratur. Raptam vero talem dici prohibet Gelasius papa, ita dicens:*

Aa 120r

25 **(C.27 q.2 c.49)** *Ibi raptus admittitur, ubi puella abducitur, de cuius ante nuptiis nichil actum probatur.*

Lex illa preteritorum principum ibi raptum dixit esse commissum, ubi puella, de cuius ante nuptiis nichil actum fuerit, videatur abducta.

30 **(C.27 q.2 d.p.c.49)** *Quod autem in fine capituli subiungitur: "etiam si eis a raptoribus vis illata constiterit," ideo additum est, quia raptorum alie se rapiendas exponunt, alie violen-*

11 Desponsatas – 13 constiterit Anselmus, *Coll.* 10.8; *Coll.* 3 *libr.* 3.11.42; Ivo, *Decretum* 8.176; *Panormia* 6.19; °*Coll. Trip.* 2.2.2; *P* 6.4.62
26 Lex – 28 abducta Gelasius I, *fragm.* 47 (; ed. Thiel, 508; cf. Ewald in *Neues Archiv* 5, 1880, 562, n. 73).

Br

12 etiam – 13 constiterit *om. AaFd* **13 constiterit** *AaSg*
BmCdCgInMeMiSbVd: desponsate etiam si eis a raptoribus florem pudoris amississe constiterint *ErMaMcMd Trip.*, add. *Py^{pc}Sa^{pc}*. Cf. John Burden, "Mixed Recensions" *Deutsches Archiv* 2020, pag. x-x.

*ter abducuntur. Quolibet ergo modo rapiantur, prioribus reddende sunt. Hec autem, ut supra dictum est, non inter raptas, sed inter alias desponsatas connumeratur, et ideo non est huic auferenda, et priori reddenda. (§ 1) Secuntur alie auctoritates, quibus ista prohibetur nubere secundo, et iubetur redire ad priora vota. Ait enim Siricius papa Himerio, episcopo Terracoen-
nensi:*

(C.27 q.2 c.50) *Puellam alteri desponsatam alter accipere non valeat.*

De coniugali violatione requisisti, si puellam alteri desponsatam alter in matrimonium possit accipere. Tale igitur conubium anathematizamus, et modis omnibus ne fiat prohibemus, quia illa benedictio, quam nupture sacerdos inponit, apud fideles cuiusdam sacrilegii instar est, si ulla transgressione violetur.

(C.27 q.2 d.p.c.50) *Set auctoritate hac Siricii illa prohibetur ad secunda vota transire, que in propria domo est ducta, et cum sponso suo est velata et benedicta. Talium discessione violatur benedictio, quam nupture sacerdos inponit. Verum hanc necdum sponso in suam duxerat, nec cum ea benedictionem acceperat. Nec ergo hac auctoritate huius copula prohibetur. (§ 1) Item illud Eusebii pape: "Desponsatam puellam non licet parentibus alii viro tradere," similiter de huiusmodi desponsata intelligitur, que videlicet cum sponso est velata et benedicta. (§ 2) Item obicitur illud Gregorii: "Que propter frigiditatem a viro suo separata est, et alii nupta, si vir eius aliam cognoverit, illa est detrahenda secundo, et reddenda primo". Set eodem modo solvitur, quia ista videlicet cum illo benedictionem acceperat.*

30

16 Siricii C.27 q.2 c. 50. **22 Desponsatam** – **23 tradere** C.27 q.2 c. 27.
25 Que – **27 primo** C.33 q.1 c. 1 *summatim*.

Br

1 Quolibet] quomodo *Aa^{pc}*

(CAUSA 28)

(C.28) *Quidam infidelis in coniugio positus ad fidem conversus est, uxor vero odio Christiane fidei ab eo discessit. Ille quamdam fidelem in uxorem accepit, qua mortua clericus efficitur. Tandem vite et scientie merito in episcopum eligitur. Hic PRIMUM queritur, an coniugium sit inter infideles? SECUNDO, an liceat huic aliam ducere priore vivente? TERCIO, an sit reputandus bigamus qui ante baptismum habuit unam, et post baptismum alteram?*

10

(QUESTIO 1)

(C.28 q.1 d.a.c.1) *Quod inter infideles coniugium non sit, multis auctoritatibus probatur. Ait enim Paulus: "Omne, quod non est ex fide, peccatum est". Coniunctio autem infidelium non est ex fide, et ideo peccatum est. Non est ergo coniugium, quia nullum coniugium peccatum est. Item Augustinus: "Non est vera pudicitia hominis infidelis cum coniuge sua". Ubi autem vera pudicitia esse non potest, ibi nec verum coniugium est. Item Ambrosius: "Iussit Hesdras dimitti uxores alienigenas, per quas ibant ad Deos alienos. Non est enim putandum matrimonium, quod extra Dei decretum est factum. Sed cum cognoscitur, est emendandum". Item Augustinus: "Non est ratum coniugium, quod sine Deo est. His omnibus auctoritatibus probatur, coniugium non esse inter infideles". (§ 1) *Econtra inveniuntur alie auctoritates, quibus probatur coniugium esse inter infideles. Quarum prima est illud evangelii, quod Christus ait: "Erunt quinque in una domo, duo in tres, et tres in duos dividuntur," Deinde, cum personas illas enumeraret, uxorem in virum esse dividendam dixit et e converso. Item: "Qui non odit patrem, aut matrem, aut sororem aut uxorem, propter me, non est me dignus;" uxorem infidelem, non fidelem dicit odio habendam. Item: "Omnis, qui reliquerit domum, aut patrem, aut matrem, aut sororem, vel uxorem, centuplum accipiet etc.". Uxorem in hoc loco infidelem significat, que propter Christum dimittitur, dum potius ipsa, quam Christi fides deseritur. Item Apostolus: "Si quis frater uxorem habet infidelem, et hec consentit habitare cum illo, non dimittat illam, et si qua mulier habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem". Item ad Titum: "Hortare adolescentulas, ut diligant viros suos". Hoc**

25

30

35

40

Br

tam de fidelibus quam de infidelibus intelligendum est. Infidelibus namque viris fideles mulieres propensius propter Deum debent obsequi, ut sic viros suos Christo lucrari valeant. Sicut in passione B. Clementis de Theodora et Sisinnio legitur mirabiliter contigisse.

5

(C.28 q.1 c.1) *Item Innocentius papa Rufo et Eusebio, episcopis Macedonibus.*

Bigami probantur qui ante baptismum habuerunt unam, et post baptismum alteram.

Numquid non erunt admittendi in hereditatis consortium, qui ex ea suscepti sunt, que ante baptismum fuerit uxor? erunt que appellandi naturales, quia non est matrimonium legitimum (ut vobis videtur) nisi illud, quod post baptismum assumitur? Ipse Dominus, cum interrogaretur a Iudeis, si liceret dimittere uxorem, atque exponeret fieri non debere, addidit: "Quod Deus coniunxit homo non separet". Ac ne de his putetur esse locutus qui post baptismum uxores sortiuntur, hoc et a Iudeis interrogatum, et Iudeis esse responsum meminerint. Quero, et sollicitus quero, si una et eadem sit uxor eius, qui ante catecuminus postea fidelis fit, filios que ex ea, cum esset catecuminus, suscepit, et postea alios filios, cum fidelis, utrum sint fratres appellandi, an non habeant postea defuncto patre cum ceteris hereditatis heriscunde consortium, quibus filiorum nomen regeneratio spiritualis dicitur abstulisse? Quod cum ita iudicare atque sentire absurdum est, que ratio est hoc malum defendi, et vacua magis opinione iactari, quam aliqua auctoritate roborari, cum non possit inter peccata deputari quod lex precipit, et Deus coniunxit?

10

15

20

25

30

(C.28 q.1 c.2) *Item ex Decreto Euticiani pape.*

In fidelis potestate sit post baptismum uxorem recipere, quam ante dimiserat.

Fd 81va

Si quis gentilis gentilem uxorem dimiserit ante baptismum, post baptismum in potestate eius erit eam habere, vel non habere.

35

(C.28 q.1 c.3) *Idem.*

10 Numquid – 29 coniunxit Ivo, *Decretum* 8.303b; **Panormia* 6.95-96.
34 Si – 36 habere Ivo, *Decretum* 8.195; **Panormia* 6.97; *Coll. Trip.* 3.15.70; *Coll. 3 libr.* 3.11.29;

Br

Fidelis infidelem discedentem sequi non cogitur.

Simili modo, si unus ex coniugatis baptizatus est, et alter gentilis, et sequi non vult, sicut dicit Apostolus, infidelis si discedit, discedat.

5 (C.28 q.1 c.4) *Item Augustinus de fide et operibus.*

Sine culpa relinquitur uxor, que cum fideli habitare noluerit.

Uxor legitima societate coniuncta sine ulla culpa relinquitur, si cum viro Christiano permanere noluerit. Non adtenditur, eo modo eam rectissime dimitti, si viro suo
10 dicat: Non ero uxor tua, nisi michi vel de latrocinio divitias congreges, aut nisi solita lenocinia, quibus nostram domum transigebas, etiam Christianus exerceas, aut si quid aliud vel facinorosum aut flagitiosum in viro nove-
15 rat, quo delectata vel libidinem explebat, vel facilem victum habebat vel etiam incedebat ornatior. Tunc enim ille, cui uxor hec dixit, si veraciter egerit penitenciam ab operibus mortuis, quando ad baptismum accessit, habet que in fundamento fidem, que per dilectionem operatur, pro-
20 culdubio plus tenebitur amore divine gratie, quam carnis luxuria, et membrum, quod eum scandalizat, fortiter amputabit.

(C.28 q.1 c.7) *Item Ambrosius ad Hylarium.*

Amore cuiuslibet non est a fide recedendum.

“Si infidelis” (dicit Apostolus) “discedit, discedat; non est servituti subiectus frater aut soror in huiusmodi,” id
25 est: si infidelis noluerit esse cum coniuge fideli, hic agnoscat fidelis suam libertatem, ne ita se subiectum putet servituti, ut ipsam dimittat fidem, ne coniugem amittat infidelem. Hoc et de filiis atque parentibus, hoc et de fra-
30 tribus atque sororibus intelligitur, propter Christum dimittendos esse, cum ponitur ista condicio, ut Christum dimittat, si eum se cum habere desiderat. Hoc ergo et de domo et de agris, et de ceteris rebus, que iure pecuniario possidentur, intelligendum est.

35 (C.28 q.1 c.8) *Item Augustinus ad Pollentium.*

2 Simili – 4 discedat Ivo, *Decretum* 8.196; **Panormia* 6.97; *Coll. Trip.* 3.15.71; *Coll. 3 libr.* 3.11.30. **7 Uxor – 20 amputabit** ID 8.251; **Panormia* 7.32; IT 3.15.92 **24 Si – 34 est** ID 8.253; **Panormia* 7.33; IT 3.15.93.

Br

Quod infideles sunt coniuges, et quod fideli licet dimittere infidelem.

Iam nunc illud videamus, quod ait Apostolus: "Ceteris autem ego dico, non Dominus, ad inparia scilicet, ubi non ambo Christiani fuerant, coniugia locuturus. Quod michi visum est eum monendo dixisse. Quia enim coniux fidelis relinquere coniugem licite potest infidelem, ideo hoc fieri non Dominus, sed Apostolus prohibet. Quod enim Dominus prohibet fieri omnino non licet. Monet ergo Apostolus, quod possit esse multorum occasio lucratorum, ut fideles coniuges in relinquendis infidelibus permissa licentia non utantur. Tibi autem videtur, infideles quoque dimitti a fidelibus non licere, quia hoc vetat Apostolus, cum ego dicam licere, quia hoc non vetat Dominus; non tamen expedire, quia hoc ne fiat monet Apostolus, qui reddit etiam rationem, cur fieri non expediat, quamvis liceat. 'Quid enim scis' (inquit) 'mulier, si virum salvum facies? aut unde scis vir, si uxorem salvam facies?' cum etiam superius dixisset: 'Sanctificatus est vir infidelis in muliere fideli, et mulier infidelis sanctificata est in fratre' (hoc est in Christiano)". Alioquin filii vestri, inmundi essent: nunc autem sancti sunt". Sic ad lucrandos coniuges et filios Christo etiam exemplis, que iam provenerant, videtur hortatus. Cur ergo non expediat etiam infideles coniuges dimitti a fidelibus, causa evidenter expressa est. Non enim propter vinculum cum talibus coniugale servandum, sed ut querantur in Christo, recedi ab infidelibus coniugibus Apostolus vetat. Multa sunt autem facienda non iubente lege, sed libera karitate, et ea sunt in nostris offitiis gratiora, que, cum liceret nobis etiam non inpendere, tamen causa dilectionis inpendimus. Unde Dominus ipse prior, cum se tributum non debere monstrasset, solvit tamen, ne scandalizaret eos, quibus ad eternam salutem gerens morem consulebat. Iam vero Apostolus, quemadmodum ista commendat, eius verba testantur ubi dicit: "Cum sim liber ex omnibus, omnium ne servum feci, ut plures lucrifacerem," cum paulo superius dixisset: "Numquid non habemus licentiam manducandi et bibendi? numquid non habemus licentiam sororem mulierem circumducendi, sicut et ceteri Apostoli, et fratres Domini, et Cephas? An ego solus, et Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?"

3 Iam – 772: 6 Christi *IP 6.100.

Br

Quis militat suis stipendiis umquam? Quis plantat vineam, et de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, et de lacte gregis non comedit?" Et paulo post: "Si alii," inquit, potestatis vestre iure participant, nonne magis nos? 5 sed non sumus usi hac potestate, sed omnia tolleramus, ne quod inpedimentum demus evangelio Christi.

Fd 81vb

(C.28 q.1 c.9) Item.

Ab infidelibus coniugibus licet alicui recedere, sed non expedit.

10 Sic enim neque recedere ab uxoribus infidelibus vel maritis fideles viri vel femine non prohibentur a Domino. ut neque iubeantur. Nam si dimittere tales coniuges iuberentur, nullus locus esset consilio monentis Apostoli, ne hoc fieret. Nullo modo enim quod Dominus iubet servus 15 Domini prohibet. Item: Cum ergo cepisset gentibus evangelium predicari, iunctos gentiles gentilibus conperit coniugibus. Ex quibus si non ambo crederent, sed unus aut una et infidelis cum fideli consentiret habitare, nec prohiberi a Domino debuit fidelis infidelem dimittere, nec iuberi: ideo scilicet non prohiberi, quia iusticia permittit a 20 fornicante discedere, et infidelis hominis fornicatio est maior in corde, nec vera eius pudicitia cum coniuge quidem dici potest, quia omne, quod non est ex fide, peccatum est, quamvis veram fidelis habeat pudicitiam etiam cum infideli coniuge, que non habet veram. Ideo autem 25 nec iuberi debuerunt fideles ab infidelibus separari, quia non contra iussionem Domini gentiles fuerunt ambo coniuncti. (§ 1) Quoniam ergo ab infideli fidelem discedere non prohibet, nec iubet Dominus: ideo, ut non discedat, 30 Apostolus dicit, non Dominus, habens utique Spiritum sanctum, in quo dare posset utile et fidele consilium. Unde cum dixisset de muliere, cuius vir mortuus fuerit: "Beatior autem erit, si sic permanserit, secundum consilium meum," ne quis hoc consilium tamquam humanum, 35 non divinum, contempnendum putaret, adiecit: "Puto autem, quod et ego spiritum Dei habeam". Proinde intelligendum est, etiam ipsa, que a Domino non iubentur, sed a sancto eius famulo utiliter suadentur, eodem Domino inspirante suaderi. Absit enim, ut quisquam catholicus 40 dixerit, quod suadet Spiritus sanctus non Dominum sua-

10 Sic – 776: 29 putaveras *IP 6.101.

Br

dere, cum et ipse Dominus sit, et inseparabilia sint opera Trinitatis. Dicit tamen Apostolus: "De virginibus autem preceptum Domini non habeo; consilium autem do," non ut hoc consilium alienum existimemus a Domino, cum continuo sequatur, et dicat: "tamquam misericordiam consecutus a Domino, ut fidelis essem". Secundum Deum ergo dat consilium fidele in eodem spiritu, de quo ait: "Puto autem, quod et ego spiritum Dei habeam". (§ 2) Verumtamen aliud est Domini iubentis imperium aliud servi secundum misericordiam karitatis, que illi a Domino est inspirata atque donata, fidele consilium. Aliud enim ibi facere non licet, hic autem licet, ita sane, ut licitum ipsum partim quidem expediat, partim vero non expediat. Expediit tunc, quando non solum propter iusticiam, que coram Deo est permittitur, sed etiam hominibus nullum ex hoc impedimentum salutis infertur; velut cum dat consilium non nubendi Apostolus virginibus (unde preceptum Domini se non habere testatur), licet aliud facere, id est nubere, et minus continentie bonum tenere in nuptiis, ipsum que licitum etiam expedit, quoniam in vetita et illicita ruituram carnis infirmitatem sic excepit honestate nubendi, ut neminem inpediat ad salutem, quamvis magis expediret magis que honestum esset, si virgo consilium, quo preceptum eam non compellit, arriperet. Tunc autem non expedit id, quod licitum est, quando permittitur quidem, sed usus ipsius potestatis aliis affert impedimentum salutis, sicut est (unde iamdiu loquimur) discessio coniugis fidelis ab infideli, quam non prohibet Dominus precepto legis, quia coram illo iniusta non est, sed prohibet Apostolus consilio karitatis, quia infidelibus affert impedimentum salutis non solum, quia perniciosissime scandalizantur offensi, verum etiam, quia, cum in alia coniugia ceciderint viventibus eis, a quibus dimittuntur, adulterinis nexibus colligati difficile resolvuntur. (§ 3) Ideo hic, ubi, quod licet, non expedit, non potest dici, si dimiserit infidelem, bene facit, si non dimiserit, melius facit, sicut dictum est: "Qui dat nuptum bene facit, et qui non dat nuptum melius facit;" quoniam illud non solum sed utrumque pariter licet (unde ad nichil horum precepto Domini quisque compellitur), sed utrumque expedit, aliud minus, aliud amplius. Unde ad id, quod amplius expedit, consilio Apostoli quicumque potest capere provocatur. Hic autem, ubi de dimittendo vel non dimittendo infidelis cum fideli co-

Fd 82ra

Br

niugio queritur, utrumque quidem pariter licitum est per iusticiam, que coram Domino est, et ideo nichil horum prohibet Dominus; sed utrumque non expedit propter infirmitatem hominum, et ideo id, quod non expedit, Apostolus prohibet, Domino dante sibi liberum prohibendi locum, quia neque id, quod monet Apostolus, prohibet Dominus, neque id, quod prohibet Apostolus, iubet Dominus. Quod nisi ita esset, neque contra prohibitionem Domini Apostolus aliquid moneret, neque contra iussionem eius aliquid prohiberet. (§ 4) Proinde in his duabus causis, una de nubendo vel non nubendo, altera de infideli coniuge dimittenda vel non dimittenda, aliquid simile est in verbis Apostoli, aliquid dissimile. Simile quidem est illud, quod et ibi dicit: "Preceptum Domini non habeo, consilium autem do," et hic dicit: "Ego dico, non Dominus". Quale est enim: "preceptum Domini non habeo," tale est: "non dicit Dominus," et quale est: "consilium do," tale est: "ego dico". Illud autem dissimile est, quia de nubendo vel non nubendo dici potest, hoc bene fieri potest, illud autem melius, quoniam utrumque expedit unum minus, aliud magis: at vero de coniuge infideli dimittendo vel non dimittendo, quoniam unum horum non expedit, aliud expedit, dici non oportet, qui dimittit bene facit, et qui non dimittit melius facit: sed dici oportet, non dimittat, quia scilicet non expedit. Sic ergo possumus dicere, melius esse infidelem coniugem non dimittere, quamvis liceat et dimittere, quemadmodum recte dicimus melius esse quod licet et expedit, quam id, quod licet et non expedit. (§ 5) His de causis factum est, ut exponens Domini sermonem, quem prolixum in monte habuit, ubi ventum est ad questionem de coniugibus dimittendis vel non dimittendis, adhibuerim ab Apostolo, non preceptum Domini, ubi ait: "Ceteris autem ego dico, non Dominus," monens eos, qui habent coniuges infideles, ut consentientes habitare se cum non dimitterent. Quod utique ideo monendum, non iubendum fuit, quia non tanto pondere prohibentur homines facere licita, quamvis non expediant, quanto pondere prohibenda sunt illicita. Si autem alicubi Apostolus etiam illa, que iubenda sunt, monere dignatur, hoc facit parcendo infirmitati, non preiudicando iussioni. Unde sic dixit: "Non ut confundam vos, hec scribo, sed ut filios karissimos moneo;" quid habet questionis, ubi ait: "Ego dico, non Dominus;" item, ubi ait: "Ecce ego Paulus dico

Br

vobis, quia, si circumcidamini, Christus vobis nichil proderit?" Numquid etiam hic dixit: Ecce ego dico, non Dominus? Non sunt itaque ista similia, quia etiam illa, que iubet Dominus, non est indignum vel contrarium, si eadem monet Apostolus. Monemus enim quos karos habemus, ut faciant Domini precepta vel iussa. Cum vero dicit: "Ego dico, non Dominus," satis ostendit, Dominum non prohibere quod ipse prohibebat. Prohibuisset autem Dominus, si esset illicitum. Ergo secundum ea, que supra diximus multum que versavimus, licitum erat per iusticiam; sed etiam licitum non erat faciendum propter liberam benivolentiam. (§ 6) Tu autem, cui placet ita non licere quod non vetat Dominus, sed Apostolus, quemadmodum non licet quod vetat Dominus, cum exponere voluisses, quid sibi velit quod ait: "Ego dico, non Dominus," cum alloqueretur fideles, quibus essent coniuges infideles, dixisti, quia Dominus iussit, ne coniugia sibimet diverse religionis copularentur, et ipsum adhibuisti testimonium Domini dicentis: "Non accipies uxorem filio tuo de filiabus alienigenarum, ne traducat eum post Deos suos, ut pereat anima eius". Addidisti etiam verba Apostoli, ubi ait: "Mulier alligata est, quamdiu vir eius vivit; quod si mortuus fuerit vir eius, liberata est; cui vult nubat: tantum in Domino". Quod ita exposuisti, ut adiungeres: id est Christiano. Deinde secutus es, et addidisti: Hoc est ergo Domini preceptum tam in veteri testamento quam in novo, et hoc iubet Dominus, hoc docet Apostolus, ut non nisi eiusdem religionis et fidei maneant copulata coniugia: quare contra Domini iussum, contra doctrinam sanctam, contra preceptum veteris et novi testamenti iubet Apostolus, ut diverse fidei maneant coniugia copulata? Quia Paulus, inquit, predicator gentium et apostolus, iam in coniugio positos non solum monet, sed etiam iubet, ut si alter ex coniugibus credidisset, alterum non credentem, se cum habitare tamen consentientem, non dimitteret. His verbis tuis aliud hoc esse, aliud illud, satis evidenter ostendis. Illud enim de his coniugiis agitur, que non sunt primitus copulata ne nubat femina nisi sue religionis viro, vel ne vir talem ducat uxorem; id enim (ut dicis) iubet Dominus, docet Apostolus, utrumque precipit testamentum. Hoc autem diversum esse quis abnuat, ibi agitur non de coniungendis, sed de coniunctis? Ambo quippe unius eiusdem que infidelitatis fuerunt, quando coniuncti sunt; sed evan-

Fd 82rb

Br

gelium cum venisset, alter sine altera, vel altera sine altero credidit. Si ergo aliud est hoc (quod sine scrupulo ullius dubitationis apparet), cur fidelem cum infideli coniuge permanere non licet nonne etiam Dominus, sicut

5 Apostolus iubet? Nisi forte loco isto vacat illud quod tam fideliter Apostolus ait: “An vultis experimentum accipere eius, qui in me loquitur Christus?” Et utique Dominus est Christus. (§ 7) Intelligis ne quid dicam? An in hoc explanando aliquanto diligentius inmorabor? Attende, ut rem ipsam explanandam tamquam in conspectu declarandam planiore sermone ponamus. Ecce, coniuges duo unius infidelitatis ita fuerunt, quando iuncti sunt. Nulla de his questio est, que pertineat ad illam Domini iussionem, doctrinam que apostolicam, et preceptum testamenti veteris et novi, quo prohibetur fidelis cum infideli copulare

10 coniugium. Iam sunt coniuges, et ambo adhuc sunt infideles; adhuc tales sunt, quales fuerunt ante, quam coniungerentur, quales que coniuncti sunt. Venit que evangelii predicator, credidit eorum aut unus, aut una; sed ita, ut infidelis cum fideli habitare consentiat. Iubet fideli Dominus, ut infidelem dimittat, an non iubet? Si dixeris, iubet, reclamat Apostolus: “Ego dico, non Dominus”. Si dixeris, non iubet, causam requiro. Neque illam michi responsurus es, quam tuis litteris indidisti, quia Dominus videlicet

15 prohibet fideles infidelibus iungi. Hic enim nullo modo est ista causa; de iam iunctis loquimur, non de coniungendis. Si ergo tuam causam non invenisti, cur non vetet Dominus quod prohibet Apostolus: (cernis iam, ut estimo non esse ipsam, quam esse putaveras).

30 (C.28 q.1 d.p.c.14) *Ex his itaque evidenter colligitur, coniugium esse inter infideles. Illud vero Apostoli: “Quicquid non est ex fide, peccatum est,” non ita intelligendum est, ut quicquid ab infidelibus fit peccatum esse credatur, sed omne, quod contra conscientiam fit, edificat ad gehennam. Unde Ambrosius: “Peccatum est, quod aliter fit quam probatum est”. (§ 1) Item Augustinus super eundem locum: “Omne, quod aliter fit quam probatur, peccatum est; non tamen omne, quod fit cum fide, bonum est. Ignorantia enim, que est ex culpa, nocet”. Hinc etiam Apostolus ait: “Beatus, qui non iudicat semetipsum in eo, quod probat,” id est qui non facit dampnabilem semetipsum aliter faciendo quam probet esse faciendum. Vel omne, quod non*

35 *est ex fide, dicitur esse peccatum, quia quicquid non fit ea fide,*

Br

ut ad eternam valeat salutem, inutile reputatur apud Dominum. Unde Augustinus ait: "Omnis vita infidelium peccatum est, nec valet bonum esse quod fit absque Deo. Ubi enim agnitio eterne et incommutabilis veritatis, falsa virtus est etiam in optimis moribus". (§ 2) Item cum dicitur: "non est vera pudicitia hominis infidelis cum coniuge sua," negatur pudicitia esse vera quantum ad effectum, ad premium videlicet eterne salutis. Sicut enim apud hereticos sacramenta negantur esse vera, non quantum ad formam, sed quantum ad virtutem, sic et virtutes negantur apud infideles esse vere, non quin vere sint in eis, iuxta illud Ieronimi: "Virtutibus Romani promeruerunt imperium," sed quia effectu carent eterne salutis. (§ 3) Item illud Ambrosii: "Non est inputandum matrimonium, quod extra Dei decretum factum est; sed cum cognoscitur, est emendandum," non ostendit coniugium non esse inter infideles. Nullo enim Domini precepto gentiles prohibentur coniungi gentilibus. Nec ergo eorum coniugium extra i. e. contra Dei decretum fit. Illa itaque auctoritate iubentur separari ab invicem qui contra Dei vel ecclesie decretum copulati sunt, utpote infideles cum fidelibus, consanguinei cum consanguineis, vel affines cum affinibus. Hii omnes, si sibi invicem copulati fuerint, separandi sunt.

(C.28 q.1 d.p.c.17) *Item illud Augustini: "Non est ratum coniugium, quod sine Deo est," non negat coniugium esse inter infideles. Coniugium enim aliud est legitimum et non ratum, aliud ratum et non legitimum, aliud legitimum et ratum. Legitimum coniugium est, quod legali institutione vel provincie moribus contrahitur. Hoc inter infideles ratum non est, quia non est firmum et inviolabile coniugium eorum. Dato enim libello repudii licet eis discedere ab invicem, et aliis copulari lege fori, non lege poli, quam non secuntur. Inter fideles vero ratum coniugium est, quia coniugia, semel inita inter eos, ulterius solvi non possunt. Horum quedam sunt legitima, veluti cum uxor a parentibus traditur, a sponso dotatur, et a sacerdote benedicitur. Hec talia coniugia legitima et rata appellantur. Illorum vero coniugia, qui contemptis omnibus illis solemnitatibus solo affectu aliquam sibi in coniugem copulant, huiusmodi coniugium non legitimum, sed ratum tantummodo esse creditur.*

(QUESTIO 2)

Br

(C.28 q.2 d.a.c.1) *Quod vero uxore vivente alteram ducere non possit, testatur scriptura, dicens: "Alioquin si disceditis ab invicem, et volentes cohabitare dimittitis, et aliis vos copulaveritis adulteri eritis, et filii vestri, qui postea nascentur, erunt inmundi, id est spurii".*

(C.28 q.2 c.1) *Item ex concilio Meldensi.*

Non potest aliquis post baptismum alteram ducere vivente ea, que ante baptismum sibi fuerit virgo copulata.

Si quis habuerit uxorem virginem ante baptismum, vivente illa post baptismum alteram habere non potest. Crimina enim in baptismo solvuntur, non coniugia.

(C.28 q.2 c.2) *Gregorius autem contra testatur, dicens:*

Licet fidei uxorem aliam ducere, quam Christiane fidei odio infidelis dimittit.

"Si infidelis discedit odio Christiane fidei, discedat. Non est enim frater aut soror subiectus servituti in huiusmodi". Non est enim peccatum dimisso propter Deum, si alii se copulaverit. Contumelia quippe creatoris solvit ius matrimonii circa eum, qui relinquitur. Infidelis autem discedens et in Deum peccat, et in matrimonium, nec est ei fides servanda coniugii, qui propterea discessit, ne audiret Christum esse Deum Christianorum coniugiorum.

(C.28 q.2 d.p.c.2) *Hic distinguendum est, aliud esse dimittere volentem cohabitare, atque aliud discedentem non sequi. Volentem enim cohabitare licet quidem dimittere, sed non ea vivente aliam superducere; discedentem vero sequi non oportet, et ea vivente aliam ducere licet. Verum hoc non nisi de his intelligendum est, qui in infidelitate sibi copulati sunt. Ceterum si ad fidem uterque conversus est, vel si uterque fidelis matrimonio coniunctus est, et procedente tempore alter eorum a fide discesserit, et odio fidei coniugem dereliquerit, derelictus discedentem non comitabitur; non tamen illa vivente alteram ducere poterit, quia ratum coniugium fuerat inter eos, quod nullo modo solvi potest.*

(QUESTIO 3)

9 Si – 11 coniugia Ivo, *Decretum* 8.197; *Panormia 6.98; *Coll. Trip.* 3.15.72.

Br

(C.28 q.3 d.a.c.1) *Utrum vero bigamus sit reputandus qui ante baptismum habuerit unam, et post baptismum alteram, auctoritate Ieronimi patet. Ait enim super epistolam Pauli ad Timotheum:*

(C.28 q.3 c.1) *Non est bigamus qui ante baptismum habuerit unam, et post baptismum alteram.* 5

Oportet episcopum esse unius uxoris virum. Verum hoc post baptismum. Ceterum, si ante baptismum habuerit unam, et post baptismum habuerit alteram, non est reputandus bigamus, cui prorsus innovato per baptismum omnia vetera sunt dimissa. Augustinus vero contra testatur, et Innocentius. 10

(C.28 q.3 c.2) *Ait enim Augustinus super epistolam Pauli ad Titum:*

Non debet fieri episcopus qui ante baptismum habuerit unam, et post baptismum alteram. 15

Acutius vero intelligunt, qui nec eum ordinandum censuerunt, qui ante baptismum habuerit unam, et post baptismum alteram. In baptisate enim crimina abolentur, non federatio coniugii dissolvitur. Sicut illa, que catecumina vitiata est, inter Dei virgines consecrari non potest, sic et qui ante baptismum habuit unam, et post baptismum alteram, non nisi bigamus reputandus est. Amisit enim quiddam non ad vite meritum, sed ad signaculi sacramentum. 20 25

Aa 125v **(C.28 q.3 d.p.c.2)** *Item Innocentius Rufo et Eusebio episcopis Macedonie multis argumentis probat, talem bigamum reputari. Quia ergo iste, cuius causa in presenti agitur, ante baptismum habuit unam, et post baptismum alteram, bigamus iudicatur, et, licet vite merito et industria scientie polleat, tamen in episcopum ordinari non potest.* 30

Br

(CAUSA 29)

(C.29) *Cuidam nobili mulieri nunciatum est, quod a filio cuiusdam nobilis petebatur in coniugem; prebuit illa assensum. Alius vero quidam ignobilis atque servilis condicionis nomine illius se ipsum obtulit, atque eam in coniugem accepit. Ille, qui sibi prius placuerat, tandem venit, eam que sibi in coniugem petit. Illa se delusam conqueritur, et ad prioris copulam aspirat. Hic PRIMUM queritur, an sit coniugium inter eos? SECUNDO, si prius putabat, hunc esse liberum, et postea deprehendit, illum esse servum, an liceat ei statim ab illo discedere?*

Fd 82vb

(QUESTIO 1)

(C.29 q.1 d.a.c.1) *Quod autem coniugium sit inter eos, probatur hoc modo. Coniugium sive matrimonium est viri et mulieris coniunctio, individuam vite consuetudinem retinens. Item consensus utriusque matrimonium facit. Quia ergo isti coniuncti sunt, ut individuam vite consuetudinem conservarent, quia uterque consensit in alterum, coniuges sunt appellandi. (§ 1) His ita respondetur: Consensus est duorum vel plurium sensus in idem. Qui autem errat non sentit, non ergo consentit, id est simul cum aliis sentit. Hec autem erravit; non ergo consentit: non itaque coniux est appellanda, quia non fuit ibi consensus utriusque, sine quo nullum matrimonium esse potest. Sicut enim qui ordinatur ab eo, quem putat esse episcopum, et adhuc est laicus, errat, nec vocatur ordinatus, immo adhuc ab episcopo est ordinandus: sic ista errans nulli est copulata coniugio, immo adhuc est copulanda. (§ 2) Ad hec, non omnis error consensum evacuat; qui enim accipit in uxorem, quam putat virginem, vel qui accipit meretricem, quam putat esse castam, uterque errat, quia ille corruptam existimat esse virginem, et iste meretricem reputat castam. Numquid ergo dicendi sunt non consensisse in eas? aut dabitur utrique facultas dimittendi utramque, et ducendi aliam? Verum est, quod non omnis error consensum excludit; sed error alius est persone, alius fortune, alius condicionis, alius qualitatis. Error persone est, quando hic putatur esse Virgilius, et ipse est Plato. Error fortune, quando putatur esse dives qui pauper est, vel e converso. Error condicionis, quando putatur esse liber qui servus est. Error qualitatis, quando putatur esse bonus qui malus est. Error fortune et qualitatis coniugii consensum non excludit. Error vero persone et condicionis coniugii consensum non admittit. Si quis enim pacisceretur, se*

Aa 126r

Br

venditurum agrum Marcello, et postea veniret Paulus dicens se esse Marcellum, et emeret agrum ab illo, numquid cum Paulo convenit iste de precio, aut dicendus est agrum sibi vendidisse? Item si quis promitteret, se venditurum michi aurum, et pro auro offerret michi auricalcum, et ita me deciperet, numquid dicerer consensisse in auricalcum? Numquam volui emere auricalcum, nec ergo aliquando in illud consensi, quia consensus non nisi voluntatis est. Sicut ergo hic error materie excludit consensum, sic et in coniugio error persone. Non enim consensit in hunc, sed in eum, quem hunc putabat esse. (§ 3) Sed obicitur: Iacob non consenserat in Liam, sed in Rachel septem quidem annis pro Rachel servierat. Cum ergo eo ignorante Lia esset sibi subposita, non fuit coniugium inter eos, si error persone consensum excludit, quia, ut dictum est, non in eam consenserat, sed in Rachel. His ita respondetur: Consensus est alius precedens, alius subsequens. Precedit consensus, quando ante carnalem copulam in individuum vite consuetudinem uterque consentit; subsequitur, quando post concubinalem sive fornicarium coitum consentiunt in idem. Iacob ergo et Liam non fecit coniuges precedens consensus, sed subsequens; nec tamen ex primo concubitu fornicarii iudicantur, cum ille maritali affectu eam cognoverit, et illa uxorio affectu sibi debitum persolverit, putans lege primogenitarum et paternis inperitiis se sibi iure copulatam. (§ 4) Quod autem error persone nonnullos excuset, illa auctoritate probatur, qua soror uxoris utroque inscio, sorore videlicet et marito, in lectulum eius iisse, et a viro sue sororis cognita perhibetur, que cum sine spe coniugii perpetuo manere censeatur, ille tamen, qui cognovit eam per ignorantiam, excusatur. Aliter etiam hoc probatur. Diabolus nonnumquam se in angelum lucis transformat, nec est periculosus error, si tunc creditur esse bonus, cum se bonum simulat. Si ergo tunc ab aliquo simplici quereretur, an sue beatitudinis vellet esse particeps, et ille responderet, se in eius consortium velle transire, numquid dicendus esset consensisse in consortium diabolice dampnationis, an non potius in participationem eterne claritatis? Item, si quis hereticorum, nomine Augustini, vel Ambrosii, vel Ieronimi, alicui catholicorum se ipsum offerret, atque eum ad sue fidei imitationem provocaret, si ille preberet assensum, in cuius fidei sententiam diceretur consensisse non in hereticorum sectam, sed in integritatem catholice fidei, quam ille hereticus se mentiebatur habere. Quia ergo hec persona decepta errore non in hunc, sed in eum, quem iste se mentiebatur esse, consensit, patet, quod eius coniux non fuerit. (§ 5) Error fortune et qualitatis non excludit

Fd 83ra

Aa 126v

 Br

consensum, veluti si quis consentiret in prelaturam alicuius ecclesie, quam putaret esse divitem, et illa esset minus copiosa, quamvis hic deciperetur errore fortune, non tamen posset renunciare prelature accepte. Similiter, que nubit pauperi, putans
 5 illum esse divitem, non potest renunciare priori conditioni, quamvis erraverit. Error qualitatis similiter non excludit consensum; utpote si quis emerit agrum vel vineam, quam putaret esse uberrimam, quamvis iste erraret qualitate rerum, rem minus fertilem emendo, non potest tamen venditionem rescindere.
 10 Similiter, qui ducit meretricem in uxorem vel corruptam, quam putat esse castam vel virginem, non potest eam dimittere.

(QUESTIO 2)

(C.29 q.2 d.a.c.1) *Secunda questio de condicione proposita est, an liceat mulieri dimittere eum, quem putabat liberum, si postea invenerit illum servum? Quod vero mulieri non liceat a servo discedere, multis rationibus videtur posse probari. In Christo enim Iesu nec Iudeus, nec Grecus, nec servus, neque liber: ergo nec in coniugio Christianorum. Eadem enim lege in fide Christi uterque regitur. Indifferenter enim ab Apostolo dicitur omnibus: "Qui vult nubere nubat in Domino". Et item: "Mulier nubat cui vult; tantum in Domino". Non precipitur, ut ingenua nubat ingenuo, ancilla servo; sed quelibet nubat earum cui vult, dummodo in Domino.*
 15
 20

(C.29 q.2 c.1) *Item Iulius papa, c. 4.*

Licet servis matrimonia contrahere.

Omnibus nobis unus pater est in celis, et unusquisque, dives et pauper, liber et servus, equaliter pro se et pro animabus eorum rationem reddituri sunt. Quapropter omnes, cuiuscumque condicionis sint, unam legem quantum ad Dominum habere non dubitamus. Si autem omnes unam legem habent, ergo sicut ingenuus dimitti non potest, sic nec servus semel coniugio copulatus ulterius dimitti poterit.
 30

(C.29 q.2 d.p.c.3) *His ita respondetur: Non negatur, ingenuam posse nubere servo, sed dicitur, quod si nescitur esse servilis condicionis, libere potest dimitti, cum servitus eius fuerit deprehensa. Illud autem Apostoli et Iulii pape intelligendum est de his, quorum condicio utrique nota est. Huius autem condicio mulieri incognita erat; non ergo premissis auctoritatibus cogitur*
 35
 40

Br

manere cum eo, sed liberum illi esse ostenditur vel manere, vel discedere. Unde in concilio apud Vermeriam, cui interfuit Rex Pipinus, statutum est c. 6:

(C.29 q.2 c.4) *De eo, qui ancillam ducit in uxorem, quam putat liberam esse.*

5

Si quis ingenuus homo ancillam uxorem alterius acceperit, et existimat, quod ingenua sit, si ipsa femina fuerit postea in servitute detecta, si eam a servitute redimere potest, faciat; si non potest, si voluerit, aliam accipiat. Si autem ancillam eam scierat et collaudaverat, post ut legitimam habeat. Similiter et mulier ingenua de servo alterius facere debet.

Aa 127r

10

(C.29 q.2 c.5) *Item ex eodem c. 8.*

Non licet mulieri dimittere quem sciens servum accepit in virum.

15

Fd 83rb

Si femina ingenua acceperit servum, sciens quod servus esset, habeat eum, quia omnes unum patrem habemus in celis. Una lex erit viro et femine.

(C.29 q.2 d.p.c.6) *Cum dicitur: "sciens illum servum," datur intelligi, quod si nescierit, illum servum esse, non cogitur cum eo manere. Quia hec ergo et persone et condicionis dolum passa est, non cogitur adherere ei, cuius fraude decepta est.*

20

Br

(CAUSA 30)

(C.30) *Populorum frequentia quidam inpeditus suum filium de baptismo suscepit, dum crederet se alienum suscipere. Uxor eius, dum callide vellet suscipere proprium, suscepit alienum, quem vir adoptavit sibi in filium. Ex uxore sibi filia nascitur, quam filio suo adoptivo, spiritali uxoris, dum uterque esset in cunabulis, tradidit. Post triennium uxor moritur, et conpater eius relictam conpatris uxoris sue vir clam sibi despondit. Aliquantulum temporis effluxit et alius publice duxit eam in uxorem. Queritur, an uxori sue debitum reddere valeat qui proprium filium de sacro baptismo suscepit? SECUNDO, an sponsalia contrahantur inter infantes? TERTIO, an spiritalis vel adoptivi filii naturalibus copulari valeant? QUARTO, an uxorem conpatris uxoris sue alicui ducere liceat? QUINTO, an clandestina desponsatio manifeste preiudicet?*

(QUESTIO 1)

(C.30 q.1 d.a.c.1) *Quod autem proprium filium in spiritali sibi transferens sue uxori debitum reddere non valeat, ratione et auctoritate probatur. Nulla enim auctoritate permittitur, ut quis conmatri sue carnaliter copuletur. Hic autem uxorem suam sibi conmatrem effecit: non erga illi ulterius carnaliter copulari poterit.*

Hinc Deusdedit sancte Romane ecclesie episcopus scribit Gordiano, Hispaniensis ecclesie coepiscopo et fratri karissimo:

(C.30 q.1 c.1) *Separantur viri ab uxoribus, que aliquo casu natos suos coram episcopis tenent.*

Pervenit ad nos diaconus sanctitatis vestre epistolam deferens, quod quidam viri et mulieres, preterito sabbato pascali die, pro magno populorum incursu nescientes proprios filios suscepissent ex lavacro sancto. Cupis ergo

28 Pervenit – 785: 21 egerit Ps.-Deusdedit, *Ep.* (JE †2003; J³ xxxx), ed. PL 80.361-362. *Invenitur primum in codicibus circa annum 1000 scriptis, cf. Hoffmann et Pokorny, Das Dekret des Bischofs Burchard von Worms, 158, adn. 129.*

Br

2 suum filium] filium suum *Fr.* **3 se]** a se *Fd^{bc}* **5 Ex om. AaF**
Ex et ex Fr. **7 triennium]** tricennium *Aa* **uxor]** uxor eius *Fd^p*
conpater] pater *Fd^{bc}* **8 vir om. Aa** **sibi despondit]** desp. sibi *A*
despondit *Fd:* desponsavit *Fr.* **13 copulari]** op?tul?? *Fd^{ac}* **25 Hispaniensis]** yspanensis *Aa:* his patellis *Fd:* Hispalensis *Pan.* **coepiscopo** *AaFd:* episcopo *Fr.*

Aa 127v scire, <si> pro tali ratione accidenti debeant viri ac mulieres ad proprium usum redire, an non. Nos vero hac re mesti inquisivimus priorum dicta. Invenimus in archivis apostolice sedis, iam talia contigisse in ecclesiis Isaurie et Ephesiorum, simul que Iherosolimorum, aliarum que ecclesiarum. Episcopis etiam earum civitatum ab hac apostolica sede volentibus scire, utrum viri ac mulieres redirent ad proprium torum, beate memorie sancti patres Iulius, Innocentius, et Celestinus cum episcoporum plurimorum et sacerdotum consensu in apostolorum principis ecclesia prohibentes talia prescripserunt et confirmaverunt, ut nullo modo se in coniugio reciperent mulieres ac viri, quicumque aliqua ratione susceperunt natos, sed separarent se, ne suadente diabolo tale viciium inolescat. Scitis quia quomodo sunt septem dona Spiritus sancti, ita sunt septem dona baptismi a primo ergo pabulo sacrati salis et ingressu ecclesie usque ad confirmationem per crisma. Hoc est a primo usque ad septimum nullus Christianus suam conmatrem in coniugium suscipere debet. Et qui presumpserit tamdiu anathematis vinculo religetur, donec penitentiam digne egerit.

(C.30 q.1 c.2) *Item ex concilio apud Vermeriam capitulo iii.*

Ab uxore separetur qui filiastrum suum coram episcopo tenuit.

Fd 83va Si quis filiastrum vel filiastram suam ante episcopum tenuit ad confirmationem, separetur ab uxore sua.

(C.30 q.1 d.p.c.2) *Econtra vero scribit Nicholaus Salomonitano episcopo, dicens:*

26 Si – 27 sua *Decretum Compendiense* (a. 757), ed. Boretius, MGH LL Capit. 1.38.39-40; cf. Benedictus Levita, *Capitularia* 5.7, ed. Pertz, MGH LL 2.2.47a.5-7.

Br

1 pro AaAbFd AdBaBbCdInMmMv^{ac}PfPySaSbUrg.2009: an pro BiBrKaMkMz^{pc}, add. supra lin. GcMv^{pc}: utrum pro Fr.: si pro BmBnGr-Linc.137Linc.138Md Rom. Pan.Trip.: Gratianus vel scribe eius hic plane dormivit omisa voce si. accidenti Fd BmLinc.137Linc.138 Fr.: accidenti si AaPf: accidenti an Sg: accidenti utrum AbAdBaBbBcBiCdG-cGrInMdMmMvPySaSbUrg.2009, add. supra lin. Mk^{pc}: incidenti Bn 16 sacrati – 17 salis] sacerdotis Fd 22 Vermeriam] verariam Fd 24 Ab – 786: 20 iiiii om. Sb^{pc} 27 tenuit AaFd: tenuerit Fr. 28 Nicholaus FdMk: Nykolaus AaMv: Nycolaus Sb Salomonitano FdSg:

(C.30 q.1 c.3) *Non separetur a viro que filiastrum suum de sacro fonte levavit.*

Nosse desideras, utrum mulier, que viri filium ex alia femina genitum de sacro fonte levaverit, postmodum possit cum eodem viro copulari. Quos ideo coniungi posse decernimus, quia secundum canones sacros, nisi amborum consensu, nullius religionis obtentu debet coniux obmittere coniugem. Pertinet ad ingens uxoris exitium, que habens odio virum, vel infirmitatem eius non considerans, quasi causa pietatis operatur impietatem, maxime cum Apostolus precipiat: "Nolite," inquit, "fraudare invicem, nisi ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi; et iterum revertimini in id ipsum, ne temptet vos sathanas propter incontinentiam vestram". Ergo si non ex consensu utriusque coniugis factum esse probatur, non fraudentur invicem, sed revertantur in id ipsum, presertim cum dicat Apostolus: "Uxor sui corporis potestatem non habet, sed vir; sicut vir potestatem sui corporis non habet, sed mulier".

(C.30 q.1 c.4) *Item ex concilio Cabillonensi: capitulo iii.*

Non separetur a viro, sed penitentiam agat que filium suum coram episcopo fraudulenter tenuit.

Dictum est nobis, quasdam feminas desidiose, quasdam vero fraudulenter, ut a viris suis separentur, proprios filios coram episcopis ad confirmandum tenuisse. Unde nos dignum duximus, ut si qua mulier filium suum desidia aut fraude aliqua coram episcopo tenuerit ad confirmandum, propter fallaciam suam aut propter fraudem quamdiu vivat penitentiam agat. A viro tamen suo non separetur.

Sg 173a

(C.30 q.1 c.5) *Item ex concilio Magontiensi capitulo x in claustro sancti Albani habito.*

Aa 128r

Separentur et gravi pena plectantur qui filiolum suam vel spiritualem matrem ducunt uxorem.

3 Nosse – 18 mulier Nicolaus I, *Ep.* 138 (Salomoni ep. Constantiensi; JE 2849), ed. Perels, MGH Epp. 6.657.22-33. **23 Dictum – 29 separetur** Conc. Cabillonense (a. 813) 31, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.279.17-21.

Br

Salomonitano *Mk*: Salomitaniano *Mv^{ac}Sb^{pc}*:Salonitaniano *AaMv^{pc}Fr.*: Salemonio *Pan.* **7 obmittere** *AaFd*: dimittere *SgMkMvSb^{pc}Fr.Pan.* **14 inconti-**

De eo, quod interrogastis, si aliquis filiolum suam duxit uxorem, et de eo, qui concubuit cum conmatre spiritali, et de eo, qui filium suum baptizavit et cuius uxor eum de fonte suscepit, hac causa, ut discidium fieret coniugii, si postea in tali copulatione possint permanere: de talibus sic respondendum est. Si filiolum aut conmatrem suam aliquis in coniugio duxerit, separandos esse iudicamus, et gravi penitencia plectendos. Si autem coniuges legitimi, unus aut ambo, ex industria fecerint, ut filium suum de fonte susciperent, si innupti manere voluerint, bonum est; sin autem, gravis penitencia insidiatori iniungatur, et simul maneant, et, si prevaricator coniugii supervixerit, acerrima penitencia multetur et sine spe coniugii maneat.

Aa 128v **(C.30 q.1 c.6)** *Item Nykolaus papa Rodulfo, Bituricensi episcopo.* 15

Non separentur ab uxoribus qui filiastros suos coram episcopo tenent.

De his, qui filiastros suos ad confirmationem coram episcopis tenent, id est qui filios uxoris sue de viro priori, dum crismantur ab episcopis, super se sustinent, si inscientia, sicut asseris, fiat, licet sit peccatum, tamen non usque ad separationem coniugii puniendus est; lugeant tamen, et digna penitencia hoc diluentes Domino dicant: "Delicta ignorantie nostre ne memineris". 20 25

(C.30 q.1 c.7) *Item Iohannes papa Anselmo, Lemosine ecclesie episcopo.*

Non separetur ab uxore qui causa necessitatis filium suum baptizavit.

1 De – 8 plectendos Hrabanus Maurus, *Paenitentiale ad Heribaldum* 20, ed. PL 110.486D-487A. **8 Si – 14 maneat** *Invenitur primum in Decreto Burchardi* 17.24, cf. *Hoffmann et Pokorny*, Das Dekret des Bischofs Burchard von Worms, 229. **19 De – 25 memineris** Nicolaus I, *Ep.* 117 (JE 2765), ed. Perels, MGH Epp. 6.635.19-28. **25 Delicta – memineris** Ps. 24:7.

Br

nentiam] continentiam *Aa* **34 uxorem** *FdSg*: in uxorem *AaMkMvSbFr.* **1 duxit** *FdSgMkMvSbFr.Pan.*: duxerit *AaPan.var.* **3 cuius uxor** *AaFdMvSbFr.Pan.*: uxor cuius *MkSg* **7 iudicamus** iudicavimus *Fd^{ac}* **13 penitencia** *AaMkMvSbFr.Pan.*: pena *Fd^{ac}Sg* **25 Delicta – memineris**

Ad limina beati Petri apostolorum principis hic presens homo, nomine Stephanus, orationis causa veniens, nostro presulatu suggerendo innotuit, quod filium suum in extremo vite positum, necdum baptismatis unda lotum, absentia scilicet sacerdotum, nimia cogente baptizavit eum que ipse propriis manibus retinendo suscepit, atque pro huius rei negocio noticie tue patefacto reverentia tua, quasi rectitudinis zelo flagrans, prefatum hominem a sua coniuge iudicavit esse separandum. Quod fieri nullatenus debet, dicente scriptura, a Domino iunctam esse viro uxorem, et: "Quod Deus coniunxit homo non separet". Unde et Dominus in evangelio non dimittere posse uxorem suam, nisi causa fornicationis, apertissime iubet. Et nos, tante auctoritatis precipua freti iussione, dicimus dimitendum esse, et inculpabile iudicandum quod necessitas intulit. Nam hoc baptizandi opus laicis fidelibus iuxta canonicam auctoritatem, si necesse fuerit facere, libere conceditur. Unde si supradictus genitor filium suum corpore morientem aspiciens, ne animam perpetua morte pereuntem dimitteret, sacri unda baptismatis lavit, ut eum de potestate auctoris mortis et tenebrarum eriperet, et in regnum Christi iam regnaturum sine dubitatione transmitteret, bene fecisse laudatur; et idcirco sue uxori sibi iam olim legitime sociate inpune, quamdiu vixerit, iudicamus manere coniunctum, nec ob hoc contra prefatas auctoritates divinas aliquatinus separari debere.

Fd 83vb

(C.30 q.1 d.p.c.10) *His itaque auctoritatibus apparet, quod sive proprium, sive tantummodo viri filium mulier de sacro fonte suscepit, non ideo a viro suo est separanda. Quod et de viro similiter oportet intellegi.*

(QUESTIO 2)

(C.30 q.2 d.a.c.1) *Sponsalia ante septennium contrahi non possunt. Solo enim consensu contrahuntur, qui intervenire non potest, nisi ab alterutra parte id intelligatur, quod inter eos agitur. Probantur ergo sponsalia non posse contrahi inter pue-*

1 Ad – 26 debere Iohannes VIII, *Ep.* 195 (JE 3258), ed. Caspar, MGH Epp. 7.156.11-28. **10 a – uxorem** Cf. I Cor. 7:10. **11 Quod – separet** Matt. 19:6. **12 Dominus – 13 iubet** Cf. Matt. 19:9.

Br

13 nisi causa *super ras. Aa*

Aa 129r *ros, quorum etatis infirmitas consensum non admittit. Testatur hoc idem Nykolaus papa dicens:*

(C.30 q.2 c.1) *Ante tempus consentiendi coniugium contrahi non potest.*

Ubi non est consensus utriusque, non est coniugium. Ergo qui pueris dant puellas in cunabulis, et e converso, nichil faciunt, nisi uterque puerorum post, quam venerit ad tempus discretionis, consentiat, etiamsi pater et mater hoc fecerint et voluerint.

5

10

(QUESTIO 3)

(C.30 q.3 d.a.c.1) *Quod autem spirituales vel adoptivi filii naturalibus copulari non possunt, Nykolaus papa respondens ad consulta Bulgarorum testatur, ita dicens:*

(C.30 q.3 c.1) *Qui de sacro fonte suscipitur filius eius est, a quo suscipitur.*

15

Ita diligere debet homo eum, qui se suscipit de sacro fonte, sicut patrem. *Item: (§ 1)* Est inter fratres et filios spirituales gratuita et sancta communio, que dicenda non est consanguinitas, sed habenda spiritualis proximitas. Unde inter eos arbitror non posse fieri quodlibet legale coniugium, quod quidem nec inter eos, qui natura, et eos, qui adoptione filii sunt, venerande leges matrimonia contrahi permittunt. *Item: (§ 2)* Si inter eos non contrahitur matrimonium, quos adoptio iungit, quanto potius a carnali oportet inter se contubernio cessare quos per celeste sacramentum regeneratio Spiritus sancti vincit? Longe, inquit, ergo congruentius filius patris mei vel frater meus appellatur is, quem divina gratia potius, quam humana voluntas, ut filius eius vel frater meus esset, elegit; prudentius que ab alterna corporis conmixtione secernimus.

20

25

30

(C.30 q.3 c.2) *Item Zacharias episcopus, servus servorum Dei, reverentissimo Theodoro episcopo ecclesie Ticinensis.*

5 Ubi – 9 voluerint *Caput incertum, cf. Perels, MGH Epp. 6.570.45-48. Ubi – consensus Cf. X 4.2.2. 17 Ita – 18 patrem* Nicolaus I, *Ep. 99 "ad Bulgarorum consulta"* (JE 2812), ed. Perels, MGH Epp. 6.569.9-10. **18 Est – 24 permittunt** MGH Epp. 6.569.16-20. **24 Si – 31 secernimus** MGH Epp. 6.569.29-34.

Br

13 possunt *AaFdPf: possint Fr. 28 inquit ergo Fd: ergo inquit AaSgFr. 30 ut] ut pocius Aa filius eius] eius filius Aa*

Filia spiritualis carnali filio nubere non potest.

Pitacium quod nobis tua veneranda fraternitas optulit, per quod nos sciscitari voluisti, si liceat filio, cuius pater alterius filiam ex sacro baptismo suscepit, susceptam, id est spiritualem eius patris filiam (quod dici crudele est), in matrimonio suscipere, quod apud te enormiter asservisti contigisse. (§ 1) Sed bene tua sancta fraternitas comper- tum habet, quod Dominus precepit Moysi, dicens: "Turpitudinem patris tui vel matris vel sororis non revelabis; turpitudinem enim tua est". Cum ergo a propria consanguinitate iubemur abstinere, multo magis a spirituali patris nostri filia omni excusatione aut argumento deposito sub nimia distictione nos cavere convenit, ne in iram divine examinationis incidat, si quis tali facinore mixtus minime restrinxerit frena luxurie. Unde et omnes cavendi sunt a tali sceleris conmixtione, ne in perpetuum pereant; sed hunc, qui huius perniciose temeritatis, anime sue salutem despiciens, in pio se miscuit matrimonio, per omnia tua fraternitas studeat separare, et penitencie digne submittere, quatinus ab eterna erutam dampnatione animam eius lucreris.

Aa 129v

(QUESTIO 4)

(C.30 q.4 d.a.c.1) ¶ *Relictam vero conpatris uxoris sue nullus in coniugem ducere potest. Unde Nicholaus papa scribit Constantiensi episcopo Salomoni:*

Fd 84ra

(C.30 q.4 c.1) *Duas conmatres alicui habere non licet.*

Sciscitatur a nobis sanctitas vestra, si aliquis homo duas conmatres habere valeat unam post alteram. In quo meminisse debet scriptum esse: "Erunt duo in carne una". Itaque cum constet quia vir et mulier una caro per conubium efficiuntur, restat nimirum virum conpatrem constitui mulieri, cuius matrimonio assumpta uxor conmater esse videbatur, et idcirco liquet virum illi femine non

Aa 130r

8 Turpitudinem – 10 est Lev. 3:7. **28 Sciscitatur – 791: 2 effectus** Nicolaus I, *Ep.* 138 (JE 2849), ed. Perels, MGH Epp. 6.657.15-21. **30 Erunt – una** Gen. 2:24; Matt. 19:5; Marc. 10:8; 1 Cor. 6:16; Eph. 5:31.

Br

1 nubere non AaFdCd: nubere nullo modo KaPy: nullo modo nubere Fr. **12 deposito** AaFd: seposito CdKaPyFr. Pan. **15 et** AaFdCdKa: etiam Fr. **26 Salomoni]** Salemoni Aa **33 mulieri]** illi mulieri Fr.: virum mulieri Aa **assumpta]** absumpta Fd^{ac} **34 videbatur** videbitur Fd

posse iungi in copula, que conmater eius erat, cum qua idem fuerat una caro effectus.

(C.30 q.4 c.2) *Item ex concilio Calcedonensi.*

Octo annis peniteat qui duabus miscetur conmatribus.

Si pater et filius aut duo fratres cum una muliere aut si quis cum matre et filia aut cum duabus sororibus aut cum duabus matribus aliquis concubuerit, secundum antiquam et humaniorem diffinitionem octo annis peniteat. 5

(C.30 q.4 d.p.c.3) *Econtrario invenitur in concilio Triburiensi, cap. xlvi:* 10

(C.30 q.4 c.4) *Uxorem conpatris ducere potest, cuius ipsa conmater non fuerat.*

Qui spiritualem habet conpatrem, cuius filium de lavacro sacri fontis accepit, et eius uxor conmater non est, liceat ei defuncto conpatre suo eius viduam ducere in uxorem, si nullam habet consanguinitatis propinquitatem. Quid enim? Numquid non possunt coniungi quos nulla propinquitas carnalis, vel nulla generatio secernit spiritualis? 15

(C.30 q.4 c.5) *Item ex epistola Pascalii pape II ad Regnum episcopum.* 20

Post uxoris obitum cum conmatre uxoris viri superstitis coniugio copulari, nulla videtur ratio vel auctoritas prohibere. Neque enim cognationi carnis cognatio spiritus comparatur, neque per carnis unionem ad unionem spiritus pertransitur. Post susceptum vero de fonte filium vel filiam spiritualem, qui ex conpatre vel conmatre nati fuerint, matrimonio coniungi non possunt, quia leges seculi non emancipatos adoptivis prohibent copulari. 25

(C.30 q.4 d.p.c.5) *Notandum vero est, quod aliud est conmatrem alicuius cognoscere, atque aliud derelictam ab aliquo conmatrem alicuius fieri. Auctoritas illa Nykolai pape et Calce-* 30

5 Si – 8 peniteat *Caput incertum.*

Br

4 miscetur conmatribus *AaFd: conm. conmiscetur Fr. 6 quis om. Fr.*

7 matribus *AaFd^{bc}: conmatribus Fd^{bc}Fr. 12 non] non potest Fd^{bc}*

13 habet conpatrem] *comp. habet Fr. 14 eius uxor] uxor eius Aa*

18 secernit spiritualis] *spiritualis secernit Aa 22 Post De eodem*

praemisit Fr. 25 unionem¹ AaFd: unionem Fr. unionem² AaFd:

unionem Fr. 26 Post – 29 copulari] AaFd, om. Fr.

5 *donensis sinodi illum prohibet conmatris sue uxoris matrimonio copulari, qui uxori sue debitum reddidit, postquam illius conmater extitit. Illa vero auctoritas Triburiensis concilii illos permittit matrimonio copulari, cuius uxor post, quam a viro suo derelinquitur, illius conmater efficitur, nec post conpaternitatem a viro suo cognoscitur.*

(QUESTIO 5)

Aa 130v

10 **(C.30 q.5 d.a.c.1)** *Quod autem clandestina coniugia fieri non debeant, Evaristus papa testatur, scribens episcopis Africe:*

(C.30 q.5 c.1) *Clandestina coniugia fieri non debent.*

15 Aliter legitimum non fit coniugium, nisi ab his, qui super ipsam feminam dominationem habere videntur, et a quibus custoditur uxor petatur, et a parentibus propinquioribus sponsetur, et legibus dotetur, et suo tempore sacerdotaliter, ut mos est, cum precibus et oblationibus a sacerdote benedicatur, et a paranimphis, ut consuetudo docet, custodita et sociata, a proximis congruo tempore petita legibus dotetur, ac solempniter accipiatur, et biduo vel triduo orationibus vacent, et castitatem custodiant.

20 Item: **(§ 1)** Ita peracta legitima scitote esse conubia; aliter vero presumpta non coniugia, sed adulteria, vel contubernia, vel stupra, aut fornicationes potius, quam legitima coniugia esse non dubitate, nisi voluntas propria suffragaverit, et vota succurrerint legitima.

25 **(C.30 q.5 c.2)** *Item ex Decreto Hormisde pape, c. 6.*

Nuptias occulte celebrari non licet.

30 Nullus fidelis, cuiuscumque condicionis sit, occulte nuptias faciat, sed benedictione accepta a sacerdote publice nubat in Domino.

(C.30 q.5 c.3) *Item Nykolaus ad consulta Bulgarorum.*

Nuptie publice celebrari debent.

35 Nostrates, tam mares quam femine, non ligaturam auream, vel argenteam, aut ex quolibet metallo compositam, quando nuptialia federa contrahunt, in capitibus deferunt: sed post sponsalia, que futurarum sunt nuptiarum promissio, federa quoque consensu eorum, qui hec contrahunt, et eorum, in quorum potestate sunt, celebrantur; et

Br

- Fd 84rb post, quam arrhis sibi sponsam sponsus per digitum fidei annulo insignitam desponderit, dotem que utrique placitam sponsus ei cum scripto pactum hoc continente coram invitatis ab utraque parte tradiderit (aut mox aut apto tempore, ne videlicet ante tempus lege diffinitum tale quid facere presumant), ambo ad nuptialia federa perducuntur, et primum in ecclesia Domini cum oblationibus, quas offerre debent Deo per sacerdotis manum, statuuntur, sic que demum benedictionem et velamen celeste suscipiunt. 5
- Aa 131r
- (C.30 q.5 c.5)** *Item ex concilio Cartaginensi IV.*
Quomodo sponsus et sponsa ad benedictionem accedant.
- Sponsus et sponsa cum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus vel a paranimphis offerantur in ecclesia sacerdoti, qui, cum acceperint benedictionem, eadem nocte pro reverentia benedictionis in virginitate permaneant. 10
- (C.30 q.5 c.6)** *Item ex concilio Arelatensi, c. 6.*
Sine publicis nuptiis nullus ducat uxorem.
- Nullum sine dote fiat coniugium; iuxta possibilitatem fiat dos, nec sine publicis nuptiis quisquam nubere vel uxorem ducere presumat. 15
- (C.30 q.5 d.p.c.6)** *His omnibus auctoritatibus occulte nuptie prohibentur, atque ideo, cum contra auctoritatem fiunt nuptie, pro infectis haberi debent. (§ 1) Sed queritur, quid sibi velint solempnitates ille velaminis et annuli, que in coniugiis observantur? De his ita scribit Ysidorus in II libro de offitiis, c. 16:* 20
- (C.30 q.5 c.7)** *Quare femine velantur, dum maritantur.*
- Femine, dum maritantur, ideo velantur, ut noverint, se semper viris suis subditas esse et humiles. (§ 1) Item, quod nubentes post benedictionem vitta invicem, uno vinculo copulantur, videlicet fit ideo, ne conpagem conjugalis unitatis disrumpant. (§ 2) At vero, quod eadem vitta candido purpureo que colore permiscetur, candor quippe est mundicia vite, purpura ad sanguinis posteritatem adhibetur, ut hoc signo et continentia et lex continendi ab utrisque ad tempus admoneatur, et posthec reddendum debitum non negetur. (§ 3) Item, quod in primis annulus a sponso sponse datur fit nimirum vel propter mutue di-

Br

lectionis signum, vel propter id magis, ut eodem pignore
corda eorum iungantur. Unde et quarto digito annulus
inserirur, ideo quod in eo vena quedam, ut fertur, sangui-
nis ad cor usque perveniat.

5 **(C.30 q.5 d.p.c.8)** *Sed obicitur premissis: Multa sunt, que
prohibentur, que, si fiant, ex postfacto convalescunt. Prohiben-
tur voventes matrimonia contrahere, que tamen si contraxerint,
inviolata permanere oportet. Sic et clandestina coniugia contra
10 leges quidem fiunt, tamen contracta dissolvi non possunt, quia
ex legitimo voto subsequente corroborantur. Unde et Evaristus,
cum dixisset: "aliter coniugia presumpta non sunt, sed adulte-
ria;" addidit: "nisi voluntas propria suffragaverit, et vota suc-
currerint legitima". Hinc etiam in Novellis:*

15 **(C.30 q.5 d.p.c.9)** *His ita respondetur: Coniugia, que clam
contrahuntur, non negantur esse coniugia, nec iubentur dissolvi,
si utriusque confessione probari poterunt: verumtamen prohi-
bentur, quia mutata alterius eorum voluntate, alterius confes-
sione fides iudici fieri non potest. Unde publice, cum alterius
20 vota in alteram partem se transtulerint, pro priori coniugio,
quod iudici incertum est, sententia ferri non poterit. Incerta
enim (ut Syxtus papa scribit episcopis per Hispaniam constitu-
tis) nemo pontificum iudicare presumat, et quamvis vera sint,
non tamen credenda sunt nisi que certis indiciis conprobantur,
25 nisi que manifesto iudicio convincuntur, nisi que iudiciario
ordine publicantur. Hinc etiam Victor papa scribit Theophilo
episcopo: "Incerta, karrissime, nullatenus iudicemus, quousque
veniat Dominus, qui latentia producet in lucem, et illuminabit
abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium.*

30 **(C.30 q.5 c.10)** *Item Evaristus papa omnibus episcopis.
Ante iustam probationem nullus iudicandus aut dampnan-
dus est.*

35 Nullum ante veram iustam que probationem iudicare
aut dampnare debemus, teste Apostolo, qui ait: "Tu quis
es, qui iudicas alienum servum? Suo domino stat aut ca-
dit?" Mala itaque audita nullum moveant, nec passim
dicta absque certa probatione quisquam umquam credat;
sed ante audita diligenter inquireat, nec precipitando quic-
quam aliquis agat.

(C.30 q.5 c.11) *Item Eleutherius papa.*

Br

Aa 132r

Non sunt aliqua iudicanda prius, quam certis demonstrantur iudiciis.

Iudicantem oportet cuncta rimari, et ordinem rerum plena inquisitione discutere, interrogandi et respondendi obiciendi que prebita patientia ab eo, ut ibi ambarum actio partium illuminata sit pleniter, nec litigantibus prius velit iudex sua sententia obviare, nisi quando iam peractis omnibus nichil habeant in questione, quod proponant, et tamdiu actio ventiletur, quousque ad veritatem rei perveniant. Frequenter interrogari oportet, ne aliquid pretermis-
sum forte remaneat, quod annecti conveniat.

(C.30 q.5 d.p.c.11) *Ex premissis manifestissime colligitur quod pro incertis a certis recedendum non est, nec in re dubia certa danda est sententia. Cum autem fides dubie rei nisi testium approbatione vel legitima confessione iudici fieri non valeat, testes auctoritate Calixti pape de aliis causis vel negociis testimonium dicere non valeant, nisi de his, que sub eorum presentia facta noscuntur: apparet clandestina coniugia ideo esse prohibita, quia, cum alter eorum coniugalem affectum se ad alterum habuisse negare voluerit, legitimis probationibus convinci non poterit, quibus deficientibus, iudicis sententia rite absolutus, reatum adulterii uterque incurrit, dum utroque eorum vivente aliis se copulaverint.*

Br

(CAUSA 31)

5 **(C.31)** *Uxorem cuiusdam alius constupravit; eo mortuo adulter adulteram sibi in uxorem accepit; filiam ex ea susceptam cuidam in coniugem se daturum iuravit; illa assensum non prebuit; deinde pater alii eam tradidit; a primo reposcitur. Queritur an possit duci in coniugium que prius est polluta per adulterium? SECUNDO, an filia sit tradenda invita alicui? Tertio, an post patris sponsionem illa possit nubere alii?*

10 **(QUESTIO 1)**

(C.31 q.1 d.a.c.1) *Adulterio polluta prohibetur duci in coniugium auctoritate Leonis pape, qua dicitur:*

(C.31 q.1 c.1) *Adulterio polluta non ducatur ab eodem in matrimonium.*

15 Nullus ducat in matrimonium quam prius polluit adulterio.

(C.31 q.1 c.2) *Sed Augustinus econtra testatur scribens ad Valerium de nuptiis et concupiscentia:*

20 *Licet alicui ducere in matrimonium quam prius polluit per adulterium.*

Aa 132v

25 Denique mortuo eo, cum quo fuit verum conubium fieri potest coniugium, cum qua precessit adulterium. Item in libro de bono coniugali: **(§ 1)** Posse sane fieri licitas nuptias ex personis licite coniunctis, honesto placito subsequente, manifestum est.

30 **(C.31 q.1 d.p.c.2)** *Hec ultima auctoritas de concubinis loquitur, perhibens, concubinas posse transire ad honestum placitum nuptiarum. Prima auctoritas Augustini loquitur de repudiata, quam dum vivente viro suo aliquis ducit in coniugium, committit adulterium; cuius adulterii aliquam habet veniam, dum eius copula creditur esse licita. (§ 1) Illud vero Leonis pape de ea intelligendum est, que a viro suo non erat repudiata, cuius vivebat vir, reddens ei coniugale debitum. Unde in concilio apud Altheum habito presente Conrado Rege statutum est c. 6:*

35 **(C.31 q.1 c.3)** *Nullus ducat in coniugium quam prius polluit per adulterium.*

Br

Illud vero communi decreto secundum canonum instituta diffinimus et preiudicamus, ut, si quis cum uxore alterius vivente eo fornicatus fuerit, moriente marito synodali iudicio aditus ei claudatur illicitus, nec ulterius ei coniungatur matrimonio, quam prius polluit adulterio. Nolumus enim, nec Christiane religioni convenit, ut ullus ducat in coniugium quam prius polluit per adulterium. 5

(C.31 q.1 d.p.c.3) *Hic subaudiendum est, nisi peracta post penitentiam et si nichil in morte viri machinatus fuerit, vel si vivente viro fidem adultere non dedit, sumpturum eam sibi in coniugem si viro eius superviveret. Unde in concilio Triburiensi legitur.* 10

(C.31 q.1 c.4) *Post mortem viri non potest adulteram in coniugium ducere qui viro vivente iuramentum sibi futurarum prebuit nuptiarum.* 15

Relatum est auribus sanctorum sacerdotum, quendam alterius uxorem stupro violasse, et insuper meche vivente viro suo iuramentum dedisse, ut post legitimi mariti mortem, si supervixisset, duceret eam uxorem, quod et factum est. Tale igitur conubium prohibemus et anathematizamus. 20

(C.31 q.1 c.5) *Item in eodem.*

Post peractam penitentiam viduam in coniugem ducere poterit, quam vivente viro polluit adulterio.

Si quis vivente marito coniugem illius adulterasse accusatur, et, eo in proximo defuncto, eandem sumpsisse dinoscitur, omnimodis penitencie publice subiciatur. De quo etiam post penitentiam prefata, si expedierit, servabitur regula; nisi forte idem, aut mulier virum, qui mortuus fuerat, occidisse notentur, aut propinquitas, vel alia quolibet actio criminalis impediatur. Quod si probatum fuerit, sine ulla spe coniugii cum penitencia perpetuo maneant. 25 30

(C.31 q.1 d.p.c.7) *Sed obicitur: David cum Bersabee adulterium commisit, et mortem Urie machinatus est, et tamen Bersabee eandem postea duxit in uxorem. Sed in veteri testamento multa mittebantur propter infirmitatem, que in evangelii perfectione eliminata sunt: sicut mittebatur quibuslibet dare libellum repudii, ne per odium funderetur sanguis innoxius.* 35

25 Si – 32 maneant Conc. Meldense (a. 845) 69, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.117.7-12.

Br

5 *Quod postea Dominus in evangelio prohibuit, dicens uxorem a viro non esse dimittendam, nisi causa fornicationis. Quedam permittebantur causa infirmitatis, et sacramenti futurorum: sicut Dominus permisit filiis Israel offerre animalia sibi in sacrificium, que in Egipto consueverant inmolare demonibus, malens ea sibi offerri quam idolis, et ut essent illis sacramenta futurorum. Sic et Bersabee permissa est duci in uxorem, non magis causa sue infirmitatis, quam significatione futurorum.*

10

(QUESTIO 2)

15 **(C.31 q.2 d.a.c.1)** *Quod autem aliqua non sit cogenda nubere alicui, Ambrosius testatur super primam epistolam ad Corinthios: "Nubat vidua cui vult: tantum in Domino;" id est quem sibi aptum putaverit, illi nubat; quia invite nuptie solent malos proventus habere. "Tantum autem in Domino:" Id est, ut sine suspitione turpitudinis nubat, et viro sue religionis nubat.*

(C.31 q.2 c.1) *Item Iudicium Urbani pape.*

Iuramento patris non cogitur puella nubere, cui numquam assensum prebuit.

20

25 Si verum esse constiterit, quod nobis legati Iordanis principis retulerunt, scilicet, quod ipse coactus et dolens filiam suam infantulam nolentem, flentem, et pro viribus renitentem, non assentientibus, sed valde dolentibus matre et parentela, Rainaldo Rodelli filio desponsaverit, quoniam canonum et legum auctoritas talia sponsalia (ut infra ostenditur) non approbat, ne ignorantibus leges et canones nimis durum quod dicimus videatur, ita sententiam temperamus, ut, si princeps cum filie, matris, et parentele assensu id, quod ceptum est, perficere voluerit, concedamus. Sin autem, legatus noster utrasque partes audiat, et si nichil fuerit ex parte supradicti Rainaldi amplius, quod impediatur, ab ipso Iordane sacramentum, quod ita constant hec, ut dicta sunt, accipiat, et nos canonum ac legum scita sequentes deinceps non prohibemus, quin alii viro, si voluerit, predicta filia eius tantum in Domino nubat.

30

(C.31 q.2 c.3) *Item Sanctio, Regi Aragonum.*

Quorum unum futurum est corpus, unus debet esse et animus: atque ideo nulla invita est copulanda alicui.

Br

De neptis tue coniugio, quam te cuidam militi daturum necessitatis instante articulo sub fidei pollicitatione firmasti, hoc equitate dictante decernimus, ut, si illa virum illum, ut dicitur, omnino rennuit, et in eadem voluntatis auctoritate persistit, ut viro illi prorsus se deneget nupturam, nequaquam eam invitam et renitentem eiusdem viri cogas sociari coniugio. Quorum enim unum corpus est, unus debet esse et animus, ne forte, cum virgo fuerit alicui invita copulata contra Domini Apostoli que preceptum aut reatum discidii, aut crimen fornicationis incurrat. Cuius videlicet peccati malum in eum redundare constat, qui eam coniunxit invitam. Quod pari tenore de viro est sentiendum.

(C.31 q.2 d.p.c.4) *His auctoritatibus evidenter ostenditur, quod nisi libera voluntate nulla est copulanda alicui.*

(QUESTIO 3)

(C.31 q.3 d.a.c.1) *Quod autem post parentum sponsionem aliis nubere non valeant, auctoritate Elibertani concilii monstratur, qua dicitur:*

(C.31 q.3 c.1) *De parentibus, qui fidem frangunt sponsaliorum.*

Si qui parentes fidem fregerint sponsaliorum, triennii tempore a comunione abstineant. Si vero idem sponsus vel sponsa in illo gravi crimine non fuerint deprehensi, excusati erunt parentes. Si vero in eodem fuerint vicio, et polluerint se consentiendo, superior sententia servetur.

(C.31 q.3 d.p.c.1) *Ecce, quod non licet parentibus sponsalia filiorum suorum frangere. Verum hoc de illis intelligendum est, que illorum consensu contrahuntur.*

23 Si – 27 servetur Conc. Eliberitanum (a. 305/306) c. 54 (ed. Vives, 11).

(CAUSA 32)

5 **(C.32)** *Quidam, cum non haberet uxorem, quandam meretricem sibi coniugio copulavit, que erat sterilis, neptis ingenui, filia originarii; quam cum pater vellet alii tradere, avus huic eam copulavit, causa solius incontinentie. Deinde hic, penitencia ductus, ex ancilla propria filios sibi querere cepit. Postea de adulterio convictus et punitus quendam rogavit, ut vi uxorem suam opprimeret, ut sic eam dimittere posset, quo facto quandam infidelem sibi copulavit, ea tamen condicione, ut ad Christianam religionem transiret. Hic PRIMUM queritur, an licite meretrix ducatur in uxorem? SECUNDO, an ea, que causa incontinentie ducitur, sit coniux appellanda? TERCIO, cuius arbitrium aliqua sequatur, an liberi avi, an originarii patris? QUARTO, si vivente uxore liceat alicui ex ancilla filios querere? QUINTO, si ea, que vim patitur, pudicitiam amittere conprobetur? SEXTO, si adulter adulteram possit dimittere? SEPTIMO, si vivente dimissa aliam possit accipere? OCTAVO, si infidelem sub premissa condicione licet alicui fidelium in coniugem ducere?*

Aa 134r

20

(QUESTIO 1)

25 **(C.32 q.1 d.a.c.1)** *Quod autem meretrix in coniugem duci non debeat, multis auctoritatibus et rationibus probatur. Illa enim, que adulterii rea convincitur, nisi post peractam penitentiam in coniugii consortio retineri non debet. Unde Iohannes Crisostomus ait super Mattheum c. 9:*

(C.32 q.1 c.1) *Patronus turpitudinis est qui uxorem suam adulteram dimittere noluerit.*

30 Sicut crudelis et iniquus est qui castam dimittit, sic fatuus est et iniustus qui retinet meretricem. Patronus enim turpitudinis est, qui celat crimen uxoris.

(C.32 q.1 c.2) *Item Ieronimus.*

Causa fornicationis vir dimittat uxorem, non tamen alteram ducat.

35 Ait Dominus in evangelio: "Quicumque dimiserit uxorem, nisi ob fornicationem, et aliam duxerit, mechatur, et qui dimissam duxerit, mechatur". Sola fornicatio est, que uxoris vincit affectum; imo, cum illa unam carnem in

Br

35 Ait <d>ixit Fd

aliam diviserit, et se fornicatione a marito separaverit, non debet teneri, ne virum quoque sub maledicto faciat, dicente scriptura: "Qui tenet adulteram stultus et inpius est". Ubi cumque est igitur fornicatio vel fornicationis suspicio, libere uxor dimittitur. Et quia poterat accidere, ut aliquis calumpniam faceret innocenti, et ob secundam copulam nuptialem veteri copule crimen inpingeret, sic priorem dimittere iubetur uxorem, ut prima vivente secundam non habeat. 5

(C.32 q.1 c.3) *Idem in epistola Pauli ad Corinthios.* 10

Sola viri fornicatio uxorem maculat.

In coniugio quis positus quecumque peccata fecerit, non propriam infusant coniugem;

(C.32 q.1 c.4) *Item Iohannes Crisostomus.*

Qui uxorem suam dimittere noluerit adulteram, duobus annis peniteat, si ei debitum reddiderit. 15

Si quis uxorem suam invenerit adulteram, et postea deinceps placuerit habere eam in matrimonio, duobus annis peniteat ideo, quia cum adultera mixtus sit, que adhuc crimine suo non est purgata, aut abstineat se a matrimonio eius, donec expleatur satisfactio criminis penitencie sue, ideo, quia post satisfactionem penitencie non meretur vocari adultera. Similiter, si uxor invenerit virum suum adulterum, non ad inparia iudicatur. 20

(C.32 q.1 c.6) *Item ex Penitenciali Theodori.* 25

Qui adultere reddit debitum tribus annis peniteat.

Si quis uxorem suam scit adulteram, et non vult dimittere eam, sed in matrimonio habere, tres annos peniteat, et quamdiu illa penitet, abstineat se ab illa.

(C.32 q.1 d.p.c.10) ¶ (§ 2) Si ergo, ut ex his auctoritatibus colligitur, adulteram retinere nulli permittitur, multo minus in coniugium duci licebit cuius pudicitie nulla spes habetur. Debet enim inter coniuges fides servari et sacramentum, que cum defuerint, non coniuges, sed adulteri appellantur. Unde Augustinus scribit contra Iulianum libro I: 30

Aa 135r

(C.32 q.1 c.11) VERITAS NUPTIARUM NON CONSISTIT IN CONMIXTIONE MARIS ET FEMINE. 35

Br

Non in sola, ut deliras, conmixtione maris et femine nuptiarum veritas est, quamvis sine illa nuptie filios procreare non possint. Sed alia sunt proprie ad nuptias pertinentia, quibus ab adulteriis nuptie decernuntur, sicuti est
 5 tori coniugalis fides, et cura ordinate filios procreandi, et (que maxima differentia est) bonus usus mali, hoc est bonus usus concupiscentie carnis, quo bono adulteri male utuntur.

(C.32 q.1 d.p.c.13) *Cum ergo in meretrice, ut diximus, nulla sit spes fidei, nulla sit certitudo pudicitie, patet, quod non est in coniugium ducenda. (§ 1) Sed obicitur: Raab Hierichontina, quamvis esset meretrix, tamen principi de tribu Iuda coniugio copulata est, de qua etiam Christus postea nasci dignatus est. Osee quoque, duodecim Prophetarum primus, ex precepto Domini choro hordei meretricem emit, quam sibi in coniugio sociavit. Sed aliud est meretricem ducere, vel adulteram retinere, quam tua consuetudine, castitate et pudicitia exornes: atque aliud aliquam habere earum, quam nullo pacto a luxu carnis sue revocare valeas. Hoc enim penitus prohibetur: illud laudabiliter factum legitur. Unde Ieronimus super Osee libro I:*
 10
 15
 20

(C.32 q.1 c.14) *Non est peccatum meretricem ducere in uxorem.*

Non est culpandus Osee propheta si meretricem, quam duxit, ad pudicitiam convertit: sed potius laudandus, quod
 25 ex mala bonam fecit. Non enim qui bonus permanet pollutitur, si societur malo: sed qui malus est in bonum vertitur, si boni exempla sectetur. Ex quo intelligimus, non Prophetam perdidisse pudicitiam fornicarie copulatum, sed fornicariam assumpsisse pudicitiam, quam antea non
 30 habebat.

(QUESTIO 2)

(C.32 q.2 d.a.c.1) *Quod autem non sit uxor que sola causa incontinentie ducitur, hinc videtur posse probari, quia coniugium propagationis, non explende libidinis causa a Deo institutum est. Hec namque fuit benedictio coniugii: "Crescite et multiplicamini".*
 35

Br

1 Non in *super ras. Aa*

(C.32 q.2 d.p.c.1) *Qui ergo non procreande causa sobolis, sed explende libidinis sibi invicem copulantur, non tam coniuges quam fornicarii videntur.*

(C.32 q.2 d.p.c.2) *His ita respondetur: Prima institutio coniugii in paradyso facta est, ut esset immaculatus thorus, et honorabiles nuptie, ex quibus sine ardore conciperent, sine dolore parerent. Secunda propter illicitum motum eliminandum extra paradysum facta est, ut infirmitas, prona in ruinam turpitudinis, honestate exciperetur coniugii. Unde Apostolus scribens ad Corinthios ait: "Propter fornicationem unusquisque suam uxorem, et unaqueque virum suum habeat". Ex hac itaque causa fit, ut coniugati se sibi invicem debeant, nec se sibi negare possint. Unde Apostolus: "Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu, et ad tempus, ut expeditius vacetis orationi, et iterum revertimini in id ipsum, ne temptet vos sathanas. Hoc autem dico propter incontinentiam vestram". Qui ergo propter incontinentiam in naturalem usum redire monentur, patet, quod non propter filiorum procreationem tantum misceri iubentur. (§ 1) Non tamen ideo nuptie male iudicantur. Quod enim preter intentionem generandi fit, non est nuptiarum malum, sed est veniale propter nuptiarum bonum, quod est tripertitum; fides videlicet, proles, et sacramentum.*

(C.32 q.2 d.p.c.4) *Sicut ergo talis concubitus non est fornicarius, sed propter bonum coniugii licitus: sic et coniunctio illa, de qua queritur, non est fornicaria, sed propter bonum coniugii licita. Item, sicut Augustinus ait in libro de bono coniugali:*

(C.32 q.2 c.5) *"Concubine ad tempus adhibite, nec etiamsi causa filiorum concumbant, iustum faciunt concubinatum suum".*

(C.32 q.2 d.p.c.5) *Sic econtrario datur intelligi de his, qui coniugali affectu sibi copulantur, quod etsi non causa procreandorum filiorum, sed explende libidinis conveniunt, non ideo fornicarii, sed coniuges appellantur. Probatum hoc idem auctoritate Augustini in libro de bono coniugali:*

(C.32 q.2 c.6) *Coniuges sunt qui causa solius incontinentie sibi invicem copulantur.*

Solet queri, cum masculus et femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed pro incontinentia solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum

Br

altero id faciat, utrum nuptie sint vocande? Et potest quidem fortasse non absurde hoc appellari conubium, si usque ad mortem alicuius eorum id inter eos placuerit, et prolis generationem, quamvis non ea causa coniuncti sint, non tamen vitaverint, ut vel nolint sibi nasci filios, vel etiam opere aliquo malo agant ne nascantur. Ceterum, si vel utrumque, vel unum horum desit, non inuenio, quemadmodum has nuptias appellare possimus. Etenim si aliquam sibi ad tempus adhibuerit, donec aliam dignam honoribus, vel suis facultatibus inueniat, quam in coniugio ducat, animo ipso adulter est, nec cum illa, quam cupit invenire, sed cum ista, cum qua sic cubat, ut cum ea non habeat maritale consortium.

(C.32 q.2 d.p.c.16) *Premissis auctoritatibus evidenter asseritur quod, quamvis aliqui non filiorum procreandorum, sed incontinentie causa conveniant, tamen coniuges appellantur.*

(QUESTIO 3)

(C.32 q.3 d.a.c.1) *De tertia vero questione Pelagius diffinit, scribens Potentio Defensori:*

(C.32 q.3 c.1) *Arbitrium liberi avi, non originarii patris, puellam in nuptiis sequi oportet.*

Patrem puelle ecclesie vestre famulum, avum vero liberis ortum constat esse natalibus, et ideo avi magis electionem de coniunctione neptis, quam patris eius, cuius nullo modo liberum potest esse arbitrium, decernimus attendi.

(C.32 q.3 d.p.c.1) *Quia ergo electione avi huic ista nupsisse probatur, hanc constat legitime sibi copulatam.*

(QUESTIO 4)

(C.32 q.4 d.a.c.1) *Quod autem ex ancilla propter uxoris sterilitatem filios querere alicui liceat, exemplo probatur Abrahe, qui propter sterilitatem uxoris sue Sarai ingressus est ad Agar Egiptiam, ut ex ea filios acciperet. Item Iacob, cum ex Rachele filios habere non posset, filios ex ancilla eius sibi suscitavit, nec solum propter sterilitatem, verum etiam propter fecunditatem cessantem legitur intrasse ad ancillam Lie, et ex ea*

Br

filios genuisse. Ex quibus omnibus colligitur, propter sterilitatem uxoris sive ex ancilla sive ex qualibet alia licite filios queri; alioquin adulterii macula Abraham et Iacob notabuntur. Sed sicut post mortem Sare Abraham Cethuram duxit in uxorem, ne secundum Augustinum Christiani putarent esse peccatum post mortem uxoris aliam ducere: sic videtur vivente uxore sua filios ex ancilla suscepisse, ne aliquibus hoc reputaretur in crimen. Illud autem Augustini dicitur contra adversarium legum et Prophetarum, libro II:

(C.32 q.4 c.1) *Quomodo Abraham excusetur a crimine fornicationis.* 10

Iste Abrahe etiam usque ad decrepitam senectutis etatem fornicationis obicit crimen: profecto quia et post mortem Sare alteram duxit. Ubi etsi nullum intelligeretur rei abdite sacramentum, propter hoc solum id facere debuit Abraham, ne putarent heretici adversus populum Dei (quibus etiam Tertullianus astipulator assistit) post uxoris mortem crimen esse ducere uxorem. 15

(C.32 q.4 d.p.c.2) *His ita respondetur: Pro varietate temporum varia invenitur dispensatio conditoris. Promissum erat Abrahe, quod in semine eius benedicerentur omnes gentes; promiserat quoque se daturum semini eius terram peregrinationis sue. Cum ergo, ceteris in idolatria relictis, Abraham et filios eius in peculiarem populum sibi Dominus elegisset, rite multarum fecunditate mulierum populi Dei multiplicatio querebatur, quia in successione sanguinis erat successio fidei. Unde in lege dicebatur: "Maledicta sterilis, que non reliquerit semen suum super terram". Hinc etiam sacerdotibus coniugia decreta sunt, quia in successione familie successio constabat officii. Quia vero per incarnationem Christi gratia fidei ubique dilatata est, nec iam dicitur: "Dic domui Iude, et domui Israel;" sed: "Euntes docete omnes gentes," et: "In omni gente quicumque timet Deum, et operatur iusticiam, acceptus est illi;" nec electio muneris queritur in successione generis, sed in perfectione vite et sinceritate scientie, et virginitas fecunditati preferitur, et sacerdotibus continentie castitas inperatur. Nec ergo Abraham aut Iacob deliquit, quia preter uxorem filios ex ancilla quesierit, nec illorum exemplo, preter coniugale debitum, fecunditatem in aliqua licet alicui querere, cum illorum coniugia nostrorum equentur vel preferantur virginitati, et inmoderatus usus coniugii nostri temporis* 20 25 30 35 40

Br

turpitudinem fere imitetur fornicationis illius temporis. Unde Ambrosius scribit in libro de patriarchis:

(C.32 q.4 c.3) *Abraham non est reus adulterii, qui uxore vivente filios ex ancilla suscepit.*

5 Dixit Sara ad Abraham: "Ecce conclusit me Dominus, ut non pariam; intra ergo ad ancillam meam, ut filium facias ex illa". Et ita factum est. Sed considera primum, quod Abraham ante legem Moysi et ante evangelium fuit; nondum interdictum adulterium videbatur. Pena criminis
10 ex tempore legis est, que crimen inibuit, nec ante legem nulla rei dampnatio est, sed ex lege. Non ergo in legem conmisit Abraham, sed legem prevenit. Deus in paradiso coniugium laudaverat, non adulterium dampnaverat. (§ 1) Habes Abrahe defensionem primam. Secunda illa est,
15 quod non ardore aliquo vage succensus libidinis, non petulantis forme captus decore, ancille contubernio conjugalem posthabuit thorum, sed studio querende posteritatis, et propagande sobolis. Adhuc post diluvium raritas erat generis humani; erat etiam religionis, ne quis non reddidisse debitum videretur nature. Denique et Loth sancti
20 hanc filie causam querende posteritatis habuerunt, ne genus deficeret humanum, et ideo publici muneris gratia privatam culpam pretextuit.

(C.32 q.4 c.5) *Item Ieronimus.*

25 *Nichil fedius est quam amare uxorem quasi adulteram.*

Origo quidem honesta erat amoris, sed magnitudo deformis. (§ 1) Nichil autem interest ex qua honesta causa quis insaniat. Unde et Sextus in sentenciis: "Adulter est," inquit, "in suam uxorem amator ardentior". In aliena quippe uxore omnis amor turpis est, in sua nimius. Sapiens iudicio debet amare coniugem, non affectu. Non regnat in eo inpetus voluptatis, nec preceps fertur ad coitum. Nichil est fedius quam uxorem amare quasi adulteram. (§ 2) Certe, qui dicunt se causa reipublice et generis
30 humani uxoribus iungi, et filios procreare, imitentur saltim pecudes, et post, quam venter uxoris intumuerit, non perdant filios, nec amatores se uxoribus exhibeant, sed maritos.

Aa 137r

30 Sapiens – 31 affectu Seneca, *Fragmenta*, ed. Haase 3.434.

Br

3 reus itreus(?) *Aa^{2c}*

(C.32 q.4 c.6) *Idem.**Virginalis castitas non preferitur coniugio Abrahe.*

Quis ignoret, sub altera dispensatione Dei retro omnes sanctos eiusdem fuisse meriti, cuius nunc Christiani sunt? Quomodo ante Abraham placuit in coniugio, sic nunc virgines placent in castitate. Servivit ille legi et tempori suo: serviamus et nos legi et tempori nostro, in quos fines seculorum devenerunt.

(C.32 q.4 c.8) *Item Augustinus de bono coniugali.*

Satius est absque liberis defungi, quam ex illicito concubitu stirpem querere.

Sicut satius est mori fame, quam ydolothitis vesci: ita satius est defungi sine liberis, quam ex illicito coitu stirpem querere. Undecumque autem nascentur homines, si parentum vicia non sectentur et Deum recte colant, honesti et salvi erunt. Semen enim hominis ex qualicumque homine, Dei creatura est, et eo male utentibus male erit, non ipsum aliquando malum erit.

(C.32 q.4 c.9) *Item sermo sancti Ambrosii de sancto Iohanne, qui sic incipit: "Diximus superiore Dominica".*

Ex ancilla filii non sunt querendi.

Dicat aliquis: uxorem non habeo, et ideo ancillam michi sociavi. Audi, quid dicat scriptura ad Abraham: "Eice ancillam et filium eius; non enim erit heres ancille filius cum filio libere". Si igitur ancille filius heres non est, nec ergo filius est. Cur autem queritur tale coniugium, de quo susceptus filius nec successionis possit esse heres nec sanguinis? Nec enim potest habere hereditatis consortium qui non habet originis privilegium. Cur, inquam, queritur tale contubernium, de quo nati filii non sunt testes matrimonii, sed adulterii? Cur huiusmodi suscipiuntur adulterini, qui patri pudori sunt, non honori? Dicit scriptura: "Adulterorum filii etc.". Mulier igitur tua, si talibus moribus predata est, ut mereatur consortium, mereatur et nomen uxoris. Presta concubine tue libertatem et nomen uxoris, ne tui adulter sis potius quam maritus.

(C.32 q.4 c.10) *Item Augustinus ad Claudium contra Iulianum libro V.*

Br

Adulteria non sunt facienda voluntate generandi filios.

Sic non sunt facienda adulteria etiam voluntate filios generandi, quemadmodum nec furta sunt facienda etiam voluntate pascendi pauperes sanctos; quod tamen est faciendum non furta perpetrando, sed bene utendo mammona iniquitatis.

(C.32 q.4 d.p.c.10) *Ecce, quod nullo modo licet alicui vivente uxore sua, vel ex ancilla, vel ex alia qualibet filios querere, qui etiam suscepti filiorum nomine iudicantur indigni.*

(C.32 q.4 d.p.c.14) *Quare autem tales non dicantur filii, vel quem suorum parentum sequantur, qui ex libero et ancilla nascuntur, Ysidorus Ethimologiarum libro IX determinat:*

(C.32 q.4 c.15) *Qui sint liberi, et quam condicionem parentum sequantur.*

Liberi dicti sunt, qui ex libero matrimonio sunt orti. Nam filii ex libero et ancilla servilis condicionis sunt. Semper enim qui nascitur deteriolem partem sumit. Naturales autem filii dicuntur ingenuarum concubinarum filii, quos sola natura genuit, non honesta coniugii. **(§ 1)** Hii vero, qui non sunt de legitimo matrimonio, matrem potius quam patrem secuntur.

(QUESTIO 5)

(C.32 q.5 d.a.c.1) *Quod autem pudicitia violenter eripi non possit, multorum auctoritatibus probatur. Est enim virtus animi, que violentiam non sentit. Corpori namque vis inferitur, non animo. Unde, quamvis corpus violenter corrumpatur si pudicitia mentis servetur illesa, tamen castitas duplicatur. Sicut beata Lucia fertur dixisse Pascasio. "Si invitam me feceris violari, castitas michi duplicabitur ad coronam". De sensibus enim et voluntatibus iudicat Deus. Hinc Ambrosius scribit in libro V de virginibus:*

(C.32 q.5 c.1) *Melior est virginitas mentis quam carnis.*

Tollerabilius est mentem virginem, quam carnem habere. Utrumque bonum, si liceat; si non liceat, saltem non homini casti, sed Deo simus. **(§ 1)** Virgo prostitui potest,

29 Si – 30 coronam *Passio s. Luciae*, ed. Surius, *De probatis sanctorum historiis* (1575) 6.893; ed. Beaugrand, *Sainte Lucie*, ann., LXIII.

Br

adulterari non potest. Ubi cumque Dei virgo est, templum Dei est; nec lupanaria infamant castitatem, sed castitas etiam loci abolet infamiam.

(C.32 q.5 c.3) *Item Augustinus de civitate Dei.*

Aliena libido neminem polluit.

5

Ita, ne aliquem polluat aliena libido, metuitur? Non polluet, si aliena erit, si autem polluet, non aliena erit. Sed cum pudicitia sit virtus animi, comitem que habeat fortitudinem, potius quelibet mala tollerare, quam malo consentire decernat, nullus autem magnanimus et pudicus in potestate habet quid de sua carne fiat, sed tantum quod annuat mente vel rennuat: quis tandem sana scilicet mente putaverit, se perdere pudicitiam, si forte in apprehensa vel oppressa carne sua exerceatur et expleatur libido non sua?

10

15

(C.32 q.5 c.4) *Idem:*

(§ 1) Lucretiam, matronam nobilem veterem que Romanam, magnis pudicitie laudibus efferunt. Huius corpore cum violentus Tarquinii regis filius libidinose potitus esset, illa scelus inprobissimi iuvenis marito Collatino, et propinquo Bruto, viris clarissimis et fortissimis indicavit, eos que ad vindictam constrinxit. Deinde fedi in se commissi egra atque inpatiens se peremit. Quid dicimus? adultera hec, an casta dicenda est? Quis in hac controversia laborabit? Egregie quidam ex hoc et veraciter declamans ait: "Mirabile dictu; duo fuerunt, et adulterium unus admisit". Splendide atque verissime. Intuens enim in duum corporum conmixtione unius inquinatissimam cupiditatem, unius castissimam voluntatem, et non quod corporum coniunctione, sed quod animorum diversitate ageatur, attendens: "Duo," inquit, "fuerunt, et unus adulterium admisit".

20

25

30

(C.32 q.5 c.6) *Idem in libro I de libero arbitrio.*

De pudicitia quis dubitavit, quin ea sit in animo constituta, quandoquidem virtus est? Unde a violento stupratore nec ipsa eripi potest. Item Ieronimus super epistolam ad Romanos libro 1: **(§ 1)** Fieri non potest, ut, nisi quis prius mechetur in corde, mechari possit in corpore. Item Augustinus in libro de sancta virginitate: **(§ 4)** Sicut

35

Br

39 virginitate trinitate *Aa^{ac}*

nemo inpudice utitur corpore, nisi prius spiritu concepta nequitia: ita nemo servat pudicitiam in corpore, nisi spiritui prius insita castitate.

5 (C.32 q.5 d.p.c.14) *Cum ergo hec, que violentiam passa est, pudicitiam amisisse probari non*

10 *potest, nullo modo vincitur fornicationis vel adulterii crimen incurrisse. Ut enim Augustinus ait in libro de bono coniugali: "Adulterium committitur, cum vel proprie libidinis instinctu, vel aliene consensu cum altera vel altero contra pactum coniugale concumbitur, atque ita frangitur fides, que in rebus corporeis et abiectis magnum animi bonum est, et ideo ei salutem quoque corporalem, qua etiam vita ista continetur, certum est debere postponi".*

(C.32 q.5 c.15) *Item Ysidorus super Exodum.*

15 *Mechatur qui alicui preter matrimonii fedus miscetur.*

"Non mechaberis," id est, nec quisquam preter matrimonii federa aliis feminis admisceatur ad explendam libidinem. Nam adulterium facit qui preter suam ad alteram accedit.

20 (C.32 q.5 c.16) *Item Augustinus de adulterinis coniugiis.*

Qui vivente uxore sua alteram cognoscit adulterium committit.

25 Puto Christianum neminem reluctari, adulterum esse, qui vel diu languente, vel diu absente, vel continenter vivere cupiente sua uxore, alteri conmixtus est femine.

30 (C.32 q.5 d.p.c.16) *Cum ergo nichil horum in ista deprehendatur fuisse, quia nec proprie libidinis instinctu, nec aliene consensu, nec viro languente vel absente, vel continenter vivere cupiente alii adhesit, sed violenter aliena libidine oppressa vim pertulit, apparet, quod nec fornicaria, nec adultera dici potest. Unde nec aliqua occasione valet dimitti. Cum enim quererent Iudei Christo, utrum liceret homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa, respondit eis: "Numquam legistis, quia qui fecit eos ab initio masculum et feminam creavit eos? Quod ergo Deus coniunxit homo non separet". Deinde ita sermonem suum conclusit, ut diceret, neminem posse dimittere uxorem suam, excepta causa fornicationis. Hinc Apostolus ait in epistola ad Corinthios: "His, qui matrimonio iuncti sunt, precipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere". Unde datur intel-*

Aa 138v

Br

ligi, quod qualiscumque fuerit vir et uxor, ex quo coniugali affectu sibi adhererint, ulterius ab invicem discedere non valent. Unde Ambrosius in Hexameron, titulo diei quarte, scribit:

(C.32 q.5 c.17) *Qualiscumque sit vir, ex quo semel placuit, non est dimittendus.*

5

Horrendus et incultus est vir qui semel placuit; numquid vir alius est eligendus? Conparem suum equus diligit, et, si mutetur alius, trahere iugum nescit conpar alterius, et se non totum putat. Tu iugalem repudias tuum, et sepe mutandum putas? muta et si uno defecerit die, superduc rivalem, et statim, incognita causa, quasi cognitam pudoris exequeris iniuriam?

10

(C.32 q.5 c.18) *Item Augustinus.*

Similiter de uxore intelligitur.

Si uxorem quis habeat sterilem, sive corpore deformem sive debilem membris, vel cecam, vel surdam, vel claudam, vel si quid aliud, sive morbis, vel laboribus doloribus que, confectam, et quicquid (excepta fornicatione) cogitari potest vehementer horrible, pro societate fide que sustineat.

15

20

(C.32 q.5 c.19) *Item Ieronimus ad Oceanum de morte Fabiole.*

Non licet viro uxorem dimittere nisi causa fornicationis.

Precepit Dominus, uxorem non debere dimitti, excepta causa fornicationis, et, si dimissa fuerit, manere inuuptam. Quicquid viris precipitur, hoc consequenter redundat ad feminas. Neque enim adultera uxor dimittenda est, et vir mechus tenendus est.

25

(C.32 q.5 c.20) *Item.*

Apud nos quod non licet feminis eque non licet viris, et eadem servitus pari condicione censetur.

30

(QUESTIO 6)

(C.32 q.6 d.a.c.1) *Ecce, quod ista dimitti non valet, cum innocens a fornicatione inveniatur. Sed ponatur, quod ipsa sit adultera, queritur, si adulter possit dimittere eam causa fornicationis? Non enim videtur, quod pari crimine infectus alium*

35

Br

de eodem punire possit. Unde, cum Iudei adulteram accusarent
 equitatis sententiam a Domino acceperunt: "Quicumque ve-
 strum sine peccato est primus in illam lapidem mittat". Hinc
 etiam in evangelio precipitur: "Ypocrita, primum eice trabem de
 5 oculo tuo, et postea educes festucam de oculo fratris tui". Hinc
 etiam Augustinus scribit in libro I de sermone Domini in
 monte:

(C.32 q.6 c.1) *Qui fornicatur fornicationis causa uxorem
 suam dimittere non potest.*

10 Nichil iniquius est quam causa fornicationis dimittere
 uxorem, si et ipse convincitur fornicari. Occurrit enim
 illud: "In quo alterum iudicas te ipsum condempnas, ea-
 dem enim agis, que iudicas". Quapropter quisquis fornica-
 tionis causa vult abicere uxorem, prior debet a fornica-
 15 tionis esse purgatus. Quod similiter etiam de femina dix-
 erim.

(C.32 q.6 c.2) *Idem de verbis Domini, tractatu XLVI*

Qualem quisque vult invenire uxorem, talem se servet eidem.

20 Si ducturi estis uxores, servate vos uxoribus vestris.
 Quales vultis eas invenire, tales et ipse vos inveniant.
 Quis iuvenis est, qui non castam velit ducere uxorem? et
 si accepturus est virginem, quis non intactam desideret?
 Intactam queris intactus esto; queris puram? purus esto.
 Non enim illa potest, et tu non potes.

25 **(C.32 q.6 c.3)** *Idem in epistola ad Paxentium, Comitem
 Arrianum.*

*Iudicium de alio expetere non debet qui de se iudicari con-
 temnit.*

30 Iniquum est, ut quisque de alio iudicare velit, et iudi-
 cari de se nolit.

(C.32 q.6 d.p.c.5) *His auctoritatibus monstratur, quod
 adulter adulteram dimittere non valet.*

(QUESTIO 7)

35 **(C.32 q.7 d.a.c.1)** *Nunc autem queritur, si ille, qui dimise-
 rit uxorem suam causa fornicationis, illa vivente aliam ducere*

Br

poterit? Quod autem hoc fieri non possit, testatur Augustinus in libro de bono coniugali dicens:

(C.32 q.7 c.1) *Vinculum coniugii fornicatione dissolvi non potest.*

Interveniente divortio non aboletur confederatio nuptialis, ita ut sibi coniuges sint etiam separati, cum illis autem adulterium committitur, quibus etiam fuerint post suum repudium copulati. 5

(C.32 q.7 c.2) *Idem de adulterinis coniugiis, libro II*

Nulla ratione dissolvitur coniugium, quod semel initum probatur. 10

Licite dimittitur uxor ob causam fornicationis, sed manet vinculum prioris. Propter quod fit reus adulterii quicumque duxerit dimissam ob causam fornicationis. Sicut autem, manente in se sacramento regenerationis, excommunicatur quisquis reus criminis est, ita que separatur a viro numquam carebit sacramento coniugii, etiamsi non reconcilietur viro. Carebit autem, si mortuus fuerit vir eius. Reus vero excommunicationis ideo numquam carebit regenerationis sacramento, etiam non reconciliatus, quia numquam moritur Deus. 15 20

(C.32 q.7 c.3) *Idem super epistolam Pauli ad Corinthios.*

Sive vir ab uxore, sive uxor a viro causa fornicationis discesserit, alteri adherere prohibetur.

Apostolus dicit: "His, qui sunt in coniugio precipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, aut reconciliari vir suo". Potest enim fieri, ut discedat ea causa, quam Dominus permisit. At, si femine licet virum dimittere propter causam fornicationis quid respondebimus de hoc, quod dicit posterius: "Et vir uxorem non dimittat?" quare non addit: "excepta causa fornicationis," quod Dominus permittit? nisi quod similem formam vult intelligi, ut, si dimiserit, (quod causa fornicationis permittitur), maneat sine uxore, aut reconcilietur uxori? Et post pauca: **(§ 1)** Dominus autem permisit causa fornicationis uxorem dimitti. Sed quia permisit, non iussit. 25 30 35

(C.32 q.7 c.4) *Idem de sermone Domini in monte.*

Br

Fieri potest, ut vir dimittat uxorem causa fornicationis, quam Dominus exceptam esse voluit. Iam vero si nec illi nubere conceditur viro vivo, a quo recessit, neque huic alteram ducere viva uxore, quam dimisit, multo minus fas est illicita cum quibuslibet stupra committere.

(C.32 q.7 c.8) *Item ex concilio Elibertano.*

Mulieri fideli, que virum adulterum dimittit, alii nubere non licet.

Fidelis femina, que adulterum maritum reliquerit fidelem, et alterum ducit, prohibeatur ne ducat. Si autem duxerit, non prius accipiat communionem, quam is, quem reliquerit, de seculo exierit, nisi forte necessitas infirmitatis dare compulerit.

(C.32 q.7 c.9) *Item ex concilio Martini pape.*

Ad penitentiam est cogendus qui multis nuptiis copulatur.

Si quis fuerit multis nuptiis copulatus, penitentiam agat. Conversatio autem et fides penitentis tempus comprehendat.

(C.32 q.7 c.10) *Item Augustinus de adulterinis coniugiis, libro I*

Qui ob fornicationem uxorem dimittit, et aliam ducit, mechari probatur.

Quemadmodum non recte dici potest: si nescit homo, non peccat, (sunt enim etiam peccata ignorantium, quamvis minora quam scientium), ita non recte dici potest: si causa fornicationis dimiserit uxorem vir, et aliam duxerit, non mechatur. Est enim mechatio etiam eorum, qui alias ducunt relictis propter fornicationem prioribus, sed utique minor, quam eorum, qui non propter fornicationem dimittunt.

(C.32 q.7 d.p.c.16) *His auctoritatibus evidentissime monstratur, quod quicumque causa fornicationis uxorem suam dimiserit, illa vivente aliam ducere non poterit, et, si duxerit, reus adulterii erit. (§ 1) His ita respondetur. He auctoritates de eis locuntur, quorum continentiam carnalis infirmitas non impedit,*

9 Fidelis – 13 compulerit Conc. Eliberitanum (a. 305/306) c. 9 (ed. Vives, 3). **16 Si – 17 comprehendat** Martinus Bracaraensis, *Capitula* 80 (ed. Vives, 105).

Br

vel de his, qui, prestantes causam discidii, aliorum coniunctione se reddiderunt indignos. Unde Ambrosius super epistolam Pauli ad Corinthios:

(C.32 q.7 c.17) “Uxor a viro non discedat, nisi causa fornicationis; quod si discesserit, aut maneat innupta, aut reconcilietur viro suo; et vir similiter non dimittat uxorem’. Ideo non subdit de viro quod de uxore premisit, quia viro licet ducere aliam”.

(C.32 q.7 c.18) *Item Gregorius iunior Bonifatio episcopo.*

Licet ducere aliam infirmo, cui sua ob infirmitatem corporis debitum reddere non valet.

Quod posuisti, si mulier infirmitate correpta non valuerit viro debitum reddere, quid eius faciat iugalis: bonum esset, si sic permaneret, ut abstinentie vacaret. Sed quia hoc magnorum est, ille, qui se non poterit continere, nubat magis; non tamen ei subsidii opem subtrahat, quam infirmitas prepedi, non detestabilis culpa excludit.

(C.32 q.7 d.p.c.18) *Sed illud Ambrosii a falsatoribus dicitur insertum. Illud Gregorii sacris canonibus, imo evangelice et apostolice doctrine penitus invenitur adversum. Quidam vero, sententiam Ambrosii servare cupientes, non de qualibet fornicatione illud arbitrantur intelligi, ut ob quamlibet fornicationem vir licite dimittat uxorem, et vivente dimissa aliam ducat, sed de incestuosa tantum fornicatione intelligitur, cum uxor videlicet alicuius, patri et filio, fratri vel avunculo viri sui, vel alicui similibus se constuprandam publice tradiderit. Hec autem, quia viro suo se illicitam reddidit in perpetuum, dum per copulam consanguinitatis in primum, vel secundum, vel tertium gradum transivit affinitatis, licite dimittitur, et ea vivente superducitur alia. Hic si quis contendat, non magis viro, quam mulieri licitum esse, si vir alicuius eodem modo fornicetur, sciat, virum ab Ambrosio appellatum non sexu, sed animi virtute; mulierem quoque nominatam sentiat non sexu corporis, sed mollicie mentis. Sed quia nulla auctoritate permittitur, ut vivente uxore alia superducatur, intelligitur illud Ambrosii in supradicto fornicationis genere: non tamen, quod vivente dimissa aliam ducere possit, sed post mortem fornicarie vel fornicarii, (quorum uterque, ut supra dictum est, a corruptione luxurie mulier appellatur), ille, qui a fornicatione mundus est, vir sive mulier aliis copulari possunt; adulteri autem, si*

Br

supervixerint, nullo modo aliis copulari poterunt. Sic et illud intelligitur, quod in Capitulo cuiusdam Concilii legitur:

(C.32 q.7 c.19) *Licitum coniugium non negetur illi, cuius uxor cum suo fratre dormivit.*

5 Quedam cum fratre viri sui dormivit: decretum est, ut adulteri numquam coniugio copulentur; illi vero, cuius uxor stuprata est, licita coniugia non negentur.

(C.32 q.7 c.20) *Sic et illud Maguntiensis concilii intelligitur:*

10 *Disiungantur, et numquam coniugio copulentur, qui quodlibet infra subiectorum admiserit.*

15 Si quis viduam duxerit uxorem, et postea cum filiastra fornicatus fuerit, seu cum duabus sororibus, aut si qua cum duobus fratribus, seu cum patre et filio, si quis relictam fratris, si quis neptem, aut novercam, aut nurum, aut consobrinam, aut filiam avunculi, aut eius relictam, aut privignam polluerit, eos disiungi, et ulterius numquam coniugio copulari precipimus.

(C.32 q.7 c.21) *Item.*

20 *Sororem uxoris polluens neutram habere valet.*

Qui dormierit cum duabus sororibus, et una ex illis antea uxor fuerit, neutram ex ipsis habeat: nec ipsi adulteri umquam in coniugio copulentur.

(C.32 q.7 c.22) *Item illud Gregorii.*

25 *Causa adulterii uxorem relinquens continentiam servet.*

30 Hii vero, qui uxores suas in adulterio deprehendunt, non licebit nec eum, nec illam aliam uxorem accipere, vel alium virum, quamdiu ambo vivunt. Si autem adultera mortua fuerit, vir eius, si vult, nubat, tantum in Domino; adultera vero numquam, etiamsi mortuus fuerit vir eius. Omnibus tamen diebus vite sue acerrime penitencie lamenta persolvat.

(C.32 q.7 c.23) *Item ex Decreto Zacharie pape.*

Neutram habeat qui sororem uxoris polluit.

12 Si – 18 precipimus Conc. Moguntinum (a. 813) 56, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.273.8-11. Cf. Conc. Moguntinum (a. 847) 29, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.175.13-21.

Concubuisti cum sorore uxoris tue? si fecisti, neutram habeas, et si illa, que uxor tua fuit, conscia sceleris non fuit, si se continere non vult, nubat in Domino cui velit. Tu autem et adultera sine spe coniugii permaneatis, et, quamdiu vivitis, iuxta preceptum sacerdotis penitentiam agite. 5

(C.32 q.7 d.p.c.24) *Quamvis illud, quod in fine Maguntiensis concilii ponitur, a nonnullis non de legitime coniunctis, sed de fornicariis dictum intelligatur, videlicet ut fornicarii discedant ab invicem, et sine spe coniugii maneant; illud vero Gregorii ad Bonifatium Anglicis pro tempore permissum est, quibus beatus Gregorius in quarta et quinta generatione coniugia contrahi permisit; alias autem inane esset, cum Augustinus dicat in sermone Domini in monte: "Si uxorem quis habeat sterilem, etc."*. 10 15

(C.32 q.7 c.25) *Item Nykolaus ad Carolum, Maguntensem episcopum.*

Ob infirmitatem vel dampna corporis coniugium solvi non licet.

Hii, qui matrimonium sani contraxerunt, et uni ex duobus amentia, aut furor, aut aliqua infirmitas accesserit, ob hanc infirmitatem coniugia talium solvi non possunt. Similiter est sciendum de his, qui ab adversariis excecantur, aut membris truncantur, aut a barbaris exsecti fuerint. 20 25

(C.32 q.7 d.p.c.26) *Ut ergo ex premissis colligitur, non licet huic dimissa uxore sua aliam ducere. Manet enim inter eos quoddam vinculum coniugale, quod nec ipsa separatione dissolvitur. Unde Augustinus ait in libro de bono coniugali:*

(C.32 q.7 c.27) *Sterilem uxorem dimittere, et causa fecunditatis aliam ducere alicui non licet.* 30

Tantum valet sociale vinculum, ut, cum causa procreandi colligitur, nec ipsa causa procreandi solvatur. Posset enim homo dimittere sterilem uxorem et ducere de qua filios haberet, et tamen non licet. Item: **(§ 1)** Manet vinculum nuptiarum, etiam si proles, cuius causa initum est, manifesta sterilitate non subsequatur, ita, ut iam 35

Br

35 Manet – 818: 8 dixerim *Hunc paragraphum in omnibus codicibus inventum paleam esse haud recte aiunt indices palearum; cf. Buchner, n. 188 et p. 295-296.*

scientibus coniugibus non se filios habituros, separare se tamen vel ipsa causa filiorum, atque aliis copulare non liceat. Quod si fecerint, cum eis, quibus se copulaverint, adulterium committunt, ipso autem coniugio manente.
 5 Plane uxoris voluntate adhibere aliam, unde communes filii nascantur unius conmixtione ac semine, alterius autem iure ac potestate, apud antiquos patres fas erat. Utrum et nunc fas sit, temere non dixerim.

(C.32 q.7 c.28) *Idem in eodem.*

10 Usque adeo manent inter viventes semel inita iura nuptiarum, ut potius inter se sint coniuges etiam separati, quam cum his, quibus adhererunt. Et post: **(§ 1)** Manet inter viventes quoddam vinculum coniugale, quod nec separatio, nec cum altero copulatio possit auferre; sicut apostata anima, velut de coniugio Christi recedens, etiam
 15 fide perdita sacramentum fidei non amittit, quod lavacro regenerationis accepit. Redderetur enim proculdubio redeunti, si amisisset abscedens. Habet autem hoc, qui recessit, ad cumulum supplicii, non ad meritum premii.

20

(QUESTIO 8)

(C.32 q.8 d.a.c.1) *Cum itaque probatum sit, quod hic uxorem suam dimittere, et aliam ducere non potest, queritur, si liceat ei hac condicione peccare, ut infidelem ad fidem adducat?*
 25 *Quod non posse fieri Augustinus affirmat, in libro de adulterinis coniugiis ita dicens:*

(C.32 q.8 c.1) *Non debet aliquis a continentie voto recedere, etiamsi infidelis Christianam se fieri polliceatur.*

30 Non solum mechandum non est, (quod faciunt quidam, sed omnis, qui dimittit uxorem suam, et ducit alteram, etsi propterea duxerit, ut Christianam faciat,) sed etiam quisquis non alligatus uxori continentiam Deo vovit, nullo modo debet ista compensatione peccare, ut ideo credat uxorem sibi esse ducendam, quia promisit que nuptias
 35 eius appetit, futuram se esse Christianam. Quod enim cuiquam ante, quam vovisset, licebat, cum id se numquam facturum voverit, non licebit: si tamen id voverit, quod vovendum sit, sicuti est perpetua virginitas, vel post experta conubia solutis a vinculo coniugali vidualis castitas,
 40 seu ex consensu voventibus et carnalia debita sibi invicem

Br

relaxantibus fidelibus castis que coniugibus (quod alterum sine altera, vel alteram sine altero vovere fas non est) iugis continentia. Hec ergo, et si qua alia sunt, que rectissime voverunt, cum homines voverint, nulla condicione rumpenda sunt, que sine ulla condicione voverunt.

5

Br

(CAUSA 33)

(C.33) *Quidam vir maleficiis inpeditus uxori sue debitum reddere non poterat. Alius interim clanculo eam corrumpit; a viro suo separata corruptori suo publice nubit; crimen, quod admiserat, corde tantum Deo confitetur; redditur huic facultas cognoscendi eam: repetit uxorem suam; qua recepta, ut expedius vacaret orationi, et ad carnes agni purus accederet, continentiam se servaturum promisit; uxor vero consensum non adhibuit. QUERITUR, an propter impossibilitatem coeundi a viro suo aliqua sit separanda? SECUNDO, an post separationem ei nubere valeat, cum quo prius fornicata est? TERTIO, si sola confessione cordis crimen possit deleri? QUARTO, si tempore orationis quis valeat reddere coniugii debitum? QUINTO, an vir sine consensu uxoris continentiam vovere possit, vel si minis vel terroribus licentiam vovendi ab ea extorquere valeat?*

Fr. 1148
Aa 141r
Fd 87rb
Aa 141v

(QUESTIO 1)

(C.33 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod autem propter impossibilitatem reddendi debitum mulier a viro suo separari non possit, auctoritate evangelica et apostolica probatur. Sic enim Christus ait in evangelio: "Nulli licet dimittere uxorem suam, nisi causa fornicationis," vel qua alter eorum (sicut Augustinus exponit) fornicatus fuerit, vel ad quam alter alterum pertrahere voluerit. Item Apostolus: "Mulier, quanto tempore vivit vir eius, alligata est legi ipsius," non legi reddendi sibi debitum, sed non transferendi se ad alium. Item: "His, qui matrimonio iuncti sunt, precipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere, nisi causa fornicationis." Evangelica itaque et apostolica auctoritate prohibetur mulier a viro discedere, nisi ob causam illam cunctis notissimam, qua interveniente si discesserit, oportet eam manere innuptam, aut reconciliari viro suo. Unde datur intelligi, quod impossibilitas reddendi debitum non facit discidium coniugii. (§ 1) His ita respondetur: Coniugium confirmatur offitio, ut supra probatum est; postquam vero offitio confirmatum fuerit, nisi causa fornicationis non licet viro uxorem dimittere, vel uxori a viro discedere. Verum ante, quam confirmetur, impossibilitas offitii solvit vinculum coniugi. Unde Gregorius scribit Iohanni, Ravennati episcopo:*

Fr. 1149

(C.33 q.1 c.1) *Licet mulieri alteri nubere, quam ob frigiditatem vir cognoscere non potuit.*

Br

Quod autem interrogasti de his, qui matrimonio iuncti sunt, et nubere non possunt, si ille aliam, vel illa alium ducere possit? De quibus scriptum est: "Vir et mulier, si se coniunxerint, et dixerit postea mulier de viro, quod non possit coire cum ea, si potest probare, quod verum sit, per iustum iudicium, accipiat alium. Si autem ille aliam acceperit, separentur." 5

(C.33 q.1 c.2) *Item ex epistola eiusdem.*

De his requisisti, qui ob causam frigide nature dicunt se invicem non posse operam carni dantes commisceri. Iste vero si non potest ea uti pro uxore, habeat eam quasi sororem. Quod si retinaculum voluerint coniugale rescindere, maneat utrique innupti. Nam si huic non potuit naturaliter concordare, quomodo alteri conveniet? Igitur si vir aliam vult uxorem accipere, manifesta patet ratio, quia, suggerente diabolo odii fomitem, exosam eam habuit, et idcirco eam dimittere mendacii falsitate molitur. Quod si mulier causatur, et dicit: Volo mater esse, et filios procreare, uterque eorum septima manu propinquorum tactis sacrosanctis reliquiis iureiurando dicat, ut nunquam per commixtionem carnis coniuncti una caro effecti fuissent, tunc videtur mulierem secundas posse contrahere nuptias. Humanum dico propter infirmitatem carnis eorum. Vir autem, qui frigide nature est, maneat sine coniuge. Quod si et ille aliam copulam acceperit, tunc hii, qui iuraverant, periurii, crimine rei teneantur, et penitencia peracta priora cogantur recipere conubia. 10 15 20 25

(C.33 q.1 d.p.c.2) ¶ *Hoc autem servari precipitur, cum uterque idem fatetur. Ceterum si vir asseruerit, se reddidisse debitum uxori, et illa diffitetur, cui potius habenda sit fides, merito queritur. De his in concilio apud Compendium habito ita statutum est:* 30

Fr. 1150 **(C.33 q.1 c.3)** *In veritate viri consistat, si mulier negat se cognitam ab eo.*

1 Quod – 7 separentur Hrabanus Maurus, *Epp.* 56, ed. PL 110.491A. Cf. MGH *Epp.* 5.512, adn. i. **9 De – 27 conubia** *Haec apud Gregorium non inventa est, sed in codicibus manu scriptis Pseudoisidorianis sine inscriptione reperiuntur, post capitulum, quod ille Romae a. 595 in concilio promulgavit, cf. Kerner et al., Textidentifikation und Provenienzanalyse, Studia Gratiana 20 (1976), 30-33.*

Br

Si quis accepit uxorem, et habuit eam aliquo tempore, et ipsa femina dicit, quod numquam coisset cum ea, et ille vir dicit, quod sic fecit, in veritate viri consistat, quia vir est caput mulieris.

5 (C.33 q.1 d.p.c.3) ¶ *Ecce, quod impossibilitas reddendi debitum vinculum solvit coniugii. Sed hoc de naturali impossibilitate statutum est. Hec autem maleficii impedimento, non frigiditate naturali debitum coniugale prohibente, a viro suo separata est. Unde queritur, si liceat ei etiam in hoc casu a viro suo discedere, et alii se copulare? De his ita scribit Igmarius Remensis archiepiscopus:*

(C.33 q.1 c.4) *De his qui maleficiis impediti coire non possunt.*

15 Si per sortiarias atque maleficas occulto, sed numquam iniusto Dei iudicio permittente, et diabolo preparante, concubitus non sequitur, hortandi sunt quibus ista eveniunt, ut corde contrito et spiritu humiliato Deo et sacerdoti de omnibus peccatis suis puram confessionem faciant, et profusis lacrimis, et largioribus elemosinis et orationibus atque ieiuniis Domino satisfaciant, et per exorcismos ac cetera munia ecclesiastice medicine ministri ecclesie tales, quantum annuerit Dominus, qui Abimelech et domum eius Abrahe orationibus sanavit, sanare procurent. Qui si forte sanare non potuerint, separari valebunt; sed post, quam alias nuptias expetierint, illis in carne viventibus, quibus iuncte fuerint, prioribus, quos reliquerant, etiamsi possibilitas concumbendi eis reddita fuerit, reconciliari nequibunt.

20
25
30 (C.33 q.1 d.p.c.4) ¶ *Sed in hoc videtur contrarius premissis capitulo Gregorii. Ibi enim post possibilitatem redditam iubetur separari ab eo, cui secundo nupserat, et redire ad primum. Hic autem vivente eo, cui secundo copulata fuerat, primo reconciliari non poterit.*

35 (QUESTIO 2)

1 Si – 4 mulieris Pippinus, *Decretum Compendiense* (a. 757) 6, ed. Boretius, MGH Capitularia 1. 39.13-15. **14 Si – 28 nequibunt** Hincmarus Remensis, *Ep.* 136, ed. Perels, *Hincmari archiepiscopi Remensis epistolae* 136, MGH Epp. 8.105.8-20.

Br

- Aa 142v (C.33 q.2 d.a.c.1) ¶ *Quod autem ei, cum quo prius fornicata fuerat, post separationem nubere possit, superius probatum est. Mortuus est enim sibi vir eius. Ex quo, iudicio ecclesie ab eo separata, ab eius lege soluta est. Unde iuxta Apostolum nubat cui vult, tantum in Domino. (§ 1) Sed queritur, si sine ecclesiastico iudicio nulla causa discidii rationabiliter probata ab ea discessisset, an esset cogendus redire ad eam. De hoc ita statutum est in concilio Cartaginensi, cui interfuit Augustinus, c. 30:* 5
- Fr. 1151 (C.33 q.2 c.1) *Non licet alicui uxorem dimittere, nisi causa discidii primum ecclesie probetur.* 10
- Fr. 1152 (C.33 q.2 d.p.c.4) ¶ *In hoc capitulo quamvis causa videatur exposita, quare sua auctoritate non licet alicui uxorem dimittere, qua cessante ipsa quoque prohibitio cessare videtur: tamen quia ipsa separatio pena est, et pena nulli est inferenda nisi per iudicem, generaliter hoc intelligendum est, ut sive ob causam premissam, sive nulla causa existente, non liceat alicui sua auctoritate uxorem dimittere. Quod etiam de pena homicidii vel qualibet alia intelligendum est. Unde Nykolaus papa scribit Rodulpho, Bituricensi archiepiscopo:* 20
- Fd 87vb (C.33 q.2 c.5) *Coniugia penitus interdicantur his, qui suas uxores occidunt.* 25
- Interfectores suarum coniugum sine iudicio, cum non addis, adulterarum, vel aliquid huiusmodi, quid aliud habendi sunt quam homicide, ac per hoc ad penitentiam redigendi? Quibus penitus coniugium denegatur, exceptis adolescentibus, de quibus est beati Leonis pape XXV regula decretalium, imo indulgentia observanda. 30
- 35

11 Seculares – 18 excludantur Conc. Agathense, c. 25, ed. Munier, CCSL 148.204.224-231. **30 Interfectores – 35 observanda** Nicolaus I, Ep. 117 (Rodulphi Bituricensi, forma genuina; a. 864; JE 2765), ed. Perels, MGH Epp. 6.635a.29-36.

Br

(C.33 q.2 d.p.c.5) ¶ In hoc capitulo videtur Nykolaus
 5 *permittere maritis causa adulterii, vel alterius eiusmodi crimi-
 nis, uxores suas interficere. Sed ecclesiastica disciplina spirituali
 gladio, non materiali criminosos feriri iubet; illo videlicet gla-
 dio, quo Petrus iubetur mactare et manducare. De quo etiam
 gladio Christus ait in evangelio: "Non veni pacem mittere in
 terram, sed gladium." Hinc idem Nykolaus scribit Albino Ar-
 chiepiscopo:*

(C.33 q.2 c.6) *Non licet alicui uxorem adulteram occidere.*

10 Inter hec vestra sanctitas addere studuit, si cuius uxor
 adulterium perpetraverit, utrum marito illius liceat secun-
 dum mundanam legem eam interficere. Sed sancta Dei
 ecclesia numquam mundanis constringitur legibus; gla-
 dium non habet, nisi spiritualem; non occidit, sed vivificat.

15 (C.33 q.2 c.8) *Item Stephanus V Astulpho.*

Penitencia Astulphi, qui uxorem suam interfecerat.

Aa 143r

Admonere te cum lacrimis et multo gemitu cordis cu-
 ramus, fili Astulphe; sed non filius dici debes, qui tam
 crudeliter infelix homicidium perpetrasti. Nam occidisti
 20 uxorem tuam, partem corporis tui, legitimo matrimonio
 tibi sociatam, sine causa mortis, non tibi resistentem, non
 insidiantem quocumque modo vite tue. Non invenisti eam
 cum alio viro nefariam rem facientem, sed concitatus a
 diabolo, in pio furore flammatus, more latronum atrocius
 25 eam gladio tuo, crudelior omni bestia, interemisti.

Fr. 1153

Et nunc post mortem eius addis iniquitatem super ini-
 quitatem, filiorum tuorum inprobe predo. Qui matri non
 pepercisti, filios tuos orphanos fecisti, inducere super eam
 vis mortis causam post mortem, per unum hominem ho-
 micidam et reprobum testem. Quoniam nec evangelium,
 30 nec ulla divina humanaque lex unius testimonio etiam
 idoneo quempiam condempnat vel iustificat: quanto magis
 per istum scelestum et flagiciosissimum nec illa viva de-
 buit condempnari, nec a te post mortem eius accusari?

10 Inter – 14 vivificat Nicolaus I, *Epp.* 156 (Karolo [archiepiscopo Moguntino] aliisque, forma brevior; a. 858-863; JE †2709), ed. Perels, MGH *Epp.* 6.674.8-11. **17 Admonere – 826: 12 inplorare** Paulinus patriarcha Aquileiensis, *Epp.* 16 (a. 794?: J? 2324), ed. Dümmler, MGH *Epp.* 4.520.34-522.22.

Br

Prius causa criminis subtiliter erat investiganda, et tunc, si ita fuisset inventa, secundum legis tramitem debuit excipere ultionis vindictam. Nam si verum (quod absit) fuisset, sicut adulter mentitus est, post septem annos peracta penitencia dimittere eam per approbatam causam poteras, si voluisses; occidere tamen eam nullatenus debuisti. Non enim vult Deus mortem peccatoris, sed ut convertatur ad penitentiam, et vivat. 5

Idcirco placeat tibi consilium nostrum, et facias hoc, quod melius tibi et levius videri potest: miserere anime tue, ut non sis tuus tibimet ipsi homicida. Relinque quapropter, te rogamus, hoc malum seculum, quod te traxit ad tam inmanissimum peccati facinus; ingredere monasterium, humiliare sub manu abbatis, multorum fratrum precibus adiutus observa cuncta supplici animo, que tibi fuerint inperata, si forte ignoscat infinita Dei bonitas peccatis tuis et refrigeret animam tuam prius, quam crucieris perpetuis flammis. Hoc levius et melius tibi esse certissime scias. 10 15

Sin autem publicam penitentiam, permanens in domo tua vel in hoc mundo, vis agere (quod tibi peius, et durius, et gravius esse non dubites) ita, ut agere debeas, exhortamur, omnibus diebus, quibus penitere debes, vinum et omnem siceram non libas, carnem numquam ullo tempore comedas, preterquam in Pasca, et in die Natalis Domini; in pane, et aqua, et sale penitentiam age; in ieiuniis, in vigiliis, orationibus, et elemosinis omni tempore persevera; armis numquam cingere, nec in quolibet loco litigare presumas. Uxorem numquam ducere, concubinam non habere, nec adulterium committere audeas; in balneo numquam laveris, in conviviis letantium numquam te misceas; in ecclesia segregatus ab aliis Christianis post hostium et postes humiliter te repone; ingredientium et egredientium suppliciter orationibus commendare, communionem corporis et sanguinis Domini cunctis diebus vite tue indignum te existimes; in ultimo tamen exitus vite tue die, si merueris, pro viatico, si sit qui tribuat, tantummodo venialiter tibi ut accipias concedimus. 20 25 30 35

Aa 143v
Fr. 1154
Fd 88ra

Sunt et alia multa, que tibi durius et satis acrius erant iuxta magnum pondus peccati, infelix, adicienda. Sed si hec omnia, que tibi misericorditer supra dicta sunt, per- 40

Br

fecto corde Domino auxiliante feceris et custodieris, confi-
 dimus de inmensa clementia Dei, remissionem te tuorum
 habiturum peccatorum, et secundum dictum iusti bonique
 pastoris resolvet te sancta ecclesia ab hoc vinculo peccati
 5 in terris, ut per ipsius gratiam, qui eam suo sanguine ac-
 quisivit, solutus sis in celis. Si autem aliter feceris, et
 sancte matris ecclesie tam salubrem admonitionem despe-
 xeris, ipse tibi sis iudex, et in laqueo diaboli, quo irretitus
 teneris, permanebis; sanguis tuus super caput tuum; nos
 10 alieni a consortio tuo pro aliorum filiorum Dei salute, ipso
 opitulante, omni sollicitudine nitimur desudare, et Do-
 mini misericordiam attentius cottidie inplorare.

(C.33 q.2 c.9) *Item Augustinus de adulterinis coniugiis.*

15 *Potius uxore vivente quis aliam ducat, quam humanum
 sanguinem fundat.*

Si (quod verius dicitur) non licet homini Christiano
 adulteram coniugem occidere, sed tantum dimittere: quis
 est tam demens, qui dicat ei: fac quod non licet, ut liceat
 tibi quod non licet? Cum enim utrumque secundum legem
 20 Christi illicitum sit, sive adulteram occidere, sive alteram
 ducere illa vivente, ab utroque est abstinendum, non illicitum
 pro illicito faciendum. Si enim facturus est quod non
 licet, iam faciat adulterium et non faciat homicidium, ut
 vivente uxore aliam ducat, non humanum sanguinem
 25 fundat.

(C.33 q.2 d.p.c.9) ¶ *In premissis auctoritatibus quique
 prohibentur adulteras coniuges suas occidere; sed post septem
 annorum penitentiam permittitur eis illas dimittere. Si autem
 30 illas interfecerint, iubentur sine spe coniugii perpetuo manere,
 nisi forte propter lapsum ivuenilis incontinentie ad matrimonia
 contrahenda eis misericordia inpendatur. (C.33 q.2 d.p.c.10)
 ¶ Nunc autem queritur, quare sacris canonibus sit institutum,
 ut post septem annos penitentes in pristinum statum revocentur?
 De his ita scribit Ysidorus ad Masonem episcopum:*

Aa 144r

35 **(C.33 q.2 c.11)** *Quare sit institutum post septem annos in
 pristinum statum penitentem redire.*

Hoc ipsum, quod canonum censura post septem annos
 remeare penitentem in pristinum statum precepit non

16 Si – 25 fundat Augustinus, *De adulterinis coniugiis* 16, ed. Zycha,

Br

electione proprii arbitrii sancti Patres, sed potius ex sententia divini iudicii sanxerunt. Nam legitur, quod Maria soror Aaron prophetissa, dum detractionis adversum Moysen incurrisset delictum, illico stigmate lepre perfusa est, cumque peteret Moyses, ut emundaretur, precepit eam Dominus extra castra septem diebus egredi, et post emundationem rursus eam in castra admitti. Maria ergo soror Aaron caro intelligitur sacerdotis, que, dum superbie dedita sordidissimis cogitationum maculatur contagiis, extra castra septem diebus, hoc est extra collegium sancte ecclesie septem annis proiciatur, ut post emundationem viciorum loci vel pristine dignitatis recipiat meritum. *Et post pauca: (§ 1)* In fine autem epistole hoc adiciendum putavi, ut, quotiescumque in gestis conciliorum discors sententia invenitur, illius magis teneatur sententia, cuius antiquior aut potior extat auctoritas.

(C.33 q.2 d.p.c.11) ¶ *Hoc quamquam de sacerdotibus videatur specialiter dictum, generaliter tamen de omnibus penitentibus oportet intelligi. Ad imitationem namque illius dominice sentencie David de adulterio et homicidio reprehensus unius ebdomade ieiunium in satisfactionem admissi sceleris Deo legitur obtulisse. Hinc etiam ecclesiastica consuetudine est usurpatum, ut maiorum criminum penitencia septem annorum spacio concludatur, nisi vel offitii excellentia, vel criminum magnitudo vulgarem consuetudinem excedens (ueluti dum contra naturam humane societatis parentibus, vel liberis, vel aliis huiusmodi personis impudice adheremus, vel dum relicto naturali usu contra naturam more Sodomitico fornicamur, vel usque ad coitum brutorum animalium prolabimur), premissum spacium transcendere cogat. (§ 1)* De penitentibus quoque queritur, an eis generaliter post penitenciam peractam coniugia concedantur? Generaliter enim canonica auctoritate penitentes prohibentur ad secularem miliciam redire, vel matrimonia contrahere. **(C.33 q.2 d.p.c.12)** Sed quia timore solvendi coniugii nonnulli ad penitenciam accedere differunt, vel propter lapsum adolescentie, quem formidant, penitencie remedium suscipere negligunt, auctoritate canonica permittitur eis vel contracta matrimonia retinere, vel alia contrahere.

Unde Leo papa scribit Galerio episcopo Tripolitano:

CSEL 41.401.4-13. **37 Hoc – 827: 16 auctoritas** Isidorus Hispalensis, *Epp.* 4.10-11, 13, ed. PL 83.901B-902A.

Br

(C.33 q.2 c.13) *Ex indulgentia post penitentiam legitima non negentur matrimonia.*

5 Audivimus a quibusdam, quod in vestris diocesibus et
finibus Christianorum cetus levi occasione se subtrahunt
penitencie iugo, dicentes, quia, si penitentiam agimus,
coniugii debemus relinquere copulam; in quo errant et de
veritatis calle discedunt, quia pro omnibus illicitis peni-
10 tentiam unusquisque Christi nominis cultor sustinere
atque peragere summopere debet, dicente Domino: "Peni-
tentiam agite, appropinquabit enim regnum celorum."
Coniugium vero legitimum nulli orthodoxorum peniten-
ciam sustinenti solvere licet. *Et infra: (§ 1)* Sacris vos
expedit eos alloquiis edocere, ut erroris eripiantur cali-
15 gine, et licitis copulationibus iuncti de omnibus illicitis
penitentiam agere procurent.

Aa 144v

(C.33 q.2 c.14) *Item Leo IV.*

*Propter lapsum iuvenilis incontinentie non negentur peni-
tentibus licita coniugia.*

20 In adolescentia constitutus si urgente aut metu mortis,
aut captivitatis periculo penitentiam gesserit et postea
timens lapsum incontinentie iuvenilis copulam uxoris
elegerit, ne crimen fornicationis incurreret, rem videtur
fecisse venialem, si preter coniugem nullam omnino co-
25 gnoverit. In quo tamen non regulam constituimus, sed
quid sit tollerabilius estimamus.

(C.33 q.2 c.19) *Item ex concilio Tolletano VI*

Fr. 1157

De eodem.

30 Antiqui et sanctissimi est patris sententia pape Leonis,
ut is, qui in etatis adolescentia positus, dum mortis formi-
dat casum, si pervenerit ad penitencie remedium, si coniu-
gatus forte fuerit incontinens, ne postea adulterii lapsum
incurrat, redeat ad pristinum coniugium, quousque possit
adipisci temporis maturitate continentie statum, quod nos
35 ut de viris, ita et de feminis equo modo censemus. Non
quidem hoc generaliter et canonicè preceptum, sed con-

3 Audivimus – **15 procurent** *Coll. Britannica*, Leo IV 26a (JE 2640; J³ 5536), ed. de Hirsch-Gereuth, MGH: Ep. 5.600.21-29; cf. *Ewald in Neues Archiv 5 (1880)*, 387. **19 In** – **25 estimamus** Leo I, *Ep.* 167 (JK 544), ed. PL 54.1207A-B; cf. PL 67.290A-B et 84.767C. **28 Antiqui** – **829: 12 legem** Conc. Toletanum VI (a. 639) 8, ed. Vives, 239-240.

Br

stat vobis pro humana fragilitate indultum ea dumtaxat ratione, ut si is, qui penitencie non est legibus deditus, ante ab hac vita discesserit, quam ex consensu ad continentiam unus eorum fuerit regressus, superstite non liceat denuo ad uxoris transire amplexus. Si autem illius vita extiterit superstes, qui non accepit absolutionem penitentis, nubat, si se continere non potest, et alterius consortio fruatur uxoris. Quod in utroque sexu pari modo a nobis manifestum est esse decretum, ita videlicet, ut in his omnibus sacerdotis expectetur ordinatio, ut, iuxta quod etiam aptam prospexerit, penitencie absolutionis tribuat legem.

(QUESTIO 3)

(TRACTATUS DE PENITENTIA)

(DISTINCTIO 1)

(de pen. D.1 d.a.c.1) ¶ *His breviter decursis, in quibus extra negotii finem aliquantulum evagati sumus, ad propositae cause terciam questionem pertractandam, qua queritur utrum sola cordis contritione, et secreta satisfactione, absque oris confessione quisque possit Deo satisfacere, redeamus. Sunt enim qui dicunt, quemlibet criminis veniam sine confessione a ecclesiis et sacerdotali iudicio posse promereri, iuxta illud Leonis pape: (de pen. D.1 c.1) "Lacrimas Petri lego, satisfactionem non lego." (de pen. D.1 c.2) Item Iohannes Chrisostomus. "Lacrimae lavant delictum, quod voce pudor est confiteri." (de pen. D.1 c.3) Item Propheta: "Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum, Deus, non despicias." (de pen. D.1 c.4) Item. "Dixi, confitebor adversum me iniusticiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei."*

(de pen. D.1 d.p.c.4) ¶ *Quod Augustinus exponens ait: (de pen. D.1 c.5) "Magna pietas Dei, ut ad solam promissionem peccata dimiserit. (§ 1) Nondum pronunciat ore, et tamen Deus iam audit in corde, quia ipsum dicere quasi quoddam pronunciare est. Votum enim pro opere reputatur."*

(de pen. D.1 c.30) *Item, sicut auctoritas testatur: (§ 1) "Voluntas remuneratur, non opus. Voluntas autem in cordis*

27 Sacrificium – 28 despicias Ps. 50:19. 29 Dixi – 30 mei Ps. 31:5.
32 Magna – 35 reputatur Augustinus, xxx. 37 Voluntas¹ – 830: 1

Br

contritione est, opus vero in oris confessione.” (de pen. D.1 d.p.c.30) ¶ Luce clarius constat cordis contritione, non oris confessione peccata dimitti.

(de pen. D.1 c.31) Item Prosper.

5 Porro illi, quorum peccata humanam noticiam latent, non ab ipsis confessa, nec ab aliis publicata, si ea confiteri vel emendare noluerint, Deum, quem habent testem, ipsum habituri sunt et ultorem. Et quid eis prodest humanum iudicium vitare, cum, si in malo suo permanserint, 10 ituri sunt in eternum, Deo retribuente, supplicium? Quod si sui ipsi iudices fiant, et veluti sue iniquitatis ultores, hic in se voluntariam penam severissime animadversionis exercent, temporalibus penis mutabunt eterna supplicia, et lacrimis ex vera cordis conpunctione fluentibus restingent eterni ignis incendia. **(de pen. D.1 c.32) Et infra.** Facilius Deum sibi placabunt illi, qui non humano convicti iudicio, sed ultro agnoscunt crimen, qui aut propriis illud confessionibus produnt, aut nescientibus aliis (quales occulti sunt) ipsi in se voluntarie excommunicationis sententiam ferunt, et ab altari, cui ministrabant, non animo sed offitio separati vitam suam tamquam mortuam plangunt, certi quod reconciliati sibi efficacis penitentie fructibus a Deo non solum amissa recipiant, sed etiam cives superne civitatis effecti ad gaudia sempiterna perveniant.

25 **(de pen. D.1 d.p.c.32) ¶ Hoc idem probatur auctoritate illa prophetica: “In quacumque hora peccator fuerit conversus et ingemuerit.” Non enim dicitur “ore confessus fuerit”, set tantum “Conversus fuerit et ingemuerit, vita vivet et non morietur.”**

Hinc Iohel Propheta ait:

30 **(de pen. D.1 c.33) Scindite corda vestra, et non vestimenta vestra.**

(de pen. D.1 d.p.c.33) ¶ Ostendens contritionem cordis, que in eiusdem scissione intelligitur, non in confessione oris, que pars est exterioris satisfactionis, quam scissuram vestium nomi-

26–27 Ez. 33:12. 30–31 Iohel 2:13.

confessione Verba, ut videtur, Gratiani sunt, cf. Berardi, 3.366–367; Wei, Law and Religion, 152.

5 Porro – **15 incendia** Julianus Pomerius, *De vita contemplativa* 7.2, ed. PL 59.451C. **16 Facilius** – **24 perveniant** Julianus Pomerius, *De vita contemplativa* 7.3, ed. PL 59.452B.

Br

navit, a parte totum intelligens, peccata dimitti. Hinc etiam per eundem Prophetam Dominus ait:

(de pen. D.1 c.34) Convertimini ad me et ego convertar ad vos.

Fr. 1166

(de pen. D.1 d.p.c.33) ¶ *Conversio autem dicitur quasi cordis undique versio. Si autem cor nostrum undique ad Deum a malo vertitur, mox conversionis sua fructum meretur, ut Deus ab ira ad misericordiam conversus peccati prestat indulgentiam, cuius primo preparabat vindictam. Unde datur intelligi, quod etiam ore tacente veniam consequi possumus. Hinc etiam leprosi illi quibus Dominus precepit, ut ostenderent se sacerdotibus, in itinere, ante, quam ad sacerdotes venirent, mundati sunt. Ex quo facto nimirum datur intelligi, quod ante, quam sacerdotibus ora nostra ostendamus, id est peccata confiteamur, a lepra peccati mundamur. Hinc etiam Lazarus de monumento vivus prodiit; non prius de monumento est eductus, et postea a Domino suscitatus, sed lapide remoto, quo monumentum claudebatur, in sepulchro revixit, et foras vivus prodiit. (§ 1) Hinc etiam, ut Dominus ostenderet, quod non sacerdotali iudicio, sed largitate divine gratie peccator emundatur, leprosum tangendo mundavit, et postea ut sacerdoti sacrificium ex lege offerret precepit. Leprosus enim tangitur, cum respectu divine pietatis mens peccatoris illustrata compungitur. Unde post trinam negationem Petrus, Domino eum respiciente, profudit amaras lacrimas, quibus culpam sue negationis diluit. Leprosus semetipsum sacerdoti representat, dum peccatum suum sacerdoti penitens confitetur. Sacrificium offert ex lege, dum satisfactionem ecclesie iudicio sibi inpositam factis exequitur. Sed ante, quam ad sacerdotes perveniat, emundatur, dum per contritionem cordis ante confessionem oris peccati venia indulgetur. Hinc etiam medici negantur resuscitare aliquem, ut resuscitatus confiteatur, dum per prophetam dicitur: "Numquid medici resuscitabunt, et confitebuntur tibi?" Item: "A mortuo, ut auctoritas ait, velut ab eo, qui non est, perit confessio." Unde penitens ille, qui timore octave territus exclamaverat: "Domine, ne in furore tuo arguas me," postea supplicans aiebat: "Salvum me fac propter misericordiam tuam, quoniam non est in morte qui memor sit tui; in inferno autem nullus confitebitur tibi." Si ergo nullus confiteatur, nisi suscitatus, nemo autem vivit eterne gehenne filius, et perpetua dampnatione dignus, patet, quod ante, quam quisque confiteatur peccatum, a reatu sue prevaricationis, quo eterna*

3–4 Zach. 1:3; cf. Iohel 2:13

Br

sibi debebantur supplicia, per gratiam interne conpunctionis absolvitur. (§ 2) Item: Si ante, quam quisque confiteatur, a Domino resuscitatur, vel resuscitatus vivit, dum confitetur, vel post resurrectionem iterum mortuus est, et confitetur. Sed, sicut ante, quam resuscitaretur mortuus, confiteri non poterat, sic post resurrectionem mortuus confiteri non valet. Restat ergo, ut resuscitatus vivat, dum peccatum confitetur. Habet itaque resuscitatore suum sibi presentem, seque inhabitantem. Ut enim Augustinus ait in Psalmo LXII:

(de pen. D.1 c.35) Resuscitatus corpore vivit absente suscitatore. Non autem sic resuscitatus in anima.

(de pen. D.1 d.p.c.35) ¶ Cum enim Deus sit vita anime, anima vero vita corporis, sicut corpus vivere non potest anima absente, ita non nisi Deo presente anima vivere valet. Habet itaque anima sibi Deum presentem per gratiam, que vivens peccatum suum confitetur, eamque vita, que Deus est, inhabitat, quam inhabitando vivere facit. Si autem illam inhabitat, ergo templum Spiritus sancti facta est, ergo illuminata est, ergo a tenebris peccatorum expiata est, ergo templum diaboli esse desiit, que ad lucem venit, cuius respectus tenebras fugat. Nulla enim (ut ait Apostolus) conventio Christi ad Belial, nulla participatio lucis ad tenebras, nulla communicatio iusticie et iniquitatis, nullus consensus templo Dei cum ydolis. Item, ut Christus ait: "Omnis, qui odit malum, in luce agit." Qui autem in luce agit, operatur, sicut Augustinus ait, cum Deo. Qui autem in Christo operatur, eius filius probatur. Cuius enim opera quisque facit, eius filius esse perhibetur. Unde quibusdam Dominus ait: "Si filii Abrahe estis, opera Abrahe facite." Item: "Vos ex patre diabolo estis, quia opera patris vestri vultis facere." Nemo autem filius Dei et diaboli simul esse potest. "Nemo enim," ut ipse ait, "potest duobus Dominis servire." Item, ut Iohannes ait in epistola sua:

Fr. 1167

(de pen. D.1 c.36) Qui natus est ex Deo, non peccat.

(de pen. D.1 d.p.c.36) ¶ Ergo nec est filius diaboli. Solo enim peccato filii diaboli sumus. Ergo de regno eius translati sumus in regnum karitatis filii Dei, et sumus erepti de potestate tenebrarum, et facti filii lucis. Cum ergo ante confessionem, ut probatum est, simus resuscitati per gratiam, et filii lucis facti, evidentissime apparet, quod sola contritione cordis sine confessione oris, peccatum remittitur.

Br

(de pen. D.1 c.37) Item.

Omnis ,qui non diligit, manet in morte.

(de pen. D.1 d.p.c.37) ¶ *Si ergo vivit, et diligit; si diligit, dilectio in eo est; dilectio autem in malo non est. Est enim fons bonorum proprius, in quo non communicat alienus. Ergo bonus factus est iste per gratiam ante confessionem peccati: non itaque malus est; bonus enim et malus aliquis simul esse non potest. Quod si malus non est, membrum diaboli non esse probatur: nec ergo dignus est gehenna, que diabolo et eius membris solummodo debetur, sicut eterna beatitudo solummodo membris Christi paratur. Non ergo in confessione peccatum remittitur, quod iam remissum esse probatur. Fit itaque confessio ad ostensionem penitencie, non ad inpetracionem venie, sicut circumcisio data est Abrahe in signum iusticie, non in causam iustificacionis, sic confessio sacerdoti offertur in signum venie accepte, non in causam remissionis accipiende. (§ 11) Alii e contra testantur, dicentes sine confessione oris et satisfactione operis neminem a peccato posse mundari, si tempus satisfaciendi habuerit. Unde Dominus per Prophetam ait: "Dic tu iniquitates tuas, ut iustificeris."*

(de pen. D.1 c.38) Item Ambrosius in libro de Paradyso.

Non potest quisquam iustificari a peccato, nisi fuerit peccatum ante confessus.

(de pen. D.1 c.39) Idem in sermone Quadragesime.

Fr. 1168 Ecce nunc tempus acceptabile adest, in quo confessio a morte animam liberat, confessio aperit paradysum, confessio spem salvandi tribuit. Unde scriptura dicit: 'Dic tu iniquitates tuas, ut iustificeris.' His verbis ostenditur, quia non meretur iustificari qui in vita sua peccata non vult confiteri. Illa confessio vos liberat, que fit cum penitencia. (§ 1) Penitencia vera est dolor cordis, et amaritudo anime pro malis, que quisque commisit. Penitencia est et mala preterita plangere, et plangenda iterum non committere.

(de pen. D.1 c.40) Item Iohannes Os aureum.

Perfecta penitencia cogit peccatorem omnia libenter sufferre. (§ 1) In corde eius contritio, in ore confessio, in opere tota humilitas: hec est fructifera penitencia.

(de pen. D.1 c.42) Item Augustinus.

Br

Nullus debite gravioris pene accipit veniam, nisi qualemcumque, etsi longe minorem quam debeat, solverit penam. Ita enim inpertitur a Deo largitas misericordie, ut non relinquatur iusticia discipline.

5 **(de pen. D.1 c.43)** *Idem Vincentio.*

Neminem putes ab errore ad veritatem, et a peccato quocumque seu parvo seu magno ad correctionem sine penitencia posse transire.

(de pen. D.1 c.44) *Idem de penitencia.*

10 Agite penitenciam, qualis agitur in ecclesia, ut oret pro vobis ecclesia. Nemo dicat sibi: occulte ago, apud Deum ago, novit Deus, qui ignoscit michi, quia in corde ago. Ergo sine causa dictum est: 'Que solveritis in terra soluta erunt et in celo.' Ergo sine causa claves date sunt ecclesie
15 Dei, frustramus evangelium Dei, frustramus verba Christi; promittimus vobis quod ille negat: nonne vos decipimus? Iob dicit: 'Si erubui in conspectu populi peccata mea confiteri.' Atque ideo, si non potuistis habere vel nolulistis pudicitiam coniugalem, seu continentiam, et deviasitis a
20 proposito, vel vinculo coniugali, vel devotione continentie, sit in vobis humilitas et dolor penitencie. Apertius dico: Nemo dicat, non intellexi. Quia post uxores vestras illicito concubitu vos maculastis, si preter uxores vestras cum aliqua concubuistis, agite penitenciam etc.

25 **(de pen. D.1 c.49)** *Item Leo episcopus Theodoro Foroii-*
liensi episcopo.

Fr. 1170

 Multiplex misericordia Dei lapsibus humanis ita subuenit, ut non solum per baptismi gratiam, sed etiam per penitencie medicinam spes vite reparetur eterne, ut qui
30 regenerationis dona violassent, proprio iudicio se condemnantes, ad remissionem criminum pervenirent, sic divine voluntatis presidiis ordinatis, ut indulgentia Dei, nisi supplicationibus sacerdotum, nequeat obtineri. Mediator enim Dei et hominum homo dominus Christus
35 Iesus hanc prepositis ecclesie tradidit potestatem, ut confidentibus penitencie satisfactionem darent, et eadem salubri satisfactione purgatos ad communionem sacramentorum per ianuam reconciliationis admitterent." *Et post pauca: (§ 1)* "Si autem aliquis eorum, pro quibus Domino supplicamus, quocumque interceptus obstaculo a munere
40

Br

indulgentie presentis excesserit, et prius, quam ad constituta remedia perveniat, temporalem vitam humana conditione finierit, quod manens in corpore non recepit, consequi exutus carne non poterit." *Et post aliqua: (§ 2)* "His autem, qui tempore necessitatis et periculi urgentis instantia presidium penitencie, et mox reconciliationis implorant, nec satisfactio interdicenda est, nec reconciliatio deneganda, quia misericordie Dei nec mensuras possumus ponere, nec tempora diffinire, apud quem nullas veniemoras patitur conversio." *Et item: (§ 3)* "Ita ergo necessitati auxiliandum est, ut nec actio illis penitencie, nec communionis gratia denegetur, si eam etiam amisso vocis offitio per indicia integri sensus querere conprobentur. Quod si aliqua egritudine ita fuerint aggravati, ut quod paulo ante poscebant sub presenti significare non valeant, testimonia eis fidelium circumstantium prodesse debent, simul tamen et penitencie, et reconciliationis beneficium consequantur. Servata tamen regula canonum patrum circa eorum personas, qui in dominica fide discedendo peccaverunt.

(de pen. D.1 c.50) *Item Ambrosius.*

Nemo potest bene agere penitentiam, nisi qui speraverit indulgentiam. Sed negant, his oportere reddi communionem, qui prevaricatione lapsi sunt. **(§ 1)** Deus autem nullius crimen exceptit, qui peccata omnia donavit. **(de pen. D.1 c.51)** *Et paulo post: (§ 1)* Dominus par ius et solvendi esse voluit, et ligandi, qui utrumque pari conditione permisit. Ergo qui solvendi ius non habet nec ligandi habet. *Et infra: (§ 2)* Certum est, quod utrumque licet ecclesie, heresis utrumque non habet. Ius enim hoc solis permissum est sacerdotibus. Recte igitur ecclesia hoc vendicat, que veros habet sacerdotes; heresis vendicare non potest, que sacerdotes Dei non habet.

(de pen. D.1 c.52)

Item in eodem.

22 Nemo – 24 sunt Ambrosius, *De paenitentia* 1.1-2.4-5, ed. Gryson, SC 179.54.36-40. **24 Deus – 25 donavit** *Ibid.* 1.2.5, ed. 56.5-6. **26 Dominus – 29 habet** *Ibid.* 1.2.7, ed. 58.26-29. **29 Certum – 33 habet** *Ibid.* 1.2.7, ed. 58.35-39.

Br

26 Dominus – 33 habet

Potest fieri, ut aliquis victus suppliciis sermone neget, et corde adoret. Numquid eadem causa eius, qui sponte negat, et eius, quem tormenta inclinaverunt ad sacrilegium? Non. Quam indignum autem est, cum apud homines valeat certaminis gratia, ut apud Deum non valere asseratur? Nam sepe in hoc athletarum seculari certamine etiam victos, quorum fuerunt certamina probata, hominum vulgus cum victoribus coronare consuevit; maxime quos viderit aut forte, dolo, aut fraude excussos victoria. Et Christus athletas suos, quos viderit gravibus paulisper cecidisse suppliciis, sine venia patietur manere? Numquid non habebit remunerationem laboris, qui etiam aliquos proiecit? *Et infra: (§ 1)* Dicis Petro excusanti, ne eius pedes lavares: 'Nisi laveris tibi pedes, non habebis partem mecum.' Quid ergo isti possunt tecum consortium habere, qui claves regni non suscipiunt, negantes, quod peccata dimittere debeant? Quod recte quidem de se fatentur. Non enim Petri hereditatem habent qui Petri sedem non habent, quam in pia divisione discerpunt." *Et paulo post: (§ 2)* Egritudo carnis peccatum repellit, luxuria autem carnis culpam adolet. Illuditur ergo diabolus, ut se ipsum morsu suo vulneret, et contra se armet, quem debilitandum putavit. *Et infra: (§ 3)* Quod nocet corpori iuvat spiritum. *Et paulo post: (§ 4)* Sicut semel pro omnibus inmolatus est Christus, ita, quotiescumque peccata donantur, corporis eius sacramentum sumimus, ut per sanguinem eius remissio peccatorum detur. Ergo evidentissime Domini predicatione mandatum est etiam gravissimi criminis reis, si ex toto corde et manifesta confessione peccati penitentiam gerant, sacramenti celestis perfundendam gratiam.

(de pen. D.1 c.54) *Item.*

Fr. 1172

His potestatis sue gratiam negat, (que in remissione peccatorum est), qui celestem eius potestatem diabolico spiritu separant ab ecclesia Domini, ut omnium temporum hereticos et scismaticos comprehenderet, quibus indulgentiam negat quod omne peccatum circa singulos est

1 Potest – **13 proiecit** *Ibid.* 1.4.20, ed. 68.31-44. **13 Dicis** – **19 discerpunt** *Ibid.* 1.7.32-33, ed. 80.27-34. **20 Egritudo** – **22 putavit** *Ibid.* 1.13.65, ed. 106.54-57. **23 Quod** – **spiritum** *Ibid.* 1.13.65, ed. 106.69. **24 Sicut** – **30 gratiam** *Ibid.* 2.3.18-19, ed. 144.50-146.57. **32 His** – **837: 1 universos** *Ibid.* 2.4.24, ed. 148.45-52.

Br

ac universos. *Et infra: (§ 1)* Quid mirum, si salutem negatis aliis, qui vestram recusatis? licet illi nichil a vobis differant, qui a vobis penitentiam petunt. Arbitror enim, quod et Iudas potuisset tanta miseratione Domini non excludi a venia, si penitentiam non apud Iudeos, sed apud Christum gessisset. *Et paulo post: (§ 2)* Qui agit penitentiam, non solum diluere lacrimis debet peccatum sed etiam emendationibus operire, et tegere delicta superiora, ut non inputetur ei peccatum. 5

(de pen. D.1 c.55) *Item in eodem.* 10

Nonnulli ideo postulant penitentiam, ut statim sibi reddi communionem velint. Hii non tam se solvere cupiunt, quam sacerdotem ligare. Sua enim conscientia se non tam exuunt, quam sacerdotem indui cupiunt, cui preceptum est: 'Nolite sanctum dare canibus, neque miseritis margaritas vestras ante porcos;' hoc est: inmundis spiritibus sacre communionis non sunt facile tribuenda consortia. 15

Fr. 1173 **(de pen. D.1 c.56)** *In eodem.*

Sunt qui arbitrentur, hanc esse penitentiam, si abstineant sacramentis celestibus. Hii severiores in se iudices sunt, qui penam prescribunt si remedium declinant, quos ob penam conveniebat dolere, quia celesti fraudarentur gratia. *Et paulo post: (§ 1)* Facilius autem invenis qui innocentiam servaverit, quam qui congrue egerit penitentiam peccati; ubi acquirende ambitio dignitatis, ubi vini effusio, ubi ipsius copule conjugalis usus? Renunciandum seculo est, et ipsi somno minus indulgendum quam natura postulet, interpellandum est gemitibus, interrumpendum est suspiriis, sequestrandum orationibus, vivendum ita, ut vitali huic moriatur usui, se ipsum homo abneget, et totus inmutetur. *Et infra: (§ 2)* Nemo in peccatis positus arrogare sibi debet auctoritatem aut usurpationem sacramentorum, quia scriptum est: "Peccasti? quiesce." (*Et paulo post: (§ 3)* "Dicimus ergo, agendam penitentiam, et eo tempore agendam, quo culpa deferuescat luxurie, et in 20 25 30 35

1 Quid – **6 gessisset** *Ibid.* 2.4.27, ed. 150.74-79. **6 Qui** – **9 peccatum** *Ibid.* 2.5.35, ed. 156.60-63. **11 Nonnulli** – **17 consortia** *Ibid.* 2.9.87, ed. 186.43-188.49. **19 Sunt** – **23 gratia** *Ibid.* 2.9.89, ed. 188.56-60. **23 Facilius** – **31 inmutetur** *Ibid.* 2.10.96, ed. 192.43-51. **31 Nemo** – **33 quiesce** *Ibid.* 2.11.104, ed. 196.44-47. **34 Dicimus** – **838: 2 debere** *Ibid.* 2.11.107, ed. 198.76-200.79.

Br

peccati captivitate positos reverentiores, non usurpatores esse debere. *Et infra: (§ 4)* "Nichil est, quod tam summi doloris sit, quam si unusquisque positus sub captivitate peccati recordetur, unde lapsus sit, atque unde deciderit, et quod ad corporea atque terrena ab illa speciosa ac pulchra divine conditionis intentione defluxerit."

(de pen. D.1 d.p.c.60) ¶ *Ex his itaque apparet, quod sine confessione oris et satisfactione operis peccatum non remittitur. Nam si iniquitates nostras necesse est, ut dicamus, ut postea iustificemur; si nemo potest iustificari a peccato, nisi antea fuerit confessus peccatum; si confessio paradysum aperit, veniam acquirit; si illa solum confessio utilis est, que fit cum penitencia (in quo notatur aliud esse confessio, aliud penitencia, sive interior sive exterior accipiatur); si ille, qui promittit veniam occulte apud Deum non apud ecclesiam penitenciam agenti, frustrat evangelium et claves datas ecclesie, promittit etiam quod Deus negat delinquenti; si nemo potest consequi veniam, nisi quantulamcumque, etsi minorem quam debeat, peccati solverit penam; si solis sacerdotibus ligandi solvendique potestas a Deo tradita est; si nullus veniam accipit, nisi ecclesie supplicationibus ipsam impetrare contendat: concluditur ergo, quod nullus ante confessionem oris et satisfactionem operis peccati abolet culpam. (§ 1) Denique, ut perspicue appareat, neminem sine confessione a peccato mundari, ab ipsius humani generis principio sumamus exordium. Peccato transgressionis primi parentes corrupti a Domino sunt requisiti de culpa, ut peccatum, quod transgrediendo commiserant, confitendo delerent. Serpens autem de culpa requisitus non est, quia per confessionem non revocabatur ad vitam. Cayn quoque, cum prime prevaricationi fratricidium addidisset, similiter a Domino de culpa requisitus est, dum dicitur ei: "Ubi est Abel frater tuus?" Sed quia superbus peccatum suum confiteri noluit, potius mendaciter negando Dominum fallere conatus est, dicens: "Numquid custos fratris mei sum ego?" indignus venia iudicatus est. Unde in desperationis profundum mersus, dum ait: "Maior est iniquitas mea, quam ut veniam merear" Vagus et profugus exiit a facie Domini, significans, eos, qui peccatum suum confiteri dissimulant, respectu divine miserationis indignos haberi. Reges quoque, qui ignorantia ducti in Abraham deliquerant, non nisi eodem orante sanari meruerunt. In quo figuratur, quod passiones morum non sanantur, nisi orationibus ecclesie. Moysi quoque pre-*

2 Nichil – 6 defluxerit *Ibid.* 2.11.102, ed. 196.32-37

Br

cepit Dominus, ut lepra, sive in cute, sive in domo, sive in veste, appareret, sacerdoti ostenderetur, et, iuxta eius arbitrium separata, eius iudicio contaminaretur, vel mundaretur. Saul quoque, cum a spiritu maligno vexaretur, non poterat ad sane mentis offitium redire, nisi prius David psalterium arriperet, et coram eo psalleret, et ita ab eius vexatione cessaret diabolus. In quo mystice ostenditur, quod quicumque diabolo propter peccatum mancipatur, ab eius dominio eripi non valet, nisi David, id est ecclesia, psalterium accipiat, et coram eo psallat, id est participem spiritualis gratie ipsum faciat, et salubriter ammonendo, et pie pro eo orando, et exempla boni operis sibi prebendo, diabolum ab invisibili eius vexatione conpescat. David quoque, cum adulterium commisisset et homicidium, non ante audivit a Propheta: "Transtulit Dominus peccatum tuum a te," quam ipsum peccatum confiteretur. Prius enim Prophete redarguenti peccatum confessus est, et postea audivit: "Transtulit Dominus peccatum tuum a te." Achab quoque, cum de innocentis sanguinis effusione sententiam conminantis Dei audiret, induit se ipsum cilicio, satisfaciens Deo per penitenciam. Unde Dominus ad Helyam ait: "Quoniam Achab reveritus est faciem meam, non inducam malum in diebus eius." Ninivita cum audirent: "Adhuc quadraginta dies, et Ninive subuertetur," ex edicto regis et principum penitenciam egerunt, dicentes: "Quis scit, si convertatur, et ignoscat Deus, et relinquat post se benedictionem?" Hac humilitate satisfactionis imminentem subuersionem evadere meruerunt. Quorum exemplis evidenter ostenditur, quod nullus a Deo consequatur veniam, nisi primum satisfecerit sibi per penitenciam. Nabuchodonosor propter superbiam suam a rationabili mente in bestialem animum conmutatus, atque a regno suo profugus recedens, non ante regnum recepit, quam conversus Deum predicavit. Denique plebs Israelitica ob culpam sue transgressionis captivitati tradita non ante liberari meruit, quam peccata sua confitens Danielis et aliorum sanctorum precibus veniam accepit. (§ 2) In evangelio quoque venientes ad Iohannem, ut baptizarentur ab eo baptismo penitencie, primum confitebantur peccata sua, ostendentes, quod quisque debet peccata sua dampnando: confiteri, et innovationem melioris vite promittere, si regenerationis gratiam desiderat accipere. Christus quoque alios legitur suscitasse a mortuis, alios a lepra mundasse, alios illuminasse, aliorum membra paralisi dissoluta consolidasse: omnium tamen sanitatem petitio proprie vocis vel amicorum legitur precessisse. Luca enim referente didicimus, quod pro socru Petri prius rogatus est, quam eam sanitati red-

Br

deret. Leprosus vero ille, quem descendens Dominus de monte mundavit, prius clamavit ad eum: "Domine, si vis, potes me mundare," quem postea tangendo mundavit. Cecus quoque dum clamaret ad eum: "Miserere mei, fili David," interrogavit eum
 5 *Jesus: "Quid vis, ut faciam tibi?" ait: "Rabboni, ut videam lumen."* Tres quoque mortuos audivit, quos aliis orantibus reddidit vite. Quartum quoque discipulo nunciante audivit; sed quia defuerunt vivi, qui pro eo precarentur, resuscitari non meruit.
 10 **(§ 3)** Quibus nimirum exemplis evidentissime datur intelligi, quod ille, quem macula gravioris culpe inficit, nisi confessione proprii oris, vel intercessione ecclesie suffragante, sanari non poterit. Hinc penitens ille, qui prius tacendo peccata flagellari meruerat, postea correptus dicebat: "Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die." Hinc Christus ex persona membrorum ait: "Non absorbeat me profundum, neque urgeat super me puteus os suum." Quod Augustinus exponit, dicens: "Puteus est humane iniquitatis profunditas, in quem si cecideris, non claudet super te os suum, si tu non claudis os tuum; confitere ergo, et dic: De profundis clamavi ad te, Domine, et evades. Claudet super illum, qui in profundo contempnit, a quo mortuo, velut ab eo, qui non est, perit confessio." Hinc idem Propheta ait: "Introite portas eius in confessione," ostendens ad portas misericordie non nisi per confessionem peccati aliquem posse pertingere. **(§ 4)** Hinc etiam B. Iohannes Baptista, et Salvator noster exordium sue predicationis a penitentia sumpserunt dicentes: "Penitentiam agite, appropinquabit enim regnum celorum;" ostendentes neminem ad regna celorum posse pertingere, nisi primum per penitentiam Deo curaverit satisfacere. Hinc etiam in Actibus Apostolorum legitur, quod credentes veniebant ad Apostolos, annunciantes actus suos. **(§ 5)** Ex his omnibus facile monstratur, sine confessione nullum veniam posse mereri. Hinc etiam Leo papa ait:

35 **(de pen. D.1 c.61)** Sufficit penitentia confessio, que primum Domino offertur, deinde sacerdoti, qui pro delictis penitentium precator accedit.

(de pen. D.1 c.62) *Idem.*

Penitentia, que dilata est, cum studiosius petita fuerit, non negetur, ut eo modo ad indulgentie medicinam anima vulnerata perveniat.

Fr. 1177

Br
38 indulgentie indulgentiam *Aa^{ac}*

(de pen. D.1 c.63) *Item Augustinus in sermone de penitencia:*

Non sufficit mores in melius conmutare, et a preteritis malis recedere, nisi etiam de his, que facta sunt, satisfiat Domino per penitencie dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperantibus elemosinis et ieiuniis. 5

(de pen. D.1 c.64) *Item Ambrosius.*

Novit Deus mutare sententiam, si tu noveris emendare delictum. 10

(de pen. D.1 c.65) *Item Leo papa.*

Aliud quidem est debita iusta repossere, aliud propria perfectionis amore contempnere. Illicitorum veniam postulantem oportet etiam a multis licitis abstinere; dicente Apostolo: 'Omnia michi licent, sed non omnia expediunt.' Unde si penitens habeat causam, quam negligere forte non debeat, melius expetet ecclesiasticum, quam forense iudicium. 15

(de pen. D.1 c.66) *Item Ieronimus in Malachia.*

Qui sanctus sacerdos est, et comedit Pasca Domini, accingatur baltheo castitatis, et audiat cum Apostolis: Sint lumbi vestri precincti, et lucerne ardentes in manibus vestris. Qui autem peccator est, et quem remordet propria conscientia, cilicio accingatur, et plangat vel propria delicta vel populi, et ingrediatur ecclesiam, de qua fuerat egressus propter peccata, et cubet vel dormiat in sacco, ut preteritas delicias, per quas Deum offenderat, austeritate vite compenset. 20 25

(de pen. D.1 c.67) *Idem in Amos Propheta.*

Si agamus penitenciam, ipsum quoque sue penitebit sentencie. Rursus iuxta eundem Iheremiam promittit prospera si penitenciam egerimus. Quod si negligentia dissolvamur, et illum penitebit sponsionis, promissaque mutabit. Cuius rei exemplum Samariam et Iherusalem habere possumus, quorum alii de imminentibus suppliciis liberati sunt, alii que patribus promissa fuerant perdidērunt. 30 35

Fr. 1178 **(de pen. D.1 c.68)** *Idem super Danielelem.*

Br

Quamobrem, consilium meum placeat tibi, et peccata tua elemosinis redime, et iniquitates tuas in misericordiis pauperum: si forte ignoscat Deus delictis tuis." Si predixit sententiam, que mutari non potest, quomodo hortatur ad elemosinas pauperum et misericordiam ut Dei sententia permutetur? Quod facile solvitur regis Ezechie exemplo (quem Ysaïas dixit esse moriturum) et Ninivitarum, quibus dictum fuerat: "Adhuc quadraginta dies et Ninive subuertetur." Et tamen ad preces Ezechie et Ninive Dei sententia mutata est. Rursum bona agenti se asserit polliceri et indulgentiam, alioquin et in reverentiam loquitur deus se mala minari super gentem, et, si bona fecerit minus clementia commutare. Rursum agenti asserit polliceri, et, si male fecerit, dicit, suam mutare sententiam, non in homines, sed in opera, que mutata sunt. Neque enim Deus hominibus irascitur, sed viciis, que cum in homine non fuerint, nequaquam punit quod mutatum est. Dicamus quidem et aliter. Fecit igitur Nabuchodonosor iuxta Danielis consilium misericordias in pauperes, et idcirco usque ad mensem duodecimum in eo dilata est sententia. Sed quia postea ambulans in aula Babylonis gloriatur, et dicit: 'Nonne hec est Babilon magna, quam ego edificavi in domum regis et in robore fortitudinis mee, et gloria nominis mei?' bonum misericordie perdidit malo superbie. 'Forsitan ignoscat Deus delictis tuis.' Cum B. Daniel prescius futurorum de sententia Dei dubitet, rem temerariam faciunt qui audacter veniam peccantibus pollicentur. Et tamen sciendum est, quod Nabuchodonosor bona opera facienti venia repromittitur.

30 **(de pen. D.1 c.78)** *Item Ambrosius in lib. de penitentia.*

Deus diffinitionem non facit, qui misericordiam suam omnibus promisit, et sacerdotibus suis relaxandi licentiam sine ulla exceptione concessit. Sed qui culpam exaggeraverit exaggeret penitentiam. Maiora enim crimina maioribus abluuntur fletibus.

35 **(de pen. D.1 c.79)** *Idem.*

Fleat pro te mater ecclesia, et culpam tuam lacrimis lavet. Videat te Christus merentem, et a dicat: 'Beati tristes, quia gaudebitis,' Amat, ut pro uno multi rogent. Denique in evangelio motus vidue lacrimis, quia plurimi pro ea flebant, filium eius resuscitavit.

Fr. 1181

Br

(de pen. D.1 c.80) *Idem.*

Adam de paradyso statim post culpam Deus eiecit. Non distulit; sed statim separavit a deliciis, ut ageret penitentiam; statim tunica vestivit eum pellicea, non serica.

(de pen. D.1 c.81) *Item Augustinus ad Felicianum.*

5

Tres sunt autem actiones penitencie, quas mecum vestra eruditio recognoscit. Una est, que novum hominem parturit, donec per baptismum salutare omnium preteritorum fiat ablutio peccatorum. Omnis enim, qui iam voluntatis sue arbiter constitutus est, cum accedit ad sacramenta fidelium, nisi eum peniteat vite veteris, novam non potest inchoare. Ab hac penitencia, cum baptizantur, soli parvuli immunes sunt. Nondum enim uti possunt libero arbitrio. Quibus tamen ad consecrationem remissionemque originalis peccati prodest eorum fides, a quibus offeruntur. (§ 1) Altera vero penitencia est, cuius actio per totam vitam istam, qua in carne degimus mortali, perpetua supplicationis humilitate subeunda est. Primo, quia nemo vitam eternam, incorruptibilem inmortalemque desiderat, nisi eum vite huius temporalis, corruptibilis, mortalis peniteat. Non enim sic quisque in novam vitam per sanctificationem baptismi nascitur, ut, quemadmodum ibi deponit omnia peccata preterita, ita etiam statim mortalitatem ipsam carnis, corruptionemque deponat. (§ 2) Tertia est actio penitencie, que pro illis peccatis subeunda est, que legis Decalogus continet, et de quibus Apostolus ait: 'Si enim nos iudicemus, non a Domino utique iudicemur.'

10

15

20

25

(de pen. D.1 c.87) *Item Iohannes Crisostomus.*

Quis aliquando vidit clericum cito penitentiam agentem? et si deprehensus humiliaverit se, non ideo dolet, quia peccavit, sed confunditur, quia perdidit gloriam suam.

30

(de pen. D.1 d.p.c.87) ¶ *His auctoritatibus asseritur, neminem sine penitencia et confessione proprie vocis a peccatis posse mundari. Unde premisse auctoritates, quibus videbatur probari, sola contritione cordis veniam prestari, aliter interpretande sunt, quam ab eis exponantur. Negationem namque Petri secuta est satisfactio lacrimarum, et trina confessio dominice dilectionis, qua penitus delevit peccatum trine negationis. Non*

35

40

Br

ergo necessaria sibi erat certa satisfactio peccati, cuius totum
 vite tempus obedientie inpendebatur sui conditoris. Imitabatur
 enim illud propheticum: "Declina a malo, et fac bonum;" et illud
 Ysaie: "Derelinquat inpius viam suam, et vir iniquus cogitatio-
 nes suas etc." Amplius horum a peccatore nichil exigitur. Non
 5 ergo illa auctoritate Leonis pape satisfactio penitencie negatur
 esse necessaria cuilibet delinquenti, sed ei tantum, qui B. Pe-
 trum imitatus huic seculo penitus abrenunciat, et cunctorum
 vitiorum fomitem in se funditus mortificat. (§ 1) Item illud
 10 Iohannis Crisostomi: "Lavant lacrimae delictum, quod voce est
 pudor confiteri;" et illud aliud, quod scribit in epistola ad
 Ebreos: "Non tibi dico, ut te prodas in publicum, neque apud
 alios accuses; sed obedire te volo Prophete dicenti: Revela viam
 tuam ante Dominum. Ergo confitere peccata tua, apud verum
 15 iudicem cum oratione delicta tua pronuncia, non lingua, sed
 conscientie tue memoria, et tunc demum spera, te misericordiam
 posse consequi, si habueris in mente peccata tua continue, num-
 quam malum in corde adversus proximum tenebis," non ita
 intelligendum est, ut sine confessione oris peccata dicantur di-
 20 mitti, sed sine publica satisfactione. Secreta namque peccata
 secreta confessione et occulta satisfactione purgantur, nec est
 necesse, ut que semel sacerdoti confessi fuerimus denuo confitea-
 mur, sed lingua cordis, non carnis apud iudicem verum ea iugi-
 ter confiteri debemus. (§ 2) Similiter et illud Prosperi intelli-
 25 gitur: "Qui crimen suum ultro agnoscunt, et aut propriis confes-
 sionibus illud produnt, aut nescientibus aliis, quales occulti sunt
 etc." Aliis nescientibus, id est occulta confessione istis peccatum
 suum confitentibus, non publice illud manifestantibus. Item
 illud prophete: "Dixi: confitebor, et tu remisisti," id est remissi-
 30 bilem iudicasti, "inpietatem peccati mei." Ita et illud Augustini
 intelligitur: "Magna pietas Dei, ut ad solam promissionem
 peccata dimiserit," id est remissibilia iudicaverit. Item: "Votum
 pro opere reputatur, cum deest facultas operis." Unde votum
 confessionis reputatur pro opere vocis, cum deest facultas confes-
 35 sionis. Item: "Voluntas remuneratur, non opus," ita intelligitur:
 voluntas facit opus remunerabile, non opus voluntatem. Item
 illud: "In quacumque hora peccator conversus fuerit," converti
 dicitur qui omnino vertitur: omnino vertitur, cuius opus, vox et
 cogitatio ita mortificationi desudat peccati, sicut prius servierat
 40 iniquitati. Ita et illud intelligitur: "Convertimini ad me etc."
 Item: "Scindite corda vestra, et non vestimenta, "eis dicitur, qui
 nulla interiori satisfactione precedente, sed sola exteriori se
 Deum posse placare confidunt. Item cuncta, que de leprosis

Br

mundatis vel de Lazaro suscitato inducuntur, ad contritionem cordis, non ad veniam remissionis referenda sunt. Obstinatio enim animi, et confessionis contemptus, quedam mors est impietatis et lepra superbie, a qua quisque reviviscit, dum sibi per gratiam dolor delicti et votum confessionis inspiratur. (§ 3) Ad hunc etiam articulum pertinent ea, que de viventibus, vel in luce ambulantes, vel dilectionem Dei habentibus, vel de habitaculis Spiritus sancti factis dicta sunt, ut hec omnia quisque dicatur assecutus ex cordis contritione, quam habet, non ex plenaria peccati remissione, quam nondum invenit. Sicut enim in baptis- mate peccatum remittitur, et tamen eius pena reservatur, sic per contritionem cordis quisque a Deo resuscitari dicitur, licet ad- huc peccati reatu teneatur. Non ergo premissis auctoritatibus vel argumentis sine confessione oris et satisfactione operis ali- quis probatur a peccato mundari. (§ 4) Econtra auctoritas illa Iohannis Crisostomi et Prosperi contra mentem auctoris extorta videtur. Non enim dicitur: "non tibi dico, ut te publice accuses," sed: "non tibi dico, ut apud alios te accuses." Sic et Prosper non ait: "omnibus," sed simpliciter: "aliis nescientibus." Unde evi- dentissime datur intelligi, quod sine confessione oris possunt peccata deleri. Ea vero, que ad exhortationem penitencie et confessionis dicta sunt, non huic sentencie contraria videntur. Vel enim sunt verba exhortationis, non iussionis, sicut illud: "Confitemini alterutrum peccata vestra," vel si qua iubendo dicta sunt, non ad oris confessionem, sed cordis, non ad exterior- em satisfactionem, sed ad interiorem referenda sunt. (§ 5) Est enim penitencia alia interior, alia exterior. Interior penitencia est illa, de qua Augustinus ait: "Omnis, qui sue voluntatis arbi- ter est constitutus, non potest inchoare novam vitam, nisi peni- teat eum veteris vite." Item de eadem Petrus in Actibus Aposto- lorum legitur dixisse: "Penitentiam agite, et baptizetur unu- quisque vestrum." Quod de interiori penitencia, non de exte- riori dictum accipitur. De exteriori vero penitencia Ambrosius ait super epistolam ad Romanos: "Gratia Dei in baptis- mate non requirit gemitum vel planctum, non opus aliquod, sed solam confessionem cordis, et omnia gratis condonat." Quecumque ergo de penitencia iubendo dicta sunt, non ad exteriorem, ut diximus, sed ad interiorem referenda sunt, sine qua nullus um- quam Deo reconciliari potuit. (§ 6) Illud autem Augustini, quo quisque negatur veniam consequi, nisi prius quantulumcumque peccati solverit penam, non huic sentencie invenitur adversum. Nullus enim asseritur a peccato mundari, nisi penam peccati passus fuerit. Sed aliud est peccatum sacerdoti confiteri, et eius

Fr. 1186

Br

arbitrio de peccato satisfacere: atque aliud Deo confiteri corde, et secreta satisfactione in se ipso peccatum punire. Est enim penitencia (ut ait Augustinus) dolor cordis, quo quisque in se punit quod deliquit. De hac iterum satisfactione idem ait in
 5 *Psalmo L. exponens: "Quoniam iniquitatem meam ego cognosco. Tu ne punias, quia ego punio: ignosce, quia ego cognosco non dissimulo." Et infra: "Sic Deus misericordiam dat, ut servet veritatem, ut nec peccata eius sint impunita, cui ignoscit. Ignoscit enim se ipsum punienti. Misericordia est, quod homo liberatur; veritas, quod peccatum punitur." Idem in Psalmo LXXXIV: "Veritas de terra oritur, id est confessio de homine, ut se accuset, et sic iusticia de celo prospexit, ut publicanus confitens rediit iustificatus; iusticia prospicit, quasi Deus dicat: parcamus huic, quia non parcat sibi; ignoscamus, quia agnoscit.*
 10 *De celo ergo iusticia prospexit, id est, a Deo data est iustificatio penitenti." (§ 7) Hec ergo secreta satisfactio levium sive occultorum criminum Deo offerenda est, nec sine pena relaxari probantur que sic expiari creduntur. Ea vero, que de publica satisfactione vel oris confessione dicuntur, in publicis et manifestis criminibus intelligenda sunt. Peccata namque Nabuchodonosor, que propheta misericordiis et elemosinis redimi suasit, peccata quoque Ninivitarum, que publica satisfactione expiata sunt, cunctis nota erant. Et publica noxa (ut Augustinus testatur)
 15 *publico eget remedio. (§ 8) Premissis itaque auctoritatibus pro manifestis criminibus manifesta probatur offerenda satisfactio et oris confessio. Latentia vero peccata non probantur sacerdoti necessario confitenda, et eius arbitrio expianda. (§ 9) Econtra ea, que in assertionem huius sentencie dicta sunt, partim veritate nituntur, partim pondere carent. Sine contritione etenim cordis nullum peccatum posse dimitti, occulta vero peccata secreta satisfactione, publica quoque manifesta penitencia expiari debere, firmissima constat ratione subnixum. Porro sine confessione oris, si facultas confitendi non defuerit, aliquod grave delictum expiari, auctoritati penitus probatur adversum. Quo-
 20 *modo enim secundum auctoritatem Leonis pape sine supplicationibus sacerdotum indulgentia nequit obtineri, si sine confessione oris a peccato possumus emundari? Quis enim supplicabit pro peccato, quod nescit? (§ 10) Item, quomodo secundum Augustinum frustrat claves ecclesie qui sine arbitrio sacerdotis penitentiam agit, si sine oris confessione criminis indulgentiam inpetrat? (§ 11) Item, quomodo secundum Ambrosium ius ligandi et solvendi solis sacerdotibus a Domino creditur esse permissum, si quisque suo arbitrio se ipsum peccando ligat, vel*
 25
 30
 35
 40**

Br

Fr. 1187 *secreta penitencia, secundum Prosperum, in se ipsum sententiam profert excommunicationis, atque post satisfactionem absque sacerdotali iudicio se ipsum Deo vel altario eius reconciliat? (§ 12) Non sunt hec premissis auctoritatibus consentanea: sed multorum exemplis probantur adversa. Filiam namque archisynagogi turbis eiectis Dominus resuscitavit: non tamen, nisi presentibus matre et patre puella, Petro quoque, Iacobo, et Iohanne, vite reddita est. In quo moraliter instruimur, ut secreta peccata, que per mortem puelle intelliguntur, non nisi supplicationibus ecclesie, que per matrem et patrem puelle designantur, et sacerdotum ministerio, qui per Petrum et ceteros intelliguntur, a Domino existimentur dimitti. (§ 13) Item in Levitico: "Qui domum suam vel agrum Domino vovendo consecraverit, non potest eam redimere, nisi syclo sanctuarii, sacerdote quoque (non ipso) supputante annorum numerum usque ad iubileum." In quo similiter docemur, quod quicumque domum conscientie vel agrum conversationis per penitentiam Domino offerre, atque precio bonorum operum de vana vite sue conversatione se ipsum redimere voluerit, non potest hoc facere, nisi syclo sanctuarii, id est operibus penitencie, sacra scriptura prefixis. Unde venientibus ad se turbis B. Iohannes non ait simpliciter: facite penitentiam, vel fructus penitencie, sed addidit: "dignos," ut pro qualitate videlicet peccatorum qualitas offeratur operum bonorum. Non par enim debet esse fructus boni operis eius, qui nichil vel parum deliquit, atque eius, qui grandia conmisit. Ille tamquam nullius criminis sibi conscius usum sibi in rebus licitis prebet; hunc tamquam multis gravatum etiam a licitis temperare oportet. In iubileo plena remissio prestabatur. Unde per eum perfecta remissio peccati figuratur. Sacerdos ergo numerum annorum usque ad iubileum supputat, cum eius arbitrio penitencie tempora diffiniuntur, quibus quisque plenam peccati remissionem inveniat. Non enim (sicut Esicius ait super eundem locum) statim post diffinitam penitentiam quisque a peccato plene mundatur. (§ 14) Cum ergo, ut ex premissis colligitur, tempora penitencie sacerdotis arbitrio diffiniantur, evidentissime apparet, sine confessione proprie vocis peccata non dimitti. Quis enim tempora penitencie alicui prefiget, nisi primum peccata sua sibi manifestare curaverit? (§ 15) Item: Taciturnitas peccati ex superbia nascitur cordis. Ideo enim peccatum suum quisque celare desiderat, ne iniquitas sua aliis manifesta fiat, ne talis reputetur apud homines foris, qualem se iam dudum exhibuit divino conspectui. Quod ex fonte superbie nasci nulli dubium est; species etenim superbie est, se velle iustum videri,*

Br 26 post **sibi**² quaternione amissa deficit Bm

qui peccator est; atque ypocrita vincitur qui ad imitationem primorum parentum vel tergiversatione verborum peccata sua levigare contendit, vel, sicut Cayn, peccatum suum reticendo penitus suppressere querit. Ubi autem superbia regnat, vel ypocrisis, humilitas locum habere non valet. Sine humilitate vero alicui veniam sperare non licet. Nec ergo, ubi est taciturnitas confessionis, venia speranda est criminis. Probatum hoc idem auctoritate Augustini, qui in libro de penitencia ait:

(de pen. D.1 c.88) Quem penitet omnino peniteat, et dolorem lacrimis ostendat, representet vitam suam Deo per sacerdotem, preveniat iudicium Dei per confessionem. Precepit enim Dominus mundandis, ut ostenderent ora sacerdotibus, docens corporali presentia confitenda peccata, non per nuncium, non per scriptum manifestanda. Dixit enim: 'Ora monstrate,' et: 'Omnes,' non unus pro omnibus; non alium statuatis nuncium, qui pro vobis offerat munus a Moyse statutum, sed qui per vos peccastis et vos erubescatis. Erubescencia enim ipsa partem habet remissionis. Ex misericordia enim hoc precepit Dominus, ut neminem eniteret in occulto. In hoc enim, quod per se ipsum dicit sacerdoti, et erubescenciam vincit timore offensi, fit venia criminis. Fit enim veniale per confessionem quod criminale erat in operatione, et, si non statim purgatur, et tamen vitale quod conmiserat mortale. Multum enim satisfactionis obtulit qui erubescencie dominans nichil eorum, que conmisit, nuncio Dei denegavit. Deus enim qui misericors et iustus est; sicut conseruat misericordiam in iusticia, ita et iusticiam in misericordia. Opus enim est misericordie peccanti peccata dimittere: sed oportet, ut iustus iuste misereatur. Oportet enim, ut non solum quid, sed in quo doleat consideret, si dignus est, non dico iusticia, sed misericordia. Iusticia enim sola dampnat; sed dignus est misericordia qui spirituali labore petit gratiam. Laborat enim mens patiundo erubescenciam, et, quoniam verecundia magna est pena, qui erubescit pro Christo fit dignus misericordia. Unde patet, quia quanto pluribus confitebitur in spe venie turpitudinem criminis, tanto facilius consequitur gratiam remissionis. Ipsi enim sacerdotes plus iam possunt proficere, plus confitentibus parcere. Quibus enim remittunt remittit Deus. Lazarum enim iam de monumento suscitatum obtulit discipulis solvendum, per hoc ostendens potestatem sol-

Fr. 1188

Br

vendi concessam sacerdoti. Dixit enim: 'Quodcumque
 solveritis super terram erit solutum et in celis,' hoc est:
 ego Deus, et omnes celestis milicie ordines, et omnes
 sancti in gloria mea laudant vobiscum et confirmant quos
 ligatis et solvitis. Non dixit: quos putatis ligare et solvere, 5
 sed in quos exercetis opus iusticie aut misericordie. Alia
 autem opera vestra in peccatores non cognosco. (§ 1)
 Quare, qui confiteri vult peccata, ut inveniat gratiam,
 querat sacerdotem scientem ligare et solvere, ne, cum
 negligens circa se extiterit, negligatur ab illo, qui eum 10
 misericorditer monet et petit, ne ambo in foveam cadant,
 quam stultus evitare noluit. (§ 2) Tanta itaque vis confes-
 sionis est, ut, si deest sacerdos, confiteatur proximo. Sepe
 enim contingit, quod penitens non potest verecundari 15
 coram sacerdote, quem desideranti nec locus, nec tempus.
 Et si ille cui confitebitur, potestatem solvendi non habeat,
 tamen fit dignus venia ex desiderio sacerdotis, qui confite-
 tur socio turpitudinem criminis. Mundati enim sunt le-
 prosa, dum ibant ostendere ora sacerdotibus ante, quam
 ad eos pervenirent. Unde patet, Deum ad cor respicere, 20
 dum ex necessitate prohibentur ad sacerdotes pervenire.
 Sepe quidem eos querunt sed sani et leti; dum querunt
 ante, quam perveniunt moriuntur. Sed misericordia est
 Dei ubique, qui et iustis novit parcere, etsi non tam cito,
 sicut solverentur a sacerdote. (§ 3) Qui ergo omnino con- 25
 fitetur, et sacerdoti meliori, quam potest, confiteatur, si
 peccatum occultum est, sufficiat referre in noticiam sacer-
 dotis, ut grata sit oblatio muneris. Nam in resurrectione
 filie principis pauci interfuerunt qui viderent. Nondum
 enim erat sepulta, nondum extra portam civitatis delata, 30
 nondum extra domum in noticiam portata. Intus resusci-
 tavit quam intus invenit, relictis solis Petro, et Iacobo, et
 Iohanne, patre et matre puella, in quibus figuraliter conti-
 nentur sacerdotes ecclesie. Quos autem extra invenit,
 animadvertendum est, quomodo suscitavit. Flebat enim 35
 turba post filium vidue. Flevit Martha et Maria, suppli-
 cantes pro fratre. Flebat et turba, que Mariam fuerat se-
 cuta, lacrimis Marie admonita. In quo docemur peccanti-
 bus publice non proprium, sed ecclesie sufficere meritum."

Fr. 1189

(de pen. D.1 d.p.c.89) ¶ *Quibus auctoritatibus, vel qui-
 bus rationum firmamentis utraque sententia confessionis et
 satisfactionis nitatur, in medium breviter proposuimus. Cui* 40

 Br

autem harum potius adherendum sit, lectoris iudicio reservatur. Utraque enim fautores habet sapientes et religiosos viros. Unde Theodorus Cantuariensis Archiepiscopus ait in Penitenciali suo:

5 **(de pen. D.1 c.90)** "Quidam Deo solummodo confiteri debere peccata dicunt, ut Greci. Quidam vero sacerdotibus confitenda esse percensent, ut fere tota sancta ecclesia. Quod utrumque non sine magno fructu intra sanctam fit ecclesiam, ita dumtaxat, ut Deo, qui remissor est peccatorum, peccata nostra confiteamur, et hoc perfectorum est, et cum David dicamus: 'Delictum meum cognitum tibi feci, et iniusticiam meam non abscondi. Dixi, confitebor adversum me iniusticiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei.' Sed tamen Apostoli institutio nobis sequenda est, ut confiteamur alterutrum peccata nostra, et oremus pro invicem, ut salvemur. Confessio itaque que soli Deo fit, quod iustorum est purgat peccata. Ea vero, que sacerdoti fit, docet, qualiter ipsa purgentur peccata. Deus namque, salutis et sanctitatis auctor et largitor, plerumque prebet hanc sue penitencie medicinam invisibili amministrazione, plerumque medicorum operatione."

Fr. 1190

(DISTINCTIO 2)

25 **(de pen. D.2 d.a.c.1)** ¶ *Alii dicunt penitentiam semel tantum esse utilem. Unica enim est, nec reiterari potest. Si vero reiteratur, precedens penitencia non fuit. Et si de sententia iudicis eius merito peccata videntur esse remissa, apud eius tamen presentiam, cui omnia futura presentia sunt, numquam habentur remissa: quia non est servata sententia illa veri sacerdotis: "Vade, et amplius noli peccare." Item: "Ecce sanus factus es, iam amplius noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat."*

30 **(de pen. D.2 d.p.c.1)** ¶ *Item sine karitate nulli adulto peccatum remittitur. Non autem habet karitatem qui aliquando peccaturus est criminaliter. Unde Augustinus ad Iulianum comitem:*

5 Quidam – 21 operatione Conc. Cabillonense (a. 813) 33, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.280. **Quidam – 14 mei'** Cf. Capitula Theodulphi Aurelianensis 30, ed. Brommer, MGH Capp. episcoporum 1.127.1-4. **11 'Delictum – 14 mei'** Ps. 31:5

Br

(de pen. D.2 c.2) Karitas, que deseri potest, numquam vera fuit.

(de pen. D.2 c.3) *Idem super epistolam Iohannis.*

Radicata est karitas? securus esto; nichil mali procedere potest.

5

Fr. 1191 (de pen. D.2 c.4) *Item Gregorius in Moralibus.*

“Valida est, ut mors, dilectio.” Virtuti etenim dilectio comparatur, quia nimirum mentem, quam semel a delectatione mundi funditus occidit.

(de pen. D.2 c.5) *Item Prosper in libro de contemplativa vita.*

10

Karitas est, ut michi videtur, recta voluntas, ab omnibus terrenis ac presentibus prorsus aversa, iuncta Deo inseparabiliter et unita, igne quodam Spiritus S. a quo est et ad quem refertur, incensa, inquinamenti omnis extranea, corruptionis nescia, nulli vicio mutabilitatis obnoxia, supra omnia, que carnaliter diliguntur, excelsa, affectionum omnium potentissima, divine contemplationis avida, in omnibus semper invicta, summa actionum bonarum, salus morum, finis celestium preceptorum, mors criminum, vita virtutum, virtus pugnantium, palma victorum, sanctarum mentium anima, causa meritorum bonorum, premium perfectorum; sine qua nullus Deo placuit, cum qua aliquis nec potuit peccare, nec poterit; fructuosa in penitentibus, leta in proficientibus, gloriosa in perseverantibus, victoriosa in martiribus, operosa in omnibus omnino fidelibus, ex qua quicquid operis boni est vivet.

15

Item: (§ 1) Hec est karitas vera germana, perfecta, quam excellentiorem viam nominat S. Apostolus. Sicut enim sine via nullus pervenit quo tendit, ita sine karitate, que dicta est via, ambulare non possunt homines, sed errare.

20

Item: (§ 2) Ergo si karitatem Deo exhibeamus, et proximo de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta, facile peccato resistimus, bonis omnibus habundamus, seculi blandimenta contempnimus, et omnia, que difficilia humane fragilitati sunt, vel aspera etiam, cum dilectione

25

30

Fd 91rb

35

12 Karitas – 27 vivet Julianus Pomerius, *De vita contemplativa* 3.13, ed. PL 59.493B-C. **28 Hec – 31 errare** *Ibid.* 3.13, ed. PL 59.492C-D **29 Apostolus** Cf. I Cor. 12:31. **32 Ergo – 852: 14 diligunt** *Ibid.* 3.15, ed. PL 59.496B-C.

Br

perficimus, si tamen Deum karitate perfecta, que nobis ab illo est, ex toto corde et ex tota anima, et ex totis viribus diligamus. Ex ea enim parte quis peccat, ex qua minus diligit Deum; quem si ex toto corde diligamus, nichil erit in nobis, unde peccati desideriiis serviamus. Et quid est diligere Deum, nisi illi occupari animo, concipere fruende visionis eius affectum, peccati odium, mundi fastidium, diligere etiam proximum, quem in se censuit diligendum, in ipso amore servare legitimum modum, nec pervertere dilectionis ordinem constitutum? Ordinem dilectionis illi pervertunt, nec modum diligendi custodiunt, qui aut mundum, qui contempnendus est, diligunt, aut corpora sua minus diligenda plus diligunt, aut proximos non sicut se ipsos, aut Deum plus quam se ipsos forte non diligunt.

Item: (§ 3) Corpus nostrum, qua pars nostri est, ad hoc nobis diligendum est, ut saluti eius ac fragilitati naturaliter consulamus, et agamus, quatinus spiritui ordinate subiectum ad eternam salutem accepta immortalitate et incorruptione perveniat. *Item: (§ 4)* Proximos autem tunc diligimus sicut nos, si non propter aliquas utilitates nostras, non propter speranda beneficia vel accepta, non propter affinitates vel consanguinitates, sed propter hoc tantum, quod sunt nature nostre participes, diligamus. *Item: (§ 5)* Non illi proximi nostri tantum credendi sunt, quos nobis gradus sanguinis iungit, sed proximi nostri credendi sunt omnes homines nature nostre, sicut dixi, participes. *Item: (§ 6)* Proinde, secundum nos proximos omnes diligimus, quando ad mores bonos, et ad eternam vitam consequendam, sicut nobis, eorum saluti consulimus; quando nos in eorum peccatis ac periculis cogitamus, et, sicut nobis subveniri optaremus, ita eis subvenimus, aut, si facultas defuerit, voluntatem subveniendi tenemus. Quapropter proximi tota dilectio est, ut bonum, quod tibi conferri vis, velis et proximo. Illi vero plus quam se dili-

Aa 154v

Fr. 1192

19 Proximos – 23 diligamus *Ibid.* 3.15, ed. PL 59.497A. **24 Non – 27 participes** *Ibid.* 3.15, ed. PL 59.497B. **27 Proinde – 853: 7 discedere** *Ibid.* 3.15, ed. PL 59.492B-D.

Br

33 Quapropter quapropter est *Fr.*: quapropter haec est *orig.* **proximi** *AbGtBhCgMeMmMvSaSbVd* *Fr.*: karissimi *Fd.*: karissime *Aa AdBiBrErMz*: carissime *Ls.^{RT}* **dilectio est** *Aa BhCgMvSa^{pc}Sb Ls.^{RT}*: dilectio *Fd orig.*: dilectione *Ab^{pc} GtMmVd*: dilectione satage *AdBiBrErMzLs.^{R2}* **bonum]** malum *Aa 34 vis]* non vis *Aa^{pc} velis]* nolis *Aa^{pc} plus]* plus// *Aa^{pc}*

gunt Deum, qui pro eius amore sue ad tempus saluti non parant, se ipsos tribulationibus ac periculis tradunt, nudari facultatibus propriis, patrie sue extorres fieri, parentibus, et uxoribus, ac filiis renunciare parati sunt, et, ut totum dicam, ipsam mortem corporis non solum non refugiant, sed etiam libenter excipiunt, ambientes a corporis sui vita magis, quam a Deo vita vite sue discedere.

5

(de pen. D.2 c.6) *Item Beda super Iohannem.*

Querendum est interea, quomodo speciale filii Dei agnoscendi signum fuerit, quod super eum descenderit et manserit Spiritus. (§ 1) Quid magis est filio Dei, quod in ipso manere Spiritus astruatur? Notandum, quod semper in Domino manserit Spiritus sanctus; in sanctis autem hominibus, quamdiu mortale corpus gestaverint, partim maneat in eternum, partim rediturus secedat. Manet quippe apud eos, ut bonis insistant actibus, voluntariam paupertatem diligant, mansuetudinem consequantur, pro eterno desiderio lugeant, esuriant et sitiunt iusticiam, misericordiam, munditiam cordis, et tranquillitatem pacis amplectantur: sed et pro observatione iusticie persecutionem pati non vereantur, elemosinis, orationibus, ieiuniis, ceterisque Spiritus fructibus insistere desiderent. Recedit autem ad tempus, ne semper infirmos curandi mortuos suscitandi, demones eiciendi, vel etiam prophetandi habeant facultatem. Manet semper, ut possint habere virtutes, ut mirabiliter ipsi vivant. Venit ad tempus, ut etiam aliis per miraculorum signa, quales sint intus, effulgeant.

10

15

20

25

Aa 155r

(de pen. D.2 c.7) *Item Apostolus.*

Karitas numquam excidit.

(de pen. D.2 c.8) *Item Augustinus super epistolam Iohannis.*

30

Unctio invisibilis Spiritus sanctus est, unctio invisibilis karitas est, que, in quocumque fuerit tamquam radix illi erit, quamvis ardente sole arescere non potest, nutritur calore solis, non arescit.

35

Fr. 1193

(de pen. D.2 c.9) *Item Gregorius super Ezechielem.*

9 Querendum – 27 effulgeant Alcuinus, Commentarius in Iohannem, ed. PL 100.758A, citans Beda, Homiliae 1.15. CHECK!

Br

Pennata animalia, minime revertuntur, cum incedunt, quia sancti predicatorum, sic a terrenis actibus ad spiritualia transeunt, ut ad ea, que reliquerant, ulterius nullatenus reflectantur. *Et paulo post*: "Nemo mittens manum suam in aratrum, etc." Manum quippe in aratrum mittere est quasi per quendam conpunctionis vomerem ad proferendos fructus terram sui cordis aperire. Sed retro post aratrum aspicit, qui post exordia boni operis ad mala revertitur, que relinquit. Quod quia electis Dei minime contingit, recte nunc per Prophetam dicitur: 'Non revertentur, cum incederent.' *Et paulo post*: Unde et Paulus: "Unum vero, que retro sunt, oblitus, in ea, que sunt ante, extendens me, sequor ad palmam superne vocationis." In anteriora etenim extentus, eorum, que retro sunt, oblitus fuerat, quia temporalia despiciens sola que sunt eterna requirebat.

(de pen. D.2 c.10) *Idem in eodem, omelia V.*

"Non revertentur, cum incederent," quia electi quique sic ad bona tendunt, ut ad mala perpetranda non redeant. 'Qui enim perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.' Et, sicut per Salomonem dicitur: 'Iustorum semita quasi lux splendens procedit, et crescit usque ad perfectum diem.' In eorum namque animo bonum desiderium atque intellectus lucis intime iam pars diei est; sed quia usque ad finem vite in virtute proficiunt, ad perfectum diem tunc veniunt, quando ad regna celestia perducti, in ea luce, quam desiderant, iam minus aliquid non habebunt."

(de pen. D.2 c.11) *Idem in eodem omelia V.*

Potest discursus atque mobilitas Spiritus sic intelligi. In sanctorum quippe cordibus iuxta quasdam virtutes semper manet; iuxta quasdam vero recessurus venit, et venturus recedit. In fide enim, spe atque karitate, et in bonis aliis, sine quibus ad celestem patriam non potest perveniri (sicut est castitas, humilitas, iusticia atque misericordia) perfectorum corda non deserit. In prophetie vero virtute, doctrine facundia, miraculorum exhibitione, electis aliquando adest, aliquando se subtrahit. *Et paulo post*: **(§ 1)** In his itaque virtutibus, sine quibus ad vitam minime pervenitur, Spiritus sanctus in cordibus electorum suorum permanet, unde recte stabilis dicitur. In his vero,

Br

per quas sanctitatis virtus ostenditur, aliquando misericorditer presto est, aliquando misericorditer recedit.

(de pen. D.2 c.12) *Unde Ambrosius super epistolam II ad Corinthios:*

Ficta karitas est, que deserit in adversitate. 5

(de pen. D.2 d.p.c.12) ¶ *Ex premissis itaque apparet, quod karitas semel habita ulterius non amittitur. Qui autem karitatem semel habuerit criminaliter ulterius peccare non poterit, ut ad gratiam, non ad naturam impossibilitas referatur. Quod autem karitatem habens criminaliter peccare non possit, testatur Augustinus omelia 8. dicens:* 10

Fr. 1194 **(de pen. D.2 c.13)** Quia radix omnium malorum est cupiditas, et radix omnium bonorum est karitas, et simul ambe esse non possunt, nisi una radicitus evolsa fuerit, alia plantari non potest. Sine causa aliquis conatur ramos incidere, si radicem non contendit evellere. 15

(de pen. D.2 d.p.c.13) ¶ *Cum ergo qui criminaliter peccat karitatem numquam habuisse probatur, evidenter colligitur, penitentiam non agere, qui quandoque criminaliter peccavit. Unde Augustinus:* 20

(de pen. D.2 c.14) Karitas est aqua, de qua Dominus ait in evangelio: "Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in eternum."

(de pen. D.2 d.p.c.14) ¶ *Reprobis ergo, cum eternis mancipatus incendiis in eternum sitiatis, quomodo bibet aquam vivam, aut quomodo potabit aquam salientem in vitam eternam, qui, quasi plumbeus demersus in ima, penas luit dampnationis eterne? Item: Sine karitate quomodo veram contritionem cordis quis habere poterit? quomodo ergo delictorum remissionem? que si non dimissa, quomodo non omnia prorsus ad penam exigenda? Item Dominus: "Amen, amen dico vobis, qui credit in me habet vitam eternam." Qui ergo non habet vitam eternam non credit in Christum. In Christum vero credit qui karitatem habet. In Christum quippe credere est amando in ipsum tendere. Hec est fides, ut diffinit Apostolus, que per dilectionem operatur; huic duntaxat delictorum remissio promittitur. Quod si karitas a fide Christianorum seiungi nequit, cui scilicet soli venia promittitur, quomodo qui karitatem non habuit fidem Christianorum habuit, id est in Christum credidit? quomodo ergo veniam delictorum accepit? quam si non accepit, quomodo* 25
30
35
40

Br

non omnia prorsus opera eternis sunt ferienda suppliciis? Item Dominus: "Ego sum panis vivus, qui de celo descendi; si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in eternum." Qui ergo non vivit in eternum non manducavit panem vivum: sed qui non manducavit in eum non credidit. Hoc est enim manducare panem vivum, quod credere in Christum, id est amando tendere in ipsum. Cum igitur reprobis in eum non crediderit, quem non manducavit, et ita fidem Christianorum (qua sola peccata relaxantur) non habuerit, quomodo, si vivit Dominus, cui omne iudicium dedit Pater, iudicium perpetue dampnationis effugiet omnium non solum actualium, sed etiam originalium? (§ 1) Hec, que de karitate dicuntur, de perfecta intelligi possunt, que semel habita numquam amittitur. Exordia vero karitatis enutriuntur, ut crescant, et conculcantur, ut deficient. Nemo enim repente fit summus, sed in bona conversatione, que sine karitate nulla est, a minimis quisque inchoat, ut ad magna perveniat. Sunt itaque gradus non solum inter virtutem et virtutem, sed etiam in eadem virtute. Unde Gregorius super Ezechielem scribit, dicens:

(de pen. D.2 c.15) Dum sanctam ecclesiam Dominus suscipit, in gradibus eius dinoscitur, quia eius gloria per illius incrementa declaratur. Quantum enim sancta ecclesia ascendendo proficit, tantum Deus hominibus ex eius virtute innotescit. De his quoque gradibus B. Iob loquitur, dicens: 'Per singulos gradus meos pronuntiabo illum.' Omnipotentem quippe Dominum per singulos gradus suos pronunciat, qui per incrementa virtutum, que accipit, ei semper laudem sue pietatis reddit. Si quidam gradus in cordis ascensione non essent, Psalmista non diceret: 'Ambulabunt de virtute in virtutem.' Nec mirum, si de virtute in virtutem gradus sunt, quando ipsa unaqueque virtus quibusdam quasi gradibus augetur, et sic per incrementa meritorum ad summam perducitur. (§ 1) Alia namque sunt virtutis exordia, aliud proventus, aliud perfectio. Si enim et ipsa fides ad perfectionem suam non gradibus quibusdam duceretur, sancti Apostoli minime dixissent: 'Auge nobis fidem.' Et quidam venit ad Dominum, qui curari voluit filium suum; sed requisitus, an crederet, respondit: 'Credo, Domine, adivua incredulitatem meam.' Pensate, rogo, quod dicitur. Si credebat, cur incredulitatem dicebat? Si vero incredulitatem habere se noverat, quomodo credebat? Sed quia per occultam inspirationem

Fr. 1195

 Br

gratie suorum meritorum gradibus fides crescit, uno eodemque tempore is, qui necdum perfecte crediderat, simul et credebat, et incredulus erat. (§ 2) Hos nimirum gradus Dominus sub messis nomine describit, dicens: 'Sic est regnum Dei, quemadmodum si iactet homo semen in terram, et dormiat, et exurgat nocte ac die, et semen germinet, et crescat, dum nescit ille. Ultro enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica; et cum ex se produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest tempus messis.' Semen homo iactat in terram, cum cordi suo bonam intentionem inserit, et post, quam semen iactaverit, dormit, quia iam in spe boni operis quiescit. Nocte vero surgit ac die, quia inter adversa et prospera proficit, et semen germinat et crescit, dum nescit ille, quia, et cum adhuc metiri sua incrementa non valet, semel concepta virtus ad provectum ducitur, et ultro terra fructificat, quia preveniente se gratia mens hominis spontanea ad fructum boni operis assurgit. Sed hec eadem terra primum herbam, deinde spicam deinde plenum frumentum producit in spica. Herbam quippe producere est inchoationis bone adhuc teneritudinem habere. Ad spicam vero herba venit, cum se virtus animo concepta ad provectum boni operis pertrahit. Plenum vero frumentum in spica fructificat, quando iam tantum virtus proficit, ut esse robusti et perfecti operis possit. Sed cum ex se produxerit fructum, statim mittit falcem, quoniam adest tempus messis. Omnipotens enim Deus producto fructu falcem mittit, et messem suam desecat, quia, cum unumquemque ad opera perfecta perduxerit, eius temporalem vitam per emissam sententiam incidit, ut granum suum ad celestia horrea perducatur. Cum igitur desideria bona concipimus, semen in terram mittimus. Cum vero operari recta incipimus, herba sumus. Cum autem ad provectum boni operis crescimus, ad spicam pervenimus, cumque in eiusdem operationis perfectione solidamur, iam plenum frumentum in spica proferimus. (§ 3) Herba etenim Petrus fuerat, qui, passionis tempore per amorem Dominum sequens, hunc confiteri ante ancille vocem timebat. Erat enim iam viriditas in mente, quia credebat omnium redemptorem; sed valde adhuc flexibilis pede conculcabatur timoris. Iam in spica surrexerat, quando eum, quem moriturum confiteri timuerat, nunciante angelo in Galilea viventem videbat. Sed ad plenum

Fr. 1196

Br

granum in spica pervenerat, quando veniente desuper Spiritu, et suam mentem in illius amore roborante, ita solidatus est, ut vires persequentium cesus despiceret, et redemptorem suum libere inter flagella predicaret. (§ 4)

5 Nullus itaque, qui ad bonum propositum adhuc in mentis teneritudine esse conspicitur, despiciatur, quia frumentum Dei ab herba incipit, ut granum fiat. Vir ergo venit ad portam, quia Dominus ac redemptor noster membris suis intrantibus perducit ad se, et ascendit per gradus eius, 10 quia nobis proficientibus eo amplius exaltatur, quo altus et incomprehensibilis esse cognoscitur. In virtutum quippe nostrarum gradibus ipse ascendere dicitur, quia tanto ipse nobis sublimior ostenditur, quanto noster animus a rebus infimis separatur.

15 (de pen. D.2 d.p.c.15) ¶ Hinc etiam Augustinus ait in libro de libero arbitrio:

(de pen. D.2 c.16) Qui vult facere Dei mandata, et non potest, iam quidem habet bonam voluntatem, sed adhuc parvam et invalidam. Poterit autem, cum magnam habuerit et robustam. Quando enim martires illa mandata magna fecerunt, magna utique voluntate, id est magna karitate fecerunt, de qua ipse Dominus ait: 'Maiorem karitatem nemo habet etc.'" Et paulo post: (§ 1) "Ipsam karitatem apostolus Petrus nondum habebat, quando timore Domini ter negavit. Et tamen, quamvis parva et imperfecta, non deerat ei karitas, quando dicebat: 'Domine, animam meam pro te ponam.' Idem super epistolam Iohannis: (§ 2) "Si quis tantam habuerit karitatem, ut paratus sit etiam pro fratribus mori, perfecta est in illo karitas; sed numquid mox, ut nascitur, iam prorsus perfecta est? ut perficiatur, nascitur; cum fuerit nata, nutritur; cum fuerit nutrita, roboratur; cum fuerit roborata, perficitur; cum ad perfectum venerit, quid dicis? 'Michi vivere Christus est et mori lucrum.'" 20 25 30

35 (de pen. D.2 c.17) In eadem.

Fr. 1197

Sicut seta introducit linum, ita timor karitatem; crescit karitas, minuitur timor, et e converso.

(de pen. D.2 c.18) In eadem.

40 Forte nata est in te karitas, sed nondum perfecta; noli desperare, nutri eam, ne forte suffocetur.

Br

(de pen. D.2 c.19) *Idem ad Ieronimum.*

Karitas in quibusdam perfecta est, in quibusdam imperfecta: perfectissima autem in hac vita haberi non potest."

(de pen. D.2 c.20) *Item Gregorius.*

Si sermo meus invenerit in cordibus vestris aliquam scintillam gratuiti amoris Dei, ipsam nutrite, ad hanc augendam vos advocare studete. *Et paulo post:* Flate, nutrite in vobis; ut cum creverit, et flammam dignissimam fecerit omnium cupiditatum ligna consumat." 5

(de pen. D.2 d.p.c.24) ¶ (§ 1) *Hec itaque karitas, que in Petro ante negationem herba fuit, et in singulis nascitur ante, quam roboretur, ante sui perfectionem amittitur et reparatur. Unde Augustinus in libro de correctione et gratia: "Quicumque ab illa originali dampnatione ista divine gratie largitate discreti sunt, non est dubium, quin procuretur eis evangelium, et, cum audiunt, credunt, et in fide, que per dilectionem operatur, usque in finem perseverant, et, si quando exorbitant, correcti emendantur, et quidam eorum, etsi ab hominibus non corripiantur, in viam, quam reliquerant, redeunt et cetera."* 10 15

(de pen. D.2 c. 25) 20

In eodem. "Firmum fundamentum Dei stat, immobile habens signaculum hoc: Scit Dominus qui sunt eius.' Horum fides, que per dilectionem operatur, profecto aut omnino non deficit, aut, si qui sunt, quorum deficit, reparantur ante, quam vita ista finiatur, et deleta iniquitate, que intercurrerat, usque in finem perseverantia deputatur." 25

(de pen. D.2 c.26)

In eodem. "Nullus eorum ex bono in malum conmutatus finit hanc vitam."

(de pen. D.2 c.27) 30

In eodem. "Talibus Deus diligentibus eum omnia cooperatur in bonum, usque adeo prorsus omnia, ut etiam, si qui eorum deviant et exorbitant, etiam hoc ipsum faciet eis proficere in bonum."

(de pen. D.2 c.28) 35

Item Apostolus ad Galathas. "Circumcisio non est aliquid, neque preputium, sed fides, que per dilectionem

Br

operatur. Et hoc olim in vobis, quia currebatis bene per opera fidei et ex dilectione.”

(de pen. D.2 c.29)

5 Item ad Ebreos. “Non est tam iniustus Deus, ut obli-
scatur operis vestri etc.”

10 **(de pen. D.2 d.p.c.29) ¶** *Operis, quod omnia sua fecerunt
communia, et hoc ex dilectione, et hoc ad gloriam Dei. Ecce
triplex bonum, quasi diceret: olim multa operati estis, pro qui-
bus, si penitetis de malis, benefaciet vobis Deus. Romanos quo-
que et Galathas dum Apostolus redargueret, merito fidei probat
assecutos remissionem peccatorum, et sanctificationem in Spi-
ritu sancto, et iusticiam bone operationis, que omnia aut sine
karitate numquam vere in eis fuerunt, aut veram karitatem
habuerunt, a qua postea lapsi sunt qui de operibus legis gloria-
bantur. Item de quolibet adulto Augustinus ait:*

Fr. 1199

(de pen. D.2 c.30) Tolle karitatem, odium tenet.

Item:

(§ 1) Omnis, qui non diligit, odit.

Item in evangelio:

20 **(§ 2)** “Nemo potest duobus Dominis servire; aut enim
unum odio habebit, et alterum diliget, aut unum sustine-
bit et alterum contempnet.”

25 **(de pen. D.2 d.p.c.30) ¶** Adam vero, cum in virili
etate a Domino creatus sit, ante, quam a diabolo tempta-
retur, dum de latere eius uxor formabatur, dum in extasi
raptus angelice curie intererat, dum evigilans futura Chri-
sti et ecclesie sacramenta vaticinabatur, aut karitatem, aut
odium habebat. Si autem odium habebat, non fuit diabolus
auctor nostri peccati. Item, si sine karitate a Deo creatus
30 est, similitudinem eius nequaquam in sui creatione acce-
pit. Item, si sine karitate creatus est, iustus et innocens a
Deo factus non est; creatura namque, rationis capax et
liberi arbitrii, iusticie et innocentie sine karitate particeps
esse non potest. Colligitur ergo, quod Adam ante, quam
35 peccaret, karitatem habuit, sine qua iustus et innocens
esse non potuit. Unde Augustinus in Genesi ad litteram:

(de pen. D.2 c.31) Quomodo renovari dicimur, si non recipimus, quod perdidit primus homo? Hoc plane recipi-

Br

mus, quia iusticiam, ex qua per peccatum lapsus est. *Et paulo post: (§ 1)* Expoliantes vos veterem hominem, induite novum, qui renovatur in agnitione fidei secundum imaginem eius, qui creavit eum. Hanc imaginem in spiritu mentis impressam perdidit Adam per peccatum. *Et post pauca: (§ 2)* Stola illa prima ipsa iusticia est, unde lapsus est Adam. 5

(de pen. D.2 c.32) *Idem in omelia XI*

Princeps viciorum omnium, dum vidit Adam ex limo terre ad imaginem Dei factum, pudicitia ornatum, temperantia conpositum, karitate splendidum, primos parentes illis donis ac tantis bonis expoliavit, pariter ac peremit. Namque cum homini abstulisset pudicitiam, continentiam, suo dominio eum subiugavit. *Et paulo post: (§ 1)* Adam amissa temperantia factus est intemperans; perdita karitate malus inventus est. 10 15

Fr. 1200 **(de pen. D.2 c.33)**

Item Ambrosius ad Sabinum. “Quando Adam solus erat, non est prevaricatus, quia mens eius adherebat Deo.”

(de pen. D.2 c.34) 20

Idem ad eundem. “Primus homo Dei opus recens, confabulator assiduus, qui sanctorum, conplantatus erat virtutibus.”

(de pen. D.2 c.35)

Idem in Exameron. “Illa anima a Deo pingitur, que habet in se virtutum gratiam renitentem, splendoremque pietatis. Illa anima bene dicta est, in qua elucet divine operationis effigies. Illa anima bene picta est, in qua est splendor glorie, et paterne imago substantie. Secundum hanc imaginem, que refulget, pictura preciosa est. Secundum hanc imaginem depictus fuit Adam ante peccatum; sed ubi lapsus est deposuit.” 25 30

(de pen. D.2 c.36)

Idem de fuga seculi. “Similem Dei esse est habere iusticiam, sapientiam, et in virtute esse perfectum.” 35

(de pen. D.2 c.37)

Br

Idem de vita beata. "Sapiens numquam inanis est, sed semper in se habens amictum prudentie, qui potest dicere: 'Iusticiam induebam, vestiebam iudicium.' Mentis namque hec sunt interna velamina, que nemo alius potest auferre, nisi cum aliquem sua culpa despoliat. Denique sic spoliatus Adam nudus inventus est."

(de pen. D.2 c.38)

Idem in libro de Ysaac et anima. "Sed nec Adam primus nudus erat, quem innocentia vestiebat."

(de pen. D.2 c.39)

Idem in libro de Paradyso. "'Ut cognoverunt, quia nudi essent.' Et ante quidem nudi erant; sed non sine virtutum tegumento."

(de pen. D.2 d.p.c.39) ¶ Opponitur etiam illud, quod omnis clamat auctoritas: si sic permansisset, ut erat ante peccatum, esset translatus in gloriam, quam habituri sunt sancti; sed nemo adultus sine karitate intrat: karitatem ergo habebat.

(§ 1) Item opponitur de Moyse, cuius fidem Apostolus in epistola sua ad Ebreos commendans, dignis preconis eius merita predicavit, dum se negavit esse filium filie Pharaonis, malens affligi cum fratribus, quam perfrui iocunditate temporalis palatii; dum fratri conpatiens Egiptum sabulo obruit; dum veritus animositatem regis Egiptum reliquit; dum divino vallatus auxilio regis furorem contempsit, atque in virtute signorum populum de Egipto eduxit. Que omnia quibus laudibus sunt efferenda, si tunc karitas in eo non erat, cum non habeat in se aliquid viriditatis ramus boni operis, nisi procedat ex radice karitatis? Quomodo autem karitatem non habebat, cui Dominus facie ad faciem loquebatur, sicut loqui solet homo cum amico suo? Quomodo karitatem non habebat, qui pro populo supplicans dicebat: "Aut dimitte ei hanc noxam, aut dele me de libro tuo? "An non proximum diligebat, qui pro populo se obiciens, illum ab interitu liberavit? An non Deum diligebat, qui pro eo in vituli cultores deseviens, ipsius vituli caput in pulverem conminuit, atque, ut in secessum proiceretur, aque inmixtum Israelitis bibendum dedit, nonnullos ex eius cultoribus gladio feriri precipiens, ut populum, cuius erat interitus maior futurus,

Br

Deo reconciliaret? An non karitatem habebat, de cuius spiritu Dominus accepit, et super septuaginta seniores Israelis posuit? Qui tamen ad aquam contradictionis de Dei potencia, sive de eius benignitate dubitans, cum cetera certa fide promisisset, producturus aquam de petra, diffidenter excrepuit, dicens: "Numquid de petra hac poterō vobis aquam educere?" Quod nulli leve videatur, cum in penam eius delicti sibi et Aaron a Domino dictum sit: "Quia non exaudistis vocem meam, ut glorificaretis me coram filiis Israel, non introducētis populum hunc in terram, quam dedi eis." (§ 2) An non karitatem habebat Aaron, quando fratri coadiutor datus est, ut esset os eius ad populum, ut fierent signa in Egipto per eum? Qui tamen in cultura vituli postea consensum populo adhibuit. An non karitatem habebat, quando ex omni multitudine filiorum Israel solus electus est a Domino, ut pontificatu ante eum fungeretur? Si karitatem non habebat, bonus non erat; si autem bonus non erat, cur pre ceteris a Domino in pontificem electus est? An non karitatem habebat, quando pro populo cum thuribulo incendio se opposuit, et iram placavit? Et tamen, ut premissum est, ad aquam contradictionis iram Domini adversum se postea provocavit. (§ 3) Numquid etiam David karitatem non habuit, super quem spiritus Domini a die unctionis directus est? An forte dicetur directus esse super eum, ut ex tunc gratiam prophetandi haberet, non ut ex eo gratiam divine dilectionis acciperet? Quod absurdum plane videtur de eo sentire, de quo Dominus ait: "Inveni hominem secundum cor meum." Quomodo etiam karitatem non habebat, qui querenti animam suam pepercit, et quia oram clamidis eius precidit, postea cor suum graviter percussit, clamans: "Quem persequeris rex Israel, canem mortuum, et culicem unum?" Quomodo karitatem non habebat, qui mortem inimici sui tam gravissime tulit? Quomodo karitatem non habebat, qui aquam de cisterna Bethleem suorum periculo sibi oblatam non bibit, sed coram Domino libavit? Quomodo karitatem non habebat, qui irrisus a Michol filia Saul, eo quod ante archam Domini cytharam et psalterium percutiens saltasset, ait: "Ludam, et vilior fiam in oculis meis." Si karitatem non habebat, qua conscientia securus sibi ipsi inprecabatur dicens: "Si reddidi retribuentibus michi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis?" Si karitatem non habebat, qua temeritate iuste se

Br

iudicari rogabat, dicens: "Iudica me, Domine, secundum iusticiam meam, et secundum innocentiam meam super me?" Idem: "Iudica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum?" Et tamen post tot et innumera
 5 alia divine et superne dilectionis iudicia quam graviter deliquerit nullus ignorat, qui Bethsabée adulterium, et Urie homicidium audivit. Cuius penitentiam si sine karitate Domino obtulit, veram cordis contritionem non habuit. Quomodo ergo sacrificium contriti cordis et spiritus
 10 contribulati Domino promittere audebat, dicens: "Si voluisses sacrificium, dedissem utique; holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus etc.?" Denique, cum false penitencie nulla a Deo promittatur remissio, quomodo a Propheta audire meruit: "Dimissum
 15 est peccatum tuum," si veram contritionem cordis non habuit? evidenter itaque apparet, eum tunc karitatem habuisse, et ex karitate sacrificium cordis contriti et spiritus contribulati Domino obtulisse; alioquin temerarie postulasset: "averte faciem tuam a peccatis meis," et cetera, que in eodem Psalmo continentur, nisi odium mali et dilectio boni ad humilitatem penitencie illum provocasset. De quo etiam S. Ambrosius in libro de anima et Ysaac scribit, dicens: "Fugerat sanctus David odia Saul regis, non relinquens terras, sed declinans contagia regis inimitis et superbi, quia mens eius adhebat Deo" cui nullus adultus sine karitate adherere potest. Et tamen, quam graviter in populi dinumeratione postea deliquerit, ipsius delicti pena indicavit. (§ 4) Item, secundum hanc sententiam qui criminaliter delinquit veram peccatorum remissionem in baptismo consecutus non est, sive in annis infantie sive adultus ad baptismum accessit, quia Dei amorem non habuit, sine quo nemo invenit umquam gratiam, atque ita secundum heresim Ioviniani, si vere ex aqua et Spiritu quis renatus est, ulterius criminaliter peccare non potest, vel, si criminaliter peccat, aqua tantum, non Spiritu probatur esse renatus. Cui sentencie illud epistole Iohannis consentire videtur: "Omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet; et non potest peccare quia ex Deo natus est. In hoc
 30 enim manifesti sunt filii Dei, et filii diaboli." Et in fine epistole: "Omnis, qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conservat eum, et malignus non tangit eum." Verum hec auctoritas Apostoli quantum illi senten-

Fr. 1202

160r

Br

cie faveat, atque illa erroris secta quam veritati sit ad-versa, Ieronimus ostendit, scribens contra Iovinianum:

(**de pen. D.2 c.40**) Si enim, 'omnis,' inquit, 'qui natus est ex Deo, non peccat, et a diabolo temptari non potest:' quomodo precipit, ut caveant, ne temptentur, dicens: 'Fi-
 5
 lioli, custodite vos a simulachris?' Et in eadem rursus epistola: 'Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et iustus, ut remittat nobis pec-
 10
 cata nostra, et emundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus, quoniam non peccavimus, mendacem facimus eum, et verbum eius non est in nobis.' Estimo, quod beatus Iohannes baptizatus ad baptizatos scripserit, et quod omne peccatum ex diabolo sit. Ille peccatorem se confite-
 15
 tur, et sperat remissionem peccatorum post baptisma. Et Iovinianus meus dicit: 'Ne tangas me, quoniam mundus sum.' Quid ergo? Contraria sibi Apostolus loquitur? Mi-nime. In eodem quippe loco, cur hoc dixerit, statim edixit: 'Filioli mei, hec scribo vobis, ut non peccetis; sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Iesum Chri-
 20
 stum iustum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostri autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Et in hoc scimus, quoniam cognovimus eum, si mandata eius observemus. Qui dicit se nosse Deum, et mandata eius non custodit, mendax est, et in eo veritas non est. Qui autem servat verbum eius, vere in hoc karitas Dei perfecta est. In hoc scimus, quoniam in ipso sumus. Qui dicit, se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare.' Propterea scribo vobis, filioli mei, omnis, qui natus est ex Deo, non peccat. Ideo dico vobis ut non pec-
 25
 cetis, et tamdiv vos sciatis in generatione Domini permanere, quamdiu non peccaveritis; immo, qui in generatione Domini perseverant peccare non possunt. Que enim con-municatio luci et tenebris? Christo et Belial? Quomodo dies et nox misceri nequeunt, sic iusticia et iniquitas, pec-
 30
 catum et bona opera, Christus et antichristus. Si suscepimus Christum in hospicio pectoris nostri, illico fugamus diabolium. Si peccaverimus, et per peccati ianuam ingres-sus fuerit diabolus, protinus Christus recedit. Unde et David post peccatum: 'Redde michi,' ait, 'leticiam salutaris tui,' scilicet quam peccando amiserat. 'Qui dicit se nosse
 35
 40

Fr. 1203

Aa 160r

Br
8 nobis non no/bis // *Aa^{2c}*

Deum, et mandata eius non custodit, mendax est, et in eo veritas non est.' Christus veritas appellatur immo est: 'Ego sum,' inquit, 'uia et veritas, et vita.' Frustra in eo nobis applaudimus cuius mandata non facimus. 'Scienti bonum et non facienti illud, peccatum est. Quomodo enim corpus sine spiritu mortuum est, sic et fides sine operibus mortua est.' Nec grande putemus unum Deum nosse, cum et demones credant et contremiscant. 'Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, et ipse ambulare.' (§ 1)

10 Eligat adversarius e duobus quod vult, optionem damus; manet in Christo, an non manet? Si manet, ita ergo ambulat, ut Christus. Si autem temerarium est similitudinem virtutum Domini polliceri, non manet in Christo, quia non ingreditur, ut Christus. Ille peccatum non fecit, nec

15 inventus est dolus in ore eius, qui, cum malediceretur, non remaledixit, et tamquam agnus coram tondente se, sic non aperuit os suum; ad quem venit princeps mundi istius, et invenit in eo nichil; qui cum peccatum non fecisset, pro nobis peccatum eum fecit Deus. Nos autem iuxta epistolam Iacobi multa peccamus omnes, et nemo mundus a peccatis, nec infans, si unius diei quidem fuerit vita eius. Quis enim gloriabitur castum se habere cor? aut quis confidet mundum a peccatis se esse? tenemurque rei in similitudinem prevaricationis Ade. Unde et David: 'Ecce,' ait,

25 'in iniquitatibus conceptus sum, et in delictis peperit me mater mea.' Et B. Iob: 'Si fuero iustus, os meum in pia loquetur, et si sine crimine, pravus inveniatur, et si purificatus in nive, et lotus mundis manibus, satis me sorde tinxisti, et execratum est vestimentum meum.' Verum, ne penitus desperemus, arbitantes, nos post peccata baptismi non posse salvari, statim hoc ipsum temperat. 'Et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.' Hoc ad credentes post baptismum loquitur, et advocatum pro delictis eorum Dominum pollicetur. Nec dicit, siquid peccaveritis, advocatum habetis apud Patrem Iesum Christum, et ipse est propitiatio pro peccatis vestris, ne eos diceret non plena fide baptismum consecutos; sed:

40 'advocatum,' inquit, 'habemus apud Patrem Iesum Christum, et ipse est propitiatio pro peccatis nostris,' et non solum pro Iohannis aliorumque peccatis, sed etiam, 'pro totius mundi.' In toto autem mundo et Apostoli sunt, om-

Br

nesque credentes. Ex quibus liquido conprobatur, post
 Fr. 1204 Petrus apostolus, ad quem dictum fuerat: 'Qui lotus est,
 non habet necesse, ut iterum lavet;' et: 'Tu es Petrus, et
 super hanc petram edificabo ecclesiam meam,' ab ancilla
 perterritus negat. Et ipse Dominus: 'Symon, ecce,' inquit,
 'sathanas postulavit vos, ut cribraret sicut triticum; ego
 autem rogavi pro te, ne deficeret fides tua.' *Et infra: (§ 2)*
 Si non peccamus post baptismum, cur nobis poscimus pec-
 cata dimitti, que in baptismo iam dimissa sunt? Aliud
 est autem, si ad catecuminos hec oratio pertinet, 'dimitte
 nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus
 nostris' et non convenit fidelibus et Christianis. Paulus
 vas electionis castigat corpus suum, et in servitutem redi-
 git, ne aliis predicans ipse reprobis inveniatur. *(§ 3)* Ad
 Ebreos quoque scribens ait: 'Impossibile est enim, eos, qui
 semel sunt illuminati, et gustaverunt donum celeste, et
 participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt nichilo-
 minus bonum Dei verbum, virtutesque seculi futuri, et
 prolapsi sunt, renovari iterum ad penitentiam, rursus
 crucifigentes sibimetipsos filium Dei, et ostentui habentes.'
 Certe eos, qui illuminati sunt, et gustaverunt donum cele-
 ste, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaveruntque
 bonum Dei verbum, negare non possumus baptizatos. Si
 autem baptizati peccare non possunt, quomodo nunc Apo-
 stolus dicit: 'Et prolapsi sunt?' Verum ne Montanus et
 Novatus hinc redeant, qui contendunt, non posse renovari
 per penitentiam eos, qui crucifixerunt sibimet filium Dei,
 et ostentui habuerunt, consequenter hunc errorem solvit
 et ait: 'Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora et
 viciniora saluti, tametsi ita loquimur. Non iniustus est
 Dominus, ut obliviscatur operis vestri, et dilectionis,
 quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanc-
 tis, et nunc ministratis.' Et revera grandis iniusticia Dei,
 si tantum peccata puniret, et bona opera non susciperet.
 Locutus sum, inquit Apostolus ita, ut a peccatis vos retra-
 herem, et desperationis metu facerem cautiores. Ceterum
 confido de vobis, karissimi, meliora et viciniora saluti.
 Neque enim iusticie Dei est, ut obliviscatur bonorum ope-
 rum, et ministerii, quod propter nomen eius exhibuistis et
 exhibetis in sanctos, et tantum meminerit peccatorum. *Et paulo post: (§ 4)* "Liberi arbitrii nos condidit Deus, nec ad

Br

virtutem, nec ad vicia necessitate trahimur; alioquin, ubi
 necessitas nec corona est. Sicut in bonis operibus perfec-
 tor est Deus: (non est enim volentis, neque currentis, sed
 miserentis Dei et adiuuantis, ut pervenire valeamus ad
 5 calcem), sic in malis atque peccatis semina nostra sunt
 incentiva, et perfectio diaboli. Cum viderit, nos super fun-
 damentum Christi edificasse fenum, ligna, stipulam, tunc
 supponit incendium. Edificemus aurum, argentum, lapides
 pretiosos, et temptare non audebit. Quamquam et in hoc
 10 non sit certa et segura possessio. Sedet quippe leo in insi-
 diis, ut in occultis interficiat innocentem: et vasa figuli
 probat fornax, homines autem iustos temptatio tribulatio-
 nis. Et in alio loco scribitur: 'Fili, accedens ad servitutum
 Dei, prepara te ad temptationem.' Rursus idem Iacobus
 15 ait: 'Estote factores verbi, et non auditores tantum. Si quis
 auditor est verbi, et non factor, iste similis est viro, qui
 considerat vultum nativitatis sue in speculo; consideravit
 illud, et statim recedens oblitus est, qualis fuerit.' Frustra
 monuit, ut iungerent opera fidei si post baptisma peccare
 20 non poterant. 'Qui totam,' inquit, 'legem, servaverit, et in
 uno peccaverit, factus est omnium reus.' Quis nostrum est
 absque peccato? conclusit Deus omnia sub delicto, ut om-
 nibus misereatur. Petrus quoque: 'Novit,' inquit, 'Deus
 pios de temptatione eripere.' Et de falsis doctoribus: 'Hi
 25 sunt fontes sine aqua, et nebule turbinibus exagitate, qui-
 bus caligo tenebrarum reservatur. Superba enim vanitatis
 loquentes pelliciunt in desideriis carnis luxurie eos, qui
 paululum effugerant, et ad errorem conversi sunt.' Nonne
 tibi videtur pinxisse sermo apostolicus novam imperitie
 30 factionem? Aperiunt enim quasi fontes scientie, qui aquam
 non habent doctrinarum, promittunt imbrem, velut nubes
 prophetice, ad quas perveniat veritas Dei, et turbinibus
 exagitantur demonum atque viciorum. Locuntur grandia,
 et totus eorum sermo superbia est, (inmundus autem est
 35 apud Deum omnis, qui exaltat cor suum), ut qui paululum
 refugerant a peccatis ad suum revertantur errorem, et
 suadent in luxuria ciborum carnisque deliciis. Quis enim
 non libenter audiat: Manducemus, et bibamus, et in eter-
 num regnabimus? Sapientes et prudentes pravos vocant;
 40 eos vero, qui dulces sunt in sermonibus, plus audiunt.
 Iohannes apostolus, immo in Iohanne Salvator scribens
 Angelo ecclesie Ephesi: 'Scio,' inquit, 'opera tua, et labo-
 rem, et patientiam tuam, et quia sustinuisti propter no-

Fr. 1205

Br

men meum, et non defecisti; sed habeo adversum te, quod karitatem tuam primam reliquisti. Memor esto, unde cecideris, et age penitenciam, et prima opera fac. Sin autem, venio tibi, et movebo candelabrum tuum de loco suo, nisi penitenciam egeris.' Similiter ceteras ecclesias, Smirnam, Pergamum, Thyatiram, Sardis, Philadelfiam, Laodiciam, ad penitenciam provocat, et, nisi revertantur ad opera pristina, conminatur, et in Sardis paucos habere se dicit, qui non coinquinaverunt vestimenta sua, et ambulaturi sunt cum eo in albis, quia digni sunt. Cui autem scribit: 'Memento, unde cecideris,' et: 'Ecce, missurus est diabolus ex vobis in carcerem, ut temptemini,' et: 'Scio, ubi habitas, ubi est sedes sathane,' et: 'In mente habe, qualiter acceperis et audieris,' et: 'Serva, et penitenciam age,' et reliqua? utique dicit, qui crediderit, et baptizatus fuerit, et stans quondam corrui per delictum. (§ 5) Paulisper de veteri testamento exempla distuleram, quia solent, ubicumque contra eos facit, dicere: 'Lex et prophete usque ad Iohannem.' Ceterum quis ignoret sub alta dispensatione Dei omnes retro sanctos eiusdem fuisse meriti, cuius nunc Christiani sunt? Quomodo ante Abraham placuit in coniugio, sic nunc placent virgines in perpetua castitate. Servivit ille legi et tempori suo, serviamus et nos legi et tempori nostro, in quos fines seculorum devenerunt. David electus secundum cor Domini, qui omnes eius faceret voluntates, et qui in quodam Psalmo dixerat: 'Iudica me, Domine, quoniam ego in innocentia mea ingressus sum, et in Domino sperans non infirmabor. Proba me, Domine, et tempta me; ure renes meos, et cor meum,' postea temptatus a diabolo, et post peccatum penitens loquitur: 'Miserere mei, Deus, secundum magnam misericordiam tuam.' Magnum peccatum magna vult deleri misericordia. Salomon amabilis Domino, et cui bis fuerat Deus revelatus, quia amator mulierum fuit, a Dei amore discessit; Manassem impiissimum regem post captivitatem Babilonicam in pristinam dignitatem liber dierum restitutum refert. Et Iosias vir sanctus in campo Mageddon ab Egiptio rege confoditur. Iesus quoque filius Iosedech sacerdos magnus, quamquam in typo precesserit Salvatoris, qui nostra peccata portavit, et alienigenam sibi ex gentibus copulavit ecclesiam, tamen secundum litteram post sacerdotium sordidatus inducitur, et stat diabolus a dextris eius, et candida illi deinceps vestimenta redduntur. Superfluum

Fr. 1206

Br

est de Moyse et Aaron scribere, quod ad aquam contra-
 dictionis offenderint Deum, et terram repromissionis non
 intraverint, cum B. Iob angelos quoque et omnem creatu-
 ram peccare posse commemoret, dicens: 'Quid enim num-
 5 quid homo mundus est coram Deo? aut ab operibus suis
 sine macula vir? si contra servos suos non credit, et ad-
 versos angelos suos pravum quid repperit: quanto magis
 habitantes in domibus luteis, de quibus et nos ex eodem
 luto sumus? Temptatio est vita hominis super terram.' Et
 10 cecidit lucifer, qui mittebat ad universas nationes, et ille,
 qui in paradyso deliciarum inter duodecim nutritus est
 lapides, vulneratus a monte Domini ad inferna descendit.
 Unde et Salvator in evangelio: 'Videbam,' inquit, 'satha-
 nam, quasi fulgur de celo cadentem.' Si altissima illa subli-
 15 mitas cecidit, quis cadere non possit? Si in celo ruine,
 quanto magis in terra. Et tamen, cum ceciderit lucifer,
 immo post casum coluber antiquus, virtus eius in lumbis
 est et potestas eius super umbilicum ventris. Obumbran-
 tur in eo arbores magne, et dormit iuxta iuncum, et cala-
 20 mum, et caricem. Ipse est rex omnium, qui in aquis sunt,
 ubi scilicet voluptas, et luxuria, et propago et irrigatio
 nuptiarum." *Et infra: (§ 6)* "Transivimus ad secundam
 particionem, in qua negat eos, qui tota fide baptisma con-
 secuti sunt, deinde posse peccare, et docuimus, quod ex-
 25 cepto Deo omnis creatura sub vicio sit, non quod universi
 peccaverint, sed quod peccare possint, et similium vina
 stantium metus sit.

(de pen. D.2 d.p.c.40) ¶ Evidenter itaque ex premissis
 apparet, nonnullos karitatem habere, quam postea crimi-
 30 naliter delinquendo amittunt. Quod si quis contendat non
 de virtute, sed de virtutis opere debere intelligi, deliberet
 quid respondeat de innocentia Ade, de iusticia David
 Moysi, et ceterorum, qui plena fide ad baptisma acceden-
 tes, licet postea prolapsuri sint, tamen celestia dona degu-
 35 stant, et Spiritus sancti fiunt participes, ut non solum ante
 humanos, verum etiam ante Dei oculos ex aqua et Spiritu
 sancto inveniantur renati; qui, si karitatem non haberent
 ante Dei oculos; aqua tantum regenerarentur, non Spiritu.
 Opera enim, seu sacramentorum participatio, nisi ex kari-
 40 tate procedant, apud Deum nec iusticiam, nec innocen-
 tiam prestant. "Si enim," inquit Apostolus, "habuero om-
 nem finem, ita ut montes transferam, et si distribuero

Br

omnes facultates meas in cibos pauperum, et si tradidero corpus meum ita, ut ardeam, karitatem autem non habeam, nichil michi prodest." (§ 1) Sed quia de predestinatis ad vitam a nonnullis conceditur, quod karitatem amittant, et amissam recuperent, de reprobis etiam videndum est, an ipsi karitatem habeant, qua amissa postea dampnentur. De his ita scribit Augustinus in libro de correctione et gratia:

Fr. 1207 (de pen. D.2 c.41) Apostolus, sciens, nonnullos diligere Deum, et in eo modo usque in finem non perseverare, mox addidit: 'his, qui secundum propositum vocati sunt sancti etc.' In eodem: (§ 1) An adhuc et iste nolens corripitur potest dicere: Quid ego feci, quod non acceperim? quem constat accepisse, et sua culpa quod acceperat amississe. Possum, inquit, possum omnino, quando me arguis dicere, quod ex bona vita in malam mea voluntate relapsus sum adhuc: quid feci, quod non acceperim? Acceperim enim fidem, que per dilectionem operatur, sed in illa usque in finem perseverantiam non acceperim."

In eodem: 20

(§ 2) "In bono illos volebam proculdubio manere; erant utique in bono, sed in eo non permanserunt."

In eodem:

(§ 3) "Propter huius utilitatem secreti credendum est, quosdam de filiis perditionis non accepto dono perseverandi usque in finem, fide, que per dilectionem operatur, incipere vivere, et postea cadere" etc. 25

(de pen. D.2 d.p.c. xxx) ¶ Multa similia de reprobis de evangelio etiam: "Qui perseveraverit usque in finem, etc." In eodem: "Iterum homo iste incepit, etc." 30

(de pen. D.2 c.42)

Item in eodem. "Mirandum est, quare Deus quibusdam filiis perditionis det fidem per dilectionem operantem, nec det in ea perseverantiam."

(de pen. D.2 d.p.c. xxx) ¶ Item illud evangelii: "Non qui ceperit, sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit." 35

(de pen. D.2 c.43)

Br

Item Gregorius. “Multi bene incipiunt, qui in malo vitam finiunt.”

(de pen. D.2 d.p.c.43) ¶ *Non autem bene incipit qui numquam ex karitate operatur. Quod si ex karitate aliquid agit, et karitatem aliquando in ipso necesse est esse.*

(§ 1) Illud autem Gregorii: “Qui seduci possunt quandoque non reversuri etc.,” non de omnibus generaliter reprobis, sed de ypocritis specialiter intelligendum est. Quod ex verbis eiusdem evidenter datur intelligi. Cum enim questionem proponeret, cur misericors Deus ista fieri permittat, ut Leviathan seu nunc per suggestiones callidas, sive per dampnatum illum, quem replet, hominem, vel solis sibi radios, id est doctos quosque sapientisque subiciat, vel aurum, hoc est viros sanctitatis claritate fulgentes, quasi lutum sibi viciis coinquinando substernat, mox in eiusdem questionis solutione supposuit, dicens:

(de pen. D.2 c.44) “Citius ad hoc respondemus, quia aurum, quod pravis eius persuasionibus quasi lutum sterni potuerit, aurum ante Dei oculos numquam fuit. Qui enim seduci quandoque non reversuri possunt, quasi habitam sanctitatem ante oculos hominum videntur amittere, sed eam ante Dei oculos numquam habuerunt. Sepe namque homo multis occulte peccatis involuitur, et in una aliqua virtute magnus videtur, que ipsa quoque virtus inanescens deficit, quia, dum innotescit hominibus, proculdubio laudatur, eiusque favor inhianter appetitur: unde fit, ut et ipsa virtus ante Dei oculos virtus non sit, dum abscondit quod displicet, prodit quod placet. Que itaque esse merita apud Deum possunt, quando et mala occulta sunt, et bona publica? Plerumque enim, sicut diximus, latet superbia, et castitas innotescit. Atque ideo ostensa diu castitas circa finem vite perditur, quia cooperta superbia usque ad finem incorrecta retinetur. Alius elemosinis vacat, propria distribuit, sed tamen multis iniusticiis servit, vel fortasse linguam in detractionibus exercet, et fit plerumque, ut is, qui misericors fuerat, iuxta vite sue terminum rapacitatis et crudelitatis stimulis inardescat. Quod valde iusto iudicio agitur, ut perdat et ante homines unde hominibus placuit, qui hoc, unde Deo displicuit, corrigere numquam curavit. Alius paciencie studet, sed invidere aliis, et servare maliciam in corde non cavet, fit quandoque inpatiens,

Fr. 1208

Br

quia div latuit dolens. Hi itaque et per aliquid aurum sunt, et per aliquid lutum sunt. Atque hoc aurum quasi lutum sternitur, quando occultis peccatis exigentibus etiam virtus, que publice claruerat, dissipatur.

(§ 1) Sed opere precium credimus, si in his virtutem superni ordinis subtilius perpendamus. Sepe enim Deus omnipotens occulta eorum mala div tollerat, et aperta eorum bona electorum suorum usibus profutura dispensat. Nam nonnulli, mundum nequaquam funditus deserentes, non perseveraturi angustum iter arripiunt, sed ad querendam angustam viam exemplo suo eos, qui perseveraturi sunt, accendunt. Unde contingit plerumque, ut hoc ipsum, quod bene videntur vivere, non sibi, sed potius solis electis vivant, dum exemplis suis ad bene vivendi studia perseveraturos alios non perseveraturi provocant. Sepe enim quosdam videmus ad viam ingredi, ad locum propositum festinare, quos alii, quia euntes conspiciunt, secuntur, eundemque pariter locum petunt; sed fit plerumque, ut irruente aliquo implicationis articulo post se redeant qui preibant, et hi ad locum perveniant, qui sequebantur. Ita nimirum sunt qui non perseverant et viam sanctitatis arripiunt. Idcirco enim virtutis iter non perventuri inchoant, ut eis, qui perventuri sunt, viam, qua gradientur, ostendant, quorum etiam casus utilitate non modica electorum provectionibus servit, quia illorum lapsum dum conspiciunt, de suo statu contremiscunt, et ruina, que illos dampnat, istos humiliat. Discunt enim in superni adiutorii protectione confidere, dum plerosque conspiciunt de suis viribus cecidisse. Quando ergo bene agere videntur reprobis, quasi planum iter electis sequentibus monstrant. Quando vero in lapsum nequicie corruunt, electis post se pergentibus quasi cavendam superbie foveam ostendunt."

(de pen. D.2 d.p.c. xxx) ¶ Quod vero reprobi negantur comedere panem, qui de celo descendit, vel bibere aquam vivam, non sic accipiendum est, ut a karitate penitus credantur alieni, sed ut in karitate radicem figere non intelligantur. Aliud est enim manducare vel bibere, atque aliud degustare. Unde in evangelio de Christo legitur: "Et cum gustasset, noluit bibere." Bibit ergo aquam vivam, manducat panem, qui de celo descendit, qui in karitate radicem figit; degustat, qui ea aliquatenus communicat, a

Br

qua postea recedit delinquendo. De qualibus Apostolus ait: "Inpossibile est, eos, qui semel illuminati sunt, et gustaverunt celeste donum, et post hec omnia prolapsi sunt, rursus renovari ad penitenciam."

5 **(§ 1)** Hinc etiam diabolus in veritate stetisse, non in ea
 creatus esse negatur. Fuit enim in veritate conditus; sed,
 dum de se superbiendo presumpsit, ab ea alienus factus
 est. In veritate autem quomodo creatus perhibetur, si sine
 dilectione sui conditoris creatus esse probatur? Aut quo-
 10 modo bonus a Deo conditus asseritur, si nichil divine di-
 rectionis in sui creatione accepit? Quomodo ante superbie
 motum sine vicio extitit, si conditorem suum nullatenus
 dilexit? Aut quomodo par, sive excellentior ceteris creatus
 dicitur, si, nonnullis eorum in Dei amore conditis, hic ab
 15 eius dilectione vacuus factus est? Unde autem hec diffe-
 rentia inter bonos et malos angelos processit? Si ex
 create, iniustus videtur Deus, qui ante peccatum infert
 penam, vel qui hoc punit, quod creando infudit. Si autem
 non ex create, cum non ex traduce, restat, ut ex proprie
 20 libertatis arbitrio vicium superbie in angelicam naturam
 processerit. Bona ergo condita est, que suo vicio a bono in
 malum conmutata est. Sed quomodo bona esse potuit, si
 dilectione penitus caruit? Neque enim angelus nobis simi-
 lis factus est, quos usque ad tempus etatis certum infirmi-
 25 tas gravat, ut neque virtus, neque vicium ullum in nobis
 obtineat locum. Accepit ergo dilectionem in sui creatione,
 sicut et ceteri, de quibus dicitur: "Angelice virtutes, que in
 Dei amore perstiterunt." Non ait, que Deum diligere cepe-
 runt, sed: "que in eius amore perstiterunt," que ex crea-
 30 tione diligere ceperant, ut principium divine dilectionis
 omnibus credatur esse commune, perseverantia vero eo-
 rum tantummodo intelligatur, qui in retributione hoc
 accipere meruerunt, ut confirmati ulterius cadere non
 possent, et hoc de se certissime scirent. Unde bene apud
 35 Moysem prius celum, deinde firmamentum factum esse
 dicitur, qua nimirum angelica natura prius equaliter sub-
 tilis in superioribus est condita, postea in persistentibus in
 amore sui conditoris mirabiliter confirmata.

Fr. 1209

40 **(§ 2)** Hinc etiam Gregorius in *Moralibus* multa de
 perfectione angelice creationis replicans, karitate reple-
 tum negat, non ea penitus vacuum asserit, qua si penitus

Br

caruisset, numquam ea, que de eius excellentia dicuntur, covuenienter de eo intelligi possent.

(de pen. D.2 c.45) "Principium enim," inquit B. Gregorius, "viarum Dei Behemoth dicitur, quia nimirum, cum cuncta creans ageret, hunc primum condidit, quem reliquis angelis eminentiorem fecit. Huius primatus eminentiam conspicit Propheta, cum dicit: 'Cedri non fuerunt altiores illo in paradyso Dei; abietes non adequaverunt summitatem eius; platani non fuerunt equales frondibus illius; omne lignum preciosum paradysi Dei non est assimilatum illi et pulchritudini eius, quoniam speciosum fecit eum in multis, condensisque frondibus.' Quid namque accipi in cedris, abietibus, et platanis potest, nisi illa virtutum celestium procere celsitudinis agmina, in eterne leticie viriditate plantata? Que quamvis exelsa sint condita, huic tamen nec prelata sunt, nec equata, qui speciosus factus in multis, condensisque frondibus dicitur, quia prelatum ceteris legionibus tanta illum species pulchriorem reddidit, quanta et supposita angelorum multitudo decoravit. Ista arbor in paradyso Dei tot quasi condensas frondes habuit, quot sub se positas supernorum spirituum legiones attendit. Qui et idcirco peccans sine venia est dampnatus, quia magnus sine comparatione fuerat creatus. Hinc ei rursus per eundem Prophetam dicitur: 'Tu signaculum similitudinis plenus sapientia, et perfectus decore, in deliciis paradysi Dei fuisti.' Multa enim de eius magnitudine locuturus, primo verbo cuncta complexus est. Quid namque boni non habuit qui signaculum Dei similitudinis fuit? De sigillo quippe annuli talis similitudo imaginaliter exprimitur, qualis in sigillo eodem essentialiter habetur. Et licet homo ad similitudinem Dei creatus sit, angelo tamen quasi maius aliquid tribuens, non eum ad similitudinem Dei conditum, sed ipsum signaculum Dei similitudinis dicit, ut, quo subtilior est natura, eo in illum similitudo Dei plenius credatur expressa. (§ 1) Hinc est, quod primatus eius potenciam adhuc insinuans idem Propheta subiungit: 'Omnis lapis preciosus operimentum tuum, sardius, et topazius, et iaspis, crisolitus, onix, et berillus, saphirus, carbunculus et smaragdus.' Novem dixit genera lapidum, quia nimirum novem sunt ordines angelorum. Nam cum per sacra eloquia angeli, archangeli, throni et

Br

40 ordines ordines sunt *A^{2c}*

dominationes, virtutes, principatus, potestates, Cherubim et Seraphim aperta narratione memorantur, supernorum civium quante sint distinctiones ostenditur; quibus tamen Behemoth iste opertus fuisse describitur, quia eos quasi
5 vestem ad ornamentum suum habuit, quorum dum claritatem transcenderet, ex eorum conparatione clarior fuit. (§ 2) De cuius adhuc descriptione subiungit: 'Aurum opus decoris tui, et foramina tua in die, qua conditus es, preparata sunt.' Aurum opus extitit decoris eius, quia sapientie claritate canduit, quam bene creatus accepit. Foramina
10 vero in lapidibus idcirco fiunt, ut vinculati auro in ornamenti conpositione iungantur, et nequaquam a se dissideant, quos interfusum aurum repletis foraminibus ligat. Huius ergo lapidis in die condicionis sue foramina preparata sunt, quia videlicet capax karitatis est conditus, qua
15 si repleti voluisset, stantibus angelis tamquam positus in regis ornamento lapidibus inherere potuisset. Si enim karitatis auro sese penetrabilem prebuisset, sanctis angelis sociatus in ornamento, ut diximus, regio lapis fixus maneret. Habuit ergo lapis iste foramina; sed superbie
20 vicio karitatis auro non sunt repleta. Nam quia idcirco ligantur auro, ne cadant, idcirco iste cecidit, quia etiam perforatus manu artificis amoris vinculis ligari contempsit. Nunc autem ceteri lapides, qui hic similiter fuerant perforati, penetrantes se invicem karitate ligati sunt, atque hoc in munere, isto cadente, meruerunt, ut nequaquam iam de ornamento regio cadendo solvantur. (§ 3) Huius principatus celsitudinem adhuc idem Propheta
25 intuens adiungit: 'Tu Cherub extentus, et protegens in monte sancto Dei, et in medio lapidum ignitorum perfectus ambulasti.' Cherub quippe plenitudo scientie interpretatur, et idcirco iste Cherub dicitur, quia transscendisse cunctos scientia non dubitatur, qui in medio lapidum ignitorum perfectus ambulavit, quia inter angelorum corda karitatis igne succensa clarus gloria condicionis extitit.
30 Quem bene extentum ac protegentem dicit. Omne enim, quod extenti protegimus, obumbramus, quia conparatione claritatis sue obumbrasse ceterorum claritatem creditur, ipse fuisse extentus et protegens repperitur. Reliquos enim quasi obumbrando operuit, qui eorum magnitudinem excellentia maiore transscendit. (§ 4) Quod ergo illic speciosus in multis frondibus, quod illic signaculum similitudinis, quod illic Cherub, quod illic protegens dicitur,

Br

hoc hic voce dominica Behemoth iste principium viarum Dei vocatur. De quo idcirco tam mira, in quibus fuit, et que amisit, insinuat, ut homini ostendat, quid ipse, si superbiat, de elationis sue culpa passurus sit, si feriendo illi parcere noluit, quem creando in gloria tante claritatis elevavit. Consideret ergo homo, elatus quid in terra mereatur, et si angelis prelatus in celo prosternitur." 5

(de pen. D.2 d.p.c.45) ¶ *Karitas autem, que in adversitate deseritur, ficta, id est fictilis et fragilis, esse perhibetur, sicut fides, ex qua karitas procedit, ficta, id est fragilis, apud Apostolum esse negatur. Similiter karitas, que in adversitate deseri potest, dicitur numquam vera fuisse. Sicut enim Ieronimus contra Iovinianum scribit: "Omnis creatura sub vicio est, non quod omnis peccaverit, sed quia nulla est, que peccare non possit." Posse autem peccare, ut Augustinus ait, non est aliquid posse, immo aliquid non posse. Unde ille solus vocatur omnipotens, qui hoc non potest, quia omnia potest, que posse est aliquid posse. Sicut ergo eius conparatione, qui mutabilitatem nescit, omnis creatura viciosa dicitur, quia mutabilitatis est capax, iuxta illud: "Non iustificabitur in conspectu tuo omnis vivens," et: "Astra non sunt munda in conspectu eius:" sic conparatione eius creature, que mutationem non recipit, omnis creatura, que permutatur, non vera sed vana esse probatur. Unde omnis homo mendax dicitur, et vanitati similis factus. (§ 1) Hinc etiam Ecclesiastes: Cuncta, que sub sole sunt, id est que temporum vicissitudinem recipiunt, non tantummodo vanitas, que omni creature ratione mutabilitatis inest, sed etiam vanitas vanitatum, varietate permutationis, quam recipiunt, esse dicuntur. Sic ergo conparatione divine karitatis nulla virtus vera probatur, aut conparatione eius, que non deseritur, illa, que amittitur, vera esse dicitur, sic et karitas, que deseritur, suo modo vera esse negatur. Sicut autem omnis creatura suo modo bona et vera esse dicitur, sic et karitas, que deseritur, suo modo vera esse monstratur: alioquin, si nullo modo in eo esset a nullo desereretur. Quod enim nullo modo vere est nullo modo deseri potest. Quod si aliquo modo vere deseritur, et aliquo modo id vere esse oportet.* 10 15 20 25 30 35

(DISTINCTIO 3)

Fr. 1211 **(de pen. D.3 d.a.c.1) ¶** Hec de karitate breviter scripsimus propter eos, qui penitentiam negant reiterari posse, 40

Br

asserentes, quod sicut karitas semel habita numquam
amittitur, ita penitencia semel vere celebrata nulla se-
quenti culpa maculatur; si vero criminalis culpa illam
aliquando sequitur, vera penitencia non fuit, nec veniam a
5 Domino inpetravit. Quod ex diffinitione ipsius penitencie,
et multorum auctoritatibus probare contendunt. Ut enim
ait Ambrosius in quodam sermone Quadragesime:

(de pen. D.3 c.1) “Penitencia est et mala preterita
plangere, et plangenda iterum non committere.”

10 **(de pen. D.3 c.2)**

Idem in libro de unica penitencia. “Repperiuntur qui
sepius penitenciam agendam putant, qui luxuriantur in
Christo. Nam si vere in Christo penitenciam agerent, ite-
randam postea non putarent; quia, sicut unum baptisma,
15 ita unica est penitencia. Verum preteriti nos semper debet
penitere peccati: sed hec delictorum leviorum. At ego
facilius inveni qui recte servaverit innocentiam, quam qui
congrue egerit penitenciam.”

(de pen. D.3 c.3)

20 Item Augustinus. “Satisfactio penitencie est peccato-
rum causas excidere, nec earum suggestionibus aditum
indulgere.”

(de pen. D.3 c.4)

Idem in libro de penitencia. “Penitencia est quedam
25 dolentis vindicta, puniens in se quod dolet commisisse.”

Et infra:

(§ 1) “Continue dolendum est de peccato: quod decla-
rat ipsa dictionis virtus. Penitere enim est penam tenere,
ut semper in se puniat ulciscendo quod commisit pec-
cando. Pena enim proprie dicitur lesio, que punit et vindi-
cans quod quisque commisit. Ille penam tenet, qui semper
30 vindicat quod commisisse dolet.”

Fr. 1212**(de pen. D.3 d.p.c. xxx) ¶** Penitencia itaque
est vindicta semper puniens in se quod dolet commisisse.

35 **(de pen. D.3 c.5)**

In eodem. “Si Apostolus etiam peccata per baptismum
dimissa continue plorat, nobis super fundamentum Apo-

Br

stolorum positis quid preter plorare restat? quid, nisi semper dolere in vita? Ubi enim dolor finitur, deficit et penitencia. Si autem penitencia finitur, quid relinquitur de venia? Tamdiv enim gaudeat et speret de gratia, quamdiv sustentatur a penitencia. Dicit enim Dominus: 'Vade, et amplius noli peccare.' Non dixit: ne pecces, sed: nec voluntas peccandi in te oriatur. Quod quomodo servabitur, nisi dolor in penitencia continue custodiatur? Hinc semper doleat, et de dolore gaudeat, et de doloris penitencia, si contigerit, semper doleat, et non satis sit, quod doleat, sed ex fide doleat, et non semper doluisse doleat." 5 10

(de pen. D.3 c.6)

Item Gregorius in estivum tempus. "Penitentiam agere digne non possumus, nisi modum quoque eiusdem penitencie cognoscamus. Penitentiam quippe est agere et perpetrata mala plangere, et plangenda non perpetrare. Nam qui sic alia deplorat, ut tamen alia conmittat, adhuc penitentiam agere aut ignorat, aut dissimulat. Quid enim prodest, si peccata quis luxurie defleat, et tamen adhuc avaritie estibus anhelat?" 15 20

(de pen. D.3 c.8)

Item Iohannes Os aureum. "Perfecta penitencia cogit peccatorem omnia libenter sufferre."

Et infra: "In corde eius contritio, in ore confessio, in opere tota humilitas. Hec est fructifera penitencia." 25

(de pen. D.3 c.9)

Item Smaragdus. "Ille penitentiam digne agit, qui sic preterita mala deplorat, ut futura iterum non conmittat. Nam qui plangit peccatum, et iterum admittit peccatum, quasi quis lavet laterem crudum: quem quanto magis abluerit, tanto magis lutum facit." 30

(de pen. D.3 c.10)

Item Augustinus. "Penitentes (si tamen estis penitentes, et non estis irridentes) mutate vitam, reconciliamini Deo, et vos cum catena pascetis. Qua, inquis, catena? 'Que ligaveritis in terra erunt ligata et in celo.' Audis ligaturam, et Deo putas facere inposturam? penitentiam agis, genua figis, et rides, subsannas patientiam Dei? Si penitentiam agis penitet; si non penitet, penitens non es. Si 35

Br

ergo penitet, cur facis quod male fecisti? si fecisse penitet, noli facere; si adhuc facis, certe non es penitens.”

(de pen. D.3 c.11)

5 Item Ysidorus. de summo bono “Irrisor est, non penitens, qui adhuc agit quod penitet, nec videtur Deum poscere subditus, sed subsannare superbus; canis reversus ad vomitum est penitens ad peccatum. Multi enim indesinenter lacrimas fundunt, et peccare non desinunt. Quosdam accipere lacrimas ad penitentiam cerno, et affectum penitencie non habere, quia inconstantia mentis nunc recordatione peccati lacrimas fundunt, nunc vero reviviscente usu ea, que fleverunt, iterando committunt. Ysaïas de peccatoribus dicit: Lavamini, mundi estote. Lavatur, et mundus est, qui et preterita plangit, et flenda iterum non admittit. Lavatur, et non est mundus, qui plangit que gessit, nec deserit, et post lacrimas ea, que fleverat, repetit.”

(de pen. D.3 c.12)

20 Item Augustinus in libro soliloquiorum. “Inanis est penitencia, quam sequens culpa coinquinat. Vulnus iteratum tardius sanatur, frequenter peccans et lugens veniam vix meretur. Nichil prosunt lamenta, si replicantur peccata. Nichil valet a malis veniam poscere, et mala denuo iterare. Persiste ergo in confessione; esto in penitencia fortiter confirmatus; vitam bonam, quam cepisti, tenere non deseras; propositum bone vite conserva iugiter.”

(de pen. D.3 c.13)

30 Item Gregorius in Pastoralis. “Qui admissa plangunt, nec tamen deserunt, considerare sollicite sciant, quia flendo inaniter mundant qui vivendo se nequiter inquinant, cum idcirco lacrimis se lavant, ut mundi ad sordes redeant.”

(de pen. D.3 c.14)

35 Item. “Qui admissa plangit, nec tamen deserit, pene graviori se subicit, quia ipsam, quam flendo inpetrare potuit veniam, contempnit.”

(de pen. D.3 c.15)

Br

- Fr. 1214 Item. "Lavamini, mundi estote." Post lavachrum enim mundus esse negligit quisquis post lacrimas vite innocentiam non custodit. Et lavantur ergo, nec mundi sunt, qui commissa flere non desinunt, sed rursus flenda committunt." 5
- (de pen. D.3 c.16)
- Item. "Baptizatur quippe a mortuo qui mundat se fletibus a peccato; sed post baptisma mortuum tangit qui culpas post lacrimas repetit." 10
- (de pen. D.3 c.17)
- Item in Moralibus. "Incassum quippe bonum agitur, si ante terminum vite deseratur, quia et frustra velociter currit qui prius, quam ad metas veniat, deficit." 15
- (de pen. D.3 d.p.c.17) ¶ Sed verba diffinitionis non ad diversa tempora, sed ad idem tempus referuntur, videlicet, ut tempore, quo deflet mala, que commisit, non committat quod adhuc eum flere oporteat. Quod ex subsequentibus verbis eiusdem auctoritatis datur intelligi, dum dicitur: "Nam qui sic alia deplorat, ut tamen alia committat, adhuc penitentiam agere aut ignorat, aut dissimulat." Hinc Augustinus in Enchiridion: 20
- Fr. 1215 (de pen. D.3 d.p.c.21) ¶ Ex persona huiusmodi penitentis etiam illud Smaragdi intelligitur: "Ille penitentiam digne agit etc." et illud Augustini: "Penitentes etc.," et illud Ysidori: "Irrisor est, et non penitens," et illud Ysaie: "Lavamini mundi estote." Item et illud Soliloquiorum: "Inanis est penitentia." Similiter et illud Gregorii: "Qui admissa plangunt," et: "Baptizatur a mortuo." Illud autem Ambrosii: "Repperiuntur etc.," non secundum generalem, sed secundum specialem consuetudinem ecclesie de solempni penitentia dictum intelligitur, que apud quosdam semel celebrata non iteratur. Unde Augustinus scribit ad Macedonium: 25
- (de pen. D.3 c.22) "Quamvis caute et salubriter provisum sit, ut locus illius humillime penitencie semel in ecclesia concedatur, ne medicina vilis minus utilis esset egrotis, que tanto magis salubris est, quanto minus contemptibilis fuerit, quis tamen audeat Deo dicere: quare 30
- Aa 167v

Br

huic homini, qui post primam penitenciam rursus se la-
queis iniquitatis obstringit, adhuc iterum parcis?”

(de pen. D.3 d.p.c. xxx) ¶ Hac auctoritate et illud
Ambrosii determinatur, et iterum peccaturo per primam
5 penitenciam venia dari monstratur; alioquin nequaquam
iterum parceret Deus, qui nec dum pepercisset. “Satisfac-
tio quoque penitencie,” et: “Vade, et amplius noli peccare,”
eundem cum diffinitione intellectum habet. Illud autem,
10 quod in libro de penitencia dicitur, de perfecta intelligen-
dum est. Sicut enim karitas alia est incipiens, alia est pro-
ficiens, alia perfecta: sic et penitencia alia est incipientium,
alia proficientium, alia perfectorum. Sicut autem karitati,
licet nondum perfecte, in baptismo datur venia peccato-
rum, ut quamvis postea graviter aliquis sit peccaturus,
15 tamen tunc intelligatur esse renatus, non aqua tantum
(sicut Iovinianus tradidit), sed aqua et spiritu (sicut Iero-
nimus contra eum scribit): sic et incipientium penitencie
venia non negatur, que quadam ratione perfecta dici po-
test, quia toto corde gemit et dolet, licet alia ratione po-
20 test dici imperfecta, quia non usque in finem duratura.

(§ 1) Secundum primum modum perfectionis intelli-
tur illud Iohannis Oris aurei: “Perfecta penitencia etc.”
Iuxta secundum modum perfectionis illud Augustini in-
telligitur: “Penitencia est vindicta semper puniens in se
25 quod dolet commisisse.” Illud autem: “Si penitencia finitur,
nichil de venia relinquitur,” dupliciter intelligi potest. Si
enim iuxta quorundam sententiam peccata dimissa re-
deunt, facile est intelligere, nichil de venia relinquitur,
quoniam peccata, que prius erant dimissa, iterum repli-
cantur. Sicut enim ille, qui ex iusta servitute in libertatem
30 manumittitur, interim vere liber est, quamvis ob ingra-
titudinem in servitute postea revocetur: sic et peccata
vere remittuntur penitenti, quamvis ob ingratitudinem
venie eisdem postea sit implicandus. Si autem peccata di-
missa non redeunt, dicitur nichil relinqui de venia, quia
nichil sibi relinquitur de vite mundicia, et spe eterne bea-
titudinis, quam cum venia assecutus est. Sicut enim ar-
35 gento perfecte purgato nichil sui decoris relinquitur, si
sequenti erugine fedatur, non tamen prima, sed subse-
quenti sordidatur: sic expiato per penitenciam nichil de
40

Br

3 Hac] hauc *Aa*^{9c}

venia dicitur relinqui, cum tamen iam non deletis, sed adhuc expiandis coinquinetur.

(§ 2) Quod autem per penitenciam non semel tantum, sed sepiissime peccata remittantur, multorum auctoritate probatur.

5

Fr. 1216 Ait enim Ieronimus ad Rusticum de penitencia:

(de pen. D.3 c.23) "Septies cadit iustus, et resurgit.' Si cadit, quomodo iustus? si iustus, quomodo cadit? sed iusti vocabulum non amittit qui per penitenciam semper resurgit. Et non solum septies, sed septuagies septies delinquenti, si convertatur ad penitenciam, peccata donantur. 'Cui plus dimittitur, plus diligit.'"

10

(de pen. D.3 d.p.c. xxx) ¶ David quoque per penitenciam adulterii simul et homicidii veniam inpetravit. De cuius penitencia in eodem libro Ieronimus ait:

15

(de pen. D.3 c.24) "Totam penitenciam peccatoris ostendit Psalmus quinquagesimus, quando ingressus est David ad uxorem Urie et a Nathan propheta correptus, respondit dicens: 'peccavi,' statimque meruit audire: 'et Dominus abstulit a te peccatum.' Adulterio enim iunxerat homicidium, et tamen conversus ad lacrimas: 'Miserere,' ait, 'mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam.' Magnum enim peccatum magna indiget misericordia. Unde iungit et dicit: 'Multum lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo munda me, quoniam iniquitatem meam ego agnosco, et peccatum, meum contra me est semper. Tibi soli peccavi,' (rex enim, alium non timebat,) 'et malum coram te feci, ut iustificeris in sermonibus tuis, et vincas, cum iudicaris.' Concluserunt enim Deus omnia sub peccato, ut omnibus misereatur. Tantumque profecit, ut dudum peccator et penitens transierit in magistrum: 'Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur.' Confessio enim et pulchritudo coram eo, ut qui fuerit peccata sua confessus, et dixerit: Corrupte sunt et computruerunt cicatrices mee, fedtatem vulnerum in sanitatis decorem conmutet."

20

25

30

35

Fr. 1217 **(de pen. D.3 d.p.c.26)** ¶ Ecce, cuius penitencia hic commendatur, cui venia etiam per prophetam data monstratur, quam graviter postea deliquerit, populi multitudo prostrata ostendit. Achab quoque (ut Ieronimus contra

40

Br

Iovinianum scribit) rex impiissimus, ut sententiam Dei subterfugeret, et eversio domus eius differretur in posteros, ieiunio inpetravit et sacco. De quo ad eundem Rusticum scribit idem Ieronimus, dicens:

5 **(de pen. D.3 c.27)** "Achab rex impiissimus vineam Nabuthe cruore possedit, et, cum Iezabel, non tam coniugio sibi quam crudelitate coniuncta, Helye increpatione corrigitur, hec dicit Dominus: 'Occidisti

10 et possedisti,' et iterum: 'In loco, in quo linxerunt canes sanguinem Nabuthe, ibi lingent sanguinem tuum. Et Iezabel canes comedent ante muros Iezrahel. Quod cum audisset Achab, scidit vestimenta sua, et posuit saccum super carnem suam, ieiunavitque et dormivit in cilicio. Factusque est sermo Domini ad Helyam, dicens: Quoniam reveritus est faciem meam Achab, non inducam malum in diebus eius.' Unum scelus Achab et Iezabel commiserunt; tamen et converso ad penitentiam Achab pena differtur in posteros, et Iezabel in scelere perseverans presenti condempnatur iudicio."

Fr. 1218

20 **(de pen. D.3 c.28)** Item Iohannes Crisostomus de reparatione lapsi. "Talis, michi crede, talis est erga homines pietas Dei; talis nunquam spernit penitentiam, si ei sincere et simpliciter offeratur. Etiam si ad summum quis perveniat malorum, et inde tamen reverti velit ad virtutis viam, suscipit, libenter amplectitur; facit omnia, quatinus ad priorem revocet statum, quodque est adhuc prestantius et eminentius, etiamsi non potuerit quis explere omnem satisfaciendi ordinem, quantulumcumque tamen et quamlibet brevi tempore gestam non respuit penitentiam; suscipit etiam ipsam, nec patitur quamvis exigue conversionis perdere mercedem. Hoc enim michi indicat Ysaïas, ubi de populo Iudeorum talia quedam dicit: 'Propter peccatum modice conturbavi eum, et percussi eum, et averti faciem meam ab eo; et contristatus est, et ambulavit tristis, et sanavi eum, et consolatus sum eum.' evidentius autem nobis testimonium dabit etiam rex ille impius, qui cupiditatis sue quidem predam uxoris nequicia quesivit, sed perturbatus ipsius sceleris inmanitate penituit, et cilicio circumdatus facinus suum flevit, atque erga se ita Domini misericordiam provocavit, ut a cunctis absolveret eum peccatis. Sic enim Deus ait ad Helyam: 'Vidisti, quomodo

Br

conpunctus est Achab a facie mea? et quia flevit in conspectu meo, non inducam mala in diebus eius.”

(de pen. D.3 d.p.c.29) ¶ Ninivite quoque, quos Dominus in evangelio commendat, penitentiam egerunt in predicatione Ione, et ex misericordia Domini indulgentiam consecuti subuersionis interitum subterfugere meruerunt. Sed qualis Achab post acceptam

Fr. 1219

veniam vixerit, textus libri Regum declarat, de quo etiam scribit Ambrosius, quod Iezabel uxor eius, cuius inflammabatur arbitrio, cor eius convertit, et nimis sacrilegiis execrabilem fecit, et hunc penitencie eius affectum revocavit. De Ninivitis autem in principio Ione scribit Ieronimus

(de pen. D.3 c.30) “Sicut ait Herodotus, Ninive a Rege Medorum subversa est, regnante apud Ebreos Iosia. Unde patet, illam predicante Iona ex penitencia veniam meruisse, sed quia post ad vomitum rediit, ex ira Dei fuisse subuersam.”

(de pen. D.3 c.31)

Item in principio Naum. “Naum prophetam ante adventum regis Assyriorum, qui populum Israel captivum in suas regiones transtulerat, fuisse, Ebreorum traditio confirmat. Siquidem in fine huius lectionis predicti regis adventum idem Propheta annunciare monstratur. Sed cum habitatores Ninive, Iona interitum civitatis predicante, ne divina ira denunciatum interitum sustinerent, peccatorum et impietatis penitentiam egissent, accepta Dei misericordia gravioribus se criminibus implicuerunt. Qua de causa memoratus Propheta, Spiritu sancto plenus iudicium Dei annuncians, ita est elocutus: ‘Deus zelans et ulciscens Dominus.’”

(de pen. D.3 d.p.c. xxx) ¶ Item, quod frequenter penitenti venia frequenter prestetur, testatur Augustinus in libro de penitencia scribens contra quosdam hereticos, qui peccantibus post baptismum semel tantum dicebant utilem esse penitentiam, contra quos scribit Augustinus dicens:

(de pen. D.3 c.32) “Adhuc instant perfidi, quoniam sapiunt plus quam oportet, non sobrii, sed excedentes mensuram. Dicunt enim: etsi semel peccantibus post bap-

Br

tismum valeat penitencia, non tamen sepe peccantibus proderit iterata; alioquin remissio ad peccatum esset incitatio. Dicunt enim: quis non semper peccaret, si redire semper posset? Dicunt enim Deum incitatore[m] mali, si
 5 semper penitentibus subuenit, et etiam ei placere peccata, quibus semper presto est gratia. Errant autem, immo multum constat ei displicere peccata, qui semper presto est ea destruere. Si enim ea amaret, non ita semper destrueret, sed conservaret, atque ut sua munera foveret.
 10 Semper destruit peccata, que invenit, ne solvatur quod creavit, ne corrumpatur quod amavit. Sumunt ypocrite occasionem isti ex factis Domini. Quem enim bis illuminavit? quem leprosum bis mundavit? quem mortuum bis suscitavit? non Lazarum, quem dilexit; non filium vidue,
 15 quem misertus matri reddidit; non filium dissipatorem legitur bis suscepisse; non filiam Abrahe bis a demonio liberasse. In nulla persona iteravit factum, docens, ut aiunt, non sepe a Domino fieri remedium. Dixit multis: 'Vade, et amplius noli peccare, ne deterius tibi aliquid
 20 contingat,'

promittens penam, non amplius veniam.

Fr. 1220

(§ 1) Quod autem multos cecos et in diverso tempore illuminavit, et multos debiles confortavit, ostendit in diversis illis eadem sepe peccata dimitti, ut quem prius sanavit leprosum alio tempore illuminavit cecum. Ideo enim
 25 tot sanavit claudos, cecos, et aridos, ne desperet sepe peccator; ideo non scribitur aliquem nisi semel sanatum, ut quisque timeat iungi peccato. Videmus adhuc cottidie in ecclesia sepe febricitantes, sepe languidos, sepe passionibus captos sepe liberari, ut appareat tociens opus miserentis, quociens confessio fit penitentis. Quomodo enim corpus, quod vilius est et ab ipso dissimilius, sepe sanaret, et animam digniorem et redemptam tociens non liberaret?
 30 Medicum se vocat, et non sanis, sed male habentibus oportunum. Sed qualis hic medicus, qui malum iteratum nesciret curare? Medicorum enim est centies infirmum centies curare. Qui ceteris minor esset, si aliis possibilia ignoraret, memor est sui, qui promisit: 'Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat.' Quem enim peccatorem excludit? Qui omnibus promisit indulgentiam, aliis promissionibus declarat. 'Qui me confessus fuerit coram hominibus,' omnis quantumcumque et quociens peccator,
 40

Br

cuiuscumque ordinis, etiamsi fuerit sacerdos, 'confitebor et ego eum.' Nam 'qui invocaverit nomen Domini,' (id est secundum quod nominatur Dominus, id est qui invocaverit eum ad se serviendo, et non contradicendo, ut forsitan sepe fecit,) 'omnis' (id est quicumque sit ille peccator,) 'salvus erit.' Omnem enim animam iste promissor saturavit bonis, etiam sedentes in tenebris et umbra mortis, nullam excipiens animam. 5

(§ 2) Hunc magistrum intellexit discipulus ille, qui Chorinthios per epistolas suas corrigere voluit, et, ut ipse testatur, ter in litteris eos correxit. Oportebat enim, ut quociens videbat eos cadere, tociens ivuaret surgere. Memor enim erat illius, qui dixerat: 'Quorum remisistis peccata, remittuntur eis.' Scimus autem, et primos patres, et in omni tempore ecclesiam Dei semper usque in septuagies septies (quod est semper) peccata remittere. Quam potestatem isti ab ecclesia auferre conantur. Oportet enim ecclesiam sic credere, que confitetur se peccare. Negant enim veritatem seductis esse, qui se absque peccato audent iactare. In multis enim offendimus omnes, nec infans unius diei absque peccato super terram esse potest. Quapropter eliminandus est ab ecclesia, qui umquam penitentibus negat indulgentiam. Non enim inquit quid Apostolus senserit, qui dixit: 'Nichil mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum.' Sentiens etiam iustis peccata solere contingere, non se confirmabat absque peccato, qui se cognovit indissolubili vinculo karitatis coniunctum Christo. Nisi enim sciret, iustos sepe venire ad veniam, quomodo dubitaret, se peccare, qui se sciebat spiritum Dei habere, et intentione mundissima ei servire? Cur enim Dominus pedes lavisset Petri, et ecclesiam hoc idem docuisset, nisi (quoniam cottidiana est 20 25 30

Fr. 1221 offensio) oportet, ut cottidiana sit remissio? Cur docuisset orantes dicere: 'Dimitte nobis debita nostra,' nisi ipse misericors perseveraret, qui nos ab hac petitione non vult deficere?" 35

(1 DP)

Fr. 1221

(de pen. D.3 c.33)

Br

Item Augustinus ad Macedonium. "In tantum autem hominum iniquitas aliquando progreditur, ut etiam post actam penitentiam, post altaris reconciliationem, vel similia vel graviora committant. Et tamen facit Deus etiam
 5 super tales oriri solem suum, nec minus tribuit, quam ante tribuerat, largissima munera vite ac salutis; et quamvis eis in ecclesia locus ille penitencie non concedatur, Deus tamen super eos paciencie sue non obliviscitur. Ex quorum numero si quis nobis dicat dicite, utrum michi
 10 aliquid prosit ad vitam futuram, si in ista vita illecebrosissime voluptatis blandimenta contempsero, si me penitendo vehementius quam prius excruciavero, si miserabilius ingemuero, si flevero uberius, si vixero melius, si pauperes sustentavero largius, si karitate, que operit multitudinem peccatorum, flagravero ardentius: quis nostrum
 15 ita desipit, ut huic homini dicat: Nichil tibi ista in posterum proderunt; vade, saltem huius vite suavitate frui? avertat Deus tam inanem sacrilegamque dementiam."

(de pen. D.3 d.p.c. xxx) ¶ Sive autem quis dicat, primam penitentiam tantum post baptismum utilem esse, non sequentem, sive quis contendat, ultime tantum veniam dari, non precedenti, semper tamen auctoritati adversatur, que sepiissime penitenti veniam repromittit. Que autem sit vera penitencia, cui numquam venia negatur, et
 20 que sit falsa, cui numquam indulgentia promittitur, Adamantius et Esitius super Leviticum testantur. Adamantius:

(de pen. D.3 c.34) "Inter hec hyrcum, qui oblatus fuerat, etc.' Non peccare solius Dei est: emendare sapientis. Sed raro invenias qui se corrigat. Rara confessio peccati, rara penitencia. Repugnat natura et verecundia, quia obnoxia est culpe omnis caro, et quisque erubescit peccatum confiteri, dum magis presentia cogitat quam futura. Vult Moyses peccati vacuum reperire animam, ut exuvias erroris deponat, et culpe nuda sine pudore sui discedat.
 30 Sed irrationabilis inpetus prevenit, et flamma celerrimi motus animam depascitur, exurit eius innocentiam. preponderant enim futuris presentia, seriis iocunda, et tristibus leta, et tardioribus prepropera. Velox enim iniquitas, que ad nocendum occasionem suggerit; lenta virtus et cunctatrix ante iudicat, quam incipit, quid decorum, quid
 40 honestum; iniquitas omnia precipitat. Pigra ergo et vere-

Br

cunda penitencia, quia presentium pudore premitur. Solis enim intendit futuris, quorum spes sera, tardior fructus.

Fr. 1222

Interim precurrit inpudentia, et spe presentium penitencia excluditur, et affectus eius exuritur et aboletur. Querit eam lex, et non invenit, combusta est enim fervore et fumo iniquitatis. Inde irascitur, et dicit, devorandam fuisse penitenciam in sanctis sanctorum; sacerdotes quasi segnes increpat.

(§ 1) Respondet Aaron, providum esse debere sacerdotale iudicium, nec male sane conscientie facile esse credendum id muneris, ne fiat error deterior priore. Vase enim fetido vel oleum vel vinum facile corrumpitur. Quomodo autem poterat, ubi ignis alienus erat, peccatum exuri et in conspectu Domini, cui cuncta sunt aperta? quasi non complacet Deo qui iniusticiam corde inclusam tenet, et se penitenciam agere perhibet. Ignis alienus libido, avaricia, et omnis cupiditas prava. Hic ignis exurit, non mundat. In quibus enim est, si offerant in conspectu Domini, ignis eos celestis absumit, sicut Nadab et Abiud cum his, que pro peccato fuerant oblata.

(§ 2) Qui ergo vult mundari ignem alienum removeat, et illi igni se offerat, qui culpam exurit, non hominem. Hic ignis siccavit emoroisse sanguinem profluentem; hic siccavit culpam latronis. Ignis enim consumens est; sanat simpliciter et pure confitentes. Iudas: 'Peccavi,' inquit, 'tradens sanguinem iustum;' sed in pectore habuit ignem alienum, quo inflammante cucurrit ad laqueum. Indignus autem remedio fuit, quia non pura mente penituit. Culpam ergo eius non auferunt sacerdotes, qui dolose offert se, nec in eo possunt epulari, quorum cibus est peccatorum remissio. Unde verus sacerdos ait: 'Meus cibus est, ut faciam voluntatem patris mei,' id est, ut peccatores conversi et penitentes salventur. Non est acceptum Deo sacrificium, nisi verum et sincerum."

(de pen. D.3 c.35)

Item Esitius. "'Inter hec hyrcum, qui offertur etc.' Quia omne peccatum per penitenciam deletur, et qui predictum peccatum alterius doctrine et blasphemie commiserunt salvati non sunt, causam mortis eorum Legislator exponit: 'Inter hec hyrcum, qui oblatus fuerat etc.' Quia scilicet

Br 33 Deo Bm denuo incipit

non comederunt filii Aaron quod pro peccato erat in loco sancto, id est, penitentiam commissi peccati in ecclesia peragi non fecerunt, quibus hoc preceptum est, quos Christus vicarios suos in ecclesia constituit. Ipse autem oblationis sue sanguinem, que pro nostro sanguine oblata est, in sanctum, id est in celum, in conspectu patris obtulit. Debet autem comedi hoc sacrificium in loco sancto, scilicet in ecclesia, in propitiationem peccatorum. Unde addit: 'quemadmodum preceptum est michi,' sic precepi. Moyses ergo gerit personam Christi. Exustum repperit, quia in Spiritum sanctum peccaverant; ab intelligibili igne Spiritus sancti oblatio pro penitencia ablata est. Voluntarie peccantibus non relinquitur hostia pro peccato. Nam sicut vera penitencia veniam promeretur, ita simulata irritat Deum, quia Spiritus sanctus discipline effugiet fictum. Hoc autem sancti Patres irremissibile

peccatum et blasphemiam in Spiritum sanctum dixerunt, in sceleribus usque ad finem vite perseverare, de potentia et misericordia Dei et redemptoris diffidere."

Fr. 1223

(de pen. D.3 d.p.c.39) ¶ His auctoritatibus, que sit vera, que falsa penitencia ostenditur, et false nulla indulgentia dari probatur; in quo illorum sententia destruitur, qua eum, qui pluribus irretitus fuerit, asseritur unius delicti penitencia eiusdem veniam a Domino consequi sine alterius criminis penitencia. Quod etiam multorum auctoritatibus probare conantur. Quarum prima est illa Naum prophete: "Non iudicabit Deus bis in idipsum." Sed quem sacerdos iudicat Deus iudicat, cuius personam in ecclesia gerit. Qui ergo a sacerdote semel pro peccato punitur, non iterum pro eodem peccato a Deo iudicabitur.

(de pen. D.3 c.40)

Item Gregorius super Ezechielem. "Pluit Dominus super unam civitatem, et super alteram non pluit, et eandem civitatem ex parte conpluit, et ex parte aridam relinquit. Cum ille, qui proximum odit, ab aliis viciis se corrigat, una eademque civitas ex parte conpluitur, et ex parte arida manet, quia sunt, qui, cum vicia quedam resecant, in aliis graviter perdurant."

(de pen. D.3 c.41)

BmBr

Item Ambrosius in XVIII octonario. "Prima consolatio est, quia non obliviscitur misereri Deus; secunda per punitionem ubi etsi fides desit, pena satisfacit et relevat."

Fr. 1225

(de pen. D.3 d.p.c. xxx) ¶ Item opponitur de Ieronimo, qui super Naum sentire videtur, quod, si infidelis adulterando interficeretur, de adulterio non amplius a Deo puniretur. Item, si illa satisfactio non fuit, quam in adulterio vivens pro homicidio obtulit, cum adulterii eum penituerit, utriusque penitencia ei inponenda erit; quod a ratione alienum ecclesiastica probatur consuetudine, que pro eodem peccato (nisi reiteratum fuerit) nulli penitenciam bis inponit. 5 10

(§ 1) Sed quod ei, qui crimen sibi reservat, de alio venia non prestetur, non solum premissis probatur auctoritatibus Esitii, Adamantii, Augustini, Smaragdi, Ysidori, Gregorii, verum etiam alia auctoritate eiusdem Augustini in libro de penitencia. Ait enim: 15

(de pen. D.3 c.42) "Sunt plures, quos penitet peccasse, sed non omnino, reservantes sibi quedam, in quibus delectentur, non animadvertentes, Dominum simul mutum et surdum a demonio liberasse. Per hoc docet, nos numquam nisi de omnibus sanari. Si enim vellet peccata ex parte reservari, habentem septem demonia, perficere potuit sex expulsis. Expulit autem septem, ut omnia crimina simul eicienda doceret. Legionem autem ab alio eiciens, neminem reliquit de omnibus, qui liberatum possideret, ostendens, quod, etiamsi peccata sint mille, oportere de omnibus penitere. Laudatus est enim Dominus, quoniam eiecto demonio locutus est mutus. Numquam aliquem sanavit, quem non omnino liberavit. Totum enim hominem sanavit in sabbato, quia et corpus ab infirmitate, et animam ab omni contagione, indicans penitentes oportere simul dolere de omni crimine in anima orto et in corpore. Scio enim Dominum inimicum omni criminoso. Quomodo ergo qui crimen reservat de alio reciperet veniam? Sine amore Dei consequeretur veniam, sine quo nemo umquam invenit gratiam. Hostis enim Dei est, dum offendit perseveranter. Quedam enim impietas infidelitatis est, ab illo, qui iustus et iusticia est, dimidiam sperare veniam. Nam sine vera penitencia inveniret gratiam? Penitencia enim vera 20 25 30 35 40

BmBr

ad baptismi puritatem confitentem conatur ducere. Recte enim penitens quicquid sordis post purificationem contraxit oportet ut abluat, saltem lacrimis mentis. Sed satis durus est cuius mentis dolorem oculi carnis nequeunt
 5 declarare; sed sciat culpabiliter se durum, qui deflet dampna temporis, vel mortem amici, et dolorem peccati non ostendit in lacrimis. Non itaque est, ut quis excuset se fontem non habere lacrimarum, qui umquam lacrimis ostendit dolorem temporalium. Quem ergo penitet omnino peniteat etc." -X Pars+

(de pen. D.3 d.p.c. xxx) ¶ Auctoritas illa Naum prophete: "Non iudicabit Deus bis etc.," non ostendit omnia, que temporaliter puniuntur, non ulterius a Deo punienda. Quamquam enim Sodomitas, Egyptios, Israelitas in heremo super eundem locum dicat Ieronimus temporaliter a Deo punitos, ne in eternum punirentur, non tamen intelligendum est de omnibus hoc generaliter; alioquin cuique sceleroso optandum esset, ut celesti fulmine percussus, aut aquis immersus, aut a serpentibus vulneratus pro peccatis suis divinitus interiret, ut eternos cruciatus brevis et
 15 pena momentanea terminaret. Illud etiam

Apostoli falsum esset, quod de prostratis in deserto in epistola ad Ebreos scribens ait: "Propter incredulitatem suam non intraverunt in terram promissionis." Ubi probatur, quod sicut merito sue infidelitatis requiem illam amiserunt, ita propter eandem infidelitatem veram requiem eterne beatitudinis nullo modo intraverunt.

Fr. 1226

(§ 1) Intelligitur ergo illud Ieronimi de his tantum, qui inter ipsa flagella penitentiam egerunt, quam, etsi brevem et momentaneam, tamen non respuit Deus; sicut et illud Prophete: "Non iudicabit Deus bis in idipsum," de his tantum intelligi oportet, quos supplicia presentia commutant, super quos non consurget duplex tribulatio. Qui autem inter flagella duriores et deteriores fiunt, sicut Pharao, qui flagellatus a Domino durior factus est, presentibus eterna connectunt, ut temporale supplicium sit eis eterne damnationis initium. Unde Augustinus in Cantico Deuteronomii:

(de pen. D.3 c.43) "Ignis succensus est etc.' Hoc est, vindicta hic incipiet, et ardebit usque ad extremam damnationem."

BmBr

(de pen. D.3 d.p.c. xxx) ¶ Hoc contra illos notandum est, qui dicunt: "Non iudicabit Deus bis in id ipsum," ad omnia pertinere flagella, quia quidam hic flagellis emendantur vel iudicantur, alii hic et in eternum puniuntur, sicut Antiochus et Herodes.

5

(§ 1) Quod autem super eundem locum de adultero infideli Ieronimus sentire videtur, ex verbis eiusdem falsum esse probatur. Exemplo enim illius, qui Israelitas maledixerat, et qui ligna in sabbato collegerat, ostendit parva peccata brevibus et temporalibus suppliciis purgari, magna vero diuturnis et eternis suppliciis reservari. Ait enim:

10

(de pen. D.3 c.44) "Querat hic aliquis, si fidelis deprehensus in adulterio decolletur, quid de eo postea fiat. Aut enim punietur, et falsum est hoc, quod dicitur: 'Non iudicabit Deus bis in idipsum in tribulatione;' aut non punietur, et optandum est adulteris, ut in presentiarum brevi pena puniantur ut frustrentur cruciatus eternos. Ad quod respondemus, Deum, ut omnium rerum, ita suppliciorum quoque scire mensuras, et non preveniri sententia iudicis, nec illi in peccatorum exercende dehinc pene auferri potestatem, et magnum peccatum magnis diuturnisque lui cruciatibus; si quis autem punitus sit, ut ille in lege, qui Israelite maledixerat, et qui in sabbato ligna collegerat, tales postea non puniri, quia culpa levis presenti supplicio compensata sit."

15

20

25

(de pen. D.3 d.p.c. xxx) ¶ Illud autem Gregorii: "Pluit Dominus super unam civitatem etc.," non ad criminis veniam, sed ad eius detestationem referendum est, ut ideo pars civitatis dicatur esse conpluta, quia crimen, quod dilexerat, detestari incipit, non quod eius veniam consequatur. Criminis autem detestatio pluvia vocatur, quia ex fonte divine gratie cordi nostro instillatur, ut vel sic quisque ad veram penitentiam perveniat, aut eo minus a Deo puniatur, quod diuturniori delectatione peccati maius sibi supplicium accumulasset. Si vero ad indulgentiam criminis pluvia referatur, evangelice sentencie contraire videbitur. Si enim propter odium fraternum etiam que dimissa sunt replicantur ad penam: multo magis que non sunt dimissa ad vindictam reservari probantur.

30

35

40

Fr. 1227

BmBr

(§ 1) Item, si secundum Augustinum arbiter sue voluntatis non potest inchoare novam vitam, nisi peniteat eum veteris vite, quomodo ad novitatis indulgentiam perveniet qui odii vetustatem non deposuit? Ad detestationem ergo
5 criminis, ut dictum est, non ad eius indulgentiam pluvia illa pertinere probatur.

(§ 2) Item illud Ambrosii: “Et si fides desit, pena satisfacit,” non de ea fide intelligitur, de qua dicitur: “fides sine operibus mortua est,” sed de ea, de qua Apostolus ait:
10 “Omne, quod non est ex fide,” id est omne, quod contra conscientiam fit, “peccatum est.” Deest ergo fides, cum non subest conscientia peccati. Sed quia delicta omnia nullus intelligit, est aliquando in homine peccatum, cuius conscientiam non habet. Unde Apostolus: “Nichil michi
15 conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum.” Cuius ergo peccati deest conscientia, illius pena, si patienter feratur, satisfacit, et relevat gravatum. Quod autem in fine obicitur: “Si satisfactio illa fuit, veniam inpetravit; si autem veniam non inpetravit, satisfactio non fuit; si autem satisfactio non fuit, adhuc sibi pena inponenda est,” non procedit argumentatio; satisfactio namque est, dum exciditur
20 illius peccati causa, et eius suggestionibus aditus non indulgetur, sed eius fructus non percipitur, inpeditus peccato, quod nondum deseritur. Percipietur autem, cum eius penitencia fuerit subsecuta, sicut ad lavacrum ficte accedens regenerationis accipit sacramentum, non tamen in Christo renascitur; renascitur autem virtute sacramenti, quod perceperat, cum fictio illa de corde eius recesserit veraci penitencia. Hinc etiam Augustinus scribit in libro
25 de penitencia:

(de pen. D.3 c.45) “Pium est credere, et nostra fides hoc expostulat, ut, cum gratia Christi in homine destruxerit mala priora, etiam remuneret bona, et, cum destruit quod suum non invenit, amat et diligit bonum, quod in
35 peccante plantavit.”

(de pen. D.3 d.p.c. xxx) ¶ Ex hoc sensu etiam illud Ieronimi dictum videtur:

(de pen. D.3 c.46) “Si quando videris inter multa opera peccatorum facere quemquam aliqua, que iusta sunt,
40 non est tam iniustus Deus, ut propter multa mala obliviscatur paucorum bonorum.”

BmBr

(de pen. D.3 d.p.c. xxx) ¶ Quamquam memoria bonorum ad presentem remunerationem possit referri, sicut Gregorius in omelia de divite et Lazaro scribit:

(de pen. D.3 c.47) "Cavendum est nobis, ut, si forte aliquod bonum agimus, in presenti seculo remunerationem accipiamus, ne forte dicatur nobis: 'Receperunt mercedem suam.' Nisi enim dives iste aliquod bonum egisset, unde in presenti seculo remunerationem accepisset, nequaquam Abraham ei diceret: 'Recepisti bona in vita tua.'" 5

Fr. 1228 (de pen. D.3 d.p.c.48) ¶ Potest etiam memoria bonorum referri ad mitiorem penam habendam, ut bona, que inter multa mala fiunt, non proficiant ad presentis vel future vite premium obtinendum, sed ad tollerabilius extremi iudicii supplicium subeundum, sicut de fide, et ceteris, que sine karitate habentur Augustinus scribit in libro de patiencia dicens: 10 15

(de pen. D.3 c.49) "Si quis autem non habens karitatem, que pertinet ad unitatem spiritus et vinculum pacis, quo catholica ecclesia congregata connectitur, in aliquo scismate constitutus, ne Christum neget, patitur tribulationes, angustias, famem, nuditatem, persecutionem, pericula, carceres, vincula, tormenta, gladium, vel flammas, vel bestias, vel ipsam crucem timore gehennarum et ignis eterni, nullo modo ista culpanda sunt; immo vero et hic laudanda patiencia est; non enim dicere poterimus, melius ei fuisse, ut Christum negando nichil eorum pateretur, que passus est confitendo, sed estimandum est, fortasse tollerabilius ei futurum iudicium, quam si Christum negando nichil eorum pateretur. Ut illud, quod ait Apostolus: 'Si tradidero corpus meum ita, ut ardeam, karitatem autem non habuero nichil michi prodest,' nichil prodesse intelligatur ad regnum celorum obtinendum, non ad extremi iudicii tollerabilius supplicium subeundum." 20 25 30

Et infra:

(§ 1) "Hec propter karitatem dicta sunt, sine qua in nobis non potest esse vera penitencia, quoniam in bonis karitas Dei est, que tollerat omnia." 35

(de pen. D.3 d.p.c.49) ¶ Penitencia ergo, ut ex premissis apparet, nulli in peccato perseveranti utilis est, non tamen alicui deneganda est, quia sentiet fructum eius, 40

BmBr

cum alterius criminis penitenciam egerit. Sic itaque penitencie diffinitio, et cetera auctoritates sibi consonantes negant, eum agere penitenciam, qui perseverat in crimine, utilem videlicet sibi et fructuosam

5 **(§ 1)** Illud autem Ambrosii: "Penitencia semel usurpata, nec vere celebrata, et fructum prioris aufert, et usum sequentis amittit," de solempni intelligitur, que, cum non vere celebrata fuerit, et fructum prioris, id est sui ipsius secuturam precedentis, amittit, (quia veniam, quam inpetrare potuit, contempsit), et usum sequentis aufert, secundum consuetudinem quarumdam ecclesiarum, apud quas solempnitas penitencie non reiteratur. De hac eadem penitencia etiam illud intelligitur: "Non est secundus locus penitencie."

15

(DISTINCTIO 4)

20 **(de pen. D.4 d.a.c.1) ¶** Quia vero multorum auctoritatibus supra monstratum est, penitenciam vere celebrari, et peccata vere dimitti ei,

qui aliquando in crimen recasurus est: queritur, an peccata dimissa redeant? Huius questionis diversorum varia est sententia, aliis asserentibus, aliis econtra a negantibus, peccata dimissa ulterius replicari ad penam.

Fr. 1229

25 **(§ 1)** Quod autem peccata semel dimissa redeant, multorum probatur auctoritatibus; quarum prima est illa Prophete: "In memoriam redeat iniquitas patrum eius etc.;" secunda illa evangelii: "Serve nequam, omne debitum dimisi tibi, etc." Deinde Augustinus in libro Psalmorum ait:

30 **(de pen. D.4 c.1)** "Si Iudas teneret illud, ad quod vocatus est, nullo modo ad eum vel sua preterita, vel parentum iniquitas pertineret. Quia ergo non tenuit adoptionem in familia Dei, sed iniquitatem vetusti generis potius elegit, rediit iniquitas patrum in conspectu Domini, ut in eo etiam ipsa puniretur."

35

Item Rabanus:

(§ 1) "'Tradidit eum tortoribus etc.' Considerandum est, quod dicit: 'universum debitum,' quia non solum pec-

BmBr

cata, que post baptismum homo egit, reputabuntur ei ad penam, verum etiam peccata originalia, que in baptismo ei dimissa sunt.”

(de pen. D.4 c.2) Item Gregorius. “Ex dictis evangelicis constat, quia, si, in nos, quod delinquitur, ex corde non dimittimus, et illud rursus exigitur, quod nobis iam per penitentiam dimissum fuisse gaudebamus.” 5

(de pen. D.4 c.3) Item Augustinus in omelia L. “Dicit Dominus: ‘Dimitte et dimittetur tibi:’ sed ego prius dimisi, dimitte vel postea. Nam si non dimiseris, revocabo te, et quicquid dimiseram replicabo tibi.” 10

(de pen. D.4 c.4) Item. “Qui divini beneficii oblitus suas vult vindicare iniurias, non solum de futuris peccatis veniam non merebitur, sed etiam preterita, que iam sibi dimissa credebatur, ad vindictam ei replicabuntur.” 15

(de pen. D.4 c.5) Item Beda super Lucam. “‘Revertar in domum meam.’ Timendus est versiculus iste, non exponendus, ne culpa, quam in nobis extinctam credebamus, per incuriam nos vacantes opprimat.”

(de pen. D.4 c.6) Item. “Quecumque enim post baptismum sive pravitas heretica, seu mundana cupiditas arripuerit, mox prosternit in ima omnium viciorum.” 20

(de pen. D.4 c.7) Item Augustinus in libro questionum Deuteronomii. “Peccatum, quod ex Adam trahitur, temporaliter redditur, quia omnes propter hoc moriuntur, non autem in eternum eis qui fuerint per gratiam regenerati, si in ea usque in finem permanserint.” 25

Fr. 1230

(de pen. D.4 d.p.c.7 ¶) Eorum vero, qui hanc sententiam secuntur, alii dicunt, quod peccata reditura dimittuntur secundum iusticiam, sed non secundum prescientiam, sicut nomina discipulorum, qui retro abierunt, erant scripta in libro vite propter iusticiam, cui deserviebant, non secundum prescientiam, que in numero salvandorum eos non habebat. Sic a latere Dei dicuntur mille casuri, et decem millia a dextris eius, quos tamen divina prescientia numquam suis annumeraverat. Hinc etiam Dominus ait Moysi: “Si quis peccaverit ante me, delebo eum de libro vite,” ut secundum iusticiam iudicis ille peccando dicatur deleri, qui secundum prescientiam numquam fuerat ascriptus. 30
35
40

BmBr

(§ 1) Hinc Augustinus in epistola ad Corinthios: “Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo,” etsi in aliquibus. Communia omnia sacramenta, sed non communis gratia; ita et nunc baptismus communis est, sed non virtus baptismi.

(§ 2) Verum hoc de ficte accedentibus, vel de his, qui extra ecclesiam baptizantur, intelligitur, qui sacramenti quidem integritatem accipiunt, virtutem vero eius minime assecuntur. Parvulis vero, vel adultis plena fide accedentibus omnino peccata remittuntur, etsi aliquando a bono recessuri in malo vitam sint finituri. Unde Augustinus in libro de correctione et gratia:

(de pen. D.4 c.8) “Si ex bono in malum deficientes bona voluntate moriuntur, respondeant, si possunt, cur illos Deus, cum fideliter et pie viverent, non tunc de vite huius periculis rapuit, ne malicia mutaret intellectum eorum, et ne fictio deciperet animas eorum? Utrum hoc in potestate non habuit, an eorum mala futura nescivit? Nempe nichil horum nisi perversissime atque insanissime dicitur. Cur ergo non fecit? Respondeant qui nos irrident, quando in rebus talibus exclamamus: ‘Quam inscrutabilia sunt iudicia eius, et investigabiles vie eius.’ Neque enim hoc non donat Deus quibus voluerit, aut vero illa scriptura mentitur, que de morte velut inmatura hominis iusti ait: ‘Raptus est, ne malicia mutaret intellectum eius, et ne fictio deciperet animam eius.’ Cur igitur hoc tam magnum beneficium aliis dat, aliis non dat Deus, apud quem non est iniquitas, nec acceptio personarum, et in cuius potestate est, quamdiu quisque in hac vita maneat, que temptatio dicta est super terram? Sicut ergo coguntur fateri, donum Dei esse ut finiat homo vitam istam ante, quam ex bono mutetur in malum, cur autem id aliis donetur, aliis non donetur, ignorant: id tamen donum Dei esse in bono perseverantiam secundum scripturas (de quibus testimonia multa iam posui), fateantur nobiscum, et cur aliis detur, aliis non detur, sine murmure adversus Deum dignentur ignorare nobiscum.

(§ 1) Nec nos moveat, quod filiis suis Deus quibusdam non dat istam perseverantiam. Absit enim, ut ita sit, si de illis predestinatis essent, et secundum propositum vocatis, qui vere sunt filii promissionis. Nam isti, cum pie vivunt,

BmBr

Fr. 1231

dicuntur filii Dei; sed quia victuri sunt in pie, et in eadem impietate morituri, non eos dicit filios prescientia Dei. Sunt enim filii Dei, qui nondum sunt nobis, et sunt iam Deo, de quibus evangelista Iohannes ait: 'quia Iesus morturus erat pro gente, nec tantum pro gente, sed etiam, ut filios Dei dispersos congregaret in unum,' quod utique credendo futuri erant per evangelii predicationem, et tamen ante, quam factum esset, iam filii Dei erant in memoriali patris sui inconcussa stabilitate conscripti sunt. Et sunt rursus quidam, qui filii Dei propter susceptam vel temporaliter gratiam dicuntur a nobis, nec tamen sunt Dei, de quibus ait idem Iohannes: 'Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis; quod si fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum.' Non ait: ex nobis exierunt, sed quia non manserunt nobiscum, iam non sunt ex nobis; verum ait: 'ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis;' hoc est: et quando videbantur in nobis, non erant ex nobis. Et tamquam ei diceretur, unde id ostendis? 'Quod si fuissent,' inquit, 'ex nobis, permansissent utique nobiscum.' Filiorum Dei vox est: Iohannes loquitur in filiis Dei loco precipuo constitutus. Cum ergo filii Dei dicunt de his, qui perseverantiam non habuerunt: 'ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis;' et addunt: 'quod si ex nobis fuissent, permansissent utique nobiscum;' quid aliud dicunt, nisi non erant filii Dei, etiam quando erant in professione et nomine filiorum non quia iusticiam simulaverunt, sed quia in ea non permanserunt. Neque enim ait: nam, si fuissent ex nobis, veram, non fictam, iusticiam tenuissent utique nobiscum; sed: 'si fuissent,' inquit, 'ex nobis, permansissent utique nobiscum.' In bono illos volebat proculdubio permanere, erant itaque in bono, sed quia in eo non permanserunt, id est usque in finem non perseveraverunt, non erant, inquit, ex nobis, et quando erant nobiscum; hoc est: non erant ex numero filiorum, et quando erant in fide filiorum, quoniam qui vere filii sunt presciti et predestinati sunt conformes imaginis filii Dei et secundum propositum vocati sunt, ut electi essent. Non enim perit filius promissionis, sed filius perditionis. Fuerunt ergo isti ex multitudine vocatorum; ex electorum autem paucitate non fuerunt. Non igitur filiis suis predestinatis non dedit Deus perseverantiam. Haberent enim eam, si in eo filiorum numero essent, et quid haberent, quod non accepissent secundum apostolicam veramque sententiam? Ac per hoc

BmBr

tales filii filio Christo dati essent, quemadmodum ipse dicit ad patrem: 'Ut omne, quod dedisti michi, non pereat, sed habeat vitam eternam.' Hi ergo intelliguntur Christo dari, qui ordinati sunt in vitam eternam. Ipsi sunt illi predestinati et secundum propositum vocati, quorum nullus perit, ac per hoc nullus eorum ex bono in malum mutatus finit hanc vitam, quoniam sic et ordinatus, et ideo Christo datus, ut non pereat, sed habeat vitam eternam. Et rursus, quos dicimus inimicos eius, vel parvulos filios inimicorum eius, quoscumque eorum sic regeneraturus est, ut in ea fide, dilectionem operatur, hanc vitam finiant, iam et ante, quam hoc fiat, in illa predestinatione filii sunt eius, et dati sunt Christo filio eius, ut non pereant, sed habeant vitam eternam.

(§ 2) Denique ipse Salvator: 'Si manseritis,' inquit 'in verbo meo, vere discipuli mei estis.' Numquid in his computandi sunt illi, de quibus evangelium sic loquitur? ubi Dominus, cum commendasset manducandam carnem suam, et bibendum sanguinem suum, ait evangelista: 'Hec dixit in synagoga docens in Capharnaum. Multi ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo, quis eum potest audire? Sciens autem Iesus apud semetipsum, quia murmurabant de hoc discipuli eius, dixit eis: Hoc vos scandalizat? Si ergo videritis filium hominis ascendentem, ubi erat prius? Spiritus est qui vivificat: caro autem non prodest quicquam. Verba, que ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim Iesus ab inicio, qui essent credentes, et quis esset eum traditurus, et dicebat: Propterea dixi vobis, quia nemo venit ad me, nisi fuerit ei datum a patre meo. Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retro, et iam cum illo non ambulabant.' Numquid non et isti discipuli appellati sunt, loquente evangelio? et tamen non erant vere discipuli, quia non manserunt in verbo eius, secundum id, quod ait: 'Si manseritis in verbo meo, vere discipuli mei eritis.' Quia ergo non habuerunt perseverantiam, sicut non vere discipuli Christi, ita nec filii Dei vere fuerunt, etiam quando esse videbantur, et ita vocabantur. Appellamus ergo nos electos et Christi discipulos, et Dei filios, quia appellandi sunt quos regeneratos pie vivere cernimus. Sed tunc vere sunt quod appellantur, si

Fr. 1232

BmBr
9 parvulos] *partim super ras. Aa* **filios** *Aa^{ac}(?): suos Aa^{ac}*

manserint in eo, propter quod sic appellantur. Si autem perseverantiam non habent, id est in eo, quod ceperunt esse, non manent, non vere appellantur propter quod appellantur, et non sunt. Apud eum enim hoc non sunt, cui notum est quod futuri sunt, id est ex bonis mali.” 5

(de pen. D.4 d.p.c.8) ¶ Finis huius auctoritatis eorum sentencie concordat, qui peccata dicunt remitti secundum iusticiam, et non secundum prescientiam. Alii vero, quamvis fateantur peccata redire, tamen seu per baptisma, seu per penitenciam asserunt omnino remitti peccata, et plena fide accedentem ad lavacrum renasci non aqua tantum, sed etiam Spiritu sancto, et, si postea peccaturus sit, deinde penitentem, etsi aliquando recasurus sit, tamen tempore sue penitencie ita perfecte expiatum affirmant, ut, si tunc moreretur, salutem inveniret eternam. Quorum sentencie eiusdem auctoritatis principium consentit. Cum enim questionem proponat, quare prescitos ad mortem, cum fideliter ac pie viverent, non tunc de vite huius periculis Deus rapuit, ne malicia mutaret intellectum eorum, et ne fictio deciperet animas eorum, cum de inmaturo morte predestinati scriptura dicit: “Raptus est, ne malicia mutaret intellectum eius, et ne fictio deciperet animam illius,” evidenter ostendit, illos tales fuisse, qui, si fatali necessitate huius vite subducti essent periculis, profecto vitam consecuti essent eternam. Ut ergo finis principio conveniat, et ne sibi ipsi contraire videatur, diffiniendum est, quid sit scribi in libro vite, vel de eodem deleri secundum iusticiam, quid secundum prescientiam. Secundum prescientiam scribi est ad vitam preordinari; quod ab eterno factum est. Unde Apostolus in epistola ad Ephesios: 20 25 30

(de pen. D.4 c.9) “Benedictus Deus et pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in celestibus in Christo Iesu, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu eius in karitate; cui predestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum.” 35

(de pen. D.4 d.p.c.9) ¶ Similiter secundum prescientiam deleri est ad mortem, non ad vitam presciri, quod et ipsum ab eterno factum est. Unde Dominus in evangelio: 40

BmBr

“Qui credit in me, habet vitam eternam; qui autem non credit, iam iudicatus est.” Hinc etiam Augustinus ait:

(**de pen. D.4 c.10**) “Novit Dominus qui sunt eius.’ Ex his nemo seducitur. Nondum apparuit iudicium, sed iam factum est.” Fr. 1233

(**de pen. D.4 d.p.c.10**) ¶ Porro secundum iusticiam scribi est Deo auctore ea operari, quorum merito sit dignus eterna salute. Hunc duplicem modum scribendi in evangelio Deus a assignavit, discipulis dicens: “In domo patris mei mansiones multe sunt; si quo minus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum; et si abiero, et preparavero vobis locum, iterum venio, et accipiam vos ad me ipsum, ut ubi sum ego et vos sitis:” Dicens: “In domo patris mei mansiones multe sunt; si quo minus, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum,” ostendit, eos, quibus loquebatur, scriptos in libro vite predestinatione. Subiciens: “si abiero, et preparavero vobis locum etc.,” ostendit, illos adhuc esse scribendos operatione. Hinc etiam Augustinus in eiusdem loci explanatione ait:

(**de pen. D.4 c.11**) “In domo patris mei mansiones multe sunt.’ Domus Dei, templum Dei, regnum celorum sunt homines iusti, in quibus sunt multe differentie, et he sunt mansiones ipsius domus. He autem iam parate sunt in predestinatione, sicut ait apostolus: ‘Qui elegit nos ante mundi constitutionem,’ predestinando, parando autem in operatione. Unde: ‘Quos predestinavit, hos et vocavit,’ secundum hoc dicitur: ‘Fecit Deus que futura sunt,’ id est que facturus est.”

Et infra:

(**§ 1**) “Si quo minus,’ esse confirmat, quia, si non essent, dixisset: ibo et parabo, id est predestinabo. Sed quia ibi sunt, non est opus aliqua parare. Quia vero nondum sunt in operatione, addit: ‘Et si abiero et preparavero.’ Abiens, sed non relinquens, parat, quia subtrahit se et latet, ut sit fides, que non est de visa re, et inde est meritum fidei.”

(**§ 2**) “Ex hac vivit iustus, et mundatur ei cor, dum peregrinatur, et in ea desideratur quod nondum habetur. Hec preparatio mansionis est, quia sic parat nos sibi, et se nobis, ut maneat in nobis, et nos in eo, quantum quisque

BmBr

erit particeps eius plus vel minus pro diversitate meritorum. Et hec est multitudo mansionum.”

(de pen. D.4 d.p.c.11) ¶ Secundum iusticiam deletur quia gratia subtracta ea operari permittitur, quibus eternam dampnationem meretur. Hinc Propheta loquens ex persona Christi ait: “Deleantur de libro viventium,” hoc est: subtrahatur eis gratia, qua subtracta hi in profundum viciorum, deinde in eternam dampnationem precipitentur, “et cum iustis non scribantur,” id est: non apponatur eis gratia, quo fiant digni eterna salute. Sic itaque peccata secundum prescientiam remittuntur, cum ab eterno gratia preparatur, qua vocatus iustificetur, iustificatus tandem eternaliter glorificetur. Secundum iusticiam vero peccata remittuntur, cum vel baptisma plena fide accipitur, vel penitencia toto corde celebratur, que remissio et ipsa secundum prescientiam non inconvenienter fieri dicitur.

(§ 1) Ut enim ex premissa auctoritate Apostoli datur intelligi, due sunt preordinationes; uno, qua quisque preordinatur hic ad iusticiam et remissionem peccatorum percipiendam; altera, qua aliquis predestinatur ad vitam eternam in futuro obtinendam. Harum effectus sunt presens iustificatio, et futura glorificatio, que omnia in premissa auctoritate convenienter distinguuntur. Prima enim predestinatio qua preordinantur ad presentem iusticiam, designatur, dum dicitur: “Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem etc.,” cuius effectus infra supponitur: “in qua gratificavit nos in dilecto filio suo etc.” Secunda preordinatio ibi ostenditur: “qui predestinavit nos in adoptionem filiorum etc.” Eius effectus premittitur, dum dicitur: “qui benedixit nos in omni benedictione etc.”

Fr. 1234

(§ 2) He due preordinationes et earum effectus ita se habent, ut prima et eius effectus natura precedant, lege consequendi inferantur. Si enim est aliquis preordinatus ad vitam, consequenter inferitur, ergo predestinatus est ad iusticiam, et, si consequitur vitam eternam, est ergo consecutus iusticiam; sed non convertitur. Unde multi sunt participes prime preordinationis et eius effectus, ad quos secunda vel eius effectus minime pertinere probantur.

(§ 3) Iuxta hanc distinctionem intelligenda est auctoritas illa Iohannis: Ex nobis exierunt; sed non erant ex nobis.” Nam si fuissent ex nobis, mansissent utique nobis-

BmBr

scum. "Ex nobis," inquit, "exierunt," id est: a nostra societate recesserunt, qua prime preordinationis et eius effectus nobiscum participes erant; "sed non erant ex nobis," id est secunde preordinationis et eius effectus societatem nobiscum non inierant. Quod ex eo videri potest, quia, si fuissent ex nobis, id est, si illius preordinationis nobiscum participes essent, mansissent utique nobiscum, id est, a societate effectus eius preordinationis, quam nobiscum contraxerant, non recessissent. Si enim ad secundam preordinationem utrumque referretur, non convenienter illud inferretur: 'mansissent;' immo cepissent utique esse nobiscum. Si vero ad primam, falsa esset propositio: 'si fuissent ex nobis etc.' Multi enim presentis iusticie et sanctitatis participes fiunt, qui tamen in ea non perseverant. Unde Dominus in evangelio ait: "Non qui ceperit, sed qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit."

(de pen. D.4 c.12) Hanc societatem si quis solo nomine et professione, non autem rei veritate a dampnandis dicat contrahi, eiusdem auctoritatis testimonio convincitur. De his enim, qui prime, non secunde preordinationis sunt participes, ait: "Nec nos moveat, quod filiis suis quibusdam Deus non dat istam perseverantiam. Absit enim, ut ita sit, si de predestinatis essent," et cetera, que in eadem auctoritate supra continentur. Oves namque, de quibus in evangelio ait Dominus: "Et alias oves habeo, que non sunt ex hoc ovili," et filii, de quibus Iohannes ait: "ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum," ita prescientia erant oves et filii, ut qualitate presentium, non specie tantum, sed etiam ante Dei oculos essent filii ire et perditionis eterne. Unde Apostolus non ait: videbamus esse, sed: "eramus," inquit, "et nos natura filii ire." Nec ait: reputabimini ab hominibus, sed: "fulistis aliquando tenebre, nunc autem lux in Domino." De se quoque scribens ad Tymotheum non ait: videbar, sed: "fui blasphemus, et persecutor, et contumeliosus; nunc autem sum misericordiam consecutus." Omnes quoque, qui in Christo renascuntur, et qui eius sanguine a diabolo redimuntur, prius ex Adam peccatores nascuntur, et diabolice servituti obnoxii. Sicut ergo isti, quamvis sint futuri filii Dei, tamen prius sunt filii diaboli: sic hi, de quibus sermo habetur, quamvis recedendo a iusticia sint filii futuri perditionis eterne, tamen cum pie et fideliter vivunt, vere sunt filii

BmBr

- Fr. 1235 Dei, et iusti, et eterna beatitudine digni. Unde auctoritas non ait: cum viderentur pie et fideliter vivere, sed: "cum pie et fideliter viverent." Ne veraciter a bono in malum commutarentur qui numquam veraciter boni fuerunt. Dominus quoque non ait per Ezechielem: si averterit se iustus a iusticia, quam videbatur habere, sed: "sua," scilicet quam veraciter habet. 5
- (§ 1)** Quod autem in eadem auctoritate sequitur: "Non erant in numero filiorum, quando erant in professione filiorum," ita intelligendum est: filii Dei duobus modis appellantur. Dicuntur filii Dei participatione hereditatis eterne, sicut Iohannes ait in evangelio: "Quotquot crediderunt in eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri." Et Apostolus in epistola ad Romanos: "Expectatio creature revelationem filiorum Dei expectat." 10 15
- Et infra: "Ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem glorie filiorum Dei."
- Et infra: "Ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes." Hinc etiam Augustinus, eadem verba Apostoli exponens, ait: "Modo tantum creatura, cum nondum filiorum forma perfecta." Hoc ergo modo non sunt filii, nisi participes beatitudinis eterne. 20
- (§ 2)** In presenti etiam dicuntur filii tribus modis, vel predestinatione tantum (sicut hi, de quibus Iohannes ait: "ut filios Dei, qui erant dispersi etc.;" vel predestinatione, et spe eterne beatitudinis (sicut illi, quibus Dominus ait: Filioli, adhuc modicum vobiscum sum)," vel merito fidei et presentis iusticie, non autem predestinatione, claritatis eterne, (sicut hi, de quibus Dominus ait: "Si dereliquerint filii eius legem meam, et in iudiciis meis non ambulaverint etc.)" Hi ergo, de quibus in presenti agitur, filii sunt merito fidei et presentis iusticie, non autem sunt filii adoptionis eterne. Qui ergo peccata dimissa redire fatentur, secundum iusticiam, non etiam secundum prescientiam ea dimitti necesse est ut confiteantur, sicut salvandis peccata secundum iusticiam ad eternam dampnationem inputantur, non secundum prescientiam, quia et illis a bono in malum deficientibus singula replicabuntur ad supplicium, et his usque in finem in bono perseverantibus nulla imputabuntur ad penam. 25 30 35 40

BmBr

(de pen. D.4 d.p.c.12) ¶ Qui autem dicunt, quod peccata dimissa non redeant, auctoritate Gregorii et Prosperi sententiam suam affirmare conantur. Ait enim Gregorius in *Moralibus*, libro XV:

5 (de pen. D.4 c.13) "Quid est quod dicitur: 'Qui reddis iniquitatem filiis ac nepotibus?' Peccatum scilicet originale a patribus trahimus, et nisi per baptismi gratiam salvamur, etiam parentum culpam portamus, quia unum cum illis sumus. Reddet iniquitatem patrum in filiis, dum
10 pro culpa parentis ex originali peccato anima polluitur prolis. Et rursus non reddit iniquitatem patrum in filiis, quia, cum ab originali culpa per baptismum liberamur, non iam parentum culpas, sed quas ipsi committimus habemus."

15 (de pen. D.4 d.p.c.13) ¶ Item in responsionibus Prosperi:

(de pen. D.4 c.14) "Qui recedit a Christo, et alienus a gratia finit hanc vitam quid nisi in perditionem vadit? sed
20 non in id, quod remissum est, recedit, nec in originali peccato dampnabitur; qui tamen ea morte afficitur, que ei propter dimissa, debebatur."

Fr. 1236

(de pen. D.4 d.p.c.14) ¶ Finis huius auctoritatis principio contraire videtur. Neque enim est aliud peccata dimissa redire, vel in originali peccato dampnari, quam penam peccato debitam post eiusdem remissionem excipere.
25 Auctoritates vero sibi contrarias assertores huius sententiae ita determinant: peccata dimissa redire dicuntur, quia quisquis post acceptam remissionem ad vomitum redierit tanto gravius punietur, quanto magis benignitate Dei
30 abusus singulorum remissionis accepte ingratus extitit.

(§ 1) Verum illa sententia favorabilior videtur, quia pluribus roboratur auctoritatibus, et evidentiori ratione firmatur. Ut enim Dominus ait per Ezechielem:

35 (de pen. D.4 c.15) "Si averterit se iustus a iusticia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes abhominaciones, quas operari solet inpius, numquid vivet? omnes iusticie eius, quas fecerat, non recordabuntur; in peccato suo morietur, et non erunt in memoria iusticie eius, quas fecit."

BmBr

38 iusticie *e*iusticie *Aa^z*, *ut vid.*

(de pen. D.4 c.16) Item Gregorius in eiusdem loci explanatione. “Hoc nobis maxime considerandum est, quia, cum mala committimus, sine causa bona nostra transacta revocamus, quoniam in perpetracione malorum nulla debet esse fiducia bonorum preteritorum.” 5

(de pen. D.4 c.17) Idem. “De pertuso quippe sacco aliunde exit quod aliunde inmittitur, quia indiscrete mentes mercedem, que ex bono opere acquiritur, non aspiciunt, quomodo ex malo opere perdatur.”

(de pen. D.4 c.18) Item Petrus in epistola II “Si refugientes coinquinationes mundi in cognitione Domini nostri et salvatoris Iesu Christi, his rursus implicati superantur, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. Melius enim erat illis non cognoscere viam iusticie, quam post cognitionem retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est sancto mandato.” 10
15

(de pen. D.4 d.p.c.18) ¶ Paulus quoque scribens ad Ebreos ait:

(de pen. D.4 c.19) “Intermittentes sermonem inchoationis Christi feramur ad eius perfectionem, non rursus iacentes fundamentum penitencie ab operibus mortuis.” 20

(de pen. D.4 d.p.c.19) ¶ Dicens opera mortua, priora bona significat, que per sequens peccatum erant mortua, quia hi peccando priora bona irrita fecerunt. Hec, sicut peccando fiunt irrita, ita per penitenciam reviviscunt, et ad meritum eterne beatitudinis singula prodesse incipiunt etiam illa, que peccatis inveniuntur admixta. Unde Augustinus: “Pium est credere etc.” et Ieronimus: “Non est iniustus Deus etc.” Apostolus etiam scribens ad Ebreos, cum fidem, et dilectionem, et bona opera eorum breviter commemorasset, horum omnium mercedem, quam peccando amiserant, post penitenciam a Domino eos recepturos ostendit. Porro, qui per Prophetam dixit: “Si averterit se iustus a iusticia sua etc.,” ipse per eundem prophetam promisit dicens: “Si inpius egerit penitenciam ab omnibus peccatis suis, que operatus est, et custodierit universa precepta mea, et fecerit iudicium et iusticiam, vita vivet, et non morietur; omnium iniquitatum eius non recordabor, quas operatus est; in iusticia sua, quam operatus est, vivet.” Filiis quoque Israel per Assyrios captivandis veteris 25
30
35
40

Aa 178v

Fr. 1237

BmBr

ydolatrie peccatum per Osee Dominus inproperat, et peccatum, quod Moyse supplicante patribus fuerat dimissum, hoc in filiis revixisse ostendit, dicens:

(**de pen. D.4 c.20**) “Ve eis, quoniam recesserunt a me; vastabuntur, quia prevaricati sunt in me. Ego tamen redemi eos, et ipsi locuti sunt contra me mendacia, et non clamaverunt ad me in corde suo, sed ululabant in cubilibus suis; super triticum et vinum ruminabant, et recesserunt a me, et ego erudivi eos, et confortavi brachia eorum, et in me cogitaverunt maliciam; reversi sunt, ut essent absque iugo; facti sunt quasi arcus dolosus; cadent in gladio principes eorum a furore lingue sue.”

(**de pen. D.4 d.p.c.20**) ¶ Antiqua peccata parentum filiis inproperat sermo divinus, et propterea principes eorum in gladio casuros predicit. Sed per eundem Prophetam contra se Dominus facere ostendit, dicens:

(**de pen. D.4 c.21**) “Ne forte dicant in cordibus suis, omnem maliciam eorum me recordatum, nunc circumdederunt eos adinventiones sue; coram facie mea facte sunt.”

(**de pen. D.4 c.22**) Ieronimus. “Cum ita puniantur, ne cogitent, quod pro veteribus peccatis patrum puniam eos, quia nunc, id est in presenti, pro maliciis suis, quas invenerunt, circumdati sunt pena, et mala eorum, sicut putant, non possunt me latere; sed potius ipse adinventiones aperte sunt coram facie mea, que omnia clare videt.”

(**de pen. D.4 c.23**) Idem. “Heretici non possunt vetera peccata contra Deum causari, cum antiquis operibus novam addant impietatem, et suis ligentur peccatis, et, cum Deum celare se putant, oculos eius vitare non possunt, quia vultus Domini super facientes mala.”

(**de pen. D.4 d.p.c.24**) ¶ Sed his auctoritatibus docentur filii, ab originali peccato expiati, non ideo puniendi, quia patres peccaverunt, sed ideo peccata patrum in eos redire, quia eorum culpam secuntur. Sic et bona, que peccato moriuntur, non proficient ad premium, quia facta sunt, sed quia per penitentiam reviviscunt. Tale est et illud Augustini in libro Psalmorum: “Si Iudas teneret adoptionem etc.” Sic etiam illud Gregorii in Moralibus intelligitur: “Quid est quod dicitur: ‘Reddis iniquitatem patrum etc.’” Illis namque parentum iniquitas redditur,

BmBr

Fr. 1238

qui propterea puniuntur, quia in radice traxerunt amaritudinem peccati. Illis autem non reddi dicitur, in quibus merito sue iniquitatis non reviviscunt parentis peccata. Sicut ergo bona, que peccato moriuntur, per penitenciam reviviscunt ad premium: sic et mala, que per penitenciam delentur, reviviscunt ad supplicium. Unde Propheta ex persona penitentis deplorat dicens: "Putruerunt et corrupte sunt cicatrices mee," id est plage per baptismum sanate. Hinc etiam idem propheta, quamvis fide et sacramento circumcisionis ab originali peccato se mundatum cognosceret, tamen adulterio et homicidio, quod commiserat, illud revixisse intelligens, non sine causa inter cetera ipsum confitetur, et dicit: "Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum etc."

5

10

15

(DISTINCTIO 5)

(de pen. D.5 d.a.c.1) ¶ In penitencia autem, que peccatorem considerare oportet, Augustinus in libro de penitencia docet, dicens:

(de pen. D.5 c.1) "Consideret qualitatem criminis in loco, in tempore, in perseverantia, in varietate persone, et quali hoc fecerit temptatione, et in ipsius vicii multiplici executione. Oportet enim penitere fornicantem secundum excellentiam sui status aut offitii aut secundum modum meretricis, et in modo operis sui, et qualiter turpitudinem suam peregit, si in loco sacro, aut cui debuit excellentiam fidei (ut sunt domus minorum, et aliorum multorum), si in tempore orationi constituto, ut festivitates sanctorum et tempora ieiunii. Consideret, quantum perseveraverit, et defleat quod perseveranter peccavit, et quanta fuerit victus inpugnatione. Sunt qui non solum non vincuntur, sed ultro se peccato offerunt, nec expectant temptationem, sed preveniunt voluptatem, et pertractet secum, quam multiplici actione vicii delectabiliter peccavit. Omnis ista varietas confitenda est et deflenda, ut, cum cognoverit quod peccatum est multum, cito inveniat Deum propitium."

20

25

30

Aa 179v

35

(§ 1) In cognoscendo augmentum peccati inveniat se, cuius etatis fuerit, cuius sapientie, et ordinis, et statum

BmBr

38 post cognoscendo tres litterae, fort. ihi, eras. Aa

omnem alterius non peccantis. Inmoretur in singulis istis, et sentiat modum criminis, purgans lacrimis omnem qualitatem vicii.

5 **(§ 2)** Defleat virtutem, qua interim caruit. Dolendum enim est, et dolore purgandum, non solum quia peccavit, sed quod se virtute privavit. Nam, licet speret se consecuturum veniam, dolere tamen potest, quia non promeruit unde remunerari confidat.

10 **(§ 3)** Anxietur et doleat, quod modo effugiens de preteritis penam, miser non inde exspectet gloriam, cuius omne tempus, quoniam brevissimum est, debuit decertavisse ad consequendum premium.

15 **(§ 4)** Defleat etiam, quoniam offendens in uno factus est omnium reus. Ingratus enim extitit qui plenus virtutibus Deum non omnino timuit. In hoc enim quisque peccator fit culpabilior, quo est Deo acceptior. Ideo enim Adam plus peccavit, quia omni bono habundavit. Etiam alio modo offendens in uno est omnium reus, quia omnis virtus patitur detrimentum ab uno vicio. Nam si quis cadit in avariciam, largitatem destruit, et etiam castitatem minoravit. Amore enim pecunie vel violaret castitatem, vel saltim minus amaret. Si enim tanta propter Deum adhuc castitas inest, ut nolit eandem perdere, tamen saltim minori gaudio, minori affectione tuetur eam, ubi videt inde
20 procedere dampnum pecunie, sicque et in aliis, que, etiamsi non expellantur, tamen perceptione unius vicii vel satis vel parum minuuntur, vel intentione deteriorantur. Unde omnis virtus cuicumque crimini est deflenda, et de omnibus indulgentia est petenda.

Fr. 1239

25 **(§ 5)** Animadvertere etiam oportet, et animadvertendo deflere animam proximi, quam fornicator Deo eripuit, vel ereptam in malo confirmavit; etiam quod exemplum extitit mali in operatione sui criminis; cui magis profuisset, si aliis causa fuisset conversionis. Gemat itaque aliorum vitam in sua corruptam, vel incorruptam conservatam, et commodum proximi, quod dedisset exemplo boni. Doleat de tristitia, quam bonis peccando intulit, et de leticia, quam eis non adhibuit. Et non solum cogitet quid et qualiter fecerit, sed quam iniuste Deum, ut diximus, peccando
30 offenderit. Timeat illam sententiam veritatis: 'Non pote-

BmBr

24 inde unde(?) Aa^{ac}

stis duobus dominis servire.' Timeat ergo, ne omnia bona, que fecit, dum in uno peccato perseveraverit, excommunicatione mali perdiderit, ut qui servivit diabolo per crimen, Deo, quas obtulit, virtutes amiserit. Pium tamen est credere, ut recepta gratia Dei, que in eo destruit mala priora, etiam remuneret bona, ut, cum destruxerit quod suum non invenit, amet et diligat bonum, quod etiam in peccante plantavit. 5

(§ 6) In omnibus dolens aut seculum derelinquat, aut saltim illa, que sine ammixtione mali non sunt amministrata, ut mercatura, et milicia, et alia, que utentibus sunt nociva, ut amministrationes secularium potestatum, nisi his utatur ex obedientie licentia. Ponat se omnino in potestate iudicis, in iudicio sacerdotis, nichil sibi reservans sui, ut omnia eo iubente paratus sit facere pro recipienda vita anime, quecumque faceret pro evitanda corporis morte, et hoc cum desiderio, quia vitam recuperat infinitam, ut Deus. Cum gaudio enim facere debet immortalis futurus que faceret pro differenda morte moriturus. Semper deprecetur Deum, certus de venia, qui omnibus modis et sine tedio dubius rogaret potestatem terrenam. Abstineat a multis licitis qui in libertate arbitrii comisit illicita. Semper offerat Deo mentem, et cordis contritionem, deinde et quod potest de possessione; tunc quod offerat securus offerat. 'Respexit enim Dominus ad Abel, et ad munera eius.' Sed prius dicit ad Abel, quam ad munera. Sumens enim mentem, quam cognovit humilem et puram, remuneravit eius largitatis munera. Ad Cayn vero non respexit, neque ad munera eius. Mentem enim eius, quam viderat, quoniam non cognovit, eius munera non recepit. In iudicio itaque cordis consideranda est elemosina tribuentis, nec iam considerandum est quantum, sed qua mente, qua affectione dat quod potest. Vidua enim duobus, que habuerat, minutis larga, plus omnibus posuit. Qui igitur peccata sua redimere vult temporalium oblatione, caveat prius offerat mentem. 10 15 20 25 30 35

(§ 7) Cautus sit, ne verecundia ductus dividat apud se confessionem, ut diversa diversis velit sacerdotibus manifestare. Quedam enim uni celant que alii manifestanda conservant, quod est se laudare, et ad ypocrisim tendere, et semper venia carere, ad quam per frustra totam putat pervenire. 40

BmBr

(§ 8) Paveat preterea quem vera delectat penitencia; non prius ad corpus Domini accedat, quam confortet bona conscientia. Sed in hac separatione tremendum iudicium cogitet ubi maius et terribilius inpenitentes separabit in
5 ignem. Doleat, quod nondum audet sumere, quem multum desiderat, cibum salutarem. Isti sunt digni fructus penitencie, animam captivam elaqueantes et in libertate servantes.

(§ 9) Cohibeat se preterea a ludis, a spectaculis seculi, qui perfectam vult consequi gratiam remissionis. Nam
10 Dina, si se cohibuisset, si inter suos remansisset, ab extraneo raptore corrupta non esset. Tanto itaque magis sibi anima caveat et cohibeat se, que sepe vel semel rapta est et corrupta; timeat iam docta experimento, quod ignoravit
15 virgo; eligat quem imitetur; non sequatur quem animus suus dampnat. Se enim iudicat qui penitencie fructus non habentem a se non elongat. Laudat enim et amat quos digne fructificare non ignorat; querat fructus dignos etsi non dignos penitencie. Sunt enim digni fructus virtutum
20 fructus, qui non sufficiunt penitentibus. Penitencia enim graviores expostulat, ut sic pacetur ecclesia, ut, pacata dolore et gemitibus, mortuis vitam inpetret."

(DISTINCTIO 6)

Fr. 1242

25 (D.6)

(de pen. D.6 d.a.c.1) ¶ Cui autem debeat fieri confessio, vel qualem illum oporteat esse, qui aliorum crimina iudicat, ex eodem libro docetur, cum dicitur:

(de pen. D.6 c.1) "Qui vult confiteri peccata, ut inveniat gratiam, querat sacerdotem scientem ligare et solvere, ne, cum negligens circa se extiterit, negligatur ab illo, qui eum misericorditer monet et petit, ne ambo in foveam cadant, quam stultus evitare noluit."

35 Et infra: "Tanta itaque vis confessionis est, ut, si deest sacerdos, confiteatur proximo. Sepe enim contingit, quod penitens non potest verecundari coram sacerdote, quem desideranti nec locus, nec tempus offert, et, si ille, cui confitebitur, potestatem solvendi non habet, fit tamen dignus venia ex desiderio sacerdotis qui socio confitetur turpitudinem criminis. Mundati enim sunt leprosi, dum
40

BmBr

ibant ostendere ora sacerdotibus ante, quam ad eos pervenirent. Unde patet, Deum ad cor respicere, dum ex necessitate prohibentur ad sacerdotes pervenire. Sepe quidem eos querunt sed sani et leti; dum querunt ante, quam perveniant moriuntur. Sed misericordia Dei est ubique, qui et iustis novit parcere, etsi non tam cito, ut solverentur a sacerdote. Qui ergo omnino confitetur, sacerdoti meliori, quam potest, confiteatur; si peccatum occultum est, sufficiat referre in noticiam sacerdotis, ut grata sit oblatio muneris." 5 10

Fr. 1243 Et infra: (§ 1) "Laboret itaque penitens in ecclesia esse, et ad ecclesie, unitatem tendere; nisi enim unitas ecclesie succurrat, nisi quod deest peccatori sua operatione compleat, de manibus inimici non eripietur anima mortui. Credendum est enim, et fidei pietas expostulat credere, quod omnes elemosine totius ecclesie, et orationes, et opera iusticie, et misericordie succurrant recognoscenti mortem suam ad conversionem. Ideoque nemo digne penitere potest, quem non sustineat unitas ecclesie, ideoque non petat sacerdotes per aliquam culpam ab ecclesie unitate divisos. Iudas enim qui penitens ivit ad Phariseos, relinquens Apostolos, nichil invenit auxilii nisi augmentum desperationis. Dixerunt enim: 'Quid ad nos? tu videris;' si peccasti, tibi sit; non tibi succurrimus, non peccata tua karitative suscipimus, non conportanda promittimus, non qualiter deponas onus docemus. Quid enim nobis et misericordie, qui nec opera sequimur iusticie? Isset ad fratres, isset ad illos, qui oraverant pro socru Petri febricitante, qui Cananeam inprobam misericordie obtulerant. Interrogasset Petrum pro se effudentem lacrimas; non fugisset Mariam et Martham, que vitam Lazaro inpetraverant; non turbam plorantem, que unicum filium acquisierat vidue. ivit ad divisos, et divisus periit." 15 20 25 30

Et infra: (§ 2) "Sacerdos itaque, cui omnis offertur peccator, ante quem statuitur omnis languor, in nullo eorum sit iudicandus, que in alio est iudicare promptus. Iudicans enim alium, qui est iudicandus, condempnat se ipsum. Cognoscat igitur se, et purget in se quod alios videt sibi offerre. Caveat, ut a se proiecerit quicquid in alio dampnosum repperit; animadvertat quod dicitur: 'Qui sine peccato est primus in illam lapidem mittat.' Ideo enim liberavit peccatricem, quia non erat qui iuste proiceret lapidem." 35 40

BmBr

Quomodo lapidaret qui se lapidandum cognosceret? Nul-
 lus enim erat sine peccato: in quo intelligitur, omnes
 fuisse reos. Nam venialia semper remittebantur per cere-
 monias. Si quod ergo in eis erat peccatum, criminale erat.
 5 Deteriores itaque in hoc sacerdotes sunt, se prius non
 edificantes, illis, qui Dominum observabant insidiis. In
 hoc itaque patentissimum est crimen sacerdotum et ultra
 modum detestabile, qui non prius se iudicant, et alios
 alligant. Deberent enim timere crimen, quod timuerunt,
 10 et detestabile esse senserunt. Hi qui adeo erant ceci, quod
 summam sapientiam sperabant capere suis insidiis. Quod
 illis patuit, quod tunc quisque vitavit, vitet sacerdos, qui
 in hoc errore peior illis Iudeis extitit.

(§ 3) Caveat spiritualis iudex, ut, sicut non commisit
 15 crimen nequicie, ita non careat munere scientie. Oportet,
 ut sciat cognoscere quicquid debet iudicare. Iudiciaria
 enim potestas hoc expostulat, ut quod debet iudicare di-
 scernat. Diligens igitur inquisitor subtilis investigator
 sapienter et quasi astute interroget a peccatore quod for-
 20 sitan ignoret, vel verecundia velit occultare. Cognito ita-
 que crimine varietates eius non dubitet investigare, et
 locum, et tempus, et cetera, que supra diximus in expo-
 nenda eorum qualitate. Quibus cognitis adsit benivolus,
 paratus erigere, et secum onus portare; habeat dulcedi-
 25 nem in affectione, pietatem in alterius crimine, discretio-
 nem in varietate; adivuet confitentem orando, elemosinas
 faciendo; et cetera bona pro eo faciendo; semper eum ivuet
 leniendo, consolando, spem promittendo, et, cum opus
 fuerit, etiam increpando. Doceat loquendo, instruat ope-
 30 rando, sit particeps laboris qui vult particeps feri gaudii:
 doceat perseverantiam; caveat, ne corruat, ne iuste perdat
 potestatem iudiciariam. Etsi enim penitencia ei possit
 acquirere gratiam, non tamen mox restituit in primam
 35 potestatem. Etsi enim Petrus post lapsum restitutus fue-
 rit, et sepe lapsis sacerdotibus reddita sit dignitatis pote-
 stas, non tamen est necesse, ut omnibus concedatur quasi
 ex auctoritate. Invenitur auctoritas, que concedit et quasi
 inperat; invenitur alia, que minime concedit, sed vetat;
 40 que scripture non repugnant, sed concordant, si tempus et
 locus, et modus penitencie pacem adhibeant. Cum enim
 tot sunt qui labuntur, ut pristinam dignitatem ex auctori-
 tate defendant, et quasi usum peccandi sibi faciant, reci-

Fr. 1244

BmBr

denda est spes ista. Si vero locus est, ubi ista non concurrant, restitui possunt qui peccant. Itaque pontifex iustus atque discretus non cogitur suos sacerdotes semper abicere, nec mox restituere, nisi statutum fuerit a Romano pontifice.”

5

(de pen. D.6 d.p.c.2) ¶ Quod autem dicitur, ut penitens eligat sacerdotem scientem ligare et solvere, videtur esse contrarium ei, quod in canonibus invenitur, ut nemo videlicet alterius parochianum iudicare presumat. Sed aliud est favore vel odio proprium sacerdotem contempnere, quod sacris canonibus prohibetur; aliud cecum vitare, quod hac auctoritate quisque facere monetur, ne, si cecus ceco ducatum prestat, ambo in foveam cadant.

10

Fr. 1244

(DISTINCTIO 7)

15

(de pen. D.7 d.a.c.1) ¶ Tempus vero penitencie est usque in ultimum articulum vite. Unde Leo papa:

(de pen. D.7 d.p.c.1) ¶ Quamquam de differentibus penitentiam Augustinus scribat:

Fr. 1245

(de pen. D.7 c.2) “Si quis positus in ultima necessitate sue egritudinis voluerit accipere penitentiam, et accipit, et mox reconciliabitur et hinc vadit: fateor vobis, non illi negamus quod petit, sed non presumimus, quia bene hinc exit. Si autem vis agere penitentiam, quando iam peccare non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa.”

20

25

(de pen. D.7 d.p.c.4) ¶ Hoc autem quare Augustinus dixerit, Ciprianus ostendit, dicens:

(de pen. D.7 c.5) “Idcirco, frater karissime, penitentiam non agentes, nec in dolore delictorum suorum toto corde manifestam lamentationis sue professionem testes, prohibendos omnino censuimus a spe communionis et pacis, si in infirmitate atque periculo ceperint deprecari, quia rogare illos non delicti penitencia, sed mortis urgentis ammonitio compellit, nec dignus est in morte accipere solatium qui se non cogitavit moriturum.”

30

35

Fr. 1246

(de pen. D.7 c.6)

Item Augustinus in libro de penitencia. “Nullus expectet, quando peccare non potest. Arbitrii enim querit liber-

BmBr

tatem, ut delere possit commissa, non necessitatem. Qui prius itaque a peccatis relinquitur, quam ipse relinquat, ea non libere, sed quasi necessitate condempnat. Licet enim latro veniam meruisset in fine de omni crimine, non tamen dedit baptizatis peccandi et perseverandi auctoritatem. Tunc enim baptizatus est qui tunc primum in cruce Christum confessus est. Penitencia enim, si in extremo hiatu vite advenerit, sanat et liberat in ablutione baptismi ita, quod nec purgatorium sentiunt qui in fine baptizantur; sed ipsi ditati bonis sancte matris ecclesie recepturi sunt multiplex bonum in vera beatitudine. Illi autem, qui, cum potuerunt, numquam converti voluerunt, confitentes, cum iam peccare nequeunt, nec sic facile acquirunt, quod volunt. Oportet enim, ut penitencia fructificet, ut vitam mortuo inpetret. Scriptum est, sine karitate salvum neminem esse. Non itaque in solo timore vivit homo. Quem ergo sero penitet, oportet non solum timere Deum iudicem, sed iustum diligere; non tantum penam timeat sed anxietur pro gloria. Debet enim dolere de crimine, et de omni eius predicta varietate. Quod quoniam vix licet, de eius salute Augustinus potuit dubitare.

(§ 1) Credo quidem illi, qui dixit: 'Quacumque hora peccator ingemuerit, et conversus fuerit, vita vivet.' Dixit conversum, non tantum versum vivere. Versum quidem puto qui dolet de crimine; conversum, qui dolet de omni eius, quam exposuimus, varietate. Vertitur a peccato qui iam vult dimittere peccatum; convertitur id est totus et omnino vertitur, qui iam non penas tantum non timet, sed ad bonum Deum festinat tendere. Que conversio si contigerit alicui etiam in fine, desperandum non est de eius remissione. Sed quoniam vix vel raro est tam iusta conversio, timendum est de penitente sero. Quem enim morbus urget et pena terret, vix ad veram veniet satisfactionem, maxime cum filii, quos illicite dilexit, sint presentes, uxor et mundus ad se vocet. Multos solet serotina penitencia decipere. Sed quoniam Deus semper potens est, semper, etiam in morte ivuare valet quibus placet. Cum itaque opus sit non hominis, sed Dei fructifera penitencia, inspirare eam potest, quandocumque vult, sua misericordia, et remunerare ex misericordia quos dampnare potest ex iusticia. Sed quoniam multa sunt, que inpediunt et languentem retrahunt, periculosissimum est, et interitui

BmBr

vicinum, ad mortem protrahere penitencie remedium. Sed magnum est, cui Deus tunc inspirat veram penitenciam qui exspectat, Dei clementiam, maiorem sentiens Dei bonitatem sua nequicia. (§ 2) Sed si etiam sic conversus fuerit, vita vivat et non moriatur non promittimus, quod evadat omnem penam. Nam prius purgandus est igne purgationis qui in aliud seculum distulit fructum conversionis. Hic autem ignis, etsi eternus non sit, miro modo est gravis. Exellit enim omnem penam, quam umquam passus est aliquis in hac vita. Numquam in carne tanta inventa est pena, licet mirabilia martires passi sint tormenta, et multi nequiter quanta sepe sustinuerunt supplicia. Studeat ergo quisque sic delicta corrigere, ut post mortem non oporteat penam tollerare. (§ 3) Quedam enim peccata sunt, que mortalia, in penitencia sunt vitalia, non tamen statim sanata: Sepe enim est qui moreretur, nisi medicaretur. Non statim sanatur; languet victurus qui prius erat moriturus. Qui autem inpenitens moritur omnino moritur, et eternaliter cruciatur. Qui enim inpenitens finitur, si semper viveret, semper peccaret. At Dei est miserentis, quod operatur finem peccanti; ob hoc etiam sine fine torquetur, quia numquam virtute ditatur; semper plenus iniquitate, semper sine karitate, torquetur sine fine."

(QUESTIO 4)

(C.33 q.4 d.a.c.1) ¶ *Quod autem orationis tempore coniugali operi alicui vacare non liceat, B. Ieronimus, scribit in quodam sermone ita dicens:*

(C.33 q.4 c.1) Tempore, quo uxori debitum redditur, a carnibus agni abstinere oportet. Sciatis, fratres karissimi, quoniam quicumque uxori debitum reddit vacare non potest orationi, nec de carnibus agni comedere. *Item:* (§ 1) Si panes propositionis ab his, qui uxores suas tetigerant, comedi non poterant, quanto magis panis ille, qui de celo descendit, non potest ab his, qui coniugalibus paulo ante complexibus hesere, violari atque contingi? non quod nuptias condempnemus, sed quod eo tempore, quo carnes agni manducaturi sumus, vacare a carnalibus operibus debeamus.

BmBr

34 Si pre si *Aa^{ac}*

(C.33 q.4 c.2) *A coniugali concubitu in sanctorum solempnitatibus est abstinendum.*

Item Augustinus.

5 Quocienscumque aut dies natalis Domini, aut relique festiuitates aduenerint, non solum ab infidelium concubinarum consortio, sed etiam a propriis uxoribus abstinere debemus.

(C.33 q.4 c.6) *Item Iohannes Crisostomus.*

Fr. 1248

Non uere agit penitentiam qui continentiam non seruat.

10 Qui in castigatione victus se dicit agere penitentiam, frustra hoc sermone promittit, nisi egrediatur de cubili suo, et ieiunio continentiam addat.

(C.33 q.4 d.p.c.11) ¶ *Hec autem seruanda sunt, si uxor consensum adhibere uoluerit; ceterum sine eius consensu nec causa orationis continentia seruari debet. Unde Augustinus in libro de adulterinis coniugiis:*

Fr. 1250
Aa 184r

(C.33 q.4 c.12)

20 Nisi ex consensu communi orationi coniuges uacare non possunt. Apostolus nec ad tempus, ut uacent orationi, nisi ex consensu uoluit coniuges inuicem carnali fraudari debito.

(QUESTIO 5)

25 **(C.33 q.5 d.a.c.1)** ¶ Quod autem sine consensu uxoris uir continentiam uouere non possit, multis auctoritatibus probatur. Ait enim Augustinus super Psalmum CXLVI:

(C.33 q.5 c.1)

30 Non potest uir continentiam seruare, nisi uxoris teneat assensum. Si dicat uir: continere iam uolo; nolo iam uxorem; non potest. Quod enim tu uis illa non uult. Numquid per tuam continentiam debet illa fieri fornicaria? si alii nupserit te uivo, adultera erit. Non uult tali lucro Deus tale dampnum compensari. Redde debitum, et, si non exigis, redde. Pro sanctificatione perfecta Deus tibi computabit, si non quod tibi debetur exigis, sed reddis quod uxori debetur.

BmBr

13 Hec paragraphum om. Aa

(C.33 q.5 c.2)

Non debet extorqueri mulieris consensus ad continentiam Deo vovendam.

Fr. 1251 Item Alexander II Landulpho in Corsica. Notificasti, te morte tenus infirmatum, et peccatorum tuorum recordatione et terrore valde pavefactum anxie quesisse monachum fieri, et a tua uxore minis et terroribus eam occidendi ad hoc licentiam extorsisse, et sic te monachicam vestem sine abbate sumpsisse, et monasterium petisse; postea vero, cum sanus factus esses, tue uxoris reclamationibus, eiulatibus et planctibus, tueque familie dispersionibus, utpote penitens devictus, domum remeasse, et post multos dies quorundam sapientum consilio ad iam dicte mulieris cubile rediisse. Nunc autem, si tua uxore uti liceat, nostrum requiris consilium. Si ita denique est, ut tuus nuncius narrat, non videtur nobis rationabiliter iuste factum, quoniam, cum omni homini ad monachicam vitam tendenti legaliter, sancte et iuste sit peragendum, tu contra leges minaciter et violenter a tua uxore partim terrore mortis, partim tue infirmitatis doloribus exanimatus, devia secutus, nulla, ut dicitur, licentia accepta recessisti, et monasterium petisti. Non enim violentia, sed ex pari voluntate et consensu (sicut sancti Patres dicunt) hoc fieri debet, neque vir monasterium eligere, aut professa continentia habitum cum festinatione debet mutare.

(C.33 q.5 c.3)

Vir potest abnuere vota continentie, que sine eius consensu Deo uxor obtulerit.

Item ex concilio apud Compendium. Mulier, si sine licentia mariti sui velum in caput miserit, si viro placuerit, recipiat eam iterum ad coniugium.

(C.33 q.5 c.4)

Non potest vir continentie vota rescindere, que eius assensu mulier Deo promisit.

Item Augustinus ad Editiam. Quod Deo pari consensu voveratis perseveranter usque in finem reddere debuistis. A quo proposito si ille lapsus est, tu saltim instantissime persevera. Quod non te exhortarer, nisi quia tibi ad hoc

BmBr

ipse consensit. Nam si numquam tenuisses eius assensum, numerus te nullus defendisset annorum.

(C.33 q.5 c.6)

Fr. 1252

5 Vota continentie sine uxoris consensu reddi non possunt.

10 Idem ad Armentarium, et Paulinam. Una sola causa esse potest, qua te ad id, quod vovisti, non solum non hortaremur, verum etiam prohiberemus implere, si forte tua coniunx hoc tecum suscipere animi seu carnis infirmitate recusaret. Nam et vovenda talia non sunt a coniugatis, nisi ex consensu et voluntate communi, et, si prepropere factum fuerit, magis est corrigenda temeritas, quam persolvenda promissio. Neque enim Deus exigit, si quis ex alieno aliquid voverit, sed potius usurpare vetat alienum.

(C.33 q.5 c.10)

Non licet illi uxorem ducere, qui suam velare permiserit.

20 Item ex concilio Remensi. Qui uxorem suam velare permiserit aliam non accipiat, sed similiter convertatur.

(C.33 q.5 c.11)

Vota abstinentie, que mulier permittente viro permiserit. illo prohibente servare non cogitur.

25 Item Augustinus in Questionibus Numeri. Manifestum est, ita voluisse legem feminam sub viro esse, ut nulla eius vota, que abstinentie causa voverit, reddantur ab ea, nisi auctor vir fuerit permittendo. Nam cum ad peccatum eiusdem viri pertinere voluerit, si prius permiserit, et postea prohibuerit etiam hoc tamen non dixit, ut faciat mulier quod voverat, quia permissa iam prius a viro fuerat. Viri dixit esse peccatum, quia abnuvit quod prius concesserat; non tamen mulieri ex hoc iussum dedit, ut cum prius vir ei concesserit, postea si prohibuerit, contempnatur.

Fr. 1254

35 **(C.33 q.5 d.p.c.11)** ¶ Ex premissis apparet, quod continentie vota nec mulier sine viri consensu, nec vir sine mulieris consensu Deo reddere potest. Si autem consensu alterius eorum ab altero promissa fuerit, et si postmodum in irritum deducere voluerit qui permisit, non tamen va-

BmBr

let, quia in debito coniugii eque mulier habet potestatem viri, sicut et vir mulieris; atque ideo, si quilibet eorum alterum a suo iure absolverit, ad preteritam servitutem ipsum revocare non poterit. Quia vero in ceteris vir est caput mulieris, et mulier corpus viri, ita vota abstinentie viro permittente mulier potest promittere, ut tamen eodem prohibente repromissa non valeat implere, et hoc, ut diximus, propter condicionem servitutis, qua viro in omnibus debet subesse. Unde Augustinus ait in libro questionum Genesis:

(C.33 q.5 c.12)

Mulieres viris suis debent subesse. Est ordo naturalis in hominibus, ut femine serviant viris, et filii parentibus, quia in illis hec iusticia est, ut maiori serviat minor.

(C.33 q.5 c.13)

Vir est caput mulieris.

Idem in Questionibus Veteris et Novi Testamenti. Hec imago Dei est in homine, ut unus factus sit ex quo ceteri orientur, habens inperium Dei, quasi vicarius eius, quia unius Dei habet imaginem, ideoque mulier non est facta ad Dei imaginem. Sic etenim dicit: "Et fecit Deus hominem; ad imaginem Dei fecit illum." Hinc etiam Apostolus: "Vir quidem," ait, "non debet velare caput, quia imago et gloria Dei est; mulier ideo velat, quia non est gloria aut imago Dei."

(C.33 q.5 c.14)

Item in eodem. Satis hinc apparet, quemadmodum viris feminas subditas, et pene famulas lex esse voluerit uxores, dum constituit ut diceret adversus uxorem vir testimonium, unde lapidaretur illa, si hoc verum esse demonstraretur, ipse tamen non vicissim lapidatur, si hoc falsum esse constiterit; sed tantummodo castigatur, et dampnificatur, eique perpetuo iubetur adherere, qua carere voluerat. In aliis autem causis eum, qui testimonio falso cuiquam nocuerit, quod si probaretur, iussit occidi, eadem plecti iubet pena, qua fuerat, si verum esset, ipse plectendus.

Fr. 1255

(C.33 q.5 c.15)

De eodem.

BmBr

Item Ieronimus super epistolam ad Titum. Cum caput mulieris vir sit, caput autem viri Christus, quecumque uxor non subicitur viro, hoc est capiti suo, eiusdem criminis rea est, cuius et vir, si non subiciatur capiti suo. Verbum autem Domini blasphematur, vel cum contempnitur Dei prima sententia, et pro nichilo ducitur, vel cum Christi infamatur evangelium, dum contra legem fidemque nature ea, que Christiana est, et ex lege Dei subiecta, viro inperare desiderat, cum gentiles etiam femine viris suis serviant communi lege nature.

(C.33 q.5 c.16)

Arbitrium viri mulierem sequi oportet omnibus.

Item Augustinus in Questionibus Numeri. Noluit itaque lex aliquid vovere Deo adversus animam suam, ut non in aliquarum rerum licitarum atque concessarum abstinentia in eisdem votis femine valeat auctoritas, sed virilis. Ita, ut si adhuc innupte concesserat pater vota persolvere, si ante, quam persolverit, nupsit, et viro eius hoc cognitum non placuerit, non persolvat, et hoc omnino sine peccato quia Deus mundavit eam, sicut dicit, id est mundam iudicavit. Neque hoc contra Dominum fieri putandum est, cum ipse Deus hoc preceperit, hoc voluerit.

(C.33 q.5 c.17)

Item Ambrosius in libro questionum Veteris Testamenti.

Nulla est mulieris potestas, sed in omnibus viri dominio subsit.

Mulierem constat subiectam dominio viri esse, et nullam auctoritatem habere; nec docere potest, nec testis esse, neque fidem dare, nec iudicare.

(C.33 q.5 c.18)

Idem in Exameron in tractatu diei quarte:

Adam per Evam deceptus est, non Eva per Adam.

Quem vocavit ad culpam mulier, iustum est, ut eam in gubernationem assumat, ne iterum femina facilitate labatur.

(C.33 q.5 c.19)

BmBr

24 questionum questionibus //(in?) *Aa^{ac}*

Aa 185v

- Idem super primam epistolam ad Chorinthios. Mulier debet velare caput, quia non est imago Dei. Sed ut ostendatur subiecta, et quia prevaricatio per illam inchoata est, hoc signum debet habere, in ecclesia propter reverentiam episcopalem non habeat caput liberum, sed velamine tectum, non habeat potestatem loquendi quia episcopus personam habet Christi. Quasi ergo ante iudicem Christum, ita ante episcopum sit, quia vicarius Domini est, propter peccatum originale debet subiecta videri. 5
- Fr. 1256
- (C.33 q.5 c.20)** *Idem in libro de Paradyso.* 10
- Nec illud otiosum est, quod non de eadem terra, de qua plasmatus est Adam, sed de ipsius Ade costa facta sit mulier, ut sciremus, unam in viro et muliere corporis esse naturam, unum fontem generis humani. Ideo non duo a principio facti vir et mulier, neque duo viri, neque due mulieres; sed primum vir, deinde mulier ex eo. Unam enim naturam hominum volens constituere Deus, ab uno principio creature hoc incipiens, multarum et disparium naturarum eripuit facultatem. 15
- (C.33 q.5 d.p.c.20)** ¶ Evidentissime itaque apparet, ita virum esse caput mulieris, ut nulla vota abstinentie vel religiose conversationis liceat sibi sine eius licentia Deo offerre; etiamsi viro permittente repromissa fuerint, non licet ei votum opere complere, cum vir voluerit revocare permissum. Vota vero continentie ita alterius permissu ab altero valent offerri, quod post permissionem non valent in irritum deduci. 20 25

BmBr

(CAUSA 34)

(C.34) ¶ *Quidam vir in captivitatem ductus est. Postea uxor eius audiens illum mortuum nupsit alii. Demum ille de captivitate rediens repetit uxorem suam. Illa posterioris amore* Fd 100rb
capta aspernatur thorum prioris. Nunc PRIMUM queritur, an Aa 185v
sit rea adulterii, que vivente viro suo alteri nupsit? SECUNDO, Sg 185b
an redeunte primo sit cogenda recedere a secundo et redire ad Fr. 1256
primum? Fd 100va

10 **(QUESTIO 1 ET 2)**

(C.34 q.1&2 d.a.c.1) ¶ *Utraque questio terminatur auctoritate Leonis pape, qui scribens Nicete Aquilegiensi episcopo ait:*

(C.34 q.1&2 c.1) *Que alii nupsit putans virum suum mortuum esse, illo redeunte ad priorem redire cogatur*

15 Cum per bellicam cladem et per gravissimos hostilitatis incursus ita quedam dicatis esse divisa coniugia, ut
 abductis in captivitatem viris femine eorum remanserint
 destitute, que viros proprios interemptos putarent, aut ab
 iniqua dominatione numquam crederent liberandos et in
 aliorum coniugio sollicitudine cogente transierunt. Cum-
 que statu rerum auxiliante Domino in meliora converso
 nonnulli eorum, qui putabantur perisse, remearunt, me-
 rito caritas tua videtur ambigere, quid de mulieribus, que
 aliis sunt iuncte viris, a nobis debeat ordinari. Set quia
 20 novimus scriptum, "quod a Domino iungitur viro mulier",
 et iterum agnovimus preceptum ut "que Dominus iunxit
 25

15 Cum – 926: 3 laudande Leo I, *Ep.* 159 (JK 536)1-4 (ed. PL 54.1136A-1137B). *Coll. Trip.* 1.45.28-31; **Panormia* 6.87-88; *Coll. 3 libr.* 3.11.10 (ed. Motta, 2.103-104); Cf. Anselmus 10.22 (ed. Thaner, 492-493). **25 a – mulier** Prov. 19:14 (VL). **26 que – 925: 1 separet** Matt. 19:6.

BmBr 2 **Quidam** [*AaFd BiMcMv*]

2 Quidam – 8 primum] *Sg v. App.* **vir** *om. Mv* **captivitatem**
 captivitate *BiMc* **3 illum mortuum** *om. Aa* **5 thorum prioris**] *prioris*
 thorum *Aa* **6 sit**] *sit ista Mc* **alteri**] *alteri Aa* **12 Nicete**
 Nicerie *vel Nicene (ut vid.) Mv: Nice B^{jac}:* **13 Que – 14 cogatur** *om. Sg*
16 esse divisa] *divisa esse Fr.* **divisa** *di Aa^{ac}* **coniugia** *gia Aa^{ac}*
17 remanserint] *supra lin. Aa* **18 proprios** *add. in marg. Fd: suos M*
ab – 19 iniqua] *aliqua Mv* **19 dominatione**] *dampnatione M*
crederent om. Sg **20 coniugio** *FdMv: coniugia Sg: coniugium McFr.*
24 sunt iuncte] *iuncte sunt Aa: sunt adiuncte Sg: sunt coniuncte*
BiMcMv **25 quod – 26 preceptum** *bis scr. Mc* **iungitur – mulier**

homo non separet", necesse est, ut legitimarum federa nuptiarum redintegranda credamus et remotis his, que hostilitas intulit, unicuique id, quod legitime intulit, reformetur omnique studio procurandum est, ut recipiat unusquisque quod proprium est. (§ 1) Nec tamen culpabiles iudicentur, si ius alienum transire potuerunt, et tamen plene iustitie est, ut eisdem reversis propria reformentur. Quod si in mancipiis vel in agris aut etiam domibus ac possessionibus recte servatur, quanto magis in coniugatorum redintegratione faciendum est, ut quod clade bellica turbatum est pacis remedio reformetur? Et ideo si viri post longam captivitatem reversi ita in dilectione suarum coniugum perseverant, ut eas cupiant redire in suum consortium, obmittendum est et inculpabile iudicandum est, quod necessitas intulit, et restituendum, quod fides poscit. Et infra: (§ 2) Sin autem aliquae mulieres ita posteriorum virorum amore sunt capte, ut malint his coherere quam ad legitimum transire consortium, merito sunt notande ita, ut ecclesiastica communione priventur, que de re excusabili contaminationem criminis elegerunt ostendentes sibi met pro sua incontinentia placuisse, quod iusta remissio poterat expiare. Redeant ergo in suum statum voluntaria redintegratione coniugia neque ullo modo ad opprobrium male voluntatis trahatur, quod conditio necessitatis extor-

AaFdBiBmBrMcMv

Bi: viro iungitur mulier AaMv: iungitur mulier viro Fr. 26 que] quod Fr. iunxit] coniunxit Sg 1 separet] separat Sg^{ac} legitimarum] legitima Aa 3 intulit¹ om. Sg id om. Fr. legitime] liberatio unicuique Sg 4 procurandum] curandum Sg 5 quod – est] propriam Mv proprium] propitium Fd^{bc} tamen] tam Fr. culpabiles – 6 iudicentur AaFdPan.: culpabilis iudicetur SgBiMcMvFr.Polyc.Trip. 6 si AaFd^{bc} Pan.: sed Fd^{bc}: et tamquam alieni iuris pervasor habeatur qui (ex quod corr. Bi) personam eius mariti qui iam non esse estimabatur (ex estimabantur corr. Mc) assumpsit (om. Mv). Sic enim multa que ad eos (corr., ut vid. Mc) qui in captivitatem ducti sunt (om. Mv) pertinebant Sg BiMcMv Fr. Trip.: et tamquam alieni iuris pervasor habeatur, qui personam eius mariti, qui iam non esse estimabatur, assumpsit Polyc. in – 16 infra om. Polyc. potuerunt Sg(ut vid.)BiMvFr.Pan.Trip.:potuerint AaFd^{bc}Mc:potest Fd^{bc}(ut vid.) 7 eisdem] eis Aa 8 in² om. Mv domibus] in domibus McFr. ac] ceterisque Sg 9 coniugatorum] coniugiorum Mc 14 obmittendum – et om. Sg obmittendum] omittendum Mc: admittendum M est¹] non est Aa 15 restituendum] rest. est Aa 16 Et infra om. Sg 17 malint] maluerint McFr. 20 contaminationem criminis] criminis contagionem Sg 23 coniugia – 926: 3 laudande om. Sg

sit, quia sicut he mulieres, que ad viros suos reverti noluerint, impie sunt habende. Ita ille, que in affectum ex Deo ininitum redeunt, merito sunt laudande.

(C.34 q.1&2 c.2) Item Innocentius Probo.

5 *Viro vel uxore de captivitate redeuntibus priora redintegrentur coniugia.*

10 Cum in captivitate Ursa mulier teneretur, aliud coniugium cum Restituta Fontanum commisisse cognovimus. Set favore Domini reversa Ursa nos adiit et nullo diffiniente uxorem se esse memorati perdocuit. Qua de re, domine fili karissime merito illustris, statuimus fide catholica suffragante coniugium illud esse, quod erat primitus gratia divina fundatum, conventumque secunde mulieris priore superstite nec divortio eiecta nullo pacto esse legitimum.

15

Fr. 1258

Aa 186v

7 Cum – 15 legitimum Innocentius I, *Ep.* 36 (JK 313), ed. PL 20.602-B-603A.

AaFdBiBmBrMcMv **15 legitimum** *AaFd BiMcMv*

1 ad – reverti] reverti ad viros suos *Fr.* **2 ille – 3 ininitum]** in affectum ex deo ininitum ille *Fd* **4 Innocentius]** Inn. Papa *Fr.* **Probo]** papa *Mc* **5 Viro – 6 coniugia om. Sg** **vel]** et *Mv* **redintegrentur – 6 coniugia om. Bi** **9 Ursa om. Mc^{ac}** **diffiniente]** diffitente *Fr.* **10 se om. Mv** **memorati perdocuit** perdocuit memorati *Mv* **memorati]** memoranti *Fd*: commemorati *Mc* **11 domine – illustris]** karissime fili *Sg* **domine om. McMv** **12 primitus – 13 divina]** gratia divina primitus *Fr.* **13 fundatum]** fundamentum *Fd* **secunde]** seculum *Mc* *ante mulieris littera p eras. Aa*

(CAUSA 35)

Fr. 1261 **(C.35) ¶** *Quidam mortua uxore sua aliam sibi matrimonio*
 Aa 187v *copulavit, que uxori defuncte quarto gradu consanguinitatis,*
viro autem sexta linea adherebat. Post triennium vero, susceptis
ex ea liberis, accusatur apud ecclesiam; iste pretendit ignoran- 5
tiam. Hic PRIMUM queritur, si liceat aliquam ex propria co-
gnatione duci in uxorem? SECUNDO, si ex consanguinitate
uxoris aliqua possit in coniugem duci? TERTIO, usque ad quem
gradum quisque debeat abstinere sive a propriis, sive ab uxoris
sue consanguineis? QUARTO, quare usque ad septimum gradum 10
consanguinitas computatur, ita quod nec ultra protenditur, nec
infra subsistit? QUINTO, quomodo gradus consanguinitatis
computandi sunt? SEXTO, qui iureiurando propinquitatem
firmare debeant? SEPTIMO, an illi, qui de incestuosis nati sunt,
filii reputentur? OCTAVO, si ignoranter aliqua de consanguini- 15
tate vel affinitate in uxorem ducta est, an ex dispensatione viro
suo possit adherere? NONO, si contigerit ecclesiam decipi, et
causa consanguinitatis aliquam a viro suo separare, que post
quadriennium nuptiis hinc inde celebratis deprehenditur non
fuisse consanguinea prioris, an secunda coniugia sint rescin- 20
denda, et priora sint redintegranda? DECIMO, si relicta ali-
cuius de propria cognatione ad secundas nuptias transierit, an
proles ex eis suscepta possit pertingere ad consortium alicuius de
cognatione prioris viri?

25

(QUESTIO 1)1

(C.35 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod consanguineas nostras sive*
uxoris nostre in coniugium nobis ducere liceat, exemplis et auc-
toritatibus probatur. Abraham namque Sarai filiam fratris sui,
sororem videlicet Loth, in uxorem duxit. Ysaac Rebeccam in 30
coniugem accepit, que erat filia consobrini matris sue. Iacob
duas sorores, Liam videlicet et Rachel filias Laban avunculi
sui, sibi matrimonio sociavit. (§ 1) In lege quoque precepit
Dominus Moysi, ut nullus duceret uxorem, nisi de propria tribu
et familia. Item si aliquis absque liberis moreretur, precepit 35
Dominus, ut frater eius uxorem defuncti sibi copularet, et ex ea
semen fratri suo suscitaret. Porro, ad quoscumque lex ipsa per-
venit, eius preceptis probantur obnoxii, nisi que vel evangelicis
mandatis vel apostolicis institutis evacuata monstrantur. Nullo
autem evangelii precepto vel apostolico instituto consanguineo- 40

BmBr

23 eis eas Aa^{ac}: ea Aa^{pc}

rum coniunctiones prohibite inveniuntur. Unde sicut ab inicio, ita et nunc licite probantur.

5 **(§ 2)** *His ita respondetur: Consanguineorum coniunctiones alias causa necessitatis permisse, alias causa iuste rationis inveniuntur inperate. Cum enim unus ab inicio vir, atque una ex latere eius mulier formaretur a Deo, necessario sorores fratribus copulabantur. Quod autem necessitate cogente fit cessante necessitate pariter cessare oportet. Tanto ergo nunc dampnabilius usurpatur consanguineorum coniunctio, quanto minus necessaria probatur. Unde huiusmodi copula postea lege prohibita invenitur, Domino dicente per Moysen: "Turpitudinem sororis tue non revelabis."*

Fr. 1262

10 *Hinc Augustinus ait in libro de civitate Dei:*

15 **(C.35 q.1 c.1)** *Quare constitutum fit, ne consanguineas ducamus uxores.*

Cum igitur genus humanum post primam copulam viri facti ex pulvere, et coniugis eius ex viri latere, marium feminarumque conmixtione opus haberet, ut gignendo multiplicarentur, nec essent ulli homines nisi qui ex illis duobus nati fuissent, viri coniuges sorores suas acceperunt. Quod profecto quanto est antiquius compellente necessitate, tanto postea dampnabilius factum est religione prohibente. Habita enim est ratio certissima karitatis, ut homines, quibus esset utilis atque honestissima concordia, diversarum necessitudinum vinculis necterentur, nec unus in uno multas haberet, sed singule spargerentur in singulos, ac sic ad sociale vitam diligentius plurime plurimos obtinerent. Pater quippe et socer duarum sunt necessitudinum nomina. Dum ergo quis alium 20 habet patrem, alium socerum, numerosius se karitas porrigit. Utrumque autem unus Adam esse cogebatur et filiis et filiabus suis, quando fratres sororesque coniugio iungebantur. Sic et Eva uxor eius utrique sexui filiorum fuit et socrus et mater; que si due fuissent femine, altera mater 25 altera socrus, copiosius se socialis dilectio colligaret. **(§ 1)** Sed hoc unde fieret, tunc non erat, quando nisi fratres et sorores ex illis duobus primis nulli homines erant. Fieri ergo debuit, quod potuit, ut existente copia unde ducerentur

11–12 Lev. 18:9

16 Cum – 929: 10 evadat Augustinus, *De civitate Dei* 15.16, ed. Dombart et Kalb, CCSL 48.476.1-477.19, 23-27, 46-478.52, 84-88.

BmBr

tur uxores, que iam non erant sorores, non solum illud non fieret ubi nulla necessitas esset. (§ 2) Quod humano genere crescente etiam inter inpios deorum multorum falsorumque cultores sic observari cernimus, ut etiamsi perversis legibus permittantur fraterna coniugia, melior tamen consuetudo ipsam malit exhorre licentiam, sicque adversetur, quasi numquam licere potuerit. (§ 3) Copulatio igitur maris et femine, quantum attinet ad genus humanum, quoddam seminarium est karitatis; celestis vero civitas opus habet, ut noxam generationis evadat.

(C.35 q.1 d.p.c.1) ¶ *Hac itaque consuetudine, que ab ipso exordio humane propagationis originem habuit, quam nulla lex contra iubendo evacuaverat, excusantur Abraham, Ysaac, et Iacob, et ceteri, qui de propria cognatione ducebant uxores. Quamvis etiam alia causa rectissime rationis, qua id factum sit, possit intelligi. Ceteris idolatria fedatis, sola familia Heber in cultu unius Dei remansit. Unde Abraham a Chaldeis cum fratre suo in ignem quem adorare noluit, proiectus est, ut numen sue divinitatis exurendo sentiret, quem venerando colere contempsit. Ne ergo ex coniunctione infidelium fideles ad idolatriam prolaberentur, et ita Deum offenderent, sicut quondam ante diluvium filii Dei, commixti filiabus hominum, ipsum ad iracundiam provocaverant, rectissime cautum est, ut patriarche viri sanctissimi non nisi de propria cognatione, id est de familia fidelium, sibi uxores acciperent. Hinc etiam, cum filii Israel intraturi terram promissionis a Domino audirent, ne filias Chananeorum sibi in uxores acciperent, nec suas eis nuptui traderent, statim subiunxit Dominus: "Ne faciant vos recedere a Deo vestro, et fornicari cum diis alienis." Hinc etiam Hesdras Idumeas atque aliarum mulieres nationum, per quas filii Isr el ibant ad deos alienos, ab eis separari iussit.*

Fr. 1263

(§ 1) *Est etiam alia causa, quare coniunctiones consanguineorum in populo Dei permisse primum, vel potius inperate fuerint. Deus sic ab inicio salutem humani generis dispensavit, ut primitivam ecclesiam in populo illo institueret, qui sibi carnis consanguinitate erat propinquus. Unde de plebe Iudaica primum Apostolos elegit, quos quasi fundamentum ecclesie instituit, quorum predicatione de eadem plebe multi ad Deum conversi, in se ipsis originem ecclesie prestiterunt. Deinde in cecitate sue perfidie Iudaica plebe relicta ad gentes, que tam fide quam cognatione carnis a Christo erant aliene, predicatio evan-*

BmBr

28 Ne] nec Aa^{ac}

*gelica translata est, et quasi consanguineae copulam Christus
 aspernatus, de aliena cognatione sibi uxorem elegit, adimplens
 illud, quod per prophetam predixerat: "In peccatis vestris dimisi
 matrem vestram quasi adulteram et repudiatam." Et item per
 5 alium Prophetam: "Vocabo non plebem meam plebem meam."
 In huius ergo rei sacramentum consanguineorum coniunctiones
 primum in populo permissae sunt, nunc autem prohibite. Et quia
 non in una tantum familia, sed in omni multitudine gentium
 fidelium populus invenitur, non de propria cognatione, sed de
 10 qualibet alia cuique uxorem ducere conceditur. (§ 2) Illud au-
 tem, quod precepta legis servanda dicuntur, que nec evangelicis,
 nec apostolicis institutis evacuata probantur, verum quidem est;
 sed cum omnia figuralia Apostolus probet ad tempus esse data,
 atque ideo veniente veritate affirmet illa non ultra esse ser-
 15 vanda, hoc autem, ut supra monstratum est, causa sacramenti a
 Deo institutum esse probetur: et hoc cum ceteris figurilibus
 evocatum certissime constat; quamquam, sicut Apostolus que-
 dam consulendo addidit, que evangelicis preceptis non invenie-
 bantur diffinita, nec ideo tamen tamquam temeraria vel super-
 20 flua ab aliis Apostolis sunt repudiata; sic et ecclesia post aposto-
 lica instituta quedam consilio perfectionis addidit, utpote de
 continentia ministrorum, de confectione misteriorum, de cele-
 bratione offitiorum, que nullatenus sunt repudianda, sed dili-
 genti veneratione suscipienda. Consanguineorum ergo coniunc-
 25 tionibus, quamvis evangelicis et apostolicis preceptis non inve-
 niantur prohibite, sunt tamen fugiende, quia ecclesiasticis insti-
 tutionibus inveniuntur terminate.*

(QUESTIO 2 ET 3)

30 **(C.35 q.2&3 d.a.c.1)** ¶ Quia ergo a consanguineorum
 coniunctionibus, sicut probatum est, abstinere oportet, videndum
 est, usque ad quem gradum a consanguineis propriis abstinere
 oporteat, vel si ex cognatione proprie uxoris aliquam duci in
 coniugem liceat? De his ita scribit Gregorius papa in concilio
 35 Meldensi:

Fr. 1264

40 **(C.35 q.2&3 c.1)** Usque ad septimam generationem
 nullus de sua cognatione ducat uxorem. De affinitate con-
 sanguinitatis per gradus cognationis placuit usque ad
 septimam generationem observare. Nam et hereditas re-
 rum, per legales instrumentorum diffinitiones sancita,
 usque ad septimum gradum protendit heredum successio-

BmBr

nem. Non enim succederent, nisi eis de propagine cognationis deberetur.

(C.35 q.2&3 c.3) *Affines in quinta generatione copulari possunt; in quarta, si inventi fuerint, non separentur.*

Item Fabianus papa.

5

De propinquis, qui ad affinitatem per virum et uxorem veniunt, defuncta uxore vel viro, in quinta generatione coniungantur; in quarta, si inventi fuerint, non separentur. In tertia tamen propinquitate non licet uxorem alterius accipere post obitum eius. Equaliter vir coniungatur in matrimonio eis, qui sibi consanguinei sunt, et uxoris sue consanguineis post mortem uxoris.

10

(C.35 q.2&3 c.4) *Idem.*

Qui propinquam sanguinis ducunt uxorem, et separentur, non licebit eis, sibi in coniugio sociare alias uxores, quamdiu utrique vivunt.

15

Fr. 1265 **(C.35 q.2&3 d.p.c.6)** *Unde Iulius papa:*

(C.35 q.2&3 c.7) Ex propinquitate sui sanguinis vel uxoris usque in septimum gradum nullus ducat uxorem. Nullum in utroque sexu permittimus ex propinquitate sanguinis sui vel uxoris usque in septimum generis gradum uxorem ducere, vel incesti macula copulari. Preterea illud quoque adiecimus, quia, sicut non licet cuiquam Christiano de sua consanguinitate, sic etiam nec licet de consanguinitate uxoris sue coniugem ducere propter carnis unitatem.

20

25

Fr. 1266

(C.35 q.2&3 c.10) *Nullus ducat uxorem a consanguineo suo cognitam, vel aliqua pollutione maculatam.*

Item Gregorius papa ad Felicem, Missene civitatis episcopum.

30

Nec eam, quam aliquis ex propria consanguinitate coniugem habuerit, vel aliqua illicita pollutione maculaverit ulli Christianorum in coniugium ducere licet vel licebit, quia incestuosus est talis coitus, et abhominabilis Deo et cunctis hominibus.

Fr. 1267

35

(C.35 q.2&3 c.12) *Nullus ducat in coniugem relictam consanguineorum uxoris sue usque in tertiam progeniem.*

BmBr

Item Iulius papa.

Et hoc quoque statutum est, ut relictam patris uxoris sue, relictam fratris uxoris sue, relictam filii uxoris sue nemo sibi in matrimonium sumat; relictam consanguineorum uxoris sue usque in tertiam progeniem nemo in uxorem sumat; in quarta autem et in quinta si inventi fuerint, non separentur.

(C.35 q.2&3 c.13) *A consanguineis propriis vel sue uxoris pariter cuique est abstinendum.*

10 *Idem.*

Equaliter vir coniungatur consanguineis propriis, et consanguineis uxoris sue.

(C.35 q.2&3 c.14) *In parentela propria et coniugis eadem consanguinitas est observanda.*

15 *Item Ysidorus ex concilio Maticensi.*

Sane consanguinitas, que in proprio viro conservanda est, hec nimirum in uxoris parentela de lege nuptiarum custodienda est. Quia constat eos duos fuisse in carne una, ideo que communis illis utraque parentela credenda est, sicut scriptum est: "Erunt duo in carne una."

(C.35 q.2&3 c.16) *Usque ad septimam generationem progeniem suam unumquemque servare oportet.*

Item Gregorius episcopis Gallie.

Progeniem suam unumquemque usque ad septimam decernimus observare generationem, et, quamdiu se agnoscunt affinitate propinquos, ad coniugalem copulam accedere denegamus. Quod si fecerint, separentur.

Fr. 1268

(C.35 q.2&3 c.18) *Quousque inter aliquos generatio recordatur aut in memoria retinetur, sibi invicem non copulentur.*

30 *Item ex concilio Wormaciensi.*

In copulatione fidelium generationis numerum non diffinimus, sed statuimus, ut nulli Christiano liceat de

20 Gen. 2:24; Eph. 5:31

16 Sane – 20 una Conc. Cabillonensne (a. 813) 29, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.279.7-10. 31 In – 933: 3 retinetur Conc. Wormatiense (a. 868) 8, ed. Hartmann, MGH Conc. 4.266.18-267.2. Cf. Nicolaus I, Ep.

propria consanguinitate seu cognatione accipere uxorem, usque dum generatio recordatur et cognoscitur aut in memoria retinetur.

(C.35 q.2&3 c.19) *Ex propinquitae sui sanguinis usque ad septimum gradum nullus ducat uxorem.*

5

Item ex concilio Lugdunensi.

Nulli ex propinquitae sui sanguinis usque ad septimum gradum uxores ducant, neque sine benedictione sacerdotis. Qui autem nupturi erunt, a sacerdote benedicti nubere audeant.

10

(C.35 q.2&3 d.p.c.19) ¶ *Premissis auctoritatibus quique prohibentur a coniunctione consanguineorum usque in septimam generationem. Sed obicitur illud Gregorii ad Augustinum, Anglorum episcopum:*

(C.35 q.2&3 c.20) Anglis permittitur, ut in quarta vel in quinta generatione copulentur. Quedam lex Romana permittit, ut sive frater et soror, seu duorum fratrum germanorum, seu duarum sororum filius et filia misceantur. Sed experimento didicimus, ex tali coniugio sobolem non posse succrescere. Unde necesse est ut quarta vel quinta generatio fidelium licenter sibi iungantur. **(§ 1)** Sed idem humillimus Pater Gregorius, post multum temporis a Felice Messine Sicilie presule requisitus, utrum Augustino scripserit, ut Anglorum quarta generatione contracta matrimonia minime solverentur, inter cetera talem rationem reddidit: Quod scripsi Augustino Anglorum gentis episcopo, alumno videlicet, ut recordaris tuo, ipsi, etiam Anglorum genti, que nuper ad fidem venerat, ne a bono, quod ceperat, metuendo austeriora recederet, specialiter, et non generaliter me certissime scripsisse cognoscas. Unde et michi omnis Romana civitas testis existit. Nec ea intentione hec eis scripsi mandata, ut post, quam firma radice in fide fuerint solidati, si infra propriam consanguinitatem inventi fuerint, non separentur aut infra affinitatis lineam, id est usque ad septimam generationem, iungantur. Sed quod adhuc illis neophitis existentibus, eis primum illicita consentire et eos, et verbis ac exemplis instruere oportet. Nam iuxta Apostolum,

15

20

25

30

35

Fr. 1269

156 Karolo archiep. Moguntino (JE 2709; a. 858-863), ed. Perels, MGH Epp. 6.672.34-673.2, 5-7.

BmBr

qui ait: “Lac vobis potum dedi, non escam,” illis modo, non posteris, ut prefixum est, temporibus tenenda indulsumus, ne bonum, quod infirma radice plantatum erat, exureretur, sed aliquantulum firmaretur et usque ad perfectionem custodiretur.

(C.35 q.2&3 d.p.c.20) ¶ *Item obicitur illud Cabilonensis Concilii.*

(C.35 q.2&3 c.21) *In quinta vel sexta generatione nullus amplius copuletur coniugio.*

10 Contradicimus, ut in quarta, vel quinta sextaque generatione nullus amplius coniugio copuletur. Ubi autem post interdictum factum fuerit inventum separetur.

(C.35 q.2&3 d.p.c.21) ¶ *Hac auctoritate dum sexta generatione coniugium interdicitur, in septima permitti videtur. Sed gradus cognationis secundum quosdam varie computantur. Alii namque patrem in primo gradu, filios in secundo ponunt. Alii primum gradum filios appellant, negantes gradum cognationis inter patrem et filium esse, cum una caro probentur pater et filius. Auctoritates ergo, que consanguinitatis cautelam usque in septimum gradum prohibent, patrem ponunt in primo gradu; ille vero, que usque ad sextum gradum prohibent, primum gradum filios appellant, atque ita fit, ut eedem persone secundum hanc diversitatem inveniantur in sexto vel septimo gradu.*

Fr. 1270

(§ 1) *Item illud Fabiani, quo affines in quinta generatione copulari iubentur, videtur esse contrarium illi decreto Iulii pape: “Sicut non licet ulli Christiano de sua consanguinitate, sic etiam non licet de consanguinitate uxoris sue coniugem ducere propter carnis unitatem.” Similiter invenitur etiam contrarium illi capitulo Gregorii: “Nec eam, quam ex propria consanguinitate coniugem habuit etc.” Sed illud Fabiani intelligendum est de duabus personis inter se affinitate coniunctis, ut sunt uxores duorum fratrum; si contigerit unam earum alicui matrimonio copulari, post mortem eius vir non poterit affinem superstitem in coniugem ducere, nisi in quinto gradu affinitatis inveniantur. Unde, qui novercam alicuius in uxorem duxerit, post mor-*

10 Contradicimus – **12 separetur** Conc. Moguntinum (a. 813) 41, ed. Werminghoff, MGH Conc. 2.1.273.1-3. Cf. Conc. Maguntinum (a. 847) 30, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.175.22-176.1; Capitula conc. Wormatiensi (a. 868) attributa 78, ed. Hartmann, MGH Conc. 4.290.14-16. **24 Fabiani** C.35 q.2&3 c. 3. **25 Iulii** C.35 q.2&3 c. 7. **29 Gregorii** C.35 q.2&3 c. 10. **30 Fabiani** C.35 q.2&3 c. 3.

BmBr

tem eius uxorem privigni ducere non poterit. Hinc etiam idem Iulius papa alibi ait: "Relictam consanguineorum uxoris sue" (non ait consanguineam uxoris sue, sed relictam consanguineorum) "usque in quartam generationem nullus ducat in uxorem." (C.35 q.2&3 d.p.c.22) Illud autem Gregorii et Iulii intelligitur de consanguinitate viri vel uxoris, ut post mortem alicuius eorum nulli de cognatione defuncti superstes matrimonio copuletur.

5

Demonstratum est, usque ad quem gradum quisque a propria consanguinitate vel cognatione sue uxoris abstinere debeat.

10

(QUESTIO 4)

(C.35 q.4 d.a.c.1) ¶ *Modo queritur, quare usque ad sextum gradum consanguinitatis coniunctio prohibeatur? De his ita scribit Ysidorus Ethimologiarum libro XI c. 6.:*

Fr. 1271

15

(C.35 q.4 c.1) Quare usque ad sextum gradum consanguinitas observetur. Consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus dirimens usque ad ultimum gradum se subtraxerit, et propinquitas esse desierit, tunc primum lex in matrimonii vinculum eam recipiet, et quodammodo revocabit fugientem. Ideo autem usque ad sextum gradum generis consanguinitas constituta est, ut sicut sex etatibus mundi generatio, et hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminetur.

20

25

(QUESTIO 5)

(C.35 q.5 d.a.c.1) ¶ *De gradibus vero consanguinitatis, quomodo computandi sint, b. Ysidorus sic loquitur:*

(C.35 q.5 c.1) Quomodo dirimuntur gradus consanguinitatis. Series consanguinitatis sex gradibus hoc modo dirimitur: filius et filia, quod est frater et soror, sit ipse truncus; illis seorsum seiunctis ex radice illius trunci egrediuntur isti ramusculi: nepos et neptis: primus; pronepos et proneptis: secundus; abnepos et abneptis: tertius; atnepos et atneptis: quartus; trinepos et trineptis: quintus; trinepotis nepos et trineptis neptis: sextus.

30

35

2 Iulius C.35 q.2&3 c. 12. **5 Gregorii** C.35 q.2&3 c. 10. **Iulii** C.35 q.2&3 c.

BmBr

36 nepos] nep(ti?)s *Aa^{ac}*

(C.35 q.5 c.2) *Quomodo sint computandi gradus consanguinitatis.*

Item Alexander II

5 Neapolitanis clericis et omnibus episcopis atque iudicibus per Italiam constitutis scribit de huiusmodi ita dicens. Ad sedem apostolicam perlata est questio noviter exorta de gradibus consanguinitatis, quam quidam legum et canonum inperiti excitantes, eosdem propinquitatis gradus contra sacros canones et morem ecclesiasticum numerare nituntur, novo et inaudito errore affirmantes, quod germani fratres vel sorores inter se sint in secunda generatione, filii eorum vel filie in quarta, nepotes vel neptes eorum in sexta. Talique modo progeniem computantes, et in huiusmodi sexto gradu eam terminantes, dicunt, deinceps viros ac mulieres inter se nuptialia iura posse contrahere. Et ad huiusmodi profanum errorem confirmandum in argumento assumunt seculares leges, quas Iustinianus imperator promulgavit de successionebus consanguineorum. Quibus confisi ostendere moliuntur, fratres in secundo gradu esse numeratos, filios eorum in quarto, nepotes et neptes in sexto. Sic seriem genealogie terminantes, numerationem sanctorum patrum et antiquam ecclesie computationem ad nos usque perductam perversa quadam calliditate disturbare nituntur. Nos vero Deo annuente hanc questionem discutere curavimus in sinodo habita in Lateranensi consistorio, convocatis ad hoc opus episcopis, et clericis, atque iudicibus diversarum provinciarum. (§ 1) Denique diu ventilatis legibus et sacris canonibus distincte invenimus, ob aliam atque aliam causam alteram fieri legum, alteram canonum computationem. In legibus siquidem ob nichil aliud ipsa graduum mentio facta est, nisi ut hereditas vel successio ad alteram ab una personam inter consanguineos deferatur. In canonibus vero ob hoc progenies computatur, ut aperte monstretur, isque ad quam generationem a consanguineorum sit nuptiis abstinendum. Ibi prescribitur, ut hereditas propinquis modo legitimo conferatur; hic vero, ut rite et canonice inter fideles nuptie celebrentur. In legibus distincte non numerantur gradus, nisi usque ad sextum; in canonibus autem usque ad septimam distinguuntur generationem. Hac igitur de causa, quia hereditates nequeunt deferri nisi de una ad alteram personam, idcirco curavit secularis inpera-

Fr. 1272

BmBr

tor in singulis personis singulos preficere gradus. Quia vero nuptie sine duabus non valent fieri personis, ideo sacri canones duas in uno gradu constituere personas. (§ 2) Utramque tamen computationem, si attente ac subtiliter perspecta fuerit, idem sensisse, et eandem in eis sententiam esse, atque ad eundem terminum convenire manifestissimum erit. Iustinianus namque usque ad quem gradum consanguinitas ipsa perduret, in suis legibus non diffinivit. Canones vero ultra septimam nullam numerant generationem. Sexto quippe gradu determinato, in ipsis legibus subintulit inperator: "Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intelligere, quemadmodum ultteriores gradus numerare debeamus. Generata quippe persona gradum adicit." Ecce in his verbis aperte ostenditur, tales gradus, quales isti computant, non tantum usque ad sextum, verum etiam ultra numerari debere, quippe cum ultra sextum ultteriores gradus numerandos esse decernat. Ubi enim ultteriores nominat gradus, aperte indicat, non sex tantummodo esse gradus, sed sex finitis adhuc alios numerandos. Nec mirum, cum in precedentibus ipse firmaverit inperator, decimo etiam gradu, quod dicendo, non esse tantummodo sex, luce clarius confitetur. (§ 3) Hi ergo evigilent, et aciem mentis, si possunt, intendant, quos hactenus istiusmodi perculit error. Enimuero, ubi secundum leges inter agnatos vel cognatos defertur successio, consanguineos esse non dubium est. Neque enim sibi succederent, nisi inter se, teste Iustiniano, in decimo gradu sibi attinerent; consanguinei igitur sibi sunt qui sic sibi succedunt. Quod si in decimo gradu consanguinei sibi existunt, non est terminata consanguinitas (ut isti fatentur) in sexto tantummodo gradu. Quid igitur dicent? Computatis namque gradibus, sicut isti numerant, aut finitur consanguinitas in sexto gradu, aut non. Si autem finitur, fallaces erunt leges, quibus isti nituntur, que in decimo gradu sibi succedere consanguineos iubent. Quod si non finitur consanguinitas in huiusmodi sexto gradu, falsidici erunt isti, qui ultra illum sextum gradum nolunt computare consanguinitatem. Igitur aut leges erunt false, aut isti, qui sic finiunt generationem. (§ 4) Sed, ut veridice leges et veraces sint canones, dicamus id, quod veritas habet, scilicet, quod non terminatur consanguinitas in huiusmodi sexto gradu, et terminatur in septimo secun-

Fr. 1273

BmBr

dum canones gradu. Utraque enim computatio, sicut superius diximus, uno fine concluditur. Namque duo gradus legales unum gradum canonicum efficiunt. Fratres itaque, qui secundum leges seculares dicuntur in secundo gradu, 5 iuxta canones numerantur in primo. Filii fratrum, qui illic numerantur in quarto, hic computantur in secundo; nepotes vero, qui ibi in sexto, istic numerantur in tertio; sic deinceps, qui legibus scribuntur in octavo et decimo, in canonibus diffiniuntur in quarto et quinto. Atque hoc modo de reliquis sciendum est, ut qui secundum canones dicuntur in sexto vel in septimo, secundum leges accipiantur in duodecimo vel in quartodecimo. (§ 5) Hanc computationem intelligens prudentissimus papa Gregorius, dum quereretur, in quota generatione fideles coniungi debeant, ipsas seculares leges in testimonium adducens, Augustino Anglorum episcopo sic rescripsit: "Quedam terrena lex in Romana republica permittit, ut sive fratris et sororis, seu duorum fratrum germanorum, vel duarum sororum filius et filia misceantur. Sed experimento didicimus, ex tali coniugio sobolem non posse succrescere. Unde necesse est, ut iam in tertia vel quarta generatione copulatio fidelium licenter sibi coniungi debeat. Nam a secunda, quam prediximus, omnimodo debet abstinere." Ecce hic aperte monstratur, filios et filias fratrum in secunda generatione numerari. Et si fratrum filii vel filie numerantur in secunda, fieri non potest, ut ipsi fratres non sint in prima. Quod si fratres computantur in prima, filii eorum in secunda, dubium non est, quin eorum nepotes sint in tertia, pronepotes in quarta, et sic de reliquis usque ad septimam. (§ 6) Sed sunt quidam, qui ex his sancti Gregorii verbis, quibus ait, ut in tertia vel in quarta generatione copulentur fideles, occasionem accipiunt illicita matrimonia contrahendi, dicentes, se hoc iuste facere posse, quod tam prudentissimus doctor sua sententia diffinivit. Isti itaque, qui se hoc velamento defendere nituntur, advertant in eiusdem patris sententiis, non hoc generaliter cunctis, sed specialiter Anglorum genti mandasse. Nam postmodum a Felice Messane Sicilie presule requisitus, si hoc, quod Augustino mandaverat, generaliter cuncte ecclesie tenendum esset, apertissime monstravit, non aliis hoc, quam illi genti mandasse, ne bonum, quod ceperant, metuendo austeriora desererent; sed illis, postquam in fide essent firma radice solidati, et universali

BmBr

ecclesie censuit semper esse tenendum, ut nullam de propria consanguinitate vel affinitate infra septimam generationem aliquis sibi audeat coniugio copulare. (§ 7) Ecce aperte monstratum est et ex verbis ipsius legis et auctoritate prudentissimi pape Gregorii, quid de gradibus consanguinitatis numerandis sentire debeamus. Quamvis alia quoque ratio pari modo ipsos revincat adversarios. Nam si, ut ipsi fatentur, in illo sexto gradu consanguinitas finiretur, omnes personarum ramusculos, qui ultra gradum illum in pictura arboris continentur, velut superfluos oporteret detruncari. Sed quia omnes, qui in pictura arboris predictae numerantur, ex una parentela consistunt, numquam sine diminutione consanguinitatis a se poterunt separari, veluti non sine dampno cuiusque persone valent a proprio corpore manus, brachia et pedes truncari. (§ 8) Illa quoque sacrorum preceptio canonum, que iubet a propria abstineri consanguinitate, quamdiu generatio recordatur aut in memoria retinetur, nec a predicta parentele discrepat computatione. Nam si in septem gradibus, canonice et usualiter numeretur, ultra quos nec consanguinitas invenitur, nec nomina graduum reperiuntur, nec successio potest amplius prerogari, nec memoriter ab aliquo generatio recordari. (§ 9) Ne vero in hac consanguinitatis computatione aliqua dehinc ambiguitas valeat remanere, aliam, quam quidam faciunt, numerationem in hac etiam disputatione duximus discutiendam. Sunt enim quidam, qui non a fratribus, sed a filiis eorum, id est patruelibus vel consobrinis, genealogiam numerare incipiunt, dicentes, filios fratrum in prima generatione computari debere, quia fratres quasi quidam truncus, ex quo ceteri ramusculi orientur, existunt. Sed nec ista graduum computatio, si bene intellecta fuerit, ab ea, quam superius exposuimus, in sententia poterit esse diversa. Isti enim, qui numerandi initium sumunt a filiis fratrum, non progrediuntur ultra sextam generationem; sed sicut totius mundi sex etates existunt, et humane vite itidem sex, ita et in consanguinitate sex tantummodo autumant computandas esse generationes, quibus finitis nove coniunctionis dicunt posse fieri initium, ut quasi fugientem possint revocare consanguinitatem. (§ 10) Hec itaque computatio, que incipit a fratrum filiis, et numeratur usque ad sextam, tantumdem valet, quantum, que incipit a fratribus, et computat usque ad septimam. Nec ulla in sensu consistit di-

BmBr

versitas, quamvis in numero graduum videatur varietas. Ultima enim generatio, si a fratribus sumat initium numerandi, septima invenitur; si a filiis fratrum, sexta reperitur. Taliter igitur determinatis gradibus consanguinitatis, apostolica auctoritate monemus vos, fratres et filii, ut omnibus sic seriem genealogie computandam esse intemittis, quemadmodum sancti patres numerandam esse sanxerunt, et antiquus mos sancte et universalis ecclesie per longa tempora olim computasse monstratur. Nam, si quis perversa et obstinata mente a recto tramite apostolice sedis deviare voluerit, et aliter, quam nos, in nuptiis celebrandis gradus parentele numerare contenderit, primum pro sua temeritate celesti pena plectetur, postmodum vero gladio perpetui anathematis noverit se iugulandum.

15 (C.35 q.5 c.3) *Quare consanguinei uxoris ad virum pertinere dicantur, et quomodo affinitates sint computande.*

Item Gregorius.

Porro autem de affinitate, quam dicitis parentelam esse, que ad virum ex parte uxoris, seu que ex parte viri ad uxorem pertinet, manifestissima ratio est, quia, si secundum divinam sententiam ego et uxor mea sumus una caro, profecto michi et illi mea suaque parentela propinquitatis una efficitur. Quocirca ego et soror uxoris mee in uno et primo gradu erimus, filius vero eius secundo gradu erit a me, neptis vero tertio; idque utrinque in ceteris agendum est successionebus. (§ 1) Uxorem vero propinqui, cuiuscumque gradus sit, ita oportet me attendere, quemadmodum ipsius quoque gradus aliqua femina proprie propinquitatis sit. Quod nimirum uxori mee de propinquitate sui viri in cunctis cognationis gradibus convenit observari. Qui vero aliorum sentiunt antichristi sunt, a quibus tanto vos sollicitius oportet cavere, quanto apertius deprehenditis illos divinis legibus oppugnare.

Fr. 1275

35 (C.35 q.5 c.6) *Nomina graduum superiorum, sive inferiorum. sive ex latere venientium.*

Item Ysidorus.

Primo gradu superiori linea continentur pater et mater: inferiori filius et filia; quibus nulle alie persone iunguntur. (§ 1) Secundo gradu continentur superiori linea avus, avia; inferiori neptis; in transversa frater, soror; que

Fr. 1276

BmBr

persone duplicantur. avus enim et avia tam ex patre quam
 ex matre accipiuntur. Que persone sequentibus quoque
 gradibus similiter pro substantia eorum, que in quo gradu
 consistunt, ipso ordine duplicantur. (Iste persone in se-
 cundo gradu ideo duplices appellantur, quia duo avi sunt, 5
 et paternus et maternus. Item duo sunt genera nepotum,
 sive ex filio sive ex filia procreati. Frater et soror ex tran-
 sverso veniunt, id est, aut frater patris, aut frater matris,
 qui aut patruus, aut avunculus nominatur; qui et ipsi hoc
 ordine duplicantur.) (§ 2) Tertio gradu veniunt supra 10
 proavus, proavia; infra pronepos, proneptis. Ex obliquo
 fratris sororisque filius vel filia, patruus, amita, id est pa-
 tris frater et soror, avunculus, matertera, id est matris
 frater et soror. (§ 3) Quarto gradu veniunt supra abavus
 abavia; infra abnepos, abneptis. Ex obliquo fratris et soror-
 is nepos, neptis, patruelis frater, soror patruelis, id est
 patris filius vel filia; consobrinus, consobrina, id est avun-
 culi et matertere filius vel filia; amitinus, amitina, id est
 amite filius vel filia; itemque consobrini, qui ex duabus
 sororibus nascuntur; quibus accrescit patruus magnus, 20
 amita magna, id est avi paterni frater et soror, avunculus
 magnus, matertera magna, id est avie tam paterne quam
 materne frater et soror. (§ 4) Quinto gradu, veniunt, su-
 pra quidem atavus, atavia, infra atnepos atneptis. Ex obli-
 quo fratris et sororis pronepos, proneptis, fratris patruel-
 is, sororis patruelis, amitini, amitine, consobrini, conso-
 brine filius vel filia, propius sobrinus, proprius sobrina, id
 est patris magni, amite magne, avunculi magni, matertere
 magne filius vel filia; quibus accrescunt propatruus et
 proamita. Hii sunt proavi paterni frater et soror, proavun-
 culus, promatertera. Hii sunt proavie paterne, matern
 eque frater, et soror, proavique materni. (Hec species nec
 aliis gradibus, quam scripta est, nec aliis declarari vocabu-
 lis potest.) (§ 5) Sexto gradu veniunt supra tritavus trita-
 via; infra trinepos, trineptis. Ex obliquo fratris et sororis
 abnepos, abneptis, fratris patruelis et sororis patruelis
 amitini, amitine, consobrini, consobrine patris magni,
 amite magne, avunculi magni, matertere magne nepos,
 neptis, propioris consobrini filius vel filia, abpatruus, aba-
 mita. Hi sunt abavi paterni frater et soror; abavunculus,
 abmatertera. Hi sunt abavie paterne matern eque frater et
 soror, abavique materni. (Hec quoque explanari amplius
 non possunt quam ipse auctor disseruit.) (§ 6) Septimo

BmBr

gradu qui sunt cognati recta linea supra infraque propriis nominibus non appellantur; sed ex transuersa linea continentur fratris sororis atnepos, atneptis, consobrini filii filii eque. (§ 7) Successionis idcirco gradus sex constituti sunt, quia ulterius per rerum naturam nec nomina inveniri, nec ultra successio potest prorogari (In his sex gradibus omnium propinquitatum omnia nomina continentur, ultra quos nec affinitas inveniri, nec successio potest amplius propagari.)

Fr. 1277

10 (C.35 q.5 d.p.c.6) ¶ De gradibus consanguinitatis vel affinitatis, quot sint, et quomodo computandi, quibus etiam nominibus appellantur, auctoritate b. Ysidori, atque Gregorii, et Alexandri sufficienter monstratum est.

15 (QUESTIO 6)

(C.35 q.6 d.a.c.1) ¶ Nunc queritur, quibus accusantibus vel testificantibus consanguineorum coniunctio dirimenda sit? De his ita decrevit Fabianus papa:

20 (C.35 q.6 c.1) Consanguinei tantum, vel, si progenies defecerit, antiqui et veraces propinquitatem in sinodo computent. Consanguineos extraneorum nullus accuset, vel consanguinitatem in sinodo computet; sed propinqui, ad quorum noticiam pertinet, id est pater et mater, soror frater, patruus, avunculus, amita, matertera, et eorum procreatio. Si autem progenies tota defecerit, ab antiquioribus et veracioribus, quibus eadem propinquitas nota sit, episcopus canonice perquirat, et, si inventa fuerit propinquitas, separentur.

Fr. 1278

30 (C.35 q.6 c.3) Qui iurando propinquitatem firmare debeant.

Item Urbanus Richario Genuensi episcopo.

35 Notificamus tibi, ut post, quam duo aut tres ex propinquioribus iam defuncte uxoris vel vive eius, qui accusatur, hanc propinquitatem iureiurando firmaverint, vel si tres aut duo ex antiquioribus Genuensibus, quibus hec propinquitas nota sit, qui bone fame et veracis testimonii sint, remoto amore, timore, precio et omni malo studio, supradicto modo consanguinitatem firmaverint, sine omni mora coniugia dissolvantur. Quod si propinqui vel extra-

BmBr

nei verbis tantum propinquitatem testantur, et iuramento probare noluerint, vel nequiverint, coniugium nullatenus dissolvatur; sed competens eis penitencia propter infamiam vel peccati maculam (si forte in hoc contraxerint aliquam) iniungatur.

5

(C.35 q.6 d.p.c.4) ¶ *Ecce, quibus accusantibus vel testificantibus consanguineorum coniunctiones sunt dirimende. Cuiusmodi vero iuramentum ab accusatore sit exigendum, ex Romano Ordine habetur. Est autem huiusmodi:*

Fr. 1279 **(C.35 q.6 c.5)** Iuramentum accusatoris. De parentela illa, quam dicunt esse inter N. et istam eius coniugem N., quicquid inde scis aut audisti a tuis vicinis, aut a tuis propinquis antiquioribus, tu per nullum ingenium, nec propter timorem aut propter amorem, aut propter premium, aut propter consanguinitatem celabis tuo episcopo, aut eius misso, cui hoc requirere iusserit, quodcumque te ex hoc interrogaverit. Sic te Deus adiuvet, et istorum sanctorum reliquie.

10

15

(C.35 q.6 c.6) *Iuramentum testium.*

Fr. 1280 Illud sacramentum, quod iste iuravit de parentela illa, que inter filium et eius coniugem N. computatur, quod tu illud observabis, in quantum sapis. Sic te Deus adiuvet!

20

Fr. 1281 **(C.35 q.6 d.p.c.11)** ¶ *Quod autem unius testimonio coniugia apud quosdam dirimuntur, nulla ratione ratum habetur. Cum enim Dominus dixerit: "Omne verbum stabit in ore duorum vel trium testium." Item cum in concilio Ylerdensi dicatur: "Omnis controversia, que de ecclesiasticis rebus fit, secundum divinam legem sub duobus vel tribus testibus terminetur, Domino dicente: 'Non unus stet contra alium, sed in ore duorum vel trium testium stet omne verbum;' item cum alibi dicatur: "Nullius persone quantumlibet exercitate testimonio aliquid credatur:" evidentissime apparet, unius assertione coniugia non esse dirimenda.*

25

30

(QUESTIO 7)

35

(C.35 q.7 d.a.c.1) ¶ *Quod autem queritur, si illi, qui de incestuosis nascuntur, filii reputentur, Augustinus in libro questionum super Leviticum capitulo 77. determinat, ita dicens:*

BmBr

(C.35 q.7 c.1) Non appellantur filii, qui de incestuosis nascuntur. Quid est: "Quicumque dormierit cum cognata sua, sine filiis morietur," cum filii ex huiusmodi coniunctionibus et ante nati sint, hodieque nascantur? An hoc
5 intelligendum est lege Dei constitutum, ut quicumque ex eis nati fuerint non deputentur filii, et nullo parentibus iure succedant?

(QUESTIO 8)

10 (C.35 q.8 d.a.c.1) ¶ De his vero, qui ignoranter coniuncti sunt, in quo gradu consanguinitatis vel affinitatis ex dispensatione ecclesie relinquantur, Gregorius in Registro diffinivit, dicens:

(C.35 q.8 c.1) Non separentur qui infra septimam generationem ignoranter copulantur. De gradibus vero cognationum, qui infra septimam generationem in matrimonio sunt inventi, si nescienter fecerunt, et multa curricula annorum sunt revoluta, ita ut filios habeant, in sexto qui
15 inventi sunt, aut fortasse in quinto, huiusmodi non separentur, donec nos permittente Domino ore ad os loquamur. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum inperium. Qui vero de his duobus gradibus novas contraxisse nuptias videntur, idem infra anni coronam, modis omnibus separentur. De cetero vero generalia per
20 omnem provinciam taliter percurrens statuta firmentur, ut nullus audeat deinceps tale scelus perpetrare, et qui fecerint sine retractionis misericordia acrius puniti ultionibus separentur. Hi vero, qui propinquas sanguinis uxoris sue in matrimonio sibi sociaverunt, sicut iamdudum
25 vobis scripsimus, qui in eodem gradu inventi sunt, separentur, aut suspendatur eorum causa, usque dum nos insimul Domino auxiliante conveniamus. *Idem: (§ 1)* De his, qui mortua uxore secundas contrahere nuptias volunt, iuste et honeste et rationabiliter prospeximus, ab earum
30 consanguineis usque ad quartum gradum genealogie abstinere. Hec nos secundum indulgentiam sancte matris ecclesie mitius prelibavimus. Ceterum iuxta legum secularium censuram dignis coercionibus gravibusque discipline invectionibus hec omnia mala et illicita modis omnibus
35 refutanda sunt, ut futuro deinceps tempore cuncta quiescant.
40

Fr. 1282

BmBr

(C.35 q.8 c.2) *In quarto vel quinto gradu qui coniuncti inventi fuerint separentur.*

Idem Felici, Messane civitatis episcopo.

Hec salubriter precavenda sancimus, ne quis fidelium propinquam sanguinis sui, usquequo affinitatis liniamenta generis successione cognoscuntur, in matrimonio sibi desideret copulari sed, sicut a maioribus nostris diffinitum est, ita modis omnibus observetur, quoniam usque ad septenarium numerum parentele nulli umquam copulam contrahere licentiam damus, his videlicet, qui ex patre et matre consanguinitatis descendunt parentela. Qui autem et que in quarto vel quinto gradu coniuncti inventi fuerint, separentur, quoniam scriptum est: "Omnis homo ad proximam sanguinis sui non accedat, ut revelet turpitudinem eius;" et iterum: "Anima, que fecerit quippiam existis, peribit de medio populi sui." Sane quibus coniunctio interdicitur illicita, habebunt ineundi coniugii melioris libertatem.

Fr. 1283

(C.35 q.8 d.p.c.3) ¶ *Hac auctoritate qui in quarto vel in quinto gradu consanguinitatis coniuncti inventi fuerint ab ecclesia separari iubentur.*

(QUESTIO 9)

(C.35 q.9 d.a.c.1) ¶ *Unde queritur, si ecclesia fraude testium aut ignorantia eorum decepta aliquos separaverit, qui post separationem alia coniugia contraxerint, si postea deprehensa fuerit calliditas vel falsa opinio testium, an priora coniugia sint redintegrandae? Quod fieri non posse argumentis et auctoritate probatur. Sententia namque, nisi per appellationem infra terminum lege constitutum relevata fuerit, irrevocabile robur obtinebit. Hinc etiam B. Gregorius scribit, dicens:*

(C.35 q.9 c.1) Que rationabiliter decisa sunt mutari non expedit. Omnibus modis ecclesiastice discipline vel moderationi conveniens est, ut que rationabiliter ordinata fuerint vel decisa nulla in posterum debeant refragatione turbari.

13–15 Lev. 18:6. 15–16 Lev. 18:29.

4 Hec – 7 copulari Conc. Toletanum II (a. 527) 5 (ed. Vives, 44). 13
quoniam – 16 sui Conc. Toletanum II 5, ed Vives, 44-45.

BmBr

(C.35 q.9 d.p.c.2) ¶ Quia ergo hec sententia rationabiliter data est, nec per appellationem infra certum terminum relevata, apparet, quod nequaquam priora coniugia sunt redintegranda. His ita respondetur: Aliud est sententiam rescindere et rationabiliter decisa turbare, atque aliud que per surreptionem eveniunt deprehensa corrigere; suum namque errorem cuique corrigere licet, atque ideo que a quolibet illicite committuntur, sive a decessoribus admissa inveniuntur, in melius revocari oportet. Porro illicite uxor a viro suo separata est, et illo vivente alii copulata, cum Dominus solius fornicationis causa uxorem a viro suo separari iubeat. Sicut ergo, si aliqua, cuius vir putaretur defunctus, alicui copularetur, et qualibet occasione interveniente ab eius consortio discederet, quamvis iudicio ecclesie cogatur redire ad eum, quem reliquerat, tamen, si post triennium virum, qui mortuus putabatur, redire contigerit, priora coniugia redintegrabuntur: sic, cum deprehenduntur non fuisse consanguinei qui causa consanguinitatis ab invicem separati sunt, prioris consortii federa sunt reparanda. -II Pars+ (§ 1) Quod autem que illicite admittuntur, vel admissa inveniuntur, corrigenda sint, vel quod sententia etiam Romane sedis in melius conmutari valeat, auctoritate Hilarii pape, et Nykolai monstratur. Ait namque Hilarius episcopus Urbis Rome Sinodo presidens:

(C.35 q.9 c.3) Corrigendum est quod illicite admittitur, aut a predecessoribus admissum invenitur. Quod quis commisit illicite, aut a predecessoribus suis invenit admissum, si proprium periculum vult vitare, dampnabit.

(C.35 q.9 c.6) Sententiam Romane sedis in melius conmutari potest.

Item Nykolaus papa.

Sententiam Romane sedis non negamus posse in melius conmutari, cum aut surreptum fuerit aliquid, aut ipsa pro consideratione etatum, et temporum, seu gravium necessitatum dispensatorie quiddam ordinare decrevit, (quoniam et egregium apostolum Paulum quedam fecisse dispensatorie legimus, que postea reprobasse legitur); quod tamen observandum est quando illa, Romana videlicet ecclesia, disertissima consideratione hoc fieri delegerit, non quando ipsa que bene sunt diffinita retractare voluerit.

BmBr

(C.35 q.9 c.7) Sicut ergo sententia Romane sedis in melius conmutari valet, sic cuiuslibet ecclesie sententia, cum per surreptionem data cognoscitur, rationabiliter revocari poterit.

5

(QUESTIO 10)

(C.35 q.10 d.a.c.1) ¶ *De ea autem, que ad secundas nuptias transit, utrum in eadem affinitate consanguineorum prioris viri remaneat, an soboles ex secundis nuptiis suscepta consanguineis prioris viri copulari possit, merito queritur.*

10

De his ita scribit Gregorius Venerio, Caralitano episcopo:

(C.35 q.10 c.1) Affinitas in superstite non deletur. Fraternitatis vestre studiose sagacitati, frater amande, quas debeo refero grates. Quoniam quesisti que debuisti, iocundum me reddidisti. Unde placide ad inquisita respondeo. Sedem apostolicam consulere decrevistis, si mulier copula nuptiali extraneo viro coniuncta cognationi eius pertineat, si eo defuncto cognatio maneat, vel si sub altero viro cognationis vocabula dissolvantur, vel si suscepte soboles possunt legitime ad prioris viri cognationis transire copulam. Est enim verbum Dei validum et forte, et durabile, et perseverabile, et inmutabile, non momentaneum, non transitorium. Ait enim per se ipsa veritas, que Deus est et verbum Dei est: "Celum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt." Ante, quam Deus in carne appareret inter homines, eo inspirante dixit Adam: "Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem, et adheret uxori sue, et erunt duo in carne una." Deinde cum veritas oriretur de terra in terram, et visibilis apparet in humanitate, interrogatus est, si licitum esset homini uxorem relinquere. Quod prohibens vetuit, nisi forte fornicatio excluderet maritalem copulam. Unde statim protulit in medium eandem ipsam sententiam, quam ante secula manens cum Patre verbum inspiraverat Ade, ipse confirmans quod ipse primus protulit homo: "Quamobrem relinquet homo patrem et matrem, et adheret uxori sue, et erunt duo in carne una." Si una caro fiunt, quomodo potest aliquis eorum propinquus uni pertinere nisi pertineat alteri? Hoc minime fieri posse credendum est. Porro uno defuncto in superstite affinitas non deletur, nec alia

15

20

25

30

35

40

Fr. 1287

BmBr

copula coniugalis affinitatem prioris copule solvere valet. Sed neque alterius coniunctionis soboles placet ad affinitatis prioris viri consortium transire, pro eo, quod verbum Domini validum est et forte, et, ut inquiring dixit Propheta: "Verbum Domini stabit in eternum." Et alius Propheta: "Quoniam ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit, et creata sunt; statuit ea in eternum, et in seculum seculi; preceptum posuit, et non preteribit." Nam post verbum atque preceptum effecit duo carnem unam (id est masculinum et feminam), qui innumeram multitudinem utriusque sexus non destitit unum facere secum, sicut per se veritas dixit: "Non pro his rogo tantum, sed etiam pro his, qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint." Si quis ergo sacrilego et temerario ausu in defuncto querit propinquitatem exstinguere, vel sub altero affinitatis vocabulo dissipare, vel susceptam sobolem alterius copule propinquitati prioris credit legitime sociari, hic negat Dei verbum validum esse et forte, et qui tam facile vel tam velociter querit dissolvere, hic non credit verbum Dei in eternum manere. Conface terram ex quatuor locis magna intercapedine a se distantibus, confecta et conglutinata finge cuiuscumque figure vel inmensitatis corpus volueris, numquid erit humanum ingenium, quod ipsas quatuor partes ab invicem valeat segregare, ut unaqueque per se possit agnosci? Sic a quatuor avis duo conficiuntur in unum, et de duobus fit una concreatio. Hanc similitudinem de quatuor elementis, unde homo concreatus est, colligere potes, si eorum unamquamque speciem, que in multis divisionibus partita est, per discretas inter se assignaveris partes. Fit idem in metallis; hoc etiam in liquoribus probatur in coloribus pictor prosequitur, arte colores admiscendo, ex visibilibus fucis corpora fingens.

(C.35 q.10 c.2) Item Innocentius.

35 *Soboles ex secundis nuptiis genita consanguineis prioris viri copulari non debet.*

Aa 196v

Si cuius patruus vel avunculus uxoratus obierit, et illa virum alium postea duxerit, filios filiasue ex illo genuerit, cum his modis omnibus conmisceri prohibemus, quia vir et mulier una caro est.

Fr. 1288

BmBr

(C.35 q.10 c.3) *Item ex Romana Sinodo.*

Si qua mulier ad secundas nuptias transierit, et ex eis sobolem genuerit, nullo modo potest ad consortium cognationis prioris viri pertingere.

5

BmBr

1 Item – 4 pertingere *Hoc capitulum in fere omnibus codicibus inventum haud recte paleam esse contendit Rambaud, cf. Buchner, n. 193 et. p. 301-303.*

(CAUSA 36)

(C.36) ¶ *Filiam cuiusdam patre ignorante quidam muneribus illexit, ad convivium invitavit; finito convivio iuvenis virginem oppressit. Quo conperto a parentibus iuveni traditur puella, ac more nubentium a iuvene dotatur, et publice in uxorem ducitur. QUERITUR, an ille raptum admiserit? SECUNDO, an rapta raptori nubere possit, patre assensum prestante?* Fr. 1288

(QUESTIO 1)

(C.36 q.1 d.a.c.1) ¶ *Quod autem ille raptum admiserit, probatur auctoritate multorum.*

Ait enim Ysidorus in II libro Ethimologiarum c. 33:

Quid sit raptus.

(C.36 q.1 c.1) *Raptus quoque est illicitus coitus a corrupendo dictus; unde qui rapto potitur stupro fruitur.*

15 *Item Gelasius papa:*

Ubi raptus admittitur.

(C.36 q.1 c.2) *Lex illa preteritorum principum ibi raptum dixit esse commissum, ubi puella, de cuius ante nuptiis nichil actum fuerat, videatur abducta.*

20 (C.36 q.1 d.p.c.2) ¶ *Cum ergo hec illicito coitu sit corrupta, cumque ita sit abducta, id est a domo patris ducta, quod de eius nuptiis nichil actum ante fuerit, raptam appellandam negari non potest. Sed non omnis illicitus coitus, nec cuiuslibet illicita defloratio raptus appellatur. Aliud enim est fornicatio, aliud stuprum, aliud adulterium, aliud incestus, aliud raptus. (¶ 1) Fornicatio, licet videatur esse genus cuiuslibet illiciti coitus, qui fit extra uxorem legitimam, tamen specialiter intelligitur in usu viduarum, vel meretricum, vel concubinarum. (¶ 2) Stuprum autem est proprie virginum illicita defloratio, quando videlicet non precedente coniugali pactione utriusque voluntate virgo corrumpitur, patre iniuriam ad animum statim post cognitionem non revocante. (¶ 3) Adulterium vero est alieni thori violatio. Unde adulterium dicitur quasi ad alterius thorum accessio. (¶ 4) Incestus est consanguinearum vel affinium abusus. Unde incestuosi dicuntur qui consanguineis vel affinibus* Fr. 1289

13 Raptus – **14 fruitur** Isidorus, *Etymologiae* 5.26.14, ed. Lindsay, 3-4.

17 Lex – **19 abducta** Gelasius I, *fragm.* 47 (JK 692; J³ 1333; ed. Thiel, *Epistolae*, 508; cf. Ewald in *Neues Archiv* 5, 1880, 562, n. 73). Cf. C.27 q.2 c. 49.

BmBr

Aa 197r

suis abutuntur. (§ 5) Raptus admittitur, cum puella a domo patris violenter ducitur ut corrupta in uxorem habeatur, sive puelle solummodo, sive parentibus tantum, sive utrisque vis illata constiterit; hic morte mulctatur. Sed si ad ecclesiam cum rapta confugerit, privilegio ecclesie mortis impunitatem promeretur. Unde in concilio Aurelianensi legitur:

Si raptor cum rapta ad ecclesiam confugerit, quid fieri debeat.

(C.36 q.1 c.3) De raptoribus autem id constituendum esse censuimus, ut, si ad ecclesiam raptor cum rapta confugerit, et feminam ipsam violentiam pertulisse constiterit, statim liberetur de potestate raptoris, et raptor, mortis vel penarum impunitate concessa, aut ad serviendum subiectus sit, aut redimendi se liberam habeat facultatem. Si vero que rapitur patrem habere constiterit, et puella raptori consenserit, potestati patris excusata reddatur, et raptor patri superioris condicionis satisfactione teneatur obnoxius.

(C.36 q.1 d.p.c.3) ¶ *Ex hac auctoritate liquet, quod aliquando vis inferitur parentibus, et non puelle, cum dicitur: "si puella raptori consenserit." Aliquando utrique violentiam perferunt, cum premititur: "si raptor cum rapta confugerit, et feminam ipsam violentiam pertulisse constiterit." Puelle autem et non parentibus vis inferitur, cum voluntate patris puella violenter abducitur, ut eius patiatur concubitus, cuius copule nunquam adhibuit consensum. Hic autem neque parentibus, neque puelle vim intulisse videtur, cum neque illis prohibentibus, neque illa renitente violenter abducta sit. Aliud enim est promissionibus aliquam seducere, aliud vim sibi inferre. Unde, quia neutri vis illata probatur, raptor hic iure dici non debet.*

Sed rapina dupliciter fieri dicitur; aliquando enim res ipsa rapitur, aliquando ipsius rei usus tantummodo violenter eripitur. Res ipsa tunc rapitur, cum violenter domino eripitur, ut in perpetuum teneatur; aliquando vero non res ipsa affectatur, sed usus eius domino prohibente violenter usurpatur. Hic ergo raptum admisit, quia florem virginitatis puelle renitenti violenter eripuit.

9 De – 18 obnoxius Conc. Aurelianense (a. 511) c. 2, ed. De Clercq, CCSL 148A.5.29-37.

BmBr

3 sive² solummodo Aa

(QUESTIO 2)

(C.36 q.2 d.a.c.1) ¶ Nunc queritur, an purgato vicio rapine raptor in uxorem possit raptam accipere? Quorum coniunctio auctoritate sanctorum canonum penitus prohibetur. Legitur namque in concilio Calcedonensi c. 27.:
5

Fr. 1290

Raptores puellarum et consentientes excommunicentur.

(C.36 q.2 c.1) Eos, qui rapiunt puellas sive mulieres sub nomine simul habitandi, cooperantes, aut conniventes raptoribus, decrevit sancta synodus, ut, si quidem clerici sunt, decidant gradu proprio; si vero laici, anathematizentur.
10

Item ex concilio Cabilonensi.

De eodem.

(C.36 q.2 c.4) De puellis raptis, necdum desponsatis, in Calcedonensi concilio scriptum est, eos, qui rapiunt puellas sub nomine simul habitandi, cooperantes et conniventes raptoribus, decrevit sancta synodus, ut, si quidem clerici sunt, decidant a proprio gradu; si vero laici, excommunicentur. Quibus verbis datur intelligi, qualiter huius mali auctores dampnandi sunt, quando participes consilii et conniventes tanto anathemate feriuntur et iuxta canonicam auctoritatem ad coniugia legitima raptam sibi iure vindicare nullatenus possunt.
15
20

Aa 197v

Excommunicentur raptores vidue vel virginis, cum sibi faventibus.
25

Item Gregorius.

8 Conc. Chalcedonense (a. 451), c. 27, versio Dionysiana, ed. Schwartz, *Acta conc. oecumen.* 2.2.2.60, ed. Mühlberg, *Conc. oecumen. gen. decreta* 1.150.848-853. **15 De – 24 possunt** Hludowicus Pius, *Capitularia ecclesiastica* (818-819), c. 23, ed. Boretius, MGH Capit. 1.278.38-44. Cf. Ansegis, *Collectio capitularium* 1.98, ed. Schmitz, MGH Capit. N.S. 1.490.6-491-2. **16 eos – 19 excommunicentur** Capitula conc. Wormatiensi (a. 869) attributa 77, ed. Hartmann, MGH Conc. 4.290.11-13. Cf. Conc. Calcedonensis (Versio Dionysiana) 27, ed. Schwartz, *Acta Conc. Oecum.* 2.2.2.60.22-??. Cf. C.36 q.2 c. 1.

BmBr

(C.36 q.2 c.5) Si quis virginem vel viduam, nisi desponsaverit, rapuerit, vel furatus fuerit in uxorem, cum sibi faventibus anathema sit.

Fr. 1291 (C.36 q.2 d.p.c.6) ¶ *His auctoritatibus evidenter datur intelligi, quod raptor in uxorem raptam ducere non valet.* 5

Sed raptor et rapta nomina sunt viciorum, non personarum. Vicia autem cum per penitentiam purgata fuerint, nomina eorum abolentur. Unde in quadam omelia Gregorius ait:

(C.36 q.2 c.7) Apud omnipotentem quippe Dominum nec ille fallax habebitur, qui culpam mendacii per penitentiam delet. 10

(C.36 q.2 d.p.c.7) ¶ *Prohibetur ergo premissis auctoritatibus rapta copulari raptori ante, quam vicium rapine aboleatur, donec ille raptor, et illa iure rapta appellatur. Ceterum, cum illa patrie potestati restituta fuerit, et raptor sue rapine penitentiam, egerit, cum voluntas parentum utriusque in unum convenerit, non prohibentur ad invicem copulari. Unde Ieronimus ait:* 15

Quot sint legitima coniugia, et quod voluntate patris rapta raptori nubere potest. 20

(C.36 q.2 c.8) Tria legitima coniugia in scripturis leguntur. Primum legitimum est, virgo casta in virginitate data viro legitime, et reliqua, que secuntur in predictis. Secundum, virgo in civitate deprehensa a viro, et illi per vim copulata. Si voluerit pater eius, dotabit eam iste vir, quantum iudicaverit pater, et dabit precium pudicitie eius. Tertium, filia predicta deprehensa. Si non fuerit voluntas patris, trahet eam a predicto viro, et tradet eam alii, et dotabit eam, et legitima erit ei. Sed primum his duobus 25
30
35
40
45
50
55
60
65
70
75
80
85
90
95
100
105
110
115
120
125
130
135
140
145
150
155
160
165
170
175
180
185
190
195
200
205
210
215
220
225
230
235
240
245
250
255
260
265
270
275
280
285
290
295
300
305
310
315
320
325
330
335
340
345
350
355
360
365
370
375
380
385
390
395
400
405
410
415
420
425
430
435
440
445
450
455
460
465
470
475
480
485
490
495
500
505
510
515
520
525
530
535
540
545
550
555
560
565
570
575
580
585
590
595
600
605
610
615
620
625
630
635
640
645
650
655
660
665
670
675
680
685
690
695
700
705
710
715
720
725
730
735
740
745
750
755
760
765
770
775
780
785
790
795
800
805
810
815
820
825
830
835
840
845
850
855
860
865
870
875
880
885
890
895
900
905
910
915
920
925
930
935
940
945
950
955
960
965
970
975
980
985
990
995

Post penitentiam raptori vel rapte licita coniugia concedantur.

Item ex concilio Meldensi.

(C.36 q.2 c.10) Si autem necdum eas, quas rapuerant, cum voluntate parentum sub desponsationis vel dotalitii 35

1 Si – 3 sit Conc. Romanum (a. 721), ed. Mansi 12.264. 9 Apud – 11 delet Gregorius I, *Homiliae in Evangelia* 29.3, ed. Etaix, CCSL 141.247.70-74. Cf. C.32 q.2 c. 10. 21 Tria – 30 prefertur *Caput incer-*

nomine in coniugium duxerunt, quando hec constitutio omnibus fuerit promulgata, ab eorum coniunctione separantur, et publice penitencie subigantur; rapte autem parentibus legaliter restituantur. Peracta vero penitencia publica, si etas incontinentiam exegerit, ex utrisque partibus placito coniugio sociantur. Non in his regulam constituimus, sed (ut verbis magni Leonis utamur) quid sit tolerabilius estimamus. Quod si unus ex coniugatis obierit, et is, qui publicam penitenciam exegerit et superstes extiterit, iterare coniugium non presumat, nisi episcopus aliquam concesserit indulgentiam, ut graviorem possit amovere offensam.

(C.36 q.2 d.p.c.10) ¶ *Hac auctoritate Meldensis concilii non permittitur rapte raptori post penitenciam copulari, sed permittitur utrique post penitenciam legitimo coniugio copulari, ut rapta videlicet non raptori, sed alii post penitenciam nubat. Similiter raptor post penitenciam non eam, quam rapuit, sed aliam permittitur habere uxorem. Cum enim raptor et rapta penitencie subici precipiantur, si utriusque copulam auctoritas illa permetteret, frustra circa finem capituli diceretur: “Quod si unus ex coniugatis obierit, et is, qui publicam penitenciam exegerit, superstes extiterit, iterare coniugium non presumat.” Eorum namque quolibet decedente, qui penitenciam exegit superstes remanebit. Non ergo hac auctoritate raptor probatur in coniugium rapta posse accipere.*

Potius invenitur in concilio apud Aquasgrani, quod nec etiam voluntate parentum possunt adinvicem copulari. Sic enim in prefato concilio legitur:

Nec etiam voluntate parentum raptores raptas possunt habere coniuges.

(C.36 q.2 c.11) Placuit, ut hi, qui rapiunt feminas vel furantur, aut seducunt, eas nullatenus habeant uxores, quamvis eis postmodum conveniant, aut eas dotaverint vel nuptialiter cum consensu parentum suorum acceperint.

(C.36 q.2 d.p.c.11) ¶ *Hec auctoritas non preiudicat auctoritati Ieronimi, maxime cum illa testimonio divine legis nita-*

tum. **34 Si – 954: 12 offensam** Conc. Meldense (a. 845) c. 65, ed. Hartmann, MGH Conc. 3.115.12-21.

31 Placuit – 34 acceperint Benedictus Levita 3.395, ed. Pertz, MGH Leges 2.2.127.

BmBr

tur. Legitime igitur post peractam penitenciam raptor poterit sibi copulare quam rapuit nisi pater puelle illam raptori detrudere voluerit.

BmBr

3 voluerit] Explicit liber decretorum *add. FaCgPt, cf. Weigand, "Chancen und Probleme," BMCL 22 (1998), 61.*